

VAKİT GAZETESİNDE MİLLÎ MÜCADELE
(16 Mayıs 1919 – 20 Kasım 1922)

Abdurrahman YALÇINKAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ
ANABİLİM DALI

Doç. Dr. Tolga BAŞAK

2019

(Her Hakkı Saklıdır)

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

ABDURRAHMAN YALÇINKAYA

**VAKİT GAZETESİNDE MİLLÎ MÜCADELE
(16 Mayıs 1919 – 20 Kasım 1922)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Tolga BAŞAK

ERZURUM 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Tolga BAŞAK danışmanlığında, Abdurrahman YALÇINKAYA tarafından hazırlanan “Vakit Gazetesinde Milli Mücadele (16 Mayıs 1919-20 Kasım 1922)” adlı bu çalışma 27/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. Tolga BAŞAK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. S. Esin DAYI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 27/05/2019

Prof. Dr. S. Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum VAKİT GAZETESİNDE MİLLÎ MÜCADELE (16 Mayıs 1919 - 20 Kasım 1922) adlı bu çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yöneme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Abdurrahman YALÇINKAYA

...../ /2019

ÖZET

Vakit gazetesi ilk olarak 1875 yılında Filip Efendi tarafından yayınlanmıştır. 1884 yılına kadar yayınlarını sürdüren *Vakit*, 1884 ile 1917 tarihleri arasında yayınlanmamıştır. *Vakit* gazetesi, 22 Teşrin-i Evvel Ekim 1917’de Ahmed Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından tekrar yayın hayatına başlatılmıştır. İstanbul gazetelerinden olan *Vakit*, Millî Mücadele döneminde izlediği yayın politikası ile Millî Mücadele’yi desteklemiş, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki sesi olmuştur.

Bu tez eserinin amacı, İstanbul’da hem işgal kuvvetlerinin hem de İstanbul Hükümeti’nin baskısı altında olan *Vakit* gazetesinde çıkan Millî Mücadele hakkındaki haberleri vermektir. Çalışmada *Vakit* gazetesinin 16 Mayıs 1919 (1335) - 20 Kasım 1922 (1338) tarihleri arasında neşredilen nüshalarında çıkan Millî Mücadele hakkındaki haberler, yazılar, antlaşmalar, telgraflar, tebliğler ve tamimler yer almaktadır. 16 Mayıs 1919 tarihi, İzmir’in işgal haberinin ilk defa *Vakit*’te yer aldığı tarih, 20 Kasım 1922 tarihi ise Lozan Konferansı için murahhas heyetimizin Lozan’a ulaştığı tarihtir. Çalışmada, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili haber ve yazılar belli başlıklar altında toplanmış, bölümlerle ilgili haber ve yazılara geçmeden önce konu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca her bölümün sonunda bu haber ve yazıların *Vakit* gazetesinde hangi tarihlerde ve nasıl yer aldıkları hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Tez eserimiz, Giriş kısmını takiben dokuz bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş kısmında kısaca Basın Tarihi ve Türkiye’de Basın, “Birinci Bölümde” *Vakit* gazetesinin yayın hayatına başlaması, yayın politikası ile gazetenin sahibi ve Başyazarı Ahmed Emin Yalman’ın hayatı ve gazeteciliği incelenmiştir. Çalışmanın diğer bölümleri ise şu başlıklar altında kaydedilmiştir: Mondros Mütarekesi Sonrası Anadolu’nun İşgali, Paris Barış Konferansı, Teşkilât-ı Milliye, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Mustafa Kemal Paşa Hakkındaki Haber ve Yazılar, San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması, Millî Mücadele Cepheleri, Londra Konferansı, Lozan Konferansı Öncesi Gelişmeler ve Saltanatın Kaldırılması Hakkındaki Haber ve Yazılar. Eserin son bölümünde ise 10 Ocak 1922’de *Vakit* gazetesinde yayınlanan Mustafa Kemal Paşa’nın bizzat kendisinin Ahmed Emin Yalman’a anlattığı “Tarihçe-i Hayatı” yer almaktadır.

ABSTRACT

The *Vakit* gazette was first published by Filip Efendi in 1875. The publication continued until 1884, so it wasn't printed between 1884 and 1917. The *Vakit* gazette started its publication life again with the attempts of Ahmed Emin Yalman and Mehmet Asım Us in 22 October 1917. As one of the Istanbul's gazettes; The *Vakit*, during the Turkish National Struggle, with the publication policies it followed, supported the struggle and became the voice of Mustafa Kemal Pasha in Istanbul.

The aim of this work is to show the news of the *Vakit* gazette about the Turkish National Struggle when the gazette was under pressure both by the occupation forces and the Istanbul Government. This study is compilation of the news, letters, elegrams; pacts, advices which were published by the *Vakit* gazete between 16 May 1919 (1335) and 20 November 1922 (1338). In other words all the news and articles about the occupation of Izmir and until the previous time of the Lausanne Conference form this study. The related news and articles are divided under specific titles to be understood with ease. A rundown is given before starting the news and the articles about the parts. And also after each chapter a short evaluation, about how and when exactly the news was published in the *Vakit* gazette, is made.

We have planned our study as nine chapters. In the first chapter, we take the press and the short history of the press on board. In the second chapter, we have investigated the *Vakit's* starting of publication life, its publication policies and a short biography of the owner and the head writer of the gazette. In the other chapters, our titles are like: The Invasion Of Anatolia After Mondros Amicable Agreement, Paris Peace Conference, Teşkilat-ı Milliye Organisation; Erzurum And Sivas Congresses, The News About M. Kemal Pasha, San Remo Conference And Sevr Agreement; The National Struggle Fronts, London Conference; The Developments Before The Lausanne Conference And The Removal Of The Sultanate. And finally in the last chapter: The Life Story Of Mustafa Kemal Pasha That Was Said Personally by Mustafa Kemal Pasha To Ahmed Emin Yalman and that was published in the *Vakit* gazette in 10 November 1922.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI	I
YEMİN METNİ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.	XXXII
KISALTMALAR	XXXVI
KAYNAKÇA	XXXVII

GİRİŞ

BASIN TARİHİ VE TÜRKİYE'DE BASIN

A- KAVRAMSAL TANIMLAMALAR.....	1
B- MATBAANIN İCADI VE DÜNYAYA YAYILMASI	2
C- TARİHTEKİ İLK GAZETE	5
D- OSMANLI'DA MATBAA VE GAZETE	7
1- Osmanlı'da Matbaa	7
2- Osmanlı'da Gazete	9
a) Osmanlı'da Yabancı Dillerde Yayımlanan Gazeteler	9
b) Osmanlı'da Türkçe Yayımlanan İlk Gazeteler	10
c) Osmanlı'da Vilayet Gazeteleri veya Yerel Basın	12
d) Avrupa'da Yayımlanan Türkçe Gazeteler	13
E- MÜTAREKE DÖNEMİ TÜRK BASINI.....	14
1- Mütareke Dönemi İstanbul Basını	15
a) Millî Mücadele Taraftarı İstanbul Basını	15
b) Millî Mücadele Aleyhindeki İstanbul Basını	18
2- Mütareke Dönemi Anadolu Basını.....	19
a) Millî Mücadele'ye Öncülük Eden Gazeteler.....	20
b) Millî Mücadele'yi Destekleyen Gazeteler	22
c) Millî Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler	24

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİ VE AHMED EMİN YALMAN²⁶

A- VAKİT GAZETESİ.....	26
1- Yayın Hayatı	26
2- Şekil Özellikleri	35

3- Yayın İlkeleri ve Yayın Politikası.....	37
B- AHMED EMİN YALMAN (1888-1972)	41
1- Ailesi ve Çocukluk Hayatı	41
2- Eğitim Hayatı	42
3- Gazetecilik Hayatı.....	44
4- Eserleri	51

İKİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE ANADOLU'DAKİ İŞGALLERLE İLGİLİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

A- MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI ANADOLU'NUN İŞGALİ	52
1- Yunan İşgalleri.....	54
2- İtalyan İşgalleri.....	55
3- Fransız İşgalleri.....	56
4- İngiliz İşgalleri	57
5- Doğu Trakya ve İstanbul'un İşgali.....	58
B- BATI ANADOLU'NUN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)	58
1- İzmir'in İşgali ve Neticesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (16 Mayıs-13 Ekim 1919)	58
a) Dün Matbuât Müdiriyet-i Umumiyesi'nden Verilen Tebliğ-i Resmî	58
b) İzmir'de Son Vaziyet	60
c) Kabine, İzmir Hadisesi Üzerine İstifa Etmiştir	60
d) Yeni Kabine	61
e) İzmir'de Hâl ve Vaziyet	61
f) İzmir'de Vaziyet.....	61
g) İzmir'de Vaziyet.....	61
h) İzmir'de Vaziyet.....	62
i) Devletlerin Taahhüdü.....	62
j) İzmir'deki Osmanlı Askeri.....	62
k) Ermeniler ve İzmir	63
l) İzmir'de Silahlar Toplanıyor	63
m) İşgalin Tahdîdi	63
n) İzmir'in Menâbi-i Serveti Hakkında Tedkikât.....	64
o) İzmir'deki Müessesât-ı Sıhhiye.....	64

r) Rumlarda Müşteki	64
s) İzmir’de Mühim Bir Tahavvül Mukaddimesi	64
t) Musiki Bahanesiyle	65
u) İmza Topluyorlar	65
v) Pek Hayırlı Bir Azil Kararı	66
y) İzmir Kuvâ-yı Milliyesi Nezdinde	66
2-İzmir’in İşgali Üzerine Yapılan Mitingler ve Diğer Tepkiler Hakkındaki Habe ve Yazılar (13 Ekim 1919-14 Ocak 1920)	69
a) Darülfünun Hareketleri	69
b) İstanbul’un Padişahımıza Dünkü Ulvi Tazarru‘u	69
c) Üsküdar’da İkinci Büyük Miting	72
d) Makriköy’deki Miting	72
e) Kartal’daki İçtima	72
f) Muallimler İçtimasında Vatan Meselesi	73
g) Bursa’daki Miting	73
h) Dün Bütün İstanbul Hakkını Muhafaza Etmek İçin Yemin Etti	73
i) İzmir Şehitleri Ruhuna Sultan Ahmet Camii’nde Okutulan Mevlit	74
j) Taşralarda Tezâhürât	74
k) Vilayâta Tezâhürât	75
l) Toprağımız Üstünde Yaralarımızı Sarmak İstedığımız Son Kısmı İçin	76
m) Edirne’nin Ahd ü Peymânı	77
n) Kastamonu’da Büyük Bir İçtima	77
o) Eskişehir’de Muazzam Bir Miting	77
p) Miting Devam Ediyor	77
r) İzmir Şehitlerinin Ruhuna Fatih	78
s) İzmir Felaketzedelerine Muavenet	78
t) Veliahd-ı Saltanat Hazretlerinin İânesi	78
u) Her Taraftan İâneye İştirak Ediliyor	79
v) Muğla’da Akdedilen Miting ve İttihaz Edilen Mukarrerat	80
y) Hak ve Hakikat Huzurunda Bir Davaya-yı Mukaddes: İstanbul Türk’ün, Türk İstanbul’undur	81
z) Anadolu’da Vatanperverâne Tezâhürât	82
3-Vakit Gazetesinde İzmir’in İşgali Hakkındaki Yazılar ve Değerlendirmeler (16 Mayıs 1919-29 Temmuz 1919)	83

a) İzmir'in İşgali.....	83
b) İşgalin Manası	83
c) İzmir İşgalinin Neticeleri	84
d) Milletın Matemi	85
e) İşgal mi, Muavenet mi?.....	85
f) Söz Milletindir	86
g) Ne Görüyoruz, Ne İşitiyoruz?	87
h) Anadolu'dan Bir Ses	88
4-Batı Anadolu'daki Diğer Şehirlerimizin İşgali Hakkındaki Haber ve Yazılar (31 Mayıs 1919-29 Haziran 1920)	88
a) Kuşadası'nda	88
b) Ayvalık'ın İşgali.....	88
c) Manisa'nın İşgali.....	89
d) İşgal Tevessü' Ediyor.....	89
e) Ödemiş'in İşgali	89
f) Kuşadası'nda Yunan Kıtaâtı	89
g) İzmir ve Ayvalık'ta	89
h) İzmir'de Vaziyet İyileşiyor	90
i) Ödemiş'in Tahliyesi	90
j) Nâfia Nâzırı Ferit Bey'in Beyanâtı	90
k) İslâm Muhacirleri	90
l) Ereğlilerin Bir Talebi	91
m) Nazilli'deki Muhacirlerin Fecî' Hâli.....	91
n) Salihli Rumlarının Şahadeti	92
o) İzmir Cephesindeki Yunan Taarruzu	92
p) Paraskevopoulos'un Beyanâtı	93
5-Batı Anadolu'ya Gönderilen Tahkik Heyetleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (25 Temmuz 1919-22 Ocak 1920)	93
a) İzmir'e Tahkik Heyeti Gönderiliyor	93
b) İzmir'e Gidecek Heyet	94
c) İzmir İşgalinin Tahdîdi.....	94
d) İzmir Heyet-i Tahkikiyesi	95
e) İzmir Heyet-i Tahkikiyesi Aydın'da	95
f) İzmir Tahkik Heyeti	96

g) İzmir'deki Tahkik Komisyonu	96
h) Tahdid ve Tahkik Komisyonları	96
i) İzmir Hakkındaki Karar	96
j) Hâlden İstikbale Bir Vesika-i Mesuliyet: Amiral Bristol Riyasetindeki Tahkik Heyetinin Raporu.....	97
k) Türk Milleti Tahkikât Komisyonu'nun Bîtarafılığına Minnettardır	100

C- TRAKYA'NIN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919- 1920) .. 101

1-İşgallerden Önceki Bazı Gelişmeler ve Bölgedeki Durum Hakkındaki Haber ve Yazılar (10 Eylül - 26 Eylül 1919).....	101
a) Trakya İslâmlarının Telgrafı	101
b) Trakyalıların Son Muhtırası	101
c) Bir İmzaya Bin Lira	102
d) Bulgar Boyunduruğu Altında 430 Bin Müslüman	102
2-Trakya'daki İşgaller ve Sonuçları Hakkındaki Haber ve Yazılar (1 Haziran 1920-6 Ağustos 1920).....	103
a) Gümülcine ve Dedeoğlu İşgal Edildi	103
b) Karaoğlu da İşgal Edildi	103
c) Garbî Trakya'da İlk Müsâdeme	103
d) Trakya Ahvâli.....	104
e) Şarkî Trakya'da Yunan Harekât-ı Askeriyesi	104
f) Şarkî Trakya'da Vaziyet	105
g) Yunanlılar Edirne'yi İşgal Etmişler	105
h) Cafer Tayyar Bey Esir Edilmiş	106
i) Poti Jurnal'ın Neşriyatı	106
j) Trakya'nın Taksimatı	107
k) Cafer Tayyar'ın Esareti	107
l) Cafer Tayyar Atina'da.....	108

D-İSTANBUL'UN RESMEN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920) 108

1-1920 Yılı Mart ve Temmuz Ayları Haberleri	108
a) Hükümetin Tebliğ-i Resmîsi	108
b) Dersaadet Ahalisine Beyanname.....	110
c) İtilafiyûn Pasaport Dairesi Tebliği	111
d) İşgal Hakkında İtalyan Gazetelerinin Mütalaâtı	112

E- ANADOLU'DAKİ İŞGALLERLE İLGİLİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ 112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE PARİS BARIŞ KONFERANSI İLE İLGİLİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

A- PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 Ocak 1919-20 Ocak 1920) 115

B- PARİS BARIŞ KONFERANSI KAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920) 117

- 1-Konferans Öncesi Gelişmeler ve Birinci Şûrâ-yı Saltanat Hakkındaki Haber ve Yazılar (21 Mayıs 1919-5 Haziran 1919) 117
- a) Sulh Konferansına Davetimiz 117
 - b) Şûrâ-yı Saltanat 118
 - c) Şûrâ-yı Saltanat Yarın İçtima Edecektir – İçtimada Bulunacaklar 118
 - d) Şûrâ-yı Saltanat Dün Yıldız'da Mâbeyn Salonunda İçtima Etmiş ve Devletin Vaziyet-i Siyasiyesi Hakkında Beyân-ı Efkâr Etmiştir 119
 - e) Beyanât-ı Mülûkâne 120
 - f) Sadrazam Paşa'nın Mütalaanamesi 121
 - g) Celsenin Bir Çâryek Tatili 123
 - h) Meclis-i Âli'de Hazır Bulunan Zevât 126
 - i) Hükümetimizin Sulh Konferansı'na Daveti 126
 - j) Müdafaa-i Hukuk Heyeti 126
- 2-Osmanlı Heyetinin Paris Barış Konferansındaki Durumu Hakkındaki Haber ve Yazılar (5 Haziran 1919-21 Ocak 1920) 127
- a) Heyet-i Murahhasımızın Sulh Konferans'ında Vaziyeti 127
 - b) Sulh Konferansı'nda Murahhaslarımız 127
 - c) Sulh Murahhaslarımız Onlar Meclisi'nde 128
 - d) Onlar Meclisi'ne Yeni Bir Nota Veriliyor 128
 - e) Sulh Konferansı'nın Murahhaslarımıza Cevabı 129
 - f) Sadrazam Paşa'nın Telgrafı 129
 - g) Heyet-i Murahhasa'nın Avdeti 130
 - h) Anlaşılmayan Noktalar 130
 - i) Sulh Konferansı'na Çağrılıyor muyuz? 131
 - j) İstihzârât-ı Sulhiye Komisyonu 132
 - k) Hükümetimizin Sulh Konferansı'na Müracaatı 132
 - l) Sulh Mesâili 132

m) İstanbul Hakkında Mühim Bir Muhtıra.....	133
n) Paris Müzakerâtına Başlandı.....	133
o) Paris'te Mukadderatımızın Müzakeresine Başlandı.....	134
p) Sulh Konferansı Ebediyete Karışacak.....	134
3-Paris Barış Konferansı Sürecinde Anadolu'da Yapılan Mitingler (21-28 Ocak 1920)	134
a) Konya'da Muazzam Bir Miting	134
b) Vilayâta Tezahürât - Trabzon'da Miting	135
c) Bursa'da Muazzam Bir Miting.....	136
C-PARİS BARIŞ KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	136
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
VAKİT GAZETESİNDE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ, KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZRUM VE SİVAS KONGRELERİ, HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM (1919-1920)	
A-MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ, KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZRUM VE SİVAS KONGRELERİ, HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM.....	139
1-Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	139
2-Kuvâ-yı Milliye.....	141
3-Erzurum Kongresi (23 Temmuz – 7Ağustos 1919).....	144
4-Sivas Kongresi (4 – 11 Eylül 1919).....	145
5-Heyet-i Temsiliye.....	147
6-Türkiye Büyük Millet Meclisi.....	148
B-ERZRUM VE SİVAS KONGRELERİ İLE BU SÜREÇTEKİ GELİŞMELER HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919)	150
1-Erzurum Kongresi Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (5 Haziran-12 Temmuz 1919).....	150
a) Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	150
b) Mustafa Kemal Paşa'nın Azli	151
c) Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar	151
d) Mustafa Kemal Paşa'nın İstifası	151
e) Üçüncü Kolordu Kumandanlığı	152
2-Erzurum Kongresi Hakkındaki Haber ve Yazılar (22 Temmuz-4 Ekim1919)	152
a) Erzurum Kongresi	152
b) Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Tevkîfi	152
c) Vilayetler: Kongreler	152

d) Mustafa Kemal Paşa'nın Rütbesi	153
3-Sivas Kongresi Hakkındaki Haber ve Yazılar (4-11 Ekim 1919).....	153
a) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	153
b) Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku.....	154
c) Sivas Kongresi'nin Beyannâmesi	157
d) Sivas Kongresi'nde	159
C-KUVÂ-YI MİLLİYE VE HEYET-İ TEMSİLİYE HAKKINDAKİ HABER VE	
YAZILAR (1919-1920).....	161
1-Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye Hakkındaki 1919 Yılı Haber ve Yazıları.....	161
a) Harekât-ı Milliye	161
b) Millete Beyannâme	163
c) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Murahhası Yoktur.....	164
d) Hareket-i Milliye'nin İstanbul Mümessili.....	165
e) Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat	165
f) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: Cemiyetin Maksad-ı Teşekkülü - Teşkilât ve Kongreler - Heyet-i Temsiliye.....	166
g) İki Mülakat	168
h) Anadolu'da Asayiş Ber-kemâldır.....	168
i) Rum ve Ermenilerin Şahâdeti	169
j) Hareket-i Milliye ve Anadolu	169
k) Mustafa Kemal Paşa'nın Tan Muhabirine Beyanâtı	170
l) Vasıf Bey'in Beyanâtı	172
m) Hacim Bey'le Mülakat	174
n) Kuvâ-yı Milliye Müttefikler Aleyhinde Değildir.....	174
o) Bir Fransız Muhabirinin Şahâdeti	175
p) Heyet-i Temsiliye Ankara'da.....	176
2-Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye Hakkındaki 1920 Yılı Haber ve Yazıları.....	176
a) Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat	176
b) Mustafa Kemal'in Büyük Bir Nutku.....	177
c) Heyet-i Temsiliye'nin Telgrafnamesi	184
d) Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti	185
D-HEYET-İ TEMSİLİYE İLE İSTANBUL HÜKÜMETİ İLİŞKİLERİ	
HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920).....	185
1-1919 Yılı Heyet-i Temsiliye İle İstanbul Hükümeti İlişkileri.....	185

a) Kabinenin İstifası – Yeni Kabine Teşkilî Ferid Paşa’ya Tevdî Olundu.....	185
b) Harbiye Nezaretinin Talimatnamesi	186
c) Dâhiliye Nezareti’nin İkinci Tamîmi	186
d) Süleyman Şefik Paşa’nın Bir Beyanâtı	186
e) Teşkilât-ı Milliye Hakkında Yeni Bir Tamîm.....	187
f) Anadolu’da Vaziyet	187
g) Sadrazam Paşa İle Bir Mülakat	188
h) Damat Ferid Paşa Kabinesi İstifa Etti	189
i) Düşen Kabine Hakkında	189
j) Müşir Fuat Paşa’nın Vesâteti	192
k) Hükümet ve Harekât-ı Milliye	192
l) Şerif Paşa’nın Muhaberatı.....	192
m) Anadolu Harekâtı ve Ecnebîler	193
n) Anadolu İle Muhabere.....	193
o) Teşkilât-ı Milliye’nin Matâlîbi.....	193
p) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal Paşa’nın Arıza-i Teşekkürü	194
r) Kabinenin Teşekkülü Hakkında Heyet-i Temsiliye’nin Tamimleri.....	195
s) Kuvâ-yı Milliye İle İtilâf Hâsıl Oldu	196
t) Salih Paşa Geldi	197
u) Huzura Kabul	197
2-1920 Yılı Ocak-Nisan Ayları Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti İlişkileri ve Misakı-ı Millî’nin Kabulü	198
a) Meclis-i Mebusân Bugün Açılıyor.....	198
b) İki Telgrafnâme	198
c) Ahd-i Millî Programı.....	199
d) Ahd-i Millî’nin Sulh Esasları	201
e) Ali Rıza Paşa Kabinesi İstifa Etti.....	201
f) Kabine Buhranı Devam Ediyor	201
g) Kabine Riyaseti Salih Paşa’ya Tevdî Olundu	202
h) Kabinenin Teşekkülü	202
i) Salih Paşa Kabinesi Teşekkül Etti.....	203
j) Buhranın Tarihçesi	203
k) Salih Paşa Kabinesi’nin İstifası.....	204

l) Esbâb-ı İstifa	205
m) İstifa Hakkında Gazetelerin Mütalaâtı	205
n) Hatt-ı Hümayun Sûreti	207
o) Hükümet'in Beyannamesi	207
p) Fetâvâ-yı Şerife Sûreti.....	209
r) Meclis-i Mebusân'ın Feshi.....	210
s) Vaziyet-i Umum Hakkında Mühim Bir Mülakat	211
t) Kuvâ-yı Milliye'ye Karşı Hareket	212
u) Kararname İrade-i Seniyye'ye İktirân Etti	212
v) Anadolu'dan Gelen Heyetler.....	213
E- TBMM HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)	213
1- TBMM Hakkındaki 1920-1922 Yılları Haber ve Yazıları.....	213
a) Kuvâ-yı Milliyecilerin İdam Ettikleri	213
b) Düğün Masraflarının Tahdîdi.....	213
c) Türklerin Davası.....	214
d) Mustafa Kemal'in Müşirliğe Terfii	214
e) Nakz Kararı: Mustafa Kemal Paşa ve Rûfekâsı Hakkındaki Hükümün Nakzı.....	214
f) İstiklâl Marşı'nın Bestesi	215
g) İstiklâl Marşı Bestesi.....	215
h) Büyük Millet Meclisi'nin İrşâd Heyeti	215
i) Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü İçtima Senesi Başlıyor.....	215
2- 1920 Yılı Mayıs-Aralık Ayları TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti İlişkileri Hakkındaki Haber ve Yazılar	221
a) Anadolu'da Tebeddül-i Efkâr	221
b) İdam Kararları	222
c) Kabinenin İstifası - Yeni Kabinenin Teşekkülü	223
d) Tebliğ-i Resmî.....	223
e) Anadolu'ya Gidecek Heyet	225
f) Muahedeyi İmzalayanların İdama Mahkûmiyeti	225
g) Anadolu İle Müzakere.....	225
h) Anadolu'ya Heyet Gidiyor	226
i) Heyetin Azîmeti	226
j) "Hâkan Kokusu Getirdiniz"	227

k) Ahmet İzzet Paşa'dan Bâb-1 Âlî'ye Gelen Telgrafname.....	227
F- MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ İLE HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	228

BEŞİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI VE SEVR ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920)

A- SAN REMO KONFERANSI VE SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI	232
1- San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)	232
2- Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920)	234
B- VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR	236
1- San Remo Konferansı Öncesi Gelişmeler İle Konferans Hakkındaki Haber ve Yazılar (14 Nisan-21 Mayıs 1920)	236
a) San Remo Konferansı Toplanıyor.....	236
b) Murahhaslarımız Versay'a Gidecekler	236
c) Sulh Hazırlığı	237
d) San Remo Konferansı Dün İlk İçtimamı Akdetti.....	237
e) Sulh Konferansı'na Davet Edildik	238
f) Konferans İstanbul ve Boğazlar Hakkında Katî Kararını Verdi	238
g) Sulh Murahhaslarımız Takarrür Ediyor	239
h) Konferansın Mukarrerâtı: Boğazların Murakabesi	239
i) Muahdemizin Tedkiki İkmâl Edilmek Üzeredir	240
j) Sulh Murahhaslarımız 1 Mayıs'ta Hareket Ediyor	241
k) Konferans, Sulhumuzun Müzakeresini İkmâl Etmiştir	242
l) Sulh Murahhaslarımız	242
m) San Remo Konferansı Dağılıyor	243
n) İzmir Hakkında Verilen Karar	243
o) İzmir ve Trakya	243
p) Sulh Murahhasları Yarın Hareket Ediyor	244
r) Menâtik-ı Nüfuza Ayrılan Yerlerimiz.....	245
s) İtalya'nın Türkiye Politikası	245
t) Sulh Muahdemizin Hulasası.....	246
2- San Remo Konferansı'na Tepkiler ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haberler (21 Mayıs 1920-1 Temmuz 1920).....	248

a) Bugünkü Miting	248
b) Sultan Ahmet Meydanı'nda Dünkü Büyük Miting.....	248
c) Hükümetin Cevabı	249
d) Hükümet Mühletini Temdîdini İstemiştir	249
e) Cevap Mühleti On Beş Gün Temdîd Edildi.....	250
f) Sadrazam Paşa'nın Hareketi	250
g) Tadilât Haberleri Teeyyüd Ediyor	250
h) Sulh Muahedenamesine Verilecek Cevap.....	251
i) Sulh Konferansı'na Cevabımız	251
j) Damat Ferid Paşa Cevap Verdi	252
k) Hükümetin Protestosu	252
l) Cevapnamenin Muhteviyâtı	253
m) Ferid Paşa Bed-bîn Görünmektedir.....	253
C-SEVR ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920).....	254
1-Şûrâ-yı Saltanat ve Sevr Antlaşması'nın İmzalanma Süreci Hakkındaki Haber ve Yazılar (20 Temmuz-12 Ağustos 1920).....	254
a) On Gün Mühlet Verildi	254
b) İmza Meselesi ve Şûrâ-yı Saltanat	254
c) Saray-ı Hümayunda Meclis-i Âlî	255
d) İki Acı İhtimal Karşısında Mühim Bir Karar.....	255
e) Meclis-i Vükelâ'nın Kararı	259
f) Tatbikat-ı Sulhiye Komisyonu Azaları	265
g) Muahedemizin İmzası	266
h) Matem Alâimi	266
i) Muahedemiz Bugün İmzalanıyor	266
j) Sulhumuz Hakkında Bâb-ı Âlî Mahâfilinin Mütalaası	267
k) Tebliğ-i Resmî.....	267
l) Sulh Muahedesi Evvelki Gün İmza Edildi.....	267
m) Bugün Matem Günüdür.....	268
n) İmza Günü.....	268
2-Vakit Gazetesinde Sevr Antlaşması'nın Resmî Metni.....	269
a) Muahedemizin Resmî Metni	269

D- VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI VE SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI HAKKINDA ÇIKAN HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	343
--	------------

ALTINCI BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE MİLLÎ MÜCADELE CEPHELERİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)

A- MİLLÎ MÜCADELE CEPHELERİ	346
1-Doğu Cephesi	346
2-Güney Cephesi	347
3-Batı Cephesi	350
B- DOĞU/ERMENİSTAN HAREKÂTI VE SONUÇLARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)	353
1-Doğu/Ermenistan Harekâtı Hakkındaki Haber ve Yazılar (29 Eylül -10 Kasım 1920).....	353
a) Erzurum’da Millîcilerin Ermenistan’a Karşı Tedarikâtı	353
b) Mustafa Kemal’in Ermenistan İle Müzakerâtı	353
c) Ermenistan Hududunda Muharebeler	354
d) Ermenistan’a Karşı Taarruzlar	354
e) Ermenistan’ın Milliyetçilere İlan-ı Harbi.....	354
f) Ermenilerin Mukabil Taarruzu.....	355
g) Ermenistan Taarruzu Ne Halde?	355
Karadeniz Sevâhilinde Cem’olunan Kuvvetler	355
h) Oltu ve Sarıkamış’ın Tahliyesi.....	356
i) Ermenistan’da Son Muharebeler.....	356
j) Ermenistan’da Son Muharebeler.....	357
k) Ermenilerin Hezimetini	358
l) Times Muhabirinin İş’arâtı	358
m) Ermenistan’da Yeni Muharebeler	359
n) Kars Kalesi’nin Sükûtu	360
o) Ermenistan’daki Harekât-ı Harbiye Hakkında Son Haberler.....	360
2-Ermenistan’la Yapılan Mütareke ve Gümrü Antlaşması Hakkındaki Haber ve Yazılar (12-25 Kasım 1920)	361
a) Ermenistan Mütareke Akdetti	361
b) Ermenistan’ın Mütareke Şartları	361
c) Ermenistan İle Mütareke Nasıl İmzalandı?.....	362

d) Kars'ın Sukûtu ve Ankara Meclisi'nde Tezâhürât.....	362
e) Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir.....	363
f) Mütarekeden Sonra Ermenistan'da Vaziyet.....	363
g) Ermenistan'la Sulh Akdedildi.....	363
h) Ermenistan Sulhu.....	364
i) Kazım Karabekir'e Bir Teşekkür.....	365
3-Gürcistan ile Yapılan Antlaşma Hakkındaki Haber ve Yazılar (31 Ocak 1920-4 Mart 1921).....	365
a) Anadolu-Gürcistan Arasında Bir İtilaf Akdedildi.....	365
b) Ardahan ve Artvin'de Türk Bayrağı.....	366
4-Moskova Antlaşması Hakkındaki Haber ve Yazılar (30 Mart-20 Ekim 1921).....	367
a) Moskova'da İmza Edilen Muahede Hakkında Malumat.....	367
b) Türk-Rus Muahedenamesinin Büyük Millet Meclisi Tarafından Kabulü.....	367
c) Türk-Rus Muahedesinin Metni.....	367
d) Kars Müzakerâtı Hitâm Buldu.....	371
5-Ukrayna ile Yapılan Antlaşma Hakkındaki Haber ve Yazılar (27 Aralık 1921-19 Mart 1922).....	372
a) Ukrayna İle Mühâdenet Muahedenamesi Akdi İçin Müzakerât.....	372
b) Ukrayna Muahedesinin Başlıca Mevâddı.....	372
c) Ukrayna ve Kars Muahedenamelerin BMM' de Kabulü.....	373
6-Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Şark Siyasetimize Dair İrâd Ettiği Son Mühim Bir Nutuk.....	373
C-DOĞU/ERMENİSTAN HAREKÂTI VE SONUÇLARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	374
D-GÜNEY CEPHESİ GELİŞMELERİ VE ANTLAŞMALARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921).....	375
1-Güney Cephesinde Türk-Fransız İlişkileri Hakkındaki Haber ve Yazılar (16 Mart-6 Kasım 1921).....	375
a) Kilikya'nın Tahliyesi ve İktisadî İtilâflar.....	375
b) Bekir Sami Bey'in İstifası.....	376
c) Bekir Sami Bey'in Sebeb-i İstifası.....	377
d) Türk-Fransız İtilafı İmza Edildi.....	377
e) Türkiye-Fransız İtilâfı'nın Metni.....	377

2-Ankara Antlaşması'nın Tatbiki Hakkındaki Haber ve Yazılar (30 Kasım- 8 Aralık 1921)	380
a) Kıtaâtımız Evvelki Gün Adana'ya Girmiş ve Şehir Teslim Alınmıştır	380
b) Dörtüol ve Gazi Ayıntab'ın Teslimi	381
c) Kıtaâtımız Mersin'e Dâhil Oldu.....	381
d) Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannamesi	381
E- GÜNEY CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER İLE ANKARA ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	383
F- BATI CEPHESİNDEKİ MUHAREBELER İLE MUDANYA MÜTAREKESİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)	384
1-1920 Yılı Haziran-Temmuz Ayları Hakkındaki Haber ve Yazılar	384
a) İzmir Cephesindeki Yunan Taarruzu	384
b) Paraskevopoulos'un Beyanâtı	385
c) İzmit Müsâdemâtı.....	385
d) İzmit Havalisinde Yunan Harekâtı.....	386
e) Aydın Hadisâtı Hakkında	387
f) Mustafa Kemal Ne Demiş?	387
2-1920 Yılı Ağustos Ayı Haber ve Yazıları	387
a) Mustafa Kemal Yunan Karargâhına Heyet Göndermiş	387
b) Balıkesir'in Alındığına Dair Yunan Tebliği	387
c) Gemlik Tepelerinde.....	388
d) Yunan Cephesinde Yeni Bir Hareket.....	388
e) Bursa Cephesinde.....	389
f) Anadolu'da Yunan Hareketi	389
g) Kazım Karabekir'in Kuvvetleri İzmir'e Naklolunmuş	390
h) Yunan Harekâtı	390
i) Adapazarı'nda Vaziyet.....	390
j) İtalya-Yunanistan ve On İki Ada	391
k) Anadolu ve Yunanistan	391
l) Mustafa Kemal'in Korkusu.....	392
m) Yunan Harekâtı	392
n) İnegöl Ahvâli.....	392
o) Yunanlılar Uşak'ı İşgal Etiler	393
p) Yunanlıların Yeni Bir İcraatı	393

3-1920 Yılı Eylül Ayı Haber ve Yazıları	394
a) Anadolu'da Vaziyet	394
b) Simav'ın İşgali	394
c) Yunan Ordusunun Hedefi Afyonkarahisar'mış	394
d) Yunan Tayyareleri Eskişehir'i Bombardıman Etmış	395
e) Yalova'nın Yunanlılar Tarafından İşgali	395
f) Güzel İzmir Ne Halde?.....	395
g) Anadolu'da Yunan Harekâtının Hitâmı	396
h) Anadolu Ahvâli	396
i) Yunan Karargâhının İzmir'den Atina'ya Naklinin Esbâbı	396
j) Anadolu'daki Tahşidât	396
k) Gediz'de Müsâdeme.....	397
l) Uşak'ta Muharebeler.....	397
m) Cephelerde Sükûn	397
4-1920 Ekim ve Kasım Ayları Haberleri.....	398
a) İzmir Cephesinde Vaziyet	398
b) Yenişehir Havalisinde Yunan Hücumu.....	398
c) Anadolu'da Asker Cem'i	398
d) Bursa Havalisinde Şiddetli Muharebeler	399
e) Yörük Ali Efe.....	399
f) Millîcilerin Uşak Cephesinde Yeni Bir Taarruzu	399
g) İzmir Cephesindeki Yeni Harekât	399
h) İzmir Cephesine Sevkiyat	400
i) Cenup Cephesi Kumandanlığı.....	400
j) İzmir ve Bursa Cephelerinde Muharebeler	401
k) Lloyd George'un Avam Kamarasındaki Beyanâtı.....	401
l) İzmir Cephesinde Şiddetli Muharebeler.....	402
m) Bursa ve Uşak Cephelerinde Yeni Muharebeler	402
n) Bursa Cephesindeki Yunan Taarruzu.....	403
5-Birinci İnönü Muharebesi ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (13-28 Ocak 1921)	403
a) Yunan Taarruzu Tevakkuf Ediyor	403
b) Yunan Taarruzu.....	403
c) Yunan Taarruzu Neden Tevakkuf Etti?	404

d) Mustafa Kemal Ne Demiş?	404
e) İnönü Meydan Muharebesi	404
f) Ankara Meclisi'nin Tebriki	405
g) Ankara Meclisinde	406
h) Çerkez Ethem ve Avenesi	406
i) Kuvâ-yı Milliye'nin Mukabil Taarruzu	406
j) Kuvâ-yı Milliye'nin Kandıra'ya Bir Taarruzu	407
k) Hezimetten Sonra	407
l) Son Yunan Tebliğ-i Resmîsi	408
m) Kandıra Taarruzu Ne Oldu?	409
n) Anadolu'da Sükûn Devam Ediyor	409
o) Çerkez Ethem Çetesi ve Kuvâ-yı Milliye	409
p) Çerkez Ethem Yunanlılara Dehâlet Etti	410
6- İkinci İnönü Muharebesi ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (2 Şubat - 5 Nisan 1921)	410
a) Sakarya Cephesinde ve Yalova Havalisinde Müsâdemeler	410
b) İnönü Harbinden Sonra İsmet Bey'e Hediye	410
c) Anadolu'da Muharebe Hazırlıkları	411
d) Yunanlılar Bursa ve Uşak Cephelelerinde Taarruza Başladılar	411
e) Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Bir Nutku	412
f) Bursa Cephesinde Meydan Muharebesi	412
g) Eskişehir'de Yunanlılar Mağlup Oldular	413
h) Son Zafer Haberi, Yunan Hezimetini	413
i) Pazarcık İstikametinde Ricat Ediyorlar	414
j) Adapazarı İstirdâd Edildi	414
k) Anadolu'da İstiklâl Mücahededesi	414
l) 1 Nisan Tebliği	415
m) İkinci İnönü Meydan Muharebesi	415
n) İsmet Paşa'nın Raporu	416
o) Mustafa Kemal Paşa'nın Tebrik Telgrafı	416
7- 1921 Yılı Nisan Ayı Haber ve Yazıları	417
a) Yunanlılar Afyonkarahisar'ı Tahliye Etiler	417
b) 5 Nisan Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi	417
c) İzmit Havalisindeki Muharebeler	417

d)	7 Nisan 337 Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi	418
e)	Fevzi Paşa'nın 7 Nisan Tarihli Telgrafnamesi.....	418
f)	Afyonkarahisar Cephesinde	418
g)	Dumlupınar Muzafferiyeti	419
h)	Bir Esirin İfadesi	419
i)	Kuvvetlerimizin Uşak ve Balıkesir Havalisindeki İki Mühim Muvaffakiyeti.....	419
8-	1921 Yılı Haziran Ayı Haber ve Yazıları	420
a)	İki Kuvveti Mukayese	420
b)	Yunanlılar İnebolu'yu Bombardıman Etiler	421
c)	Cephelerde Harekât-ı Harbiye Başladı.....	421
d)	Türk Kuvvetleri Kocaeli Şibh-i Ceziresi'nde Taarruza Geçti.....	422
e)	İtilaf Devletleri İzmir de Dâhil Yunanistan Kuvvetlerinin Bütün Anadolu'yu Tahliye Etmesini İstediler.....	422
f)	Yunanistan Tavassut Teklifini Reddetti.....	423
g)	İzmit Kahraman Kıtaâtımız Tarafından İşgal Edildi.....	423
9-	1921 Yılı Temmuz Ayı Haber ve Yazıları	423
a)	Ankara'dan Bir Protesto Telgrafı.....	423
b)	Karamürsel ve Bahçecik Havalisinde Harekât.....	424
c)	Bursa Etrafında Muharebe Şiddetleniyor	424
d)	Uşak Cephesinde Kıtaâtımızın Taarruzu ve Mühim Bir Muvaffakiyet	424
e)	İslâm Üserâsına Yapılan Muamelât	425
f)	Yunanlılar Bursa Cephesinde Harekât-ı Taarruziyeye Başladılar	425
g)	9 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi	426
h)	Yunanlıların İleri Hareketi, Müşkilâta Duçâr Olmakla Başladı.....	426
i)	Ordumuz Cepheyi Kısaltmakta ve Müdafaayı Daha Müessir Bir Hâle İfrâğ Etmektedir	427
j)	13 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi	427
k)	Bursa Cephesindeki Kıtaâtımızın Taarruzu ve Yenişehir'in İşgali.....	428
l)	Bursa Cephesinde ve Afyonkarahisar'da Düşmana İndirilen Darbeler	428
10-	Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (20 Temmuz-3 Ağustos 1921)	429
a)	Uşak'ın İstirdâdı ve Kütahya'nın Yunanlılar Tarafından İşgali	429
b)	Yalova'nın Kıtaâtımız Tarafından İstirdâdı ve Gemlik'e Doğru Hareket	429
c)	Eskişehir Civarında Muharebe Devam Ediyor	430

d) Eskişehir Önünde Şiddetli Muharebeler	430
e) Anadolu, Yalan Haberleri Tekzîb Ediyor	430
f) Eskişehir Ne Zaman Tahliye Edildi?	431
g) Eskişehir Cephesinde Harekât-ı Harbiye Tevakkuf Etti	431
h) Ordumuz Mütemadiyen Takviye Ediliyor	431
i) Papoulas'ın Mühim Bir Tebliği	432
j) Kahraman Bir Fırka Kumandanımızın Şehadeti	432
k) Sükûn Devresinin Hitâmı – Yeni Harekât-ı Harbiye	433
11- Başkumandanlık Kanunu ve Tekâlif-i Milliye Emirleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (9-19 Ağustos 1921).....	433
a) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan İntihâb Edildi.....	433
b) Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine Bir Tamimi	434
c) Başkumandanlık Kanunu	435
d) Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Orduya ve Millete Beyanamesi.....	436
e) Anadolu'da Müdafaa Hazırlıkları	437
f) Anadolu'da Müfettiş-i Umumîlikler	439
12- Sakarya Meydan Muharebesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (23 Ağustos-17 Eylül 1921).....	440
a) Millî Ordu Takviye Ediliyor	440
b) Bilecik'teki Harekât-ı Harbiye	441
c) Sakarya Cephesindeki Yunan Kuvvetleri Ricata Başladılar	441
d) Sakarya Boyunda Düşmanın Mühim Bir Mağlubiyeti: Yunanlılar Ric'ata Başladılar.....	442
e) 26 Ağustos Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi	443
f) Sakarya'da Yunan Taarruzları Büyük Zayıyla Tard Edilmektedir	443
g) Yunanlılar Kafalarını Kayalara Çarpmakta Devam Ediyorlar.....	444
h) Yeni Mevzilerimiz Önünde Muharebeler Başladı	444
i) Yunanlılar İki Günden Beri Taarruzlarını Tevkîf Etiler	444
j) Refet Paşa'nın Mühim Beyanatı	445
k) Düşmanın Taarruzu Tamamıyla Kırılmıştır.....	445
l) Düşman Sol Cenahımız Karşısındaki Mevzilerini Terk İle Ricata Başlamıştır.....	445
m) 10 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî	446

n)	Düşman Müşkil Vaziyettedir, Acaba İnhizâmdan Kurtulabilecek i?.....	446
o)	12 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî	447
p)	13 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî	447
r)	Ordumuz Sakarya'yı Geçti, Düşman Takip Ediliyor	448
s)	Düşmana Emân Vermeyen Kahraman Kıtaâtımız Sivrihisar'ı İşgal Etti.....	448
t)	Muzaffer Kumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Millete Beyannamesi.....	448
13-	Sakarya Meydan Muharebesi Sonrasındaki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (17 Eylül-4 Kasım 1921).....	450
a)	Anadolu'da Umumî Seferberlik	450
b)	Yunan Kuvvetlerinin Kısm-ı Küllisi Çember İçine Alınmıştır.....	450
c)	Kıtaâtımız Seyitgazi Civarındaki Kırgızdağı'na Kadar İlerlemiştir	451
d)	21 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî	451
e)	Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik Unvanı ve Müşiriyet Rütbesi	452
f)	Afyonkarahisar Civarındaki Kıtaâtımız Taarruza Geçti	452
g)	Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Ordusuna Beyannamesi	452
h)	Süvarilerimizin Eskişehir ve Afyonkarahisar Mıntıklarındaki Akınları	454
i)	Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yunan Ordusunun Nasıl Mağlup Edildiğini Büyük Millet Meclisi'nde Anlatıyor	454
j)	Kıtaâtımız Bilecik'i İstirdâd Etti	467
k)	Ordumuz Yeni Mevkiler İşgal Etmeye Devam Ediyor	468
l)	Eskişehir ve Afyonkarahisar Mıntığındaki Muharebâtın Mahiyeti	468
m)	Harekât-ı Askeriye Şiddet Kesb Ediyor	468
n)	Düşmanın Afyonkarahisar Şarkına Kadar Sürülmesi	469
o)	Mustafa Kemal'in Başkumandanlığı.....	469
14-	1922 Yılı Ocak-Nisan Ayları Haber ve Yazıları	469
a)	Yunanistan'la Aramızdaki İhtilafın Halli.....	469
b)	Başkumandanlık Salâhiyetinin Temdidi	470
c)	Yunanlıların Elvanlar İlerisindeki Yeni Mağlubiyetleri	470
d)	Şark Konferansı Dün Paris'te İçtima Etti.....	470
e)	Devletler, Üç Ay İçinde Anadolu'nun Tahliyesini ve İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Tesisini Kabul Etiler.....	471
f)	Paris Konferansı'nın Mukarreratı Evvelki Gün Bâb-ı Âlî'ye ve Ankara Hükümetine Resmen Tebliğ Edilmiştir	472
g)	Ankara Hükümeti Mütarekeyi Prensip İtibariyle Kabul Ettiğini Devletlere Tebliğ Etmiştir.....	473

h)	Bâb-1 Âlî Devletlere Cevap Verdi.....	473
i)	Bugün Türkler İçin Millî Bayram Günüdür.....	474
j)	Ankara Hükümeti'nin Devletlerin Son Notasına Cevabı.....	474
k)	Menderes Vadisinde Vaziyet.....	475
l)	Yunanlıların Yeni Korsanlığı: Samsun'un Bombardımanı.....	475
15-	1922 Yılı Haziran-Ağustos Ayları Haber ve Yazıları.....	476
a)	Yunanlıların Samsun'a Yaptıkları Alçakça Tecavüz.....	476
b)	Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmit'te.....	476
c)	Vaziyet Hakkında Başkumandanımızla Bir Mülakat.....	477
d)	Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Büyük Siyasî Nutku.....	479
e)	Başkumandanımızın Cepheyi Ziyareti.....	482
f)	Ankara Hükümeti'nin İkinci Bir Protestosu.....	482
g)	Yunanlılar Anadolu'da Muhtariyet İlan Etiler.....	482
h)	Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Bir Nutku.....	483
i)	Yunanistan İstanbul'u İşgal Etmek İçin İzin İstiyor.....	485
j)	Güzel Aydın'ı da Yaktılar.....	486
k)	Ankara'nın Muhtariyet İlanını Protestosu.....	486
l)	Trakya'daki Yunan Kuvvetleri Tefessüh Etmeye Başlamıştır.....	486
m)	Düvel-i Müttefika'nın Yunanistan'a Verdiği Nota.....	487
16-	Büyük Taarruz ve Bu Süreçteki Gelişmelerle İlgili Haber ve Yazılar (29 Ağustos-7 Eylül 1922).....	487
a)	Afyonkarahisar'da Ordumuz Taarruz Hareketine Başlamıştır.....	487
b)	Ordumuzun Taarruzu Devam Ediyor, Afyonkarahisar İstirdâd Edilmiştir....	487
c)	Yunanlılar Şimendifer Hattı Boyunca Ricat Etmektedirler.....	488
d)	İki Yunan Fırkası Bozuldu.....	488
e)	Bilecik, İnegöl, Uşak ve Eskişehir'in İstirdâdı.....	489
f)	Dumlupınar Muzafferiyeti Bellerini Büktü: Düşman İzmir Yolundadır.....	489
g)	Zaferlerimizi Londra da Teyid Ediyor.....	490
h)	Kütahya Evvelki Gün İstirdâd Edildi.....	491
i)	400 Kamyon ve 180 Top İğtinâmı.....	491
j)	Yunan Ordusu Üç Parçaya Ayrılmış ve Dağlara Doğru Atılmıştır.....	491
k)	Cephelerde Son Vaziyet-i Askeriye.....	492
l)	Yunanlıların Şimal Grubu da Parçalanmış ve İhata Edilmeye Başlanmıştır .	494
m)	Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!.....	494

n)	Muzaffer Kumandanlarımızın Rütbelerinin Terfii.....	495
o)	Yunanlılar İnönü’de Mağlup Oldular.....	495
p)	Mustafa Kemal Paşa’nın Beyannamesi.....	496
r)	Çanakkale Havalisini Tahliye Ediyorlar	496
s)	Yunan Şimal Grubu Parçalanmış ve Süvarilerimiz İzmir Yolunu Tutmuşlardır	497
t)	Yunan Şimal Grubunun Mağlubiyeti	497
u)	Yunan Başkumandanı’nın Esareti.....	498
17-	Büyük Taarruz Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (7-8 Eylül 1922)	498
a)	Beş Günlük Muharebenin Tarihçesi.....	498
b)	Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Nutukları	499
c)	Büyük Millet Meclisi’nde Heyecanlı Bir Celse	520
18-	Batı Anadolu’nun İşgalden Kurtarılması Hakkındaki Haber ve Yazılar (9-20 Eylül 1922)	521
a)	Yunan Ordusu Her Taraftan Demir Bir Çember İçine Alınmış ve Ricat Yolları Kapanmıştır	521
b)	İzmir’de Kanlı Müsâdemeler Başladı	522
c)	Nazilli ve Söğüt Hakkında Resmî Haberler	522
d)	Büyük Millet Meclisi’ndeki Örtünün Tebdili	522
e)	İzmir Anavatana Kavuştu.....	522
f)	Yunan Hezimetini Hakkında Son Haberler.....	523
g)	Hain Yunanlılar Evvelki Akşam Bursa ve Mudanya’dan Çekilmişler	524
h)	Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir’de	524
i)	Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa’mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir.....	524
j)	Başkumandan Paşa’nın Beyannameleri	525
k)	Yunanlılar Mudanya’dan da Kaçmışlardır, Bursa’daki Tahribat Azdır.....	526
l)	Mustafa Kemal Paşa’nın Orduya Teşekkür Beyannamesi.....	526
m)	Anadolu’daki İki Yüz On Bin Kişilik Yunan Ordusundan Ancak Elli Bin Kurtulabilmiştir	527
n)	Erdek ve Bandırma İstirdâd Edildi.....	527
o)	Müttefiklerin Ankara’ya Yeni Bir Notası	527
p)	Anadolu Düşmandan Kâmilten Temizlenmiştir.....	528
r)	Mustafa Kemal Paşa’nın Millete Beyannamesi	528

19-	Mudanya Mütarekesi Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (8 Eylül - 1 Kasım 1922).....	529
	a) Yunanistan Mütareke Talebinde Bulundu	529
	b) Mütareke İçin Dört Şart	530
	c) Son Vaziyet (Trakya ve Boğazlar Meselesi).....	530
	d) Paris Konferansı'nın Son Mukarrerâtı	532
	e) Ankara Hükümeti'ne Verilen Notanın Metni	532
	f) Bîtaraf Mıntıkada Bir Hadise ve İngiliz Kumandanının Bir Tebliği	533
	g) Çanakkale Havalisinde Kıtaâtımızın Harekâtı Devam Ediyor.....	534
	h) Bîtaraf Mıntıka Hakkında Muhaberât	534
	i) General Harrington'dan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Cevap	535
	j) Dersaadet'te General Harrington Cenapları Tarafından Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Cevap	536
	k) Mustafa Kemal Paşa'nın Son Telgrafı	537
	l) Trakya ve Çanakkale Havalisinde Son Vaziyet	538
20-	Mudanya Mütarekesi Sürecindeki Haber ve Yazılar (2-12 Kasım 1922)	538
	a) Ankara Hükümeti Müttetikleri Mudanya Konferansı'na Davet Etti	538
	b) Mudanya Murahhaslarımız	539
	c) Mudanya Konferansı Bugün On Birde İçtima Ediyor	539
	d) Mustafa Kemal Paşa'dan İstanbul Ahalisine	540
	e) Mudanya Konferansı'nın İlk İçtimaı ve Protokol Hakkında İtilaf Husulü	540
	f) Bir Noktadan Başka Her Noktada Mutabakat Vardır	541
	g) Müttetik Devletlere Cevabî Notamız	542
	h) Müttetik Generalleri Dün Avdet Etiler	544
	i) İngiliz Karargâhından Verilen Malumat	544
	j) Bir Süvari Müfrezemiz Şile'yi İşgal Etti	545
	k) Mudanya Konferansı'nda Evvelki Akşam Olan İçtima	545
	l) İngilizler Trakya'nın Bir Ay İçinde İadesini Kabul Etiler	546
	m) Konferans Müzakerâtı Hakkında Tebliğ-i Resmî	547
	n) Konferans Müzakerâtının Tatili	548
	o) Yedinci Gün	548
	p) Yunanistan Trakya'nın Terkini Kabul Ediyor	549
	r) Müttetik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan Beyninde Mukavele-i Askeriye.....	550

21- Mudanya Mütarekesi'nin Uygulanması ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (15-27 Kasım 1922).....	553
a) Başkumandanımızın Trakyalılara Beyannamesi.....	553
b) Trakya'yı Tesellüm Edecek Müttefikîn Kuvvetleri	554
c) Müttefikîn Generalleri Trakya Tahliyesinin Teferruatını Tayin Etiler.....	554
d) Müttefikîn Kıtaâtı Dünden İtibaren Trakya'yı Yunanlılardan Tesellüm Etmeye Başladılar	555
e) Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'ya Hareketi	555
f) Refet Paşa Hazretleri Muhafız Bölüğü İle Şehrimize Geliyor.....	555
g) Kahraman Jandarmalarımız Dün İstanbul'a Çıktılar	556
h) Trakya'nın Teslimine Başlandı, Dün Çorlu Tesellüm Edilmiş ve İdaremiz Teessüs Etmiştir.....	557
i) Kırkkilise Tesellüm Edildi	557
j) Trakya'da Vaziyet: Devir Teslim Muamelesi 25 Teşrîn-i sâni'de Hitâm Buluyor	558
k) Çanakkale'de Millî Ordumuzun Teessüsü	558
l) Edirne'de Şanlı Bayrağımız Dalgalanıyor	558
m) Edirne Şanlı Bayrağımıza Kavuştu	559
G-BATI CEPHESİNDEKİ MUHAREBELER İLE MUDANYA MÜTAREKESİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	559

YEDİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921)

A-LONDRA KONFERANSI (21 Şubat - 12 Mart 1921).....	567
B-LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921)	570
1-Londra Konferansı Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Ocak-22 Şubat 1921)	570
a) Paris Konferansı, Şark Meselesi'nin Yeniden Tedkikine ve Türk ve Yunan Murahhaslarının da İştirakiyle Londra'da Bir Konferans Akdine Karar Vermıştır.....	570
b) Hükümet Ankara'yı Davetten Haberdar Etti.....	570
c) Davamızın Temyizi	571
d) Ankara İle Muhabere Devam Ediyor	571
e) Anadolu Sulha Taraftar	572
f) Konferansın Esasâtı.....	572

g) Ankara Murahhaslarını Gönderiyor	575
h) İstanbul ve Ankara Hükümetleri Arasında Teâti Edilen Telgrafnameler	575
i) İstanbul Murahhaslarını İntihâb Etti	578
j) Hükümetin Ankara'ya Verdiği Cevap	578
k) Anadolu'dan Konferans'a Giden Murahhaslar	579
l) Birleşecekler mi?.....	580
2-Londra Konferansı Müzakereleri ve Neticesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (25-27 Şubat 1921).....	581
a) Londra Konferansı Evvelki Gün İstanbul ve Anadolu Murahhaslarını İstimâ' Etmiştir	581
b) Tevfik Paşa'dan Gelen Telgrafname.....	582
c) Sadrazam Tevfik Paşa Anadolu Heyetini Londra'da Bizzat İstikbâl Etmiştir	582
d) Konferanstan Murahhaslarımızın İstedikleri Hudut ve Hukuk	582
e) Anadolu Heyet-i Murahhasası Londra'ya Hareketi Nasıl Oldu?.....	584
f) Mustafa Kemal Paşa'nın Vatanperverâne Bir Telgrafı	584
3-Londra Konferansı'nın Sonuçları ve Konferans Sonrası Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Şubat 1921)	584
a) Londra Konferansı'nın İlk Neticesi: Cephelerde Muhasemât Tatil Ediliyor. 584	
b) Muahedenin Kürdistan ve Ermenistan'a Ait Mevâddının Tadili.....	585
c) Murahhaslarımız Londra'dan Hareket Etmişlerdir	585
d) Londra Konferansı Müzakerâtı Hakkında Hükümetin Tebliğ-i Resmîsi.....	585
e) İstanbul, İzmir ve Trakya İçin Teklif Edilen Tadilât	587
f) Hâkimiyet-i Milliye'nin Nokta-i Nazarı	589

C- LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ 589

SEKİZİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE LOZAN KONFERANSI'NA DAVET SÜRECİ İLE SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR HABER VE YAZILAR (1922)

A- LOZAN KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASI.....	591
1-Lozan Konferansı (20 Kasım 1922).....	591
2-Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922).....	593
B- LOZAN KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1922).....	594

1-Lozan Konferansı'na Davet Süreci Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Ekim - 14 Kasım 1922).....	594
a) Devletler Sulh Konferansı'na Davet Olunuyorlar.....	594
b) Konferans'a Bâb-ı Âlî de Davet Olunuyor	595
c) Millî Hükümetimizin Müttefiklere Cevabı	596
d) Amerika'nın Müttefiklere Cevabı	596
e) Millî Hükümetimizin Müttefiklere Cevabı	597
f) Millî Hükümetimizin İkinci Bir Muhtırası.....	597
g) Bâb-ı Âlî'nin Ankara'ya Bir Müracaatı	597
h) Tevfik Paşa'nın Telgrafına Cevap Verilmeyecek	599
i) Sulh Heyet-i Murahhasamız Lozan'da.....	599

C-SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR 600

1-Saltanatın Kaldırılması ve Sonrasındaki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (3-20 Ekim 1922).....	600
a) TBMM Evvelki Gün Akdettiği Tarihi Bir İçtimada Saltanat'ın Ref'ine ve Hilâfet'e Hânedân-ı Âl-i Osman'ın İlmen ve Ahlaken Erşed ve Eslah Olanın İntihâbına İttifak-ı Ârâ İle Karar Vermiştir	600
b) Büyük Millet Meclisi'nin Son Tarihî İçtimâna Ait Tafsilât	601
c) Dünden İtibaren İstanbul'da TBMM Hükümeti'nin İdaresi Teessüs Etmiş ..	604
d) Tevfik Paşa Kabinesi'nin İstifası	605
e) İstanbul, Vilayet Hâline Kalb Olundu.....	605
f) Büyük Millet Meclisi'nde 1 Teşrîn-i sâni Celsesi: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Türk Devleti'ni Tesis Eden Nutku	605
g) Hakan-ı Sâkıt Vahideddin Dün Sabah İstanbul'dan Tagayyüb Etmiştir	617
h) Yeni Halifenin İntihabı Hakkında Müzakerât.....	617
i) Büyük Millet Meclisi'nde Müzakerât	618

D-LOZAN KONFERANSI ÖNCESİ GELİŞMELER İLE SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ 619

DOKUZUNCU BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE YAYINLANAN MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TARİHÇE-İ HAYATI

A-BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ MÜŞİR GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİNİN TARİHÇE-İ HAYATI..... 620

1-Çocukluk ve Eğitim Hayatı.....	621
----------------------------------	-----

a) İlk Hatıralar	621
b) İlk Emr-i Vâki	622
c) Mustafa Kemal İsmiinin Menşei	622
d) Edebiyat Merakı	623
e) Siyasî İştigaller	623
2- Askerlik Hayatı	625
a) Askerî Hayatımın Bidayetleri	625
b) Hürriyet Cemiyeti'nin Tesisi	625
c) Makedonya'ya Resmen Nakil	626
d) Meşrutiyet'i Müteakip	626
e) 31 Mart'tan Sonra	627
f) Trablus ve Balkan Harpleri	627
g) Harb-i Umûmî	628
h) Harbin Son Safhasında	629
i) Mütarekeden Sonra	630
3- Millî Mücadele Dönemi Hayatı	630
a) İstanbul'dan Ayrılmak Kararı	630
b) Türkiye Büyük Millet Meclisi	631
c) Misâk-ı Millî ve Ondan Sonrası	632
d) Şahsî Emeller İstinadgâh Bulamaz	633
SONUÇ	635
EKLER	653
ÖZGEÇMİŞ	697

ÖNSÖZ

Devletlerin ve toplumların hayatında tartışılmaz bir öneme sahip olan basın, şekillendirici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir. Basın, bazen toplumun aynası, bazen de toplumun aynaya yansımayan yüzünü yansıtabilen bir özelliğe sahip olması nedeniyle önemlidir. Herhangi bir dönemin basın organlarının incelenmesi, o dönemin sosyal ve siyasi ortamının anlaşılması açısından da kolaylık sağlar. Basın, içinde bulunduğu dönemin şartlarından etkilendiği gibi, mevcut şartları ve dönemi etkileyebilecek bir güce de sahiptir. Basın organlarından en önemlisi olan gazeteler, toplum hayatını yönlendiren etkin iletişim araçlarından biridir. Gazeteler, ait olduğu dönemin siyasi ve sosyal olaylarını gösteren/yansıtan birer kitle iletişim araçlarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda çıkan gazetelerin çoğu Osmanlı Devleti'nin son döneminde yayın hayatına başlamıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir çağdaşlaşma hareketi olarak ortaya çıkan basın, kısa bir süre içerisinde toplumun nabzını tutan değerli bir araç haline gelmiştir.

Vakit gazetesi, yayın hayatına çalkantılı bir dönemde başlamıştır. Bu çalkantılı dönem, altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun artık yavaş yavaş ömrünü tamamladığı ve çok ciddi sıkıntıların yaşandığı dönemdir. *Vakit* gazetesi, 1875 yılında Filip Efendi tarafından yayımlanmıştır. O dönemin en başarılı siyasi gazetelerinden olan *Vakit*, 1884 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. 1884 ile 1917 tarihleri arasında yayınlanmayan *Vakit* gazetesi, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1917'de, Mehmet Asım (Us) ve Ahmed Emin (Yalman) ortaklığı ile tekrar kurulmuştur. Ahmed Emin ile Mehmet Asım arasındaki ortaklık 18 Mart 1923'te son bulmuştur. 1923 yılının Mart'ından itibaren *Vakit*, Mehmet Asım (Us) ve Hakkı Tarık (Us) kardeşler tarafından yayımlanmıştır.

26 Ağustos 1928 tarihine kadar Arap harfleri ile yayımlanan *Vakit*, 31 Aralık 1928'ten sonra kanun gereği Arap ve Latin harfli karışık olarak, daha sonra ise tamamen Latin harfleri ile yayımlanmıştır. *Vakit*, 1934'te ismini değiştirerek *Kurun* adıyla yayınlanmışsa da daha sonra tekrar *Vakit* adını almış ve 1966'da kapanmıştır. 1967'de *Vakit*, *Avcılık-Spor* adı ile dergi şeklinde yayımlanmış ise de Mehmet Asım (Us)'un ölümü ile tamamen kapanmıştır.

Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul basını genel itibarıyla iki gruba ayrılmıştır. İlk grupta yer alanlar, Millî Mücadele'yi destekleyen ve onu savunan gazetelerdir. Bunlar arasında *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam* ve *Vakit* gazeteleri ilk sıralarda yer alır. Bu gazetelerde Millî Mücadele ile ilgili haberlere öncelik verilmiş ve bu haberler ilk sayfalarda yayımlanmıştır. İstanbul'da yayımlanan ve ikinci grupta yer alan gazeteler

ise Millî Mücadele'ye muhalif olan gazetelerdir. Bunların en önemlileri ise *Alemdar*, *Peyâm-ı Sabah*, *Türkçe İstanbul*, *Zaman*, *Hadisât* ve *Yeni Gazete* gibi gazetelerdir. Bu gazeteler Anadolu'daki Millî Mücadele aleyhinde yayınlar yapmışlardır.

Vakit gazetesinin ikinci yayın hayatı, Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan Mondros Mütarekesi'nden yaklaşık bir yıl önce başlamıştır. Tez eserimizin konusunu, *Vakit* gazetesinde çıkan Millî Mücadele ilgili haberler oluşturmaktadır. Çalışmamız, 16 Mayıs 1919 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında neşredilen *Vakit* gazetesinde çıkan Millî Mücadele hakkındaki haber ve yazıları kapsamaktadır. 16 Mayıs 1919 tarihi, İzmir'in işgal haberinin ilk defa *Vakit*'te yer aldığı tarih, 20 Kasım 1922 tarihi ise Lozan Konferansı için murahhas heyetimizin Lozan'a ulaştığı tarihtir. İncelenen *Vakit* gazetesinin sayılarının tamamı Hakkı Tarık US Koleksiyonu'ndan temin edilmiştir.

Çalışmanın amacı, “bir milletin yeniden dirilişi” olarak tarif edilebilecek olan Millî Mücadele ile ilgili haber ve yazıların, işgal altındaki İstanbul'da basılan dönemin önemli gazetelerinden olan *Vakit*'te çıkan haber ve yazıları belli başlıklar altında kaydetmektir. Böylece Millî Mücadele Dönemi'nin önemli olayları hakkındaki haber ve yazılar bir araya getirilerek söz konusu dönem hakkında yapılacak araştırmalarda başvurulacak bir kaynak eser oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma planlanırken gazete haberleri belli başlıklar altında toplanmıştır. Bu bölümlerde konu ile ilgili gazete haberleri verilmeden önce, konu hakkında kısa bilgiler verilmiş, daha sonra gazetede ilgili haberler kaydedilmiştir. Millî Mücadele hakkındaki haber ve yazıların yer aldığı her bölümün sonunda, ilgili bölüm hakkında kısa bir değerlendirme yapılmış, bu değerlendirmelerde, ilgili bölüm hakkındaki haberlerin *Vakit*'te ne zaman ve ne şekilde yer aldığı ve köşe yazılarında konu ile ilgili yapılan yorumlar üzerinde durulmuştur.

Tez eseri giriş bölümünü takiben dokuz bölümden oluşmaktadır. “Giriş” kısmında Basın Yayın Tarihi ve Türkiye'de Basın konusu kısaca ele alınmıştır. “Giriş” kısmında basın yayın ile ilgili bazı kavramların tanımı yapıldıktan sonra, tarihî süreç içerisinde haberleşmenin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ayrıca matbaanın icadı, Avrupa'da ilk gazetenin çıkarılması ve bu kıtada gazetelerin yaygınlaşması; Osmanlı'da matbaanın kullanılmaya başlanması ve basın hayatının başlaması; Mütareke Dönemi İstanbul ve Anadolu basınının genel karakteri ve ilgili döneme ait önemli gazeteler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın “Birinci Bölümü”nde *Vakit* gazetesinin yayın hayatına başlaması, şekil ve özellikleri ve yayın politikası hakkında bilgi verildikten sonra *Vakit*'in

kurucularından başmuharrir Ahmed Emin (YALMAN)'ın hayatı ele alınmıştır. “Giriş” ve “Birinci Bölüm”ü hazırlarken basın tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklardan ve özellikle Ahmed Emin Yalman'ın *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* adlı eserinden yararlanılmıştır.

“İkinci Bölüm”, Anadolu'daki İşgaller Hakkındaki Haber ve Yazılar; “Üçüncü Bölüm”, Paris Barış Konferansı, İlk Şûrâ-yı Saltanat; “Dördüncü Bölüm” ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kuvâ-yı Milliye, Erzurum ve Sivas Kongreleri İle Heyet-i Temsiliye ve TBMM Hakkındaki Haber ve Yazılardan oluşmaktadır. “Beşinci Bölüm”, San Remo Konferansı, İkinci Şûrâ-yı Saltanat hakkındaki haber ve yazılar ile Sevr Antlaşması'nın metninden oluşmaktadır. Sevr Muahedesi'nin resmî metni kaydedilirken sadece Anadolu'yu yakından ilgilendiren maddeleri yazılmıştır. “Altıncı Bölüm”de Millî Mücadele Cepheleri hakkındaki haberlere yer verilmiş, bu bölümdeki haberler Doğu, Güney ve Batı Cephesi alt başlıklarıyla kaydedilmiştir. Önce Doğu Cephesi muharebeleri ile Gümrü, Kars ve Moskova Antlaşmaları; ardından Güney Cephesi muharebeleri ve Ankara Antlaşması; en sonunda da Batı Cephesi muharebeleri ile Mudanya Mütarekesi hakkındaki haber ve yazılar ele alınmıştır. Batı Cephesi muharebeleri hakkındaki haber ve yazılar, yıllara ve aylar göre alt başlıklar halinde yazılmıştır. “Yedinci Bölüm”de Londra Konferansı hakkındaki haber ve yazılar, “Sekizinci Bölüm”de ise Lozan Konferansı'na davet süreci, Saltanatın Kaldırılması ve Halife Abdulmecid'in intihabı hakkındaki haber ve yazılar bir araya toplanmıştır. “Dokuzuncu Bölüm”de ise *Vakit* gazetesi Başyazarı Ahmed Emin Yalman'ın 10 Ocak 1922'de *Vakit* gazetesinde yayınladığı Mustafa Kemal Paşa'nın Tarihçe-i Hayatı yer almaktadır. Bu tarihçe-i hayat bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Ahmed Emin Yalman'a anlatılarak kaleme alınmıştır.

Vakit'in incelediğimiz döneme ait sayıları taranırken, Millî Mücadele hakkındaki haberler ve yazıların tümüne yer vermeye çalışılmıştır. Millî Mücadele'nin ilk yıllarında İstanbul'daki sansür nedeniyle *Vakit*'te de birçok defa haber ve yazı sansürlenmiştir. Özellikle Damat Ferid Paşa Hükümetleri döneminde sansürün artmasından dolayı gazetede Anadolu Tebliğ-i Resmîleri nerdeyse hiç yayınlanmamıştır. Bu dönemde daha çok Yunan Tebliğ-i Resmîleri kaynak gösterilerek haberler neşredilebilmiştir.

Çalışmada, gazetede çıkan başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, diğer Millî Mücadele komutanları ve İstanbul Hükümeti'nden önemli kişilerle yapılan mülakatlara da yer verilmiş, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de veya çeşitli vesilelerle başka

yerlerde yaptığı konuşma metinleri eksiksiz bir şekilde kaydedilmiştir. Çalışmada aynı zamanda *Vakit* gazetesinde çıkan yerli ve yabancı gazetelerden alıntı yapılan haberler, muhacirlerin durumu, çeşitli yörelerdeki sağlık durumu, konferanslar için gidecek murahhasların takip edeceği yol ve bunların kimlerden oluşacağı gibi konular hakkındaki haberlere de yer verilmiştir.

Millî Mücadele döneminin önemli gazetelerinden olan *Vakit* hakkında akademik olarak edebiyat alanında birkaç çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan ve Asuman Tezcan tarafından hazırlanan “*Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*” isimli doktora tezinden çalışmanın “İkinci Bölümü”nde istifade edilmiştir. Tarih alanında ise “*Mehmet Asım Bey’in Millî Mücadele Yazıları*” adı altında Şerife Çıtır (Bekmezci) tarafından bir Yüksek Lisans Tez çalışması yapılmıştır. Ancak sadece Mehmet Asım’ın yazıları ile sınırlı kalan bu çalışma *Vakit* gazetesinin Millî Mücadele dönemi ile ilgili diğer haber ve yazılarını kapsamamaktadır.

Bu çalışmada ise *Vakit* gazetesinin Millî Mücadele hakkındaki haber ve yazılarının tamamı kaydedilmiş, böylelikle Millî Mücadele konusunda çalışan araştırmacılara bilimsel anlamda bir katkı/kaynak oluşturulmaya çalışılmış, Millî Mücadele dönemi ile ilgili *Vakit* gazetesinde çıkan haber ve yazıların kapsamlı bir koleksiyonu oluşturulmuştur.

Çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyip deneyimlerini benimle paylaşan Danışman Hocam Sayın Doç Dr. Tolga BAŞAK Bey’e ve başta Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdüresi Sayın Prof. Dr. Sinever Esin DERİNSU DAYI olmak üzere enstitü idarî ve akademik kadrosuna teşekkür ederim.

Erzurum – 2019

Abdurrahman YALÇINKAYA

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.Ş.	Anonim Şirketi
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi,
Bkz	Bakınız
BMM	Büyük Millet Meclis
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇGD	Çağdaş Gazeteciler Derneği
ÇTTAD	Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi
DP	Demokrat Parti
Dr.	Doktor
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
MÖ	Milattan Önce
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TATKO	Otomobil, Lastik ve Traktör Komandit Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜBAR	Türklük Bilimi Araştırmaları
Yay.	Yayını/Yayımları
ZKÜ	Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

KAYNAKÇA

A- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Vakit

B- SÖZLÜK, KLAVUZ VE ANSİKLOPEDİLER

1- Sözlükler

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Yay. Ankara 1998.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, MEB Yay. İstanbul 1993.

Şemsettin Sami, Kamus-i Türkî, Çağrı Yay. İstanbul 1996.

2- Ansiklopediler

Büyük Tarih Ansiklopedisi, Bateş Yay. İstanbul 1992.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, I, İletişim Yay. İstanbul 1993.

Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, VIII, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, I, İletişim Yay. İstanbul 1985.

Temel Britannica, III, Ana Yayıncılık A. Ş. İstanbul 1992.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Muhtelif Ciltler).

C- KİTAPLAR

1- Araştırma Eserler

AKBAYIR, Nuri, KOLOĞLU Orhan, Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim, ÇGD Yay. Ankara, 1996.

AKŞİN, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2016.

AKŞİN, Sina, KOÇAK, Cemil ve diğerleri, Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I, Milliyet Yay.

ARIT, Ömür ve Diğerleri, Dünyamızı Değiştiren 100 Büyük Olay, Milliyet Yay. İstanbul 1970.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Timaş Yay. İstanbul 2014.

ARTUÇ, İbrahim, Kurtuluş Savaşı Başlarken, Kastaş Yay. İstanbul 1987.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam: Mustafa Kemal 1919-1922, II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

- ÇAY, Abdulhaluk Mehmet, Tarih: Cepheler ve Muharebeler, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009.
- ÇELEBİ, Mevlüt, Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, ATAM, Ankara 2002.
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, Kurtuluş Savaşı Sözlüğü, Doğan Kitapçılık A. Ş. 1999.
- ER, Turgut, Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yay. Ankara 2003.
- ERTUĞ, Hasan Refik, Basın Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul 1970.
- GİRGİN, Atilla, Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2001.
- , Türkiye'de Yerel Basın, Der Yay. İstanbul 2009.
- İNUGUR, Mehmet Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, Der Yay. İstanbul 2005.
- İstanbul 1997.
- , Türk Basınında İz Bırakanlar, Der Yay. İstanbul 1988.
- KABACALI, Alpay, Türk Yayın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İstanbul 1987.
- KALYONCUOĞLU, Zeynep, Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Oluşumu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Kültür Ofset, Ankara, 1993.
- KOÇAK, Cemil; AKŞİN, Sina; ÖZDEMİR, Hikmet ve diğerleri, Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I, Milliyet Yay. İstanbul, 2003.
- KOLOĞLU, Orhan, Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi, Pozitif Yay. İstanbul, Ağustos 2006.
- , Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yay. İstanbul 1992.
- ORHUNLU, Bilge, Mütareke Dönemi Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü, Kum Saati Yay. İstanbul, 2010.
- ÖZBAY, Cahit, Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi, İstanbul 2014
- ÖZGEN, Murat, Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları, İ. Ü. İletişim Fakültesi Yay. Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- SARIKOYUNCU, Ali, Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992.
- SELEK, Sabahattin, Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı), Örgün Yay. 2002.
- Süvari Yüzbaşı Ahmet, Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele, Yayına Hazırlayan İsmail AKA, Vehbi GÜNAY, Cahit TELCİ, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

ŞAPOLYON, Enver Behnan, Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü İle Basın, Ankara 1969.

TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, MEB Yayınları 1991.

TOPUZ, Hıfzı, Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

TUNÇAY, Mete; ÖZDEMİR Hikmet; KOÇAK Cemil ve diğerleri, Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908- 1980, Cem Yayınevi 1989.

UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

UYSAL, Zeynep, Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri Yay. İstanbul 1991.

YALMAN, Ahmed Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I. (1888-1922), Rey Yay. İstanbul, 1970.

D- MAKALELER

AFYONCU, Erhan, “İlk Türk Matbaacısı Hakkında Yeni Bilgiler” Belleten, LXV, Ağustos 2001, S. 243, s. 607-626.

Ahmed Emin, “Gazetemiz”, Vakit, 23 Teşrîn-i evvel 1917 (1333), Numara 2.

----- , “İstikbal Düşünceleri 1” Vakit, 30 Teşrîn-i sâni, 1918 (1334), Numara 397.

----- , “İstikbal Düşünceleri 2” Vakit, 1 Kanun-i evvel 1918 (1334), Numara 398.

----- , “BMM Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı”, Vakit, 10 Kanun-i sani 1922 (1338), Numara 1468.

----- , “Mudanya Mukavelenâmesi”, Vakit, 12 Teşrîn-i evvel 1922, Numara 1735.

Ahmet Rasim, “İkdam'ın 29. Sene-i İntişârı”, Vakit, 8 Eylül 1921 (1337), Numara 1345.

AKKOR, Mahmut, “Dinî Bir Müessesenin Sonu: Hilafet'in İlgası” History Studies, Volume 4/1 2012, s. 15-28.

ARIKAN, Zeki, “Köylü Gazetesi ve İşgal”, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, 1998, I, S.02, s. 187-200.

AYHAN, Bünyamin, “Kuvâ-yı Milliye'nin Propaganda Gazetesi: İzmir'e Doğru”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 20, 2008, s. 325-343.

- BAŞAK, Tolga, “Erzurum Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Kongre İle İlgili İngiliz Belgeleri”, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, IX, S.9, 2010, s. 71, 124.
- ÇELİK, Kemal, “Millî Mücadele’de İlk Kurşun ve Dört Yol’un Düşman İşgalinden Kurtuluşu”, ATAM, Temmuz 1998, XIV/ 41, s. 477-486.
- , “Çukurova’nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge”, Gazi Akademik Bakış, II/3, s. 103-124.
- DAYI, S. Esin, “Erzurum Kongresi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, III. S. 4, s. 1-17.
- DEMİR, Kenan, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S/No. 5, Nisan 2014, s. 36-88.
- DEMİR, Şerif, “İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)” The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 6, December 2012, s. 119-137.
- DEMİRCİ, Kürşad, “Sabatayizm’in Avrupa Yahudiliğine Etkileri”, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, XVI, S. 2, s. 625-634.
- DİNÇŞAHİN, Şakir, “Ahmed Emin YALMAN ve Türkiye’de Liberal Düşünce” AİBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, XII, 20. Yıl Özel Sayı, s. 111-135.
- DUYMAZ Recep, “İleri” TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, s. 86-88.
- ERTAN, Ali Erhan ve ÖZGÜN Tefvik Orçun, “I. Dünya Savaşı’nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. III 2016. s. 551-572.
- ERTAN, Temuçin Faik, “Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 58, Bahar 2016, s. 22-37.
- Galip Ata, “Verem Nasıl İntişâr Etti?”, Vakit, 27 Nisan 1920, (1336), Numara 885.
- GEVGİLİ Ali, “Türkiye Basını”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, I. İstanbul İletişim Yayınları 1993, s.193-216.
- GÖDEN, Kemal, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Türk Tarihi’ndeki Yeri ve Önemi II Türk İstiklâl Hareketi ve Cumhuriyetin Kuruluşu”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I, S.1, Yıl: 1987, s. 193.

- GÜNER, Zekai, “*Antep Savunması Ve Ali Şefik Özdemir Bey’in Faaliyetleri*” ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, III, S. 6, 2007, s. 49-65.
- GÜNER, Zeki, “*Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın*” ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, XI, S. 31, 1998, s. 89-104.
- İNÜĞUR, Mehmet Nuri, “*1923-1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve Ahmed Emin YALMAN*”, M.Ü. İletişim Dergisi, S. I, Aralık 1992, s. 251-265.
- KARA, Bülent, “*Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı*”, Gazi Akademik Bakış, III, S. 5, Kış 2009, s.143-170.
- KARAMAN, M. Ali, “*Osmanlı Modernleşmesinde Basın*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2014, S. 32, s.131-142.
- KASALAK, Kadir, “*Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasındaki Yazışmalar*” Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, III, S.10, 1992, s. 187-211.
- KAYMAZ, İhsan Şerif, “*Mondros: Bir Ateşkes’in Tahlili*” 21. Yüzyıl Dergisi, Ekim/Kasım/Aralık 2008, s. 239-268.
- KILAVUZ, Nuran, “*Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Millî Mücadele’nin Siyasal Gelişimi*” EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 51 (Bahar 2012), s. 61-72.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “*Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920)*”, ATAM Dergisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Mart 1991, VII, S.20, s.223-264.
- KISIKLI Emine, “*Sivas Kongresi’nin Millî Mücadele’de Kamuoyu Oluşturması Açısından Önemi*”, I, S. 1, 1998, s. 29-42.
- KODAMAN, Bayram, “*Lozan Andlaşması Hakkında Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923)*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, IV, S. 1, Ocak 1989, s. 5-11.
- KOLOĞLU, Orhan, “*Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, I, İletişim Yay. İstanbul 1985, 68-125.
- KÜÇÜK, Cevdet, “*Sevr Antlaşması*”, TDV, XVII, s. 1-5.
- ÖKTE, Sezai Kürşat, “*Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 49, Bahar 2012, s. 127-178.
- ÖNDER Mehmet, “*Millî Mücadele’nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*” ATAM VII/20, Ankara 1991, s. 285-302.

- ÖZCAN, Azmi, “*Hilafet*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XVII, Yıl: 1998, s. 546-553.
- ÖZDEMİR, Mustafa, “*Mütareke Dönemi Siyasi Akımların Türk Basınındaki Yansıması*” ÇTTAD, VII/16-17, 2008/Bahar-Güz, s. 203-226.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “*Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleriyle Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar*”, Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, S. IV, 1989, s. 549-561.
- ÖZKAYA DUMAN, Olcay, “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ulusal’dan Yerel’e Basın ve Yayıncılık Faaliyetlerinin Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme*”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12 Fall 2013, p. 1031-1041.
- ÖZKAYA, Yücel, “*Millî Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler*”, ATAM, I/2, Mart 1985, s. 587-607.
- , “*Kuvâ-yı Milliye*”, ATAM, VIII/24 Temmuz 1992, s. 451-480.
- , “*Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri*”, ATAM, S. 03, I, Temmuz 1985, s. 871-911.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “*Türkiye’nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri*”, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, VIII, s. 135-172.
- , “*Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*” Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası–Makaleler, Yay. Haz. Berna TÜRKDOĞAN, Ankara 2010, s. 157-209.
- ÖZTÜRK, Ayhan, “*Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I, S. 5, Ocak 1994, s.113-134.
- PAÇACIOĞLU, Burhan, “*Cumhuriyet’e Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye’nin Yeri*”, TÜBAR XIV-2003-Güz, s. 77-102.
- POLAT, Hasan Ali, “*Mondros Mütarekesi’ni Müteakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 9, 2007, s. 478-487.
- SAKİN, Serdar, “*İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu’yu İşgal Arzusu Ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri*” EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 27, Yıl 2009/2, s. 265-277.
- TAĞMAT, Çağla D. “*1921 Lonra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri*”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:9, S. 18, Güz 2013, s.29-54.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “*30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması’na Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış*” OTAM Dergisi, XI, Yıl 2000, S. 11, s. 615-632.

- ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, ÇTTD, VIII/18-19, 2009 Bagar-Güz,
- ULUSOY, Belkıs, “Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın”, İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, S.20, 2004, s. 55-64.
- USLU, Dilara, “Paris Barış Konferansı’ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları”, History Studies, Voolume 4 Issue 2, July 2012, s.361-371.
- ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, LI, S. 3, 2002, s. 65-84.
- YAPAR GÖNENÇ, Aslı, “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”, İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, S.29 2007, s. 63-78.
- YAVUZ, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, ATAM, VIII, S. 23, Mart 1992, s. 273-308.
- YILDIRIM Hüseyin, “İrade-i Milliye Gazetesi” ATAM, VIII. Mart 1992, S. 23, s. 325-330.
- YÜKSEL, Nahit, “Tanin (1922-1925)”, ATAM, XXXIII/Bahar: 2017, S. 95, s. 1-95.

GİRİŞ

BASIN TARİHİ VE TÜRKİYE'DE BASIN

A- KAVRAMSAL TANIMLAMALAR

Basın, geniş anlamda belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haberi ve fikirleri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Dar anlamda ise *Basın*; sadece gazete ve dergileri, yani mevkuteleri kapsamakta, diğer basın ürünleri bu kavramın dışında kalmaktadır¹. Diğer bir ifade ile *Basın*; haberleri ve fikirleri toplama, değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşturma sanatını mümkün hale getiren yazılı kitle haberleşme aracıdır².

Yayın ise geniş anlamda gazete ve dergilerin yanında radyo ve televizyon gibi tüm kitle haberleşme araçlarıyla kamuoyuna sunulan her şeydir³. Dar anlamda *Yayın* ise basın kavramının dışında kalan, ancak basılı olan ürünlerdir. Mesela kitaplar, broşürler ve resimler birer yayındır; fakat basın değildir⁴.

Basın ve Yayın kavramları bir arada ve kitle haberleşmesi anlamında kullanıldığı zaman ise gazeteler, dergiler ve kitaplarla birlikte radyo ve televizyon gibi tüm haber araçlarını da kapsayan bir kavram kastedilmektedir. Oysa *Basın* için en belirgin özellik, belirli zamanlarda basılmak ve yayınlanmaktır⁵.

Gazete ise olaylardan halkı sürekli haberdar ederek kamuoyunu düzenleyen, yönetici otoriteleri uyaran, ele aldığı konular yönünden uğraş alanı sınırsız olan bir yayın organıdır. Genellikle günlük basın ürünlerine *Gazete*, haftalık, on beş günlük ve aylık olarak yayımlanan basın ürünlerine de *Dergi* denilmektedir⁶.

Ahmed Emin Yalman'a göre *Gazete*, "*Günün olaylarıyla ilgili haberleri ve bunlara ait yorumları içeren, bir haftayı aşmayan aralıklarla çok sayıda hazırlanıp basılan ve belirli bir para karşılığında isteyenlere satılan yayın organıdır*"⁷.

Napolyon'a göre *Gazete*, "*Hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuadır*". Lenin ise siyasi ideolojisine uygun olarak "*Gazete*,

¹ Cahit ÖZBAY, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 2014, s. 17.

² Enver Behnan ŞAPOLYON, *Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara 1969, s. 314.

³ Mehmet Nuri İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2005, s. 19; C. ÖZBAY, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 17.

⁴ C. ÖZBAY, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 17.

⁵ C. ÖZBAY, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 18.

⁶ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 19.

⁷ Hasan Refik ERTUĞ, *Basın Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, s. 8.

ihtilâlün en kuvvetli silahıdır” demiştir. Zekeriya Sertel’e göre ise “Gazete, bir aynadır. Gazeteci ise cemiyeti, bütün istekleri, bütün dertleri ve kederleri bu aynaya yansıtır”⁸.

İnsanoğlu, tarih öncesi çağlardan başlayarak günümüze kadar çevresiyle doğrudan iletişim kurma çabasında olmuştur. İnsanlar arasındaki ilk haberleşme işaretleme ile başlamıştır. İlkel insanların mağaraların duvarlarına çizdikleri duvar resimleri, kendisinden sonraki kuşaklara veya çevresine varlığını kanıtlamak içindir⁹. Kızılderili kabilelerde yüksek yerlerde “ateş yakarak” veya bazı Afrika yerlilerinde olduğu gibi “tam tam” çalarak işaret ve seslerle haberleşme sağlanmıştır. Haberlerin uzak yerlere ulaştırılması, doğrudan doğruya haberleşme yöntemi ile mümkün olmadığından “yaya” veya “atlı” haberciler vasıtasıyla gönderilmesi zorunlu hale gelmiştir. Moğol İmparatorluğu, haber ulaştırma işinde iki yüz bin attan yararlanmıştır. Yunanlıların Persleri yenilgiye uğrattığı haberini, hayatı pahasına kırk iki kilometrelik bir koşudan sonra Atina’ya ulaştıran maraton koşucusunun aslında bir “yaya habercisi” olduğu bilinmektedir¹⁰.

Haberler, yaya veya atlı haberciler aracılığıyla ve sözlü olarak kişiden kişiye aktarılırken muhtevalarında bazı eksiklikler veya eklenmeler olmuş ve böylece haber değerini kaybederek söylenti haline gelmiştir. Bu problemleri ortadan kaldırmak için insan hafızasına önem verilmiş ve haberlerin ezberletilmesi yolu seçilmiştir. Örneğin, İnkaların ülkesi Peru’da haberler ezberlenerek ulaştırıldığı ve habercilerin bulunduğu haber konaklarının bulunduğu, bu konaklarda buluşan habercilerin birlikte diğer konağa gidene kadar haberleri ezberledikleri tarihî bir gerçektir. Yazının icadına kadar bu şekilde biçimlenen doğrudan doğruya haberleşme eylemi, yazının icadından sonra dolaylı haberleşme şekline dönüşmüştür. Yazının, kâğıdın ve matbaanın (basım sanatının) icadı, basın tarihinin en önemli aşamalarındandır. Böylece insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin mahiyeti değişmiş ve yazı, “haberlin kaynağına dönebilmeyi sağlayan sağlıklı bir araç olmuştur”¹¹.

B- MATBAANIN İCADI VE DÜNYAYA YAYILMASI

Boya ya da mürekkep sürülmüş bir kalıbın, kâğıt veya kumaş gibi bir yüzeye bastırılması yoluyla yazı ve resimlerin çoğaltılmasına “basım/tab’-matbaa”

⁸ C. ÖZBAY, *Dünyada ve Osmanlı’da Basının Tarihsel Gelişimi*, s. 20.

⁹ Murat ÖZGEN, *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İ. Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul: 2004, s. IX.

¹⁰ M. N. İNUGÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 26.

¹¹ M. N. İNUGÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 27.

denilmektedir¹². Bir başka ifadeyle *Basım*, el veya makineyle basınçta bulunmak, bir veya birkaç renkte mürekkep veya boya kullanmak yoluyla yüzeylerin suretini çıkarmak ve bunları çoğaltmak sanatıdır¹³.

Matbaanın icadından çok evvel mekanik baskı ve çoğaltma usullerinin kullanıldığı bazı dönemler yaşanmıştır. Bu usullerden ilki olan *Damga Yöntemi*, yazının icadıyla Mezopotamya, Eski Mısır, Girit, Anadolu, Hitit, Çin ve Hint Medeniyetlerinde kullanılmıştır. *Damga Yöntemi*, kil, taş ve maden disklerin önceleri papirüslere, daha sonra ise hayvan derisinden yapılmış parşömenlere basılması yöntemi idi¹⁴.

İkinci yöntem ise *Blok (Krilografi) Yöntemi*'dir. Bu yöntem, yazının icadından sonra ortaya çıkmış ve basım-çoğaltma işi tahta kalıplardan oluşan bloklar vasıtasıyla yapılmıştır. Bu baskı tekniği ile kitap basımı miladî 600 yılında Çin'de ve 770 yılından sonra da Japonya'da yapılmıştır. Üçüncü yöntem ise *Müteharrik Harf Yöntemi*'dir. Bu tekniği ilk uygulayanlar IX. yüzyılda Uygurlar olmuştur. İlk kullanılan müteharrik (oynar) harfler tahtadan yapılmıştır. Ancak 1041-1049 yıllarında Çinli Pi-Shêeng adlı bir demirci, demirden müteharrik harflerle ilk baskıyı yaparak bu yöntemi geliştirmiştir¹⁵.

Bu nedenle genellikle ilk matbaanın keşfinin Çinlilere ait olduğu iddiası yaygındır. Buna rağmen ilk kitapları basan millet, Çinliler değildir. Pi-Shêeng'in madenden matbaa harfleri dökmesi, tahtadan yapılan matbaa harflerini geliştirmesinin sonucudur. Zaten tahta harflerin yapımı ve kullanımı işini bir demirci ustadan beklemek de doğru değildir. Bundan dolayı Çinlilerin matbaa harflerini ve matbaayı Uygurlardan öğrendiklerini ve bunu geliştirdiklerini söylemek daha doğru olur. Yapılan araştırmalar sonucunda Uygur alfabesiyle kâğıt üzerine yazılmış birçok elyazması bulunmuştur. Mesela Çin'in batı eyaleti Kan-Su'da üstü duvarla kaplı bir mağarada tahtadan yapılmış birkaç Uygur matbaa harfi ile birlikte tarihleri kesin olarak VIII. yüzyıldan X. yüzyıl sonuna kadar giden birkaç Çince kitabe bulunmuştur. Mağaradaki bu duvarın 1209 yılında Cengiz Han'ın istilasını nedeniyle çekildiği sanılmaktadır. Bu suretle mağaradaki Uygur eserlerinin ve bunlar arasındaki tahtadan yapılmış matbaa harflerinin X. yüzyıldan biraz daha evvelerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle Uygurların, Çinli

¹² **Temel Britannica**, III, Ana Yayıncılık A.Ş. , İstanbul: 1992, s. 50.

¹³ C. ÖZBAY, **Dünyada ve Osmanlı'da Basımın Tarihsel Gelişimi**, s. 25.

¹⁴ M. N. İNUGUR, **Basım ve Yayın Tarihi**, s. 46-47.

¹⁵ C. ÖZBAY, **Dünyada ve Osmanlı'da Basımın Tarihsel Gelişimi**, s. 26-28.

demirci Pi-Shêeng'in maden harflerinden çok daha önce tahta harfleri kullandıkları ve yine Çinlilerden daha önce yani IX. yüzyılda matbaayı kullandıkları tespit edilmiştir¹⁶.

Matbaanın Avrupa'da kullanılmaya başlanması ise tamamen Johann Gutenberg sayesinde olmuştur. Johann Gutenberg, 1400 yılında Almanya'nın Meins şehrinde dünyaya gelmiştir¹⁷. Gutenberg, 1436 yılında şehirde çıkan bir isyan üzerine ailesiyle birlikte Strazburg'a kaçmıştır. Bu şehirde iken babasının ölümü üzerine bir kuyumcu dükkânında çalışmak zorunda kalan Gutenberg, daha fazla para kazanmak için başka iş imkânlarını da aramıştır. Halkın okumaya karşı olan merakını gören Gutenberg, bir dükkân açarak burada tahtalar üzerine oyma yöntemiyle yazı yazmaya ve bunları kâğıtlara basıp satmaya başlamıştır¹⁸. Johann Gutenberg, kârlı fakat yorucu olan bu oyma usulü yerine, tahtadan harfler keserek bunları yan yana getirip cümleler ve sahifeler tertip etmiştir. Fakat tahta harflerin dayanıksız olması ve çabuk kırılması Gutenberg'in işini zorlaştırıyordu. Bu yüzden Gutenberg, kuyumculuktan edindiği tecrübe ile tahtadan daha dayanıklı olan kurşun madeninden harfler imal etti. İşini ilerletmek isteyen Gutenberg, daha sonra üç ortak ile çalışmışsa da matbaanın kâr getirmemesi nedeniyle, matbaasındaki makine ve aletleri Mentel adında birine satmak zorunda kalmıştır¹⁹.

Bu başarısızlık üzerine Meins'e dönen Gutenberg, Johann Faust ve Peter Shöffler adındaki iki kişiyle ortak olarak yeni bir matbaa kurmuştur. Kurşun harfler, tahtadan imal edilmiş harfelerden daha dayanıklıydı, ancak çok ağır ve sert olduğundan kâğıda zarar veriyordu. Gutenberg, bu defa da kurşuna antimuan elementini karıştırarak kurşundan daha sert ve demirden daha yumuşak bir karışım meydana getirmiştir. Bu şekilde elde edilen yeni karışım, hem daha kullanışlı hem de kâğıda zarar vermemekteydi. Gutenberg'in bu matbaasında basılan ilk kitap, her sahifesi 42 satır olan bir *Kitab-ı Mukaddes*'tir (1447)²⁰.

Ancak ortaklar arasında başlayan anlaşmazlık nedeniyle, mahkemeye başvuran diğer iki ortak, Gutenberg'in elinden matbaayı almışlardır (1455-1456). Bundan sonra, tarihteki diğer mucitler gibi Gutenberg'in hayatı da yoksulluk ve sefalet içinde geçmiştir. Gutenberg, 1468 yılında ölmüştür²¹.

¹⁶ M. N. İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 48-49.

¹⁷ Bazı kaynaklarda Johann Gutenberg'in doğum tarihi 1398 olarak belirtilmektedir. Ömür ARIT ve Diğerleri, **Dünyamızı Değiştiren 100 Büyük Olay**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s. 249.

¹⁸ H. R. ERTUĞ, **Basın Yayın Hareketleri Tarihi**, s. 30.

¹⁹ M. N. İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 50.

²⁰ H. R. ERTUĞ, **Basın Yayın Hareketleri Tarihi**, s. 31.

²¹ M. N. İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 51.

Matbaa, icat edildikten sonra dünyanın çeşitli ülkelerinde farklı zamanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Gutenberg'in kurduğu matbaa, gezici Alman ustalar kanalıyla XV. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da hızla yayılmıştır²². Avrupa'da matbaayı ilk kullanan ülkeler İtalya (1465), Fransa (1470), İsviçre (1770), Belçika (1472), Hollanda (1472), İngiltere (1474), İspanya (1474), Danimarka (1482), İsveç (1483), Portekiz (1489), Rusya'dır (1563)²³.

1500'lü yılların başında Avrupa'da 250'den fazla yerde matbaa (İtalya'da 80, Almanya'da 52, Fransa'da 43) kurulmuştur. Bu matbaalarda yaklaşık 27.000 kitap basılmıştır. Her bir baskının yaklaşık 500 olduğu düşünülürse 13 milyon dolayında kitap, Avrupa'daki 100 milyon kişiye ulaştırılmıştır. Bu kitapların 2 milyonu yalnızca Venedik'te basılmıştır²⁴.

Avrupa'da kitap basma ve okuma alanlarındaki gelişmeler öylesine hızlı bir ilerleme göstermiştir ki ünlü Fransız yazar François Rabelais, şunları söylemekten kendini alamamıştır: “Artık okumayan kalmadı. Hırsızlar, cellâtlar, meyhaneciler, seyisler ve halkın aşağı tabakası bile eskinin doktor ve âlimlerinden daha bilgili. Kadınlar ve çocuklar bile okuyor”²⁵. Kitabın yaygınlaşması, bilimsel çalışmaların artmasına ve bilginin daha geniş kesimlere ulaşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Gutenberg'in bulduğu basım yöntemi, bilimin gelişmesini etkileyen Rönesans ve Reform hareketlerinin başlamasının önemli etkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir²⁶.

C- TARİHTEKİ İLK GAZETE

Kelime olarak *Gazete*, “haber mektupları” anlamına gelir. Aynı zamanda bu *haber mektupları*, İtalya'da *gazetta* denilen bir Venedik parasına satıldığı için *gazete* kelimesinin aslında *gazetta* kelimesinden türediği bilinmektedir²⁷.

Tarihteki ilk gazetenin Mısır'da MÖ 1750'lerde Nil Nehri kıyılarında bulunan bir tablet olduğu kabul edilmektedir. Mısırlılar, bu tabletlere önemli olayları yazmışlar

²² H. R. ERTUĞ, **Basın Yayın Hareketleri Tarihi**, s. 33.

²³ Olcay ÖZKAYA DUMAN, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal'dan Yerel'e Basın ve Yayıncılık Faaliyetlerinin Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12 Fall 2013, ANKARA-TURKEY, s. 1033.

²⁴ Atilla GİRGIN, **Türkiye'de Yerel Basın**, Der Yayınları 2009, s. 11.

²⁵ Orhan KOLOĞLU, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, Ağustos 2006, s. 16.

²⁶ A. GİRGIN, **Türkiye'de Yerel Basın**, s. 11.

²⁷ H. R. ERTUĞ, **Basın Yayın Hareketleri Tarihi**, s. 30.

ve bu tabletler elden ele dolaşmıştır²⁸. Bu ilk tuğla gazeteden kırk sayı bulunmuştur. Bunlarda Mısır'la alakalı birçok havadis yazılıdır. Mesela tabletlerin bir tanesinde “*Mısır Kraliçesi Tija için yapılmış olan havuz bitmiştir*” ve “*Kral Aslan avında muvaffakiyetler kazandı*” gibi havadisler yazılıdır. Babilonyalılar'da kamu ile ilgili olayları günü gününe yazan vakanüvisler ve bunları şehrin muhtelif köşelerine asan görevlilere rastlamaktayız²⁹. Aynı durum MÖ 300 yıllarında Mezopotamya'da da vardı. Mezopotamya'da görevli vakanüvisler, kamu ile ilgili haberleri çamurdan pişirilmiş tabletler üzerine yazarak duvar gazetesi gibi şehrin muhtelif köşelerine asarlardı. Eski Yunan sitelerinde ise Agora denilen meydanlarda haberleri halka bağırarak duyuran görevliler vardı. Roma'da ise bir yıllık olaylar, rahipler tarafından beyaz levhalar üzerine yazılır ve bir yıl sonra bu yıllıklar tapınağın duvarına asılırdı³⁰.

Avrupa'da ilk olarak XVI. yüzyılda siyasî ve askerî olaylara dair haberler, *haber mektupları* ve *gayr-i mevkût risaleler* vasıtasıyla halka ulaştırılırdı. Bu *haber mektupları* ve *gayr-i mevkût risaleler*, süreli yayınlar değildi ve ancak haber değerinde vakalar olunca neşredilirdi. Gazetenin esas özelliklerinden biri olan *mevkûtlük*, yani *belli zaman fasıllarıyla çıkış* bunlarda yoktu. Avrupa'da ilk *mevkûtelere* (*periyodikler*) 1448 yılında ortaya çıkmıştır. Bu *mevkûtelere*, *almanaklar* (*yıllıklar*) şeklindeydi. Altı aylık ilk *mevkûte* ise XVI. yüzyılın sonlarında Almanya'da bir panayır münasebetiyle yayınlanan altı aylık bir dergidir. Alman İmparatoru II. Rudolp devrinde ise önce ayda bir çıkan havadis dergileri ve daha sonra da haftalık gazeteler neşredilmiştir. Bu suretle *haftalık mevkûtelere* ortaya çıkışı, gazetecilik mesleği ve tarihi bakımından önemli bir adımdır³¹. Ancak bugünkü modern anlayışta bilinen ilk gazete, XVI. yüzyıl başlarında Strasbourg'da ve “*Avisa, Relation oder Zeitung*” adıyla Almanca olarak yayınlanmıştır³².

Bazı kaynaklara göre ise Avrupa'daki ilk gazete, 30 Mayıs 1631'de Fransa'da çıkan *La Gazette*'dir. Asıl mesleği doktorluk olan Théophraste Renaudot tarafından düzenli bir biçimde haftada bir yayımlanan *La Gazette*, önceleri 4 sayfa, daha sonra 8 sayfa olarak çıkmıştır³³. Floransa'da 1636, Roma'da 1640, Madrid'de ise 1661'de ilk haftalık gazeteler çıkmıştır. Büyük Petro, 1703'te St. Petersburg'da kendi gazetesini

²⁸ E. B. ŞAPOLYON, *Türk Gazeteciliği Tarihi ve ...*, s. 11.

²⁹ M. Ali KARAMAN, “*Osmanlı Modernleşmesinde Basın*”, SDÜ, *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 214, S. 32, s.132.

³⁰ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 32-34.

³¹ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 54-55.

³² M. A. KARAMAN, “*Osmanlı Modernleşmesinde Basın*”, s.133.

³³ Alpay KABACALI, *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul: 1987, s. 16; M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 151.

çıkarmıştır. Bilinen en eski dergiler ise 1665 yılının başında, Paris'te çıkarılan *Journal des Savants* ve yine aynı yıl Londra'da yayımlanan *Philosophical Transactions* dergileridir³⁴.

D- OSMANLI'DA MATBAA VE GAZETE

1- Osmanlı'da Matbaa

Osmanlı'da ilk matbaa, Sultan II. Bayezid (1481–1512) döneminde Musevîler tarafından kurulmuştur. 1491 yılında İspanya'dan uzaklaştırılan Musevîler, yanlarında getirdikleri matbaayı 1493 yılında İstanbul'da kurmuşlardır³⁵. İstanbul'da kurulan bu ilk matbaa, İspanyol göçmeni David ve Samuel ibn Nahmias adında iki kardeşe aittir³⁶. Ayrıca 1496 yılında Musevîler tarafından Selanik'te de bir matbaa kurulmuştur³⁷. 1554'te Edirne'de, 1605'te Şam'da, 1641'de İzmir'de basımevleri kurulmuştur. Bu basımevlerinin hiçbirisi Müslümanlara ait olmadığı gibi bunlarda hiçbir Türkçe eser de basılmamıştır³⁸. Osmanlı'da ilk matbaanın Yahudiler tarafından İstanbul'da kurulduğu hususu tüm araştırmacılar tarafından kabul edildiği halde, bu matbaada ilk basılan kitabın adı ve basım tarihi tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda İstanbul'da basılan ilk eser, Toledo'lu din bilgini Yakup Ben Asher'e ait *Sefer Aturim lee Rubi Yaakov ben Aresh* adlı kitaptır³⁹. Bazı kaynaklara göre ise 1488 yılında *Leçons des Enfants (Çocuk Dersleri)* adlı İbranice bir sözlüktür⁴⁰.

Osmanlı'daki ilk Türk matbaasının kurucuları İbrahim Müteferrika⁴¹ ve Sait Efendi⁴² isminde iki zattır. İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi, Paris'te uzun süre

³⁴ A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul 2009, s. 12.

³⁵ A. KABACALI, *Türk Yayın Tarihi*, s. 151.

³⁶ M. A. KARAMAN, "*Osmanlı Modernleşmesinde Basın*", s.133.

³⁷ Atilla GİRĞİN, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul: 2001, s. 2.

³⁸ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 151-152.

³⁹ M. A. KARAMAN, "*Osmanlı Modernleşmesinde Basın*", s.133.

⁴⁰ A. KABACALI, *Türk Yayın Tarihi*, s. 16; M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 151.

⁴¹ İbrahim Müteferrika, 1670-1674 yılları arasında Erdel'de dünyaya gelmiştir. Müslüman olmadan önce Hıristiyanlığın teslis inancını reddeden ve tevhid inancını benimseyen Unitarius mezhebine mensuptu. 1692'de Müslüman olmuş ve Osmanlı Devleti'nde 18 Aralık 1716'da Müteferrika olarak göreve başlamıştır. Müteferrikalar padişahın maiyetinde bulunan ona hizmet eden seçme insanlardı. İbrahim Müteferrika tercümanlık da yapmıştır. 1710 tarihinde İslam dininin faziletini anlatan "Risale-i İslâmiye" adlı eserini yazmıştır. İbrahim Müteferrika ömrünün sonlarında Yalova'da bir kâğıt fabrikası kurmak istemiş ve bu iş için Lehistan'dan ustalar getirmiştir. Ölüm tarihi 6 Şubat 1747'dir. (Erhan AFYONCU, "*İlk Türk Matbaacısı Hakkında Yeni Bilgiler*" *Belleten*, LXV, Ağustos 2001, S. 243, s. 609-617.)

⁴² Sait Efendi, Osmanlı tarihinde Paris elçiliği ile ün yapmış Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğludur. 1720'de babasının Paris'e elçi olarak atanması üzerine Sait Efendi de "divan efendisi" sıfatıyla Paris'e gitmiş ve Fransa'da kaldığı dört yıl içinde kitap yayıncılığının tekniğiyle yakından ilgilenmiştir. Sait Efendi, 1724'te İstanbul'a dönünce, matbaa kurmak için girişimde bulunmuş ve daha önceden tanıdığı, baskıcılık sanatındaki yeteneğini bildiği, Dergâh-ı Âli Müteferrikalarından tercüman İbrahim Efendi'yi kendine ortak ve yardımcı seçmiştir. 1761 yılında Maraş'ta vefat eden Said Efendi'nin Divan-ı

matbaa hakkında incelemeler yaptıktan sonra İstanbul'a dönmüşlerdir. Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın da desteğini alan İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi, ilk Türk matbaasını 14-16 Aralık 1727 tarihinde kurarak faaliyete geçirmişlerdir⁴³.

İbrahim Müteferrika'nın kurduğu bu ilk Türk matbaasında kitapların basımı için Şeyhülislam'dan fetvâ istenmiştir. Şeyhülislâm Abdullah Efendi, dinî kitapları basmama şartıyla fetvâyı vermiştir. Fetvânın dinî kitapların basımını yasaklaması, ilmiye sınıfının matbaaya karşı çıkmasını önlemiş, ancak hattatların protestolarına engel olamamıştır⁴⁴.

İbrahim Müteferrika'nın bu matbaasında 1729'dan 1741'e kadar toplam 17 kitap basılmış ve daha sonra bu matbaa kapanmıştır⁴⁵. İbrahim Müteferrika'nın matbaasında basılan kitaplardan ilki olan Vankulu Lûgatı, İmam Ebu Nasr İsmail bin Hammad el-Cevheri'nin Arapça-Türkçe sözlüğüdür. Eseri Mehmed bin Mustafa el-Vanî tercüme etmiş ve sözlük, 31 Ocak 1729 tarihinde yayımlanmıştır. Diğer önemli bir eser ise Kâtip Çelebi'nin yazdığı Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr eseri, deniz savaşları ve denizcilik hakkında bilgileri ihtiva etmektedir. Bu eser Mayıs 1729 tarihinde basılmıştır. İbrahim Müteferrika matbaasında basılan bir başka önemli eser ise Tarih-i Hind-i Garbî'dir. Amerika Kıtası'nı, kıtanın keşfini ve keşfi izleyen 50 yıl içerisinde yer alan olayları anlatan bu eser, Emir Mehmed bin Emir Hasan el-Mesudî'ye aittir. Eser 1730 yılında basılmıştır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde kurulan ikinci devlet matbaası ise 1796 yılında Padişah III. Selim'in emriyle kurulmuştur. 1797 yılında bu matbaada basılan ilk eser, Ayıntabî Ahmet Asım'ın çevirdiği Burhân-ı Katı' adlı Farsça-Türkçe sözlüktür. Bu eser, ilk kez iki renkli olarak basılmıştır. Ayrıca bu matbaada ders kitapları da basılmış ve bu kitaplarda resim ve şekillere de yer verilmiştir⁴⁷.

1802'de devlet tarafından Üsküdar'da bir basımevi daha kurulmuş ve buranın bitişiğindeki bir konakta da ilk gazete olan *Takvim-i Vakâyi*'i basmak üzere *Takvimhâne-i Âmire* adıyla diğer bir matbaa kurulmuştur. 1864'te bu iki matbaa birleştirilerek *Matbaa-i Âmire* adını almıştır. Cumhuriyet döneminde matbaanın adı

Yekta, Menasik-i Kudsî, Fevâidu'l-Müfredat gibi eserleri vardır. (Ali GEVGİLİ, "Türkiye Basım", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, I. İstanbul İletişim Yay. 1983, s. 202-228.)

⁴³ O. Ö. DUMAN, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal'dan Yerel'e Basım ve Yayıncılık..." s. 1034.

⁴⁴ Burhan PAÇACIOĞLU, " Cumhuriyet'e Kadar Sivas Basım ve İrade-i Milliye'nin Yeri", **TÜBAR XIV-2003-Güz**, s. 82.

⁴⁵ Nevin ÜNAL ÖZKORKUT, "Basım Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", Ankara Üniversitesi **Hukuk Fakültesi Dergisi**, LI, S. 3, 2002, s. 71.

⁴⁶ B. PAÇACIOĞLU, " Cumhuriyet'e Kadar Sivas Basım ve İrade-i Milliye'nin Yeri", s. 82.

⁴⁷ A. GİRGİN, **Türkiye'de Yerel Basım**, s. 19.

Millî Matbaa'ya dönüştürülmüş; 1939'da da *Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi* haline getirilmiştir⁴⁸.

İbrahim Müteferrika matbaasından sonra açılan ilk basımevlerinden biri de 1822'de Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından kurulan *Bulak Basımevi*'dir. Bu matbaada *Vakayi-i Misriyye* adlı gazete çıkarılmıştır. *Vakayi-i Misriyye* hem Türkçe hem de Arapça yayınlanmıştır. *Bulak Basımevi*'nde 1822-1842 yılları arasında 243 kitap basılmıştır⁴⁹.

2- Osmanlı'da Gazete

a) Osmanlı'da Yabancı Dillerde Yayımlanan Gazeteler

Osmanlı Devleti'nde ilk gazete, Fransızlar tarafından çıkarıldı. İstanbul'da Fransız Büyükelçiliği'nde 1795'te kurulan matbaada, Fransız İhtilâli'nin getirdiği fikirler, hürriyet düzeni ile ülkede meydana gelen yenilikler neşredilmiştir. Bunun için Türkiye'de yaşayan Fransızlara ve diğer yabancılara ihtilâl fikirlerini anlatmak amacıyla on beş günde bir *Bulletin des Nouvelles* isimli bir Fransızca gazete yayımlanmıştır. Ancak Fransa'nın Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi üzerine Eylül 1798'de *Bulletin des Nouvelles* gazetesinin yayımına son verilmiştir⁵⁰.

Bu gazeteden sonra 1824 yılından itibaren yine Fransızlar tarafından Osmanlı'nın önemli şehirlerinden biri olan İzmir'de de Fransızca bazı gazeteler yayımlandı. İzmir'de yayımlanan ilk Fransızca gazete olan *Smyrnéen*, bir Fransız tüccar tarafından çıkarılmıştır⁵¹. *Smyrnéen*'den başka İzmir'de çıkan Fransızca gazeteler, *Le Spactateur Oriental* (1824-1828) ile *Courrier de Smyrne* (1828-1829)'dir. Bütün bu gazeteleri devlet desteğı olmadan Fransızlar kendi imkanlarıyla çıkarmışlardır. Ancak 1831 yılında Alexandre Blacque tarafından çıkarılan *Le Moniteur Ottoman* gazetesi ise Padişah II. Mahmud'un isteğı ile yarı resmî bir gazete olarak yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra Alexandre Blacque, *Le Spactateur* ve *Courrier de Smyrne* gazetelerini de çıkarmıştır. Bu gazette, Bâb-ı Âli'nin görüşlerine ve politikalarına yer veren yayınlar yapmıştır⁵².

⁴⁸ A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 19

⁴⁹ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 164.

⁵⁰ S. GEZGİN, "Gazeteciliğın ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi", s. 12.

⁵¹ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 166-167.

⁵² A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 24.

Fransızca yayımlanan gazetelerin yanı sıra Osmanlı topraklarında başta Rumca Ermenice, Arapça, Bulgarca, Farsça ve Ladino (Seferat Yahudilerinin kullandığı dil) dili olmak üzere bazı azınlık dillerinde de gazeteler yayımlanmıştır⁵³.

Osmanlı Devleti'nde Rumlar tarafından İzmir'de "*Filos Ton Neon*" (Gençlerin Arkadaşı 1831), "*Astir en ti Anatoli*" (Anadolu Yıldızı 1832), "*Mnimosini*" (1833), "*Ionikos Paratiritis*" (İyonyalı Gözlemci 1837) ve diğer bazı gazeteler yayınlanmıştır⁵⁴.

Osmanlı'da Ermeni basını ise *Takvim-i Vakâyi*'den birkaç ay sonra başlamıştır. Türkiye'de yayımlanmaya başlanan ilk Ermenice gazete, *Takvim-i Vakâyi*'nin "*Lrokir*" (Gazete) adıyla çıkmaya başlayan Ermenice sayısındır. Ermeni harfleriyle Ermenice olarak İzmir'de "*İştemeran Bidani Kidelyats*" (1839), "*Arşalus Araradyan*" (Ararad Şafağı 1840), "*Masis*" (1852), "*Astarar Püzantyan*" (Bizans Gazetesi 1840), "*Jamanak*" (1863), "*Hayrenik*" (1870) gazeteleri yayımlanmıştır⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nde Arapça gazeteler de basılmıştır. 1850-1877 döneminde, Beyrut'ta 21, İstanbul'da 3, Cebel-i Lübnan'da 1, Şam'da 1, Halep'te 3, Bağdat'ta 1, Kudüs'te 2, Trablusgarp'ta 1 Arapça gazete yayımlanmıştır. 1874'den itibaren Osmanlı basın rejimi sertleştikçe Beyrutlu ve Suriyeli gazeteciler Mısır'a yerleşmeye başlamışlardır. Mısır, İngiliz denetimine girdikten sonra (1882) Arapça basın tümüyle bu ülkeye taşınmıştır⁵⁶.

Ayrıca Osmanlı topraklarında Bulgarca, Farsça, İngilizce, Sırpça, Arnavutça, Ulahça, Kürtçe, Romence, İtalyanca ve Almanca gibi diğer yabancı dillerde de birçok gazete yayınlanmıştır⁵⁷.

b) Osmanlı'da Türkçe Yayımlanan İlk Gazeteler

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan ilk Türkçe gazete *Vakayi-i Mısriyye*'dir (1828). *Vakayi-i Mısriyye*, resmî duyuruları, yasal uygulamaları ve Mehmet Ali Paşa'nın çalışmalarını halka ulaştırmak amacıyla çıkarılmıştır. Sol sütunu Arapça, sağ sütunu Türkçe olan gazete, Hıdiv İsmail Paşa dönemine kadar (1863-1879) iki dil ile yayımına devam etmiş ve daha sonra ise yalnız Arapça olarak yayımlanmıştır. Mehmet Ali Paşa

⁵³ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 170.

⁵⁴ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 25.

⁵⁵ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 170-172

⁵⁶ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 25.

⁵⁷ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi*, s. 42.

ayrıca 1830 yılında da Hanya’da *Vakayi-i Giridiye* gazetesini çıkarmıştır. *Vakayi-i Giridiye* hem Türkçe hem de Yunanca olarak yayınlanmıştır⁵⁸.

İstanbul’da çıkan ilk Türkçe gazete ise *Takvim-i Vakayi*’dir. Yunan isyanının Avrupa basınında yer alması ve bu haberlerin Osmanlı Devleti aleyhine propaganda olarak kullanılması üzerine II. Mahmud döneminde bir gazete çıkarılması mecburiyeti hissedilmişti⁵⁹. *Takvim-i Vakayi* vakanüvis Esad Efendi (1789-1848) yönetiminde 1 Kasım 1831’de çıkarılmıştır. *Takvim-i Vakayi*, 1861 tarihine kadar normal bir gazete olarak yayınına devam etmiş ise de bu tarihten sonra resmî bir gazete niteliğinde yasa, tüzük ve duyuruları yayımlamıştır⁶⁰.

Takvim-i Vakayi, 1892’de 283’üncü sayısında padişahın nişan vermesini konu alan bir resmî haberde “nişan itâsı” (nişan verme) ifadesi yanlışlıkla “nişan hatası” ifadesi olarak yayımlayınca II. Abdülhamid tarafından kapatılır ve II. Meşrutiyet’e kadar kapalı kalır. İkinci Meşrutiyet’in ilânından kısa süre sonra yeniden yayımlanmaya başlamıştır. *Takvim-i Vakayi*, 4 Kasım 1922’de İstanbul Hükümeti’nin varlığı sona erinceye kadar yayın hayatını sürdürmüştür. *Takvim-i Vakayi*, Türkçeden başka Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça ve Farsça olarak da yayımlanmıştır⁶¹.

Osmanlı Devleti’nde Türkçe olarak yayımlanan diğer bir gazete ise *Ceride-i Havâdis*’tir. 31 Temmuz 1840 tarihinde İngiliz asıllı William N. Churchill tarafından yayımlanmıştır. *Ceride-i Havadis* gazetesi, muhtevası itibariyle *Takvim-i Vakayi* ile benzeşmektedir. 1864 yılında William N. Churchill’in ölümü üzerine gazeteyi oğlu Alfred Black, “*Ruzname-i Ceride-i Havadis*” adı ile yayımlamış ve 1919 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür⁶².

Osmanlı’da yayımlanan başka bir gazete olan *Tercüman-ı Ahvâl* ise “ilk özel gazete” olarak kabul edilir. *Tercüman-ı Ahvâl*, Ağâh Efendi ve Şinasi tarafından 21 Ekim 1860’ta yayın hayatına başlamıştır. Haftalık çıkan gazete, 22 Ocak 1861 tarihinden itibaren haftada üç kez neşredilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise haftada altı gün yayınlanmıştır. İlk fikir gazetesi olma özelliğine sahip olan *Tercüman-ı Ahvâl*, Şubat 1866 tarihine kadar 792 sayı çıkmıştır⁶³.

⁵⁸ Orhan KOLOĞLU, “*Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 68-93.

⁵⁹ Kenan DEMİR, “*Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler*”, İğdır Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, S/No. 5, Nisan 2014, s. 58.

⁶⁰ A. GİRĞİN, **Türkiye’de Yerel Basın**, s. 25.

⁶¹ M. N. İNUGUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 177-178.

⁶² B. PAÇACIOĞLU, “*Cumhuriyet’e Kadar Sivas Basını ve İrade-i Milliye’nin Yeri*”, s. 83.

⁶³ M. N. İNUGUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 185-186.

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan önemli gazetelerden biri de *Tasvir-i Efkâr*'dır. 27 Haziran 1862'de Şinasi tarafından çıkarılmıştır. Şinasi'nin 1865'te siyasi sebeplerden dolayı Paris'e kaçmasından sonra gazeteyi Namık Kemal çıkarmaya başlamıştır. Namık Kemal tarafından 469. sayıya kadar çıkarılmış ve bu sayıdan sonra Namık Kemal'in de Avrupa'ya gitmesi üzerine gazeteyi çıkarma işi, Rezaizâde Mahmud Ekrem üstlenmiştir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi 830. sayısında kapatılmıştır⁶⁴.

c) Osmanlı'da Vilayet Gazeteleri veya Yerel Basın

Osmanlı vilayetlerinde yerel gazetelerin, diğer bir deyişle vilayet gazetelerin çıkarılmasının sebebi, toplumdaki artan ayrılıkçı eğilimleri dengelemek ve Avrupa'da özellikle Araplara yönelik olarak sayıları artan Arapça süreli yayınların etkisini tesirsiz bırakmaktır. Bunun için 1860'te Ahmet Faris Şidyak'a *El-Cevâib* gazetesini yayımlamak için maddi yardımda bulunuldu. Bu gazete, Osmanlılık ve Halifelik etrafında toplanma temasını çok başarılı bir şekilde savunmuş ve bundan dolayı Avrupa ülkeleri bu gazetenin kendi sömürgelerine girmesini yasaklamışlardır⁶⁵. 1860'ta Suriye'deki iç kargaşaları bastırmak için görevlendirilen Fuat Paşa, Beyrut'ta Arapça yayımlanan *Hadikatü-l-Ahbâr* adlı gazeteyi, yerel yönetimin resmî sözcüsü haline getirmiştir. Böylece *Hadikatü-l-Ahbâr*, Türkçe-Arapça olarak yayımlanan ilk vilayet gazetesi olmuştur⁶⁶.

1864'te yerel yönetimlerle ilgili düzenleme çerçevesinde "Eyalet Sistemi" kaldırılarak yerine "Vilayet Sistemi" getirilince her vilayette bir matbaa kurulması kararlaştırılmıştır. Vilayetlerde valiliklerin kırtasiye ihtiyacını karşılamak için kurulan bu matbaalarda, resmî yayınların yanı sıra özel kişilere de yayın yapma imkânı tanınmıştır⁶⁷. Böylece ilk defa 14 Mart 1865'te Tuna (Niş, Silistre ve Vidin) vilayetinde Türkçe-Bulgarca olarak *Tuna* gazetesi yayımlanmıştır. 1876 yılına gelindiğinde İstanbul dışında 22'si vilayet gazetesi olmak üzere 29 gazete yayımlanmaktaydı. Vilayet gazetelerinin yayımında Türkçe ile birlikte çıktığı bölgenin yaygın olan ikinci dili de kullanılırdı. Bunun sebebi, Osmanlı yönetiminin tüm uyruklarını eşit sayarak onlara hizmet vermek istemesidir⁶⁸.

⁶⁴ A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 25.

⁶⁵ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi*, s. 31.

⁶⁶ A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 45.

⁶⁷ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi*, s. 31-32.

⁶⁸ A. GİRĞİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 45.

Osmanlı sınırları içerisinde çıkan bazı vilayet gazeteleri şunlardır: Şam'da *Suriye* (Türkçe-Arapça 1865), Trablusgarp'ta *Trablusgarp* (Türkçe-Arapça, 1866), Halep'te *Gadir el-Fırat* (Türkçe-Arapça, 1867), Diyarbekir'de *Diyarbekir* (Türkçe-Ermenice, 1869), Bursa'da *Hüdavendigâr* (Türkçe-Ermenice, 1869), Halep'te *Fırat* (Türkçe-Arapça, 1869), Bağdat'ta *Zevra* (Türkçe-Arapça, 1869), Ankara'da *Ankara* (Türkçe, 1874), Musul'da *Musul* (Türkçe, 1884), Beyrut'ta *Beyrut* (Türkçe-Arapça, 1888), Kudüs'te *Kudüs* (Türkçe-Arapça, 1903), Hicaz'da *Hicaz* (Türkçe-Arapça, 1908), Hersek'te *Neretva* (Türkçe-Sırpça, 1876)⁶⁹.

d) Avrupa'da Yayımlanan Türkçe Gazeteler

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Osmanlı'da Batılılaşma fikrinin yaygınlaşması, Batı uygarlığının ve tekniğinin benimsenmesi anlamına da gelmektedir. Ancak bu dönemde gazete sayılarındaki artış, gazetelerin siyasî problemlerle fazlasıyla ilgilenmesi ve siyasî eleştirilerde bulunması sonucunda Tanzimat dönemi yöneticileri rahatsız olmuştur. Bunun için devlet, bazı kanun ve tüzüklerle basını susturmak yollarını aramış ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı tedbirler almıştır. Böylece bazı gazeteciler, yurtdışında gazeteler çıkarmaya başlamışlardır⁷⁰.

Yeni Osmanlılar, 1865'te Padişah Abdülaziz ve Sadrazam Ali Paşa'ya karşı örgütlenerek "İttifak-ı Hamiyet" adlı gizli bir dernek kurmuşlardır. 1867 yılında başarısız bir darbe girişiminden sonra Avrupa'ya kaçan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ağâh Efendi, Reşat ve Rıfat Beyler, ilk Jön Türk gazetelerini yayımlamaya başlamışlardır⁷¹. Yurt dışında basılan ilk gazete olarak kabul edilen *Muhbir*, 31 Ağustos 1867'de Londra'da Yeni Osmanlılar adına Ali Suavi tarafından yayımlanmıştır. *Muhbir*, 3 Kasım 1868 tarihine kadar 50 sayı çıkarabilmiştir. Gazetede Fransızca ve İngilizce ekler de yer almıştır. *Muhbir*'de hemen hemen tüm yazılar Ali Suavi tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılarda ülkenin içinde bulunduğu sorunlar geniş biçimde ele alınarak uygulamalar eleştirilmiştir⁷².

Londra'da 29 Haziran 1868'de önce Reşat Bey'in, sonra Namık Kemal'in yönetiminde *Hürriyet* gazetesi yayımlanmıştır. Eylül 1869'da Namık Kemal gazeteden

⁶⁹ O. KOLOĞLU, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a Basın Tarihi*, s. 32-33.

⁷⁰ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 214.

⁷¹ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 54.

⁷² M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 218.

ayrılmış ve gazetenin yönetimini Ziya Paşa üstlenmiştir. Ali Suavi de gazetede sürekli yazılar yazmıştır⁷³.

Londra'dan ayrıldıktan sonra Paris'e giden Ali Suavi orada *Ulûm* gazetesini çıkarmaya başlamıştır (1869). Daha sonra Ali Suavi Lyon'a geçmiş ve gazetesini orada *Muvakkaten* adıyla yayımlamayı sürdürerek Türkçülük düşüncesini savunmuştur⁷⁴.

Yurt dışında çıkarılan Türkçe gazetelerden biri de *Meşveret*'tir. *Meşveret*, Ahmet Rıza Bey tarafından 1895 yılında Paris'te Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmıştır. Gazetenin kapatılması için Osmanlı Hükümeti Fransız Hükümeti'ne başvurması Ahmet Rıza Bey, *Meşveret*'i önce İsviçre'de sonra da Belçika'da yayınlamaya devam etmiştir⁷⁵.

Ayrıca Jön Türkler tarafından, yurt dışında yayımlanmış olan diğer bazı gazeteler de şunlardır: "*İnkılâb*" (Cenevre, 1870), "*Hayal*" (Paris, 1878 ve Londra, 1879), "*İstikbâl*" (Cenevre, 1880), *Ezan* (Cenevre, 1896), *Mizan* (Kahire ve Cenevre, 1897), *Osmanlı* (Cenevre, Londra 1897), *Kânun-i Esasî* (Kahire, 1897), *Hakikat* (Cenevre, 1897)⁷⁶.

E- MÜTAREKE DÖNEMİ TÜRK BASINI

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması ve 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'nin imzalanması tüm Osmanlı kamuoyunda olduğu gibi Osmanlı basınında da farklı mütalaa edilmiştir. Bu dönemde ulusumuz, bir tarafta Mütarekeyi ve işgalleri dikkatle izleyen özgürlük ve bağımsızlıktan yana olanlar, diğer tarafta da işgallere karşı sessiz kalan İstanbul Hükümeti yanlısı olanlar olmak üzere ikiye bölünmüştür. İşte Basın da bu duruma paralel olarak "*İstanbul Basını*" ve "*Anadolu Basını*" olmak üzere iki merkezde gruplaşmış, hatta İstanbul Basını kendi içinde *Millî Mücadele Taraftarı* ve *Millî Mücadele Karşıtı* olmak üzere iki ayrı fikri neşreliyordu⁷⁷.

Mesela 30 Teşrin-i evvel 1334 (1918) tarihli *Zaman* gazetesinde çıkan "*Düşman Dostluğu*" başlıklı makalede, bazı önemli askerî mevkilerin İtilaf Devletlerince işgal edilmesinin milletimizin izzet-i nefesine dokunacağını ancak bu işgallerin geçici olduğu ve kalıcı antlaşmanın imzalanmasından sonra bağımsızlığımıza kavuşacağımız

⁷³ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 54.

⁷⁴ Orhan KOLOĞLU, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yay. İstanbul 1992, s. 37.

⁷⁵ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 55.

⁷⁶ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 227.

⁷⁷ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 337.

belirtilmiştir. Bir gün sonraki *Yeniğün* gazetesinde yer alan “*Mütareke Müvacehesinde*” isimli makalede ise yapacağımız barışın Wilson İlkeleri’ne dayanacağı ve bu ilkelerin hakkımızda tam olarak uygulanması için çaba göstermemiz gerektiği hususu dile getirilmiştir. 1 Teşrin-i sani tarihli *Anadolu* gazetesinde yer alan “*Şerâit-i Mütareke Karşısında*” isimli makalede ise Mütareke şartlarının ağır olduğu, ancak Bulgarların imzaladığı mütareke kadar kötü olmadığı anlatılmıştır. Aynı tarihli *Sabah* gazetesinde çıkan “*Türklerin Günahı Nedir?*” isimli başmakalede, Mütareke şartlarının devletimizi bir emirlik derecesine indirdiği ve bunun için Avrupa’nın bize yardım etmesi gerektiğinden bahsedilmektedir⁷⁸.

Mütareke Dönemi Türk Basını, genel olarak *Mütareke Dönemi İstanbul Basını* ve *Mütareke Dönemi Anadolu Basını* olmak üzere iki ana başlıkta incelenmektedir.

1- Mütareke Dönemi İstanbul Basını

Mütareke Döneminde çıkan gazetelerin birçoğu başkent İstanbul’da çıkmaktaydı. İstanbul’un İtilaf Devletlerince işgal edilmesi, en çok basın üzerinde etkisini gösterdi. Bundan dolayı İstanbul’da çıkan gazetelerin birçoğu, Anadolu’da başlayan Millî Mücadele’ye kuşkuyla yaklaştı ve soğuk baktı. Bu durumun temel sebebi, İstanbul Hükümeti ve işgal güçlerinin uyguladıkları baskı ve sansürdür⁷⁹.

Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da Millî Mücadele hazırlıklarına başlaması üzerine İstanbul Basını, Mustafa Kemal Paşa’ya ve Millî Mücadele’ye taraftar olanlar ve Millî Mücadele’ye karşı olanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır⁸⁰.

a) Millî Mücadele Taraftarı İstanbul Basını

İstanbul’da yayınlanan gazetelerin bir kısmı, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da yönettiği Millî Mücadele’yi destekliyordu. Ancak gerek İstanbul Hükümeti gerekse işgal kuvvetlerinin uyguladığı baskı ve sansür nedeniyle bu gazeteler cesur ve bilinçli bir yayın yapamıyorlar ve seslerini özgürce duyuramıyorlardı. Zaten İstanbul’un işgalinden bir süre sonra, 5 Ağustos 1920’de Padişah Vahdettin bir kararname ile sansürü daha da şiddetlendirmişti. Bu nedenle Millî Mücadele’yi destekleyen gazetelerin çalışma şartları çok zorlaşmış ve sansürlenmiş makalelerin yerleri gazete

⁷⁸ Mustafa ÖZDEMİR, “*Mütareke Dönemi Siyasi Akımların Türk Basınındaki Yansıması*” *ÇTTAD*, VII/16-17, 2008/Bahar-Güz, s.208-209.

⁷⁹ Şerif DEMİR, “*İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)*” *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, December 2012, s. 120.

⁸⁰ Ş. DEMİR, “*İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)*”, s. 1201

sayfalarında boş olarak çıkmıştır⁸¹. Örneğin 16, 17 ile 23 ve 25 Mayıs 1919 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, hemen hemen bomboş bir şekilde yayınlanmıştır. Aynı günlerdeki *Payitaht* gazetesi ve diğer İstanbul gazetelerinin sayfaları da bundan pek farklı değildir. Bu gazeteler için 1919 ve 1921 yılları sansür ve baskının en çok hissedildiği dönemdir⁸². Bu dönemde cephelerdeki muharebeler ile ilgili haberler, daha çok işgal kuvvetlerinin tebliğâtları kaynak gösterilerek yayınlanmıştır. Örneğin tez çalışmamızda *Vakit* gazetesinin 1919 ve 1921 yılları arasındaki nüshalarında yer alan özellikle Batı Cephesi hakkındaki haberler, daha çok Yunan tebliğ-i resmîleri kaynak gösterilerek verilmiştir. İstanbul'daki Millî Mücadele taraftarı gazetelerin Mustafa Kemal Paşa ve diğer Kuvâ-yı Milliyeciler aleyhindeki Fetva-yı Şerife'yi yayınlamak zorunda kalmaları bu sansür ve şiddetin en bariz göstergesidir.

İstanbul basını ancak 1921 yılında Millî Mücadele konusunda net bilgiler verme imkânını bulmuştur. Önce Doğu ve Güney Cepheleri, ardından Batı Cephesi'ndeki zaferler peyderpey kazanılınca Padişah ve İstanbul Hükümeti, artık Millî Mücadele'nin muvaffak olacağına inanmışlardı. İşte bu zaferlerden sonra İstanbul Basını üzerindeki baskı biraz hafiflemiş ve Anadolu'daki Millî Mücadele hakkındaki haberler kısmen de olsa doğru bir şekilde neşredilebilmiştir. İstanbul Hükümeti'nin sansür baskısını azaltmasının sebebi, Büyük Millet Meclisi ile anlaşabilme düşüncesi ve ileriye dönük kendi çıkarlarını garantiye alma kaygılarının olmasıdır⁸³.

Millî Mücadele'yi destekleyen İstanbul gazetelerinden biri de *Âti* gazetesidir. 1 Kânun-i sâni 1334'te Celal Nuri tarafından İstanbul'da çıkarılmaya başlanmıştır. 10 Şubat 1335 tarihinde imzasız yayımlanan "*Matbuâta Kelepçe Vuruluyor*" başlıklı bir yazı ve Celal Nuri'nin Sadrazam Ahmed Paşa Kabinesi'ni eleştiren başmakalesi sebebiyle *Âti* gazetesi süresiz olarak kapatılmıştır. Ancak ertesi günden itibaren *İleri* adıyla çıkmaya başlamıştır. *İleri*, 10 Mart 1920 tarihinde kapatılınca *Ahvâl* adıyla yayımını sürdürmüştür. İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali günlerinde yayımı durdurulan *Ahvâl*, tekrar *İleri* adıyla yayın hayatına devam etmiştir⁸⁴.

İleri gazetesi Millî Mücadele'yi desteklemiş ve Anadolu'daki İstiklâl Harbi ile ilgili haberlere sayfalarında yer vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın halka duyurulmasını istediği haberler, başka isimlerle *İleri* gazetesinde yayınlanarak ulaştırılmıştır. *İleri*

⁸¹ M. N. İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 337.

⁸² Yücel ÖZKAYA, "*Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri*", **ATAM**, S. 03, I, Temmuz 1985, s. 222.

⁸³ Y. ÖZKAYA, "*Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve ...*", s. 223.

⁸⁴ Recep DUYMAZ, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, "*İleri*", s. 86.

gazetesi, adeta Millî Mücadele'nin İstanbul sözcüsü haline gelmiş ve bu nedenle Celal Nuri, İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. *İleri* gazetesi, 1924 yılına kadar yayınına devam etmiştir. 3 Kasım 1921'de sürgünden dönen Celal Nuri Ankara'ya geçmiş ve Gelibolu mebusu olarak I. Büyük Millet Meclisi'nde yer almıştır⁸⁵. *Ati/İleri* gazetesini yazar kadrosunda başta Celal Nuri olmak üzere, Hüseyin Rahmi, Abdülhak Hamid, Rıza Tevfik, Afife Fikret, Faik Ali, Süleyman Nazif gibi önemli yazarlar yer almıştır⁸⁶.

Millî Mücadele'yi destekleyen bir diğer İstanbul gazetesi de *Akşam*'dir. *Akşam*, 9 Mayıs 1918'de Necmettin Sadak, Ali Naci, Kazım Şinasi ve Falih Rıfkı'nın ortak sermayeleri ile yayın hayatına başlamıştır. Gazete, yayın politikasıyla Millî Mücadele'nin yanında durduğu için sansür ve baskılara maruz kalmıştır. İlk sayısı küçük boy ve tek yaprak olan yayınlanmıştır. Önceleri akşam yayınlanan gazete, daha sonra ise gündüz çıkmaya başlamıştır. *Akşam* gazetesinin ilkyazı işleri müdürü Muammer Senihi'dir. Falih Rıfkı'nın *Akşam*'da çıkan Millî Mücadele'yi destekleyen ve ona karşı olanları eleştiren yazıları, Millî Mücadele dönemi açısından önemlidir⁸⁷.

Yeni Gün gazetesi de Millî Mücadele'yi destekleyen İstanbul gazetelerindedir. 2 Eylül 1918'de İstanbul'da Yunus Nadi tarafından yayın hayatına başlamıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf kuvvetlerince işgali esnasında askerlerimizin Şehzadebaşı Karakolu'nda şehit edilişi haberini yazdığından, 17 Mart günü İngilizler tarafından matbaası basılmış ve *Yeni Gün* kapatılmıştır. Bunun üzerine Yunus Nadi, matbaasını Ankara'ya taşımış ve 10 Ağustos 1920'den itibaren burada yayınlamaya başlamıştır. Ancak Yunanlıların Batı Cephesi'nde Ankara'ya doğru ilerlemesi üzerine Yunus Nadi, matbaasını Kayseri'ye nakletmişse de Sakarya Zaferi'nden sonra tekrar Ankara'ya taşımıştır. *Yeni Gün*'de, Zekeriya Sertel, Nebizâde Hamdi, Mahmud Esat gibi önemli isimler yazarlık yapmışlardır⁸⁸.

25 Haziran 1878 tarihinde Mehmet Cevdet Bey tarafından yayım hayatına başlayan *Tercüman-ı Hakikat* da Millî Mücadele'yi destekleyen önemli İstanbul gazetelerinden biridir. Başyazarı Ahmet Mithat Efendi olan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çıkan yazılar halkın anladığı yalın bir dille kaleme alınmıştır. Bu gazetede Abdülhak Hamit, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Necip

⁸⁵ M. N. İNÜĞÜR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 338.

⁸⁶ Recep DUYMAZ, **Celal Nuri ve Ati Gazetesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 16-17.

⁸⁷ M. N. İNÜĞÜR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 338.

⁸⁸ M. N. İNÜĞÜR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 339-340.

Asım, Ahmet İhsan Tokgöz, Hüseyin Cahit gibi devrin en önemli yazarları yazmaktaydı⁸⁹.

İstanbul'da basılan ve Millî Mücadele taraftarı olan gazetelerden biri de *Vakit* gazetesi olup tez çalışmamızın ikinci bölümünde bu konuyu detaylı olarak ele aldık.

b) Millî Mücadele Aleyhindeki İstanbul Basını

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki dönemde Osmnalı toplumundaki bütün kişiler ve kurumlar gibi Basın da kendi tarafını seçmiştir. Bunun sonucunda bir kısım yazar ve düşünür Millî Mücadele tarafında yer alırken diğer bir kısmı ise Millî Mücadele aleyhine tavır alarak işgalci emperyalist devletlerle birlikte hareket etmiş ve onların menfaatlerini savunmuşlardır. Millî Mücadele aleyhindeki gazeteler, işgalci devletlere karşı mücadele edilmemesini ve onların isteklerine uyulmasını istemişler; zehirli yayınları ile halkı bu yönde ikna etmeye çalışmışlardır⁹⁰.

Millî Mücadele aleyhindeki İstanbul gazetelerinden biri olan *İstanbul* gazetesi, 5 Aralık 1918'de Sait Molla tarafından kuruldu. İngiliz Muhipleri Cemiyeti yanlısı yayınlarıyla tanınan *İstanbul* gazetesi, Kuvâ-yı Milliye düşmanlığını yapmakta ve Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye karşı çıkma yönünde fikirler neşretmekteydi. Gazete ayrıca işgal güçlerine bağlılık gösterilmesi gerektiği fikrini savunmaktaydı. 1921 yılında İstiklal Harbi'nde başarıların kazanılması üzerine *İstanbul* gazetesi kapanmıştır⁹¹.

15 Aralık 1918'de yayın hayatına başlayan *Alemdar* gazetesi de Millî Mücadele'ye karşı yayınlar yapmıştır. Refii Cevad gazetenin hem sahibi hem de başyazarıdır. Gazete, yayın hayatında 31 Aralık 1918 tarihine kadar *Alemdar*, 1 Ocak 1919 tarihine kadar *Âlem* ve 2 Ocak 1919 tarihine kadar ise *Asıldar* isimlerini kullanmıştır. *Alemdar*, hem İttihat ve Terakki Cemiyeti hem de Millî Mücadele hareketi aleyhinde yazıların en çok yer aldığı İstanbul gazetelerinden biridir. Gazetede Refik Halit takma adlarla yazılar yazmış ve yazılarda Kuvâ-yı Milliyeciler “*serseri, serseri başı, çete reisi*” şeklinde tavsif edilmiştir⁹².

14 Kasım 1913 yılında Ali Kemal tarafından çıkarılmaya başlanılan *Peyâm* gazetesi de zararlı yayınlarıyla Millî Mücadele aleyhine çalışmıştır. Gazete, bir müddet

⁸⁹S. GEZGİN “*Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi*”, s. 20.

⁹⁰ Bilge ORHUNLU, *Mütareke Dönemi Emperyalist Batı'nın ve Yerli İşbirlikçilerin Gerçek Yüzü*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2010, s. 155.

⁹¹ M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 341-342.

⁹² M. N. İNUGUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 342-343.

yayınlarına ara vermiş ve 2 Ağustos 1919'da Ali Kemal tarafından tekrar yayınlanmıştır. *Peyâm* gazetesi daha sonra içine düştüğü malî sıkıntıdan dolayı 1920'de Mihran Efendi'nin çıkardığı *Sabah* gazetesiyle birleşerek "*Peyâm-ı Sabah*" adıyla yayın hayatına devam etmiştir. *Peyâm-ı Sabah*'in sorumlu müdürü Mihran Efendi, başyazarı ise Ali Kemal'dir. Millî Mücadeleye karşı en aşırı saldırılarda bulunan Ali Kemal, Kuvâ-yı Milliyecileri "*dâğîler*" ve "*bâğîler*" olarak nitelemiş ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde durmadan makaleler yayınlamıştır. Ali Kemal, bu kin ve düşmanlığından dolayı 6 Kasım 1922'de İzmit'te linç edilmiştir⁹³.

Bu iki grubun dışında kalan ve bazen İstanbul Hükümetini, bazen de Millî Mücadeleyi destekleyen gazeteler de vardır. Bunlar *Tasvir-i Efkâr*, *İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi gazetelerdir⁹⁴.

2- Mütareke Dönemi Anadolu Basını

Mondros Mütarekesi'nin uygulanması ve işgallerin başlaması üzerine Anadolu insanı kendi başının çaresine bakmak mecburiyetinde kalmıştır. İşgaller üzerine başlayan Millî Mücadele, sadece cephede silahlı mücadele ile yapılmamış, aynı zamanda hem Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile hem de Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde gazeteler vasıtasıyla yürütülmüştür. Böylece Anadolu'da "*Millî Mücadele Basını*" doğmuş ve gelişmiştir. Kâğıdın ve mürekkebin bulunmadığı, meslekten yetişmiş mürettip ve matbaacının olmadığı ve daha birçok imkânsızlığın yaşandığı Anadolu illerinde, bütün bu olumsuzluklara rağmen bir-iki sayfalık da olsa gazeteler çıkarılmıştır. İzmir, Balıkesir, Bursa, Konya, Kastamonu, Ankara, Adana, Sivas, Elazığ gibi iller, bu hususta öncülük yapan iller olmuştur. Bu gazeteler, haber ve yazılarıyla Anadolu halkını işgallere karşı millî bilinç ve tam bağımsızlık konularında aydınlatmıştır. Ayrıca bu gazeteler, İstanbul Hükümeti'nin yıpratmaya çalıştığı "*Kuvâ-yı Milliye Ruhu*"nun diri ve güçlü tutulması için de gayret göstermişlerdir⁹⁵.

Millî Mücadele dönemi Anadolu basını *Millî Mücadele'ye Öncülük Eden*, *Millî Mücadele'yi Destekleyen* ve *Millî Mücadele'yi Yıpratmaya Çalışan Gazeteler* olmak üzere üç grup halinde inceleyebiliriz.

⁹³ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 343-344.

⁹⁴ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 344-346.

⁹⁵ M. N. İNÜĞÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 351.

a) Millî Mücadele'ye Öncülük Eden Gazeteler

Millî Mücadele'ye öncülük eden gazetelerin bazıları Kurtuluş Savaşı'ndan önceki yıllarda, bazıları ise işgallerden sonraki yıllarda yayın hayatına başlamışlardır. Ancak İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'nun çeşitli illerinde vatansever aydınlar tarafından da bazı gazeteler çıkarılmıştır. Bu arada bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve talimatı ile önce Sivas'ta, sonra da Ankara'da gazeteler yayınlanmıştır.

Millî Mücadele'ye öncülük eden gazetelerden biri olan *Hukuk-i Beşer*, 11 Kasım 1918'de Osman Nevres (Hasan Tahsin) ve Avni Muhyiddin tarafından İzmir'de çıkarılmaya başlandı. Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapan *Hukuk-i Beşer* gazetesinin başyazarı Osman Nevres'dir. Osman Nevres, İzmir'in işgalinde Yunan askerlerine ilk kurşunu atmış ve kendisi de orada süngü darbeleriyle şehit edilmiştir. Bu olayın Basın Tarihi açısından önemi, Yunan işgal güçlerine ilk kurşununun bir gazeteci tarafından atılmış olmasıdır⁹⁶.

“Millî Mücadele'de Basın” denildiğinde akla gelen ilk gazete şüphesiz *İrade-i Milliye*'dir. *İrade-i Milliye*, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra başlattığı Millî Mücadele'nin ilk gazetesidir. Millî Mücadele gibi bir milletin ölüm-kalım savaşının verildiği bir savaşta, basının ne kadar önemli olduğunun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, daha Sivas Kongresi'nin ilk günkü oturumunda, yani 4 Eylül 1919'da bu konuyu ele almıştır⁹⁷. Böylece Sivas Kongresi'nde Kuvâ-yı Milliye sözcülüğünü yapmak, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele hakkındaki düşüncelerini Anadolu halkına ulaştırmak ve tam istiklâl hedefi doğrultusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla 14 Eylül 1919'da *İrade-i Milliye* gazetesi çıkarılmaya karar verilmiştir. Gazetenin imtiyaz sahibi Sivaslı Selahattin (Ulusalerk), yazı işleri müdürü ise Mazhar Müfit (Kansu)'dir⁹⁸.

Sivas vilayet matbaasında, dört sayfa olarak önceleri haftada bir, daha sonra haftada iki ve ardından da günlük olarak yayımlanmıştır. *İrade-i Milliye*, İstanbul aydınlarının da yararlanabilmesi ve Millî Mücadele hakkında haberdar olabilmeleri amacıyla Sivas Vilayeti Baytar Dairesi'nin kaşesini taşıyan zarflar içinde, ancak gizli yollarla İstanbul'a gönderilebilmiştir. *İrade-i Milliye*'de ekseriyetle Sivas Kongresi zabıtları, Mustafa Kemal Paşa'nın bildirimleri, beyannameleri ve Heyet-i Temsiliye'nin kararları yayınlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta kaldığı süre zarfında gazetenin

⁹⁶ M. N. İNUGÜR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 352.

⁹⁷ Hüseyin YILDIRIM, “*İrade-i Milliye Gazetesi*” *ATAM*, VIII. Mart 1992, S. 23, s. 325.

⁹⁸ Y. ÖZKAYA, “*Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve ...*”, s. 238-239.

yazı işleri ile yakından ilgilenmiştir. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geçtikten sonra *İrade-i Milliye* gazetesi, Sivas'ta yayım hayatına devam etmiş; ancak 18 Aralık 1919 tarihli sayısından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yakın kontrolünden çıkmıştır⁹⁹.

1922 yılına kadar üç yıl daha Sivas'ta yayın hayatına devam eden *İrade-i Milliye*, kendi kuruluş felsefesinden gittikçe uzaklaşmış ve birkaç defa kapatılmıştır. Böylece vilayet matbaasında basılma imkânı olmadığı için ve yeni bir matbaa açmaya da malî açıdan güç yetmediği için gazete, 1922 yılı sonunda tamamen kapanmıştır¹⁰⁰.

27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, burada Ziraat Mektebi'ne yerleştikten iki gün sonra bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. Gazetenin ismi için arkadaşlarıyla istişare eden Mustafa Kemal Paşa, önce "*Anadolu'nun Sesi*", sonra ise *Hâkimiyet-i Milliye* isminde karar kılmışlardır. 10 Ocak 1920'de ilk sayısı yayınlanan gazetenin ismi altında, "*mesleği milletin iradesini hâkim kılmaktır.*" yazmaktadır¹⁰¹.

Hâkimiyet-i Milliye'nin sahib-i imtiyaz ve müdür-i mesulü yedek subay Recep Zühdü (Soyak) idi. Yayınılandığı ilk zamanlarda haftada iki gün, 6 Ocak 1921'den itibaren ise günlük olarak neşredilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Anadolu'da ve hatta İstanbul'da düzenli bir şekilde dağıtımının gerçekleştirilmesi için tedbirler almıştır. Gazetenin Ayân ve Mebusân Meclisi üyelerine, ayrıca bayiler aracılığıyla halka ulaşması için her nüshasından 700 adet, İstanbul'daki Çanakkale Müstahkem Komutanı Şevket Bey'e gönderilmiştir¹⁰².

Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazılarının çoğu ya imzasız ya da altında yıldız atılarak çıkmıştır. Bu yazıların Mustafa Kemal Paşa tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Bizzat "Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal" imzasıyla yayınlanan yazılar da mevcuttur ki, bunlar bildiriler ve beyannamelerden ibarettir. *Hâkimiyet-i Milliye*, çıktığı ilk günden itibaren Kuvâ-yı Milliye taraftarı olduğunu göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa 13 Ocak 1920'de Onbeşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgraf göndererek Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* adıyla yayın hayatına başlayan gazetenin yazılarının Heyet-i Temsiliye tarafından verildiğini bildirmiştir.

⁹⁹ Belkıs ULUSOY, "*Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın*", İ. Ü. **İletişim Fakültesi Dergisi**, S. 20, 2004, s. 56-57.

¹⁰⁰ H. YILDIRIM, "*İrade-i Milliye Gazetesi*" s. 329, 330.

¹⁰¹ Mehmet ÖNDER, "*Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*" **ATAM VII/20**, Ankara 1991, s. 285-290.

¹⁰² B. ULUSOY, "*Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın*", s. 57-58.

Hâkimiyet-i Milliye'de, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş amacı, oturumları ve faaliyetleri ile ilgili yazılara da sıkça yer verilmiştir¹⁰³.

Hâkimiyet-i Milliye, 1934 yılına kadar Ankara'da aynı isimle çıkmaya devam etmiştir. 1934-1971 yılları arasında "*Ulus*" adıyla yayımlanmış; daha sonra "*Yeni Ulus*", "*Halkçı Ulus*", "*Halkçı*" ve "*Barış*" adlarıyla yayını sürdürmüştür¹⁰⁴.

Millî Mücadele taraftarı bazı gazeteler ise İzmir'de çıkan gazetelerdir. Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra burada yayımlanan gazeteleri kendi denetimlerine almışlar ve bundan dolayı işgalden beş gün sonra yani 20 Mayıs 1919 tarihli *Ahenk* gazetesinin başyazı sütunu boş çıkmıştır. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanı, İzmir gazetelerini kendi gazeteleri gibi kullanmış ve kendi lehlerinde haberlerin yayınlanması için baskı uygulamıştır. Zaten kişilerin hür olmadığı bir ülkede, basının hür ve ulusal olabilmesi doğal olarak olanaksızdır¹⁰⁵.

Millî Mücadele'ye öncülük eden diğer bir gazete de *Öğüt* gazetesidir. 2 Ocak 1918'de Abdülğani Ahmet Bey tarafından Afyon'da çıkan *Öğüt*, Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Konya'da yayın hayatına devam etmiştir. Konya'da İtalyanların baskılarının artması üzerine *Öğüt* gazetesi bu kez de Ankara'da yayınlarını sürdürmüştür¹⁰⁶. 7 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Ankara'da, günlük olarak yayımlanmaya başlayan *Öğüt*, 9 Mayıs 1923 tarihli 1146 sayısıyla yayın hayatını sona erdirmiştir¹⁰⁷.

b) Millî Mücadele'yi Destekleyen Gazeteler

Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde Millî Mücadele'yi destekleyen gazeteler yayımlanmıştır. İşte bu gazetelerden biri olan *Babalık* gazetesi II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1910'da Konya'da yayımlanmaya başlamıştır. *Babalık* gazetesinin sahibi Yusuf Mazhar, müdür-i mesulü Ahibabazâde Yusuf Ziya'dır. Millî Mücadeleyi destekleyen Anadolu'daki önemli gazetelerden biridir. Millî Mücadele döneminde Kuvâ-yı Milliye'nin Konya'daki sesi olmuştur. *Babalık* gazetesi, 1930'da Yusuf Mazhar'ın ölümünden sonra eşi ve yeğeni tarafından 20 yıl daha yayın hayatını sürdürmüşse de eşinin ölümü ile kapanmıştır¹⁰⁸.

¹⁰³ M. ÖNDER, "*Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*" s. 290-295.

¹⁰⁴ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 86-87.

¹⁰⁵ Y. ÖZKAYA, "*Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve ...*," s. 222.

¹⁰⁶ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 353.

¹⁰⁷ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 88.

¹⁰⁸ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 359-360.

Anadolu’da yayınlanan ve Millî Mücadele’yi destekleyen *Ses* gazetesi, 17 Ekim 1918’de, yani Mondros Mütarekesi’nden iki hafta önce Balıkesir’de yayın hayatına başladı. *Ses* gazetesinin sahibi ve başyazarı Hasan Basri (Çantay)’dır. Gazete, özellikle İzmir bölgesinin Yunanlılara verilemeyeceğini savunmuş ve daha sonra kapatılmıştır¹⁰⁹.

Millî Mücadeleyi destekleyen diğer bir gazete ise İzmir’in işgalinden bir hafta sonra 22 Mayıs 1919’da Balıkesir’de yayın hayatına başlayan *Doğru Söz* gazetesidir. Gazetenin başyazarı, Varnalızâde İsmail Hakkı’dır. Vilayet matbaasında basılan gazetenin ilk nüshasında her şeyden evvel Müslüman olduğu, muhatabının köylüler olduğunu, bu nedenle köylü ruhunu ve köylü seviyesini göz önünde bulundurduğunu söylemiştir. Kısa Süre sonra kapanan *Doğru Söz* gazetesinin hangi tarihte kapandığı belli değildir¹¹⁰.

16 Kasım 1919’da Balıkesir’de yayınlanan *İzmir’e Doğru* gazetenin yazı işleri müdürü, mürettibi ve muhabiri Esat Çınar’dır. Gazete yayın politikasıyla Kuvâ-yı Milliye’nin Ege’deki sözcülüğü görevini yapmıştır. *İzmir’e Doğru* gazetesi, Kuvâ-yı Milliye’nin muharebeleri hakkında sayfalarında genişçe yer vermiştir. Gazete, açık bir dille Padişah ve İstanbul Hükümeti’ni eleştirme cesaretini göstermiştir. 27 Haziran 1920’de Yunanlıların Balıkesir’i işgal etmesi üzerine *İzmir’e Doğru* gazetesi kapanmıştır¹¹¹.

Anadolu’da yayınlanan ve Millî Mücadeleyi destekleyen bir başka gazete ise *Adana Gazetesi*’dir. 25 Aralık 1918’de Adana’nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden sonra yayınlanmaya başlamıştır. *Adana* gazetesi, İtilaf Devletlerini destekleyen ve Millî Mücadele aleyhinde yayınlar yapan *Ferda* gazetesine tepki olarak doğmuştur. Çukurova bölgesinin Türk olduğunu savunmuş ve bu yönde yayınlar yapmıştır. Bu yayınlar, işgal kuvvetlerini rahatsız etmiş ve gazete kapatılmıştır. Ancak gazetenin yayıncıları Yozgatlı Avni ve Ahmet Remzi, *Yeni Adana* adıyla aynı yayın politikasına devam etmişlerdir. *Yeni Adana* gazetesi yayın hayatını günümüzde de sürdürmektedir¹¹².

15 Haziran 1919’da Kastamonu’da çıkmaya başlayan *Açıksöz* gazetesi de Millî Mücadeleyi destekleyen önemli gazetelerden biridir. Gazetenin sahibi ve yazı işlerinden sorumlu müdürü Ahmet Hamdi’dir. Aynı zamanda Kastamonu Müdafaa-i Hukuk

¹⁰⁹ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 354.

¹¹⁰ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 354.

¹¹¹ Bünyamin AYHAN, “Kuvâ-yı Milliye’nin Propaganda Gazetesi: *İzmir’e Doğru*”, Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, 2008, s. 334.

¹¹² M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 356-357.

Cemiyeti'nin yayın organı da olan *Açıksöz* gazetesi, Orta Karadeniz Kuvâ-yı Milliyesinin sözcüsü konumundadır. Gazete, 1937 yılından itibaren *Doğru Söz* adıyla yayın hayatına devam ettirmiştir¹¹³.

c) Millî Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler

Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da bir grup yayın organı da Millî Mücadele karşıtı bir yayın politikası gütmekteydi. Bunların arasında azınlık gazeteleri olduğu gibi Türkler tarafından çıkarılan gazeteler de vardı.

Bu gazetelerden biri olan *İrşâd* gazetesi, 1920 yılında Yunan işgali altındaki Balıkesir'de Yunan Komutanlığı'nın kontrolü altında çıkarılmaya başlandı. Gazetenin imtiyaz sahibi Kadızade Hulusi, yazı işleri müdürü ve başyazarı da Ömer Feyzi'dir. Zaten daha önce 1919 yılında Trabzon'da *Selâmet* adında bir gazete çıkaran Ömer Feyzi, Erzurum ve Sivas Kongreleri çalışmalarını kötülemek için yoğun çaba sarf etmişti. Kuvâ-yı Milliye tarafından yakalanacağını anlayınca İstanbul'a kaçmış ve işgal altındaki Balıkesir'e giderek *İrşâd* gazetesini yayınlamaya başlamıştır. Yunan Kumandanlığı'nca, kâğıt ve mürekkep ihtiyacı sağlanan gazete, işgal kuvvetlerini haklı ve kurtarıcı gibi göstermeye çalışmıştır. *İrşâd* gazetesi, Balıkesir'in kurtuluşuna kadar yayınlarını sürdürmüştür¹¹⁴.

Millî Mücadeleye karşı olan diğer bir gazete ise Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, yani 31 Ekim 1918'de Ali İلمي tarafından Adana'da çıkarılan *Ferda* gazetesidir. *Ferda* gazetesi, adeta Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Adana sözcülüğünü yapmıştır. Millî Mücadele süresince gazetesinde Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı yayınlar yapan Ali İلمي, Adana'nın kurtuluşunun ardından Kuvâ-yı Milliyeci olmuş ancak onun bu davranışı "*Yüzellilikler*" listesine girmesini önleyememiştir¹¹⁵.

İzmir'de yayın yapan *Köylü* gazetesi de Millî Mücadele aleyhine yayınlar yapan gazetelerden biridir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir'de yayına başlayan *Köylü*, işgalin ardından işgal kuvvetleri tarafından kapatılmışsa da tekrar yayınına izin verilmiştir. *Köylü*, aynı zamanda İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlanmıştır. Bütün gücüyle Millî Mücadeleye karşı yayınlar yapan *Köylü* gazetesi, yayınlarında sadece işgalcileri haklı göstermekle kalmamış, TBMM'ye karşı isyan eden Ahmet Anzavur'u

¹¹³ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 359.

¹¹⁴ A. GİRGİN, *Türkiye'de Yerel Basın*, s. 91.

¹¹⁵ M. N. İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 363.

da bir kahraman olarak göstermiştir. Yine *Köylü*'ye göre bütün Millî Mücadeleciler ve özellikle Kuvâ-yı Milliyeciler zalim çetelerdir¹¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadeleye aleyhine yayın yapan gazetelerin ve İstanbul Hükümeti'nin emirlerinin Anadolu'ya ulaşmasına engel olmak için bazı tedbirler almıştır. Bunun için 25 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu kabul edilerek İstanbul'la yapılacak her çeşit resmî haberleşme suç sayılmış, İstanbul'dan gelecek gazete ve dergilerle resmî yazıların derhal geri gönderilmesi istenmiştir. Posta ve telgraf haberleşmesi de yine bu kanun gereği kontrol altına alınarak sansüre tabi tutulmuştur¹¹⁷.

Ayrıca Millî Mücadele aleyhindeki propagandalara karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla *İrşâd Encümeni* oluşturulmuştur. *İrşâd Encümeni*'ne bağlı olarak kurulan *İrşâd Heyetleri*, Millî Mücadele'nin haklılığı, amacı, Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaları, işgallerin sebep olduğu tehlikeler hakkında Anadolu halkını bilgilendirmiştir. Ayrıca ülke genelinde kurulan şubeler vasıtasıyla Millî Mücadele lehinde veya aleyhinde olup biten herşey Ankara'ya ulaştırılmıştır¹¹⁸.

¹¹⁶ Zeki ARIKAN, "*Köylü Gazetesi ve İşgal*", A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, 1998, I, S.02, s. 187-190.

¹¹⁷ Turgut ER, **Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma**, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2003, s. 38.

¹¹⁸ B. ULUSOY, "*Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın*", s. 60.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİ VE AHMED EMİN YALMAN

A- VAKİT GAZETESİ

1- Yayın Hayatı

Vakit gazetesi¹¹⁹ ilk olarak 1875 yılında Filip Efendi tarafından yayınlanmıştır. *Vakit*'in 1875'ten 1884'e kadar devam eden bu ilk yayın dönemindeki başmuharriri Kemalpaşazâde Said Bey'dir¹²⁰ (EK-1). 1884 ile 1917 tarihleri arasında yayınlanmayan *Vakit* gazetesi, 22 Ekim 1917'de Ahmed Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us) ortaklığında tekrar yayın hayatına başlamıştır (EK-2). İki ortak toplam 500 liralık bir sermaye ile *Vakit* gazetesini çıkarmışlardır. 26 Ağustos 1928'e kadar Arap harfleri ile 31 Aralık 1928'den sonra kanun gereği hem Arap hem de Latin harfleriyle ve daha sonra ise tamamen Latin harfleri ile yayınlanmıştır. *Vakit*'in yayın hayatına başladığı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin basın üzerinde ciddi bir baskısı olduğu için yeni gazetelerin çıkarılmasına kolay kolay izin verilmiyordu. Ancak Hüseyin Cahit ve Ziya Gökalp'ın İttihat ve Terakki'ye yakınlıkları *Vakit*'in çıkarılmasını kolaylaştırmıştır¹²¹.

Ahmed Emin ve Mehmet Asım gazetenin adını ilk önce *Haber* olarak belirlemişler, ancak o dönemin Matbuat Müdürü olan Hikmet Nazım'ın tavsiyesi üzerine *Vakit* ismini koymuşlardır¹²². Ahmed Emin isim konusunu *Vakit*'in ilk sayısında şöyle yazmaktadır: “Gazetemizin eski *Vakit* ile isminden başka hiçbir münasebeti yoktur. On beş sene müddet çıkmayan bir gazetenin unvanı üzerinde matbuat kanunu mucebince hiç kimsenin hiçbir hakkı kalmaması bize “*Vakit*” ismini intihâb imkânını vermiştir”¹²³.

Vakit, yayın hayatına başlarken iki sayfa halinde çıkmıştır. Gazetenin son sayfasının en altında “*müdür-i mesul ve başmuharrir Ahmed Emin*” yazmaktadır.

¹¹⁹ Günümüzde “*vakit*” olarak telaffuz ettiğimiz bu kelime, Arapça’da isim olup okunuşu “*vakt*”tir. “*Vakt*”; *vakit*, *zaman*, *hengâm*, *saat*, *günün muhtelif saatleri* ve *mevsim* anlamlarına gelmektedir. (Şemsettin Sami, **Kamus-i Türkî**, Çağrı Yay. İstanbul 1996, s. 1495; Ferit DEVELLİOĞLU, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Yay. Ankara 1998, s. 1135)

¹²⁰ M. N. İNÜĞÜR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 249-250. Filip Efendi'nin yayınladığı *Vakit* gazetesinin ismi “*Vakit 1292*” ve isim klışesinin altında ise “*Her nevi havaisten bahseden gazetedir*” ifadesi yazılıdır.

¹²¹ Ahmed Emin YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, I. (1888-1922), Rey Yayınları, İstanbul, 1970, s. 357.

¹²² Nuri AKBAYIR, Orhan KOLOĞLU, **Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim**, ÇGD Yayınları, Ankara, 1996, s. 4.

¹²³ Ahmed Emin, “*Gazetemiz*”, **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1333 (1917), Numara 1, s.1.

Gazetenin diğeri ortağı Mehmet Asım ise bazen ilk sayfada, çoğu zaman da ikinci sayfada yazmıştır. *Vakit* gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğünü önce Ali Naci (Karacan), daha sonra ise Enis Tahsin (Til) yapmıştır. *Vakit*'te Ahmed Emin ve Mehmet Asım'ın dışında Necmettin (Sadak), Kâzım Şinasi, Hakkı Tarık (Us), Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü (Esmer), Reşat Nuri, Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp, Halide Edip, Doktor Adnan, Selim Sırrı, Ömer Seyfettin ve Satı Beyler gibi dönemin önemli yazarları da yazılar yazmışlardır¹²⁴.

Yukarıda isimlerini belirttiğimiz bu güçlü kalemlerin *Vakit*'te yazı yazmaları onu en çok okunan gazetelerden biri yapmıştır. Fakat *Vakit* gazetesinin ününün duyulması ilk sayısında önemli bir yolsuzluğu gündeme getirmesiyle olmuştur. Ahmed Emin bu durumu şöyle anlatıyor:

“Fazla propaganda yapmadan, Vakit'in adının duyulmasında ve iyi bir okuyucu kitlesi toplamasında ilk nüshada yirmi vagonluk bir şeker yolsuzluğu hakkında verdiğimiz bir atlatma haber rol oynadı. Avusturya'dan beş kuruşa alınan şekerin üç yüz kuruşa halka satıldığını ve milyonlarca liralık vurgun yapıldığını belirten havadisın asıl göze çarpan tarafı, eski Maarif Nâzırı Şükrü Bey'in bu işte başrolü oynamasıydı. Ali Naci, Şükrü Bey'in sivil bir resmini değil, o zamanki rütbesini gösteren sırmalı üniformasının üzerinde nişan ve madalyalar taşıyan bir resmini de basmakla haberin hakkını tam olarak vermiş, velvele yaratmayı başarmıştı. Gazete ondan sonra derhal aldı yürüdü. Yolsuzluklara karşı Sabah gazetesinde olduğundan daha şiddetli ve daha cüretli bir surette açtığımız propaganda da tesirini gösterdi. Vakit, harbin son devrinin çok sevilen ve aranan bir gazetesi oldu”¹²⁵.

Ahmed Emin *Vakit* gazetesi için matbaa ve mürettephaneyi nasıl bulduklarını ise şöyle izah etmektedir:

“Gazete tabii olarak çok vaktimi alıyordu. Vakit esaslı surette tutmuştu, kendine mahsus bir yer yapmıştı. Küçücük Amedi matbaası artık ihtiyacımızı karşılamıyordu. Cağaloğlu yokuşunun alt başında beş katlı bir bina tutmuştuk. Bir düz makina tedarik etmiştik. Ben Almanya'ya bir seyahat yapmış, Ren Nehri üzerindeki küçük bir şehirde kapalı duran bir gazetenin, iki tarafı birden basan ve reaksiyon usulü denilen gayet iyi halde bir makinasını o zamanki bizim para ile iki yüz liraya, yani bin marka satın almıştım. Alman Gazete Sahipleri Cemiyeti'nin başkanı bulunan ve İstanbul'a yaptığı bir seyahatten sonra kendisine bizim aramızda 'Müller Paşa' unvanı takılan, Germania

¹²⁴ Hıfzı TOPUZ, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.105

¹²⁵ A. E. YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 356.

gazetesi müdürü Herr Müller, makinanın elden geçirilmesini, ambalajını, naklini sağlamıştı. O zamanki gazetelere göre iyi sayılan makina teçhizatını tamamlayınca bir de mürettiphane kurmuştuk”¹²⁶.

Ahmed Emin, Mondros Mütarekesi’nden önceki dönem yani harp yıllarında *Vakit*’in durumu hakkında şu izahâtı yapmaktadır: “*Vakit*, harp yıllarında İttihad ve Terakki idaresiyle tek başına mücadele eden ve her türlü yolsuzluklara karşı gelen gazete olduğu halde, sükûtu, itidali, millî birliği ve basireti tavsiye etmesi dolayısıyla müfritlerden İttihadçı damgasını yedi”¹²⁷.

Ahmed Emin’in 31 Mart 1920’de Malta’ya sürgün edilmesi üzerine Mehmet Asım gazetede başyazar olmuştur. Aynı zamanda gazetenin idaresini de Mehmet Asım üstlenmiştir. Ahmed Emin sürgünde iken Mehmet Asım’ın yazdığı başmakaleler, Ahmed Emin’e olan saygısından dolayı imzasız yayınlanmıştır¹²⁸

Vakit, Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından yaklaşık bir yıl evvel yayın hayatına başlamıştır (22 Ekim 1917). *Vakit* gazetesi, Millî Mücadele dönemine tanıklık yaptığı için o dönem ile ilgili özellikleri kendisinde bulmak mümkündür. Millî Mücadele döneminde gazeteler, çeşitli fikirler etrafında kümelenmiş ve bu amaçla yayın yapmışlardır. Özellikle İstanbul’da çıkan gazetelerde bu durum çok daha bariz bir şekilde görülmektedir. Mesela *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam* ve *Vakit* gibi gazeteler, yayınlarıyla Millî Mücadele’yi destekleyen gazetelerdendir. *Alemdar*, *Peyâm-ı Sabah*, *Türkçe İstanbul*, *Zaman*, *Hadisât* ve *Yeni Gazete* gibi gazeteler de yayınlarıyla Millî Mücadele’ye karşı duran zararlı yayınlar yapmışlardır. Bunların dışında kalan gazete ve dergiler ise bazen çeşitli grupları lehinde yayınlar yapan veya tarafsız kalmaya çalışan ve bazen de Kuvâ-yı Milliye’yi destekleyen yayınlar yapmışlardır. *Tasvîr-i Efkâr*, *İkdâm*, *Tercüman* bu gazetelerden bazılarıdır¹²⁹.

Ancak İstanbul’da çıkan Millî Mücadele taraftarı diğer gazeteler gibi *Vakit*’te de Anadolu Harekâtı ile ilgili haberler, 1919-1920 yıllarında çok az yer alabilmiştir. Bu durumun iki temel sebebi vardır: Birincisi, işgal kuvvetlerinin ve İstanbul Hükümet’inin uyguladığı baskı ve sansür; ikincisi ise Anadolu’dan haber alma imkânlarının çok kısıtlı olmasıydı. Ancak yine de *Vakit*, Türk milletinin haklarını ve bağımsızlığını savunan bir politikayla yayın hayatını sürdürmüştür. *Vakit* gazetesi, hem İstanbul Hükümeti’nin hem

¹²⁶ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 365.

¹²⁷ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 377.

¹²⁸ M. N. İNUĞUR, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, Der Yay. İstanbul 1988, s. 107.

¹²⁹ Zekai GÜNER, “*Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın*” ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, XI, S. 31, 1998, s. 93-97.

de işgal kuvvetlerinin takibatına ve sansürüne maruz kalmıştır. 4 Temmuz 1920’de çıkan *Vakit*’te yer alan “*İzmir Cephesinde Vaziyet*” başlıklı haberde Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşaların resmi yayınlandığı için Divan-ı Harp tarafından on gün müddetle tatil edilmiş ve sorumlu müdür de bir ay hapse mahkûm edilmiştir. Bu nedenden dolayı *Vakit* 5 Temmuz ile 16 Temmuz 1920 tarihleri arasında yayınlanmamıştır¹³⁰ (EK-18).

Mütareke döneminin zor şartlarında yayınlanan *Vakit*, yayın hayatına devam edebilmek için kendi ilke ve politikalarına ters düşen bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu durum yalnızca *Vakit* için değil, İstanbul’da çıkan Millî Mücadele yanlısı bütün gazete ve dergiler için de geçerlidir. Mesela Padişah ve İstanbul Hükümeti aleyhinde yazılar yazmamak, Padişaha bağlı görünmek ve Fetvâ-yı Şerife gibi Millî Mücadele aleyhindeki bazı yazıları yayınlamak bu tavizlerin başında gelir. *Vakit*, Birinci İnönü Muharebesi öncesi döneme kadar Batı Cephesi ile ilgili haberleri verirken, daha çok Yunan tebliğ-i resmîlerini veya Anadolu’dan İstanbul’a gelen bir yolcunun anlattıklarını kaynak göstermiştir. Anadolu’daki Harekât-ı Milliye’nin yayınladığı bir Tebliğ-i Resmî de gazeteye ulaşması halinde bunu yayınlayabilmiştir. Bu durum Millî Mücadele’de net zaferlerin kazanıldığı ve sonuçların alındığı 1921 yılının başına kadar devam etmiştir¹³¹.

Vakit gazetesinde Millî Mücadele’nin Doğu ve Güney Cephelerindeki muharebeler hakkındaki haber ve yazılar, Batı Cephesi’ne nispeten çok daha az yer almaktadır. Bunun sebebi söz konusu cephelerin İstanbul’dan uzak olması ve buralardaki gelişmelerden haber alınamamasıdır. Ancak 1921 yılının ilk aylarından itibaren hem Doğu hem de Güney Cephelerimizi ilgilendiren sulh muahedeleri *Vakit*’te genişçe yer bulabilmiştir.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi muharebeleri hakkında sadece haberler değil yorumlar da yer almaktadır. Mesela, Yunan ordusunun Birinci İnönü Savaşı’ndaki mağlûbiyetinin ardından karşı saldırıya geçmesi haberi, *Vakit*’in 26 Mart 1921 tarihli sayısında “*Son Taarruz*” başlığıyla şu ifadelerle okuyuculara ulaştırılmıştır: “*Anadolu’da bulunan Yunan kuvvetleri bir taraftan Eskişehir’e, diğer taraftan Afyonkarahisar’a doğru olmak üzere son defa taarruza geçmişlerdir. Bu taarruz, Türk*

¹³⁰ 4 Temmuz 1920’de *Vakit* gazetesinde “*İzmir Cephesinde Vaziyet*” başlıklı haberde yayınlanan bu resmin alt tarafında “*Anadolu Harekâtını İdare Edenler: Mustafa Kemal, İsmet Bey, Kavaklı Fevzi*” yazılmaktadır. Bu mezkûr haberde, Yunan taarruzuna dair Yunan Başkumandanlığı’nın yayınladığı bir tebliğ yer almaktadır. Bu resimdeki arka planda yani Mustafa Kemal Paşa’nın sağ tarafında asılı bir bezin üstünde Mekke’nin fethini müjdeleyen Saff Süresi’nin 13. ayetinin yer alması çok manidardır.

¹³¹ Z. GÜNER, “*Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın*”, s. 92.

ve Müslüman heyetinde kemâl-i tevekkül ve sükûnetle telakki edilmiştir. Çünkü Anadolu'da Yunan taarruzu ilk defa vuku bulan bir hadise değildir. Bir hayli zamandan beri böyle bir taarruz maksadıyla Yunan kuvvetleri tarafından yapılan hazırlıklar Türkiye'ce malûm olduğu için bu hadisenin vukuuna intizar edilmekte idi...”¹³².

Vakit gazetesi 31 Mart 1921 tarihli nüshasında “Eskişehir Hakkındaki Haberler Yalandır” başlığıyla verdiği haberde, Yunan taarruzunun durdurulduğunu ve Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyemediklerini okuyucularına şu cümlelerle duyurmuştur: “Dün intişâr eden Yunan tebliği, Yunanlıların müthiş bir mukavemete marûz kaldıklarını ve bazı mahallerde on defa mukabil taarruza duçâr olduklarını bildirmektedir. Yunanlıların galip geldiklerine ve Eskişehir'e girdiklerine dair işâa edilen haberler bî-asıl u esastır”¹³³. İkinci İnönü Zaferi haberini ise 5 Nisan tarihli nüshasında “İkinci İnönü Meydan Muharebesi” başlığı ile “Türk silahları, bu defa pek şanlı bir muzafferiyet ihrâz etmiştir”¹³⁴ ifadeleriyle okuyucularına duyurmuştur. Vakit gazetesinde, cephelerdeki muharebeler ile ilgili haberler, umumiyetle haritalı verilmiş ve böylece gazete, muharebelerin yaşandığı bölgenin coğrafi durumu ve stratejik konumu hakkında okuyucularına daha teferruatlı bilgiler vermeye çalışmıştır (EK-22). Ayrıca muharebelerin meydana geldiği herhangi bir mıntıka, tepe, köy gibi bir yer hakkında bilgiler verilirken bu yerin askerî açıdan önemine değinilmiş ve Afyon, Eskişehir, İzmit, Bursa gibi önemli merkezlere uzaklığı da kilometre olarak verilmiştir.

Vakit gazetesi, Millî Mücadele zaferlerini diğer normal haberler gibi vermemiştir. İncelediğimiz döneme ait sayılarda özellikle 1921 yılı başından itibaren Millî Mücadele ile ilgili zaferleri müjdeleyen Anadolu Tebliğ-i Resmîleri, çiçek desenleri ile süslenmiş bir çerçeve içerisinde ve rik'a yazı ile neşredilmiştir (EK-24), (EK-33). Millî Mücadele'deki zaferleri veren bu haberler, gazetenin sayfalarına adeta bir tebessüm ve sevinç görüntüsü şeklinde yansımıştır.

Vakit gazetesi sadece Millî Mücadele'deki muharebelerle ilgili haberleri vermemiştir. Gazete, cephe gerisindeki gelişmeler, ordumuzun takviyesi için yapılan faaliyetler ve halkın içinde bulunduğu durum hakkında da haberler neşretmiştir. Mesela 23 Ağustos tarihli Vakit gazetesinde “Millî Ordu Takviye Ediliyor” başlığıyla verilen haber şu açıklamalar yapılmaktadır:

¹³² Vakit, 26 Mart 1921 (1337), Numara 1183, s.1.

¹³³ Vakit, 31 Mart 1921 (1337), Numara 1189, s.1.

¹³⁴ Vakit, 5 Nisan 1921 (1337), Numara 1194, s.1.

“Anadolu’dan gelen son haberlere nazaran, Refet Paşa’nın Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ni deruhte ettiği zamandan beri ordunun takviyesi için büyük bir gayretle sarf-ı mesai edilmektedir. Şimdiye kadar muhtelif sebeplerle askere alınmamış olanlar kâmilen ifa-yı vazifeye davet edildiği yeniden birçok sınıflar silâhına çağırılmıştır.

Diğer taraftan muhtelif vazifelerde istihdam edilmekte olan zabitân ve ihtiyât zabiteleri de vazife-i askeriyelerine iltihaka davet edilmiştir. Her gün, zabitân ve ihtiyât zabitânı kafile kafile Ankara’ya vâsıl olarak tayin edildikleri kıtalara iltihak etmektedirler.

Ahali arasında vazife-i askeriyelerini ifa etmek üzere askere çağırılanlar, davul ve zurnalarla Ahz-ı Asker Şubelerine müracaat etmektedir. Yeni tatbik edilmekte olan usul mucibince her mahallede heyet-i ihtiyariye, davet edilen sınıflar dâhilinde bulunanları nüfus defterine bakarak muayyen zamanda camilerde içtimaa davet etmekte ve buradan müctemian Ahz-ı Asker Dairesine gidilmektedir. Silâhına davet edilenlerden mâada, gönüllü olarak orduya iltihak edenlerin yekûnu mühim bir miktara bâliğ olmuştur. Anadolu’da düşmanın pek yakında mağlup edileceğine dair umumi bir kanaat mevcuttur¹³⁵.

Sakarya Zaferi’nin neticesi ise 15 Eylül 1921 tarihli *Vakit*’te “12 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî” ile okuyuculara şöyle duyurulmuştur:

“Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle nihayet bulmuştur. Birkaç gündün beri devam eden mukabil taarruzumuzla Sakarya mıntıkasındaki düşman ordusu binlerce maktul verdirilerek tamamıyla mağlup edilmiş ve tayyarelerimizin dahi iştirakiyle her taraftan icra edilmiş bir takip neticesinde muharebe meydanında ve ricat yolları üzerinde birçok esliha, eşya, malzeme-i harbiye ve otomobil terk ederek ve hatta yaralılarını taşıma vakit bulamayarak perişan bir surette çekilmeye başlamıştır.

Yalnız bu ri’catı himaye için Beylikköprü şarkında terk ettiği takriben iki firkalık bir kuvveti bugün dahi mevâkiini muhafaza etmek istemiş ise de kitaâtımızın şedit taarruzlarıyla bu düşman kuvvetleri de pek kuvvetli olan mevâziinden tard edilmiş ve bu suretle, 21 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle nihayet bulmuştur”¹³⁶.

Sakarya Zaferi’nden sonra artık sıra düşmanı tamamen yurttan atmaya gelmişti. Bunun için Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra taarruz için emir verilmiştir. Ordumuzun 26 Ağustos’ta

¹³⁵ *Vakit*, 23 Ağustos 1921 (1337), Numara 1329, s 1.

¹³⁶ *Vakit*, 15 Eylül 1921 (1337), Numara 1352, s 1.

Yunanlılara karşı başlattığı Büyük Taarruz, zaferle neticelenmiştir. Bu zafer, sadece Türk basınında değil, Avrupa basınında da geniş yer tutmuştur. *Vakit* gazetesi de bu zafer ile ilgili haber ve makaleleri okuyucularına şöyle duyurmuştur: “*Ordumuzun 26 Ağustos’ta başlayan taarruzu kemal-i muvaffakiyetle devam etmektedir. Anadolu’dan el-an tebliğ-i resmî gelmediği için, hakiki vaziyetin ne merkezde olduğu henüz malum olmamakla beraber, bizzat Yunanlıların tebliğleri katî bir surette ordumuzun muvaffakiyetini itiraf etmektedir. Dün şehrimizde Yunan Matbuat Kalemi tarafından 28 Ağustos tarihiyle neşredilen Hacianesti’nin tebliğinde, ordumuzun Afyonkarahisar’ın şimalinde ve cenubunda taarruza geçtiğini ve Yunan mevâziine girdiğini itiraf ediyordu*”¹³⁷.

Vakit, Millî Mücadele hakkındaki haberleri verirken Avrupa basınından da örnekler vererek haberlerin doğruluğunu teyit etmiştir. Mesela 2 Eylül 1922 tarihli *Vakit*’te “*Zaferimizi Londra da Teyid Ediyor*” başlığıyla verilen haberde şu ifadeler yer almaktadır: “*Eskişehir, kuvvetli bir muharebeden sonra Kuvâ-yı Milliye süvarisi tarafından işgal edilmiştir. Türkler bütün mıntikalara 70 kilometre içeri ilerlemişlerdir. Kuvâ-yı Milliye, şimdiye kadar yalnız bir kısım kuvvetinin harbe girdiğini beyan etmektedir. Afyonkarahisar taarruzu pek gizli olarak ihzâr edilmiş ve Yunan ordusunu ani bir hareket karşısında bulundurmıştır. Yunanlıların zayıyatı azımdır*”¹³⁸.

Vakit gazetesi, Millî Mücadele yıllarında Batı Cephesi’ndeki askerlerimizin gelişmelerden haberdar olmaları amacıyla, okuyucularına okudukları gazeteleri cepheye göndermelerini talep etmiştir. Bu şekildeki duyuru yazısı ilk defa 8 Şubat 1922 tarihli *Vakit*’te şu ifadelerle yer almıştır: “*Gazetenizi okuduktan sonra cephe boyundaki gazilerimiz için Anadolu’da Garp Cephesi Kumandanlığı adresine postaya veriniz.*” Gazetenin okuyucularına yaptığı bu duyuru, Mudanya Mütarekesi’ne kadar zaman zaman yayınlanmaya devam etmiştir¹³⁹.

Millî Mücadele’nin askerî mücadele safhasının zaferle sonuçlanmasından sonra, bu zaferi masada siyasî başarı ile taçlandırmaya sıra gelmiştir. İsmet Paşa başkanlığındaki TBMM heyeti ile İngiltere, Fransa ve İtalya heyetlerinin katılımıyla 3 Ekim’de başlayan Mudanya Konferansı, 11 Ekim’de imzalanarak muharebelere son verilmiştir. *Vakit* gazetesi, Mudanya Konferansı müzakereleri sürecini de yakından takip etmiş ve Ahmed Emin gazetede ki köşesinde “*Mudanya Mukavelenâmesi*” başlığı ile bu konferansı şu şekilde ifade etmiştir: “*Mudanya Konferansı, tereddütlü ve şiddetli*

¹³⁷ *Vakit*, 30 Ağustos 1922 (1338), Numara 1692, s 1.

¹³⁸ *Vakit*, 2 Eylül 1922 (1338), Numara 1695, s 1.

¹³⁹ *Vakit*, 8 Şubat 1922 (1338), Numara 1495, s.1.

günler geçirdikten sonra nihayet Şark-ı Karib'de sulhun temelini kurmaya muvaffak olmuştur. İsmet Paşa ile Müttefik Generaller arasında dün sabah tam tulû' dakikalarında imza edilen mukaveleyi ve vâzı'-ı imza, devletlerarasında yeni bir tarz-ı münasebetin mukaddimesi addetmek caizdir. Bu Mukavele, hem bir mütareke hem de bir mukaddemât-ı sulhiyye mahiyetindedir. Bilhassa akdinde bütün alakadârlar tarafından gösterilen hüsn-i niyet ve itidâl meyli, Mukavelenin âti için sağlam esaslar tesis ettiğine en kuvvetli bir zamân (kefil-garanti) dır... Mukavele, meşrû emellerimizden birçoğunu yeniden kan dökülmeksizin ve derece-i imtidâdi ve şümûlü meçhul vakalara muhâl vermeksizin tatmin etmektedir... Yunanistan için de adet yerini bulsun diye biraz naz ettikten sonra imzadan başka çare yoktur”¹⁴⁰.

Vakit gazetesi, Saltanatın kaldırılması hakkında TBMM'de alınan kararı, 1 Kasım tarihli Anadolu Ajansı'nı kaynak göstererek okuyucularına şu şekilde duyurmuştur: “TBMM evvelki gün akdettiği tarihî bir içtimada Saltanat'ın ref'ine ve Hilâfet'e, Hânedân-ı Âl-i Osman'ın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanın intihâbına ittîfak-ı ârâ ile karar vermiştir. Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhadır... Birkaç asırdır Saray ve Bâb-ı Âlî'nin cehalet ve sefahati yüzünden devlet, azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra, nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir halde Osmanlı İmparatorluğu'nun müessisi ve sahib-i hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyâm etmiş hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Bâb-ı Âlî aleyhine mücahedeye atılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bi't-teşkîl haricî düşmanlar, Saray ve Bâb-ı Âlî ile fiilen ve müsellahan ve malûm müşkilât-ı şedîde ve mahrumiyet-i elîme içinde cidâle girişmiş, bugünkü halâs gününe dâhil olmuştur. Türk milleti, Saray ve Bâb-ı Âlî'nin hıyanetini gördüğü zaman, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ısdâr ederek, onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşriî kuvvetleri onun yed-i kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuk-i hükümrânîyi milletin nefsinde cem' eylemiştir”¹⁴¹.

Vakit, bundan sonraki günlerde İstanbul ve Doğu Trakya'nın TBMM kuvvetleri tarafından teslim alınması sürecindeki haberleri yayınlamıştır. Bu konuda Vakit'te en son olarak Edirne'nin teslim edildiğine dair haber şöyle yer almaktadır: “Güzel Edirne'miz Teşrîn-i sâni'nin 24'üncü Cuma günü tesellüm edilmiştir. Öğleden sonra

¹⁴⁰ A. Emin, “Mudanya Mukavelenâmesi”, **Vakit**, 12 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922, Numara1735, s. 1.

¹⁴¹ **Vakit**, 3 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1757, s 1.

saat iki buçukta Vali Şakir Bey, üç tabur jandarma kuvvetimiz ve erkân-ı memurîn Edirne'ye dâhil olmuş ve Hükümet Konağı ile Belediye dairesine merasim-i mahsusa ile şanlı bayrağımız çekilmiştir. Cumartesi günü öğle vakti teslim ve tesellüm mazbatası Belediye dairesinde Vali Şakir Bey'le Müttefikîn Komisyonu azası tarafından imza edilmiştir”¹⁴².

Mudanya Mütarekesi'nin ardından sırada barış antlaşması vardır. Lozan Barış Antlaşması'nı 24 Temmuz 1923'te TBMM adına İsmet Paşa başkanlığındaki heyet imzalamıştır. *Vakit* bu haberi “*Sulh Şenliği*”, başlığı ile şöyle yayınlamıştır: “*İstanbul, bir arada gelen üç bayramı cûş ü hoş bir surette tes'îd etti. Şehir, en ücra mahallelerdeki evlere kadar bayraklarla donatılmış ve birçok yerlerde defne dalları çiçeklerle tezyînât yapılmıştır... Geceleri bütün şehir, farlar ve elektriklerle tenvîr edilmiştir. Sulhun imzası münasebetiyle dün saat beşte toplar atılmış ve beşten, beş buçuğa kadar limandaki bilumum sefâin mütemadiyen düdük öttürmek suretiyle sulhu tes'îd etmiştir...* ”¹⁴³.

7-21 Eylül 1339 (1923) tarihleri arasında müretteplerin greve gitmeleri nedeniyle başta *Vakit* olmak üzere İstanbul'daki birçok gazete, *Müşterek Gazete* adıyla çıkmıştır (EK-40). Mezkûr isimle çıkan bu on beş sayının ilk sayfasının üst kısmının ortasında “*Müşterek Gazete*” klişesi bulunmaktadır. Klişenin sağ alt kısmında sırasıyla *İkdâm, Akşam, İleri* ve *Tercüman-ı Hakikat*; sol alt kısmında ise yine sırasıyla *Tevhîd-i Efkâr, Tanin, Vatan* ve *Vakit* gazetelerinin isimleri yer almaktadır. *Vakit*, 22 Eylül 1339'den itibaren yine kendi ismiyle normal yayınına devam etmiştir¹⁴⁴.

Ahmed Emin ve Mehmet Asım ortaklığı fikir anlaşmazlığından dolayı 18 Mart 1923'te son bulmuştur. Millî Mücadele sonrası yaşanan siyasî gelişmeler, herkesi olduğu gibi iki ortağı da farklı taraflara çekmiştir. Mehmet Asım, Mustafa Kemal ile aynı görüşte olup inkılâp ve çağdaşlaşma fikirlerini savunurken, Ahmed Emin ise daha gelenekçi bir düşünce sahibiydi. Ahmed Emin, *Vakit*'teki hissesini 12.000 liraya Mehmet Asım'a satmıştır¹⁴⁵. Ortaklığın sona ermesiyle Ahmed Emin *Vatan* gazetesini çıkarmıştır (1923). Ahmed Emin ve Mehmet Asım'ın fikir çatışması sonraki yıllarda da devam etmiştir¹⁴⁶.

¹⁴² *Vakit*, 27 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1781, s. 1.

¹⁴³ *Vakit*, 25 Temmuz 1923 (1339), Numara 2018, s.2.

¹⁴⁴ Asuman TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara-2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 12.

¹⁴⁵ H. TOPUZ, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 123.

¹⁴⁶ M. N. İNUĞUR, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, s. 107-108.

Ahmed Emin'den sonra Mehmed Asım (Us) ve Hakkı Tarık (Us) kardeşler *Vakit*'in tek sahibi olmuşlardır. Yeni *Vakit*'te Mehmet Asım başmuharrir, Hakkı Tarık ise yazı işleri ile malî ve idarî işlerden sorumlu olmuştur. 1923 ve sonraki yıllarda *Vakit*, önemli bir yazar kadrosuna sahiptir. Hakkı Tarık (Us), Hasan Rasim (Us), Ahmet Rasim, Naşit Hakkı (Uluğ), Hakkı Süha (Gezgin), Ali Haydar Emir (Alpagut), Rauf Yekta, Hüseyin Necati, Hüseyin Avni, Yusuf Ziya, Mehmet Nurettin, Ömer Rıza, Vasfi Raşit (Sevig), Refik Ahmet (Sevengil) gibi pek çok önemli yazar *Vakit*'te yazı yazmışlardır. Böylece *Vakit*, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Halk Fırkası'nın en güçlü sözcüsü haline gelmiştir. Ayrıca *Vakit* bu dönemde siyasî, askerî, sosyal, edebî, hukuki gelişmeler ile kültürel, tiyatro, opera, dans, musiki ve resim gibi birçok sanat dalına dair yazıların yazıldığı bir haber ve fikir gazetesi olarak yayın hayatına devam etmiştir¹⁴⁷.

Vakit gazetesi, 1934'te ismini değiştirerek *Kurun* adıyla yayınlanmışsa da daha sonra tekrar *Vakit* adını almıştır. 1940'tan sonra eski gücünü ve canlılığını kaybeden *Vakit*, 1966'da tamamen kapanmıştır¹⁴⁸.

2- Şekil Özellikleri

22 Ekim 1917'de ikinci defa yayın hayatına başlayan *Vakit* gazetesinin ömrü yaklaşık elli yıl olmuştur. Günlük olarak yayınlanan gazetede siyah mürekkep kullanılmıştır. Gazetenin ismi, birinci sayfasının üst kısmının tam ortasına gelecek şekilde koyu ve büyük punto ta'lik yazı ile yazılmıştır. Klişenin tam altında "yevmi gazete" yani *günlük gazete* ibaresi, bu ibarenin altında ise gazetenin o günkü tarihi Hicrî ve Rumî olarak yer almaktadır. *Vakit* gazetesinde klişenin sağ tarafında gazetenin sayısı/numarası ile matbaa ve idarehanesinin adresi "*İstanbul Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı karşısında. Telefon numarası İstanbul 1970 ve telgraf numarası İstanbul Vakit*" olarak belirtilmiştir. Klişenin sol tarafında ise sene numarası ve abone şartları yer almaktadır. Abone şartları: "*İstanbul ve vilayetler için: Seneliği, 175; altı aylığı 90; üç aylığı 50 kuruştur. Memâlik-i ecnebiye için: Seneliği 27; altı aylığı 140; üç aylığı 75 kuruştur*" şeklinde yazılmıştır. Gazetede isim klişesinin sağında ayrıca şu bilgi de bulunur: "*Gazeteye ait evrak Başmuharrirlik, idareye ait evrak İdare Müdüriyeti namına gönderilmelidir. İadesi arzu edilen evrak için adresli, pullu bir zarf leffedilmelidir*" (EK-2).

¹⁴⁷ Zeynep UYSAL, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri Yay. İstanbul 1991, s.12-20.

¹⁴⁸ M. N. İNUĞUR, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, s. 109.

Bütün bu bilgilerin altında yatay bir çizgi olup çizginin altında sayfanın hem sağ hem de sol tarafında “nüshası 20 para” diye yazılıdır. Sonraki yıllarda gazetenin fiyatında değişiklik olmuştur. 1919 (1335) yılı başlarına kadar “nüshası 40 para” ve 1 Şubat 1919 (1335) tarihinden itibaren ise “nüshası 2 kuruştur” ifadesi yer almaktadır. İncelediğimiz döneme ait nüshalarda ise 20 Nisan 1920 (1336) tarihli nüshasından itibaren “nüshası 100 para” şeklinde yazmaktadır.

Vakit ilk çıktığında iki sayfa olarak yayınlanmıştır. İlk sayfada siyasî ve güncel haberlerle birlikte gündemi değerlendiren bir başmakale yer alır. Bu başmakale çok uzun ise makalenin devamı ikinci sayfada yayınlanmıştır. Eğer başmakale yazı dizisi şeklinde neşredilmişse her gün makalenin başlığının yanına 1, 2, 3 şeklinde rakamlar yazılarak yayınlanmıştır. *Vakit*, daha sonraki yıllarda dört sayfa olarak çıkmıştır. Bu durum, 4 Temmuz 1920 tarihli *Vakit*'in ilk sayfasında, “*Gazetemiz Dört Sahife*” başlığı altında “*gazetemiz dört yaşına artık basmak üzeredir, çok şükür... Gazetemiz, Cumartesi gününden itibaren dört sahife olarak intişara başlayacaktır*” diye okuyuculara duyurulmuştur. Gazetenin sayfa sayısının dörde çıkması, muhtevasında pek de önemli bir değişikliğe neden olmamış; sadece haber metinlerine ayrılan alanlar daha da genişletilmiştir. Örneğin dördüncü sayfanın tamamı reklamlara ayrılmıştır. Reklamlar daha çok ilaç, kıyafet, moda, sigara kâğıdı ve sinema filmleri hakkındadır. Reklam yazıları rik'a veya normal yazı ile büyük punto halinde ve genellikle resimli olarak neşredilmiştir. *Vakit*'te yerli malı kullanımının teşvik edilmesi hakkında da bazı reklamlar çıkmıştır.

Vakit gazetesi genellikle 4 sayfa, bazen de 6 sayfa olarak çıkmıştır. Gazetenin 6 sayfa olarak çıktığı günlerde, birinci sayfanın en üst sağ ve sol köşelerinde, işaret parmağı açık diğer parmakları ise kapalı birer el resmi vardır ve bu ellerin yönü birbirine dönüktür. Bu iki resim arasında ise gazetenin o günkü nüshasının 6 sayfa olarak neşredildiğini belirten bir not yer almaktadır. Gazetenin sayfa sayısı daha sonraki dönemlerde 8 sayfaya kadar çıkmıştır.

Vakit gazetesinde sahifeler genellikle 7 sütun halinde düzenlenmiştir. Eğer verilen haber ve ilgili yazı bir sütuna sığmayacak kadar uzun olursa haberin veya yazının başlığı iki sütun genişliğinde yazılmış ve söz konusu haber iki sütun halinde başlığın altına yazılmıştır.

Vakit gazetesinde “*Vakit'in Tefrikası*” başlığı ile bazı hikâyeler de yayınlanmıştır. Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden olan Reşad Nuri Güntekin ve Halid Ziya Uşaklıgil başta olmak üzere pek çok yazarın tefrikaları yayımlanmıştır.

Vakit'te Avrupa Edebiyatı'ndan ve özellikle de Fransız Edebiyatı'ndan eserler de Türkçeye çevrilerek tefrika olarak neşredilmiştir. Bu hikâyeler sonraki günlerde devam edecekse, sayfanın sonunda parantez içerisinde “*mâ-ba'di var*” şeklinde yazılarak okuyucular bilgilendirilmiştir. Ayrıca tiyatro faaliyetleri, edebiyat alanında yapılan organizasyonlar, yeni çıkan kitaplar, matbuat ve muharrirlik ile ilgili yazılar da *Vakit*'te yer bulan yazılardandır.

Vakit gazetesinde birinci sayfada yer alan haberler genellikle resimli olarak verilmiştir. Dönemin önemli devlet adamları ve komutanlara ait haberler verilirken ekseriyetle aynı resimler tekrar tekrar kullanılmıştır. Herhangi bir konferansın toplanacağı şehir veya bir şehrin işgali gibi haberler verildiğinde ise ilgili şehrin manzarasını gösteren bir resimle birlikte yayınlanmıştır. Sonraki günlerde aynı şehir ile ilgili haberler gazetede tekrar yer almışsa yine aynı resim kullanılmıştır. *Vakit*, Millî Mücadele muharebeleri hakkındaki haberleri genellikle haritalı olarak vermiştir (EK-22). İkinci sayfadaki haberler ise nadiren resimli olarak verilmiştir.

Vakit'te birçok ilan da yer almaktadır. Gazetede yayınlanacak ilanlar için ilan şartları şu şekilde belirtilmiştir: “*İlan şeraiti idare müdüriyeti ile kararlaştırılır. Neşredilen ilanların halkı işgal edecek mahiyette olmamasına itina edilmekle beraber, bunların muhteviyâtından dolayı mesuliyet kabul edilmez.*”

3- Yayın İlkeleri ve Yayın Politikası

Her gazetenin olduğu gibi *Vakit* gazetesinin de belli yayın politikası ve ilkeleri vardır. *Vakit* gazetesinin yayın ilkelerinin başında millî menfaatler gelmektedir. *Vakit*, yalnızca siyasî içerikli bir gazete değil, aynı zamanda edebî ve kültürel alanlarda da okuyucularını aydınlatan bir gazete olmuştur. Ahmed Emin, 22 Ekim 1917 tarihli *Vakit*'in ilk sayısındaki “*Gazetemiz*” başlıklı makalesinde öncelikle gazetelerini tanıtmış ve daha sonra da yayın ilkelerini şöyle izah etmiştir:

“Bugünden itibaren yevmî gazeteler arasına ismi eski, fakat kendi yeni bir gazete daha karışıyor. Otuz kırk sene evvel çıkan Vakit gazetesini tanımış bulunan ve sütunlarımızda eski bir âşina bulacaklarını ümit eden kari'lerimiz aldanacaklardır. Gazetemizin eski Vakit isminden başka hiçbir münasebeti yoktur... Tesis ettiğimiz başlıca gaye, memleketin ihtiyacına, salâhına, feyz ve terakkisine taalluk eden muîn meselelerle meşgul olmak, gerek şehrimizin ve gerek taşraların hayatına ait şeylere

haricî havadisten fazla ehemmiyet vermek ve bilhassa içtimaî ve iktisadî sahalarda canlı bir faaliyet göstermeye çalışmaktır”¹⁴⁹ (EK-2).

Aynı yazının son kısmında okuyucular ile samimi birer yoldaş olacaklarından söz eden Ahmed Emin, kendi çıkar ve menfaatlerini değil, öncelikle memleketin ve milletin çıkar ve menfaatlerini düşüneceklerini ifade etmiştir. Bunu ise her şeyden önce gazetecilik mesleğine olan saygılarından ötürü yapacaklarını açıklamıştır.

Vakit, sadece bir haber gazetesi değil, aynı zamanda batı düşüncesini sanunan bir gazetedir. Ahmed Emin, memleketin gelişmesi, ilerlemesi, kültürel verimlilik ve olgunluğa erişmesi için gerekli olan meselelerle meşgul olacaklarını, bilhassa toplumsal ve iktisadî alanlarda faaliyetler gösterip çalışacaklarını ifade etmiştir. Bu gayelerden başka, gazetelerinde kısmen de olsa gelenekten ayrılacaklarını yazmıştır. Buna göre her bir muharrir her gün kendi sütununda yazısını yazacaktır. Ayrıca başyazı sütununda ise zaman zaman başka isimlerin de yazabileceği, bunun da gündemdeki konulara göre uzmanlık alanı olan muharrirlerce yapılacağı açıklanmıştır. Nitekim aynı başmakalede Ahmed Emin, gazetenin ilke ve prensipleri hakkında okuyucularından şuna inanmalarını istemiştir: “*Yalnız şurasına inanılmasını rica edeceğiz ki Vakit, bugünkü sahiplerinin elinde buldukça temiz ve lekesiz kalacak ve yalnız memlekete ait menfaatlerin ve gazetecilik mesleğine olan muhabbetin tesiri elinde saf ve samimi neşriyatta bulunacaktır*”¹⁵⁰.

Mondros Mütarekesi’nden hemen sonraki günlerde yaşanan olaylara *Vakit*’in tepkisini Ahmed Emin şöyle anlatmıştır: “*Mütarekenin imzalanması müteakib, 2 Kasım’ı 3 Kasım’a bağlayan gece harbin sevk ve idaresinde başrolü oynayan Talat, Enver, Cemal Paşalarla umumi merkezin en nüfuzlu şahsiyetlerinden Doktor Nâzım ve Doktor Bahaeddin Şakir muhtelif yollardan yurdu terk ettiler, yabancı memleketlere kaçtılar. Başkumandan Enver Paşa’nın kadın kıyafetinde kaçması, adeta kıyameti koparmıştır. Enver Paşa memleketten değil, dünyadan kaçmayı düşünmeli idi*”¹⁵¹.

Mütareke imzalanmasına rağmen işgallerin durmayıp devam etmesi, İtilaf Devletlerinin gerçek niyetini göstermişti. Yine Mütareke şartları gereğince Osmanlı Ordusu’nun terhis edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a gelmiş ve işte bu karışık dönemde Ahmed Emin, Mustafa Kemal Paşa ile 18 Kasım 1918’de Pera Palas

¹⁴⁹ Ahmed Emin, “*Gazetemiz*”, **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1917 (1333), Numara 1, s.1

¹⁵⁰ Ahmed Emin, “*Gazetemiz*”, **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1917 (1333), Numara 1, s.1

¹⁵¹ A. E. YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 380.

Oteli'nde görüşmüştür. Ahmed Emin Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşmede kendisine şunları söylediğini ifade etmektedir:

“Osmanlı Devleti'nin Meşrutî damgasını taşıyan Millet Meclisi, bugün esaslı bir desteğimizdir. Sulh müzakeresine girişecek bir hükümetin Meclise dayanması bir kuvvet, bir ümit kaynağıdır. Hâlbuki Meclisin feshedilmesi hakkında cereyanlar var. Bu fikre kapılanlar şu noktayı düşünmüyorlar ki mebuslarımızın geldikleri seçim dairelerinin mühim bir kısmında yeniden seçim yapmak imkânı yoktur. Demek ki mevcut Meclis, bütün ülkeyi temsil imkânını elinde tutan, yeri bir daha kolay kolay dolamayan bir heyettir. Bunu unutarak girişilecek hatalı hareketlerin çok fena neticeleri olacaktır”. Bu görüşme hakkında Ahmed Emin şunları da söylemektedir: *“Büyük lideri saygı ile dinledim. Düşüncelerim 19 Kasım tarihli Vakit'te "Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat" şeklinde çıktı. Bunun arkasından ben de Meclisin dağılmaması hakkında Mustafa Kemal'den aldığım ilhamlarla bir mücadeleye giriştim, fakat kötü kişiler bunu akıllarına koymuşlardı”¹⁵².*

Vakit gazetesinde spor haberleri de yer almaktadır. Gazetede yer alan spor haberleri, bazen üçüncü sayfada bazen de dördüncü sayfada yer almaktadır. Spor haberleri daha çok futbol, boks ve 1922 yılından itibaren Veli Efendi Çayırı'ndaki at yarışları haberleridir. At yarışları ile ilgili haberler, diğer spor dalları haberlerine göre daha geniş bir şekilde gazetede ele alınmış ve bazen de gazetenin birinci sayfasında yer almıştır. Özellikle güreş ve futbol haberleri daha sık okuyuculara duyurulmuştur. 28 Mayıs 1922 tarihli Vakit'te bir güreş müsabakası şöyle yer almıştır: *“Danyal Bey dördüncü devrede pes etmiş ve mağlûb olmuştur. Mağlûbiyetin sebebini idmansızlığa mal etmektedir. Sıra Kemal ve Danyal Beylere gelmişti. Binlerce halk adeta nefes almıyor, havanın sükûnetini ihlâlden korkuyor gibiydi. Hamdi Bey turnak muayenesini yaptıktan sonra tiz düdüğünü öttürdü. İki pehlivan musâfaha ederek karşılaştılar. El enselerle yekdiğerini tarttıktan sonra, Kemal Bey kol kapmak istedi, muvaffak olamayarak yere düştü. On dakika yerde geçti. Birinci devre bitmişti. İki dakika istirahatla ikinci devre başladığı zaman Kemal Bey tevaffukunu göstermeye başladı. Danyal Bey'in sağ kolunun öteden beri rahatsızlığına aynı Kemal Bey'in bu kol üzerinde fazla tevakkuf ettiği görülüyordu. İkinci devre de bu suretle geçti. Yine iki dakika istirahattan sonra üçüncü devre başladı...*

¹⁵² A. E. YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 384.

Dördüncü devre birinin mağlubiyetiyle neticelenmek üzere başladığı zaman Kemal Bey de Danyal Bey de sükûnetlerini muhafaza ediyorlardı. Bu devrenin 7'inci dakikasını 15 saniye geçerken Danyal Bey'in pes ettiği hayretle görüldü. Hamdi Bey düdüğünü öttürmüş, müthiş bir alkış başlamıştı. Danyal Bey çekilirken, Kemal Bey taraftarları meydana hücum ederek Kemal Bey'i omuzlara alarak alkışlıyorlardı. Güreşin hitâmu müteakib iki hasım musafaha ederek ayrıldılar... ”¹⁵³.

Vakit'te sağlıkla ilgili haberlere de genişçe yer verilmiştir. Özellikle dönemin yaygın hastalıklarından olan veremle ilgili haberlere çok sık rastlanır. Bu haberlerde verem için aşilar, korunma ve tedavi yolları hakkında bilgiler verilmiştir. *Vakit*'te sağlık alanında yazı yazan en önemli isim, Doktor Galip Ata'dır. Galip Ata, verem nedeniyle hayatını kaybedenler hakkında bir yazısında şu istatistikî bilgileri vermektedir: “Geçenlerde gazeteler İstanbul Sıhhiye Müdüriyeti'nin emrâz-ı sâriyyeden son dört sene zarfında hesapları gösteren bir istatistiği neşretmişlerdi. Öteden beri herkesin malûmu olan acı bir hakikati, bu istatistik bir daha gösterdi: Türlü türlü isimlerle her sene kışın-yazın bize korku veren sâri hastalıkların hepsi birden dört sene zarfında 1034 kişinin ölümüne sebep olmuş iken, yalnız veremden yine aynı müddet zarfında ölenlerin altı mislinden ziyade, yani 11694 vefat olmuş ”¹⁵⁴.

Vakit gazetesi, askerî, siyasî ve sosyal konuların yanı sıra halkı eğitecek ve eğlendirecek diğer alanlara da yer vermiştir. Böylece okuyucuların ilgisi farklı alanlara kaydırılarak, Millî Mücadele döneminde muharebelerin sebep olduğu yoğun ve bunalımlı havasından onların kurtulmaları amaçlanmıştır. Bunun için muharebelerin en yoğun yaşandığı yıllarda bile Millî Mücadele haberlerinin yanında çeşitli sanatsal ve kültürel faaliyetler hakkındaki haberler de yayınlanmıştır. Örneğin *Vakit*'in 9 Mayıs 1921 tarihli nüshasında bir resim sergisi ilanı şu ifadelerle duyurulmuştur: “Çemberlitaş'ta, Osman Bey Matbaası Türk Ressamlar Cemiyeti tarafından tertib edilen resim sergisi dün icra edilmiştir ”¹⁵⁵.

Vakit, dinî bayramların birinci gününde yayınlanmış, ancak ikinci ve üçüncü günlerinde yayınlanmamıştır. Bu durum bayramın birinci günü yayınlanan gazetede “Gazetemiz bayramın ikinci ve üçüncü günleri intişar etmeyecektir” şeklinde okuyuculara duyurulmuştur¹⁵⁶.

¹⁵³ *Vakit*, 28 Mayıs 1922, (1338) Numara1604, s.3.

¹⁵⁴ Galip Ata, “Verem Nasıl İntişâr Etti?”, *Vakit*, 27 Nisan 1920, (1336), Numara 885, s. 3.

¹⁵⁵ *Vakit*, 9 Mayıs 1921 (1337), Numara 1228, s. 2.

¹⁵⁶ *Vakit*, 8 Haziran 1921 (1337) , Numara 1228, s. 2.

Vakit gazetesinde ayrıca, basın tarihimizde önem arz eden bazı gazetelerin yayın hayatına başlama yıldönümleri hakkındaki haberler de neşredilmiştir. Bu yazılarda ilgili gazetenin yıl dönümü kutlanmış, yayın süreci hakkında teferruatlı bilgi verilmiş ve matbuâtın öneminden bahsedilmiştir¹⁵⁷.

B- AHMED EMİN YALMAN (1888-1972)

1- Ailesi ve Çocukluk Hayatı

Ahmed Emin'in babası Osman Tevfik Bey, annesi ise Hasibe Hanım'dır. Osman Tevfik Bey, önce Aşâr Kalemî'nde daha sonra Vilayet Muhasebe Kalemî'nde görev yapmıştır. Çok güzel yazı yazabilen Osman Tevfik Bey, İdadi ve Sanayi Okullarında "Yazı", Askerî Rüştiyesi'nde de "Tarih" ve "Yazı" derslerini vermiştir. Ayrıca Osman Tevfik Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Rüştiye'de iken öğretmeni olmuştur. Osman Tevfik Bey, *Ravza-i Edeb* (1883) ve *Mütalaa* (1896-1897) adıyla iki edebî dergi de yayınlamıştır¹⁵⁸. Osman Tevfik Bey'in Ahmed Emin, Rıfat, Mustafa Vacit, Nigar, Sabiha, Sehavet ve Belkıs adında yedi çocuğu olmuştur¹⁵⁹.

14 Mayıs 1888'de Selanik'te doğan Ahmed Emin¹⁶⁰ ismini Alay Emin'i olan dedesinden almıştır. Ahmed Emin'in ailesi, geleneksel aile ile modern aile yaşam şekillerinin hoşgörüsü ile kaynaştığı ve farklı görüşlere sahip kişilerin yer aldığı geniş bir ailedir. Mesela, amcası Abdurrahman Nafiz Efendi muhafazakâr ve geleneklere bağlı bir kişi iken, babası Osman Tevfik Bey ise modayı takip eden, müziği, tiyatroyu ve şiiri seven, yenilik taraftarı bir kişidir¹⁶¹.

Ahmed Emin'in ailesi, "Sabetaycı" bir ailedir¹⁶². Ahmed Emin, 1937'de Yunus Nadi ile girdiği kalem kavgasında Yunus Nadi, onu "dönme" olarak nitelemiştir. Ayrıca uluslararası kaynaklar da bu hususu teyit etmektedir. Mesela, Ahmed Emin Malta'da sürgünde iken İngiliz Büyükelçisi'nin sunduğu raporlarda, onun "dönme" kökenli olduğu ve bu yüzden Ahmed Emin'in meslektaşları arasında takdir edilmediği ifadeleri

¹⁵⁷ Ahmet Rasim, "İkdam'ın 29. Sene-i İntişârı", *Vakit*, 8 Eylül 1921 (1337), Numara 1345, s. 2.

¹⁵⁸ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. IX.

¹⁵⁹ A TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 12.

¹⁶⁰ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 10.

¹⁶¹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 22.

¹⁶² "Sabetaycılık", "Dönmelik", "Avdefilik", "Sazanikos" veya "Selanıklilik" gibi ifadelerle bilinen Sabetayist hareket, 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan mistik ve Mesihî bir Yahudilik ekolüdür. Bu ekolün kurucusu İzmirli bir Yahudi olan Sabatay Sevi (1626-1676), felsefesini ve inanç sistemini ise Kudüs ve Gazzeli Nathan (1643-1680) kurgulamıştır. Görünürde Müslüman, ancak kalben Yahudi olan Sabetaycılar, Osmanlı topraklarında İslam'la karışık bir yapı olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. (Kürşad DEMİRCİ, "Sabetayizm'in Avrupa Yahudiliğine Etkileri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, XVI, S. 2, s. 625,626.

yer almaktadır. Ayrıca Bilal Şimşir de Malta yıllarında İngiliz Yüksek Komiseri'nin Ahmed Emin hakkında “dönme”liğini dile getiren bir rapordan bahsetmektedir¹⁶³.

Ahmed Emin'in çocukluğu Selanik'te geçmiştir. Selanik, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan penceresi ve Batı'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmelerinin fazlaca etkilediği bir şehir idi. Birçok yabancı tüccarın olduğu, birkaç yabancı dilde gazetenin çıktığı ve adeta Osmanlı ülkesinin Batısı olan Selanik, Ahmed Emin'in kişiliği üzerinde etkili olmuştur¹⁶⁴. Ayrıca Selanik nüfus itibarıyla de kozmopolit bir şehir idi¹⁶⁵.

2- Eğitim Hayatı

Ahmed Emin ilk eğitimine Rufai Tarikatı'na mensup Şeyh Maruf Efendi'nin özel okulunda başlamış ve 1894 yılından itibaren Feyz-i Sıbyân Mektebi'nde devam etmiştir. Ancak Feyz-i Sıbyân Mektebi, onun öğrenme merakını gidermediği için buradan ayrılarak 1897'de Mustafa Kemal'in de okumakta olduğu Selanik Askerî Rüştiyesi'ne başlamıştır. Babası Osman Tevfik Bey'in de “Yazı” dersi muallimliği yaptığı Selanik Askerî Rüştiyesi'ni çok seven Ahmed Emin, geçirdiği bir rahatsızlık nedeniyle mezuniyetine iki ay kala bu okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bundan sonra Ahmed Emin, Selanik Alman Mektebi'ne başlamış ve eğitimine bu okulda devam etmiştir¹⁶⁶.

Kitap okumayı çok seven Ahmed Emin, İstibdat Dönemi'nin baskıcı yönetimine karşı çıkan aydınların yazılarını ve kitaplarını okuyarak fikir sahibi olmaya çalışmıştır. Bu arada Osman Tevfik Bey, Matbuat Umum Müdürlüğü'nde bir müddet çalıştıktan sonra 1903'te İdare-i Mahsusa adını taşıyan Deniz Yolları'nda görev alması üzerine Ahmed Emin'in ailesi İstanbul'a taşınmıştır. Bir süre daha Selanik'te kalan Ahmed Emin, daha sonra İstanbul'a gelecek ve Beyoğlu Alman Mektebi'ne kaydolacaktır. Bu okul, Alman, İsviçre ve Avusturyalı ailelerin ve özellikle de Şark Demiryollarında çalışan yabancı personellerin çocukları için kurulmuştu. Dolayısıyla bu okuldaki Türk öğrencilerin sayısı oldukça azdır. Ahmed Emin, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi yabancı dillerde derslerin verildiği bu okulu 1907'de bitirmiştir. Ahmed Emin,

¹⁶³ A. TEZCAN, **Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)**, s. 12-15.

¹⁶⁴ A. E. YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 11.

¹⁶⁵ 1908'de Selanik nüfusunun % 27'si Müslüman, % 40'ı Yahudi, % 13'ü Rum, % 3'ü Bulgar ve % 17'si de başka ülkelerin vatandaşı idi A. TEZCAN, **Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)**, s. 14.

¹⁶⁶ A. E. YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. IX-X.

kendisinin daha önce Fransızca bildiğini, İngilizceyi ise bu okulda öğrendiğini söylemektedir¹⁶⁷.

Alman Mektebi'ni bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kaydolun Ahmed Emin, burada ancak üç yıl okuyabilmiştir. Çünkü bu dönemde bir yandan Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'nda çalışmakta, bir yandan da *Sabah*'ta gazetecilik yapmaktadır. Ahmed Emin bir müddet sonra *Yeni Gazete*'de çalışmaya başlayacaktır¹⁶⁸.

1911 yılı, Ahmed Emin Yalman için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Maarif Nezareti tarafından Amerika'ya eğitim görmek üzere sınavla öğrenci gönderilecektir. Açılan sınava giren Ahmed Emin, sınavı kazanır ve *Yeni Gazete*'deki görevinden ayrılarak Amerika'ya gider. 5 Şubat 1911'de Amerika'da Columbia Üniversitesi'ne Sosyoloji okumak için kaydolun Ahmed Emin, Amerika'daki eğitimi sırasında Amerikan hayat tarzını yakından öğrenme fırsatını bulmuştur¹⁶⁹.

Öğrenciliği sırasında Amerika'da çıkmakta olan Almanca gazetelerden *Staatszeitung*'da yazılar yazan Ahmed Emin, Alman Basın Kulübü'ne ve bazı Alman cemiyetlerine de üye olmuştur. Ayrıca Amerika'da bulunduğu sırada Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden ve farklı bölgelerde yaşayan göçmenlerle de görüşmüştür. Göçmenlerin Amerikan yaşamına ne kadar uyum sağladıkları, nasıl ve ne tür etkiler altında yaşadıkları hususları üzerine yaptığı gözlemlerini "*Amerika'da Türk Muhacirler*" başlığı ile yayınlamıştır. Yine Türkiye'de yayınlanmakta olan *Yeni Gazete*'ye, sonra da *İkdam*'a "*Amerika Mektupları*" başlığı altında yazılar göndermiştir¹⁷⁰.

1912 yazında Columbia Üniversitesi'nden mezun olan Ahmed Emin, Columbia Pulitzer Gazetecilik Okulu'na kaydolmuştur. Bu okulun müdürü Mardin'de doğmuş ve on altı yaşına kadar burada yaşamış Dr. Talcott Williams'tır¹⁷¹. Ahmed Emin, Dr. Williams'ın kendisine çok yardım ettiğini söyleyerek şu ifadelerde bulunmaktadır: "*Dr. Williams'in evine sık sık meşhur adamlar geliyordu. Her defasında Batı 117. Sokaktaki eve ben mutlaka davetliydim. Görüş zaviyemin genişlemesi için misafirleri bana tanıtıyor, bana sık sık kendileriyle konuşma vesileleri veriyordu. Bazen tek başıma evine çağırılıyordum. Müdür'ün Adana'da doğan ve anadili gibi Türkçe konuşan iki yeğeninden biri ile çeşitli Tarih derslerinde beraberdim. Dr. Williams'ın evi, benim*

¹⁶⁷ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. X.

¹⁶⁸ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. XI.

¹⁶⁹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 172.

¹⁷⁰ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 17.

¹⁷¹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 177.

Amerika'daki evim olmuştu. Her adımda yardımcı eli bana uzanıyordu. “Modern Türkiye'nin Gelişmesinin Basın Yoluyla Ölçülmesi” başlığını taşıyan doktora tezimin hazırlanmasında da bana fikirler veriyor, eseri sahife sahife okuyor, İngilizcesinde şiveye uymayan noktaları işaret ediyordu”¹⁷².

Ahmed Emin'in bahsettiğimiz “The Development of Modern Turkey As Measured By It's Press” isimli doktora tezi, kitap olarak basılmış ve Amerikan basını, kitap ile ilgili olumlu eleştirilerde bulunmuştur¹⁷³. Bu tez, Türk Basını üzerine yapılan ilk akademik çalışma olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir¹⁷⁴.

3- Gazetecilik Hayatı

Ahmed Emin *Vakit* gazetesinin ilk sayısındaki makalesinde, daha 13-14 yaşlarında iken *Niyet* isiminde bir gazeteyi el matbaasında çıkardığını söylemektedir¹⁷⁵. 1907 yılında Beyoğlu Alman Mektebi'ni bitirdikten sonra gazeteci olmak isteyen Ahmed Emin, babasının dostu olan dönemin ünlü yazarlarından Hüseyin Cahid Bey'in vasıtasıyla *İkdam*'da çalışmak için Ahmet Cevdet Bey ile görüşür, ama görüşme olumsuz sonuçlanır. Ardından *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi ile görüşen Ahmed Emin, burada işe başlar¹⁷⁶.

Sabah gazetesinde muhabir ve tercüman olarak görev yapan Ahmed Emin, burada Mahmud Sadık'tan mesleğin kuralları, ahlakı ve sorumluluğu hususlarında çok şey öğrenmiştir. Ancak bu dönemin gazeteciliği, çok emek isteyen ama parası az bir meslek olduğundan dolayı dönemin birçok ünlü gazetecisi, gazetecilikle birlikte başka bir iş yapmak mecburiyetindeydi. Bu nedenle 1907'de Ahmed Emin, Alman Sefareti Baştercümanı Dr. Gies'in yardımı ile Yıldız Sarayı Tercüme Odası'nda *Hulefâ*¹⁷⁷ olarak atanır ve 1909 yılına kadar bu göreve devam etmiştir¹⁷⁸.

1909'da Hukuk Fakültesi'nde yüksek eğitimine başlayan Ahmed Emin'in Tercüme Kalemî'ndeki yeni görevi, Ayan Meclisi'nde Said Paşa'ya bir takım İngilizce

¹⁷² A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. 178-179.

¹⁷³ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. 200.

¹⁷⁴ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 18.

¹⁷⁵ Ahmed Emin, “*Gazetemiz*” *Vakit*, 22 Teşrin-i evvel (Ekim), 1917 (1333), Numara 1, s. 1.

¹⁷⁶ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. X.

¹⁷⁷ **Hulefâ**: Eskiden kâtip yerinde kullanılan bir tabirdir. Resmî dairelerde kalem amirine bağlı çalışan memurlara verilen isimdir. (Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB Yay. İstanbul 1993, s. 853; F. DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 381.)

¹⁷⁸ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. X.

çeviriler yapmaktır. Bu arada Ahmed Emin, çalıştığı *Sabah* gazetesinden ayrılacak ve Abdullah Zühtü'nün çıkarmaya başladığı *Yeni Gazete* 'de çalışacaktır¹⁷⁹.

Ahmed Emin 1914 yılında askere gitmek için önce Harbiye Mektebi'ne giderek kendini yedek subay yazdırmak istemiştir. Fakat yapılan muayene sonucunda 47 kilo olduğu için, “askerliğin yorgunluğuna tahammül ve takati olmadığı” gerekçesi ile askerlik mesleğinden muaf raporu almıştır¹⁸⁰.

Daha sonra Maarif Nezareti tarafından Ziya Gökalp'ın yardımcılığına atanan Ahmed Emin, 1914-1916 yılları arasında Darülfünun'da İctimaiyat Müderris Muavinliği, 1916-1920 yılları arasında da Mülkiye Mektebi'nde İstatistik Müderrisliği görevlerinde bulunmuştur¹⁸¹.

Ahmed Emin, İctimaiyat Kürsüsü'nde çalışırken *Tanin* gazetesinde yazmaya başlamıştır¹⁸². *Tanin*'de çalışırken Alman cephelerine gönderilen Ahmed Emin, Batı Cephesi'ni dolaşmış ve Hindenburg ile Ludendorf gibi ünlü komutanlarla görüşmüştür. Ardından Galiçya Cephesi'ni de dolaşmış ve yurda dönmüştür¹⁸³. Ahmed Emin, *Tanin* 'deki savaş muhabirliğinden sonra *Sabah* gazetesinde başyazar olmuştur¹⁸⁴.

Ahmed Emin, 22 Ekim 1917'de ise Mehmet Asım Us ile birlikte *Vakit* gazetesini çıkarmıştır. Başyazarlığını Ahmed Emin'in yaptığı *Vakit* gazetesi, Mütareke Döneminde verilen Millî Mücadele'yi destekleyen gazetelerden biri olmuştur¹⁸⁵.

Mütareke Döneminde bazı gazeteci ve aydınlar, vatanın düşman işgalinden kurtuluşunun ancak İngiliz veya Amerikan manda ve himayesi ile mümkün olabileceğini savunmuşlar ve bu hususta yazılar yazmışlardır. Ahmed Emin de Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve Amerikan müzaheretinin sağlanması, yabancı uzmanlar getirilmesi ve idare sisteminin yeniden yapılması yönünde yazılar yazmıştır¹⁸⁶. Ahmed Emin'in Amerikan manda ve himayesini savunması, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde çok partili hayata

¹⁷⁹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. X.

¹⁸⁰ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. 210.

¹⁸¹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. XI.

¹⁸² Ahmed Emin'in *Tanin*'de yazmak için Darülfünun'dan kolayca izin almasının sebebi, Ziya Gökalp'ın İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumisi'nde üye olması ve *Tanin*'in İttihat ve Terakki'nin yayın organı olmasıdır. (A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 19.)

¹⁸³ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. XI-XII.

¹⁸⁴ Ş. DİNÇSAHİN, “Ahmed Emin YALMAN ve Türkiye'de Liberal Düşünce”, s. 117-118.

¹⁸⁵ M. N. İNÜĞÜR, “1923-1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve Ahmed Emin YALMAN”, M.Ü. İletişim Dergisi, S. I, Aralık 1992, s. 251-252.

¹⁸⁶ Ahmed Emin, “İstikbal Düşünceleri 1” *Vakit*, 30 Teşrin-i sani (Kasım), 1918 (1334), Numara 397, s. 1; Ahmed Emin, “İstikbal Düşünceleri 2” *Vakit*, 1 Kânun-ı evvel (Aralık)1918 (1334), Numara 398, s.1.

geçişte muhalefeti desteklediği için dönemin iktidarı tarafından kendisinin eleştirilmesine sebep olacaktır¹⁸⁷.

Ahmed Emin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na muhalif olup İttihatçılarla birlikte adı anılmaktaydı. Ali Kemal ve Damat Ferid Paşa hakkında yazdığı muhalif yazılar nedeniyle 17 Nisan 1919'da Kütahya'da üç ay ikamete mecbur edilmiştir. 16 Mart 1920'de ise İstanbul'un işgali üzerine İngilizler tarafından yakalanır ve 31 Mart günü Malta'ya sürgün edilir. Malta'da 2787 numara ile sürgünde olan Ahmed Emin hakkında İngiliz Yüksek Komiseri, Londra'ya bir rapor göndermiştir. Mezkûr raporda Ahmed Emin için şu ifadeler kullanılmıştır: “*Vakit gazetesi başyazarı ve Selanik Yahudi dönmesi. Savaş içinde Alman parasıyla beslendiği söylenir. Savaş öncesinde birkaç yıl Amerika'da kaldı*”¹⁸⁸.

Malta'da toplam iki yıl sürgün kalan Ahmed Emin, esir değişimi sonucunda serbest kalmıştır. Söz konusu bu haber, *Vakit* gazetesinde “*Malta Mevkûflarının Macerası Hitâm Buldu*” başlığı ile şöyle yayınlanmıştır: “*Mevkûflar, Salı günü mübadele edildiler. İçlerinden on biri dün şehrimize vâsıl oldu. İstanbul'a gelenler Celal Nuri, Aka Gündüz, ..., Başmuharririmiz Ahmed Emin Beyler*”¹⁸⁹ (EK-26).

Ahmed Emin yurda döndükten sonra Ankara'ya geçmiş ve burada kendisine önce Büyük Millet Meclisi Matbuat Umum Müdürlüğü görevi, daha sonra da ABD'ye elçi olarak gönderilmesi teklifi yapılmıştır. Ancak Ahmed Emin, gazetecilik mesleğini çok sevdiği için bu iki teklifi de geri çevirmiştir¹⁹⁰.

Ahmed Emin Ankara'da iken Millî Mücadele'nin komutanları ile görüşme fırsatını bulmuş ve Adnan Bey (Adıvar), Fethi Bey, Rauf Bey, İsmet Paşa, Yusuf Kemal Bey ve diğer birçok isimle de röportajlar yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı izin belgesi ile Anadolu'daki cepheleri gezmiş ve izlenimlerini gazetede okuyucularıyla paylaşmıştır. Mustafa Kemal kendi imzası ile verdiği bu izin belgesinde, Ahmed Emin'e her tür kolaylığın gösterilmesi için tüm birimlere talimat vermiştir. Bu durum *Vakit*'te “*Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey ile Ertuğrul Mebusu Osmanzade Hamdi ve Başmuharririmiz Ahmed Emin Beyler iki güne kadar cepheleri ziyarete gideceklerdir.*” ifadeleriyle haber olarak yer almıştır¹⁹¹. Ahmed Emin cephelerdeki izlenimlerini 5 Şubat 1922 tarihli *Vakit*'te “*Anadolu Hakkında Umumi İntibalar (1) Tarihi Bir*

¹⁸⁷ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 19.

¹⁸⁸ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 105.

¹⁸⁹ *Vakit*, 4 Teşrin-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1402, s. 1.

¹⁹⁰ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 108-109.

¹⁹¹ *Vakit*, 31 Kânun-ı evvel (Aralık) 1921 (1337), Numara 1458, s. 1.

Mucize”¹⁹² ve 7 Şubat 1922 tarihli *Vakit*’te ise “*Anadolu Siyasetinin Umumi İntibaları(2) Mustafa Kemal Paşa.*” başlıklarıyla yayınlamıştır¹⁹³.

Ankara’da bulunduğu sırada Ahmed Emin Mustafa Kemal ile bizzat görüşmüş ve onun ağzından anlattığı tarihçe-i hayatını kaleme almıştır¹⁹⁴ (EK-30). Mustafa Kemal Paşa’nın tarihçe-i hayatı 10 Ocak 1922 tarihli *Vakit*’te “*Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı*” başlığı ile yayınlanmıştır. Başlığın altında ise şu açıklama yer almaktadır: “*Büyük Millet Meclisi Reisi, çocukluk günlerinden ve mektep senelerinden bir sadelik ve samimiyetle bahsetmişler. Kendilerinde vatan alakalarının nasıl doğduğunu ve inkişaf ettiğini, Meşrutiyet’ten evvel ve sonra askerlik faaliyeti ve vatan hizmeti nokta-i nazarından hayatlarının ne gibi safhalar geçirdiğini anlatmışlar. Ve hepimizi alakadar etmesi lazım gelen memleket meseleleri hakkında pek mühim ve kıymetli sözler söylemişlerdir*”¹⁹⁵.

Ahmed Emin, Mustafa Kemal Paşa’nın tarihçe-i hayatını yazmasındaki amacını ve sebepleri *Vakit*’te şöyle anlatmaktadır: “*Ankara’ya geldiğimde yol hatıralarına dair Vakit’e bir takım yazı yazdım. Birkaç mülakat yaptım. Fakat Ankara’da gördüklerime ve anladıklarımaya dair henüz hiçbir kelime yazmadım. Bunun iki sebebi vardır:*

Birinci sebep şudur ki, Ankara etrafında kurulan yeni âlem içinde eski tasavvurlarımıza sığmayacak ve eski bildiklerimize ait makyaslarla ölçülemeyecek yenilikler vardır. Bunlara nüfuz etmeksizin sırf hissiyat veya sathî müşahedât neticesinde verilecek hükümler mutlaka yanlıştır. Hakiki vaziyete nüfuz etmek için münetennevi membalardan birçok malumat toplamak ve bunları elekten geçirmek lazımdır. Bu ise vakte muhtaç bir şeydir.

İkinci sebep, bu gibi âlemi anlamak için ne kadar vakit sarf edilirse edilsin, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle şahsî surette temas etmeksizin ve fikirlerini ağızlarından dinlemeksizin vaziyete dair kat’î kanaatler peyda etmeye imkân bulunmamasıdır. Bunu daha ibtidâdan takdir ettiğim için, bir an evvel Ankara’ya dair yazı yazabilme emeliyle gelir gelmez Paşa Hazretlerinden bir mülakat istirhamında bulundum”¹⁹⁶.

¹⁹² **Vakit**, 5 Şubat 1922 (1337), Numara 1492, s 1.

¹⁹³ **Vakit**, 7 Şubat 1922 (1337), Numara 1494, s 1.

¹⁹⁴ Ahmed Emin, “*BMM Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı*”, **Vakit**, 10 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1468, s 1.

¹⁹⁵ **Vakit**, 10 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1468, s 1.

¹⁹⁶ **Vakit**, 10 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1468, s 1. (Ahmed Emin’in Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı bu mülakat, çalışmamızın Dokuzuncu Bölümünde “*Mustafa Kemal Paşa’nın Tarihçe-i Hayatı*” başlığı ile yer almaktadır.)

Ahmed Emin, İsmet Paşa ile de bir mülakat yapmıştır. Bu mülakat, 6 Şubat 1922 tarihli *Vakit*'te "*Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa İle Mülakat*" başlığı ile yayınlanmıştır. İsmet Paşa bu mülakatta, "*Ben herkes gibiyim, herkesten farklı olduğuma hiçbir delil yoktur.*" demiştir. Ahmed Emin bu mülakatta aslında İsmet Paşa'nın da tarihçe-i hayatını yazmak istemiş, ama "*İsmet Paşa bütün ısrarlara rağmen tarihçe-i hayatından bahsetmemiştir.*" demektedir¹⁹⁷.

Ahmed Emin, 1923'te ortağı Mehmet Asım ile arasındaki bir anlaşmazlıktan dolayı *Vakit*'ten ayrılarak *Vatan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 26 Mart 1923'te ilk sayısı yayınlanan *Vatan*'da Ahmed Emin gazetenin amacını ve yayın politikasını şöyle ifade etmiştir: "*Biz daima doğruya doğru, eğriye eğri diyeceğiz. Ne bir menfaat düşüncesi, ne de korku gibi bir sebep, bizi gerçek saydığımız kanaatlerden fedakârlık etmeye sürüklemeyecektir. Vatan, memleketlerini ve gazetecilik mesleğini çok sevenlerin kurduğu bir gazetedir, bir ticaret kuruluşu değildir. Makale ve haber sütunlarımız daima temiz kalacaktır. Bu sütunlara ücretle veya herhangi bir nevi baskı ve tesir ile hiç yazı giremeyecektir. Ücretli ilan sütunları ile diğer sütunlar arasında hiçbir ilişki bulunmayacaktır*"¹⁹⁸. *Vatan* gazetesi, Ankara'nın başkent olması, Cumhuriyet'in ilanı, Mustafa Kemal Paşa'nın yetkileri gibi konularda Ankara Hükümeti'ne karşı ciddi bir muhalefet yapmıştır. Bu muhalefeti nedeniyle 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiştir¹⁹⁹.

11 Şubat 1925'te çıkan Şeyh Sait İsyanı nedeniyle Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü sonrasında *Vatan* gazetesi süresiz olarak kapatılmıştır. Bunun üzerine Ahmed Emin ve diğer bazı gazeteciler İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Ahmed Emin, Elazığ İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve yargılanma esnasında affedilmesi halinde gazetecilik yapmayacağına dair söz vermiştir. Böylece çok sevdiği gazetecilik mesleğinden uzaklaşmıştır. Ahmed Emin bu dönemde hem Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesinde yazması hususundaki teklifini, hem de Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen bir gazetede başyazarlık yapması hususundaki önerisini reddetmiştir²⁰⁰.

Gazetecilik mesleğini bırakıp ticaretle uğraşmaya başlayan Ahmed Emin, Ankara'da bulunan Amerikan Ticaret Ataşesi Jullian Gillespie aracılığı ile TATKO (Otomobil, Lastik ve Traktör Komandit Şirketi) adlı bir şirket kurmuştur. Ahmed Emin

¹⁹⁷ *Vakit*, 6 Şubat 1922 (1337), Numara 1493, s. 1.

¹⁹⁸ M. N. İNUĞUR, "1923-1950 Dönemi Basınında *Vatan-Tan* Gazeteleri ve ...", s. 251.

¹⁹⁹ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 20.

²⁰⁰ M. N. İNUĞUR, "1923-1950 Dönemi Basınında *Vatan-Tan* Gazeteleri ve ...", s. 253.

ticarî faaliyetlerle meşgul olurken yazarlık mesleğini de sürdürmüştür. Amerika'daki Carnegie Barış Vakfı tarafından hazırlanan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sosyal ve iktisadî sonuçlarını üzerine yazılan otuz ciltlik eserin Türkiye'ye dair bölümünü Ahmed Emin yazmıştır. Kitap, *Turkey In The Wold War (Dünya Savaş'ında Türkiye)* adı ile yayınlanmıştır. Bu dönemde Ahmed Emin bazı romanların çevirisini de yapmıştır²⁰¹.

Ahmed Emin 1936'da Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'da Karpiç Lokantası'nda karşılaşmış ve bu görüşme sonucunda gazetecilik yapmaması hususundaki cezası kaldırılmıştır. Bundan sonra Ahmed Emin, haftalık siyasi bir gazete olan *Kaynak*'ı çıkarmaya başlamıştır²⁰². Ahmed Emin'in asıl istediği günlük bir gazetedir. Bunun için *Tan* gazetesini, ortakları Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü ile devralmış ve ilk sayısını 1 Ağustos 1936'da yayınlamıştır. *Tan* gazetesi “*gerçek demokrasi, her çeşit yolsuzluğa karşı mücadele*” gibi ilkelerle yayın hayatına başlamıştır. Gazete renkli sayfalar, spor sayfası ve resimli romanlarla dönemin basınına canlılık getirmiştir²⁰³. *Tan* gazetesinin ömrü üç ay sürmüştür. *Tan* gazetesinin kapatılmasından sonra Ahmed Emin, 1938-1939 yılları arasında Amerika'da Newyork Türk Sergisi Yayın Müdürlüğü görevinde bulunmuştur²⁰⁴. Ahmed Emin Yalman, 19 Ağustos 1940'ta *Vatan* gazetesini yeniden çıkaracaktır. Başyazarlığını Ahmed Emin'in yaptığı *Vatan*, özellikle hükümet politikalarını eleştirdiği ve aksaklıkları dile getirdiği için Bakanlar Kurulu Kararıyla birkaç defa uzun süreli tatil edilmiştir²⁰⁵.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de çok partili hayat dönemi tekrar başlamıştır. 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takrir'in verilmesi ve 6 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması sürecinde Ahmed Emin, bu partiyi ve kurucularını desteklemiştir. 22 Kasım 1952'de Malatya'da Hüseyin Üzmez tarafından uğradığı silahlı saldırı sonucunda ağır yaralanan Ahmed Emin, tedavi gördükten sonra Hüseyin Üzmez ile yüzleşecektir. Bu görüşmede Hüseyin Üzmez, Ahmed Emin'e dinî akideleri zedeleyen yazılar yazması, Amerikan mandacılığı, komünist Nazım Hikmet'i kurtarma çabaları ve güzellik yarışması düzenlemesi gibi sebeplerden dolayı kendisini öldürmek istediğini söyler. Ahmed Emin, Hüseyin Üzmez'e kendi fikir dünyası hakkında açıklama yaptıktan sonra neden gelip kendisiyle daha önce görüşmediğini sorar ve bunun üzerine

²⁰¹ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 20.

²⁰² A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 217-219.

²⁰³ M. N. İNUĞUR, “1923-1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve ...”, s. 254, 255.

²⁰⁴ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. XIV.

²⁰⁵ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. XIV.

Hüseyin Üzmez, “bizimkiler benim sizinle konuşmama razı olmazlardı. Bunu yapmaya kalkışsaydım beni öldürürlerdi.” cevabını verir²⁰⁶.

Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde yeni bir tek parti yönetimi oluşturmaya çalışması, Ahmed Emin'in muhalefetine sebep olur. Hakkında birkaç kez soruşturma açıldıktan sonra 1959'da “Pulliam Davası” nedeniyle yaptığı bir çeviri yüzünden 7 Mart 1960'ta 1 yıl 3 ay hapis cezasına mahkûm olur. Böylece Demokrat Parti'nin kuruluşunda ve iktidara gelişinde ciddi destek vermiş olan Ahmed Emin, aynı parti tarafından açılan dava ile hapis cezası almış olur. Ancak Ahmed Emin cezaevine girdikten dört gün sonra fenalaşarak hastaneye kaldırılınca 15 Nisan 1960'ta 6 aylığına tahliye edilir. Demokratik seçimle işbaşına gelmiş Demokrat Parti Hükümeti, 27 Mayıs 1960'ta bir askerî darbe sonucunda devrilir. Ahmed Emin bu dönemde cuntacıları destekleyen gazeteciler arasındadır. Ahmed Emin, 27 Mayıs 1960 tarihli *Vatan* gazetesindeki yazısında, “Bugün yeni bir gün. Yeniden doğmuş gibiyim.” ifadelerini kullanarak askerî darbeden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ahmed Emin, Türkiye'yi demokratikleştireceği ve liberalleştireceği umuduyla askerî darbeden sonra oluşturulan Danışma Kurulu'nda da görev alır. Ahmed Emin, 12 Mart ve 12 Eylül askerî darbelerinde de cuntacılara destek vermiştir²⁰⁷.

Ahmed Emin Yalman, 1960-1962 yılları arasında da *Hür Vatan* gazetesini çıkarmıştır. 1963-1968 yılları arasında ise Türk Basın Enstitüsü Başkanlığı yapan Ahmed Emin, bir süre sonra da artık gazeteciliği bırakıp kendi hatıratını yazacaktır²⁰⁸. Ahmed Emin, hatıralarından oluşan *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* adlı eserini eşi Rezzan Hanım'a ithaf ettiğini beyan etmiştir²⁰⁹.

Ahmed Emin Yalman'a birçok devlet ve kuruluş tarafından çeşitli ödüller verilmiştir. 1960 yılında basına yaptığı hizmetler için California ve Georgia Üniversitesi tarafından *Altın Plaka Üstün Cesaret Armağanı*, Columbia Gazetecilik Okulu mezunları tarafından *Yılın En Fedakâr Gazetecisi* unvanı, Dünya Gazete Sahipleri Federasyonu tarafından *Hürriyet Altın Kalemî*, Britanya Gazeteciler Enstitüsü tarafından *altın madalya* gibi ödülleri almıştır. 1967 ise Ford Vakfı tarafından üç aylık Amerika daveti almıştır. Yalman, Milletlerarası Basın Enstitüsü, Dünya Liberaller Birliği, İstanbul

²⁰⁶ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 290-297.

²⁰⁷ Şakir DİNÇŞAHİN, “Ahmed Emin YALMAN ve Türkiye’de Liberal Düşünce” AİBÜ, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, C XII, 20. Yıl Özel Sayı, s. 122-132.

²⁰⁸ Ş. DİNÇŞAHİN, “Ahmed Emin YALMAN ve Türkiye’de Liberal Düşünce” s. 123.

²⁰⁹ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 5.

Büyük Kulüp, Anadolu Kulübü, Sipahi Ocağı ve İstanbul Gazeteciler Cemiyeti daimi üyesidir²¹⁰.

Ahmed Emin'in Rezzan Hanım ile evliliğinden Tunç adında bir oğlu olmuştur. Ahmed Emin, 19 Aralık 1972'de ardından pek çok eser bırakarak İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

4- Eserleri

- The Development of Modern Turkey as Measured by its Press (New York, 1914)
- Die Turkei, Pertes, Gotha (Türkiye, 1918)
- Turkey in The World War (Dünya Savaşında Türkiye 1928)
- Gerçekleşen Rüya (1938)
- Havalarda 50.000 Kilometre (3 cilt, 1943)
- Naziliğin İçyüzü (1943)
- Yarının Türkiye'sine Seyahat (1944)
- San Francisco'da Neler Gördüm (1945)
- Turkey in My Time (Zamanımda Türkiye, 1956)
- Berraklığa Doğru, (İstanbul, 1957)
- Gazeteciliğin İş Cephesiyle İdeal Cephesi Arasındaki Uçurum ve Muvazene İhtiyacı (İstanbul, 1966)
- Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (II cilt, 1970)

Yukarıda belirttiğimiz eserlerin dışında Ahmed Emin Yalman'ın bazı çeviri kitapları ve yayınlanmış birçok makalesi de vardır²¹¹.

²¹⁰ A. E. YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 1731-1735.

²¹¹ A. TEZCAN, *Ahmed Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, s. 24-26

İKİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE ANADOLU'DAKİ İŞGALLERLE İLGİLİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

A- MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI ANADOLU'NUN İŞGALİ

1918 yılının sonbaharına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı boyunca seferber ettiği toplam 2.850.000 askerden yalnızca 560.000'i silâh altında bulunuyordu. Bu sayının ise ancak dördte biri cephelerde fiilen savaşıyordu. Suriye-Filistin ve Irak Cephelerinde durum çok kötüydü. Çünkü bu cephelerde savaşan Osmanlı güçlerinin karşısında her açıdan kendilerinden birkaç kat üstün durumda olan İngiliz birlikleri vardı. Doğu'da nispeten durum daha iyiydi. Bolşevik İhtilâli'nin ardından Rus Ordusu'nun çekilmesiyle oluşan boşluğu dolduran Osmanlı Ordusu, bu bölgede işgal edilen topraklarını kurtardığı gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kaybettiği Elviye-i Selase'yi ele geçirmişti. Hatta daha da ilerilere giderek Kafkasya ve Batı İran'ın içlerine kadar ilerlemişti. Batıda ise Trakya ve Boğazlar korumasız durumdaydı. Makedonya Cephesi'nde Bulgar Ordusu çökmüştü. Bulgaristan'ın savaş dışında kalmasıyla serbest kalan Makedonya'daki İtilaf güçleri İstanbul'a saldıracak olsalar karşılarında onları durdurabilecek hiçbir engel yoktu²¹².

Savaşın sonlarına doğru sulh anlaşmasının bir an evvel imzalanması yolundaki istek ve temenniler hem devlet yöneticileri, hem basın kuruluşları ve hem de halk tarafından açıkça dile getirilmekteydi²¹³. Sadrazam Talât Paşa, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle ortak hareket etmesi halinde, kendisi için daha uygun ateşkes koşulları elde edebileceğine inadığı için Eylül ayında Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. 29 Eylül'de Bulgaristan'ın Mütareke imzalaması ve Alman Ordularının 8 Ağustos'taki saldırı sonucunda İtilaf Orduları karşısında çok ağır bir darbe alması, Alman ve Osmanlı yöneticilerini bir sulh konferansının toplanması için harekete geçirmiştir. Almanya'nın teklifi üzerine Osmanlı, Avusturya ve Almanya bir sulh konferansının toplanması için ABD Başkanı Wilson'a başvurulmuş, ancak Wilson'un iki defa yaptığı sulh teklifi İngiltere tarafından reddedilmiştir. Bu arada İstanbul'da Hükümet değişmiş ve yeni Hükümeti Ahmet İzzet Paşa kurmuştur. Sadrazam Ahmet

²¹² İhsan Şerif KAYMAZ, "Mondros: Bir Ateşkes'in Tahlili" **21. Yüzyıl Dergisi**, Ekim/Kasım/Aralık 2008, s. 240-241.

²¹³ Zekeriya TÜRKMEN, "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'na Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış" **OTAM Dergisi**, XI, Yıl 2000, S. 11, s. 615.

İzzet Paşa'nın General Townshend ile görüşmesi ve Townshend'in aracı olması sonucunda İngiltere Hükümeti, Amiral Calthorpe'ü İtilaf Devletleri adına ateşkes görüşmeleri için görevlendirmiştir. Nihayet 27 Ekim 1918 sabahında Osmanlı Bahriye Nazırı Rauf Bey ile İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanı Amiral Somerset C.G. Calthorpe başkanlığındaki heyetler arasında müzakereler başladı. Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır²¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan İtilaf Devletlerinin kaybeden İttifak Devletleriyle imzaladıkları mütareke antlaşmalarının hükümlerinin muhteviyatı genellikle birbirine benzemektedir. Orduların terhisi, stratejik noktaların işgali, haberleşme-ulaşım hatlarının denetim altına alınması gibi. Hâlbuki Osmanlı ile imzalanan ve son derece ağır hükümler içeren Mondros Mütarekesi ise savaş sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmaların uygulanmasına ve Sevr Antlaşması'nın hazırlanmasına hukukî temel oluşturmuştur. Mondros Mütarekesi diğer mütarekelere göre en katı ve en amansız biçimde uygulanmıştır²¹⁵.

25 maddeden oluşan Mütareke metnindeki hükümlerin çoğu askerî konulara dairdir. Mütareke ile Osmanlı Ordusu'nun silah ve teçhizatının önemli bir kısmı elinden alındığı gibi, Türklerle meskûn olmayan Osmanlı toprakları da emperyalistlerin sömürgesi haline geldi. Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamakla her alanda taahhüt altına alınarak, eli kolu bağlı bir şekilde adeta mecalsiz bırakılmıştır²¹⁶.

Mütareke hükümlerinde Suriye, Mezopotamya, Kilikya gibi sınırları belli olmayan coğrafi kavramların olması, “önemli stratejik noktalar”, “müttefiklerin güvenliğinin tehlikeye düşmesi”, “karışıklık çıkması” gibi her anlama çekilebilecek ifadelerin olması, İtilaf Devletlerinin savaş bitmesine rağmen Osmanlı topraklarının işgalini kolaylaştırmak ve paylaşım planlarını gerçekleştirmek amacından vazgeçemediklerini göstermekteydi. Ancak İtilaf Devletleri bu paylaşım planını uygularken, emperyalist ihtirasların ötesinde Türklere duyulan kin ve nefret ile hareket etmişlerdir. Türk Milleti, ateşkes imzalanmasına rağmen yaklaşık dör yıl daha savaşmak zorunda kalmıştır. İtilaf Devletleri, Yunanlıları ve Ermenileri de kullanarak Türkleri mümkünse tamamen ortadan kaldırmak veya en azından dar bir alanda mahkûm etmek istemişlerdir²¹⁷.

²¹⁴ İ. Ş. KAYMAZ, “Mondros: Bir Ateşkes'in Tahlihi”, s. 243.

²¹⁵ İ. Ş. KAYMAZ, “Mondros: Bir Ateşkes'in Tahlihi”, s. 240-241

²¹⁶ Z. TÜRKMEN, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'na Göre... s. 618.

²¹⁷ İ. Ş. KAYMAZ, “Mondros: Bir Ateşkes'in Tahlihi”, s. 264.

İtilaf Devletleri 1 Kasım 1918'den itibaren Osmanlı topraklarını en geniş bir biçimde işgale başlamışlardır. İşgal kuvvetleri 41.500 İngiliz, 49.000 Fransız, 17.400 İtalyan olmak üzere 107.000 askerden oluşuyordu. 15 Mayıs 1919'dan itibaren 300.000 kişilik Yunan kuvveti de Anadolu'ya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Anadolu'nun güneyinde Fransız işgalini destekleyen 10.000 silahlı Ermeni, Karadeniz bölgesinde 20.000-30.000 silahlı Pontusçu Rum kuvveti vardı. Yani Anadolu'nun işgali, bir taraftan İtilaf Devletlerinin güçleri ile yapılıırken, diğer taraftan da Anadolu'da bulunan azınlık güçleri tarafından gerçekleştirilmiştir²¹⁸.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra İstanbul'u İngilizlerle Fransızlar, Musul'u İngilizler ve Antalya yöresini ise İtalyanlar işgal etmişlerdi. Ancak bu işgallere karşı silâhlı mukavemet gösterilmediğinden, bu işgal hadiseleri Millî Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul edilmemektedir. Türk Kurtuluş Savaşı ya da diğer ismiyle Millî Mücadele, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkartıp Ege Bölgesi'ni işgal etmeleriyle başlamıştır²¹⁹. Kurtuluş Savaşı, 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla fiilen, 24 Temmuz 1924'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla resmen sona ermiştir²²⁰.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu işgal süreci kısaca şöyle olmuştur:

1- Yunan İşgalleri

İtilaf Devletleri ve bilhassa İngilizler tarafından desteklenen ve kışkırtılan Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı sonunda “Büyük Yunanistan” idealini gerçekleştirmek için Batı Anadolu ve Trakya'yı ele geçirmek istiyordu. Yunanistan'ın bu isteği, İngiltere'nin çıkarlarıyla paraleldi. İngiltere, sömürgelerine giden yolların güvenliği açısından Batı Anadolu'nun İtalya gibi güçlü bir ülkenin eline geçmesini istemiyordu. Bu nedenle İngiltere, Yunan emellerini destekliyordu. Ancak Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesine İtalya karşı çıkmaktaydı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı devam ederken yapılan gizli antlaşmalarda İzmir ve çevresi İtalya'ya verilmişti.

²¹⁸ Nuran KILAVUZ, “Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi” **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 51 (Bahar 2012), s. 62.

²¹⁹ Mete TUNÇAY, Hikmet ÖZDEMİR, Cemil KOÇAK ve diğerleri, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, IV, Cem Yayınevi 1989, s. 68.

²²⁰ Fahrettin ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, Doğan Kitapçılık A. Ş. 1999, s. 136.

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin de gayretiyle İzmir bölgesi Yunanlılara verildi. İtalya, buna itiraz ettiyse de Lloyd George engelini aşamadı²²¹.

Bunun üzerine 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin himayesinde Yunan savaş gemileri İzmir Limanı'na gelerek karaya asker çıkardılar²²². İzmir'in işgalinin hemen ardından Urla Yarımadası'nda bulunan Rum çeteleri, 16 Mayıs 1919'da yarımadadaki Türk köylerine saldırmaya ve yakıp yıkmaya başladılar²²³.

Bu tarihten itibaren Yunanlılar 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 18 Mayıs'ta Torbalı'yı, 19 Mayıs'ta Urla'yı, 22 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa, Bayındır ve Selçuk'u, 27 Mayıs'ta Aydın'ı 28 Mayıs'ta Tire'yi, 29 Mayıs'ta Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5 Haziran'da Akhisar'ı ve 12 Haziran'da ise Bergama'yı işgal ettiler²²⁴.

2- İtalyan İşgalleri

Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte Anadolu'daki İtalyan işgal faaliyetleri, diğer İtilaf Devletlerinin işgal tutumundan farklıdır. Birinci Dünya Savaşı sonunda umdukları toprakları alamayan ve gizli antlaşmalarla kendilerine vaat edilen toprakları Paris Barış Antlaşması'nda da elde edemeyen İtalyanlar, sadece İstanbul'un işgali konusunda İtilaf devletleriyle birlikte hareket etmişlerdir²²⁵.

28 Mart 1919'da İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler. 8 Nisan 1919'da bir İtalyan birliği Burdur'a ve Nisan sonlarında ise diğer bir İtalyan taburu da Konya'ya gelmişti. İtalyanlar 11 Mayıs'ta Fenike ve Bodrum'u, 12 Mayıs'ta Marmaris'i, 13 Mayıs'ta Kuşadası'nı ve 14 Mayıs'ta ise Selçuk'u işgal ettiler²²⁶.

İtalya'nın Anadolu'daki kuvvetlerinin karargâhı Antalya'dır. Fakat İtalyanlar, egemenlikleri altındaki Oniki Ada'yı da bir üs olarak kullanmışlardır. Adaların Anadolu sahillerine yakın olması İtalyanların Anadolu'daki kuvvetlerini artırmaları için bir avantaj oluşturmuştur. 16 Mayıs 1919 günü İtalyan askerleri Afyon ve Akşehir istasyonlarına yerleştiler. İşgallerine devam eden İtalyanlar, 17 Mayıs 1919'da Söke'yi,

²²¹ Sina AKŞİN, Cemil KOÇAK, Hikmet ÖZDEMİR ve diğerleri, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I**, Milliyet Yayınları, s. 71.

²²² Selahattin TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Yayınları 1991, s. 189.

²²³ Süvari Yüzbaşı Ahmet, **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele**, Yayına Hazırlayan İsmail AKA, Vehbi GÜNAY, Cahit TELCİ, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 8.

²²⁴ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, s. 204.

²²⁵ Mevlüt ÇELEBİ, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.60-61.

²²⁶ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, s. 210-211.

5 Haziran'da Çine'yi, 28 Haziran'da Burdur'u ve 23 Temmuz'da Muğla'yı işgal ettiler²²⁷.

İtalyanlar, Anadolu'daki işgaller için farklı metotlar uygulamışlardır. Mesela, Batı Anadolu bölgesindeki işgaller için eşkıyaların yarattığı güvensizlik ortamını ve halkın asayişsizliğini bahane etmişler; ayrıca bu hareketleri teşvik ederek halkın mevcut otoriteye olan güvenini azaltmaya çalışmışlardır. Diğer metotları da okullar, oteller, gazinolar ve hastaneler açmak, ücretsiz hasta tedavi etmek gibi eylemlerle halkın sevgisini kazanmak ve bir İtalyan hâmilîği duygusu yaratmak olmuştur. Ayrıca İtalyanlar demiryolu yapmış, kara yolları ile iskeleleri tamir etmiş ve gemi seferleri düzenlemişlerdir. Bölgede halk üzerinde manevi otoritesi olan kişilerle ve idareciler de iyi ilişkiler kuran İtalyanların asıl hedefi, antlaşmalarla elde edemedikleri ayrıcalıkları bu şekilde elde etmektir. Bu amaçla karşılığını daha sonra ürün fazlasından almak üzere, Burdur çevresindeki halka tohumluk mahsul ile ziraat makineleri ve hatta faizle para vermeye çalışmışlardır. Amaç, İtalyan endüstrisi için önemli bir zenginliğe sahip işgal bölgesini, en azından yarı sömürge haline getirmektir. Bu nedenle İtalyanlar, işgal faaliyetlerinin Yunan işgalinden farklı olduğunu Anadolu halkına göstermek için çaba göstermişlerdir. Millî Mücadele süresince birkaç münferit silahlı olay haricinde İtalyanlarla aramızda herhangi bir muharebe olmamış ve hatta İtalyanlar Ankara Hükümeti'ne silah satmışlardır²²⁸. İtalya'nın asıl amacı, Ankara Hükümeti ile iyi münasebetler kurup yeni Türkiye'yi ekonomik nüfuzları altına almaktır²²⁹.

3- Fransız İşgalleri

Mondros Mütarekesi'nde işgal edilecek yerler için kesin sınırlar belirtilmemesi, bunun yerine "*Kilikya*" gibi nereyi kapsadığı tam belli olmayan tarihî isimler konması, Toros Tünelleri ile bütün demiryollarının İtilaf Devletlerinin kontrolüne verilmesi İtilaf Devletlerine büyük imkânlar sağlamıştır²³⁰.

11 Aralık 1918'de Fransız subayları idaresinde yerli Ermenilerden oluşan bir Fransız taburu tarafından Dörtyol işgal edildi ve 19 Aralık'ta "*Türk milletinin düşmana karşı ilk direnişi*" yani Kuvâ-yı Milliye'nin "*ilk silahlı mücadelesi*" gerçekleşti²³¹. 17 Aralık 1918'de 500 kişilik bir Fransız kuvveti Mersin'i işgal etti. 21 Aralık'ta Adana

²²⁷ M. ÇELEBİ, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.63-107

²²⁸ M. ÇELEBİ, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s.130-131

²²⁹ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.495-496.

²³⁰ Zeynep KALYONCUOĞLU, **Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Oluşumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 287.

²³¹ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, s. 220.

Fransızlar tarafından işgal edildi. 27 Aralık 1918'de Pozantı, 8 Mart 1919'da Zonguldak ve havalisi, 10 Haziran 1920'de ise Ereğli Fransızlar tarafından işgal edildi²³². 1 Kasım 1919'dan itibaren Maraş, Antep ve Urfa tamamen Fransız işgali altına girmiştir²³³. Fransızlar, bölgedeki Ermeni çetelerine de silah vererek mezkûr havalide zulüm, işkence ve haince saldırılar başlattılar²³⁴.

4- İngiliz İşgalleri

İngilizlerin Osmanlı topraklarını işgali, daha çok ekonomik ve iktisadî amaçlarla olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngiltere, kendi ekonomik ve iktisadî menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bu amaçla, Hindistan sömürgelerine giden yolun güvenliği bakımından kilit noktada bulunan Kuzey Irak bölgesini hâkimiyeti altında bulundurmaya çalışmıştır. Ancak İngiltere, Kuzey Irak'tan başka Güneydoğu Anadolu'ya da yönelmiştir. Bunun için de özellikle Kürtleri, para, değerli eşya, bağımsız bir Kürt Devleti gibi değişik vaatlerle kandırmaya ve kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla sivil ve askerî ajanlarını bölgeye göndermiştir. Fakat bunda başarılı olamayınca da bölge halkını tehdit ve zor kullanma yollarıyla ikna etmeye çalışmıştır. Ancak İngilizler, bölgede huzursuzluk çıkarmayı başarmışlarsa da bu bölgeyi Türkiye'den koparmayı başaramamışlardır²³⁵.

İngilizler amaçlarına ulaşmak için bu yolda ilk adımı Suriye-Irak bölgesinde attılar. Mondros'ta aşılmaması gereken bir mütareke sınırı saptanmadığından İngilizler bundan yararlanarak önce 3 Kasım 1918'de Musul'u, ardından da İskenderun'u işgal etmişlerdir²³⁶. İngilizler 15 Ocak 1919'da Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı ve 24 Mart'ta Urfa'yı işgal ettiler. Nitekim İngilizlerle Fransızların Irak ve Musul üzerindeki anlaşmalarından sonra 5 Kasım 1919'da İngilizler, Suriye toprakları gibi Urfa, Maraş ve Antep'i de Fransızlara devretmişlerdir²³⁷.

²³² Ali SARIKOYUNCU, **Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992, s. 166.

²³³ Z. KALYONCUOĞLU, **Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Oluşumu**, s. 288.

²³⁴ Zekai GÜNER, "Antep Savunması Ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri" ZKÜ, **Sosyal Bilimler Dergisi**, III, S. 6, 2007, s. 49-65.

²³⁵ Serdar SAKİN, "İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu'yu İşgal Arzusu Ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri" EÜ, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 27, Yıl 2009/2, s. 265.

²³⁶ İzzet ÖZTOPRAK, "Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri", **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, cil 8, s.139.

²³⁷ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam: Mustafa Kemal 1919-1922 II**. Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 167-168.

5- Doğu Trakya ve İstanbul'un İşgali

İtilaf Devletleri, imzaladıkları Mondros Mütarekesi'ni uygulama safhasına geçirdikten sonra Trakya havalisinde ilk olarak 6-12 Kasım 1918'de Çanakkale Boğazı'nın istihkâmlarını ele geçirmişlerdir. Fransızlar 9 Kasım'dan itibaren Uzunköprü ile Sirkeci arasındaki demiryolu işletmesini ellerine aldılar; hatta kısa bir süre sonra da Bakırköy'e yerleştiler²³⁸.

13 Kasım'da ise birkaç Yunan zırhlısı ile birlikte İtilaf Devletleri donanmaları İstanbul'a gelmişlerdir. İtilaf Devletleri, 15-21 Kasım'da İstanbul Boğazı'nı işgal altına almak için çalışmalara başladılar. Böylece Boğazlarla birlikte İstanbul da İtilaf Devletlerinin kontrolüne girmiştir. İtilaf Devletleri, 8 Aralık'ta askerî bir yönetim oluşturmak suretiyle liman, tramvay, jandarma ve polis hizmetlerini sıkı bir denetim altına aldılar. 15 Ocak 1919'da Haydarpaşa İstasyonu İngilizler, Sirkeci'deki Şark Demir Yolları Müdürlüğü de Fransızlar tarafından işgal edilmiştir²³⁹.

B- BATI ANADOLU'NUN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

1- İzmir'in İşgali ve Neticesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (16 Mayıs-13 Ekim 1919)

a) *Dün Matbuât Müdiriyet-i Umumiyesi'nden Verilen Tebliğ-i Resmî*

"Dün sabah saat 10 raddelerinde Nişantaşı'nda Sadrazam Ferid Paşa Hazretlerinin konaklarında Amiral Webb tarafından verilen notada, Paris Konferansı kararına atfen İzmir kılânının kuvâ-yı İtilafîye tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi; İngiliz Kuvâ-yı Bahriyesi Kumandanı Amiral Calthorpe Cenapları tarafından da Aydın vilayetine dün sabah tebliğ olunan notada Paris Konferansı'nın mukarrerâtına ve Mütarekenamenin 7. Maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve öğleden sonra verilen ikinci bir notada dahi, yine Mütarekename ahkâmına müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline Düvel-i Mutelife'ce karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükümet bu babda hukuk-i millet ve devletin muhafazası için uhdesine terettüb eden vezâifî ifaya teşebbüs eylemiş ve muhafaza-i vakar ve sekînet edilmesi lüzumunun lisan-ı münasiple ahaliye tavsiyesi zımında Dâhiliye Nezaret-i Celîlesi tarafından vilayât-ı Osmaniye'ye tebliğât-ı lâzime ifa kılınmıştır".

²³⁸ İ. ÖZTOPRAK, "Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri", s. 146.

²³⁹ Hasan Ali POLAT, "Mondros Mütarekesi'ni Mütepakip, İşgallere Karşı Marmara Ahalisinin Tepkisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 9, 2007, s. 478.

Mütarekenin 7. Maddesi: Müttefikler menfaatlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkul-ceyş noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır.

Yukarıda münderic tebliğ-i resmîden anlaşılacağı vechle İtilaf Devletleri İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline karar vermişler ve bu kararlarını Amiral Calthorpe vasıtasıyla Aydın Valisi'ne tebliğ edilmiştir. Dün bu haber şehrimizde şâyi olunca, bilcümle mahâfillerde büyük bir teessür tevîd etmiştir. İtilaf Devletlerinin ne gibi mülâhazât sevkiyle bu kararı ittihaz ettikleri malum değildir. Çünkü İzmir, her ne cihetten tedkîk edilirse edilsin bir Türk şehridir. Aydın vilayetinde İslâmlar o kadar büyük bir ekseriyeti hâizdirler ki, milliyet prensipleri ihmal edilmedikçe burada ecnebî işgalinin idâmesi kâbil olamaz.

Aydın vilayetinin nüfusu hakkında tanzim edilen istaistikler, bu hususta pek belîğ erkâmı muhtevîdir.

1891 senesinde tanzim edilen resmî istatistiklere nazaran Aydın vilayetinin nüfusu, 1.352.119'dur. Bu nüfus şu suretle inkısâm eylemektedir:

İslâm:	1.118.496
Rum:	195. 431
Latin:	1.919
Ermeni:	13.940
Musevî:	22.273
Yekûn:	1.352.119 ²⁴⁰ .

Duyûn-i Umumiye İdaresi tarafından me'muren gönderilen ve mahallinde tedkikât icrâ eden Mösyö (Kyne) de eserinde bu rakamları tasdik ediyor. Mösyö (Kyne)'nin kitabındaki istaistike nazaran, Aydın vilayetinin nüfüsü şu suretle inkısâm eylemektedir:

İslâm:	1.100.000
Rum:	210.000
Ermeni:	15.000
Musevî:	23. 000
Ecnebi:	56. 000
Yekûn:	1.404. 000

1912 senesinde Rumların muhacereti başlamazdan evvel Aydın vilayetinin nüfus-i umumiyesi 1.594.849 idi. Bu nüfus şu suretle inkısâm ediyordu:

²⁴⁰ Gazetede verilen bu istatistiğin toplamı 1.352.119 olarak hesaplanmıştır. Ancak sözkonusu rakamları topladığımızda sonuç 1.352.019 olmaktadır.

İslâm:	1.239.793
Rum:	298.373
Ermeni:	20.899
Musevî:	35.784
Yekûn:	1.594.849

Bu rakamlar Aydın vilayetinin İslâm ahalinin ne kadar büyük bir ekseriyeti hâiz olduğuna en büyük şahittir²⁴¹ (EK-3).

b) *İzmir'de Son Vaziyet*

Mevsûk bir menba'dan vuku bulan istihbaratımıza nazaran İzmir'de işgal esnasında fil-vâki Yunan askerleri mevâki-i mühimmeye yerleşmişlerse de bir müddet sonra aynı mevkilere İngiliz efrâd ve zabitan ikâme edilmiştir. Vali ve memurîn ifa-yı vazifeye başlamışlardır. Bunun üzerine devâir-i resmiye işe başlamıştır²⁴².

c) *Kabine, İzmir Hadisesi Üzerine İstifa Etmiştir*

İstihbarât-ı mevsûkamıza göre, Heyet-i Vükelâ İzmir hadisesini etrafiyla müzakere ederek bir muhtıra kaleme almış ve evvelki gece bu muhtıra Sadrazam Paşa tarafından bizzat Düvel-i İtilafiye mümessillerine tebliğ edilmiştir. Kabine hukuk-i Osmaniye'yi etrafiyla müdafaaya matuf olan bu muhtıranın tebliğiyle beraber mevkiini terk etmeye lüzum görmüş ve dün Atâbe-i Ulyâ'ya istifanâmesini takdim etmiştir. Zât-ı Hazret-i Padişahî, yeni heyetin teşekkülüne kadar vükelâ-yı hazırayı vekâleten idare-i umûra memur buyurmuşlardır.

Hususi istihbaratımıza nazaran, yeni Kabine Ferid Paşa tarafından teşekkül olunacak ve mustafî kabine azasının kısm-ı azamı yeni kabineye dâhil bulunacaktır. Ferid Paşa'nın yeni kabineyi bugün akşama kadar teşkil etmesi me'mûl bulunuyor. Yeni Kabine bu tahavvülüyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kabinesi rengini tamamen terk etmiş olacaktır²⁴³.

²⁴¹ **Vakit**, 16 Mayıs 1919 (1335), Numara 557, s. 1. (Aynı haberde hem İzmir, hem de Aydın hakkında bir başka istatistik yayınlanmıştır. Ancak gazete sayfasının yıpranmış olmasından dolayı rakamlar okunamadığı için tarafımdan yazılmadı.)

²⁴² **Vakit**, 17 Mayıs 1919 (1335), Numara 558, s. 1.

²⁴³ **Vakit**, 17 Mayıs 1919 (1335) Numara 558, s. 1.

d) Yeni Kabine

Dün Zât-ı Şâhâne, Ayan Reisi Mustafa Asım Efendi'yi huzur-i Padişahîlerine kabul buyurarak ahvâl ve vaziyet hakkında istihsâl-i malumat ettikten sonra, Damat Ferid Paşa'yı yeni Kabinenin teşkiline memur etmişlerdir.

Haber aldığımızı göre, yeni Kabine Sulh ve Selamet ve Hürriyet ve İtilaf Fırkalarından mürekkep olmak üzere muhteliten teşekkül edecektir²⁴⁴.

e) İzmir'de Hâl ve Vaziyet

Dün aldığımız malumata nazaran İzmir'in Yunanistan tarafından işgali haberi Aydın vilayetinde büyük bir galeyan tevlîd etmiş ve nefsi-i İzmir'de bazı vakâyı' zuhuruna sebebiyet vermiştir.

İşgali müteakip, umûr-i idareyi terk etmiş olan Vali İzzet Bey, hemen makamına davet edilerek idare-i umûr etmesi kendisine tebliğ olunmuştur. Yunanistan şehre girince Posta ve Telgrafhane'ye dâhil olarak bilcümle memurîni tevkif etmişlerdir. Bu sebeple şehrimiz ile İzmir arasında telgraf muhaberatı münkatı' olmuştur. Bilahare Vali İzzet Bey'in Amiral Calthorpe nezdinde vuku bulan teşebbüsü üzerine hapsedilmiş olan memurîn tahliye edilerek vazifeleri başlarına getirilmiş ve bu vecihle İzmir ile payitaht arasında telgraf muhaberatı yeniden teessüs etmiştir²⁴⁵.

f) İzmir'de Vaziyet

Dün İzmir ile İstanbul arasında telgraf muhaberatı suret-i muntazamada cereyan etmiştir. Posta ve Telgraf Müdür-i Umumi'si Refik Halit Bey İzmir'den gelen birçok telgrafları bizzat Sadrazam Paşa'nın konaklarına giderek takdim etmiştir.

Yunan kıtaâtı el-ân İzmir'de bulunmaktadır. Mamafih dün akşam geç vakit söylendiğine nazaran Yunan kıtaâtı, ahvâl ve vaziyetin son iktisab ettiği şekil dolayısıyla içerilerde kalamayarak Punta cihetlerine çekilmişlerdir. Vuku bulan zminüsâdemede İzmir Ahz-ı Asker Şubesi Reisi Fethi Bey şehit olmuştur²⁴⁶.

g) İzmir'de Vaziyet

Dün aldığımız malumata nazaran, İzmir'de işgali müteakip zuhur eden vakâyı esnasında devâir-i hükümette bulunan eşya ve mefruşat tamamen yağma edilmiştir...

²⁴⁴ **Vakit**, 18 Mayıs 1919 (1335) Numara 559, s. 1.

²⁴⁵ **Vakit**, 18 Mayıs 1919 (1335), Numara 559, s. 1.

²⁴⁶ **Vakit**, 19 Mayıs 1919 (1335), Numara 560, s. 1.

Vali İzzet Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafnâmede, hasarâtın tamiri ve daire-i hükümetin tefrişi için beş bin liralık tahsisat talep edilmiştir.

İzzet Bey, iki gün evvel Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla takdim ettiği raporunda, Daire-i Hükümet'te bulunduğu sırada oraya gelen işgal kıtaâtı tarafından tüfenk dipçığı gösterilmek suretiyle, duçar-ı tahkir olduğunu ve ilk önce Yunan zırhlısına götürülerek hapis ve tevkîf edildiğini ve bilahire Kuvâ-yı İşgaliye Kumandanı tarafından kendisine mazeret beyan edilip tarziye verildikten sonra serbest bırakıldığını beyan etmiştir²⁴⁷.

h) İzmir'de Vaziyet

Bir iki gün evvel Yunan müfrezelerinden mürekkep bir kuvvet, Aydın'a muvâsalat ederek şehri işgal etmiştir. Mutasarrıf ve memurîn-i mülkiye el-yevm vazifeleri başında bulunmaktadır. İzmir'de Yunanlılar yerleşmek için istihzarâtta bulunuyorlar. Rumca gazetelerin verdikleri malumata nazaran, Yunanistan'ın İzmir Komiseri İstiryadis maiyyetinde bir kâtip, bir veznedar, bir muhasip bulunduğu halde İzmir'e vâsıl olmuştur. Liman Dairesi'nin idaresi Yunan İhtiyat Bahriye Zâbitlerinden birine tevdi' edilmiştir. Yunan millî bankası da İzmir'de bir şube açmaya karar vermiştir²⁴⁸.

i) Devletlerin Taahhüdü

Wilson Prensipleri'nden Türkiye'nin mukadderâtı hakkındaki madde-i mahsusa:

12. Madde: "Hâl-i hazırdaki Devlet-i Osmaniye'nin Türk olan aksâmının hukuk-i hâkimiyetinden sağlam bir surette istifade etmesi temin olunmalıdır. Fakat el-yevm Türk hâkimiyeti altında bulunan akvâma dahi serbestçe tekâmül-i iktidarı verilmelidir. Çanakkale bilcümle akvâm ve sefâin-i ticariyenin serbestî-i mürûru için açık bir geçit olmak üzere beynel-milel teminat ile küşâd olunmalıdır"²⁴⁹ EK-5).

j) İzmir'deki Osmanlı Askeri

İzmir'deki Osmanlı askerinin bekârları derhal, evli olanları da beş gün mühletle ya ailelerini İzmir'de bırakarak yahut beraberlerinde alarak Yunan vapurlarıyla

²⁴⁷ **Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 1.

²⁴⁸ **Vakit**, 29 Mayıs 1919 (1335), Numara 570, s. 1.

²⁴⁹ **Vakit**, 31 Mayıs 1919 (1335), Numara 572, s. 1. (Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi *Vakit* gazetesinde "Devletlerin Taahhüdü" başlığı ile haftada birkaç gün, büyük puntolu harflerle ve bir çerçeve içinde yayınlanmıştır.)

Mudanya'ya gönderilmişlerdir. İhtiyat Zâbitleri mahiyeti iktisap ettiklerinden orada bırakılmışlardır. Jandarma zâbitleri de asayiş münasebetiyle alıkonulmuşlardır²⁵⁰.

k) *Ermeniler ve İzmir*

İzmir Ermeni Cemaati, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali vesilesiyle Venizelos'a bir tebrik telgrafı çekmiştir.

Venizelos, ber-vech-i âti cevap vermiştir:

“Tebrikât için bilhassa teşekkür ederim. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Ermeniler için yeni bir devr-i hürriyet ve refah küşâde edeceğine kâniim”²⁵¹.

l) *İzmir'de Silahlar Toplanıyor*

İzmir'de Vilayet Makamı âtideki beyannameyi neşretmiştir:

1. Bilumûm ahali, yedinde mahfûz silahlarının teslimine davet olunacak ve hane derûnunda taharriyât icra olunacaktır.
2. Yolda taşımamak ve yalnız hanede mahfûz tutulmak şartıyla av tüfengi ve ufak çapta revolver ve bıçaklar ahaliye terk edilecektir.
3. Ruhsat-ı mahsusa mukabilinde çobanların tüfenk taşımalarına müsaade edilecektir.
4. Her ne kadar hane derûnunda esliha için taharriyât icra edilecek ise de harp tüfengi teslim etmediği tahakkuk eden şahıs kanunen duçar-ı mücazât olacaktır.
5. Bir hâl-i istisnaîde hane derûnunda taharriyât icra edilebilecek, şu kadar ki işbu taharriyât esnasında Osmanlı polis memuru veya hükkâmdan veyahut heyet-i ihtiyariyeden biri hazır bulunacaktır²⁵².

m) *İşgalin Tahdîdi*

Hükümet-i Seniyye ahiren İtilaf Devletleri nezdinde müessir bir teşebbüste bulunması üzerine, düvel-i mezkûra tarafından hâl ve vaziyet tedkîk olunarak İzmir ve havalisindeki Yunanistan işgalinin mahdûd bir daireye hasrı için bir hudut tayin edilmiş ve bu hudut haricinde bulunan Yunan askerlerinin geri alınması takarrür etmiştir. Yunan işgali için İtilaf Devletleri tarafından tayin edilen hududun nereleri olduğunu, dün

²⁵⁰ **Vakit**, 31 Mayıs 1919 (1335), Numara 572, s. 2.

²⁵¹ **Vakit**, 12 Haziran 1919 (1335), Numara 584, s. 2.

²⁵² **Vakit**, 21 Haziran 1919 (1335), Numara 593, s. 2.

akşam şehrimizde bulunan düvel-i mezkûra mümessilleri tarafından Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesi mukarrer idi²⁵³.

n) İzmir'in Menâbi-i Serveti Hakkında Tedkikât

İzmir havalisinin menâbi-i serveti hakkında tedkikâtta bulunmak ve bunlardan istifade için lazım gelen tedarikâtı ifa etmek üzere, Venizelos tarafından iki kişi İzmir'e gönderilmiştir²⁵⁴.

o) İzmir'deki Müessesât-ı Sıhhiye

İzmir'de bulunan Hilal-i Ahmer ve Sıhhiye-i Askeriye müessesâtı, Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve mükerreren vuku bulan müracaatlar üzerine el-an tahşiye olmamıştır. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer, Beynel Milel Salib-i Ahmer ve cihet-i askeriye dahi makamât nezdinde protestolarda bulunmuşlardır²⁵⁵.

p) Rumlar da Müşteki

İzmir, Söke ve daha bazı kazaların Metropolitleri, Wilson ve Sulh Konferansı'na keşide ettikleri bir telgrafta, Yunanlıların kiliselerde Rum milletinin inkişaf-ı millîlerine medâr olacak müdahaleleri her ne kadar musîb ise de, kiliselerin idare ve bütçe işlerine karışmalarının tahammül edilemeyecek bir râddeye vardığını ve men-i müdahaleleri hakkında lazım gelen teşebbüsâtın yapılmasını bildirmişlerdir²⁵⁶.

r) İzmir'de Mühim Bir Tahavvül Mukaddimesi

İzmir'de çıkan Anadolu ve Duygu gazetelerinin sahibi ve başmuharriri Haydar Rüştü Bey, dün şehrimize gelmiş ve gazetemize İzmir ahvâli hakkında malumat vermiştir:

— İzmirliilerin intizarı nasıldı?

“İzmir'deki Müslüman ahali gözlerini İstanbul'a dikmişlerdir. Aynı zamanda haklarından emin olarak Düvel-i İtilafiye'nin er geç tezahür edecek olan icraat-ı muaddelatkârlarına muntazırdır.

— Yunan idaresinin hâl-i hazırı hakkında malumat verebilir misiniz?

²⁵³ **Vakit**, 23 Haziran 1919 (1335), Numara 595, s. 2.

²⁵⁴ **Vakit**, 25 Haziran 1919 (1335), Numara 597, s. 2.

²⁵⁵ **Vakit**, 11 Temmuz 1919 (1335), Numara 611, s. 2.

²⁵⁶ **Vakit**, 14 Temmuz 1919 (1335), Numara 614, s. 2.

“Malumdur ki İzmir’de Hükümetimiz vardır. Şuabât-ı Hükümet vazifelerini ifa ediyorlar. Yunanlılar işgalden sonra yakın vakte kadar, oradaki Türk Hükümeti’nin mevcudiyetiyle istihzâ ediyorlardı. Fakat son zamanlarda bu halleri değişmiştir. Şimdi sık sık Hükümet’le temasa geliyorlar. Son zamana kadar jandarmalarımıza, polislerimize silah taşıtmıyorlardı. İki haftadan beri kuvve-i zabıtamız ifa-yı vazife ediyorlar. Evelleri yalnız gündüzleri polislerimiz karakollarda silahsız oturuyorlardı, şimdi geceleri de vazife görüyorlar. Şunu da ilave edeyim ki, bir aydan beri Cuma vesaire eyyam-ı resmiyede karakollarla mebâni-i resmiyemize Osmanlı bayrakları asılıyor. Yunanlılar evvelce bir fes görmeye tahammül edemezlerken şimdi, bu bayraklara ses çıkaramıyorlar. İzmir’de Yunan idaresinin en son ve yeni vaziyeti, orada bulunan Başkumandan Paraskevopoulos’un iki gün evvel Makedonya’ya gitmesi ve İşgal Kuvvetleri Umum Kumandası’nın İngiliz General Milne Cenapları tarafından deruhde edilmesi üzerine büsbütün değişmiştir”²⁵⁷.

s) *Musiki Bahanesiyle*

Yunanlılar, İzmir’in Karşıyaka ve Kordon gibi semtlerinde haftada bir gün musikiye çaldırılıyor. İlk zamanlarda musikiye için toplanan bazı Müslümanların derhal fotoğrafları alınmış ve bu fotoğraflar Avrupa’ya ve Atina gazetelerine gönderilerek, Müslümanların Yunan idaresine karşı hisseyledikleri memnuniyete bir vesika olarak gösterilmiştir. Keyfiyetten haberdar olan Müslüman ahali, bu malumatı aldıktan sonra artık musikiyeyi dinlememeye başlamıştır²⁵⁸.

t) *İmza Topluyorlar*

Mevsûk yerlerden aldığımız haberlere göre, Yunanlılar jandarmalar vasıtasıyla köyleri dolaşıp Müslüman ahalden Yunan ordusundan memnun olduklarına dair imza toplamaya başlamışlardır. Bu imzaları temin için her türlü vesait müracaat edilmekte ise de, hamiyetkâr Müslümanlar hiç birisi imza vermeye yanaşmamaktadır²⁵⁹.

²⁵⁷ **Vakit**, 15 Ağustos 1919 (1335), Numara 643, s. 1.

²⁵⁸ **Vakit**, 16 Ağustos 1919 (1335), Numara 644, s. 2.

²⁵⁹ **Vakit**, 16 Ağustos 1919 (1335), Numara 644, s. 2.

u) *Pek Hayırlı Bir Azil Kararı*

İzmir'in işgali tarih-i meş'ûmundan beri yüzlerce feryatnamelerle kaldırılması talep edilen İzzet Bey, Hükümet-i cedidenin fâtiha-i icraatından olmak üzere nihayet dün azledildi. Mumaileyhin işgalden evvel, işgal esnasında ve işgalden sonra oynadığı rolleri hakkıyla izah edebilmek için sahifeler dolusu yazı yazmak lazım gelir. Biz burada yalnız bir fikr-i icmâl vermek üzere, yalnız mühim noktaları kaydetmekle iktifa edeceğiz.

İzzet Bey, en mühim rolünü işgalden bir gün evvel ifa etti. Filhakika daha 14 Mayıs Çarşamba günü, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini Maliye Müfettişi tarafından haber alınarak, Posta, Rüsümât ve Defterdarlık veznelerinde mevcut mebâliğin derhal İstanbul'a nakli için devâir-i mezkûreye emredilmiş ise de, İzzet Bey, bunu bir hıyanet-i vataniye şeklinde göstererek Müfettiş Muvaffak Bey'in tevkîfi için Meclis-i Vükelâ'dan karar istihsâl etmiştir. Ve kendisi resmen haberdar edildiği halde, Yunanlıların vürudunu muvâsalatlarından yarım saat evveline kadar resmen ve katiyyen inkâr eylemiştir.

İşgal sabahı saat altıda miting heyeti Vali Bey'in nezdinde içtima etmiş ve İzzet Bey, Yunanlıların İzmir'e gelmeyeceklerini ve olsa olsa, İstanbul'da olduğu gibi muhtelit bir kuvvetin şehre çıkarılacağını ifade eylemiş ve kendisine, bir gün evvel şehirde Kral Alexander nâmına idare-i örfiye ilan olunarak, kuvve-i seferiyenin ale's-sabah şehri işgal edeceğinin ilan olunduğu bildirildiğini söylemiştir.

İşte ahali, bu suretle ve son dakikaya kadar başlarına gelecek felaketten bîhaber bırakıldı. Vakıa halk, Düvel-i Muazzama tarafından ittihâz edilen ve muvakkat bir mahiyette olacağı temin olunan bu harekete karşı, hiçbir suretle müdafaada bulunmamaya katiyyen azmetmişlerdi.

İşgali müteakip İzzet Bey'in bu vaziyeti, Mülkiye Müfettişi tarafından layiha-i mahsusa ile Nezaret'e bildirilmiş ve Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey alenen, "İzzet Bey'in hıyanetine kanaat hâsıl olmuştur" dediği halde, bu rapor halefi tarafından ortadan kaldırılmıştır. İşte İzzet Bey, böyle bir İzzet Bey'dir. Hükümeti bu icraatından dolayı şâyân-ı tebrik görürüz²⁶⁰.

v) *İzmir Kuvâ-yı Milliyesi Nezdinde*

Kuvâ-yı Milliye sahasından gelen Doktor Refet Bey'in şâyân-ı dikkat beyanatı:

²⁶⁰ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 693, s. 2.

Mültecilerin Sefaleti

“Uhdemdeki vazifenin ifası için evvela Afyonkarahisar’a uğradım. Orada 2657 muhacir vardır. Bu miyânda 992 Kürt muhaciri de mevcuttur ki son derece sefalet çekmektedirler. Bu muhacirler çoktan beri Sandıklı’da yerleşmişler ve orada iş bulmuşlardır. Bu adamlar, memleketlerine gönderilmek üzere yola çıkarılmışlar, fakat bu maksat için tahsis edilen para Karahisar’dan ileri gitmelerine kâfi gelmemiştir. Sandıklı’da pekâlâ geçindikleri halde, şimdi Karahisar’da sefalet çekmektedirler.

Bundan sonra gittiğim Dinar’da bütün halk sarı benizli ve büyük dalaklıdır. Kinin ihtiyacı acil olduğu halde hiçbir yerde kinin bulunamıyor. Denizli’de 2000 İslâm, 500 Rum mültecisine tesadüf ettim. Şurası şayân-ı dikkattir ki, Yunanlılar güya Rumları istihlâsa geldikleri halde, Rum ahali, Yunan saha-i işgalinden kaçmaya ihtiyaç hissetmiştir. Bunlar, cemaat teşkilâtından istifade ederek bin-nisbe müreffeh bir haldedirler. Müslümanlar ise, her şeyden mahrum sefil bir haldedirler.

Nazilli iki kısımdan mürekkeptir. Aşağı Nazilli kâmilen muhacirlere hasredilmiştir. Burada 2000 muhacir vardır ki 1563’ü Hükümetçe infak edilmekte, 450’side kendi geçineceklerini bizzat tedarik etmektedirler.

Efeler Arasında

Kuvâ-yı Milliye kumandanları Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali, Dokuz Kızanlardan Hasan Hüseyin Efe ve Şükrü Bey’le hasbel-vazife temas ettim. Kuvâ-yı Milliye’nin azmi katîdir. Dinar - Nazilli hattı tamamıyla Efelerin idaresi altındadır. Efenin izni olmadıkça kimse şimendifere binemez. Hat şayân-ı hayret bir intizam ile işliyor. Efe tarafından mansûb Şakir Efendi isminde bir şimendifer müfettişi hattı pekiyi idare ediyor. Lazım gelen kömür Nazilli’de çıkarılmaktadır.

Kuvâ-yı Milliye son derece kavi bir imana sahip, sağlam Müslüman ve Türklerden müteşekkildir. Seciyeleri mükemmeldir. Vatan ve Padişah uğrunda hepsi feda-yı cana hazırdırlar.

Muhafaza-i hayat ve namus endişesiyle mücadele meydanına atıldıklarını söylüyorlar. Kendilerine aff-ı Şâhâne’den bahsedildiği zaman, aff-ı Şâhâne’ye ancak İzmir’de Kordon Boyu’na geldikleri zaman kesb-i liyakat etmiş olacaklarını ileri sürüyorlar. Beynelmilel tahkikât komisyonunun kararı lehlerinde olacağından ve tahliyenin pek yakında başlayacağından emin buldukları için, el-yevm bilâ faaliyet beklemektedirler. Kuvvetleri yerindedir, teşkilât son derece mükemmeldir.

Demirci Mehmet Efe, henüz 47 yaşında bulunduğu halde herkes elini öpmek icabetini duymaktadır. Yörük Ali, henüz 22 yaşında bir kahramandır. Okuyup yazmak bilmez. İcabında parmağındaki yüzükle mührünü basar. Aydın Baskını'nı bizzat ufak bir kuvvetle yaparak mitralyözler iğtinâm etmiştir. Tahkikat Heyeti kendisiyle iki saat kadar görüşmüştür. Kendisine şu sualler sorulmuştur:

- Yunanlılar yalnız İzmir'de kalırlarsa buna razı olur musunuz?
- Olamayız. Oraya da baskın ederiz.
- Ya biz ise karışırsak?
- Karışmayın diye evvela size rica ederiz. Fakat istihlâs etmek istediğimiz memleketimizdir. Azmimizden hiçbir suretle geri duramayız.

Heyet-i Milliye Teşkilâtı

Her tarafta hükümet teşkilâtı, eskisi gibi hükümet işleriyle meşgul olmaktadır. Bunların işine kimse müdahale etmemektedir. Fakat aynı zamanda Kuvâyı- Milliye işleriyle uğraşmak üzere, ayrıca Heyet-i Milliye Teşkilâtı yapılmıştır. Bunların varidât ve masraflarıyla meşgul olan maliye şubeleri nakliye, sıhhiye ve muhacirîn teşkilâtı vardır. Mütefekkirlerden mürekkep bir Heyet-i Merkeziye bütün bu teşkilâtı idare etmektedir. Denizli'de Heyet-i Milliye'nin kendine mahsus jandarma ve polisi de vardır. Velhasıl Milli Harekâta taalluk eden her şey, Millî Kuvvetlerin idaresi altındadır. Sivas'taki teşkilâtın selamet-i millet ve memlekete matuf olduğuna İzmir Kuvâ-yı Milliyesi tamamıyla kânî olmuşlardır.

Şecer-i Mukaddes

Kuvâ-yı Milliye sahasındaki en şâyân-ı dikkat teşkilât, adliye teşkilâtıdır. Her tarafta misilsiz bir sükûn ve intizam hüküm sürmektedir. Fakat maksad-ı mukaddesi unutarak, ahlak ve kanun hududu haricine çıkanlar, lâzıme-i adaletten katiyyen ayrılmamak şartıyla, son derece şiddetli cezalara duçar edilmektedir. Burada adaletin dört babı vardır: Casusluk, katl, ırza tasallut, sirkat... Bunların her birinde cürüm sübût bulur bulmaz, mücrim şecer-i mukaddese asılmaktadır. Sirkatin hafif şekillerindeki en küçük ceza beş yüz sopadır. Ağırca şekillerde veya tekerrür halinde derhal idam cezası tatbik olunur. Bir kadeh rakı içmenin cezası yüz sopadır.

Şerife Ali ve Ayşe

Kuvâ-yı Milliye'nin en şâyân-ı dikkat ciheti kadınlardan mürekkep müfrezeleridir. Yurtlarını müdafaa etmek ve yunanlılardan intikam almak için

silahlanan mücahideler, başlarındaki örtüye rağmen pek heybetli bir manzara arz etmektedir. Şerife Ali'nin ismi, sahibesinin fevkalade kahramanlığından dolayı halk lisanında Şerif Ali'ye tahavvül eylemiştir. Ateş hattında muharebe eden kadınlardan başka geri hidemâtı kâmilen kadınların elindedir. Levazım işlerini pekiyi idare etmekte, muhariplere su, ayran ve süt taşımakta, muharebe ederken terlerini silmekte ve yaralarını bağlamaktadırlar. Mücahit kadınlardan birine yan gözle bakanın gideceği yer şecer-i mukaddestir. Kuvâ-yı Milliye arasında bulunmuş olan bir adam bu halleri gördükten sonra, mutlaka şevk, iman ve itimad ile avdet etmektedir"²⁶¹.

2- İzmir'in İşgali Üzerine Yapılan Mitingler ve Diğer Tepkiler Hakkındaki Habe ve Yazılar (13 Ekim 1919-14 Ocak 1920)

a) *Darülfünun Hareketleri*

Dün Darülfünun konferans salonunda Payitahtın Âlî Mektepleri namına gelen murahhaslar ve talebelere müteşekkil olarak içtima akdolunmuştur. İçtima'da İzmir işgalinin haksızlığı protesto etmek ve bunun izalesini temin eylemek için birçok teklifler der-miyân edilmiş, nihayet bugün saat 11'de aynı mahalde yapılacak müderrisler ve muallimler içtimama talebelerin efkârını iblağ etmek üzere murahhaslar intihâb olunmuştur²⁶².

b) *İstanbul'un Padişahımıza Dünkü Ulvi Tazarru'u*

Dün Fatih'te elli bin kadın ve erkekten mürekkep muazzam bir miting akdedilmiştir. İzmir hadisesinin medîd ve hazin akisleri dün bütün İstanbul sokaklarında ve bütün İstanbul'un kalbinde dolaştı. Şehrin tarafı bir gün evvelki matemi muhafaza ediyordu. Dükkânlar tek tuk müstesnalarla hep kapalıydı... Fatih Belediye dairesinin önü, parkın içini, etrafını ve karşiki Macar Kardeşler Caddesi'ni baştanbaşa dolduran başlar, hep Fatih Belediye dairesinin balkonuna teveccüh etmişti...

Evvela miting hatiplerinden Selahaddin Bey halkın yalnız burada toplanacağını ve ittihaz edeceği mukarrerâtı lazım gelenlere tebliğ için bir heyet intihâb ederek dağılacığını bildirdi ve onu müteakip Türk edibesi Halide Edip Hanım nutkuna başladı... Bunu Hukuk Fakültesi müderrislerinden Ahmet Selahaddin Bey'le Türk

²⁶¹ **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 699, s. 1-2.

²⁶² **Vakit**, 18 Mayıs 1919 (1335), Numara 559, s. 1.

Ocağı Kâtib-i Umumisi Hüseyin Ragıp, İhtiyât Zabıtânı Teavün Cemiyeti Reisi Tahsin Fazıl, Doktor Sabit ve İnâs Darülfünunu'ndan Meliha Hanımlarının nutukları takip etti.

Nutukların hitâmından sonra Padişahımıza bir arıza takdimi için oradaki heyete salâhiyet verildi. Beş kadın ve beş erkekten mürekkep olan bu heyet Darülfünun'da kaleme aldıkları arizayı derhal Sara-yı Hümayun'a giderek Şevketmeâb Efendimize arz ü ref'etmişlerdir.

Arızanın Sureti

“Padişahımız!

Altı asırlık şerefli bir tarihi, muazzam bir saltanatı olan Türk milleti, bugün, hiçbir hak ve adl tanımak istemeyeni bir hüküm-i galiple vatanın en kıymetli parçalarından mahrum edilmek isteniyor.

Dün Türk ilinin Adana havalisi Fransızlar, Teke müstesna ve Aydın sevâhili ile Konya, İtalyanlar ve nihayet bugün İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini alan halk en derin kalbî acılarını izhar etmek üzere, Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyyelerinin Fatih-i Cedd-i Emced Hümayunları cennet-mekân Fatih Sultan Mehmet Hazretlerinin terbiye-i münfesi etrafında ve pîş-gâh-ı hümayunlarının ulviyet-i manevîyesi önünde bir teheyhüc ve bir vaz-ı ihtirâm ile toplanarak şu feryatlarını arza kullarını tevkiil eylemişlerdir.

Padişahımız! Biz milletlerin hukukuna bilhassa Türklerin hakk-ı millîsine riayeti vaat eden Wilson Prensiplerine külliyyen muhalif feci hadisât karşısında bulunduğumuza ve Osmanlı Padişahlığının inkisâmına doğru hatveler atılmakta olduğuna kâni' bulunuyoruz...

Padişahımız! Biz, İzmir'de kadın erkek birçok millettaşlarımızın esâfil kılıçları altında şehit edilmekte olduğunu öğrendiğimiz için, artık hayatımız pahasına olsa da mevcudiyet-i milliyemizi izhâr etmek üzere ferman-ı hümayunlarına intizar ediyoruz...

Sevgili ve Büyük Hakanımız! Bizi mukaddes beşiğimizden, aziz yurdumuzdan mahrum etmek isteyenlere bir defa göstermek istiyoruz ki, kalplerimizde bir darbe-i hayat-ı mahsus oldukça, burada Türk ilinde yaşayacağız, biz varız ve burada kalacağız”.

Halide Edip Hanımefendi'nin Nutku

“Müslümanlar! Türkler!

Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece karanlık bir gece, fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur...

Hanımlar! Bugün elimizde top, tüfek ve diğer alet yok, fakat ondan büyük ve ondan kuvvetli bir silahımız var: Hakk ve Allah var. Tüfek ve top düşer Hak ve Allah bâkidir... Bugün İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır...

Arkadaşlar! Müslümanlar! Türkler!

Bugün burada toplanan şu halk kitlesinin bir tek isteği var o da, tabi haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvî bir haktır”.

Selahaddin Bey'in Nutku

“Herkes bilir ki harbin ilanından millet sorumlu değildir. Devlet, milleti harbe davet etti ve milletin bu daveti kabul etmesi ananesi icabındandır... Her gün yeni yeni milletlerin devlet olduğunu görüyoruz. Dün Darülfünunda, bugün burada hakkını isteyen bu millet ortadan kaldırılamaz... Milletler uyanıyor, mademki Türk milleti vardır, uyanıyor. Mademki bu his mevcuttur. O hiçbir zaman en eski hukukundan vazgeçmez... İzmir'den işittiğimiz haberler çok fecidir. Orada bizim payidar olacak hukukumuz vardır. İzmir ve diğer işgal edilen yerlerdeki hakkımız çok ümit ederiz ki mahfuz kalacaktır... Yaşasın milletimiz, yaşasın Padişahımız”.

Hüseyin Ragıp Bey'in Nutku

“Ben İzmir ilhakının bütün dünyada en çok imkânsız bir şey olduğunu anlatmak için ne Wilson Prensiplerinden istianeye tenezzül edecek, ne de tarihten ve ne de coğrafyadan misal getireceğim...

Vatandaşlar! Bizimle yaşamak isteyenler için kapımız açıktır. Geldikleri yere gidebilirler. Fakat kendi yurdumuzda hiçbir milletin bize hâkim, bize efendi olarak yaşamasına tahammül edemeyiz... İzmir Yunan'a ilhak edilemez ve hiçbir zaman ilhak edilmeyecektir”.

Tahsin Fazıl Bey'in Nutku

“Kardeşler!

Kalplerimizden pek derin hürmetlerle takdis ettiğimiz camilerimiz, medreselerimiz, mukaddesatımız, sevgili İzmir'imiz hepsi hepsi işte bugün yalancı bir hak ve adalet namına zorla elimizden alınıyor, boğazlanıyor. Dinimiz, ırzımız, namusumuz çiğneniyor. Yaşamak hakkımız gasp olunuyor... Pekâlâ, bilirsiniz ki İzmir, dedelerinin kanı, imanı, itikadı, kahramanlığıyla yoğrulmuş olan Anadolu'muzun bir beşiği, bir yatağı ve nihayet bir mezarıdır. Bugün İzmirsiz bir Anadolu ruhsuz bir

cesettir. Vatan bugün için senden sükûnet, yarın için senden hayat, hareket bekliyor... Bugün düşmanlarının yaygaralarından sakın kederlenme! ... Sakın bed-bîn olma!”.

Meliha Hanım'ın Nutku

“İslâmlar!

Bin tarihinden beri müzmin bir hastalığa tutulan sevgili vatanımız, yüz seneden beri hal-i ihtizâzda yaşıyordu. Fakat bugün ey Türk, Satvet ve şevket ile yaşayan şark yıldızı sönmek üzeredir. Yedi asırdan beri payidâr olan bu mukaddes bina-yı devletimiz gözlerimizin önünde yavaş yavaş çöktürülüyor... Evet, vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız. Kuvvetle iman ediyoruz ki Allah'ımıza sığınarak cebir ile alınan bir hak elbette iade edilecektir”²⁶³ (EK-4).

c) *Üsküdar'da İkinci Büyük Miting*

İzmir hadisesinin vukuundan beri, efkâr-ı ammenin hâlâ itminan peyda edeceği bir haber alamamış olması, payitahtın her yerinde taraf taraf büyük küçük içtimalara, mitinglere devam ve cereyan vermektedir. Dün Üsküdar'da Nasuhî Tekkesi önünde, kollarına İzmir'in nişane-i matemini bağlamış gençlerle, Üsküdar ahalisinden mürekkep büyük bir miting akdedilmiştir. Üsküdarlı şair Talat Bey, Sebahat Hanım, Hamdi Bey ve birçok hatipler milletin galeyanına tercüman olmuşlardır²⁶⁴.

d) *Makriköy'deki Miting*

Dün Makriköy'de yalnız hanımlardan mürekkep büyük bir miting akdedilmiş, dört-beş bin hanıma Makriköy kız mektepleri talebesi de iştirak etmiştir... Mitingde Adile Sultan Numune Mektebi Müdiresi Reşide Hanım, Fatma Saadet, Halide İffet Hanımlar pek heyecanlı nutuklar irâd etmişlerdir²⁶⁵.

e) *Kartal'daki İctima*

Dün yirmi dört Müslüman köy ahalisi Kartal kazasında içtima ederek Amiral Calthorpe ve Sadrazam Paşa'ya telgraflar keşide etmişlerdir. İctimada altı bin kişiden fazla bulunmuştur²⁶⁶.

²⁶³ **Vakit**, 20 Mayıs 1919 (1335), Numara 561, s. 1-2.

²⁶⁴ **Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 1.

²⁶⁵ **Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 2.

²⁶⁶ **Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 2.

f) Muallimler İçtimanda Vatan Meselesi

İstanbul'un tâli ve ibtidaî mektepleri muallime ve muallimleri, Muallimler Cemiyeti'nin daveti üzerine dün öğleden sonra Darülfünun Konferans salonunda toplanmışlardır. Muallimler Padişahımızdan Türkiye'yi taksim eden herhangi bir muahedeye vaz-ı imza edilmemesini istihâm etmişlerdir²⁶⁷.

g) Bursa'daki Miting

İzmir'in işgali haberi üzerine Bursa ahalisinin gösterdiği tezâhürât dair dün Bursa'dan gelen gazetelerde şu tafsilat görülmüştür.

Şehrimiz muhiti, dün İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haberi üzerine elîm bir ye'se kapıldı. Minarelerde müezzinlerin sesleri bir feryat halinde ortalığı uyandırdı. Ahali, camilerde bir araya toplanarak bu haksız işgali düvel-i muazzama nezdinde protesto etmeye ve vatanın adeta canevi mesabesinde bulunan İzmir gibi Türk ve Müslüman olan bir şehrin Yunanlılara kurban edilmemesini devletlerden istihâma karar verdi. Ve memleketin en güzide ve münevver simalarından ve eşraf-ı mütehayyizânından mürekkep zevâtan on dört kişilik bir heyeti intihâb ve bu heyeti hukuk-i Osmaniye'nin muhafazasını talep zımında İstanbul'da mukim Düvel-i Muazzama Mümessilîn-i Siyasiyesi vasıtasıyla Düvel-i Muazzama'ya tebliğ etmek üzere şehrimizde mukim Fransız ve İngiliz mümessillerine i'zâm ettiler²⁶⁸.

h) Dün Bütün İstanbul Hakkını Muhafaza Etmek İçin Yemin Etti

Dün İstanbul'un iki yüz bin matemli kalbi asil ve payidar medeniyetin en kuvvetli şevâhidinden olan Sultan Ahmet Camii'nin huzuruna gelmiş; hak ve istiklâlin en kudsî davasını asırların hüküm sürdüğü bu tarihî sahada Allah'ına, dindaşlarına, millettaşlarına ve bütün milletlere karşı ortaya koyarak, bu hak ve dava için yemin etmiştir.

Sultan Ahmet Camii'nin Park Meydanı'na açılan kapısı önüne bir kürsü kurulmuş ve siyah poşularla örtülen bu kürsü önüne siyaha boyanmış iki Osmanlı sancağı içine almıştı. Kürsüden meydandaki çeşmeye doğru çekilen hatlar üzerinde de yine siyah Osmanlı bayrakları bulunuyor ve milletin hakk-ı hayatını iddia eden satırlar bu bayraklar arasında çırpınıyordu. Kürsünün cephesine Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesi yazılmıştı.

²⁶⁷ **Vakit**, 22 Mayıs 1919 (1335), Numara 563, s. 2.

²⁶⁸ **Vakit**, 22 Mayıs 1919 (1335), Numara 563, s. 2.

Parkın dâhili kadınlara tahsis edilmişti. Ticaret ve Ziraat Nezareti önünden başlayarak Ayasofya'ya kadar uzayan meydan baştanbaşa dolmuştu. Genç, ihtiyar, büyük, küçük hiç mübalağasız 200.000 kişi bu meydanda tazallüm ve tazarru için toplanmıştı. Ta Eyüp'ten İstanbul'un iç taraflarından başlayarak meydana teveccüh eden kabileler, "Müslümanlar ölmez, öldürülemez" yazılı bir siyah bayrak arkasında bu meydandaki mahşere iltihâka geliyorlardı. Siyah çerçeve içinde, "İzmir kalbimizdedir", "İzmir Türk kalacaktır" yazılı rozetler, kalplerin elemelerini gösteren birer nişane gibi göğüslere iliştirilmişti. Meydanda vücut bulan bu tarihî ve vicdanî birlik, yalnız ruhunu intâk edecek bir ses istiyordu. Nihayet Muhammed Emin Bey'in şair sesi duyuldu:

Mehmet Emin Bey'in Nutku

"Kardeşler! Biz mağlub-i vatan ve milletin acısından sonra bugün İzmir'imiz Yunanlılar tarafından işgal edildiğini görüyoruz... Acaba bu zalim vahşet niçin yapılıyor? İzmir'i Yunanistan ve Türkü Yunanlı yapmak için mi? Hayır kardeşler, İzmir altı asırdan beri kırk ulu camiinin beyaz minarelerinden ezan sesleri yedi gökte dalgalandıran bir Müslüman memleketidir..."

Kardeşler! Biz bütün felaket ve musibetlere, her şeye karşı memleket ve milletimizin hayat ve necatından ümidimizi kesmeyelim... Yunanlıları İzmir'den çıkarmak, eski ve yenedünyalara hukuk ve hürriyetinizi tanıtmak istiyor musunuz? Öyle ise en önce aramıza giren nifakı öldürelim... Hepimiz alınlarımızda vatani kurtarmak mefkûresi ve kalplerimizde milleti yaşatmak aşkı olduğu halde Halife ve Hakanlarımızın tahtının etrafında birleşelim. Yalnız iki kuvvete iman edelim. Kendimize ve Cenab-ı Hak'a"²⁶⁹.

i) İzmir Şehitleri Ruhuna Sultan Ahmet Camii'nde Okutulan Mevlit

Dün Sultan Ahmet Cami-i Şerifi'nde öğle namazından sonra, Darülfünun Miting Heyeti tarafından İzmir'de işgal esnasında şehit olanlarla bilumûm şühedânın ruhlarına ithâfen okunmak üzere Mevlid-i Nebevî kıraat ettirilmiştir²⁷⁰.

j) Taşralarda Tezâhürât

Erzurum: İzmir'in o büyük İslam ve Türk yuvasının Yunanlılar tarafından işgaline adil Düvel-i Muazzama-yı İtilafîye'nin müsaade etmesi, hakk-ı hayat ve

²⁶⁹ **Vakit**, 24 Mayıs 1919 (1335), Numara 565, s. 1. (Bu mitingde Fahrettin Bey, Mehmet Ali Efendi, Selim Sırrı Bey, birer nutuk irâd etmişlerdir.)

²⁷⁰ **Vakit**, 29 Mayıs 1919 (1335), Numara 570, s. 2.

mevcudiyet-i Milliyemiz namına büyük bir darbe olarak telakki edildi. Bütün müesseseler, dükkânlar kapanmış, muazzam bir miting akdedilerek işgal keyfiyeti Düvel-i İtilafiye ve efkâr-ı umûmiye-i cihana karşı protesto edilmek üzere lazım gelen muhtıra kaleme alınmıştır. Erzurum'da bütün İslâm âlemi sönmez bir infial ile matemli dakikalar yaşıyor.

Mardin: İzmir'in ekseriyet-i katiyyesi İslâm teşkil ettiği ve hiçbir hak ve sebep-i meşru olmadığı halde Yunan askeri tarafından işgalinin intâc edeceği keşmekeşlere ahali-yi İslâmiye'nin tahammülü kalmamıştır. İzmir ve havalisinin Yunan askerinden tathîrini galeyanda bulunan bilumûm süknâ-yı Müslime-i liva namına ve insaniyet noktasından şiddetle talep ederiz.

Umûm ahali-i İslâmiye namına Mardin Belediye Reisi Hızır.

Kayseri: İzmir adaların yegâne Anadolu limanı olan ve nüfus-i mevcûdesinin beşte dördü öz Türk bulunan bu güzel şehrin Yunan askeri tarafından işgaline muvafakat edildiği haberi cümlemizi müteessir ve hayat-ı Milliye ve dinîyemizi rencide etmiştir.

Ulemadan Mebus-i Esbak Hoca Hacı Kasım, Müftî-Sâbık
Ahmet Remzi, Ulemadan Hacı Nuh ve Hacı Sadık.

Hafik: Altı yüz seneyi mütecaviz Türk ananesiyle Türk mülkü bulunan İzmir'in, hiçbir vecihle münasebâtı olmayan Yunanlılar tarafından işgaline başladığı haber-i elîmi malumumuz olmuştur. Bütün kan ve hayatlarıyla çırpınmakta olan elli bin nüfusu havi kazamızın cesur Türk milleti tahammül ve metanetiyle, metn-i Mütareke hilafına hareketi takbihle temenni-yi istihâm ve neticeyi bekleriz²⁷¹.

Ahali-yi mahalliye namına Hafik Belediye Reisi Vasfi,
Haydar oğlu Hüsnü....

k) Vilayatta Tezâhürât

Dün matbaamıza gelen telgrafnâmeler:

Manisa: Sevimli memleketimizin, Yunan devleti tarafından İzmir'den başlayıp yavaş yavaş devam eden elîm bir işgale maruz kalması, bizleri dil-hûn etmekte ve gayr-i tabîî müthiş bir ceza gibi telakki edilmektedir.

Manisa Türk Kadınlığı Cemiyet-i Umûmiyesi

²⁷¹ **Vakit**, 24 Mayıs 1919 (1335), Numara 565, s. 2.

Bursa Heyeti: İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali protesto etmek üzere, Bursa'da akdedilen mitingin kararı üzerine İstanbul'a bir heyet-i mahsusa gönderilmiş ve evvelki gün Sadrazam Paşa tarafından kabul edilmiştir. Bursalılar hukuk-i milleti müdafaa için her türlü fedakârlığı ihtiyara âmâde bulunduğunu tebliğ etmiştir²⁷².

1) *Toprağımız Üstünde Yaralarımızı Sarmak İstedığımız Son Kısmı İçin*

Dün Ayasofya ile Sultan Ahmet arasında hak ve istiklâl dava eden büyük bir içtima daha yapılmıştır.

Dün, hem resmî ve umûmî dua günü, hem Türk hak ve istiklâlini büyük bir içtima ile dava günüydü. İstanbul'un ve yapılan tamîm üzerine vilayetlerin her köşesinde cami ve mescitte Cuma namazından sonra en tabîî haklarından mahrum edilmek istenilen Müslümanların tazarruu aksettiği gibi, Sultan Ahmet ile Ayasofya Cami-i Şerifleri arasındaki meydanda muazzam bir içtima yapılmıştır. Mitingde Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey, Şukufe Nihal Hanım, Hamdullah Suphi Bey birer nutuk irâd etmiştir.

Mitingin Mukarreratı

1. Türkler, Wilson Prensipleri'nden kendilerinde ait olan on ikinci maddesinin tamami-i tatbikini talep ederler.
2. Birçok ahir milletlere yeniden istiklâl verilirken, 970-1000 seneden beri Anadolu'da saltanat ve istiklâle mâlik olan bir milletin duçar-ı esaret edilmesi muvafık-ı adalet olamaz... Biz Türk ekseriyetini haiz olan memleketlerin birliğine karşı vâki' olan tecavüzü âlem-i medeniyet huzurunda protesto ediyoruz.

Tasdik ve tasvib sesleriyle biten mukarrerâttan sonra meydandakiler, dua-gû efendinin tamamen kalbî dualarıyla, halkın tamamen kalbî olan âmin seslerinin teslimiyet ve ruhaniyeti içinde dağıldı.

Miting Heyeti Huzurda

Miting Heyeti, içtimain hitâmını müteakib derhal Saray-ı Hümayun'a gitmiş ve huzur-i Şâhâne'ye kabul buyrularak, Hak-pây-i Hilafetpenâhî'ye teb'a-i sâdıkalarmın hamiyetini arz etmiştir. Zât-ı Şâhâne, heyeti taltîf buyurmuşlardır²⁷³.

²⁷² **Vakit**, 28 Mayıs 1919 (1335), Numara 569, s. 2.

²⁷³ **Vakit**, 31 Mayıs 1919 (1335), Numara 572, s. 1-2.

m) Edirne'nin Ahd ü Peymânı

Edirne'den aldığımız malumata göre, Sultan Selim Cami-i Şerifi avlusunda büyük ve millî bir içtima yapılmış ve bütün Edirne Müslümanlarının iştirak ettiği bu içtimada, Türk'ün ve Müslüman'ın nasıl yüksek ve kayıtsız bir hakk-ı hayata layık olduğu ispat olunmuştur²⁷⁴.

n) Kastamonu'da Büyük Bir İçtima

Dün Kastamonu'dan müftü, belediye reisi, ulema, eşraf ve tüccardan birçok zevâtın imzalarıyla uzun bir telgrafnâme aldık. Bu telgrafnâmede, geçen Cuma günü, Cuma namazının edasından sonra Kastamonu ulema, talebe-i ulûm, meşâyih, dervişân, muallimîn, müteallimîn, esnaf, tüccar ve zürânın emsali nâ-mesbûk bir içtima akdederek, fırka ictihadlarından mütevellid bilcümle ihtilafâtı terk ile milletin tamamîyet-i mülkiyesini ve memleketin müdahelât-ı siyasiye ve fiiliyeden tamami-i mahfûziyeti temin etmeye karar verdikleri bildirilmektedir. İçtimada, her milletin mukadderâtına sahip olacağı, Türklerin de bu haktan istifade edecekleri Wilson Prensipleri ile kabul edilmiş iken, ekseriye-i katiyyesi tamamen Müslüman ve Türk olan memleketlerimizin ekalliyetler işgali protesto edilmiştir²⁷⁵.

o) Eskişehir'de Muazzam Bir Miting

Eskişehir, 10 Haziran:

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali münasebetiyle muazzam bir miting yapılmış ve yirmi dört saat müddetle "matem-i millî" ilan edilerek bilumûm müessesât kapatılmıştır²⁷⁶.

p) Miting Devam Ediyor

Düne kadar iki gün zarfında gerek Hilal-i Ahmer, gerek şark manzarasını hâvi kartlardan mâada, merkez ve şubât postahanelerinden Düvel-i İtilafiye mümessilleri vasıtasıyla Dörtler Meclisi'ne hitaben yazılmak üzere kabul edilen posta kart ve mektuplarının 130.000'e bâliğ olduğunu tahkîk ettik.

²⁷⁴ **Vakit**, 31 Mayıs 1919 (1335), Numara 572, s. 2.

²⁷⁵ **Vakit**, 9 Haziran 1919 (1335), Numara 581, s. 2.

²⁷⁶ **Vakit**, 15 Haziran 1919 (1335), Numara 587, s. 2.

Daha iştirak edecek ve taşralardan gönderilecek olanlarla bu miktarın milyonlara bâliğ olacağı tahmin edilmektedir. Gönderilen bir kartın üzerine şu suretle bir protestonme yazılmıştı:

“Dersaadet Amerika mmssili siyasisi Mösyö Bristol vasıtasıyla Reis-i Cumhur Mösyö Wilson Cenaplarına:

Prensipelinizin 12. Maddesi, Türkiye’nin istiklâl ve hâkimiyetine mütealliktir. Tarafınızdan vazedilen bu esas, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine şiddetli surette sarsılmıştır. Prensipelinizin müdafaası herkesten ziyade Zât-ı silnelerine râcidir”²⁷⁷.

Kaya oğlu Ahmet

r) *İzmir Şehitlerinin Ruhuna Fatiha*

İzmir için önümüzdeki Cuma günü bir miting akdi için Hükümetçe müsaade olunmadığı için, içtima Sultan Ahmet Camii’nin içinde akd olunabilecektir. Binaenaleyh nmzdeki Cuma günü Sultan Ahmet Cami-i Şerifi’nde Cuma namazını müteakip İzmir Őehedsının mukaddes ruhlarına Fatihalar ithâf olunacak ve htipler tarafından bahtsız vilayetin son vaziyeti hakkında halka izahât verilecektir²⁷⁸.

s) *İzmir Felaketzedelerine Muavenet*

Zât-ı Hazret-i Padişahî’nin nesi

Darülfünun gençlerinin teşebbüsü zerine, İzmir felaketzedegni menfaatine olmak üzere, şehrimizde ne dercine başlandığı ve şimdiye kadar oldukça mühim miktarda para cemedilmiş olduğu malumdur.

Teb’a-ı Hümayunları hakkında her vesile ile şefkat ibraz eden Muhterem Padişahımız, bu defa İzmir muhacirlerine nam-ı Hmayunlarına 1000 ve Harem-i Hümayun namına 500 lira ihsan buyurmak suretiyle, efrâd-ı millet hakkında perverde eyledikleri sr-ı şefkat ve himayeyi, bu kere de ibraz buyurmuşlar. Ve bil-cümle tebaalarını minnet ve şükran altında bırakmıřlardır²⁷⁹.

t) *Veliahd-ı Saltanat Hazretlerinin nesi*

Darülfünun ve Mekâtib-i liye ne Derci Heyeti namına, Fen Fakültesi müderrislerinden Salim ve Hukuk Fakültesi talebesinden Galip Hikmet ve Ticaret

²⁷⁷ **Vakit**, 21 Haziran 1919 (1335), Numara 593, s. 1.

²⁷⁸ **Vakit**, 10 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 696, s. 1.

²⁷⁹ **Vakit**, 16 Kânun-ı evvel (Aralık) 1919 (1335), Numara 758, s. 1.

Mekteb-i Âlisi'nden Tevfik Beylerden mürekkep bir îâne grubu evvelki gün Veliahd-ı Saltanat Hazretleri'nin saraylarına azîmetle, İzmir felaketzedegâni menfaatine îâne derci için geldiklerini beyan ederek Veliahd-ı Saltanat Hazretleri'nin muavenet-i rahimânelerini istirhâm etmişlerdir.

Veliaht Hazretleri, heyeti, huzur-i necabetpenahîlerine kabul ederek demiştir ki: “Hepinizi esasen bekliyordum. Vatanın teâlisini esasen sizden beklerim. Gençliğe karşı kalbimde derin bir muhabbet vardır. Milletimizin, maruz kaldığımız felaketlerden ancak gençliğin sa‘yi ve azmiyle kurtulabileceğimize eminim.”

Veliahd-ı Saltanat Hazretleri, tarafından tensîb buyrulacak miktar îâne Darülfünun veznesine irsâl olunacaktır²⁸⁰.

u) Her Taraftan İâneye İştirak Ediliyor

Tersane-i Âmire fabrikalarında çalışan amelenin, maaşlarından yüzde muayyen bir miktarı muhacirlere terk edecekleri haber alınmıştır. Bahriye Nezareti memurları Çarşamba gününe kadar aralarında derc edecekleri îâne hâsılatı Darülfünun İâne Heyeti'ne göndereceklerdir.

Dün Trakya Sosyalist Fırkası'nın Kasımpaşa Şubesi'ni teşkil eden tersane amelesi, Kanun-i evvel aylıklarından 600 lira kadar bir meblağı muhacirlere teberru ettiklerini bildirmişlerdir.

Taşralılar da îâneye iştirak etmektedirler. Çatalca Mütalaa Salonu Müntesibîn'i tarafından toplanılıp, sıhhiye memuru Fethi Bey tarafından dün Darülfünun Heyeti'ne İzmir muhacirleri namına 1205 kuruş teslim edilmiştir. Tekfurdağı'nda vaki olan talep üzerine, Darülfünun İâne Heyeti tarafından İzmir mazlumları menfaatine ihraç edilmiş olan piyango biletleri mezkûr Mutasarrıflığa gönderilmiştir.

Dün Tophane Mezbahası Baytarı Ferit Bey'in vasıtasıyla celeb ve kasap esnafı 110 lira îâne vermişlerdir.

Çürüksulu Mahmut Paşa 20, Beyoğlu Jandarma Taburu efrâdı tarafından 15, Erkân-ı Harbiye Mektebi tarafından 30 lira verilmiştir.

İmalat-ı Harbiye, Tophane Fabrikaları efrâdı ve zabıtânı namına Kaymakam Halim Bey, Darülfünun'a gelmiş ve kendilerine îâneye iştirak etmek istediklerini beyan ve efrâda tevdi olunmak üzere makbuz istemiştir. Büyük ticarethaneler, müessesât-ı

²⁸⁰ **Vakit**, 16 Kânun-ı evvel (Aralık) 1919 (1335), Numara 758, s. 1.

maliye, bankalar iâneye iştirak ettikten sonra hesabât kapatılacak ve müsamerelerin tertibi meselesi ile uğraşılacaktır²⁸¹.

v) *Muğla’da Akdedilen Miting ve İttihaz Edilen Mukarrerat*

Mukadderatımız hakkında bir karar verilmek üzere olduğu şu sırada deverân eden şaibeler, her taraftan pek haklı olarak bir endişe ve asabiyet tevlîd etmektedir. Bu endişenin sevkiyle Anadolu’nun muhtelif mahallerinde mitingler akdedilmekte ve mevcudiyet-i siyasiyemizin temini için Düvel-i Muazzama’nın hissiyat-ı hakşinasânesine müracaat edilmektedir. Her gün bu hususta matbaamıza birkaç telgrafnâme vürud etmektedir. Dün Muğla’dan şu telgrafnâmeyi aldık:

“Efkâr-ı umumiye-i millete müracaat etmeksizin Harb-i Umumiye bazı esbap ve avâmil-i siyasiye icraatı ile dâhil olan Türkiye, mevcudiyet-i siyasiye ve tamamiyet-i mülkiyesinin temini için azami fedakârlık ihtiyar eylemiş ve İstanbul’la Vilayet-i Şarkiye’nin Rus Hükümet-i müstebidesinin tecavüzünden masûniyetini anlar anlamaz harpten çekilmeye teşebbüs ve hatta bir milyona karîb efrâd-ı askeriye terk-i silahla memleketlerine kararen avdet etmiş ise de re’s-i kârda bulunan hükümetin milletin arzu-yi umumiyesini keşif ve tahmin edecek derecede bir eser-i kiyaset ve siyaset göstermemesi yüzünden bir müddet daha fiilen hal-i harpte kalmış idi. Türklerin hasâil-i mümtazesini ve şimdiye kadar âlem-i medeniyet ve siyasete sebkeden hidemâtı tarihen müsbet ve bîtaraf zevâtın şahadetiyle muayyen iken küçük milletlerin ihtirasât-ı siyasiyeleri tesirâtıyla hukuk-i Milliyesinin ihlâl ve yüz binlerce Müslümanların İzmir ve havalisi ile mevki-i sâirede itlâf edilmekte bulunması asr-ı medeniyet için idi. Türkiye muahede-i sulhiyesinin müzakereye başlanması hasebiyle İngiltere ve Fransa millet-i necibesinin tarihî dostluğu ve Amerika ve İtalya’nın müsellemler olan adaletlerine istinâden Türkiye efkâr-ı umumiyesinin muhafazasını iblâğa mücâseret eyleyiniz. Türkler Mütareke’yi intâc eden ve umum milletlerin kabulüne iktirân eyleyen Reis-i Cumhur Wilson Cenaplarının kavâidine riayetle ekseriyet-i kahiresi Türk ve Müslüman olan ve hiçbir suretle aczi kabul etmeyen aksâm-ı hazıra-ı memâlikimizde, müstakilen yaşamak ve hukuk-i mukaddese-i Milliyesinin ihlâline katiyen meydan verilmemek istiyor. Unsur-i kalîle-i Hıristiyanîye ve milel-i sâireye serbestî-i tam ile inkişaf hakkı îtâ ve icabat-ı hazıra-ı medeniye muvafık bir surette teşkilât-ı siyasiye ve idariye ve adliye icra kılınacağı cihetle Düvel-i Mufahhame-i İtilafîye’nin müzâheret-i maliye ve irşadât-ı

²⁸¹ **Vakit**, 16 Kânun-ı evvel (Aralık) 1919 (1335), Numara 758, s. 1.

maneviyesine arz-ı iftihar ediyoruz. Türklük ve Müslümanlık imal edilecek bir uzuv olmadığından mutalebât-ı meşrua-ı sâlifesinin kabulünü sulh ve sükûn-i âlemin takarrür ve tespiti vazife-i mühimmesini deruhte buyurmuş olan Düvel-i Muazzama'nın rical-i siyasiyesinin intizar-ı hakşinâsânesine arz eyler ve diğer milletler gibi Türk ve Müslümanların da mazhar-ı adalet buyrulmasına delaletlerini istirham ederiz"²⁸².

Menteşe Cemaat-i İslâmiye Reisi Müftü Mehmet Emin, Mentеше Mebusu Halil İbrahim, Meclis-i Umumi Azasından Mustafa Hamdi, Miting Heyeti ve Belediye Reisi Mehmet Ragıp.

y) *Hak ve Hakikat Huzurunda Bir Dava-yı Mukaddes: İstanbul Türk'ün, Türk İstanbul'undur*

Kanun-ı sani'nin 13. günü (Salı), yüz binlerce İslâm, yüz binlerce Türk, bir mihrap önünde bir kalp ile harp felaketinden sonra bir de sulh felaketi, kendisini hakk-ı hayattan mahrum edecek bir sulhun felaketi için ilan-ı isyan etti. Dün, Türk'ün ruhu etrafında boynu bükük duran 150 bin çocuğunun kalplerinde dolaşarak asalet ve namusuna şahit iki mabet arasında, hak ve hakikat huzurunda, bugüne kadar Türk tarihinin lekesiz olduğuna ve lekesiz kalacağına yemin etti. Minarelerden, topraklar üstünden vakur ve namuskâr Türklüğün saadetini Hâlık'tan isteyen ilahiler, gece ibadetlerinin huşulu ra'şeleri gibi, kalplerde titreyip hıçkırırdı.

Hatiplere mahsus mahal Osmanlı bayrakları ile tezyîn edilmişti. Mitinge iştirak eden İstanbul halkı, kürsünün etrafından itibaren Sultan Ahmet Parkı'nın karşısındaki sıra kahvelere kadar uzanmıştı. Mitinge bütün Mekâtib-i Âliye, Mekâtib-i Sultaniye talebeleri, medreseler, İstanbul Muhafızı Said Paşa, Polis Şube Müdirâtı gelmişlerdi. Fevkalade bir intizam içinde hitâm bulan mitinge, miting heyeti, Polis Mektebi talebeleri ve polisler nezaret ediyorlardı. Mitinge yüzlerce kadınlarımız da iştirak etmişlerdir.

İzmir Müdafaa-i Hukuk azası, beyaz bir zemin üzerine kırmızı ve siyah harflerle Türkçe ve Fransızca "İzmir Türkiye'nindir. İstanbul Türklerindir" yazılı bir bayrak etrafında toplanmışlar ve kürsünün sol tarafında ahz-ı mevki etmişlerdir.

İlk hatip olan Rıza Nur Bey'in nutkunun başlangıç ve nihayetinde Ayasofya ve Sultan Ahmet minarelerinden tekbirler alınmış ve kürsü civarında bulunan Darülhilafet-i İslâmiye Medresesi talebeleri buna iştirak etmişlerdir.

²⁸² **Vakit**, 5 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 778, s. 3.

Nakiye Hanımefendi'nin nutkuna da bir kat daha heyecan veren bu tekbirler, herkesi ve hatta oradaki heyecanın azametinden müteessir ecnebileri bile bir dakika için Türkleştiren Hamdullah Suphi Bey'in azap ve ızdırab ile karışık nutkunun başında ve nihayetinde tekrar edilmiştir.

Hamdullah Suphi Bey'in nutkuyla kalbi dolan bir Fransız hanımı, Hamdullah Bey'in sözlerini fart-ı teessürle birçok defalar kesmiş, "Türkler, Türkiye ölmeyecektir", diye haykırmış ve nihayette hitabet kürsüsünden çekilen Hamdullah Bey'i tekrar kürsüye davet ederek Fransızca söyleyeceklerinin Hamdullah Bey tarafından tercümesini rica etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey'in nutku müteakip miting heyet-i tertibiyesinden ve Darülfünun talebesinden Muhsin Fazıl Bey o saatte Edirne'den gönderilen telgrafnâme-yi ahaliye kürsüden okumuştur²⁸³.

z) Anadolu'da Vatanperverâne Tezâhürât

Karesi, 13 Kânun-i sani: "Sevgili İstanbul'umuz Muazzam Fatih'in en kıymetli bir vediasıdır... İzmir, Anadolu'nun kalbi ise, İstanbul da, dimağıdır. Bunun halâsı uğrunda Türk bütün mevcudiyetini fedaya amâdedir. Heyet-i Merkeziye'miz, yedi aydan beri zulmün, tecavüzün karşısında bütün maddî ve manevî varlığıyla fedakârlık yapan, kan döken zîşeref bir kitle-i külliye namına, İstanbul'daki kardeşlerine hitap ediyor: Millî ve vatanî vazifeniz başına koşunuz... Bizler bütün Anadolu, mukaddes İstanbul'un ebediyen Türk kalması en ateşin ve katî bir iman ve gaye-i millî olarak kalbinde saklıyor. Ve İzmir'imizi gaddar bir pençeden kurtarmak için şimdiye kadar harika-engiz fedakârlıklar gösteren Kuvâ-yı Milliyemiz, bütün cihan beşerine karşı ilan ediyor. İstanbul Türk'tür, ebediyen Türk kalacaktır. Bunun hilafında bir karar Türk'ün şimdiye kadar kırılmayan süngüsüyle karşılanacaktır"²⁸⁴.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İzmir Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi Namına
Vasıf

²⁸³ **Vakit**, 14 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 787, s. 3.

²⁸⁴ **Vakit**, 14 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 787, s. 3.

3- Vakit Gazetesinde İzmir'in İşgali Hakkındaki Yazılar ve Değerlendirmeler (16 Mayıs 1919-29 Temmuz 1919)

a) *İzmir'in İşgali*

Alman mukaddemât-ı sulhiyesi tebliğ edildiği günden beri, pek tabii olarak hâl-i intizarda idik. Türkiye'ye ait olan şerâit-i sulhiyenin bu haftalar içinde bize de tebliğ edilmesi ihtimalini düşünüyorduk. Fakat şerâit-i sulhiye resmen tebliğ edilmezden evvel İzmir gibi Anadolu'nun can evi demek olan mühim bir limanın ansızın Yunanistan işgal-i askerîsi altına terk olunabileceğine ihtimal vermiyorduk. Türkiye'ye ait sulh şerâiti mevzubahis olunca Wilson Prensipleri'nin hayaline ruhumuzu müteselli ediyorduk. Acaba bu teselli acı inkisâr-ı hayal ile mi nihayet olacak?

İzmir bütün manasıyla hâlis bir Türk şehridir. Burada bulunan her Rum her Ermeni mükemmel Türkçe konuşur. Bir Türk bir Rum ile alış veriş ederken mükâleme. Türkçedir. Bir Rum bir Ermeni ile pazarlık yaparken yine Türkçe ile ifade-i meram eder. Fakat buna mukabil İzmir Rumları Ermenice bilmediği gibi Ermeniler de Rumca bilmezler şu halde İzmir'de Türkçe lisanı karışık anasırla meskûn olan sâir Türk şehirleri gibi muhtelif anasır arasında bir ihtilât köprüsü olmuştur. Binaen aleyh İzmir'de teşkil edebilecek idare ancak Türkçe lisanıyla ifâ-yı vazife edebilir...

Onun için Şark Meselelerini adilâne bir surette halletmek için mahallerine bir tedkîk heyeti gönderileceği hakkındaki haberi duyduğumuz zaman biz bu hakikatleri düşünmüş ve bundan dolayı cidden memnun ve müsterih olmuştuk. Bilmem nasıl oldu? Şarka gönderileceği söylene tedkîk heyetinin tehiri şuyû' buldu. Şimdi de işitiyoruz ki İzmir Yunanistan işgal-i askerîsi altına terk edilmektedir...

İzmir, Anadolu'nun kalbidir, kalpsiz bir insanın yaşaması ne kadar mümkün değilse Türk Anadolu da İzmirsiz yaşayamaz. İzmir Anadolu'nun eti ciğeridir²⁸⁵(EK-3).

b) *İşgalin Manası*

İzmir istihkâmlarının Yunanistan tarafından işgali, efkâr-ı umûmiye üzerinde korkunç bir muamma tesiri yaptı. Hükümet tarafından matbuata verilen Tebliğ-i Resmî metni bu muammanın hallini teshîl etmekten ziyade biraz daha iğlâk ediyor... Tebliğ-i Resmî'den anlaşıldığına göre İngiliz Kuva-yı Bahriyesi Kumandanı Amiral Calthorpe, Aydın Valisine müracaat etmiş ve İzmir istihkâmlarının Mütarekenâmenin 7. Maddesi ahkâmına istinâden işgal edileceğini bildirmiştir... Mütarekenâmenin 7. Maddesi,

²⁸⁵ Mehmet Asım, "İzmir'in İşgali", **Vakit**, 16 Mayıs 1919 (1335), Numara 557, s. 1.

filhakika, Müttefik Devletlere menfaatlerini tehdit edecek bir vaziyet zuhurunda her hangi bir sevkül-ceyş noktasını işgal etmek hakkını vermiştir. İzmir limanı da Bahr-i Sefid üzerinde mühim bir sevkül-ceyş noktasıdır. Eğer İtilaf Devletleri kendilerini menâfi-i mahsûsalarını tehdit edecek bir vaziyet karşısında telakki ediyorlarsa, mezkûr madde mucibince İzmir istihkâmlarının işgalini talep edebilirler... Vakıa bugün İzmir ve havalisinde müttefiklerin menfaatlerini tehdit edecek bir hal bulunduğu dair hiçbir şey yoktur. Böyle bir işgal nokta-ı nazarımızdan lüzumsuzdur.

Eğer İzmir'i işgal eden asker İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya devletlerinden birine mensup olsaydı bu tarzda bir muhakeme yürütmek makul ve mantıkî olabilirdi. Fakat hakikat bu merkezde değildir. İzmir limanına ihraç edilen asker, Yunan kuvvetlerinden terekküp etmektedir. Sırf bir Mütarekenâme tatbikatı şekil ve mahiyetinde bile olsa İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali Türkler ve Müslümanlar tarafından elim bir ızdırab ile karşılanmak için kâfidir.

Amiral Calthorpe tarafından Hükümet-i merkeziyeye tebliğ edilen notaya göre, İzmir'in işgali Mütarekenâme'nin değil belki Paris Sulh Konferansı'nın hakkımızda ittihaz ettiği mukarrerâttan bir maddenin tatbikatından ibaret olduğu anlaşılmaktadır. İşte bütün Anadolu'yu en derin endişe ve ızdırablar içinde kıvranmağa mecbur eden şey meselenin bu cihetidir.

Bu muhtelif meseleleri halletmek için hatıra iki tarz ihtimal vârid oluyor:

Birinci İhtimal: İhtilaf Devletleri Almanya hakkında olduğu gibi Türkiye hakkında da bir mukaddemât-ı sulhiye muahedesi hazırlayacak, Türkiye'yi konferansa davet edecek, murahhaslar arasında müzakerât cereyan edecek. Sulh muahedesinde kararlaştırılmış olan esaslar dairesinde muhtelifün-fih olan mesâil birer birer fiilen hall ü fasl edilecek.

İkinci İhtimal: İtilaf Devletleri düşünüyor ki Türkiye meselesi pek muğlak ve halli en müşkil bir muammadır. Bir İzmir, bir Trakya ve ya İstanbul meselesinin şu şekilde mi yoksa bu şekilde mi halledilmesi muvafıktır, bunu tatbikattan evvel kestirmek imkânsızdır²⁸⁶.

c) *İzmir İşgalinin Neticeleri*

Vakâyı bütün tahminlerimizdeki isabeti te'yîd etmiştir. İzmir'in Yunanistan askeri tarafından işgali teşebbüsü ilk neticelerini vermiştir. Bu neticelerden birisi

²⁸⁶ M. Asım, "İşgalin Manası", **Vakit**, 17 Mayıs 1919 (1335), Numara 558, s. 1.

kabinenin istifası, ikincisi işgal ameliyesinin İzmir’de ihdâs ettiği vaziyet, üçüncüsü gerek İstanbul ve gerek taşra efkâr-ı umumiyesinde hâsıl olan heyecan-ı şedittir.

İzmir hadisesi meydana çıktığı zamandan beri hiçbir Türk’te rahat ve huzur kalmamıştır. Herkes bu halin avâkibini düşünmekle meşguldür. Türkiye efkâr-ı umumiyesi İzmir’in Türkiye’den alınarak Yunanistan’a verilmesinde ısrar edildiği takdire bunun bir felaket-i umûmiye mukaddimesi teşkil edeceğine kâni’dır. Binaenaleyh Hükümet, her türlü ihtimalâta karşı milletin müzâheretinden tamamen emin olarak yürümesi lazımdır ²⁸⁷.

d) *Milletin Matemi*

Dün sabah sokağa çıkanlar Türk ve Müslüman İstanbul’u baştanbaşa matemlere bürünmüş gördüler. Dükkânları, mağazaları, dârül-mesaileri kapanmış buldular. İki günden beri İzmir hakkında alına haberler bütün Türklerin kalbini matemlere gark etmişti...

Aman ya Rabbi! Ne kadar aldanmış, ne kadar aldanmışız! Derin bir safvet-i kalple Wilson Prensipleri’nin hayalâtına dalıp kalmışız. İnkisar-ı hayalimiz her gün bir parça daha artıyor...

İzmir Yunanistan’a niçin verilmek isteniliyor? Bunun için gösterilen sebeplerden biri şudur: Yunanistan Devleti Harb-i Umumi’de İtilaf Devletlerine yardım etmiş de yararlıklarına mükâfaten istihkakı kesb etmiş. Yunanistan’ın Düvel-i İtilafîye’ye ne gibi yardımları olduğunu takdir etmek bize düşmez. Fakat mükâfat olarak verilmek istenilen şey İzmir olunca Türkler için bir hakk-ı hayat meselesi meydana çıkıyor. İtilaf Devletleri bir yardım mukabilinde Yunanistan’a bir mükâfat arzusunda olabilirler. Buna bir şey diyemeyiz. Lakin şu hakikati Avrupa devletlerinin nazar-ı insaf ve hissiyât-ı adaleti önüne vazedemiz ki, mükâfat şeklinde Yunanistan’a verilmek istenen İzmir Anadolu Türkiye’sinin başıdır²⁸⁸.

e) *İşgal mi, Muavenet mi?*

Yunan Kuvve-i İşgaliye Kumandanı Zafirooulos beyannamesinde İzmir ve havalisinde yapılan harekâtın bir işgal mahiyetinde olmadığını söylüyor... O halde bugün İzmir ve havalisini işgal eden Yunan askerinin oradaki hikmet-i vücudu ne imiş? Alelade bir muavenet; yani İzmir’de bulunan Osmanlı Kuvâ-yı Askeriyesi orada

²⁸⁷ M. Asım, “İşgalin Neticeleri” **Vakit**, 18 Mayıs 1919 (1335), Numara 559, s. 1.

²⁸⁸ M. Asım, “Milletin Matemi” **Vakit**, 19 Mayıs 1919 (1335), Numara 560, s. 1.

asayişin teminine kâfi değilmiş de, Yunan askerleri Osmanlı memurîn-i mülkiye ve diniyesinin vazifelerini teshîl edecekmiş!

Sonra Yunanistan muavenetinin ne demek olduğunu biz pekiyi biliriz. Kumandan Zafiroopoulos kendi milletinin tarih-i kadimini biraz düşünürse bizzat o da bizi tasdik etmeye mecbur olacaktır. Makedonya Hükümdarı Filib'in kadîm Yunanistan'a ettiği muavenet ile bu günkü Yunanistan'ın Aydınlılara kendi kendine arz ettiği muavenet arasında esas itibariyle hiçbir fark yoktur...

Alınan mevsûk haberlere göre Yunan askerlerinin İzmir'e çıktıkları gün Rumlar tarafından İzmir'de hükümet memurlarının ve ahalinin evleri soyulmuş, birçok biçare masum insanlar şehit edilmiştir. Bu vakâyı gösteriyor ki vaat edilen muavenet hakikaten şayân-ı tebrik bir surette yapılmaktadır.

Bugün vaziyet tamamıyla tevessü' etmiş gider. Yunanistan'ın İzmir'i işgali artık bir emr-i vaki olmuştur. Şimdi bu emr-i vaki karşısında ne yapacağız? Dikkat ediyoruz ki şurada burada her kafadan bir ses çıkıyor. Bu sesleri birleştirmek en hayatî bir meselemizdir. Artık fırka dedikodularını, şahsî emeller, ihtirasları katiyen bir tarafa itmeliyiz. Müşterek tehlike karşısında ve hükümet kuvveti altında tam bir ittihat ile yürümeli, intizamsızlıkların, ittihatsızlıkların önüne geçmeli, hakkımızı, daima hakkımızı, her vasıta ile hakkımızı müdafaa etmeliyiz. Kendi kendimiz aldatmak zamanında değiliz. Vatan tehlikededir²⁸⁹.

f) Söz Milletindir

İzmir hadisesi, Meclis-i Mebusân'ın yokluğunun ne demek olduğunu bize pek acı surette hissettiriyordu... Gün geçmiyor altı yüz senelik muazzam Osmanlı şecere-i saltanatının en kıymetli bir dalı, bir ecnebi baltasıyla kesiliyor.

Paris Sulh Konferansı, hükümetimizi müzakerât-ı sulhiye için davet etmeye lüzum görmüyor. Kendi kendine mukarrerât ittihaz edecek, hükümete tebliğ edecek. Buna karşı ne yapmalıyız? Kanun-i Esasi mücebince sulh akdi, eczâ-yı memleketten bir parçanın ihlal veya fekk-i ilhakı münhasıran Meclis-i Millî'nin kararına bağlıdır. Binaenaleyh bugün her şeyden evvel umum milletin âmâl ve iradesinin kanunî bir şekilde tezahürünü temin edecek bu vasıta-ı Milliyeye ihtiyaç var.

²⁸⁹ M. Asım, "İşgal mi, Muavenet mi? " **Vakit**, 20 Mayıs 1919 (1335), Numara 561, s. 1.

Bir hasta ölürlen bile vasiyet yapmaya muhtaçtır. Osmanlı Türk milletinin vasiyetini kim yapacak? Bu vaziyet karşısında Hükümete düşen vazife şudur: Meclis-i Millî'yi toplamak²⁹⁰.

g) Ne Görüyoruz, Ne İşitiyoruz?

Gözlerimize mi inanacağız? Kulaklarımıza mı? Mütereddiz. Gözlerimizle gördüğümüz ahvâl ile kulaklarımızla işittiğimiz akvâl arasında o kadar açık bir tezat var ki, insan buna karşı ne diyeceğini şaşırıyor. Harb seneleri içinde Amerika Reis-i Cumhuru Wilson'un medeniyet âlemine irâd ettiği hitâbeler hâlâ kulaklarımızda çınlıyor. Bu hararetili hitâbelerin vaad ettiği adl ü hak düsturları hâlâ çâr aktâr-ı cihanda aks-endâz oluyor.

Wilson Prensipleri'nin gayesi, sulh-i umumî ile beraber artık emperyalizm esasâtını yıkmak gayesini istihdâf ediyordu. Bu Prensiplerin ihtiva ettiği adl ü hakk vaatlerine istinâden Mütareke akdedildi. Hâlbuki biz bu Prensiplere rapt-ı kalp ederek akd-i sulhu beklerken nâ-gehâni bir surette emperyalizm namına İzmir ve havalisi işgal edilmiş, Anadolu'nun halis Türlerle meskûn olan diğer bir takım aksamı da keyfe mâ-yeşâ işgal edilmeye başlanmıştır. Acaba bu vaziyet karşısında sorulan suallere Paris Sulh Konferansı'nı teşkil eden Düvel-i Muazzama mümessilleri ne cevap vereceklerdir? Bu cevabın mahiyetini öğrenmek mücib-i merak bir şeydir.

Ahiren Avrupa gazetelerinden okunduğuna göre, İtalyan Başvekili Orlando, İtalyan Meclis-i Mebusânı'nda İtalya'ya atfedilen emperyalizm emellerinden bahsettiği sırada demiştir ki:

“İtalya'ya emperyalizm atfedilmesine karşı protesto ederim. Emperyalizm, bir yeri, ahalinin arzusu hilafına olarak cebren almaktır. İtalya ise havza-i hükümetini, Avrupa'da ahali İtalyan idaresine muhalif olan hiçbir yere teşmîl etmek niyetinde değildir. İtalyanlar, uzun müddet arzuları hilafına olarak ecnebi işgali altında kaldıkları için, bu yolda bir ecnebi idaresinin ne demek olduğunu pekâlâ bilirler”.

Senyör Orlando emperyalizm hakkındaki tarifi mutlak olarak irâd etmiştir. Bu tarife nazaran, gerek Avrupa kıtasında olsun, gerek Asya kıtasında olsun herhangi bir yeri ahalinin arzusu hilafına işgal etmek, “emperyalizm” addedilmek icap eder. Binaenaleyh Anadolu'da Türklerle meskûn olan topraklarımızı, ahalinin re'-yi hilafına cebren istilâ etmek bir emperyalizmden başka bir şey midir?²⁹¹

²⁹⁰ M. Asım, “Söz Milletindir”, **Vakit**, 22 Mayıs 1919 (1335), Numara 563, s. 1.

²⁹¹ M. Asım, “Ne Görüyoruz, Ne İşitiyoruz?”, **Vakit**, 26 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1.

h) Anadolu'dan Bir Ses

Kastamonu'da çıkan Açık Söz gazetesinden:

Milyonlarca İslâm, şimdiye kadar İstanbul'u mukaddes bir şehir olarak tanıyor. Çünkü orası Halife'nin yeridir, İslâm Peygamberi'nin vekilinin oturduğu yerdir. Bütün İslâmların kulağı İstanbul'un minarelerinde ve camilerinin kubbelerindedir. Onun içindir ki İslâmların bulunduğu bütün iklimlerin, Türklerin yaşadığı bütün ülkelerin, gözü, kulağı, kâffe-i havâssı İstanbul merkezine müteveccih ve mün'atıf bulunuyor.

Zavallı İstanbul... Seni bu hâlde görecek miydik? Böyle bir zamanda evladın fırka ihtirasâtıyla kavrulacak, şahsî menfaatler peşinde koşacak mıydı?

Şimdi size hitap ediyoruz. Ey Anadolu vilayetleri, şehirleri, köyleri! Hepimiz memleketimizi kurtarmak uğrunda birleşmeliyiz. Uyku dönemi çoktan geçmiştir. Bu zamanda uyku milletin, Türklüğün, İslâmiyet'in ebediyen olmaması demektir. Osmanlı İmparatorluğu, İslâm Hükümeti, Türk Padişahlığı muhataradadır, tehlikededir. Uyan İslâmoğlu! Uyan Türkoğlu! Vatanını kurtar, milletini kurtar, dinini kurtar... Ve sen kurtul... Uyan... Ey mukaddes Anadolu²⁹².

4- Batı Anadolu'daki Diğer Şehirlerimizin İşgali Hakkındaki Haber ve Yazılar (31 Mayıs 1919-29 Haziran 1920)

a) Kuşadası'nda

Yunanlılar Kuşadası'na doğru 5 kilometre kadar işgal etmişlerdir. Ondan ötesi İtalya'dadır. İtalyanlar her tarafta telefon ve telgraf yapıyorlar. İtalyanların işgali üzerine hiç kimsede bir heyecan görülmemiştir. Halk faaliyetle işlerine güçlerine devam eder²⁹³.

b) Ayvalık'ın İşgali

Paris gazeteleri, Ayvalık'ın Yunan askeri tarafından işgalini haber vermektedir. Dâhiliye Nezareti'ne vârid olan malumata nazaran, Ayvalık civarında Yunanlılarla bazı müsademât vukua gelmiş ve mühim zayıat olmuştur²⁹⁴.

²⁹² **Vakit**, 29 Temmuz 1919 (1335), Numara 629, s. 2.

²⁹³ **Vakit**, 31 Mayıs 1919 (1335), Numara 572, s. 2.

²⁹⁴ **Vakit**, 4 Haziran 1919 (1335), Numara 576, s. 2.

c) *Manisa'nın İşgali*

Dün Matbuat Müdüriyetine Manisa'dan âtideki telgrafnâme gelmiştir. “Dün Yunan askeri tarafından Düvel-i Mutelife kararına istinâden, Manisa'nın işgali suretiyle hukukumuzun pâ-y-mâl edilmesi %85 nisbetinde olan Müslüman ahaliyi son derece galeyana getirmiştir”²⁹⁵.

d) *İşgal Tevessü' Ediyor*

Yunan kıtaları, Aydın hattı üzerinde Nazilli, Bandırma hattı Akhisar kasabasını da işgal etmişlerdir. Yunan kıtaâtının maksadı Akhisar'la Ayvalık arasını birleştirmek olduğu zannolunuyor. Ayvalık'ta birkaç günden beri devam etmekte olan müsâdemelerin tevakkuf eylediği haber alınmıştır²⁹⁶.

e) *Ödemiş'in İşgali*

İzmir'de çıkan Rumca Kozmos gazetesinin Salı günü aldığı bir telgrafnâmeye göre, Yunan Evzon Askeri Ödemiş'e vâsıl olmuştur. Yunan askeri Hıristiyan ahali tarafından parlak bir surette istikbâl eylemiştir²⁹⁷.

f) *Kuşadası'nda Yunan Kıtaâtı*

Geçen gün Yunan kıtaâtından mürekkep bir müfreze Kuşadası'na girmiştir. Kuşadası bundan evvel İtalyan askerleri tarafından işgal edilmiş ise de, bu defa Yunan kıtaâtı Kuşadası'na girerken, İtalyanlar hiçbir mukavemete tesadüf etmemişlerdir²⁹⁸.

g) *İzmir ve Ayvalık'ta*

Akhisar'ı tahliye eden Yunan kuvvetleri Bergama üzerine yürümektedir. Dün gelen telgraflara nazaran, Yunan askeri Bergama hudutlarına vâsıl olmuştur. Ayvalık'ta vaziyette yeni bir tebeddül hâsıl olmamıştır. Yunan kuvve-i askeriyesi ile kendilerini bu son zamanlarda ciddi mukavemetleriyle müşkil bir mevkide bırakan Kuvve-i Milliye arasında, mütareke akdi için iki taraf murahhasları arasında cereyan eden müzakerât neticesinde itilaf hâsıl olamadığından ahali mukâvemete devam etmektedir. Yunan kuvvetleri sahilde ancak bir veya iki kilometre vüs'atında bir mevki işgal etmektedir²⁹⁹.

²⁹⁵ **Vakit**, 4 Haziran 1919 (1335), Numara 576, s. 2.

²⁹⁶ **Vakit**, 5 Haziran 1919 (1335), Numara 577, s. 2.

²⁹⁷ **Vakit**, 7 Haziran 1919 (1335), Numara 579, s. 2.

²⁹⁸ **Vakit**, 11 Haziran 1919 (1335), Numara 583, s. 1.

²⁹⁹ **Vakit**, 13 Haziran 1919 (1335), Numara 585, s. 2.

h) İzmir’de Vaziyet İyileşiyor

İzmir’de vaziyet lehimize inkişâf etmektedir. Yunan askeri tarafından tahliye edilmekte olan Aydın ve civarına İtalyan asâkiri ikâme olunmaktadır. Akhisar tahliye edilmiştir. Avrupa’dan gelen ve ahvâli tahkike memur ricâl-i siyasiye, vali ile temas ediyorlar. Vilayetin teşebbüsât-ı siyasiyesiyle hakikat tavazzuh edecektir³⁰⁰.

i) Ödemiş’in Tahliyesi

Üç dört günden beri şehrimizde Yunanlılar işgal edilmiş olan muhtelif yerlerin birer birer tahliye edilmekte olduğuna dair bir takım rivayet deverân etmektedir. Dün icra ettiğimiz tahkikatta yalnız Akhisar tahliyesi resmen tahakkuk etmiş ve diğerleri hakkındaki rivayetler hep ihtimalâtan ve son günlerde Yunan kuvvetlerinin oralardan atılmış oldukları vaziyetin birer suretiyle tarz-ı tefsirinden ileri gelmekte olduğu anlaşılmıştır.

Ayvalık’ta müsâdemât tevakkuf etmiş ve Yunanlılarla, Müdafaa Kuvvetleri karşı karşıya siperlerini muhafaza etmekte bulunmuştur³⁰¹.

j) Nâfia Nâzırı Ferit Bey’in Beyanâtı

Dün Muharrirlerimizden biri, Nafia Nâzırı Ferit Bey’i ziyaretinde Nâzır Bey, şu beyanatta bulunmuştur:

“Evvelce bize tebliğ olunan notada yalnız İzmir’den bahs olunmuştu. İzmir haricindeki işgaller, hep bir emr-i vâki işgallerdir. Binaenaleyh, biz de bu harekâta mümânaat olunmasını talep ettik. Hükümetin bu talebi mümessiller nezdinde hüsn-i suretle telakki olundu. Bu karara binaen unutulmalıdır ki Anadolu içerilerine doğru bazı kasabalarımızın peyderpey tahliye olunacağı haber alıyoruz³⁰².

k) İslâm Muhacirleri

İstihbarât-ı resmîyeye nazaran, Aydın vilayetinde Yunanlıların işgal ettikleri sahalardan iç taraflara hicret eden İslâm muhacirlerin miktarı 120.000’i mütecavizdir. Muhacirîn ve İmaret Heyeti, Hükümet-i Merkeziye ile birlikte mültecilerin iskân ve iaşesine başlamıştır. Mülteciler evvela camilere, boş evlere yerleştirilmiştir.

³⁰⁰ **Vakit**, 13 Haziran 1919 (1335), Numara 585, s. 2.

³⁰¹ **Vakit**, 16 Haziran 1919 (1335), Numara 588, s. 2.

³⁰² **Vakit**, 24 Haziran 1919 (1335), Numara 596, s. 2.

Mültecilerin iskân ve iaşesine sarf edilmek üzere, ilk havale olarak 7000 lira gönderilmiştir³⁰³.

1) *Ereğlilerin Bir Talebi*

Ereğli ahali bil-içtima birçok mütemeyyizân-ı beldenin imzasını hâvi bir notayı Sulh Konferansı'na göndermişler ve mezkûr mıntıkanın Düvel-i Muazzama'dan biri tarafından işgalini Konferans'tan rica etmişlerdir³⁰⁴.

m) *Nazilli'deki Muhacirlerin Fecî' Hâli*

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından İzmir muhacirînine muavenet etmek üzere Akhisar'a gönderilen dördüncü İmdâd-ı Sıhhî Heyeti, Nazilli'de muhacirlerin pek ziyade muavenete muhtaç bir halde bulunduğunu haber aldığından, Heyet erkânından Doktor Behçet Bey, bir hasta bakıcı ve miktar-ı kâfi edviye ile Nazilli'ye göndermiştir.

Doktor Behçet Bey, Nazilli'deki meşhûdâtını ve muhacirlerin ahvâli hakkında, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi'ne gönderdiği mufassal bir rapor diyor ki:

“Aydın'ın üçte ikisi ile civarında mevcut 60'ı müteceviz karyenin tamamıyla ihrâk ve tahrip olunduğunu, 70.000'i müteceviz ahali-i Müslime'nin Nazilli, Denizli, Dinar, Yenipazar ve Çine'ye hicret ederek, bunlardan 10.000 kadar bîçarenin açlık ve hastalıktan vefat ettiği, Cemiyetin tanzim etmiş olduğu rapordan ve azasının ifadâtından müstebân olmaktadır.

Ahali, üzerlerindeki elbiseleriyle evlerini, köylerini, mallarını terk ederek kurtulabilmiştir. Nazilli'de, cami, harap medreselerde, boş hanlarda, metrûk evlerde ikamet eden 500'ü müteceviz ailenin kısm-ı azaminde ne örtünebilecek bir yorgan, ne de yatacak bir yatak, ne de yiyecek bir şey vardır. Bunların 80'i e sıtma nöbetleri için yanyor. Sapsarı yüzleri, şişkin karınlarıyla cılız çocuklar, açlık ve pislik içinde yavaş yavaş eriyorlar.

Muhacirinin ne suretle taayyüş ettiklerini Cenab-ı Hakk bilir. Belediye'de, Hükümet'te para yok. Ahali-i belde tamamıyla lakayt. Yalnız İtalyanlar bir miktar un, pirinç, çay, şeker ve kahve göndererek muavenette bulunmuşlar.

Yenipazar nahiyesiyle Çine taraflarında bulunan muhacirinin, Nazilli'dekilerden daha perişan, daha sefil olduklarını işitiyorum. Birçoklarının ağaç altlarında, tarlalarda yattıklarını söylüyorlar.

³⁰³ **Vakit**, 26 Temmuz 1919 (1335), Numara 626, s. 1.

³⁰⁴ **Vakit**, 10 Eylül 1919 (1335), Numara 666, s. 2.

Bir hanenin içinde müteaddit aile var. Kış takarrüb ederek havalar bozulmaya başladığı zaman, binlerce aç ve sefil bîçareler için yegâne istirahatgâhın mezarlar olacağına hiç şüphem yok.

Ağır hastaları Yukarı Nazilli’de tesisi edilmiş olan Hilal-i Ahmer hastanesine gönderiyorum. Nazilli’deki Hilal-i Ahmer hastanesi îâne-i mahalliye ile idare etmekte olup, Millî Kuvvetlerin mecrûhları da burada tedavi edilmektedir”³⁰⁵.

n) *Salihli Rumlarının Şahadeti*

Salihli 15- Kazamızda emniyet ve asayiş şimdiye kadar görülmemiş derecededir. Herkes hal-i refah ve istirahatla iş ve güçlerimizle meşgul bulunmaktayız. Şu müsait vaziyeti ihdâs eden Kuvâ-yı Milliye’ye minnet ve şükranımızı takdim ve bazı menfaatperestlerin neşr ve işâa ettikleri bed-hâhâne neşriyâtı reddelediğimizizin muteber gazetelerinizle neşrini rica eyleriz³⁰⁶.

Eczacı Todorı, Salihli Rum Havra Heyeti, Yayatilus, Yurdan Anastasya, Yorgi, Ekmekçi Vankli, İlya, Yorgi, Vankli Keyha.

o) *İzmir Cephesindeki Yunan Taarruzu*

Şehrimizde intişar eden Rumca gazeteler, Venizelos tarafından Anadolu’da harekât-ı askeriye başlanması için çekilen bir telgrafnâme üzerine, İzmir cephesindeki Yunan askerinin taarruza geçtiğine ve taarruzun ilk hamlede mühim muvaffakiyetler temin ettiğine dair iki günden beri bir takım neşriyât yapmaktadırlar. Yunan menâbiinden intişar eden bu telgrafnâmelere dair ajanslar henüz hiçbir tebliğde bulunmamıştır. Bu sebeple el-yevm İzmir cephesindeki vaziyet hakkında doğru bir fikir peyda etmek kâbil olmamakla beraber, Rumca gazetelerin neşrettikleri telgrafnâmelere nazaran Yunan askeri Salihli ve Akhisar’ı işgal etmiştir.

Yine Yunan tebliğlerine nazaran, Yunan kuvâ-yı askeriyesinin ileri harekâtı dört noktadan başlamış ve Soma kasabasıyla Dereköy, Çavuşdağ ve Aydın’ın şarkında kâin Köşk nam mevki işgal edilerek, üç ağır top, üç sahra topu, birçok mitralyöz, külliyetli levazım-ı harbiye ve Yüz Otuz Beşinci alayın sancağı iğtinâm edilmiştir. Bu tebliğde Türklerin pek azim zayiata mukabil Yunanlıların 1 zâbit telef ve 100 nefer mecrûhtan ibaret olduğu da bildirilmektedir.

³⁰⁵ **Vakit**, 12 Eylül 1919 (1335), Numara 668, s. 1- 2.

³⁰⁶ **Vakit**, 18 Teşrin-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 735, s. 1.

Yunan ordusu Başkumandanı tarafından 25 Haziran tarihiyle neşredilen tebliğ nazaran da, Yunan kuvvetleri Alaşehir havalisinde tahaşşüd eden Kuvâ-yı Milliye'ye taarruz etmiş ve Alaşehir'i müdafaa eden Onüçüncü Kolordu mağlup edilmiştir. Yunan süvarisi Kolordu'nun hatt-ı ricatını kesmiştir. Kumandan Akif Bey muhasaradan yarım saat evvel Uşak'a çekilmiştir.

Yunan tebliğine göre Kuvâ-yı Milliye'nin zayıtı 8000 kişiye bâliğ olmuştur. Yunanlılar, birçok esliha, erzak vesaire ele geçirmişlerdir. Yunan müfrezeleri Alaşehir'in on kilometre şarkında bulunmaktadır³⁰⁷.

p) Paraskevopoulos'un Beyanâtı

İzmir'deki Yunan orduları Başkumandanı Paraskevopoulos, Rum gazetelerine âtideki beyanatta bulunmuştur:

“Şu Mustafa Kemal'in kuvvetleri neden ibarettir? Hizmete cebir ve kuvvetle, tehdit ile aldığı bir takım köylülerden ibrettir. Bu adamlar harpten bıkmıştır. Çiftliklerini terk ederek, hayvanlarını, arabalarını Padişahın evâmirine muhalif olarak menfaat-i şahsiyeleri uğruna hareket eden zabitânın emrine vermekten usandılar. Mustafa Kemal'in kuvvetleri fena teşkil edilmiş, mühimmatsız bir ordudur. Eğer Müttefik Devletler bizim ilerlememize müsaade etseler, bu kuvvetleri berbat eder, Mustafa Kemal'i iki günde ezerim”³⁰⁸.

5- Batı Anadolu'ya Gönderilen Tahkik Heyetleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (25 Temmuz 1919-22 Ocak 1920)

a) İzmir'e Tahkik Heyeti Gönderiliyor

Yunanlıların İzmir'e asker ihraç ettikleri zamandan beri tahaddüs eden vakâyı hakkında tedkikat icrası için İzmir'e bir heyet gönderilecektir. Bu heyette İtalya namına bir murahhas bulunacaktır. Venizelos heyette bir Yunan murahhası bulunmasını talep etmiş ise de bu talep reddedilmiştir. Yunanistan, yalnız müşavir sıfatıyla bir memur bulundurabilecektir³⁰⁹.

³⁰⁷ **Vakit**, 27 Haziran 1920 (1336), Numara 928, s. 1.

³⁰⁸ **Vakit**, 29 Haziran 1920 (1336), Numara 930, s. 1.

³⁰⁹ **Vakit**, 25 Temmuz 1919 (1335), Numara 625, s. 1.

b) *İzmir'e Gidecek Heyet*

İzmir'in işgali müteakib zuhûr eden vakayı'ı tedkîke memur beynel Müttefikîn heyet-i Murahhasa şu suretle teşekkül etmiştir:

Cemâhir-i Müttehîde-i Amerika namına Amiral Bristol, İngiltere namına General Hare, Fransa namına General Bunoust, İtalya namına General Dall'Olio.

Heyetin günü malum olmamakla beraber bu hafta içinde azîmetine muhakkak nazarıyla bakılıyor³¹⁰.

c) *İzmir İşgalinin Tahdîdi*

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgalin tevsîi üzerine, Aydın vilayetinden ve memâlik-i Osmaniye'nin diğer cihetlerinden yapılan şikâyetler, nihayet Sulh Konferansı'na ismâ' edilmiştir. Aydın vilayetinde vaziyeti ıslâh etmek ve Yunanistan aleyhinde vuku bulan şikâyetlerin önünü almak üzere İngiliz Generali Milne'nin memur edilmiş olduğu malumdur.

Ahiren haber aldığımızı göre, General Milne tarafından İzmir işgalinin tahdîdi ve bu hususta ahali-yi mahallîyenin efkâr ve âmâlinin tahkîki maksadıyla İngiliz Generali Hanbury ile bir binbaşı ve iki mülazımdan mürekkep bir heyet gönderilmiştir. General Hanbury geçen Çarşamba günü Soma'ya azîmet etmiş ve Perşembe günü Bergama'ya geçerek Manisa'ya gitmiştir. General ile maiyyeti, Soma'da eşrâf ve muteberân ile Türk Kuvâ-yı Milliye kumandanlarını nezdlerine davet ederek vaziyetin ıslâhı hakkında kendilerinin fikirlerini sormuştur. Bunun üzerine eşrâf-ı mahalliye Yunan kuvvetlerinin İzmir ve havalisinin işgali üzerine icra ettikleri mezâlîmi tasvir ve bundan dolayı beyan-ı şikâyet etmişlerdir.

Ahali: "Yunanistan'ın Sulh Konferansı kararıyla yalnız İzmir istihkâmlarını işgale me'zûn edildiği halde, mezkûr devletin kendisine verilmiş bu me'zûniyetten tecavüz ederek mülhakata da asker sevk etmiş olduğunu" bildirmiştir.

General Hanbury: "Yunanistan'a işgal için verilen salâhiyet, İzmir Sancağı ile Ayvalık kasabasına şâmil bulunduğunu, fakat Sulh Konferansı tarafından Yunanistan'a verilen bu salâhiyet ancak İtilaf Devletleri nâm ve hesabına işgal etmek üzere verildiğini" söylemiş, "Düvel-i Mutelife askerleri muhtelif cepelerde fevkalade meşgul olduğundan, İzmir ve havalisinin Yunan askeri tarafından işgali tensîb edildi. Mamafih bu da muvakkattır" demiştir.

³¹⁰ **Vakit**, 16 Ağustos 1919 (1335), Numara 644, s. 1.

General Hanbury ismâ‘ ettiği eşrâf-ı mahalliye, “Yunanistan, işgal hududu ile Türk kuvvetlerinin işgal altında bulunan yerlerin arasında on kilometre vüs‘atında bîtaraf bir mıntıka tesis edilmesini ve muhacirlerinde yerlerine avdet etmelerini” teklif etmiştir. General, Yunan kuvvetlerinin İngiliz kontrolü altına alınacağından bahisle teminat vermiş ise de ahali, “Yunan askeri çıksın, bir tek İngiliz neferi gelsin. Eğer bütün işgal mıntıkası dâhilinde halel-i asayiş en küçük bir vak‘a zuhûr ederse, her türlü mesuliyeti üzerimize alırız. İngiliz kontrolü yapılacaksa, Yunan askerine lüzum yok.” Cevabını vermişlerdir.

General Hanbury, Yunan askerlerinin İzmir Sancağı’nı işgali Sulh Konferansı kararıyla olduğundan vaziyetin tebdîli kendi elinde olmadığını ve ahalinin bu arzusunu bildireceğini beyan etmiştir³¹¹.

d) İzmir Heyet-i Tahkikiyesi

Ahenk refikimizden:

Esna-yı işgalde zuhura gelen vakayı-ı müessifeyi tahkîk ve tedkîk etmek üzere, Dersaadet’te teşekkül eden Heyet-i Muhtelite-i Ecnebiye şehrimize muvâsalat etmişlerdir. Heyet dört kişiden ibaret olup, maiyyetlerinde birer müşavir ile beş kâtipten müteşekkil ayrıca bir heyet bulunuyor. Heyet-i Muhtelite’ye Osmanlı ordusu Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından Kadri Bey de, Hükümet-i Osmaniye nâmına müşavir olarak refakat etmektedir.

İzmir’de esna-yı işgalde yapılan fecâyii tedkîk etmek üzere, İzmir’e azîmet etmiş olan heyet, ifâ-yı vazifeye başlamıştır. Aldığımız haberlere nazaran, heyet şimdiye kadar, memurînden, eşrâf ve muteberân-ı ahaliden ve matbuattan birçok kimseleri istimâ‘ etmiştir³¹².

e) İzmir Heyet-i Tahkikiyesi Aydın’da

Heyet İstanbul’da bulunduğu zamanlarda İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti’nin temini üzerine, işgal esnasında Aydın vilayeti ve havalisinde bulunmuş olan eşrâf ve tüccardan bazı zevâtı istimâ‘ etmiştir. Bu zevâta, Bergama ve İzmir fecâyii hakkında malumat vermişlerdir³¹³.

³¹¹ **Vakit**, 21 Ağustos 1919 (1335), Numara 649, s. 1.

³¹² **Vakit**, 27 Ağustos 1919 (1335), Numara 655, s. 2.

³¹³ **Vakit**, 28 Ağustos 1919 (1335), Numara 656, s. 2.

f) İzmir Tahkik Heyeti

Tahkik Heyeti erkânı, geçen Cumartesi günü sabahleyin Mekteb-i Sultanî'de ihzâr olunan dairelerine gelmişlerdir. Orada Müftü Rahmetullah Efendi, Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Türk Şirketi Müdürü Mustafa ve zevât-ı sâireden mürekkebe bir heyet tarafından istikbâl edilmişler ve Belediye Reisi kısa bir nutukla beyan-ı hoş âmedi etmiştir. Heyet cevaben, beyan-ı memnuniyetle izhâr-ı hak için icap edenleri istimâ' edeceklerini söylemiştir. Bundan sonra Müftü Efendi de, Avrupa adaletine itimadı mutazammın bir nutuk irâd etmiştir. Heyet bunu müteakip uzun bir mesaiye başlamış ve müşavir sıfatıyla refakate memur olan Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Kadri Bey'in de Heyetin içtimaından sonra gelerek içeriye girmiştir. Heyeti Türk matbuatı erkânı ayrı ayrı ziyaret etmiştir. Pazar günü gemileri ziyaretle vakit geçirilmiş, Pazartesi, Salı günü yine iştigal edilmiştir³¹⁴.

g) İzmir'deki Tahkik Komisyonu

Haber aldığımızı göre, Amiral Bristol'un taht-ı riyasetindeki Tahkik Komisyonu, Türk kadınlarının şikâyetlerini dinlemek üzere Amerika kadınlarından mürekkep tâli bir komisyon teşkil etmiştir³¹⁵.

h) Tahdîd ve Tahkik Komisyonları

Haber aldığımızı göre İzmir'de bulunan Tahdîd-i Hudut ve Tahkik-i Fecâyî Komisyonları, vazifelerini ikmâl etmek üzeredir. Dün Nâfia Nâzırı Ahmet Abuk Paşa, muharrirlerimizden birine komisyonların vezâifini karîben ikmâl edeceğini ve Tahkik Komisyonu'nun şimdiye kadar icra ettiği tahkikâttan, işgal esnasında vukua gelen bütün fecâyî'den mütevellid mesuliyetin Yunanlılara ait olduğu tezahür ettiğini ve Yunanlıların karîben kendilerine tahsîs edilen işgal sahasına çekileceklerini beyan etmiştir³¹⁶.

i) İzmir Hakkındaki Karar

Dün gelen 11 Teşrin-i sâni tarihli *Matin* gazetesinin verdiği malumat şudur:

Meclis-i Âli, İzmir'e giden İtilaf Tahkik Heyeti'nin İzmir vakayı hakkında verdikleri raporu tedkike devam etmiştir. Meclis, İzmir havalisinin Yunan kıtaâtı

³¹⁴ **Vakit**, 30 Ağustos 1919 (1335), Numara 658, s. 2.

³¹⁵ **Vakit**, 10 Eylül 1919 (1335), Numara 666, s. 2.

³¹⁶ **Vakit**, 10 Eylül 1919 (1335), Numara 666, s. 2.

tarafından işgalinde devam olunmasına karar vermişse de, bu kararın ve işgalde devamın bir merbûtiyet-i siyasiye manasını tazammun etmediğini bilhassa zikretmiştir. Meclis-i Âlî ayrıca İzmir’de Yunanlılar tarafından ikâ’ edilen hadisatın bir daha tekrar edilmemesini ilave etmiştir³¹⁷.

j) *Hâlden İstikbale Bir Vesika-i Mesuliyet: Amiral Bristol Riyasetindeki Tahkîk Heyetinin Raporu*

İtilaf Devletleri’nin müsaadesiyle İzmir’i işgal eden Yunan askerleri tarafından vuku bulan fecâyî-i maluma üzerine, bu fecâyîi tahkîke memur edilen komisyon tarafından Sulh Konferansı’na vaktiyle bir rapor verilmişti. Mezkûr raporun metnini aynen derc ediyoruz:

İzmir Fecâyîinden Mesul Olan Kimdir?

1. Tahkîkât neticesinde sabit olmuş bir hakikattir ki, Mütareke’den sonra Aydın’da bulunan Hristiyan anâsırın ahvâl-i umumiyesi mucib-i memnuniyet bir şekilde idi. Bunların huzur ve istirahatları hiçbir taraftan duçâr-ı tecavüz olmamıştı.
2. Vakâyın avâmil-i ibtidâyesini dinî kin ve taassupta aramak lazımdır. Yunanlılar kin ve taassup tezahürâtına mâni olmak için hiçbir şey yapmamışlardır. Yunan askerlerinin İzmir’i işgali, bir fütuhât ve bir ehl-i salîb hareketi manzarasını almıştır.
3. 15 ve 16 Mayıs tarihlerinde İzmir’de vuku bulan vakâyı’ ile işgali müteakip ilk günlerde mezkûr şehrin civarında cereyan eden ahvâlden mütevellid mesuliyet, vazifelerini ifa etmemiş olan Yunan Başkumandanlığı ile bir takım Yunan zâbitlerine teveccüh etmektedir. Yunan Hükümeti, mesul olanların tecziyesi hakkında ittihâz ettiği mukarrerât ile bu mesuliyeti tasdik etmiştir.
4. İzmir’de kendisini temsil eden en büyük mülkiye memurîni makamının şahsı itibarıyla Yunanistan Hükümeti, Yunan askerlerinin ileri harekâtı esnasında memleketin mıntika-ı dâhiliyesini kana bulayan vahim iğtişâşlardan dolayı mesuldür. Çünkü:
 - a. Mezkûr makam, Meclis-i Âlî tarafından ittihaz edilmiş olup, 7-27 Mayıs tarihinde Mösyö Venizelos tarafından tebliğ edilmiş olan talimat

³¹⁷ **Vakit**, 18 Teşrin-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 735, s. 1.

ahkâmına tevfik-i hareket etmiştir. Mezkûr makam, İtilaf Devletlerinden hiçbir me'zuniyet talep etmeksizin 10-23 Mayıs tarihinde İzmir Sancağı'nın hududu haricinde kalan Aydın-Manisa ve Kasaba'ya Yunan Kumandanı tarafından asker gönderilmesi için emir verilmesine müsaade eylemiştir.

- b. Aynı makam, işgalin vüs'atı hakkında ahaliye malumat vermemiş, bu suretle Müslüman ahali arasında heyecanın fevkalade artarak bir takım iğtişâşlar vuku bulmasına sebep olmuştur.
5. Menderes Vadisi'nde hâsıl olan kargaşalıklar da gayr-i muhikk bir surette icra kılınan işgalden neş'et eylemiştir. Yunan askerlerinin ileri ve işgal harekâtı esnasında vuku bulan hadisât-ı müessife, mezkûr askerlerin hududu tecavüzlerinden itibaren içine düştükleri hal-i harp neticesidir. Asırlardan beri Türkler ile Rumlar arasında teraküm etmiş olan kinler gayr-i kâbil-i itiraz bir surette vakâyın tekerrürünü ve vahşetini arttırmıştır.
6. Bilakis Menemen kıtalinden dolayı yalnız Yunanlılar mesuldür. Bu kıtal hazırlanmış değildir. Fakat Yunan Kumandanlığı, Bergama hadisesini müteakip kendi askerlerinin hal-i heyecanı bildiği cihetle sinirlilik, yorgunluk ve korku saikasıyla müdafaasız sivil Müslüman ahali hakkında hiçbir tahrik vuku bulmaksızın, hakiki bir katliam icra etmiş olan askerleri bundan menetmek için elzem tedâbiri icra edebilirdi. Menemen'de hazır bulunan Yunan zabitanı katiyyen vazifelerini ifa etmemişlerdir.

Komisyon Raporunun Netâyici

1. Aydın vilayetinde ve İzmir'de işgal dolayısıyla tahaddüs eden vaziyet sahtedir. Çünkü:
 - a. İşgal, esasen intizam ve asayişin muhafazası maksadıyla icra edilmiş olduğu halde, hakikatte tamamıyla bir ilhâk şeklini almıştır. Müessir bir âmiriyyet salâhiyetini istîmal eden yalnız Yunan Baş Komiserliği'dir. İfa-yı vazife etmekte devam eden Osmanlı memurları hiçbir kuvvet ve salâhiyete mâlik değildir. Bu memurlar İstanbul'dan evâmir ve talimat telakki edememekte ve Osmanlı jandarma ve polis kuvvetlerinin tamamıyla kalkmış olmasından dolayı, mezkûr memurlar ittihâz ettikleri mukarrerâtı icra edecek vesâitten mahrum bulunmaktadır.

- b. Eğer Yunan kuvvetlerinin işgali muvakkat ise ve işgalin maksat ve gayesi, sırf asayiş muhafaza etmekten ibaret ise, mezkûr işgal Yunanistan için ifasına memur olduğu vazife ile kâbil-i kıyas olmayacak derecede muazzam askerî fedakârlıkları istilzâm eylemektedir.
 - c. Şekl-i hazırda işgal-i vaki, açlık tehdidi altında kalan ahalinin son derecede muhtaç olduğu sükûn ve asayişin avdeti ile gayr-i kâbil-i te'liftir.
2. Komisyon zann-ı tahmin eder ki:
- a. Eğer memleketin işgal-i askerî altına alınması asayiş ve intizam-ı umuminin muhafazasından başka bir maksada mübtenî değilse, işgal-i mezkûr vazifesi, yalnız Yunan askerlerine değil, fakat İtilaf-ı Asya-yı Suğrâ Başkumandanlığı'nın emri altında Müttefikîn askerlerine tevdi olunmalıdır.
 - b. İşgalin yalnız başına Yunan askeri tarafından icrasına müsaade edilmemeli, bu müsaade eğer Sulh Konferansı'nı memleketin tamamen ve suret-i katiyyede Yunanistan'a ilhâkını taht-ı karara almış ise ancak o vakit îtâ olunmalıdır. Bu halde Türk kuvvetlerine karşı Yunan Kumandanlığı'na serbestî-i hareket bahş olunmak icap eder.
 - c. Burada mevzubahis olan tam ve basit ilhak meselesi, Milliyetlere hürmeti ihtiva eden prensibe mugayir olacaktır. Çünkü nefsi İzmir ve Ayvalık şehirlerinden maada, işgal altına alınmış olan arazide Türklerin Rum anâsırına karşı tefevvukları gayr-i kâbil-i itirazdır. Komisyon, şu ciheti nazar-ı dikkate vaz'etmeyi vazifesinden addeder ki: El-yevm âsâr-ı mukavemetini izhâr etmiş olan Türk vicdan-ı millîsi böyle bir ilhâkı kabul etmeyecektir. Türkler yalnız kuvvet önünde, yani yalnız başına Yunanistan'ın bir muvaffakiyetle neticelendirmesi mümkün olmayan sevkîyat-ı askeriyesi önünde, ser-fürû edeceklerdir.
3. Bu ahvâl ve şerâite göre Komisyon tedâbir-i âtiyeyi teklif eder:
- a. Mümkün olduğu kadar süratle tamamen yahut kısmen Yunan askerlerini kaldırarak, yerine ondan çok daha az miktarda İtilaf askerleri ikâme etmek.
 - b. Eğer Yunanistan'ın izzet-i nefsinin muhafaza etmek için, Yunan askerlerinin kısmen işgale iştirak etmesine karar verilir ise, Türk millî

- kuvvetleri ile her türlü temastan ictinab etmek üzere Yunan askerlerini işgal edilen yerlerin menâlık-ı dâhiliyesine sevk eylemek.
- c. İşgal, İtilaf askerleri tarafından icra keyfiyeti tahakkuk edince, Osmanlı Hükümeti'nden İtilaf zabitanının emir ve idaresi altında bir jandarma teşkilâtı vücuda getirilmesini talep etmek. Bu jandarma, mümkün olduğu kadar süratle bütün havalide intizamı iade edecek ve bu maksat ile İtilaf müfrezelerinin yerine kâim olabilecek bir hale vaz'edilmelidir.
- d. Jandarma teşkilâtının tensiki ile beraber, Hükümet-i Osmaniye idare-i mülkiyeyi ıslâh eylemelidir.
4. Millî kuvvetlerin rüesâsı, birçok defalar mukavemetlerinin ancak Yunan kuvvetlerine karşı olduğunu te'bîd eylemiş oldukları cihetle, bunların elinde bulunan her türlü müsellaah mukavemet esbâbını izale etmeli ve İstanbul'da tamamen bînüfuz bir halde bulunan Hükümet-i Merkeziye'nin kuvvetini iade eylemelidir. Bundan sonra başıbozuk askerlerin terhisine mâni bir sebep kalmamış olur. Aksi halde gerek Kuvâ-yı Milliye rüesâsı ve gerek Hükümet-i Osmaniye erkânı tarafından serdedilen hulûs ve sadakat teminatına ne dereceye kadar itimad edilebileceğini İtilaf Devletleri nihayet anlayacaklardır³¹⁸ (EK-11).

Komasyon Azası

Amiral Bristol (Amerika Murahhası)
General Bunoust (Fransa Murahhası)
General Hare (İngiltere Murahhası)
General Dall'olio (İngiltere Murahhası)

k) Türk Milleti Tahkikât Komasyonu'nun Bîtarafılığına Minnettardır

İzmir Tahkikat Komasyonu'nun dünkü nüshamızdaki raporu efkârı umumiyemizce heyecan ve meserretle kabul edilmiş, hakkın yerini bulmaya başladığı ümidini uyandırmıştır. Vakit, bu vesika-ı beşareti birinci olarak Türklük âlemine duyurduğundan olayı büyük bir iftihar duymaktadır.

Komasyonun muhterem, hak-bîn azası ancak vazifelerini yapmışlardır. Tahkikâtı yaparken hakikati zahire çıkarmaktan başak hiçbir gaye takip etmemişlerdir. Bizden minnettarlık beklemezler; fakat Türk milleti Amiral Bristol, General Bunoust, General

³¹⁸ **Vakit**, 21 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 794, s. 1.

Hare, General Dall'olio'nun isimlerini daima muhterem tutacak ve hakiki bir hiss-i minnetle ahfâda bildirecektir³¹⁹.

C- TRAKYA'NIN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919- 1920)

1- İşgallerden Önceki Bazı Gelişmeler ve Bölgedeki Durum Hakkındaki Haber ve Yazılar (10 Eylül - 26 Eylül 1919)

a) *Trakya İslâmlarının Telgrafı*

Trakya Müslümanları, Meclis-i Âlî azasına bir muhtıra göndererek Trakya'da ekseriyet-i ahalinin Müslüman olduğunu der-hatır ettirmişlerdir. Bunlar, aynı zamanda ahalinin Yunanistan'a veya Bulgaristan'a iltihak etmek arzusunda bulunduğu dair olan telgrafnameleri tekzîb etmekte ve ekseriyetin Struma'ya kadar bîtaraf bir hükümet tesisi emeline olduğunu te'kîd eylemektedirler³²⁰.

b) *Trakyalıların Son Muhtırası*

Dün Trakya Cemiyeti'nin Konferansa gönderdiği telgrafnamenin metnini ber-vech-i âti naklediyoruz:

“Mösyö Venizelos'un Trakya meselesi hakkındaki izahâtı sırasında, bazı kıtalar istisna edildiği halde, Trakya'da Rumların hâiz-i ekseriyet olduklarını iddia eylemekte olduğunu istihbâr ettik. Trakya'nın her tarafında Müslümanların bir ekseriyet-i kâhireye mâlik bulduklarını, kerrât ile zât-ı asilânelerine arz etmiş idik. Gerek Bulgar, gerek Yunan ve gerek Türk istatistikleri ve nüfus hakkındaki müddeiyândan hangisinin doğru olduğu, bîtaraf bir heyet-i tahkikiyenin raporu meydan-ı aleniyete vaz' edeceğinden, Trakya'da icra-yı tahkikat ile mükellef bir heyetin tayinini tekrar istirham ederiz. Ve hangi ırkın hâiz-i ekseriyet olduğunu, plebisit en katî bir surette izhâr ve ispat edeceğinden, Trakya mukadderâtının âdil bir suret-i hall olmak üzere, plebisit suretiyle tayin edilmesine karar îtâ olunmasını rica eyler, Yunanistan, Bulgaristan ve İstanbul'dan Yunanistan veya Bulgaristan'ın tercih edilmekte olduğuna ve Yunan işgalinin talep edildiğine dair Konferansa keşide edildiği istihbar ettiğimiz telgraflar tamamen bîasıl ü esas ve Rumlarla Bulgarlar tarafından musanna' olup bütün Trakyalıların ne Yunanistan ne de Bulgaristan idaresine tahammül etmeye karar

³¹⁹ **Vakit**, 22 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 795, s. 1. (Aynı tarih ve numaralı *Vakit* gazetesinde, mezkûr raporun Fransızcası “*L'occupation Grécque a Smyrne*” başlığıyla neşredilmiştir.)

³²⁰ **Vakit**, 10 Eylül 1919 (1335), Numara 666, s. 1.

verdikleri ve yalnız Trakya'nın Avusturya kara suyuna kadar hudud-i tabii ve tarihîsi dâhilinde bir³²¹ tampon' suretinde teşkil ve ihdâsını talep ettiklerini arz eder ve aksi halde her memleketten ziyade muhtac-ı istirahat bulunan Trakya'nın hep yine kan ve ateş içinde yuvarlanmakta devam edeceğini arz eyeriz"³²².

c) *Bir İmzaya Bin Lira*

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye'sinden:

“Trakya meselesinin, Trakya'da ekseriyet-i kâhireyi teşkil eden Müslümanların arzuları dairesinde halledilecek bir safhaya dâhil olduğunu gören Yunanlıların, eskiden beri çevirdikleri entrikalara yenilerini ekleyerek, son günlerde Konferans azalarına Müslümanların arzuları hakkında şüphe ve tereddüt verecek telgraflar keşide etmek istedikleri ve bu hususta bazı Trakyalı Müslümanlara da müracaat ederek, bir kişinin imzasına bin lira gibi büyük bir meblağ îtâsını vaad etmekte oldukları suret-i mevsûkada tahkîk ve istihbâr edilmiş olduğundan; senelerden beri zincir-i esaret altında inleyen bedbaht vatanımızın daha girân bir kayd-ı esarete giriftar olmaması için, bütün Trakyalıları teyakkuz ve intibâha davet eder ve bu kabîl müracaatları derhal heyet-i murahhasamıza ihbar etmelerini, hiçbir vaad muvacehesinde şimdiye kadar sarsmayan hamiyet-i Milliye ve vataniyelerinden intizâr eyeriz"³²³.

d) *Bulgar Boyunduruğu Altında 430 Bin Müslüman*

Dün Türkiye Ajansı tarafından tebliğ edilen bir telgrafnameye nazaran Beşler Meclisi, Garbî Trakya'da işgal mıntıklarının tahdîdine başlamıştır. İttihâz edilen karar mücebince Yunanistan, Gümölcine'nin şarkına kadar olan havaliyi işgal edecek, oradan ilerideki sahaya İtilaf kuvvetleri gönderilecektir. İşgal keyfiyeti ve Trakya'nın âtisi ancak Türkiye sulhu takarrür ettikten sonar tayin edilecektir.

Paris'ten Selanik'te münteşir Opinion gazetesine çekilen bir telgrafnameye nazaran, Yunan Sulh Murahhasları bu suret-i tesviyeden memnun olmamıştır. Yunanlılar, Türkiye meselesinin şimdiden halledilmesini istemektedirler.

Sulh Muahdenamesi mücebince Bulgaristan'a terk edilen Trakya aksâmında 59 bin Bulgar'a karşı, 430 bin İslâm sâkin bulunmaktadır³²⁴.

³²¹ Bir kelime okunamadı.

³²² **Vakit**, 11 Eylül 1919 (1335), Numara 667, s. 2.

³²³ **Vakit**, 11 Eylül 1919 (1335), Numara 667, s. 2.

³²⁴ **Vakit**, 26 Eylül 1919 (1335), Numara 682, s. 1.

2- Trakya'daki İşgaller ve Sonuçları Hakkındaki Haber ve Yazılar (1 Haziran 1920-6 Ağustos 1920)

a) *Gümülcine ve Dedeğaç İşgal Edildi*

Atina, 30 Mayıs, Tebliği-i Resmî:

Mühim miktarda bulunan Yunan kuvâsı, Dedeğaç'ı bilâ-hadise işgal etmiştir. Hîn-i zamanda Gümülcine dahi mühim kuvvetlerle işgal edilmiştir. Bulgar hudutlarına doğru büyük miktarda kuvvetler sevk edilmiştir. Kırcaali'ye tevcîh-i hareket eden kıtaât, komitecilerle Bulgar askerlerine tesadüf etmişlerdir. Bir Bulgar askeri esir, diğer biri mecrûh olmuştur. Bir Yunan zâbiti hafifçe yaralanmıştır.

Paris, 30 Mayıs: Yunanistan Kralı Cumartesi günü saat üç buçukta Mösyö Millerand'ı ziyaret ederek, Garbî Trakya'da Fransız kıtaâtı yerine Yunan kıtaâtı ikâme edildiği nedeniyle Mösyö Millerand'a teşekkür etmiştir. Mösyö Millerand, Büyük Yunanistan'ın mazhar-ı saadet ü umran olması temennisinde bulunmuştur³²⁵.

b) *Karağaç da İşgal Edildi*

Atina, 29 Mayıs (Tebliğ-i Resmî):

Resmî bir tebliğde Karağaç'ın işgali te'yid edilmektedir. İşgal esnasında hiçbir hadise olmamıştır. Garbî Trakya bu suretle kâmilten Yunanlıların elinde bulunmaktadır. Yunan memur-i siyasisi Mösyö Samloris Trakya Valiliği'ne tayin olunmuştur. Samloris'e, Trakya'da bütün memurîn-i mülkîye ve askerîye de riayet edecektir³²⁶.

c) *Garbî Trakya'da İlk Müsâdeme*

Dedeğaç, Bosfor:

Bir Bulgar Komiteci çetesi, bir Yunan müfrezesine taarruz etmiş ve dört Komiteci maktul düşmüştür.

Produtos gazetesi Bulgar Başvekili Mösyö Stamboliyski'nin beyanât-ı âtiyesini neşrediyor:

“Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi, her Bulgar'ın kalbinde bir hiss-i elem tevlîd ediyor. Fakat Bulgar milleti, yakın bir âtide Akdeniz'de kendimize bir mahreç edeceğimizden asla şüphe etmemelidir. Yunanistan aldığı araziye muhafaza edemez. Bulgaristan Makedonya'yı, Trakya'yı, Çatalca'yı nasıl kaybetmiş ise Yunanistan da küçük midesiyle kendisine verilen büyük kemiği hazmedemeyecektir. Yunanistan,

³²⁵ **Vakit**, 1 Haziran 1920 (1336), Numara 905, s. 1.

³²⁶ **Vakit**, 2 Haziran 1920 (1336), Numara 906, s. 1.

bugün başının fevkinde iki kılıç muallâk bulunduğu halde denizleri kucaklamak isteyen deli kadına benziyor. Cenâb-ı Hakk, mecnunâne muharebeler neticesinde kaybettiğimiz araziyi istirdâd için bize muîn olsun”³²⁷.

d) *Trakya Ahvâli*

Yunan askerinin Garbî Trakya’ya duhulünü müteakib Türk ve Bulgar çeteleri faaliyete başlamıştır. Bu çeteler, “Trakya İhtilâl Komitesi” namı altında teşekkül eden bir Komite tarafından idare edilmektedir.

Bulgarlar, Trakya cihetinde hudutlarını tahkim etmekte ve hududa sevkîyât-ı askeriye de bulunmaktadır. Birçok Bulgar zabitan ve efrâdı Trakya’ya geçerek çetecilik etmeye başlamışlardır³²⁸.

e) *Şarkî Trakya’da Yunan Harekât-ı Askeriyesi*

Şarkî Trakya’da Yunanlılar harekât-ı askeriye başlanmış ve Tekfur Dağı’na bir miktar Yunan kuvveti ihraç edilmiştir. Rumca gazetelerin neşriyatına nazaran, Yunanlılar iki İngiliz dretnotu ile Yunan sefâininin himayesi altında olarak Tekfur Dağı, Ereğli ve Sultanköy’e asker ihraç etmişlerdir. Ereğli ve Sultanköy’de bir mukavemet gösterilmemişse de, Tekfur Dağı’nda Yunanlılar bir mukavemet karşısında kalmışlardır. Kasabanın dört kilometre şarkına ihraç edilmek üzere sahile takarrüb eden asker dolu bir Yunan sandalına, karşı sahtilden top ateşi açılmıştır. Bunun üzerine İngiliz ve Yunan sefâini sahili topa tutarak ateş eden topları tahrip etmiştir. Bundan sonra karaya çıkan müfrezeler karada da bir müsâdemede bulduktan sonra kasabaya girmişlerdir. Bu müsâdemede Türkler silah ve el bombası kullanmışlar ve kısa bir müddet ateş ettikten sonra dâhile çekilmişlerdir.

Tekfur Dağı civarında bu müsâdeme vukua gelirken, kasabada bazı kimseler fırsattan bilistifade çarşıdaki dükkânları yağma etmeye başlamışlardır. Rumca gazetelerin beyanına göre, Yunan kuvvetinin kasabaya girmesi müteakib yağmacılardan üç Ermeni ile iki Rum der-dest edilmiş ve sükûn iade olunmuştur.

Tekfur Dağı’na yapılan ihraç ameliyesini Yunan Kralı Averof Kruvazörü’nden temaşa etmiş, badehu karaya çıkarak kiliseye gitmiştir. Kilisede bir ayin-i ruhanî icra edilmiştir.

Bu mahallerin işgali hakkındaki Yunan tebliği şudur:

³²⁷ **Vakit**, 4 Haziran 1920 (1336), Numara 908, s. 1.

³²⁸ **Vakit**, 10 Haziran 1920 (1336), Numara 914 s. 1.

Bu sabah Tekfur Dağı, Sultanköy ve Ereğli limanlarına asker ihraç edilmiştir. Sultanköy ve Ereğli bilâ-hadise işgal olunmuştur. Ereğli kasabası saat beşi kırk beş geçe, Tekfur Dağı da saat on üçte işgal edilmiştir. Düşman mukavemeti kırılmıştır. Asker ihracına muntazam bir halde devam olunmaktadır”³²⁹.

f) Şarkî Trakya’da Vaziyet

Rumca gazeteler, Alpullu ve Babaeski’nin işgal edildiğini yazıyorlar:

Şarkî Trakya’da başlayan Yunan harekât-ı askeriyesine dair dün yeni bir Yunan tebliği intişâr etmiştir. Mamafih Rumca gazeteler ileri harekâtın devam ettiğini ve Yunan askerinin Kırkkilise’ye yaklaşmakta olduğunu iddia etmektedirler. Şimdiye kadar alınan haberlerden istihsal edilen neticeye nazaran, Trakya’da en mühim harekât-ı askerîye Edirne havalisinde vukua gelecektir. Cafer Tayyar kuvvetlerinin ehemmiyetsiz müsâdemelerinden sonra Edirne’ye çekilmeleri bu ihtimali teyid etmektedir. Edirne’de birçok ağır top ve sahra topu bulunduğundan, burada şiddetli topçu ve piyade muharebeleri vukua gelmesi muhtemeldir.

Monitor gazetesi istihbaratına atfen, Cafer Tayyar’ın kuvvetleri hakkında şu malumatı veriyor: “3000 Pomak, 12.000 Trakyalı Bulgar’a mâlik bulunmaktadır. Bu iyi teslîh ve techîz edilmiş olan 15.000 kişi muntazam kıtaâtın haricinde gayr-i muntazam kıtaât da 12 ile 15.000 Türk’ten mürekkeptir”.

Evvelki gün intişâr eden Yunan tebliği, şimdiden iki taraf arasında ağır topçu ateşi başladığını bildirmektedir. Edirne’den açılan ateş neticesinde, Karaağaç’ta on ev yıkılmış, birkaç kişi mecruh ve telef olmuştur. Edirne’de ki kuvvetler şiddetli bir topçu ateşinden sonra taarruza geçmişlerse de bu taarruz defedilmiştir.

Dünkü Neologos gazetesinin beyanına göre, Hayrabolu’yu işgal etmiş olan Yunan kuvvetleri, Cuma günü uzun bir mukavemetten sonra Alpullu şimendifer istasyonu ile kasabasını da işgal etmiştir. Bu havalideki kuvvetler Edirne istikametine çekilmişlerdir³³⁰.

g) Yunanlılar Edirne’yi İşgal Etmişler

Geçen hafta Tekfur Dağı, Ereğli ve Sultanköy’e asker ihracı ile başlayan Şarkî Trakya harekât-ı askeriyesi hitâm bulmuş ve dün akşam Yunan Başkumandanı Paraskevopoulos’un imzasıyla intişâr eden bir Yunan tebliğine nazaran, Yunan ordusu

³²⁹ **Vakit**, 23 Temmuz 1920 (1336), Numara 944, s. 1.

³³⁰ **Vakit**, 26 Temmuz 1920 (1336), Numara 946, s. 1.

Edirne şehrine dâhil olmuştur. Yunan askerinin Edirne'ye suret-i duhulü hakkında henüz tafsilat mevcut olmamakla beraber, Yunan tebligatından anlaşıldığına göre, Yunan ordusu sulhen Edirne'ye girmiştir. Yunan kuvvetlerinin Edirne'yi muhasaraya başlaması üzerine vali, müftü ve sair reis-i ruhanîler Karaağaç'taki Yunan Kumandanlığına müracaat ederek şehrin teslim olacağını bildirmişler ve 24 saat mütareke talep etmişlerdir. Cereyan eden müzakerât neticesinde, şehrin Yunan kuvvetlerine teslim olmuş bulunması muhtemeldir.

24 Temmuz tarihli diğer bir Yunan tebliğinde, “Yunan askerinin Merih Nehri’ni bil-mürûr Uzunköprü istikametine ilerlediği, aynı zamanda Hayrabolu tarafından ilerleyen bir Yunan ihata kolunun ileri hareketi üzerine, Türklerin geceleyin ricata başladıkları ve bir Yunan kolunun Türk kuvvetlerine hücum eylediği bildiriliyor. Türk kuvvetleri kısa bir mukavemetten sonra, kâmilen ele geçmiştir. Birçok top vesaire iğtinâm olunmuş ise de henüz ta’dâd edilmemiştir”, deniliyor.

25 Temmuz tarihli diğer bir Yunan tebliğ-i resmîsi, Türklerin ricatından bahs ederek, “Edirne bugün işgal olunacaktır. Kral, maiyetinde Trakya Komiseri ve erkân-ı askeriye olduğu halde şehre dâhil olacaktır. Ganâim ve üserâ henüz sayılmamıştır”, diyor³³¹.

h) *Cafer Tayyar Bey Esir Edilmiş*

28 tarihli Yunan tebliğ-i resmîsidir: “Cafer Tayyar, dün Edirne'nin şarkında, Kırkkilise karibindeki havzanın garbında kâin Bostanlı karyesinde esir edilmiştir. Trakya'da asayiş ve sükûn hüküm-fermâdır. Harekât hitâm bulmuştur”³³².

i) *Poti Jurnal'in Neşriyatı*

Paris 28 Temmuz, Poti Jurnal gazetesi Trakya harekâtı hakkında diyor ki: “Cafer Tayyar çetelerinin hezimetini üzerine, meselenin bilâ-müşkilât neticeleneceği tahmin edilmiştir. Anadolu'da Milliyetçilerin dūçâr oldukları kanlı hezimet, Avrupa'daki arkadaşlarının şevkini kırmış olsa gerektir”³³³.

³³¹ **Vakit**, 27 Temmuz 1920 (1336), Numara 947, s. 1.

³³² **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 1.

³³³ **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 1.

j) *Trakya'nın Taksimati*

Yunan mahâfilinden tereşşüh eden haberlere göre, Yunan Hükümeti, Şarkî Trakya'yı beş sancağa taksim eylemiştir. Bu sancaklar Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise ve Çorlu sancaklarıdır³³⁴.

k) *Cafer Tayyar'ın Esareti*

Cafer Tayyar'ın suret-i esareti hakkında, bir Yunan muhabir-i harbî âtideki tafsilatı veriyor:

Havsa, 28 Temmuz: “Cafer Tayyar'ın vaziyet-i harbiyeyi bizzat müşahede etmek üzere, Babaeski'ye gitmiş olduğu malumdur. Zira o, Babaeski'nin işgal edildiğine ve askerlerinin geri çekilmiş olduğuna bir türlü inanmak istemiyordu. Fakat Babaeski'ye muvâsalat ettiği zaman, Yunan süvarilerini karşısında bulmuş ve maiyeti süvarileri ile birlikte Edirne'nin cenub-i garbîsinde kâin olan Bostanlı köyüne teveccüh eylemiştir. Fakat Yunan süvarileri bunları görünce takibe koyulmuşlar ve Cafer Tayyar'ın maiyeti süvarilerinden yedisini öldürmüşler, bazılarını da esir etmişler.

Cafer Tayyar her nasılsa kurtulmuş ve Bostanlı köyü civarına geldiği zaman râkib olduğu Arap atı şahlanarak kendisini yere düşürmüş ve sağ gözü ile sağ kaburga kemiğini zedelemiştir. Maiyyetindekiler tarafından soyulan Cafer Tayyar Bey, iki saat perişan bir halde yerde kalmıştır. Cafer Tayyar, kendisine gelince Bostanlı köyüne doğru yürümeye başlamıştır. Ve o civarda koyunlarını otlatan bir çobanı görünce, kendisinden hararetini söndürmek için birkaç yudum su istemiştir. Çoban da vakayı köylülere bildirmiştir. Cafer Tayyar da – ekseriyeti Müslüman ve Yunan olan – köye giderek, köylüler tarafından tanınınca kendisini bir öküz arabası arkasına bağlamışlar ve mükemmel bir dayak çekmişler. Ba'dehu o civarda karargâhını kurmuş olan Yunan alayına haber vermişler ve Havsa'da bulunan bir Yunan Fırkası karargâhına götürülerek orada ilk istintâkı icra edilmiş, ba'dehu oradan bir yük otomobiline bindirilerek iki zâbit ile üç neferin taht-ı muhafazasında Edirne'ye gönderilmiştir.

Cafer Tayyar, bu sevk esnasında yük otomobilinin demir parmaklarına istinâd ederek başını iki eli arasına koymuş, cidden merhameti câlib bir adam hâlini almıştır.

Edirne'ye girilmezden evvel, Edirne haricinde karargâh kurmuş olan İzmir Fırkası efrâdı, zâbitlerinin muhalefetine rağmen Cafer Tayyar'ı tahkirâta marûz

³³⁴ **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 1.

bırakmışlardır. Cafer Tayyar, Edirne'nin sükûtuna inanmak istememişti ve Edirne'nin Karaağaç cihetinden ıskâtı mümkün olmadığını iddia ediyordu.

Edirne'ye duhûlünden sonra isticvâb edilmiş ve fakat asker sıfatıyla vazifesinden başka bir şey yapmadığı ifadesinden başka bir şey söylemeyerek, Bulgarlarla teşrîk-i mesai etmiş olduğunu inkâr etmiştir.

Edirne'de bulunan birçok Yunan ve Avrupa muhabirleri kendisiyle mülakat istemişler, hâlbuki rolünün hitâm bulmuş olmasından dolayı, evvela mülakat vermek istememiş ise de, bilahare muhabirleri kabul etmiş ve fakat esna-yı isticvâbında söylediği şeylerden başka muhabirlere de bir şey söylememiştir. Cafer Tayyar el-yevm Yunan Kolordusu Karargâhı'nda bulunmaktadır³³⁵.

1) *Cafer Tayyar Atina'da*

Yunan matbuat-ı millîsinin bir tebliğine nazaran, Cafer Tayyar Atina'ya muvâsalat etmiştir. Cafer Tayyar Atina'ya muvâsalat eder etmez, Yunan Hariciye Nezareti ve şehrimizdeki Yunan Komiserliği vasıtasıyla Üsküdar'da mukîm ailesine kendi ahvâlinde haber vermiş ve aynı tarikle cevap istemiştir³³⁶.

D- İSTANBUL'UN RESMEN İŞGALİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920)

1- 1920 Yılı Mart ve Temmuz Ayları Haberleri

a) *Hükümetin Tebliğ-i Resmîsi*

Dün akşamüzeri Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden tebliğ edilmiştir:

“İtilaf Devletleri mümessil-i siyasiyelerinin bu sabah Hükümet'e verdikleri notada ve bu akşam gazetelerinde intişar ettiği görülen tebliğ-i resmîlerinde beyan olduğu üzere, İstanbul bugünden itibaren ve muvakkaten işgal-i askerî altına alınmış ve uhde-i Hükümet'e terettüb eden vezâif ifâ kılınmakta bulunmuş olduğundan cümlelerin kemâl-i sükûn ile iş ve güçleriyle meşgul olmaları tavsiye kılınıyor”.

Tebliğ-i Resmî:

“Beş buçuk sene evvel, memâlik-i Osmaniye'nin mukadderâtı her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyet'inin rüesâsı, Alman telkinâtına kapılarak Devlet ve Millet-i Osmaniye'yi Harb-i Umumiye iştirak ettirdiler.

³³⁵ **Vakit**, 31 Temmuz 1920 (1336), Numara 951, s. 1.

³³⁶ **Vakit**, 6 Ağustos 1920 (1336), Numara 957, s. 1.

Bu haksız ve meş'ûm siyasetin neticesi malumdur. Devlet ve Millet-i Osmaniye, bin türlü felaket geçirdikten sonra öyle bir mağlubiyete dũçâr oldu ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı bile Mütarekenâme akdederek firar etmekten başka bir çare bulmadılar. Mütarekenâme'nin akdini müteakib Düvel-i İtilafiye, gayet ağır bir vazife terettüb etti. İşbu vazife, eski Memâlik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb, saadet-i müstakbelelerini, inkişâflarını, hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyelerini te'min edecek bir sulhun temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifasıyla meşgul iken, firarî İttihat ve Terakki erkânının müevvec efkârları bulunan bazı eşhâs, Teşkilât-ı Milliye nam müstearı altında bir tertîb teşkîl ederek ve Padişah ile Hükümet-i Merkeziye'nin evâmiri hiç addetmekle harbin netâyic olmasından büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak anâsır-ı muhtelif miyânında nifak çıkararak îâne-i Milliye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'âle cüret ettiler. Ve bu vecihle sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs ettiler. Bu teşebbüsât ve tahrikâta rağmen Sulh Konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idaresine kalmasına karar vermiştir.

İşbu karar kulûb-i Osmanîye'yi müsterih edecektir. Ancak bu kararlarını Bâb-ı Âlî'ye tebliğ ettikleri zaman icrasının ne gibi şerâite tabi olduğunu da ihtâr eylediler. İşbu şerâit, vilayât-ı Osmanîye'de bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve el-yevm Düvel-i İtilafiye ile müttefiklerinin kuvâ-yı askerîyeleri aleyhine mütemadiyen vuku bulmakta olan hücumlara hitâm vermekten ibaret idi. Hükümet-i Merkezîye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsn-i niyet göstermiş ise de, Teşkilâtı Milliye nam müstearı altında hareket eden eşhâs, maatteessüf teşvikât ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis Hükümeti kendi hareketlerinde iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemâl-i heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkîl eden bu vaziyete karşı, Düvel-i İtilafiye yakında taht-ı karara alınacak ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini te'min edebilmek üzere, tedâbir-i lâzımeği teemmül etmeye mecbur oldular. Bunun için bir tek çare buldular. Bu da İstanbul'u muvakkaten işgal etmek idi.

İşbu karar bugün mevki-i icraya vaz'edildiğinden efkâr-ı umumiyeği berâ-yı tenvîr nikat-ı âtiye tasrîh olunur:

1. İşgal muvakkattir,
2. Düvel-i İtilafiyenin niyeti, Makam-ı Saltanat'ın nüfuzunu kırmak değil, bilakis idare-i Osmanîye'de kalacak olan memâlikte o nüfuzu takviye ve tahkîm etmektir,

3. Düvel-i İtilafiye'nin niyeti, yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir. Fakat maazallah-u Teâlâ taşrada iğtişâş-ı umumi veya kitâl-ı âmm gibi vukuât zuhûr ederse, bu kararın tadili muhtemeldir,
4. Bu nazik zamanda Müslim olsun, gayr-i müslim olsun herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin iğfâlâtına kapılmamak ve hâlâ Makarr-ı Saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evâmire itaat etmektir,
5. Bâlâda zikrolunan teşvikâta iştirak eden eşhâsın bazıları Dersaadet'te der-dest olunarak, onlar tabiî kendi efâlinde ve bilahire o efâlin neticesi olarak vukuu melhûz ahvâlden mesul tutulacaktır”³³⁷ (EK-13).

b) *Dersaadet Ahalisine Beyanname*

Dün Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rumca ve Ermenice lisanlarıyla ve hurûfât ile matbu olup sureti harfîyen âtiye naklolunan bir beyanname sokak başlarına taalluk olunmuştur:

“Dersaadet Ahalisine!

Dersaadet'te bulunan İtilâf kuvvetlerinin korunması için, âtideki beyannamenin tamîmi lüzumuna binaen zîrde vâziül-imza Dersaadet Müttefikîn Kolu Kumandanı ber-vech-i âti beyan ederim.

Ahalinin kemâl-i sükûnetle hareket ve mümkün olduğu kadar mutad-ı zatîlerine devam etmesi icab eder. Ahali bu suretle hareket ve İtilâf kuvvetlerine karşı harekât-ı düşmanânedden ictinâb ederse cihet-i askeriye-i Müttefika tarafından müdahaleye maruz kalmayacakları gibi hayatları hiçbir tehlikeye dūçâr olmayacak ve serbestî-i şahsîyeleri ile emvâllerine riayet edilecektir. Fakat ahali bu husustaki vazifesini ifa etmediği takdirde, icabât-ı harb ibret-misal teşkil edecek bir ceza istilzâm ettirecektir. Binaenaleyh, her kim olursa olsun, evâmirime muhalif veya Kıtaât-ı Müttefika veyahut mezkûr Müttefikîn Kıtaatı'na mensub bir şahsa düşmanâne veya zarar-cûyâne veya asayiş-i umumiyenin ihlâlîni intâc edecek veya düşmanlarına muavenet edebilir bir harekette veya hareket teşebbüsünde veyahut işbu beyannamenin ahkâmına muhalif bir harekette bulunursa, Divan-ı Harp tarafından muhakeme ve idam veya cürümün istilzâm edeceği daha hafif bir ceza ile hükmedilecektir. Bâlâda zikrolunan muzırr harekât her

³³⁷ **Vakit**, 17 Mart 1920 (1336), Numara 848, s. 1.

kimin olursa olsun demiryollarını, cadde, köprü, telgraf, telefon tellerini, su veya ziya mahzen ve sistemlerini ve levazım-ı askerîyeyi şâmindir”.

16 Mart 1920

General Henry F.M. Wilson
Müttefikîn Kolu Kumandanı

İstanbul Ahalisine İlan

“Mademki İstanbul’da nizam ve intizamı idame için idare-i örfiye ilanına lüzum görülmüştür. Ben, zîrde mümzâ İstanbul’da bulunan Kuvâ-yı Mutelife Umumi Kumandanı halinde ilan ederim ki:

Kuvâ-yı Mutelife zabitân ve efrâdından yahut Düvel-i Mutelife bîtaraf hükümet sefarethanesinden mazbut vesikasî olanlardan maada, herhangi bir kimsenin kendi şahsî meskeni dairesinde ve hariç bir mahalde silah taşınması katiyyen memnûdur. Bilcümle esliha-yı nâriye ve namlusu sekiz santimetreden uzun bıçak ve hançerler silah addolunacaktır. Ber-vech-i bâlâda nizamâta muhalif hareket edenler, Divan-ı Harb-i Örfi’ye verilip oradan karargâr olacak idam veya buna mümasil mücazâtla tecziye olunacaktır.

Herhangi nev-i içtima katiyyen memnûdur. Böyle bir içtimaa mes’ul olanlar Divan-ı Harb-i Örfiye verilip oradan karargâr olacak idam veya buna mümasil mücazâtla tecziye olunacaktır”³³⁸ (EK-13). 16 Mart sene1920.

Kuvâ-yı Mutelife Kumandanı
General H.F. Wilson

c) İtilafiyûn Pasaport Dairesi Tebliği

“Berâ-yı vazife ve matlûb hareket emrini hâiz Kuva-yı Mutelife-i Bahrîye ve Askerîye eşhâsından maada, hiçbir kimsenin Galata’da Merkez Rıhtım Hanı’nda İtilafiyûn Pasaport Dairesi’nden vize olunmazdan İstanbul’dan ve İstanbul vilâyetinin Anadolu Fener-Pendik hattından şarka herhangi bir noktaya yolculuk etmesine müsaade olunmayacağı şimdiden itibaren ilan olunur”³³⁹ (EK-13). 16 Mart sene1920.

İtilafiyûn Pasaport Dairesi

³³⁸ **Vakit**, 17 Mart 1920 (1336), Numara 848, s. 1.

³³⁹ **Vakit**, 17 Mart 1920 (1336), Numara 848, s. 1.

d) *İşgal Hakkında İtalyan Gazetelerinin Mütalaâtı*

Roma, 15 Mart: Corriere della Sera gazetesinin beyanına göre, İstanbul'un Müttefikler tarafından işgali, Zat-ı Şâhâne'yi İstanbul'dan çıkarmak maksadına matuf değildir. Belki Londra'da tedkik edilen sulh şartlarını Osmanlı Hükümeti'ne ve vatanperverlere kabul ettirmek içindir. İşgal keyfiyeti, Zat-ı Şâhâne'nin İstanbul'a mâlikiyetini temine hizmet içindir.

Sacred gazetesi, kıtâllara teessüf etmekle beraber, bundan Avrupa ve Asya'da müstakil bir Türkiye'ye yer bulunmaması neticesini çıkarmak, basiret-i siyasiyeye mugayir olduğunu beyan ediyor. İl Tempo gazetesi, Şark Meselesi'ni İtalya'nın vaziyetinin icabâtı herkesten iyi anladığını beyan ediyor. İtalyanların mütalaasına göre, İtalya adilâne ve mülayim bir sulh akdettirmeye muvaffak olursa, bilcümle milletlerin minnettarlığına nâil olacaktır³⁴⁰.

E- ANADOLU'DAKİ İŞGALLERLE İLGİLİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesi Anadolu'nun işgali hakkındaki ilk haberini 16 Mayıs 1919 yani İzmir'in işgalinden bir gün sonra vermiştir (EK-3). Mehmet Asım 16 Mayıs 1919 (1335) tarihli "*İzmir'in İşgali*" başlıklı yazısında, İtilaf Devletlerinin sulh şartlarını bize tebliğ etmeden önce İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini şaşkınlıkla karşıladığını ve Wilson Prensiplerine ruhumuzu teslim ettiğimiz için hayal kırıklığına uğrayabileceğimizi söylemektedir. Mehmet Asım mezkûr yazısında, İzmir'in her yönüyle Türk şehri olduğunu, bir Türk ile bir Rum'un alışverişi sırasında dahi Türkçe konuşulduğunu söyleyerek bunun için İzmir'de kurulacak idarenin de ancak Türkçe ile vazifesini ifa edebileceğine dikkat çekmektedir.

Vakit gazetesi, Anadolu'nun peyderpey İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ile alakalı haberleri verirken sık sık Wilson Prensiplerine atıfta bulunmaktadır. Gazete, bu işgallerin Wilson Prensipleri ile çeliştiğini, mezkûr prensiplerin emperyalizmi yıkmayı istihdâf ettiğini ve buna rağmen Türklerle meskûn olan yerlerin işgalci İtilaf Devletleri tarafından keyfî olarak işgal edildiğini savunmaktadır. *Vakit*, İzmir'in işgal edilmesinden sonra 21 Mayıs 1919'dan itibaren haftada bir iki gün gazetenin birinci sayfasında kalın bir çerçeve içinde "*Devletlerin Taahhüdü*" başlığıyla "*Wilson*

³⁴⁰ *Vakit*, 18 Mart 1920 (1336), Numara 849, s. 1.

Prensiplerinden Türkiye'nin mukadderâtı hakkındaki madde-i mahsusa” şeklinde Wilson Prensiplerinin 12. Maddesini yayınlamıştır. Bundan da anlaşılıyor ki *Vakit*, Wilson Prensiplerine çok inanmakta ve o prensiplerin hakkımızda uygulanmasını istemektedir.

Mehmet Asım, 17 Mayıs 1919 (1335) tarihli “*İşgalin Manası*” başlıklı yazısında ise işgale gerekçe olarak Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesinin gösterildiğini, ancak İzmir'de İtilaf Devletlerinin menfaatine halel getirecek bir durumun olmadığını ve işgalin lüzumsuz olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mehmet Asım, Paris Barış Konferansı'nda hakkımızda verilen kararlar üzerine İzmir'in işgal edildiğine de dikkat çekmektedir.

Vakit, İzmir'in işgalini “*matem-i milli*” olarak görmektedir. Gazete, Yunanistan'ın İtilaf Devletlerine yaptığı yardım karşılığında kendisine İzmir'in verilmesinin kabul edilemez olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü İzmir, Anadolu'nun başıdır ve Türkler için bir hakk-ı hayattır. Yunan Kumandanı Zafiroopoulos'un İzmir işgalinin muavenet ve asayişin temini amacıyla yapıldığına dair beyanâtına Mehmet Asım, 20 Mayıs 1919 (1335) tarihli yazısında bu muavenetin, tıpkı Makedonya Kralı Filib'in kadim Yunanistan'a ettiği muavenet gibi olduğunu ve işgalin bir emr-i vaki olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Mehmet Asım, bu işgale karşı yapılması gereken şeylerin, fırka dedikoduları ile şahsî emellerin terk edilmesi ve İstanbul Hükümeti kuvveti altında tam bir ittifak ile yürümek olduğunu okuyucularına hatırlatmaktadır.

Vakit, başta İzmir'in işgali olmak üzere diğer şehirlerimizin işgaline tepki olarak İstanbul'da ve diğer Anadolu şehirlerinde yapılan miting haberlerini de okuyucularına duyurmuştur. Gazete, özellikle İstanbul'da yapılan Fatih ve Sultan Ahmet Mitingleri gibi büyük mitinglerde yapılan nutuklara ve miting mukarrerâtına teferruatlı bir şekilde yer vermiştir.

Mehmet Asım 22 Mayıs 1919 (1335) tarihli “*Söz Milletindir*” başlıklı yazısında, İtilaf Devletlerinin Paris Konferansı görüşmeleri için Hükümetimizi davet etmeye lüzum dahi görmediğini ve kararları aldıktan sonra Hükümetimize tebliğ edeceğini söylemektedir. Ayrıca Kanun-i Esasî gereğince sulh akdinin “Meclis-i Millî” tarafından kabul edilmesi zorunlu olduğu için Meclis'in mutlaka toplanması gerektiğine işaret etmektedir.

Vakit gazetesi, Yunan kuvvetlerinin işgal esnasında yaptıkları bazı hileleri de zaman zaman haber yapmıştır. Mesela bu hilelerden birisi, Karşıyaka ve Kordon gibi İzmir'in bazı semtlerinde sokak ve caddelerde çeşitli müzik ve eğlence etkinlikleri

yaparak halkın toplanmasını sağladıktan sonra fotoğraflarını çekerek çeşitli Avrupa gazetelerine göndermeleridir. Bir diğer hile de jandarma zoruyla köylülerden imza toplamalarıdır. Bu resimleri ve imzaları ibraz ederek Türklerin Yunan idaresinden memnun oldukları hususunda Avrupa kamuoyunu inandırmak istemişlerdir.

Vakit gazetesi, Yunan askerlerinin işgal esnasında yaptığı zulümleri araştırmak üzere İtilaf Devletlerinin tarafından görevlendirilen Amiral Bristol Heyeti tarafından hazırlanan raporu, 21 Ocak 1920 (1335) tarihli nüshasında, “*Hâlden İstikbâle Bir Vesika-i Mesuliyet*” başlığıyla yayınlamak üzere mezkûr raporun önemine işaret etmektedir. Yine bir sonraki gün, yani Ocak tarihli nüshasında ise “*Türk Halkı Komisyonun Bîtarafılığına Minnettardır*” başlığı ile Türklerin söz konusu rapordan duyduğu memnuniyeti, hissettikleri heyecanı ve hakkın yerine geleceğine dair ümitlerini dile getirerek, Türklerin bu raporu hazırlayanların isimlerini daima hürmet ve minnetle anacağını ifade etmektedir. Ayrıca *Vakit* raporu yayınlarken, “*Vakit, bu vesika-i beşâreti birinci olarak Türklük âlemine duyurduğundan dolayı büyük bir iftihar duymaktadır*” ifadesini kullanmış ve bu haberi ilk yayınlayan gazete olduğu için bununla övünmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE PARİS BARIŞ KONFERANSI İLE İLGİLİ
HABER VE YAZILAR (1919-1920)

A- PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 Ocak 1919-20 Ocak 1920)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru savaştan tarafların hemen hepsinin barış istemeye başladığı sıralarda, ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de açıklanan ve tarihte "Wilson İlkeleri" veya "Wilson'un 14 Noktası" olarak geçen ilkelerini dünya kamuoyuna duyurmuştu. Ancak bu ilkeler, İtilaf Devletlerinin savaş sonrası beklentilerini karşılamıyordu. Çünkü İtilaf Devletlerinin her birinin kendine göre barış antlaşmalarından beklediği çıkarlar vardı. Ayrıca İtilaf Devletleri, kendi aralarında bir takım gizli antlaşmalarla savaş sonrası için bazı bölüşme planları da yapmışlardı. Bu durum açık anlaşma ve diplomasi uygulamasını isteyen Wilson İlkeleri'ne aykırı düşüyordu³⁴¹.

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı resmen sona ermiş, ancak daha silahların sesi susmadan farklı ülkelerden ve etnik gruplardan çeşitli talepler yükselmeye başlamıştı. İşte bu taleplerin buluşma noktası da Paris'te düzenlenen konferans olacaktır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, adeta yeni dünya düzenini ortaya koymak, sınırları belirleyip haritaları çizmek ve bunu diledikleri gibi şekillendirme görevini üstlenmişlerdi³⁴². Ayrıca kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek ve mağlup devletlerle yapacakları barış antlaşmaları şartlarını önce kendi aralarında görüşerek kesin koşulları belirlemek için 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'nı toplamışlardır³⁴³. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İtilaf Devletleri, savaşın sorumluları olarak gördükleri mağlup devletlerin cezasını kesmek ve bu devletlerden zararın tazmin edilmesini istiyorlardı. Bununla birlikte savaş süresince İtilaf Devletlerine yardım eden Yunanistan gibi devletler de yardımlarının karşılığını almak istiyorlardı³⁴⁴.

³⁴¹ Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 508-509.

³⁴² Ali Erhan ERTAN, Tevfik Orçun ÖZGÜN, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. III, Aralık 2016, s. 553.

³⁴³ Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 508-509.

³⁴⁴ Dilara USLU, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları", **History Studies**, Volume 4 Issue 2, July 2012, s.362.

Paris Barış Konferansı resmî olarak 1920'lere kadar devam etmesine rağmen ilk altı ayı en önemli dönemi olmuştur. Çünkü kilit kararlar bu ilk altı ayda alınmıştır. Paris, Konferansın ilk altı ayında yani Ocak 1919'dan Haziran 1919'a kadar dünyanın hem hükümet merkezi, hem temyiz mahkemesi, hem de parlamentosu olmuştur. Bu süreçte Paris adeta dünyanın başkenti hükmündedir³⁴⁵.

Konferansa 32 devlet katıldı. Fakat Konferans müzakerelerine hâkim olan devletler İngiltere, ABD, Fransa, Japonya ve İtalya idi³⁴⁶. Konferansta bu hâkim devletlerin Başbakan ve Dışişleri Bakanlarından oluşan "Onlar Konseyi" ve sadece Başbakanlarından oluşan "Beşler Konseyi" oluşturulmuştur. Fakat Japonya Başbakanının çekilmesiyle "Beşler Konseyi", "Dörtler Konseyi" olarak devam etmiştir³⁴⁷. Ancak ileriki günlerde müzakereler devam ederken İtalya'nın konferansı terk etmesi ile "Dörtler Konseyi"nin sayısı üçe düşecektir³⁴⁸.

Konferansa katılan devlet adamları, diplomatlar ve uzmanlar öncelikle Almanya ile yapılacak antlaşmanın şartlarını, daha sonra ise Avusturya-Macaristan konusunu müzakere etmişlerdir. Konferansın en önemli meselesi Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma olmasına rağmen, bu meselenin müzakere edilmesi, kapalı kapılar arkasında Osmanlı temsilcisinin olmadığı ve söz hakkı verilmediği toplantı odalarında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti temsilcisi Damat Ferid Paşa'nın Konferansa katılma talebi ancak Haziran 1919'da gerçekleşebilmişken, buna karşın Osmanlı'dan toprak koparmaya çalışan ve Osmanlı vatandaşı olan Rumların hâmilliğini yapan Yunanistan temsilcisi Venizelos, Şubat 1919'da isteklerini kabul ettirebilmek için Konferanstaki yerini almıştı³⁴⁹.

Yunanlılar, Ege Bölgesi'nde Rum nüfusun Müslüman nüfustan fazla olduğunu ve Rumların Müslümanlar tarafından öldürüldüklerini iddia ediyorlardı. Aslında Yunanlıların topraklarına katmak istedikleri havalideki Türk nüfusu, Rum nüfusundan çok daha fazlaydı. Buna rağmen Konferansta mezkûr bölgenin Yunanlılara verilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine İtalyan heyeti Paris Barış Konferansı'nı terk etmiştir. Çünkü İzmir havalisi, gizli olarak yapılan St. Jean de Maurienne Antlaşması (10-21 Nisan 1917) ile İtalya'ya söz verilmişti. İtilaf Devletleri, İtalyanlar İzmir bölgesini ele

³⁴⁵ A. E. ERTAN ve T. O. ÖZGÜN, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 554-555.

³⁴⁶ R. UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s. 510-512.

³⁴⁷ D. USLU, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları", s.362.

³⁴⁸ A. E. ERTAN ve T. O. ÖZGÜN, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 554-555.

³⁴⁹ D. USLU, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları", s.362.

geçirdikleri takdirde onları geri döndürmenin hayli zor olacağı kanısındaydı. İşte bunu önlemek için Konferans, 8 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasına karar verdi. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri, Türkiye'yi adeta bir "barut fıçısı" haline getirmiştir. Bu barutu ateşleyecek kıvılcım ise işgalden 4 gün sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa ile parlamış ve Millî Mücadele başlamıştır³⁵⁰.

Konferansta alınan en önemli kararlardan biri de Cemiyet-i Akvâm'ın kurulmasıdır. Ancak hem Cemiyet-i Akvâm hem de Wilson'un 14 Prensipleri, iki savaş arasındaki dönemde etkinliğini ve tarafsızlığını hızla kaybetmiştir³⁵¹.

Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri, Almanya ile Versailles Barış Antlaşması (28 Haziran 1919), Avusturya ile Saint Germain Barış Antlaşması (10 Eylül 1919), Bulgaristan ile Neuilly Barış Antlaşması (27 Kasım 1919), Macaristan ile Trianon Barış Antlaşması'nı (6 Haziran 1920) imzaladılar³⁵².

B- PARİS BARIŞ KONFERANSI KAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

1- Konferans Öncesi Gelişmeler ve Birinci Şûrâ-yı Saltanat Hakkındaki Haber ve Yazılar (21 Mayıs-5 Haziran 1919)

a) *Sulh Konferansına Davetimiz*

Zât-ı Sadaretpenâhî, doğrudan doğruya Sulh Konferansı'ndan teminat istemiştir. Müstahberât-ı mahsusumuza göre, İzmir'e vuku bulan Yunan taarruzu ve ahali-yi İslâmiye'nin maruz olduğu muamele, nefret-i ammeyi mucip olduğu gibi efkâr-ı ammede bu hadise, Devlet-i Osmaniye'nin karîbül-vuku intikam-ı katîsi mahiyetinde telakki edilmesinden Sadrazam Paşa, doğrudan doğruya ve telgrafla Paris Konferansı'na müracaat ederek tavazzuhunu talep etmiştir. Müşarünileyh demiştir ki:

"Arabistan hududundan Karadeniz'e mümtedd olan bütün Anadolu kıtasıyla Rumeli'de tabiatın etrafını Balkanlarla tahdîd ettiği Trakya kıtası, Edirne şehri dâhil

³⁵⁰ Ahmet ÖZGİRAY, "Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleriyle Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar", Ankara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. IV, 1989, s. 557-560.

³⁵¹ A. E. ERTAN ve T. O. ÖZGÜN, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 570

³⁵² R. UÇAROL, *Siyasi Tarih*, s. 510-512.

olduğu halde Zat-ı Akdes-i Hümayunun, doğrudan doğruya hâkimiyetleri altında kalmalıdır³⁵³.

b) Şûrâ-yı Saltanat

Yıldız'da Merasim Dairesi'nde toplanacak olan Şûrâ-yı Saltanat için istihzarâta devam edilmektedir. Şûrâ-yı Saltanat'a iştirak edecek olan takriben iki yüz zâta davetnâmeler gönderilmiştir.

Verilen malumata nazaran, Şûrâ-yı Saltanat'a Sadrazam Ferid Paşa riyaset edecek. Zât-ı Şâhâne, Şehzadegân Hazerâtıyla beraber içtima salonuna açılan hususî mücavir bir salonda ahz-ı mevki buyuracaklardır.

Sadrazam Paşa, Hükümetin programıyla memleketin nikat-ı muhtelifesinden devâir-i resmîyeye gelen telgrafları okuyacaktır. Bunu müteakib Zât-ı Hazret-i Padişahî, Hükümetin Sulh Konferansı'na bildireceği nokta-i nazarı hakkında efkâr-ı şâhânesini beyan buyuracaklardır. İçtimada, Şarkî Anadolu vilayetlerine tatbiki mutasavver ıslahat projeleri de heyetçe müzakere edilecektir. Hükümetin programı Mecliste isbat-ı vücud eden zevât tarafından ekseriyetle tasvîb edilirse, Anadolu-i Şarkî ıslahatı projeleriyle beraber içtima esnasında İrade-i Şâhâne'ye iktirân edecektir. Zannedildiğine göre Sadrazam Paşa, Mecliste Hükümetine itimad talep edecektir.

Meclis-i Vükelâ son içtimasında, Sadrazam Paşa tarafından Şûrâ-yı Saltanat'ta kiraat edilecek olan Hükümetin programını hazırlamıştır.

Şûrâ-yı Saltanat'a gayr-i müslim anâsır rüesâ-yı ruhâniyesi davet edilecektir. Dün Matbuât erkânı içtima ederek, Şûrâ-yı Saltanat'a Matbuât namına gönderilecek iki zâtın intihâbı ile meşgul olmuştur. İstiklâl Başmuharriri Rauf Ahmet Bey, mühim bir ekseriyetle intihâb edilmiş, Hadisat Başmuharriri Süleyman Nazif ve Yeni Gün sahibi Yunus Nadi Beyler müsavi derecede rey almışlardır. Süleyman Nazif Bey, mevkiini Yunus Nadi Bey'e terk ettiğinden Matbuât namına Rauf Ahmet ve Yunus Nadi Beyler Şûrâ-yı Saltanat'ta hazır bulunacaklardır³⁵⁴.

c) Şûrâ-yı Saltanat Yarın İçtima Edecektir – İçtimada Bulunacaklar

Yarın Saray-ı Hümayun'da içtima edecek olan Şûrâ-yı Saltanat'a davet edilecek zevât için davetnâmeler tab' ve tevzî edilecektir. Haber aldığımız göre, Şûrâ-yı Saltanat'ta şu makamlara mensup mümessiller hazır bulunacaktır:

³⁵³ **Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 1.

³⁵⁴ **Vakit**, 24 Mayıs 1919 (1335), Numara 565, s. 2.

Heyet-i Vükelâ, Heyet-i Ayan, Şûrâ-yı Devlet Reisi ve Reis-i Sânileri, Mahkeme-i Temyiz Rüesâsı, Divan-ı Muhasebât Reis-i Evvel ve Sânileri, ma'zûl vükelâ ve süferâ, rical-i ilmiyeden olup taraf-ı Meşihat'tan intihâb edilecek altı zât, erkân-ı askeriyyeden Harbiye Nâzırı'nın intihâb edeceği on zât, ümerâ-yı bahriyyeden Bahriye Nâzırı'nın intihâb edeceği dört zât, Darülhikmet-i İslâmiye'ce müntehab iki aza, Darülfünun şubâtından on beş zât, Matbuâtta sekiz, Ticaret Odası'nca intihâb edilecek dört, Darülhilafet-i Aliyye Medresesi'nden dört zât, sâbık ve lâhik Çelebi Efendiler, Vahdet-i Milliye, Millî Kongre, Trabzon Müdafaa-i Hukuk-i Milliye, Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-i Milliye, Adana Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyetleriyle Kürt Teavün Cemiyeti, Millî Ahrâr, Hürriyet ve İtilaf ve Sulh ve Selâmet Fırkalarından intihâb edilecek ikişer zât³⁵⁵.

d) Şûrâ-yı Saltanat Dün Yıldız'da Mâbeyn Salonunda İçtima Etmiş ve Devletin Vaziyet-i Siyasiyesi Hakkında Beyân-ı Efkâr Etmiştir

Öğleden sonra Heyet-i Vükelâ Azası, Ayan, Ma'zûlîn Vüzerâ ve Süferâ, büyük rütbede memurlar, cemiyetler, matbuât ve firak-ı siyasiyeden müntehab azalar, birer birer Yıldız'a çıkmaya başlamışlardı.

Şûrâ-yı Saltanat'a giden aza orada ne konuşulacağını pekiyi bilemiyorlardı. Bazıları, "Hükümet, bazı mesâil hakkında izahât verecek bunun lehinde veyahut aleyhinde rey toplayacak" diyordu. Diğer bir takımları da "Kabine'nin Şûrâ-yı Saltanat'tan itimad re'yi isteyeceğini" söylüyordu. Himaye, vekâlet, manda, muavenet-i siyasiye, muavenet-i idariye ve iktisadiye, bir devletin mühâdenet ve meveddet-i siyasiyesi gibi şeyler hakkında teâti-i efkâr ediliyordu.

Saat iki olmuştu, Yıldız'ın Mâbeyn Dairesi'nin alt salonu Şûrâ-yı Saltanat azalarıyla dolmuştu. Nihayet saat üçe yaklaştı. İbtidâ, Vükelâ ve Ayan yukarı salona çıktılar. Sonra birer birer diğer cemiyetler, firak-ı siyasiler, matbuât mümessilleri takım takım çağrıldı, dolaşık merdivenler çıkıldı, içtima salonuna girildi.

Sandalye üzerinde Sadrazam Paşa oturmuş, sol tarafında Sadr-ı Sâbık Tevfik Paşa, Sadr-ı Esbak Hasan İzzet Paşa, Nuzzârdan Şevket Turgut Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi, Rıza Tevfik Bey, Topçu Feriki Rıza Paşa, Çürüksulu Mahmud Paşa, Ferit ve Sait Beyler oturmuş. Sağ tarafında Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Vükelâdan Haydarîzâde İbrahim Efendi, Reşit Akif Paşa, Ali Rıza Paşa, Tevfik Bey, Ahmet Abuk

³⁵⁵ **Vakit**, 25 Mayıs 1919 (1335), Numara 566, s. 2.

Paşa, Ali Kemal Bey, Vasfi Efendi, Hamdi Efendi ve diğer Nâzırlar ahz-ı mevki etmişlerdi.

Salonun sağ tarafındaki boşlukta ve buradaki Nâzırlar arasında ricâl-i askeriye ile Darülfünun mümessilleri, sol tarafındaki boşlukta ve burada Nâzırların arasında sâbık Vükelâ, Meclis-i Ayan azaları ve ümerâ-yı saire ve Hükümetçe müntehab zevât bulunuyorlar. Salonun medhal tarafını ise matbuât ve fırak-ı siyasiye ve sâir cemiyetler tarafından intihâb edilmiş olan murahhaslar işgal eyliyordu.

Salonun ortasına yakın bir yerde bir masa, bunun üzerine de yuvarlak bir saat konmuştu. Söz söyleyecek olanlar bu masanın önünde ayakta olarak mütalaalarını îrâd edecekler, saate bakacaklar, sözlerinin bir çeyrek saatten fazla sürmemesine dikkat edeceklerdi. Artık herkes yerli yerinde oturmuştu. Bu sırada bir hareket oldu, nâ-gehâni ayağa kalkıldı. Derin bir sükûnet her tarafı tuttu. Herkes Padişahlarının vürûduna muntazır oldu.

Nihayet ta karşıdaki orta kapı açıldı. Padişahımızın hayali göründü. Bütün hâzirûn ihtiramkâr bir vaz‘-ı ubudiyet aldı. Sevgili Padişahımız saat tam üçe çaryek kala nezd-i hümayunlarında Veliahd-ı Saltanat Hazretleri buldukları halde, içtima edilen salonun müntehâsında bulunan orta kapıdan salonu teşrîf ve masaya dest-i hümayunlarını itkâ’ ederek, hürmetle dinleyen kullarına Meclis’in sebeb-i içtimasını izâh ile Meclis’i bizzat küşâd buyurdular³⁵⁶ (EK- 6).

e) *Beyanât-ı Mülûkâne*

“Vaziyet-i hazıra-i devletten dolayı Vükelâ-yı Devlet ve Ayan-ı Kirâm’ı buraya davet ettik. Devlet-i Osmaniye’imizin duçâr olduğu müşkilât hakkında acilen lazım gelen tedâbiri ittihaz etmek ve huzzâr-ı kiramın her birerlerinin fikirlerini ve re’yi ve mütalaalarını beyan etmeleri itibariyle bu içtimaı müteyemmen ve mes‘ûd addediyorum.

Meclisi cümlemiz hakkında bâis-i intibâh ve hidayet buyurmasını Cenâb-ı Vâhibül-‘atâyâ Hazretlerinden niyâz ederim. Riyaseti Sadrazam Paşa’ya havale eyledim”³⁵⁷.

³⁵⁶ **Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1.

³⁵⁷ **Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1.

f) *Sadrazam Paşa'nın Mütalaanamesi*

Ferid Paşa Hazretleri vaziyet-i hazıra hakkında âtideki izahnâme-yi kıraat etmiştir:

“2 Ağustos 1914 tarihiyle Devlet-i Osmaniye ve Almanya arasında İstanbul’da akdedilmiş olan “tedâfüî ittifak” bir takım safahâttan geçerek, muahedât-ı munzamme ile tecavüzî bir hâle inkılâb etmiş ve 17-30 Teşrîn-i evvel 1914 tarihinde Devleti Harb-i Umûmiye sevk ve teşvîk eylemiş idi...

30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihinde imza edilen Mütarekename-yi, müzakerât-ı sulhiye yakından takip lazım gelir iken muharip milletler arasında kadim ve müteârif bu teamüle rağmen yedi aydan beri hâl-i sulha el-ân avdet edilemedi... Zümre-i mağlubeden Almanya ve Avusturya’nın mukadderâtı hakkında bir karar ittihazından sonra Devlet-i Osmaniye’nin hâl ve vaziyetin tayini tahakkuk edeceğinden bu müddette mesaimiz millet-i Osmaniye’nin muhibb-i kadîmi ve müttefiki olan iki muazzam millet aleyhinde ilan ve kerhen sevk edildiği muharebeden asla mesul olmadığını ve küçük milletlerden bazı a’dâmız tarafından Avrupa payitahtlarında kemâl-i maharetle aleyhimizde tasnî’ edilip kanun-i insaniyete ve kanun-i harbe karşı vukua gelen ahvâl-i faciadan Türk millet-i necîbesinin mesul olmadığını her tarafta ifhâm ve ilâmına sarf-ı mesai edildi. Ve Mütarekeyi müteakib Avrupa’da aleyhimizde makâlât-ı şedîde neşreden gazetelere karşı lehimizde idare-i lisan eder matbuât husule geldi...

Vaktaki Mayıs’ın 14’üncü günü sabahı saat on birde İngiltere’nin Fevkalade Murahhası Amiral Webb Hazretleri Nişantaşı’nda mukim olduğum haneye gelerek tercümesi ber-vech-i zîr notayı îtâ eyledi:

1. Paris’te münakid Meclis-i Âlî’den aldığı emre tevfikân hareket eyleyen ve el-yevm İzmir sularında bulunan Düvel-i İtilafiye Kuvâ-yı Bahriyesi ümerâsının en kıdemlisi Vis Amiral Caltrhorpe tarafından vuku bulan işâr üzerine, İzmir kalelerinin ba’demâ Düvel-i İtilafiye müfrezelerine devir ve teslim kılınacağını Hükümet-i Milliye’ye ihbar vazifesini îfâ ile mükellefim.
2. Buna tevfikân evâmîr-i lâzîme ısdâr eylesesini Hükümet-i Seniyye’den rica ile kesb-i fahr eylerim.
3. İzmir civarındaki vaziyet-i hazıra ve Mütarekenâme ahkâmı iktizasınca bu hareket-i işâriyeye teşebbüs olunduğunu Zât-ı Âlîlerine ilaveten beyan aldığım talimat icabındandır.

İmza: (R. Webb)

Şimdi kıraat eylediğim Amiral Webb Hazretlerinin notasına ber-vech-i âti cevabı, 14 Mayıs'ta gece saat on raddelerinde İngiltere Sefareti'nde tevdî eylemiş idim.”

Sadrazam ve Hariciye Nâzırı Damat Ferid Paşa tarafından Dersaadet'te bulunan Düvel-i İtilafiye Fevkalade Komiserlerine irsâl olunan cevabî notanın tercümesidir:

“Düvel-i Müttefika namına olarak, taraf-ı asilânelerinden tevdî buyrulan 14 Mayıs 1919 tarihli ve 1913 numaralı notada, Paris Konferansı'nda İzmir istihkamâtının Düvel-i Müttefika asâkiri tarafından işgaline dair ittihâz olunan karar tebliğ ve işgal talebi Mütareke Mukavelenamesi'nin 7. Maddesine müstenid bulunduğunu ilaveten işâr kılınmıştır. Dünden beri İzmir Valisi'nin tarafıma gönderdiği müteaddit telgrafnamelerden, notada bildirilen ve yalnız kalelerden ibaret olması lazım gelen şekli işgalin ta'dîl edildiğini istinbât ediyorum. Filhakika Amiral Caltrhorpe Hazretleri, Yunan asâkirinin şehre dâhil olacağını İzmir Valisi'ne tebliğ eylemiştir. Hükümet-i Osmaniye Akdeniz sahilindeki vilayetimizde hâlen böyle bir tedbiri muhikk gösterecek hiçbir sebep bulunmadığını evvel be-evvel beyan eylemeyi vazife addeder. Düvel-i Mutelife mevcudiyetlerinden bir lahza şüphe etmediğim takdir-i âlileri ve hissiyât-ı nısfet-i şairâneleri iktizâsınca, Hükümet-i Osmaniye'nin askerimizi tezyîd etmek hususunda iki aydan beri vâki olan matâlib-i mükerreresini kabul buyurmuş olsaydılar, vilayet-i mezkûrede asayiş daha mükemmel bir surette temin edilmiş bulunur idi. Şimdiye kadar cevapsız kalmış olan teklifimiz vecihle silâh altında 70.000 kişi bulundurmaklığımız lazım gelir iken, iyice vâsi' bir saha dâhilinde ve dağınık halde olmak üzere ancak 40.000 kişi mevcut bulunuyor. Hükümet-i Osmaniye, İzmir'in kuvâyı İtilafiye tarafından işgali hakkındaki Paris Konferansı mukarrerâtına mümanaat etmez. (İki satır tayyedilmiştir.) Zira Devlet-i Osmaniye'nin bir cüz-i gayr-i münfekki olan bu Asya şehrinin ne ırk, ne tarih, ne de coğrafya nokta-i nazarlarından Avrupaî Yunanistan'la hiçbir alakası yoktur.

İzmir vilayeti %83 nispetinde hâiz-i ekseriyet olan ve dince, fikirce, gaye-i a'mâlce ve âdâtça orada yaşayan ekalliyetten büsbütün farklı bulunan Türk halkını hâvi ve esasen Türk beldesi olduğu için burada Türk milletinin hukukunu nazar-ı itibara almamak pek müşkil olduğu kadar kaide-i adl vasfına muvafık değildir. Binaenaleyh hâzâ, ne Hükümet, ne de millet-i Osmaniye en mühim şehirlerimizden birinin işgalinin katî bir mahiyeti hâiz olmasını bir an için bile tasavvur edemez. Hükümet-i Seniyye, Düvel-i Muazzama-i İtilafiye hakkındaki hissiyat-ı riayetkârisi iktizâsınca, düvel-i

müşarünileyhimin arzuları karşısında serfürû eyler ve fakat bu karar hukukumuzdan feragat manasını asla tazammun etmez...”³⁵⁸.

g) *Celsenin Bir Çâryek Tatili*

Evvelce söz almış bulunan zevâtın bu bâbda mütalaalarını hazırlamak üzere bir çâryek saat celsenin tatil edilmiştir. Bunun üzerine, Meclis azası grup grup ayrılarak her birisi Sadrazam Paşa tarafından kıraat edilen mütalaât ve tenkidâtı tesbit eylemiştir. Bu müddetin hitâmında tekrar içtima akdedilmiş ve ibtidâ Ayan Reis-i Sâbıkı Ahmet Rıza Bey söz almıştır.

Ahmet Rıza Bey, işbu Şûrâ-yı Saltanat’ın teşkiline ferman buyurdularından dolayı Zât-ı Şâhâne’ye arz-ı şükran eylemişler ve işbu Şûrâ’nın daha büyük bir meclis-i millî şeklinde devamına müsaade buyrulmasını Padişahımızdan istihâm ettikten sonra sözlerine şöyle devam etmişlerdir:

“Hükümetin izahâtında bir takım noktalar mübhem kalmıştır. Bunlar hakkında bazı malumat verilmesini rica ederim. Dört devletle münasebetimiz hakkında Sadrazam Paşa Hazretleri beyan-ı mütalaa buyurdular. Fakat müzakerâtın neticesi nedir? Sulh Konferansı’na doğrudan doğruya müracaat ettiklerini söylediler. Bu müracaatlarından aldıkları cevap nedir?

Wilson Prensipleri mücebince memleketimizin Türk olan aksâmındaki hâkimiyetimizin bekâsı temin ediliyordu. Bu prensipler bugün devam ediyor mu? Yoksa vazgeçildi mi? Bunları bilmek lazım gelir. Bazı taraflardan, bazı devletlerin muavenetlerine müracaat edildiği söyleniyor. Neş’et-i ârâya sebebiyet verecek olan tedâbir nedir? Bugün hepimiz müttehid bir gayeye doğru yekvücut olarak yürümeliyiz, evvel-emirde malum bir gayemiz olmalı... Gayeyi, hedefi tayin icab eder. Kuvvet Hükümetin silahında değil, milletin irtibatındadır. Milletten kuvvet almayan Hükümet, zaaf ü aczden kurtulamaz...”

Bunun sonra Sadrazam Paşa:

“Elimizde muayyen bir program var. Eğer maksadınız istîzâh ise yakında Ayan’da görüşürüz” dedi. Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey:

“Su-i telakki olmasın. Zât-ı Âlîleri tarafından okunan şeyleri gazetelerde gördük. Yeni bir şeye muttali olmadık. Maksadım istîzâh değildir. Hükümet arzu ederse cevap verir, arzu ederse bir şey söylemez”.

³⁵⁸ **Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1.

Bundan sonra Ayan Reisi Mustafa Asım Efendi, usul-i müzakere hakkında bazı beyanatta bulunmuşlardır.

Ayan'dan Seyid Bey'in beyanâtı: "İzmir'den bahs olunuyor, Manisa'dan bahs yok, İstanbul'a ait havadisler de işittik. Bunlar ne kadar sahihtir bilemiyoruz. İşgaller tevsî' etmektedir. Vaziyetin ne olduğundan haberimiz yoktur. Hükümet tamamıyla bunu tavzîh ederse, biz de musîb olarak bazı mütalaât der-miyân edebiliriz.

Yunan Hükümeti'yle biz harp etmedik. Yalnız onunla kat'-i münasebât ettik. Fiilen hâl-i harpte değiliz. Böyle Hükümete nasıl manda (vekâlet) verilir, İzmir'de yapılan emr-i vâki' bir işgal mi yoksa ilhâk mı? Burası mechuldür. Sonra Şûrâ-yı Saltanat'ın içtimaı yalnız bir defaya mı mahsustur, yoksa devam edecek midir?"

Divan-ı Muhasebât Reis-i Sanisi Cemal Bey söz söylemekten sarf-ı nazar eylemiştir.

Galip Kemali Bey'in beyanâtı: "Samimi bir tek dost isteriz. Bu dost kim ise, bir dest-i teâvününü uzatsın ve âtide terakkimize rehber olsun. Hükümetimizden talebimiz şudur: Bolşevikleri bile Sulh Konferansı'na davet ettikleri hâlde, Hükümet-i Osmaniye'yi Paris'e çağırılmamalarından dolayı teşebbüsâta bulunmalıyız. Derhal Sulh Konferansı'na bir heyet i'zâm edilmelidir".

Selahaddin Bey, Şûrâ-yı Saltanat'ın, Şûrâ-yı Milliye inkılâb ettirilmesini der-miyân etti.

Celaleddin Arif Bey de, Selahaddin Bey'in fikrine iştirâk ederek, Şûrâ-yı Saltanat'a Vilâyât Meclis-i Umumî azalarının da ilavesiyle milletin âmâlini izhâr edecek bir heyet vücuda getirilmesini söyledi.

Ba'dehu Matbuât namına, Rauf Ahmet Bey söze başlayarak dedi ki: "Biz harpte mağlup olduk, fakat mağlupların da bir hakk-ı hayatı vardır. Adalet istemeye hakkımız vardır. Bugün kaybedilecek bir dakikamız kalmadı. Hükümet, işgalleri, emr-i vakileri ayrı ayrı protesto ediyor, bu kâfi değildir. Türklerle sâkin olan yerlerin vahdet-i hayatîyesini, vahdet-i siyasîye ve iktisadîyesini temin edecek tedâbire derhal tevessül etmeliyiz.

Bize bir muavenet lazım; fakat bu muavenet-i idarîye (manda) yalnız bir devlete mevdû' olmalıdır. Vakıa bugün taksîm oluyoruz. Fakat taksîm için bazı mukaddemât hissediliyor. Bunların önüne geçmeli, maksadımız şüphesiz istiklâldir. Fakat devletimiz harpten evvel de tam bir istiklâle mâlik değildi. Amerika harbe girerken prensipler vaz' etti. Eğer bu prensiplerine sâdik ise, Türkiye'nin vekâlet-i idariyesini de deruhde etmelidir. Bu, Amerika için bir vazifedir. Onu bu vazifenin icrâsına davet etmeliyiz".

Vahdet-i Milliye'den Hamid Bey, komisyon teşekkülünü teklif etti. “Wilson Prensipleri mücebince devletimiz müstakil ve bir kütle halinde kalmıyor. Mutlak bir “manda” lazımsa bunu deruhde eden bir devlet olmalı. Sâniyen, Hilâfet meselesi pek mühimdir. Hilâfet, ancak istiklâl ile olabilir. Bu ciheti nazar-ı dikkate almalıdır. Sâlisen Hariciye Nezareti'nde notalar yazmak üzere, kudemâ-yı siyasiyûndan mürekkeb bir komisyon teşkîl edilmelidir. Râbian, bir Şûrâ-yı Millî teşkîl edilmelidir” dedi.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti murahhası Ömer Fevzi Bey ve Millî Kongre'den Hüsnü Bey Şûrâ-yı Millî'yi istedi; Hüsnü Bey, “derhal bir encümen teşkîl edilmelidir” dedi.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Reisi Sadık Bey, tahrîren yazmış olduğu izâhnamesini Zeynelabidin Bey okudu ve Mütareke'den sonra mevki-i iktidara gelen Kabinelerin batâetinden şikâyet etti. “Ve devletin mühâdenet ve meveddet-i siyasiyeye muhtaç olduğunu ilave ederek masum ahalinin daha ziyade kanını döktürmek câiz değildir. Ve hatta ayaklarımız altında halkı çiğnetmemelidir. Metanet dairesinde hakkımızı isteyelim. Devlet-i Aliyye'nin kadîm dostu olan bir devletin mühâdenet ve meveddet-i siyasiyesini temine çalışmak lazım gelir fikrindeyim” dedi.

Sulh ve Selamet Fırkası'ndan Ferid Paşa, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın beyannamesi edibânedir. Fakat sükûnet ile millet bugünkü beladan kurtulamayacaktır. İzmir'e giren Yunan askeri, orada mukabele görmedi, mukabelesiz giren Yunan askeri neler yaptı? Rica ederimi birbirimiz aldatmayalım; fırkaların bir takım programlarına, yalancı şeylerine aldanmayalım. Hükümet geçsin başımıza icabında ölelim” dedi.

Vilâyât-ı Şarkıye Cemiyeti'nden Süleyman Nazif Bey, Vilâyât-ı Şarkıye meselesini pek mükemmel surette izâh etti. Ve Sadrazam Paşa, takdiren kendisine bu izahâtı hâvi bir muhtıra vermesini söyledi.

Millî Ahrâr Fırkası'ndan Refik Bey, Türkiye için bir vekâlet-i idarîye teşekkülünü temin etmek lazım olduğunu beyan etti ve Hükümet-i hazıraya itimadı olmadığını bildirdi. Sosyal Demokrat'tan Hasan Rıza Bey de bazı mütalaât der-miyân etti.

Badehu, bazı zevât beyanâtlarda bulunduktan sonra, Sadrazam Paşa tekrar söz alarak Meclise şu suretle nihayet vermiştir:

“Efendiler! Burada gerek Hükümetin lehinde ve gerek aleyhinde olmak üzere söylenen sözler, vatanın saadet ve selâmeti gayesine matuf olarak söylenmiş

olduğundan, hepsine de ayrı ayrı beyan-ı teşekkür ederim. Meclis hitâm bulmuştur, efendim”³⁵⁹.

h) Meclis-i Âlî’de Hazır Bulunan Zevât

İsimlerini şimdiye kadar haber verdiğimiz zevâtın mâadâ, rical-i ilmiyeden Makam-ı Meşihat Müsteşarı Nakibüleşraf Muhtar, Ders Vekili Refik, Darülhilâfet-i Tıbbiye Medreseleri Müdür-i Umumisi Necib, Fetvâ Emimi Ali Rıza Efendiler.

Erkân-ı askeriyyeden Cevat ve Levâzım Reisi Şevki Paşalar.

Ümerâ-yı Bahriye’den Müsteşar Vasıf, Arif, Sıhhiye Dairesi Reisi Fuat Paşalarla Erkân-ı Harbiye Birinci Şube Reisi İsmail Hakkı Bey.

Meccanîler Cemiyeti’nden Celaleddin Arif Bey ile iki refiki.

Ticaret Odası’ndan Reis Mustafa Şükrü Bey ile Manizâde Hacı Hüseyin, Şerif Alizâde Murat, Ahmet Beyler.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Ömer Fevzi Bey ve refiki, Adana’dan Ali Cinani, Sulh ve Selamet’ten Ferid Paşa, Sosyal Demokrat’tan Hasan Rıza Bey³⁶⁰.

i) Hükümetimizin Sulh Konferansı’na Daveti

Fransa Hükümeti’nin İstanbul’daki mümessil-i siyasisi dün Bâb-ı Âlî’ye gelerek Sadrazam Damat Ferid Paşa’yı ziyaret etmiş ve Hukuk-i Osmaniye’yi Sulh Konferansı’nda müdafaa etmek için Paris’e azimet edebileceğini tebliğ eylemiştir³⁶¹.

j) Müdafaa-i Hukuk Heyeti

Paris Sulh Konferansı tarafından vuku bulan davet üzerine Hükümet-i Seniyye murahhaslarını tayin etmeye başlamıştır... Her şeyden evvel şu noktayı tespit edelim ki, bugün Paris’e gidecek olan heyet-i murahhasa, alelade müzakerat-ı sulhiye icrasına memur bir heyet mahiyetinde değildir. Bu, bir nevi “müdafaa-ı hukuk” heyetidir... Paris’e giden heyet devletimizin, milletimizin müdafaa-ı hukuku için elzem olan her türlü vesait-i maddiye ve maneviye ile mücehhez olarak hareket etmeli, hiçbir noksanı olmamalı.

Dört harp senesi içinde düşmanlarımız Avrupa efkâr-ı umûmiyesini mütemadiyen Türklük ve Müslümanlık aleyhinde tahrik etmişlerdir. Venizelos gibi en

³⁵⁹ **Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1-2.

³⁶⁰ **Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1-2.

³⁶¹ **Vakit**, 2 Haziran 1919 (1335) Numara 574, s. 2.

değış bir siyaset avukatı bin türlü ihtiraât ile aleyhimize çalışmaktadır. Ermeniler de harp seneleri zarfında cereyan eden vakâyı pek yanlış bir surette neşretmişlerdir. Bütün bu muhâcemelere karşı göğüs gelecek olan murahhaslarımız en güzide mütehassıslarımızdan istifade etmelidir³⁶².

2- Osmanlı Heyetinin Paris Barış Konferansındaki Durumu Hakkındaki Haber ve Yazılar (5 Haziran 1919-21 Ocak 1920)

a) *Heyet-i Murahhasımızın Sulh Konferans'ında Vaziyeti*

Ferit ve Tevfik Paşaların murahhaslığa, Ali Kemal, Tevfik, Rıza Tevfik Beylerin müşavirliğe tayinlerine irade-i seniyye sâdır oldu... Sadr-ı esbak Tevfik Paşa el-yevm rahatsız bulduklarından heyete rüfekâsının azimetinden bir müddet sonra iltihak edeceklerdir³⁶³.

b) *Sulh Konferansı'nda Murahhaslarımız*

Paris Sulh Konferansı'nda murahhaslarımızın suret-i kabulü ve cereyan eden müzakerât hakkında Sadrazam Paşa'dan Bâb-ı Âlî'ye birkaç telgraf gelmiştir. Bu telgraflara nazaran murahhaslarımız, Konferans muhitinde büyük bir teveccüh görmüşlerdir. Sadrazam Paşa Onlar Meclisi'ne davet edilmiş ve Reis Mösyö Clemenceau tarafından gayet mültefitâne bir surette kabul edilmiştir. Meclis, Sadrazam Paşa'nın beyanatını ehemmiyetle dinlemiş ve müzakere için on dakika kadar başka bir mahalle çekilmiştir. Avdette: "Mütalaanız ı nazar-ı dikkate aldık, aramızda müzakere edip kararı size tebliğ edeceğiz," demiştir. Bunun üzerine Sadrazam Paşa da: "Bizim de bir muhtıramız vardır, rica ederim. Bu muhtırayı gördükten sonra son kararı bize tebliğ ediniz", demiştir. Onlar Meclisi muhtırayı hüsn-i kabul etmiştir.

Meclis'te Mösyö Venizelos bulunmamış, Japon murahhasları isbat-ı vücut etmiştir. Şimdi Ferid Paşa, Tevfik Paşa'nın zaman-ı sadâretinde Meclis-i Vükelâ kararı dairesinde olmak üzere, Wilson Prensipleri'ni esas-ı ittihaz edilerek Türkler ile meskûn olan topraklarımızın tamamîyet-i mülkiyesi talep edecektir.

Ferid Paşa'dan gelen bir telgrafnâmede, Tevfik Paşa'nın Paris'e vâsıl olduğunu ve Konferans muhitinde büyük bir hürmet ve teveccühle karşılandığı bildirilmektedir³⁶⁴.

³⁶² M. Asım, "Müdafaai Hukuk Heyeti" **Vakit**, 5 Haziran 1919 (1335) Numara 577, s. 1.

³⁶³ **Vakit**, 5 Haziran 1919 (1335) Numara 577, s. 1.

³⁶⁴ **Vakit**, 24 Haziran 1919 (1335) Numara 596, s. 1.

c) *Sulh Murahhaslarımız Onlar Meclisi'nde*

İtilaf Düvel-i Muazzaması Reis-i Hükümetleri ile Hariciye Nâzırlarından müteşekkil olan Onlar Meclisi'ndeki Salı sabahı (dünkü) içtimasında Sadrazam Paşa, Fransızca uzun bir muhtıra okumuştur. Muhtıra, pek mahirâne bir surette kaleme alınmıştı. Muhtırada evvela harbin menşeinden ve mesuliyetten bahs edilmektedir. Muhtıra, bu hususta “hakiki cinayetler” irtikâb edildiğini tasdik etmektedir. Harbin suret-i idaresi hususundaki mesuliyetler de itiraf olunmaktadır. Muhtırada:

“Harp, gizli bir muahedenâme mucibince milletin ve hatta hükümdarın haberi olmaksızın İttihat ve Terakkî tarafından ilan edilmiştir. Muharebe esnasındaki mesâib yalnız gayr-i Müslimlerin üzerine çıkmamış, yüz binlerce Müslüman da bunlardan müteessir olmuştur. Anadolu bir diyar-ı ukûbet ve kabristan halini almıştır”, denilmektedir.

Muhtıranın aşağılarında, Bolşevik Hükümeti'nin harekâtı ile İttihat ve Terakkî'nin tarz-ı hareketi arasında hakiki bir müşâbehet gösterilmekte, Rusya'da bu korkunç diktatörlüğün izalesine yardım eden İtilaf Devletlerinin, sükûn ve intizamı muhafaza için millet-i Osmaniye'nin el-yevm sarf ettiği mesaiye müzâheret edeceği ümidi izhâr olunmaktadır. Muhtıranın nihayetinde, “tamamiyet-i mülkiye-i Osmaniye'den bahisle, Osmanlı İmparatorluğu cihanın bir cüz-i mütemmimidir. Çünkü dünyada 300 milyon İslâm vardır”, denilmektedir.

Muhtıranın kıraatı müteakip Mösyö Clemenceau, “Konferansın muhtırayı arız ve amîk tedkîk edeceğini ve ba'dehu bir cevap verileceğini” söylemiş ve saat on ikide içtimaa nihayet verilmiştir³⁶⁵.

d) *Onlar Meclisi'ne Yeni Bir Nota Veriliyor*

Mukadderâtımız hakkında Onlar Meclisi'nde cereyan eden müzakerâta dair dün yeni bir haber gelmiştir. Sadrazam Paşa'dan Bâb-ı Âlî'ye gelen bir telgrafnâmede, Tevfik Paşa ile bil-müşavere yarınki Cumartesi günü ikinci bir nota verileceği bildirilmektedir. Şu sırada esasen Dörtler Meclisi içtima ederek Alman sulhunun imzası hakkında müzakerâta bulunduğuandan mukadderâtımıza dair yakında bir karar verilmesi muhtemel değildir³⁶⁶.

³⁶⁵ **Vakit**, 25 Haziran 1919 (1335) Numara 597, s. 1.

³⁶⁶ **Vakit**, 27 Haziran 1919 (1335) Numara 599, s. 1.

e) Sulh Konferansı'nın Murahhaslarımıza Cevabı

Sulh Konferansı Reisi, Osmanlı Heyet-i Murahhasası tarafından takdim edilen muhtıraya cevaben Heyet Reisi Damat Ferid Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Mektupta, “Hükümet-i Osmaniye ile İtilaf Devletleri arasında hiçbir sebep-i nizâ bulunmadığı, Türkiye'nin Almanya'ya alet olduğu, merhametsizce harbin ve kıtallerin mesuliyeti ne Hükümet-i hazıraya, ne de Türk milletine teveccüh etmediği noktası kabul edilmemektedir”. Mektupta deniliyor ki: “Düvel-i Müttefika ve Müşâreke, bugünkü Türk Hükümeti'nin sâbıklarının politikasını tasvip etmediğini takdir etmekle beraber, bütün milletin takip edilen siyasetten mesul olduğu fikrindedir. Türkiye hiçbir tahrike maruz kalmadığı halde, İtilaf Devletlerine taarruz ederek mağlup olmuş, bu suretle Türkiye'de sâkin muhtelif unsurların mukadderâtı tayin etmek gibi ağır vazifeyi galiplere bırakmıştır. İtilaf Devlet-i Müttefika ve Müşâreke Meclisi, bu vazifeyi ancak ahalinin teminat ve menâfi-i daimesine tevafuk edecek bir derecede ifa etmek arzusundadır”³⁶⁷.

f) Sadrazam Paşa'nın Telgrafı

Heyet-i Murahhasa-ı Osmaniye Reisi Ferid Paşa'dan Bâb-ı Âlî'ye şu telgrafnâme vârid olmuştur:

“Buradaki müddet-i kasire-i ikametim esnasında Sulh Konferansıyla defaâtla münasebette bulundum. Beyanât-ı müteaddidem, Trakya'dan bed' ile Edirne ve İstanbul'un müdafaasını temin edebilecek bir hudut ile Asya-yı Osmaniye'nin şimal-i şarkî hududuna kadar ahalisi Türkçe tekellüm eden kâffe-i memâlikin doğrudan doğruya Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin zîr-i hâkimiyetinde kalması ve ahalisi Arapça tekellüm eden memâlikin ise hareketimden akdem Meclis-i Vükelâ'da verilen karar vecihle muhtariyet idareye nâil olması esasına müstenid oldu. Şimdi Konferans Reisi'nden aldığım mektupta müşarünileyh Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye'ye Sulh Konferansı'nda vuku bulan beyanattan teşekkür eyledikten sonra, işbu beyanat layık olduğu vecihle itina-yı tam ile nazar-ı dikkate, yalnız hâl ve mevkiin istilzam ettiği tedkikât-ı amîka az çok zamana mütevakkıf bulunduğunu beyan eylemektedir. Filhakika, Sulh Konferansı mesâil-i muazzama-i sâire ile gayet meşguldür. Bu halde, Heyet-i Murahhasa'nın Fransa'da temdîd ikametine sebep kalmamıştır. Zaten Konferans Reisi mektubunda, teâti-i efkârın fâide-bahş olacağı zaman yeniden hulûl

³⁶⁷ **Vakit**, 29 Haziran 1919 (1335) Numara 601, s. 1.

edince, Düvel-i Müttefika serî' ve sehîl bir neticeyi istihsal için en muvafık olacak ve mesâil hakkında Hükümet-i Osmaniye ile yeniden tesis-i irtibat eyleyecektir, deyü vaat etmiştir. Birkaç güne kadar Heyet-i Murahhasa azasıyla birlikte Paris'ten İstanbul'a müteveccihen hareket eyleyeceğim³⁶⁸.

30 Haziran 1919

g) Heyet-i Murahhasa'nın Avdeti

Paris Sulh Konferansına Osmanlı Murahhası sıfatıyla azîmet etmiş olan Sadrazam Damat Ferit ve Sadr-ı Sâbık Tevfik Paşalar ile Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik, Maliye Nâzırı Tevfik Beyler, Hariciye Nezareti Umûr-i Siyasiye Müdür-i Umûmisi Şevki Bey, Tevfik Paşa'nın mahdumu Binbaşı Ali Bey dün sabah saat dokuz buçuk raddelerinde Fransız torpidolarıyla Köstence'den Dersaadet'e avdet eylemiştir.

Torpidolar Dolmabahçe Saray-ı Hümayunu pişgâhında demirlemişler ve murahhasları istimbotla torpidoya azîmet eden Seryaver Miralay Naci Bey tarafından nâm-ı Şâhâne olarak istikbal edilmişlerdir³⁶⁹.

h) Anlaşılmayan Noktalar

Heyet-i Murahhasamızın Paris'ten avdeti üzerine, Matbuâta tebliği takarrür eden muhtıralarla cevaplarının neşri dün hitâm bulmuştur. Murahhaslarımızın Paris'te ikametleri esnasında ifa ettikleri vazife-i müdafaanın şekli ve netâyici hakkında efkâr-ı umûmiyede hâsıl olan muzlim noktaları tenvîr edememiştir...

Efkâr-ı umûmiyede mübhem kalan noktalardan birincisi, birinci muhtıranın Sulh Konferansı'na tarz-ı tevdîi meselesidir. Çünkü Sadrazam Ferid Paşa'nın İstanbul'da iken verilen bir karar mücebince, Sulh Konferansı'nda müdafaatta bulunmak için, hasbezzarûre birinci kısım Heyet-i Murahhasa'dan geri kalan Tevfik Paşa'nın da Paris'e muvâsalat etmesi ve müdafaanâmelerin birlikte tanzim olunması lazım geliyordu. Ve müdafa-i hukukumuza taalluk eden ve fakat birinci Heyet-i Murahhasa'nın hareketine kadar yetiştirilemeyen en mühim vesâik, Paşa Hazretlerinin nezdinde bulunduğu için, bu karara itbâ bir mesele-i hayatîye telakki ediliyordu. Bunun için Tevfik Paşa Hazretlerinin riyaseti altındaki ikinci kısım Heyet-i Murahhasa'nın Paris'e muvâsalatından evvel Ferid Paşa Hazretlerinin Sulh Konferansı'na birinci müdafa muhtırasını vermesi esbâbı bir nevi hayret uyandırmıştı.

³⁶⁸ **Vakit**, 5 Temmuz 1919 (1335), Numara 605, s. 1.

³⁶⁹ **Vakit**, 16 Temmuz 1919 (1335), Numara 616, s. 1.

Acaba birinci kısım Heyet-i Murahhasamız Paris'e varınca, Konferans tarafından davet edildi ve Ferid Paşa Hazretleri karar-ı sâbık hilafına olarak, Konferans'a beyanatta bulunmak ıztırârında mı kalmıştı? Yoksa Heyet-i Murahhasa'nın Paris'e muvâsalat ettikten sonra, derhal Konferans'a müracaat etmesinde bazı fevâid bulunduğu zehâbı hâsıl olmuştu da mı bu tarz-ı hareket ihtiyar edilmişti? İşte, efkâr-ı umûmiye tarafından tenvîre muhtaç görülen bir nokta burası idi. Böyle olduğu halde Hükümet tarafından matbuata verilen beyannamelerde bu mübhemiyeti izale edecek bir işarete tesadüf edilememiştir.

Sâniyen, Heyet-i Vükelâca Paris'te murahhaslarımız tarafından dermeyân edilecek müdafaa planımızın esasını Wilson Prensipleri teşkil edecekti... Hâlbuki Konferans'ta murahhaslarımız tarafından verilen muhtıralarda Wilson Prensipleri esası yoktur...(Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Mamafih birinci ve ikinci muhtıralar arasındaki bir fark şudur: Birinci muhtırada, filhakika Heyet-i Murahhasamız mutlak surette tamamîyet-i mülkiyemizin iadesini talep etmiştir. Bu muhtırada ahalisi Türk olan topraklar ile vilayât-ı Arabiye arasında hiçbir fark-ı idarî ihdası mevzubahis edilmemiştir. Hâlbuki ikinci muhtırada Vilayât-ı Arabiye'ye vâsî' bir muhtariyet-i idare verileceğinden bahs edilmişti. (Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Salisen, her iki muhtırada en ziyade şâyân-ı dikkat olan bir cihet, Toros Dağları meselesidir. Birinci muhtırada Toros Dağları Anadolu'da Türkçe lisanının müntehâ-yı hududu olarak gösterilmiştir. İkinci muhtırada ise Asya-yı Ūlâ namıyla gösterilmek istenilen Türk memleketleri için başka bir hudut çizilmiştir. İki muhtıra arasındaki bu farklar neden neşet etmiştir?

Rabian, muhtıralarda şâyân-ı dikkat görülen bir cihette milliyetler meselesine pek nâkıs bir surette temas edilmesidir. (Yaklaşık yirmi satır tayyedilmiştir). Acaba murahhaslarımız, bu noktalarda sükûnet etmekle bir fâide-i mahsusa mı tasavvur etmişlerdir?

İşte muhtıralarımızı okuduğumuz zaman zihinlerimizi işgal eden muhtac-ı izah başlıca noktalar³⁷⁰.

i) *Sulh Konferansı'na Çağrılıyor muyuz?*

Paris Sulh Konferansı Alman, Avusturya ve Bulgar Sulh Muahedemelerini ikmal ettiğinden, Hükümet, Sulh Murahhaslarımızın yakında Paris'e davet edilmelerine

³⁷⁰ M. Asım, "Anlaşılmayan Noktalar" **Vakit**, 28 Temmuz 1919 (1335), Numara 628, s. 1.

intizar edilmektedir. Sadrazam Paşa, Avrupa gazeteleri muhabirlerine bu yolda beyanatta bulunduğu gibi dün akşam intişar eden bazı refiklerimiz de Eylül'ün yirmisinde murahhaslarımızın Paris'e davet edilmeleri ihtimalinden bahsetmektedir³⁷¹.

j) *İstihzârât-ı Sulhiye Komisyonu*

Dün aldığımız malumata nazaran Kabine, Sulh Konferansı'nda takip edeceğimiz hatt-ı hareket için lazım gelen esasları hazırlamak üzere bir İstihzârât-ı Sulhiye Komisyonu teşekkül etmiştir. Komisyon, Sadr-ı esbak Tevfik Paşa'nın riyaseti altında, Maarif Nâzır-ı esbak Yusuf Ziya, Ayan'dan Çürüksulu Mahmut Paşa ile Hâriciye Nâzır-ı esbakı Nabi, Süferâ-yı Osmaniye'den Safa, Hariciye Umur-i Siyasiye Müdür-i Umumisi Reşit, Hukuk Müşavirlerinden Münir Beylerden ve Harbiye Nezareti Müsteşar-ı Esbakı Miralay İsmet Bey'den mürekkeptir. Komisyon dün ilk içtimasını akdetmiştir³⁷².

k) *Hükümetimizin Sulh Konferansı'na Müracaatı*

Harbiye Nâzır-ı Cemal Paşa, dün rüfekâmızdan birine vuku bulan beyanatında, Hükümetimizin doğrudan doğruya Sulh Konferansı'na müracaat ederek, sulhumuzun bir an evvel intâcını talep ve rica etmiş. Telgraf, Sulh Konferansı Reisi ve Fransa Başvekili Mösyö Clemenceau'ya çekilmiş olup, Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından imza edilmiştir. Telgrafnamede vakay-ı ahireden bahsedilerek Hükümetin mümkün olduğu kadar kısa bir zaman içinde Konferans'a daveti rica edilmektedir³⁷³.

l) *Sulh Mesâili*

Dün aldığımız habere nazaran, Meclis-i Vükelâ badema her gün içtima edecektir. Sulh Konferansı'na pek yakında davet edilmemiz ihtimali bugünlerde tezâyüd ettiği cihetle, bu içtimalarda Sulh Konferansı'na i'zâm edilecek murahhaslarımızın istinat edecekleri vesâiki, tarz-ı hareketi ve evrak tedkîk edilecektir. Meclis-i Vükelâ, son üç içtimada faaliyet ve müzakeratını tamamıyla sulhumuza hasretmiştir³⁷⁴.

³⁷¹ **Vakit**, 15 Eylül 1919 (1335), Numara 671, s. 2.

³⁷² **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335) Numara 701, s. 1.

³⁷³ **Vakit**, 18 Teşrin-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 735, s. 1.

³⁷⁴ **Vakit**, 1 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 774, s. 1.

m) İstanbul Hakkında Mühim Bir Muhtıra

Times gazetesinde okuduğumuza göre, İngiliz ricâlinden ve Hint ricâlinden birçok zevât, Mister Lloyd George'a bir muhtıra vererek, Türkiye sulhu hakkında yanlış bir yola gidilmemesini ve Başvekîl'in 5 Kânun-i sâni 1917 tarihinde İstanbul, Anadolu ve Trakya'nın Türklere bırakılacağı hakkındaki taahhütlerinin tamamıyla ifasını talep etmişlerdir. Muhtıra sahiplerinin fikrince, Türklerle meskûn arazinin Türk idaresinden ayrılması pek fena bir tesir hâsıl edecektir.

Sâniyen, Halife'nin diğer bir hükümetin nüfuzu altında bulunması kâbil-i tecvîz değildir. Sâlisen, Makamât-ı Mübareke'nin bir ecnebi devletin himayesi altında bulunması câiz değildir. Muhtırada Türk olmayan Irak, Suriye ve Filistin'in Türkiye'den ayrılması tecvîz edilmekte ve diğer yerlerde Türk ekseriyetinin derecesi istatistiklerle gösterilmektedir. Ezcümle İstanbul'da 560.000 Türk, 205.000 Rum, 86.000 Ermeni, bulunduğu için İstanbul'un mutlaka Türk kalması tavsiye olunmaktadır. Muhtıra, İzmir ahvalinden bahsederek 10.000 Müslüman'ın Yunanlılar tarafından şehit edildiği ve 200.000 bin kişinin yurtsuz kaldığı izah edilmektedir. Muhtırada mevcut efkâra nazaran, Şark siyasetine ait bilcümle menâfii Türkiye'ye karşı alicenabâne bir siyaset takibi suretiyle temin etmek mümkündür. Böyle hareket edilirse, Türklerin mütehasıs İngilizlerin muavenetinden istifade edilmesi hakkında, harpten evvel vuku bulunduğu halde Rusya'nın hatırı için duçar-ı reddolan teklifi, tekrar edeceklerine şüphe yoktur. Muhtıra sahipleri, kuvvetli bir Türkiye'nin Bolşevikliğe karşı müessir bir sedd teşkil edeceği cihetle, Türkiye'nin hem bekasına hem de kuvvetli olması esbâbının aranmasını ve Türkiye'nin Manda altında bırakılmasını tavsiye etmektedir³⁷⁵.

n) Paris Müzakerâtına Başlandı

Mukadderâtımızın tayin edileceği dakikalar yaklaşıyor. Dün Paris'ten gelen telgraflar, İngiltere ve İtalya Başvekillerinin Perşembe günü Paris'e vâsıl olduklarını ve Fransa Başvekili ile birleşerek derhal müzakerâta başladıklarını bildirmektedir. Müzakerâta evvela Adriyatik meselesi mevzubahis olacaktır. Bu hususta esasen evvelce bir itilaf husule gelmiş bulunduğu için bu müzakerâtın uzun müddet devam etmeyeceği ve Başvekillerin bugünlerde bizim sulhumuzla meşgul olmakla başlayacakları şüphesizdir³⁷⁶.

³⁷⁵ **Vakit**, 6 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 779, s. 1.

³⁷⁶ **Vakit**, 11 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 784, s. 1.

o) Paris'te Mukadderatımızın Müzakeresine Başlandı

Meclis-i Âli, dün hafî bir ictimâ' akdetmiş ve ictimâ'da yalnız Başvekiller hazır bulunmuştur. Badehu Mösyö Lloyd George ve Mösyö Clemenceau ile uzun uzadıya mülakatta bulunmuştur.

Matin gazetesine nazaran, bu mülakat Türk meselesine hasredilmiştir. Matin gazetesi, vaziyeti şu suretle izah ediyor:

“Dört müttetikten, yani Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan'dan her birine Türkiye'nin bir kısmı terk olunacaktır. Ermeniler, haklarını katî surette muhafaza ve temin edecek statüye mâlik olacaklardır. İstanbul ve Boğazlar, ledel-iktizâ şiddetli murakabe-i Milliyeye tabi bulundurulacaktır”.

Her ne kadar Devletler bu esasî umde-i hareket olarak kabul etmişlerse de, Trakya aksâm-ı muhtelifesinin mahiyet-i istikbâlini tanzim ve İstanbul'un şekli idaresini tayin ciheti kalmaktadır. (Altı satır sansür edilmiştir.) Şark Meselesi'nin halline ait müzakerat tesrî olunacaktır. Çünkü Mösyö Clemenceau Riyaset-i Cumhuriyete namzetliği hasebiyle Başvekillikten çekilecektir³⁷⁷.

p) Sulh Konferansı Ebediyete Karışacak

Clemenceau, yarın Müttetikler Meclisi ile Büyük Onlar Meclisi tarafından müştereken akdedilecek içtimada riyaset edecektir. Bu içtima üzerine Paris Sulh Konferansı suret-i katiye ve resmîyede ebediyete karışacaktır. Mister Lloyd George, yarın akşam Londra'ya gidecektir. Adriyatik meselesi hakkında müzakerata şerâit-i hazıra dairesinde devam edilemeyeceğinden Nitti de hemen Roma'ya avdet edecektir. Bundan sonraki müzakerat Sefaretler, Avrupa Hariciye Nezaretleri ve Washington Hariciye Nezareti arasında cereyan edecektir. Türkiye sulhu bilâ-müddet tehir edilmiştir³⁷⁸.

**3- Paris Barış Konferansı Sürecinde Anadolu'da Yapılan Mitingler
(21-28 Ocak 1920)**

a) Konya'da Muazzam Bir Miting

Konya'da Selçukîlerin ihyâ-kerdesi olan Alâeddin Cami-i Şerifi'nin şimâl cihetinde kâin tepedeki vâsi meydanlıkta, yirmi bin kişiden mürekkep bir miting

³⁷⁷ **Vakit**, 15 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 788, s. 1.

³⁷⁸ **Vakit**, 21 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 794, s. 1.

akdedilmiştir. Mitingde ittihâz olunup miting heyeti tarafından Düvel-i Mutelife'ye tevdî kılınan mukarrerat sureti şudur:

“İngiltere Devlet-i Fahîmesi Başvekili Lloyd George tarafından, İstanbul ve Boğazların beynel-milel bir hâle ifrâğına ve Türk Hükümeti merkezinin Anadolu’da olacağına ve İstanbul’un yalnız bir makarr-ı Hilâfet olarak bir payitaht-ı dinî kalacağına dair Sulh Konferansı’na teklifâtta bulunacağı gazetelerde görülmüştür. Ananât-ı dinîye ve Milliyemizce bütün Müslümanların Halifesi, aynı zamanda Padişah olarak tanınmaktadır. Bu iki sıfat, gayr-i kâbil-i iftirâk ve tecezzîdir. İstanbul’un dinî ve siyâsî Osmanlı payitahtı olmaktan başka bir şekle ifrâğını beyan etmek, Türklerin ve bütün Müslümanların hukuk-i asliye ve dinîyelerinin imhasına çalışmak demektir. Hürriyet ve akvâm prensibini Sulh’a esas ittihâzını vaad ve beyan eden âdil ve medenî Avrupa ve Amerika’nın asırlardan beri Türk ve Müslümanların, makarr-ı Hilâfet ve Saltanat olan cevâmî‘ ve âbidatiyle (evâbidiyle) ve ekseriyeti Türk olan nüfusuyla bir Türk payitahtı bulunan İstanbul’un, hiçbir vecihle şeklinin değiştirilmesi imkânsız olduğunun ve bu şayiâyı layık olduğu ehemmiyetle protesto ederek, muhitte tevellüd edecek her türlü aksül-amel mesuliyetini Türklerin katiyyen kabul edemeyeceğinin ve Devlet-i fahîmenizin nazar-ı itlâna arzını rica ile kesb-i şeref eyleriz”³⁷⁹.

Miting Heyeti Reisi Sivaslı Ali Kemal, Konya Mebusu Mehmet Vehbi, Konya Mebusu Ömer, Eczacı Hüsamettin, Mebus-ı Sâbık Ali Haydar, Ulemadan Hacı Tahir, Hacı Numan, Cevdet Tahir Paşa, Dava Vekili Şevki, Dava Vekili Refik, Saatçi Refet, Mümtaz Bahri, Tüccardan Hacı Himmet, Mehmet Salihzâde Ali, Derviş Bekirzâde Mehmet...

b) Vilayâta Tezahürât - Trabzon’da Miting

Mukadderâtımız hakkında Avrupa ricâl-i siyasiyesine atfedilmekte olan meş’ûm tasavvurâtı protesto etmek maksadıyla, Trabzon’da binlerce ahalinin iştirakiyle bir miting akdedilmiş ve mukarrerât, telgrafla Amerika Meclis-i Ayanı ve Paris’te Sulh Konferansı ile şehrimizde İngiliz, Fransız, İtalya ve Amerika Fevkalade Komiserlikleri ve İspanya, Danimarka Sefaretlerine tebliğ edilmiş ve bir sureti de Hariciye Nezareti’ne gönderilmiştir³⁸⁰.

³⁷⁹ **Vakit**, 25 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 796, s. 3.

³⁸⁰ **Vakit**, 26 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 797, s. 2.

c) *Bursa’da Muazzam Bir Miting*

Bursa muhabir-i mahsusumuzdan:

İstanbul’un mukadderâtı hakkındaki ihbarât ve işaât münasebetiyle tezahür eden galeyan, mahall-i Milliyenin en kadim bir payitaht-ı İslâm ve Âl-i Osman olan Bursa’da, yevm-i tezahürü olan geçen Salı günü bütün sükkân-ı belde, Sultan Orhan Cami-i Şerifi meydanında, başta Vali, Fırka Kumandanı Beyler olduğu hâlde bütün memurîn ve ahali içtima etmiştir.

Evvela kürsi-i hitabete çıkan ulema-i beldeden Şeyh Servet Efendi, belîğ bir tarzda Âlem-i İslâm’ın İstanbul ile olan münasebet-i maddîye ve manevîyesini delâil ve berâhîn-i katia ile isbât ettikten sonra, kürsüyü Avukat Muhittin Baha Bey’e terk etti.

Baha Bey de, pek acıklı bir lisan ile mukarrerât-ı din ve devlet hakkındaki rivâyâtan mütevellid teessürât-ı umumiye tercüman olduktan sonra, İzmir’den yeni gelen Celal Bey, İzmir’deki fecâyî-i ahîreyi kısmen ve hulâsaten hikâyeye eyledikten sonra kürsüden indi.

Mumaileyhi müteakip kürsüye çıkan Miting Heyeti miyânından Nevres Bey, pek kadîm payitaht-ı İslâm ve Âl-i Osman olan İstanbul’un her ne şekilde olursa olsun Türk elinden çıkmasını hazmedecek bir tek ferd-i İslâm ve Osmanlı olmadığından bahsetmiştir³⁸¹.

C- PARİS BARIŞ KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesi Paris barış Konferansı hakkındaki ilk haberini 21 Mayıs 1919’da vermiştir. *Vakit*, Paris Barış Konferansı’na doğrudan davet edilmemiz gerektiğini ve bu doğrudan davetin sebebi olarak da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini gerekçe göstermektedir. Gazete, Paris Konferansına gidecek murahhas heyetinin alel acele seçilmemesi gerektiğini, bu heyetin devletimiz ve milletimiz için bir “müdafaa-i hukuk heyeti” olduğunu hatırlatarak, maddî ve manevî olarak mücehhez ve mütehassıs bir heyet olmasının gerektiğini ifade etmektedir.

Murahhaslarımızın Paris’ten avdeti üzerine Mehmet Asım, 28 Temmuz 1919 (1335) tarihli “*Anlaşılmayan Noktalar*” başlıklı yazısında meseleyi ele alırken, efkâr-ı umumiyede bazı noktaların mübhem kaldığını söylemektedir. Bu noktalardan biricisinin, Murahhas Heyeti Reisi Sadrazam Ferid Paşa’nın Tevfik Paşa daha Paris’e

³⁸¹ *Vakit*, 28 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 799, s. 3.

ulaşmadan müdafaada bulunmak için acele etmesidir. Hâlbuki müdafaanın birlikte hazırlanması daha İstanbul'da iken kararlaştırılmıştı. Mehmet Asım, ayrıca Tevfik Paşa'nın yanında Konferansa sunulmak üzere çok önemli vesikaların da olmasına rağmen, Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın onu beklemeyerek müdafaaya yapmasının hayret verici olduğunu dile getirmektedir.

Mehmet Asım'a göre anlaşılamayan ikinci nokta, müdafaaya planımızın esasını Wilson Prensipleri teşkil ettiği halde, Konferans'ta yapılan müdafaalarda bu prensiplere hiç değinilmediği meselesidir. Yine Mehmet Asım'a göre mübhem kalan üçüncü nokta ise, birinci muhtırada dile getirilen Türkçe lisanının konuşulduğu son hududun Toroslar olarak belirtilirken, ikinci muhtırada ise bu hududun Asya-yı Őlâ olarak gösterilmesine dikkat çekmektedir. Dördüncü mübhem nokta ise, milliyetler meselesinin müdafaalarda çok eksik olarak dile getirildiği meselesidir. Mehmet Asım'a göre bu noktalar zihnimizi meşgul ettiği için izah edilmesi gerekmektedir.

Paris Barış Konferansı devam ederken İstanbul'da Birinci şûrâ-yı Saltanat toplanmıştır. Birinci şûrâ-yı Saltanat hakkında *Vakit* gazetesi 24 Mayıs 1919 (1335) tarihli nüshasında, şûrânın Yıldız Merasim Dairesi'nde Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın riyasetinde toplanacağını haber vermektedir. Aynı habere göre şûrâ-yı Saltanat'a Padişahın da katılacağı yazılmaktadır. Ayrıca şûrâ'da Hükümet tarafından Sulh Konferansı'na bildirilecek beyanname, şarkî Anadolu vilayetlerinde tatbik edilecek ıslahat projeleri ile Hükümet programının görüşüleceği bilgisi de aynı haberde verilmektedir. *Vakit* 25 Mayıs tarihli nüshada ise şûrâ'ya katılan kişilerin isimlerini yayınlamıştır.

27 Mayıs tarihli *Vakit*'te Sadrazam ve Hariciye Vekili Damat Ferid Paşa'nın şûra'da yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Sadrazam Damat Ferid Paşa konuşmasında, İngiltere Fevkalade Komiseri Amiral Webb'in İzmir kalelerinin İtilaf Devletleri müfrezelerine devir ve teslim edilmesini istediğini söylemiştir. Sadrazam Paşa, bir Asya şehri olan İzmir'in Avrupaî Yunanistan'a verilemeyeceğini, İzmir'in Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir cüz'ü olduğunu ve % 83 oranında Müslüman nüfusa sahip olduğundan dolayı burada Türk milletinin hukukunun nazar-ı dikkate alınmamasının adaletsizlik olduğunu dile getirmiştir. Mezkûr habere göre bundan sonra birçok zevât nutuk irâd etmiş ve ardından Sadrazam Paşa tekrar söz alarak, Hükümetin lehinde veya aleyhinde söylenen sözlerin vatanın saadet ve selâmetine matûf olduğunu belirtmiş ve hepsine ayrı ayrı teşekkür ettikten sonra şûrâ-yı Saltanat sona ermiştir.

Vakit gazetesi 1920 Ocak ayının belli günlerinde Bursa, Trabzon ve Konya gibi çeşitli şehirlerde Paris Barış Konferansı sürecinde düzenlenen mitingleri de okuyucularıyla paylaşmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ,
KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ İLE
HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR
(1919-1920)

A- MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ, KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZURUM VE
SİVAS KONGRELERİ, HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM

1- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasıyla Osmanlı topraklarının hemen hemen tümü işgale açık hale gelmiştir. Bu durum, “*devlet nasıl kurtulur?*” sorusunu soranların ve bu soruyu yanıtlayanların sayısının artmasına sebep olmuştur. Devletin içine düştüğü bu durumdan kurtarmak ve vatanı düşman işgaline karşı korumak için 1918-1922 yılları arasında birçok siyasî kuruluş, dernek ve cemiyet kurulmuştur. Mütarekenin özellikle 7. ve 24. Maddelerinin satır aralarında gizli tutulan Anadolu topraklarını işgal amacı, Türk milletinin tepkisine sebep olmuştur³⁸². Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin işgallere kayıtsız kalması ve Osmanlı ordusunun terhis edilmesi tepkileri daha da arttırmış ve millet kendi başının çaresine bakmak için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurmuştur³⁸³.

İtilaf Devletlerinin savaş esnasında yaptıkları gizli antlaşmalarla Batı Anadolu'yu Yunanlılara, Doğu Anadolu'yu Ermenilere ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni de Pontus Rumlarına vermeleri, mezkûr bölgelerde büyük bir infiale sebep olmuştur. İşte anavatandan koparılmaya ihtimaline karşı bölgesel savunmayı amaçlayan Millî Müdafaa Cemiyetlerinin kurulması bu şekilde teşekkül etmiştir³⁸⁴.

Bu cemiyetlerden bazıları fırka gibi çalışmış, bazıları da büyük devletlerin himayesini istemek gibi farklı amaçlar için faaliyette bulunmuşlardır. Ancak milletin içinde bulunduğu ahvâl ve şartların dayatmasıyla bu cemiyetlerin birçoğu askerî birer örgüt gibi mücadele etmiştir. Milî Mücadele'nin siyasal yapısını, Sivas Kongresi öncesi ve Sivas Kongresi sonrası diye ikiye ayırmak mümkündür. Mütarekenin

³⁸² Alev ER, “*Millî Mücadele’de Siyasal Kuruluşlar*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay. IV, s.1120.

³⁸³ Nuran KLAVUZ, “*Monras’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Millî Mücadele’nin Siyasal Gelişimi*”, **Sosyal Bilimler EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 16, S. 51, s. 63.

³⁸⁴ S. Esin DAYI, “*Erzurum Kongresi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Dergisi**, III. S. 4, s. 1.

imzalanmasından Sivas Kongresi'ne kadar pek çok bölgesel amaçlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, birbirlerinden habersiz ve ayrı olarak faaliyette bulunmuştur. Bu durum Millî Mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. Millî Cemiyetler Sivas Kongresi'nden sonra ya faaliyetlerine son vermiş ya da "Ankara Hükümeti'nin" çekirdeğini oluşturan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin birer şubesine dönüşmüşlerdir. Böylece Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi tek elden ve bir merkezden yönetmeye başlamıştır³⁸⁵.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden Millî Kongre Cemiyeti, Mondros Mütarekesi hükümlerine karşı çıkan örgütlerin temsilcilerinin katılımıyla Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Başkanı Esat Paşa (Işık) tarafından 29 Kasım 1918'de İstanbul'da kuruldu. Millî Mücadele döneminde cemiyetlerüstü bir nitelik taşıyan ve daha çok basın yoluyla sesini durmaya çalışan Millî Kongre Cemiyeti, Misak-ı Millî'nin Mebusân Meclisi'nde kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle birlikte çalışmaları sona ermiştir³⁸⁶.

Mondros Mütarekesi'nden bir ay sonra, 1 Aralık 1918'de Edirne'de kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, yalnızca bir direniş örgütü olarak değil, aynı zamanda geçici bir hükümet gibi faaliyette bulunmuştur. Daha sonra Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi olarak adı değiştirilen cemiyet, Wilson Prensiplerine bağlı kalarak memleketin egemenlik hakkını ve toprak bütünlüğünü savunmaya çalışmıştır. Sivas Kongresi'ne temsilci göndermeyen bu cemiyet, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle temas kurmuştur. Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine merkezini Ankara'ya taşıyarak "Trakya Yurdu" adıyla faaliyetlerine devam etmiştir³⁸⁷.

ABD Başkanı Wilson'un sürekli barışı sağlamak amacıyla dünyaya duyurduğu Prensipler, birçok Osmanlı aydınını etkilemiştir. ABD dostluğunun Osmanlı Devleti'ne fayda sağlayacağını savunan Halide Edip, Celal Muhtar Bey, Refik Halit gibi isimler, 4 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular. ABD himayesini isteyen bu cemiyetin fikirleri, Sivas Kongresi'nde reddedilmiştir³⁸⁸.

Doğu vilayetlerimizde ise Kafkasya'nın tahliyesi Elviye-i Selase'deki, Elviye-i Selase'nin tahliyesi ise doğu vilayetlerindeki millî teşkilatlanmanın başlangıcı olmuştur. Elviye-i Selase'deki bu teşkilatlar, Kars'ta Kars İslâm Şurası/Kars Millî

³⁸⁵ A. ER, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", s.1120.

³⁸⁶ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s.154.

³⁸⁷ A. ER, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", s.1125.

³⁸⁸ A. ER, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", s.1125-1126.

Şurası, Ardahan'da Ahıska Hükümet-i Muvakkatası, Iğdır'da Aras Türk Hükümeti ve Erzurum'da İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti gibi kuruluşlardır³⁸⁹. Doğuda bölgesel savunmayı amaçlayan diğer cemiyet de Vilayât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyetidir. Bu cemiyet, Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesi ihtimaline karşı İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin bir şubesi de 9 Mart 1919'da Erzurum'da açılmıştır³⁹⁰.

Millî Mücadele döneminde bölgesel savunmayı amaçlayan cemiyetlerden birisi de 12 Şubat 1919'da Trabzon'da kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin amacı, Karadeniz bölgesinde kurulması düşünülen Pontus Rum Devleti'nin kurulmasına engel olmaktır³⁹¹. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden biri de İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'dir. Bu cemiyet, İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesi ihtimaline karşı Moralızade Halit Bey ve Nail Bey tarafından 1 Aralık 1918'de kurulmuştur. İzmir'in işgalinden bir gün önce 14 Mayıs 1919'da İzmir Redd-i İlhâk Heyet-i Milliyesi adını almıştır³⁹².

Mondros Mütarekesi hükümlerinde "Kilikya" gibi sınırlarının tam olarak belli olmadığı bazı bölgesel kavramların kullanılması ve "Toros Tünelleri" gibi stratejik noktaların adının geçmesi Ali Fuat Paşa'yı tedirgin etmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a gelen Ali Fuat Paşa'nın da önyak olmasıyla Çukurovalılar, 21 Aralık 1918'de merkezi İstanbul olmak üzere Kilikyalılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bölgedeki Türklerin hukukunu korumak için kurulan cemiyetin en önemli faaliyeti İzmir'in işgalinden sonra toplanan Birinci Şûrâ-yı Salatanat'a katılmasıdır³⁹³.

2- Kuvâ-yı Milliye

"Kuvâ" kelimesi Arapça'da "kuvvet" kelimesinin çoğulu olup, "Kuvvetler" anlamındadır. "Milliye" kelimesi ise, "millete ait, ulusal" anlamına gelir. "Kuvâ-yı Milliye" ise "millete ait kuvvetler" demektir³⁹⁴. Kuvâ-yı Milliye tabiri, tarihimizde "millî kuvvetler", "düzenli olmayan silahlı birlikler ve kuvvetler", "silahlı direniş güçleri", "milis kuvvetleri" anlamlarında kullanılmıştır. Vatanın işgali karşısında halkın

³⁸⁹ Selçuk URAL, "Millî Mücadele'nin Başlarında Doğuda Millî Teşkilatlanma ve Hususiyetleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIII, S.13, Yıl 1012, s. 61-62.

³⁹⁰ S. E. DAYI, "Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 1-2.

³⁹¹ S. E. DAYI, "Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 1-2.

³⁹² F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s.106-107.

³⁹³ A. ER, "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", s.1127-1128.

³⁹⁴ Ferit DEVELLİOĞLU, **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi, 1993.

malının, canının, dininin, ırz ve namusunun korunması için oluşturdukları savunma birliklerine “*Kuvâ-yı Milliye*” adı verilmektedir³⁹⁵.

Kuvâ-yı Milliye deyimini dar ve geniş anlamda olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamda Kuvâ-yı Milliye, düzenli ordu birlikleri dışında bir tür gerilla savaşı ile mücadele veren, sevk ve idareleri merkezî bir komutanlığa bağlı olmayan silahlı gruplardır. Geniş anlamda Kuvâ-yı Milliye ise İstiklâl Harbi'nin tümünü ifade eder³⁹⁶.

Kuvâ-yı Milliye, ilk defa Millî Mücadele'de kullanılmış bir tabir değildir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan ve 1912 Balkan savaşlarında askerî birliklerin yanında, subaylar komutasında milis ve gerilla hizmetlerini üstlenen gönüllü sivil örgütlenmelere de “*Kuvâ-yı Milliye*” adı verilmiştir³⁹⁷. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali ve Yunan ordusunun ilerlemesi üzerine Burdur Askerlik Şubesi Başkanı Albay İsmail Bey, 17 Mayıs 1919'da Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanlığı'na çektiği telgrafta, sadık vatandaşların destekleyeceği gönüllü ve fedai bir teşkilatın kurulmasını teklif etmiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) de 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nazırlığı'na sunduğu raporda “*Kuvâ-yı Milliye*” teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceğini bildirmiştir³⁹⁸. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa'nın da (Çobanlı), bu yazının altına “*Son fıkra gayet önemlidir, acele edilmesi lazımdır*” diye bir kayıt düşmesi, Kuvâ-yı Milliye için bir başlangıç olarak kabul edilebilir³⁹⁹.

Osmanlı Ordusu'nun Mondros Mütarekesine göre terhis edilmesi, 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na göre İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu paylaşma düşünceleri, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve Yunan mezalimi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Ermeni çetelerinin yaptıkları ve Fransız-Ermeni işbirliği, Türk insanını kendi yurdunu savunma düşüncesine itmiştir. Milli duygularla ortaya çıkan bu düşünce Kuvâ-yı Milliye'nin kurulmasında etkili olmuştur⁴⁰⁰.

Kuvâ-yı Milliye hareketi, şekil yönünden üç merhaleli bir gelişme göstermiştir. Bunlar cemiyetler kurarak Türk Milleti'nin Millî Mücadele için yönlendirilmesi, kongre ve mitingler tertipleyerek Millî Mücadele hususunda yurt sathında ve İtilâf Devletleri

³⁹⁵ Yücel ÖZKAYA, “Kuvâ-yı Milliye”, *ATAM*, VIII/24 Temmuz 1992, s.451.

³⁹⁶ Kadir KASALAK “Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü”, *ATAM*, XIV/ 42, s. 979.

³⁹⁷ S. TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya ...*, s. 271; A. COŞKUN, *Kuvâ-yı Milliye'nin ...*, s. 61.

³⁹⁸ Alev COŞKUN, *Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşu*, Çağdaş Yay. s. 62.

³⁹⁹ S. TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya ...*, s. 270, 271.

⁴⁰⁰ K. KASALAK, “Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri ...” s. 984, 985.

nezdinde Türk Milleti'nin kararlılığının ifade edilmesi ve işgal kuvvetlerine karşı yer yer milis kuvvetleri teşkil edilerek fiilî mücadelenin başlatılmasıdır⁴⁰¹.

Kuvâ-yı Milliye'nin düşmana karşı attığı "*ilk kurşun/kurşunlar*", Hatay Dörtyol'da 19 Aralık 1918'de, yani Mondros Mütarekesi'nden elli gün sonra Mehmet Çavuş (Kara) ve müfrezesi tarafından atılmıştır. Aynı zamanda bu Kuvâ-yı Milliye birliği de Anadolu'da işgal güçlerine karşı oluşturulan "*ilk millî teşkilât*" olmuştur⁴⁰².

Kuvâ-yı Milliye, halkın içinden çıktığı ve halkın arzusu ile oluştuğu için, yapısı içinde her türlü insana rastlamak mümkündür. Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinden bir kısmı yurdun her bölgesinden kopup gelmiş insanlardan, bir kısmı ise özellikle belli bir yerin, kasabanın veya aşiretin insanlarından oluşuyordu⁴⁰³. Kuvâ-yı Milliye, düzenli bir ordu değildi. Özellikle Batı Anadolu'daki ilk oluşumda tümen, alay, tabur ve bölük teşkilatları bulunmuyor; bölgelere göre "*çete*" olarak kabul ediliyordu⁴⁰⁴.

Kuvâ-yı Milliye, Güney Cephesi'nde zaferler kazanmış ve Millî Mücadele hareketini engellemek amacıyla çıkan isyan hareketlerini bastırmak suretiyle Millî Hükümet'e çok değerli hizmetlerde de bulunmuştur. Bununla beraber Batı Cephesi'nde Yunan ordusunun gittikçe büyüyen taarruz harekâtı karşısında ise yetersiz kalmıştır⁴⁰⁵. Böylece Kuvâ-yı Milliye'nin tasfiyesi gündeme gelmiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin düzenli bir ordu şeklinde olmayışının bir neticesi olarak 24 Ekim 1920'de Gediz Muharebesi'nde mağlup olması, TBMM'de sert tartışmalara sebep olmuştur⁴⁰⁶. Ayrıca düşmanın kuvvet ve ekonomik üstünlüğü, Kuvâ-yı Milliye'nin yapısal kusurları, klasik savaş ilkeleri ile uyumsuzluk, TBMM'nin otoritesini tesis ve hukukî varlığını isbat etme ihtiyacı gibi nedenler de tasfiye edilmesinde etkili olmuştur. Bütün bu sebeplerden dolayı, 1920 yılı Ekim ayından itibaren Kuvâ-yı Milliye'nin tasfiyesine başlanmıştır⁴⁰⁷. Takip eden günlerde bir taraftan düzenli ordu kurulup genişlerken, diğer taraftan da Kuvâ-yı Milliye birlikleri düzenli ordu bünyesine alınmaya başlanmıştır⁴⁰⁸.

⁴⁰¹ Mehmet ŞAHİNGÖZ, "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri", **ATAM**, Temmuz 1995. XI/32, s. 418.

⁴⁰² Kemal ÇELİK, "*Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu*", **ATAM**, Temmuz 1998, XIV/ 41, s. 450.

⁴⁰³ K. KASALAK, "*Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri ...*" s. 987.

⁴⁰⁴ Enver Behnan ŞAPOLYO, *Kuvâ-yı Milliye Tarihi: Gerilla*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s. 50.

⁴⁰⁵ K. KASALAK, "*Kuvâ-yı Milliye'nin Askeri ...*" s. 991.

⁴⁰⁶ Azmi SÜSLÜ, D.Ali AKBULUT, Refik TURAN, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ATAM, I, 2000, s. 264.

⁴⁰⁷ F. BELEN, *Türk Kurtuluş Savaşı ...*, s. 549.

⁴⁰⁸ A. SÜSLÜ ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 266.

3- Erzurum Kongresi (23 Temmuz – 7Ağustos 1919)

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasına rağmen İtilaf Devletleri, savaş sırasında işgal edemedikleri Türk topraklarını birer birer işgal etmeye başladılar. Bütün Türk topraklarını kendi aralarında paylaşan İtilaf Devletleri, Batı Anadolu'yu Yunanlılara, Doğu Anadolu'yu Ermenilere ve Doğu Karadeniz'i de Pontus Rumlarına vermeleri, Türk Milletinin tepkisine neden olmuştur⁴⁰⁹. Bu tepki sonucunda bölgesel savunmayı amaçlayan Millî Müdafaa Cemiyetleri kuruldu⁴¹⁰.

Bölgedeki aydınları ve milletvekilleri tarafından 2 Aralık 1919'da İstanbul'da "Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"ni kurup, Hükümetten resmî izin alarak Vilayât-i Sitte'deki millî haklarımızı mudafaaya ve tanıtmaya başladılar⁴¹¹. Bu Cemiyet, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulmasına tepki olarak kurulmuştu. Aynı şekilde 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti de Doğu Karadeniz'de bir Pontus Devleti'nin kurulmasına tepki olarak kurulmuştu. 30 Mayıs 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti ve Vilayât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, birbirlerinden habersiz olarak ortak bir kongre yapmayı karşılıklı teklif ettiler⁴¹². Böylece Erzurum Kongresi, mezkûr iki cemiyetin girişimleriyle 23 Temmuz 1919'da toplandı⁴¹³. Kongreye Trabzon, Bitlis, Sivas ve Van vilayetlerinden gelen 56 delege katıldı. Elazığ ve Diyarbakır delegeleri, engellemeler nedeniyle kongreye katılamadılar⁴¹⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçildiği Erzurum Kongresi⁴¹⁵, aslında yerel bir kongre olarak toplanmışsa da alınan kararalar itibariyle millîlik kazanmış ve Millî Mücadele'nin ilk "Millî Kongresi" olmuş⁴¹⁶, "demokratik-ulusçu" bir kongredir⁴¹⁷. 13

⁴⁰⁹ S. E. DAYI, "Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 1.

⁴¹⁰ Erzurum Kongresi hakkındaki İngiliz belgelerine göre Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelmesinden sonra Millî Müdafaa Cemiyetleri, tüm Türkiye genelinde resmîyet kazanmıştır. (Tolga BAŞAK, "Erzurum Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Kongre İle İlgili İngiliz Belgeleri", **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IX, S.9, Yıl 2010, s. 85.

⁴¹¹ M. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Kültür Ofset, Ankara, 1993, I, s. 4.

⁴¹² S. E. DAYI, "Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 1.

⁴¹³ T. BAŞAK, "Erzurum Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Kongre İle İlgili İngiliz Belgeleri", s. 74.

⁴¹⁴ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 65-66.

⁴¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a Üçüncü Ordu Müfettişi olarak gelmiş ve 8 Temmuz'da vazifesinden ve askerlikten istifa ederek durumu İstanbul'a telgrafla bildirmiştir. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920)", **ATAM Dergisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Mart 1991, VII, S.20, s.223.

⁴¹⁶ S. E. DAYI, "Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 10.

⁴¹⁷ S. AKŞİN, C. KOÇAK ve diğerleri, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I**, s. 79.

gün süren Kongre⁴¹⁸, 7 maddelik Erzurum Kongresi kararları, 11 maddelik Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi⁴¹⁹ ve 10 maddelik Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni yayınlamak 7 Ağustos'ta çalışmalarını tamamlamıştır⁴²⁰. Erzurum Kongresi dağılmadan önce, 9 üyeden oluşan ve yine başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Heyet-i Temsiliye'nin seçimini de gerçekleştirdi. Heyet-i Temsiliye, Millî Mücadele Hareketi'nin “*ilk sivil ve siyasî teşkilatı*” olarak kabul edilir⁴²¹.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararla Vilayât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti birleştirilerek Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla kuruldu. Millî sınırlar dâhilinde vatanın bölünmez bütünlüğünden ilk defa bahsedilerek Kuvâ-yı Milliye'nin âmil ve irade-i milliyenin hâkim kılınması esasları kabul edildi. Kongrede ayrıca Mebusân Meclisi'nin toplanması, ülkemize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, sınaî ve iktisadî yardımını kabulü ile manda ve himayenin reddedilmesi gibi önemli kararlar da kabul edildi⁴²².

Erzurum Kongresi, bütün memleket ve milletin birleşip kaynaştığı, “İmparatorluktan Millî devlete geçiş yolundaki esasların kabul edildiği”, Misak-ı Millî sınırlarının çizildiği ve bu sınırların müdafaa kararlarının alındığı bir kongredir⁴²³. Erzurum Kongresi, Amasya Genelgesi kararlarının ilk uygulama yeri olmuştur⁴²⁴. Erzurum Kongresi'nde temeli atılan “Millî Hareket”, bölgede kurulması istenilen bir Ermeni devletinin planlayıcısı olan İngiltere'nin politikalarının sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur⁴²⁵.

4- Sivas Kongresi (4 – 11 Eylül 1919)

22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi'nde Anadolu'nun her bakımından en emniyetli yeri olan Sivas'ta millî bir kongre toplanması

⁴¹⁸ 25 Temmuz Cuma tatil olduğu için toplam 13 gün toplantı yapılmıştır. S. E. DAYI, “*Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, s. 10.

⁴¹⁹ Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi için bkz. M. F. KIRZIOĞLU, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, s. 246-250.

⁴²⁰ S. E. DAYI, “*Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, s. 13.

⁴²¹ T. BAŞAK, “*Erzurum Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Kongre İle İlgili İngiliz Belgeleri*”, s. 85; S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II**, s. 54-55.

⁴²² Sina AKŞİN, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 132, 133.

⁴²³ S. E. DAYI, “*Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, s. 15.

⁴²⁴ N. KLAVUZ, “*Monras'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi*”, s. 68.

⁴²⁵ T. BAŞAK, “*Erzurum Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Kongre İle İlgili İngiliz Belgeleri*”, s. 117.

kararlaştırılmıştı⁴²⁶. Aynı genelge ile Doğu ve Batı Anadolu vilayetleri ile Trakya'nın, yani bütün memleketin birliğini sağlamak amacıyla toplanacak kongreye katılmak için her vilayet ve sancaktan üçer temsilcinin seçilmesi ve Sivas'a gönderilmesi hususu da her tarafa bildirilmişti. Ancak bazı vilayetlerin temsilci seçmemesi⁴²⁷, mülkî ve askerî bazı makamların engellemeleri veya Kongrenin mahiyetinin iyi bilinmemesinden dolayı Kongreye sadece 38 delege katılabılmıştır⁴²⁸.

2 Eylül'de Sivas'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas halkı tarafından büyük bir coşku ve tezâhürât ile karşılanması, Millî Mücadele Hareketi'nin Türk Milleti'ne mal edilmesi fikrinin gerçekleştiğinin en güzel delilidir⁴²⁹. 4 Eylül 1919'da başlayan Sivas Kongresi'nin ilk üç günü, Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin İttihatçı olmadıkları hususundaki yemin metninin hazırlanması, gelen telgrafların cevaplandırılması ve Kongrenin siyasetle uğraşıp uğraşmayacağı hakkındaki tartışmalar ile geçti. 8-9 Eylül günlerinde ise "manda meselesi" en hararetle bir şekilde tartışıldı. Bekir Sami, İsmail Hami, Vasıf, Refet Beyler ile İsmail Paşa "manda fikrini" savunanların başında gelenlerdir. Manda fikrini reddedenler ise Raif Efendi, Ahmet Nuri Bey ve Mustafa Kemal Paşa'dır⁴³⁰.

Sivas Kongresi'nde manda meselesinden başka Kongreye kimin başkanlık edeceği meselesi ve Kongredeki temsilci sayısının az olması gibi konular da ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesi ve manda fikrinin reddedilmesi ile bu tartışmalar sona ermiştir⁴³¹.

11 Eylül 1919'da dağılan Sivas Kongresi'nde, Erzurum'da alınan kararlar daha da genişletilerek kabul edildi. Yurdun istiklâlini ve milletin haklarını korumak üzere teşekkül etmiş olan tüm dernek ve cemiyetler birleştirilerek "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" kurulmuş ve böylece "*Millî teşkilât bütün vatana teşmil*" edilerek millî kuvvetlerin tek elden yönetilmesi sağlanmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra İtilaf Devletlerine ve İstanbul Hükümeti'ne karşı daha ciddi ve planlı mücadele

⁴²⁶ Kadir KASALAK, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasındaki Yazışmalar" Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, III, S.10, 1992, s. 187.

⁴²⁷ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II**, s. 95.

⁴²⁸ K. KASALAK, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında..." s. 187.

⁴²⁹ Emine KISIKLI, "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşturması Açısından Önemi", I, S. 1, 1998, s. 33.

⁴³⁰ K. KASALAK, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında ..." s. 201-207.

⁴³¹ S. AKŞİN, C. KOÇAK ve diğerleri, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I**, s. 82-83.

verilmiş; Mustafa Kemal Paşa da iktidarı fiilen ve hukuken temsil ettiği için Millî Hükümet'in başkanı olmuştur⁴³².

Sivas Kongresi, Türk Milletinin millî birliğini sağlamış ve Millî Mücadeleyi yürütenler, seslerini bu Kongre ile duyurabilmişlerdir. Heyet-i Temsiliye'nin sayısı artırılarak bütün memleketi temsil edecek hale getirilmiş ve Heyet-i Temsiliye yeni Türk devletinin müjdecisi olmuştur. Ayrıca bu kongre, Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin düşmesine neden olmuş ve seçimlerin yenilenmesi sonucunda oluşan Mebusan Meclisi, Misak-ı Millî'yi kabul etmiştir⁴³³. Sivas Kongresi'nden sonra hemen her bölge, Heyet-i Temsiliye'ye müracaat ederek Hareket-i Milliye'ye bağlılığını bildirmiştir. Sivas Kongresi'nde çıkarılması kararlaştırılan *İrade-i Milliye* gazetesi, Millî Mücadele'de kamuoyu oluşturması açısından önemli bir görevi yerine getirmiştir⁴³⁴.

5- Heyet-i Temsiliye

21-22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Tamimi'nde, milletin istiklâlinin tehlikede olduğu ve İstanbul Hükümeti'nin üzerine düşen görevi yerine getirmediği ifade ediliyordu. Yine milletin haklarını yüksek sesle dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden uzak bir "millî heyet" in teşkilinin zorunlu olduğundan da söz ediliyordu. Burada bahsedilen "millî heyet", Meclis-i Mebusân'ın yerine ve milletin adına bütün görevleri yerine getirecek olan Heyet-i Temsiliye'dir⁴³⁵.

Heyet-i Temsiliye, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi'nin 7. Maddesine istinaden Erzurum Kongresi'nin son gününde yani 7 Ağustos 1919'da Kongre Genel Kurulu tarafından seçilmiştir. Mezkûr maddeye göre Heyet-i Temsiliye, en az dokuz, en fazla onaltı üyeden oluşacaktı⁴³⁶. Heyet-i Temsiliye başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Bu heyetin görevi Millî Mücadeleyi içeride ve dışarıda temsil etmek ve Sivas Kongresi'nde şark vilayetlerini temsil etmektir. Heyet-i Temsiliye Sivas Kongresi sonrasında ise Anadolu'da fiilî hükümet görevini yerine getirmiştir⁴³⁷.

⁴³² S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II**, s. 103.

⁴³³ K. KASALAK, "*Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında ...*" s. 211.

⁴³⁴ E. KISIKLI, "*Sivas Kongresi'nin Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşturması Açısından Önemi*", s. 39.

⁴³⁵ Mustafa TURAN, "*Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Millî Temsil Meselesi*", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, V, S. 10, 2012, s.7.

⁴³⁶ Çünkü Şarkî Anadolu vilayetleri Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Elaziz ve Diyarbakir ile Trabzon olmak üzere yedi vilayetten oluşurdu. Canik (Samsun) ile Erzincan ise bağımsız sancaktı. Böylece her bir vilayet en az bir, en çok iki temsilci ile ve bağımsız iki sancak da birer temsilci ile Heyet-i Temsiliye'de yer alacaktı. (Dursun Ali AKBULUT, "*Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti?*" Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, I, S.4, 1990, s.44-45.)

⁴³⁷ N. KLAUZ, "*Monras'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi*", s. 68.

Heyet-i Temsiliye Nizamnamesi'nin 7. Maddesine göre vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlamak hususunda her türlü tedbir ve siyasî, icraî kararları almak yetkileri arasındaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bir yabancı devletin baskısı karşısında buraları terk etmesi durumunda ise Heyet-i Temsiliye geçici bir hükümet yetkisini de hâizdi⁴³⁸.

Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin toplanmasında da etkili olan Heyet-i Temsiliye'nin çalışma merkezi başlangıçta Sivas iken, daha sonra 27 Aralık 1919'da Ankara olmuştur. Heyet-i Temsiliye, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadar Millî Mücadele'nin yönetim ve karar merkezi olarak görev yapmıştır. Meclisin açılmasıyla Heyet-i Temsiliye'nin işlevi ve varlığı da sona ermiştir⁴³⁹.

6- Türkiye Büyük Millet Meclisi

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongrelerini gerçekleştirdikten sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiş ve bu tarihten itibaren Ankara, Millî Mücadele'nin merkezi olmuştur. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali üzerine, 11 Nisan'da Meclis-i Mebusân kendini feshetmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise 19 Mart 1920'den itibaren olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması için faaliyete geçmiştir. İki gün boyunca kumandanlarla telgraf ile müzakerelerde bulunmuş ve Ankara'da "Kurucu Meclis"in toplanacağını bütün vilayetlere tamim olarak bildirmiştir⁴⁴⁰.

Saltanat ve Hilafetin dokunulmazlığını ve bağımsızlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere Ankara'da toplanacak bu Meclise, Mebusan Meclisi'nden de gelebilecek milletvekilleri, yine mezkûr tamim ile davet edilmiştir. 1876 tarihli İntihâb-ı Mebusân Kanunu gereğince her Livadan beş mebusun seçilmesi için adaylar belirlenerek Meclisin on beş gün içinde açılması için mülkî amirlere emir verilmiştir. Meclisin süratle açılmasına sebep olan olay Bolu'dan Ankara yönüne doğru genişlemekte olan Anzavur Ayaklanması'dır⁴⁴¹.

⁴³⁸ D. A. AKBULUT, "Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti?" s. 47.

⁴³⁹ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 92-93.

⁴⁴⁰ Muhammed KARAKAŞ, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı", Erciyes Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, I, S. 8, Ocak 1999, s. 99.

⁴⁴¹ Tarık Zafer TUNAYA, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri", İstanbul Üniversitesi **Hukuk Fakültesi Mecmuası**, XXIII, S. 3-4, Yıl: 1958, s. 228-229.

Büyük Millet Meclisi, 1916 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti için yapılmış olan binada faaliyete başlamıştır. Bu binanın iç kısımlarında bazı düzenlemeler yapıldı. Kürsü yapılması için Ankaralı marangozlar Meclise çağrılmış ve ücret alınmadan kürsü yapılmıştır⁴⁴². Kürsünün üzerine “zafer kazanılana kadar” kalmak üzere siyah bir örtü örtüldü. Bu örtünün üstüne Kuran-ı Kerim ve Sakal-ı Şerif konuldu. Zafer kazanılınca siyah örtü kaldırılarak yerine yeşil örtü örtülmüştür⁴⁴³. Salonun koridorunda su içilmesi için üç küp konularak üzerlerine birer maşrapa bırakıldı. Binadaki üç oda meşhur olarak tahsis edildi. Sağa bakan ilk oda riyaset odası, diğer odalar da encümen, başkâtip ve muhasebe odası olarak belirlendi. Kürsünün arkasında meşhur hattat Hulusi Efendi'nin yazdığı “*Hâkimiyet Allah'ındır*” levhası, duvarda ise Müslümanlara istişareyi emreden ayet-i kerime asıldı. Meclisin açılışından sonra milletin daima muzaffer olması için Bünyanlı Halim Hoca her beş günde bir dua eder, mebuslar da “Âmin” derlerdi. Hâfiz Hüseyin de Meclisin merdiveninde günde beş vakit ezan okurdu⁴⁴⁴.

22 Nisan 1920 tarihli tamim, 23 Nisan 1920'den itibaren bütün mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin merciini Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak ilan etmiştir. Böylece Meclis, siyasî, askerî ve hukukî yetkileri kendinde toplayarak açılmıştır. Belli bir merasim töreni sonunda ilk toplantı 23 Nisan 1920 Cuma günü yapılmış ve en yaşlı mebus sıfatıyla Şerif Bey (Sinop) başkanlığa seçilmiştir. 24 Nisan'da ise Mustafa Kemal Paşa, Mütarekeden Meclisin açılışına kadar geçen zaman zarfında gelişen olayları anlattığı uzun nutkunu irâd etmiştir⁴⁴⁵. Yine aynı gün Heyet-i Temsiliye'nin yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne devredilmiş ve Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığına seçilmiştir. 25 Nisan'da ise Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında altı kişiden oluşan ve “hükümet etme” yetkisine sahip “Muvakkat İcra Encümeni” oluşturulmuştur. Bu gelişmeler üzerine İstanbul Hükümeti ile Ankara arasındaki ilişkiler tamamen kopmuş ve bunun üzerine İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı askerlikten çıkararak 11 Mayıs'ta idama mahkûm etmiştir⁴⁴⁶.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan mebuslar, 337 kişi olup⁴⁴⁷ 66 seçim bölgesinden seçilmişlerdir. Bunlar Mebusân Meclisi'nden gelen 92 mebus,

⁴⁴² M. KARAKAŞ, “*Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı*”, s. 101-102.

⁴⁴³ Bu haber *Vakit* gazetesinde “*Büyük Millet Meclisi riyaset kürsüsündeki siyah örtü, son muzafferiyetler üzerine yeşile tebdil edilmiştir*” şeklinde yer almıştır. (*Vakit*, 9 Eylül 1922 (1338), Numara 1702, s. 2.)

⁴⁴⁴ M. KARAKAŞ, “*Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı*”, s. 102.

⁴⁴⁵ T. Z. TUNAYA, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*”, s. 229.

⁴⁴⁶ F. ÇİLOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, s. 222-223.

⁴⁴⁷ Bazı kaynaklar Meclisteki mebus sayısını 338 olarak vermektedir. (M. KARAKAŞ, “*Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı*”, s. 103.)

Malta'dan dönen 14 mebus, Yunanistan'dan gelen 1 mebus ve 19 Mart tebliğine göre seçilmiş 232 mebustan oluşuyordu⁴⁴⁸.

Meclisin açılmasıyla Türk Milleti, iradesini bizzat kendisinin seçtiği temsilciler tarafından kullanılması yolunu tercih etmiştir. Bu tercih, önce Amasya'da, daha sonra Erzurum ve Sivas'ta dile getirilmiş ve en son Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla son şeklini almıştır⁴⁴⁹.

B- ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ İLE BU SÜREÇTEKİ GELİŞMELER HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919)

1- Erzurum Kongresi Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (5 Haziran- 12 Temmuz 1919)

a) *Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*

Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden:

Asırlardan beri din ve medeniyetimizin ebedî izlerini sinesinde saklayan, ecdadımızın mukaddes kanlarıyla yoğrulmuş olan sevgili vatanımızın parça parça işgal edildiği ve bütün cihanın aleyhimize hücumu hazırlandığı şu felaketli günlerde, büyük milletimizin hukukunu müdafaaya azmetmiş olan gençlik, Türk ve Müslümanların mukadderâtımızı çizen ellerin verdiği ölüm ve inkıraz mezarlarına tevekkül ve sükûnetle intizâr etmeyeceklerine iman ederek derhal toplandı. Türkiye'deki Müslümanların hakk-ı hâkimiyetini müdafaa için faaliyette bulunmak üzere, **Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** namıyla bir cemiyet vücuda getirdi. Memleketin bu ölüm dakikalarında, yalnız vatan hissiyle kalpleri çarpan gençlerin bu toplanışı, samimi ve ciddi firkaçılıktan ve her nevi ihtiraslardan ve temayüllerden yüksek münezzehtir.

Cemiyetimiz hiçbir fırka emelleriyle mütehassis değildir. Vatanın hâl-i ihtizârında şifa verici hareketlerle yaralarımızı tedaviye çalışan Cemiyetin, mesai-yi vatanperverânesi etrafında dedikodulara havale-i sem' ve itibar edilmemesini tavsiye ile müessis ve müntesiblerinin Cemiyetin maksad ve gaye-i teşekkülü uğrunda vatanın tehlikesi karşısında çalışabilecek yekvücut bir kitle olduğunu beyan eyleriz.

Cemiyetin nizamname-i esasîsi şudur:

Madde 1- 24 Mayıs 1335 tarihinde Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adlı, İstanbul'da bir cemiyet teşekkül etmiştir.

⁴⁴⁸ T. Z. TUNAYA, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri", s. 230.

⁴⁴⁹ M. KARAKAŞ, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı", s. 104.

Madde 2- Cemiyetin maksadı, Türkiye'deki Müslümanların hakk-ı hâkimiyetini müdafaa için faaliyette bulunmaktır.

Madde 3- Cemiyet hiçbir fırkanın aleti değildir.

Madde 4- Her Türk ve İslâm, İdare Heyeti kararıyla Cemiyetin azası olabilir. İcabında her aza İdare Heyeti kararıyla ihraç edilebilir.

Madde 5- Cemiyetin müessislerinden mürekkebi bir Heyet-i Merkeziye'si, heyet-i mezkûrenin kendi aralarında dokuz kişiden mürekkebi ve müntehab bir İdare Heyeti vardır. İdare Heyeti aralarında işbölümü yaparlar.

Madde 6- Cemiyetin varidâtı, a'zâ duhûliyye ve maiyeti ile teberrulardır⁴⁵⁰.

b) *Mustafa Kemal Paşa'nın Azli*

Şark Orduları Müfettişliği'ne tayin edilmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten azledilmiş olduğu haber alınmıştır⁴⁵¹.

c) *Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar*

Harbiye Müsteşarı Fevzi Paşa, Mersinli Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar hakkında muharrirlerimizden birine şu beyanatta bulunmuştur:

“Bu zevât hakkında Nezaretçe bir muamele-i resmiye cereyan etmemiştir. Mersinli Cemal Paşa, el-yevm me'zûnen İstanbul'da bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya dahi İstanbul'a gelmesi için emir verilmiştir”.

Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a avdeti hakkında verilen emir Erzurum'a tebliğ edilmiştir. Söylendiğine göre Paşa, Azerbaycan ve Erivan, Batum tarihiyle avdet edecekmiş⁴⁵².

d) *Mustafa Kemal Paşa'nın İstifası*

Şark Orduları Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, ahîren askerlikten istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa istifanâmesinde, aşığı olduğu meslek-i askerîden istifasının kabulünü rica ve bakiye-i ömrünü geçirmek üzere Anadolu'nun uzak bir köşesinde ikamet edeceğini beyan etmiştir. Dünkü Monitör'ün neşriyatına göre, Meclis-i Vükelâ Çarşamba günü Mustafa Kemal Paşa'nın istifasını kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın istifası ile ordu mühim bir uzvunu kaybetmiş oluyor. Malum olduğu üzere

⁴⁵⁰ **Vakit**, 5 Haziran 1919 (1335), Numara 577, s. 2.

⁴⁵¹ **Vakit**, 11 Haziran 1919 (1335), Numara 583, s. 1.

⁴⁵² **Vakit**, 9 Temmuz 1919 (1335), Numara 609, s. 2.

Mustafa Kemal Paşa, harp içinde bi-hakkın Anafartalar kahramanı unvanını kazanmıştı⁴⁵³.

e) Üçüncü Kolordu Kumandanlığı

Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey azledilmiş ve yerine Harbiye Dairesi Reisi Miralay Selahaddin Bey tayin edilerek iki gün evvel Samsun'a müteveccihen şehrimizden hareket etmiştir⁴⁵⁴.

**2- Erzurum Kongresi Hakkındaki Haber ve Yazılar
(22 Temmuz-4 Ekim1919)**

a) Erzurum Kongresi

Anadolu vilayetlerinden Erzurum Kongresi'ne iştirak etmek üzere intihab edilen murahhaslar, Erzurum'a vâsıl olmuşlardır. Kongre, yarınki Çarşamba günü inikâd edecektir⁴⁵⁵.

b) Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Tevkîfi

Şehrimizde İngilizce olarak intişar eden Orient News gazetesi, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında şu satırları yazıyor: "Hükümet, Erzurum ve Bursa havalisinde iğtişâât ibkâ' eden Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in tevkîfini emretmiştir"⁴⁵⁶.

c) Vilayetler: Kongreler

Temmuz evâilinde Erzurum'da inikâd eden Vilayât-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukukiye-i Milliye Cemiyeti Kongresi, heyet-i âmile olarak zevât-ı âtiye-yi intihâb etmiştir:

Reis Raif Efendi, mütekâid Binbaşısı Kazım ve Süleyman Bey, Albayrak Başmuharriri Necati Bey, Dursun Beyzâde Cevat, Dava Vekili Hüseyin, Kırbaşzâde Fevzi, Evrak Müdür-i Esbakı Maksut, Faik Efendizâde Ahmet, Dava Vekili Mesut, Baytar Nedim, Hacı Recep Efendizâde Hacı Hafız Beyler. Bütün vilayetler ve livalardan gelen murahhaslarla akdolunan kongre ondan sonradır⁴⁵⁷.

⁴⁵³ **Vakit**, 12 Temmuz 1919 (1335), Numara 612, s. 1.

⁴⁵⁴ **Vakit**, 12 Temmuz 1919 (1335), Numara 612, s. 2.

⁴⁵⁵ **Vakit**, 22 Temmuz 1919 (1335), Numara 622, s. 2.

⁴⁵⁶ **Vakit**, 2 Ağustos 1919 (1335), Numara 633, s. 1.

⁴⁵⁷ **Vakit**, 9 Ağustos 1919 (1335), Numara 640, s. 2.

d) *Mustafa Kemal Paşa'nın Rütbesi*

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a avdet ederek malum olan akıbetlere uğramaktansa, Anadolu'da bir sâdık teb'a olarak kalmayı, binaen aleyh askerlikten istifa etmeyi tercih etmişti. Ferid Paşa Kabinesi, Mustafa Kemal Paşa'yı mutlaka tecrîm etmiş olmak için rütbe-i askeriyesini nez'etmeye karar verdi ve kendisini askerlikten tardinı ilan etti. Dün haber aldığımızı göre yeni Kabine, nez'olunan bu rütbeyi iade edecektir⁴⁵⁸.

3- Sivas Kongresi Hakkındaki Haber ve Yazılar (4-11 Ekim 1919)

a) *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*

Anadolu Harekâtı, bütün takayyüdâta rağmen şüphesiz ağızdan ağza memleketle alakadar herkesin vukûf ve malumatına intikal etmiştir. Bu Harekât nedir, nasıl başlamıştır? Tarih için buna da birkaç satır tahsis etmenin sırası gelmiştir.

Anadolu Harekâtının Aydın vilayetinde başlayan aksâmı, Yunanistan işgaliyle doğmuştur. Ferid Paşa Hükümeti'nin açtığı bu kanlı, feci devre, Anadolu'nun şarkında yeni bir intibâh fecri oldu. Türk vilayetleri ortasında bir Ermenistan ihdâsı maksadının vücuda getirebileceği emr-i vâki, yerli vatanperverleri tehlike etrafında birleştirdi. Mezkûr Hükümet ise, Harekâtı ve başına geçenleri vatan haini ilan etti.

Haziran içinde Erzurum'da inikâd eden Vilayât-ı Şarkıye Kongresi, Hükümetin bütün mümanaatına rağmen, tehlike karşısında yollarını tayin etti. Mütarekenâme'nin akdinde mevcut hudut dairesinde bir sulh için Müdafaa-i Hukuk azmetti, yemin etti. Millî Kuvvet durdukça kökleşiyor, kökleştikçe serpilip yayılıyordu. Bu Kongre, Sivas'ta bir ikinci kongre akdine karar verdi. Sivas'ta ikinci kongrenin "**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**" unvanını aldığını söylersek, Millî Hareketin hudutları ne kadar genişlemiş olduğunu anlamış oluruz. Kongre'nin Heyet-i Temsiliyesi, Ferid Paşa Hükümeti'nin ihdâs edeceği emr-i vakilere mâni olmaya çalıştıkça, bir hareket için en meşrû, en emin kuvveti, millet kitlesini ezmek istemek gafletinde bulunuyordu. Vaziyet cidden nazikti. Meclis-i Millî yoktu, dağılmıştı. Dört ay zarfında toplanmak lazım gelirken, toplanamıyordu. Meclisin murakabesinden mahrum kalan Hükümet karşısında müteşekkil fırkalar da yoktu ki, Meşrûtiyet makinesinin eksilen uzvu tamamlanmış olsun. (Beş satır tayyedilmiştir) . Şuracıktaki İzmit,

⁴⁵⁸ **Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 690, s. 2.

Hükümet-i Merkeziye ile münasebetini kesiyor, Ferid Paşa yine ısrar ediyordu. Hâlbuki Anadolu Hareketi ne idi? Bunu Cemiyetin Heyet-i Temsiliyesi tarafından İstanbul'daki mümessillere gönderilen şu muhtıra pekâlâ izah ediyor. Bu muhtıranın mahreci Sivas, tarihi 30 Eylül 1335'tir.

1. Millet, bugünkü vahdet ve teşkilâtının ma'tûf olduğu meşrû maksadı ve anâsır-ı gayr-i müslime hakkında beslemekte olduğu vatandaş hissini Şarkî Anadolu namına Erzurum'da ve umum Vatan-ı Osmanî namına Sivas'ta akd eylediği Kongrelerin 7 Ağustos 1335 ve 11 Eylül 35 tarihli beyannâmeleriyle cihana ilan eylemiştir.
2. Vatan-ı Osmanî'de sükûn tam ve bilâ-tefrik cins ve mezhep, hürriyet-i şahsiyenin masûniyeti hüküm fermâ olduğu halde bazı bed-hahânın vicdan-ı millîden doğan cereyanı, anâsır-ı gayr-i müslime aleyhinde göstermek istedikleri istihbâr kılındığından, tekmîl vilayât ve elviye-i müstakileye bilumum teb'a-ı Şâhâne'nin aynı hakka mâlik ve memleketimizdeki ecânibin vatan ve milletimiz aleyhinde bulunmamak şartıyla Osmanlı misafirperverliğine mazhariyette ber-devam oldukları, 16 Eylül 35 tarihiyle tamîm kılınmıştı. Millet'in bu günkü talebi, Ferid Paşa Kabinesi yerine âmâl-i Milliyeye mutâvaatkâr, meşrû ve şâyân-ı itimat bir kabinenin mevki-i iktidara geçmesidir. Binaenaleyh, memleketimiz dâhilinde mevcut olan asayişin idamesini ve gayr-i müslim vatandaşlarımızın her türlü taarruzdan masûniyetinin taht-ı emniyette bulunduğunu te'yiden beyan ile kesb-i fahr eyleriz⁴⁵⁹ (EK-7).

b) Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku

Malum olduğu üzere, Anadolu Harekâtı namıyla ifade edilen harekât-ı ahrârâne, Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta içtima eden Umumi Kongre'nin ittihaz ettiği mukarrerât ile başlamıştır. Bu Kongre, memleketimizin her tarafından teşekkül eden Millî Cemiyetlerin murahhaslarından mürekkebed idi. Sivas'ta intişâr eden İrade-i Milliye gazetesinde okunduğuna göre, bilumum aza müzakerâta başlamazdan evvel şu suretle yemin etmişlerdir:

Yemin Sûreti:

⁴⁵⁹ **Vakit**, 4 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 690, s. 2.

“Saadet ve selamet-i vatan ve milletten başka, Kongre’de hiçbir maksad-ı şahsî takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut fırak-ı siyasiyeden hiç birisinin âmâl-i siyasiyesine hâdim olmayacağıma Vallahi billahi.”

Bundan sonra Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa bir nutk-i iftitâhî irâd etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa irâd ettiği nutukta, Mütareke’den sonra memlekette hâsıl olan feci vaziyetten bahs ve millî cereyanların tekevvününü mucip ahvali teşrih ederek demiştir ki:

“Mâtemzede hudud vilayetlerimiz namus ve istiklâl-i millîyi kurtarmak maksadıyla Müdafaa-i Hukuk-i Milliye, Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şarktan ve cenuptan tehlike hisseden Diyarbekir vilayetimizde de Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpta Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhâkı fiilen redde kıyâm etti.

Trakya’da, Kilikya’da ve her tarafta Millî Cemiyetler teşekkül etti. Hulasa, garptan ve şarktan yükselen sada-yı millet Anadolu’nun en ücra köşesinde ma’kes buldu. Binaenaleyh Millî Cemiyetler, düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kaydıyla, millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilât oldu. Bu sayede, asırlardan beri müstakil yaşayan milletimiz, mevcudiyetini âleme göstermeye başladı.

Efendiler! Milletçe, çare-i halâsın, ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince, bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu vilâyâtı, Erzurum Kongresi’ni davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberât ve sâik olan hadisât ve zarurât ile de, halâs-ı umumi-i vatani istihdaf eyleyen Sivas Kongresi, bugün heyet-i muhteremenizin vücuda getirdiği Umumi Kongre 21 Haziran 335 tarihinde karargîr olmuştu.

Efendiler! Burada azîm teessüflerle heyet-i aliyyenize arz edeceğim ki, Memleketin ve milletin mukaddesâtını te’minde, acz ü meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan Hükümet-i Merkeziye, sadâ-yı milleti boğmak, revâbit-ı müştereke-i Milliyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlup göstermek gibi, ancak düşmanlarımızın hesap ve menfaatine kaydolunan harekât-ı mezbûhâne ve mütehâlifede bütün celâdetini takındı. Bu hal, tarih-i millîmizde, bittabi Hükümet-i Merkeziye hesabına pek şâibedâr bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki, Efendiler! Millet ve kudret-i Milliye'nin tamamen müzâhiri olan namuskâr ordumuz, Hükümet-i Merkeziye'yi ikaz suretiyle zararlar ta'kîm edilmiştir. Maahaza, su-i tesirler bazı mertebe-i tehhürâtı bâdi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Umumi Kongresi'ne teşrifleri için 22 Haziran'da vuku bulan davetnâmede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek, 10 Temmuz inikâd için esas-ı itibar edilmiştir. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas'a vâsıl olabilecekleri tahmin olunarak, Erzurum Kongre Heyeti'nin de Sivas'ta umumi içtimaa dâhil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti.

Hâlbuki Sivas Kongresi'nin inikâdı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ay müteceviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında, Erzurum Kongresi heyetinin intizâr etmesinden ise zaten malum ve müşterek olan makâsıd-ı asliye ve nikat-i esasiye üzerinde icra-yı müzakerât ve ittihaz-ı mukarrerât eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahall-i intihâblarına avdetleriyle mukarrerâtın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat Kongre Heyet-i Umumiyesi ve binaen aleyh Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyet-i Temsiliye'den bir heyetin tevkîline karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin beyannâme ve nizamnâmesi muhteviyâtından başka hafî kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferid Paşa'nın, Paris seyahatinden avdetinde Anadolu'da şûriş olduğuna dair vuku bulan bir tamîmi, Kongre'ce büyük teessüflerle okunmuş ve muhalif-i hakikat ve menâfi-i memleket ve millete muzırr bu gafilâne tebliğin derhal tezkibi şiddetle kendisinden talep edilmiştir. Bir de intihâb-ı mebusânın tesrîi talep olunmuştur.

Erzurum Kongresi, yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için, salâhiyetini bu daire dâhiline hasretmek mecburiyetini nazar-ı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edilecek âmm ve şâmil salâhiyetin isti'mâlini, Heyet-i Muhteremenizin huzuruyla meşrû ve mukayyed gördü. Hatta bu sebepledir ki, Şarkî Anadolu'daki Millî Cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kitleye unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı konuldu. Alel-ıtlak "Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yahut Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvan-ı umumisi, isti'mâl edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vuku bulduğu gibi, beş on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahib-i salâhiyet vekilleri imiş gibi indî ve sahib-i aslî olan milletle alakasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi, bütün memleket ve milletin ittihâd ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu vilayetlerince vilayât-ı saire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesai te'mini emel-i katîsi, üssül-esasını kabul edilmiştir. Bittabi huzur-i âlinizle münakid işbu Sivas Umumi Kongremizde, vatanımızın yekpâre, milletimizin yekvücut olduğu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasât vaz' olunur.

Efendiler! Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen âmân-ı Milliye karşısında, Hükümet-i Merkeziye'nin bidâyetinden beri aldığı ihmalkâr ve bilahare mütemerridâne ve Kanun-i Esasiye'ye külliyyen mugayir etvârı son günlerde, cereyan-ı millî tesirâtıyla mümâşât-kâr bir vaziyete girmiştir. İntihabâta emir verildiği malumunuzdur.

Bunun tahakkukunu inşallah azim ve celâdetiniz vücuda getirecektir. Ancak buna takaddüm eden safha-i vakayı da, müteaddid veya münferid ecnebî mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlimize alakadar bir mesele mevzu bahis olmaktadır.

Meclis-i Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bir sırada, mahsûr ve istiklâlini zayi etmiş olan Hükümet-i Merkeziye'nin münferid ve gayr-i meşrû bir kararı veyahut âmâl-i Milliyeye muhalif bazı tekâlif-i hariciyeye inkıyâd ve serfürû etmiş gibi emr-i vakilerin ihtimal-i zuhurâtına karşı, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruh-i millîyi temsilen ve birbirini takiben içtimaı muhakkak bir fâl-i hayr ve selamettir.

Maruzâtım hitâm bulurken, vatan ve milletin fevz ü halâs gayesine merbût olan heyetimizin muvaffak-ı bil-hayr olması teminatını bâr-gâh-ı İlâhîye ref'eylerim”.

Kongre bu nutku müteakip vaziyet hakkında müzakerâta bulunmuş ve mukarrerâtı, Zât-ı Şâhâne'ye telgraflarla arz, millete hitaben de mühim bir beyannâme neşr eylemiştir⁴⁶⁰ (EK- 8).

c) *Sivas Kongresi'nin Beyannâmesi*

Bütün milletçe malum olan mehâlik-i hariciye ve dâhiliyenin tevlid etmiş olduğu intibâh-ı millîden doğan kongremiz mukarrerât-ı âtiyeyi ittihâz etmiştir:

1. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilafiye arasında münakid Mütarekenâme'nin imza olduğu 30 Teşrîn-i evvel 334 tarihindeki hududumuz dâhilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyet-i kâhiresiyle sükûn olan memâlik-i Osmaniye aksâmı yekdiğerinden ve camia-ı

⁴⁶⁰ **Vakit**, 5 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 691, s. 1.

Osmaniye'den gayr-i kâbil tecezzi ve hiçbir sebeple iftirâk etmez bir küll teşekkül eder. Memâlik-i mezkûrede yaşayan bilcümle anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhûn ve hukuk-i ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerâit-i muhîtelere tamamıyla riayetkâr kardeşirler.

2. Camia-ı Osmaniye'nin tamamiyeti ve istiklâl-i milliyemizin te'mini ve makam-ı muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'ın masûniyeti için, Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irade-i Milliyeyi hâkim kılmak, esas-ı katîdir.
3. Memâlik-i Osmaniye'nin herhangi bir cüz'üne karşı vâki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dâhilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkîli gayesine ma'tûf harekâta karşı, Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücâhedât-ı Milliyede olduğu gibi, müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşrûu kabul edilmiştir.
4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anâsır-ı gayr-i müslimenin, her türlü hukuk-i tabiiyetleri tamamıyla mahfûz olduğundan, anâsır-ı mezkûreye hâkimiyet-i siyasiye ve muvâzenet-i içtimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazât îtâsı kabul edilmeyecektir.
5. Hükümet-i Osmaniye, bir tazyîk-i harici karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek ıztırârında bulunduğu takdirde, Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'la vatan ve milletin masûniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarrerât ittihâz olunmuştur.
6. Düvel-i İtilafiye'ce Mütareke'nin imza olunduğu 30 Teşrîn-i evvel 334 tarihindeki hududumuz dâhilinde kalıp, bir ekseriyet-i İslâmiye ile meskûn olan ve hürriyeti ve medenî fâikıyeti Müslümanlara ait bulunan vahdet-i mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bil-külliyeye feragatle, bu topraklar üzerindeki hukuk-i tarihiye, ırkiye, diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsâtın iptaline ve bu suretle hakk ü adle müstenid bir karar ittihâz olunmasına intizâr ederiz.
7. Milletimiz, insanî, asrî gayeleri tebcîl ve fennî, sınaî ve iktisadî hâl ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh, devlet ve milletimizin dâhili ve harici istiklâli ve vatanımızın teminatı mahfûz kalmak şartıyla, altıncı maddede musarrah hudut dâhilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, sınaî, iktisadî muaveneti memnuniyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i âdile ve insaniyeyi

muhtevî bir sulhun da acilen takarrürü, selamet-i beşer ve sükûn-i âlem namına ahas-ı âmâl-i milliyemizdir.

8. Milletlerin kendi mukadderâtını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde, Hükümet-i Merkeziyemizin de irade-i Milliyeye tabi olması zarurîdir. Çünkü irade-i Milliyeye gayr-i müstenid herhangi bir heyet-i hükümetin, indî ve şahsî mukarrerâtı milletçe muta' olmaktan başka, haricen de muteber olmadığı ve olmayacağı, şimdiye kadar mesbûk ef'âl ve netâyic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu hâl-i zücret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hâcet kalmadan, Hükümet-i Merkeziyemizin Meclis-i Millî'yi hemen toplanması ve bu suretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihâz edilecek bilcümle mukarrerâtı, Meclis-i Millî'nin murâkibesine arz etmesi mecburidir.
9. Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezâlim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı millîden doğan, vatanî ve millî cemiyetlerin ittihazından mütehassıl kütle-i umumiye, bu kere **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** unvanıyla tevsîm olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasât-ı şahsiyeden külliye müberrâ ve münezzehtir. Bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiiyesindedir.
10. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, 4 Eylül sene 335 tarihinde Sivas şehrinde inikad eden umumi kongresi tarafından, maksad-ı mukaddesi takip ile teşkilât-ı umumiye için bir Heyet-i Temsiliye intihâb edilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar bilcümle Teşkilât-ı Milliye takviye ve tevhîd olunmuştur⁴⁶¹ (EK-8).

Umumî Kongre Heyeti

d) Sivas Kongresi'nde

Afyonkarahisar'da münteşir İkaz refikimizin sahibi olup, Sivas Kongresi'nde murahhas olarak hazır bulunan Mehmet Şükrü Bey, Kongre'nin akdini şu suretle nakl ü hikâye etmektedir:

“Sivas, ağaçlı olmakla beraber kasvet-engîzdir. Mamafih bugün Sivas'ta eski durgunluk ve sükûnete mukabil, bir hareket ve faaliyet rû-nümâ idi. Bütün Sivas ahalişi yaya ve arabalarla -Ferid Paşa Kabinesi'nin der-dest emrini verdiği Mustafa Kemal Paşa

⁴⁶¹ **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 691, s. 1-2.

Hazretleriyle Rauf Beyefendi'yi istikbâl için yollara dökülmüşlerdi. Hükümetin bu zâtları, vatanlarını düşman istilâ ve işgallerinden kurtarmak istedikleri ve Harekât-ı Milliye'nin başına geçtikleri için tevkîf ettirmek istediğini bilen halk, kemâl-i hürmet ve samimiyetle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendi'ye kucağını açıyordu. Müşarünileyhimi kim der-dest edecek? Millet Ferid Paşa Kabinesi gibi düşünmüyor, kendi yaralarını kendi sarmak, kendi derdine kendi vefakâr ve vatanperver evlatlarıyla devâ bulmak istiyordu. Zira millet, Ferid Paşa'nın milleti, ecnebî iğfalâtına kurban edeceğini anladığı için, artık Hükümetten bir şey beklemeyerek silahına sarılmış ve Umumî Kongresini akdetmek için intihâb ettiği murahhaslarını Sivas'a göndermişti.

Bugün Sivas, cidden tarihî bir günün arefesini yaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendi ve rüfekâ-yı sâiresi, halkın tezahürât ve alkışları içinde otomobillerle şehre, kongre için tahsîs ve ihzâr olunan Mekteb-i Sultanî binasında musikînin ehviye-i latifesi içinde dâhil oldular. Anadolu'nun her tarafından gelen murahhaslar tarafından istikbâl edildiler. Akşamüzeri Mekteb-i Sultanî'de şereflerine mükellef bir ziyafet verildi. Ziyafette Kongre Murahhasları ile Vali Reşit Paşa ve Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey ve eşrâf ve Ayan-ı memleket ile Amerikan matbuat-ı umumisi mümessili Mister Brown hazırıldı...

Yemek ortasında Anadolu-i Garbî Murahhasları namına İsmail Fazıl Paşa Hazretleri, Mustafa Kemal Paşa ve rüfekâ-yı muhteremesine beyan-ı hoş-âmediden sonra, Amerikalı Mister Brown'a ziyafete iştirakinden dolayı teşekkür etti... Daha sonra Mister Brown, İngilizce bir nutuk irâd etti.

Mister Brown'un nutku müteakib Mustafa Kemal Paşa, vakur bir lisan ve hoş bir edâ ile irâd-ı nutuk etti. Mister Brown'a Türkler hakkında göstermiş olduğu takdir-şinashğa beyan-ı teşekkürle, Şarkî Anadolu ahâlisinin selamlarını, Garbî Anadolu murahhaslarına tefhîm ve tebliğ ve ordunun bu hidemât-ı vatanperverânedeki mesaisini kemal-i şükran ile yâd etmeyi vazife bildiğini söyledi.

Yemekten ve irâd edilen nutuklardan sonra koridorlarda uzun uzadıya beyan-ı mütalaa ve hasb-i hâller yapılıyordu. Herkes âtiden emin ve ümid-vâr bulunuyordu. Üç yüz seneden beri yapılan inkılâbât, milleti inkişâf ettiremediğini ve memleketin terakkî ve saadetine hâdim olamadığından, bunun esbâb ve ledünniyâtı tezekkür ve teemmül edilmek ve ona göre Tarih'ten ve henüz Tarih'e geçmeyen pek yakın ahvâlden mütenebbih ve müteyakkız olmaklığımız lüzumu ve şahsî âmâl ve entrikalara alet

olmamak için açığöz davranmak icâb ettiği der-miyân olunuyordu. Bu gece hayatımda unutulmaz bir gece idi”⁴⁶².

C- KUVÂ-YI MİLLİYE VE HEYET-İ TEMSİLİYE HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

1- Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye Hakkındaki 1919 Yılı Haber ve Yazıları

a) *Harekât-ı Milliye*

Anadolu’da Millî Harekât başladığı duyulunca, vatana samimi surette merbût olan her fert derin bir memnuniyet duydu. Vaziyetteki nihayetsiz ve ye’s-âver müşkilâta ve Hükümet-i Merkeziye’nin kısmen su-i niyete müstenid tahribatkârlığına rağmen memleketin bu tarzda bir eser-i hayat göstermesi fevkalade mucib-i iftihar bir şeydi.

Bu memnuniyet ve iftihar tahdîd eden iki sebep vardı: Birincisi, muvaffakiyet ihtimalinin pek hafif olması; ikincisi, harekâtın yanlış bir istikamette sevk edilmesi ve açığöz fırkacıların bundan istifadeye çalışması endişesiydi. Başlanan iş muvaffakiyetle neticelenmeyince, milletin son ümidi de kırılmış olacak; zayıf, müzellil, dünyadan gâfil, bir Hükümet, bizi câhil elleriyle bilâ-mukâvemet fecî bir akibete teslim edecekti. Hâlbuki işgal altında bulunan Hükümet için, milletin kuvvetleri haricinde bir manevî istinâdgâh mevcut olan bir memlekette bir kuvve-i Milliye teşekkül etmesi ve vaziyete hâkim olabilmesi mantıken adeta imkân haricinde gibi görünüyordu.

Bu baîd ihtimalin tahakkukunu, Harekât-ı Milliye rüyasının itidâline ve dirayetine medyûnuz. Bu sayede, gaye istihsâl edilmek ve memleket tahribkâr bir sistemden kurtarılmakla beraber, samimi vatanperverlerin ikinci endişesi de bertaraf edilmiş, Harekât-ı Milliye’ye pek güzel bir istikamet verilmiştir. Harekât-ı Milliye, ecnebî husumeti şeklinde ifratkârlıklardan, gayr-i müslimlere karşı zıddiyet ve bürûdet hisleri izhârından ve her nevi İttihatçılık cereyanlarından ictinâb edebilmiştir.

Aldığımız malumata göre, Harekât-ı Milliye’nin başında bulunan vatanperverler, 1324 İnkılâbı’ndan beri milletin adeta canı ve kanı pahasına elde ettiği acı tecrübeleri tamamıyla müdrük bulunmaktadır. Harekât-ı Milliye diye başlayan cereyanın, bir şahıs tagallübü veya zümre nüfuzu şekline inkılâp etmemesi ve saf bir memleket fikrinin ortalığa hâkim kalması için, daha ibtidâdan muhtelif tedâbir-i ihtiyâtiyeye müracaat etmişlerdir.

⁴⁶² **Vakit**, 11 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 697, s. 2.

Binaenaleyh, Harekât-1 Milliye'nin bir gaye değil, bir vasıta olduğu ve asıl gayenin vatanın mevcudiyet, selâmet ve serbestî inkişâfından ibaret bulunduğu, kolay kolay hatırdan çıkarılmayacaktır.

Biz, Harekât-1 Milliye hakkındaki hüsni-zannımızı, uzaktan uzağa işitilmiş rivayetlere ve bu rivayetten nikbînâne neticeler çıkarmak hususundaki tarafgirlikle mahmûl bir temayla ibtinâ ettirmiyoruz. Chicago Daily News gazetesinin muhabiri Mister Browne, bîtaraf bir seyirci sıfatıyla haftalarca Sivas'ta kalmıştır. Mister Brown, Harekât-1 Milliye'yi bîtaraf bir seyirci ve gazeteci sıfatıyla takip edebilen yegâne bir adamdır. Sivas'tan avdet eder etmez kendisiyle görüştük. Amerikalı gazeteci hayret ve takdirini izhâr için kelime bulamıyordu. Diyordu ki: "Bu adamlarda nihayetsiz, misilsiz bir vatan muhabbeti var. Hayatlarını tehlikeye koyarak uğraşırken, vatanın selâmetinden başka hiçbir gaye görmüyorlar. Kendi vaziyetlerinde olan kimseler için, tagallübe ve nümayişkârlığa meyletmek tehlikesi pek büyüktü. Hâlbuki Harekât-1 Milliye rüesâsı adım adım yürümüşler, vazifelerini muayyen bir safhaya getirmeden evvel blöfle ihrâz-ı meram etmekten ve teşebbüsleri etrafında gürültü koparmaktan geri durmuşlardır. Anadolu Harekâtı, nihayetsiz müşkilât karşısında asgari vesâit ve şerâit dairesinde ihrâz edilmiş azami derecede bir muvaffakiyettir. Memlekette bu kadar azimkâr, dur-bîn ve temiz vatanperverler, Anadolu köylüsü gibi mükemmel bir insan numunesi olduktan sonra, bu memleketin terakki ve inkişâf imkânına mazhar olmaması pek yazıktır".

Gözümüz önünde bulunan diğer emarelerle beraber Mister Brown'un beyanâtı da gösteriyor ki, Harekât-1 Milliye'nin şimdiye kadar olan safhaları, şâyân-ı iftihar bir muvaffakiyet-i Milliye hâlinedir. Mamafih, asıl gaye Harekât-1 Milliye değil istihlâs-ı vatan olduğuna göre, asıl bundan sonrasını düşünmemiz icâb ediyor. Şimdiye kadar olan kısımlar menfi bir mahiyeti hâizdi. Millî gayelerin husulü için Ferid Paşa sisteminin yıkılması lazım geliyordu. Bundan sonra ise müsbet safhalar geliyor. 1324 senesinde de menfi kısımlarda bütün cihanı hayran edecek derecede muvaffakiyetler gösterdik. Fakat müsbet hususlarda en saf genç Türklük gayeleri, İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin tagallübkâr siyaseti içinde kaybolup gitti.

Yukarıda söylediğimiz gibi, bugün aynı vaziyetin tekrar etmeyeceğine dair elimizde kavî teminât vardır. Harekât-1 Milliye rüesâsı, İnkılâptan beri geçirdiğimiz tecrübelerin mahiyetini tamamıyla müdrik bulunmaktadır. Millet'in terbiye-i siyasiyesi de on seneden beri pek çok ilerlemiştir. Bu terbiyenin esası, mütevâlî felaketlerden ders almak şeklinde olduğu için herhalde sağlamdır.

Fakat şurasını unutmayalım ki, vaziyete Harekât-ı Milliye rüesâsının hüsn-i niyet, azm ü dirayetinden ve milletteki intibahtan başka âmiller de icrâ-yı tesir etmektedir. Öyle âmiller ki, bugün bizim daire-i nüfuzumuzun haricinde ve memleketin istikbalini me'men bir şekle koyacak tarzda bir ahenk ve insicam husulünün aleyhindedir. Böyle âmiller karşısında vaziyeti idare edebilmek için, kuvvetli ve umumun itimadını hâiz bir Hükümet-i mes'ûleden başka çare yoktur. Biz öyle zannederiz ki, Harekât-ı Milliye'nin derece-i muvaffakiyeti hakkında en katî mikyasa, sulh arefesinde istikbâle ait bilcümle haricî ve dâhilî meseleleri halle muktedir ve asrî bir zihniyete sahip bir Hükümet-i mes'ûle kuvvetinin bir an evvel memleketin her köşesine hâkim olması ve gayr-i mes'ul kuvvetlerin, bilâ-lüzum hayat-ı umumiyeye hiçbir fiilî iştirâk ve müdahalede bulunmamalarıdır⁴⁶³.

b) Millete Beyannâme

“Haricî ve dâhilî felaketlerin tehdidi altında ve hukuk-i tabiiyesiyle mukaddesâtının mahfûzîyetini temin gayesi etrafında toplanan büyük milletimiz, bu güne kadar hâkimiyet-i milliyeyi ayaklar altına alan birkaç şahsın husumet-i hainânesi karşısında kalmıştı. Millete istinâd edememek itibariyle, hadd-i zâtında hiçbir kuvvet ve ehemmiyeti olmayan eşhâs-ı mezkûrenin, her nasılsa re's-i kâra gelmiş bir Hükümet şeklinde olması, bu mahiyetten bir ehemmiyet-i resmiye almasını intâc ediyordu.

Bu sebeple, şimdiye kadar milletin vahdet-i maneviyesi noksansız olmakla beraber, Hükümet-i Merkeziye'nin bu vahdet-i milliyeye dâhil olmamış bulunması yâr ü ağyâre karşı milletin değil, fakat devletin vahdet-i umumiyesini nâ-tamam olarak gösteriyordu. Lakin bugün Cenâb-ı Hakk'a ve kendi hakkına istinâd eden büyük milletimizin gösterdiği iman-ı mutlak karşısında, hainler sukût edip, nihayet aynı gaye-i istihlâs etrafında devletimizin de vahdet-i umumiyesi tamam oldu. Bu muvaffakiyet-i Milliye iki safhada tecelli etti: Birincisi, milletin âmâl-i meşrûasına kesb-i ittilâ' eden Hilâfet-penâh Efendimizin Ferid Paşa Kabinesi'ni derhal ıskatla; ikincisi de, Ali Rıza Paşa Hazretleri riyasetinde teşekkül eden yeni Heyet-i Vükelâ tarafından âmâl-i milliyemizin meşrûiyeti (bir satır tayyedilmiştir) esasâtı kabul edilerek milletle Hükümet arasında bir itilâf-ı tam olmasıyla tahakkuk etti. Bu itilâfa binaen bugünden itibaren bütün Teşkilât-ı Milliye ve Heyet-i Temsiliyemiz, her iki tarafça müşterek ve bütün milletçe mültezem nikat-ı nazarımızın te'miniyle âmâl-i milliyemizin istihlâsında, yeni

⁴⁶³ A. Emin, “Harekât-ı Milliye”, **Vakit**, 7 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 693, s. 1.

Heyet-i Vükelâ'ya müzâhir ve muâvin olacak ve muhaberât-ı resmiye üzerine mevzû olan memnûiyeti ref'edecektir. Bu vazifenin ifasında Teşkilâtımız, hiçbir yerde, hiçbir kimse tarafından, Hükümetin vezâif ve icrâât-ı kanuniyesine karşı hiçbir müdahaleye katiyyen meydan vermeyecek, bu suretle Teşkilât-ı Milliye'nin bütün hedef, mesai ve faaliyeti vatanın emr-i istihlâsında mütemerkez olacaktır. Bu istihlâsın istihsâlinde Hükümet'in vezâif ve sa'yine mukabil, milletin de pek büyük ve pek mübrem vezâif-i Milliyesi olduğunu nazar-ı itibara alan Cemiyetimiz, Hükümetçe musaddak olan nizamnâmesi ahkâmına tevfiķan teşkilât-ı umumiyesini taazzuv ettirerek, vezâif-i Milliyenin intizam-ı ifasını te'min etmeyi elzem addetmektedir. Ve esasen bu büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksad takîb etmeyen Heyetimiz, her türlü menâfi-i şahsiyeden ve fırka ihtirasâtından da münezzehtir olduğunu ilan etmiş olduğu için, esasât-ı Milliyeden hiçbir sebep ve bahane ile hiçbir zaman inhirâf etmeyecek ve en büyük hisse-i faaliyetini Kuvâ-yı Milliye'nin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da asayiş ve sükûn-i tam içinde tevzîine hasredecektir.

En mühlik şerâit-i tarihiye altında bile vakar-ı millîsinden ve herkesin hukukuna riayetteki hasâil-i mevrûsesinden zerre kadar ayrılmamış olan milletimizin, bundan sonra da aynı tarz ve harekette sabit kalacağından, bu suretle bu mübarek topraklara sahip olmaktadır liyâkat-ı medeniyesini bütün cihana tasdik ettireceğinde şüphe yoktur"⁴⁶⁴.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

c) *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Murahhası Yoktur*

Mustafa Kemal Paşa'dan Matbuat Cemiyeti'ne mevrûd telgrafname suretidir:

"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin Dersaadet'te henüz ayrıca bir mümessili olmadığı, Sivas'taki heyet-i mezkûrenin icâb edenlerle doğrudan doğruya telgrafla tesis-i temas ve münasebet eylediği beyan olunur"⁴⁶⁵.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

⁴⁶⁴ **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 695, s. 1.

⁴⁶⁵ **Vakit**, 12 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 698, s. 2.

d) Hareket-i Milliye'nin İstanbul Mümessili

Sivas, 12 Teşrîn-i evvel, (Muhbir-i Mahsusumuzdan):

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Mümessilliği'ne, Heyet-i Temsiliye azasından ve miralaylıktan müstafi Kara Vasıf Bey tayin olunmuştur. Mumaileyh, bir iki güne kadar yola çıkacaktır⁴⁶⁶.

e) Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat

Sivas, 12 Teşrîn-i evvel, (Muhbir-i Mahsusumuzdan):

Bugün, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nden Mustafa Kemal Paşa ile mülakat ettim. Mustafa Kemal Paşa Vakıt namına mufassal beyanâta bulundu. Müşarünileyh, Millî Teşkilât'ın gaye ü hedefi ve sâiki, şimdiye kadar neşredilen beyannâmeler ve Cemiyetin nizamnâmesi ve ef'âl ü harekâtı ile fiilen tahakkuk ettiğini beyan eyledikten sonra, irâd ettiğim sorulara şu cevapları vermişlerdir:

1. İstanbul'da Cemiyetimizi suret-i resmîyede temsil ve Hükümet ve mahâfil-i ecnebiye ve firak ve cemiyât ile cemiyetimiz namına temas ve rabîta-i tesis etmek salâhiyetini cemiyetten hiçbir kimseye vermediğimizi katî olarak neşredebilirsiniz. Heyet-i Temsiliye'mizden birini salâhiyet-i mahdûda ile mutemed olarak vesika ile Dersaadet'e i'zâm etmek üzereyiz.
2. Teşkilâtımız tamamen hudud-i Osmanî dâhiline münhasırdır. Düvel-i Muazzama'ya karşı katiyyen bir fikr-i adavetimiz yoktur.
3. Gayr-i müslim vatandaşlarımıza karşı hulûs-i niyetimiz kuvvetlidir. Bize siyasî şakâvette bulunan bazılarına karşı bile ittihâz ettiğimiz tedâbir-i hayır-hâhâne ile tahakkuk etmiş ve onların fiilen itimâd ve kanaatlerini mûcib olarak terk-i şakâvet etmeleriyle mertebe-i sübûta varmıştır.
4. Sivas Kongresi beyannâmesinin 1. Maddesindeki şerâit-i esasiye dairesinde, yani devlet ve milletimizin dâhilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamîyeti mahfûz kalmak şartıyla sulha bütün varlığımızla muntazırız. Fakat vatanımızın inkisâmının mevzubahis olmasına bile milletin tahammülü yoktur.
5. Cemiyetimizin içtimaî, idarî, siyasî programına gelince: Vâzihan bilinmelidir ki cemiyetimiz, maksad ve mahiyeti münhasıran hukuk-i mülkiye ve

⁴⁶⁶ Vakıt, 13 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 699, s. 1.

milliyemizi müdafaadan ibaret bir heyet ve programı da sırf bu nokta-i nazarı temin edecek esasâtan ibarettir⁴⁶⁷.

f) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: Cemiyetin Maksad-ı Teşekkülü - Teşkilât ve Kongreler - Heyet-i Temsiliye

Merkezi Sivas'ta bulun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Sivas Umumi Kongresi'nde takarrür eden mevâddı ve ahaliye hitaben neşredilen beyannâmeyi birkaç gün evvel neşretmiştik. Ahîren gelen Anadolu gazeteleri, Cemiyet'in Nizamname-i Esasîsi'ni nakletmektedir. Nizamnamenin teşkilâta dair olan kısımlarını aşağıya derc ediyoruz:

Cemiyetin Unvanı: Vatanımızın maruz kaldığı hadisât ve vakâyı ile ve tamamen aynı maksatla vicdan-ı millîden doğmuş cemiyetlerin ittihâd ve ittifakıyla hâsıl olmuş olan kitle-i umumiye "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanıyla tevsîm kılınmıştır. İşbu millî cemiyet her türlü fırka cereyanlarından âridir.

Maksat: Osmanlı vatanının tamamîyetini ve makam-ı muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'ın istiklâli, milletinin masûniyetini temin zımında, "Kuvâ-yı Milliye"yi âmil ve irade-i Milliyeyi hâkim kılmaktır".

Teşkilât: Bilumum İslâm vatandaşlar milleti, Cemiyetin aza-yı tabiiyesindedir. Teşkilât, her biri ale-d-derecât yekdiğerine merbût olmak üzere, köy ve mahallâtan başlayarak nahiye, kaza, liva, vilayet, müstakil liva taksimatına tâbidir. Köy, nahiye, kaza ve mülhak livalarda "Heyet-i İdareler" ve müstakil livalarla vilayetlerde "Heyet-i Merkeziyeler" ve Kongre'ce müntehab bir "Heyet-i Temsiliye" vardır.

Makâsıd-ı Milliye etrafında âmm ve şâmil bir surette anlaşmak ve tedâbir-i lâzımeği ittihâz etmek üzere senede bir defa, Mart, Nisan, Mayıs ayları zarfında vilayet merkezlerinde bir kongre akdedilecektir. Vilayet Kongresi namıyla tevsîm edilecek olan işbu kongre, kaza ve liva Heyet-i İdarelerinden müntehab ikişer azanın iştirakiyle inikâd eder. Vazifesi, vilayet dâhilinde bir senelik mesai-yi Milliye ve netâyicini tedkîk ve karara rabt ile Umumî Kongre'ye ait raporu ihzâr ve Cemiyet'in vilayete ait hususî bütçesini tayin ve tespit eyler. Ve Heyet-i Temsiliye'ye ait masârıfı ifrâz ve irsâl eyler.

Umumi Kongre: Umumi Kongre, sene bir defa 10-23 Temmuz'da inikâd eyler. Mahall-i inikâd, Heyet-i Temsiliye ile vilayât Heyet-i Merkeziyelerinin bilahire kararlaştıracağı mahaldir. Umumi Kongre, kaza liva Heyet-i İdareleriyle müstakil liva

⁴⁶⁷ **Vakit**, 13 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 699, s. 1.

ve vilayet Heyet-i Merkeziyeleri'nce müntehab birer azadan teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderâtı hakkında her türlü müzakerât icrâ ve mukarrerât ittihâz eyler. Heyet-i Temsiliye'nin bir senelik icraat ve teşebbüsâtını tedkik ve neticesine göre hüküm ve kararını itâ eder ve Heyet-i Temsiliye'yi ibkâ veya tevdiden intihâb ve Heyet-i Temsiliye'nin bütçesini tayin ve kabul eder.

Heyet-i Temsiliye azaları kongre müzakerâtında irâd-ı kelâma salahiyetdâr olup ita-yı re'ye mezun değildir.

Heyet-i Temsiliye: Heyet-i Temsiliye, âtideki madde-i müzeyyelede mezkûr olduğu vechle, kongre tarafından müntehab evsâf-ı lâzıme yi hâiz asgarî dokuz, azamî on altı azadan tereküp eder. İçlerinden biri Reis olur. Bir de Heyet-i Tahrîriye'si vardır. Merkezi, ahvâl ve hadisâta göre en münasip göreceği mahaldir. Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde mevcut Teşkilât-ı Milliye'mizin esbâb-ı bekâ ve devamını te'min ve bu hususta lazım gelen tedâbiri ihzâr ve bilcümle Hey'ât-ı Müteşşekile'yi bir noktada cem' ve tevhîd ve temsil ederek, teşkilât-ı mezkûre beynindeki aheng-i irtibatı tesis ve bu suretle âmâl ve makâsıd-ı Milliyenin sür'at ve sühûlet husûlünü temin eder.

Heyet-i Temsiliye, nizamnamenin mevâdd-ı esasiyesinde musarrah olan maksad-ı katî-yi Milliyenin bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla, vatanın tamamîyet ve milletimizin istiklâlîni temin hususunda her türlü tedâbire ve mukarrerât-ı siyasiye ve icraiye yi ittihâza me'zûndur. Ancak, mukadderât-ı memleket ve millet hakkında mühim ve esaslı mesâilde, katî karar ittihâzından evvel, Heyet-i Merkeziyelerin re'yini istihsâl eder. Mukadderât-ı memleket ve milleti katiyyen tayin ve tespit edecek vaziyetler için dahi son ve katî kararı kongre müzakeresi ile itâ edebilir. Ahvâl-i fevkalade zuhurunda Heyet-i Temsiliye, Umumî Kongre'ye karşı bütün bir senelik muamelât ve hesabâtından mesuldür.

Heyet-i Temsiliye azaları ber-vech-i âti intihâb olunur: Heyet-i Temsiliye Anadolu ve Rumeli vilayât ve elviye-i müstakilenin Kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından, mensup oldukları vilayât ve elviye-i müstakile namına kongre dâhilinde veya haricinden ve fakat mensup oldukları mahalı bi-hakkın temsil edecek zevâtan, vilayetler namına intihâb olunacaklar. Asgarî bir ve azamî iki ve müstakil liva namına birer mümessilden teşekkül eder⁴⁶⁸ (EK-9).

⁴⁶⁸ **Vakit**, 14 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 700, s. 1.

g) *İki Mülakat*

Müzâheret Meselesi Hakkında Beyanât:

New York, 14 Teşrîn-i evvel: Amerika gazetecilerinden biri Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile mülakat etmiştir. Mustafa Kemal Paşa demiştir ki:

“Türk milliyetperverleri, bîtaraf bir ecnebî hükümetinin müzaheretine ihtiyaç hissetmektedirler. Bizim maksadımız, Mütareke sırasında mevcut hudutlarıyla Türkiye'nin inkişâfı esbâbını hazırlamaktır. Eğer Türkiye'de iyi bir hükümet teessüs ederse, memleketin az zamanda zengin ve müreffeh bir hale îsâl edileceğine kâniiz. Şimdiye kadar ecnebî müdahale ve entrikaları Türkiye'yi daima zaafa düşürmüşlerdir. Şimdiye kadar geçirdiğimiz tecrübeler nazaran, Amerika'nın bize müzâheret edebilecek yegâne ecnebî hükümeti olduğunu zannediyoruz. Size temin ederim ki bundan sonra Ermenilere karşı tecavüzât vuku bulmayacaktır.

Enver Paşa ile teşrik-i mesai ettiğimiz doğru değildir. Enver'in siyaseti, Türkiye'yi son derecede mutazarrır etmiştir. Kendisinin nerede olduğunu bile bilmiyoruz. Rus Bolşeviklerine iltihâk ettiği söyleniyor. Kendisinin yazdığı bir mektubu gördüm. Bu mektupta Rusya'da müstakil bir Türk Hükümeti teessüs edeceğinden bahis vardı”.

Rauf Bey demiştir ki: “Yegâne ümidimiz Amerika'dır. Amerika'dan beklediğimiz tarzda müzâheret görmezsek kolay kolay müşkilâtan kurtulamayacağız”⁴⁶⁹.

h) *Anadolu'da Asayiş Ber-kemâldır*

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa'dan vârid olan telgrafnamedir:

“Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin ahîren Neologos gazetesinde münteşir bir mektubunda, birçok Ermeni ailelerin Harekât-ı Milliye-i ahireden mütevahhişen, Erzincan, Erzurum, Samsun ve İzmit, Adapazarı gibi Anadolu havalisinde muhâceret etmekte olduklarını der-miyân ve bu suretle milletin sırf hukuk-i Milliyesi müdafaa emeliyle vücuda getirdiği vahdeti bir Ermeni veya anâsır-ı gayr-i müslime aleyhtarlığıyla şâibedâr etmek istiyor.

Bunun için hakikati bir kere de ayrıca tavzîhe mecburiyet görülmüştür:

⁴⁶⁹ **Vakit**, 17 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 703, s. 1.

Evvela: Erzincan ve Erzurum havalisinde hicret eden katiyyen hiçbir Ermeni ailesi yoktur.

Sâniyen: İzmit, Adapazarı ve Samsun havalisinde olduğu gibi, bilcümle Anadolu'da asayiş ve beynel-anâsır hüsn-i âmiziş elhamdülillah her zamandakinden pek ziyade bariz ve şâyân-ı teşekkür bir derecededir. Hatta Haymana ve sair mahaller rüesâyı ruhaniyesi ve Amasya ve Tokat vesair livaların ahali-i Hıristiyanıye'si tarafından, Harekât-ı Milliye'nin tamamen mürevvici buldukları telgraflarla Dâhiliye Nezareti'ne ve ecnebî mümessillerine bildirilmiştir.

Sâlisen: Hilâf-ı hakikat olarak Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ni Bolşevizm diye ilan eden, bu memleketi daima İttihatçı harekâtıyla şûriş-i mütemadî içinde görmek ve göstermek isteyen Ferid Paşa Kabinesi'nin beyanâtından ürkerek, ihtimal birkaç zengin aile kendilerince emin gördükleri bir tarafa nakl-i hâne eylemişler ise, bu da Mütareke'den beri Adana ve havalisinde ve müstakbel Ermenistan'daki ekseriyeti te'min için, Ermeni komiteleriyle bizzat Patrikhane'nin teşvikâtına kapılan ailelerdir⁴⁷⁰. (On satır tayyedilmiştir).

i) *Rum ve Ermenilerin Şahâdeti*

Erbaa kazasından Dâhiliye Nezareti'ne şu telgrafname vürûd etmiştir:

“Mal, namus ve hayatımızın taht-ı emniyette bulunduğuna ve Kuvâ-yı Milliye'ye imdâd etmediğimiz takdirde, bu havaliyi terke mecbur edildiğimize dair İstanbul'da işâa olunan havadislerle karşı izhâr-ı teessüf ve nefret eyeriz. Hükümet-i Seniyye'nin şefkat ve re'feti bilâ-tefrik cins ve mezheb-i umumiyetimiz üzerine ve İslâm unsurunun vakar ve ciddiyeti malum olduğundan bu gibi işaâttan dolayı, kardeş gibi geçinmekte olduğumuz Müslüman vatandaşlarımız karşısında bir hüsn-i hüccet duymakta bulunduğumuzu arz eyer ve keyfiyetin matbuat vasıtasıyla ilanını arz ederiz⁴⁷¹.”

Rum Cemiyet-i Ruhanîsi Agya, Andon Lefter, Ermeni Cemaati Reisi Ohanyan, Maksut, Dimitri Andonyadis, Yuranaki Lefteriyadis, Nikolapidis, Koçomendes.

j) *Hareket-i Milliye ve Anadolu*

Türklerdeki azm-i bekânın Hareket-i Milliye namı altında tebârüz etmesi, memleketimizin mevcudiyetine düşman olanların bi't-tabi hoşuna gitmemiştir. Bu

⁴⁷⁰ **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 708, s. 3.

⁴⁷¹ **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 708, s. 3.

gibiler, Hareket-i Milliye'yi tecavüzkâr bir şekilde göstermek ve işe bir İttihatçı teşebbüsü rengini vermek için ecnebî memleketlerde akla hayale gelmez yalanlar neşretmektedirler. Dâhilde de bu tarzda şayialar çıkarmaktan başka, ortalığı bulandırmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Efkârı taglît etmek maksadıyla yeni yeni haberler tasnî' edilmekte, asılsız, esassız rivayetler neşrolunmaktadır.

Hareket-i Milliye bizi Ferid Paşa sisteminden kurtarmış, menâfi-i Milliye'ye ait meseleleri millî nokta-i nazardan düşünmemiz ve mevzubahis etmemiz için serbest bir imkân hazırlamıştır. Fakat esas itibariyle, Hareket-i Milliye'nin aleyhinde bulunanlar, muvakkat bazı şahsî menfaatlerini, vatanın menâfi-i daimesinden yüksek tutan adamlardır.

Hepimiz biliyoruz ki, memlekette maatteessüf dar ve hasîs bazı düşüncelerle menâfi-i vataniyeyi unutabilen birtakım adamlar mevcuttur. Menfaat-i umumiye'ye taalluk eden herhangi bir hareket, daima menâfi-i zâtîyeyi tahdîd ettiği için, ihtimal ki bazı adamlar da şahsen zarar görmüşler ve müşteki vaziyete düşmüşlerdir.

Rumca gazeteler, bu vaziyetten istifade ederek birçok haberler uydurmuşlardır. Millî vahdette en ziyade muhtaç bulunduğumuz bir zamanda, sırf tefrika ihdâsı maksadıyla neşrolunan haberlerin menbaini ve derece-i şümûlünü anlamalı ve efkârın taglît edilmesine meydan bırakmamalıyız. Anadolu'dan gelenler, Hareket-i Milliye etrafında umumî bir tesânüd mevcut olduğunu ve bunun sarsılmasına ihtimal bulunmadığını te'yid etmektedirler.

Haber aldığımızı göre, Amasya'da bulunan Salih Paşa'dan alınan telgrafnâmeler, Hükümetle Teşkilât-ı Milliye arasında muallâkta bulunan fer'î noktaların da kâmilen mûcib-i memnuniyet bir tarzda halledildiği zeminindedir⁴⁷².

k) Mustafa Kemal Paşa'nın Tan Muhabirine Beyanâtı

Tan gazetesinin İstanbul muhabiri Mösyö Fransuva, geçenlerde Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla müracaat ederek bazı sualler irâd etmiştir:

- Teşkilât-ı Milliye'nin siyaset-i dâhiliye ve hariciye hakkındaki programı nedir?
- Teşkilât-ı Milliye bir fırka-yı siyasiye olmadığından, siyaset-i dâhiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur. Teşkilât-ı Milliye'nin her

⁴⁷² **Vakit**, 25 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 711, s. 1.

husustaki nikat-ı nazarını, Sivas Kongresi'nde tesbit olunup Eylül 335 tarihinde neşrolunan beyannâme tamamen ihtivâ etmektedir.

- Ermeni meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden pek mahdûd surette bir miktar arazi terkine razı mıdır?
- Osmanlı hududu haricinde müteşekkil bir Ermenistan'ı memnuniyetle görürüz. (Sekiz satır tayyedilmiştir).
- İntihâbâtta sonra Teşkilât-ı Milliye ilgâ edilecek midir?
- Teşkilât-ı Milliye'nin irade-i Milliyeyi hâkim kılmaktaki gayesi, Millet Meclisi'nin toplanarak hukuk teşriine ve vazife-i murakabesine tam bir emniyet ve serbestî ile bilfiil sahip olmasıyla tahakkuk edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Millî, her türlü taarruz ve müdahaleden masûn bir surette kemâl-i ciddiyetle vezâif-i ciddiyesini ifâyâ mübaşeret eyledikten ve bu da fiilen teyyüd ettikten sonra, bugünkü tarz-ı faaliyette idame-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından, Teşkilât-ı Milliye, nizamname-i dâhilisi mücebince mesaisine nihayet verecektir.
- Ali Rıza Paşa Kabinesi'yle vuku bulan 9 Teşrin-i evvel itilâfına rağmen Teşkilât Anadolu'daki idarî kontrolü muhafaza edecek midir?
- Hükümet-i haziranın umûr-i idaresine katiyyen müdahalemiz yoktur.
- Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesini icap ettiren esbâb-ı ihtilaf nedir?
- Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi hiçbir ihtilâftan mütevellid değildir. Fer'î bazı hususât hakkında müdavele-i efkâr maksadına matûftur.
- Türkiye'nin müzâheret-i ecnebiye olmayarak ihyâsı mümkün olacağı kanaatinde misiniz? Bir müzâhereti ne tarzda anlıyorsunuz? Bir veya birkaç müzâheret hakkındaki nokta-i nazarımız nedir?
- Bu babda ictihâd ve nokta-ı nazarımızı izah eden Kongre beyannâmesinin 7. Maddesini aynen zikretmekle iktifâ ederiz.
- Boğazlar Meselesi için nasıl bir suret-i hâl teklif buyuruyorlar?
- Boğazlardan serbestî-i mürûr ü ubûr tabîîdir. Ancak, payitahtımızın bu güzergâh üzerinde olması hasebiyle, onun da emin bir hâlde bulundurulması zarurîdir. Mürûr ü ubûrdaki serbestînin ve payitahtımızın te'min-i mahfûziyeti için umuma emniyet-bahş tedâbir ittihâzını mümkün görüyoruz.

Maahaza, bu mesele Hükümet'e ait olduğundan tarafımızdan bir gûne teklif serd olunamaz⁴⁷³.

1) *Vasıf Bey'in Beyanâtı*

Teşkilât-ı Milliye erkânından Kara Vasıf Bey, Salih Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve muharrirlerimizden biri Vasıf Bey'le mülakat etmiş ve şu malumatı almıştır:

- Teşkilât-ı Milliye'nin asker topladığından, ahaliden para aldığından, bunun için ahali beyninde şikâyet ve igbirâr mevcut olduğundan bahsediliyor. Bu doğru mudur?
- Bu rivayetlerin katiyyen aslı yoktur. Teşkilât-ı Milliye katiyyen asker toplamamıştır. Bazı gençler, gönüllü teşkilâtı vücuda getirmişlerdir. Salih Paşa'nın geçtiği yerlerde bunlar gayet hoş bir surette, milis oldukları halde müsabakalar ve eğlenceler tertip etmişlerdir. Salih Paşa bundan pek hoşnut kalmıştır. Ferid Paşa'nın Hükümeti, Teşkilât-ı Milliye ile beraber hareket eden kıtaâta mensûb efrâdın askerlikten firarı için vâsi' teşvikâta bulunmuştu. Adeta firara mâni olan zabitanın Divan-ı Harb'e tevdi edileceğini ilan etmişti. Bunun üzerine firar eden bazı efrâd, kendi kıtalarına iltihâk etmektedirler. Paraya gelince; Teşkilât-ı Milliye kimseden cebren para almamış, hatta kimseyi teberruâtta bulunmaya teşvîk etmemiştir. Teşkilâtın derece-i kâfiyede parası vardır ki bazı erbâb-ı hamiiyet tarafından verilmiştir. İleride bu paranın kimlerden alındığı ve nerelere sarf edildiği santimine kadar ilan edilecektir. Balıkesir ve İzmir cephelerinde, daha Sivas Kongresi toplanmadan vücut bulan Teşkilât, Hükümet'ten hiçbir suretle muâvenet görmediği için, Yunanlılara karşı toprağımızı müdafaa maksadıyla bizzat kuvvet toplamaya ve ahaliden para istemeye mecbur kalmıştı. Bu esnada bazı hatalar yapmıştır. Fakat Sivas Kongresi, Garp'taki Teşkilât ile temas peydâ ettikten sonra hataların tashîhine çalışmaya başlamıştır.
- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İtilâf mümessilleriyle münasebeti nasıldır?
- Böyle bir münasebet meselesi mevzubahis olamaz. Cemiyet, mesela Trakya Cemiyeti gibi kanun dairesinde teşekkül etmiş bir cemiyettir. Bu tarzda bir heyet ecenebîlerle ne gibi vesâite temas ve muhaberede bulunacak olursa, Cemiyetimiz de o vadide kalmıştır. Mümessiller, Teşkilâtımız hakkında

⁴⁷³ **Vakit**, 25 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 711, s. 2.

malumat istedikçe verdik, İttihatçılık, Bolşevizm ve şahsî fiil ve entrikalarla münasebetimiz olmadığı ve olamayacağını anlattık.

- Teşkilât- Milliye’ye, millî nokta-i nazardan tarafdâr olan birçok adamlar, işin yavaş yavaş fena bir mecraya dökülmesinden çok emsâli görüldüğü gibi, şahsî tahakküm ile neticelenmesinden korkuyorlar. Bu korku muhakkak mıdır?
- Katiyyen! Teşkilât-ı Milliye’nin fenâ bir mecraya dökülmesine ihtimal-i tasavvur edilemez. Milletimiz eski tecrübelerden münebbih olmuş, kimsenin tahakkümüne boyun eğmeyecek bir hâle gelmiştir. Sivas Kongresi ve Teşkilât-ı Milliye, bazı şahıslar tarafından tertip edilmemiş, milletin arzu ve ihtiyaçlarından kendi kendine doğmuştur. Vilâyât-ı Şarkıye Cemiyeti, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi birçok Millî Cemiyetler vücuda gelmişlerdi. Bunlar iyice tekâmül ettikten sonra Erzurum’da bir kongre tertibine karar vermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ancak bir aza sıfatıyla Erzurum’da hazır bulunmuşlardır. Sivas’ta bir kongre tertibine Erzurum Kongresi’nin Heyet-i Umumiyesi lüzum göstermiştir. Heyet-i Temsiliye azasından her birini Heyet-i Temsiliye; bu heyeti de Heyet-i Umumiye sıkı bir kontrol altında tutmaktadır. Tahakkümden, taşkınlıklardan korkmaya katiyyen muhal yoktur. Cemiyetin teşkilâtı her cihetle tam ve mükemmeldir.
- Hükümetle münasebet ne şekildedir?
- Biz, Ferid Paşa Hükümeti’ne, ‘bizim maksadımızı dinleyin, anlayın’ dedik. Baş bile çevirmediler, bizi karşıdan karşıya İttihatçılık, Bolşeviklik ile ithâm ettiler. Yeni Kabine mevki-i iktidara gelince bizim gayelerimizi sordu. Biz de: ‘Nizamnamemizde musarrahtır’, dedik. Kabine azası, Nizamnâme’den ve Beyannâme’den haberdar değilmişler, telgrafla bunları bildirdik. Beyannâmedeki prensiplerin tatbikatına ait matâlibimiz vardı. Bunlar hakkında esas itibariyle itilâf husule gelmişti. Fakat telgrafla muhabere güç olduğu için, hem işleri bizzat tahkîk etmek, hem de memleketi bizzat görmek üzere Kabine azasından biri Amasya’ya kadar geldi. Oradaki mülakat, millî meselelerde tamamiyle itilâf-ı nazar bulunduğunu ispat etti”⁴⁷⁴.

⁴⁷⁴ **Vakit**, 27 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 713, s. 1.

m) *Hacim Bey’le Mülakat*

Ahîren Balıkesir’de mebus intihâb edildiği yazdığımız Hacim Bey, me’zûnen şehrimize gelmiş olduğundan, dün muharrirlerimizden biri kendisi ile mülakat icra etmiştir. (Mülakattan 96 satır tayyedilmiştir.)

Muharririmiz, “İttihatçılık ve İtilafçılık cereyanlarıyla Millî Kuvvetlerin derece-i münasebeti neden ibaret olduğunu”, sormuştur. Hacim Bey bu suale şu tarzda cevap vermiştir:

“Millî Kuvvetler arasında fırkacılık hisleri yoktur. Hareket-i Milliye nokta-i nazarından en menfûr olan şey, vatan endişesine fırka hissiyatı karıştırmaktır. Teşkilâtımız içinde İttihatçı bulunduğunu iddia edenlere karşı göstereceğim en kuvvetli delil Hürriyet ve İtilaf’a intisâb etmiş olan erkânımızdır. Yunan işgali vatanımızı tehdit eder etmez, herkes kardeşçe birleşmiş, birlikte vatanın istihlâsına karar vermiştir. Umumî Büyük Alaşehir Kongresi, fırkacılığı nefretle kaydetmiş ve bunu bir madde-i mahsusa halinde tesbit eylemiştir. Heyetin içinde İttihatçı olduğu gibi Hürriyet ve İtilafçı da vardır”.

Muharririmiz: “Ahmet Anzavur meselesi bugün ne şekildedir”?

Hacim Bey: “Ahmet Anzavur işi artık bitmiş bir mesele demektir. Ahmet Anzavur, esasen İttihatçı düşmanıdır. Kendisini yakından tanırım. Bu zât esasen saf bir adamdır. İğfâl edilmiştir. Nitekim yaptığı harekette aldanmış olduğunu arkadaşlarımızdan birisine bizzat kendisi itiraf eylemiştir”.

Muharririmiz, teşekkür etmiş ve mülakatına burada nihayet vermiştir⁴⁷⁵.

n) *Kuvâ-yı Milliye Müttefikler Aleyhinde Değildir*

Hahambaşı Haim Nahum Efendi’nin *Matin* gazetesi muharririne mühim beyanâtı:

Hahambaşı Haim Nahum, “Mustafa Kemal Paşa’nın idare ettiği Harekât-ı Milliye, bir hakikattir. Anadolu’nun bütün Türk halkı onunla beraberdir. Eski ordunun mütebâki efrâdından müteşekkil ve gönüllülerle kesb-i kuvvet etmiş oldukça bir kuvvetli ordusu vardır. Fakat mühimmatı pek azdır,” dedi.

Bu hareketin İtilaf Devletlerine ve bilhassa Suriye, Kilikya ve Türk vilayetlerinin aksâm-ı azîmesinde, mandayı hâiz olan Fransa’ya karşı tehlikeli olup olmadığını, sorduk.

⁴⁷⁵ **Vakit**, 12 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 729, s. 1.

Hahambaşı, “Hayır; işte sebepleri: Harekât-ı Milliye nim-resmî bir mahiyette iktisâb etmiştir. Damat Ferid Paşa Kabinesi zamanında Mustafa Kemal, bir âsi idi. Hâlbuki bugün Ali Rıza Paşa’nın idare ettiği Kabinenin hemen hemen bir muâvini olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ne sergüzeştçü ve ne de müteassıb değildir. Türkiye’nin beynel-milel vaziyetini tamamıyla anlıyor. Hükümdarına sâdıktır. Onun emirlerine hiçbir vakit inkiyâddan geri durmaz. Onun programı – yani tekmîl Türkiye’nin programı – gayet basittir. Wilson Prensiplerinin tamami-i tatbiki, yani Türklerle meskûn arazinin Türklere aidiyeti... daha ileriye gitmiyor,” dedi⁴⁷⁶.

o) Bir Fransız Muhabirinin Şahâdeti

Paris’te intişar eden Lorub Tuvel mecmuasının İstanbul muhabiri, 25 Eylül tarihiyle mezkûr mecmuaya bir makale göndermiştir. Bu makale Marsilya grevi dolayısıyla Paris’e biraz geç gitmiş ve binaen aleyh bir müddet tehhürden sonra ahîren neşredilmiştir. Berniye imzasıyla intişar eden mezkûr makalede deniliyor ki:

“Bundan iki ay evvel Anadolu dâhilinde hazırlanan vakâyın ehemmiyetini söylemiştim. Türkiye’nin âmâlini başka bir yerde değil, bu vakâyı’da aramalıdır. Bu hareketler, birçok zaman zannedildiği gibi eski İttihatçıların bir kısım azası tarafından teşkil edilmiş değildir. Eğer böyle olsaydı bugün bütün memleketi İttihatçı olmak üzere kabul etmek icap ederdi. Harekât-ı Milliye kendi kendine, milletin sinesinde çıkmış bir şeydir ve bu harekâtın menbaini İzmir’in Yunan askeri tarafından işgal edilmesinde aramalıdır. Konferans tarafından verilen bu karar Müslümanları ye’se sevk etmiş ve memleketlerinin taksimi yolunda atılmış ilk adım olmak üzere telakki olunmuştur. Yunanlılar tarafından takip edilen tavır ve hareket, Türkiye’de Millî Kuvvetler namı altında teşkilât vücuda gelmesi ile netice vermiştir ki mezkûr Teşkilât, istilâkâr kuvvetlere karşı çıkmıştır. Bundan sonra Millî Hareketler, muntazam ve gönüllü Ermeni hücumlarına marûz kalmak ihtimali karşısında bulunan Vilâyât-ı Şarkıye’de kemâl-i sur’at ile intişâr eylemiştir.

Osmanlı Heyet-i Murahhasası’nın Paris’ten adem-i muvaffakiyetle avdet etmesi üzerine, Meclis-i Millî’yi toplamaya taraftar görünmeyen Hükümet’in aczi önünde, Millî Hareket reisleri serî’ ve müessir bir tarz-ı hareket ihtiyâr etmek lüzumunu hissettiler. Derhal bir kongre toplayarak burada takip edilecek hatt-ı hareketin ilan edilmesi takarrür etti. Birinci kongre 7 Ağustos’ta Erzurum’da içtima etti. Kongre azası,

⁴⁷⁶ **Vakit**, 17 Teşrin-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 734, s. 1.

eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan aksâmının istiklâlini talep ediyor ve milletin itimadına layık bir hükümetin mevki-i iktidara geçmesi lüzumunu ilan ediyor. Bununla beraber Türkiye'nin inkişâfını te'min edebilmek için ecnebî bir devletin muâvenetini kabul eyliyordu. Bu mukarrerât Sadrazam Ferid Paşa tarafından, 'bir avuç erbâb-ı isyan tarafından isyanın mahsul-i icraatı gibi gösterilmiş' ve vilâyâтта bulunan memurîn-i icraiyye bunların tevkîfi hakkında evâmîr-i lâzîme verilmiştir. Böyle bir emir vermek kolay, fakat bunların icrası pek güç idi. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in riyaset-i mahîrânesinde işleyen Millî Teşkilât sur'atle tevessü' ediyor.

Muhabir bundan sonra Kuvâ-yı Milliye'nin suret-i inkişâfını da tedkîk ve Türkiye'de milliyetperver kuvvetlere karşı takip edilen hatalı yollardan bahs ve nihayet milliyetperverlerin İttihat ve Terakki âmâline hâdim olmadığını delâliyle izâh eyledikten sonra diyor ki:

"Anadolu'da emniyet ber-kemâldır. Hıristiyanların malları ve canları mahfûzdur. Birçok defalar kendi mevcudiyeti için harb etmiş olan Fransa, Türkiye'de Millî Teşkilâtın vücuda gelmesini icâb eden esbâb ve sevâiki tasvîb etmelidir. Demokratik bir memleket olan Fransa, hâkimiyet-i milliyeye müstenid bir Hükümet te'sisi için sarf edilen mesaiyi takviye etmek elinden gelmezse hiç olmazsa buna muhalefet etmemelidir.

Eğer Hareket-i Milliye durdurulmak isteniyorsa bu pek kolaydır. Bunun için el-yevm Erzurum ve Sivas Kongrelerinin âmâl ve mukarrerâtına riayet etmek kâfidir"⁴⁷⁷.

p) Heyet-i Temsiliye Ankara'da

Sivas'ta bulunan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi, merkezi Ankara'ya nakletmeye karar vermiş ve heyet azası evvelki gün Ankara'ya vâsıl olmuştur. Heyet, fi-mâ ba'd orada ifâ-yı vazife edecektir"⁴⁷⁸.

2- Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye Hakkındaki 1920 Yılı Haber ve Yazıları

a) Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat

Roma'da intişar eden Epoka gazetesinin İstanbul muhabiri, Mustafa Kemal Paşa ile mülakat etmiştir. Muhabirin gönderdiği telgraf şu sualleri muhtevî idi:

⁴⁷⁷ **Vakit**, 17 Teşrin-i sâni (Kasım) 1919 (1335), Numara 734, s. 3.

⁴⁷⁸ **Vakit**, 26 Kânun-ı evvel (Aralık) 1919 (1335), Numara 768, s. 2.

1. Sulh Konferansı Türkiye meselesiyle meşgul olmakla koyulduğu şu zamanda, sizin bu husustaki mütalaa-ı şahsiyenizi öğrenmek ve Meclis-i Mebusân açılır açılmaz Kuvâ-yı Milliye'nin dağılıp dağılmayacağını bilmek, gazetemi pek müstefid edecektir.
2. Sizin, Meclis-i Mebusân'da Erzurum'u temsil etmekten istinkâf ettiğiniz doğru mudur?

Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı şudur:

(Ankara, 20 Kânun-i evvel)

1. “Bu vesile ile size efkâr-ı şahsiyemi söylemek isterim: Millet'in bu husustaki arzuları Sivas Kongresi'nin resmî beyannâmesinde musarrahtır. Teşkilât bu arzusu yerine gelinceye kadar ifâ-yı vazifede, hatta tevessü' de devam edecektir”.
2. “Benim Meclis-i Mebusân'da Erzurum'u temsilden istinkâf ettiğim hakkındaki haber yanlıştır”⁴⁷⁹.

b) Mustafa Kemal'in Büyük Bir Nutku

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin suret-i teşekkülü, bugünkü vaziyeti ve gayesi hakkında mühim bir beyanât:

Dün Ankara muhabirimizden aldığımız bir mektuba nazaran, Ankara eşrâf, ulema ve ahali müctemian Heyet-i Temsiliye'yi ziyaret etmiş ve bu münasebetle Mustafa Kemal Paşa tarafından bir nutuk irâd edilmiştir. Pek mühim mesâili ihtivâ eden bu nutkun bazı aksâmını aşağıya derc ediyoruz.

“Muhterem Efendiler!

Heyet-i acizânemizi Ankara'ya muvâsalatımız günü umum ahalinin, erkek, kadın, çocuk... tekmîl halkın samimi ve vatanperverâne tezâhürât-ı fevkaladesiyle taltîf buyurduğunuz, bugün müctemian şeref-i ziyaretinizle de bahtiyar kıldığımız, bu münasebetle de Heyet-i acizânemizin derin hürmet ve teşekkürlerini takdim etmekle kesb-i mübâhât eylerim. Muhterem vatandaşlarımızı böyle müctemi' bir halde selâmlamak bizim için kıymetli bir fırsattır. Müsaade buyurursanız, bu fırsattan istifade ederek kısa bir hasb-i hâlde bulunmak isterim.

Efendiler!

⁴⁷⁹ **Vakit**, 5 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 778, s. 3.

Cümlenizin malumudur ki, Harbin son devresinde Amerika Reis-i Cumhuru Wilson, 14 maddeden ibaret bir programla ortaya çıktı. Bu program, milletlerin kendi mukadderâtına hâkimiyetini te'min ediyordu. Programın 12. Maddesi ise, münhasıran Türkiye'ye, devletimize ve milletimize aittir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin hâkimiyet-i tâmmeye mâlik olması lüzumunu der-miyân ettikten sonra, buna bir iki kayıt da ilave etmiştir. O kuyûd şunlardır:

Aramızda yaşayan anâsır-ı gayr-i müslimenin emniyetlerini ve serbestî-i inkişâflarını te'min etmek, bir de Boğazların küşâde bulundurulmasıdır. Umum İtilâf Devletleri, Wilson'un Prensiplerini kendi menfaatleri için muvâfık gördükleri gibi, bizim devletimiz de, bu 12. Maddeyi kabulde hiçbir beis görmedi ve kabul etti. Hakikaten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü anâsır-ı gayr-i müslimenin emniyet-i can ve malları ve her türlü hukuku ve esbâb-ı inkişâfları için icâb eden her şeye zaten öteden beri devletimiz ve milletimiz tarafından riayet edilmişti. Filhakika, anâsır-ı gayr-i müslimenin Osmanlı Devleti ve milleti aguşunda mazhar oldukları imtiyazât, üç asrı müteceviz zamandan beri ziyadesiyle mevcuttur. Binaenaleyh, bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir. Boğazların serbestîsi meselesine gelince:

Bu güzergâhta payitahtımız, kalb-gâh-ı devletimiz vardır. Bunun emniyetini ba'de-l-istihsâl umum ticarete amâde olarak küşâde edilmesi de lâzımeden görülüyor.

İşte devletimiz ancak bu esasât dairesinde muharebeden çıktı ve mütareke yapmak kararını verdi. Bunun neticesi olarak İtilaf Devletleri'yle 30 Teşrîn-i evvel 334'te Mütareke akdetti".

Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra Mütarekename ahkâmından bahsetmiş ve İzmir işgali gibi Mütarekename'ye mugayir harekâtı zikrederek, Hükümet-i Merkeziye'nin bu gibi harekâtı protesto bile etmediğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, ba'dehu ecnebîler arasında bizim hakkımızda iki mütalaa mevcut olduğunu zikr ile demiştir ki:

"Bu mütalaalardan birincisi, güya milletimizin anâsır-ı gayr-i müslimeyi müsâvât ve adalet düsturuna tevffikan idareye gayr-i muktedir olduğu.

İkincisi de, güya milletimizin heyet-i umumiyesiyle kabiliyetten mahrum bulunduğundan bahçe halinde bulunan yerlere girmiş ve oralarını harabezâre çevirmiş olduğudur.

Birincisiyle, millete zalimlik atf ü isnâd ediyorlar, ikincisiyle kabiliyetsizlik...

Eğer bu iki mütalaa cidden vârid olsaydı, milletimizin müstakil yaşamaya hakkı iddia olamazdı. Hakikaten zülüm, medeniyetle kâbil-i te'lif değildir. İstidatsızlık da

şâyân-ı aff bir şey olamaz. Çünkü milletler işgal ettikleri arazinin sahib-i hakikisi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunuyorlar. O arazinin menâbi-i servetinden hem kendileri, hem de beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler. Bu düstura göre bundan âciz olan milletler hakk-ı bekâ ve istiklâle layık olamamak lazım gelir.

Hâlbuki bu mütalaât bizim hakkımızda gayr-i vâridir. Her ikisi de mahz-ı iftiradır. Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantıken sabittir. Bunun delilini yine ecânibin kendi muamelelerinde bulabiliriz. Avrupa devletleri, Mütareke'den evvel ve Mütareke anında, Mütarekenâme ile kendi hudud-i millîsi dâhilinde yaşamaya layık bir Türkiye kabul etmişlerdir. Aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor da, bu millet zalim ve kabiliyetsiz oluyor ve bundan dolayı hakk-ı hayattan mahrûm edilmek isteniliyor? Avrupa devletleri milletimizi evvelce bilmiyorlar mıydı? Wilson Prensiplerini kabul ve Mütarekenâme'yi imza ettikleri zaman altı asırlık bir milletin mahiyeti, kabiliyeti hakkındaki malûmatları noksandı da bir iki ay zarfında mı ikmâl ettiler? Hakkımızda tatbik edecekleri kararları bilmiyorlardı da sonra mı hatırlarına geldi?

Hâlbuki düşününüz efendiler! Milletimizden ufak bir aşiret, anavatanda müstakil bir devlet tesis ettikten başka Garp âlemine, düşman içine girdi ve orada azîm müşkilât içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Bunu, bu imparatorluğu, altı yüz seneden beri kemâl-i şevket ve azametle idâme eyledi. Buna muvaffak olan bir millet, elbette âlî hasâis-i siyasiye ve idareye mâliktir. Böyle bir vaziyet yalnız kılıç kuvvetiyle vücuda gelemezdi. Cihanın malumudur ki Devlet-i Osmaniye, pek vâsi' olan ülkesinde bir hududundan diğer bir hududuna ordusunu sur'at-ı fevkalade ile ve tamamen mücehhez olarak naklederdi. Ve bu orduyu aylarca, belki de senelerce hüsn-i îâşe ve idare ederdi. Böyle bir hareket, yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün şubât-ı idarenin fevkalade mükemmeliyetine ve kendilerinin kabiliyeti olduğuna delâlet eder.

Milletimizin zâlim olması meselesine gelince:

Bu da sırf iftiradan, mahz-ı kizbden ibarettir. Efendiler! Hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebî unsurların itikadât ve âdâtına riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki, edyân-ı sâire erbâbının dinine ve milliyetine riayetkâr olan yegâne millet, bizim milletimizdir. Fatih, İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum Patrik'i, Bulgar Eksarh'ı ve Ermeni Kategiko'su gibi Hıristiyan rüesâ-yı dinîye hâiz-i imtiyaz oldu; kendilerine her türlü serbestî bahşedildi.

İstanbul'un fethinden beri, gayr-i müslimlerin mazhar buldukları bu imtiyazât-ı vasia, milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın müsaadekâr ve civanmerd bir milleti olduğunu isbât eden en bariz delildir.

Milletimize bu isnâdâta bulunan muarrızlar insaf etsinler de, dünyanın en büyük medenî milleti olduğunu iddia edenlerin, Din-i İslâm'ı suret-i resmîyede tanımayan, Pazar gününü yevm-i tatil ve mübarek suretinde tanımaya icbâr eden ve İslâmların yevm-i mahsus olan Cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmaları!

Herhalde Türkiye'nin zuhûra gelmesi, şâyân-ı arzu olmayan bazı ahvâl birçok esbâb ve mazerete istinâd etmektedir. Bunu da katî olarak arz edebilirim ki bu ahvâl, bazı ecnebî memleketlerde mazeretsiz irtikâb edilmiş bunca i'tisâfâtan pek dîn bir mertebededir. Rusya'nın Polonya'ya karşı birçok asır müddet takip ettiği hûn-rîzâne siyaset, Kafkasya'da Çerkezlere ve Pogrom namıyla Musevilere tatbik ettiği mezalim bu miyânda sayılacak misallerdendir.

Tekrar ediyorum; aleyhimizde serdedilen mezalimât yanlıştır. Bu hakikat tarihen ve mantıken sabittir.

Bu hususu yalnız Garb'a değil, hatta vatandaşlarımıza da ehemmiyetli bir surette ihtâr etmek lüzumunu hissediyorum. Çünkü nadirâttan olmakla beraber teessüfle işitiyoruz ki, millet tarihini okumamış veya hiss-i millîden mahrum kalmış olması lazım gelen bazı şahıslar, ecnebîlerin aleyhimizde serdettikleri ithamâtı reddetmekten başka, vatanlarını milletlerini kabahatli göstermekten çekinmiyorlar.

Efendiler! Hakkımızda icâd edilen iftiralar, bir aralık Paris Konferansı'nda kabul ettirilir gibi oldu. Fakat efendiler! Herhalde âlemde bir hak vardır ve hak kuvvetin fevkindedir. Şu kadar ki, milletin hukukunu müdrik olup müdafaa ve muhafazası emrinde her türlü fedakârlığa müheyya olduğuna dair âleme bir kanaat vermek lazım gelir. İşte düşmanlarımızın bu hareketi, milletimizi bu idrakten ve bu hiss-i fedakârîden mahrûm zannettiklerinden neş'et etmiştir. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, Mütareke'den beri birbirini velyeden Hükümetlerimiz, memleketin maruz kaldığı haksızlıklara karşı kusurlu hareketleri, aleyhimizdeki yanlış fikirleri, te'bîde medâr olmuştur.

Ferid Paşa beyanât-ı resmiyesinde, Vilâyât-ı Şarkıye'de vâsi' bir Ermenistan muhtariyetinden bahsettiği gibi, Paris'te de cenub hududumuzun Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un cenubunda Arapça tekellüm edildiğini zannediyor ve Toros'tan ta Antakya'ya kadar olan mıntakanın Türklerle sükûn ve bin seneden beri Türk kanıyla

yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi Hükümetlerin tavr ü hareketleridir ki milletimiz mazisini unutmuş, milletin ve hususî medeniyetlerin bahşettiği hukuktan bîhaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açmıştır.

Milletimizin kendini bu suretle telâkkiye meydan vermesinde pek büyük bir kabahati vardı. Milletimizin o kabahati Efendiler! Hükümet-i Merkeziye'nin icraatıyla Avrupa'nın namusuna fart-ı itimâd göstermiş olmasıdır. İşte bu kabahatten nâşi kendi kıymetini, mahiyetini, fezâilini unutturmak derecesine düşmüştür.

İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis ve mütenebbih oldu ve derin uçuruma sürüklendiğini idrak etti. Ve onu müteakib hukukunu bizzat müdafaaya karar verdi. Tabîî bunu yapabilmek için bir şekil almak, taarruz etmek lâzım gelirdi. Zaten her taraftan teşkilât ve taazzuvât daha evvel başlamış idi. Fakat evvelâ Erzurum ve ba'dehu Sivas Kongrelerinde vahdet-i umumiyemiz vücuda geldi. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin bütün cihana karşı olan beyannâmesi ve nizamnamesi muhteviyâtı haiz-i ehemmiyettir. Esasen muhteviyâtı cümlemizce malûmdur. Fakat müsaade ederseniz, her ikisinden bazı noktaları burada tekrar hatırlatmak isterim. Nizamnamenin teşkilâta ait sahifesinde görülüyor ki maksad, “Osmanlı vatanının tamamîyetini ve Makam-ı Muallây-ı Hilâfet ve Saltanat'ın ve istiklâl-i millînin masûniyetini te'min zımnında Kuvâ-yı Milliye'yi hâkim kılmaktır”.

Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün kuvvayı fikrîye ve maddîyesiyle alakadâr olmazsa, bir millet kendi kuvvetine istinâden, mevcudiyet ve istiklâlini te'min etmezse, şunun bunun bâzîçesi olmaktan kurtulamaz. Hayat-ı Milliyemiz, tarihimiz ve son devirde tarz-ı idareemiz buna pek güzel delildir. Bu sebeple, teşkilâtımızda Kuvâ-yı Milliye'nin âmil ve irade-i Milliyenin hâkim olması esası kabul edilmiştir. Bugün bütün cihanın milletleri, yalnız bir hâkimiyet tanırlar: Hâkimiyet-i millîye...

Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, hukukunu müdrik bulunmadıkça, kütleler istenilen istikamete herkes tarafından iyi veya fenâ istikametlere sevk olunabilirler. Kendini tahlîs edebilmek için, her ferdin mukadderâtıyla bizzat alâkadâr olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette rasîn olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade, yukarıdan aşağı olması zarureti vardır. Birincisinin tecellisinde bütün beşeriyet için gayeye vusûl müyesser olmuş olurdu. Böyle olmanın imkân-ı amelî ve maddisi henüz bulunamadığından bazı müteşebbisler,

milletlere verilmesi lâzım gelen istikamet in itâsında delâlette bulunuyorlar. Bu suretle yukarıdan aşağıya taazzuv ettirilebilir. Biz memleketimiz dâhilindeki seyahatlerimizde, bittabi birinci tarzda başlamış olan Teşkilât-ı Milliyemizin mebd-i hakikiye, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakikî taazzuvâtın başladığını kemâl-i şükranla gördük. Bununla beraber, derece-i tekemmüle vâsıl olduğunu iddia edemeyiz. Bunun için, suret-i mahsusada aşağıdan yukarıya tekrar bir taazzuvun husul-i gayesine suret-i mahsusada sarf-ı mesai etmemiz, bir vazife-i Milliye ve vataniye telâkki edilmelidir.

Beyannâmemizin de bazı noktalarından tekrar bahsetmek isterim. Osmanlı İmparatorluğu'nun muharebeden evvelki hududu malûmunuzdur. Harb-i Umumi'nin neticesi, bir takım fedakârlık ihtiyarına devletimizi mecbur kılıyor; buna nazaran devlet için millî yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut, beyannâmemizin birinci maddesinde musarrahtır. Teferruat itibariyle bilmeyenler olabilir. Ve bittabi mazurdurlar.

Bu hudut tahassul ederken işin içinde bulunduğumdan, bunu da arz edeceğim. Mütareke akd olduğu gün ordularımız fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut, İskenderun Körfezi cenubundan Antakya'dan, Halep ile Katma istasyonu arasında, Cerablus Köprüsü cenubunda Fırat Nehri'ne mülâki olur. Oradan Deyrizor'a iner; ba'dehu şarka temdîd edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtivâ eder. Bu hudut, ordumuz tarafından silâhla müdafaa olduğu gibi, aynı zamanda Türk ve Kürt anâsırıyla meskûn aksâmı vatanımızı tahdîd eder. Bunun cenub aksâmında Arapça mütekellim dindaşlarımız vardır. Bu hudut dâhilinde kalan aksâm-ı memâlikimiz camia-i Osmaniye'den lâ-yenfekk bir küll olarak kabul edilmiştir.

Beyannâmenin dördüncü maddesine bakalım! Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anâsır-ı gayr-i müslimeyi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin, Müslüman ve anasır-ı gayr-i müslime dâhil olarak aynı suretle teb'asıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayr-i müslim vatandaşlarımıza, bizim hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyemizi ihlâl edecek fazla birtakım imtiyazât veremeyiz. Bu madde, dâhilî siyasetimizdeki kanaat-i umumiymizi izâh etmektedir.

Yedinci madde, siyaset-i hariciye hakkındaki nokta-i nazarımızı bildirir. Herhâlde devlet ve milletimiz dâhilen ve haricen bütün manasıyla müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarz-ı idare tatbik edilemez. Bu bâbda birçok muhtelif esbâbın başında en büyük ve mühim sebep şudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vâsi' olan memleketimizi serî' bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az

zamanda ilim ve maarifini icabât-ı asrîyeye göre yükseltmek için, müftekîr olduğumuz hususâtı takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muâvenet edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muavenetini hüsn-i telâkki ederiz.

İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tesbit edilen esasât ve nikat-ı nazar, başlıca bunlardan ibarettir. Bu esasât sayesinde bütün milletimiz müttehid bir hâle gelmiştir. Bu maksad-ı mukaddesin te'mini ile iştigâl edildiği bir sırada, pekâlâ hatırlanmadadır ki, Ferid Paşa buna mâni olmaya kalkıştı. Bu teşebbüsâtı memleket dâhilinde su-i tefsîre uğraştı, İttihatçılıktır dedi. Bu isnâd efkâr-ı dâhiliye ve hariciyede muvaffak olamadı. Bunu gördükten sonra yeni bir silâh aradı. Bolşeviklik dedi. Resmî telgraflarında Bolşeviklerin Karadeniz'den takım takım Samsun, Trabzon ve dâhile doğru yürüdüğünü, memleketi alt üst ettiğini resmen işâa eyledi. Bunlarda müessir olamadı. Ferid Paşa ve kabinesi daha ileriye gittiler. Bazı yerlerde ahali-i İslâmiye'yi iğfâl ederek üzerimize sevk etmek; millet için, vatan için çalışanları imha etmek kastinde bulundular. Tabii bunlarda da muvaffak olamadılar. Fakat nihayet millet, Ferid Paşa'ya adem-i itimâd göstermeye mecbur oldu. Kabine ıskât edildi. Vahdet-i milliye kesb-i rasânet etti.

Teşkilât-ı Milliye'nin husule getirmiş olduğu dâhilî ve haricî vaziyet ile eski vaziyet arasında fevkalâde farklar mevcuttur. Dâhilen, emniyet ve asayiş nokta-i nazarından gayr-i kâbil-i mukayese tebeddülât vardır. Haricen, ecnebîlerin hakkımızda verdikleri ve verebilecekleri imha ve idam kararının pek yanlış olduğu artık bütün İtilâf Devletlerince takdir olunmuş ve Teşkilât-ı Milliye'nin kıymet ve ehemmiyeti gayr-i kâbil-i inkâr görülmüştür. İtilâf Devletlerinden ihtimal bazısı henüz menâfi-i hususiyelerini te'min etmek için milletten başka bir yerde nokta-i istinâd arıyor. Millet vahdet ve azminde sebat ettikçe, bu gibilerin de hakikati kabul edeceklerinde şüphe yoktur. Şimdi lâzım olan milletimizin sebatkârane bir surette azminde devam etmesi ve İstanbul'da karîben toplanacak mebuslarımızın vazife-i teşriyelerini bihakkın ifa edebilmesidir. Herhâlde millet, hükümetin nıgehbanı olmak lâzım gelir. Çünkü hükümetlerin icraatı menfî olup da millet itiraz etmez ve ıskât etmezse bütün kusur ve kabahatlere iştirak etmiş demektir. Ferid Paşa Paris'e gittiği zaman aldığı cevabî nota tamamen arz ettiğim mealdedir. Filhakika şunun bunun bâzîçesi olabilen milletler, hukukunu gayr-i müdriktirler demektir. Ve böyle bir millet murakabe altında bulundurulmağa müstahak olur. (Yaklaşık on beş satır tayyedilmiştir.)

Efendiler! Teşkilât-ı Milliyemizin bugün takip ettiği gaye, vatanın inkısamından ve milletin esaretten tahlisine matuftur. İnşallah zaman-ı karîbde, Teşkilât-ı Milliye bu gayenin istihsâl ile deruhte ettiği vazife-i vatanîyesini ifâ edecektir. Fakat vazifesini ikmâl etmiş sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da pek mühim vazife-i vatanîye ve Milliyemiz vardır. Ezcümle, ahvâl-i dâhiliyemizi ıslâh ile milel-i mütemeddine miyânında faal bir uzuv olabileceğimizi fiilen isbât etmek lâzımdır. Bu gayede muvaffak olmak için siyasî mesaiden ziyade, içtimaî mesaiye ihtiyaç vardır. Teşkilât-ı Milliyemizin böyle bir gaye için nasıl bir şekil almak lâzım geleceğini şüphesiz milletimizin âmâl-i umumîyesi tayin ve tesbit edecektir. (Yaklaşık beş satır tayyedilmiştir.)

Efendiler! Ümid ederim ki, müsait bir sulh akdinden sonra vaziyetiniz hüsn-i idare edilirse, evvelki hudud dâhilindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izâh etmek istiyorum. Cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğimiz hudud haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudud dâhilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, şarkta kendi dâhillerinde muhafaza-i mevcudiyet ve te'min-i istiklâl için sarf-ı mesai ediyorlar. Bütün bu İslâm parçalarının, mazhar-ı istiklâl olmaları âlem-i İslâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde, Âlem-i İslâm'ın vaziyetinin ne kadar râsin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazhar-ı intibâh olduğuna şüphe kalmayan Âlem-i İslâm'ın muvaffakiyetini o kadar kavî görüyorum ki, bu imanla izah-ı hissiyât eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür.

Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek lütfünde bulunduğunuzdan dolayı hassaten teşekkürâtımı arz ederim”⁴⁸⁰.

c) *Heyet-i Temsiliye'nin Telgrafnamesi*

(Ankara, 11 Kânun-i sâni)

“İstanbul ve Boğazların beynel-milel bir hale ifrâğına, Fransa ve İngiltere'nin müttefiklik buralarda hâiz-i rüçhân bir surette icrâ-yı hüküm edeceğine ve Türk Hükümeti'nin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un Hilâfet veya payitaht-ı dinî olarak kalacağına dair Sulh Konferansı'na teklifâtta bulunacağını gazetelerde gördük. Hakkın zülüm ve kuvvete galebe edeceğine emin olan milletimiz, Erzurum ve Sivas'ta inikâd eden Kongreler mukarrerâtı 11 Eylül 335 tarihli beyannâmesi ile mukadderât-ı müstakbelenin hutût-i esasiyesini çizmiş ve bunu istihsâl

⁴⁸⁰ **Vakit**, 11 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 784, s. 1-2.

eylemeye kaviyyen azm eylemiş bulunduğunu arz ile sulh ve selâmet-i umumiyyeye su-i tesir edeceği şüphesiz bulunan tasavvurât-ı vâkıayı şiddetle protesto eyleriz”⁴⁸¹.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

d) Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti

İzmir’e Doğru refikimizde okuduğumuza göre, merkezi Sivas’ta olmak üzere Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir. Bu cemiyetin gayesi, İslâm hanımlarının terakki ve teâli-i fikriyesine hizmet etmek ve vatan-ı muazzezimiz uğrunda uhdelerine düşen vazifeyi ifâya çalışmaktan ibarettir. Bu cemiyetin bilumum vilayât ve sancaklarda şubeleri teşekkül etmektedir⁴⁸².

D- HEYET-İ TEMSİLİYE İLE İSTANBUL HÜKÜMETİ İLİŞKİLERİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1919-1920)

1- 1919 Yılı Heyet-i Temsiliye İle İstanbul Hükümeti İlişkileri

a) Kabinenin İstifası – Yeni Kabine Teşkilî Ferid Paşa’ya Tevdî Olundu

Kabinenin istifası şu suretle vukua gelmiştir: Sadrazam Paşa’nın Paris’te bulunduğu esnada, Kabinede vukua gelen istifalar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nda tahaddüs eden ihtilaf, Kabinenin daha mütecânis şekle ifrâğına lüzum göstermiş ve Sadrazam Paşa Paris’ten avdet eder etmez, böyle bir Kabine teşkili için sarf-ı mesai etmeye başlamıştır. Ferid Paşa, bu maksatla birçok zevât ile görüşmüş ve mütecânis bir Kabinenin esaslarını hazırladıktan sonra dün istifaya karar vermiştir. Sadrazam Paşa dün akşam saat beş râddelerinde Bâb-ı Âli’ye gelerek Meclis-i Vükela’ya dâhil olmuş ve istifa kararını rüfekâsına tebliğ ederek şu izahâtı vermiştir:

“İzmir vakâyı üzerine herkes, mütemerkiz bir Kabine teşkil edilmesini arzu etti. Böyle bir Kabine teşkil ettik. Fakat cereyân-ı ahvâl gösterdi ki, bu suret idare-i devleti teshîl değil, tas’îb etmektedir. Azası bu kadar kesîr bir heyette ittihâd-ı efkâr ve ârâ’ kâbil olmadığı şöyle dursun, bazen müzakere icrası bile müşkil oluyor. Binaenaleyh, daha basit fakat kuvvetli bir Kabineye lüzum hâsıl olmaktadır. Herkesten de Kabinenin bu tarzda olması lazım geldiği hakkında tavsiyeler alıyorum. Muvafik görürseniz istifa

⁴⁸¹ **Vakit**, 13 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 786, s. 2.

⁴⁸² **Vakit**, 20 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 793, s. 3.

edelim. Zât-ı Şâhâne'yi serbest bırakalım. Kuvvetli bir Kabine teşkili için kime isterlerse tevdî-i umûr etsinler”.

Sadrazam Paşa'nın verdiği izahât üzerine, Vükelâ müttefikân istifa kararı vermiş ve aza dağılmaya başlamıştır. Ferid Paşa Kabinenin istifanâmesini bizzat tahrîr ederek saat beş buçukta Saray-ı Hümayun'a azîmet etmiş ve Huzur-i Şâhâne'ye kabul edilerek istifanâmeyi Zât-ı Şâhâne'ye takdim eylemiştir.

Zât-ı Şâhâne istifanâmeyi kabul buyurmuş ve yeni Kabinenin teşkil vazifesini yine Ferid Paşa'ya tevdî eylemiştir⁴⁸³.

b) Harbiye Nezaretinin Talimatnamesi

Harbiye Nezareti, İkinci Ordu Müfettişliği'ne Taşkilat-ı Milliye'nin önüne ne suretle geçileceğine dair bir talimatname göndermiştir. Mezkûr talimatnamede, Demirci Mehmet Efe ile Hacı Şükrü'ye tesadüf eden memurîn-i askeriyenin hemen bunları makam-ı aidiyete teslim ve ihbara mecbur bulunduğu bildirilmektedir⁴⁸⁴.

c) Dâhiliye Nezareti'nin İkinci Tamîmi

Dâhiliye Nezareti, Teşkilât-ı Milliye Hareketi'ne nihayet verilmesi için lazım gelenlere nasâyih ifası ve memurîn-i mülkiyenin bu hususta cihet-i askeriye ile müttehiden ittihaz-ı tedâbir eylemelerini ve vuku bulacak tebligât-ı katiyyeye kulak asmayarak bu gibi ef'âle cüret edenler olursa der-dest edilmelerini ikinci defa tamîmen tebliğ eylemiştir⁴⁸⁵.

d) Süleyman Şefik Paşa'nın Bir Beyanâtı

Süleyman Şefik Paşa, İkaz muharririyle icra ettiği bir mülakatta, Hükümetin işgal işleri için bugün teşebbüsât-ı siyasiyeden başka bir şey yapamayacağını söylemiştir. Muharrir Süleyman Şefik Bey'e şu suali sormuştur:

- Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini ve Millî Kongre'nin içtima daveti için vuku bulan teşebbüsâtı nasıl buluyorsunuz?
- Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini iyi bulmam. Bugün en çok ittihâd edeceğimiz ve Makam-ı Saltanat ve Hilâfet'in etrafında toplanacağımız bir gündür. Bu gibi haller, korkarım memleketin bâdi-i felaketi olur. Hem bu

⁴⁸³ **Vakit**, 21 Temmuz 1919 (1335), Numara 621, s. 1.

⁴⁸⁴ **Vakit**, 6 Ağustos 1919 (1335), Numara 637, s. 1.

⁴⁸⁵ **Vakit**, 6 Ağustos 1919 (1335), Numara 637, s. 1.

Millî Kongre'ye ne lüzum var? İşte Hükümet Meclis-i Mebusân intihâbâtının icrasını emretmiş ve katiyyen müdahale etmeye karar vermiştir. Hükümet-i hazıra, Hatt-ı Hümayun'da da görüldüğü üzere, hiçbir fırkaya mensup olmayan devletçi zevâtandır. Heyet-i Milliye'ler umumi hareketlerden ictinâb eylemelidirler. Zira bu pek tehlikeli bir oyundur⁴⁸⁶.

e) Teşkilât-ı Milliye Hakkında Yeni Bir Tamîm

Dâhiliye Nezareti'nden vilâyât ile elviye-i müstakile ve gayr-i müstakile mutasarrıflıklarına bâ- telgraf tebliğ olunan tamimin suretidir:

“Kanuna mugayir ve vatanın selametine pek muzırr bir harekette kasten ve bir su-i fikre binaen hareket edenler her kim olur ise olsunlar, derhal ahz ü girift edilerek haklarında terettüb edecek ahkâm-ı kanuniye tatbik olunmak üzere mahfûzen ve serî'an Dersaadet'e i'zâmları lâ-büddür. Harbiye Nezaret-i Celilesi'nden memurîn-i askeriyeye de bu yolda tebligat icra edilmiştir. Bu tebligatı, umum memurîn-i mülkiyenin memurîn-i askeriyeye ile müttehiden ve harfîyyen tatbik müsâraat etmeleri tavsiye olunur”⁴⁸⁷.

f) Anadolu'da Vaziyet

Yeni Gazete refikimizde okunmuştur:

Harbiye Nâzır-ı cedidi Nazım Paşa Hazretleri, mevki-i memuriyetlerine tayinleri akabinde, Anadolu'da bulunan Kazım Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'nın vücuda getirdiği cereyan-ı Milliyeden mütevellid vaziyet hakkında malumat-ı mufassala istemişlerdi.

Kazım Paşa'nın cevabî telgrafnâmesinde, dâhildeki vaziyet mühim bir şekilde gösterilmekte ve meselenin bir darbe-i hükümet ihzârına ma'tûf olmayıp, hissiyât-ı vatanperverânenen tevellüd bir galeyân ve feverândan ibaret olduğu zikredilmekte imiş. Erzurum Millî Kongresi'nin mukarrerâtı mektûm tutulmaktadır. Kazım Paşa, suret-i katiyyede Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat ve Terakki namına icra-yı hareket eylediğini red ve tekzîb etmektedir. Bu rapor Zâtı Şâhâne'ye takdim kılınmıştır.

Diğer taraftan Takvim-i Vakâyi'de dün şu İrade-i Seniyye intişâr etmiştir.

⁴⁸⁶ **Vakit**, 9 Ağustos 1919 (1335), Numara 640, s. 1.

⁴⁸⁷ **Vakit**, 13 Ağustos 1919 (1335), Numara 641, s. 2.

“Üçüncü Ordu Müfettişliği’nden ma’zûl ve askerlikten müstafi Mustafa Kemal Bey, meslek-i askeriyeden ihraç ve hâiz olduğu nişanlar nez‘ ve uhdesindeki Fahri Yaverlik rütbesi ref‘ edilmiştir”⁴⁸⁸.

g) Sadrazam Paşa İle Bir Mülakat

Tan gazetesinin İstanbul muhabirinin Sadrazam Damat Ferid Paşa ile mülakatı:

Muhabir: Mustafa Kemal Paşa hareketinin mahiyeti nedir?

Sadrazam Paşa: “Bu hareket, bir mahiyet-i askeriyeyi hâiz değildir ve millete de istinâd etmemektedir. Harp esnasında zâbit olan herhangi bir sanata sülûk etmek için Anadolu’ya dağılmış bulunan bir takım gençler, bir hareket tevlid etmek üzere teşvikâtta bulunuyorlar. Fakat bu bir saman alevi mesabesindedir ve alevler söndürülmüştür. Mamafih şurasını da söylemek lazımdır ki, el-yevm Anadolu’da hareketi takviye etmek için azîm miktarda para sarf edilmektedir. Bu parayı tedârik hususunda, harp esnasında ne kadar azîm servetler idhâr ettiğine vâkıf olduğunuz İttihat ve Terakki’nin meş’ûm eli mevcuttur. Şu halde bugünkü hareket hakikatte İttihat ve Terakki lehinde bir harekettir. Mamafih, her taraftan aldığımız telgrafnâmeler ahalinin sadakatini bildirmektedir. Ahali Hükümet-i Merkeziye’yi tanımakta, hükümetin emrine itaat etmekte, hanedâna, hükümete sâdık bulunmaktadır. Bittabi bu vaziyet ancak Konya’dan ileridedir. Oradan beride İzmir cihetinde bir takım çeteler vardır. Fakat İzmir’de Yunan işgal sahasını Tahdîd Komisyonu vâsıl olduğu zamandan beri vaziyet iyileşmektedir. Yakında her şey hâl-i tabiatına avdet edecektir”.

Muhabir: Herhangi bir devletin İstanbul veya Türkiye üzerinde Manda vazifesini deruhte etmesi hakkında ne düşünülüyor?

Sadrazam Paşa: “Hiçbir kabine, hiçbir Türk Hükümeti “manda” kelimesini bile işitemez. Biz tamamıyla hür bir milletiz ve böyle kalmak isteriz. Şimdilik Mütareke ahkâmına tamamıyla riayet etmekle iktifâ ediyoruz. Fakat Avrupa’ya itimadımız vardır. Şeref ve haysiyetimizi muhafaza edecek bir sulh akdi için pek yakında tekrar Paris’e davet edileceğimizi ümit ediyoruz. Üzerimizde herhangi bir himaye tesisine gelince, bunu kabul edemeyiz. Türk olmayan milletlerin inkişâfı hakkında arzu edilen teminatı vereceğiz. Fakat Devlet-i Aliyye’nin tamamîyet-i mülkiyesine riayet etmek lazımdır”⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ **Vakit**, 14 Ağustos 1919 (1335), Numara 642, s. 2.

⁴⁸⁹ **Vakit**, 5 Eylül 1919 (1335), Numara 664, s. 1.

h) Damat Ferid Paşa Kabinesi İstifa Etti

Anadolu ahvâlinin aldığı şekil üzerine takip edilecek hatt-ı hareket hakkında Damat Ferid Paşa Kabinesi erkânı arasında ihtilâf-ı efkâr hâdis olduğu ve bu sebeple Kabinenin buhranlı bir devreye girdiği bir müddetten beri söylenmekte idi. Maarif Nâzırı Sait Bey'in istifası, vuku bulan ısrara binaen Sait Bey'in istifasını geri almasını müteakip, Nâfia Nâzırı Abuk Paşa'nın istifa etmesi buhranı vâzihan gösteriyordu.

Kabinenin istifası evvelki gün Meclis-i Vükelâ'da takarrür etmiştir. Damat Ferid Paşa, Bâb-1 Âlî'de Meclis-i Vükelâ içtimaında ahvâl-i sıhhiyesinden bahisle istifa edeceğini rüfekâsına bildirmiş, bu karar bilcümle Nâzırlar tarafında tasvîb edilmiştir. Damat Ferid Paşa, evvelki akşam istifasını Saray-ı Hümayun'a göndermiş ve istifa kabul edilmiştir.

İstihbaratımıza nazaran son günlerin vakâyı dolayısıyla, Kabine kendiliğinden istifa etmediği takdirde istifaya davet edilmesi mukarrerdi. Hatta evvelki gün Sadr-ı Esbak Tevfik Paşa saraya davet edilerek, Huzur-i Şâhâne'ye kabul edilmiş ve uzun bir müddet huzurda kalmıştı. Zât-ı Şâhâne, Tevfik Paşa'ya yeni bir Kabine teşkilini teklif buyurmuş ise de, Tevfik Paşa beyan-ı itizâr eylemiştir. Bunun üzerine Ali Rıza Paşa Saray-ı Hümayun'a davet edilmiş ve yeni Kabinenin teşkili vazifesi müşarünileyhe tevcîh buyrulmuştur.

Dün Hatt-ı Hümayun Bâb-1 Âlî'de kıraat edilmiş ve yeni Kabine ifa-yı vazifeye başlamıştır. Hatt-ı Hümayunda, efkâr-ı ahalide hâmil olup tezayüd etmekte bulunan tefrika ve şikâkın izâlesi ve intihâbâtın hemen icrâsı irade edilmiştir. Yeni Kabinede Nâzırların kısım-ı azamı ibkâ edilmiş, yalnız Şeyhülislâm, Harbiye, Dâhiliye, Hariciye, Evkaf Nâzırları ve Şûra-yı Devlet Reisi tebdîl olunmuştur. Kabinenin âmâl-i Milliyeye muvafık bir siyaset takip edeceği ümit edilmektedir⁴⁹⁰.

i) Düşen Kabine Hakkında

İstanbul Matbuatının Hulasa-i Mütalaası:

Dün sabah ve akşam intişar eden bütün İstanbul matbuatı –bir tanesi müstesna – Ferid Paşa Kabinesinin memlekete îkâ' ettiği fenalıkta müttehidül-lisan idiler. Bunlardan bazılarını ber-vech-i âti naklediyoruz.

Akşam: Ferid Paşa, İzmir vakasından sonra istifa etti; fakat istifadan evvel yine kendi Sadaretini hazırladı. Nihayet milletin bütün itirazlarına rağmen, milletin vekili

⁴⁹⁰ **Vakit**, 3 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 689, s. 1.

olarak kendi kendini Paris'e gönderdi. Paris'te Meclis-i Vükelâ'nın, diğer murahhasların haberi olmadan kendi kendine notalar yazdı. Bu notalarda sultanî talebesinin yapamayacağı tarihî, coğrafî hataları yaptı; âlemi güldürdü, nihayet en acı bir istihzâ ile kendisine yol verdiler. Buraya geldiği vakit, parlak bir istikbâle, muvaffakiyetinden dolayı tebriklere intizâr edecek kadar eser-i tufûliyyet ibraz etti. Meşhur notalarını gazetelerde tekrar neşrettirmekten sıkılmadı. Fakat en fecî, Türkçeye tercüme ettirdiği notaları tahrif etti. Konferansa tevdî etmeye cesaret ettiği bazı satırları, millete bildirmeye cesaret edemedi.

Bir aydan beri Ferid Paşa Hükümeti'nin bilhassa Harbiye Nâzırı ile Dâhiliye Nâzırı'nın millete karşı ne feci teşebbüslerde bulunduğunu, vesâikiyle birlikte meydana çıktığı vakit, tarih kendilerine lanet edecektir.

İstikbal: Nihayet gitti; fakat ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzur. Memleketini bilmeyen, Avrupa'yı bilmeyen ve bilmediğini bilmeyen Damat Ferid Paşa, nihayet gitti. Damat Paşa Kabinesi'nin mukadderâtımızdan el çekmesi beş altı aydan beri her gün temenni edildiği, hususıyla Sulh Konferansı'ndaki hezimet-i siyasiyesinden sonra, istiğfar ve istifası her dakika beklenildiği için dünkü nihaî sükûtu – müzmin bir hastalığın afiyeti gibi – bir dereceye kadar nâ-gâh zuhûr bir mahiyet kesb etti.

İkdam: Bizim fikir ve kanaatimize göre, Ferid Paşa Kabinesi'nin istifası, siyaset-i dâhiliyeye dûçâr olduğu muvaffakiyetsizlikten münbaistir. Yani Ferid Paşa Kabinesini sükût ettiren esbâb, sırf dâhilî bir takım ahvâl ve hadisâtır.

Zât-ı Hazret-i Padişahî, Anadolu'daki cereyan-ı millîyi mazur ve meşru görerek, onu temsil edenleri masum telakki etmiş ve Hükümet ile millet arasında bir ahenk husulünü arzu buyurmuşlardı. Binaenaleyh, Ferid Paşa Kabinesi ile Zât-ı Şâhâne arasında bu millî cereyan meselesinde gayet bariz bir nokta-i nazar-ı ihtilafî zahir olmuştu. Ferid Paşa Kabinesi, bunun üzerine istifa edeceği yerde, bilakis millî harekât meselesinde arzuy-i Şâhâne'ye tamamen mugayir bir siyaset-i dâhiliye tatbikinde şiddetle ve ısrarla devam etti.

İleri: Ferid Paşa Sadarete gelir gelmez bir takım terhibât-ı siyasiyede bulundu. Bizim bildiğimiz Damat Paşa Hazretleri, ahvâl-i âlemden katiyetle bîhaber idi. Çocukluğunda bir miktar sefaret kâtipliği gibi maiyet memurluklarında bulunmuş, ondan sonra nâil-i musâheret-i Hümayun olmuş idi. Bu esnada kendisi Balta Limanı sahilhanesinde adeta mevkûf idi. Hariç ile ihtilâtı yok gibi idi. Meşrutiyet'in ilanından

sonra berâ-yı hatır Ayânlığa nasbeyledi. Ayân'da da kezalik müsbet ve menfi hiçbir iş görmemişti. Binaen aleyh hep Hürriyet ve İtilaf ricalinden mülhem oldu.

Tasvir-i Efkâr: Muhakkak olan bir şey var ki o da, Damat Paşa'nın makam-ı iktidarı bu güne kadar muhafaza etmesinin sâiki ne olursa olsun, herhalde mûmaileyh bu hareketiyle icabât-ı hâl-i mevkie karşı şâyân-ı hayret bir takdirsizlik göstermiş, dûr-bîn ve dûr-endiş bir adam olmadığını isbat eylemiştir. O, dirayet ve iktidardan nasipdâr olmadığı halde, yine iş başına geçerek, devlet ve memleketi böyle nazik bir zamanda büsbütün müşkil mevkilere ilkâ edenler ise, ne kadar hüsn-i niyet sahibi olurlarsa olsunlar, bile bile vatana hıyanet edenlerden, mübtela İttihatçılardan hiç de farklı değildirlere.

Türk Dünyası: Sadr-ı Sâbık her şeye rağmen mevki-i iktidarı muhafazada ısrar etti. Hükümet-i Merkeziye'nin nüfuzu, kendi şahsiyeti ve siyaseti yüzünden Marmara sahillerinden öteye gitmez olduğu halde, o yine Sadaret mevkiinde kalmakta inat ediyordu. Hükümet nüfuzunun zahiren hâkim olduğu İstanbul'da Ferid Paşa bir istibdâd ile hareket ediyor, hakikat namına hiçbir söz söylenmesine müsaade etmiyor, lisan-ı millet olan matbuatı, havsalaya sığmaz bir şiddetle ıskât eyliyor. Ferid Paşa, bilhassa Kuva-yı Milliye'ye karşı aldığı vaziyetle adeta hıyanet ediyordu.

Sabah: Son zamanlarda etrafımızda cereyan eden hadiseler, Anadolu'nun hemen bütün aksamına sirayet etmiş olan 'millî cereyanlar', Damat Ferid Paşa Kabinesi hayatının sayılı olduğunu gösteriyordu. Vakıa sâbık Hükümet mahâfili, millî cereyanların kesb-i vüsat ve cesamet ettiğini inkâr ediyor, Anadolu'da Hükümetin mevkiini sarsabilecek fevkalade bir hal olmadığını temin edip duruyorlardı.

Tarık: Damat Ferid Paşa, mevki-i iktidarı işgal ettiği dakikadan itibaren itimad-ı millîyi yavaş yavaş kaybetmeye başlamış, hususen Anadolu hareketlerinin ruh ve mahiyetini takdir edemeyerek, bunları bir İttihat ve Terakki entrikası gibi telakki etmek yüzünden takip eylediği siyasetle nüfuz ve itibarı büsbütün iflas ederek, memlekette umumi bir buhran tevli'd edecek bir gerginliğe bizzat sebep olmuştur.

Alemdâr: İttihatçısı gayr-i memnun, İtilafçısı gayr-i memnun, bîtarafı gayr-i memnun idi. Memnun olan yalnız Zât-ı Fehâmet-penahîleri idi. Yavaş yavaş hangi Nezaret'e bakılsa Paşa hazretlerinin siyah nazarlarının matemi inikasâtı göze çarpıyordu. Dâhiliye o, Evkâf o, Harbiye o, her şey o olmak istiyor.

Anadolu ne istiyor? Mustafa Kemal Paşa ne istiyor? Hayır, sual yanlıştı. Anadolu ne istemiyor? Mustafa Kemal Paşa ne istemiyor? Demek icap ediyordu. Sual

bu tarzda vârid olacak olursa cevabı sadece şu idi: Evvela Ferid Paşa'yı istemiyordu. Saniyen Ferid Paşa'yı istemiyordu. Sâlisen, Ferid Paşa'yı istemiyordu.

Yirminci Asır: Kuvve-i teşriye ve kuvve-i icraiyenin vazifelerini yüklenen Kabineler, makamlarında çok zaman payidâr olamazlar. Çünkü iş büyük, mesuliyet büyüktür. İşin ve mesuliyetin azimetle mütenasip surette idarede faaliyet, siyasette kiyâset gösterilemezse, vukuâtı mecra-yı sâlîme ircâ edecek kavî eller memleketin mukadderâtına sahip oluncaya kadar Kabineler değişmeye devam eder⁴⁹¹.

j) *Müşir Fuat Paşa'nın Vesâteti*

Sadr-ı Sâbık Damat Ferid Paşa, Anadolu Harekât-ı Milliyesini Zât-ı Şâhâne'ye başka bir şekilde göstermek için elinden gelen gayreti sarf etmişti. Bu cümleden olarak Anadolu'dan gelen telgrafları saklayarak, Zât-ı Şâhâne'ye Anadolu ahvâlini istediği gibi tasvir etmekte idi. Ayan'dan Müşir Fuat Paşa bu halden haberdar olunca, birkaç gün Saray-ı Hümayun'a azîmetle huzur-i Şâhâne'ye kabul edilmesini rica etmiş ve ricası is'âf edilmiştir. Fuat Paşa, huzur-i Şâhâne'de Harekât-ı Milliye'nin hakikatini, ittihâz edilen kararları izâh etmiş ve tanzim olunan beyannâmeleri arz eylemiştir. Fuat Paşa'nın bu hareketi, hakikat-i hâlin nezd-i Şâhâne'de tenevvürü hususuna pek ziyade yardım etmiştir⁴⁹².

k) *Hükümet ve Harekât-ı Milliye*

Hükümetle Harekât-ı Milliye arasında itilâf husule gelmiştir. Anadolu Hareket-i Milliyesi Ali Rıza Paşa Kabinesi hakkında beyan-ı itimâd etmiştir. Bunun üzerine arada münasebet başlamış ve millî vahdetin husulü için köprü örülmüştür. İstanbul ile Anadolu arasında cereyan eden muhaberât hitâm bulunca, Hükümet beyannamesi neşrecek ve bu beyanname istikbâle ait gayelere müstenid, sâkin ve müsmir mesai-yi milliyeye mukaddime olacaktır⁴⁹³.

l) *Şerif Paşa'nın Muhaberâtı*

Dün sabah saat onda Dâhiliye Nâzırı Şerif Paşa makamına gelmiş ve bilahare vuku bulan müracaat üzerine Bâb-ı Âlî telgrafhanesine azimetle, Mustafa Kemal Paşa ile uzun uzadıya görüşmüştür⁴⁹⁴.

⁴⁹¹ **Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 690, s. 2.

⁴⁹² **Vakit**, 5 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 691, s. 2.

⁴⁹³ **Vakit**, 6 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 692, s. 1.

⁴⁹⁴ **Vakit**, 6 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 692, s. 1.

m) Anadolu Harekâtı ve Ecnebîler

Ferid Paşa Hükümeti, Anadolu’da inkişaf eden Hareket-i Milliye’yi ecânib nazarında fena göstermek için elinden geldiği kadar gayret etmişti. Bununla beraber güneş balçıkla sıvanmadığı gibi, Anadolu Hareketi’nin mahiyet-i hakikiyesi de ecnebîler nazarında gizlenememiştir. Karahisar-ı Sahip’te intişar eden Öğüt gazetesinde şâyân-ı dikkat bir vesikaya nazaran, Sivas Kongresi müzakerâtında hazır bulunan Chicago Daily News muhabiri Mister Brown Dersaadet’teki Amerika mümessiline şu telgrafnameyi çekmiştir:

“Sivas Kongresi kemal-i azimet ve sükûnetle devam ediyor. Takip ettikleri nokta-i nazar, sırf Hükümet aleyhinde ve dâhilî mesâile taalluk edip ecnebîlerle Hıristiyanların mal ü can ve ırzları tamamen taht-ı emniyette ve kendilerince muhafazası begayet matlup en mühim mesâilden addedilmektedir”⁴⁹⁵.

n) Anadolu İle Muhabere

Hükümet-i Merkeziye, Sivas’ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile muhaberata dün de devam etmiştir. Dün geç vakte kadar devam eden muhaberatta esas itibariye itilâf husûl bulmuştur⁴⁹⁶.

o) Teşkilât-ı Milliye’nin Matâlibi

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa’nın ilk telgrafi.

Kabine’nin teşekkülünü müteakip Mustafa Kemal Paşa’dan Makam-ı Sadâret’e şu telgrafname vârid olmuştur:

“Millet, şimdiye kadar re’s-i kârına geçenlerin, Kanun-i Esasi’ye ve âmâl-i Milliyeye münâfi harekât-ı malûmesinden müteessiren, hukuk-i meşrûasını tanıtmak ve mukadderâtını emin ve ehil ellerde görmek karar-ı katîsini vermiş ve lazım gelen teşebbüsât-ı azimkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilât-ı muntazamaya tâbi Kuvâ-yı Milliye, irade-i katiyye-i milleti bi-inayetillahil-Kerîm tamamen izhâr ve isbât etmek kudretini ihrâz etmiştir. Millet, kuvvet ve iradesini hiçbir vakit âmâl-i mukaddese-i Şâhâne’ye mugayir ve menâfi-i mülk ve millete mübâyin bir tarzda sarf etmek niyet-i gayr-i makûlesinde değildir. Millet, Zât-ı Akdes-i Hilâfet-penâhî’nin mazhar-ı emn ü itimadı olan Zât-ı Fehâmet-penâhîleriyle rüfekâ-yı kirâmınızı, müşkil vaziyette

⁴⁹⁵ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 693, s. 1.

⁴⁹⁶ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 693, s. 1.

birakmaktan katiiyen mütevakkî olup, bilakis tamamen müzâhir olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır.

Heyetimiz, katî ve sarîh olarak Zât-ı Sâmi-i Sadâret-penâhîlerinden hususât-ı âtiyenin Hükümet-i cedidece tasvîb ve kabul edilip edilmeyeceğini kemal-i hürmetle anlamayı vecîbeden addeder:

1. Hükümet-i cedîdenin, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen teşkilât ve makâsıd-ı meşrûa-i millete riayetkâr kalması,
2. Meclis-i Millî'nin inikâdıyla murâkabe-i fiiliye başlayıncaya kadar, mukadderât-ı millet hakkında bir gûna taahhüd-i katî ve resmîye girişilmemesi,
3. Sulh Konferansı'nda tayin-i mukadderât-ı millet ve memlekete memur olacak murahhasların, sâbıkîn gibi nâ-ehillerden tayin edilmeyip, milletin bi-hakkın âmâlini müdrîk ve itimadına mazhar ehl-i vukûf ve iktidardan intihab buyrulması,

Bu esasâtta tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde, bilcümle Teşkilât-ı Milliyemizin Hükümetin müzâhiri olacağı ve bu suretle Hükümetin tayin-i mukadderâtında müessir bulunacağı tabiidir. Bir defa bu nikat-ı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra, hadisât-ı ahire vesilesiyle hâsıl olan ahvâl-i gayr-i tabiiyenin izâlesi maksadıyla, bazı maruzât-ı tâliyede bulunmaktığımızı müsaade-i Sadâret-penahîleri istihâm olunacaktır⁴⁹⁷.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

**p) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi
Namına Mustafa Kemal Paşa'nın Arıza-i Teşekkürü**

“Zât-ı Hazret-i Padişahî'ye

Sadâ-yı milleti boğmak suretiyle, memleketin her tarafından yükselen feryâd-ı umuminin hâk-pâ-yı Şâhâne'lerine vusûlünü menederek, hem milleti, hem Padişah'ını iğfâl etmekten çekinmemiş olan sâbık Kabinenin müracaat ve şikâyet-i Milliye üzerine ıskâtıyla yerine matâlib-i Milliye dairesinde temşiyet-i umûr edecek bir Heyet-i Vükelâ ikâme buyrulması milletin Südde-i Seniyyelerine karşı olan ubudiyet ve sadakat-i mevrûsesini te'bîd etmiş olmakla şükran-ı umumiyi bütün millet ve teb'aları namına

⁴⁹⁷ **Vakit**, 8 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 694, s. 1.

atebe-i felek-mertebe-i Şehriyârîlerine ref'e cür'et-yâb oluruz. Katibe-i ahvâlde emr ü ferman şevketlü, kudretlü, mehâbetlü Hilâfet-penâh Efendimiz Hazretlerindedir”.

7 Teşrîn-i evvel 335
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

Makam-ı Sâmi-i Sadâret'ten Heyet-i Temsiliye'ye şu telgrafnâme ile cevap verilmiştir:

“7 Teşrîn-i evvel 335 tarihiyle Atebe-i Ulyâ-yı Mülûkâne'ye takdim olunan telgrafname manzûr-i âlî buyrularak Zât ve Makam-ı Akdes-i Şâhânelerine karşı millet-i sâdikaları namına te'yid edilen hissiyât-ı sadakat-kârî mûcib-i memnuniyet-i Cenâb-ı Şehriyârî olmuş ve devlet ü milletin karîben selâmet ve saadete vusûlüne dua buyrulmuş olduğu tebliğ olunur”⁴⁹⁸. Teşrîn-i evvel 335.

r) *Kabinenin Teşekkülü Hakkında Heyet-i Temsiliye'nin Tamimleri*

“Vatan ve milletin temin-i halâs ve selâmeti için ihaneti tahakkuk eden Ferid Paşa Kabinesi'nin ıskâtıyla, yerine Kuvâ-yı Milliye'ye müstenid ve âmâl-i Milliyeeye tamamen mutâvaatkâr ve ehl-i zevâtan mürekkeb bir kabinenin ikâmesi hususunda, milletin teşkilât-ı meşrûasına müsteniden vuku bulan teşebbüsât-ı azimkâranesi ve Zât-ı Akdes-i Padişahîye istirhâmât-ı mütevâliyesi neticesi olarak, Ali Rıza Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde bir kabine teşekkül etmiştir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından vuku bulan müracaat üzerine, müşarünileyh yarın öğleden sonra saat ikide Meclis-i Vükelâ'nın içtimaı esnasında, heyetimizle makine başında görüşeceklerini vaad buyurdular. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tesbit edilen teşkilât ve makâsıd-ı meşrûa-ı millete riayetkâr olduğu takdirde, Kuvâ-yı Milliye'nin yeni Kabineye müzâhir ve Ferid Paşa'nın sebebiyet verdiği ihtilâfin külliye zâil olacağını arz ve Meclis-i Millî'nin inikâdıyla murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar, mukadderât-ı millet hakkında bir gûnâ taahhüdâta girilmemesi ve Sulh Konferansı'nda tayin-i mukadderât-ı millet ve memlekete memur olacak murahhasların da sâbıkı gibi nâ-ehillerden tayin edilmeyip, milletin bi-hakkın âmâlini müdrik ve itimadına mazhar ehl-i vukûf ve iktidardan intihâb buyrulması esasının kabul buyrulması rica edilecektir.

⁴⁹⁸ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 695, s. 1.

Bu bâbda başkaca mütalaalarının yarın zevâle kadar sürat-ı iş‘ârı temenni olunur. İşbu tamîm vilayât ve elviye-i müstakile Heyet-i Merkeziyelerine tebliğ olunmuştur”⁴⁹⁹.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

“Hükümet-i Seniyye ile âmâl-i Milliye arasında itilâfnamenin husûl bulunduğunu kemâl-i memnuniyetle tebşîr ederiz. Hükümet ve Teşkilât-ı Milliyemiz heyetleri beyinde servis suretiyle kemâ-fi-s-sâbık telgraf muhaberâtı icrasını kabul buyurmuştur. Binaenaleyh, Ferid Paşa Kabinesi’ne karşı muhaberât-ı resmiyenin kat‘ı hususunda telgrafhanelerce bizzarure ittihâz edilmiş olan tedâbir-i mânia derhal ref‘olunacaktır. Heyet-i Temsiliye tarafından Zât-ı Akdes-i Padişahî’ye vuku bulan maruzâtın sureti ve beyannâmesi der-dest keşidedir”⁵⁰⁰.

7 Teşrîn-i evvel sene 335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

s) *Kuvâ-yı Milliye İle İtilâf Hâsıl Oldu*

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa’dan gelen telgraf:

Makam-ı Sâmi-i Sadâret-penahî’ye Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’nden keşide olunan 8 Teşrîn-i evvel 335 tarihli telgrafnâme suretidir:

“Heyet-i cedide-i Vükelâ tarafından neşredilip, Dâhiliye Nezaret-i Celîlesi’nce sureti vilâyâta tamîm edilmiş olan beyannâme-i resmî mütalaa güzâr-ı âcizanemiz oldu. Vatan ve milletin bu güne kadar marûz olduğu şerâit-i hayatiyesinin en mühliklerinden doğmuş bir vahdet-i Milliyeye istinâd eden teşkilât-ı kanuniye ve harekât-ı meşrûamızın sâbık Kabine tarafından su-i tefsîr edilmesi, şimdiye kadar hükümetin millete istinâd etmesine ve milletten istifadesine mâni‘ oluyordu. Tesirât-ı muzırresi malum olan bu su-i tevehhümün Heyet-i Celilelerince bu suretle izâlesi ve Hükümetin matâlib ve âmâl-i Milliye dairesinde idare-i umûr edeceğinin ilanı, bu günden itibaren milletle Hükümeti gayr-i kâbil tefrîk olacak bir surette birleştirmiştir. Maksud ve mukaddesimizin tahakkukunda en mühim âmil olacak olan bu vahdet-i umumiyenin te’min

⁴⁹⁹ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 695, s. 1.

⁵⁰⁰ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 695, s. 1.

buyrulmasından mütevellid şükran-ı millîyi tebrikât-ı mahsusamıza terdîfen arz ederiz. Ferman’’⁵⁰¹.

8 Teşrîn-i evvel sene 335
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

t) *Salih Paşa Geldi*

Kuvâ-yı Milliye ile temasta bulunarak icâb eden mesâilin Hükümet namına halli maksadıyla Sivas’a azîmet eden Bahriye Nâzırı Salih Paşa, malum olduğu üzere Amasya’ya kadar gitmiş, fakat vücutça rahatsızlığı yolculuğun daha ilerisine müsait bulunmadığı için, Amasya’ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ahmet Rüstem Bey ve rüfekâsıyla icrâ-yı müzakere etmiştir.

Salih Paşa, Sivas’tan çekilen ma’hûd telgrafa itlâ’ hâsıl etmesine rağmen, bunu iltifata layık bulmamış olduğundan, itilâf netâyici hâmilen Amasya’dan avdet etmiş ve Altay Vapuru’yla Samsun’dan İstanbul’a vâsıl olmuştur. Salih Paşa, vürudunu müteakip Meclis-i Vükelâ’ya gelmiş ve geç vakte kadar Meclis-i Vükelâ’da kalmıştır. Kendilerinden rica edilen malumât yerine Dâhiliye Nâzırı Paşa, nikat-ı esasiyede hâsıl olan itilâfın teferruat üzerinde de husûl bulup takarrür ettiğini söylemekle iktifa etmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına İstanbul’a geleceğinden evvelce bahsettiğimiz Kara Vasıf Bey de, aynı vapurla İstanbul’a gelmiştir (EK-10) ⁵⁰².

u) *Huzura Kabul*

Amasya’dan avdet eylemiş olan Bahriye Nâzırı Salih Paşa, dün Saray-ı Hümayuna azîmetle huzur-i Padişahî’ye kabul buyrulmuş ve Kuvâ-yı Milliye rüesâsıyla vuku bulan mülakat ve sair tedkikâtı hakkında, Zât-ı Hazret-i Padişahî’ye arz-ı malumat eylemiştir⁵⁰³ (EK-10).

⁵⁰¹ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 695, s. 1.

⁵⁰² **Vakit**, 26 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 712, s. 1.

⁵⁰³ **Vakit**, 27 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 713, s. 1.

2- 1920 Yılı Ocak-Nisan Ayları Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti İlişkileri ve Misakı-ı Millî'nin Kabulü

a) *Meclis-i Mebusân Bugün Açılıyor*

Zât-ı Şâhâne bizzat meclise giderek nutk-i iftitâhının kıraatında hazır bulunacaktır. Ayan Riyaseti'ne Sadr-ı Esbak Tevfik, Reis-i Sânilere Topçu Ferik Rıza ve Aristidi Paşalar tayin edilmiştir.

Bugün Meclis-i Mebusân açılıyor. Aylardan beri devam eden intizârlar nihayet tahakkuk etmiştir. Meclisin açılması ve bu sırada memlekette millet namına söz söyleyebilecek salâhiyetdâr bir heyet teşekkül etmesi, millî bir muvaffakiyet addetmek caizdir. Meclis aleyhine pek şiddetli propagandalar yapıldı. Bunların âmili kısmen bir takım efkâr-ı mahsusaya alet olan adamlar, kısmen de şahsî muvaffakiyetsizlikten dolayı infiâle düşen erbâb-ı ihtiras idi. Memleket menfaatini her şeyin fevkinde tutanlar arasında, meclise hor nazarla bakanlar yoktu ve bulunamazdı. Hâlbuki gaye-i emelden uzak bir meclis bile millî bir heyet-i temsiliyeden külliyyen mahrum bulunmaktan evlâdır.

Meclis-i Millî bugün Zât-ı Hazret-i Padişahî tarafından merasim-i mu'tade ile küşâd edilecektir. Zât-ı Şâhâne saat bir buçukta, nezd-i Şâhânelerde Veli Ahd-i Saltanat Abdulmecid Efendi Hazretleri ve Saray-ı Hümayun erkân-ı memurîni bulunduğu halde, Saray-ı Hümayun'dan müfaretla Fındıklı'daki Meclis-i Millî binasına gelecek ve nutk-i iftitâhının kıratında hazır bulunacaklardır.

Meclis-i Millî'nin küşâdını müteakip, Meclis-i Mebusân en esenn azasının riyaseti altında içtima ederek, mebusânın tahlîfi icra ve mebuslar şubelere tefrîk edildikten sonra yevm-i içtima başka bir güne ta'lik edilerek mebuslar dağılacaktır⁵⁰⁴.

b) *İki Telgrafnâme*

Meclis-i Mebusân Riyaset-i Celilesine

Hâkimiyet-i Milliye'nin en mühim bir devre-i hayatımızda uzun bir müddet tecelli ettirilmemiş olmasından mütevellid mücahedâtımız, Meclis-i Millî'nin küşâdıyla neticelerinden birini istihsâl etmiş oluyor. Heyet-i Milliyemiz, mukadderât-ı Milliyeyi en meşrû ve en kanunî merci-i tedkîk ve muhakemesi olan muhterem meclise tevdi etmiş olmakla müftehir ve bahtiyardır.

⁵⁰⁴ **Vakit**, 12 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 785, s. 1.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı altında, kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan millet, bugünden itibaren yalnız kendi iradesini temsil ve bilfiil hâkim olacak olan meclisin nigezbânı vaziyetindedir. İstiklâl ve mevcudiyetinin sonuna kadar müdafaaı emrinde onun en fedakâr bir istinadgâhıdır.

Heyetimiz bu itibar ile Meclis-i Milliye matûf olan âmâl ve matâlib-i Milliyenin kuvvet ve mahiyeti hakkında mebusan-ı muhteremenin dûş-i tahammülüne râci‘ kalacak olan mesuliyet-i tarihiyenin derecesi hususunda da, muhterem mümessillerimizin vukûf ve metanetinden emin ve mutmain olarak tebrikât-ı ihtiramkârânesini takdim ve heyet-i muhteremeye iblâğını istirhâm eyler ol-babda⁵⁰⁵.

17 Kânun-ı sâni 336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

“*Atebe-i Seniyye-i Hazret-i Şehr-i Yârî’ye*

Meclis-i Millî’yi teşrîf-i Şâhânelerinden mahrûm bırakan rahatsızlık, bütün teb‘a-ı Hümayunları miyânında Heyet-i Temsiliyemizi de pek ziyade dûçâr-ı teessür etti. Cenâb-ı Hakk vücud-i Hümayunlarını âfât-ı kevnîye ve semavîyeden masûn buyursun. Âmin”⁵⁰⁶.

17 Kânun-ı sâni 336

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal

c) *Ahd-i Millî Programı*

Sulh meselesiyle mukadderât-ı âtiyemize ait diğerk mesâil-i esasiyeye taalluk etmek üzere mebusan arasında millî ittifak akdedilmişti. Felâh-ı Vatan Grubu’na dâhil olmayan bazı mebuslar bile bu ittifaka iştirak ediyorlardı. Dün Ahd-i Millî namına azamî fedakârlığı ve asgarî şerâiti hâvi bir sulh programı neşredilmiştir. Bu program, Wilson Prensipleri neticesinde husule gelen vaziyetin mukadderâtımıza ait meselelere tatbikinden başka bir şey değildir. İhtivâ ettiği esaslar münakaşa kabul etmeyecek kadar tabîîdir. Yalnız program daha vâzih bir lisanla yazılmalı ve Ermeni meseleleri hakkında Tefvik Paşa muhtırasında mevcut mutedil ve muhikk esaslar programdaki asgari şerâit miyânına kabul olunmalı idi. Mademki maksad, âtiyi esaslı bir surette kurmak ve tanzim etmektir, takip edilecek en makul düstur, “**yaşamak ve yaşatmak**” düsturudur. Bugünkü şerâit hissiyatımıza dokunsa bile, istikbâle bakarken her nevi şedîd hislerden

⁵⁰⁵ **Vakit**, 20 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 793, s. 2.

⁵⁰⁶ **Vakit**, 20 Kânun-ı sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara 793, s. 2.

tecerrüd etmeli ve her şeyden evvel menfaat-ı hakikiye gayesini aramalıyız. Ekseriyetle menfaat-i hakikiye, başkalarının nokta-i nazarını anlamakta, vaziyetin icabâtını, istikbâlin ihtiyacâtını sonuna kadar düşünmektedir. Ermeni meselesini pamuk ipliğine bağlamak, ciddi bir surette tasfiye etmek bizim en birinci menâfî-i Milliyemiz cümlesindedir. Ermeni mültecilerini iskân için Tevfik Paşa'nın muhtırasında münderic şerâit ve kuyûd dairesinde bir tashîh-i hudut esasını kabul etmek ve Bulgaristan'ın Dedeağaç limanından istifade edeceği şerâit dairesinde Ermenistan için bir mahreç aramak, bizim için bir fedakârlık değil, bir hakkaniyet ve bir menfaat meselesidir. Ermeniler, dönüp dolaşıp kendileri için Türk dostluğundan münasip bir millî program mevcut olmadığını takdir edeceklerdir. Bugünkü ifratkârlıklara rağmen, bu noktanın idrak edileceği zamanın uzak olmadığına biz tamamıyla kâniiz.

Ermenistan meselesinden başka, ekalliyetlerin tasfiye ve mübadelesi de programın ekalliyetler ait maddesinde zikredilmeli idi. Memleketimizde yalnız ekalliyetlerin hukukuna riayetle iktifâ edilmemeli, vatandaşlık hususunda saf ve samimi bir vaziyet ihdâs edilmelidir. Tabiiyet hususunda gayr-i müslim teb'amız, vâsi' bir hakk-ı hıyâr bahşetmeli ve harpten evvel Venizelos ile akdedilen Mübadele İtilafnamesi'nin tatbikine son derece ehemmiyet verilmeliyiz. Bizce, programın ekalliyetlere ait maddesi tevessü' edilerek bu noktaları kısaca ihtivâ etmeli veya bu cihetler hakkında münasip bir zeyl neşrolunmalıdır.

Buraya kadar programda olmayan meselelerden bahsettik. Programda mevcut esaslara gelince, mukadderât-ı ahalinin serbestçe beyan edecekleri rey neticesinde tayin edilmek lazım gelen ve münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn arazi hariç olmak üzere, diğer aksâmın hiç bir suretle tefrîk kabul etmez bir küll teşkil ettiği pek tabii bir şeydir. Ruslar tarafından fuzulî ve muvakkat olarak işgal edilen ve hukuk-i düvel nokta-i nazarından hâlâ bizim aksâmımızdan ibaret olan Kars, Ardahan ve Batum'da ârâ-yı âmmeye müracaat olunması da pek muhikk bir taleptir. Harp zamanında oralarda teessüs eden Osmanlı idaresi, yerli ahaliyi hakiki surette memnun etmeye muvaffak olmuştu. Bizim istediğimiz şey, bu ahalinin Wilson Prensipleri mücebince hakk-ı re'yini serbestçe isti'mâl edebilmesidir. 400.000 kişilik bir Türk kütlesini hâvi, bir kısmı Wilson Prensipleri'ne mugayir olarak Bulgaristan'a ilhâk edilen Garbî Trakya hakkında da aynı basit ve tabii talepte bulunuyoruz. Her tarafta ekseriyetin hakk-ı re'yini serbestçe kullanabilmesi, İtilaf Devletlerince zaten umumî surette kabul edilmiş

bir esastır. Hak ve imkân inkişâfımız hakkında Program'da mevcut nokta-ı nazarı da hiçbir sahib-i insaf, müfrit addedemez⁵⁰⁷.

d) Ahd-i Millî'nin Sulh Esasları

Ahd-i Millî, sulhumuzun ne gibi esasât üzerine istinâd edileceğine dair kaleme almakta olduğu programı tesbit eylemiştir. Programdaki esaslar şunlardır:

1. Mütareke zamanındaki hudut haricinde kalan aksâm-ı memâlik-i Osmaniye'nin mukadderâtı ancak ahalisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikân tayin olunabilir.
2. Kars, Batum ve Ardahan'da icâb ederse tekrar ârâ-yı âmmeye müracaat edilmelidir.
3. Garbî Trakya'nın vaziyet-i hukukiyesi de, ancak sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri ârâ ile tayin etmelidir.
4. Makarr-ı Saltanat ve Hilâfet'in ve Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masûn kalmalıdır. Boğazlar meselesinde ticaret ve münakalât-ı âlem için Devlet-i Osmaniye ile alakadâr devletlerin vereceği karar muteber olabilmelidir.
5. Devletlerarasındaki ekalliyetler hukukundan memâlik-i mütecâviredeki Müslümanlar da istifade etmelidir.
6. Siyasî, adlî, malî vesair inkişâfâtımıza mâni' kuyûd kabul edilemez⁵⁰⁸ (EK-12).

e) Ali Rıza Paşa Kabinesi İstifa Etti

Ali Rıza Paşa Kabinesi, dün sabah üç saat devam eden müzakereden sonra istifaya karar vermiş ve Sadrazam Paşa öğleden sonra Kabinenin istifasını Zât-ı Şâhâne'ye takdim etmiştir. Kabinenin istifası taraf-ı Padişahî'den kabul edilmiştir. Yeni Kabinenin teşkili vazifesinin Tevfik veya İzzet Paşalardan birine tevdi muhtemeldir⁵⁰⁹.

f) Kabine Buhranı Devam Ediyor

Evvelki gün istifasını takdim eden Sadrazam Ali Rıza Paşa, dün Bâb-ı Âlî'ye gelmiş ve sâdır olan irade-i seniyye mucebince vekâleten idare-i umûr etmiştir. Öğleye

⁵⁰⁷ A. Emin, "Ahd-i Millî Programı", **Vakit**, 17 Şubat 1920 (1336), Numara 819, s. 1.

⁵⁰⁸ **Vakit**, 17 Şubat 1920 (1336), Numara 819, s. 1.

⁵⁰⁹ **Vakit**, 4 Mart 1920 (1336), Numara 835, s. 1.

kadar bilcümle Nâzırlar Nezaretlerine gelerek, muamelât-ı resmîye ile meşgul oldukları gibi, öğleden sonra fevkalade olarak vuku bulan Meclis-i Vükelâ içtimainna da iştirak etmişlerdir.

Yeni Kabinenin kim tarafından teşkil edileceği henüz taayyün etmemiştir. Aldığımız malumata göre evvelki gün Saray-ı Hümayun'a azîmet etmiş olan Tevfik Paşa'ya, Zât-ı Hazret-i Padişahî tarafından Yeni Kabinenin teşekkülü teklif buyrulmuş ise de Tevfik Paşa, arz-ı itizâr etmiştir. Sadaret namzedi olarak dün en ziyade ismi zikredilen zat, Bahriye Nâzır-ı Sâbıkı Salih Paşa idi. Ancak Yeni Kabinenin teşkili vazifesi henüz kimseye tevdi olunmamıştır⁵¹⁰.

g) *Kabine Riyaseti Salih Paşa'ya Tevdi Olundu*

Üç gündən beri devam etmekte olan buhran-ı vükelâ dün hitâm bulmuş, mesned-i Sadaret taraf-ı Padişahî'den Sâbık Bahriye Nâzırı Salih Paşa'ya tevdi buyrulmuştur. Salih Paşa, bu vazifeyi kabul ederek Kabineyi intihab için müzakerâta bulunmak üzere saat beşe çeyrek kala Bâb-ı Âli'ye avdet etmiştir. Salih Paşa, Bâb-ı Âli'ye geldikleri zaman orada Ali Rıza Paşa ile eski Kabinedeki rüfekâsına mülâki olmuşlardır. Ağleb ihtimale göre Salih Paşa Kabinesi'ni ikmâl ettiği takdirde bu sabah Mâbeyn-i Hümayun'a giderek Zât-ı Şâhâne'ye listeyi arz edecektir⁵¹¹.

h) *Kabinenin Teşekkülü*

Çarşambadan beri devam eden bir buhrandan sonra, yeni Kabine nihayet teşekkül edebildi. Kabinenin namuslu, vatanperver zevâtın mürekkeb olarak teşekkül etmesine ve böyle bir zamanda devamı şâyân-ı arzu bulunmayan buhranın hitâm bulmasına herhalde memnun olmalıyız. Bizim memleket nokta-i nazarından beklediğimiz Kabine bu değildi. Yeni Kabineye biraz daha fazla genç kan karışmalı, Garb tarz-ı mesaisi ile iş görebilecek zevâtın nisbeti biraz ziyadece olmalı idi. Hepimize düşen vazife, Hükümetin mevkiini her vasıta ile tahkim etmek ve her cihetle memleketi temsil eden bir heyet- kuvvet ve salahiyetle söz söyleyebilmesini temine çalışmaktır.

Salih Paşa Kabinesi Ali Rıza Paşa Kabinesi'nden pek farklı değildir. Bununla beraber yeni hükümetin daha kuvvetli bir mevki hâiz bulunacağını ümit ederiz. Biz Salih Paşa Kabinesi'nden “müsbet bir siyaset” bekleriz. “Müsbet Siyaset” tabirinden maksadımız, hayalâtı bir tarafa bırakarak, vaziyetin icabât ve ihtimalâtını gözden

⁵¹⁰ **Vakit**, 5 Mart 1920 (1336), Numara 836, s. 1.

⁵¹¹ **Vakit**, 7 Mart 1920 (1336), Numara 838, s. 1.

geçirmek, bizim vaziyetimize göre en ehven ve binnisbe en faideli tarz-ı tesviyeyi bulmak ve buna husûl için mevcut vesâitle intizamî gayreti sarf etmektir. Yeni Kabinenin takip edeceği “Millî Siyaset”, hakâyıkına göre olmalı, âni hissiyâtın tatminini değil, daimî menâfiin teminini istihdâf etmelidir⁵¹².

i) Salih Paşa Kabinesi Teşekkül Etti

Salih Paşa, iki günlük müzakereden sonra Kabinesi’ni teşkîl etmiş ve Hatt-ı Hümayun dün okunmuştur. Kabine’ye yeni Nâzır olarak Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi Reisi Celal, Defter-i Hakanî Emîni Ziya Beylerle Esbak Şeyhülislâm Ömer Hulusi Efendi girmektedir. Diğer Nâzırlar Ali Rıza Paşa Kabinesi’ne dâhil olan zevâttır⁵¹³.

j) Buhranın Tarihçesi

Malum olduğu üzere, Kabinede Evkâf Nezareti daha ibtidâdan beri münhal bulunuyordu. Hadi Paşa’nın istifası üzerine ticaret ve Ziraat Nezareti inhilâl etmiş, Şûra-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey tarafından vekâlet suretiyle idare edilmeye başlanmıştı. Âhiren Mekâtib-i İbtidâiye’nin tatili üzerine Maarif Nâzırı Sait Bey istifaya lüzum görmüş, çoktan beri yorgunluk hisseden Maliye Nâzırı Tevfik Bey de muvakkat bütçenin kabulünden sonra istifa arzusunu izhâr etmiştir. Abdurrahman Şeref Bey de istifa temayülleri göstermekte idi. bu suretle Kabinede beş Nezaret inhilâl etmiş olacaktı. Filhakika, bunları Kabine buhranı husule getirmeksizin doldurmak mümkündü. Fakat esasen Kabinenin Heyet-i Umumiyesi, vazifelerini hakkıyla ifa hususunda haylûlet eden yeni yeni müşkilât karşısında sırf prensip namına istifa ihtiyacını duyuyordu. Çarşamba sabahı fevkalade olarak akdolunan ictimada vaziyet müzakere olunmuş ve istifaya müttefikan karar vermişlerdir.

Gayr-i muntazır bir şekilde ve esbâb-ı mûcibesi izâh edilmeksizin vâki olan istifa gerek şehrimizde ve gerek taşralarda türlü türlü tesirâta yol açmıştır. Şehrimizde kulaktan kulağa bu babda malumat duyulmuş, fakat taşralarda husûle gelen su-i tefekkür sevkıyla her taraftan telgrafnameler yağıp gelmeye başlamıştır.

Ali Rıza Paşa’yı istihlâf edebilecek zevât miyânında evvela ekseriyet İzzet Paşa’dan, malum ekalliyet de Ferid Paşa’dan bahsetmeye başlamıştır. Perşembe günü Salih Paşa’nın ismi en kuvvetli namzet diye ortaya çıkmıştır. Mamafih Ferid Paşa

⁵¹² A. Emin, “Kabinenin Teşekkülü”, **Vakit**, 9 Mart 1920 (1336), Numara 840, s. 1.

⁵¹³ **Vakit**, 9 Mart 1920 (1336), Numara 840, s. 1.

tarafkarları, Paşa'nın mevki-i iktidara geleceğini muhakkak görüyorlardı. Son zamanlarda inzivagâh halini alan Balta Limanı'na takım takım mensubîn gönderiyor, berâ-yı müzakere Ferid Paşa'nın davet ettiği zevâtı nakil için de, bir araba Bebek'te tramvayın hitâm bulduğu nokta ile Balta Limanı arasında muntazam seferler yapıyordu.

Salih Paşa Cuma günü Saray'a çağrılmış, fakat hasta yatmakta bulunduğu cihetle gidememiştir. Cumartesi günü rahatsızlığına rağmen yataktan kalkıp Saray-ı Hümayun'a gitmiş, Yeni Kabinenin teşkili kendisine teklif buyrulmuştur. Salih Paşa bunun üzerine eski refiklerini toplayarak müdavele-i efkârda bulunmuş, Meclis-i Mebusân'daki ekseriyet grubuyla da görüşmüş ve Ayan ve Mebusan'dan mürekkeb bir Kabine teşkiline karar vermekle beraber listesini de hazırlamıştır. Bilahare Salih Paşa fikrini değiştirmiş ve Parlamento haricinde bir Kabine teşkiline meyletmiştir. Dün sabah Bâb-ı Âlî'de cereyan eden müzakerat neticesinde hariçten Ömer Hulusi Efendi ile Celal ve Ziya Beylerin Kabine'ye alınmasına karar verilmiş, yorgun bulunduğu için Maliye'yi kabul etmeyen Tevfik Bey Nafia'ya geçmiş ve üç mevâkii münhal bırakmak suretiyle Kabine teşkil olunmuştur. Münhal mevkilerden birinin Dâhiliye Nâzırı Sâbık Reşit Bey'e teklifi mutasavver bulunuyordu. Bu mevkiin Şûra-yı Devlet Riyaseti olacağı zannedilmektedir. Maliye Nezareti'ne münasip bir namzet bulmak hususunda büyük müşkilâta tesadüf edilmektedir. Bu Nezareti ihtiyacât-ı hazıraya muvafık bir surette idare edebilecek zevâtın Hamit ve Ferit Beyler mebustur. Bahriye Nezareti'ne Erkân-ı Harbiye'den bir zatın tayini düşünülmektedir⁵¹⁴.

k) *Salih Paşa Kabinesi'nin İstifası*

Hükümet'in Anadolu'ya göndereceği beyanname münasebetiyle hararetili Meclis-i Vükelâ içtimalarından sonra, evvelki akşam geç vakit Salih Paşa Kabinesi istifaya müttefikan karar vermiş ve Sadrazam Salih Paşa istifanamesini yine evvelki gece Zât-ı Hazret-i Padişahî'ye takdim etmiştir.

Hükümet'in sebep-i istifası, gönderilecek beyannamenin takarrür edememesinden neşet etmiştir. Salih Paşa Hükümeti, re's-i kâra geldiği esnada çizmiş olduğu tarz-ı hareket ve siyasetini değiştirmek fikrinde bulunmadığı cihetle istifanamesini takdim etmek zaruret-i katiyesinde bulunmuştur.

Kabinenin istifa zarureti karşısında bulunacağı Perşembe günü sabahı hiss olunmuş ve aynı günde Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa, istifa etmek arzusunda

⁵¹⁴ **Vakit**, 9 Mart 1920 (1336), Numara 840, s. 1.

bulduğunu Sadrazam Salih Paşa'ya ihsâs etmiştir. Daha Perşembe gününden zuhûr eden bu ihtilafın bir istifa ile neticeleneceği malum olduğu cihetle, Sadr-ı Esbak Damat Ferid Paşa Saray-ı Hümayun'a davet olunmuş ve Perşembe günü akşamüzeri huzur-i Padişahî'ye kabul olunarak iki buçuk saat kadar nezd-i Şâhâne'de kalarak ve nihayet Kabinenin istifası Zât-ı Hazret-i Padişahî kabul olunduktan sonra Sadaret Ferid Paşa'ya teklif olunmuş ve müşarünileyh tarafından kabul edilmiştir. Yeni Kabine, tamamen Hürriyet ve İtilaf fırka-ı siyasiyesi haricinde olacağı söylenmektedir. Mamafih Kabinenin kimlerden teşekkül edeceği henüz resmen tahakkuk etmemiştir.

Sadaret Alayı, listenin ikmâli ve Zât-ı Hazret-i Padişahî tarafından kabulü tahkik ettikten sonra, bugün Daire-i Sadaret'te icra olunacaktır. Mamafih bunun yarına te'hir etmesi ihtimal dâhilinde bulunmaktadır. Dün sabah Meclis-i Mebusân Reis Vekili Hüseyin Kazım Bey, Dâhiliye Nâzırı'nı ziyaretle istifa meselesi hakkında bir müddet mülakatta bulunmuştur. Hürriyet ve İtilaf Merkez-i Umumi azaları dün içtima ederek yeni teşekkül edecek Kabineye dair müdavele-i efkâr'da bulunmuşlardır⁵¹⁵.

1) *Esbâb-ı İstifa*

Salih Paşa Kabinesi'nin esbâb-ı istifası hakkında haber aldığımızı göre, Hükümetin evvelce kaleme almış olduğu beyannamede, İzmir cephesindeki Kuvâ-yı Milliye'yi müdafaa-ı meşrûa halinde teşekkül etmiş nazarıyla bakılarak, Anadolu'daki Hareket-i Milliye'den tefrîk edilmiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin yekdiğerinden bilâ-tefrîk takbîh edilmesi esası Hükümet'çe kabul edilmediğinden, Salih Paşa istifa cihetini tercih etmiştir⁵¹⁶.

m) *İstifa Hakkında Gazetelerin Mütalaâtı*

İkdam: Ferid Paşa Kabinesi'nin nasıl şahsiyetlerden teşekkül ettiği bilmezden ve programın hutût-i esasiyesi ne olduğu görmezden ve tedkik etmezden evvel, bu Kabine hakkında tabii daha şimdiden beyan-ı fikir ve mütalaa etmek mümkün değildir. Yalnız şu kadar denilebilir ki, bugünkü hal ve vaziyet, hem milletin itimadına, hem Düvel-i Galibe'nin emniyetine layık bir Kabinenin mevki-i iktidarda bulunmasını icap ediyor. Ancak bu iki şartı haîz olan bir Kabine, bu memlekette hükümet nüfuzunu hâkim kılacak ve bizim için asgari zararlı bir sulh temin edebilecektir. Fakat bu iki şartı temin etmek, o derece kolay ve sade bir şey olmadığı için bunu temin etmeye muvaffak

⁵¹⁵ **Vakit**, 4 Nisan 1920 (1336), Numara 864, s. 1.

⁵¹⁶ **Vakit**, 5 Nisan 1920 (1336), Numara 865, s. 1.

olan Kabine, pek mübeccel ve pek ziyade şâyân-ı itimad ve müzâheret bir Kabine olacaktır.

Yenigün: Salih Paşa Hazretleriyle rüfekâ-yı kirâmın Bâb-ı Âlî'den uzaklaşmalarına ne kadar teessüf edilse yeridir. Mamafih Yeni Kabinede zuhûr ve vukuundan korkulan ahvâl ve vukuâta meydan vermez ve memleketi daha emin bir surette sahil-i selamete doğru sevke muvafik olursa, teessüfe bittabi hiç lüzum kalmaz. Çünkü maksad-ı umumî mevki-i iktidarda şu veya bu şahsiyetlerin bulunması değil, vatan ve milletin rehâ ve selametidir. Bunu temine kim ve ne şerâit dâhilinde muvaffak olursa olsun, herkesin ve hepimizin şükran ve minnettarlığına istihkâk kesb edecektir. Fakat acaba şu dakikada bu gibi şahsiyetler bulunabilecek mi? Bütün mesele burada bu noktadadır.

İleri: Ferid Paşa'nın bu mühim zamanda mevki-i iktidara gelmek hususunda gösterdiği cesareti ve itimad-ı nefsi, nazar-ı dikkate alırsak kendisinin memleketi tahlîs hususunda masrûf olacak mesaisini beklemek hakkımızdır. Binaenaleyh alel-ıtlak Damat Ferid Paşa'nın mevki-i iktidara gelmesini de istemek bizce muvafik değildir. En buhranlı bir dakikada, milletimizin yekvücut olarak istihlâsı için bu zamanda çalışması farz-ı ayndır.

Peyâm-ı Sabah: Sadr-ı Cedîd'in artık Allah muîni olsun. Zarurî-i mübrem olsa da bu merteye ağır bir vazife tasavvur edilemez. O yükün altından kalmak ne derece zor olduğunu bilerek bu fedakârlığı ihtiyar etmek, Hudâ-pesendâne bir celâdettir. Ali Rıza Paşalar, Salih Paşalar arz ettiğimiz gibi nereden geldiklerini, nerede olduklarını nereye gideceklerini, "O mâhiler ki derya içredir, deryayı bilmezler", fehvasınca pek idrâk etmedikleri için gelişigüzel o işi deruhte ederek, büsbütün berbat eylediler, bıraktılar. O kabiliyet-i mahdûda ile başka türlü yapamazlardı. Lakin Damat Ferid Paşa, devlet ve milletin vaziyet-i elîmesini etrafıyla müdriktir. Alel-husus i'tizâlden beri bu vaziyetin günden güne nasıl fenalaştığını, velev uzaktan uzağa olsa da bir nazar-ı dûr-bîn-i esfle gördü, anladı. Heyhat! Şimdi velev o fitrat-ı azimkârânede, o ahlak-ı civanmerdânede olsa da, bir Hükümet adamı böyle bir işi başarabilmek, bu muhâli mümkün kılmak için ne suretle ictihad ibraz etmelidir.

Alemdâr: Dört beş günden beri Salih Paşa Kabinesi'nin tebdîl-i ictihâd ve siyaset eylediği ve şimdiye kadar taraftarı olduğu Kuvâ-yı Milliye'yi takbîh ve tenkit eden bir beyanname neşrine hazırlandığı malumdur. İşte beynel-vükelâ, ihtilaf bu

beyannameden ve beyannamenin tarz-ı tahrîrinden tahaddüs eylemiş ve bu ihtilaf da istifa ile neticelenmiştir⁵¹⁷.

n) Hatt-ı Hümayun Sûreti

“Vezîr-i Maâl-i Semîrim Ferid Paşa!

Selefiniz Salih Paşa'nın vuku-i istifası ciheti ile mesned-i Sadaret der-kâr olan ehliyet ve rüyetinize binaen uhdenize tevcîh kılınmış ve Meşihat-ı İslâmiye dahi Dürrizade Abdullah Bey uhdesine ihale edilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 27. Maddesi mucibince teşkîl eylediğiniz heyet-i cedide-i vükelâ tasdikimize iktirân etmiştir. Mütareke'nin akdinden bed' ile bittedrîc nokta-i salâha takarrüb eden vaziyet-i siyasiyemizi “milliyet” namı altında ikâ' edilen iğtişâşât vahim bir hale getirmiş ve buna karşı şimdiye kadar ittihâzına çalışılan tedâbir-i muslihâne faidesiz kalmıştır. Ahiren tebârüz eden vakâyia göre bu hal-i isyanın devamı maazallah daha vahim ahvâle masdar olabileceğinden iğtişâşât-ı vakıanın malum olan mürettib ve müşevvikleri haklarında ahkâm-ı kanuniyenin icrası ve fakat muğfel olarak bu kıyama iştirak etmiş olanların hakkında aff-ı umumî ilanı ve bütün memalik-i Şâhânemizde asayiş ve intizamın iade ve temini tedâbirinin kemal-i sürat ve katiyyetle ittihâzı ve ikmâli ve bilumum teb'a-yı sâdıkamızın bu suretle de Makam-ı Hilafet ve Saltanat'a muhakkak olan merbûtiyet-i tagayyür-i nâ-pezîrinin teşyîdi ve bu cümle ile beraber Düvel-i Muazzama-yı Mutelife ile samimi revâtıb-ı itmi'nânkârâne tesisine ve menâfi-i devlet ve milletin hak ve adalet esasına istinaden müdafaasına ihtimam olunarak şerait-i sulhiyenin kesb-i itidal etmesine ve sulhun bir an evvel akdine sarf-ı makderet edilmesi ve o zamana kadar her türlü tedâbir-i malîye ve iktisadîyeye tevessül edilerek müzâyaka-i ammenin meh-mâ-emken tehvîni katiyyen matlubumuzdur. Cenab-ı Hakk tevfikât-ı ilahiyesine mazhar buyursun”⁵¹⁸. 15 Receb 328 - 5 Nisan 336

o) Hükümet'in Beynamesi

“Devlet-i Osmaniye, bugün misli görülmemiş bir muhâtara içindedir. En hakiki manası ile vatan tehlikededir. Millet bilmeyerek, istemeyerek sürüklendiği o dehşetli muharebede mâlen ve cânen en büyük fedakârlıklara katlandığı hâlde, nihayet katiyyen mağlup olmaktan kurtulamamış ve o zamanki hükümet tarafından akdolunan Mütareke ile galip devletlere arz-ı teslimiyet edilmiş idi. Artık bu elemli neticeden ibret alarak,

⁵¹⁷ **Vakit**, 5 Nisan 1920 (1336), Numara 865, s. 1.

⁵¹⁸ **Vakit**, 11 Nisan 1920 (1336), Numara 871, s. 1.

bundan sonra olsun akla ve hâle uygun bir selâmet yolu tutulmalı idi. Fakat bu hakikat da lâyıkkî vechle anlaşılamadı. Bir takım kesânın yalnız hırs ve menfaat sevgiyle Teşkilât-ı Milliye unvanı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesad bir taraftan vaziyet-i siyasiyemizi son derece tehlikeli bir hale getirdi. Diğer taraftan da muharebede uğradığımız zayiâtın ve hususiyile harb senelerinde türlü türlü su-i istimalât ve cinayetten derin bir surette mecrûh olan vatan-ı mukaddesemize yeniden yeniye yaralar açtı. Bir takım çirkin hadiselerde, Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinde aleyhimize şiddetli bir fikir ve cereyan peydâ ve şerâit-i sulhiyenin bir kat daha şiddetlendirilmesi muhâtarasını tevlîd etti. Nihayet yine bu ahvâl tesirâtı ile Düvel-i Muazzama, Mütareke ahkâmını İstanbul'u muvakkaten işgal-i askerî altına almak suretiyle de tatbik ettiler. Buna karşı erbâb-ı isyanın payitaht ile Anadolu arasındaki muhabere ve muvâredeyi kat'a teşebbüs etmeleri ise en büyük bir hıyanet-i vataniyedir. Bu hâlde Teşkilât-ı Milliye denilen harekât-ı bâgiyâne hem Anadolu'yu korkunç bir istilâyâ uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bu gün Millet-i Osmaniye'nin en büyük düşmanları yalancı milliyet davası ile şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti fedâ edenlerdir. Bunların öyle felâketli bir âkıbeti hazırlamak için buldukları çare ise, ağır bir silsile-i cinayâttır. Kanun-i Esasî'yi ve kavânîn-i devleti ayaklar altına alarak ahaliden cebren para toplamak, zecren asker almak, para vermeyenlere ve böyle fenâ maksadla askerliği kabul etmeyenlere eziyet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hatta kasabaları vurmak gibi fazâhatlar mütevâliyen îka' olunmaktadır. Hâlbuki bu ef'âlin emr-i ilâhiye münâfi ve şer'-i şerîf nazarında merdûd olduğu, sûret-i merbût Fetvâ-yı Şerîfe ile de müeyyedir.

Vatan-ı Osmanî'nin dûçar olduğu türlü türlü musibetlerin tamiri ve nüfûs ve kuvvet itibariyle uğradığımız zayiâtın telâfisi vücûbundan dolayı, Hükümet-i hâzıra indinde bugün her ferdin hayatı ve sa'yi her zamandan ziyade kıymetdârdır. Bu cihetle Hükümet, vâsıl olmak istediği maksad-ı hayr ve salâha kan dökmeden vusûlü her cihetle tercih etmekle beraber, devletin ve milletin hakikaten tehlike içinde bulunan hayatını ve selâmetini kurtarmak için yola gelmeyenleri şer'-i şerîf ve kanun-ı münîf mücebince ve Hatt-ı Hümayun ile tebliğ olunan İrade-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye imtisâlen te'dîb etmekte tereddüd etmeyecektir. Binaenaleyh, evvelâ harekât-ı isyanienin mürettib ve müşevviki olanların iğfâlât ve tehdidâtına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağını düşünemeyerek onlara iştirâk edenlerden bir hafta zarfında izhâr-ı nedâmet ve Şevketlü Padişahımız Efendimiz Hazretlerine arz-ı sadakat edenlerin aff-ı âliye mazhar olacakları; saniyen mürettib ve müşevviklerin ve onlarla beraber

harekette inat edecek olan âsilerin şer‘an ve kanunen te’dîb edileceği ve memleketin herhangi cihetinde olursa olsun ahâli-i İslâmiye tarafından sunûf-ı sâire-i ahâliye gerek sekene-i gayr-i müslime tarafından ahâli-i müslimeye karşı taaddiyât ve tecavüzât vukuu, Hükümetçe hiçbir vechle tecvîz olunamayacağından böyle bir hâl vukuunda mütecâsirlerin ve o hususta müsâmaha ve müşâreketi görülenlerin şahsen ve şedîden dûçâr-ı mucâzât olacakları ilân olunur”⁵¹⁹.

p) Fetâvâ-yı Şerife Sûreti

“Sebeb-i nizam-ı âlem olan Halife-i İslâm (edâmellahu Teâlâ Hilâfetihi ilâ yevmi-l-kıyâm) Hazretlerinin taht-ı velâyetinde bulunan bilâd-ı İslâmiye’de bazı eşhâs-ı şerîfe ittifak ü ittihad ve kendilerine rüesâ intihâb ederek teb‘a-i sâdika-i Şâhâne’yi hîyl ü tezvîrât ile iğfâl ve idlâla ve bilâ emr-i âlî ahaliden asker cem‘ine kıyâm edip zahirde askerî iaşe ve techîz bahanesiyle ve hakikatte cem-i mal sevdası ile hilâf-ı şer-i şerîf ve mugayir-ı emr-i münîf birtakım garâmât ve vergiler tarh ve tezvî ve envâ-ı tazyîk ve işkenceler ile nâsın emvâl ve eşyasını gasb ü garet ve bu vech ile ibadullahâ zulmü i’tiyâd ve tecrîme cesaret ve Memâlik-i Mahrûsa’nın bazı kurâ ve bilâdına hücum ile tahrîb ve hâk ile yeksân ve teb‘a-i sâdikadan nice nüfûs-i masumeyi katl ü itlâf ve dimâ-i mahkûneyi sefk ü iraka ettikleri ve cânib-i Emirü’l-Müminîn’den mensûb bazı memurîn-i ilmîye ve askerîye ve mülkîyeyi hûd-be-hûd azl ve kendi hem-pâlarını nasb ve Merkez-i Hilâfet ile Memâlik-i Mahrûsa’nın muvâsalât ve münâkalât ve muhaberâtını kat‘ ve taraf-ı devletten sâdır olan evâmirin icrâsını men‘ ve merkezi diğer memâlikten tecrîd ile şevket-i Hilâfet’i kesr ü tevhîn kastederek Makâm-ı Mualla-yı İmamet’e ihanet etmekle taat-i İmam’dan hurûc ve Devlet-i Aliyye’nin nizam ve intizamını ve bilâdın asayişini ihlâl için neşr-i erâcif ve işâa-i ekâzib ile nâsı fitneye sâik ve sâ‘î-i bil-fesâd oldukları zâhir ve mütehakkik olan rüesâ-yı mezbûrun ile a‘vân ve etbâi bâgiler olup dağılmaları hakkında sâdır olan emr-i Âlî’den sonra hâlâ inat ve fesadlarında ısrar ederler ise, mezbûrların habâsetlerinden tathîr-i bilâd ve şerr ü mazarratlarından tahlîs-i ibâd vâcib olup “Fe-kâtîlû-lletî tebğî hattâ tefîe ilâ emrillahi” nass-ı kerîmi mücebince katl ü kıtalleri meşrû ve farz olur mu? Beyan buyrula.”

El-cevap: “Allahü Teâlâ a‘lem. Olur.”

Ketebehü el-Fakir Dürriyâde es-Seyyid Abdullah. ‘Afâ anhümâ.

⁵¹⁹ **Vakit**, 11 Nisan 1920 (1336), Numara 871, s. 1.

— Bu suretle memalik-i Mahrûsa-i Şâhâne’de harb ü darbe kudretleri bulunan Müslümanlar, İmam-ı Âdil Halifemiz Sultan Mehmed Vahideddin Hân Hazretleri’nin etrafında toplanıp mukâtele için vâki olan davet ve emrine icabet ve bugat-ı mezbûrun ile mukâtele etmeleri vâcib olur mu? Beyan buyrula.

El-cevap: “Allahü Teâlâ a‘lem. Olur.”

Ketebehü el-Fakir Dürrizâde es-Seyyid Abdullah. ‘Afâ anhümâ.

— Bu surette Halife-i müşarünileyh Hazretleri tarafından bugat-ı mezbûrun ile mukâtele için tayin olunan askerler, mukâteleden imtinâ ve firar eyleseler mürtekib-i kebîre ve âsim olup, dünyada ta‘zîr-i şedîde ve ukbâda azab-ı elîme müstahak olurlar mı? Beyan buyrula.

El-cevap: “Allahü Teâlâ a‘lem. Olur.”

Ketebehü el-Fakir Dürrizâde es-Seyyid Abdullah. ‘Afâ anhüma.

— Bu suretle Halife’nin asâkirinden olup da bugatı katledenler “gazi” ve bugat tarafından katl olunanlar “şehîd ü müsâb“ olurlar mı? Beyan buyrula.

El-cevap: “Allahü Teâlâ a‘lem. Olur.”

Ketebehü el-Fakir Dürrizâde es-Seyyid Abdullah. ‘Afâ anhüma.

— Bu suretle bugat ile muharebe hakkında sâdır olan emr-i Sultanî’ye itaat etmeyen Müslümanlar âsim ve ta‘zir-i şer‘iye müstahak olurlar mı? Beyan buyrula.

El-cevap: “Allahü Teâlâ a‘lem. Olur.”

Ketebehü el-Fakir Dürrizâde es-Seyyid Abdullah. ‘Afâ anhüma⁵²⁰ (EK-14).

r) *Meclis-i Mebusân’ın Feshi*

Meclis-i Mebusân’ın feshi hakkında şeref-sâdır olan İrade-i Seniyye sûreti:

“Esbâb-ı zarûre-i siyasiyeden nâşi, Meclis-i Mebusân’ın feshi iktiza etmesine ve Kanun-ı Esasîmizin muaddel 1. Maddesinin fırka-i mahsusası mucibince ledel-iktizâ Heyet-i Mebusân’ın feshi hukuk-ı Şâhânemiz cümlesinden bulunmasına binaen, Meclis-i mezkûrun ber-mucib-i kanun dört ay zarfında yeniden bil-intihâb içtima etmek üzere bugünden itibaren ber-mucib-i kanun feshini irade eyledim”⁵²¹.

⁵²⁰ **Vakit**, 11 Nisan 1920 (1336), Numara 871, s. 1.

⁵²¹ **Vakit**, 13 Nisan 1920 (1336), Numara 873, s. 1.

s) Vaziyet-i Umum Hakkında Mühim Bir Mülakat

Dün muharrirlerimizden biri Adliye Nâzırı Ali Rüştü Efendi'yi ziyaret ederek ahvâl ve vaziyet-i hazıra hakkında zirdeki sualleri sormuştur:

- Anadolu'daki Harekâtın mahiyeti nedir?
- “Harekât-ı isyanîenin mahiyeti, zahirde İzmir'i Yunanlılardan, Trakya ve Kilikya'yı Fransızlar ve Yunanlılardan kurtarmak maksadıyla “Millî Kuvvetler” namı altında ortaya atılanların Anadolu'da ahaliyi iz'âc etmek istemelerinden ibarettir. Şimdiye kadar bunların vücuda getirdikleri Harekât, hep Makam-ı Hilâfet'in arzusuna muvafık olduğu zannolunuyordu ve ahali de bu suretle iğfâl ediliyordu. Fakat Hatt-ı Hümayun ve Fetvâ-yı Şerif, bütün hakikatleri meydana çıkardı. Asayîşi ihlâl maksadıyla ortaya atılmış olanların vukua getirdikleri ahvâlin Makam-ı Hilâfet'çe takbîh edilmekte olduğu Anadolu ahali tarafından anlaşılınca, cümlelerin tebdîl-i fikir edebileceklerine şüphe yoktur”.
- İstanbul'da Harekât-ı isyanîeye iştirâk etmiş olanlar mevcut mudur?
- Hükümet'çe bu hususta resmî bir malumat yoktur. Fakat mesmûâtımıza nazaran, Divan-ı Harb'e teslimi lazım gelen bazı adamlar varmış. Hatta bunların içinden bazıları şehrimizden firar etmişlerdir. Fakat Hükümet'çe henüz resmî bir tespit icrâ edilmemiştir.
- Hatt-ı Hümayun ve Fetvâ-yı Şerife Anadolu'ya tebliğ edilmiş midir?
- Hükümet lazım gelen tebligatı icra etmek üzeredir. Şimdilik şimendifer münakalâtı münkatı' olduğu için her tarafa göndermek belki kâbil olamayacaktır. Bilahare Hükümetin Anadolu'ya göndereceği memur-i mahsuslar marifetiyle hakikat Anadolu ahalisine bildirilecektir.
- İsyanı tenkîl için bir kuvve-i tenkîliye teşkîli mutasavver değil midir?
- Hükümet'çe şimdilik öyle bir şeye lüzum görülmeyeceği ümit edilmektedir. Fakat lüzum görüldüğü takdirde jandarma kuvvetinden istifade edilecektir. Hükümet gayeye vusûl her türlü fedakârlığı icrâyaya amâde olduğu için gönüllü teşkilâtı vücuda getirilmesi jandarmada olduğu gibi, bu iş için maaşla asker istihdâm edilmesi de muhtemeldir.
- Acaba Ahmet Anzavur Paşa'nın kuvveti, usâtı tenkîle kâfi değil midir?
- Ahmet Anzavur Paşa'nın Kuvveti'nin ne derece olduğuna dair malumatımız yoktur.

- Ahvâl ve vaziyet-i umumiye ne kadar zaman zarfında tenevvür edecektir.
- Vaziyetin tenevvürü Anadolu meselesinin halline mütevakıftır. Hâl-i isyanda olan dört vilayetimiz ıslâh etmedikçe, vaziyet-i umumiyenin tenevvürü kâbil olamayacaktır⁵²².

t) Kuvâ-yı Milliye'ye Karşı Hareket

Haber aldığımızı göre, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı icra edilecek takibata dair bulunan ve Dâhiliye Nâzırı Reşit Bey tarafından ihzâr edilen layiha Meclis-i Vükelâ'ca tasvip edilmiştir⁵²³.

u) Kararname İrade-i Seniyye'ye İktirân Etti

“Kuvâ-yı Milliye namıyla taasubâne olarak ahalinin emvâl ve nukûdunu cebren ahz ü gasp ve kendilerini katle cüret eden erbâb-ı şekâveti te'dîb ve tenkîl ve kuvve-i zabıta ile memurîne Kavânîn-i Mevzua-i Devletin icra-yı ahkâmına tamamen tatbik hususunda kuvve-i tezahür olmak ve emniyet-i umumiyyeyi muhafaza etmek üzere, Hükümet-i Osmaniye'nin Kuvve-i Müsellaha-i Seyyaresi aksâmından olarak Kuvâ-yı İnzibatiye namıyla bir Heyet-i Zubbâtiye teşkili hakkında tanzim olunan Kararname, İrade-i Seniyye'ye iktirân etmiştir. İşbu heyet-i alay, tabur ve bölüklerden teşekkül edip efrâd ve küçük zabıtân, menâbi-i muhtelifeden gönüllü olarak alınacak efrâddan ibaret olacak ve alay kumandanlarına 150, tabur kumandanlarına 100, kıdemli yüzbaşılara 90, yüzbaşılara 80, tabur hesap memurlarına 75, tabur imamlarına 75, mülazım-ı evvellere 70, sânilere 60, hesap memuru muavinlerine 50, başçavuşlara 35, onbaşılara 33, efrâda 30 lira tahsisât-ı şehriyye her ay ibdâsında îtâ olunacaktır.

Kararname mucebince ümerâ ve zabıtân ve neferâta veliyy-i nimet-i bîminnetimiz Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin ferman-ı hümayunları dairesinde, sadakat ve istikametle hizmet eyleyeceklerine ve uğur-i hümayunlarında hayatlarını seve seve feda edeceklerine dair yemin etmeleri meşrû olup, ifa-yı hizmet esnasında malûl olan veya vefat enlerin kendilerine ve ailelerine muhtelif miktarda verilecek mükâfat-ı nakdiyeden başka, malûl olanların yirmi sene hizmet etmiş olanlara mahsus tekaüd maaşına nâil olacakları muharrerdir”⁵²⁴.

⁵²² **Vakit**, 14 Nisan 1920 (1336), Numara 874, s. 1.

⁵²³ **Vakit**, 15 Nisan 1920 (1336), Numara 875, s. 1.

⁵²⁴ **Vakit**, 23 Nisan 1920 (1336), Numara 881, s. 2.

v) *Anadolu'dan Gelen Heyetler*

Kuvâ-yı Milliye hakkında beyan-ı şikâyet ve Hâk-pâ-yı Şâhâne'ye arz-ı tazimât eylemek üzere, Dersaadet'e gelmiş olan Bolu, Gerede, Düzce, Adapazarı ve Sapanca ahalisinden mürekkebe heyetlerin bir kısmı, dün Saray-ı Hümayun'a azîmetle Huzur-i Padişahî'ye kabul buyurmuşlar ve Hâk-pâ-yı Şâhâne'ye arz-ı ubûdiyet eylemişler. Heyet erkânı mazhar-ı iltifat olarak, rüteb-i muhtelifeden nişanlarla taltîf buyurulmuşlardır⁵²⁵.

E- TBMM HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)

1- TBMM Hakkındaki 1920-1922 Yılları Haber ve Yazıları

a) *Kuvâ-yı Milliyecilerin İdam Ettikleri*

Dünkü Tercüman'da okunduğuna göre, ahîren Hoca Ahmet Efendi ile Ahmet Anzavur Paşa kuvvetleri Levâzım Müdürü Binbaşı Kemal, Jandarma Kumandanı Sarı Murat, Mustafa Sami Beylerle Adapazarı Ermeni tüccarından Şirinyan Efendi, Hendek Belediye Reisi Adil, Avukat Ali Galip, Hendek Nahiyesi Müdürü Kamil Beylerle Hoca Mustafa Efendi Kuvâ-yı Milliyeciler tarafından idam edilmişlerdir.

Bursa'ya giden ve orada Kuvâ-yı Milliyeciler tarafından bittevfik Ankara'ya sevk edilen Karabet Tercaniyan namında bir Ermeni tâciri de idam olunmuştur⁵²⁶.

b) *Düğün Masraflarının Tahdîdi*

Anakara'daki Meclis, Anadolu'daki düğün masarifâtının tahdîdi için ahîren bir kanun neşretmiş. Bu kanuna göre, düğünlerde ale'l-ıtlak cihâzın⁵²⁷ satışı, cihâzın açıktan nakli, erkek tarafından iki kattan fazla elbise ihdâsı, düğün günlerine münhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılmaması, ziyafet verilmemesi, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hedâyâ itâsı, göçek oynatılmaması gerekmektedir. Liva Meclis-i Umumîleri, bu hususa ait birer nizamname kaleme alacaklardır. Kanun hilâfına hareket edenler, 50 ile 100 lira ceza-yı nakdiye veya bir aydan altı aya kadar hapis cezasına müstahak olacaklardır⁵²⁸.

⁵²⁵ **Vakit**, 29 Nisan 1920 (1336), Numara 887, s. 2.

⁵²⁶ **Vakit**, 16 Haziran 1920 (1336), Numara 920, s. 2.

⁵²⁷ "Cehâz" olarak da okunan bu kelime, "çeyiz" anlamına gelir.

⁵²⁸ **Vakit**, 25 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1093, s. 2.

c) *Türklerin Davası*

Şark akvâmının garip bir talii var ki, bu da Garp memleketleri tarafından bir türlü tanınamamasıdır. Mütarekeden beri Türkler mütemadiyen sulh davalarını her suretle feryat ve teşrih ettikleri halde, bu davanın esası bir türlü Garp memleketlerinde vuzûh ve sarahatle anlaşılammıştır. Bunun içindir ki Mister Lloyd George Avam Kamarasında irâd ettiği son nutukta, Türkler ile uzlaşmanın imkânsız olduğunu işrâb etmek için: “İstanbul’u kendilerine bıraktık, İzmir hakkında tahrikât icrasına başladılar. Şimdi İzmir’i terk etmiş olsak Trakya’yı isteyecekler ...” demiştir. (Beş satır tayyedilmiştir.)

Türkler ne istiyorlar? Türkiye sulhunu katî bir surette halledebilmek için evvel-emirde bu noktayı iyice tahlil edebilmek lazımdır. Şüphesiz ki Lloyd George’un dediği gibi, Türkler nazarında bir İzmir meselesi, bir Trakya meselesi, bir Adana meselesi, bir Kürdistan meselesi, bir Ermenistan meselesi ... vardır. Ve Türkiye meselesini halletmek için, bu meselelerin ayrı ayrı birer suret-i tesviyeye raptedilmesi iktizâ etmektedir.

O halde Türklerin hulasâ-i müddeayâtı nedir?... Türkler her şeyden evvel, “kendilerinin hukuk-i medeniyeyi hâiz bir millet olduğunun tasdikini” istemektedir. Denilecek ki, Avrupa ne vakit Türklerin bir millet olduğunu inkâr etti? Şüphesiz açıktan açığa Avrupa böyle bir inkâr yoluna gitmedi. Lakin Sevr Muahedenamesi’ne öyle maddeler vaz’eyledi ki, bu maddelerin aynen kabulü Türkiye’nin hukuk-i medeniyeden iskâtından başka bir suretle tefsir edilemezdi⁵²⁹.

d) *Mustafa Kemal’in Müşirliğe Terfii*

Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal’e Müşirlik rütbesi verildiğini, Yerkir gazetesi haber almıştır⁵³⁰.

e) *Nakz Kararı: Mustafa Kemal Paşa ve Rûfekâsı Hakkındaki Hükmün Nakzı*

Kuvâ-yı Milliye namıyla teşkilâtta bulunmakla itham edilerek, Divan-ı Harb tarafından gıyaben idama mahkûm edilmiş olan Mustafa Kemal Paşa ve rûfekâsı hakkında Divan-ı Harpçe sâdir olan hükmün, Meclis-i Temyiz-i Askerîce nakz edildiği haber alınmıştır⁵³¹.

⁵²⁹ “*Türklerin Davası*”, **Vakit**, 2 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1101, s. 1.

⁵³⁰ **Vakit**, 3 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1102, s. 2.

⁵³¹ **Vakit**, 8 Şubat 1921 (1337), Numara 1138, s. 1.

f) *İstiklâl Marşı'nın Bestesi*

Büyük Millet Meclisi, İstiklâl Marşı olmak üzere Sebilür-Reşâd Başmuharriri Mehmed Akif Bey'in manzumesini kabul etmiştir. Maarif Vekâleti şimdi de bu marşın bestesini müsabakaya koymuştur. Bestenin notası Mayıs nihayetine kadar gönderilebilecektir. Kabul edilecek beste için, 500 lira mükâfat verilecektir⁵³².

g) *İstiklâl Marşı Bestesi*

Şair Mehmed Akif Bey'in Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen İstiklâl Marşı'nın birçok besteleri yapıldığından, birinin kabulü için İstanbul'daki erbâb-ı ihtisasa havalesinin münasip olup olmadığını Büyük Millet Meclisi'nce müzakere edilmiş ve bazı mebuslar bu meselenin bir ihtisas meselesi olduğundan İstanbul'daki erbâb-ı ihtisasa havale edilmesi lehinde idare-i kelâm etmişse de, Tunalı Hilmi Bey'in "beste İstanbul'a gidemez, Ankara her şey gibi bunu da kendisi yapacaktır" diye vâki olan itirazı üzerine, re'ye konarak bestelerin İstanbul'a gitmemesi karargâr olmuştur⁵³³.

h) *Büyük Millet Meclisi'nin İrşâd Heyeti*

Ankara, 30 Kânun-i evvel, Muhabir-i Mahsumuzdan:

Düşmanlarımızın teşkîl ettikleri propaganda şebekelerinin faaliyetine mukabele etmek maksadıyla, teşkîli ihtiyacı çoktan beri hissedilmekte olan İrşâd Heyeti ahîren teessüs etmiştir. Dâhilde ve hariçte neşriyât icrası suretiyle efkârı tenvîr ve ihzâr edecek olan heyetin riyasetini Erkân-ı Harp Reisi Fevzi Paşa deruhte etmişlerdir. Heyet, Dâhiliye ve Hariciye Vekilleriyle, Matbuat ve İstihbarat Müdür-i Umumisi'nden tereküb etmektedir⁵³⁴.

i) *Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü İctima Senesi Başlıyor*

Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri geçen senenin hadisat ve icraatını hulasa ederek Meclisin dâhili ve harici siyasetini tenvîr ve izah eden nutku:

"Efendiler! Bugün ikinci ictimâ senemizi ikmal ederek üçüncü millî seneye giriyoruz. Bu mazhariyetten dolayı Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ederim. Bu geçen sene zarfında Meclis-i Âlî'ce, milletçe ve orduca sebkedenden fedakârane mesaiyi de tebcîl ederim. Geçirdiğimiz ikinci millî senenin en mütebâriz vasfı olarak, iş ve ordu

⁵³² **Vakit**, 27 Mart 1921 (1337), Numara 1184, s. 2.

⁵³³ **Vakit**, 14 Teşrîn-i sâni (Kasım)1921 (1337), Numara 1412, s 1.

⁵³⁴ **Vakit**, 31 Kânun-ı evvel (Aralık) 1921 (1337), Numara 1458, s 1.

safhalarında çalışan efrâd-ı milletle askerlerin nâ-kabil-i tahammül tazyikât altında icbâr edildiğimiz bu kanlı maceraya alışmış ve ona saik olan müellim mecburiyetleri anlamış olmalarını zikredebilirim. Sözlerimin başında memleketin en aziz unsurları bulunan bu iki tabakayı millet hakkındaki sitayişlerimi tezkâr eyledikten sonra dâhilî ve haricî ve umumî vaziyet-i siyasiyemiz hakkındaki nokta-i nazarlarımı izaha geçiyorum:

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin dâhili idare ve siyasette düsturu, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunumuzun birinci maddesiyle Misâk-ı Millîmizin birinci ve beşinci maddelerinde katî ve sarîh olarak gösterilmiştir. Buna nazaran, idare usulümüz bilâ-kayd ü şart hâkimiyetine sahip olan halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Efendiler! Türkiye halkı ırken ve dinen ve harsen müttehid, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhûn ve mukadderât ve menâfî müşterek olan bir heyet-i içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-i ırkıyeye, hukuk-i ictimaiyeye ve şerait-i muhiyyeye riâyet, siyaset-i dâhiliyemizin esas noktalarındandır. Dâhilî teşkilât-ı idaremizde bu esas noktanın, halk idaresinin bütün mana-yı şamiliyle lâyük olduğu derece-i inkişâfa îsâl edilmesi siyasetimizin icabâtındandır.

Geçirdiğimiz senenin vaziyet-i dâhiliyesini telhîsen ifade edebilmek için bazı nikatı zikredeceğim. Bu sene zarfında bütün aksâm-ı memâlikte suret-i umumiyede müstakil ve arızasız bir manzara-i sükûn ve asayiş devam eylemiştir. Bazı iğfalât neticesi olarak geçen senenin evâilinde Koçgiri'de zuhur eden hâdise, ittihaz edilen tedâbirle teskîn edilmiştir. Duçâr-ı iğfal olanlar hakkında da hükümetçe lâzime-i adl ü şefkat ifa olunmuştur. Yunanlıların teşvikât ve tertibatıyla ihtilâlkârane teşebbüsâta bulunanların da tasavvur eyledikleri emeller akîm bırakılmıştır. Umûr-i dâhiliyenin emniyetle tedvîrinde en mühim ve maddî vasita olan jandarma teşkilâtı mühim kıtaât ilavesiyle takviye edilmiş ve müteaddid jandarma mektepleri açılmıştır. Dâhiliyeye ait umûrdan olmak üzere Posta ve Telgraf İdaresi'nde vücuda getirilen bazı teceddüdât da memnuniyete şayandır.

Efendiler! Milletimizi asayiş-i tam halinde yaşatmak nuhbe-i amalimiz olduğu gibi, onun sıhhatine itina etmek ve vesâit-i mevcudemiz nispetinde âlâm-ı ictimâiyesine çâresâz olmak da Hükümetimizin cümle-i vezaifindedir. Bu cümleden olmak üzere memleketimizin etibbâ ihtiyacı imkânın müsaadesi nispetinde telâfiye uğraşıldı. 1336 senesinde iki yüz altmış tabip müstahdemdi. Bu miktar, bu geçen sene zarfında üç yüz on ikiye iblâğ edildi. Elli tabibin daha tedarikiyle hekimsiz kazalara izamları tasavvur edilmektedir.

Efendiler! Muâvenet-i ictimaiye umurundan da muhtasaran bahsetmek isterim. Harb-i Umumî esnasında bu cihetlere iltica etmek mecburiyetinde kalan vilâyât-ı şarkîye ve müstahlise halkından rub'u memleketlerine tahrik edilmiştir. Bunların hemen nisfi yurtlarına vâsıl olmuştur. Bu sene mütebaki mültecilerin de iadesi mukarrerdir. Âhiren istihlâs edilen Adana ve Gaziyıntab mültecileri memleketlerine iade olundular. Henüz istihlâs edilemeyen vilâyât-ı garbiye mültecilerine imkân nispetinde muavenette devam olunuyor. Yurtlarına yeni avdet edenlere kanun-i mahsus mucebince, yemeklik, tohumluk ihdâsı muafiyet temini vesaire gibi teshilât iraesî suretiyle muavenet edilmektedir⁵³⁵.

Münasebât-ı Hariciyemiz

Efendiler! Bu sene münasebat-ı hariciyemiz netâyici itibariyle bizce, hayırlı birçok vakâyi ile memlûdur. Umumiyetle münasebât-ı hariciyemizi iki kısma ayırmak kabildir: Rusya ve Şark devletleriyle, Garp devletleriyle. Rus Şûralar Cumhuriyeti'yle mevcut münasebât ve revâbit-ı hasenemiz bu geçirdiğimiz sene zarfında en mükemmel bir surette inkişafında devam etmiştir. 16 Mart'ta Moskova'da bir muhadenet muahedenamesi akdettik. Bu muahede ile emperyalizminin savlet-i ihtiraskârânesine hedef olan iki devlet arasında avâmil-i tabiiyeden mütehassıl tesanüt, bir şekl-i hukukî ile de tespit edilmiş oldu. Türkiye-Rusya Muahedesi, Rusya'nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mesûd muahedâtın birincisidir. Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Sovyet Cumhuriyetleriyle Moskova Muahedenamesi esasları dairesinde, Kars'ta 13 Teşrîn-i evvel tarihli Muahedename'yi akdettik. Bu muahede ile şarkta hukukî bir şekil alan vaziyet-i fiiliyemiz de Sevr Muahedenâmesi'nin gayr-i kabil-i tatbik olduğunu gösteren vakâyiden biridir. Ermeni meselesi denilen (Yaklaşık dört satır tayyedilmiştir.) mesele Kars Muahedesi'yle, en doğru suret-i hallini buldu. Asırlardan beri dostâne yaşayan iki çalışkan halkın revâbit-ı hasenesi maal-memnuniye tekrar teessüs etti.

Ukrayna Sosyalistler Sovyet Cumhuriyeti ile de 2 Kânun-i sani'de, Ankara'da, yine Moskova Muahedenamesi esasâtı dairesinde, bir muahede akdettik. Kars Muahedenâmesi ahkâmına tevfiikan tarafeyn-i âkıdeyn arasında ticarî ve iktisadî münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelenamesi akdi için, Tiflis'e bir heyet-i Murahhasa gönderdik. Bu heyet el-yevm Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan

⁵³⁵ **Vakit**, 13 Mart 1922 (1338), Numara 1528, s 1.

Cumhuriyetlerinin murahhaslarıyla müzakerâttadır. Tarafeynin menafiine muvafık mukarrerat ittihaz edilerek, müzakeratın yakında hüsn-i hitâma ermesi me'mûldur.

Şark Devletleri ve Rusya İle Dostluğumuz

Rusya Sovyet Cumhuriyetine müttefik devletlerden Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kâsidler göndererek, mevcut revâbıt-ı mühâdenet in şeklen de tesbitini arzu etmiş, bu arzunun ifâsına tarafımızdan meserretle şitâb olunmuştur. Buhara'ya bugünlerde mühim ricalimizden bir zâtın taht-ı riyasetinde bir heyet-i sefaretimiz gitmek üzeredir.

Rusya Şûralar Cumhuriyeti ve müttefikleriyle en iyi münasebâtı tesis ve hüsn-i idâme ettiğimiz gibi bizimle hem-hal ve hem-dert olan Şark İslâm devletleriyle de revâbıt-ı mevcude-yi hasenenin takviyesini bir gaye ittihaz eyledik. Bu gayeye doğru yürürken, ilk muahedenâmeyi Afganistan Hükümet-i İslâmiyesi'yle 1 Mart'ta Moskova'da akdettik. İran Hükümet-i İslâmiyesi'yle de cây-gîr bulunan münasebât-ı hasene-i hem-civarîyi takviye nuhbe-i amâlimizdir.

Efendiler! Memleketimizin gerek siyaseten, gerek iktisaden hükm-i idamını ilân eden Sevr Muahedesini'nin tatbikine mümânaat etmek üzere, milletimizin girişmeye mecbur kaldığı mücehedat-ı azîmperverâne karşısında o muahedenin bize cebren kabul ettirilemeyeceğini birçok kanlı mücadelelerden sonra anlayan İtilâf Devletleri bizi Londra'ya davet etmişlerdi.

Fransa ve Sevr Muahedesini

Pek az bir zaman evvel bâği addedilen Hükümetimizin böyle bir konferansa resmen davet edilmesi, milletimiz hesabına kaydedilecek bir muvaffakiyet-i siyasîyedir. Bu davet Sevr Muahedesini'nin fiilen ve hükmen yok olduğunu göstermesi itibariyle de, giriştiğimiz bu mücadele yolunda muvaffakiyetle katolunmuş bir merhaledir.

Misak-ı Millîmiz dâhilinde akdedilebilecek bir sulhu imzaya hazır olduğumuzu bütün cihana göstermek maksadiyle iştirak ettiğimiz bu konferanstan hiçbir netice çıkmadı. Geçen sene Fransızlarla mübadele-i üserâ hakkında ibtidâr ve hüsn-i suretle intâc edilen müzakerât, Ankara'da akdedilen Türkiye-Fransa İtilâfhamesini'ne müncerr oldu.

Efendiler! Bu mukavelenin umumî ve esasî bir ehemmiyeti vardır ki: O da bununla bizzat Sevr Muahedesini'ni vücuda getiren zümre-i İtilafiye'nin en mühim bir rüknü olan Fransa'nın, muahede-i mezkûrenin kabiliyet-i tatbikiyeden mahrumiyetini fiilen ve hukuken kabul etmiş olmasıdır. Ankara Mukavelesini'ni müteakip Fransa

Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında münasebat-ı siyasiye teessüs etti ve Hükümetimizin mümessili Paris'e gönderildi. (Yaklaşık yirmi satır tayyedilmiştir.)

Siyaset-i Hariciyemizdeki Umdemiz

Siyaset-i dâhiliyemizde olduğu gibi siyaset-i hariciyemizde de umde-i esasiyemiz Misâk-ı Millî mevâddından ibarettir. Ve Misâk-ı Millî'yi kabul ederek, maddîyat ve manevîyat sahasında istiklâl-i tamımızı tasdik edenleri derhal dost telâkki ediyoruz.

Efendiler! Siyaset-i hariciyemizde âhar bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Ancak hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz. Medeniyet-i hâzıra-i beşeriyenin münasebât-ı beyneddüvelde ortaya attığı ve en ulvî, necip âmâl ve efkârın bir zübdesi demek olan "Her milletin kendi mukaddesatına kendisinin hâkim olması" hakkını biz yeryüzünde yaşayan milletlerin cümlesi için tanıyoruz, bizim de bu hakkımızın bilâ-kayd ü şart tanınmasını talep ediyoruz. Bu meşru ve muhikk talebimizi tanımamak yüzünden akan ve akacak olan kanların mesuliyeti şüphesiz müsebbiplerine râcidir.

Bizi dava-yı millîmizi takipten yıldırarak hiçbir vasıta, hiçbir kudret mutasavver değildir. Millî davamız bizim hayatımızdır. Hayatına suikast edilen en zayıf mahlûkatın bile bu kasta karşı isyan ve nefretle son nefese kadar kendisini müdafaaaya çalışmasından daha tabîî bir şey yoktur. Kaldı ki, bizim milletimizin azîm ve imanında ve mücadele kabiliyet ve kudretinde zerre kadar zaaf yoktur.

Efendiler! İstanbul, Cenâb-ı Peygamber'in bizzat alâka gösterdiği, Ebâ Eyyüb'ül-Ensârî Halit Hazretlerinin on dört asırdan beri mesnedinin temas ve nezaret-i maneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin makam-ı Hükümeti olmuş bir şehirdir. Milletimiz bu şehir-i dilârada beş asır makam-ı muallâ-yı Hilâfeti muhafaza etmektedir. İstanbul şehri, milletimizin nâ-mütenahi mesai ve fedakârlığı muhassalasının tecelligâhıdır.

Filhakika; milletimizin maddî ve manevî varlığını i'lâ eden âbidât ve müessesât ve âsar-ı medeniye İstanbul'da tekâsüf ettirilmiştir. Milletimiz, memleketin heyet-i umumiyesi zararına olarak bütün varını yoğunu, en büyük gayret ve himmetlerini kalb-gâh telâkki ettiği bu şehre ibzâl ve hatta israf eylemiştir. Binaenaleyh İstanbul bizce çok kıymetlidir, çok ehemmiyetlidir. Bunun içindir ki, İstanbul şehrinin emniyetini her türlü

halelden masûn bulundurmak umde-i asliyesi Misâk-ı Millî'mizin dördüncü maddesinde en kuvvetli prensiplerimizden birini teşkil etmektedir.

Efendiler! Büyük Millet Meclisi Hükümeti Türkiye'nin ve Türkiye halkının bekâ ve istiklâlini temine çalışıyor. Çünkü Türkiye'nin sahib-i aslîsi, sahib-i meşrû ve hakikîsi olan Türkiye halkının arzu ve irâde-i katiyyesi bu yoldadır. Bu idâre-i aliyye-i Milliye'nin hilâfında harekete cüret ve tasaddi edenler millete karşı âsi, bâği, haindirler. Bu gibi günahkârlar, evvel ü âhir irâde-i Milliye'nin tecelli-i adaletinden kurtulamazlar. Binaenaleyh, İstanbul'da bazı ricâlin ve Saray'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vaziyet ve mesaisini ihlâl ve işgalden mücânebet eylemelerine intizâr olunur.

Şark Cephesi'ndeki ordumuz birinci millî sene zarfında vatanın kendisine tevcîh eylediği vazife-i fedakârîyî ifâ ve ikmâl etmiştir. Komşu hükümetlerle de arzu olunan şekl-i dostânede münasebât teessüs etmiş bulunduğundan, kemâl-i sükûn ile vezâif-i nazariyesini ifaya, talim ve terbiye ile iştigale devam etmektedir. Elcezire Cephesi'yle merkezde ve memleketin aksâm-ı sâiresindeki kıtaâtımız vezaif-i mevdualarını sükûnetle ifa etmektedirler.

Garp Cephesi'ne gelince: Geçen sene bidâyetinde Birinci İnönü Muharebesi'nden çıkmış bir vaziyette bulunan ordumuz, mahiyeti düşmanlarımızca meçhul bir halde olarak, teşkilâtını tevsî ve itmâm eyliyordu. Bu esnada Yunanlılar, Londra Konferansı'nı zaman kazanacak ve Türkleri işgal edecek bir vasıta telâkki ederek, harekât mevsimini bekliyorlardı. Mart ortasında harekât mevsimi geldi ve Yunan ordusunun hazırlığı bitti, artık zamana ihtiyaçları kalmamıştı. Müteazzimâne bir surette Londra Konferansı'nı bertaraf ettiler.

Mart'ın 23'ünde her taraftan taarruza geçerek emperyalistlerin bir büyük müstemleke içindeki harekâtını taklideder bir şekilde vatanımızı istilâyâ başladılar. İlk günlerden sonra çetin muharebelere girişildi. Binnetice tarihin İkinci İnönü Muharebesi dediği bir büyük hâdisse vukua geldi. Bu büyük hâdiseyi Dumlupınar'daki harekât-ı taarruziye ve muvaffakiyetlerimiz takib eyledi. İkinci İnönü Muharebesi, milletimizin davasındaki isabet ve kudsiyeti bütün dünyaya neşretti. Yunan müddeîyâtındaki sahtelik de bütün cihanca malûm oldu.

Yine İkinci İnönü'den sonra Yunanlılar memleketimizi yakmakla, silâhsız ve silâh kullanmaya kudretsiz evlâdımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya isbât eylediler. Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmeyen ırz tecavüzâtını ve katliâmları Yunan kumandanlarının emriyle ve suret-i mahsusda teşkil olunan müfrezelerle yaptırarak, tahkikât neticesinde tezâhür ve

teeyyüd etmiştir. Yunanlılar, meselenin tahmin ettikleri kadar basit olmadığını İkinci İnönü Muharebesinde anladılar. Bunun üzerine umumî seferberlik suretinde esaslı bir surette tedâbire tevessül eylediler. Bütün ordularıyla ciddî bir sefere karar verdiler. Yunanlılar harekâta mukaddeme olarak, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i işgal ettiler. Ve bütün dünyaya neşrettikleri işâalarla Türkiye ordularını imha ettiklerini iddia ettiler. Erbâb-ı akıl ve mantığın inanmadığı bu düşman propagandalarına bizzat düşman mahâfilin inanmış olduğu anlaşılmaktadır.

İşte Efendiler! Geçen Mart ayı başında mahiyeti meçhul olan ordumuz bir sene zarfında mütemadiyen tekemmül ve terakki ederek, müteakip ve çetin muharebelerde düşmanı mütemadiyen mağlup eyleyerek bugünkü vüs'at ve kıymetine vâsıl olmuştur. Bugünkü kuvvetinin derecesini gelecek hâdisat izah edecektir.

Efendiler! Geçen iki senenin tedricî fakat emin semerâtını önümüzdeki eyyâm-ı mesai için mikyas tutarsak, neşât ve muzafferiyet günlerinden uzakta bulunmadığımızı görüyoruz. Bu yeni seneye her zamandan ziyâde emin, her zamandan ziyâde sakin bir vaz-ı vakur ile giriyoruz. Füturdan ve keslden mütecerred olarak giriyoruz. Nihayetsiz bir azim ve imânla mücehhez olarak giriyoruz.

Bizim için şu'le-i hayat ve ensâl-i âtiye için ümid-i necât olan mukaddes gayemize, bilâ-ârâm yürüyeceğiz ve fakat tevfikât-ı Sübhâniye ile behemehâl muvaffak olacağız". (Sürekli alkışlar, bravo sadaları.)

Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta.
Çekmez kürenin sırtı o tabut-i cesîmi⁵³⁶.

2- 1920 Yılı Mayıs-Aralık Ayları TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti İlişkileri Hakkındaki Haber ve Yazılar

a) *Anadolu'da Tebeddül-i Efkâr*

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden:

"Gerek Anadolu'nun muhtelif mahallerinden Dersaadet'e gelmekte olan heyet-i mahsusanın katî ifadâtından, gerek suver-i muhtelif ile alınan mevsûk ve resmî malumattan istihbâr olduğuna göre, Anadolu'da iğfâl edilmiş olanların efkârında şu son günlerde şâyân-ı dikkat derecede asâr-ı tebeddül husûle gelmekte olup, peyderpey ahali ile sivil ve askerî memurîn, Kuvâ-yı Milliye denilen teşkilâtın memleket için manen ve maddeten hiçbir fayda husûle gelmeyeceği takdir ve teşkilât-ı mezkûrenin siyaseten ve harben bir şey yapamamaktan başka, bilakis memleketi felakete doğru sürüklemekte

⁵³⁶ **Vakit**, 13 Mart 1922 (1338), Numara 1528, s 2.

olduğu tasdik ve itirafa başlamışlardır. Hatta Kuvâ-yı Milliye taraftarı olmakla ma‘rûf bulunanlar arasında dūr-endiş olanlar dahi, tebdil-i efkâra mecburiyet hissetmekte ve bazı mahallerde ahali-i mahallîyeye karşı irtikâb eyledikleri mezâlîm-i faciayı gören ve bunların netâyic-i vahimesini düşünerek, memleketin selâmeti ancak makam-ı muallâ-yı Saltanat ve Hilâfet’ten şeref-sâdır olacak iradât-ı seniyyeye itaat ve Hükümet-i Seniyye’nin icraat-ı sâibesine harfiyen riayetle olabileceğini talim eylemektedir”⁵³⁷.

b) *İdam Kararları*

Kuvâ-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın mürettib ve müşevviklerinden oldukları iddiasıyla maznûn-i aleyhim olan Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Âsitaneli Hüseyin Selahattin, Onikinci Kolordu Kumandanı Miralay İzmirli Fahrettin Beyler, Ondördüncü Kolordu Kumandanı Miraliva Yozgatlı Yusuf İzzet Paşa, Onuncu Fırka Ahz-ı Asker Kalemi Reisi Miralay Yanbolulu Abbas Hilmi, Harbiye Nezareti müsteşar-ı esbakı olup İstihzarât-ı Sulhiye Komisyonuna memur bulunan Miralay İzmirli İsmet, Ellialtıncı Fırka Kumandanı Miralay Bandırmalı Bekir Sami Beyler, Yozgat mebus-i sâbıkı feriklikten mütekaid İsmail Fazıl Paşa, Erzurum mebus-i sâbıkı Celalettin Arif, Beyrut ve Halep vali-i esbakı ve Amasya mebus-i sâbıkı Bekir Sami, Antalya mebus-i sâbıkı Hamdullah Suphi, Süvari Kolağalığı’ndan müstafî Aydın mebus-i sâbıkı Câmî ve Isparta mutasarrıf-ı esbakı ve Denizli mebus-i sâbıkı Hakkı Behiç, Sinop mebus-i sâbıkı Rıza Nur, Adliye müsteşar-ı esbakı ve Kastamonu mebus-i sâbıkı Yusuf Kemal, Eskişehir mutasarrıf lâhiki Fatin Beylerle Karacabey müftî-i sâbıkı Mustafa Fehmi, Ankara müftî-i sâbıkı Mehmet Rıfat Efendilerin tafsilatı 18 Ramazan 1338 ve 6 Haziran 1336 ve 24 numaralı Mazbata-i Hükmiyede muharrer olduğu üzere, isyan-ı vakıanın mürettib ve müşevviklerinden oldukları mertebe-i sübuta vâsıl olduğundan, i‘zâm-ı cürümlerinden dolayı Mülkiye Ceza Kanunnamesi’nin 45. Maddesinin birinci ve 55. Maddesinin dördüncü fıkralarıyla 56. Maddesine tevfikan, mûmâileyhimden asker olan Yusuf İzzet ve İsmail Fazıl Paşalarla Hüseyin Selahattin, Fahrettin, Abbas Hilmi, İsmet, Miralay Bekir Sami ve Cami Beylerin meslek-i askeriyeden tard ve hâiz oldukları nişan ve madalyaların istirdâdıyla beraber, mûmâileyhimin ve şerik-i cürümleri Celalettin Arif, Hamdullah Suphi, mebus-i sâbık Bekir Sami, Hakkı Behiç, Rıza Nur, Yusuf Kemal ve Fatin Beyler ile Mustafa Fehmi ve Mehmet Rıfat Efendilerin idamlarına ve hâl-i firarda

⁵³⁷ **Vakit**, 1 Mayıs 1920 (1336), Numara 889, s. 2.

bulunmalarına mebnî ol-bâbdaki ahkâm-ı kanuniyeye tatbikan cümlesinin mallarının hacziyle usulü dairesinde idare ettirilmesine dair Dersaadet Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harp'ten gıyaben verilen hüküm ve karar, ele geçtiklerinde tekrîr-i muhakeme edilmek üzere tasdik olunmuştur⁵³⁸.

c) *Kabinenin İstifası - Yeni Kabinenin Teşekkülü*

Sadrazam Damat Ferid Paşa, evvelki gün Kabinenin istifanamesini Zât-ı Hazret-i Padişahî'ye takdim etmiştir. Kabinenin istifası taraf-ı Padişahî'den kabul edilerek, yeni Kabinenin teşkili vazifesi tekrar Damat Ferid Paşa'nın uhdesine ihale edilmiştir.

Dün Hatt-ı Hümayun, Bâb-ı Âlî'de merasim-i mahsusa ile kıraat edildikten sonra Kabine ifâ-yı vazifeye başlamıştır.

“Vezîr-i Maâl-i Semîrim Ferid Paşa!

Heyet-i Vükelâ'nın istifası kabul olunarak, mesned-i Sadaret tecdîden uhdenize ihale ve Meşihât-ı İslâmiye dahi Mustafa Sabri Efendi uhdesine tefvîz kılınmış ve Kanun-i Esasî'nin 27. Maddesi ahkâmına tevfikân teşkil eylediğiniz Heyet-i Cedide-i Vükelâ tarafımızdan tasdik olunmuştur. Hemen Cenab-ı Hakk ve Kâdir-i Mutlak tevfikât-ı Sübhaniyesi'ne mazhar buyursun. Âmin bi-hürmeti Seyyidil-Mürselîn”⁵³⁹.

14 Zilkade 337 - 31 Temmuz 336
Mehmed Vahideddin

d) *Tebliğ-i Resmî*

Hükümet, usâtın tenkiline ve Anadolu'da asayişin iadesine karar vermiştir.

“Zümre-i İtilafiye tarafından Devlet-i Osmaniye'ye tahmîl edilen ve şerâit-i şedîdesi cümlelerin malumu bulunan Ahidnâme, tadilât-ı cüz'iyeye ile kesb-i katiyyet etmekle, geçen gün Saray-ı Hümayun'da huzur-i şevket-neşûr Hazret-i Padişahî'de akdedilen Meclis-i Âlî'de, bir re'-yi müstenkife mukabil bilcümle huzzâr bir mevcudiyet-i za'fiyeyi mahv-i katiyye tercih ederek, mezkûr ahidnâmenin kabulünü tensîb etti. Kabule mecbur olduğumuz mevâdd-ı mühimmeden biri, payitahtta bekâ-yı devletin Anadolu'da iade-i asayişe ta'lîk edilmesidir. Memleketimizde akl-ı selim ve vicdan-ı nezih eshâbından ziyade, İstanbul'da hafiyen ve Anadolu'da müsellahan Kuvâ-yı Milliye namıyla icra-yı faaliyet eden İttihat komitesinin şemâtet ve tesvîlâtı, saha-i siyasette daima bir zemin-i iğfâl bulmakta olduğu cihetle, bu erbâb-ı fesad, efkâr-ı umumiye-i Milliyemize şu zaman-ı buhranda icra-yı tesirden hâli kalmıyor. Usâtın

⁵³⁸ **Vakit**, 22 Haziran 1920 (1336), Numara 923, s. 2.

⁵³⁹ **Vakit**, 1 Ağustos 1920 (1336), Numara 952, s. 1.

İstanbul'da ve her taraftaki memurları Ahidname'nin reddine imkân kalmayınca, devleti bu hâl-i izmihlâle dûçâr eden âsilerle itilâf tavsiyesi çare-i mevhumundan bahse başladılar. Heyet-i Sâbika-i Vükelâ'dan bazıları aynı maksadla Anadolu'ya memur-i mahsus göndererek ve onlar tarafından dahi İstanbul'a adamlar gelerek vilayette ve payitahtta aylarca vukua gelen müzakerâtın ne suretle akîm kaldığı cümlelerin malumu olmakla, bu hâlin tekerrürü zayi-i vakitten başka bir fâide temin edemeyeceği tecârib-i adîde ile sabittir. Devlet-i Osmaniye'nin düştüğü şu felakette kaybedeceği zaman kalmadı. Payitahtımız ve mevcudiyet-i Milliyemiz tehlikededir...

Usâtın mukaddemâ ahaliye karşı memleketi kurtarmak hususunda bezl-i can edecekleri ve bu fedakârlıklarından millet-i Osmaniye'nin müstefid olacağı hakkındaki beyanâtın ve işaâtın ne derece akîm olduğunu bu günkü netâyic-i elîme-i makûse karşısında çekilip gidecekleri yerde hâlâ gûnâ-gûn tesvîlâtta muzırr olmaları aşikâr surette isbât etmektedir.

Usât, mahirâne bir surette, hariçten müzâheret ihtimali dahi beynennas işaa etmektedir. Hâlbuki Avrupa memâlikinde sahib-i mesuliyet ricâl-i hükümet ile hiçbir sıfat-ı resmîyeyi haiz bulunmayan kimseleri yekdiğerinden tefrîk etmek iktizâ eder. Usât, Bolşeviklerden imtidâd ediyorlar. Millet-i Osmaniye'ye bundan büyük hürmetsizlik olamaz.

Hükümet-i hazırâ için, adedini pek mahdûd eylediği erbâb-ı isyanın te'dîb ve tenkîli ve asayişin iadesi katiyyen matlûb ve mültezem olmakla, bu bâbda ittihâz edeceği meslek, sâlim ve makul dört ay mukaddem şeref-sâdır olan Hatt-ı Hümayun-i isabet makrûn-i Hazret-i Padişahî'de, irade ve ferman buyrulduğu vechle, bilfiil ikâ'-ı cürüm etmiş olan erbâb-ı cinayât ile mürettib ve müşevvikler müstesna olmak üzere mecburen bunlara serfürû eden zabîtân, memurîn-i mülkiye ve ahalinin mesuliyetten azâde bırakılmasıdır. Zaten kavânîn-i İlahî'ye ve medenîye usâtın cebr ü tazyîki altında hareket eden erbâb-ı mazeretin sulh ile muamele olunmasını âmirdir.

Hükümet-i hazırâ, usâtın tenkîli ve Anadolu'da asayişin iadesi suretiyle, yalnız Devlet-i Osmaniye'nin beka-ı mevcudiyetini istihlâs değil, kendilerine inkıyâd etmeyen köyleri, şehirleri ihrâk-ı binnâr eder. Kadın, çocuk ve ihtiyar binlerce efrâd-ı milleti katl ü itlâf ile dâmen-i insaniyeti ve sebep verdikleri ecnebî harekâtı karşısında bilâ-hicâb karar ile milletimizin hasâil-i ber-güzidesinden olan şöhet-i şecaatini lekedâr eden ve fakat müdafaasız milleti itlâf ve boğmadan çekinmeyen bu şâyân-ı nefret erbâb-ı usâtın harekât-ı şekâvetkâranelerinden, millet-i masume-i Osmaniye'nin ırz, can ve malını

kurtaracak, huzur ve rahatını iade ettikten sonra terakkiyât-ı medenîye ve maddîye ve manevîyeleri esbâbının istihzârına tevessül eyleyecektir”⁵⁴⁰.

e) Anadolu’ya Gidecek Heyet

Dün akşam geç vakit aldığımız habere göre, Hükümet Anadolu’ya bir heyet i’zâmını suret-i katiyyede kararlaştırmıştır. Heyet, bu hafta zarfında İnebolu tarikiyle Ankara’ya azîmet edecektir. Bu heyet arasında bizzat Dâhiliye Nâzırı İzzet Paşa ile Müsâlemet İttifakı Reisi Lütfü Fikri Bey hazır bulunacaktır. Yalnız heyet hareketini, Anadolu’dan İstanbul’a gelecek bir murahhasın vürûduna intizâren te’hir eylemektedir. Mezkûr murahhas İstanbul’a gelir gelmez heyet hareket eyleyecektir. Diğer bir rivayete göre, heyete Hanedân-ı Saltanat erkânından bir zât riyaset edecektir.⁵⁴¹

f) Muahedeyi İmzalayanların İdama Mahkûmiyeti

Bosfor’dan: “Ankara gazeteleri, ma’hûd İstiklâl Mahkemesi tarafından Sevr Muahedesi’ni imzaladıklarından dolayı Damat Ferid Paşa ile Hadi Paşa, Doktor Rıza Tevfik ve Halis Beyler hakkında hıyanet-i vataniyeden dolayı verilen idam kararlarını neşrediyorlar”⁵⁴².

g) Anadolu İle Müzakere

Anadolu’ya gönderilmiş olan murahhasın avdeti üzerine, Kuvâ-yı Milliye ile Hükümet-i Merkeziye arasında tesis edilecek itilâfın hutût-i esasiyesi takarrür etmiştir. Hükümetin Anadolu’ya memur-i mahsus göndermekten maksadı, Kuvâyı Milliye ile tesis-i irtibat etmesi esbâbını ihzâr etmekten ibaretti. Haber aldığımız göre, bozuk olan telgraf hatları tamir olunmuş ve Ankara Hükümeti’nce muhaberenin tesisine muvafakat edilmiştir. Bu hafta zarfında telgraf muhaberesine başlanacağı ümid edilmektedir. (Dört satır tayyedilmiştir)

Anadolu’dan avdet eden murahhası dün Dâhiliye Nâzırı İzzet Paşa kabul ederek, Anadolu’nun vaziyet-i umumiyesi hakkındaki izahâtını istimâ etmiştir. Dün içtima eden Encümen-i Vükelâ’da yine Anadolu meselesi mevzubahis olunmuştur. Fransızca İstanbul gazetesi, murahhasın Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Neşet Bey olduğunu söylemektedir⁵⁴³.

⁵⁴⁰ **Vakit**, 4 Ağustos 1920 (1336), Numara 955, s. 1.

⁵⁴¹ **Vakit**, 5 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1045, s. 1.

⁵⁴² **Vakit**, 15 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1055, s. 1.

⁵⁴³ **Vakit**, 24 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1064, s. 2.

h) Anadolu'ya Heyet Gidiyor

Kuvâ-yı Milliye ile anlaşmak üzere müzakerât icrâsı için Anadolu'ya gönderilecek heyet, bugün Anadolu'ya müteveccihen hareketi takarrür etmiştir. Heyet, Dâhiliye Nâzırı İzzet Paşa Hazretlerinin riyaseti altında, Bahriye Nâzırı Salih Paşa, Ziraat ve Ticaret Nâzırı Hüseyin Kazım, Bern Sefiri Cevat, Bâb-ı Âlî Hukuk Müşaviri Münir Beylerle Rasathane-i Âmire Müdürü Fatin Efendi'den terekküb eylemektedir.

Heyet, bu sabah saat sekizde Haydarpaşa'dan hareketle Bilecik'e gidecektir. Anadolu'nun bazı aksâmında şimendifer hatları kaldırılmış olduğundan, Heyet azası Bilecik'ten Eskişehir'e kadar otomobil ile seyahat edecektir. Eskişehir'den trenle Ankara'ya gidilecektir⁵⁴⁴.

i) Heyetin Azîmeti

Anadolu ile İstanbul arasında mevcut olan ikiliği izâle maksadıyla mevki-i iktidara gelmiş olan Tevfik Paşa Kabinesi, hedef-i siyasîsine doğru yeni bir adım daha atmıştır. Tevfik Paşa Kabinesi, geçen Teşrîn-i evvel'in 20'sinde Bâb-ı Âlî'ye gelerek, idare-i umûra vaz-ı yed ettiği zaman gazetelere akseden ilk şayia, Anadolu'ya bir heyetin azîmet edeceği suretinde idi. Fakat bu şayiaların resmen tahakkuku şimdiye kadar kâbil olmamış, Hükümet Anadolu'ya bir heyet i'zâmından evvel, bir memur-i mahsus vasıtasıyla vaziyeti tedkik etmeyi muvafik bulmuştu. Demek ki Tevfik Paşa Kabinesi, evvelce Anadolu'ya bir memur-i mahsus gönderirken, Anadolu ile ilk temasın tesisi kâbil olup olmadığını anlamakla beraber, bu temasın Anadolu'dan İstanbul'a gelecek bir heyet vasıtasıyla mı, yoksa İstanbul'dan Anadolu'ya gidecek bir heyet marifetiyle mi daha muvafik olacağını tahkik etmek istiyordu. Şu halde gönderilen memur-i mahsusun avdetinden sonra, Anadolu'ya bir heyet i'zâmına karar verilmiş olması; evvel-emirde, memlekette idareten mevcut olan gayr-i tabîi ikiliği izâle hususunda ümit hâsıl olduğuna; sâniyen, Anadolu ile yapılacak temasın tarz-ı icrâsı için ikinci şikkın tercih edildiğine delâlet eder.

Zaten Tevfik Paşa Kabinesinin Anadolu ile İstanbul arasında vahdet-i idare tesisi yolunda ümidperver olmasını, Anadolu'ya bir heyet i'zâm etmesinden istidlâl etmeye de hâcet yoktur. Bununla beraber mevzubahis olan vahdet-i idarenin ne gibi şerâit ile tesis olunabileceği henüz anlaşılmamıştır. Hükümet azasından hiçbiri Anadolu'dakilerin âmâl ve makâsıdı hakkındaki matâlibinin neden ibaret olduğunu izah etmemiştir.

⁵⁴⁴ **Vakit**, 3 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1071, s. 1.

Mamafih Anadolu meselesi teferruatı itibariyle tahlil edilince başlıca iki esasa ırcâ etmek mümkündür:

1. Anadolu ile İstanbul arasında sırf siyaset-i dâhiliyeye ait olan mesâil,
2. Sulh-i haricînin temini için ittihâzı icâb eden şerâit ve tedâbir.

Eğer Anadolu meselesi, siyaset-i dâhiliyeye ait hususâta münhasır olsaydı, şimdiye kadar çoktan bu mesele bertaraf edilebilirdi. (On satır tayyedilmiştir)⁵⁴⁵.

j) “Hâkan Kokusu Getirdiniz”

İzmir’de neşredilen İslahat gazetesi, 11 Kânun-i evvel tarihli nüshasında Anadolu ile cereyan eden müzakerât hakkında şu malumatı vermektedir:

“İzzet Paşa’nın riyaseti altındaki heyet, Anakara’ya muvâsalat etmiştir. Heyet, Ankara istasyonuna vâsıl olur olmaz fevkalade merasim karşısında kalmıştır. Hüseyin Kazım Bey’i Ahmet Ferit Bey müteaddit defalar kucaklamış, Hamdullah Suphi Bey, ‘Hâkan kokusu getirdiniz!’ diye bağırmıştır. Ahmet İzzet Paşa Hazretleriyle Salih Paşa ümitlerinin fevkinde ihtirâm gördüler. Mustafa Kemal kendilerine cidden fazla hürmet gösterdi. Heyetin bu suretle istikbâl anlatıyor ki, itilâf hüsn-i suretle neticelenecektir. Mustafa Kemal, Heyet muvâcehesinde Meclis-i Millî huzurunda ahvâl-i hazıraya dair bir nutuk îrâd edecektir. Ahmet İzzet Paşa, İstanbul Hükümeti’nin nokta-i nazarını izâh eyleyecektir.

Ahmet İzzet Paşa askerî üniforması lâbisti. Mustafa Kemal, heyeti istikbâl için Eskişehir’e memurîn göndermişti⁵⁴⁶.

k) Ahmet İzzet Paşa’dan Bâb-ı Âlî’ye Gelen Telgrafname

Anakara’da bulunan Dâhiliye Nâzırı İzzet Paşa’dan Sadrazam Tevfik Paşa Hazretlerine bir telgrafnâme vârid olmuştur. İzzet Paşa bu telgrafnamesinde, Sadrazam Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında cereyan eden muhabereyi yakından takip eylediğini, Ankara’ca serd olunan matâlibin Mustafa Kemal Paşa’nın şahsî fikri olmayıp, Ankara Büyük Millet Meclisi’nin netice-i mukarrerâtı olduğunu, kendisinin Ankara’da sarf-ı mesaiye devam ettiğini, müzakerâtın uzamasından mütevellid vaziyet-i mühimmenin nâ-hoş bir tesir uyandırmakta bulunduğunu bildirmiştir⁵⁴⁷.

⁵⁴⁵ “Heyetin Azîmeti” **Vakit**, 4 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1072, s. 1.

⁵⁴⁶ **Vakit**, 17 Kânun-ı evvel 1920 (1336), Numara 1085, s. 1.

⁵⁴⁷ **Vakit**, 11 Şubat 1921 (1337), Numara 1141, s. 1.

F- MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ KUVÂ-YI MİLLİYE, ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ İLE HEYET-İ TEMSİLİYE VE TBMM HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkındaki ilk haberini 5 Haziran 1919 (1335) tarihli nüshasında “*Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” başlığıyla vermektedir. Bu haberde mezkûr cemiyetin bir beyannamesini yayınlamış, cemiyetin kuruluş amacının Türkiye’deki Müslümanların hakk-ı hâkimiyetini müdafaa için faaliyette bulunmak olduğunu ifade etmiştir. Aynı günkü nüshada cemiyetin nizamnamesini de yayınlamıştır.

Vakit gazetesinde Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı, Havza Genelgesi ve Amasya Tamîmi hakkında hiçbir haber yer almamaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçtikten sonraki süreçle ilgili ilk haber, 11 Haziran’da neşredilmiştir. 11 Haziran 1919 (1335) tarihli *Vakit*’te Mustafa Kemal Paşa’nın askerlik görevinden azli haberi verilmekte ve 12 Temmuz tarihli nüshada ise Mustafa Kemal Paşa’nın çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ettiği haberi yer almaktadır.

Erzurum Kongresi hakkındaki ilk haber de *Vakit*’in 9 Ağustos tarihli nüshasında “*Vilayât-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukukiye-i Milliye Cemiyeti Kongresi*” başlığı ile verilmekte ve heyet-i âmîle olarak seçilen zâtların isimleri yer almaktadır. *Vakit*, Teşkilât- Milliye ile ilgili haberleri verirken, gerek İstanbul Hükümeti’nin ve gerekse Anadolu Harekâtı’nın yayınladığı tamîmlere yer vermiş ve ayrıca İstanbul Hükümeti’nden önemli kişilerle yapılan mülakatları da yayınlamıştır.

Vakit, Sivas Kongresi ile ilgili ilk haberi ise 5 Ekim 1919 (1335) tarihinde “*Sivas Kongresi’nin Mukarrerâtı*” başlığı ile vermiş ve aynı nüshada Mustafa Kemal Paşa’nın Kongrede irâd ettiği nutuk da yayınlanmıştır. Haberin devamında Kongre azalarının müzakerâta başlamadan önce yemin ettiklerinden bahsedilerek müzakerât sonucunda alınan kararlar da neşredilmiştir.

Vakit’in 6 Ekim 1919 (1335) tarihli nüshasında ise İstanbul Hükümeti ile Anadolu Harekâtı arasında itilâfın husûle geldiği haberi yer almaktadır. Ahmed Emin 7 Ekim tarihli “*Harekât-ı Milliye*” başlıklı yazısında, İstanbul Hükümeti’nin bütün tahribâtlarına rağmen Harekât-ı Milliye’nin teşekkül etmesinin iftihar duyulması gereken bir durum olduğunu söylemektedir. Ahmed Emin’e göre Harekât-ı Milliye, çok iyi bir istikamette olup, ecnebîlere husumet beslememekte ve her nevi İttihatçılık cereyanından uzaktır. Ahmed Emin, bu durumun sebebi olarak da Harekât-ı Milliye rüesâsının 1324 (1908) İnkılâbı’nın acı tecrübelerini iyi idrak etmelerine bağlamaktadır.

Bundan dolayıdır ki mezkûr Harekât, bir şahıs zorbalığı veya zümre nüfuzu şeklinde bir harekât olmayıp, saf bir memleket fikrinden doğan bir harekâttir. Ahmed Emin, “*Harekât-ı Milliye’nin bir gaye değil, bir vasıta olduğu ve asıl gayenin vatanın mevcudiyet, selâmet ve serbestî-i inkişâfından ibaret bulunduğu*” söylemektedir.

Ahmed Emin, Harekât-ı Milliye hakkındaki bu iyi düşüncelerinin bir rivayet veya bir tarafgirlikten dolayı olmadığını, bunun Sivas Kongresi’ne seyirci sıfatıyla katılan Chicago Daily News gazetesinin muhabiri Mister Brown tarafından da dile getirildiğini söylemektedir. Ahmed Emin, Mister Brown’ın şu sözlerini hatırlatmaktadır: “*Bu adamlarda nihayetsiz, misilsiz bir vatan muhabbeti var. Hayatlarını tehlikeye koyarak uğraşırken, vatanın selâmetinden başka hiçbir gaye görmüyorlar. Anadolu Harekâtı, nihayetsiz müşkilât karşısında asgari vesâit ve şerâit dairesinde ihrâz edilmiş azami derecede bir muvaffakiyettir.*”

Vakit gazetesi Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti ilişkileri hakkındaki ilk haberini 6 Ağustos 1919 tarihinde yayınlamıştır. 6 Ağustos tarihli *Vakit*, Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerinin Teşkilât-ı Milliye’nin ortadan kaldırılması hususundaki tamimlerini yayınlamıştır. 14 Ağustos tarihindeki nüshada ise *Takvim-i Vakâyi* kaynak gösterilerek Mustafa Kemal Paşa’nın askerlikten ihraç edildiği haberi yer almaktadır. 4 Ekim tarihli *Vakit*’te Damat Ferid Paşa Hükümeti’nin istifasının İstanbul gazetelerinde nasıl yer aldığına dair teferruatlı bir haber neşredilmiştir. *Vakit*, 8 Ekim’de ise Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasındaki haberleşmeler ve Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul Hükümeti’ne gönderdiği telgraf hakkındaki haberini yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında İstanbul Hükümeti’nden Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına riayet etmesini, Meclis-i Mebusân fiilen göreve başlayana kadar milletin mukadderatı hakkında herhangi bir resmi faaliyette bulunulmamasını ve Sulh Konferansına gönderilecek murahhasların önceki gibi ehil olmayanlardan değil, işin ehli ve milletin itimadına mazhar olan kişilerden seçilmesini istemiştir. Yine aynı telfrafta Mustafa Kemal Paşa, bu hususlarda itilaf sağlandığı takdirde Heyet-i Temsiliye’nin her konuda Hükümetin yardımcısı ve Hükümetin böylece daha muktedir olacağını ifade etmiştir.

Gazete 9 Ekimde ise Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa’nın Hükümet değişikliğinden dolayı Padişaha gönderdiği telgraf ile İstanbul’dan Ankara’ya gönderilen cevabî telgrafi yayınlamıştır. *Vakit* bundan sonraki günlerde Heyet-i Temsiliye Riyaseti’nin yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümet’ine gönderdiği birkaç telgrafi yayınlamıştır. 26 Ekim tarihli nüshada ise Bahriye Nâzırı Salih Paşa’nın

Amasya'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ahmet Rüstem Bey ile müzakerelerde bulunduğunu haberi verilmektedir.

Vakit, 20 Ocak 1920 tarihli nüshasında ise Meclis-i Mebusân'ın bugün itibariyle açılacağını haber vermektedir. Yine aynı nüshada Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin açılışı dolayısıyla Meclis-i Mebusân Başkanlığı'na gönderdiği tebrik telgrafı da yayınlanmıştır. Gazete bundan sonraki günlerde ise Misak-ı Millî ile ilgili haber ve yazıları neşretmiştir.

Ahmed Emin Misak-ı Millî ile ilgili olarak *Vakit*'in 17 Şubat 1920 (1336) nüshasında "*Ahd-i Millî Programı*" başlığı ile bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda, Ahd-i Millî'nin azamî fedakârlığı ve asgarî şerâiti hâvi bir sulh programı olduğunu ve bu programın Wilson Prensipleri neticesinde husule gelen vaziyetin, mukadderâtımıza ait meselelere tatbikinden başka bir şey olmadığı dile getirilmiştir. Ahmed Emin, Ahd-i Millî Programı'nın bazı eksikliklerinden de bahsetmektedir. Ahmed Emin'e göre Ahd-i Millî'de Ermeni meselesinden daha açık bir surette bahsedilmesi gerekirdi. Ayrıca programın azınlıklara ait maddesinin de genişletilerek, azınlıkların tasfiyesi ve mübadele konusunu da ihtivâ edecek şekilde olması gerektiğini söylemektedir.

Ahmed Emin, Misak-ı Millî Programı'nın eksikliklerini izah ettikten sonra mezkûr programda mevcut olan esasları da şöyle dile getirmektedir: "*Münhasıran Arapların yaşadığı bölgelerin mukadderâtı için yöre halkının re'yine göre karar verileceği, diğer bölgelerin ise ayrılmaz bir bütün olduğu esasının programda yer alması pek tabii bir şeydir*". Ayrıca Elviye-i Selâse ve Garbî Trakya'nın mukadderâtı için de halk oylamasına gidilmesinin pek haklı bir talep olduğunu ifade ederek, mezkûr bölgelerdeki Müslüman halkın nüfus itibariyle fazla olduğuna dikkat çekmektedir. *Vakit* 17 Şubat 1920 (1336)'deki nüshasında Ahd-i Millî (Misak-ı Millî)'nin sulh esaslarını maddeler halinde yayınlamıştır (EK-12).

Vakit, 1 Ocak 1921 (1337) tarihli nüshasında 1920 (1336) senesinin önemli olayları hakkında tafsilâtı bir yazı "*1337 Senesinin İlk Günü*" başlığı ile yayınlanmıştır. Bu yazıda özellikle İstanbul'daki kabine değişiklikleri ve bu değişikliklere sebep olan olaylar dile getirilmiştir. *Vakit* yine aynı yazıda 1920 senesinin dâhilî siyasetini şöyle özetlemektedir: "*Bu bir sene zarfında dâhilî siyasetimiz, sulh ve sükûndan, cebir ve şiddet tarikiyle; tekrar sulh ve sükûn yoluna avdet suretiyle hulâsa edilebilir. Şiddet devrinde Divan-ı Harpler, bugün Divan-ı Temyiz tarafından nakz edilmekte olan birçok kararlar vermiştir ki, bu miyânda su-i kasd faili olarak idam edilenler hakkındaki kararlar da vardır*".

Vakit gazetesinin 2 Ocak tarihindeki nüshasında “*Türklerin Davası*” başlığıyla yer alan makaleye göre Türkler, her şeyden evvel kendilerinin hukuk-i medeniyeyi hâiz bir millet olduğunun tasdikini istemektedir. Yine aynı makalede Avrupalı devletlerin Türkiye’ye dayattıkları Sevr Muahedenamesi’nde yer alan maddelerin Türkiye’nin hukuk-i medeniyeden mahrum bırakılması anlamına geldiği ifade edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI VE SEVR
ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920)

A- SAN REMO KONFERANSI VE SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI

1- San Remo Konferansı (18-26 Nisan 1920)

San Remo Konferansı, 18-26 Nisan 1920'de İtalya'nın San Remo kentinde toplandı. İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı Konferansta, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda kaybetmiş olduğu toprakların geleceği ele alındı⁵⁴⁸.

Londra Konferansı'nda ele alınmayan veya anlaşma sağlanamayan konular, San Remo Konferansı'nda karara bağlandı. Ele alınmayan konuların başında Kürdistan sorunu geliyordu. İngilizler, Kürtleri bir aşiretler federasyonu haline getirmek için çaba gösteriyordu. Ancak bu çabalar boşa çıkmıştır. Çünkü İngilizlerin aksine Kürtler, Türklerle birlikte yaşamak istiyorlardı. İngilizler, Kürtlerin Kuvâ-yı Milliye ile birleşmelerinden çekindikleri için bir oyalama siyaseti uyguluyorlardı. Aslında İngilizler Ermenileri de Kürtler gibi oyalıyorlardı. Çünkü Büyük Ermenistan'ın kurulması, İngilizlerin Osmanlı topraklarını taksim planını bozuyordu. Nihayet San Remo Konferansı'nda Kürtlere yerel özerklik garantisi verilmesi kaydıyla bölgenin Türklere bırakılması taslağı kabul edildi⁵⁴⁹.

Bu Konferanstaki İngiltere ve Fransa'nın Kürdistan taslağına göre sınırları Ermenistan'ın güneyinden ve Fırat'ın doğusundan geçecek özerk bir Kürdistan kurulacaktır. İstanbul Hükümeti barış anlaşmasından en geç altı ay sonra bu ülkenin statüsünü kabul edecektir. Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl sonra ise Kürtler, Cemiyet-i Akvâm'a başvurup Osmanlı'dan ayrılmak isteğinde bulunurlar ve onların bağımsız olarak kendilerini yönetebilecekleri kanaatine varılırsa, Osmanlı Devleti bu kararı kayıtsız şartsız kabul edecektir. İngiltere, böylece kurulması düşünülen Kürdistan'ı geçici olarak da olsa Türk yönetimine bırakmıştır. Ancak Müttefiklere göre Ermenistan kurulmadan Kürdistan'ın da kurulması imkânsızdı. Bunun için Müttefikler, ABD'nin Ermenistan'ı mandasına almasını ve sınırların tespitini teklif etmişlerdir. Ancak ABD Başkanı Wilson sadece Ermenistan ve Türkiye sınırının

⁵⁴⁸ F. ÇİLOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, s. 203-204.

⁵⁴⁹ Cevdet KÜÇÜK, "Sevr Antlaşması", *TDV*, XVIII, s. 3.

tespitini kabul etmiştir. ABD'nin Ermenistan'ı mandasına almaması kararı üzerine Kürdistan meselesi Konferansın gündeminden düşmüştür⁵⁵⁰.

San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ne sunulacak antlaşmaya son şekli verildi. Konferans süresince Müttefikler, Millî Mücadele'deki gelişmeleri söz konusu bile etmediler. Bununla birlikte Müttefikler, 22 Nisan'da İstanbul Hükümeti'nden Paris'e bir heyet göndermesini istediler⁵⁵¹. Müttefiklerin Osmanlı Devleti'ni Paris'e davet ettiklerinden bir gün sonra 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır. Bu davetten sadece sekiz gün sonra ise Mustafa Kemal Paşa bir tamim ile TBMM Hükümeti'nin kurulduğunu Avrupa Devletleri Dışişleri Bakanlıklarına bildirmiştir. Artık "Mustafa Kemal" ismi, Müttefikleri tedbir almaya sevk etmeye başlamıştır⁵⁵².

Konferans'ta, Osmanlı Devleti'ne uygulanacak antlaşmanın esaslarında uzlaşmaya varan İtilaf Devletleri, Paris'e davet edilen Osmanlı Hükümeti temsilcisi eski Sadrazam Tevfik Paşa'ya 11 Mayıs 1920'de antlaşma taslağını sunmuşlardır. Taslak, o güne kadar İtilaf Devletlerinin bir dediğini iki etmeyen ve her şeyiyle onlara teslim olan Osmanlı Hükümeti tarafından bile tereddütle karşılanmıştır⁵⁵³. Tevfik Paşa, bağımsızlık prensipleriyle bağdaşmayan bu antlaşma şartlarını kabul edemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Lloyd George, İstanbul Hükümeti'ne antlaşma şartlarını kabul ettirmek için Yunanlıları 22 Haziran'da üç koldan harekete geçirdi. Yunanlılar 8 Temmuz'da Bursa'yı ele geçirerek Afyon ve Eskişehir'e doğru ilerlemeye başladılar. 20 Temmuz'da bütün Trakya Yunan işgaline uğradı. Bu durum karşısında çaresiz kalan Damat Ferit Hükümeti, İngilizleri kızdırmamak üzerine inşa ettiği genel politikasının da bir gereği olarak antlaşmayı imzalayacağını açıklamıştır⁵⁵⁴.

Bu arada Müttefikler 11 Temmuz'da toplanan Spa Konferansı'nda antlaşma şartlarında bazı küçük değişiklikler yaptılar. Müttefikler, 16 Temmuz'da Osmanlı Hükümeti'ne antlaşma şartlarını kabul etmeleri için on günlük süre tanıdıklarını bildirdiler. Yunanlıların birkaç koldan ilerlemelerinden dolayı Padişah barış şartlarını görüşmek üzere 22 Temmuz'da Saltanat Şûrâsı'nı topladı. Şûrâ'da Topçu Feriki Rıza Paşa hariç toplantıya katılanların tamamı antlaşmanın imzalanmasını kabul ettiler⁵⁵⁵.

⁵⁵⁰ Şayan ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", **ÇTTD**, VIII/18-19, 2009 Bagar-Güz, s. 239-240

⁵⁵¹ C. KÜÇÜK, "Sevr Antlaşması", **TDV**, s. 4.

⁵⁵² Ş. ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 240

⁵⁵³ T. F. ERTAN, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı ...", s. 25; Ş. ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 241.

⁵⁵⁴ Ş. ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 241; T. F. ERTAN, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı ...", s. 25.

⁵⁵⁵ C. KÜÇÜK, "Sevr Antlaşması", **TDV İslam Ansiklopedisi**, s. 4.

2- Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920)

Sevr Antlaşması, genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu iken, özelde ise Mondros Mütarekesi sonrasında ortaya çıkan sürecin bir parçasıdır. 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile imzalanan Mondros Mütarekesi, maddeleri itibariyle, bir mütarekeden daha geniş ve daha derin amaçları olan hükümleri ihtiva ediyordu. Çünkü Mütareke, sadece savaşı iki tarafın karşılıklı olarak silahları bırakmayı ve savaşı bitirmeyi sağlamamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne siyasî, askerî ve malî açıdan ciddi sınırlamalar da getirmiştir. Ordusu terhis edilen ve silahlarına el konulan Osmanlı Devleti, adeta eli kolu bağlanmış bir vaziyette işgale açık bir hale gelmiştir. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İtilaf Devletleri, Mütarekenin imzalanmasından sadece birkaç gün sonra dört yıllık savaş boyunca ele geçiremedikleri Osmanlı topraklarını, üstelik Mütareke maddelerini gerekçe göstererek işgale başlamışlardır⁵⁵⁶.

İtilaf Devletleri Sevr'in hazırlığı için ilk olarak 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nı topladılar. Konferans'ta 28 Haziran 1919'de Almanya ile daha sonra ise Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ile savaşı bitiren antlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye meselesi veya diğer bir ifadeyle *Şark Meselesi* ise çeşitli sebeplerden dolayı gecikmiştir. Bu sebepler, Almanya ile imzalanan Versailles Antlaşması'nın uygulamaya konulmasının Müttefiklerin epeyce zamanını alması, Osmanlı Devleti'nin paylaşmasında kendi aralarında ortaya çıkan rekabet ve çıkar çatışması idi. Ancak en önemli gecikme sebebi ise hem ABD'nin hem de yeni kurulan Milletler Cemiyeti'nin, kurulması için herkesi ikna ettikleri Ermenistan'ı ve İstanbul-Boğazlar bölgesini mandası altına almak düşüncesi idi⁵⁵⁷. Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve ayrılmayı düşünen unsurların katıldığı bir konferans olmuştur⁵⁵⁸.

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için Paris Konferansı'ndan sonra Londra ve San Remo Konferanslarını da toplamışlardır. 12 Şubat 1920'de toplanan Londra Konferansı'nda İngiltere ve Fransa, İstanbul, Boğazlar, kapitülasyonlar ve malî denetim konularında çalışmalarını tamamlayarak bir karara varmışlardır. San Remo'da ise Kürdistan ve Ermenistan meseleleri üzerinde durulmuştur⁵⁵⁹.

⁵⁵⁶ Temuçin Faik ERTAN, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 58, Bahar 2016, s. 22-23.

⁵⁵⁷ Ş. ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 236-237.

⁵⁵⁸ T. F. ERTAN, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı ...", s. 22-23.

⁵⁵⁹ Ş. ULUSAN, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 239.

Sevr Antlaşması Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya; bunlarla Müttefik Devletleri oluşturan Belçika, Yunanistan, Hicaz, Ermenistan, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çeko-Slovakya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 10 Ağustos 1920’de imzalandı. Antlaşmayı önce Osmanlı Devleti adına Âyan Meclisi üyeleri Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey ve Bern Elçisi Reşad Halis Bey, sonra da Müttefiklerin temsilcileri imzaladılar⁵⁶⁰. Böylece Versailles’in Sevr Porselen Fabrikası Konferans Salonu’nda 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile yüzyıllardan beri paylaşılmayan Osmanlı Devleti, kâğıt üzerinde de olsa paylaşılmıştır⁵⁶¹.

Sevr Antlaşması 433 maddeden oluşuyordu. Mondros Mütarekesi ile fiilen yıkılan ve toprakları işgal edilen Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması ile hukukî olarak da parçalanıyor; siyasi, ekonomik, malî ve askerî alanlarda çok ağır yükümlülükler altına sokuluyordu. Böylece Sevr Antlaşması ile Avrupa’nın uzun zamandan beri yakından ilgilendiği “Şark Meselesi”, İtilaf Devletlerinin lehine çözümlenmiş oluyordu⁵⁶².

Sevr’e göre artık Anadolu’nun hiçbir köşesinde Türk hâkimiyeti kalmıyordu. Sevr Antlaşması’yla Osmanlı Devleti tebaasız bırakılmış ve kapitülasyonlar bütün devletlere verilmiştir. Böylece Müttefikler, istedikleri yerleri işgal edebilecekler ve istedikleri yerlerde işgal kuvveti bulundurabileceklerdi. Telsiz, telgraf hatlarını kontrol edebileceklerdi. Ayrıca bütün bu yapılacak faaliyetlerin masraflarının da Osmanlı maliyesinden karşılanacağını Antlaşmada yer alması, İtilaf Devletlerinin asıl amacının “barış” yapmak olmadığı ve Türklüğü yok edinceye kadar uğraşacaklarını göstermekteydi⁵⁶³.

Ancak İtilaf Devletleri bu amaçlarına ulaşamamışlardır. Çünkü Mondros Mütarekesi’nin uygulanmasıyla Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Kurtuluş Savaşı başlamış ve Anadolu’da yeni bir Türk Devleti kurulmuştur. İstanbul Hükümeti Sevr Antlaşması’nı imzalayınca, Ankara Hükümeti de Sevr Antlaşması’nı asla kabul etmeyeceğini açıklamıştır⁵⁶⁴.

Nitekim BMM, 19 Ağustos 1920’de Sevr’i imzalayanları “vatan haini” ilan etmiştir. Türkler için bir ölüm kararı olan Sevr, bağımsızlık prensipleriyle bağdaşamamaktaydı. Türk milleti verdiği Millî Mücadele ile 24 Temmuz 1923’te Sevr’e

⁵⁶⁰ R. UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s. 515.

⁵⁶¹ Ş. ULUSAN, “*Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye*”, s. 242.

⁵⁶² R. UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s. 518.

⁵⁶³ Ş. ULUSAN, “*Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye*”, s. 243-244.

⁵⁶⁴ R. UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s. 518.

imza koyan devletlerle Lozan Antlaşması'nı imzalamıştır. Böylece bu devletler, kendilerinin hazırlayıp ve Osmanlı Devleti'ne imzalattıkları Sevr Antlaşması'nı, yine kendi imzalarıyla hükümsüz bırakıyorlardı. Zaten daha Sevr imzalanmadan önce Ankara Hükümeti, 16 Mart'tan itibaren İstanbul Hükümeti tarafından imzalanan bütün antlaşmaları hükümsüz sayacağını dünyaya ilan etmiştir⁵⁶⁵. Kurtuluş Savaşı'nın üstün ve mutlak bir zaferle sonuçlanması sonucunda Sevr Antlaşması hiçbir zaman uygulanamadı ve geçersiz bir antlaşma olarak kaldı⁵⁶⁶.

B- VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR

1- San Remo Konferansı Öncesi Gelişmeler İle Konferans Hakkındaki Haber ve Yazılar (14 Nisan-21 Mayıs 1920)

a) *San Remo Konferansı Toplanıyor*

San Remo Konferansı 19 Nisan'da küşâd edilecektir.

Petit Jurnal gazetesi bu hususta ber-vech-i âti malumatı itâ ediyor: “Fransa Hükümeti, Almanya'nın terk-i teslîhâtı ve Versay Muahede-i Sulhiyesi'ne müteallik mesâil-i muhtelifeden maada, mevâdd-ı askeriye gibi bazı aksâmı, el-yevm muallâkta bulunan Türkiye Muahede-i Sulhiyesi müzakeresine iştirak edecektir. İstanbul'un mukadderâtı tekrar mevzubahis olması meşkûk ise de, İzmir'in aidiyeti meselesi ağleb-i ihtimal müzakere edilecektir”⁵⁶⁷.

b) *Murahhaslarımız Versay'a Gidecekler*

Osmanlı Sulh Muahedesini'nin tanzimi ikmâl edilmiştir. Muahede San Remo'da tasdik edildiği takdirde, murahhaslarımız Nisan sonunda davet edileceklerdir.

Roma'dan gelen haberlere nazaran, Osmanlı Muahede-i Sulhiyesi bilfiil hazırdır. Yalnız askerî nokta-i nazardan teferruata ait bazı mesâilin tesviyesi kalmıştır. Muahede, San Remo Konferansı'na tevdi olunacaktır. Bu Konferans'a Paris ve Londra Konferanslarından daha büyük bir ehemmiyet atfedilmektedir. Çükü bu Konferans'ta Mösyö Lloyd George, Lord Curzon, Millerand ile Müttefik Devletler Süferâsı da hazır bulunacaklardır. San Remo Konferansı'nın ilk tedkîk edeceği mesele, Osmanlı

⁵⁶⁵ Ş. ULUSAN, “Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye”, s. 248-249.

⁵⁶⁶ R. UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s. 518.

⁵⁶⁷ **Vakit**, 14 Nisan 1920 (1336), Numara 874, s. 1.

Meselesi'dir. Osmanlı murahhasları muahedenin tevdi için ay nihayetine doğru Paris'e davet edileceklerdir⁵⁶⁸.

c) *Sulh Hazırlığı*

Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde bir encümen teşkili:

Sulh murahhaslarımızın yakında Konferans'a davet edilmelerine intizâr ediliyor. Konferansta mevzubahis olacak mesâil arasında, iktisadî meselelerin mühim bir mevki işgal edeceği şüphesizdir. Bu sebeple, murahhaslarımızın hîn-i hâcette müracaat edebilmeleri için, iktisadî mesâil hakkında etraflı malumatı muhtevî bir proje ihzârı zımında, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde bir encümen teşkîl edilmiştir. Encümen, Nezaret Müsteşarı'nın riyasetinde Orman, Maâdin, Ziraat, Ticaret ve Sanayi Müdür-i Umumileri ile Hukuk Müşaviri'nden mürekkeptir⁵⁶⁹.

d) *San Remo Konferansı Dün İlk İçtimanı Akdetti*

İngiliz, Fransız, İtalyan Başvekilleri ile diğer murahhaslar San Remo'ya vâsıl olmuş ve müzakerâta başlamışlardır. Konferansın bir hafta kadar devam edeceği tahmin olunuyor.

Londra Konferansı'nda ikmâl edilemeyen mesâil-i siyasiyeyi müzakere ve bir netice raptetmek üzere, Müttefik Devletler Başvekilleri ile alel-umum İtilaf Devletleri murahhaslarından mürekkep olarak San Remo'da içtimai takarrür eden Konferans, ilk içtimanı dün akdetmiş ve müzakerâta başlamıştır. Vaziyet-i siyasiyenin pek ziyade nezaket kesb ettiği şu zamanda, San Remo Konferansı'nda cereyan edecek müzakerâtın her tarafta büyük bir ehemmiyetle takip edileceği şüphesizdir. Konferans ruzname-i müzakerâtı hakkında şimdiye kadar alınan haberlere bakılırsa, Konferans bugün bütün cihanı meşgul eden bilcümle mesâil ile meşgul olacaktır. Almanya'nın terk-i teslihâtı, Rusya'ya karşı ittihaz edilecek hatt-ı hareket, birçok safhalara giren Adriyatik Meselesi, müşkilât-ı maliye ve sulhumuza mütedâir mesâil bu miyânda dâhildir.

Bu meseleler arasında bizi en ziyade alakadâr eden, hiç şüphesiz sulhumuza dair cereyan edecek olan müzakerâttır. Londra Konferansı, sulhumuzun esas hatlarını kararlaştırmış, hatta Sulh Muahedemiz kısmen tanzim edilmiş olmakla beraber San Remo'da cereyan edecek olan müzakerâtın, mukadderâtımız üzerinde büyük bir tesiri olacağı şüphesizdir.

⁵⁶⁸ **Vakit**, 16 Nisan 1920 (1336), Numara 876, s. 1.

⁵⁶⁹ **Vakit**, 16 Nisan 1920 (1336), Numara 876, s. 2.

Konferans'a iştirâk etmek üzere, el-yevm San Remo'ya altı heyet vâsıl olmuştur. Bunlar, İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Belçika ve Yunan Heyetleridir.⁵⁷⁰

e) *Sulh Konferansı'na Davet Edildik*

Sulh Konferansı nihayet başlıyor. San Remo Konferansı ilk içtimasında mukadderâtımız ile meşgul olmuş ve Sulh Murahhaslarımızın Mayıs'ın 10'unda Paris'e davet edilmesine karar vermiştir. (Sekiz satır tayyedilmiştir).

El-yevm Bâb-ı Âlî'de Murahhaslarımızın tayini ile iştilal edilmektedir. Heyet-i Murahhasa'nın kimlerden mürekkep olacağı henüz suret-i katiyyede tahakkuk etmemiş ise de, Heyete Sadrazam Paşa'nın riyaset etmesi takarrür eylemiştir. Heyetin Paris'e ne vasıta ile gideceği henüz malum değildir.⁵⁷¹ (EK- 15).

f) *Konferans İstanbul ve Boğazlar Hakkında Katî Kararını Verdi*

Konferansın tebliğ-i resmîyesine nazaran, San Remo Konferansı dün Türkiye Muahede-i Sulhiyesini müzakere etmiştir. Meclis-i Âlî, ba'dezzevâl Osmanlı meselesi hakkında Wilson notasına verilecek layiha-ı cevabîyeyi tedkîk etmiş ve ba'dehu Muahede-i Ahkâm-ı Maliyesini ve Kürdistan meselesini müzakere etmiştir.

Gazeteler, cereyan eden müzakerât hakkında ber-vech-i âti izahâta bulunuyorlar:

Matin gazetesine nazaran Trakya, Yunanistan ve Avrupa-yı Türkî ile Boğazların usul-i idaresi mevzubahis olmuştur. Mütahassısların mütalaası vecihle Boğazların beynelmilel idaresini ve Gelibolu'nun daimi işgali tasavvur edilmiştir. Reis-i Cumhur'a verilen cevapta, Amerika'nın Türkiye ile hâl-i harpte bulunmadığı ve fazla olarak ahvâlın icap ettirdiği tedâbirde mesuliyet kabul etmediği nazar-ı itibara alınmaktadır. Şu hâlde Reis-i Cumhur Wilson'un teklifâtı mesmû' olmayacaktır.

Petit Jurnal gazetesine göre, Meclis-i Âlî, Londra'da tanzim edilmiş olan Muahede müsveddesini madde madde tedkîk etmeyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni usul-i idaresini temine matuf malî ve askerî hususâtın tatbiki çarelerini tedkîk etmiştir.

Ajans Havas'ın bir tebliğine göre, Meclis-i Âlî, istikbâlde Türkiye zimâmdârâtının ahaliyi iğfal ve tekrar komşuları için tehlike teşkil etmesine meydan vermemek için, Boğazların beynelmilel bir idareye tabi olmasına ve İstanbul'da

⁵⁷⁰ **Vakit**, 20 Nisan 1920 (1336), Numara 878, s. 1.

⁵⁷¹ **Vakit**, 22 Nisan 1920 (1336), Numara 880, s. 1.

Müttefikîn efrâdı yerleştirilmesine karar vermiştir. Gazeteler, Meclis-i Âlî'nin 6 veya 7 Mayıs'ta Paris'te yeniden içtima edeceğini yazıyorlar⁵⁷².

g) Sulh Murahhaslarımız Takarrür Ediyor

San Remo Konferansı'nda verilen karar üzerine, Sulh Murahhaslarımızın 10 Mayıs'ta Paris'te bulunmaları Hükümetimize resmen tebliğ edildiğinden beri, iki gündür Bâb-ı Âlî'de Murahhaslarımızın intihâbı ile iştilal edilmektedir. Heyet-i Murahhasa'ya Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın riyaset etmesi evvelce düşünülmüş ise de, Sadrazam Paşa'nın Harbiye Nezareti Vekâleti deruhte etmiş bulunması ve esasen üç Nâzırın Heyet-i Murahhasa'ya dâhil olması hasebiyle, İstanbul'da kalması daha münasip görüldüğünden Sadrazam Paşa, ağleb ihtimal bilahare vaz-ı imza için Paris'e azîmet edecektir.

Bâb-ı Âlî'den alınan malumata nazaran, Sulh Heyet-i Murahhasası'na Sadr-ı Esbak Tevfik Paşa riyaset edecektir. Murahhas Heyeti arasında Dâhiliye Nâzırı Reşit, Maarif Nâzırı Fahreddin Beyler bulunacak ve Harbiye Nâzırı Muhtar Paşa da Avrupa'da heyete iltihak edecektir. Ümerâ-yı askerîyeden bir zâtın da heyete dâhil olacağı ve Murahhaslara icap ettiği kadar kâtip terfîk edilecektir⁵⁷³.

h) Konferansın Mukarrerâtı: Boğazların Murakabesi

Boğazlara üç büyük devlet murakabe edecektir.

San Remo Konferansı dün Türk Meselesinin tedkîkine devam etmiştir. Meselenin bütün cihet-i fenniyesi der-pîş olunmuştur.

Mütehasısîn-i askeriye, Boğazların murakabesiyle Türk İmparatorluğu'nun teşkilât-ı dâhiliyesi hakkında içtima olunmuştur. Boğazların murakabesi, hukuk-i mütesâviye ile üç devlet-i muazzama tarafından icra olunacaktır. Bundan başka, Duyûn-i Umumiye hakkında da, büyük devletlerarasında hukuk-i mütesâviye ile beynelmilel mâli bir komisyon teşkîli takarrür etmiştir. Kürdistan meselesi için de bir komisyon teşkîl olunmuştur.

Meclis-i Âlî dünkü içtimasında, Türk Muahedesi'nin mâli mevâddını ve duyûn-i Osmaniye'nin yeni teşkîl edilecek Hükümetler beyninde taksim edilmesini ve Türk hâkimiyeti altında bulunacak havali hakkındaki kararları tasvip etmiştir⁵⁷⁴.

⁵⁷² **Vakit**, 23 Nisan 1920 (1336), Numara 881, s. 1.

⁵⁷³ **Vakit**, 23 Nisan 1920 (1336), Numara 881, s. 1.

⁵⁷⁴ **Vakit**, 24 Nisan 1920 (1336), Numara 882, s. 1.

i) Muahedemizin Tedkiki İkmâl Edilmek Üzeredir

San Remo Konferansı, Türkiye Muahedenamesi'nin tedkikini ikmâl etmek üzere bulunuyor. Meclis-i Âlî, Türkiye İmparatorluğu'ndan ifrâz edilecek arazinin taksimini takarrür ettirmeksizin yeni imparatorluğun hudutlarını tayin etmiştir. Meclis-i Âlî bu sabahki içtimada, Türkiye Sulh Muahedenamesi'nin maliyeye ait mevâddını tedkik etmiştir. Badehu, Ermenistan ve Batum mesâili ile Türkiye'de ekalliyetlerin himayesi müzakere edilmiştir.

San Remo'dan alınan haberlere göre, Erkân-ı Harbiye Rüesâsı içtima ederek, sulttan sonra Türkiye'nin ne miktar asker bulundurabileceğini tedkik etmişlerdir. Türkiye Muahedenamesi'nin bilcümle mevâddını ifa edince, beynelmilel kıtaât İstanbul'u terk edecektir.

Perşembe sabahı içtima etmiş olan Meclis-i Âlî, Boğazların usul-i idaresine müteallik mesâile dair Harbiye ve Bahriye Mütihazlarının mütalaasını istima' etmiş ve Türkiye Muahede-i Sulhiyesi'ne bu bâbda bir takım mevâddın dercini tasvip etmiştir. Meclis-i Âlî, ba'dezzevâl vuku bulan celsesinde Türkiye Muahede-i Sulhiyesi'nin arazi hakkındaki mevâddının tedkikine devam etmiş ve Avrupa'daki hududu tayin etmiştir.

Bu sabah (23 Nisan) içtima eden Meclis-i Âlî, Türkiye'de bulundurulacak Tayyare ve Bahriye Heyetlerinin suret-i teşekkülünü müzakere etmiştir. Meclis, Mütihazlılara Türkiye Muahedesi'ne bu hususta icap eden mevâddı vaz'etmek üzere talimat vermiştir. Aynı içtimada Kürdistan meselesi de halledilmiştir.

Londra'dan gelen haberlere göre, Konferans'ın ayın (Nisan) 27'sinde hitâma ereceği teyid ediliyor. Gelecek ayın ilk nısfında Konferans Paris'te içtima edecektir.

Türkiye sulhu meselesine gelince, San Remo'da şimdiye kadar şu mukarrerât ittihâz edilmiştir:

1. Padişahın İstanbul'da ikâmeti,
2. Boğazların beynelmilel bir hâle ifrâğı,
3. Türkiye maliyesini murakabe,
4. Ermenistan havalisinin müstakil bir devlet olarak te'sisi.

Türkiye meselesi tamamıyla bittikten sonra, Alman meselesinin müzakeresine başlanacaktır. Meclis-i Âlî, Kürdistan'a mahreç olmak üzere Batum'un serbest liman olmasına karar vermiştir⁵⁷⁵.

⁵⁷⁵ **Vakit**, 25 Nisan 1920 (1336), Numara 883, s. 1.

j) *Sulh Murahhaslarımız 1 Mayıs'ta Hareket Ediyor*

Evvelce yazdığımız vecihle Meclis-i Vükelâ, Sadrazam Paşa'nın şu sırada İstanbul'dan müfârekâtı münasip görmediğinden, Sulh Heyet-i Murahhasası'na Sadr-ı Esbak Tevfik Paşa'nın riyaset etmesi tensîb etmişti. Evvelki gün akdedilen içtimada, Tevfik Paşa'nın riyaseti altında Paris'e gidecek olan Heyet-i Murahhasa erkânı da suret-i katiyyede takarrür etmiştir. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, bu hususta şu tebliğatta bulunmaktadır:

10 Mayıs'ta Muahede-i Sulhiye'yi ahz etmek üzere Paris'te bulunacak olan Türkiye Heyet-i Murahhasası'nın ber-vechi âti zevâtan teşekkülü Bâb-ı Âlî'ce takarrür etmiştir.

Heyet-i Murahhasa Reisi: Esbak Sadrazam Tevfik Paşa Hazretleri;

Aza: Dâhiliye Nâzırı Reşit Beyefendi, Harbiye Nâzırı Mahmut Muhtar Paşa, Maarif Nâzırı Fahrettin Bey, Nafia Nâzırı Cemil Paşa.

Heyet-i Murahhasa'ya beher Nezaretten mütchassis sıfatıyla bir memur ve Fransızca-Türkçe umur-i tahririyeyi temin etmek üzere bir miktar kâtip refakat edecektir. Heyet-i Murahhasa'nın yevm-i hareketi 1 Mayıs Cumartesi olmak üzere suret-i katiyyede takarrür etmiştir.

Murahhasların, bahren (Marsilya) veya Toulon tarihiyle Paris'e azîmet etmeleri muhtemel olduğu gibi, Köstence tarihiyle seyahat edilmesi ihtimali de mevcuttur.

Verilen malumata nazaran, Heyet-i Murahhasa, 10 Mayıs'ta Paris'te inikâd edecek olan Sulh Konferansı'nda bulunacak ve tanzim edilen Muahede-i Sulhiye'yi tesellüm edecektir. Heyet, Muahede-i Sulhiye'yi aldıktan sonra metinden Hükümet-i Merkeziye'yi haberdar etmek üzere, ağleb ihtimal kısmen İstanbul'a avdet edecek ve Konferans tarafından verilen mühlet zarfında tedkîkât-ı lâzıme icra edilerek, icap eden notalara verilecek cevaplar hazırlanacaktır. Heyet erkânı badehu tekrar Paris'e azîmet ederek, ihzâr olunan cevapları Sulh Konferansı'na takdim eyleyecektir. Bu cevaplar tedkîk edildikten ve Muahede katî şeklini iktisâb ettikten sonra merasim-i mahsusa ile imza edilecektir.

Bütün bu muamelâtın bir ay kadar süreceği ve Haziran ibtidâlarında Sulhun imza edileceği tahmin olunmaktadır⁵⁷⁶.

⁵⁷⁶ **Vakit**, 26 Nisan 1920 (1336), Numara 884, s. 1.

k) Konferans, Sulhumuzun Müzakeresini İkmâl Etmiştir

Paris, 25 Nisan, Fransızca İstanbul:

Ajans Havas'ın San Remo muhabirinin telgrafla verdiği malumata göre, Meclis-i Âlî, İzmir'in suret-i katiyyede aidiyeti meselesinin birkaç sene sonra ârâ-yı umumiye müracaatla hallini taht-ı karara almıştır. İzmir'de şimdiden İslâm unsurunu nazar-ı dikkate alarak bir idare tesis edilecektir.

Meclis-i Âlî, Türkiye Sulh Muahedenamesi hakkında askerî ve bahrî mütehasısları istimâ' ettikten sonra, Türkiye'de Müttefikîn tarafından 24 fırka asker bulundurulmasına karar vermiştir. Yunanistan 100 bin asker vermeyi teklif etmiştir.

Suriye ve Kilikya meseleleri, bilahare Fransa ve İngiltere arasında cereyan edecek müzakerât neticesinde halledilecektir.

San Remo, 25 Nisan, Amerika telsiz telgrafı:

Meclis-i Âlî, bu akşama kadar Türkiye mesâilinin müzakeresini ikmâl edeceğini ümit etmektedir. Meclis, mütebaki zamanını Almanların terk-i teslihâsı meselesine hasredecek ise de, Rusya ve Adriyatik meselelerinin teferruatına girişmeyecektir. İzmir, Türkiye'nin hâkimiyeti altında Yunanistan tarafından idare edilecektir. Ermenistan hudutları, mezkûr Hükümetin kendisini müdafaa etmesine müsait surette tayin edilmiştir.

Resmî tebliğe nazaran Konferans, evvelce Fransız, İngiliz ve İtalyan Fevkalade Komiserlerinden müteşekkil bir komisyona havale edilmiş olan Boğazların müdafaasını, beynelmilel bir komisyona tevdi etmeye karar vermiştir. Meclis'te Batum'un Bolşeviklerin ileri hareketine karşı müdafaası karargîr olmuştur. Bundan maada ittihâz edilen karara tevfikân ekalliyetlerin şikayâtını istimâ' etmek üzere İstanbul'da Cemiyet-i Akvâm tarafından bir mümessil bulundurulacaktır⁵⁷⁷.

1) Sulh Murahhaslarımız

Sulh Murahhaslarıyla birlikte Paris'e azîmet edecek olan mütehasıslardan bir kısmının esamisini dünkü nüshamızda yazmıştık. Haber aldığımızı göre Bahriye ve Ticaret ve Ziraat Nezaretleri namına Heyet-i Murahhasa'ya refakat edecek olan zevât da intihâb etmiştir. Ziraat ve Ticaret Nezareti namına Sanayi Müdür-i Umumîsi Fuat Bey, Bahriye Nezareti namına Amiral Eşref Paşa Heyete refakat edecektir.

⁵⁷⁷ **Vakit**, 27 Nisan 1920 (1336), Numara 885, s. 1.

Sulh Murahhaslarımız berren ve tren-i mahsusla Paris'e azîmet edecektir. Tren doğruca Versay'a muvâsalat edecek ve Heyet-i Murahhasa Rezervuar oteline nâzil olacaktır. El-yevm Rezervuar oteline Macar Heyet-i Murahhasası'nın bir kısmı bulunmaktadır. Murahhaslarımız için otelde ayrı bir daire ihzâr edilmektedir.⁵⁷⁸

m) San Remo Konferansı Dağılıyor

Meclis-i Âlî, Pazar günü öğleden sonra ikinci bir içtima akdeylemiş ve Adriyatik meselesini müzakere etmiştir. Bazı haberlere göre, Konferans ağleb ihtimal Pazartesi günü akşamı bir içtima daha akdedecek ve ba'dehu müzakerâtı tatil edecektir.

Meclis-i Âlî, Filistin'de Suriye'de ve Irak'ta manda meselesini müzakere eylemiş, yeni Ermeni Hükümeti meselesini hall ü fasl etmiş ve Rusya ile münasebât-ı ticariyeye girişilmesi meselesini müzakere eylemiştir.⁵⁷⁹

n) İzmir Hakkında Verilen Karar

Atina, 25 Nisan, Monitor gazetesi:

İzmir'de Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin hukuk-i hükümrânîsi ibkâ edilecektir. Türk bayrağı İzmir kalelerinden biri üzerinde temevvüc edecektir. İzmir Parlamentosu'nun tarz-ı intihâbını tespit eden proje, Sulhun imzasından altı ay sonra Cemiyet-i Akvâm'a verilecektir.⁵⁸⁰

o) İzmir ve Trakya

Atina, 27 Nisan, Monitor gazetesi:

İzmir'e verilecek şekli-i idare hakkındaki Meclis-i Âlî tebliğinde şu cümle vardır: "İzmir'in statüsü hakkında katî mukarrerât ittihâz etmiştir. Evvelce bildirildiği vechle, havali-i mezkûrenin bilcümle idare-i fiiliyesi Yunanistan'a geçmektedir. Zât-ı Şâhâne'ye yalnız bir hâkimiyet-i itibariye muhafaza etmektedir. İzmir'de, Cemiyet-i Akvâm tarafından tasdiki lazım gelen bir usule tevfikân intihâb edilmiş bir mahallî parlamento bulunacaktır. Bu parlamento, İzmir mukadderâtını ekseriyet-i mutlaka ile tayin edebilecektir. Bu karar Cemiyet-i Akvâm'a tebliğ olunacaktır. Cemiyet de re'-yi amme müracaata tevessül hakkını hâiz olacaktır".

⁵⁷⁸ **Vakit**, 28 Nisan 1920 (1336), Numara 886, s. 1.

⁵⁷⁹ **Vakit**, 28 Nisan 1920 (1336), Numara 886, s. 1.

⁵⁸⁰ **Vakit**, 29 Nisan 1920 (1336), Numara 887, s. 1.

Yunanistan, İzmir üzerinde Zât-ı Şâhâne'nin hâkimiyet-i lafziyesine itiraz etmemiştir. Gerek İzmir ve gerek Trakya'da Türkiye dâyinleri için kendisine terettüb eden taahhüdâta dair teminat-ı âlicenâbânede bulunmaktadır.

Paris gazetelerinin San Remo muhabirleri, İzmir'de teşkil edilecek mahallî parlamento hakkında âtideki tafsilâtı veriyorlar:

“Bu parlamento azası, intihâb-ı nisbî usulü üzerine intihâb olunacaktır. Sulh Muahedesi'nin mevki-i tatbik vaz'ından üç ay sonra Yunanistan Hükümeti, Cemiyet-i Akvâm Kongresi'ne bu parlamentonun nizamnamesinin projesini tevdi etmek mecburiyetindedir. Parlamento altı ay sonra ilk içtimasını akdedecektir”.

San Remo Konferansı, bilâ-kayd ü şart bütün Trakya'yı Yunanistan'a vermiştir. Yalnız Edirne'deki camilerle müessesât-ı dinîye-i İslâmiye hariçtir. Gelibolu Şibh-i Ceziresi'ne gelince, Yunanistan Seddülbahir sahilinde hiçbir istihkâm inşa etmemeyi temin etmektedir. Bundan başka Yunanistan, Boğazlarda serbestî-i sefer murakabe komisyonunda ve diğer devletlerle hukuk-i mütesâviyeye mazhar olmaktadır.

İtalyan matbuatı, Venizelos'un ihrâz ettiği muzafferiyeti, İngiltere tarafından mazhar olduğu muavenet ve müzâheretten tevellüd ettiğini söylüyor ve Yunanistan ile İngiltere arasında bir teşrik-i mesai vuku bulacağını tahmin ediyor.

Sulh Konferansı, Marmara Adalarının Boğazlar Murakabe Komisyonu'nun saha-i nüfuzu altında bulunmalarına karar vermiştir⁵⁸¹.

p) Sulh Murahhasları Yarın Hareket Ediyor

Takvim-i Vakâyi'den:

Sulh Murahhaslarımız yarın Paris'e müteveccihen hareket etmeleri mukarrerdir. Murahhaslarımız Belgrat tarikiyle ve tren-i mahsus ile hareket edeceklerdir. Murahhaslarımızı hâmil olan tren, Belgrat'a vâsıl olduktan sonra Bükreş'ten gelen eksprese raptedilecek ve oradan Milan ve İsviçre tarikiyle Paris'e gidecektir. Tren yarın saat dokuzda Sirkeci'den hareket edecektir. Heyet için iki yataklı vagon ve bir de furgon tahsis edilmiştir.

Heyet-i Murahhasa'ya Maliye Müfettişlerinden İhsan, Ziraat ve Ticaret Nezareti Maâdin Müdür-i Umumisi Cemal Beyler, evvelce Adliye Nezareti'nden mütehassıs olarak gönderilmesi takarrür etmiş olan Ticaret-i Bahriye Mahkemesi Reisi Abdurrahman Münib Bey'in yerine İstinâf Hukuk Reis-i ulâ Arif Bey memur

⁵⁸¹ **Vakit**, 30 Nisan 1920 (1336), Numara 888, s. 1.

edilmişlerdir. Heyet, Hariciye Nezareti'nden gönderilecek olan iki hademe ile birlikte otuz bir kişiye bâliğ olmuştur.

Dün Heyet-i Murahhasa azası, Tevfik Paşa'nın konağında içtima ederek evrak-ı vesâikin tasnif ve tedkiki ile meşgul olmuşlardır.

Sulh Konferansı'nda Memâlik-i Osmaniye hakkında Düvel-i İtilafiye Murahhaslarıyla müzakerâta iştirak ve ol-bâbda ittihâz olunacak mukarrerâtı imza etmek üzere salahiyet-i kâmileyi hâiz olarak, Hükümet-i Seniyyemiz cânibinden Sadr-ı Esbak Ayan'dan Tevfik Paşa ve Dâhiliye ve Maarif Nâzırları Reşit ve Fahrettin Beyler ve Nâfia Nâzırı Cemil Paşa ile Mahmut Muhtar Paşa Meclis-i Vükelâ kararıyla murahhas tayin edilmişlerdir. Dün, Paris Sulh Konferansı'na azîmet eyleyecek Heyet-i Murahhasa Reisi ve heyetteki Nâzırlar, Saray-ı Hümayun'a azîmetle Huzur-i Padişahîye kabul buyrulmuş ve yarın azîmetleri münasebetleri Zât-ı Hazret-i Padişahîye arz-ı veda etmişlerdir⁵⁸².

r) *Menâtk-ı Nüfuza Ayrılan Yerlerimiz*

Müttefikler Türkiye'ye tensikât hususunda muavenet için bir itilâf akdetmişlerdir. Bu itilaf mücebince Fransa, İngiltere ve İtalya Türkiye'de mesâil-i iktisadiyede müsavât-ı tâmmeye mâlik olacaklardır.

İtalya, sahilde kâin bir noktadan Konya, Antalya, Aydın'ı dahi şamil olmak üzere, Afyonkarahisar'a kadar imtidâd eden mıntıkanın imarı için hukuk-i mahsusaya mâlik olacaktır. Konferans, İtalya için Ereğli Havzası'nda da hukuk-i vâsia temin etmiştir. Kongre tarafından verilen bir karara tevfikân Ereğli kömür madenlerinin dörtte üçü İtalya'ya ve biri de Fransa'ya terk edilmiştir.

İzmir'in mukadderâtı hakkında San Remo'da ittihâz olunan karara göre, mahallî parlamentodan maada re'-yi amme müracaat olunacak ve Süferâ Konferansı tarafından tarz-ı faaliyeti tesbit olunacak bir heyet-i idare tesis edilecektir. Yunanistan bu bâbda bir layiha tevdi edecektir⁵⁸³.

s) *İtalya'nın Türkiye Politikası*

San Remo'da akdedilen itilâf, bütün Türkiye'de üç Devlet-i Muazzama'nın yani İngiltere, Fransa ve İtalya'nın iktisat nokta-i nazarında müsavât-ı tâmm dairesinde bulunacaklarını tayin etmiştir. Mamafih İtalya'ya Anadolu'da Müttetiklerin ve

⁵⁸² **Vakit**, 30 Nisan 1920 (1336), Numara 888, s. 1.

⁵⁸³ **Vakit**, 1 Mayıs 1920 (1336), Numara 889, s. 1.

bîtarafkların el-yevm mevcut menâtikına riayet şartıyla vâsi' bir sahanın imarı ve Ereğli Havzası'nın istismarı için bir hakk-ı münhasır verilmiştir. Bu imtiyazât sırf iktisadîdir. İtalya Türkiye'ye karşı takib-i tasavvurunda bulunduğu siyaset-i malumesine sâdiktır. Bu siyaset ile İstanbul Hükümeti ile samimi bir teşrik-i mesai dairesinde memleketin ihyâ ve imarına muavenet etmektedir⁵⁸⁴.

t) *Sulh Muahedemizin Hulasası*

Gazetemizin intişâr etmediğı on beş gün zarfında⁵⁸⁵ Murahhaslarımız Paris'e vâsil olmuşlar ve Sulh Konferansı tarafından tevdi edilen Sulh Muahedenamesi'nin metni henüz şehrimize gelmemiştir. Mamafih Heyet-i Murahhasa Reisi Tefvik Paşa'dan vürüd eden 12 Mayıs tarihli telgrafnamesinde sulh şerâitini münhasıran tebliğ etmiş ve Muahedenin "istiklâl, hatta devlet mefhumlarıyla katıyyen kâbil-i telif görülemediğini" bildirmiştir. Bilahare gelen ikinci bir telgrafnamede Muahedename hakkında daha vâzıh malumat verilmektedir. Bu telgrafnameye nazaran Muahedename, melfufât dâhil olmadığı halde 433 maddeden ibaret olup başlıca ahkâmı şunlardır:

1. Garp hududumuz Çatalca Hattı'dır. Trakya, Edirne ve Gelibolu Şibh-i Cezire'si Yunanistan'a verilmektedir. Şark hududumuz, İskenderun Körfezi civarında kâin Karataş Burnu'ndan bed' ile Antep, Urfa ve Mardin hariçte bırakılarak eski hududa kadar gitmektedir. Şimal-i şarkî hududu, Ermenistan hakkındaki mukarrerâta ta'likan şimdilik şekl-i hazırında bırakılmaktadır.
2. İstanbul, Muahede ahkâmı tamamıyla tatbik edildikçe, payitaht olarak kalacaktır.
3. Boğazlar, her zaman sefâin-i harbiye ve ticariyeye küşâde bulunacak, beynelmilel bir komisyon tarafından idare edilecektir. Komisyonun bir hükümet derecesinde salahiyeti, bütçe ve zabıtası olacak, Edremit Körfezi'nden Karadeniz'de Şile'ye kadar, Edremit, Gönen, İzmit, Bigadiç, İznik dâhil olmak üzere dar bir arada Komisyon icra-yı vazife edecektir.
4. Kürdistan hakkında bir muhtariyet layihası hazırlanacak, bir sene sonra Kürtler istiklâl talep edebilecektir.

⁵⁸⁴ **Vakit**, 2 Mayıs 1920 (1336), Numara 890, s. 1.

⁵⁸⁵ *Vakit* gazetesi 5 Mayıs ile 21 Mayıs tarihleri arasında yayınlanmamıştır. Bu durum hakkında 21 Mayıs tarihli *Vakit*'te okuyuculara şu şekilde haber verilmiştir: "*Sansür Heyeti tarafından on beş gün müddetle tatil edilmiş olan Gazetemiz bugünden itibaren yeniden intişara başlamıştır. Abonelerimizin bu müddet zarfındaki hukuku tamamen mahfuz bulunmaktadır*". **Vakit**, 21 Mayıs 1920 (1336), Numara 889, s. 3

5. İzmir, Tire, Ödemiş, Akhisar, Bergama, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Yunanistan'a verilmektedir.
6. Ermenistan müstakil bir hükümet tanınacak, Trabzon, Van, Bitlis vilayetlerinde hududu Amerika Reis-i Cumhuriyet tayin eyleyecektir.
7. Suriye, Irak, Filistin ve Hicaz Türkiye'den tamamıyla fekk-i rabıta etmektedir.
8. Ordu ve donanmamız kalmamaktadır. Asker olarak 35000 jandarma ve 60 cebel topuyla mücehhez 15000 takviye kıtaâtı bulunacak, jandarmaya %15 nispetinde ecnebi zabıtân alınacaktır.
9. Kavâid-i harbiyeye mugayir harekette bulunanlar teslim edilecektir.
10. Ecnebi bir komisyon, muhtelit bir ıslahat-ı adliye projesi tanzim edecektir.
11. Türkiye, ecnebi devletlerin taht-ı tabiiyet ve himayesindeki Müslümanlar üzerindeki hukuk-i hükümrânîsinden feragat edecektir.
12. Cemiyet-i Akvâm tarafından intihâb edilen Komisyonlar, tehcir hakkındaki şikâyetleri dinleyerek karar verecek ve bu kararlar Türkiye tarafından kabul edilecektir.
13. İstanbul'da maiyyet-i Seniyye efrâdı olmak üzere topsuz yalnız 700 kişilik bir kuvve-i askeriye bulundurulacaktır.
14. Maliyemiz Fransız ve İngiliz delegeleri tarafından murakabe edilecek ve Meclis-i Mebusân'ın bütçede icra edeceği tadilat Komisyon tarafından kabul edildikçe muteber addedilecektir.
15. Kapitülasyonlar bilcümle İtilaf Devletlerine teşmîl edilecektir.
16. İstanbul Haydarpaşa serbest liman olacak ve Trabzon'da Ermenistan'a bir mahreç verilecek.
17. Türkiye, Düvel-i Müttefika tebaasından hiçbir gûnâ tazminat talep edemeyecek ve Muahede'nin mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren üç ay zarfında kavânîn-i umumiye Muahede ahkâmına tevfikân ta'dil edilecektir⁵⁸⁶.

⁵⁸⁶ **Vakit**, 21 Mayıs 1920 (1336), Numara 894, s. 1.

2- San Remo Konferansı'na Tepkiler ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haberler (21 Mayıs1920-1 Temmuz 1920)

a) *Bugünkü Miting*

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın teşebbüsü üzerine, bugün Sultan Ahmet Meydanı'nda büyük bir miting akdedilecektir. Mitingde Prens Sabahattin Bey, Şeyhülislam-ı Esbak Mustafa Sabri, İzmirli Hafız İsmail Efendiler irâd-ı nutuk edeceklerdir⁵⁸⁷.

b) *Sultan Ahmet Meydanı'nda Dünkü Büyük Miting*

Hakkımızdaki ağır sulh şartlarını protesto etmek üzere, dün Sultan Ahmet Meydanı'nda büyük bir miting akdedilmiş ve ittihaz edilen mukarrerât Atebe-i Seniyye ile Düvel-i İtilafıye mümessil-i siyasilerine tebliğ olunmuştur.

Miting Mukarrerâtı:

21 Mayıs 336 tarihine müsâdif Cuma günü, Sultan Ahmet Meydanı'nda ba'dezzevâl akdolunan mitingin hitâmında ittihaz olunan mukarrerât:

Evvela: Ekseriyet-i ahalisi Türk ve Müslüman olan Osmanlı arazisinin ve ezcümle merâkiz-i İslâm'ın en mühimlerinden olan Edirne şehri ile Trakya'nın, İzmir ve havalisinin Türkiye'den fekk ve nez'edilmesi, İtilaf Devletlerince ilan edilen hak ve adalet ve milliyet düsturlarına külliye mugayirdir. İlan edilen milliyet düsturları mücebince, oralara yalnız muhtariyet verilmesi icap ederken ve Almanya ile Avusturya haklarında bu yolda hareket edilmiş iken, bizim esasen ekseriyet-i ahalisi İslâm olan Trakya ve İzmir gibi aksâm-ı memâlikimizin devlet-i ecnebiyeye bahş ve ihsan edilmesi, hakkımızda diğer mağlup milletlere nispetle pek ifratkârane muamele edildiğini ispat eylemektedir.

Sâniyen: Milliyet düsturları mücebince, Arabistan kıtaları memâlik-i Osmaniye'den fekk edildikten sonra, taht-ı hâkimiyet-i Osmaniye'de kalmasını iktizâ eden arazide bir devlet halinde yaşamak ve bir âmil-i sulh ve selamet olarak inkişaf eylemek için, Türklerin her türlü mevâki' ve kuyûd-i terakki ve teâliden azâde bırakılmaları ve binaenaleyh mevcut kapitülasyonların ref' ü ilgası mukteza-yı ma'delet (ma'dilet) iken, bilakis temdîd ve hatta düvel-i saireye teşmîl edilmesi, Türkleri ilelebed mahkûm-i sefalet etmek demektir.(On satır tayyedilmiştir.)

⁵⁸⁷ **Vakit**, 21 Mayıs 1920 (1336), Numara 889, s. 1.

Sâlisen: Türkler, İtilaf Devletlerinin hissiyât-ı adaletkârânesine istimdâd ederek, diğer mağlup milletlere yapılan muamelenin kendi haklarında da tatbikini talep ederler.

Râbian: Şerâit-i Sulhiyenin haksızlığını tasdik etmeyen hiçbir sahib-i insaf dünyada yoktur. (Üç satır tayyedilmiştir.)

Binaenaleyh, Konferans'tan ve Düvel-i Müttefika'dan şerâit-i Sulhiye'nin ve ma'dilet dairesinde ve Türklere hakk-ı hayat bahşedecek surette tadilini talep ediyorlar.

Hâmisen: Bu mukarrerâtın Düvel-i İtilafiye Mümessillerine ve Sulh Konferans'ına tebliğine karar verilmiştir⁵⁸⁸ (EK-16).

c) *Hükümetin Cevabı*

Muahede-i Sulhiye'nin tedkîki için bir komisyon teşkîl olunmuştur.

Muahede-i Sulhiye metninin kıraat ve tedkîki için, Zât-ı Sâmi-i Meşihat-penâhî'nin taht-ı riyasetlerinde olarak, Şeyhülislâm-ı Esbak Mustafa Sabri Efendi Hazretleri ve Şûrâ-yı Devlet Reisi Edhem ve Maliye Nâzırı Reşat Beyler ve Ayan Reis-i Sânisî Aristidi ve Ayan-ı Kirâmdan Birinci Ferik Hadi ve Ferik İzzet Fuat Paşalar ve Azaryan Efendi Hazerâtıyla Birinci Ferik Zeki Paşa Hazretlerinden ve Mekâtib-i Askeriye Müdür-i Umumisi Pertev Paşa'dan mürekkeben bir komisyon teşkîl buyrulmuş ve mezkûr komisyonun bugün Bâb-ı Âlî'de in'ikâdı mukarrer olup, bu bâbda câlib-i Sâmi-i Sadâret-penâhî'den müşarünileyhim hazerâtına tebligat-ı lazıma ifâ buyrulmuştur.

Bâb-ı Âlî mahafilinden alınan malumata göre, Heyet-i Murahhasamızın Sulh Konferansı'na takdim için hazırlamakta olduğu müdellel cevabnâmeyi orada bulunan Nâfia Nâzırı Cemil Paşa İstanbul'a getirecektir. Tercüman refikimiz, Hükümetin madde be-madde bir cevap hazırlayacağı, cevabnâmenin de Paris'e Cemil Paşa tarafından götürüleceğini yazmaktadır⁵⁸⁹.

d) *Hükümet Mühletini İstemiştir*

Hükümet-i Osmaniye, Sulh şerâitine cevap vermek için tayin edilen müddetin gelecek 11 Temmuz'a kadar temdîdini talep etmiştir. Muahede-i Sulhiye Tedkîk Komisyonu, Bâb-ı Âlî'de ilk içtimasını yapmıştır. Haber aldığımızı göre, Muahede-i Sulhiye metninde her Nezaretin daire-i umûruna taalluk eden hususâtın tedkîki için birer

⁵⁸⁸ **Vakit**, 22 Mayıs 1920 (1336), Numara 865, s. 1.

⁵⁸⁹ **Vakit**, 2 Haziran 1920 (1336), Numara 906, s. 1.

komisyon teşkili mukarrerdir. Bu komisyonlar, verilecek cevap hakkındaki nokta-ı nazarlarını Bâb-ı Âlî'ye bildireceklerdir⁵⁹⁰.

e) Cevap Mühleti On Beş Gün Temdîd Edildi

12 Mayıs tarihinde Paris'te Sulh Murahhaslarımıza tebliğ edilen Muahede-i Sulhiye'ye cevap itâsı için, Hükümet'e bir ay mühlet verilmiş olduğu malumdur. Bu müddet 11 Haziran tarihinde hitâm bulacak ise de, Muahede-i Sulhiye tedkîkâtı henüz hitâm bulmamış ve verilecek cevaplarda katî bir şekil iktisâb etmemiş olduğundan, Hükümet Sulh Konferansı'na tevdî ettiği bir nota ile müddetin temdîdini talep etmişti. Sulh Konferansı bu talebi tedkîk etmiş ve müddete daha on beş gün ilave edilerek 26 Haziran tarihine kadar temdîdini takarrür ettirmiştir.

Muahede-i Sulhiye Komisyonu, mesaisinin kısm-ı küllisini itmâm etmiş ve tedkîkâtı hitâm bulmuş olan kısımlar hakkında cevapların tahririne başlanmıştır. Devâir-i merkeziyede teşekkül etmiş olan tâli tedkîkât komisyonları da, netice-i mesailerini Bâb-ı Âlî'deki Komisyona bildirmektedir⁵⁹¹.

f) Sadrazam Paşa'nın Hareketi

Sadrazam Damat Ferid Paşa, Muahede-i Sulhiye'ye verilecek olan cevabı Paris'teki Sulh Murahhaslarımızla birlikte ihzâr etmek üzere dün Gülcemal Vapuru'yla Marsilya'ya müteveccihen hareket etmiştir. Sadrazam Paşa'nın maiyyetinde hafidleri Bahaeddin Bey'le Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdür Muavini Reşat Nuri, Mektub-i Kalemî Memuru Sadık, Sadaret Yaverlerinden Yüzbaşı Zeki, Hüsamettin, Binbaşı Hayrettin Beyler ve iki hademe de bulunmaktadır.

Paris gazeteleri, Türkiye verilen on beş gün mühleti, Türklerin mukabil cevaplarını tevdî edebilmeleri için tamamıyla kâfi addediyorlar. Binaenaleyh, Konferans'ın Türkiye'ye yeniden bir temdîd-i mühlet vermeyeceği bildiriliyor⁵⁹².

g) Tadilât Haberleri Teeyyüd Ediyor

Londra'dan Tan gazetesine çekilen bir telgrafnamede, Meclis-i Âlî'nin Türk Sulh Muahedenamesi'nde bazı mühim tadilât icrasını der-pîş ettiği havadisi te'yîd olunmaktadır. Birçok gazetelerin vuku bulan neşriyatına nazaran, Türkiye Sulh

⁵⁹⁰ **Vakit**, 3 Haziran 1920 (1336), Numara 907, s. 1.

⁵⁹¹ **Vakit**, 9 Haziran 1920 (1336), Numara 913, s. 1.

⁵⁹² **Vakit**, 13 Haziran 1920 (1336), Numara 917, s. 1.

Muahedenamesi'nde oldukça mühim tadilât icrası pek muhtemeldir. İyi havadis alan mahâfilde beyan edildiğine göre, bu tadilât Türkiye lehinde olacak ve bilhassa Muahedenin iktisadî ve malî mevâddını ihtiva edecektir.

Sulh Muahedesinde tadilât icrasına dair gelen haberlerin, Yunanistan'da büyük bir endişe ile karşılandığı Rumca gazetelerin neşriyatından anlaşılmaktadır. Rum gazeteleri, Yunan mebuslarından mürekkep bir heyet, Fransa, İngiltere, İtalya ve Amerika Sefarethanelerine azîmetle Mütteliklerin ittihâz ettikleri kararı tebdil etmeyeceklerinden ümitvar bulduklarını beyan etmişler ve bu hususta bir muhtıra takdim etmişlerdir. Mebuslar, bu muhtıraların hükümet-i metbûalarına tebliğini Sefirlerden rica etmişlerdir⁵⁹³.

h) Sulh Muahedenamesine Verilecek Cevap

Sulh Muahedenamesi'ne verilecek cevap müddetinin yeniden temdîdinin Müttelikler tarafından kabul edildiği malumdur. Dün akşam içtima eden Meclis-i Vükelâ'da bu cihet ve vaziyet-i sulhiyemiz uzun uzadıya müzakere edilmiş ve ahvâl-i haziranın vahamet ve nezaketi nazar-ı dikkate alınarak acil bir tedbir ittihâzı takarrür etmiştir. Haber aldığımızı göre, Damat Ferid Paşa'ya müsta'cel bir telgraf keşide edilerek, bugün İstanbul'dan hareket etmesi muhtemel olan Cemil Paşa ile Reşit Bey'in Paris'e vürûdlarına kadar cevap müddetinin temdîdi kâbil olduğu takdirde, mufassal cevabımız Reşit Bey'le Cemil Paşa tarafından verilmek üzere, şimdilik Muahede-i Sulhiye'nin Heyet-i Umumiyesi hakkında muhtemel bir cevap itâsı hususunun tebliği tensîb edilmiştir.

Muahedeye verilecek cevap, dün ve evvelki günkü Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilmiş ve tamamen kabul edilmiştir. Haber aldığımızı göre, cevabın tahririnde Muahede-i Sulhiye madde be-madde nazar-ı dikkate alınarak, bizce kabul edilmeyen her maddenin Hükümetin nokta-ı nazarına göre muaddel şekli derc edilmiş ve faslın başına bir de esbâb-ı mucibe layihası ilave edilmiştir⁵⁹⁴.

i) Sulh Konferansı'na Cevabımız

Hükümet tarafından Muahede-i Sulhiye'ye verilecek cevap müddetinin on beş gün daha temdîdine dair Konferans nezdinde vuku bulan talebin reddi üzerine, Meclis-i Vükelâ kararıyla Paris'te bulunan Damar Ferid Paşa'nın, evvelce hazırlamış olan

⁵⁹³ **Vakit**, 21 Haziran 1920 (1336), Numara 922, s. 1.

⁵⁹⁴ **Vakit**, 25 Haziran 1920 (1336), Numara 926, s. 1.

umumi ve mücmel cevabı, Sulh Konferansı'na tevdi etmesi hakkında telgraf keşide edilmiştir.

Haber aldığımızı göre Hükümet, bu muhtasar cevabında Trakya ve İzmir meselelerinde ısrar etmekle beraber, Boğazlar Komisyonu'nun İstanbul'daki hâkimiyetimizi bir lafız ve mana hükmünde bırakması, Irak ve Suriye meselelerinde ârâ-yı umumiye müracaat lüzumu, Ermenistan meselesinde Mister Wilson'un hakemliği prensiplerine sadık kalmak şartıyla kabul edilebileceğini beyan etmekte ve bazı hudut meseleleri hakkında Hükümetin nokta-ı nazarını ihtiva etmektedir⁵⁹⁵.

j) Damat Ferid Paşa Cevap Verdi

Damat Ferid Paşa Cuma günü, Türkiye Heyet-i Murahhasasının Muahede-i Sulhiye hakkındaki mütalaanamesini Miralay Henry'e tevdi etmiştir. Türkiye'ye tahmîl edilen şerâit-i Sulhiye'ye dair Damat Ferid Paşa tarafından tevdi edilen mütalaaname Cumartesi sabahı Hariciye Nezaretine vâsıl olmuştur.

Petit Parisienne gazetesinin istihbaratına nazaran, müşarünileyh Trakya ve İzmir hakkındaki şerâitin kabulü gayr-i mümkün telakki etmekte ve aynı zamanda Muahedenin Boğazları beynelmilel komisyonun taht-ı murakabesine vaz'eden ahkâmına karşı bir takım itirazatta bulunarak, ahkâm-ı mezkûrenin işbu mıntıkada Türkiye Hükümeti'ni bilfiil hakk-ı hâkimiyetten mahrum etmekte bulunduğu mütalaasını serd eylemektedir.

Maahaza Türkiye Heyet-i Murahhasası, Boğazlar Komisyonu'nda temsil edilmek şartıyla beynelmilel murakabe esasını kabule âmâde bulunmaktadır. Muhtırada Türkiye'ye tahmîl edilen şerâit-i maliyeye ve uhûd-i atıka ahkâmına dair itiraz dermiyân edilmektedir⁵⁹⁶.

k) Hükümetin Protestosu

Muahede-i Sulhiye'nin henüz imza edilip mevki-i meriyete vaz'edilmeden evvel, Yunanlıların İzmir cephesinde ileri harekâtına başlamaları hukuk-i düvel ahkâmına münâfi olduğundan, Hükümetçe bu hareketin İtilaf Devletleri nezdinde protestosu takarrür etmiş ve bu mesele dün ve evvelki gün içtima eden Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilmiştir. (Üç satır tayyedilmiştir.)

⁵⁹⁵ **Vakit**, 27 Haziran 1920 (1336), Numara 928, s. 1.

⁵⁹⁶ **Vakit**, 29 Haziran 1920 (1336), Numara 930, s. 1.

Düinkü nüshamızda yazdığımız vecihle, Bâb-ı Âlî bu hareketi protesto etmekle beraber Heyet-i Murahhasa'ya çekilen bir telgrafnamede Konferans nezdinde teminat-ı lâzımede bulunulması tavsiye edilmiştir⁵⁹⁷.

l) Cevapnamenin Muhteviyâtı

Paris, 28 Neologos gazetesi:

Hükümet-i Osmaniye tarafından Müttefiklere verilen cevapnamenin hutût-i esasiyesi ber-vech-i âtidir:

1. Türkiye, İzmir ile Trakya'yı Yunanistan'a vermektan istinkâf ediyor ve bu istinkâfını dinî, tarihî, millî esbâb ve delâile istinâd ediyor.
2. Türkiye, Ermenistan'ın istiklâlîni tasdik eder. Van, Bitlis ve Erzurum vilayetlerinin bir kısmını Hükümet-i mezkûreye terk ve kendisinden iftirâk eden arazi için tazminat talep eder.
3. Hükümet-i Osmaniye, Hicaz Hükümet-i müstakilesinin tesisini tasdik, Suriye ile Irak mandalarını kabul ve fakat yeni hududun emr-i tahtîtinde hukuk-i mütesâviyeye mâlik Müslüman delegeler de bulundurulmasını talep eder.
4. Bâb-ı Âlî, Boğazların üzerinde beynelmilel bir murakabenin tesisini kabul eder. Fakat Boğazlar Komisyonu'nda da kendisinin temsil edilmesini talep eyler⁵⁹⁸.

m) Ferid Paşa Bed-bîn Görünmektedir

Evvelki gün Damat Ferid Paşa'dan Bâb-ı Âlî'ye gelen bir telgrafnamede, İzmit civarında Kuvâ-yı Milliye'nin geçenlerde vâki olan harekâtının, ecnebi mahâfilinde pek fena bir tesir husule getirdiği bildirmiştir. Ferid Paşa, bunlar nezdinde Muahede-i Sulhiye'de son günlere kadar esaslı tadilât icrası ümit edildiği halde, son vâki olan hareketler lehimize mevcut olan cereyanları izâle etmiş ve Sulh Muahedesini karşısında vaziyetimizin pek müşkil bir safhaya girmiş olduğunu beyan etmiştir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁷ **Vakit**, 29 Haziran 1920 (1336), Numara 930, s. 1.

⁵⁹⁸ **Vakit**, 1 Temmuz 1920 (1336), Numara 932, s. 1.

⁵⁹⁹ **Vakit**, 1 Temmuz 1920 (1336), Numara 932, s. 1.

C- SEVR ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920)

1- Şûrâ-yı Saltanat ve Sevr Antlaşması'nın İmzalanma Süreci Hakkındaki Haber ve Yazılar (20 Temmuz-12 Ağustos 1920)

a) *On Gün Mühlet Verildi*

Türkiye'nin temdîd-i mühlet talebine karşı Müttefiklerin cevabı, Cumartesi günü ba'dezzeval Osmanlı Heyet-i Murahhasası'na tevdi edilmiştir. Spa'da takarrür ettirilmiş olan mezkûr vesika münderecatı, Trakya ve İzmir'i Türkiye hâkimiyetinden ifrâz eden Muahede ahkâmına dair Türkiye tarafından der-miyân edilen matâlîbi bilâ kayd ü şart reddetmektedir. Buna mukabil Müttefikler, mücavir bir devlet olması itibariyle Türkiye'ye Bulgaristan'a olduğu gibi, aynı şerâit tahtında Boğazlar Komisyonu'na bir murahhas göndermek hakkını bahşetmeye muvafakat etmişlerdir.

Hükümet-i Osmaniye'ye Muahede ahkâmına muvafakatini ve imza hususundaki tasvirini suret-i katiyyede bildirmek üzere on gün mühlet verilmiştir. Mühlet 27 Temmuz'da gece yarısı münthâ olmaktadır.

Dersaadet'ten gelen telgrafnamelerde başlarında Damat Ferid Paşa olduğu halde Osmanlı Murahhasası'nın muvasalâtı bildiriliyor. Sadrazam Damat Ferid Paşa Hazretleri muvasalatını müteakip Zât-ı Hazret-i Padişahî tarafından kabul edilmiştir. Muahedenin imzası meselesi Hanedan-ı Saltanat tarafından müzakere edildikten sonra Şûrâ-yı Saltanat'a havale edilecektir⁶⁰⁰.

b) *İmza Meselesi ve Şûrâ-yı Saltanat*

Dün intişar eden İstanbul (Fransızca) ve diğer bazı gazeteler, Meclis-i Vükelâ'da cereyan eden müzakerât neticesinde Kabinenin Sulh Muahedenâmesi'ni imzaya karar verdiğini... (İki satır tayyedilmiştir.)

İcra ettiğimiz tahkikata nazaran, filhakika Meclis-i Vükelâ son içtimalarında imza meselesi ile işğal etmiş ve Muahedenâmenin adem-i imzasından tevellüd edecek vaziyeti nazar-ı dikkate alarak, uzun uzadıya müzakerâta bulunmuştur. Bu hususta katî bir karar ittihazı için bir kere de keyfiyetin Şûrâ-yı Saltanat'ta müzakeresine lüzum görülmüştür. Şûrâ-yı Saltanat bugün saat iki buçukta Yıldız Sarayı'nda Mâbeyn Dairesi'nde içtima edecektir. Şûrâ'ya Ayan azasından başka pek mahdûd bazı zevât davet edilmiştir⁶⁰¹. (On satır tayyedilmiştir.)

⁶⁰⁰ **Vakit**, 20 Temmuz 1920 (1336), Numara 941, s. 1.

⁶⁰¹ **Vakit**, 22 Temmuz 1920 (1336), Numara 943, s. 1.

c) *Saray-ı Hümayunda Meclis-i Âlî*

Dün öğleden sonra saat üçte Yıldız Saray-ı Hümayunu'nda Zât-ı Şâhâne'nin taht-ı riyasetinde bir Meclis-i Âlî inikâd etmiş ve vaziyet-i siyasiye hakkında müzakerâta bulunmuştur. Mecliste bilumum vükelâ, Ayan azası, vükelâ-yı sâbıkadan bazı zevât, rical-i ilmiye ve erkân-ı askeriye hazır bulunmuştur.

Med'üvvîn saat iki buçuktan itibaren Beşiktaş'a gelerek tahsis edilen arabalarla Saray-ı Hümayun'a îsâl etmişler ve Mâbeyn Dairesi'nde üst kattaki salonda ahz-ı mevki eylemişlerdir.

Saat üçte Zât-ı Hazret-i Padişahî nezd-i Şâhânelerinde Veliahd Hazretleri bulunduğu halde salona dâhil olmuş ve bilcümle hâzirûn tarafından kâimen istikbâl edilmiştir. Zât-ı Şâhâne Meclisi küşâd buyurduktan sonra, vaziyet-i siyasiye hakkındaki Hükümetin izahnâmesi Sadaret Mektupçusu Refet Bey tarafından kıraat olunmuştur.

İzahnâmenin kıraatını müteakib Ayan'dan Mustafa Sabri ve Mustafa Asım Efendilerle Hadi Paşa, erkân-ı askeriyeden Müşir Kazım Paşa ve diğer bazı zevât beyan-ı mütalaa etmişlerdir. Ba'dehu Zât-ı Hazret-i Padişahî hâzirûnun reyine müracaat buyurmuşlardır. Sâdir olan ferman-ı hümayun mücebince ayağa kalmak suretiyle beyan-ı mütalaa edilmiştir. Saat dörtte meclis hitâm bulmuştur. Med'üvvîn saat dördü çaryek geçe Saray-ı Hümayun'dan müfârekat eylemişlerdir.

Meclis-i Âlî'nin bütün mukarreratı, bugün Matbuât Müdüriyeti tarafından tebliğ edilecektir⁶⁰².

d) *İki Acı İhtimal Karşısında Mühim Bir Karar*

Evvelki günkü Meclis-i Âlî, ya İstanbul'da ve Anadolu'da hâkim kalmak suretiyle (birkaç kelime tayyedilmiştir.) bir devlet halinde bulunmak yahut teklifâtı reddederek Devlet-i Osmaniye'nin hayatına nihayet vermek, şıklarından birincisini tercih ile Ahidnâmeyi kabul etmiştir.

Tebliğ-i Resmî

22 Temmuz 1336 Perşembe günü Saray-ı Hümayun-i Mülûkâne'de Huzur-i Mekârim-i Nüşûr-i Cenâb-ı Tac-dâr-ı A'zamî'de, Vükelâ-yı Fehâm ve Ayan-ı Kirâm ile rical-i ilmiye ve erkân-ı askeriyeden âtideki muharrerü'l-esâmi zevâtan mürekkeb bir meclis inikâd etmiştir.

⁶⁰² **Vakit**, 23 Temmuz 1920 (1336), Numara 944, s. 1.

Bu Meclis-i Âlî’de 17 Temmuz tarihiyle Heyet-i Murahhasa azasından Dâhiliye Nâzırı Reşit Beyefendi Hazretleri tarafından Nezaret-i Celile-i Hariciye’ye çekilip Spa Konferansı’nın Muahede-i Sulhiye hakkındaki kararını muhtevi bulunan telgrafname:

“Hükümet-i Seniyye’nin itirazât-ı vakasına Konferans tarafından verilen cevabı bugün saat beşte Miralay Henry bendenize tevdî etmiştir. Bu tebliğin metni ber-vech-i âti aynen hâk-pâ-yı Sâmilerine arz olunur.

Spa, 16 Temmuz 920

Düvel-i Müttefika, Hükümet-i Osmaniye’den imza olunmasını talep eyledikleri Muahede-i Sulhiye layihası hakkında Hükümet-i müşarünileyhânın mütalaasını her vechle meşmûl-i nazar-ı dikkat etmişlerdir. Hükümet-i Osmaniye Harb-i Umumi’deki mesuliyetinin, müttetiklerinin mesuliyetinden daha hafif olduğu fikrini perverde ettiği anlaşılmaktadır. Müttetikler işbu iddiayı kabul edemezler. Bütün milletler aleyhinde tertip edilen su-i kasdın istihdâf eylediği maksad, gaddârâne âlem nazarında en aşikâr bir surette tezahür ettiği bir zamanda, Türkiye mezkûr su-i kasda iştirak eylemiştir. Düvel-i Muazzama, Türkiye’nin bu suret-i hareketiyle, yarım asrı müteceviz bir zamandan beri, kendisine birçok defalar dostluğunu isbat etmiş olan devletlere karşı, pek bariz bir hıyanet ile irtikab-ı cürüm etmiş olduğu kanaatindedirler. Müttetikler kendilerine karşı bir maksad-ı husumetkârâne beslememekte idiler.

Türkiye harbin nihayetine değin bîtaraflığını muhafaza eylediği takdirde, memâlik-i Osmaniye’nin temin-i tamamıyeti Müttetiklerce deruhte eylediği yolunda devletler tarafından kendisine 1914 senesi Ağustos’undan beri tebligatta bulunulmuştu. Devlet-i Aliyye, bu beyanata atf-ı lahza-i tenezzül etmemesiyle harbe duhûlünün sâiki, temin-i masûniyeti endişesi olmayıp ihtirastan ibaret olduğunu isbat etmiş idi. Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye’nin, Devlet-i Aliyye’nin harbe duhûlü keyfiyetinin âlem-i insaniyete bâhis olduğu fenalıklarla zayıtı tamamıyla takdir etmiyor gibi görünüyor.

Devlet-i Aliyye’nin Mesuliyeti Hakkındaki Mütalaât:

Devlet-i Aliyye’nin mesuliyeti o kadar vâsidir ki, bu mesuliyet Müttetiklerin Osmanlı Ordularına karşı ihrâz eylediği muzafferiyetin mutazammın olduğu fedakârlıklarla ölçülemez. Büyük bir tarik-i ittisâl-ı mecrayı kapayarak, bir taraftan Rusya ve Romanya’nın, diğer cihette bunların garbındaki müttetiklerinin muvâsalasını kat’etmekle, Türkiye, lâ-kall iki sene harbin temâdisine ve Müttetiklerin milyonlara bâliğ olan hayat-ı beşerle yüzlerce milyarlık zayıta uğramalarına sebep olmuştur. Bî-hadd zayıat bahasına cihanın hürriyetini tekrar tesis etmiş olanlara Türkiye’nin edâsına

mecbur olduğu tazminat kendisinin te'diye edebileceğinden pek fazladır. Müttefikler, Türklerin sair milletler üzerine hâkimiyetlerine artık ebediyyen nihayet vermek zamanının hulûl ettiğini aynen görmekte-dirler. Harpten evvelki uzun devrelerde Bâb-ı Âlî ile Düvel-i Muazzama beynindeki münasebâtın tarihi, Bulgaristan, Makedonya, Ermenistan ve sair mahallerde vâki olup, vicdan-ı insaniyeti infial ve galeyana getiren mezâlîme nihayet vermek hususunda, bilâ-netice tevâlî eden bir sürü teşebbüsâtta başka bir şey değildir. Son yirmi sene zarfında Ermeniler işitilmemiş vahşetlerle katl-i âmm edilmişlerdir. Muharebe esnasında Hükümet-i Osmaniye'nin taktîl, tehcir ve su-i muameleden ibaret olan eser-i fütûhâtı, mazide bu kabilden vâki olan infialini fersah fersah tecavüz etmiştir. 1914 senesinden beri Hükümet-i Osmaniye, musanna' bir ihtilâl müstenid gayr-i makbul bahaneler ile erkek, kadın, çocuk 800.000 Ermeni'yi katl-i âmm ve 200.000 Rum ile 200.000 Ermeni'yi vatanlarından tehcir ve teb'îd etmiştir. Hükümet-i Osmaniye, Türk olmayan teb'asını yalnız tecavüz ve katldan sıyânet hususunda kusur etmekle kalmayıp, hatta himayesine mecbur olduğu ahaliye karşı en vahşi tecavüzâtı tertip ettiğine dair delâil-i müteaddide vardır. Bu esbâba mebnî, Hükümet-i Müttefika Türk ekseriyetiyle meskûn olmayan araziye Türk rıkkasından tahlîse karar vermişlerdir.

Trakya ve İzmir'in Hâkimiyet-i Osmaniye'den Tefriki:

Düvel-i Müttefika, Muahedenâmenin Trakya ve İzmir'in hâkimiyet-i Osmaniye'den tefrikinin tazammun eden mevâdında hiçbir tadile muvafakat edemezler. Zira bu iki kısım arazide Türkler ekalliyettedir. Aynı mülâhaza Suriye ile Türkiye arasında vesm olunan hudutta da tatbik olunur. Bundan dolayı Düvel-i Muazzama, Amerika Reis-i Cumhuru'nun muhikk ve munassaf bir surette tayin edeceği bir hudut dâhilinde hür bir Ermenistan tesisine müteallik mevâddı hiçbir vecihle tadil edemezler. İzmir'e müteallik ahkâm İzmir'in ticaretini ve Anadolu ile olan mübadelesini bir vechle tahdîd etmeyecektir. Bilakis liman serbestîsi Muahede ile temin edilmiş olduğundan, oradaki ahali İzmir'in arkasındaki arazi-i tâbianın mahreci olmasından pek ziyade istifade edecekler, namuslu bir hükümetin idaresi tahtında mezkûr liman dâhilinde ihtiyacını her vakitten daha müessir bir surette tatmin edecektir. Bu hususta tasavvur edilen idare "Danzig Limanı" idaresinin aynıdır.

Boğazların Tarz-ı İdaresi:

Boğazların idaresini tanzim ederken Devletler, herhangi bir Türk Hükümeti tarafından medeniyete karşı yeni hıyanet irtikâb olunmasına mâni' tedâbir ittihazından

geri duramaz. Binaenaleyh düvel-i müşarünileyhim, Boğazların serbestisini temin için tesisi muhikk ve meşrû görülen tarz-ı idarenin hutût-i esasiyesini tebdil etmeyeceklerdir. Mamafih Devlet-i Aliyye'nin Boğazlar Komisyonu'nda temsil edilmesi hakkında Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye'nin vâki olan mülâhazâtını büsbütün kâle almamak doğru olmayacağı zannındadırlar. Düvel-i müşarünileyhim, Bulgaristan'a olduğu misilli sahildâr bulunduğu Devlet-i Aliyye'nin de Boğazlar Komisyonu'na bir murahhas göndermesini kabule karar vermişlerdir. Bu hususta ve mâ-i mahreci 1600 tondan fazla buharlı sefâinin Düvel-i Müttefika'ya teslimi misilli mevâddın ilgâsına dair olarak, Devlet-i Aliyye lehinde icrası mümkün olan sair bazı mevâdd işbu cevaba merbût bulunmaktadır.

Umûr-i Maliyenin Murâkabesi:

Devlet-i Aliyye'nin umûr-i maliyesi için murâkabe tesisine müteallik ahkâm kendisini taht-ı vesâyete koymak fikrinden münbais değildir. Ahkâm-ı mezkûrenin derci, devlet-i müşarünileyhayı sabıkan tahrip etmiş olan müsaviü'l-ahlakiyeden ve ihtikârdan kendisini vikaye ve en nihayet emperyalist cereyanlarından halâs edilmiş olan Türk milletinin mesud ve hüsn-i idareye mâlik bir millet olmasını temin etmek gibi büsbütün başka bir gayeye matuftur.

Söze nihayet verirken Müttefikler, Muahede layihasının Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye'nin atf eylediği mahiyeti hâiz bulunmadığını der-pîş eylemek lüzumuna kânidirler. Bu Muahedenâmenin Türk Hükümetlerinin pek zalimâne ve pek fenâ idare eylediği araziden Devlet-i Aliyye'nin hâkimiyetini nez' eylediği doğrudur. Lakin Türkiye'yi vâsi ve müsmir bir araziye sahip bir hükümet-i Milliye olarak ibkâ etmektedir. Takarrür eden ahkâmdan hiçbirisi Türkiye'nin usul-i idaresini ıslâh eylediği takdirde Türk milletini mesud bir millet olmaktan menedecek mahiyette değildir. Muahedenâme hatta İstanbul'da Türklerin ekseriyet teşkil ettiği meşkûk olduğu halde şehri mezkûru Osmanlı payitahtı olmak üzere ibkâ etmeye kadar varmaktadır. Muvafık ihtiyat ve basiret olduğu câ-yı iştibâh olan bu kararı, Düvel-i Müttefika Türklerin sâbıkan iktidarını su-i istimâl etmiş olmalarından dolayı bir tereddüd-i azîm içinde ittihâz etmişlerdir. Eğer Hükümet-i Osmaniye, Muahedeyi imzadan istinkâf eder ve hatta ba'de-l-imza Anadolu'da nüfuzunu iade ve Muahedenin icrasını temin etmek hususunda gayr-i muktedir bulunur ise, Müttefikler Muahedenin mevâddında imtisâlen bu kararı tekrar tedkik ve bu defa Türkleri ebediyyen Avrupa'dan tard eylemek vaziyetine girebileceklerdir. Düvel-i Müttefika, Devlet-i Aliyye'nin mevâdd-ı

muahedeyi katiyyen kabul ettiğini ve imza niyetinde bulunduğunu bildirmek için on günlük bir mühleti olduğunu, Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye işbu cevabnâme ile iblâğ eyler. Mühlet-i mezkûre Temmuz'un 27'nci günü nisf-ı leylde hitâm bulacaktır. Eğer Muahedenâme işbu şerâit dâhilinde imza edilmeyecek olur ise, Düvel-i Müttefika icabât-ı ahvâl muvafık gördükleri tedâbiri ittihâz edeceklerdir. Ol-bâbda"⁶⁰³ (EK-19).

e) *Meclis-i Vükelâ'nın Kararı*

Mezkûr telgrafnâmede muharrer karar üzerine, Meclis-i Vükelâ'ca cereyan etmiş olan müzakerât neticesini tazammun 20 Temmuz 336 tarihli zabıtnâme:

“Devlet-i Osmaniye Harb-i Umumi'ye iştirak ederek akıbet, müttefiki bulunduğu zümre-i düveliyenin mağlubiyetiyle 1918 tarihinde Mondros'ta bir Mütarekenâme imza eyledi. Harbin menşe ve esbâb ve avâmili yirmi aydan beri imtidâd eden Mütarekede hâdis olan ahvâlın cümlesi umuma malum olduğundan tekrara lüzum olmayıp; ancak, madem mütareke olmuş ve gâh Osmanlı İmparatorluğu'na nihayet verilmek ve Saltanat-ı Seniyye ve millet-i İslâmiye İstanbul'dan ihraç edilmek gibi vicdan-ı umumiyi sarsacak rivayât deverân eylemiş ve gâh Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyet-i siyasiyesi nokta-i nazarından ehemmiyet-i fevkaladesi bedihî bulunan Trakya ve İzmir mesâilinin muvafık bir surette halli ümid edilmekte bulunmuş idi.

11 Mayıs 920 tarihiyle Devlet-i Osmaniye'ye teklif edilen Muahede-i Sulhiye rivayât ve şayiâta nihayet vererek İtilafiyûn, Devlet-i Osmaniye'ye suret-i muhakkakta tahmîl eylemek istedikleri şerâiti bildirmiş vechle, tarafından münderecatına kesb-i vukûf edilen bu Ahidnâme, dûçâr-ı inhidâm olan Osmanlı İmparatorluğu enkazından Trakya'nın bir cüz'ü ile Anadolu'da yeni bir devlet-i sagîre tesisini mutazammın bulunmuştur.

Muahedemizin Mahiyeti:

İstiklâl-i Hükümet bir heyet-i içtimaiyenin mâi-l-hayatı olduğu halde, bu Ahidnâme'ye göre devlet ef'âl ü harekât ve icraatta tamamıyla müstakil bulunmuyor. Gayetü-l-gaye tahdîd edilen umûr-i askeriye ve idariye ve iktisadiye ve maliye ve nâfiannın kontrol tahtında cereyan edeceği gösteriliyor. 1912 tarihinde imza edilen Muahedenâme vechle, Rumeli'de Meriç Nehri'nden hudut yakınında ve Anadolu'da devletin cüz-i gayr-i münfekki add eylediğimiz İzmir meselesinde pek muhikk olan matâlibimiz is'âf edilmiş olsaydı, mürur-i zaman ile ve Millet ve Hükümet-i

⁶⁰³ **Vakit**, 24 Temmuz 1920 (1336), Numara 945, s. 1.

Osmaniye'nin ibrâz edeceği faaliyet ve kiyâset sayesinde kontrol usulünün günden güne kesb-i hiffet etmesi ve bir gün nihayet bulması dâhil daire-i ihtimal idi. Saltanat-ı Seniyye ve Hükümet-i Osmaniye bugün gibi iki ihtimal karşısında bulunuyor:

Ya Ahidnâme'yi ihtiva ettiği şerâit-i şedîde ve mahûfe ile kabul etmek veyahut reddeylemek.

Kabul Edersek:

Kabul edildiği takdirde İstanbul, Saltanat-ı Seniyye ve Hilafet-i İslâmiye'ye makarr olarak kalmak suretiyle, malum olan hudut dâhilinde bir devlet-i sagîre mevcudiyetini muhafaza edebilecektir. Şu kadar ki, bu mevcudiyet-i zaifesini etrafını muhit Ermeni Cumhuriyeti ve zaman-ı karîbde teessüsü pek muhtemel olan Rus İmparatorluğu ile Romanya, Bulgaristan ve nihayet kurûn-i evvelden beri hiçbir vakit bu derece tevessü etmemiş olan Yunan devletleri arasında ve elîm bir vaziyette muhafaza ile meşgul olacak ve fakat verâ-yı perde-i ezmânda muhtefî serâir-i istikbâle tâbi kalarak, kudret-i beşeriyenin fevkindeki kudret-i mâ-lâ-nihayet-i Sübhâniye'nin yed-i meşiyetinde mahfûz bulunacaktır.

Kabul Etmezsek:

Ahidnâme reddedildiği takdirde ise, el-ân Anadolu'da mevcut bulunan hâl-i harb, Marmara havzasına avdetle Saltanat-ı Seniyye ve Hükümet-i Osmaniye'ye nihayet verilerek ve Düvel-i İtilafiye idare-i hükümeti ellerine alarak İzmir ve Bursa vilayetlerinde olduğu gibi usâtın Anadolu'nun cihât-ı sairesinde dahi tenkîl suretiyle, zaten mevcut olan menâtık-ı nüfuzun istila-yı katî hâline ifrâğına meydan verilmiş ve bakıyye-i devletin son mukâsesi iade-i harbin netice-i tabiiyesinden bulunmuş olacaktır.

Elîm İhtimaller Muvâcehesinde:

Ne ırken ve ne de tarihen Yunanla asla münasebeti olmayan ve his ve vicdanımızı tehzîz eden ve nice hatîrâtı ihtivâ eyleyen Edirne şehri zayi oldu. İstanbul şehrini dahi bütün sekene-i İslâmiye, binlerce cevâmi' ve minareyi ve milletimizin tâc-ı ser-ibtihâcî bulunan selatîn-i izâmın ezmîne-i kadimede tadil-i gurur ve ulviyetleri için rû-yi arzda kendilerinden büyük yalnız Allah olduğunu, ecdâdımızın ihtarda bulunduğu Âl-i Osman makâbir-i muhtemelerini kendi ecdâdlarının mezarları ile beraber henüz umk-i rû'yet ve müşâhede edilemeyen zulmet-i mechûliyet-i istikbâle terk ile millet muhâcerete mecbur olacaklardır. Bundan maada Payitaht'ta ve etrafındaki binlerce

zabitân, esir-i harb addedilerek ihtimal cezâir-i bâideye sevk edilecek ve hâlin iadesi gününden itibaren sivil ahalinin temin-i maişette dûçâr olacağı müşkilât yalnız İstanbul'da 650.000'den ziyade Ehl-i Tevhid'in hayatını tehlikeye ilkâ' edecek ve bu hâl-i felaketten her tabakada bulunan ahali müteessir ve musâb olacağı gibi, bunun Hânedân-ı Celil-i Saltanat-ı Seniyye'ye kadar irtifâsı bile muhakkak bulunacaktır.

Bu suretle mevcudiyeti yedi yüz seneye takarrüb eden kadîm ve muazzam Saltanat-ı Osmaniye, ebediyyen sahâif-i tarihiyeyi tezyîn edecek olan müşa'şa mazisiyle beraber, Maazallahu Teâlâ munkarız olarak kalbimizin müttehiden darabân ettiği bilcümle Âlem-i İslâm'ın menâfi-i uzması, Saltanat ve Hilafet-i Âl-i Osman'ın enkazı felaket-âveri altında ihtimal birçok zaman için mahv ü nâ-bûd olacaktır. Hayalât ve tasavvurât ile meşgul olunacak zamanlar geçmiş ve pîş-i nazarımızda bütün vahametiyleecessüm eden şu felaket-i harikuladenin ciddiyetiyle mütenâsib tedâbir ittihâzı anı gelmiştir.

Hakk Kuvvete Galebe Edecektir:

Mukaddema tebliğ ve bu defa 16 Temmuz 920'de Spa'da Konferans tarafından ahkâmı te'bîd edilen Ahidnâme, ne muhikk ne de kâbil-i tatbik olmayıp mağlup bir kavme galiplerin arzusunu tahmîl etmek istiyor. Hakk'ın akıbet-i kuvvete galebesi hakkındaki itikadımız lâ-yetezelzel olmakla beraber, şu an-ı vahm ü elîm de mukaddeme-i beyanâtta izah edilmiş olduğu vechle, Devlet-i Osmaniye iki taraftan birini ihtiyâr mecburiyetindedir:

Ya İstanbul'da ve mehd-i millîmiz olan Anadolu'da hâkim kalmak suretiyle küçük ve fakat yine bir devlet halinde bulunmak veyahut teklifât-ı vâkıyı reddederek Devlet-i Osmaniye'nin hayatına nihayet vermektir.

Meclis-i Millî'nin Kabulü Meselesi:

Kanun-i Esasî'de ilhâk ve redd-i araziye tazammun eden Muahedâtın akdi, Meclis-i Millî'nin kabulüne mütevakkıf olduğu münderic ise de, milletin efkâr-ı hakikiyesine tercüman olabilecek Mebusanın cem'i ve meşrû ve kanunî bir intihâb icrası hâlen mümkün olmadığı vâreste-i izâh bulunduğundan ve meşrutiyet ancak vatanımızın vücuduyla kâim olabileceğinden, harb ilanı veya sulh akdi hakkı yine Kanun-i Esasî ile Zât-ı Şevketsimât Hazret-i Padişahî'ye tevdi edilmiş olmasına binaen, kanun-i mezkûrun bir fıkrasına istinaden mevcudiyet-i devleti velev muhtasar bir surette olsun temin eden Ahidnâmenin kabulü zarurî görülerek, yalnız hiç olmaz ise Istranca-Çatalca hattının evvelki hududumuz olan Midye-İnoz'e kadar ircâsı ve bu takdirde

bîtaraf mıntıkanın Marmara sahilinden nez‘iyle yalnız Boğazlara hasrı ve İzmir’in Hamburg şehri kabilinden serbest belde halinde ve bir teşkilât-ı mahsusa ile idaresi ve Hilafet-i Mukaddese bir nokta-i câmia-ı İslâmiye ve binaenaleyh, bu husus mesâil-i dinîyeden olduğundan, bunun bir ahidnâme-i siyaside mevkie olamayacağına dair Konferans’a evvelce tevdî edilmiş olan ifadâtın Ahidnâmeye derc ve ilavesi ve İzmir ve Trakya hakkındaki teklif kabul olunmadığı takdirde İzmir ve Trakya idaresinin beynelmilel mahiyeti hâiz olacak Boğazlar Komisyonu’na tevdîi gibi tadilât-ı cüz’iyenin bir kere daha Sulh Meclis-i Kebiri’nin nazar-ı nısfet ve hakkaniyetine irâesi tezekkür kılınmıştır”.

Reşit Bey’in Telgrafları:

İstanbul’un Yunanistan işgaline tevdîi kararı:

Reşit Bey’den 19 Temmuz tarihiyle Sadâret’e gelen telgraf sureti:

“Spa Konferansı’ndan avdet eden mezkûr konferans azasından bir zât-ı mühim ile dün görüştüm. Müşarünileyh, Konferanstan verilen cevaba son derece izhâr-ı teessür ile beraber kendisi müdafaât-ı lâzıme serd ve isbat etmiş ve bu mütalaât reddedilmemekle beraber tervîc dahi olunmamış olduğunu beyandan sonra Muahedenâmeyi imzadan istinkâf ettiğimiz hâlde, İstanbul’u elimizden alacaklarını ve binaenaleyh imza etmek hayırlı olacağını söylemesi üzerine yazılan cevapta İstanbul’un bize kalması Hükümet-i Seniyye tarafından Anadolu iğtişâşının bertaraf edilmesi ile meşrût bulunduğuna göre, imza edildiği takdirde dahi Payitahtın bekâsı temin olunmuş olmayacağını beyan etti. Müşarünileyh, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin hüsn-i idaresiyle bekâ-yı mevcudiyetine çalışmak lazım geldiğine dair ifadât-ı hayır-hâhâne ile mukabele etti, ferman”.

(20 Temmuz tarihli telgrafnâme te’hir edilmiştir)

Sadrızam Paşa’nın Nutukları:

Bâlâda münderic evrakın kiraatını müteakib Zât-ı Sâmi-i Sadâretpenâhî ber-vech-i âti irâd-ı kelâm buyurmuşlardır:

“1700 sene mukaddem Roma İmparatorluğu’nun inhilâlinden beri Tarih, ikinci bir vâkıa-ı mühimme karşısında bulunuyor. Mukaddemâ şevket ve şanı âlemi ihata etmiş olan muazzam Osmanlı Devleti, on senelik hatiâtı müdhişe ile bugünkü hâl-i esefnâke tenezzül etti.

Zümre-i gâlibenin Devlet-i Osmaniye'ye teklif eylediği Ahidnâme, efkârı tedhîş edecek derecede vahim ve şedittir. Bir yandan büyük ve elîm bir mevcudiyet temin ediyor. Diğer taraftan red hâlinde mahv-i katî ile tehdit eyliyor.

İstanbul'un bizde kalması ve Devlet-i Osmaniye'ye bir mevcudiyet tanınması, Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin harb-i meş'ûme nihayet veren cülûs-i hümayunlarından beri en müşkil zamanlarda ibrâz buyurdıkları metanet ve kiyâset ve Âlem-i İslâm'ın ve medeniyetin hakk-ı şâhanelerinde mütehassis olduğu hürmet ve emniyet neticesidir. Yoksa Osmanlı Devleti dahi, mülga Avusturya İmparatorluğu ile hem-hâl olması muhtemel idi. Bugün bekâ veya adem meselesi karşısında bulunuyoruz. Hâl-i hazırın menşe ve esbâb ve avâmili, kâffe-i teferruat ve tafsilatıyla cümlelerin malumu bulunduğu ve sulh meselesi yirmi aydan beri herkes tarafından tedkîk ve ta'mîk edilmiş olduğundan, huzzâr-ı kirâm fikrinden mütehassıl netice-i kararı bildirmek kâfidir. Eğer, ademi bekâyaya tercih eden var ise, söz aldıktan sonra mütalaasını şifâhen veya tahrîren muhtasar surette ifade ederek zabtı imza etmesini rica ederim.

Söz talep etmeyen zevât bekâ ve mevcudiyet-i devleti mahv ü ademe tercih edenlerden addolunacaktır”.

Mustafa Sabri Efendi'nin Beyanâtı:

Bunun üzerine Ayan'dan Mustafa Sabri Efendi Hazretleri söz alarak, “vaziyet-i hazırının derece-i nezaket ve vahameti kıraat olunan evrak-ı resmiye ve vâki olan beyanat-ı aliyyeden tamamen mütefehhim olduğundan başkaca mütalaa der-miyânına hâcet göremediğini ve Hükümetin vaziyetindeki ıztırârı bittakdir ona göre lazım gelen teşebbüsâtı ifaya sâî bulunduğunu” söylemiş ve müteakiben söz alan Ayan'dan Hadi Paşa Hazretleri ber-vech-i âti ifadâtta bulunmuştur.

Hadi Paşa'nın İfadeleri:

“Saltanat-ı Osmaniye'nin, Millet-i Muazzama-i İslâmiye'nin el-yevm maruz bulunduğu hâile-i kübrayı, hissiyâta kapılmayarak kemâl-i vakar ve sekînetle keyfiyeti muhakeme etmek lazımdır. Binaenaleyh, hayalât-ı şairâne ve bilhassa tabirât-ı avâm-pesendâne serdi burada katiyyen câiz değildir. Çünkü el-yevm muhât olduğumuz tehlike pek büyüktür. Bunların vücud-i manevî-i devlete tesiri ikinci derecede kalır. Kıraat olunan evrak münderecâtından ve Sadrazam Paşa Hazretlerinin ifadâtından anlaşıldığı vechle zât-ı mesele pek vâzih ve ayandır. Yani mevcudiyet ve adem-i mevcudiyet meselesidir. Adem-i mevcudiyet inkırâzdır. Bir Saltanat hakkında inkırâzdan esna' bir şey tasavvur olunamaz. Buna binaen sâika-i me'yûsiyetle ve infialât-ı nefsaniyeye

kapılarak “şerâit-i şedîde ve ahkâm-ı atîka tahtında idâme-i mevcudiyetten ise, ölmek daha evlâdır” demek, bir nazariye-i musîbe değildir. İnkırâz demek intihar demektir. Bir şahsın intiharı nezd-i İlâhi’de kebâirden ma’dûd olduğu halde 1300 senelik bir Hilâfet-i İslâmiye ve 600 senelik bir Devlet-i Muazzama-i Osmaniye’nin hayatına hâtîme vermek intiharının ne derece vahim olacağı şekk ve izahtan vârestedir. Hâl ne kadar elîm olsa me’yûsiyete mağlup olmayalım. Tasavvur buyrulsun, bir ağacın dalları budanmakla onun kökünü çıkarıp atmak mı lazımdır? Kökü yerde oldukça o ağaç elbet taze hayat bulur. Bunun gibi Cennetmekân Sultan Osman Gazi tarafından arz olunan Şecere-i Tayyibe-i Saltanat-ı Seniyye, bugün kâmilten budanmış olmakla beraber kat’-ı ümid etmek me’yûs olmak lazım gelmez. Buna iyi bakacak olursak, bu şecerenin urûkunu çıkaramaz isek, inkırâzına mâni olur isek, mürûr-i zaman ile neşv ü nemâ bulur, yaşar ve o vakit ‘Şecere-i Tayyibe... ilâ ahir’ sırr-ı âlîsi zuhur eder. Cenab-ı Hakk’tan me’yusiyete dûçâr olmamaklığımızı temenni etmekle beraber, bu Saltanata ömr-i medîd ihsânını ve ilâ yevmi-l-kıyâm bâki kalmasını niyaz ile hatm-i kelâm ederim”.

Abdurrahman Şeref Bey’in Bir İstifsârı:

Ba’dehu Müşir Kazım ve Osman ve Ayan’dan Rauf Paşalar Hazerâtı Muahedenâmenin kabulünü zarurî gördüklerini söylemişler ve Ayan’dan Abdurrahman Şeref Beyefendi, “Muahedenâme Anadolu’da tatbik olunamadığı takdirde, metn-i Muahedenâmede münderic bazı kuyûda karşı ittihâz olunacak hatt-ı hareket hakkında istifsârda bulunması üzerine, Anadolu’daki harekâtın bastırılması için elbirliğiyle çalışmak lazım geleceği ve buna teşebbüs edilmez ise, şimdi kiraat edilen telgrafnâmeden anlaşıldığı üzere, Yunan askerinin Anadolu’ya gireceği ve buna meydan vermek haysiyet-i milliyemizi tamamıyla ihlâl edeceği beyanıyla, husûl-i muvaffakiyetin Cenâb-ı Hakk’tan müsted’â bulunduğu”, ifade etmiştir

Vaz’-ı İmzanın Kabulü, Rıza Paşa Müstenkif:

Müteakiben söz alan Ayan’dan Mustafa Asım Efendi Hazretleri, Anadolu meselesinin metn-i Ahidnâmede Hükümete tevdî edilmiş olması bir Türk Hükümetinin vücudunu tasdik etmek ve ona itimad göstermek olup, Hükümetin azm ü tasavvuru vechle bu bâbda teşebbüsât-ı ciddiyede bulunulursa endişeye mahall kalmayacağını ifade etmiş ve nihayet muahedenâmeye vaz’-ı imza hususunu kabul edenlerin ayağa kalkmaları taraf-ı Eşref-i Hazret-i Padişahî’den emr ü ferman buyrulmasıyla, Heyet-i Meclis kâmilten kıyâm edip yalnız Topçu Ferik Rıza Paşa müstenkif olduğunu söylemiş ve meclis hitâm bulmuştur.

Mecliste Hazır Bulunanlar:

Vükelâ-yı fahâmdan maada Ayan-ı kirâm erkân-ı askeriye ve rical-i ilmiyeden Meclis-i Âlî'de hazır bulunan zevât ber-vech-i âtidir:

Heyet-i Ayan Reisi Tevfik Paşa Hazretleri, Sadr-ı Esbak İzzet Paşa Hazretleri, Sadr-ı Esbak Ali Rıza Paşa Hazretleri, Sadr-ı Sâbık Salih Paşa Hazretleri, Mustafa Sabri Efendi Hazretleri, Müşir Fuat Paşa Hazretleri, Müşir Osman Paşa Hazretleri, Müşir Ömer Rüştü Paşa Hazretleri, Birinci Ferik Süleyman Paşa Hazretleri, Abdurrahman Şeref Beyefendi Hazretleri, Rıfat Beyefendi Hazretleri, Topçu Feriki Rıza Paşa Hazretleri, Aristidi Paşa Hazretleri, Seyyid Abdulkadir Efendi Hazretleri, Maliye Nâzır-ı Sâbıkı Tevfik Beyefendi Hazretleri, Hadi Paşa Hazretleri, Rıza Tevfik Beyefendi Hazretleri, Mustafa Efendi Hazretleri, Adil Beyefendi Hazretleri, Vasfi Efendi Hazretleri, Hamdi Efendi Hazretleri, Mustafa Asım Efendi Hazretleri, Mavroyani Beyefendi Hazretleri, İzzet Fuat Paşa Hazretleri, Abdulkhak Hamid Bey Hazretleri, Azaryan Efendi Hazretleri, Benhur Efendi Hazretleri, Aram Efendi Hazretleri, Dilber Efendi Hazretleri, Zeynelabidin Efendi Hazretleri, Müşir Zeki Paşa Hazretleri, Müşir Kazım Paşa Hazretleri, Müşir Nuri Paşa Hazretleri, Kadıasker Mehmet Nuri Efendi Hazretleri, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îye Reisi Mehmet Tevfik Efendi Hazretleri, Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Hamdi Paşa Hazretleri, Harb Mesulleri Divan-ı Harb Azasından Mustafa Nuri Paşa Hazretleri, Birinci Ferik Zeki Paşa Hazretleri, Ferik-i Müttekâid Muhsin Paşa Hazretleri, Erkân-ı Harbiye ve Divan-ı Temyiz-i Askerî Reis-i Sâbık Ferik Fuat Paşa Hazretleri, Topçu Ferikliği'nden Müttekâid Fuat Paşa Hazretleri, Topçu Dairesi Riyaseti'nden Müttekâid Ali Refik Paşa Hazretleri, Topkapı Saray-ı Hümayun Mahâfili Müttekâid Ferik Rıza Paşa Hazretleri, Müttekâid Ferik Şakir Paşa Hazretleri, Müttekâid Ferik Galip Paşa Hazretleri⁶⁰⁴.

f) Tatbikat-ı Sulhiye Komisyonu Azaları

Daire-i Sadaret'te Müsteşar Cemal Bey'in riyaseti altında müteşekkil Tatbikat-ı Sulhiye Komisyonu'na, Maliye Nezareti'nden Sulh Heyet-i Murahhasası Müşavir-i Mâlisi Müfettiş Kazım Bey ve Harbiye Nezareti'nce de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Birinci Şubesi Müdürü ve Temdîd-i Hukuk Komisyonları Reisi Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Muharrem Bey tayin edilmiştir⁶⁰⁵. Komisyona aza olarak Adliye

⁶⁰⁴ **Vakit**, 24 Temmuz 1920 (1336), Numara 945, s. 2.

⁶⁰⁵ **Vakit**, 29 Temmuz 1920 (1336), Numara 949, s. 1.

Nezareti'nden Umur-i Hukukiye Müdür Muavinlerinden Cevdet Bey memur edilmişlerdir⁶⁰⁶.

g) Muahedemizin İmzası

Dünkü Takvim-i Vekayi'den:

İmzaya terhis hakkındaki İrade-i Seniyye:

“Sulh Konferansı'nda memâlik-i Osmaniye hakkında Düvel-i İtilafiye murahhaslarıyla müzakerâta iştirak ve ol-bâbda ittihâz olacak mukarrerâtı imza etmek üzere, salâhiyet-i kâmileyi hâiz olarak Hükümet-i Seniyyemiz cânibinden Ayan'dan Hadi Paşa ve Rıza Tefvik Bey dahi murahhas tayin edilmişlerdir.

Sulh Konferansı'nda memâlik-i Osmaniye hakkında Düvel-i İtilafiye murahhaslarıyla müzakerâta iştirak ve ol-bâbda ittihâz olacak mukarrerâtı imza etmek üzere salâhiyet-i kâmileyi hâiz olarak Hükümet-i Seniyyemiz cânibinden Bern Sefirimiz Reşat Halis Bey üçüncü murahhas tayin edilmiştir⁶⁰⁷. (Beş satır tayyedilmiştir.)

h) Matem Alâimi

Paris'te bulunan murahhaslarımız tarafından sulhumuzun imza edildiği haberinin gazetelerimizde neşrolunduğu gün, şehrimizde bulunan bütün Müslüman müesseseler, esnaflar, işçiler terk-i işgal ederek millî mateme iştirak edecekler ve öğle vakti bütün minarelerde salât ü selam verilecektir. Seyr-i Sefâin, Şirket-i Hayriye, Haliç vapurları ve tramvaylar bu matem gününe buldukları mahalde derhal birkaç dakika tevakkuf etmek suretiyle iştirak edeceklerdir. O gün Osmanlı bayrakları yarıya kadar çekilmiş bulunacaktır⁶⁰⁸.

i) Muahedemiz Bugün İmzalanıyor

Fransız matbuatı, Türkiye Muahede-i Sulhiyesi'nin imzası merasiminin gelecek Perşembe günü icrası suret-i katiyyede takarrür ettiğini bildiriyor. Mezkûr merasim Manifaktor dö Sevres Kasrı'nda icra edilecektir⁶⁰⁹.

⁶⁰⁶ **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 1.

⁶⁰⁷ **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 1.

⁶⁰⁸ **Vakit**, 2 Ağustos 1920 (1336), Numara 953, s. 1.

⁶⁰⁹ **Vakit**, 5 Ağustos 1920 (1336), Numara 956, s. 1.

j) *Sulhumuz Hakkında Bâb-ı Âlî Mahâfilinin Mütalaası*

Son günler zarfında Paris'te bulunan Hadi Paşa'dan gelen iki telgrafname, Sulh meselesindeki vaziyetimizi izah etmektedir. Bu telgrafnamelerde, Yunanistan ile İtalya beynindeki ihtilafâtın Sulhun imzasını tehir ettiği bildirilmekte ve tavizât meselesinin Sulhun gayr-i muayyen bir zaman tehirine sebebiyet verdiği beyan edilmektedir. Bâb-ı Âlî mahâfilinde Sulhun imzasının şimdilik tehire uğradığı kanaati mevcuttur⁶¹⁰.

k) *Tebliğ-i Resmî*

Dün Sadrazam Paşa'ya Heyet-i Murahhasa'dan gelen ve kısm-ı mahsusumuzda derc edilen bir telgrafta Sulh'un imza edilmiş olduğu bildirilmiştir. Saat dördte Heyet-i Vükelâ Bâb-ı Âlî'de Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin taht-ı riyasetinde içtima ederek, Sulh'un imzasından mütevellid vaziyeti tedkik etmiş ve Kuvâ-yı Bâğiye'den tahlîs edilmiş olan vilayâta Sulhun imzasının telgrafla tebliği kararlaştırılmıştır⁶¹¹.

l) *Sulh Muahedesi Evvelki Gün İmza Edildi*

İmza-yı resmî, Salı günü (10 Ağustos) saat dördü sekiz geçe Sevr İmalathanesi Kasrı'nda vuku bulmuş, evvela murahhaslarımız, ba'dehu diğer murahhaslar imza eylemişlerdir.

10 Ağustos 920 tarihle Hadi Paşa'dan mevrûd telgrafnamedir: “İtalya ile hâsıl olan ihtilâftan dolayı, evvelce imzadan imtina eden Yunanistan bu kere vaz-ı imzaya muvafakat etmiş olduğundan, Sulh Muahedenamesi bugün saat dördte imza edildi”.

Sevr 10 Ağustos: “Türkiye ile Muahede-i Sulhiye, bugün saat dördü sekiz geçe imza edilmiştir. Fransız Başvekili imza merasimine riyaset eylemiştir. Türkiye Murahhasları imza ettikten sonra, Düvel-i Müttefika Murahhasları imza eylemişlerdir. En sonra Yunanistan ve İtalya imzalamıştır. Sırbistan ve Hicaz Murahhasları olmadığından bunlar Muahedeyi imzalamamışlardır”.

Paris 10 Ağustos: “Türkiye Muahede-i Sulhiyesi bugün öğleden sonra Mösyö Millerand'ın taht-ı riyasetinde Sevr Millî Porselen Fabrikası salonunda imza edilmiştir. Almanya, Avusturya ve Bulgaristan zaten Muahede-i Sulhiye'yi imza etmiş olduklarından, Düvel-i Müttefika'nın son düşmanı ile de nihayet bu suretle hâl-i sulh resmen ilan edilmiştir”⁶¹² (EK-20).

⁶¹⁰ **Vakit**, 10 Ağustos 1920 (1336), Numara 961, s. 1.

⁶¹¹ **Vakit**, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara 963, s. 1.

⁶¹² **Vakit**, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara 963, s. 1.

m) *Bugün Matem Günüdür*

Sulh Muahedenamesi'nin imzası istihbâr edildiği günün “Millî Matem Günü” addedilmesi evvelce takarrür etmişti. Bu karar mücebince bugün “Millî Matem Günü” addedilecek ve bilcümle İslâm ve Türk müessesâtı mesdûd bulunacaktır. Saat birde her türlü vesâit-i nakliye matem alameti olarak beş dakika tevakkuf eyleyecektir”⁶¹³.

n) *İmza Günü*

1336 senesi Ağustos'unun 10'uncu Salı günü saat 4... Türk Muahedesini bu tarihte Paris'te Sevr Kasrı'nda imzalanmıştır.

Bu tarih, bu imza, altı buçuk asırlık bir saltanatın tarihini düğümlüyor; o tarih ki tek bir sahifesi, beşeriyet tarihinde yeni şaşaalı bir devir açmaya kâfi gelmişti. Kurûn-i Vusta'yı fetheden Türk'ün galip bir adımı oldu; barut dumanları içinde doğup büyüyen 467 sene eski yeni iki dünyaya hükümrânlık eden bir devri kapayarak da mağlup bir zümre içinde Türk'ün kendi eliyle kendi “fetva-yı hûn-ı nâ-hakk”ına imza edildiği gün olacak...

Mağlup... Lâkin keşke yalnız mağlup olsaydı... 433 maddenin her satırında Türk yalnız mağlup olmamış, münhezim ve muzmahill olmuştur. Ve işte evvelki gün saat dörtten beri, ne altı buçuk asrın özü sözü en doğru bir perverdesi olan Osmanlı Devlet ve Saltanatı, ne tarihin vakayı zapt ü kayd edebildiği her devir içinde raşîd ve müstakil olarak gördüğümüz Türk milleti, artık bu muahede nazarında kendi kendine mâlikiyet davasından el çekmiştir. Türk milleti, öyle ki bir Ergenekon diyarına çekiliyor, yeni bir çöl macerasına başlıyor. Bundan sonraki hayatı, zaferler için ehrâmlar, dikili taşlar inşasıyla geçecektir.

Türk'ün taksiri ne idi? Harbe girdik değil mi? Evet, meş'ûm bir ittifakın çemberi içinde... Mağlup olduk, değil mi? Evet, yine o meş'ûm ittifakın çemberi içinde. Lâkin harp neticesinin bu müşterek mesuliyetine ait cezayı yalnız Türkler mi çekmelidir? Etrafımızı hep kendi zaafımızdan yüksek görmek gafletinden göz açalım. Göreceğiz ki Türk'ün kusuru “rub'-i meskûn”un en tabîî seknesindedir. Onun bir kusuru var her uzanan eli dost sanır...

Türkler, hiç şüphesiz bu acı akıbetten mecruh ve dil-hündurlar. Harpler, sulhlar, bütün millî ve kevnî hadiseler tarih şahikalarından kopup, yuvarlanıp gelen bir çığdır. Hazırlıksız milletler için sefer de, hazar da aynı hezimet-i hâldir. Artık şimdi her Türk,

⁶¹³ **Vakit**, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara 963, s. 1.

Türk Muahedesine atılan imzanın elîm işareti ne göz koyacak ve asrın istediği medenî ve müterakki faaliyete koyulacaktır. Osmanlı Devleti'ni harbe sokan, bir imza idi; bugün diğer bir imza ile kendini, kendi tarihî hayatının mücadelesine sevk ediyor⁶¹⁴.

2- Vakıt Gazetesinde Sevr Antlaşması'nın Resmî Metni⁶¹⁵

a) Muahedemizin Resmî Metni

Muahedemiz 13 büyük kısım, 433 madde, 161 büyük sahife ve 4 haritadan tereküb ediyor.

Türkiye'nin Hudutları

Avrupa'daki Hududumuz

Karadeniz'de intihâb olunacak bir noktadan Istranca'nın 8 kilometre şimal-i garbîsine gidecek ve Kapıcadağ ile Üçpınartepe'sinden Sinekli İstasyonu'nun 1 kilometre garbına iterek Istranca'nın garp hududunu takiben Kalikratya'nın 1 kilometre cenub-i garbîsinde intihâb olunacak bir noktaya kadar gelecek bir hat.

Asya'daki Hududumuz

Adana'nın Karataş Burnu'ndan, Bahçe, Antep, Birecik, Urfa, Mardin, Cezire-i İbn-i Ömer kasabalarını Suriye'ye bırakarak Musul'un hudud-i şarkîsi üzerinden eski İran-Rusya hududuna varacak bir hat⁶¹⁶.

Muahede-i Sulhiye Bir Mukaddime ve Üç Büyük Kısmıdan Mürekkeptir

Mukaddimedebaşlıca Düvel-i Müttefika ile Düvel-i Müşâreke'nin Türkiye Hükümeti ile Muahede-i Sulhiye metninde ahkâm ve şerâit dairesinde akd-i Sulh ettiklerinden bâhistir.

BİRİNCİ KISIM

Yirmi altı maddeyi hâvi olup, Cemiyet-i Akvâm Mukavelesi metnini ihtiva ediyor. Cemiyet-i Akvâm Mukavelesi'ne dair olan Birinci Kısım, gerek Alman ve gerek Avusturya, Bulgar Muahedât-ı Sulhiyesi esnasında mükerreren zikredilmiş olduğu

⁶¹⁴ H. K. "İmza Günü" **Vakit**, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara 963, s. 1.

⁶¹⁵ *Vakit* gazetesinde Sevr Antlaşması'nın tüm maddeleri neşredilmiştir. Tez çalışmamızda sadece Türkiye'yi yakından ilgilendiren maddeler tarafımızdan yazıldı. Yazılmayan maddeler ise başlıkları ve madde numaraları yazıldıktan sonra "Yazılmadı" ibaresi ile belirtildi.

⁶¹⁶ **Vakit**, 1 Haziran 1920 (1336), Numara 905, s. 1.

cihetle bunun naklinden sarf-ı nazar olunarak Muahedeye müstakbel hududumuzdan bâhis olan İkinci Kısımdan başlıyoruz.

İKİNCİ KISIM

Türkiye'nin Hududu

Madde 27 — Evvelen: Avrupa'da Türkiye'nin hududu ber-vech-i âti tespit edilecektir.

1. Karadeniz: Boğaz medhalinden zîrde tayin edilen noktaya kadar,
2. Yunanistan'la Olan Hududumuz: Karadeniz'de intihâb olunacak bir noktadan cenub-i garbîye doğru, Podima'nın takriben 7 kilometre şimal-i garbîsinde kâin Büyükdere munsabbına ve Istranca Deresi havzası hududunun en şimal-i garbî noktasına kadar (bu nokta Istranca'nın 8 kilometre şimal-i garbîsinde kâindir) arazi üzerinde tayin edilecek ve Kapıcadağ ile Üçpınar Tepesi'nden mürur eyleyecek bir hat.

Oradan, cenub ve cenub-i şarkîye doğru ve Çorlu-Çatalca şimendifer hattı üzerinde, Sinekli İstasyonu'nun takriben 1 kilometre garbında intihâb olunacak bir noktaya kadar; Istranca Dere havzasının hudud-i garbiyesini mümkün mertebe takip edecek bir hat.

Oradan, cenub-i şarkîye doğru ve şimal-i şarkîde Büyükçekmece Gölü'ne akan sularla cenub-i garbîde doğrudan doğruya Marmara Denizi'ne munsabb olan suların arasındaki hatt-ı fâsıl üzerinde Fener ile Kurfalı mevkileri arasında intihap edilecek bir noktaya kadar; Sinekli'nin cenubundan geçmek üzere arazi üzerinde tayin edilecek bir hat.

Oradan cenub-ı şarkîye doğru ve Kalikratya'nın takriben bir kilometre cenub-i garbisinde Marmara denizi üzerinde intihap edilecek bir noktaya kadar; ber-vech-i bâlâ tayin olunan taksim-i miyah hattını mümkün mertebe takib eden bir hat.

3. Marmara Denizi: Bâlâda tayin olunan noktadan Karadeniz Boğazı medhaline kadar.

Sâniyen: Asya'da Türkiye'nin hududu ber-vech-i âti tayin olunacaktır. (Merbut iki numaralı haritaya müracaat):

1. Garpta ve cenupta, Marmara denizi üzerinde Karadeniz Boğazı medhalinden itibaren Şarkî Bahr-i Sefid'de İskenderun Körfezi civarında Karataşburnu kurbunda bervech-i âti tayin olunan bir noktaya kadar.

Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Şarkî Bahr-i Sefid, Marmara Adaları ve Devlet-i Osmaniye'de kalan sevâhilde 3 mil bu'du mesafede kâin adalar Dördüncü Bâbın ahkâmı ile üçüncü kısmındaki (Ahkâm-ı Siyasiye) 84. ve 122. Maddeler ahkâmındaki kuyûd-i ihtiyatiye ile Osmanlı olarak kalacaktır.

2. Suriye İle Olan Hudut: Hasandede Boğazı'nın şark-i sahili üzerinde ve Karataş Burnu'ndan takriben üç kilometre şimal-i garbîde intihap edilecek bir noktadan Ceyhan Irmağı üzerinde Babeli'nin takriben 1 kilometre şimalinde intihap olunacak bir noktaya kadar Karataş'ın şimalinden geçmek üzere tayin olunacak bir hat.

Oradan Kesikkale'ye kadar Ceyhan ırmağının menba cihetine doğru mecraı takip edecektir.

Oradan şark-ı şimaliye doğru ve Ceyhan ırmağı üzerinde Karspazar'ın takriben 15 kilometre şark ve cenub-ı şarkîsinde intiha olunacak bir noktaya kadar: Karatepe'nin şimalinden geçmek üzere arazi üzerinde tayin edilecek bir hat.

Oradan Düldül Dağı'nın garbinde kâin Ceyhan Irmağı'nın dirseğine kadar; Ceyhan ırmağının menbaı cihetine doğru mecraasını takip edecektir; hudut bundan sonra cenub-i şarkî istikamet-i umumiyesinde ve Gâvurgölün takriben 15 kilometre cenup ve cenub-i garbîsinde Emirmusa Dağı üzerinde intihap olunacak bir noktaya kadar şimendifer hattından takriben 18 kilometre mesafeden mürur etmek ve Düldül Dağı'nı Suriye'de bırakmak üzere takip edilecek bir hat.

Oradan şarka doğru ve Urfa'nın takriben beş kilometre şimaline kadar Bağçe, Ayıntap, Birecik ve Urfa şehirlerini yekdiğerine rabteden yolların şimalinden geçmek ve bu şehirlerden son üçünü Suriye'de bırakmak üzere garptan şarka bir istikamet-i umumiyede arazi üzerinde ve tayin olunacak mertebede müstakim olarak tayin edilecek bir hat.

Oradan şarka doğru Dicle'nin Azeh (Azek)'in takriben 6 kilometre şimalinde teşkil ettiği dirseğin münteha-yı cenub-i garbîsine kadar (Cezire-i ibn-i Ömer'in 10 kilometre garbinde): garptan şarka doğru istikamet-i

umumiyede ve Mardin şehrini Suriye'de bırakmak üzere tayin olunacak mahsus derecede müstakim bir hat.

Oradan Habur suyu ile Dicle'nin telâki ettiği mahal ile bu mahallin takriben 10 kilometre şimalinde Dicle dirseği arasında ve Dicle üzerinde intihap olunacak bir noktaya kadar: Cezire-i ibn-i Ömer şehrinin kâin olduğu adayı Suriye'ye bırakmak üzere Dicle'nin munsabbına doğru mecrası.

3. Irak ile Hudut: Oradan garptan şarka doğru bir istikamet-i umumiyede Musul vilâyetinin hudud-ı şarkîsi üzerinde intihap edilecek bir noktaya kadar: Arazi üzerinde tayin edilecek bir hat.

Oradan bu hattın şarka doğru giderek Türkiye ve İran hududuna tesadüf ettiği noktaya kadar: Musul vilâyetinin İmadiye'nin cenubundan geçecek bir surette muaddel hudud-ı şimalisi.

4. Şark ile Şimal-i Şarkîde: Balâda tayin ve tahdîd olunan noktadan Karadeniz'e kadar Türkiye ile İran arasında hudud-ı hâzıra ve Türkiye ile Rusya arasındaki eski hudut 89. Madde ahkâmının tayin ettiği kuyûd-i ihtiyatîyesi altında Türkiye-Rusya hudud-i sâikası.

5. Karadeniz:

Madde 28 — İşbu muahede ile tarif edilen hudud-i muahedeye merbut haritalar üzerinde 1.000.000 mikyasta tersîm olunmuştur. Harita ile metin arasında ihtilâf vukuunda metin muteber olacaktır⁶¹⁷.

Madde 29 — Bu hududu, Muahede-i hazırada ile tesbit edilen veyahut muahedat-ı mütemmîme ile tesbit edilecek olan tahdid-i hudut komisyonları bu hudutları arazi üzerinde tespit eyleyeceklerdir.

İş bu komisyonlar yalnız “arazi üzerinde tayin edilecek hat” tabir olunan kısmın tayini değil, fakat lüzum görürlerse taksimat-ı mülkiye hudutları ile diğerlerinin tashihi hususunda dahi salâhiyet-i kâmileyi hâiz olacaklardır. Her iki halde de, muahede de beyan olunan tarif-ı taksimat-ı mülkiye hudutları ile menâfi-i iktisadiyeyi mümkün olduğu kadar nazar-ı dikkate almak şartıyla tatbik ve takibe bezl-i mesai edeceklerdir.

Komisyonların mukarreratı ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunacak ve alakadarân için mecburi olacaktır. Tahdid-i hudut komisyonlarının masarifi bu bapta alâkadar olan iki taraftan deruhde edecektir.

⁶¹⁷Vakit, 1 Haziran 1920 (1336), Numara 905, s. 1.

Madde 30 — Bir nehir mecrası ile tarif edilen hudutlara gelince İşbu muahedenamenin tarifâtında istimâl olunan “mecra” veya “kanal” tabirleri bir taraftan seyr-i sefâine müsait olmayan nehirler için suyun veyahut bunun başlıca kolunun mecrasının hatt-ı vasatisini diğer taraftan da seyr-i sefâine salih nehirler için ve seyre müsait olan kanalın hatt-ı mütavasıtını ifade eder. Her halde hatt-ı hududun, muhtemel olan tebeddülâtına nazaran mecra yahut kanalı mı takip edeceği veyahut mecra veya kanalın muahedenin mevki-i mer‘iyete vaz’ı tarihindeki vaziyete nazaran katî olan kısım mı tayin edileceğini tasrîh etmek bu muahede de nazarı dikkate alınan tahdîd-i hudut komisyonlarına ait olacaktır, İşbu muahedenamede münderic ahkâm ve şerâite muhalif olmadıkça bahrî hudutlar sahilden itibaren üç milden daha aşağı mesafedeki adacıkları ihtiva ederler.

Madde 31 — Alakadâr bulunan Hükümât-ı muhtelif komisyonlara kendi işleri için lâzım olacak bilcümle vesâiki ve alel-husus hal-i hazırdaki hudutların veya eski hudutların tahdîdi hakkında mevcut zabıtnamelerin suret-i musaddakaları ile mevcut büyük mikyastaki tekmîl haritaları, taksim-i araziye müteallik malûmatı, icra edilmiş fakat tab’ edilmemiş mesâha haritalarını, su mecrası olan hudutların tebeddülâtı hakkındaki malûmatı itâ etmeyi taahhüt eder. Memurîn-i Osmaniye yedinde bulunan haritalar ile taksim-i araziye müteallik malûmat ve hatta tab’ ve neşredilmemiş mesaha haritaları İstanbul’da muahedenin mevki-i meriyete vaz’ını takip edecek 30 gün zarfında, başlıca Düvel-i Müttefika’nın irâe edeceği her hangi bir alâkadar komisyon mümessiline verilecektir.

Alâkadar hükümet bundan başka komisyonlara memurîn-i mahallîyece bilcümle vesâikin, alel-husus plânlarla kadastro haritalarının ve temellükât defterlerinin itâ ve tebliğ ettirilmesini ve vâki olacak talepleri üzerine emlâk ve cereyan-ı iktisadî hakkındaki malûmat ile malûmat-ı saire-i lâzımanın itası esbâbını temin etmeyi taahhüt ederler.

Madde 32 — Alâkadar olan Hükümât-ı muhtelif tahdîd-i hudut komisyonlarına gerek doğrudan doğruya ve gerek memurîn-i mahalliye vasıtasıyla, nakliyât, ikamet, sa’y ü amel, malzeme (kazık, hudut işaretleri) gibi vazifelerinin ifa ve ikmâline hâdim olan bilumum hususâtta muavenet etmeyi taahhüt ederler. Bilhassa Hükümet-i Osmaniye, tahdîd-i hudut komisyonlarının ikmâl-i vazife edebilmeleri için muktezi olan başlıca Düvel-i Müttefikaca lüzum görülen heyet-i fenniyeyi tedarik etmeyi taahhüt eder.

Madde 33 — Alâkadar olan Hükümât-ı muhtelif komisyonlar tarafından vaz edilmiş şimdiki noktaları ile işaretlere kazık ve hudut alâmetlerine riayet etmeyi taahhüt ederler.

Madde 34 — Hudut işaret taşları birbirinden diğeri görülecek bir mesafede vaz'edilecek ve üzerine numaralar konacak ve numaraları tarif üzerinden işaret edilecektir.

Madde 35 — Tahdid-i hududa müteallik katî zabıtnameler ile bunlara merbût harita ve vesâik üç nüsha olarak tanzim kılınacak ve bunlardan iki nüshası hükümât-ı mütecâvireye, üçüncüsü dahi Fransa Hükümet-i Cumhuriyesi'ne tevdi olunacak ve bu hükümetler işbu muahedenameye vaz-ı imza eden devletlere bunların nüsha-i musaddakalarını teslim eyleyeceklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÂB
Ahkâm-ı Siyasiye
Birinci Bâb
İstanbul

Madde 36 — Tarafeyn-i âkideyn işbu muahede ahkâmı mahfuz kalmak şartı ile Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul üzerindeki hukuk ve tasarrufâtına halel-i îrâs olunmaması hükümet-i müşarünileyha ile Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin şehri mezkûrda ikamet etmek ve orada Devlet-i Osmaniye payitahtını muhafaza eylemek hususunda serbest bulduklarında müttefiktirler. Mamafih Hükümet-i Osmaniye bu muahede ile muahedât ve mukavelât-ı mütemmimime ahkâmına bilhassa ırkî ve dinî ve lisanî ekalliyetlerin hukukuna sadıkâne bir surette riayet etmekte tecvîz-i kusur ettiği takdirde Düvel-i Müttefika ânifüzzikr taahhüdü tadil etmek hakkını sarahaten muhafaza ederler ve Hükümet-i Osmaniye de bu babda ittihaz edilecek olan kâffe-i mukarrerâta şimdiden mümaşât etmeyi taahhüt eyler.

İkinci Bâb
Boğazlar

Madde 37 — Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı dâhil olmak üzere Boğazlarda seyr-i sefâin âtiyen gerek vakt-ı hizada ve gerek vakt-ı harpte her hangi sancağı hâmil bulunursa bulunsun bilcümle sefâin-i ticariye ve harbiyeye ve askerî ve ticarî tayyarelere küşade bulunacaktır. Milletler Meclisi tarafından verilen

kararın icrası müstesna olmak üzere bu sular ablukaya tabi değildir. Oralarda hukuk-ı harpten hiç biri icra edilemeyecek ve hiç bir hareket-i hasmâne ikâ' olunamayacaktır.

Madde 38 — Hükümet-i Osmaniye 37. Maddede musarrah serbestî-i seyr-i sefâini temin için tedâbir-i cedide ittihazı lüzumunu tasdik eder ve binaenaleyh kendine taallûk eden hususta Boğazlar Komisyonu unvanını alacak olan ve zirde “komisyon” kelimeleri ile zikredilen bir komisyona 39. Maddede tasrîh edilen suların murakabesini havale eyler.

Yunan Hükümeti kendine ait olan hususta aynı salâhiyeti komisyona havale eder. Ve bu komisyona her hususta aynı teşkilâtı irâe etmeyi taahhüt eyler. Murakabe müteakiben Osmanlı ve Yunan Hükümetleri namına ve işbu fasılda taahhüt edildiği vech ile icra olunacaktır.

Madde 39 — Komisyonun daire-i salâhiyet-i Bahr-i Sefid cihetinden Çanakkale Boğazı'nın medhali Karadeniz cihetinden, Karadeniz Boğazı'nın methali arasındaki suları bu medhallerin her birinden 3 mil açıklara kadar ihtiva eyler. İşbu fasıl ahkâmının ifası icap ettikçe bu salâhiyet sahil üzerinde dahi istimal edilebilecektir.

Madde 40 — Komisyon, Amerika Hükümet-i Müttehidesi -eğer iştirak etmek isterse ve iştirak ettiği günden itibaren- hükümet-i mezkûre tarafından ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Cemiyet-i Akvâm âzasından olur ise ve olduğu günden itibaren Rusya, Yunanistan ve Romanya ve Cemiyet-i Akvâm âzasından olur ise ve olduğu günden itibaren Bulgaristan taraflarından tayin edilecek delegelerden mürekkep olacaktır, her devlet bir mümessil tayin edecektir. Cemâhir-i Müttehide-i Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya mümessillerinin her biri iki re'ye Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan mümessillerinin her biri de bir re'ye sahip olacaktır. Komiserlerden hiç biri kendisini tayin eden hükümetten başkası tarafından memuriyetinden azledilemez.

Madde 41 — Komiserler 39. Maddede tayin edilen hudut dâhilinde imtiyazât-ı diplomatikiyelerinden müstefid olacaklardır.

Madde 42 — Komisyon işbu Muahedename'nin kendisine bahşettiği salâhiyeti hükümet-i mahallîyeden kâmilten müstakil olarak istimal edecek ve kendine mahsus bir sancağı ve bir bütçesi ve teşkilâtı olacaktır.

Madde 43 — Komisyon 39. Maddede tayin edilen daire-i salâhiyeti dâhilinde vezâif-i âtiyenin ifası ile mükellef olacaktır.

- a. Geçitlerin veya liman medhallerinin ıslâhına muktezi görülen bilcümle işlerin icrası.

- b. Geçitlerin tenvîri ve sığ ve tehlikeli mahallere nişanlar vaz'ı.
- c. Kılavuz ve çekirme gemileri hükümleri hakkında umur-ı inzibatiye.
- d. Gemilerin tevakkuf mahallerinin tayinine mütedâir umur-ı inzibatiye.
- e. İstanbul ve Haydarpaşa limanlarında işbu ahitnamenin dokuzuncu kısmında (limanlar, kanallar ve demir yollarına mütedâir) 335. ve 344. Maddelerde musarrah usul-i muamelenin temin ve tatbiki için iktiza eden kontrol.
- f. Kazazede gemi enkazı ve sefâin ile emvâl-i ticariyenin tahlisine mütedâir işlerin kontrolü.
- g. Mavnalara hakkında umur-ı inzibatiye.

Madde 44 — Heyet, Boğazların serbesti-i mürurunu muhtell gördüğü takdirde 178. Maddede zikrolunan kuvâ-yı işgaliyeyi bulunduran Düvel-i Müttefika'nın Dersaadet mümessillerine ihbar-ı keyfiyet edecektir. O vakit bu mümessiller Boğazların muhafaza-i serbestîsi için lüzum görülecek tedâbir hakkında kuvâ-yı mezkûrenin Bahrî ve Berrî Kumandanları ile itilâf hâsıl edeceklerdir. Haricî bir hareket Boğazların serbestî-i mürurunu tehdit edecek olursa bu mümessiller aynı suretle hareket edeceklerdir.

Madde 45 — Komisyon ihtiyaç hissedildikte emlâkin iştirası ve ameliyat-ı daimenin icrası için lüzum göreceği istikrazları akdetmek hakkını hâiz olacaktır. Bu istikrâzlara, mümkün olduğu kadar 53. Maddede tasrih edildiği vech ile Boğazlardan geçecek olan sefâinden alınacak ikramiye vergisi mümkün olduğu mertebede teminat gösterilecektir.

Madde 46 — İstanbul Meclis-i Sıhhiye-i Âlî'si ve bu meclisin taht-ı idaresinde bulunan Osmanlı Sıhhiye İdaresi tarafından akdemce ifa olunan vezâifle Karadeniz Boğazı'ndaki sefâin-i tahlisiye idare-i Milliyesi tarafından ifa kılınan vezâif 39. Maddede tayin edilen hudut dâhilinde olarak komisyonun altında ve mezkûr Komisyonunun tayin edeceği usul-i idaresinde ifa olunacaktır.

Komisyon hastalıkların men-i zuhuru ile onların imhası hususunda Milletler Cemiyetince müttehaz her türlü siyaset-i müşterekenin muvaffakiyetle neticelenmesine teşrik-i mesai eyleyecektir.

Madde 47 — El-yevm fenerlere, havuzlara, rıhtımlara ve bunlara mümasil teşebbüsâta müteallik imtiyazatı hâiz bulunan eşhâs ve şirketlerin hukuku, komisyona bahşedilen murakabeye ait salâhiyet-i umumiyesi mahfuz kalmak şartı ile muhafaza edilecektir. Mamafih komisyon menafi-i umumiyece -lüzumlu addettiği takdirde-

Muahedenin 311. Maddesinde dokuzuncu kısım (ahkâm-ı iktisadiye) işbu tasrih edilen şerâite tevfi kan mezkûr hukuku iş tıra veya tadil eylemekte veyahut yeni bir imtiyaz deruhte etmekte muhtardır.

Madde 48 — Komisyon işbu faslın kendisine tevdi ettiği vezâifin ifasını teshîl zımında lüzum görülecek heyet-i zabıta-i mahsusa teşkil etmek salâhiyetini hâiz olacaktır. Bu heyet-i zabıta Limni, İmroz, Semendirek, Bozcaada ve Midilli adaları müstesna olmak üzere mümkün mertebe, 178. Maddede beşinci kısım (ahkâm-ı askeriye, bahriye ve havaiye) tasrih edilen Boğazlar ve Adalar mıntıkası ahali-i mahallîyesinden teşkil olunacak ve komisyon tarafından tayin edilecek ecnebi polisi zabıtânının kumandası tahtına verilecektir.

Madde 49 — Marmara Denizi'ndeki adalar da dâhil olduğu halde Boğazlar mıntikasının Osmanlı kalan kısmından 136. Maddede zikredilen Osmanlı Adliye teşkilâtı hakkındaki ıslahatın mevki-i mer'iyete vaz'ına intizaren kapitülâsyonlardan müstefid olan devletler teb'asından komisyonun vaz'ettiği ahkâm ve nizamata hilâfında hareket edenler düvel-i mezkûre konsoloshaneleri mahâkimine sevk olunacaklardır. Düvel-i Müttefika kendi konsoloshaneleri mahâkimi ile memurînine bu babda salâhiyet itâsı emrinde itilâf hâsıl eylemişlerdir. Ahkâm ve nizamata mezkûre hilâfında hareket eden teb'a-i Osmaniye veyahut kapitülâsyonlardan müstefid olmayan devletler teb'ası salâhiyetdâr Osmanlı devâir-i adliyesine sevk edileceklerdir. Mıntıka-i mezkûrenin Yunan hâkimiyetine vaz'olunan kısmında sâlifüzzikr nizamata muhalif harekât mürtekipleri salâhiyetdâr Yunan devâir-i adliyesine sevk edileceklerdir.

Madde 50 — Komisyonun hudud-ı salâhiyeti dâhilinde denizde veya karada İka' edilmiş cinayet, cünha veya kabahatten nâşi hudud-ı mezkûre dâhilinde bulunan her hangi bir sefine-i ticarîyenin süvari ve taifeleri karada tevkif edilecek olurlarsa komisyonun zabıtası marifetiyle salâhiyetdâr devâir-i adliyeye sevk olunacaklar ve maznununaleyh komisyon zabıtasından gayri bir kimse tarafından tevkîf edilmiş ise bilâ-tehhür bu komisyon zabıtasına teslim olunacaktır.

Madde 51 — Komisyon deruhte ettiği vezâifi ifa için hizmetine elzem addedeceği zabıtân ve mâ-dûn memurlar tayin edecektir.

Madde 52 — Komisyonun dâhil-i daire-i kazaiyesinde seyr-i sefâine taalluk eden her hususta 37. Maddede mevzu-i bahs sefâin hakkında tamamen müsavi surette muamele edilecektir.

Madde 53 — 47. Madde ahkâmı mahfuz kalmak üzere komisyonun daire-i kazası dâhilinde sefâinden veya bu sefâin hamûlelerinden gerek Hükümet-i Osmaniye tarafından doğrudan doğruya ve gerek beynelmilî müessesât veya hususî şirketler taraflarından tahsil edilmekte bulunan rüsûm veya tekâlîf-i saire müstenidün-ileyhi olan ve el-yevm mevcut bulunan hukuk komisyonuna devir olunacaktır. Komisyon bu rüsûm ve sefâin-i saireyi inşaat masârifine ve seyr-i sefâine edilen hizmete tekabül etmek ve komisyonun masârif-i umumiye-i idaresi ile bu fasla mülhak zeylin üçüncü fıkrasında musarrah maaşâta kifayet eylemek için mutedil bir tarife tayin edecektir. Komisyon münhasıran bervec-i bâlâ makâsıdı temin etmek üzere evvel be-evvel Cemiyet-i Akvâm'ın inzıam-ı muvafakatiyle el-yevm mevcut olan rüsûm ve tekâlîften başka rüsûm ve tekâlîf vaz' ve bunların miktarını tayin edebilecektir.

Madde 54 — Bılcümle sefâinden komisyon tarafından tarh edilen kâffe-i rüsûm ve tekâlîf hiç bir fark gözetilmeksizin ve bir müsâvât-ı tâmmе esası üzerine menşе, mevrıd ve hareket limanları, sancakları veya sahiplerinin tabiiyet ve sıfatı ne olur ise olsun bilâ-itiraz ve müsavât-ı tâmmе dairesinde tahsil olunacaktır. İşbu ahkâm komisyonun bu fasılda tasrîh edilen rüsûmu tayin etmek hakkına halel îrâs etmez.

Madde 55 — Osmanlı Hükümetiyle Yunan Hükümeti, her biri kendine müteallik hususâtta komisyonun kendisine tevdi olunan vezâifi müfid bir surette ifa edebilmesi için lüzum göreceği bılcümle arazi ve binayı istimlâk eylesesini teshîl etmeyi taahhüt eder.

Madde56 — 39. Maddede tasrîh edilen sulardan transit sureti ile mürur edecek olan sefâin-i harbiye bılcümle hususatta seyr-i sefâin nizamâtını icabât-ı sıhhiyeye riayeti teminen komisyon tarafından ısdâr olunan nizamâta tevfik-i hareket eyleyeceklerdir.

Madde 57 — I. Muhariplerin sefâin-i harbiyesi Boğazlardan mürur etmek ve yanaşabilecekleri en yakın bir limana vâsıl olmak için ancak elzem ve zarurî olan miktarda erzak tedarik edebilirler. Sefâin-i mezkûre komisyonun murakabesine tabi sularda erzakını veya malzeme-i harbiyesini, teslihâtını ikmâl ve tezyit ve mürettebatlarını ikmâl edemezler. Bu sefâince yalnız seyr ü sefere sâlih bir hale getirilebilecek elzem ve zarurî olan tamirat icra edilebilir ve sefâin hiç bir vech ile kıymet-i harbiyelerini arttıramazlar. İcap eden tamiratın neden ibaret olduğu komisyon tarafından tayin edilecek ve bu tamirat müddet-i kalile-i mümkinе zarfında icra olunacaktır.

II. Muhariplere ait sefâin-i harbiyenin komisyonun murakabesine tabi bulunan sulardan transit sureti ile müruru en kısa bir müddet zarfında icra edilecek ve icabat-ı hizmetten tevellüd edebilecek tevakkuftan maada tehhür vuku bulmayacaktır.

III. Sefâin-i harbiyenin tevakkufu kaza vukuu müstesna olmak üzere komisyonun murakabesine tabi bulunan limanlarda yirmidört saati tecavüz etmeyecektir. Sefâin-i mezkûre bu gibi ahvalde en kısa bir zamanda hareket mecbur bulunacaklardır. Muharip bir sefine-i harbiyenin komisyonun murakabesine tabi sulardan hurûc ile diğer muhasım tarafa ait bir geminin hareketi sırasında asgarî olarak daima yirmidört saatlik bir müddet mürur edecektir.

IV. Vakt-i harpte komisyonun murakabesine tabi bulunan sulara müteallik ve bilhassa Hükümet-i Osmaniye düşmanlarına mahsus mühimmat-ı harbiye ve kaçak eşyanın müruruna veya mezkûr sulara erzak tedarikine veya tamirata mütedair bilcümle nizamât Cemiyet-i Akvâm tarafından tayin edilecektir⁶¹⁸.

Madde 58 — Muhariplere ait ganâim her vech ile muhariplerin sefâin-i harbiyeleri hakkında tatbik edilen şerâite tabi bulunacaktır.

Madde 59 — Hiç bir muharip komisyonun murakabesine tabi bulunan sularda kuvâ-yı askeriye, mühimmat ve malzeme-i harbiye irkâb veya ihraç edemez. Şu kadar ki mürura mâni bir kaza vukuu müstesna olup bu takdirde transit muamelesinin ikmâlîne suret-i mümkün ile devam olunacaktır.

Madde 60 — 57, 58, 59. Maddeler ahkâmından hiçbiri Cemiyet-i Akvâm tarafından müttehaz bir karara tevfikân hareket eden bir veya bir kaç muhasımın harekâtını tahdîd edecek mahiyette tefsir olunamayacaktır.

Madde 61 — Bu faslın ahkâmıyla İstanbul ve Haydarpaşa'ya dair olan 335 ilâ 344. Maddelerde onbirinci kısım (limanlar turûk-i nehriye ve hadidiye) münderic ahkâmın tefsir ve tatbiki hakkında devletlerarasında zuhur edecek bilcümle ihtilafât komisyona havale olunacaktır. Komisyonun kararı bir devlet tarafından kabul edilmediği takdirde mesele alâkadar olan herhangi bir devletin talebi üzerine Cemiyet-i Akvâm tarafından tayin edilen şekilde hal olunacak ve o zamana kadar komisyonun kararı mevki-i tatbik ve icraya vaz' olunacaktır.

Merbûta

1. Boğazlar komisyonunun riyaseti iki re'ye sahip komisyon âzası tarafından iki sene müddetle ve sıra ile ifa edilecektir. Komisyon mukarreratını

⁶¹⁸Vakit, 1 Haziran 1920 (1336), Numara 905, s. 2.

ekseriyet-i ârâ ile ittihaz edecek ve reisin reyî hâiz-i tefevvuk olacaktır. Her gûna istinkâf, münakaşa edilen teklife muhalif rey gibi telâkki olunacaktır. Komiserlerden her biri isbat-ı vücut edemeyeceği zaman kendisini bir murahhasla temsil ettirmek hakkına maliktir.

2. Komisyon azasının maaşı kendilerini tayin eden hükümet tarafından tesviye edilecek ve bu maaş, komisyonda temsil edilen hükümetler tarafından müttefikane kabul olup vakit vakit tekrar gözden geçirilecek olan erkâm nazar-ı itibara alınmak suretiyle bir tarz-ı adilânede tayin edilecektir.
3. 48 inci Maddede musarrah polis zabitanın maaşı ile 51. Madde mücebince tayin edilecek olan sair zabitan veya memurînin ve yine mezkûr 48. Maddede zikir edilen mahallî polis efrâdının maaşatı seyr-i sefâine mevzu rûsûm ve tekâliften tahassul edecek mebalîğden tesviye olunacaktır.
4. Komisyon işbu fasıl ve zeyl ahkâmının kendisine tahmil ettiği bilcümle vezâifi tayin edilen hudut dâhilinde ifa edebilmek için lâzım gelen nizamnameleri ihzar ve neşir ve tatbik etmek salâhiyetini hâiz olacaktır. Bu salâhiyet el-yevm mevcut olan nizamnameleri icabı takdirinde tadil veya ilgâ etmek hakkını şamil bulunacaktır.
5. Komisyon taht-ı murakabesine vaz'edilen bilcümle hasılat ve bilcümle masarîfin hesabâtı ne suretle tutulacağına ve bu hesabâtın suret-i tedkikine ve bu babda malûmatı hâvi senelik bir rapor neşrine dair nizamât ihzar edecektir.

Üçüncü Bâb

Kürdistan

Madde 62 — Fırat'ın şarkında, müstakbelde tayin edilecek olan Ermenistan hudud-ı cenubiyasının cenubunda ve 27. Maddenin ikinci kısmının ikinci ve üçüncü fıkralarının tasvirine tevfikane taayyün ve Türkiye'yi Suriye ve Elcezire'den tefrik eden hatt-ı hududun şimalinde kâin Kürt unsurunun adeden fâik bulunduğu havalinin muhtariyet-i mahalliyesi işbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında İstanbul'da inikad edip İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinden her birinin bir murahhasından teşekkül edecek olan bir komisyon tarafından ihzar edilecektir. Bazı mesâil hakkında ittihad tam hâsıl olmadığı takdirde bu mesâil komisyon âzası taraflarından mensup oldukları hükümetlere havale olunacaktır. Bu plân Asurî-Keldanîler ile havali-i mezkûre içerilerinde bulunan sair ırkî veya dinî ekalliyetlerin

himayesine dair taahhüdat-ı katiyyeyi şâmil bulunacak ve bu maksatla İngiltere, Fransız, İtalyan, İran ve Kürt mümessillerinden müteşekkil bir komisyon mahallerinde icra-yı tedkikat ederek İşbu muahede mücebince Türkiye'yi İran'dan ayıran hudut hattında icap ederse ne gibi tashihât icrası lâzım geldiğini taht-ı karara alacaktır.

Madde 63 — Hükümet-i Osmaniye 62. Maddede mevzu-i bahis komisyonlardan birinin veya diğerinin kararlarını ve kendisine iblâğ edildiği günden itibaren üç ay zarfında icra edeceğini şimdiden taahhüt eyler.

Madde 64 — İşbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından bir sene sonra 62. Maddede zikredilen havalideki Kürtler, bu havalî Kürtlerinin ekseriyeti Türkiye'den ayrılarak müstakil olmak arzu ettiğini ispat ederek Cemiyet-i Akvâm Meclisine müracaat ederler ve Meclis de ahali-i mezkûreyi bu istiklâle lâyük görür ve onlara istiklâl bahşetmesini Türkiye'ye tavsiye eyler ise Türkiye işbu tavsiyeye muvafakat ve bu havalî üzerindeki bilcümle hukukundan feragat etmeyi şimdiden taahhüt eder. Bu feragatin teferruatı başlıca müttetik hükümetlerle Türkiye arasında akdedilecek bir mukavelename-i mahsus ile tesbit edilecektir. Bu feragat vukua gelmiş veya vukua gelecek olursa Kürdistan'ın şimdiye kadar Musul vilâyetinde kalmış olan kısmında mütemekkin Kürtlerin bu müstakil Kürt devletine ihtiyarî iltihaklarına karşı Müttetik Hükümetler tarafından hiç bir itiraz dermeyen edilmeyecektir.

Dördüncü Bâb

İzmir

Madde 65 — İzmir şehri ile 56. Maddede mezkûr olup şehir-i mezkûre muttasıl bulunan arazi 83. Maddeye tevfiikan vaziyet-i katiyyeleri taayyün edinceye kadar bu fasılda mezkûr ahkâma tabi bulunacaklardır.

Madde 66 — İzmir şehrine muttasıl arazinin hudud-i coğrafisi bervech-i âtidir: Kuşadası'nın beş kilometre şimalinde Adalar Denizi'ne munsabb olan nehrin munsabb noktasından itibaren şarka, nehrin menbâna doğru nehir mecrasını takip ederek badehu cenub-i şarkîye doğru, bu nehrin cenup kolunun mecrasını takip eden bir hat.

Buradan şimal-i şarkîye doğru Gümüş dağının tepesinin münteha-yı garbine kadar bir hat arazi üzerinde Çınarkale'nin garbinde ve Akçaova'nın şarkından geçmek üzere tahdîd edilecektir.

Oradan itibaren şimal-i şarkîye doğru, bir hat mümkün mertebe hatt-ı bâlâyı takip ederek, badehu şimale teveccüh ederek Ayasuluğ-Değirmencik şimendifer hattı

üzerinden Balatcık istasyonundan takriben bir kilometre garbinde intihap olunacak bir noktaya kadar:

Bir hat arazi üzerinde Söke-Balatcık şimendifer hattını Türk arazisinde bırakacak veçhile tahdîd olunacaktır, Oradan şimale doğru İzmir Sancağı'nın cenup hududu üzerinde tayin olunacak bir noktaya kadar devam edecektir;

Bir hat arazi üzerinde tesbit edilecek; oradan Ödemiş'in takriben 15 kilometre şimal-i şarkisindeki Bozdağ civarında tayin olunacak bir noktaya kadar devam edecektir;

İzmir Sancağı'nın cenup ve şark hududu:

Oradan şimale doğru gidilerek Manisa-Alaşehir şimendifer hattı üzerinde ve Salihli'nin takriben sekiz kilometre garbinde intihap olunacak bir noktaya kadar devam edecek.

Bir hat arazi üzerinde tesbit edilecek; oradan Gerenez Dağı'na kadar şimale doğru gidilecek.

Bir hat arazi üzerinde Mermer Göl'ün şarkından Kemer garbinden, Akçealan'ın takriben cenubunda Kumçayı geçerek ve oradan Kavakalan garbinde hatt-ı taksim-i miyahı takip eyleyecektir.

Oradan şimal-i garbiye doğru Kırkağaç ve Akhisar kazaları hudutları üstünde takriben 16 kilometre Kırkağaç'ın şarkında ve 20 kilometre Akhisar şimalinde intihap olunacak bir noktaya kadar devam edecektir.

Arazi üzerinde tayin olunacak bir hat; Oradan hudut garba doğru giderek Soma kazası hududu ile telâki edecektir; Kırkağaç kazasının cenub hududu; Oradan garba doğru İzmir sancağının hududu ile telâki edecektir.

Soma kazası cenup hududu; oradan şimale doğru İzmir vilâyeti hudud ile telâki edecektir.

İzmir sancağının şimal-i şarki hududu; oradan itibaren garba doğru Çarpacık tepe civarında intihap olunacak bir noktaya dâhil olacak.

İzmir vilâyetinin şimal hududu; oradan şimale doğru giderek Köylice'nin takriben 4 kilometre cenub-i garbisinde intihap olunacak bir noktaya kadar devam edecektir.

Hat arazi üzerinde tesbit edilecektir; oradan itibaren garba doğru giderek Kapdahlina ve Kemer iskele arasında tayin olunacak bir noktaya vasıl olacaktır. Bu hat arazi üzerinde Kemer ve Kemer iskele ile bu iki mevkii birbirine rapteden hattın cenubundan geçmek üzere intihap olunacaktır.

Madde 67 — 66. Maddede tasrih edilen arazinin hududunu tayin etmek üzere işbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ını müteakip on beş gün zarfında bir komisyon teşkil edilecektir. İşbu komisyon İngiltere, Fransa ve İtalya Hükümetleri tarafından tayin edilecek üç ve Yunanistan hükümeti ile Hükümet-i Osmaniye taraflarından tayin edilecek birer azadan mürekkep olacaktır.

Madde 68 — İşbu kısımda münderic ahkâm ile mukayyet olmak üzere İzmir şehri ve atmış altıncı Maddede musarrah arazi işbu muahedenin tatbiki ile Türkiye'den fekk edilen araziden ma'dûd olacaktır.

Madde 69 — İzmir şehri ile 66. Maddede musarrah arazi hâkimiyet-i Osmaniye altında kalacaktır. Mamafih Türkiye İzmir şehri ile arazi-i mezkûre üzerindeki hukuk-ı hâkimiyetinin icrasını Yunan Hükümeti'ne devredecektir. Bu hâkimiyete alâmet olmak üzere Osmanlı sancağı daimî surette şehrin haricî bir istihkâmı üzerine keşide edilecektir. Bu istihkâm başlıca Düvel-i Müttefika tarafından tayin edilecektir.

Madde 70 — Yunanistan Hükümeti, İzmir şehri ile 66. Maddede musarrah arazinin idaresinden mes'ul olacak ve bu idareyi suret-i mahsusada bir heyet-i memurîn marifetiyle icra edecektir.

Madde 71 — Yunanistan Hükümeti, İzmir şehri ile 66. Maddede musarrah arazi dâhilinde asayiş ve emniyet-i umumiyenin muhafazası için lâzım gelen kuvâ-yı askeriyeyi bulundurmak hakkını hâiz olacaktır.

Madde 72 — Irk, lisan veyahut din itibariyle ekalliyetler dahi dâhil olmak üzere bilcümle aksam-ı ahalinin temsil-i nisbî esası dairesinde temsilini temine sâlih bir usul-i intihab ile mahallî bir parlamento tesis edilecektir. Yunanistan Hükümeti işbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından itibaren altı ay zarfında bâlâda zikredilen şerâite muvafık olmak üzere Cemiyet-i Akvâm Meclisine bir usul-i intihab projesi takdimine mecbur olacak ve işbu proje ancak mezkûr Meclis tarafından ekseriyet-i ârâ ile tasvip edildikten sonra mevki-i icraya vaz'edilebilecektir. Yunanistan Hükümeti memurîn-i Osmaniye tarafından tard ve teb'îd edilmiş olan sekenenin avdeti için lâzım gelen müddet zarfında intihabâtı te'hir edebilecek ve mamafih bu müddet işbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından itibaren bir seneyi tecavüz edemeyecektir⁶¹⁹ (EK-17).

Madde 73 — Yunanistan idaresi ile mahallî parlamento arasındaki münasebât mezkûr idare tarafından vaz'olunan Kanun-ı Esasî usul ve kavaidine tevfikân tanzim edilecektir.

⁶¹⁹ **Vakit**, 2 Haziran 1920 (1336), Numara 906, s. 1.

Madde 74 — 83. Maddede musarrah kanunun suret-i katiyyede takarrürüne kadar İzmir şehrinde ve altmış altıncı Maddede musarrah arazi dâhilinde mecburî bir gûna hizmet-i askeriye tatbik ve icra edilmeyecektir.

Madde 75— Irk ve lisan ve din itibariyle ekalliyetlerin himayesine ve ticaret ve transitin serbestîsine müteallik olup seksen altıncı Maddede musarrah olan hususî muahedede münderic ahkâm İzmir şehriyle 66. Maddede musarrah araziye dahi tatbik edilecektir.

Madde 76 — Yunanistan hükümeti altmış altıncı Maddede musarrah hudut üzerinde bir gümrük hattı tesis edebilecek ve İzmir şehriyle mezkûr maddede zikredilen araziye Yunanistan'ın gümrük usulüne tabi tutabilecektir.

Madde 77— Yunanistan hükümeti mevcut Türk akçesinin kıymetini tenzil edebilecek hiç bir gûna tedabir ittihaz etmemeği taahhüt eder. İşbu akçe seksen üçüncü Maddede münderic kanunun suret-i katiyyede takarrürüne kadar mahiyet-i kanuniyesini muhafaza edecektir.

Madde 78 — Menfaat-ı beynelmileliyi hâiz limanlar ile serbest limanlar usulüne ve transite müteallik olan on birinci kısmın (limanlar, turûk-ı miyahiye ve hadidiye) ahkâmı İzmir şehriyle altmış altıncı Maddede musarrah araziye tatbik edilecektir.

Madde 79 — Tâbiyet nokta-i nazarından teb'a-i Osmaniye'den bulunan ve işbu muahedenamenin ahkâmı mücebince başka hiç bir tâbiyet iddiasında bulunamayacak olan İzmir şehri ve altmış altıncı Maddede musarrah arazi seknesi hakkında her hususta Yunan tebaası misillû muamele olunacak ve bunların hariçte himayeleri Yunan sefaret ve şehbenderleri tarafından temin edilecektir.

Madde 80 — Sekizinci kısmın 241. Maddesi ahkâmı (umur-ı maliyeye müteallik) İzmir şehriyle altmış altıncı Maddede musarrah araziye tatbik edilecektir. Dokuzuncu kısmın (iktisadî maddeler) 293. Maddesi hükümleri adı geçen İzmir şehrine ve adı geçen araziye tatbik edilmeyecektir].

Madde 81 — 83. Maddede münderic kanunun suret-i katiyyede tekarrürüne kadar Osmanlı Düyun-ı Umumiye İdaresine ait olup Foça'da bulunan memlehalardan işletilmesi hukuku bilcümle âlât ve edevat, makina ve berrî ve bahrî vesait-i nakliye dâhil olduğu halde hiç bir suretle tadil veya müdahaleye maruz kalmayacaktır. Bu müddet zarfında mezkûr memlehalardan istihsal edilen tuzun imali, harice şevki veyahut nakli için bir gûna rüsum ve tekâlif vazedilmeyecektir. Yunanistan idaresi İzmir ile altmış altıncı Maddede musarrah arazide tuz istihlâkını tanzim etmek ve resme tabi tutmak hakkını

hâiz olacaktır. Fıkra-i anifede tayin edilen müddetin hitamında Yunanistan hükümeti bâlâdaki ahkâmın adili iktiza ettiği mütalâasında bulunursa Foça memlehaları imtiyazâtan mahdut olarak bunlar hakkında dokuzuncu kısmın (mevâdd-ı iktisadiye) 312. Maddesinde musarrah teminat, işbu muahedenin 8. Kısmının (mevâdd-ı maliye) 246. Maddesinde musarrah ahkâm ihlâl edilmemek şartıyla tatbik edilecektir.

Madde 82 — İşbu muahedename ile hal ve tesviye edilmeyen ve bu faslın mevki-i icraya vaz'ından tevellüd edebilecek olan bilcümle mesail bilâhare akdedilecek mukavelât ile hal ve tesviye edilecektir.

Madde 83— İşbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından itibaren beş sene müddet mürurunda yetmiş ikinci Maddede musarrah mahallî parlamento ekseriyet-i ârâya müstenit bir karar ile İzmir şehriyle atmış altıncı Maddede musarrah arazinin suret-i katıyyede Yunanistan Krallığı'na ilhakını Cemiyet-i Akvâm Meclisi'nden talep edebilecektir. Meclis tayin edeceği şerâit dairesinde evvel emirde ârâ-yı ahaliye müracaat edilmesini talep edebilecektir. Keyfiyet-i ilhâk fıkra-i ânifenin tatbik ve icrası dolayısıyla Türkiye'nin 69. Maddede musarrah hakk-ı hâkimiyetine hitam verecektir. Türkiye bu takdirde İzmir şehriyle ve 66. Maddede musarrah arazi üzerindeki bilcümle hukuk ve tasarrufatından Yunanistan lehine olarak feragat ettiğini şimdiden beyan eyler.

Beşinci Kısım

Yunanistan

Madde 84— 27 Teşrîn-i sâni 1919 tarihinde Neuilly-sur-Seine'de mümzâ muahede mûcebince Bulgaristan'a tahsis edilmiş olan hudut mahfuz kalmak üzere Türkiye eski Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kıtasında ve işbu muahedename ile muayyen hudud-ı Osmaniye'nin ötesinde vaki arazisi üzerindeki bilcümle hukuk ve tasarrufatından Yunanistan lehine olarak feragat eder. Marmara adaları fıkra-i ânifede musarrah Osmanlı hâkimiyetinin feragati keyfiyetine dâhil değildir. Bundan maada Türkiye İmroz ve Bozcaada cezireleri üzerindeki bilcümle hukuk ve tasarrufatından Yunanistan lehine olarak feragat eyler. Yunanistan'ın Bahr-i Sefid-i Şarkî adaları ve ezcümle Limni, Samotras, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerindeki hâkimiyetine dair Londra Süfera Konferansı tarafından 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Muahedenamesinin beşinci Maddesinin ve 1-14 Teşrîn-i sâni 1913 tarihli Atina Muahedenamesinin 15. Maddesinin icrası zımında ittihaz ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunanistan hükümetine tebliğ edilmiş olan karar işbu Muhadenin İtalya hâkimiyeti altına vazedilmiş olan 122. Maddede musarrah adalar ile Asya sahilinden üç mil

mesafeden beride bulunan adalar hakkındaki ahkâmını ihlâl etmemek şartıyla te'yîd edilmiştir. Mamafih işbu muahedename mücebince Yunanistan hâkimiyeti altına vazedilmiş olan 178. Maddede münderic boğazlar ve adalar mıntakası kısmında Yunanistan işbu muahedename hilâfına ahkâm mevcut olmadıkça Boğazların serbestîsini temin zımında Marmara adaları da dâhil olmak üzere mezkûr mıntakanın Osmanlı hâkimiyetinde kalan kısmında işbu muahedename mücebince Türkiye'ye tahmil edilen bilcümle taahhüdatı kabul ve bunları riayet etmeği taahhüt eyler.

Madde 85 — 27. Maddenin birinci kısmında 2 rakamlı fıkrasında musarrah hatt-ı hududu arazi üzerinde tayin etmek üzere işbu muahedenamenin mevki-i icraya vazından itibaren 15 gün zarfında bir komisyon teşkil edilecektir. Bu komisyon Düvel-i Müttefika-i Muazzama tarafından tayin edilecek 4 âza ile Yunanistan ve Türkiye taraflarından tayin edilecek 1'er azadan mürekkep olacaktır.

Madde 86— Yunanistan başlıca Edirne hakkında Yunanistan'ın ırk, lisan ve din itibariyle ahalinin ekseriyeti haricinde kalan sekenenin himaye-i menafi-i zımında lüzum görülecek ahkâmı bunların hususî bir muahedeye dercine muvafakat etmek suretiyle kabul eder. Yunanistan kezalik hususî bir muahedenameye transitin serbesti-i icrasını temine ve milel-i sairenin ticareti için muhik bir usul tesisine müteallik ahkâm dercine muvafakat eder.

Madde 87— Yunanistan hükümetinin taht-ı hâkimiyetine vazedilen arazi itibariyle deruhte edeceği Türkiye'ye ait taahhüdat-ı maliyenin nisbet ve nevi sekizinci kısmın (ahkâm-ı maliye) 241 ve 244. Maddelerine tevfikân tayin edilecektir. İşbu muahedename ile hall ve tesviye edilmeyen mevzu-ı bahis arazinin intikalinden tevellüd edebilecek olan bilcümle mesail bilâhare diğer mukavelât ile hal ve tesviye edilecektir.

Altıncı Kısım

Ermenistan

Madde 88 — Türkiye Ermenistan'ı Düvel-i Müttefika misillü hür ve müstakil bir devlet olarak tanıdığını beyan eder.

Madde 89 — Devlet-i Osmaniye ile Ermenistan ve diğer düvel-i müteakide Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilâyetlerinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki hududun tayini Cemâhir-i Müttehida-i Amerika Reisicumhurunun hakemliğine havale ve bunun vereceği kararı ve Ermenistan'ın mahreci bahrisine ve mezkûr hududa mücavir Osmanlı arazisi üzerinde tertibat-ı askeriye'nin ilgasına müteallik olmak üzere tayin edeceği bilcümle ahkâmını kabul etmeği kararlaştırmışlardır.

Madde 90 — 89. Madde mücebince tayin edilecek hudud mezkûr vilâyetlerin kısmen veya tamamen Ermenistan'a terkini müstelzim bulunduğu takdirde Devlet-i Osmaniye mezkûr karar tarihinden itibaren terk edilen arazi üzerindeki bilcümle hukuk ve tasarrufatından feragat ettiğini şimdiden beyan eder. İşbu muahedenin Türkiye'den fekk edilen araziye tatbik edilecek olan ahkâmı o andan itibaren mezkûr araziye dahi tatbik edilecektir. Ermenistan'ın, taht-ı hâkimiyetine vazedilen arazi itibariyle deruhde edeceği Devlet-i Osmaniye'ye ait taahhüdat-ı maliyenin veyahut iddia edebileceği hukukun nisbet ve nevi işbu muahedenin sekizinci kısmının (mevâdd-ı maliye) 241 ve 244. Maddelerine tevfikan tayin edilecektir. İşbu muahede ile hal ve tesviye edilmemiş bulunan ve mezkûr arazinin intikalinden tevellüd edebilecek olan bilcümle mesail bilâhare diğer mukavelât ile hal ve tesviye edilecektir.

Madde 91 — 89. Maddede musarrah arazinin bir kısmı Ermenistan'a intikal ettiği takdirde Devlet-i Osmaniye ile Ermenistan arasında mezkûr maddede münderic karara müsteniden tayin edilecek olan hudud-ı arazi üzerinde tatbik etmek üzere mezkûr kararın ittihazından on beş gün sonra suret-i teşekkülü bilâhara tayin edilecek olan bir tahdid-i hudut komisyonu teşkil edilecektir.

Madde 92— Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan ile olan hududu alâkadar devletler tarafından bil-itolâf tayin edilecektir. 89. Maddede musarrah karar ittihaz edildikten sonra alâkadar devletler bil-itolâf hudutlarını tayine muvaffak olamadıkları herhangi bir halde işbu hudut Düvel-i Muazzama-i Müttefika tarafından tayin edilecek ve bunun arazi üzerinde tatbikinin icrası kendilerine ait bulunacaktır.

Madde 93 — Ermenistan hükümeti Ermenistan'da ırk, lisan ve din itibariyle ahalisinin ekseriyeti haricinde bulunan sekeneğin menafini himaye için başlıca Düvel-i Müttefika'nın lüzum görecekları ahkâmı ve düvel-i mezkûre ile akdedilecek bir muahedeye işbu ahkâmın dercine muvafakat etmek suretile kabul eder. Ermenistan başlıca Düvel-i Müttefika ile akdedilecek bir muahedenameye transitin serbesti-i icrasını temine ve milel-i sairenin ticareti için muhik bir usul tesisine müteallik olmak üzere düvel-i mezkûrenin lüzum görecekları ahkâmın dercine dahi muvafakat eder.

Yedinci Kısım

Suriye, Elzecire, Filistin

Madde 94 — Düvel-i müteakide kendilerini yalnız başına idareye muktedir oluncaya kadar bir mandaterin vesaya ve muzaheretini emr-i idarelerince rehber ittihaz edilmek şartıyla birinci kısmın 22. Maddesinin ve Dördüncü Fıkrasına tevfikan

(Cemiyet-i Akvâm Ahidnamesi) Suriye ve Elcezire'nin muvakkaten müstakil devlet olarak tanınmaları hususunda müttehittirler. İşbu muahedenin mevki-i icraya vazından itibaren on beş gün zarında 27. Maddenin ikinci kısmının iki, üç rakamlı fıkralarında musarrah hatt-ı hududun arazi üzerinde tayini zımnında bir komisyon teşkil edilecektir. İşbu komisyon Fransa, İngiltere, İtalya tarafından tayin edilecek üç âza ile Devlet-i Osmaniye tarafından tayin olunacak bir azadan mürekkep olacaktır. Bu komisyona icabına göre Suriye hududu için bir Suriye mümessili ve Elcezire hududu için bir Elcezire mümessili iştirak edecektir. Mezkûr devletlerin diğer hudutları mandaterin intihabı gibi başlıca Düvel-i Müttefika tarafından tayin edilecektir.

Madde 95 — Düvel-i müteakide 22. Madde ahkâmını Filistin idaresinin başlıca Düvel-i Müttefika tarafından tayin edilecek hudut dâhilinde yine başlıca devletler tarafından intihap edilecek bir mandatere tevdi hususunda müttehittirler. Mandater Kavm-i Yahud için Filistin'de millî bir yurt tesisi hakkında İngiltere Hükümeti tarafından evvelce 2 Teşrin-i sâni 1917 tarihinde vuku bulup diğer Düvel-i Müttefika tarafından kabul edilmiş olan beyannamenin mevki-i icraya vaz'ından mes'ul olacaktır. Şurası mukarrerdir ki Filistin'de Museviyet'in gayr-i cemaatlerin hukuk-ı medeniye ve diniyelerini ve ne de memâlik-i sairedeki Musevilerin müstefit oldukları hukuk ve vaziyet-i siyasiyelerini ihlâl edebilecek hiç bir şey yapılmayacaktır. Mandater olacak devlet edyan-ı muhtelifeye mensup cemaate müteallik herhangi meseleyi tedkik etmek ve bu bapta bir nizamname kaleme almak için müddet-i kalile-i mümkinde zarfında hususî bir komisyon teşkil etmeği taahhüt eyler. İşbu komisyonun suret-i teşekkülünde mevzu-i bahs olan menafi-i diniye nazarı dikkate alınacaktır. Komisyon reisi Cemiyet-i Akvâm Meclisi tarafından tayin edilecektir.

Madde 96 — Bâlâda zikrolunan araziye müteallik mandalar başlıca düvel-i muazzama tarafından kararlaştırılacak ve berâ-yı tasdik Cemiyet-i Akvâm Meclisi'ne tevdi kılınacaktır.

Madde 97 — Türkiye bu fasılda musarrah mesail hakkında ittihaz edilecek bilcümle kararları 132. Madde ahkâmına tevfikân kabul etmeği şimdiden taahhüt eyler.

Sekizinci Kısım

Hicaz

Madde 98 — Türkiye Düvel-i Müttefika misillû Hicaz'ı hür ve müstakil bir devlet olmak üzere tanıdığını beyan eder. Ve işbu muahedename ile tesbit edildiği veçhile Türkiye'nin hududu haricinde bulunan ve muahharen tayin olunacak hudut

dâhilinde bulunacak olan sabık Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerindeki bilcümle hukuk ve tasarrufatından hükümet-i mezkûre lehine olarak feragat ettiğini beyan eder.

Madde 99 — Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere şehirleriyle makamât-ı mübareke, kâffe-i memâlikte sakin bilcümle Müslümanların tasdik ettikleri mahiyet-i mukaddesi hasebiyle Hicaz sultanı hazretleri ifa-yı fariza-i haç arzusu ile veya diğer herhangi bir maksad-ı dinî ile Hicaz'a gitmek isteyen kâffe-i memalikte Müslümanların serbestçe azimet ve avdet etmelerini teshil eylemeği ahkâm-ı Kuraniyeye tevfikân bilcümle memâlikin Müslümanları tarafından buralarda tesis edilmiş veya edilecek olan müessesât-ı mevkûfeye riayet etmeği ve ettirmeği taahhüt eyler.

Madde 100— Hicaz Sultanı Hazretleri, Düvel-i Müttefika veya eski Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerinde teşekkül eden devletlerden birinin ve Cemiyet-i Akvâm âzasından bulunan devletlerin sefâinini, emtia-i ticariyesini ve teb'asından bulunan eşhâs hakkında ticaret nokta-i nazarından Hicaz arazisi üzerinde müsâvât-ı tâmmeye müsteniden muamele edilmesini temin etmeği taahhüt eyler.

Dokuzuncu Kısım Mısır, Sudan ve Kıbrıs

1 — Mısır

Madde 101 — Türkiye Mısır'da ve Mısır üzerindeki bütün hukuk ve tasarrufatından feragat eder. Bu feragat 5 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden itibaren muteber olacaktır. Türkiye Düvel-i Müttefika tarafından müttehaz esasa tevfikân İngiltere'nin 18 Kânun-i evvel 1914'de Mısır üzerinde ilân ettiği himayeyi tasdik eylediğini beyan eder.

Madde 102 — 18 Kânun-i evvel 1914 tarihinde Mısır'da mütemekkin bulunan ve mezkûr tarihte muvakkat bir müddet için Mısır'a terk etmiş ve o tarihten beri oraya avdet etmemiş olan Osmanlı tebaası Mısır tabiiyetini bihakkın iktisap ve Osmanlı tabiiyetini kaybedeceklerdir. Avdet etmemiş olanlar müstesna olmak üzere Mısır hükümetinin müsaade-i mahsusasını istihsal etmeden Mısır tabiiyetini iktisap edemezler⁶²⁰.

Madde 103 — 18 Kânun-i evvel 1914 tarihinden sonra Mısır'da yerleşmiş olup işbu muahedenamenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinde orada mütemekkin bulunan Osmanlı teb'ası hakk-ı hıyâra dair 105. Maddede mezkûr şerâit dairesinde Mısır

⁶²⁰Vakit, 3 Haziran 1920 (1336), Numara 907, s. 2.

tabiiyetine iddia-yı istihkak edebileceklerdir. Mamafih işbu iddia-yı istihkak şahsa ait hususatta memurîn-i müteallikası tarafından reddedilebilecektir.

Madde 104 — İşbu Muahedenameye müteallik bilcümle mesailde Mısır ile Mısır tebaası ve emvâl ve sefâini 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren tamamıyla Düvel-i Müttefika ile tebaası ve emvâl ve sefâin-i misillû aynı muameleye mazhar olacaktır. İşbu muahedename mücebince Osmanlı hâkimiyetinde kalan veya Türkiye'den fekk edilen arazi hakkındaki ahkâm Mısır'a kabil-i tatbik değildir.

Madde 105 — On sekiz yaşını mütecaviz olup 102. Madde mücebince Mısır tabiiyetini iktisap etmiş olan eşhâs, işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren bir sene zarfında Osmanlı tabiiyetini ihtiyar etmek hakkına malik olacaklardır. Eşhâs-ı mezkûre ile 103. Madde mücebince Mısır tabiiyetini talep hakkı caiz olan eşhâs Mısır ahalisinin ekseriyetini teşkil eden ırktan başkasına mensup oldukları takdirde Türkiye'den nefiyelerine arazi terk edilen hükümâtan birinin tabiiyetini aynı müddet zarfında ihtiyar etmek hakkına malik olacaklar ise de hakk-ı hıyârını istimal eden şahıs ile o devletin ekseriyet-i ahalisinin aynı ırka mensup olması şarttır. Zevcin ihtiyarı, zevcenin ihtiyarını ve ebeveynin ihtiyarı on sekiz yaşından dûn olan çocukların ihtiyarını istilzam eder. Bâlâda zikredilen hakk-ı hıyârı istimal etmiş olan eşhâs Mısır'da ikamette devam mezun bulunmadıkça ilk on iki ay zarfında, tabiiyetini ihtiyar ettiği hükümetin memaliki dâhiline nakl-i mekân etmeğe mecburdurlar. Eşhâs-ı mezkûre Mısır'daki emvâl-i gayr-i menkûlelerini muhafaza etmek ve emvâl-i menkulelerini her ne olursa olsun beraber götürmek hakkına malik olacaklar ve bundan dolayı bunlara huruç ve duhul için hiç bir resim tarh olunmayacaktır.

Madde 106 — Mısır hükümeti Mısır'da Osmanlı teb'asının vaziyet-i hukukiyesini ve hangi şerâit dâhilinde Mısır'da yerleşebileceklerini tanzim etmekte tam bir serbesti-i harekete malik olacaktır.

Madde 107 — Mısır teb'ası memâlik-i ecnebiyede İngiltere sefaret ve şehbenderhanelerinin himayesine mazhar olacaklardır.

Madde 108 — Türkiye'ye ithal olunan Mısır emtiası İngiliz emtiasına bahşedilen aynı muameleye mazhar olacaktır.

Madde 109 — Türkiye Süveyş kanalından serbesti-i mürura dair 29 Teşrîn-i evvel 1888 tarihinde Dersaadet'te imza edilen mukavelenamenin Zât-ı Hazret-i Padişahîye bahşettiği salâhiyetten İngiltere lehine olarak feragat eder.

Madde 110 — Mısır'da Hükümet-i Osmaniye'ye ait olan bilcümle emvâl ve emlâk bilâ-bedel Mısır hükümetine intikal edecektir.

Madde 111 — Mısır'da Mısır tabiiyetini iktisap etmeyen Osmanlı tebaasına ait bilcümle emvâl-i menkule veya emvâl-i gayr-i menkule işbu muahedenamenin dokuzuncu kısmının (mevâdd-ı iktisadiye) ahkâmına tevfikân muameleye tabi tutulacaktır.

Madde 112 — Türkiye evvelce Mısır tarafından ita olunan vergi üzerindeki kâffe-i hukukundan feragat eder. İngiltere Türkiye'yi Mısır vergisi karşılık gösterilerek akd etmiş olduğu istikrazlar hakkındaki her gûna taahhüdâtından azade kılmağı taahhüt eder. Bu istikrazlar şunlardır: Teminatlı 1855 istikrazı; Tahvil edilmiş 1854 ve 1871 istikrazları yerine kaim olan 1894 istikrazı; tahvil edilmiş 1877 istikrazı yerine kaim olan 1891 istikrazı. Mısır Hidivlerinin mezkûr istikrazlarını mevki-i tedavüle ihraç etmeyi deruhte etmiş olan müessesata muhtelif zamanlarda tediye eylemeğı taahhüt etmiş oldukları mebalîğ vaktiyle yapıldığı ve mazide olduğu gibi 1894 ve 1891 istikrazlarının itfasına kadar bu istikrazların faiz ve amortismanına tahsis kılınacaktır. Mısır hükümeti de teminatlı 1855 istikrazının tediye-i faizine mukaddema verilmekte olan aynı mebalîğı tahsis etmeğe de devam edecektir. 1894, 1891, 1855 istikrazları itfa olunduğu zaman mukaddema Mısır tarafından Türkiye'ye verilen vergiden münbais Mısır hükümetinin bilcümle taahhüdâtı hitâm-pezîr olacaktır.

Madde 112 (muvakkat) — İngiltere Hükümeti, Mısır Hükümeti tarafından mevki-i tedavüle ihraç edilmiş olan istikrazâta ait tahvilât hamillerinin menafimi muhafaza için teminatlı düyunun taksit-i senevîsi veyahut imtiyazlı düyunun veya düyun-ı muvahhidenin faizleri Mısır Hükümeti tarafından tesviye olunmadığı takdirde Mısır'da tevazün-i maliyi iade eylemek ve Mısır düyun-ı umumiyesi tahvilâtı hamillerinin menafini tediye etmek üzere tedabir-i lâzımeğe tevessül edeceğini beyan eyler.

Madde 113 (muvakkat)— 112. Maddede İngiltere hükümeti tarafından vuku bulan beyanat üzerine Mısır düyun-ı umumiyesi hamillerinin muhafaza-i menafii için Mısır düyun-ı umumiyesi komisyonuna ihtiyaç kalmadığı cihetle tarafeyn-i akideyn-i âliye Hidiv hazretlerinin 28 Teşrîn-i sâni 1904 tarihli emirnamelerinin Mısır Hükümetince lüzum görüleceğı veçhile lağıv veya tadilini kabul ederler.

Madde 114 (muvakkat)— İngiltere hükümeti Mısır idare-i siyasiyesinin tebeddülü üzerine 18 Mart 1885 tarihinde Londra'da imza ve sene-i merkume Temmuzunun yirmi beşi tarihinde tadil edilen mukavelename mücebince Mısır hükümeti tarafından 1885 senesinde akdedilmiş olan dokuz milyon İngiliz liralık istikrazın faizleriyle amortismanı hakkında Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya

ve Osmanlı hükümetlerinin deruhte etmiş oldukları her gûna taahhüdtan hükümât-ı mezkûreyi âzâde kılmayı kabul eder. İngiltere hükümeti mezkûr istikrazlara tahsis edilen 315.000 İngiliz lirasına balığ olan taksit-i senevînin muntazaman tediyesini tekeffül eylemek mecburiyetinde olduğunu tasdik eder.

2 — Sudan

Madde 113 — Tarafın-i âkîdin-i âliye Sudan'ın vaziyet-i hukukiye ve şekli idaresini muayyen olarak İngiltere ve Mısır hükümetleri arasında 19 Kânun-i sani 1889 tarihinde akd ve imza olunup Sevakin şehrine müteallik olarak 10 Temmuz 1899 tarihinde imza edilen bir mukavele-i müzeyyele ile tadil edilmiş olan mukavelenameye kesb-i ittîlâ ettiklerini ve onu resmen tasdik eylediklerini beyan ederler.

Madde 114 — Sudan teb'ası memâlik-i ecnebiyede İngiltere sefaret ve şehbenderhanelerinin himayesine mazhar olacaktır.

3 — Kıbrıs

Madde 115 — Tarafın-i âkîdin-i âliye İngiltere hükümeti tarafından 5 Teşrîn-i sâni 1914'te ilân edilmiş olan Kıbrıs'ın ilhakını tasdik eylediklerini beyan ederler.

Madde 116 — Cezire-i mezkûre tarafından mukaddema Zât-ı Şâhâne'ye tediye olunan vergi hakkı da dâhil olmak üzere Türkiye Kıbrıs üzerindeki veya Kıbrıs'a müteallik bilcümle hukuk ve tasarrufatından feragat eder.

Madde 117 — Kıbrıs ceziresinde doğan veyahut mukim bulunan Osmanlı tebaası kavânîn-i mahalliye ahkâm ve şerâitine tevfikân İngiliz tabiiyetini iktisap edecekler ve tabiiyet-i Osmaniye'yi terk eyleyeceklerdir.

Onuncu Kısım

Fas ve Tunus

Madde 118 — Türkiye Fransa'nın Fas üzerindeki himayesini tasdik ve bunun bilcümle netayicini kabul eder. İşbu tasdik keyfiyeti 30 Mart 1912 tarihinden itibaren muteber olacaktır.

Madde 119 — Fas emtia-i ticariyesi Türkiye'ye hin-i ithalinde Fransız emtia-i ticariyesine yapılan aynı muameleye tabi tutulacaktır.

Madde 120 — Türkiye Fransa'nın Tunus üzerindeki himayesini tasdik ve bunun bilcümle netayicini kabul eder. Bu tasdik keyfiyeti 12 Mayıs 1881 tarihinden itibaren muteber olacaktır. Tunus emtia-i ticariyesi Türkiye'ye hin-i ithalinde Fransız emtia-i ticariyesine yapılan aynı muameleye tabi tutulacaktır.

Onbirinci Kısım

Bingazi ve Adalar Denizi'ndeki Cezâyir

Madde 121 — Türkiye 12 Teşrin-i evvel 1912 tarihli Lozan muahedenamesi mûcebince Zât-ı Şâhâne'nin Bingazi'de muhafaza buyurdıkları bilcümle hukuk ve imtiyazattan suret-i katiyede feragat eder.

Madde 122 — Türkiye el-yevm İtalya'nın taht-ı işgalinde bulunan Cezayir-i Bahr-i Sefid adaları yani: Stampalya, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Loryos, Patnuz, Limpos, Sümbeki, İstanköy adaları ile bu adalara tabi cezâyir-i sagire ve (Kastellorizon, Mis) ve Kosi adası üzerindeki kâffe-i hukuk ve tasarrufatından İtalya lehine olarak feragat eylerl (1 numaralı haritaya müracaat).

Onikinci Kısım

Tâbiyet

Madde 123 — İşbu Muahede mûcebince Türkiye'den tefrik olunan arazide mütemekkin tebaa-i Osmaniye kavânîn-i mahalliye şerâitine tevfikân ve bihakkın o arazinin kendisine intikal ettiği hükümet tabiiyetini ihrâz edecektir.

Madde 124 — Ons ekiz yaşını mütecaviz olup da 123. Madde mûcebince tabiiyet-i Osmaniye'den çıkacak bihakkın bir tabiiyet-i cedideyi iktisap eden eşhâs işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren bir sene müddet zarfında tabiiyet-i Osmaniye'yi ihtiyar edebileceklerdir.

Madde 125 — Onsekiz yaşını mütecaviz olup da işbu muahedeye tevfikân Türkiye'den tefrik edilen araziden birinde ve ırken o arazinin ekseriyetinden farklı bulunan eşhâs işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren bir sene müddet zarfında Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Yunanistan, Hicaz, Elcezire, Suriye, Bulgaristan veya Türkiye tabiiyetlerini ihtiyar edebileceklerdir. Şu kadar ki tercih ve ihtiyar olunan hükümetteki ekseriyet-i nüfus hakk-ı hıyârını istimal eden şahsın ırkına mensup olması meşruttur.

Madde 126 — 124 ve 125. Maddeler ahkâmı mûcebince hakk-ı hıyârını istimal eden eşhâs ilk on iki ay zarfında ikametgâhlarını hakk-ı hıyârlarını lehine istimal etmiş oldukları devletin memalikine nakletmeğe mecbur olacaklardır. Bunlar hakk-ı hıyârlarının istimalinden evvel ikametgâhlarının bulunduğu diğer devletin arazisinde mutasarrıf oldukları emvâl-i gayr-i menkûleyi muhafazada serbest olacaklar ve her nevi

emvâl-i menkulelerini beraberlerinde götürebileceklerdir. Bundan dolayı kendilerine bir gûna ihracat ve ithalât resmi tahmil olunmayacaktır.

Madde 127 — Tarafîn-i âkidîn-i âliye işbu muahdede veya Almanya, Avusturya, Bulgaristan veya Macaristan ile münakid muahedat-ı sulhiyede veya Düvel-i Müttefika veya anlardan biriyle Rusya arasında veya bizzat müttefik devletlerin yekdiğeri arasında akdolunup alakadarlara kendileri için kâbil-i iktisap olan bir tabiiyetin ihrazına müsaade bahşeden bir muahdede musarrah hakk-ı hıyârın istimali hususunda bir gûna mevani ika etmemeği düvel-i müteakide taahhüt eylerler. Hususıyla Türkiye, 125. Maddede musarrah hakk-ı hıyârı istimal arzusunda bulunan eşhâsın ihtiyarî muhaceretini yed-i iktidarında bulunan kâffe-i vesâit ile teshil eylemeği ve bu hususta Cemiyet-i Akvâm tarafından emir olunabilecek kâffe-i tedabiri icra eylemeği taahhüt eder.

Madde 128 — Türkiye, Düvel-i Müttefika veya düvel-i cedide kavânîni mücebince ve düvel-i mezkûre salâhiyettar devairinin mukarreratına tevfikân gerek diğer bir tabiiyet ihraz etmek suretile ve gerek bir muahede hükmüne binaen tebaa-i Osmaniye tarafından iktisap olunan tabiiyet-i cedideyi tanımağı ve tebaa-i mezkûreyi tabiiyet-i cedideyi iktisabından dolayı hükümet-i asliyesine karşı olan merbutiyetinden her nokta-i nazardan tecrit etmeği taahhüt eyler. Ale'l-husus işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından evvel müttefik devletlerden birinin kanununa tevfikân o devletin tabiiyetini ihraz etmiş olan eşhâs, Kanun-i Osmanî'nin buna mugayir olan kâffe-i ahkâmı nazar-ı itibara alınmayarak Hükümet-i Osmaniye tarafından o devletin tebaası sıfatıyla tanınacaklar ve tabiiyet-i Osmaniye'yi zayi etmiş addolunacaklardır. Tabiiyet-i mezkûrenin iktisabından dolayı Kanun-ı Osmanî'de musarrah müsadere-i emlak veya diğer hiç bir ceza tertip olunmayacaktır.

Madde 129 — Osmanlı tabiiyetinden gayri bir tabiiyeti hâiz olup işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinde Filistin'in 94. Madde mücebince tayin olunan hudutları dâhilinde ikamet olan Museviler, diğer tabiiyete girmemek üzere bihakkın Filistin tebaasından olacaklardır.

Madde 130 — İşbu fasıl ahkâmının tatbikatınca zâtüzzevc kadınlar zevclerine ve on sekiz yaşından dûn olan çocuklar ebeveynlerine tabi olacaklardır.

Madde 131 — İşbu fasıl ahkâmı, 83. Maddede musarrah usul-i idare suret-i katiyyede tesis olunur olunmaz İzmir şehriyle 66. Maddede tayin olunan arazi hakkında dahi tatbik olunacaktır.

Onüçüncü Kısım

Ahkâm-ı Umumiye

Madde 132 — Türkiye bu muahedename ile tayin olunan hudutları haricinde olup mezkûr muahedename ahkâmınca hiç bir daire-i nüfuza dâhil bulunmayan ve Avrupa haricinde bulunan kâffe-i arazi üzerinde veya işbu araziye müteallik iddia edebileceği bilcümle hukuk ve tasarrufatından Düvel-i Müttefika lehine olarak feragat eylediğini beyan eyler. Türkiye işbu hükmün netayicini tanzim etmek üzere başlıca Düvel-i Müttefika'nın ledel-icab düvel-i saire ile müttefikan ittihaz ettiği veya edeceği ahkâmı kabul ve tasdik eylemeği taahhüt eyler.

Madde 133 — Türkiye kendisi ile birlikte harp ettiği devletler ile Düvel-i Müttefika beyninde münakid muahedat-ı sulhiye ile mukavelât-ı müzeyyelenin tamamı-i meriyetini tanımağı ve eski Almanya, Avusturya ve Macaristan ve Bulgaristan arazisi hakkında ittihaz edilmiş veya edilecek olan mukarreratı ve kendilerine bu suretle tayin edilen hudut dâhilindeki yeni devletleri tasdik etmeği taahhüt eyler.

Madde 134 — Türkiye, Almanya, Avusturya, Bulgaristan^ Yunanistan, Macaristan, Lehistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven ve Çekoslovakya devletlerinin 133. Maddede musarrah muahedat veya mukavelât-ı mütemmim ile tayin edilen hudutlarını olduğu gibi kabul ve tasdik ettiğini şimdiden beyan eder.

Madde 135 — Türkiye Düvel-i Müttefika'nın 1 Ağustos 1914 tarihindeki eski Rusya İmparatorluğuna ait kâffe-i arazinin tamamı veya bir kısmı üzerinde teessüs etmiş veya edecek olan hükümetler ile akdedeceği kâffe-i muahedat ve itilâf atı tamamıyla tanımağı ve bu devletlerin hudutlarını tayin olunacağı vech ile kabul etmeyi taahhüt eder. Türkiye mezkûr devletlerin istiklâlini daimî ve gayr-i kâbil-i terk olmak üzere tanıy ve anlara riayet etmeği taahhüt eder. 8. Kısımın (ahkâm-ı maliye) 259 uncu maddesi ve 9. Kısımın (ahkâm-ı iktisadiye) 277. Maddesi ahkâm-ı mündericesine tevfikân Türkiye Rusya'daki maksimalist hükümetiyle akdettiği Brest-Litovsk Muahedesiyile diğer kâffe-i muahedat, itilâfat ve mukavelâtın katî surette mefsuh olduğunu kabul eyler.

Madde 136 — İşbu muahedenamenin mevki-i icraya vaz'ını takip eden altı ay zarfında sair bitaraf devletlerin tayinine davet edecekleri mütehassısîn-i fenniyesinin inzımam-ı muavenetiyle Türkiye'de el-hâletü hâzihi mevcut olan adli kapitülasyonlara kaim olacak olan ıslahat-ı adliye projesini ihzar için Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya hükümetleri tarafından mensup dört azadan mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon Hükümet-i Osmaniye'nin reyini aldıktan sonra gerek

muhtelit ve gerek müttehit bir usul-i adlinin tesisini tavsiye edebilecektir. Komisyon tarafından ihzar edilen proje alâkadar olan müttefik ve bitaraf devletler hükümâtına tevdî olunacaktır. Başlıca Düvel-i Müttefika bu projeyi tasvip eder etmez usul-i cedideyi şimdiden kabul etmeği taahhüt etmekte olan Hükümet-i Osmaniye'ye keyfiyeti işâr edeceklerdir. Usul-i cedidenin mevki-i meriyete vaz'ı müddeti hakkında başlıca Düvel-i Müttefika kendi aralarında ve ledel-iktiza alâkadar olan diğer müttefik ve bitaraf devletler ile itilâf hâsıl etmek hakkını muhafaza ederler.

Madde 137 — Yedinci kısmın (mücazat) ahkâmı muhafaza edilmek kayd-ı itiraz isi tahtında olarak Türkiye sekencesinden hiçbirisi 1 Ağustos 1914 tarihinden muahedenin mevki-i meriyete vaz'ına kadar efal-i askeriye veya siyasiyesinden yahut müttefik devletler veya bu devletlerin teb'asına herhangi bir muavenetten dolayı hiçbir surette tazip ve izaç edilmeyecektir. Türkiye ahalisinden biri aleyhine bu bapta sâdır olmuş olan herhangi hüküm ve karar tamamıyla mefsûh ve el-yevm devam eden her nevi takibat münkâtı olacaktır.

Madde 138 — İşbu muahedename mücebince Türkiye'den iftirak etmiş olan arazi ahalisinden hiçbirisi 1 Ağustos 1914 senesinden beri vuku bulan tavır ve hareket-i siyasiyesinden veya bu muahede mücebince sıfat-ı tabiiyetinin tanziminden dolayı izâc veya tazip edilmeyecektir.

Madde 139 — Türkiye diğer bir devletin hâkimiyet veya himayesine tabi Müslümanlar üzerinde her ne mahiyette olursa olsun icra-yı hâkimiyet ve salâhiyet-i kazaiye hususundaki bilcümle hukukundan katiyyen feragat eyler. İşbu muahedename mücebince Türkiye'den iftirak eden ve Türkiye tarafından tanılan bir şekl-i idareye malik arazi üzerine hiç bir Osmanlı memuru tarafından ne doğrudan doğruya ne de dolayısıyla hiçbir nüfuz icra edilmeyecektir.

DÖRDÜNCÜ BÂB

Ekalliyetlerin Himayesi

Madde 140 — Türkiye 141, 145 ve 147. Maddeler ahkâmının kavânî-i esasiye gibi tanınılmasını ve ne mülki ve ne askerî hiçbir kanun ve nizamın ve ne bir irade-i seniyyenin veya resmî bir muamelenin ahkâm-ı mezkûre ile mütenakız veya hiçbir kanun ve nizamın bir irade-i seniyyenin veya resmî bir muamelenin ahkâm-ı mezkûreye takaddüm ve tefevvuk etmemesini taahhüt eyler.

Madde 141 — Türkiye kendi bilcümle ahalisine, tevellüd, milliyet, lisan, ırk veya din nazar-ı itibara almaksızın hayat ve hürriyetlerince himaye-i tâmm ve kâmile bahşedeceğini taahhüt eyler. Türkiye ahalisinden kâffesinin umumî ve hususî her nevi edyân mezâhib ve itikat hususlarında serbestçe icra-yı ayine hakları olacaktır. Fıkra-i anifede beyan olunan hakkın serbesti-i istimaline iras olunacak tecavüzat alâkadar olan mezhep hangisi olursa olsun aynı mücazat ile cezalandırılacaktır.

Madde 142 — 1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden beri Türkiye'de bir usul-i idare-i tedhiş mevcut bulunmuş olmasından dolayı ihtida hususat-ı hal-i tabiide cereyan etmemiş ve tarih-i mezkûrdan sonra vaki olan ihtidaların hiçbirini tanınmamış olduğundan

1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden evvel gayr-i müslim bulunmuş olan her şahıs gayr-i müslim kalmış addolunacaktır. Meğerki iade-i hürriyet ettikten sonra rızasıyla ihtida için muktezi muamelâtı ifa etmiş ola. Hükümet-i Osmaniye harbin devamı müddetince Türkiye'de irtikâp olunan kıtaller esnasında efrâda karşı ika olunan zararların vasi bir surette tazmini için 1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden beri herhangi bir ırk veya dine mensup olursa olsun kaybolmuş veya cebren kaldırılmış veya hilâf-ı usul hapis (kapatılmış) veyahut esir edilmiş olan bilcümle eşhâsın zahire ihraç ile teslimleri için ifa-yı muavenet etmeği ve memurlarının muavenetini temin eylemeği taahhüt eyler. Hükümet-i Osmaniye bizzat mutazarrır olan eşhâsın ve aileleriyle akrabalarının şikâyetlerini istima, tahkikat-ı mukteziyeyi ifa ve eşhâs-ı mezkûrenin tahliye-i sebillerine kemal-i istikrar ile karar ita etmek üzere Cemiyet-i Akvâm Meclisi tarafından nasbolunacak muhtelit komisyonların icraatını teshil etmeğe taahhüt eder. Hükümet-i Osmaniye mezkûr komisyonların mukarreratına riayet ettirmeği ve hukuku bitamamiha iade olunmuş olan eşhâs-ı mezkûrenin emniyet ve hürriyetlerini temin eylemeği taahhüt eyler.

Madde 143 — Türkiye ırkî ekalliyetlere mensup eşhâsın birriza vaki olacak muhaceret-i mütekabilelerine müteallik olarak Düvel-i Müttefika'nın münasip görecekleri ahkâmı tanımağı taahhüt eyler. Türkiye muhaceret-i mütekabileye dair Yunanistan ile Bulgaristan arasında Nöyi'de akdolunan 27 Teşrîn-i sâni 1919 tarihli muahedenamenin 16. Maddesinden istifade etmemegi taahhüt eyler, işbu muahedenamenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında Yunanistan ile Türkiye, Yunanistan'a terk olunan veyahut Osmanlı kalan arazide bulunan Türk ve Rum ırklarına mensup ahalinin bilihtiyar ve mütekabilen muhaceretleri hakkında bir itilâf-ı mahsus akdedeceklerdir. İşbu itilâf takarrür edemediği takdirde Yunanistan ve Devlet-i

Aliyye'nin Cemiyet-i Akvâm Meclisine müracaata hakları olacak ve Meclis-i mezkûr itilâf-ı mezburun şerâitini tayin edecektir.

Madde 144 — Hükümet-i Osmaniye emvâl-i metruke hakkındaki 1915 tarihli kanun ile ahkâm-ı mütemmimenin haksız olduğunu tasdik ve keenlemyekün hükmünde olduğunu ve gerek mâ-kabline ve gerek mâ-ba'dine hüküm ve tesiri olamayacağını beyan eyler. Hükümet-i Osmaniye 1 Ağustos 1914 tarihinden beri Türk olmayan tebaa-i Osmaniye'den gerek taktil havf ile ve gerek diğer herhangi bir vasıta-i zecriye ile yurtlarından cebren tard edilen eşhâsın yurtlarına avdetlerini ve iş güçleriyle tekrar iştigallerini teshil için tedabir-i mümkinneyi ittihaz etmeği resmen taahhüt eyler. Ve tebaa-i merkumenin veya bunların mensup oldukları cemaatlerin uhde-i tasarruflarında bulunan emvâl-i menkule ve gayr-i menkuleden tekrar ele geçebilecek olanların -kimin elinde bulunur ise bulunsun- sürat-i mümkinne ile iadeleri iktiza ettiğini tasdik eyler. Emvâl her gûna rüsüm ve tekâliften vareste olarak ve mutasarrıf ve zilyetleri için bir gûna tazminat ita olunmaksızın iade olunacak ve fakat bu mutasarrıf ve zilyetlerin failleri aleyhine ikame-i dava etmek hakları mahfuz kalacaktır. Hükümet-i Osmaniye münasip görülecek her mahalde Cemiyet-i Akvâm Meclisi tarafından hakem komisyonları teşkilini kabul eyler. Bu komisyonlardan her biri Hükümet-i Osmaniye'nin bir mümessili ile zarar görmüş olmak iddiasında bulunan veyahut efrâddan biri tarafından bu iddia dermeyan olunan cemaatin bir mümessilinden ve Cemiyet-i Akvâm Meclisi tarafından mensup bir reisten mürekkep olacaktır. Hakem komisyonları işbu maddede beyan olunan kâffe-i matâlibi tedkik ve bu matâlib hakkında mücmel bir usul-i muhakeme tatbikiyle icra-yı hükm edecektir. Mezkûr komisyonlar hususat-ı âtiyeyi emir edebilmek salâhiyetini hâiz olacaklardır:

1. Tekrar inşa ve tamir için lüzum görecekları kâffe-i ameliyata mahsus amelenin Hükümet-i Osmaniye tarafından tedariki, bu amele hakem komisyonu tarafından ameliyat mezkûrenin hangi arazide icrasını lüzum görecekları mezkûr arazide sakin ırklara mensup eşhâs arasından alınacaktır.
2. Taktil ve tehcire filen iştirak etmiş veyahut bu taktil, tehcir fiillerinin ikâına sebep olmuş olduğu badettahkik sabit olan her şahsın teb'îdi, şahs-ı mezburun emvâli hakkında ittihaz olunacak tedabir komisyon tarafından tayin olunacaktır.
3. 1 Ağustos 1914 tarihinden beri bilâvaris vefat etmiş veya kaybolmuş olan bir cemaat efrâdına ait kâffe-i emvâl ve emlâkin intikali; emvâl ve emlâk-i mezkûre hükümet1 yerine bir cemaate intikal ettirilebilir.

4. 1 Ağustos 1914 tarihinden sonra emvâl-i gayr-i menkule hakkında vâki olan bilcümle bey'î muamelât ile emvâl-i mezkûre üzerindeki hukuk-ı muhdeseye mütedair kâffe-i muamelâtın iptalini; zilyetlerin tazmini Hükümet-i Osmaniye'ye terettüp edecek ve bu tazmin iadenin tehirine bahane ittihaz olunamayacaktır. Mamafih mevzuubahis olan mülkün vaz-ı yed-i hazırı tarafından bazı mebalîğ tesviye olunmuş ise hakem komisyonu alâkadarlara âdilâne bazı suver-i tesviye tahmil etmek salâhiyetini hâiz olacaktır. Hükümet-i Osmaniye komisyonların vazifelerini teshil etmeği ve kâbil-i istinaf olmayan kararlarının temin-i icrasını mümkün mertebe teshil eylemeği taahhüt eyler. Devair-i adliye veya idare-i Osmaniye'nin hiç bir kararı bunları karşı dermeyan olunamayacaktır.

Madde 145 — Teb'a-i Osmaniye'nin kâffesi nazar-ı kanunda müsavi olacak ve ırk ve lisan veya din farkı gözetilmeksizin aynı hukuk-ı medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Din, itikat ve mezhep farkı tebaa-i Osmaniye'den hiç birinin hukuk-ı medeniye ve siyasiyeden istifadesi ve hususıyla hidemat-ı ammeye kabulü ve memuriyetlere ve ihtiramâta nailiyeti ve muhtelif mesâlik ve sanayiin icrası hususlarına sekte iras etmeyecektir. Hükümet-i Osmaniye işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından iki sene sonra ırkî ekalliyetlerin temsil-i nisbîsı esasına müsteniden usul-i intihabın tertip ve tanzimi hakkında Düvel-i Müttefika'ya bir proje ita edecektir. Teb'a-i Osmaniye'den birinin gerek münasebat-ı hususiye veya ticariyede gerek umur-ı mezhebiye ve matbuat ve her türlü neşriyatta ve gerek ictimaat-ı umumiyede herhangi bir lisanın serbesti-i istimaline karşı bir gûna tahdidat vaz olunmayacaktır. Türkçeden başka bir lisanla mütekellim teb'a-i Osmaniye'ye lisanlarını mahâkim huzurunda gerek şifahen ve gerek tahriren istimal etmeleri zımnında teshilât-ı münasibe irae olunacaktır.

Madde 146 — Hükümet-i Osmaniye musaddak ecnebi darülfünunlar ile mekâtibinden verilen ruus şahadetnamelerinin mer'iyetini tasdik eylemeği taahhüt eyler. Bu şahadetnameler ile ihraz-ı ehliyet ve iktidar edenlerin serbestçe icra-yı sanat etmelerine muvafakat eyler. İşbu hüküm Türkiye'de sakin Düvel-i Müttefika tebaası hakkında da tatbik olunacaktır.

Madde 147 — İrk, din veya lisan itibariyle millî ekalliyetlere mensup bulunan tebaa-i Osmaniye hakkında hukuken ve fiilen diğer tebaa-i Osmaniye misillû muamele olunacak ve bunlar aynı teminattan müstefit olacaklardır. Hususıyla bunlar müstakilen ve memurîn-i Osmaniye'nin bir gûna müdahalesi olmaksızın masarifi kendilerine ait olmak üzere her nevi müessesatı hayriye, diniye veya içtimaiye ve her türlü mekâtib-i

iptidaiye, taliye ve âliye ve diğerk müessesat-ı tedrisiyei ihdas, idare ve murakabe etmek ve mekâtib-i mezkûrede kendi lisanlarını serbestçe istimal eylemek hususunda müsavi bir hakka malik olacaklardır.

Madde 148 — İrk, lisan ve din itibarıyla millî ekalliyetlere mensup teb‘a-i Osmaniye’nin büyük bir nisbette bulunduğu şehir ve mıntakalarda bu ekalliyetlere devlet, belediye bütçeleriyle ve sair bütçelerden maarif ve umur-ı hayriyeye hadim olmak maksadıyla tahsis olunabilecek mebalîğden âdilâne bir hisse temin olunacaktır. Bahis konusu ödenek ilgili toplulukların yetkili temsilcilerine verilecektir.

Madde 149 — Hükümet-i Seniyye Türkiye’de mevcut ırkı bilcümle ekalliyetlerin her birinin ruhanî tedrisi, muhtariyet-i idaresini tasdik ve ona riayet etmeyi taahhüt eyler. Hükümet-i Osmaniye bu maksatla ve işbu muahedenin ahkâm-ı muhalifesi mahfuz kalmak kayd-ı tahtında selâtin tarafından sadır olan fermanlar, hatt-ı hümayunlar, beratlar ve tezâkir-i nuzzâr ve tezkere-i sâmiyeler ile milel-i gayr-i müslimeye umur-ı mezhebiye, tedrisiye ve adliyece bahş olunan imtiyazat ve muafiyâtı bütün derece-i şümul ve ittisal ile halen te’yîd eylediği gibi imtiyazat ve muafiyâtı-ı mezkûreyi atiyen de muhafaza eyler. Hükümet-i Osmaniye tarafından imtiyazat ve muafiyâtı-ı mezkûrenin ilgasını, tahdîd veya tadilini mutazammın sadır olan bütün kararnameler, kanunlar, nizamnameler ve tamimler keenlemyekün addolunacaktır. İşbu muahedenname ahkâmınca Osmanlı usul-ı idare-i adliyesince icra olunan her gûna tadilât, ırkî ekalliyetlere şamil olduğuna göre, işbu muahede ahkâmına faik addedilecektir.

Madde 150 — Hükümet-i Osmaniye teb‘a-i Osmaniye’den bulunan Hıristiyan ve Musevilerin mühim nisbette sakin oldukları şehir ve mahallerde mezkûr Osmanlı tebaasının din ve mezhep ve ayin-i ibadetlerine bir tecavüz teşkil edecek herhangi bir fiil ve harekette bulunmağa icbar edilmeyeceklerini ve anların hafta tatillerinde mahakimde isbat-ı vücuttan veyahut bir muamele-i kanuniye ifasından imtina eyledikleri takdirde hukuk-ı kanuniyelerinin izâasına mahkûm edilmeyeceklerini Hükümet-i Osmaniye taahhüd eyler. Maahaza bu madde asayiş-i umuminin muhafazası zımında diğerk bütün teb‘a-i Osmaniyyeye tahmil olunan taahhüdat-ı kanuniyeden bu Hıristiyan ve Musevî Osmanlı teb‘asını muaf kılmayacaktır.

Madde 151 — Başlıca Düvel-i Müttefika bu kısımda münderic mevâddın temin-i icra ve tatbiki için ne gibi tedabire tevessül edilmek iktiza ettiğini Cemiyet-i Akvâm Meclisi ile müttefikân tedkîk ettikten sonra tayin edeceklerdir.

BEŞİNCİ BÂB

Mevâdd-ı Askeriye, Bahriye ve Havaiye

Türkiye bütün milletler teslihatının suret-i umumiyede tahdidi istihzaratını mümkün kılmak için âtîde mezkûr mevâdd-ı askeriye, bahriye ve havaiyeye tamamıyla riayet etmeği taahhüt eyler.

Birinci Kısım

Mevâdd-ı Askeriye

Birinci Fası

Ahkâm-ı Umumiye

Madde 152 — Türkiye'nin bulunduracağı kuvve-i müselleha ancak bervech-i âti kıtaâttan ibaret olacaktır:

1. Zât-ı Şâhâne'ye mahsus hassa kıtaâtı;
2. Dâhil-i memlekette emn ü asayişî idame ve ekalliyetlerin muhafazasını temin edecek jandarma kıtaâtı,
3. İğtişâşat-ı azime vukuu halinde jandarma askerini takviye edecek ve gerekirse hudutların tarassudunu temin edecek kıtaât.

Madde 153 — İşbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ını takip edecek altı ay zarfında 152. Maddede musarrah kuvve-i müsellahadan gayri kıtaât terhis ve lağv edilecektir.

İkinci Fası

Kuvve-i Müsellaha-i Osmaniyenin Mevcudu, Teşkilâtı ve Kadrosu

Madde 154 — Zât-ı Şahane'ye mahsus maiyyet-i seniyye kıtaâtı bir erkân-ı harp ile piyade ve süvari cüz-i tamlardan mürekkep olacak ve mevcudu zabıt ve efrat dâhil olmak üzere yedi yüz kişiyi tecavüz etmeyecektir. Bu mevcut 155. Maddede muayyen umumî mevcuda dâhil değildir. Maiyyet-i Seniyye kıtaâtının suret-i teşekkülü işbu faslın 1 numaralı melfûfunda tafsîl edilmiştir.

Madde 155 — 152. Maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarında tadat olunan kuvvanın umum yekûnu erkân-ı harplar, zabitan, mekâtib-i askeriye heyet-i talimiyesi ve idariyeleri ve depo kıtaâtı dâhil olduğu halde 50.000 neferi tecavüz etmeyecektir.

Madde 156 — Jandarma neferâtı Türkiye'nin taksim edileceği menâtıktaki arazide bulunacaktır. Bu menâtik-ı arziyenin hududu 200. Maddede musarrah olduğu veçhile tayin olunacaktır. Her mintaka-i arziyede piyade ve süvari kıtaâtından mürekkep

ve mitralyözlerle mücehhez ve hidemat-ı idariye ve sıhhiyeye malik bir jandarma kıtası teşkil olunacak ve bu kıta vilâyet, sancak ve kazalarda ve sair yerlerde sabit emn ü asayiş hizmetini ifa için muktezi müfrezeleri tedarik edecek ve kıtanın mıntaka-i arzîyenin bir veya müteaddit noktalarında seyyar ihtiyatları bulunacaktır. Vazife-i mahsusalarından dolayı jandarma kıtaâtı ne topa ne de eslihaya malik olmayacaktır. Kıtaâtın mevcud-i umumisi 155. Maddede mezkûr kuvve-i umumiyenin mevcud-ı umumisinden 35.000 neferi tecavüz edemeyecektir. Bir kıtanın azamî mevcudu bütün kıtaâtın umumî mevcudunun rub'unu tecavüz etmeyecektir. Bir cüz-i tamın aksamı 200. Maddede musarrah Müttefikîn komisyonunun müsaadesi olmaksızın kendileri için muayyen mıntaka-i arazinin haricinde istimal edilemeyeceklerdir.

Madde 157 — Takviye kıtaât-ı mahsusası piyade, süvari, cebel topçusu, istihkâm cüzü tamları ile kıtaât-ı fenniye ve umumiyeği ihtiva edecek ve bunların mevcud-ı umumisi 155. Maddede muayyen mevcut da dâhil olduğu halde 15.000 neferi tecavüz etmeyecektir. Bir cüz-i tamın takviye kıtası 200. Maddede musarrah Mutelifin komisyonunun müsaade-i mahsusası olmadıkça bu kıtaât-ı mahsusa mevcud-ı umumisinin sülüsünü tecavüz etmeyecektir. Takviye kıtaât-ı mahsusasının teşkilâtına dâhil bulunan esliha ve hidemat-ı mahsusanın nisbeti merbut 2 numaralı tabloda tayin olunmuştur. Bunların tahaşşüd mahalleri 200. Maddede musarrah olduğu veçhile tayin olunacaktır.

Madde 158 — 156 ve 157. Maddelerde mevzu bahis teşkilâtta erkân-ı harp ve hidemat-ı saire heyeti de dâhil olduğu halde zabitanın nisbeti hizmette bulunan umumî mevcudun yirmide birini ve küçük zabitanın nisbeti on ikide birini tecavüz etmeyecektir.

Madde 159 — Muhtelif Düvel-i Müttefika veya bitaraf devletler tarafından gönderilecek zabitan Osmanlı hükümetinin idaresi altında jandarmanın teşkil ve talimi emrinde kumandanlığa muavenette bulunacaklardır. Bu zabitanın miktarı 158. Maddede muayyen zabitan miktarına dâhil değildir. Fakat bunların mevcudu jandarma zabitan mevcudunun yüzde on beşini tecavüz etmeyecektir. 200. Maddede musarrah Müttefikîn komisyonunca vuku bulacak itilâfat-ı mahsusa ile bu zabitanın nisbeti adediyesi ve tabiiyetleri tesbit ve bu madde ile taayyün eden muhtelif hidemata bu zabitanın iştirakleri şerâiti tanzim edilecektir⁶²¹.

⁶²¹ **Vakit**, 3 Haziran 1920 (1336), Numara 907, s. 3.

Madde 160 — Aynı mıntaka-i arziyede 159. Madde mücebince Hükümet-i Osmaniye'nin emrine verilen ecnebi zabitanı kaideten aynı tabiiyete mensup olacaklardır.

Madde 161 — 178. Maddede muayyen Boğazlar mıntakasında ve Adalarda (Limni, İmroz, Somatras, Bozcaada ve Midilli adaları müstesna olduğu halde) Osmanlı ve Yunan jandarma neferâtı bu mıntakadaki beynel-Müttefikîn umum kuva-yı işgaliye kumandanlığının emrine tabi olacaklardır.

Madde 162 — Her gûna seferberlik tedabiri veya seferberliğe müteallik veya efrâd-ı mevcudenin ve işbu bapta musarrah her nevi kuvvanın vesâit-i nakliyesinin takviyesine mütedair her nevi tedabir memnudur. Erkân-ı harbiye ve hidemat-ı müteferrika gibi teşkilât-ı muhtelife hiç bir suretle mütemmim kadrolara malik olamaz.

Madde 163 — 153. Maddede muayyen müddet zarfında el-yevm mevcut bilumum jandarma kuvası 156. Maddede bahsedilen jandarma kıtaâtına kalbedileceklerdir.

Madde 164 — İşbu babda bahsedilmeyen her türlü teşkilât-ı askeriye memnudur. Müsaade edilen hassa kıtaâtı müstesna olmak üzere elli bin kişinin haricinde kalan fazla teşkilâtın ilgası tedricen muahedenin imzasından itibaren icra olunacak ve bu ilga keyfiyeti 153. Maddede mevzu şerâit veçhile muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından azamî üç ay sonra tamamen hitama ermiş bulunacaktır. Osmanlı harbiye nezaretinde müstahdem zabitan ve memurîn ile erkân-ı harbiye-i umumiyenin ve bunlara merbut idarê teşkilâtın mevcutları 200. Maddede tarif edilen Müttefikîn komisyonunun Osmanlı kuvve-i müsellahasını idareye ancak lâzım addedeceği bir miktara tenzil edilecek ve işbu mevcutlar 158. Maddenin tahdîd ettiği azamî kuvvet meyanında dâhil kalacaklardır.

Üçüncü fasıl

Ahz-ı Asker

Madde 165 — Osmanlı kuvve-i müsellahası istikbalde ancak gönüllü efrattan terekküp edecektir. Silk-i askerî ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin Devlet-i Osmaniye'nin bilumum tebaasına seyyanen küşade bulunacaktır. 156. Maddede tarif edilen jandarma kıtaâtına gelince bu kıtaât esasen mıntakavî bir tarzda terkip edilecek ve her mıntakanın kıtası Müslüman ve Hıristiyan nüfuslarına imkânen muadil bir nisbette tanzim edilecektir. Ahkâm-ı ânife efrat hakkında olduğu gibi zabitan da kâbil-i tatbik olacaktır.

Madde 166 — Küçük zabıtlar ile efrat için müddet-i hizmet mütevaliyen on iki sene olacaktır. Müddet-i hizmetlerinin inkızasından evvel herhangi bir sebeple hizmetten affedilen adamların yerlerine alınacakların adedi senede 155. Maddede tayin olunan umumî mevcudun yüzde beşini tecavüz etmeyecektir.

Madde 167 — Bilumum zabıtan meslekten yetişmiş olacaklardır. El-yevm Osmanlı askerî ve jandarma zabıtlığında bulunup da yeni kuvve-i müsellahada ibkâ edilecek olanlar lâ-akall kırk beş kadar ifa-yı hizmet edeceklerini taahhüt etmelidirler. El-yevm Osmanlı askeri ve jandarma zabıtlığında bulunup da yeni kuvve-i müsellahaya ithal edilmeyecek olanlar her gûna mükellefiyet-i askeriyeden katıyen terhis edilecekler ve hiçbir nazarî veya amelî talim-i askeriye iştirak etmeyeceklerdir. Yeniden nasbolunacak zabıtan lâakal mütevaliyen 25 sene hizmet-i fiiliyede bulunmayı taahhüt etmelidirler. Herhangi bir sebeple müddet-i taahhütlerinin inkızasından evvel terk-i hizmet eden zabıtanın yerine alınacak zabıtanın mevcudu 158. Maddede muayyen umum zabıtanı yekûnunun yüzde beşini tecavüz etmeyecektir.

Dördüncü Fasıll

Askerî Mekâtib, Müessesat-ı Tedrisiye, Şerikât ve Cem'iyât

Madde 168 — Muahedenin imzasından itibaren üç ay mürurunda Türkiye'de ancak müsaade olunan cüz-i tamlara muktezi zabıtan ve küçük zabıtanın yetiştirilmesi için lâzım-ı gayr-ı müfârik olan berveci-i âti mekâtib ibkâ edilecektir: Zabıtan mektebi; Her bir mintaka-i arziye için birer küçük zabıt mektebi. Bu mekteplerde tedrisatı takip etmek üzere kabul edilecek şakirdânın adedi tamamıyla zabıtan ve küçük zabıtan kadrolarında mevcut münhallât nisbetinde olacaktır.

Madde 169 — 168. Maddede beyan olunanlardan maada müessesat-ı tedrisiye ve her gûna spor cemiyetleri ve saire hiç bir mesele-i askeriye ile iştigal etmemelidirler.

Beşinci Fasıll

Gümrükçüler, Zabıta-i Mahalliye, Bilâd ve Kasabât Zabıtası, Kır Zabıtası,

Orman Bekçileri

Madde 170 — Yazılmadı.

Altıncı Fası

Teslihât, Mühimmat, Levazımat

Madde 171 — Bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından üç ay sonra Osmanlı kuvve-i müsellahasının muhtelif kıtaâtında kullanılmakta veya ihtiyaten saklanılmakta olan teslihatın miktarı bu baba melfuf 3 numaralı cetvelde muharrer miktarı tecavüz etmemelidir.

Madde 172— Türkiye'nin malik olacağı mühimmat-ı harbiyenin miktarı bu baba melfuf 3 numaralı cetvelde muharrer miktarı tecavüz etmemelidir.

Madde 173 — Bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren altı ay mühlet zarfında Osmanlı kuvve-i müsellahası için müsaade edilen miktardan fazla bilcümle esliha, cephane ve muhtelifül-cins malzeme-i harbiye 200. Maddenin tarif ettiği askerî murakabe komisyonuna mahall-i muayenede teslim edilecektir. Düvel-i Müttefika bu teslim olunan esliha, cephane ve malzemenin ne yapılacağını bilâhara tayin edeceklerdir.

Madde 174 — Esliha, mühimmat, malzeme-i harbiye, âlet-i tayyarân ve her nevi aksamı ancak 200. Maddede bahsolunan Müttefikîn komisyonunun müsaadesinin hâiz fabrika ve müesseselerde yapılabilecektir. İşbu Muahede'nin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren altı iki ay zarfında her nevi esliha, mühimmat yahut her nevi mevâddı harbiye imaline, ihzarına, idhârına, tedkîkine yarayan diğer bilcümle müessesat ilga olunacak veyahut tamamen hususat-ı ticariyede istimal olunmak üzere tebdîl ve tağyîr olunacaktır. Müsaade olunan mühimmat mevcudunun hıfzına mahsus mebâniden maada bilcümle ebniye-i mümasile aynı muameleye tabi tutulacaktır. Bu müessesat ve mebânide imaline müsaade olunan miktardan fazla mühimmat ve esliha imali için kullanılabilir her türlü edevat-ı imaliye ve vesait-i harbiye 200. Maddede beyan olunan kontrol komisyonunun ittihaz edeceği kararlara tevfikân istimalden ıskat edilecek ve tamamen ticarî bir şekle ifrağ olunacaktır.

Madde 175 — Türkiye'ye esliha ve cephane, malzeme-i harbiye, alet-i tayerân ve aksamı ve bu gibi her cins şeylerin ithali 200. Maddede beyan olunan komisyonun müsaade-i mahsusasına iktiran etmedikçe katiyyen memnudur. (Silâh ve mühimmat ve malzeme-i harbiye ile sair her nevi bu gibi malzeme imalâtı da katiyyen memnudur.) Memalik-i ecnebiyeye mahsus her nevi esliha mühimmat ve mevâdd-ı harbiyenin imal ve ihracı da katiyyen memnudur.

Madde 176 — Alev makinalarının semli ve buna mümasil muhnik gazların ve mayiât ve mevâdd ve müstahzarat-ı mümasilenin istimali memnu olduğundan bunların

Türkiye'de imali veya oraya ithali şiddetle memnudur. Bilhassa müstahsalât-ı mezkûrenin imal, muhafaza ve istimaline hadim her nevi malzeme dahi memnudur. Zırhlı otomobillerle “tank” ve makâsıd-ı harbiyeye hadim bu gibi alât ve edevâtın Türkiye'de imali ve oraya ithali memnudur.

Yedinci Fası

Tahkimat

Madde 177— 178. Maddede bahsedilen Boğazlar ve adalar mıntıkasında bilcümle istihkâmât teçhizatından tecrit ve mezkûr maddede zikredildiği veçhile hedmolunacaktır. Bu mıntika haricinde mevcut mevâki-i müstahkeme 89. Maddede münderic kayd-ı ihtirazı tahtında olarak hal-i hazırlarında muhafaza olunabileceklerdir. Fakat üç ay mühlet zarfında teçhizatlarından tecrit olunacaklardır.

Sekizinci Fası

Boğazların İdare-i Serbestîsi

Madde 178 — Boğazlardaki serbestîyi temin için düvel-i müteakide ahkâm-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Evvelen: Muahedenin mevk-i meriyete vaz'ından itibaren üç ay mühlet zarfında 179. Maddede beyan edildiği veçhile Marmara'daki sevahil ile adaların ve Boğazlar sevahilinin Limni, İmroz, Semendirek, Bozca ve Midilli adalarının dâhil bulunduğu bir mıntaka-i mahdudedede bilcümle müessesat-ı askeriye, istihkamât ve bataryalar teçhizatlarından tecrit ve hedmolunacaklardır. Mezkûr mıntakada ve adalarda müessesatın ihyası ve müessesatı mümasilenin inşası, seyyar bataryaların oralara süratle şevkine hadim yollar ve şimendiferler inşası şerâit-i âtiye tahtında memnudur; Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetleri el-haletü hazihi mevcut ve bu missillû makasıda hadim olabilecek yollar ve demir yolları istimalden ıskat için lâzım gelen istihzaratta bulunmak hakkını hâiz olacaklardır. Limni, İmroz, Semendirek, Bozca ve Midilli 1 adalarında yeni yollar ve şimendiferler inşası ancak bâlâda ismi geçen üç devlet-i muazzamanın müsaadesiyle mümkün olacaktır.

Saniyen: İşaretli bendin birinci fıkrasında muharrer tedabiri Türkiye ile Yunanistan kendilerine ait olan mıntakalarda bizzat masarif ihtiyarı ile ve 203. Maddede mevzu kontrol altında ittihaz edeceklerdir⁶²².

⁶²²Vakit, 3 Haziran 1920 (1336), Numara 907, s. 4.

Sâlisen: İşaretli bendin birinci fıkrasında münderic menatik ve adalar makasıd-ı askeriyede ancak yukarıda bahsi geçen üç devlet-i muazzama tarafından müştereken istimal olunabileceklerdir. Bu madde arazi ve cezair-i mezkûrede bulunup 161. Madde ahkâmı mûcebince Müttetikîn kuva-yı işgaliyesi kumandanlığına tabi olacak olan Yunan ve Osmanlı neferâtının istihdamını ve 152. Maddede musarraha maiyyet-i seniyye hassa muhafaza kıtaâtının vücudunu dahi şamildir.

Râbian: Düvel-i mezkûre Boğazların serbestîsini doğrudan doğruya yahut bilvasıta ihlâl müstait herhangi bir hareketi veya tedarikâtı men için lâzım addettikleri kuva-yı askeriye veya havaiyeyi bu arazide ve adalarda bulundurmamak salâhiyetini hâiz olacaklardır. Bu nezaret bahren düvel-i muazzama-i mezkûreden her birinin tayin edeceği birer istasyonu ile icra olunacaktır. İşbu bentte beyan olunan kuva-yı işgaliye icap ettiği zaman karada 1907 tarihli dördüncü Lahey mukavelenamesine merbut nizamnamede musarraha şerâit dairesinde veyahut bu mukavelenamenin yerine kaim olacak ve Düvel-i mezkûrenin her birinin iştirak edeceği diğer bir mukavele mûcebince tekâlif-i harbiye suretile vaz-ı yed (istimval) hakkını hâiz olacaklardır. Maahaza tekâlif-i harbiye-i mezkûre ancak derhal tediyât yapılarak icra olunacaktır.

Madde 179 — 178. Maddede bahsi geçen mıntaka bervech-i âti tahdîd olunur:

Evvelen: Avrupa'da: Saroz körfezinde Karaçalı mevkiinden başlayarak şimal-i şarkiye doğru; takriben şimal-i şarkiye müteveccih bir hat Beğlikdere havzasının cenup hududu Kurudağ'ın zirvesine kadar takip eder; Oradan bir hat mezkûr dağ tepelerini takip eder; Sonra bir hatt-ı müstakim şimalen "Emirli" den ve cenuben "Dereler" den geçerek sonra şimal-i şarkiye doğru inhina peyda eder ve Tekfurdağ-Malkara yolunu "Aynarcık"ın 3 kilometre garbinde kateder ve oradan Ortaköy'ün 6 kilometre cenub-i şarkisinden geçer; Sonra bir hat şimal-i şarkide inhina peyda ederek Hayrabolu-Tekfurdağ (Tekirdağ) yolunu Tekfurdağ'ın 18 kilometre şimal-i garbisinde kat eder; Oradan "Muratlı"nın tahminen bir kilometre cenubunda Muratlı-Tekfurdağ yoluna: Bir hatt-ı müstakim; Oradan şark ve şimal-i şarkiye ve Yeniköy'e doğru. Çatalca-Çorlu şimendiferinin asgarî iki kilometre şimalinden geçecek surette mütegayyir bir hatt-ı müstakim; Oradan şimal ve şimal-i şarkiye doğru ve 27. Maddede tarif edilen Türkiye hududunda Istranca'nın garbinde bir noktaya kadar. Yeniköy'ü mıntaka dâhilinde bırakan bir hatt-ı müstakim geçer; Oradan ve Bahr-i Siyaha kadar: 27. Maddede tayin edilen Avrupa-yi Osmanî hududu.

Saniyen: Asya'da: Edremit körfezinde Düvel-i Müttetika tarafından Dalmina burnu ile Kemeriskele arasında tayin olunacak bir noktadan ve şark-ı şimal-i şarkiye

doğru: Kemeriskele'si ile Kemer'in ve bu iki mahalli birbirine rabt eden yolun cenubundan geçen bir hat.

Ba'dehu Osmanlar-Orhanlar dekovil hattının Değirmendere'yi kat ettiği noktanın hemen cenubunda bir noktaya kadar: bir hatt-ı müstakim; Orada Manyas glne kadar Şimal-i Şarkiye doğru: Değirmendere ve Karadere suyunun sahil-i yeminini takip eden bir hat; Oradan Şarka doğru Manyas glnn sahil-i cenubisi; Sonra Bandırma-Susığırlı Şimendifer hattının Karadere mecrasını kat ettiği noktaya kadar; Susığırlı munsabbına doğru cereyanı; Oradan Şarka Karaoğlan'a doğru Atranos ayının mansabından 3 kilometre mesafedeki bir noktaya kadar; bir hattı müstakim; Oradan mezkûr ırmağın cereyanını takip ederek mansap cihetine Şimal-i Őarkye doğru; Sonra Apolyont Gölü'nün sahil-i cenubisi. Sonra oradan Mudanya-Bursa Şimendifer hattının Bursa'nın beş kilometre Şimal- garbisinde Nilüfer ayını kat ettiği noktaya kadar: Bir hatt-ı müstakim; oradan Şimal- Şarkiye doğru Bursa'nın takriben altı kilometre Şimalinde nehirlerin telâki mahalline kadar: Nilüfer ayının mansabına doğru cereyanı; Oradan Şarka ve Şimal-i Őarkye doğru ve İznik glnn mntehay-ı cenup noktasına kadar: bir hattı müstakim.

Oradan İznik'in 2 kilometre Şimalinde bir noktaya kadar: Bu gln cenup ve Şark sevahili, Oradan Şimal-i Őarkye doğru Sapanca glnn münteha-yı garbine kadar: ırıreŐme-Sıradağ-Elmalıdağ-Kalpakdağ-Aytepe-Hekimtepe sırtlar hattını takip eden bir hat.

Oradan Şimale doğru ve ArmaŐa'nın 8 kilometre cenub-i garbisinde İzmit-ArmaŐa yolu üzerinden bir noktaya kadar. Mümkün mertebe Őocalıdere havzasının Şark hududunu takip edecek bir hat; Oradan Akabdere'in Kara Deniz'de munsabbında 2 kilometre Şarkındaki bir noktaya kadar bir hatt-ı müstakim.

Madde 180 — Muahede-i Haziranın mevki-i meriyete vaz'ından itibaren 16 gün zarfında tayin olunacak bir komisyon 178. Maddenin irae ettiği mntaka hudutlarını mahallinde tayin edecektir. Bu hudutların 27. Maddenin birinci ve ikinci fıkrasında zikir olunan serhatlara temas eden kısmı müstesnadır. Bu komisyon Fransa, İngiltere ve İtalya memurîn-i askeriyesi tarafından mtekebilen tayin olunacak  azadan terekküp edecek ve iktiza-yı ahvale göre bunlara Yunan hâkimiyetine geçecek mntaka kısmı için Yunan Hükümeti tarafından bir za ve yahut Devlet-i liyye hâkimiyetinde kalan kısım için Devlet-i Aliyye tarafından bir za iltihak edecektir. Komisyonun ekseriyet-i ra ile vereceği kararlar alâkadar taraflar için mecburiyyl-icra olacaktır. Bu komisyonun masarifi bu mntakanın masarifi-i iŐgaliyesinden mahsup edilecektir.

İkinci Kısım
Mevâdd-ı Bahrîye

Madde 181 — Bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinden itibaren, 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihli Mütarekename mücebince Osmanlı limanlarında tevkif edilmiş olan bilcümle sefâin-i harbiye başlıca Düvel-i Müttefikaya katî olarak teslim edilmiş addolunacaktır. Mamafih Türkiye sahilleri boyunca hidemat-ı inzibatiye için adetleri: 7 gambot 6 torpidoyu tecavüz etmeyecek surette sefâin bulundurmak hakkını hâiz olacaktır. Bu sefâin 102. Madde mücebince Osmanlı bahriyesini teşkil edecek ve Bahriye Beynelmilel Kontrol Komisyonu tarafından âtideki sefâin meyanından intihap olunacaktır. Gambotlar: Aydın Reis Burak Reis Sakız Preveze Hızır Reis Kemal Reis İsa Reis Torpidolar: Sivrihisar. Sultanhisar. Dıraç. Musul. Akhisar. Yunus. Gümrüklerin teftişi için tesis edilecek olan idare umur-i memuresinin hüsn-i suretle cereyanı için tezyidini zarurî gördüğü halde daha mühim bir kuvvet istihsali hususunda 178. Maddede işaret edildiği veçhile düvel-i selâse-i müttefikaya müracaat hakkını hâiz olacaktır. Gambotlar 77 milimetre çapından dûn iki top ile iki mitralyözden ibaret hafif teslihâta malik olabilirler. Torpidolar (yahut devriye sefâini) 77 milimetre çapından dûn yalnız bir toptan ibaret hafif teslihatı havi olabilirler. Bu gemilerde bulunan bilcümle torpiller ile torpil kovanları kaldırılacaklardır.

Madde 182 — Hükümet-i Osmaniye için 181. Maddede zikredilen sefâinin yerine ikame edilecek olanlardan maada diğer sefâin-i harbiye inşa yahut iştirası memnudur Torpidoların yerine devriye sefâini ikame olunacaktır. Bu sefâinin yerine tahsis edilecek olan gemiler, 600 tonluk gambot; 100 tonluk devriye sefâini.

Yalnız bir sefinenin ziyâi müstesna olmak üzere gambot ve torpidoların denize tenzilleri tarihinden itibaren ancak yirmi senenin hitamında yerine diğeri konabilecektir.

Madde 183 — Âtide zikr ve tadat olunan Osmanlı nakliye sefâin-i müsellahası ve filo sefâin-i muavinesi silâhlarından tecrit olunarak sefâin-i ticariyeden ve ad itibar olunacaktır: Reşit Paşa, Tir-i Müjgân, Giresun, Milet, Akdeniz; 60, 61, 63 ve 70 numaralı araba vapurları.

Madde 184 — Umur-i ticariye için inşası itmam edilecek olan sath-ı bahir sefâini müstesna olmak üzere Türkiye'de el-yevm inşa edilmekte bulunan kâffe-i sefâini harbiye ve minel-cümle tahtelbahirler tahrip edileceklerdir. Gemilerin tahrip ameliyatı işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinden itibaren ibtidâr edecektir.

Madde 185 — Tahtelbahir veya sath-ı bahir sefâinin ve diğer bilumum sefâin-i harbiyenin tahribinden zuhur edecek bilcümle eşya, makina ve malzeme ancak büsbütün

sinaî ve ticarî işlerde istimal edilecektir. Bunlar ne furuht ve ne de ecnebiye terk edilemeyeceklerdir.

Madde 186 — Ticarete kullanılmak için bile olsa Türkiye’de tahtelbahir inşa veya iştirası memnudur.

Madde 187 — 181. Maddede tadil edilen sefâin-i bahriye-i Osmaniye 201. Maddeye nazaran beynelmilel bahriye kontrol komisyonu tarafından tayin edilen miktardan maada ne kendi dâhillerinde ne de ihtiyat olarak esliha ve malzeme-i harbiyeyi havi olamayacaktır. Balâdaki makadirin tayinini takip eden ay zarfında 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihli mütarekenin tarih-i imzasında Türkiye’ye ait bulunmuş olan bilcümle esliha, cephan ve eşya-yı harbiye-i bahriye, torpil ve mayınlar da dâhil olduğu halde düvel-i muazzama-i müttefıkaya tamamıyla teslim edilmiş olacaktır. Balâda bahsolunan eşyanın memalik-i Osmaniye dâhilinde imali ve memalik-i Osmaniye’den ihracı men edilecektir. Diğer bütün mevâdd-ı müdahhare, mevcut esliha-i ihtiyatiye veyahut her malzeme-i harbiye, bahriye memnudur.

Madde 188 — Bahriye beynelmilel kontrol komisyonu 189. Madde ahkâmına tevfiқан Osmanlı bahriyesine kabul edilecek rütbe-i muhtelifeden zabitan ve efrat adedini ve teşkilâtını tesbit edecektir. Bu heyet 181. Madde mücebince Türkiye’ye bırakılacak sefâinin teçhizine mahsus heyetle, hidemat-i saydiye ve inzibatiye heyeti, tarassudât-ı havaïye postaları heyetini ihtiva edecektir. Bu adedin tesbitini takip edecek olan iki ay zarfında eski Osmanlı bahriye-i harbiyesine mensup olan eşhâs ile balâda bahsedilen adetten fazla kalacak olanlar ve diğer bütün eşhâs terhis edilecektir. Yukarıda zikrolunan eşhâs ve heyetten maada umur-ı bahriye için Türkiye’de hiç bir teşkilât-ı bahriye veya askeriye veya bir ihtiyat kuvveti teşkil edilemeyecektir.

Madde 189 — Osmanlı bahriye mensubini, hizmet-i bahriyede zabitan için bilâ-fasıla 25, gedikli er ile efrat için kezalik bilâ-fasıla 12 sene imtidâd etmek şartıyla ve gönüllü suretile tedarik edilecektir. Müddet-i muayyenenin hitamından evvel herhangi sebepten dolayı terk-i hizmet edecek eşhâsın yerine kaim olacak olan miktar-ı senevî, Bahriye Beynelmilel Kontrol Komisyonu tarafından tayin edilmiş olan eşhâs miktar-ı umumisinin yüzde beşini tecavüz edemeyecektir. Eski Osmanlı bahriye-i harbiyesinden terhis edilen efrat berrî ve bahrî hiç bir gûna talim ve terbiye görmeyecektir. Eski Osmanlı bahriye-i harbiyesine mensup olup terhis edilmeyecek olan zabitan, esbâb-ı harbiyeden dolayı daha evvel ayrılmağa mecbur olmadıkları takdirde kırk beş yaşına kadar hizmet etmeği taahhüd eyleyeceklerdir. Ticaret-i bahriyede müstahdem zabitan ve efrat hiç bir gûna talim-i askerî görmeyeceklerdir.

Madde 190 — 178. Maddede beyan olunan mıntakada telsiz telgraf merkezleri işbu muahedenin meriyete duhulü tarihinde Düvel-i Müttefika-i Muazzama'ya teslim edileceklerdir. Hükümet-i Osmaniye ve Yunanistan mezkûr mıntakada hiç bir telsiz telgraf merkezi tesis edemeyeceklerdir.

Üçüncü Kısım

Berrî ve Bahrî Sefâin-i Havaiyeye Müteallik Mevâdd

Madde 191 — Türkiye kuvay-ı askeriyesinde berrî ve bahrî hiç bir tayeran âleti bulunmayacak ve hiç bir kabil-i sevk balon muhafaza edilmeyecektir.

Madde 192 — Muahede-i Haziranın mevki-i meriyete vazı'ndan itibaren iki ay zarfında el-yevm Türkiye berrî ve bahrî ordularında bulunan bilumum tayyareciler terhis edileceklerdir.

Madde 193 — Türkiye memalikinin kuvay-ı Müttefika'dan tamamen tahliyesine değin Müttefikîn tayyareleri bütün Türkiye arazisi üzerinde serbestçe tayeran ve mürur etmek ve yere inmekte serbest olacaktır.

Madde 194 — Bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında hangi cinsten olursa olsun bütün tayerân aletlerinin ve bunların aksamının, tayerân motorlarının ve bunlara ait parçaların Türkiye'de imali, ihracı ve ithali tamamen memnudur.

Madde 195 — Bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren bilumum berrî ve bahrî alât ve malzeme-i tayerân masarifi Türkiye tarafından tesviye edilmek üzere Düvel-i Müttefika-i Muazzama'ya teslim edileceklerdir. Bu teslimat altı ay zarfında ikmâl edilmiş olacak ve mahall-i teslimleri Müttefikîn Havaî Kontrol Komisyonu tarafından ifa olunacaktır. Düvel-i Müttefika-i mezkûre hükümetleri bu malzemenin ne olacağını bilâhara kararlaştıracaklardır. İşbu malzeme bilhassa umur-i harbiyede kullanılan yahut evvelce kullanılmış olan bilumum mevâddı ihtiva edecek ve ezcümle: itmam edilmiş, imal edilmekte bulunmuş, tamir veya terkip halinde bulunan kara ve deniz tayyareleri tayerâna salih olan, imal edilmekte veya tamir ve yahut terkip halinde bulunan kâbil-i sevk ve idare balonlar, müvellidülma imaline mahsus âlât; Kâbil-i sevk balonlar hangarları ve her nevi tayyarelerin depoları; Kâbil-i sevk balonlar, teslim edilecekleri müddete kadar Türkiye hesabına olarak müvellidülma ile şişirilmiş halde bulundurulacaktır, İşbu balonların teslimine değin müvellidülma istihsaline mahsus âlât ile balonların depoları düvel-i müşarünileyhim emrine âmâde olarak Türkiye'de bırakılabilecektir; Tayyare motorları; Tayyare mahfazaları; Teslihat (top,

mitralyöz, makinalı tüfek, bomba atan, torpil atan nişan edevatı); Mühimmat (mermi, obüs, dolu gülle) Güverte edevatı; Tayerânda müstamel telsiz telgraf, fotoğraf, sinema edevatı; Yukarıda ki kategorilerden her birine ait yedek parçalar Türkiye'de mevcut olan herhangi neviden olursa olsun tayerân edevat ve teçhizatı malzeme-i harbiye ad ve itibar edilecek ve bu namla ihraç, iare, ferağ, istimal, tahrip edilemeyecektir. Yalnız 202. Maddede mevzu-i bahis Tayyare Kontrol Komisyonu bunlar hakkında hükmünü verinceye kadar hareketten sakıt bulundurulacaklardır. Bu komisyon bu hususta yegâne mercidir.

Dördüncü Kısım

Müttefikîn Kontrol ve Tensikât Komisyonları

Madde 196 — İşbu kısmın ahkâm-ı mahsusası müstesna olmak şartıyla muahede-i Haziranın muhtevi bulunduğu askerî, bahrî, havaî mevâdd ve ahkâm başlıca Düvel-i Müttefika tarafından tayin olunan kontrol komisyonlarının nezareti tahtında Türkiye tarafından icra edilecek ve bu husustaki masarif Türkiye'ye ait olacaktır. Mevzu-i bahis komisyonlar askerî, bahrî, havaî mevâdd ve ahkâmın icrası hususunda başlıca Düvel-i Müttefika'yı Türkiye nezdinde temsil edeceklerdir. Bu komisyonlar başlıca Düvel-i Müttefika'nın ittihaza salâhiyettar oldukları veyahut ahkâm-ı mebhûsenin icrasını temin için ittihazına lüzum görülebilecek olan kararları Türkiye memurînine tebliğ edeceklerdir.

Madde 197— Müttefikîn kontrol ve teşkilât komisyonları merkezlerini İstanbul'da tesis edebilecekler ve icap ettiği zaman Türkiye arazisinin herhangi bir noktasına gidebilmek yahut oraya tâli komisyonlar veya bir veyahut müteaddit aza izam etmek salâhiyetini hâiz olacaklardır.

Madde 198— Hükümet-i Osmaniye kontrol ve teşkilât komisyonlarının vazifelerinin ifası için lüzum gösterecekleri her türlü malûmatı ve dosyaları mezkûr komisyonlara vermeğe mecbur olacak ve ahkâm-ı askeriye ve bahriye ve havaiyenin tamamen icrası için bu komisyonların gerek memurîn ve müstahdimin ve gerek malzeme misilli muhtaç olacakları her türlü vesâiti masarifi kendisine ait olmak üzere ita edecektir. Hükümet-i Osmaniye her komisyon nezdine, bu komisyonun Hükümet-i Osmaniye'ye ifa edeceği tebligatı ahz ve telakkiye memur olmak üzere bir mümessil tayin edecek ve bu mümessil talep edilen bilcümle malûmat veya vesaiiki ita veya tedarik eyleyecektir.

Madde 199 — Müttefikîn kontrol komisyonlarının idare ve masarifâtı ve vazifelerinin istilzam eylediği masarifât Türkiye tarafından tesviye olunacaktır.

Madde 200 — Müttefikîn askerî kontrol ve tensikat komisyonu bervech-i âti vezâifile mükellef olacaktır: Bir taraftan kuva-yı Osmaniye'nin müsaade edilen miktara tenziline ve birinci faslın altıncı babında bahs edilen esliha ve malzeme-i harbiyenin teslimine dair olan mevâdd ve ahkâm-ı askeriyenin icrasına ve mezkûr faslın yedinci ve sekizinci baplarında mevzu-i bahis mevaki-i müstahkemenin teslihattan tecridine ve diğer taraftan yeni Osmanlı ordusunun tensik ve kontrol edilmesine dikkat ve nezaret eyleyecektir.

1. Bu komisyon Müttefikîn kontrol komisyonu sıfatıyla bilhassa bervech-i âti vezâifin ifası ile mükellef olacaktır:
 - a. Gümrükçüler, mahalli, şehir ve kır memurîn-i zabıtası, orman bekçileri ve buna müşabih memurinden Türkiye'nin 170. Madde mücebinece muhafaza edeceği miktarların tesbiti;
 - b. Hükümet-i Osmaniye'den cephaneye ve mühimmat depolarının buldukları mahaller ile istihkamât; mevaki-i müstahkeme, kıla', esliha, fabrika, darüssınailer, cephaneye ve malzeme-i harbiye fabrikaları ve bunların imalâtı hakkında lüzumu olan malumatın istihsali;
 - c. Cephaneye, esliha, malzeme-i harbiye, imalât-ı harbiyeye mahsus âlâtın teslimi, teslim ve tesellümün nerede vaki olacağını tayini ve bunların işbu muahedede musarraha olduğu veçhile istimal olunamayacak bir hale ifrağı veya tahvil-i eşkâli;
2. Bu komisyon Müttefikîn askerî teşkilât komisyonu sıfatıyla bervech-i âti vezâifi hâiz olacaktır:
 - a. Hükümet-i Osmaniye ile müştereken işbu kısmın bir ile dördüncü fasıllarının birinci babında mevzu-i bahis esasat dairesinde Osmanlı kuvve-i müsellahasının teşkili ve 156. Maddede musarraha arazi mıntakaların tahdid ve muhtelif arazi arasında jandarma efrâdı ile takviye kıtaâtının tevzii.
 - b. 156 ve 157. Maddelerde tasrih edildiği veçhile jandarma ve takviye kıtaâtının suret-i istihdamı şerâitinin teftişi ve bâlâda mezkûr maddeler ahkâmına tevfikân tayin edilmiş olan kuvanın tevziine muvakkaten tadilat icrasına dair Hükümet-i Osmaniye tarafından vuku bulacak talepler üzerine mukarrerat ittihaz etmek.
 - c. 159. Madde mücebinece Hükümet-i Osmaniye jandarma hidematına kabul edilecek Mutelifin veya bîtaraf zabıtânın milliyet itibariyle

nisbetlerini tayin ve bunların madde-i mezkûre mücebince kendileri tarafından tasrih edilmiş olan muhtelif memuriyetlere suret-i iştiraklerini tesbit etmek.

Madde 201— Müttefikîn bahrî kontrol komisyonu bilhassa inşaat dest-gâhlarını ziyaret, sefâinin tahribini teftiş, eslihasının malzeme-i harbiye-i bahriyesini ve cephanesini tesellüm, tahrip ve hedm ameliyatına nezaret edecektir. Hükümet-i Osmaniye mevâdd-ı bahriyenin infazını temine medar olacak bilcümle malûmat ve dosyaları Müttefikîn bahrî kontrol komisyonuna ihzara mecbur olacak husus ile sefâin-i harbiye plânlarını, eslihasının terkiâtını, topların cinsini cephane, torpil, mevâdd-ı müştaile, telsiz telgraf cihazları ve hulasâtın bilumum malzeme-i harbiye-i bahriyeyi ve vesaik-i kanuniye, idariye ve nizamiyeyi komisyona verecektir.

Madde 202— Müttefikîn havaî kontrol komisyonu, el-yevm Hükümet-i Osmaniye'nin elinde bulunan malzeme-i havaiyeyi kayd ve tahrir etmek sefâin-i havaiye detegâhlarını teftiş etmek, balon, tayyare, motor, esliha fabrikaları, cephane, mevâdd-ı müştaile ve sefâin-i havaiyede istimal olunabilecek bu kabil mevâddı teftiş etmek bilcümle sefâin-i havaiye limanlarını, hangarlarını, yere inme mahallerini ziyaret etmek ve Osmanlı arazisinde bulunan malzeme-i havaiye park ve depolarının mevkiini ziyaret etmek icap ederse malzemenin nakil ve tesellümünü temin etmek vezâifini hâiz olacaktır. Hükümet-i Osmaniye Müttefikîn havaî komisyonuna mevâdd ve ahkâm-ı havaiyenin icrasını temine hadim addettiği malûmat ve vesâik-i kanuniye ve idariye ve saireyi ve husus ile Türkiye'de havaî kuvvetlere mensup bilcümle eşhâsın ve mevcut malzeme ile derdest-i imal olan ve sipariş edilmiş bulunan malzemenin miktarını ve umur-ı havaiye için çalışan müessesat ve bunların mahallenle hangarlar ve yere inme mahallerini mübeyyin bir cetvel verecektir.

Madde 203 — Müttefikîn askerî, bahrî ve havaî kontrol komisyonları 178. Maddenin 1 ve 2 işaretli bentlerinde icrası mevzu-i bahis olan icraatın beraberce teftişini tem in etmek üzere bir takım mümessiller tayin edeceklerdir.

Madde 204 — 89. Maddede beyan olunan arazinin vaziyet-i siyasiyesi suret-i katiyede tanzim olununcaya kadar Müttefikîn kontrol ve teşkilât komisyonlarının verecekleri kararlar bu komisyonlar tarafından ancak vaziyet-i mezkûrenin tanziminden dolayı lüzum görecekları tadilat nazar-ı itibara alınmak kayd-ı ihtirazisi ile ittihaz olunacaktır.

Madde 205— Havaî ve bahrî Müttefikîn kontrol komisyonlarının memuriyetlerine 201 ve 202. Maddelerin tamami-i icrasından sonra hatime verilecektir.

200. Maddenin 1 numaralı fıkrasında musarrah kontrol vezaifini icraya memur Müttefikîn askerî komisyonunun kontrol kısmına dahi aynı suretle hitam verilecektir. Ancak mezkûr komisyonun yeni Osmanlı kuvve-i müsellahasının teşkilâtına memur kısmı 200. Maddenin ikinci fıkrasında tarifâtı vech ile işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren beş sene müddetle devam edecektir. Başlıca Düvel-i Müttefika mezkûr komisyonun bu kısmının ilga veya temdidi hususunda karar hakkını muhafaza ederler.

Beşinci Kısım

Ahkâm-ı Umumiye

Madde 206 — 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihli Mütarekenamenin ahkâm-ı âtiyesi yani 7, 10, 12, 13, 24. Maddeleri işbu muahede ahkâmına mugayir olmadıkça mer'î kalacaktır.

Madde 207— Türkiye işbu muahedenin mevki-i meriyete vazından itibaren hiç bir ecnebi memlekete askerî, bahrî ve havaî hiç bir heyet izam etmemeği ve böyle bir heyetin azimetine müsaade eylememeği taahhüt eyler. Bundan maada bir devlet-i ecnebiyenin ordusunda, donanmasında veya kuva-yı havaiyesinde hizmet veya tezyid-i malûmat için ana intisab etmek veyahut suret-i umumiyede bir memleket-i ecnebi; ede askerî, bahrî veya havaî kuvvetlerin talim ve terbiyesine muavenet etmek üzere Osmanlı tebaasının memleketini terk etmesini men için tedabir-i münasibe ittihazını taahhüt eyler. Düvel-i Müttefika bu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren kendi ordularına, donanmalarına, kuvay-ı havaiyelerine hiç bir Osmanlı tebaası ithal etmemeği, terbiye-i askeriyesini tezyîd için Osmanlı tebaasını kabul etmemeği yahut alelumum Osmanlı teb'asından birini askerî, bahrî veya havaî muallim sıfat ile istihdam etmemeği taahhüt ederler. Maahaza bu tedbir Fransa hükümetinden Fransız kavânîn ve nizamâtına tevfikân lejyon etranjer (ecnebi alayı) yazmak hakkını nez'edemez.

ALTINCI BÂB

Üserâ-yı Harbiye ve Mezarlıklar

Birinci Kısım

Üserâ-yı Harbiye

Madde 208— Henüz memleketlerine gönderilmemiş olan Osmanlı üserâ-yı harbiyesi ile mevkuf tutulmuş olan Osmanlı sivillerin, bu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren, mümkün mertebe süratle memleketlerine iadelerine devam olunacaktır.

Madde 209 — Üserâ-yı harbiye ile mevkuf sivillerin teslim edilmelerini müteakip memurîn-i Osmaniye marifetiyle bunlar derakap memleketlerine izam olunacaklardır.

Bu üserâdan harpten evvelki itilâf kuvvetleri tarafından işgal edilmiş arazide kâin olanlar aynı veçhile memleketlerine gönderileceklerdir. Fakat bu izam keyfiyeti itilâf işgal ordusu memurîninin muvafakatiyle ve onların teftişleri altında vuku bulacaktır.

Madde 210— 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihinden itibaren üserânın bilcümle masarif-i iadesi Hükümet-i Osmaniye tarafından tesviye olunacaktır.

Madde 211— Üserâ ve sivillerden zabt ve rabt hususuna muhalif harekette bulunup da duçar-ı mücazat olmuş bulunanlar bu cezayı ikmâl etmiş veya etmemiş bulunsunlar bu cihetler nazar-ı itibara alınmaksızın memleketlerine iade edileceklerdir. Bu hüküm üserâ-yı harbiye ve sivillerden 15 Haziran 1920 tarihinden sonra irtikâp eyledikleri efaldan dolayı tecziye edilmiş olanlar hakkında tatbik olunmayacaktır. Bilumum üserâ-yı harbiye ve sivil mevkufin tarih-i iadelerine kadar alehusus say ve zabt ve rabt nokta-i nazarından mer'iyül-icra bulunan kavânîne tabi bulunacaklardır.

Madde 212— Bir takım üserâ-yı harbiye ve sivillerden zabt ü rabta muhalif efal ve harekâttan başka bir takım cerâim için müstahak ceza veya mahkûm edilmiş olanlar mevkûf kalabileceklerdir

Madde 213— Hükümet-i Osmaniye memleketlerine iade olunan bilâ-tefrik bilcümle eşhâsı kendi arazisine kabul eylemeği taahhüt eyler. Üserâ-yı harbiye veya Osmanlı tebaasından memleketlerine avdet etmek arzusunda bulunmayanlar iadedden hariç bırakılabileceklerdir. Fakat itilaf hükümetleri bunları iade yahut bitaraf bir memlekete sevk veyahut kendi memleketlerinde ikamet etmek için bunlara müsaade eylemek hakkını muhafaza ederler. Hükümet-i Osmaniye bu eşhâsa veya ailelerine karşı hiç bir istisnaî muamele yapmamayı ve bu sebepten dolayı bunlar hakkında herhangi suretle olursa olsun bir tazyik ve eza ve cefa yapmamayı taahhüt eder.

Madde 214 — Düvel-i Mutelife kendi ellerinde bulunan üserâ ve tebaa-i Osmaniye'nin vatanlarına iadelerini, Hükümet-i Osmaniye tarafından Memalik-i Osmaniye'de kendi arzuları hilâfında olarak mevkuf tutulan bilcümle kendi esir veya tebaalarının, Hükümet-i Osmaniye'ce derhal serbest bırakılmalarına talik etmek hakkını muhafaza ederler.

Madde 215 — Hükümet-i Osmaniye hususât-ı âtiyeyi taahhüt eder:

1. Gaipilerin ve kendi arzularıyla Osmanlı toprağında kalmak isteyen Düvel-i Mutelife tebaasının taharrisi ve tahkik-i hüviyetlerine memur olacak Mütelifin komisyonlarına her teshilâtı irae ve icap eden vesâit-i nakliye tedarik ve ita eylemeği, ordugâhta hapishanelere, hastanelere ve sair mevâkia girmelerini ve bunları tenvir edecek ve icra-yı taharriyat eylemelerine medar olacak resmî ve gayr-ı resmî bilcümle vesaiki kendilerine ita etmeği kabul ve taahhüt eder.
2. Düvel-i Müttefika tebaasından birinin mevcudiyetini ketmeden ve vâkıf olduktan sonra bunu ihbar hususunda tecviz-i kusur eden memurîn ve efrâd-ı Osmaniye haklarında tayin-i mücazat hususunu taahhüt eder.
3. İşbu muahedenamenin mücazata müteallik yedinci kısmında musarrâh mücazâtı istilzam eden ve esna-yı harpte Türkler tarafından Müttefikîn üserâ-yı harbiye ve tebaasına karşı irtikâp olunan efâl ve harekât-ı cinâiyyenin tebeyyününü teshil eylemeği taahhüt eder.

Madde 216— Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Müttefika teb'asıyla zabitan ve asakir-i berriye ve bahriyesine ait olup memurîn-i Osmaniye taraflarından tevkif edilmiş olan kâffe-i eşya, teçhizat, esliha, para, tahvilat, vesaik ve her nevi eşya-yı zatiyeyi bu muahedenamenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinden itibaren bilâ-teehhür iade etmeği taahhüt eder.

Madde 217 — Düvel-i âkide-i âliye kendi memleketlerinde bulunan üserâ-yı harbiyenin iaşesine sarf edilmiş olan mebâliğin mütekabileten te'diyesinden sarf-ı nazar ettiklerini beyan ederler.

İkinci Bâb

Makâbir

Madde 218— Hükümet-i Osmaniye bu muahede ile muayyen hududu dâhilinde vaki arazisinin İngiltere, Fransa, İtalya hükümetlerinin asakir-i berriye ve bahriyelerinden meydan-ı harpta vefat edenler ve ceriha, hastalık, kaza gibi esbaptan dolayı terk-i hayat eyleyenlerin mezarlarının bulunduğu aksamı ile bu askerlere mahsus kabristanlar inşası için muktezi arazinin ve bu kabristanlar ile abidelere giden yolların hakk-ı temellükü tamamen düvel-i müşarünileyhime terk edecektir. Yunan hükümeti dahi taht-ı hâkimiyetine mevzu Boğazlarla adalar mıntakası hakkında aynı taahhüdü ifa eylemeği taahhüt eyler.

Madde 219— İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri 218. Madde mücebince hakk-ı tasarrufu kendilerine ita olunan arazinin bu muahedenin mevki-i meriyete

vazından itibaren altı ay müddet zarfında kendilerine devir ve ferağ edilmesi lâzım geldiğini Hükümet-i Osmaniye ile Yunan hükümetine bildireceklerdir. İngiltere, Fransa, İtalya hükümetlerinden her biri emvâtın defnolunduğu veya defnolunabileceği menatıkı tedkîke ve müteaddit mezarlıklarla hin-i hacette inşa edilecek kabristanlar mahallerini teklife yegâne salâhiyettar olacak komisyonu tayin etmek hakkını hâiz olacaklardır. Hükümet-i Osmaniye ile Hükümet-i Yunaniye bu komisyonlara birer aza tayin edebilecekler ve ifa-yı vazifelerini teshilen bunlara her türlü muaveneti ibzal eyleyeceklerdir. Arazi-i mezkûrede ezcümle Gelibolu şibh-i ceziresi dâhilinde vaki olup 3 numaralı haritada tayin ve irae olunan arazi dahi dâhildir. Bu arazinin hudutları fıkra-i sabıkada musarrah olduğu veçhile Hükümet-i Yunaniye'ye bildirilecektir. Menfaattar hükümet mezarlık için tahsis edilen bu nevi araziyi herhangi bir maksat için istimal etmemeği ve ettirmemeği taahhüt eder. Arazi-i mezkûrenin sahili askerî, bahrî ve ticari bir maksad için istimal edilemeyecektir.

Madde 220— Hükümet-i Osmaniye 219. Madde mücebince tayin edilen arazinin hakk-ı tasarrufunun tamamen ve münhasıran İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine devir ve ferağına muktezi tedabir-i kanuniye ve idariye bu tayini takip edecek olan 6 ay zarfında Osmanlı ve Yunan hükümetleri tarafından ittihaz olunacaktır. Arazinin istimplâki icap ettiği takdir de bu istimplâk muamelesi icab-ı hale göre kendi masraflarına olarak Osmanlı ve Yunan hükümetleri tarafından icra kılınacaktır.

Madde 221— 218. Maddede musarrah arazi dâhilinde kâin mezarlıklarla abidelerin inşasını, muhafazasını, idaresini ve nezaretini münasip görecekları herhangi bir komisyon veya heyete tevdî etmek İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine ait olacaktır. Bu komisyon veya heyet Hükümet-i Osmaniye ve Yunaniye taraflarından resmen tanınacak ve bu komisyonlar emvâtı defne ve mezarlıkların bir noktada cemini, inşasını temin eylemek için lüzum görecekları ecsâdı nakle ibtidar etmek hakkını hâiz olacaklardır. Neferâtın bakiye-i izamı herhangi bir bahane ile olursa olsun alâkadar olan hükümete mensup veya heyetin müsaadesi olmaksızın defn edilmeyecektir.

Madde 222 — Bu fasılda mevzu-i bahis olan arazi hükümet veya memurîn-i Osmaniye veyahut icabına göre hükümet ve memurîn-i Yunaniye taraflarından hiç bir resme veya vergiye tâbi tutulmayacaktır, İngiltere, Fransa, İtalya mümessilleri ile kabristanları ve abidâtı ziyaret etmek arzusunda bulunacak olan zevat her zaman bu araziye serbestçe dâhil olacaklardır. Hükümet-i Osmaniye ve Yunaniye bu kabristana müntehi yolların muhafazası vazifesini daimî bir surette deruhde ederler. Hükümet-i Osmaniye ve Yunaniye arazinin irvâsı için bu kabristanların idare ve muhafazasına

tahsis edilen heyet-i müstahdiminin ihtiyacatına muktezi kâfi miktarda suyun tedariki zımnında İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine bilcümle teshilat-ı lâzimeyi irae eylemeği taahhüt ederler.

Madde 223— Bu fasıl ahkâmı arazi-i metruke üzerinde Osmanlı ve Yunan hâkimiyetine icab-ı hale göre iras etmeyecektir. Hükümet-i Osmaniye ve Yunaniye hükümet-i müttefikaya ita olunan hakka tecavüz veya mezarlıklar ve abidelere hakaret eylemekle müttehem eşhâsın temin-i tecziyesi için kâffe-i tedabir-i mukteziyeye tevessül etmeği taahhüt ederler.

Madde 224 — Hükümet-i Müttefika ile Hükümet-i Osmaniye bu faslın diğer ahkâmına hâle gelmemek şartıyla Cemiyet-i Akvâm Ahidnamesi mücebince kendilerine mandası verilen arazi de dâhil olmak üzere kendi memleketlerinde metfun berrî ve bahrî asakir kabirlerine hürmet ve bu kabirleri muhafaza ettireceklerdir.

Madde 225 — Hal-i esarete iken vefat etmiş olan muhtelif muhasım hükümet tebaasına mensup üserâ-yı harbiye ile sivil üserânın mezarlıkları 224 üncü Maddede musarrâh şeriat dairesinde münasip veçhile muhafaza edilecektir. Vefat edenler haklarında tayin-i hüviyetlerine hadim malûmatı havi mükemmel bir liste ve hüviyetleri tayin edilmeksizin defn olunan eşhâsın miktarı ve kabirlerinin mevki ve haklarında malûmat itasını müteakabilen taahhüt ederler Bir taraftan Düvel-i Müttefika ve diğer taraftan Hükümet-i Osmaniye:

Evvelen: Hüviyetlerine muktezi bilcümle malûmat-ı müfide it asile beraber vefat edenlerin mükemmel defterini.

Saniyen: Hüviyetleri tahakkuk edilmeksizin defn edilmiş olan bilcümle emvât kabirlerinin miktarıyla emvâtın buldukları mahaller hakkında bilcümle tarifât itası.

YEDİNCİ BÂB

Mücazât

Madde 226 — Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Müttefika'nın kavânîn ve adat-ı harbiyeye mugayir efâl ve harekâtı irtikâp etmekle müttehem eşhâsı mahakim-i askeriyelerinde muhakeme etmek hususundaki serbesti-i hareketlerini tasdik eyler. Kanunların gösterdiği cezalar suçlu oldukları tanınan şahıslara tatbik edilecektir işbu madde ahkâmı mahakim-i Osmaniye'de veya Müttefikîn mahâkiminse derdest-i icra bulunan bilcümle muhakemat veya takibata dahi teşmil edilecektir. Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Müttefikaya veyahut bunlardan talep vuku bulacak olan devlete kavânîn ve adât-ı harbiyeye mugayir bir fiil ve hareket ika etmiş olmakla müttehem

bilcümle eşhâs isimlerinin veya hükümet tarafından hâiz oldukları rütbe, memuriyet veya hizmetlerinin tasrihiyle beraber teslim edecektir.

Madde 227 — Düvel-i Müttefika'dan birinin tebaası aleyhine ika olunacak efâl ve harekât faillerinin muhakemesi bu devletin mahakim-i askeriyesinde rüyet olunacaktır. Düvel-i Müttefika'dan birçoğunun tebaası aleyhine ikâ olunan efal ve harekât faillerinin muhakemesi alâkadar devletlerin mahakim-i askeriyelerine mensup azadan müteşekkil mahakim-i askeriyede rüyet edilecektir. Herhalde müttehem, vekilini bizzat tayin eylemek hakkını hâiz olacaktır.

Madde 228 — Hükümet-i Osmaniye isnat olunan efâl-i cürmiyenin tamamıyla anlaşılması mütteheminin zahire ihracı ve mesuliyetlerin ala-vech-i-ssihha tebyizi için iraesini muktezi göreceği herhangi nevi bilcümle vesaik ve malûmatı tedarik ve ita eylemeği taahhüt eder.

Madde 229 — 226 ve 228. Maddeler ahkâmı kavânin ve adât-ı harbiyeye mugayir efal ve harekâtı irtikâp etmiş olmakla müttehem bulunan ve sabık Osmanlı İmparatorluğuna ait olup kendilerine terk edilmiş veya terk edilecek olan hükümetlerin arazisinde veya mezkûr hükümetlerin elinde bulunan eşhâs hakkında da tatbik edilecektir. Bu eşhâs Hükümât-ı mezkûreden birinin tabiiyetini iktisap eylemiş ise bu hükümet alâkadar hükümetin talebi üzerine ve anınla müttefikan veya bilcümle Hükümât-ı Müttefika'nın taleb-i müştereki üzerine eşhâs-ı mezkûrenin takip ve tecziyesini temine muktezi tedabir-i lâzimeyi ittihaz etmeği taahhüt eyler.

Madde 230— Hükümet-i Osmaniye 1 Ağustos 1914 tarihinde arazi-i Osmaniye'den bulunan herhangi bir arazide hal-i harp esnasında ika edilen kıtallerden mes'ul olmak üzere Düvel-i Müttefikaca talep olunacak eşhâsı düvel-i mezkûreye teslim eylemeği taahhüt eder. Düvel-i Müttefika bu suretle müttehem eşhâsı muhakeme edecek olan mahkemeyi tayin etmek hakkını muhafaza ederler ve Hükümet-i Osmaniye de işbu mahkemeyi tanımağı taahhüt eder. Cemiyet-i Akvâm tarafından mezkûr kıtaller faillerini muhakeme etmek üzere vakt-i münasipte salâhiyettar bir mahkeme teşkil olunduğu takdirde Düvel-i Müttefika bu müttehemleri mezkûr mahkemeye havale etmek hakkını muhafaza ve Hükümet-i Osmaniye de işbu mahkemeyi tanımağı taahhüt eder. 228. Madde ahkâmı işbu maddede musarrah ahvale kâbil-i tatbiktir.

SEKİZİNCİ BÂB

Mevâdd-ı Maliye

Madde 231— Hükümet-i Osmaniye Almanya ve Avusturya'nın Düvel-i Müttefikaya karşı açmış oldukları harb-i mütecevizâneye iştirak etmekle düvel-i müşarünileyhime tamamen tazmini iktiza edecek her nevi zararlar iras etmiş ve fedakârlıklar ihtiyar ettirmiş olduğunu tasdik eyler. Diğer taraftan Düvel-i Müttefika Hükümet-i Osmaniye'nin menabi ve servetinin bu tazminatın tamamen ifasına gayr-i kâfi olduğunu tasdik ederler. Bu şerâite binaen ve işbu muahedename neticesi olarak yeniden bir takım arazisinin inkısama uğraması hasebiyle Türkiye'ye sabık Osmanlı İmparatorluğu varidatından ancak bir kısmı bırakılmış olacağına nazaran Düvel-i Müttefikâ yalnız işbu muahedenin bu kısmı ile dokuzuncu (mevâdd-ı iktisadiye) kısmının ihtiva ettiği mevâdd ve ahkâm mahfuz kalmak şartıyla Hükümet-i Osmaniye'ye karşı tazminata müteallik bütün müddeiyattan sarf-ı nazar etmişlerdir. Düvel-i Müttefika Türkiye'ye bazı mertebe ifa-yı muavenet arzusunda buldukları cihetle bilhassa alâkadar bulunan Düvel-i Müttefika'dan yani Fransa, Britanya İmparatorluğu ve İtalya devletlerinden her birinin vekillerinden ve istişarî reyî hâiz bir Osmanlı komiserinden mürekkep bir maliye komisyonunun ihdası hususunda Hükümet-i Osmaniye ile peyda-yı itilâf ederler. İşbu komisyonun salâhiyet ve vezâifi (attributions) âtideki maddelerde irae edilmiştir.

Madde 232— Maliye komisyonu, Hükümet-i Osmaniye'nin menabi-i servetini muhafaza ve tezyit için en münasip göreceği her türlü tedabiri ittihaz edecektir. Maliye nazırı tarafından her sene Osmanlı Parlamentosu'na takdim edilecek bütçe evvel be-evvel maliye komisyonuna arz ve parlamentoya işbu komisyon tarafından tasvip edilen şekilde takdim edilecektir. Parlamento tarafından yapılan tadilat maliye komisyonunun tasvibine iktiran etmedikçe icra edilmeyecektir. Maliye komisyonu Türkiye'nin bütçeleriyle kavânîn ve nizamât-ı maliyesinin tatbik ve icrasına nezaret edecektir. Bu nezaret doğrudan doğruya maliye komisyonunun taht-ı emrinde bulunacak ve azası ancak bu komisyonun tasvibiyle tayin edilecek olan Osmanlı heyet-i teftişiyesi vasıtasıyla icra olunacaktır. Hükümet-i Osmaniye bu müfettişlere ifa-yı vazife edebilmeleri için muktezi her türlü teshilâtın iraesini ve hükümetin hidemat-ı maliyesine iktidar ve ehliyetleri kâfi olmayan memurîn hakkında maliye komisyonunca telkin olunacak tedabirin ittihazını taahhüt eyler.

Madde 233— Bundan maada maliye komisyonu Düyun-i Umumiye Meclisi ve Bank-ı Osmanî ile bil-ittifak Türkiye’de tedavül-i nukut hususunu tanzim etmek ve muvafık ve muhik görülecek her nevi vesâit ile bunu ıslâh eylemekle mükellef olacaktır.

Madde 234— Hükümet-i Osmaniye maliye komisyonunun muvafakati olmadıkça dâhilî veya haricî hiç bir istikraz akdetmemegi taahhüt eyler.

Madde 235— Hükümet-i Osmaniye esna-yı harpte ve işbu muahedenamenin mevki-i tatbiki vaz'ına kadar memurîn-i Osmaniyenin herhangi bir icraat veya ihmal ve tekâsülü yüzünden 236. Maddede musarrah Düvel-i Müttefika sivil tebaasının şahıslar ile emvâllerince duçar oldukları bilcümle zarar ve ziyanları işbu muahedename ahkâmına tevfikân nakden tazmin etmeği taahhüt eyler. Hükümet-i Osmaniye, Avrupa ve Tuna komisyonuna karşı, bu komisyonun harp esnasında duçar olduğu zararlardan dolayı maliye komisyonunca tayin olunacak tamirat ve tazminatı ifaya mecbur tutulacaktır.

Madde 236— Türkiye’nin Osmanlı düyun-i umumiye hizmetinin ifasına teminat olarak tahsis veya tevdi edilmiş olan varidat müstesna olmak üzere (bir numaralı merbuta müracaat) bütün menabi-i serveti maliye komisyonunun emrine vaz olunacak ve komisyon da bu menabi-i serveti ihtiyaca göre bervech-i âti surette istimal edecektir:

Evvelen: Birinci derecede maliye komisyonunun maaşât ve masarif-i cariyesi ile işbu muahedenamenin mevki-i icraya vaz'ını müteakip Osmanlı kalan arazide kalacak olan Müttefikîn kuva-yı işgaliyesinin alelaide masarifi tediye olunduktan sonra Osmanlı kalan arazide 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihinden beri Müttefikîn kuva-yı işgaliyesinin masarifi ve bu masarif-i işgaliyeyi ihtiyar etmiş olan devletten gayrı bir devlet lehine olarak Türkiye'den fek-ki irtibat etmiş olan arazideki Müttefikîn kuva-yı işgaliyesinin masarifi. İşbu masarifin miktarıyla bu masarifin tesviyesine muktezi takâsit-i senevîyenin miktarı maliye komisyonu tarafından tayin edilecek ve bu komisyon takasit-i mezkûreyi işbu kısım mücebince' Türkiye'yi kendisine tahmil edilecek olan düyun-i umumiye-i Osmaniyyeye ait faizlerin tediyesine muktezi mebaliğın muhtemel olan herhangi bir noksanının ikmâlini temine ikdâr edebilecek surette tayin eyleyecektir.

Saniyen: İkinci derecede Hükümet-i Osmaniyyenin 235. Madde mücebince Türkiye'nin vaziyet-i maliyesi ve idaresinin masarif-i esasiyesini temin eylemek mecburiyeti nazar-ı dikkate alınmak şartıyla 9 uncu kısmın (mevâdd-ı iktisadiye) 317. Maddesinde tarif olunduğu veçhile 1 Ağustos

1914 tarihinde kendi teb'alarıyla Osmanlı tabiiyetini hâiz olmayanların esna-yı harpte memurîn-i Osmaniye'nin her türlü ihmal ve tekâsülî harekâtından dolayı gerek şahsen gerek malen duçar oldukları zarar ve ziyanlardan naşi Düvel-i Müttefika'nın mutalebâtı dolayısıyla te'diyesine mecbur olacağı tazminat ve şahsî zararlara müteallik mutalebâtın miktarlarını maliye komisyonu tayin ve esbâb-ı tediyesini ihzar eyleyecektir. Emvâl ve emlâke mütedair mutalebât dokuzuncu kısmın (mevâdd-ı iktisadiye) 287. Maddesi mücebince tedkîk, tayin ve tesviye edilecektir. Maliye komisyonu salifüzzikr 287. Madde mücebince Düvel-i Müttefika emrine muhavvel mebalîğın adem-i kifayeti halinde gerek şahsa gerek emvâle ait mutalebâtın tesviyesine tahsis olunacak taksit-i senevî ile bu taksit-i senevînin baliğ olduğu meblağı tayin eyleyecektir.

Madde 237— Hükümet-i Osmaniye tarafından esna-yı harpte vuku bulan taahhüdata (düyun-i dâhiliye dâhil olduğu halde) karşılık olarak Türkiye'nin varidatı üzerinde esna-yı harpte alınan merhunâta müteallik muamele fesh edilmiştir.

Madde 238— Türkiye 28 Haziran 1919 tarihinde Versay'da Almanya ile akd edilen sulh muahednamesinin 261. Maddesiyle Avusturya ve Bulgaristan ve Macaristan ile münakid sulh muahednamelerinin mevâdd-ı müteakibesi mücebince Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'ın Türkiye'ye karşı olan bilumum matlubatının Düvel-i Müttefikaya devrini tasdik eyler, Düvel-i Müttefika bu suretle kendilerine devr olunan matlubâtın dolaylı Türkiye'den bir gûna tediyat talebinde bulunmamağı kararlaştırmışlardır.

Madde 239— Maliye komisyonunun muvafakati olmaksızın Hükümet-i Osmaniye tarafından gerek tebaa-i Osmaniye'ye ve gerek eşhâs-ı saireye yeniden hiç bir imtiyaz ita edilemeyecektir.

Madde 240 — Türkiye'den kendi menfaatlerine olarak bir arazi fek olunan hükümetler bu arazide kâin olup devlet-i Osmaniye veya hazine-i hassa namına mukayyet bulunan bilcümle emvâl ve emlake meccanen tasarruf eyleyeceklerdir.

Madde 241— Gerek 1913 senesi Balkan Muharebâtı neticesinde ve gerekse işbu muahedename ile menfaatlerine olarak Türkiye'den arazi fek olunan devletler 1 Teşrîn-i sâni 1914'te mevcut Osmanlı düyun-i umumiyesinin taahhüdat-ı senevîyesine iştirak edeceklerdir. Menfaatlerine olarak Türkiye'den arazi fek edilmiş veya edilmekte olan Balkan şibh-i ceziresi devletleri ile Asya'da yeniden teşkil olunan devletler bâlâda zikir

olunan taahhüdât-ı senevîyeden hisselerine isabet eden kısmın tediyesi için teminat-ı kâfiye ita edeceklerdir.

Madde 242— İşbu kısmın tatbikince Osmanlı düyun-i umumiyesi şimdîye kadar Muharrem Kararnamesi'ne tâbi olan düyun ile işbu fasla merbut 1 numaralı cetvelde muharrer istikrazâtı muhtevî olmak üzere ad ve telâkki edilecektir. 1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden mukaddem münakid istikrazâtın Türkiye ile Balkan Hükûmâtı ve Asya'da yeniden teşekkül eden devletlerarasında Osmanlı düyununun taksiminde nazar-ı itibara alınacaktır. İşbu taksim suret-i âtiyede icra edilecektir:

1. 17 Teşrîn-i evvel 1912 tarihinden evvelki (Balkan Muharebesi) istikrazâta ait tekâsit-i senevîye Arnavutluk da dâhil olduğu halde Türkiye ile Türkiye'den arazi almış olan veya almakta bulunan Balkan devletleri arasında taksim olunacaktır.
2. İşbu birinci taksitten sonra Türkiye'ye kalıp 17 Teşrîn-i evvel 1912 ve 1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihlerinde Türkiye tarafından münakid istikrazata ait tekâsit-i senevîyeye ilâve olunan tekâsit-i senevîye Türkiye ile işbu muahedename mücebine menfaatlerine olarak Türkiye'den arazi fekk olunan hükümet arasında taksim olunacaktır.

Madde 243— Her hükümet tarafından tediye olunacak taksit-i senevî miktarını tayin için âtideki esas-ı umumiye istinad edilecektir:

Hisse-i musîbe miktarı düyunun tediyesine muktezi mebalîğın yekûn-i umumisiyle olan nisbeti Türkiye'nin 1907 de muhdes gümrük rûsum-ı munzamı hâsılatı dâhil olmak üzere 1909-1910, 1910-1911, 1911-1912 yani sene-i maliye-i selâse varidat-ı umumiyesi hadd-i vasatisinin arazi-i müdevvere varidat-ı umumiyesi hadd-i vasatîsi nisbetine müsavi olacaktır.

Madde 244— Maliye komisyonu, işbu muahedenin mevki-i tatbîke vazını müteakip müddet-i kalile-i mümkün zarfında 243 üncü Maddede mevzu esas mücebine mezkûr maddede muayyen tekâsit-i senevîye miktarını tayin edecek ve bu bapta mukarreratını Tarafın-i Âkidin-i Âliye'ye tebliğ edecektir. Maliye komisyonu Bulgaristan ile münakid 27 Teşrîn-i sâni 1919 tarihli muahede-i sulhiyesinin 134. Maddesinde muayyen vezâifi ifa edecektir.

Madde 245— Yukarda tarzda hesap olunan tekâsit-i senevîye Türkiye'den arazi fekkini icap ettiren muahedenamelerin tarih-i tatbikinden bil-itibar işbu muahedename ile fekk olunan arazi için dahi 1 Mart 1920 tarihinden itibaren tediye edilecektir. Takasit-i senevîye-i mezkûre 252. Maddede gösterilen istisnaiyet hariç olmak üzere düyunun

tasfiye-i katiyesine kadar devam edecektir. Mamafih tekâsit-i senevîye miktarları dünyunu teşkil eden istikrazatın ifası ile mütenasiben peyderpey tenakus edecektir⁶²³.

Madde 246— Hükümet-i Osmaniye Muharrem Kararnamesi ve ana lahik diğer kararnameler mücebince hâiz olduğu kâffe-i hukuku Maliye Komisyonu'na devreyler. Düyun-i Umumiye-i Osmaniye Meclisi İngiliz, Fransız, İtalyan murahhasları ile Bank-ı Osmanî mümessilinden mürekkep olarak kemâfissâbık ifa-yı vazife edecektir. Muharrem Kararnamesi ile tahsis oluna bilcümle varidat ile 1 Teşrîn-i sâni 1914 tarihinden evvelki sair bilcümle istikrazât mukavelenmeleri mücebince idaresi meclise mevdu sair bilumum varidatı tahsil ve idare eyleyecektir.

Düvel-i Müttefika Düyun-i Umumiye Meclis-i idaresine âtideki programın meh-mâ-emken temin-i icrası için Maliye Komisyonu tarafından tayin edilecek şerâit dairesinde Osmanlı Maliye Nezaretine idareten ifa-yı muavenete mezuniyet ita eyler.

Düyun-i Umumiye-i Osmaniye idare-i hazırası tarafından bazı varidatın doğrudan doğruya cibâyeti usulü maliye komisyonu tarafından tayin edilecek şerâit dâhilinde Osmanlı kalacak olan bilcümle vilâyetlere mümkün mertebe vasi surette teşmil ve tatbik edilecektir. Maliye Komisyonunun tasvibiyle her ne vakit bilvasıta varidat ve tekâlif-i cedide ihdas olundukça mezkûr komisyon bu varidat ve tekâlifin idaresini Osmanlı Hükümeti hesabına Düyun-i Umumiye Meclis-i idaresine tevdi imkânını tedkik edecektir. Gümrük idaresi, Maliye Komisyonu tarafından tayin ve azil ve idare-i mezkûreye karşı mesul olacak bir müdür-i umuminin taht-ı idaresine vaz olunacaktır. Gümrük rüsumu tarifesi ancak Maliye Komisyonunun muvafakatiyle tadil olunabilecektir. Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Hükümetleri Düyun-i Umumiye Meclis-i idaresinin idamesi mi veyahut bunun yerine meclis-i idare-i hazıra vezâifinin hitamında Maliye Komisyonunun ikamesi mi lâzım geldiği hakkında hâmillerin reyine müracaattan sonra ekseriyet-i ârâ ile karar verecektir. Hükümât-ı müşarünileyhümanın bu baptaki kararları bu müddetin hitamına muadil lâakal altı ay evvel ittihaz olunacaktır.

Madde 247— Komisyon mevcut mukavelename veya kararnameler mücebince el-yevm tahvilat hamillerine tahsis edilen teminat yerine Türkiye'nin varidat-ı umumiyesi üzerine teminat-ı kâfiye veya rehin ikamesini bilâhare teklife mezundur. Hükümât-ı Müttefika Maliye Komisyonunun o zaman vuku bulacak bilumum teklifatını tedkik eylemeği taahhüt eder.

⁶²³Vakit, 4 Haziran 1920 (1336), Numara 908, s. 4.

Madde 248— Her nerede bulunursa bulunsun Düyun-i Umumiye-i Osmaniyyeye ait bilumum emvâl-i menkule ve gayr-ı menkule tamamıyla bu müessesenin emrine müheyya bulunacaktır. Düyun-ı Umumiye Meclis-i idaresi emvâlin nakde tahvilinden mütehassıl bilcümle hâsılatını gerek düyun-i muvahhide gerekse şark demir yolları tahvilatının fevkalade amortismanından istimal etmek hakkını hâiz olacaktır.

Madde 249— Hükümet-i Osmaniye Trablus tazminatı ve ihtiyat akçesi üzerindeki hukukunu Maliye Komisyonuna devr etmeği taahhüt eder.

Madde 250— Hükümet-i Osmaniye kendisinde kalacak olan arazide- bu arazinin Müttefikîn kuvvetleri tarafından işgali müstesna olmak üzere- şimdiye kadar Düyun-i Umumiye hidematına tahsis olunup tediyesi lâzım gelen ve henüz tediye edilmemiş olan varidata muadil bir meblağı Düyun-i Umumiye İdaresine tediye edecektir. Meblağı mezbur Türkiye'nin vaziyeti maliyesi müsait olduğu zaman Maliye Komisyonunun reyine tahsis olunacaktır.

Madde 251 — Düyun-i Umumiye Meclis-i İdaresi işbu meclisin harp zamanında icra olunan bilumum muamelatını yeniden tedkîk edecektir. Meclis-i İdare tarafından vuku bulup Muharrem Kararnamesi veyahut suver-i saire ile kablem-harp tayin olunan salâhiyât ve taahhüdâta tevafuk etmeyen bilcümle sarfiyat bunun tediyesi Maliye Komisyonu'nca mümkün olduğuna hükmolunduğu vakit Hükümet-i Osmaniye tarafında Meclis-i İdareye tesviye kılınacaktır. Meclis-i İdare esna-yı harpte ittihaz edilen tedabiri yeniden tedkîk etmek ve Düyun-i Umumiye Meclisinin salâhiyetine münafî addedeceği bilcümle taahhüdâtı iptal eylemek hakkını hâiz olacaktır.

Madde 252 — İşbu muahedename ahkâmınca Düyun-i Umumiye-i Osmaniyyeye tediyesi muktezi mebâliğden uhdelerine bir hisse-i senevîye tahmil olunan her biri Düyun-i Umumiye Meclis-i İdaresini altı ay evvel haberdar etmek şartıyla mezkûr taksit-i senevîye ve alâkadar devlet ile Düyun-ı Umumiye Meclis-i İdaresi arasında takarrür edecek faiz miktarı üzerinden sermayeye tahvil etmek suretile hâsıl olacak meblağı tediye ederek taahhüdâtından kurtulabilecektir. Düyun-i Umumiye Meclis-i İdaresi işbu istirdâd-ı taahhüdü talep etmek hakkını hâiz olmayacaktır.

Madde 253— Almanya ile olan sulh muahedenamesinin 259. Maddesinin birinci, ikinci dördüncü ve yedinci fıkraları ve Avusturya ile olan sulh muahedenamesinin 210. Maddesinin Birinci Fıkrası mücebince Almanya ve Avusturya tarafından devri iktiza eden "altın" mebâliğ Maliye Komisyonu'nun emrine vaz olunacaktır.

Madde 254— Almanya ile olan sulh muahedenamesinin 259. Maddesinin üçüncü fıkrası mücebince Almanya tarafından verilecek mebalîğ derhal Düyun-i Umumiye Meclis-i İdaresinin emrine vaz'olunacaktır.

Madde 255 — Hükümet-i Osmaniye ile Umur-i Sıhhiye-i Osmaniye İdaresi ve sabık Meclis-i Âlî-i Sıhhiye'ye ait nukûd ile Meclis-i Âlî-i Sıhhi'nin Hükümet-i Osmaniye'ye karşı olan müddeası ve Karadeniz ve Boğaziçi tahlisiye vapurları idaresine ait nukûd hakkında Düvel-i Müttefika tarafından ve indel-icap düvel-i saire ile müttefikân ittihaz olunacak mukarreratı kabul etmeği taahhüt eyler. Düvel-i Müttefika bu hususta kendilerini temsil etmek salâhiyetini Maliye Komisyonu'na ita ederler.

Madde 256— Harpten sonra Almanya'dan Türkiye'ye ihraç olunacak emtianın tediyesine Hükümet-i Osmaniye tarafından muayyen bir kambiyo fiyatıyla mevki-i tedavüle ihraç edilen evrak-ı nakdiyenin kabul edilmesine dair olarak Almanya hükümeti tarafından esna-yı harpte vuku bulmuş olan taahhütten Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Müttefika ile bil-ittifak Almanya hükümetini tebriye eder.

Madde 257 — İşbu kısım mücebince Düvel-i Müttefika'nın Hükümet-i Osmaniye'ye karşı olan matâlibi tatmin ve harpten evvelki Düyun-i Umumiye-i Osmaniye tasfiye edilir edilmez Maliye Komisyonunun vezâifi hitam bulmuş olacaktır. O takdirde Hükümet-i Osmaniye, Cemiyet-i Akvâm azasından bulunan devletlerin Hükümet-i Osmaniye'ye yeniden Türkiye'nin menfaatine olarak idareten ifa-yı muavenet etmeleri lâzım gelip gelmeyeceğini ve lâzım geldiği takdirde işbu muavenet ve muzaheretin iktisap edebileceği şekli Cemiyet-i Akvâm Meclisi ile birlikte tedkik edecektir.

Madde 258— Yazılmadı.

Madde 259— Türkiye işbu muahedenamenin 9 uncu kısmının (Mevâdd-ı İktisadiye) 277. Maddesine hâlel gelmeksizin Brest-Litovsk ve Bükreş Muahedenameleriyle muahedât-ı mütemmimede münderic bilumum ahkâmıdan istifade etmekten feragat eder. Türkiye salifüzzikr muahedat mukteziyâtından olarak ahz eylemiş olduğu bilcümle vesâit-i nakdiyeyi, nukûdu, kâbil-i havale tahvilat ve esham ve senedât veya mahsulâtı gerek Romanya'ya ve gerek başlıca Düvel-i Müttefikaya devir etmeği taahhüt eder.

Madde 260— Hükümet-i Osmaniye ve alâkadar devletler işbu Muahedenamenin imzalanmasından itibaren altı ay tecavüz etmeyecek bir müddet zarfında işbu kısımda münderic ahkâmın mevki-i tatbiki vaz'ına muktezi tedabir-i kanuniyeyi ısdâr eyleyeceklerdir.

Merbût I: Yazılmadı.

Merbût II: Yazılmadı.

DOKUZUNCU BAB

Mevâdd-ı İktisadiye

Birinci Kısım

Münasebat-ı Ticariye

Madde 261— Uhûd ve mukavelât ve taamülâtta mütevellid imtiyazât-ı ecnebiye usulü 1 Ağustos 1914 tarihinden mukaddem anlardan ya doğrudan doğruya veya bilvasıta istifade eden devletler menfaatine olarak yeniden tesis edilecek ve işbu menafî 1 Ağustos 1914 tarihinde bunlardan istifade etmeyen Düvel-i Müttefikaya dahi teşmil olunacaktır.

Madde 262— 1 Ağustos 1914 tarihinden mukaddem Devlet-i Osmaniyenin eski memalikinde posta idareleri bulunan Düvel-i Müttefika posta idarelerini yeniden açmak hakkını hâiz olacaklardır.

Madde 263— 25 Nisan 1907 tarihli muahedenamenin gümrük ithalat rüsumuna taalluk eden ahkâmı bilcümle Düvel-i Müttefika olmak üzere tekrar mevki-i meriyete vaz olunacaktır. İşbu madde mücebince Maliye Komisyonu tarafından vaki olan müsaade üzerine mevcut rüsumun tadili veya rüsum-i cedide vaz'ı keyfiyeti bilcümle Düvel-i Müttefika'yı tebliğ edildiği tarihten itibaren altı ay sonra mevki-i tatbik vazolunabilecektir. Düvel-i Müttefika'dan herhangi tarafından bu bapta serdedilecek mülahazat mezkûr müddet zarfında Komisyon tarafından tedkik olunacaktır.

Madde 264— 1 Ağustos 1914 tarihinden evvelki imtiyaz mukavelenamelerinden mütevellid hukuk ve muafiyât mahfuz kalmak ve 263. Maddede beyan olunan müsâvât şerâiti dairesinde hareket olunmak şartıyla Türkiye'nin muvazene-i iktisadiyesini ve hüsn-i idaresini temin eylemek maksadiyle Düvel-i Müttefika tabiiyetinde bulunan eşhâs ve emvâl üzerine her gûna rüsum ve tekâlif vaz etmek hususunda Maliye Komisyonu Maliyeye müsaade etmek hakkını hâiz olacaktır. Tebaa-i Osmaniye dahi aynen işbu rüsum ve tekâlif tabi olacaktır. Aynı maksatla ve aynı şerâit tahtında olmak üzere Maliye Komisyonu Düvel-i Müttefika tebaasına karşı ithalat ve ihracat için memnuiyet vaz'ına müsaade etmek hakkını dahi hâizdir. İşbu rüsum ve tekâlif ve memnuiyetler bilcümle Düvel-i Müttefikaya icra edilecek tebligat tarihinden itibaren altı ay sonra tatbik olunabilecektir. Düvel-i Müttefika'dan herhangi tarafından bu

bapta serd edilecek mülâhazat mezkûr müddet zarfında Komisyon canibinden tedkîk olunacaktır.

Madde 265— Düvel-i Müttefika sefâinine ait olup Hükümet-i Osmaniye tarafından kablel-harp muteber addedilmiş olan veya ba'dema düvel-i bahriyenin başlıcaları tarafından muteber addedilebilecek olan sefine ve vapurlara müteallik her nevi şahadetnameler ile vesikalar Devlet-i Osmaniye tarafından dahi muteber ve Osmanlı sefâinine ve vapurlarına verilmiş olan şahadetnamelere muadil addolunacaktır. Sevahile malik olsun olmasın yeni teşekkül eden devletler hükümetleri tarafından kendi gemilerine veya vapurlarına ita olunan şahadetnameler ve vesikalar dahi, işbu vesaik başlıca bahrî devletler tarafından suret-i umumiyede müraat edilen teamülâta muvafık olarak ita edilmiş olmak şartıyla, aynı suretle mer'î addolunacaktır. Hükümât-ı âkidîn deniz sahiline malik olmayan Düvel-i Müttefika veya bilumum Hükümât-ı cedidenin kendi arazileri dâhilinde muayyen ve münferit bir mevkie tescil ettirdikleri sefâin bandıralarını tanımayı kabul eylemişlerdir. İşbu mevaki sefâin-i mezkûre için tescil limanı makamında tutulacaktır.

Madde 266— Devlet-i Osmaniye Düvel-i Müttefika veya Hükümât-ı cedideden herhangi birine ait mahsulât-ı tabiiye veya sınaîyeyi muamelat-ı ticariyede her gûna rekabet-i gayr-i meşruaya karşı muhafaza etmek için iktiza eden bilcümle tedabir-i kanuniye ve idariyeyi ittihaz edecektir. Devlet-i Osmaniye üzerlerinde veya zurûf-i mülâsakası veya haricî sandıkları üzerinde mahsulât ve emtianın mevridi, nevi, tabiatı ve evsaf-ı mahsusası hakkında ya doğrudan doğruya veyahut dolayısı ile yanlış bir malumatı gösteren markalar, isimler, yazılar bulunan emtianın gerek ithalini ve gerek ihracını gerek imalini gerek tedavülünü gerek dâhilde furuhtunu veya mevki-i furuhta vaz'ını ya haciz veya sair münasip bir ceza ile nehiy ve men eyleyecektir⁶²⁴.

Madde 267— Devlet-i Osmaniye muamele-i müteakabileye mazhar olmak şartıyla Düvel-i Müttefika'dan veya Hükümât-ı cedideden birinin memalikinde mer'î olup makamat-ı aidesi tarafından muntazam bir şekilde Hükümet-i Osmaniye'ye tebliğ edilen ve bir mıntakanın merbut olduğu memlekette şarap ve ispirotolu mahsulâtın o mıntaka ismiyle yâd edilmesine salâhiyet veren veyahut bulunduğu ahval icabınca o mıntaka unvanıyla tevsim edilmesine cevaz gösteren kavânîne veyahut kavânîn-i mezkûre ahkâmına tevfikân ittihaz olunan mukarrerat-ı adliye ve idariyeye tevfik-i hareket etmeği kabul eder.

⁶²⁴Vakit, 5 Haziran 1920 (1336), Numara 909, s. 2.

Madde 268— Devlet-i Osmaniye beynelmilel ticarete girişecek olursa bu nokta-i nazardan hâkimiyetten mütevellit hukuk ve imtiyazât ve muafiyâta mâlik addolunmayacaktır.

İkinci Kısım

Muahedât

Madde 269 – 286— Yazılmadı.

Dördüncü Kısım

Emvâl, Hukuk ve Menâfi

Madde 287 — 1 Ağustos 1914 tarihinde taht-ı hâkimiyet-i Osmaniye’de bulunan yerlerde mevcut olup harp esnasında Osmanlı tabiiyetinde bulunmayan Düvel-i Müttefika tebaasının veya teb’a-i mezkûrenin taht-ı murakabesindeki şirketlerin uhdesinde bulunan emvâl ve hukuk ve menafi - kapitülasyonlar iktizasınca istifası caiz olan rüsum müstesna olmak üzere - Hükümet-i Osmaniye veya Osmanlı idareleri tarafından mevzu her gûna rüsumdan âzâde olarak eshabına iade olunacaktır. Emvâl-i mezkûre, harp esnasında, eshabı, bundan hiç bir istifade temin edemeyecek surette zabt ve hacz edilmiş ise her ne mahiyette olursa olsun her gûna rüsumdan âzâde olarak iade edilecektir. Hükümet-i Osmaniye, hakk-ı tasarruflarından mahrum edilen eshabın mallarını, bu mutasarrıfların müsaadesi olmaksızın tahmil edilen her türlü tekâlif ve düyunâtta azade olarak iade için elinden gelen bilcümle tedabiri ittihaz edecektir. Hükümet-i müşarünileyha işbu iadedden dolayı mutazarrır olanların zararlarını tazmin edecektir. Bu maddede beyan olunan iade keyfiyeti icra edilemediği veyahut emvâl ve hukuk ve menafi gerek zabt edilsin gerek edilmesin zarar ve hasara uğradığı takdirde mutasarrıfı tazminat talebine salâhiyettar olacaktır. Bu babda Düvel-i Müttefika teb’ası veya tebaa-i mezkûre tarafından murakabe edilen şirketler tarafından vaki olacak müddeiyat tedkik edilerek tazminat miktarı Cemiyet-i Akvâm Meclisi tarafından intihap edilecek bir heyet-i hakemiye tarafından tayin olunacaktır, İşbu tazminat Hükümet-i Osmaniye’nin uhdesinde olarak müddeinin mensup olduğu hükümet arazisinde sakin veya o hükümetin kontrolü altında bulunan Osmanlı tebaasının emvâlinden ifraz ve tahsil olunacaktır. Tazminat-ı mezkûre beyan edilen işbu menabiden istihsal edilemeyecek olduğu takdirde umur-i maliyeye müteallik olan sekizinci kısmın 236. Maddesinin 2 numaralı fıkrasında münderic tahsisat-ı senevîyeden ifraz ve tesviye olunacaktır. Bâlâda muharrer ahkâm Düvel-i Müttefika kuvvetlerinin işgal-i fiilisi tahtında bulunan ve işbu muahede mücebince Türkiye’den ayrılan yerlerdeki emvâl ve

hukuk ve menâfie 30 Teşrîn-i sâni 1918 tarihinden beri iras olunan zararları tazmin mecburiyetini tahmil etmeyip mezkûr tarihten itibaren emvâl ve hukuk ve menafi-i mezkûreye ika edilen zararlar bu hususta mesul olan Düvel-i Müttefika'ya râci olacaktır.

Madde 288— Evvelce teb'a-i Osman iyeden olup da bilahara işbu muahedename veyahut Türkiye'den ayrılan yerlerin tayin-i mukadderatına müteallik diğer bir muahede mücebince Düvel-i Müttefika'dan birinin veya bir yeni hükümetin tabiiyetini bihakkın iktisap edenlerin Türkiye'deki emvâl ve hukuk ve menafii, emvâl hukuk ve menafi-i mezkûrenin bilâhare bulunacağı hal ve vaziyette iade olunacaktır⁶²⁵.

Madde 289— İşbu muahedenameden tevellüd edebilecek ahkâm-ı muhalifenin hükmü baki kalmak şartıyla, Düvel-i Müttefika, 17 Ekim 1912 senesinde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan yerler müstesna olmak üzere kendi memleketinde ve müstemlekelerinde veya mahmiyelerinde bulunan tebaa-i Osmaniyenin veya bunlar tarafından kontrol edilen şirketlerin emvâl ve hukuk ve menafini zabt veya tasfiye etmek hakkını muhafaza ederler. Tasfiye alâkadar hükümet-i Müttefika'nın kanunlarına tevfiakanın kanunlarına tevfiakan icra olunacak ve Osmanlı mutasarrıfları işbu hükümetin rızası olmadıkça işbu emvâl ve hukuk ve menafie tasarruf edemeyecekleri gibi bunlara hiç bir külfet tahmil edemeyeceklerdir.

Madde 290— Osmanlı tebaası hakkında cari olan 281. Maddenin beşinci fıkrası ve 282, 284. Maddeler, 287. Maddenin ikinci fıkrası 289, 291, 292, 293, 301, 302, 308. Maddelerdeki ahkâm işbu muahedenin veya Türkiye'den ayrılan yerlerin mukadderatını tayin edecek diğer bir muahedenin tatbikiyle hukuken Düvel-i Müttefika veya yeni bir hükümet tabiiyetini alan Osmanlı teb'asına şamil değildir.

Madde 291— 17 Ekim 1912 senesinde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan yerler müstesna olmak üzere Düvel-i Müttefika'dan birisinin arazisinin bulunan Osmanlı tebaasının emvâl ve hukuk ve menafii ve kezalik bunların satışının tasfiyesinin veya diğer vücûh-i tasarrufiyesinin hâsılat-ı safiyesi, işbu devlet tarafından 287. Madde mücebince- kendi tebaası matalibinden münbais tazminata veya anların Osmanlı tebaasından alacaklarına mahsup edilebilecektir. 289. Maddenin ve işbu maddedeki fikra-i ânife mücebince istimal olunmayan bu gibi emvâl, hukuk ve menafii tasfiyesi hâsılatı Maliye Komisyonuna verilecek ve işbu muahedenin sekizinci kısmının (ahkâm-ı maliye) 236. Maddesinin ikinci ahkâmına tevfiakan istimal olunacaktır.

⁶²⁵Vakit, 5 Haziran 1920 (1336), Numara 909, s. 3.

Madde 292— Osmanlı Hükümeti memalik-i Müttefika'da bulunan emvâl ve hukuk ve menafilerinin tasfiye veya zabtından zarara uğrayacak olan kendi tebaalarının bilumum zarar ve ziyanlarının tazminini deruhte eder.

Madde 293— İşbu muahedname veyahut 17 Teşrîn-i evvel 1912'den itibaren akdolunan herhangi bir muahede mücebince Türkiye'den tefrik olunan arazi üzerinde icra-yı hâkimiyet eden bir devlet-i müttefika veya bir devlet-i cedide hükümetleri bu arazi dâhilindeki Osmanlı şirketlerinin veyahut tebaa-i Osmaniye'nin murakabesi tahtındaki şirketlerin emvâl, hukuk ve menafiini tasfiye edebileceklerdir. Tasfiye hâsılatı doğrudan doğruya şirkete teslim edilecektir. Taht-ı niyabetine mevzu arazi ahali de dâhil olduğu halde Düvel-i Mutelife tebaasının 1 Ağustos 1914 tarihinde menafi-i mütefevvikası bulunan şirketlere bu madde kâbil-i tatbik değildir. Tasfiye hâsılatının tesviyesine müteallik işbu maddenin birinci fıkrasının ahkâmı, sahibi bir şirket-i Osmaniye olup da murakabesi veya ekseriyet-i sermayesi gerek doğrudan doğruya Almanya, Avusturya, Macar veya Bulgar tebaasının yedinde bulunan ve gerekse bunlar tarafından murakabe edilen bir şirkette halen veyahut 1 Ağustos 1914'te orada bulunan şimendifer şirketleri hakkında tatbik olunamayacaktır. Bu takdirde tasfiye hâsılatı Maliye Komisyonuna teslim olunacaktır.

Madde 294— İşbu muahede neticesi olarak kalacak arazi-i Osmaniye'deki şimendifer imtiyazını hâiz Osmanlı şirketlerinin hukuk, menafi ve emvâl ve müesseselerini başlıca Düvel-i Müttefika'nın talebi üzerine Hükümet-i Osmaniye mubayaa edecektir Hükümet-i Osmaniye Maliye Komisyonunun reyine tevfikan salifüzzikir hukuk, menafi, emvâl ve müesseseleri, kendinin şimendifer hattında veya müesseselerinde malik olabileceği her türlü menafi dâhil olduğu halde devredecektir. Bu devir Cemiyet-i Akvâm tarafından mensup bir hakemin tayin edeceği bedel üzerinden icra edilecektir. Bedeli Maliye Komisyonuna teslim olunacaktır. Mezkûr Komisyon da gerek bu bedeli gerek 293. Maddesince ahiz ve tesellüm olunan bilcümle mebalîği şirkette ya doğrudan doğruya veya bilvasita alakadar olanlar arasında tevzi eyleyecektir. Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar tebaalarına ait hisseler Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile münakid sulh muahedenameleri mücebince teşkil olunan Tamirat Komisyonuna teslim olunacaktır. Mamafih Hükümet-i Osmaniye'ye ait olabilecek hisse işbu muahedenin sekizinci kısmının (ahkâm-ı maliye) 236. Maddesinde tayin olunan hususat için maliye komisyonu tarafından tevkif edilecektir.

Madde 295 — Almanya ile münakid sulh muahedenamesinin 260. Maddesinin veya Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile münakid sulh muahedenamelerinin ahkâm-ı mütenazırasının tatbikine muktezi tedabir müstesna olmak üzere Hükümet-i Osmaniye işbu muahedenamenin mevki-i tatbika vazından altı aylık bir müddetin hitâmına kadar kendi arazisi dâhilinde kâin olup işbu muahedenamenin mevki-i tatbika vaz'ı anında Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan veya bunların tebaasına ait emvâl, hukuk ve menafiin istimaline müteallik her türlü muameleyi men edecektir. İşbu muahedenamenin mezkûr devletlere ait olan hukuk-i temellükiyeye müteallik ahkâmı mahfuz olmak şartıyla Hükümet-i Osmaniye başlıca Düvel-i Müttefika tarafından salifüzzikr altı aylık müddet zarfında irae edilecek olan ve yukarıdaki maddede mevzu-i bahis bulunan emvâl, hukuk ve menâfi tasfiye edecektir. İşbu tasfiye muamelesi başlıca Düvel-i Müttefika'nın nezaretleri tahtında irae edecekleri surette icra olunacaktır. Bu emvâlin hakk-ı istimaline müteallik memnuiyet tasfiye muamelesinin hitamına değin ibkâ ve idame olunacaktır. Tasfiye edilen emvâldan Almanya, Avusturya, Macaristan veya Bulgar devletleri ne ait olanlardan gayrisinin tasfiye hâsılatı doğrudan doğruya eshabına teslim olunacaktır. Tasfiye edilen emvâl düvel-i mezkûreye ait olduğu takdirde hâsılatı, emvâlin ait olduğu devlet ile münakid sulh muahedenamesiyle müteşekkil Tamirat Komisyonuna devir edilecektir.

Madde 296— Muahede-i hazıra mücebince Türkiye'den fekk edilen arazi üzerinde icra-yı hâkimiyet eden hükümetler arazi-i mezkûre üzerinde bulunan ve işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a veyahut bunların tebaasına ait bulunan her gûna emvâl, hukuk ve menâfi tasfiye etmek hakkını hâiz olacaklardır. Meğerki Almanya ile akdedilen muahede-i sulhiyenin 260. Maddesi Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile münakid muahedat-ı sulhiyenin de buna tekabül eden ahkâm-ı mücebince emvâl, hukuk ve menafi-i mezkûre başka bir surette tasarruf edilmiş ola. Tasfiyenin hâsılı 295. Maddede musarrah şerâit dairesinde istimal olunacaktır.

Madde 297— Eğer mal sahibi 287. Maddede musarrah hakem komisyonu huzurunda 293, 295 veya 296. Maddeler ahkâmına tevfikân tasfiye edilmiş emvâlin şerâit-i bey'iyesinin veyahut emvâlin bulunduğu yerde icra-yı hâkimiyet eden hükümet tarafından kavânîn-i umumiyesinin haricinde olarak ittihaz edilmiş tedabirin fiyatına gayr-ı muhik bir surette iras-ı zarar ettiğini ispat ederse komisyon kendisine adilane bir

tazminat itasına hüküm etmek salâhiyetini hâiz olacak ve bu tazminat marr-üz-zikr hükümet tarafından tesviye olunacaktır⁶²⁶.

Madde 298— Hakk-ı tasarruf bahşeden her bir kararın, müessesat ve şürekânın tasfiyesine müteallik her gûna evamirin veyahut arazileri üzerindeki düşman emvâl, hukuk ve menâfi hakkında Düvel-i Müttefikadan birinin mahakim ve devairi tarafından muta veya müttehaz kavânîn-i harbiyeyi tatbikan ita ve ittihaz edilmiş hükmünde olan evamir, nizamât, talimat ve mukarreratın muteber addedileceği te'yîd olunur. Mezkûr nizamât, mukarrerat ve talimat mücebince emvâl, hukuk ve menafii muamele-i intikaliyesinin yolunda olup olmadığı hakkında hiç bir niza der-miyân edilmeyecektir. Kezalik Düvel-i Müttefika arazisi üzerinde bir mal, bir müessese veya bir şirket hakkında (gerek tahkik, gerek haciz, gerek idare-i cebriye, gerek intifa, gerek istimval, gerek nezaret veya tasfiye, gerek bey'i ve idare-i emvâl ve hukuk ve menafî, gerek tahsil veya tesviye-i düyun, gerek tesviye-i masarif, teklif ve tarh ve gerek düşman emvâl, hukuk ve menafii hakkında Düvel-i Müttefika'nın mahakim ve devairince müttehaz veyahut harp kavânîn-i istisnaiyesini tatbikan ittihaz, ısdar veya icra edilmiş hükmündeki kavânîn ve nizamât ve evamir ve talimat mücebince icra olunan muamelat hususlarına müteferri' olsun) icra edilen muamelatın meşruiyeti tasdik olunmuştur.

Madde 299— Düvel-i Müttefikadan bir veya bir kaç namına veya emri veyahut muvafakati üzerine Türkiye arazisinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın veya tebaalarının emvâl, hukuk ve menafii hakkında 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihinden işbu muahedenamenin mevki-i meriyete vaz'ına kadar ittihaz oluna kâffe-i tedabirin muteber olduğu bilhassa te'yîd olunmuştur. Tedabir-i mezkûre neticesinde Düvel-i Müttefika yedinde kalan mebalîğ 295. Maddenin son fıkrasında zikir olunan kuyûd dairesinde muameleye tabi olacaktır.

Madde 300— Düvel-i Müttefikadan biri yahut onun namına mahâkim ve devâirinin emriyle hareket eden herhangi bir şahıs aleyhine harp esnasında harbin ihzarâtı nokta-i nazarından tebaa-i Osmaniyenin emvâli, hukuk ve menafii hakkında icra olunan herhangi fiil veya ihmalden dolayı Türkiye tarafından veyahut 1914 Ağustosunda bidayetinde Osmanlı tabiiyetini hâiz olan veya bu tarihten sonra o tabiiyeti iktisap eden bir kimsenin kendi tarafından veya namına yapılacak müracaat ve mutalebât makbul değildir. Kezalik her müttefik devletin kavânîn ve nizamâtından ve harbin müstesna

⁶²⁶Vakit, 5 Haziran 1920 (1336), Numara 909, s. 4.

tedabirinden mütevellit ef'âl veya ihmâl dolayısıyla herhangi bir kimsenin aleyhinde yapılacak müracaat ve mutalebât gayr-ı makbuldür.

Madde 301— İşbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ındandan itibaren altı ay zarfında Osmanlı kavânîni mücebince ruhsat verilmiş bulunan ve işbu muahedeye tevfikân tasfiyeye tabi bulunan bütün şirketlerin hisse senedatı, tahvilatı veyahut emvâl-i menkulesi ve Osmanlı tebaası yedindeki emvâl, hukuk ve menafie müteallik kâffe-i mukavelat, şahadetname, senet ve sair vesaik-i tasarrufiyeyi Osmanlı Devleti ledet-talep Düvel-i Müttefikadan her birine tevdi edecekler. Düvel-i Müttefikadan alâkadar olanın talebi üzerine Hükümet-i Osmaniye her zaman balâda zikir olunan emvâl, hukuk ve menafî hakkında kezalik işbu emvâl hukuk ve menafîin 1914 Ağustos bidayetinden beri yapılan devir ve ferağına müteallik her nevi malumatı ihzar ve ita edecekler.

Madde 302— Düvel-i Müttefika tebaası veya gruplarının taht-ı murakabesinde bulunan Osmanlı şirketleri müstesna olmak üzere bir taraftan Hükümet-i Seniyye ile işbu muahedename mevki-i meriyete konulduğu tarihte memalik-i Osmaniye'de mukim tebaası ve diğer taraftan Düvel-i Müttefika hükümetleri ile 1914 senesi Ağustosunun 1 inde Osmanlı tebaası olmayan ve memalik-i Osmaniye'de ikamet veya bir sanat icra etmeyen (Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunan ecânib memurlarının maaş ve muhassasât ve ücûrât-ı resmîyeler müstesna olmak üzere) tebaaları arasında mevcut olup 236. Maddede ve sekizinci kısmının (ahkâm-ı maliye) birinci melfufunda işaret olunan Osmanlı Düyun-i Umumiyesinden gayri düyunât alakadar Düvel-i Müttefika'nın akçesiyle tediye veya ol-vecihle hesaba geçirilecektir. Düvel-i Müttefika'nın müstemlekât veya mahmîsi olduğu memalik ile İngiliz müstemlekâtı ve Hindistan da buna dâhildir. Ve mezkûr düyun gerek muharebeden mukaddem vâcibüt-tediye bulunmuş olsun ve gerek harp dolayısıyla icrası tamamen ve kısmen teehhüre duçar olan muamelat-ı ticariye veya mukavelenameden münbais olup muharebe esnasında vâcibüt-tediye mahiyeti iktisap eylemiş bulunsun aralarında biç bir fark gözetilmeksizin seyyanen salifül-beyan muameleye tabi tutulacaktır. Bir deyni diğer akçe ile tediye lüzumu hâsıl olduğu takdirde, akçe tebdili, harpten evvel cari kambiyo üzerinden icra olunacaktır. İşbu ahkâmın hin-i tatbikinde muharebeden evvelki akçe farkı nisbeti Türkiye ile alâkadar Hükûmât-ı Müttefika beyninde ilân-ı muhasamattan bir ay mukaddem vuku bulan telgraf nakliyatı hesap vasatîsi nisbetine müsavi addolunacaktır. Düşman hukuk ve menafîi ve emvâl-i menkulesinin tasfiye-i hesabâtından münbais hâsılat ile işbu fasılda münderic düşman mevcudat ve matlubat-ı nakdiyesi dahi bâlâda

mezkûr akçe veya para farkı nisbeti üzerinden hesap ve tesbit edilecektir. Bu maddenin para farkı nisbetine müteallik ahkâmı işbu muahedename mücebince Hükümet-i Osmaniye'den fekk edilen arazi üzerinde mütemekkin eşhâsın matlubat veya düyunâtına tatbik edilmeyecektir.

Madde 303— 287. ve 302. Maddelerin ahkâmı harp dolayısı ile mevzu kavânîn-i istisnaiyeyi veya işbu muahedenamenin ahkâmını tatbikan Düvel-i Müttefika tarafından şirketlerin veya ticaretgâhların emvâli, hukuku ve menafiine dair icra edilen muamele-i tasfiyeye dâhil olan veya olacak bulunan, milkiyet-i sınaîye edebiye ve âsâr-ı nefise hukuku hakkında dahi tatbik olunacaktır.

Beşinci Kısım

Mukavelat

Mürûr-i Zaman ve Hükümler (Mukarrerât)

Madde 304-309 — Yazılmadı.

Altıncı Kısım

Şirketler ve İmtiyazât

Madde 310-316 — Yazılmadı.

Yedinci Kısım

Ahkâm-ı Umumiye

Madde 317 — Yazılmadı.

ONUNCU BÂB

Seyir ve Sefer-i Havaî

Madde 318— Düvel-i Müttefika'ya mensup tayyareler Osmanlı karaları ve suları üzerinde tayerân etmekte ve karaya inmekte tamamıyla serbest olacakları gibi Osmanlı tayyarelerinin hâiz oldukları hukukun aynından - bahusus karada veya denizde bir kaza vukuunda - müstefit olacaklardır.

Madde 319 — Diğer bir devletin arazisi üzerinden uçmak suretile ecnebi bir memlekete gidecek Düvel-i Müttefikaya mensup tayyareler- Devlet-i Osmaniye'ce başlıca Düvel-i Müttefika'nın muvafakati ile vaz ve tanzim olunabilecek ve Osmanlı ve memalik-i müttefika tayyarelerine seyyanen kabil-i tatbik olacak nizamâtın ahkâmına

bilâhara tabi olmak üzere Türkiye arazisi üzerinden, karaya inmeksizin uçmak hakkını hâiz olacaklardır.

Madde 320— Türkiye’de mevcut ve müesses olup beynelmilel tayyare esfâr ve münakalatına küşade olan tayyare meydanları Düvel-i Müttefika tayyarelerine açık bulundurulacaktır. “Karaya inme” ve “tesisye ve tertibiye” rûsumu dâhil olmak üzere her türlü rûsum hususunda memalik-i Müttefika tayyareleri Türk tayyarelerde aynı tutulacaktır. Türkiye bâlâda zikr olunan tayyare meydanlarından başka işbu muahedenin mevki-i icraya vaz’ından itibaren bir sene zarfından Düvel-i Müttefika canibinden tayin ve irae olunacak mahallerde tayyare meydanlarını vücuda getirmeği deruhte eyler. Bu meydanlar işbu maddenin ahkâmına tabi olacaktır. İşbu madde ahkâmı tatbik olunmadığı takdirde, düvel-i muazzama, Türkiye arazisi ve suları üzerinde esfar-ı havaie icrasını mümkün kılmak için ittihazı muktezi bilcümle tedabiri icra hakkını muhafaza ederler⁶²⁷.

Madde 321— İşbu ahkâmın meriyeti mahfuz olmak üzere 318, 319 ve 320. Maddelerde zikrolunan müruriye, transit ve karaya inme hakkının istimali, Devlet-i Osmaniye’nin ısdârına lüzum görebileceği nizamata mûraât edilmesine vabestedir. Tabiidir ki bu nizamata başlıca Düvel-i Müttefika’nın tasvip ve muvafakatine iktiran edecek ve bilâ-fark Osmanlı ve Düvel-i Müttefika tayyarelerine tatbik olunacaktır.

Madde 322— Tabiiyet ve seyr-i seferiye şahadetnameleriyle ehliyetnameler ve Düvel-i Müttefikadan herhangi tarafından ita olunacak veya muteber addedilecek olan izinnameler Türkiye’de dahi muteber ve Hükümet-i Osmaniye tarafından verilen şahadetnamelere, ehliyetnamelere ve izinnamelere muadil tutulacaktır.

Madde 323 — Düvel-i Müttefikaya mensup tayyareler, hava tarikiyle icra olunan münakalat-ı dâhiliye-i ticariye nokta-i nazarından Türkiye’de en ziyade mazhar-ı müsaade olan devlet muamelesinden müstefit olacaklardır.

Madde 324— Düvel-i Müttefika yanında 1914-1919 harbine girişmiş olan hükümetler, Cemiyet-i Akvâma dâhil olmadıkça ve Paris’te 13 Teşrîn-i evvel 1919’da akd olunan seyr ve sefer-i havaî mukavelesine iştirake mezun kılınmadıkça Türkiye, Düvel-i Müttefika’nın muvafakati olmaksızın, 318 ve 319. Maddeleri ahkâmından bâlâdaki hükümetleri müstefit edemeyecektir.

Madde 325 — Düvel-i Müttefika ile beraber 1914-1919 harbine girişmiş olan hükümetler Cemiyet-i Akvâm erkânından olmadıkça veya 13 Teşrîn-i evvel 1919’te

⁶²⁷Vakit, 6 Haziran 1920 (1336), Numara 910, s. 3.

Paris'te akd olunun seyr-ü sefer-i havaî mukavelesine iştirak için müsaade almadıkça kendilerine Hükümeti Osmaniye tarafından, Düvel-i Müttefika'nın muvafakati olmaksızın seyir ve sefer-i havaiye müteallik hiç bir imtiyazda bir hak verilemeyecektir.

Madde 326— Hükümet-i Osmaniye, 13 Teşrîn-i evvel 1919'da Paris'te akdolunan seyir ve sefer-i havaî mukavelesi ile fenerlere, işaretlere, umur-i havaiyeye ve tayyare meydanlarının civarındaki tayerânlarla dair vaz olunan kavait ve nizamata Osmanlı arazisi üzerinde uçan bütün Osmanlı tayarelerince riayeti temin için muktezi tedabiri tatbik etmeği taahhüd eyler.

Madde 327— İşbu kısımlara münderic ahkâm ile yüz ve tahmil olunan taahhüdat, Hükümet-i Osmaniye Cemiyet-i Akvâma kabul edilinceye veya 13 Teşrîn-i evvel 1919 tarihinde Paris'te akd olunan seyir ve sefer-i havai mukavelesi mücebince bu mukaveleye iştirake mezun kılınıncaya kadar mer'î ve muteber kalacaktır.

ONBİRİNCİ BÂB

Limanlar, Suyolları ve Turuk-i Hadidiye

Birinci Kısım

Mûlahazât-ı Umumiye

Madde 328, 329, 330, 331, 332, 333 — Yazılmadı.

İkinci Kısım

Seyr-i Sefâin

Birinci Fası

Serbesti-i Seyr-i Sefâin

Madde 334 — Yazılmadı.

İkinci Fası

Menâfi-i Beynelmileli Hâiz Limanlar

Madde 335 - 345 — Yazılmadı.

Üçüncü Fası

Meriç ve Tuna Nehirlerine Ait Ahkâm

Madde 346 – 349 — Yazılmadı.

Dördüncü fasıl

Bazı Devletlere Bir Takım Limanların Hakk-ı İstimalini Bahş Eden Ahkâm

Madde 349 – 357 — Yazılmadı.

Beşinci Fasıl

Edevât-ı Müteharrike

Madde 358 – 363 — Yazılmadı.

Dördüncü kısım

Mesail-i Muhtelif

Birinci Fasıl

Ameliyat ve Taksimat-ı Miyahiye

Madde 363 — Yazılmadı.

İkinci Fasıl

Telgraf ve Telefon

Madde 364— Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Müttefikadan herhangi birinin talebi üzerine arazi-i Osmaniye'den mürur eden telgraf veya telefon hutut-i esasiyesinin inşa ve idaresi hususunda teshilat-ı mukteziye ibrâzını taahhüt eder. Mevzu-i bahis olan teshilat, Düvel-i Müttefikadan biri tarafından tayin ve irae edilen her telgraf veya telefon şirketine zirdeki hukuka müteallik imtiyazın itasından ibarettir.

- a. Arazi-i Osmaniye dâhilinde şimendifer hatları veya sair turuk-i muvasala imtidadınca yeni telgraf veya telefon direk ve telleri hatlarının tesisi.
- b. Gerek mezkûr telgraf veya telefon direk ve tel hatlarına ve gerek ba'del-italaf mevcut direklere rabt edilmiş olan tellere her an serbestçe takarrüp edilmesi ve işlemeğe salih bir halde idamesi için iktiza eden her türlü tedabirin ittihazı;
- c. Salifüzzikir telgraf veya telefon hatlarından istifade edilmek üzere kendilerine mensup memurların istihdam edilmesi. Mezkûr hatların tesisine ve bâ-tahsis eşhâs-ı hususiyeye tazminat ve tavizat itası hususatına müteallik kâffe-i mesail bizzat Hükümet-i Osmaniye tarafından tesis edilmiş bir telgraf veya telefon hattı hakkındaki aynı şerâit dairesinde tesviye edilecektir.

Madde 365— Türkiye mukavelat-ı mevcudedeki her türlü ahkâm-ı muhalifeye rağmen hemhudut olsun olmasın Düvel-i Müttefikadan herhangi birinden gelen veya oraya giden telgraf ve telefon ve muhaberât ve muhaverâtının mer'iyül-icra tarifeler

mûcebince beynelmilel transit muamelatına en elverişli hatlar üzerinden serbestçe transit edilmesini taahhüt eder. İşbu muhaberât ve muhaverât lüzumsuz hiç bir kayıt ve mühlete tabi tutulmayacak ve Türkiye’de emr-i nakillerinde millî muhaberât hakkındaki teshilata ve bahusus sürat-i nakle mazhar olacaktır. Doğrudan doğruya veya bilvasıta mürsel veya mürselünileyhin tabiiyeti hiç bir kayıt, resim ve suhulete mahal vermeyecektir.

Üçüncü Fasıll

Tahtelbahir Kablolar

Madde 366 — Yazılmadı.

Dördüncü Fasıll

Bazı Tedabir-i İcraiye Müteallik Ahkâm

Madde 368 — Yazılmadı.

Beşinci Fasıll

İhtilafât Hakkında Ahkâm ve Şerâit-i Daimenin Tedkiki

Madde 369 — İşbu muahedenamede muhalif ahkâm bulunmadığı takdirde bu muahedenin işbu kısmının tefsir ve tatbikinde alâkadar hükümetler arasında ihtilaf zuhur edecek olduğu takdirde, âtide dermeyen edileceği veçhile, ihtilâf-ı mezkûr Cemiyet-i Akvâm tarafından hal olunacaktır.

Madde 370 — Cemiyet-i Akvâm her zaman usul-i idare-i daimeye ait mevâdd-ı ânifeyi tedkik etmeği teklif edebilecektir.

Madde 371— İşbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından üç sene mürurunda 328 ilâ 334, 353 ve 355 ile 357. Maddeler ahkâmı Cemiyet-i Akvâm tarafından her zaman tedkik olunabilecektir. 373. Madde ahkâmı müstesna olmak üzere mukabele bil-misil bahsedilmedikçe bu arazinin herhangi bir kısmına ait ânifül-beyan maddelerde münderic ahkâmdan Düvel-i Müttefikadan biri tarafından mutalebâtta bulunulamayacaktır.

Altıncı Fasıll

Ahkâm-ı Hususiye

Madde 372 — Düvel-i Müttefika menâfiine olarak işbu muahedename ile kendine tahmil olunan vezâife hâlel gelmemek şartıyla, muahedenamenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren beş sene zarfında kâbil-i seyir turûk-i miyahiye, limanlar ve demiryollarında beynelmilel transit kavaidine müteallik olarak akd olunup Cemiyet-i

Akvâmın mazhar-ı tasvibi olacak olan her nevi mukavelat-ı umumiyyeyi kabul edeceğini Türkiye taahhüt eder.

Madde 373 — İşbu muahedenamede muhalif kuyud-i mahsusa olmadıkça, işbu kısmın mündericatu kapitülasyon usulü yahut kapitülasyon makamına kaim olacak sair bir suret-i tesviye ile Düvel-i Müttefika tebaasına bahş olunan daha vasi hukukun meriyetine mani teşkil etmeyecektir.

ON İKİNCİ BAB

Mesai

Birinci Kısım

Mesai

Birinci Fası

Teşkilât

Madde 374 - 386 — Yazılmadı.

İkinci Fası

Tarz-ı İdare

Madde 387 - 407 — Yazılmadı⁶²⁸.

Üçüncü Fası

Mevâdd-ı Umumiye

Madde 408 - 410 — Yazılmadı.

Dördüncü Fası

Tedabir-i Muvakkate

Madde 411 - 413 — Yazılmadı.

İkinci kısım

Esasât-ı umumiye

Madde 414— Yazılmadı.

ON ÜÇÜNCÜ BÂB

Mevâdd-ı Şettâ

Madde 415 - 433 — Yazılmadı.

Fransızca, İngilizce ve İtalyanca tanzim edilmiş olan işbu Muahede-i hazıra tasdik olunacaktır. Bir ihtilâf zuhuru takdirinde Fransızca metni muteber addedilecektir.

⁶²⁸Vakit, 7 Haziran 1920 (1336), Numara 910, s. 3.

Yalnız Cemiyet-i Akvâm ahidnamesine dair birinci kısım ve müsaviye dair on ikinci kısım müstesnadır. Bu kısımlarda Fransızca ve İngilizce metinler aynı kıymeti hâiz olacaktır.

Tasdiknamelerin tevdî muamelesi Paris'te ve mümkün olduğu kadar yakın zamanda icra olunacaktır. Merkez-i hükümetleri Avrupa haricinde olan devletler muahedenameyi tasdik etmiş olduklarını Paris'teki mümessil-i siyasilere vasıtasıyla Fransa Cumhuriyeti Hükümeti'ne tebliğ etmek ile iktifa hakkını hâiz olacaklar ve musaddak nüshayı mümkün merteye kısa zamanda göndereceklerdir.

Muahedename bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan başlıca üç devletçe tasdik edilir edilmez musaddak nüshanın tevdî hakkında ilk bir zabıtname tanzim olunacaktır. Bu ilk zabıtname tarihinden itibaren Muahede bunu tasdik etmiş olan tarafeyn-i âliye-i âkidîn arasında mevki-i tatbik girecektir.

Muahede-i hazırada mezkûr mühletlerin hesabı için Muahede'nin mevki-i tatbik vaz'ı tarihi mebde addedilecektir. Diğer bilcümle hususâta Muahedename her devlet için musaddak nüshanın tevdî tarihinden itibaren mer'î olacaktır.

Tasdiknamelerin tevdîine mütedair zabıtnamelerin asıllarına mutabık olduğu tasdik kılınmış olan birer sureti Fransa Hükümeti tarafından düvel-i mümziyeye itâ olunacaktır.

Salifüzzikr Murahhaslar Muahedename-i hazırayı tasdikan imza etmişlerdir.

Yalnız bir nüsha olarak de bindokuzyüz seneside tanzim edilmiştir. İşbu nüsha Fransa Hükümet-i Cumhuriyesi hazine evrakında hıfz edilecek ve suret-i musaddakaları vâziül-imza olunarak her birine tevdî olunacaktır⁶²⁹.

George Grahame	George H. Perley	Andrew	Fisher
R. A. Blankenberg	Arthur Hirtzel	A. Millerand	
F. François	Marsal Jules	Cambon Paléologue	
Bonin Marietti	K. Matsui	A. Aharonian	
J. van den Heuvel	Rolin Jaequemyns	E. K. Venizelos	
A. Romanos	Maurice Zamoyski	Erasmus Piltz	
Affonso Costa	D. J. Ghika	Stefan Osusky	
Hadi	Rıza Tevfik	Reşad Halis	

⁶²⁹Vakit, 8 Haziran 1920 (1336), Numara 912, s. 3.

D- VAKİT GAZETESİNDE SAN REMO KONFERANSI VE SEVR BARIŞ ANTLAŞMASI HAKKINDA ÇIKAN HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesi, San Remo Konferansı hakkındaki ilk haberi 14 Nisan 1920 (1336) tarihli nüshasında vermektedir. 20 Nisan tarihli nüshada ise, İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri tarafından Konferansa davet edilme beklentisi içinde olduğundan bahsedilerek, müzakerelerde mevzubahis olacak konular hakkında Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde bir Encümen teşkil edildiğini haber verilmektedir. *Vakit*'e göre San Remo Konferansı, mukadderâtımız üzerinde son derece önemi hâiz konuların müzakere edileceği bir konferans olacaktır. *Vakit* verdiği haberlerde, Konferansa katılacak murahhaslarımızın kimlerden meydana geldiğini, hangi yolla ve hangi vasıta ile San Remo'ya gidileceği ve murahhaslarımızın hangi otelde kalacağı gibi teferruatlı konulara da yer vermektedir.

Vakit, San Remo Konferansı hakkında verdiği haberleri daha çok *Matin*, *Petit Jurnal* gibi yabancı gazeteleri ile Ajans Havas gibi yabancı ajansları kaynak göstererek vermektedir. *Vakit* gazetesi, Konferansta Boğazlar, İstanbul'un durumu, Osmanlı borçları, İzmir, Trakya, Kürdistan, Ermenistan ve azınlıklar meselesi gibi konuların müzakere edildiğini bildirmektedir.

Sevr Muahedesi'nin şartlarını protesto etmek üzere 21 Mayıs 1920'de Sultan Ahmet Meydanı'nda yapılan miting haberi ve miting mukarrerâtı da 22 Mayıs tarihiyle *Vakit*'te yer almıştır. Muahedenin resmî metni ise 1 Haziran 1920 (1336) tarihli nüshada yayınlanmıştır.

12 Ağustos 1920 (1336) tarihli *Vakit*'te “*İmza Günü*” başlığı ile yer alan başmakaletide, 10 Ağustos tarihi için, “*bu tarih, bu imza, altı buçuk asırlık bir Saltanatın tarihini düğümlüyor; barut dumanları içinde doğup büyüyen 467 sene eski-yeni iki dünyaya hükümrânlık eden bir devri kapayarak da mağlup bir zümre içinde Türk'ün kendi eliyle kendi ölüm fermanını imza edildiği gündür. Mağlup... Lâkin keşke yalnız mağlup olsaydı... 433 maddenin her satırında Türk yalnız mağlup olmamış, münhezim ve muzmahill olmuştur. Osmanlı Devleti'ni harbe sokan, bir imza idi; bugün diğer bir imza ile kendini, kendi tarihî hayatının mücadelesine sevk ediyor*” denilmektedir.

Vakit gazetesi, Sevr Antlaşması maddelerinin görüşüldüğü ve kabul edildiği İkinci Şûrâ-yı Saltanat hakkında ise 22 Temmuz 1920 (1336) tarihli nüshasında *İstanbul* (Fransızca) ve diğer bazı gazeteleri kaynak göstererek, “*İmza Meselesi ve Şûrâ-yı Saltanat*” başlığı ile haber vermiştir. Bu haberde, Sulh Muahedenamesi'nin imzası

meselesini müzakere için Şûrâ-yı Saltanat'ın 22 Temmuz'da Yıldız Sarayı Mâbeyn Dairesi'nde toplanacağı belirtilmektedir.

Vakit gazetesi 24 Temmuz 1920 (1336) tarihinde “*İki Acı İhtimal Karşısında Mühim Bir Karar*” başlığı ile verdiği haberde ise, evvelki günkü Meclis-i Âlî, ya İstanbul'da ve Anadolu'da hâkim kalmak suretiyle bir devlet hâlinde bulunmak yahut Muahedeyi reddederek Devlet-i Osmaniye'nin hayatına son vermek, seçeneklerinden birincisini tercih ederek Sevr Antlaşması'nı kabul ettiğini okuyucularına bildirmiştir.

24 Temmuz tarihli *Vakit*'te ise 22 Temmuz 1336 Perşembe günü Saray-ı Hümayun'da bir toplantının yapıldığı ve Spa Konferansı hakkında Heyet-i Murahhasa azasından Dâhiliye Nâzırı Reşit Beyefendi'den Meclis-i Vükelâ'ya gelen telgrafnameye yer verilmiştir. Bu telgrafnamede, Devlet-i Aliyye'nin mesuliyeti hakkındaki mütalaât, Trakya ve İzmir'in hâkimiyet-i Osmaniye'den tefriki, Boğazların idaresi, mâli işlerin denetimi gibi başlıklar hakkında açıklamalar yer almaktadır.

24 Temmuz tarihli haberin devamında Dâhiliye Nâzırı Reşit Beyefendi'nin telgrafnamesinin okunmasından sonra Meclis-i Vükelâ'da görüşülen müzakereler sonucunda hazırlanan 20 Temmuz 1336 tarihli zabıtnâme de yayınlanmıştır. Mezkûr zabıtnâmede, 11 Mayıs 1919'da Osmanlı Devleti'ne teklif edilen sulh şartlarına göre Anadolu ve Trakya'nın bir parçasından oluşan bir küçük devletin kurulacağı, bu devletin harekât ve icraatlarında tamamen müstakil olmadığı ve haklı olduğumuz İzmir meselesinde taleplerimizin dikkate alınmadığı ifade edilmektedir. Zabıtnâmede Muahede-i Sulhiye'yi kabul etmemiz veya reddetmemiz durumu ise şöyle izah edilmiştir: Kabul edildiği takdirde, Osmanlı Devleti ve İstanbul'un Saltanat-ı Seniyye ve Hilafet-i İslâmiye'ye ikametgâh olarak kalmak suretiyle, malum olan hudut dâhilinde bir küçük devlet olarak mevcudiyetini muhafaza edebilecektir. Reddedildiği takdirde ise Anadolu'da mevcut olan harp durumunun Marmara'yı da içine alacağı, Saltanat ve Hilafet'in nihayetine ve İtilaf Devletlerinin bütün Anadolu'da idare-i hükümeti ellerine almasına ve Anadolu'nun işgaline meydan verecektir.

Aynı Zabıtnâmede, Kanun-i Esasî'de herhangi bir arazinin verilmesi veya ilhâk edilmesi hakkındaki antlaşmaların Meclis-i Millî tarafından kabul edilmesi gerektiğinden bahsedilmiş, ancak mebusların toplanması ve meşrû bir seçimin yapılmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı, Kanuni Esasî'ye göre sulh akdi veya harp ilanı gibi konularda Padişah yetkili olduğu için, en azından muhtasar bir devletin mevcudiyetinin temin edilmesi amacıyla Ahidnamenin kabulünün zarurî olduğu da Zabıtnâmede yer almaktadır.

Mezkûr haberde, Şûrâ-yı Saltanat'ta Zabıtnâmenin kıraatı müteakib, Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın bir nutuk irâd ettiği ve sulh şartlarının efkârı tedhîş edecek kadar vahim olduğunu, bunun da çok zor bir durum olduğunu; diğer taraftan da reddedilmesi halinde ise mahv-i katî ile tehdit edildiğini beyan etmiştir. Sadrazam, İstanbul'un bizde kalması ve Osmanlı Devleti'nin varlığının devam etmesi, Padişahın metanet ve siyasetteki zekâsının bir sonucu olduğunu söyleyerek aksi takdirde bizim sonumuzun da Avusturya İmparatorluğu gibi olacağını ifade etmiştir. Yine Sadrazam Damat Ferid Paşa, varsa Muahedenin kabulünü reddedenlerin mütalaalarını zabta geçirip imzalamalarını istemiştir. Sadrazam Damat Ferid Paşa'dan sonra Mustafa Sabri Efendi, Hadi Paşa, Müşir Kazım ve Osman; Ayan'dan Rauf Paşalar ve Abdurrahman Şeref Bey birer nutuk irâd ederek Muahede-i Sulhiye'nin kabulünün elzem olduğunu belirtmişlerdir.

Vakit gazetesi 24 Temmuz tarihli haberde şu bilgileri de vermektedir: Şûrâ-yı Saltanat'ta irâd edilen nutuklardan sonra, Padişahın emriyle Muahedenin imzalanmasını kabul edenlerin ayağa kalkmaları istenmiş ve sadece Topçu Ferik Rıza Paşa ayağa kalkmayarak Muahedenin imzalanmasını reddetmiştir. Şûrâ-yı Saltanat bundan sonra sona ermiştir. *Vakit*, son olarak 24 Temmuz 1920 tarihli nüshasında İkinci Saltanat Şûrâsı'na Vükelâ'dan başka katılanların isimlerini de yayınlamıştır.

ALTINCI BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE MİLLÎ MÜCADELE CEPHELERİ HAKKINDAKİ
HABER VE YAZILAR
(1920-1922)

A- MİLLÎ MÜCADELE CEPHELERİ

Kurtuluş Savaşı'ndaki muharebeler üç cephede yapılmıştır: Batı Cephesi, Güney Cephesi ve Doğu Cephesi. Batı Cephesi'nde 1919 Mayıs ortalarından 1922 Eylül başına kadar süren savaşın ilk yarısında, Kuvâ-yı Millîye mücadele etmiştir. 1920 yılının sonlarından itibaren bu cephede Düzenli Ordu mücadeleye başlamıştır. Güney Cephesi'nde 1920 ve 1921 yıllarının ilk aylarında Fransızlara ve onların işbirlikçileri Ermenilere karşı daha çok Kuvâ-yı Milliye çarpışmıştır. Doğu Cephesinde ise Ermeniler ve Gürcülerle savaşı, bölgede terhis edilmemiş olan Onbeşinci Kolordu yapmıştır⁶³⁰. Millî Mücadele'deki cephele hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

1- Doğu Cephesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı esnada Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan ve Batum) düşman tarafından henüz işgal edilmemişti⁶³¹. Ermenistan, Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'den toprak talebini açıkça dile getirmiş⁶³² ve ayrıca Ermeniler, Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesi gereğince de Anadolu'nun doğusunda bir Ermenistan devleti kurmak istiyorlardı⁶³³.

İtilaf Devletleri tarafından bölgenin Ermenilere verilmesi ve Ermenilerin bölgede kıtâl ve tecavüzlere başlaması bölgedeki Müslümanların tepkisine neden olmuştur. Bunun için 22 Mart 1920'de Kâzım Karabekir Paşa, Erivan Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığı'na bir mektup göndererek Ermenilerin bu hareketlerini kınamıştır. Aynı tarihlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa da Ermeni mezâlimini devletler nezdinde protesto etmiştir⁶³⁴.

Kâzım Karabekir Paşa, 26 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti'ne müracaat ederek, Denikin ordularının Bolşevikler önünde yenildiğini ve onu takip eden Bolşevik

⁶³⁰ Mete TUNÇAY ve diğerleri, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, IV, s. 68

⁶³¹ S. TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya* ..., s. 231.

⁶³² F. ÇİLOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, Doğan Kitap A.Ş. 1999, s. 54.

⁶³³ N. KILAVUZ, "*Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar...*", s. 63-63.

⁶³⁴ S. TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya* ..., s. 232.

ordularının Kars, Ardahan, Batum'a girmeleri hâlinde geri almanın mümkün olamayacağını, bu bakımdan harekâta başlanması gerektiğini ve harekât için izin verilmesini istedi⁶³⁵. Ancak TBMM, San Remo Konferansı'nın devam ediyor olması⁶³⁶, Sovyet Hariciye Komiseri'nin Kürdistan, Lazistan, Batum ve Doğu Trakya'da "referandum" yapılması teklifinde bulunması, bu tarihlerde Anadolu'da bazı ayaklanmaların olması, Yunanlıların taarruza geçme ihtimali ve İngilizlerin Kafkasya'daki kuvvetlerini henüz çekmemiş olmasından dolayı⁶³⁷ Ermenistan seferine hemen izin vermemiştir.

Ankara Hükümeti'nin 20 Eylül 1920'de izin vermesi üzerine⁶³⁸ Doğu Cephesi Komutanlığı harekete geçerek 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Merdenek'i ve 30 Ekim 1920'de Kars'ı geri aldı. Türk Ordusunun 6 Kasım'da Gümrü'ye doğru ilerlemesi üzerine Ermeniler mütareke teklifinde bulundular⁶³⁹. Ankara Hükümeti, Gümrü'nün boşaltılması koşuluyla mütarekeyi kabul edeceğini bildirdi. Ancak Ermenilerin bunu kabul etmemesi üzerine ilerleme sürdürülerek Iğdır ele geçirildi. Sonunda Ermeniler Gümrü'yü boşaltmak zorunda kaldılar ve 20 Kasım'da mütareke sağlandı. Yapılan müzakereler sonucunda 2-3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalandı⁶⁴⁰. Böylece Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır yeniden anavatana katılmış ve bu cephedeki askerlerimizin bir kısmının Batı Cephesi'ne gönderilmesi imkânı hâsıl oldu. Ancak imzadan bir gün sonra Bolşevikler Ermenistan'a girdiler. Yeni idare bu antlaşmayı kabul etmedi. Doğu sınırimız, Ruslarla yapılan 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmalarıyla kesinlik kazandı⁶⁴¹.

2- Güney Cephesi

Güney Cephesi'nde Fırat Irmağı'nın doğusunu İngilizler, Adana, Kilis ve İskenderun civarını ise Fransızlar işgal etmiştir. Ayrıca bölgede Ermeniler de bulunuyordu. Güney Cephesi'nde bulunan Türk kuvvetlerinin merkezi Diyarbakır olup ve bu kuvvetler Onüçüncü Kolordu'ya bağlıydı.⁶⁴²

⁶³⁵ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 234-235.

⁶³⁶ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 54-55

⁶³⁷ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 236.

⁶³⁸ Celal ERİKAN, **100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi**, Gerçek Yayınevi 1971, s. 97.

⁶³⁹ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 238-244.

⁶⁴⁰ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 56.

⁶⁴¹ Abdulhaluk Mehmet ÇAY, **Tarih: Cepheler ve Muharebeler**, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009, s. 2.

⁶⁴² F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 80.

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgallere karşı ilk direniş Güney Cephesi'nde oldu. İskenderun'a asker çıkaran Fransızlar, 18 Aralık 1918'de Dört Yol'u işgal etmişlerdi. Ertesi gün yani 19 Aralıkta ise Karaköse köyünü işgal etmek isteyen Fransızlara karşı, Mehmet Çavuş (Mehmet Kara) ve müfrezesi silahlı direniş göstermiş; bu olay Millî Mücadele'de "*ilk kurşun*" ve bu Kuvâ-yı Milliye birliği de Anadolu'da işgal güçlerine karşı oluşturulan "*ilk millî teşkilât*" olmuştur⁶⁴³.

15 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş, 24 Mayıs 1919'da ise Urfa İngilizler tarafından işgal edildi. Ancak İngiliz işgali kalıcı olmadı. Çünkü 15 Eylül 1919'da Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerinin tebdili hakkındaki İngiliz-Fransız Mukavelesi'nin imzalanması sonucunda İngilizler, işgal ettikleri yerleri Fransızlara bıraktı⁶⁴⁴. 29 Ekim 1919'da Fransızlar Maraş ve Urfa'ya girdiler. Fransızların bölgedeki Ermenilere silah vermeleri bölgedeki durumu tamamen değiştirdi⁶⁴⁵.

31 Ekim 1919'da Maraş'ta Sütçü İmam hadisesinden sonra Fransızlar, yöre halkı üzerindeki baskıyı daha da arttırdı. 29 Kasım'da Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Kurtoğlu Salim Bey ve Kılıç Ali Bey'in yönetimindeki Maraş Kuvâ-yı Milliyesi, 21 Ocak 1920'de Fransızlara karşı büyük bir direniş başlattı. Kuvâ-yı Milliye'nin verdiği mücadeleler sonucunda 12 Şubat 1920'de Fransızlar Maraş'ı boşaltmak zorunda kaldılar⁶⁴⁶.

Bu arada Fransızlar, Maraş'taki yenilgiyi hazmedemedikleri için Antep ve çevresindeki baskılarını arttırdılar. Bölgedeki Kuvâ-yı Milliye birlikleri gerekli tedbirleri aldı ve Antep Heyet-i Merkeziyesi tarafından Antep-Kilis Yolu Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına Şahin Bey getirildi. Şahin Bey, Fransız birliklerine karşı başarılı mücadeleler yaptı, ancak 28 Mart'ta şehit oldu. Bunun üzerine millî kuvvetleri örgütlemeye daha önceden görevlendirilen Kılıç Ali Bey, Fransızlara ve Ermenilere karşı mücadelelere başladı. 26 Nisan 1920'de Birinci Mağarabaşı Muharebesi'nde Kuvâ-yı Milliye, Fransız ve Ermenilere karşı büyük bir başarı kazandı. Bu başarıdan dolayı Fransızlar Ankara Hükümeti'ne başvurarak 29-30 Mayıs'tan geçerli olmak üzere 20 günlük bir mütareke imzaladılar. Ancak Fransızlar bu mütarekeye sadık kalmadılar⁶⁴⁷.

⁶⁴³ K. ÇELİK, "*Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dört Yol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu*", s. 450.

⁶⁴⁴ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., II, s. 209.

⁶⁴⁵ Zekai GÜNER, "*Antep Savunması Ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri*" **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, III, S. 6, 2007, s. 49-65.

⁶⁴⁶ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 81.

⁶⁴⁷ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 216-218.

8 Ağustos 1920'de Şefik (Özdemir) Bey, Antep Millî Kuvvetler Komutanlığına atandı. 18-19 Ağustos 1920'de Antepliler saldırıya geçmiş ve kuşatmayı yarmışlardı. Ancak Fransızların takviye kuvvet alması ve şehirde yiyecek sıkıntısının çekilmesinden dolayı, Antepliler şehri Fransızlara teslim etmek zorunda kaldılar⁶⁴⁸.

Urfa'da ise durum Antep'e göre daha iyiydi. Urfa'ya Fransızların girmesi üzerine bölgedeki Kuvâ-yı Milliye komutanı Ali Saib Bey, aşiretlerin de desteğiyle 8 Şubat 1920'de Urfa'yı kuşattı ve Fransızların şehri terk etmeleri için 24 saat süre tanıdı. Fransızların bu teklifi reddetmeleri üzerine 9 Şubat'ta Kuvâ-yı Milliye birlikleri şehre girmeye başladılar. Kuvâ-yı Milliye, hem Ermenilere karşı hem de Fransızlara karşı kış aylarında uzun ve çetin bir mücadele verdi. Fransızlar daha fazla kayıp vermemek için ateşkes talebinde bulunarak 11 Nisan'da Urfa'yı boşalttılar. Böylece bir yıllık işgal ve iki aylık şanlı bir mücadele sonucunda Urfa düşmandan kurtarıldı⁶⁴⁹.

Güneyde önemli muharebelerin yaşandığı diğer bir yer de Adana havalisi idi.⁶⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1919'da, Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığı'nı kurarak Topçu Binbaşı Kemal Bey'i komutan olarak atamış ve diğer bazı komutanları da takma isimlerle Adana'ya göndermişti⁶⁵¹. 25 Ocak ile 10 Şubat arasında Adana cephesinde şiddetli muharebeler oldu⁶⁵². Adana ve çevresinde işgale karşı üç ayrı cephedemücadele verilmiştir. Bu cepheler Adana Doğu Cephesi, Adana Kuzey (Orta) Cephesi ve Adana Batı (Mersin) Cephesi'dir. Bu cephede Millî Kuvvetler verdikleri mücadeleler sonucunda Fransızları Adana, Mersin, Tarsus ve Osmaniye'de kuşatma altına almayı başarmıştır⁶⁵³.

Gerek İngiltere'nin izlediği denge politikasından dolayı Fransa'yı Almanya'ya karşı yalnız bırakması ve gerek Fransız kamuoyunda Millî Mücadele lehinde bir hava oluşması nedeniyle nihayet Fransızlar Ankara Hükümeti ile antlaşma yapmayı kabul ettiler⁶⁵⁴. 20 Ekim 1921'de Ankara Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması neticesinde, Fransızlar başta Antep olmak üzere diğer işgal ettikleri yerleri

⁶⁴⁸ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 49-52.

⁶⁴⁹ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 82.

⁶⁵⁰ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 206-208.

⁶⁵¹ Kemal ÇELİK, "*Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge*", **Gazi Akademik Bakış**, II, S. 3, s. 106-107

⁶⁵² S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 206-208.

⁶⁵³ K. ÇELİK, "*Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk ...* s. 106-107.

⁶⁵⁴ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya** ..., s. 206-208.

boşaltmışlardır. Ankara Anlaşması'nın güney sınırına getirdiği çözümler Lozan'da aynen kabul edilmiş, ancak Hatay meselesi 1939'da lehimize sonuçlanabilmiştir⁶⁵⁵.

3- Batı Cephesi

Batı Cephesi'ndeki muharebeler Yunanlılara karşı verilmiştir. 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin himayesinde Yunan savaş gemileri İzmir Limanı'na gelerek karaya asker çıkardılar⁶⁵⁶. İzmir'in işgalinin hemen ardından Urla Yarımadası'nda bulunan Rum çeteleri, 16 Mayıs 1919'da yarımada'daki Türk köylerine saldırmaya ve yakıp yıkmaya başladılar⁶⁵⁷. Bunun üzerine burada bulunan 173. Piyade Alayı, yerel milis kuvvetlerle birlikte Rum çetelerini püskürttü. Bu olay Batı Cephesi'ndeki "ilk çarpışma" olarak kabul edilmektedir⁶⁵⁸. Daha sonra Bayındır ve Tire'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, Ödemiş'te halka silah dağıtılarak oluşturulan milis kuvvetine "Kuvâ-yı Milliye" adı verildi⁶⁵⁹. 30 Mayıs 1919'da Ödemiş Kuvâ-yı Milliyesi ile Yunan kuvvetleri arasında ilk muharebe yaşandı⁶⁶⁰.

Yunanlıların 27 Mayıs 1919 günü Aydın'ı işgal etmeleri üzerine 57. Alay Kumandanı Albay Şefik Bey, Yörük Ali Efe ve diğer efelerle görüşerek kendilerine silah ve cephane verilmek suretiyle Aydın bölgesinin ilk Kuvâ-yı Milliyesini oluşturmuştur⁶⁶¹. Yunanlılar 4 Haziran'da Nazilli'yi de işgal edince, 11 Temmuz'da Nazilli'deki Millî Kuvvetlere Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin de katılması ile büyük güç kazanılmış ve 17 Temmuz 1919'da Yunan ileri harekâtı durdurulabilmiştir⁶⁶².

Ayvalık ise 28 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir⁶⁶³. Balıkesir'e tayinleri yapılan ve Kazım Bey (Özalp) ve Albay Bekir Sami Bey'in bu yörede göreve başlamaları, buradaki teşkilatlanma çalışmalarını hızlandırmış ve Çerkez Ethem komutasında bir Kuvâ-yı Milliye birliği teşekkül etmiştir⁶⁶⁴. 12 Haziran 1919'da Bergama Yunan askeri birlikleri tarafından işgal edildi. Ancak Bergama'nın işgal edileceği daha önceden öğrenildiğinden Ondördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet

⁶⁵⁵ Bige YAVUZ, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **ATAM**, VIII. S. 23, Mart 1992, s. 281.

⁶⁵⁶ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, s. 189.

⁶⁵⁷ Süvari Yüzbaşı Ahmet, **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele**, Yayına Hazırlayan İsmail AKA, Vehbi GÜNAY, Cahit TELCİ, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 8.

⁶⁵⁸ İbrahim ARTUÇ, **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Kastaş Yay. İstanbul 1987, s. 79.

⁶⁵⁹ S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, s. 278.

⁶⁶⁰ Sabahattin SELEK, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Örgün Yay. 2002, I, s. 200, 201.

⁶⁶¹ S. SELEK, **Milli Mücadele...**, s. 211, 227.

⁶⁶² S. TANSEL, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, s. 292-294.

⁶⁶³ S. SELEK, **Milli Mücadele ...**, s. 216.

⁶⁶⁴ Yücel ÖZKAYA, "Kuvâ-yı Milliye", **ATAM**, VIII/24 Temmuz 1992, s. 457.

Paşa, 172. Alay Kumandanı Ali Bey ve diğer Millî Kuvvetler tarafından hazırlıklar yapılmıştı. 13 Haziran 1919'da başlayan taarruz (Bergama Baskını) sonucunda Yunanlılar, büyük bir bozguna uğramışlardır. Bu zafer, Kuvâ-yı Milliye'nin "*ilk zaferi*" olarak kabul edilir⁶⁶⁵.

Ancak Kuvâ-yı Milliye'nin mücadele ettiği tek düşman Yunanlılar değildi. Anadolu'da teşekkül eden Hareket-i Millîye'ye karşı İstanbul Hükümeti'nin kışkırttığı ayaklanmalar da Kuvâ-yı Milliye'yi uğraştırmıştır. Ayaklanmalar, TBMM'nin Ankara'da açılmasından sonra daha da sıklaşmıştır. Kuvâ-yı Milliye bu ayaklanmalarla uğraşırken Yunan ordusu, 22 Haziran 1920'de Milne Hattı'nı geçmiş ve Trakya'nın tamamını işgal ederek Anadolu'da da Bursa ve Uşak'a doğru ilerlemiştir⁶⁶⁶.

Yunanlıların Milne Hattı'ndan başlayan saldırısının ardından 25 Haziran 1920'de Batı Cephesi oluşturuldu ve komutanlığına Ali Fuat Paşa getirildi. Yunanlılarla asıl savaşlar bu tarihten sonra oldu. Ancak Ali Fuat Paşa, Yunan saldırıları karşısında başarısız bulundu ve Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alındı. 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye ayrılarak batı kesimi komutanlığına Albay İsmet Bey ve güney kesimi komutanlığına Albay Refet Bey getirildi⁶⁶⁷.

Bu arada Yunanlılar 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı, 12 Temmuz'da da İznik'i işgal ettiler. 6 Ocak 1921'de Bursa yönünden saldırıya geçen Yunan birlikleri, 11 Ocak 1921'de Birinci İnönü Savaşı'yla durduruldu. Ama Yunanlılar, Londra Konferansı sürerken Bursa'nın doğusundan Eskişehir yönünde yeni bir saldırı başlattılar. Bu saldırı da 23 Mart - 1 Nisan 1921 tarihleri arasında yapılan İkinci İnönü Savaşı'yla geri püskürtüldü. İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra 3 Mayıs 1921'de Batı Cephesi İsmet Paşa'nın komutanlığı altında yeniden birleştirildi⁶⁶⁸.

Yunanlılar, Sevr Antlaşması'nın imzalaması için Ankara Hükümeti'ni sıkıştırmak ve Batı Cephesi birliklerinin direncini kırmak amacıyla Temmuz 1921'de Bursa'nın güneyinden yeni bir saldırı başlattılar. Türk birlikleri, bu saldırıya karşılık verecek gerekli hazırlıkları tamamlamış değildi ve bundan dolayı düzenli olarak geriye çekildi. Bu çekilme Sakarya Irmağı'nın doğusuna kadar sürdü. Bu arada Yunan kuvvetleri 17 Temmuz 1921'de Kütahya'yı ve 20 Temmuz 1921'de Eskişehir'i işgal ettiler⁶⁶⁹.

⁶⁶⁵ S. SELEK, **Millî Mücadele...**, s. 217- 224.

⁶⁶⁶ Mete TUNÇAY ve diğerleri, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, IV, s. 69-70.

⁶⁶⁷ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 30.

⁶⁶⁸ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 30.

⁶⁶⁹ Mete TUNÇAY ve diğerleri, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, IV, s. 99.

Batı Cephesi'nin en önemli savaşlarından biri olan Sakarya Savaşı, 23 Ağustos 1921'de Yunan ordusunun saldırısıyla başladı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Sakarya Savaşı, Yunan Ordusunun 13 Eylül 1921'de Sakarya Irmağı'nın batısına çekilmek zorunda kalmasıyla son buldu. Sakarya Zaferi'nin ardından ilan edilen Tekâlîf-i Milliye Emirleri, Büyük Taarruz'un ilk işaretiydi. Uzun bir hazırlık döneminden sonra 26 Ağustos 1922'de Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığında Büyük Taarruz başladı. Ordumuz 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazandı. İzmir'e doğru çekilen Yunanlıları takip eden Türk birlikleri, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdi⁶⁷⁰.

Büyük Taarruz'un ardından 3 Ekim'de Mudanya'da mütareke görüşmeleri başladı. Mudanya'daki görüşmeler, Ankara Hükümeti, İngiltere, Fransa, İtalya murahhas heyetleri arasında gerçekleşti. Bu görüşmeler 8 gün sürdü ve Yunan murahhas heyeti bu görüşmelere katılmadı. Mudanya'daki müzakerelerde TBMM Hükümeti'ni temsilen İsmet Paşa yer aldı. Mudanya Mütarekesi'nin 11 Ekim 1922'de imzalanması ile Millî Mücadele'nin askerî safhası sona erdi. Mudanya Mütarekesi'ne göre Yunanlılar 15 gün içinde Doğu Trakya'yı boşaltacaklar ve Türkiye buraya 8.000 asker geçirebilecekti. Bununla birlikte en kısa zamanda barış antlaşması görüşmeleri başlatılacaktı⁶⁷¹.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İsmet Paşa Batı Cephesi Komutanlığı'ndan ayrılarak Hariciye Vekili oldu. Batı Cephesi Komutanlığı'na ise Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa getirildi. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra savaş ortamı tamamen ortadan kalktı ve 1 Eylül 1923'te Batı Cephesi karargâhı kaldırıldı⁶⁷².

⁶⁷⁰ C. ERİKAN, **100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi**, s. 40.

⁶⁷¹ Yılmaz ÖZTUNA, **Büyük Tarih Ansiklopedisi**, II, Bateş Yayınları, s. 488.

⁶⁷² F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 30.

B- DOĞU/ERMENİSTAN HAREKÂTI VE SONUÇLARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)

1- Doğu/Ermenistan Harekâtı Hakkındaki Haber ve Yazılar (29 Eylül -10 Kasım 1920)

a) *Erzurum'da Millîcilerin Ermenistan'a Karşı Tedârikâtı*

Verçinlor gazetesi, Tiflis'te çıkan Ermenice bir gazetenin Mustafa Kemal hakkında yazdığı bir makaleden fikarât-ı âtiyeyi naklediyor:

“Gerek Erzurum ve gerek Ankara havalisinde müsâdeme yoktur. Kafkas Cephesi'nde çete müsâdemâtı berdevamdır. Erzurum Divan-ı Harb Reisi Miralay Mustafa Bey, maiyyetinde bir miktar asker ve fakat çok pâre ve yüz kişiden mürekkebe bir heyet-i talimiye ile Sarıkamış taraflarına geçmiştir. Van havalisinden alınan haberlere göre orada iki Yeşil Alay teşkîl olunmuştur. Bunlar Ermeniler ile müsâdemede bulunarak zayıat-ı azîme ile ricat etmişlerdir. Erzurum ahalisinden buğday, arpa ve mısır toplanmıştır. Askere arpa ekmeği veriliyor. Erzurum civarında pek az erzak mevcuttur. Herkesin Mustafa Kemal'e karşı itimadı münkesir olmuştur. Artık kimse onun projelerine inanmıyor. Ahali yeis ve nevmîdiye dûçâr olmuş ve âlem ile münasebâtan mahrum kalmış olduğundan etrafta olup bitenden hiç haberi yoktur. Asker ümitsizlikten müteharrik gölgelere dönmüştür. Bunlar miyânında dûr-endişleri ise firar ediyorlar. Kimse kavga istemiyor.

Mamafih Erzurum'da Milliyetçiler büyük tedarikâta bulunuyorlar. Ankara'dan Erzurum'a seri ateşli toplar celb olunmuş ve derhal Karaköy istihkâmâtına gönderilmiştir. Erzurum Onbeşinci Alay Kumandanı Kazım Karabekir, cepheye hareket ettiğinden, yerine Miralay Kazım tayin kılınmıştır”⁶⁷³ (EK-21).

b) *Mustafa Kemal'in Ermenistan İle Müzakerâtı*

Produtos gazetesinin Anadolu'dan aldığı haberlere göre, Mustafa Kemal Ermenistan ile müzakerâta bulunuyor. Mustafa Kemal'in maksadı o cepheye bulunan ordularını başka cephelere sevk etmekten ibarettir⁶⁷⁴.

⁶⁷³ **Vakit**, 29 Eylül 1920 (1336), Numara 1008, s. 1.

⁶⁷⁴ **Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1013, s. 1.

c) *Ermenistan Hududunda Muharebeler*

Jurnal Doryan'dan:

“Bir zamandan beri Türk Milliyetçileri, Ermenistan aleyhine istihzarât-ı askeriyede bulunmaktadır. Maksatları Brest-Litovsk Muahedesi'yle Türkiye'ye verilen Batum, Ardahan ve Kars'ın yeniden işgalidir. Türkler birden bire taarruza geçmişlerdir. Türk ordusu biri Batum, diğeri Kars yolu olmak üzere iki istikamet takip etmekteymiş. Bu iki kol Miralay Kazım ve Halit tarafından idare edilmektedir. Son malumata göre Kemalçiler Oltu'yu işgal etmişlerdir. Türk kıtaâtı Batum yolunda Öğdem üzerine yürümektedirler. Azerbaycan harekâta iştirak etmemiş ise de Tatar gönüllüleri Kemalçilerle beraber çarpışmaktadır.

Ermenistan'da müfritler ile mutediller arasında bir itilâf hâsıl olamadığından memlekette tam bir zapt ü rapt hüküm-fermâ değildir”⁶⁷⁵.

d) *Ermenistan'a Karşı Taarruzlar*

Çagadamard gazetesinden 5 Teşrîn-i evvel tarihiyle alınan bir telgrafnameye göre, Mustafa Kemal kuvvetleri Sarıkamış ve Kağızman istikametinde harekât-ı taarruziyeye devam ediyorlar. Selim cihetinde büyük bir top muharebesi başlamış ve Türkler zayiât-ı vehime ile püskürtülmüştür.

Yerkir'den: Ermenistan'a karşı müretteb büyük bir hareket-i taarruziyeye dair peyderpey yeni haberler vürüd ediyor. Türk-Tatar orduları beş istikametten Ermenistan'a doğru ilerlemeye başlamışlardır. Karabekir Kazım, Oltu'ya ve Halit Sarıkamış'a doğru ilerlemektedir. Nihat, Van tarafından Bayezid ve Karakilise'ye doğru harekete başlamıştır. Nuri kumandasındaki kıtaât, Karabağ ve Zangezur cephelerini tutmuşlardır. Ermeni ordusu kemâl-i şecaatle mukavemet ediyor. Alel-husus Ermeni topçuları Türklerin müteaddit taarruzlarını geri püskürtüyor. Ermenistan'ın her tarafında umumi bir seferberlik ilan olunmuştur⁶⁷⁶.

e) *Ermenistan'ın Milliyetçilere İlan-ı Harbi*

Yerkir gazetesinin Batum muhabirinden aldığı bir telgrafnameye göre, Ermenistan Hükümeti, Milliyetçilere karşı resmen ilan-ı harp etmiştir. Ermenistan'da umumî seferberlik ilan edilmiştir. Ahali-i mahalliye Ermenistan ordusuna Oltu istikametinde icra kılınan harekât-ı taarruziyeden müteessiren Ermenistan ordusuna

⁶⁷⁵ **Vakit**, 6 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1015, s. 1.

⁶⁷⁶ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1018, s. 1.

gönüllü cem‘ine başlamışlardır. Şiran vilayetinde ahz-ı asker muamelâtına devam ediliyor⁶⁷⁷.

f) Ermenilerin Mukabil Taarruzu

Yerkir gazetesinden:

“Oltu istikametinde Ermeniler tarafından muvaffakiyetler ihrâz olunduğunu alınan telgrafnameler teyid ediyorlar. Türk taarruzunu, Ermeniler tarafından bir mukabil taarruz takip etmiştir. Ermeni askerleri, esir ve mühimmat elde ederek evvelki mevzilerini işgale muvaffak olmuşlardır. Türkler, hukuk-i düvel kavâidini pây-mal ederek esirleri katlediyorlar. Ermenistan Hükümeti, Paris’teki heyet-i mümessilesi vasıtasıyla Cemiyet-i Akvâm Meclisine müracaatla, Milliyetçiler tarafından nâ-gehâni bir taarruz-i ihanetkârâneye dâcâr olduğundan, muharebeye ibtidâr ettiğini beyan ve Düvel-i Müttefika’ca mazhar-ı muavenet olacağından ümitvar olduğunu ityân eylemiştir”⁶⁷⁸.

g) Ermenistan Taarruzu Ne Halde?

Karadeniz Sevâhilinde Cem‘olunan Kuvvetler

Jamanak gazetesinden:

“Anadolu’dan alınan haberlere göre Milliyetçiler, Karadeniz sevâhilindeki şehir ve kasabalarda cem-i kuvvete başlamışlardır. Şarkî Anadolu’da cem‘olunan altı-yedi bin kişi Ermenistan’a karşı sevk olunmak üzere sahile gönderiliyor.

Ankara’da çıkan gazetelerin beyanına nazaran, Mustafa Kemal erkân-ı harbinden Neşet, Kazım Karabekir’e yardım etmek için nezdine i‘zâm kılınmıştır.

Ermenistan taarruzu, Afyonkarahisar’da akdolunan bir mecliste takarrür etmiştir. Bu meclise Mustafa Kemal, Fuat, Karabekir vesâir milliyetçi zâbitler iştirak etmişlerdir. Malumat-ı mevsûkaya göre, bu hareket-i taarruziye, Anadolu’da Milliyetçilere karşı izhâr olunan hoşnutsuzluğu izâle yahut tahfif ve Ermenistan cephesinde ihrâz olunacak bir muzafferiyetle, ahaliyi teskîn etmek maksadına matuf bulunuyor”⁶⁷⁹.

⁶⁷⁷ **Vakit**, 10 Teşrin-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1019, s. 1.

⁶⁷⁸ **Vakit**, 14 Teşrin-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1023, s. 1.

⁶⁷⁹ **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1024, s. 1.

h) Oltu ve Sarıkamış'ın Tahliyesi

Milliyetçilerin Ermenistan'a vuku bulan taarruzları üzerine, bir müddetten beri Iğdır-Sarıkamış-Oltu-Ardahan hattında şiddetli muharebeler vukua gelmekte olduğu malumdur. Bu muharebelerin bidâyetinde Milliyetçiler, Oltu ve Sarıkamış'a yaklaşarak bazı muvaffakiyetler ihrâz ettikleri halde, bilahare Ermeni ordusunun bu havalide vaziyeti islâha muvaffak olduğunu Ermeni gazeteleri yazmışlardı.

4 Teşrîn-i evvel tarihiyle intişâr eden Ermeni gazeteleri, Ermenistan'ın Batum Konsoloshanesi'nden gelen haberlere atfen, Ermenilerin daha sağlam bir hat tutmak niyetiyle Oltu ve Sarıkamış'ı tahliye ettiklerini haber vermektedir.

Anadolu'dan Duryan'a yazılıyor: Ermeni cephesinde Millîciler tarafından ilk taarruz, Onikinci Fırka'nın Horasan'ın şimalinden Ermenistan'a girmesi ile vuku bulmuştur. İlk muharebeler bu havalide cereyân etmiştir. Oltu pîş-gâhındaki taarruz Üçüncü Fırka tarafından icra edilmektedir.

Alınabilen haberlere göre, Onbeşinci Kolordu'nun icra-yı harekât etmekte bulunduğu millîci sol cenahı Kazım Karabekir kumandasındadır. Remzi, sağ cenaha kumanda etmektedir. Ermeni ordusu ise, hudutta kâfi kuvvetlere mâlik olmadığından kuvâ-yı imdadiye vürûduna intizaren, Kağızman-Petek'e doğru çekilmeye mecbur olmuştur.

Ermeni-Kemalci muhasemâtının cereyân ettiği arazi gayet dağlıktır ve müdafaası kolaydır. Ermeni ordusunun Serdarabad ve Kars'a doğru çekilmekte olduğu zannolunuyor.

Kars şehri, oldukça yeni sistemde on iki kale ile muhâttır. 1877'de Ruslar tarafından vücuda getirilmiş olan eski kaleler buna dâhil değildir. Bu on iki kaleden altısı müdafa edebilecek bir hâldedir ve ağır topçudan hemen tamamıyla mahrum olan Kemalçileri durdurmaya kifayet edecektir. Esasen el-yevm Kemalçilerin başlıca mesaisi Kars'a değil, Iğdır cihetine matuftur ⁶⁸⁰.

i) Ermenistan'da Son Muharebeler

Ermeni gazeteleri, Millîcilerin Eçmiyazin'e doğru ilerlediklerini yazıyorlar. Serdarabad ve Erivan havalisinde mühim muharebeler vukua gelmektedir. Ermenistan harekât-ı harbiyesi yeni bir safhaya girmiştir.

⁶⁸⁰ **Vakit**, 17 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1026, s. 1.

Yerkir gazetesi, 14 Teşrîn-i evvel tarihiyle Batum muhabirinden alıp neşrettiği bir telgrafname bu hususta diyor ki:

“Türkler Kars cihetinde taarruzu tevkîf ederek tebdil-i istikamet etmişler ve Serdarabad tarafından Eçmiyazin’e doğru taarruza başlamışlardır. Serdarabad, Erivan’dan Gümrü (Aleksandrapol) ’ye giden şimendifer hattı üzerinde ve Eçmiyazin’e 35-40 km. mesafededir. Şimalden taarruz ettikleri bildirilen Azerbaycan kuvvetleri de Eçmiyazin’e hemen aynı mesafede bulunmaktadır. Şu halde Millîcilerin yeni taarruzları ile şimalden gelmekte olan kuvvetle birleşmek ve Ermenistan’ı iki kısma ayırmak gayesini takip ettikleri anlaşılmaktadır. Serdarabad, Ermenistan’ın merkezi olan Erivan’a da yakın olduğundan buralarda şiddetli muharebeler vukua gelmiş olması muhtemeldir”.

Jamanak gazetesinden: Kars havalisinde icra edilen keşifler neticesinde Millîcilerin kuvveti 15.000 – 20.000 kişiden ibaret bulunduğu anlaşılmıştır. Bunların ekserisini Karadeniz sevâhilinden celb olunan Lazlar ve Erzurum havalisinin Türkleri ve biraz da Kürtler teşkîl ediyor. Kars havalisinde Sarıkamış’a kadar bütün tepeler karla mestûr bulunuyor.

Yerkir gazetesi (14 Teşrîn-i evvel) Batum muhabirinden:

“Cephelerdeki sükûnet hüküm-fermâdır. Alınan haberlere göre, Karabekir Kazım Alaylarından maada gayr-i muntazam kuvvetler Ermenistan’da gasb ü garâtta bulunmak maksadıyla harekât-ı taarruziye iştirâk etmektedir. Türkler ile birlikte Kürt süvarileri de vardır”⁶⁸¹.

j) *Ermenistan’da Son Muharebeler*

Ermenistan’da vukua gelen son muharebelere dair Millîciler tarafından 11 Teşrîn-i evvel tarihiyle neşredilen bir tebliği, Cagadamard gazetesinden naklediyoruz:

Şark Cephesi: “İğdır istikametinde pîş-dârlarımız, yeni vâsıl olan Ermeni kuvvetlerine karşı biddefaât muharebâta bulunmuşlardır. Yirmisekizinci Topçu Kıtamız, üç saatlik muharebeden ve Ermenilerin şiddetli mukavemetinden sonra dün geç vakit Nahçıvan’ı işgal etmiştir. İki mitralyöz, tüfenk ve mühimmat iğtinâm ettik. İğdır cephesinde dünden beri Ermeniler, sekiz defa müthiş mukabil taarruzlarda bulunmuşlardır. Aras’ın sağ sahilinde bulunan kıtaâtımızı tard etmek için Ermenilerin bu taarruzları, mitralyözler ve tüfenk ateşiyle püskürtülmüştür. Ayın 10’uncu günü

⁶⁸¹ **Vakit**, 20 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1029, s. 1.

alessabah Onbirinci Ermeni kıtası leylene saha-i harbe yetişip, müstahkem mevâkiimize iki defa hücum etmiş, bir süngü muharebesi başlamış ve bu muharebe bizce müsait bir surette neticelenmiştir. Düşman çekildikten sonra Aralık civarında ahz-ı mevki etmiştir. Pîş-dârlarımız evvelki gün Ermeniler tarafından tahliye edilen Mastara'ya dün dâhil oldular. Alessabah küçük bölüklerimize karşı biddefaât mukabil taarruzlar icra edildiğinden, bölüklerimiz muvakkaten çekilmeye mecbur olmuşlardır. Mahall-i mezkûre kuvâ-yı imdadiye sevk olunmuştur. Bizce müsait muharebelere devam olunuyor. Ermeniler esna-yı ricatlarında, Eçmiyazin civarındaki köprüyü ber-hevâ etmişlerdir⁶⁸².

k) *Ermenilerin Hezimet*

Jamanak gazetesi, Trabzon'da intişar eden İstikbal gazetesinin 13 Teşrîn-i evvel tarihli nüshasında zîrdeki fıkrayı naklediyor:

Merdenk cepesinde: “600 piyade ve 150 süvariden mürekkeb bir Ermeni kuvveti, topçu ateşinin himayesi altında bir piyade taburumuza hücum etmiş ve dört buçuk saat devam eden bir muharebeden sonra, Ermeniler gayr-i muntazam surette ricata mecbur olmuştur. Kağızman havalisinde Şaban karyesi askerimiz tarafından zapt ve oradan Ermeniler defedilmiştir. Iğdır civarında tarafeyn pîş-dârları arasında müsâdemeler oluyor”⁶⁸³.

l) *Times Muhabirinin İş'arâtı*

Jamanak gazetesinden:

Times gazetesinin İstanbul muhabiri Ermenistan muharebesi hakkında diyor ki: “Millîci Türkler, Merdenk-Sarıkamış-Kağızman hattını tutup, ırken Ermeni olan Iğdır'ı topa tutuyorlar ve şehir-i mezkûre takarrüb ediyorlar. Henüz şiddetli muharebeler olmamıştır. Ermenistan ahali ile askerinin ahvâl-i maneviyesi ber-kemâl ve gönüllüler pek çoktur. Fakat mahrûkât fakdânı Hükümeti müşkülâta sokuyor. İngiltere Hükümeti, Ermenistan demir yolları için mahrûkât gönderilmesini emretmiştir”⁶⁸⁴.

⁶⁸² **Vakit**, 24 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1033, s. 1.

⁶⁸³ **Vakit**, 24 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1033, s. 1.

⁶⁸⁴ **Vakit**, 24 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1033, s. 1.

m) *Ermenistan’da Yeni Muharebeler*

Dün gelen haberler, Ermenistan’da muharebâtın devam ettiğini bildirmektedir. Henüz bu muharebelere dair mufassal malumat alınamamış olmakla beraber harbin, Iğdır-Kars-Kağızman hattı üzerinde vukua geldiği anlaşılmaktadır.

Jamanak gazetesi, Ermenilerin Kars havalisinde yaptıkları umumi taarruza dair Trabzon’da çıkan İstikbal gazetesinden naklen bu tafsilatı neşrediyor:

“Ermeniler piyade ve topçu kuvvetleri ile hücum etmişlerdir. Üç saat imtidâd eden müthiş bir muharebeden sonra, Ermenilerin taarruzları akîm bırakılmıştır. Kıtaâtımız derhal mukabil taarruza geçerek Bayburt Deresi’nin şarkından düşmanı tard ve teb’ide muvaffak olmuşlardır. Havalî-i mezkûre, düşmanlarımız tarafından işgal edilmişti. Merdenk cephesindeki Ermeni taarruzu da tevkîf edilmiştir. Akbaba Dağı istikametinde askerlerimiz Akdere köyünü işgal etmişlerdir”.

Yine mezkûr gazete diyor ki: “Kars havalisinde Ermeniler tarafından 14 Teşrîn-i evvel’de icra kılınan taarruz-i umumî, askerlerimizin mukavemet-i şecaatkârânesiyle neticesiz bırakılmış ve bir mukabil taarruzla düşman püskürtülmüştür. Hacıhalil Dağı süvarilerimiz tarafından işgal edilmiştir”.

Yerkir gazetesi de Trabzon’da çıkan Millîci gazetelerden zîrdeki tebliğleri naklediyor:

“16 Teşrîn-i evvel: Sağ cephe havalisinde icra kılınan tayyare keşfiyatından sonra, Ermenilerden 250 kişilik bir kuvvet iki topla Şaban köyünü işgal etmişler ve Kağızman’ın şimaline doğru ilerlemişler ise de, mukabil taarruzumuzla mezkûr köyü geri aldık ve Ermenileri Boğaztepe’ye doğru ricata mecbur ettik. Bu muharebede Ermenilerin zayıtı 40 maktûl ve birçok mecrûthan ibarettir. 2 esir, çift bâgirli 1 araba ve 6 sandık da Rus mühimmatı aldık”.

Yine mezkûr tarihli diğer bir tebliğ: “Kars tarafından gelen bir Ermeni tayyaresi Karakilise ve Berta köylerine bomba atıp geri dönmüştür. Keşşâf bölüklerimizin verdikleri haberlere göre Ermeniler, Benliahmet-Karacık hattı üzerinde keşşâf bölükleri terk etmişler ve diğer kuvvetlerini Kars’ın ilk mevâki-i müstahkemesine çekilmişlerdir”⁶⁸⁵.

⁶⁸⁵ **Vakit**, 29 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1038, s. 1.

n) *Kars Kalesi'nin Sükûtu*

Fransızca İstanbul gazetesi refikimiz Tiflis'ten aldığı telgrafnameye atfen, Kemalci kıtaâtının Kars istihkamâtını işgal ettiğini bildiriyor. Verçinlor gazetesi de, Kars'ın sukût ettiği ve Türkler tarafından bir muharebe-i şedîdeden sonra işgal olunduğu yazıyor⁶⁸⁶.

o) *Ermenistan'daki Harekât-ı Harbiye Hakkında Son Haberler*

Jurnal Doryan'ın aldığı malumata nazaran, Kars'ın sukûtundan sonra Millîciler Gümrü'yü işgal etmişlerdir.

Dün neşrettiğimiz Kars Kalesi'nin sukûtu haberimizi teyid eden bir takım malumat vürûd etmiştir. Bu malumata nazaran Kale, 4 Teşrin-i sâni'de sukût etmiştir. Jurnal Doryan gazetesinin aldığı malumata nazaran, Ermeni mukavemetinin esas noktası olan Kars, Kuvâ-yı Milliye'nin eline düşmüştür. Ermenistan'ın payitahtı Erivan'ın tahliyesine mecburiyet hâsıl olmuştur. Millîciler Kars'ı işgal ettikten sonra ileri harekete devam etmişler ve Gümrü'ye vâsıl olmuşlardır.

Kars'ta esir düşen Ermeniler 1254 kişi olup, bunlar miyânında Mevki Kumandanı General Pirumian diğer iki General, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Sâbık Harbiye Nâzırı, 12 Miralay, 160 Yüzbaşı, 21 Mülazım ve küçük zâbit vardır. İki kumandan teslim olmaktan ise intiharı tercih etmişlerdir.

Kars şehri, Erzurum'un 200 kilometre şimal-i şarkında, Gümrü'ye 70 kilometre mesafede, Kars Suyu üzerinde ve 1905 metre irtifai olan kayalık ve sarp bir boğazda mebnî müstahkem bir kaledir.

Kars malum olduğu üzere, Brest-Litovsk Muahedenâmesi ile Türkiye'ye bırakılmış ve o zaman da Ermeniler tarafından müdafa edildiği cihetle, 334 Nisan'ının son günlerinde bil-muharebe zabt edilmişti. Kars, pek mühim bir mevki-i askerî olduğu cihetle, Ruslar tarafından mükemmelen tahkîm edilmişti. Fakat kale muhit-i müdafaasının vüs'atı, kırk elli bin kişilik bir kuvve-i müdafaaya ihtiyaç gösterdiği cihetle, o zaman Ermeni kuvvetleri şehri müdafaaya kâfi gelmemişti. Mamafih mevkiinin menâatı hasebiyle epey şedid muharebeler neticesinde zabt edilmişti.

Kars, muahharen Mondros Mütarekenâmesi'nin Elviye-i Selâse'nin tahliyesi hakkındaki ahkâmına tevfikân 334-335 zarfında kıtaât-ı Osmaniye tarafından tahliye edilmiştir.

⁶⁸⁶ **Vakit**, 9 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1049, s. 1.

Kemalilerin Bir Tebliği:

Orient News, Kemalilerin Ermenistan harekât-ı harbiyesi hakkındaki şu tebliği neşrediyor:

“Şark Cephesi: Iğdır muharebesinde çekilmeye mecbur olan Ermeni askerleri, zayıyat-ı külliyyeye dûçâr olmuşlar ve 39 maktul ve müteaddid mecruh bırakarak firar etmişlerdir. 1 sahra topu, 39 tüfenk iğtinâm ve 5 Ermeni esir aldık. Bizim zayıyatımız 1 maktul ile 12 mecruhtan ibarettir”⁶⁸⁷.

2- Ermenistan’la Yapılan Mütareke ve Gümrü Antlaşması Hakkındaki Haber ve Yazılar (12-25 Kasım 1920)

a) *Ermenistan Mütareke Akdetti*

Ermeni gazeteleri, Ermenistan’ın Brest-Litovsk Muahedesi’ni kabul ettiğini ve bu muahedenin tatbiki için Gürcistan’a müracaat eylediğini yazıyorlar.

Yerkir gazetesinden: “Bizim aldığımız haberlere göre Türkler Aleksandrapol yani Gümrü’yü zapt etmişlerdir. Ermenistan ile bir mütareke akdolunmuştur. Mütareke ahkâmınca Türkiye-Ermenistan hududu Brest-Litovsk Muahedenamesi’ne tevfikân tahdîd olunacaktır”.

Çagadamard gazetesinden: “Bizim aldığımız hususi haberler, Kars’ın sukûtu tazyikât-ı diplomasiye ve harbiye neticesi olduğunu te’yid ediyor. Ermeni ordusu, masûn kalmış ve Batum Muahedenamesi ahkâmınca - ki bu muahedename mevâdd-ı mütebakiyesinin tatbikatı da Gürcistan’dan talep ediliyor - Aleksandrapol’a çekilmiştir. 7 Teşrîn-i sâni’de bir mütareke akd olunmuş ve Ermenistan’ın muhafaza-i istiklâli ve muhafaza-i can ü mal ve hürriyet-i şahsiye hakkında teminat verilmiştir”⁶⁸⁸.

b) *Ermenistan’ın Mütareke Şartları*

Verçinlor gazetesinin aldığı en son malumata göre, Ermenistan ile Millîciler arasında akdolunan Mütareke ahkâmı şunlardır:

1. Millîciler, Aleksandrapol şimendifer istasyonunu işgal edeceklerdir.
2. Ermeni ordusu, Arpaçay hududuna çekilecektir.
3. Brest-Litovsk Ahidnâmesi esas tutularak müzakerât-ı sulhiyeye ibtidâr edilecektir.

⁶⁸⁷ **Vakit**, 10 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1050, s. 1.

⁶⁸⁸ **Vakit**, 12 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1052, s. 1.

Ermenistan Hükümeti, esas itibariyle bu şerâiti kabul etmiştir. Bolşevikler Türklerle bir hatt-ı muvâsala ihdâsı için Ermenistan'ı tazyik etmişlerdir. Maahaza, Bolşevikler Ermenistan'ın istiklâli tanıyacaklarını vaad edip, yalnız 1918 senesi hudutlarına çekilmesini talep eylemişlerdir⁶⁸⁹.

c) *Ermenistan İle Mütareke Nasıl İmzalandı?*

Jurnal Doryan gazetesi, Kuvâ-yı Milliye ile Ermenistan arasında akdedilen mütarekenin imzası hakkında bir menba-ı mahsusdan âtideki tafsilatı almıştır:

Yirmialtıncı Kemalci Alayı Aleksandrapol'u işgal ettikten sonra, Teşrin-i sâni'nin 6'sında Ermenistan Hükümeti'nin resmî bir heyet-i murahhasası, karakollara müracaat ve bilâ-kayd ü şart bir mütareke akdi için Kazım Karabekir ile mülakat talep etmiştir. Ardaşes Mardikyan'ın riyaseti altında bulunan bu heyet, bir Miralay ile üç sivilden mürekkebi idi.

Ertesi günü Kazım Karabekir Kars'tan Aleksandrapol'a geliyordu. Bazı mevâkide dûçâr-ı hasar olan şimendifer hattı ile bir köprüyü, Türk şimendifer taburları tarafından tamir edilmiş olduğundan, Kazım Karabekir bir lokomotif ile gelmiş idi.

Aleksandrapol'da tarafeyn salâhiyetnâmeleri tedkîk edildikten sonra, derhal müzakerât başlamıştır. Kazım Karabekir, müzakerâtı bâ-telgraf Ankara'ya bildirmiş ve derhal mütarekenin imzası ve yirmi dört saat sonra da Kafkas Cephesi'nde muhasemâtın tatili için emir almıştır.

Mütareke Teşrin-i sâni'nin 7'sinde sabahleyin saat 10'da imzalanmıştır. Mütareke, işgal edilen arazide sivil ahalinin hukukuna riayet ve Kemalcilere Kars-Nahçıvan tarikiyle Bakü'ye doğru şimendiferle serbestî-i mürûra salâhiyet bahşediyordu. Kars ile Aleksandrapol Kemalci işgali altında kalacaktır. Ermenistan Hükümeti Ankara'ya, Kemalçiler de Erivan'a mütekâbilen birer siyasi mümessili göndereceklerdir⁶⁹⁰.

d) *Kars'ın Sukûtu ve Ankara Meclisi'nde Tezâhürât*

Şehrimize gelen Anadolu gazetelerinden naklen Jurnal Doryan'da okunduğuna göre, Kars ile Aleksandrapol arasında hayat-ı tabiiye başlamıştır. Kars'ın işgali, Mustafa Kemal tarafından Ankara Meclisi'ne Teşrin-i sâni'nin 3'ünde tebliğ edilmiş ve

⁶⁸⁹ **Vakit**, 13 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1053, s. 1.

⁶⁹⁰ **Vakit**, 15 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1055, s. 1.

beyanât-ı vakıa şiddetle alkışlanmıştır. Mektepler ve devâir-i Hükümet yirmi dört saat tatil edilmiştir⁶⁹¹.

e) Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir

Jamanak gazetesinde okunduğuna göre Mustafa Kemal, Kars'ın sukûtu ve Ermenistan'a karşı ihrâz olunan muzafferiyet münasebetiyle, Kazım Karabekir'e telgrafla tebrikatta bulunmuş ve aynı zamanda hidemâtına mükâfaten mumaileyhi Feriklik rütbesine terfi etmiştir. Kazım Karabekir bundan dolayı teşekkürâtta bulunarak, Büyük Meclis-i Millî tarafından kendisine tevdi kılınan vazifeyi vicdanın sevki dairesinde hüsn-i ifaya hazır bulunduğunu bildirmiştir⁶⁹².

f) Mütarekeden Sonra Ermenistan'da Vaziyet

Ermeni Ordusu eslihâ ve mühimmatın teslimine başlamıştır.

Yerkir gazetesinin Batum muhabirinden: “Şu sırada Ermenistan hududu 1918 senesi Devlet-i Osmaniye-Ermenistan musâlahası zamanındaki araziye ihtiva etmektedir. Millîciler ile Ermenistan Hükümeti mümessili Hadisyan arasında müzakerât-ı sulhiyeye devam olunuyor. Mütareke şerâitine tevfi kan Ermenistan Hükümeti, 23 Teşrin-i sâni'de 10 top ve 20.000 tüfenk teslim etmiştir. Mülteci ve muhacirlerin miktarı 100.000'e bâliğ olmuştur. Esliha-i saire de peyderpey teslim edilecektir. Ermeni ordusu, mükemmelen müsella h ve mücehhez bulunan Millîci ordusuna karşı artık harp edemez bir haldedir. Vaziyet, müdahale-i ecnebiye sayesinde kesb-i salah etmiştir. Buğday irsalâtına ve bazı havalinin Türkler tarafından tahliyesine intizâr olunuyor”⁶⁹³.

g) Ermenistan'la Sulh Akdedildi

Anadolu Hükümeti ile Ermenistan arasında sulh akdi için bir müddetten beri Gümrü (Aleksandrapol)'de müzakerât cereyan etmekte olduğu malumdur. Dün alınan haberlere göre, Ermenistan'la sulh müzakerâtı neticelenmiş ve şerâit-i sulhiye iki taraf murahhaslarınca imza edilmiştir. Müzakerâtta Ermenistan Hükümeti tarafından murahhas olarak Hadisyan bulunmuştur. Ermenice gazetelerin beyanına göre, Kuvâ-yı

⁶⁹¹ **Vakit**, 15 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1055, s. 1.

⁶⁹² **Vakit**, 1 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1069, s. 1.

⁶⁹³ **Vakit**, 3 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1071, s. 1.

Milliye murahhası olarak da Kazım Karabekir, Erzurum Valisi Hamit, Erzurum Mebusu Necati Beyler müzakerâta iştirak eylemiştir.

Gümrü Musâlahanâmesi mucebince Ermenistan esliha ve mühimmatını teslim etmeyi kabul eylemektedir. Yalnız 1000 tüfenk, 8 mitralyöz ve 3 top muhafaza edilecektir. Mütareke hattı tarafeyn arasında hudut ittihaz olunmuştur.

Cagadamard gazetesinin yazdığına göre, yeni Mütareke 5 Kânun-i evvel tarihinde kesb-i katiyyet etmiş ve aynı tarihte tarafeyn kuvve-i askeriyeleri Mütareke şerâiti mucebince taayyün edilen hudutlara çekilmişlerdir. Ermeniler tüfenk, mitralyöz, top, cephane, hayvanat, şimendifer makine ve vagonlarını Aleksandrapol şehrinde teslim etmeye başlamışlardır⁶⁹⁴.

h) Ermenistan Sulhu

Sulh Muahedesi Kânun-i evvel'in 2'si ile 3'ü arasında gece yarısında Gümrü'de imza edilmiştir. Sulhun imza edildiği haberi Ankara'ya vâsıl olur olmaz, Hariciye Komiseri Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisi huzurunda şerâit-i sulhiye hakkında izahat vermiştir. Şerâit-i sulhiyenin mühim noktaları şunlardır:

1. Osmanlı ve Rus, bütün cihan istatistiklerinin gösterdiği vecihle Osmanlı hududu dâhilinde Ermeni ekseriyetini hâvi hiçbir kıta arazi bulunmadığı tasdik etmiştir.
2. Hudut; Aşağı Karasu munsabbından itibaren Aras Nehri şimaline, Arpaçay ve ba'dehu Kızılçanak ve Hacıpir'den geçen dereye, Ziyaret Dağı zirvesi ve Çıldır Gölü'dür.
3. Bu hatt-ı hudut, eski Osmanlı hududu arasında vâki olup Türkiye'ye kalacak olan ve üzerinde Türkiye'nin tarihî, örfî ve hukukî alakası gayr-i kâbil-i inkâr olan arazinin vaziyet-i hukukiyesinde Erivan Cumhuriyeti şüphe ettiği takdirde, ahali-yi aslîyenin tamamen avdetini temin için muahedenin tarih-i tasdikinden itibaren üç sene mürûrunda, arazi-yi mezkûrede ârâ-yı umumiyeye müracaat edilecektir.
4. Ermenistan Hükümeti, hududu müdafaaya mahsus 8 cebel veya sahra topu ve 20 makineli tüfenk ile mücehhez ücretle müstahdem 1500 kişilik bir kıta-ı askeriyeden maada teşkilât-ı askeriye bulundurmayacaktır.

⁶⁹⁴ **Vakit**, 10 Kânun-i evvel 1920 (1336), Numara 1078, s. 1.

5. Ermenistan Hükümeti tarafından talep vukuunda dâhilî ve haricî mehâlîke karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ermenistan'a silah muavenetinde bulunmayı taahhüt eder.
6. Anakara Hükümeti, Ermenistan'dan talep hakkı olduğu tazminattan insanî ve hukukî esasâta binaen sarf-ı nazar eyley⁶⁹⁵ (EK-23).

i) Kazım Karabekir'e Bir Teşekkür

Ankara Meclisi, Hariciye Vekili Muhtar'ın teklifi üzerine, harekât-ı harbiyeyi idare ve intâcda gösterdiği maharet, müzakerât-ı sulhiyenin sürat-ı mümkünede te'mini sebebiyle Şark Orduları Kumandanı ve Heyet-i Murahhasa Reisi Kazım Karabekir'e teşekkürde bulunulmasını teklif etmiş ve teklif kabul edilmiştir⁶⁹⁶.

3- Gürcistan ile Yapılan Antlaşma Hakkındaki Haber ve Yazılar (31 Ocak 1920-4 Mart 1921)

a) Anadolu-Gürcistan Arasında Bir İtilaf Akdedildi

Kuvâ-yı Milliye Batum üzerine hücum etmeyecek, Bolşevikler Gürcistan'a hücum ederlerse bîtaraflığını muhafaza edecek.

Yerkir gazetesi Batum'dan şu telgrafnameyi almıştır:

“Kazım Karabekir ile Gürcistan bir itilafname akdettiler. Bu itilafname iki devletin siyaset-i mütekabilesini tayin ediyor.

Evvela, Kuvâ-yı Milliye Batum üzerine hücum etmeyecektir.

Sâniyen, Gürcistan ile Bolşevikler muharebeye giriştikleri takdirde Kuvâ-yı Milliye bîtaraflığını muhafaza edecektir”

Cağdamard gazetesine nazaran, Tiflis'teki Hürriyet Fırkası Reisi Aziz Şerif Bey, Gürcistan Hükümeti'ne bir muhtıra vererek, Gürcistan İslâmları tarafından âtideki matalibâta bulunmuştur:

1. Gürcistan'a Türk muallimleri celb etmek,
2. Türkler için bir darülfünun küşâd etmek,
3. Bir kiraathane ve bir Türk tiyatrosu tesis etmek,
4. Türkçe her cins neşriyata hürriyetname vermek,
5. Pazar günleri Türkleri istirahatata mecbur eden kararı lağvetmek ⁶⁹⁷.

⁶⁹⁵ **Vakit**, 23 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1091, s. 1.

⁶⁹⁶ **Vakit**, 25 Kânun-ı evvel 1920 (1336), Numara 1091, s. 2.

⁶⁹⁷ **Vakit**, 31 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1099, s. 1.

b) *Ardahan ve Artvin’de Türk Bayrağı*

Cagadamard gazetesinden:

Millîcilerin, Ardahan, Artvin ve Batum’un kendilerine teslim edilmek şartıyla Gürcistan’a muavenetlerini teklif ettiklerini, Batum muhabirimiz bildirmişti. Gürcistan Hükümeti, bu teklifâtı evvel-emirde ağır bularak reddetmiş ise de, bilahare yalnız Ardahan ve Artvin hakkında muvafakat etmiştir. Bu münasebetle Ankara Meclis-i Kebiri, Anadolu devâir-i resmîyesine telgrafla zîrdeki tamîmi neşretmiştir:

“Gürcistan Hükümeti, ekseriyet-i nüfusu İslâm olan Ardahan ve Artvin’in bize teslimi için vuku bulan müracaatlarımıza cevap-ı muvafakat vermiştir. Gürcistan’ın Ankara Mümessili, sâlifüzzikr iki şehrin teslim edildiklerini Hariciye Vekilimize bildirmiştir. Bu suretle, Gürcistan ile Türkiye münasebâtı bir kat daha takviyet bulmuştur. Ardahan Gürcü memurîn-i askeriye ve mülkiyesi, 23 Şubat’ta Ahıska’ya çekilmişlerdir. Aynı zamanda bizim mümessilimiz ahalinin meserretli nümayişleri arasında şehirde tesis-i hükümet etmiştir. Askerimiz Ardahan’a girince ahali kemâl-i hararetle sancağımızı selâmlamıştır. Bu suretle Ardahan ahalsi anavatana kavuşmuştur. Binaenaleyh bu şanlı muzafferiyet münasebetiyle, Ardahan ve Artvin’in anavatana ilhâkı haberi tebşîr olunarak her tarafta ilan edilmelidir. Bu münasebet-i müteyemmene ile Şubat’ın 23’üncü günü vakt-i zuhrde Kars Kalesi’nden toplar endaht edilmiştir”

Trabzon Müdafaa-i Milliye Komitesi tarafından Kazım Karabekir Paşa’ya zîrdeki tebrik telgrafnamesi keşîde kılınmıştır:

“Ardahan ve Artvin’in anavatana ilhâkı haber-i beşaretini büyük sevinçlerle aldık ve bu haber-i sürûru hemen her tarafa ilan eyledik. Bu iki Türk şehrinin istihlâsı, Zât-ı Devletlerinin semere-i muvaffakiyetidir. O şehirler ki, uzun müddetten beri tahammül-fersâ bir ribka altında ızdırab çekmekte ve mukaddes sancağımızın sâyesinden mahrum kalmakta idi. Hudud-i şerefiyemizi tehdit eden tehlikelere karşı kemâl-i şecaatle müdafaa, kardeş topraklarımızı esaretten tahlîs ve en müşkil zamanlarda milletin şan ve şerefini iade ettiğinizden dolayı, millet namına Zât-ı Devletlerine en hararetle ve halisâne tebrikât ve ihtiramâtımızı takdime müsâraat ederiz”⁶⁹⁸.

⁶⁹⁸ **Vakit**, 4 Mart 1921 (1337), Numara 1162, s. 1.

4- Moskova Antlaşması Hakkındaki Haber ve Yazılar (30 Mart-20 Ekim 1921)

a) Moskova'da İmza Edilen Muahede Hakkında Malumat

Son posta ile gelen Tan gazetesi Anadolu-Rusya Muahedesini hakkında şu malumatı veriyor:

“22 Mart tarihi ile Moskova'dan çekilen bir telsiz telgraf, Sovyet ve Ankara Hükümet-i Milliyesi arasında, Mart'ın 16'sında bir muahede imzalandığı söyleniyor. Bu mukavele mücebinde her iki taraf, tarafeynden birine cebren kabul ettirilen beynelmilel hususatı tasdik etmemeyi deruhde ediyor. Bu muahede Türk hududu Misak-ı Millî'deki hudutlardır. Batum havalisi vâsi' bir muhtariyet şartıyla Gürcistan'a avdet etmektedir.

Nahçıvan, Azerbaycan hâkimiyeti altında muhtar bir arazi olacaktır. Ardahan ve Kars havalisi Türkiye'ye ait telakki edilmiştir. Rusya ile Türkiye arasındaki eski muahedeler mülğadır ve Türkiye'yi Rusya borcundan ibrâ etmiştir.

Her iki taraf arazileri üzerinde diğer memleketi idare edeceğini iddia eden veyahut tarafeynden birine karşı mücadele edecek olan hiçbir hükümet tasdik edilemeyecektir”⁶⁹⁹.

b) Türk-Rus Muahedenamesinin Büyük Millet Meclisi Tarafından Kabulü

Büyük Millet Meclisi, 5 muhalif ve 1 müstenkif reye karşı 201 rey ile muahedeyi kabul etmiştir. Muahedenamenin 1. Maddesi mücebinde Rusya, Türkiye Hükümet-i Milliyesi cânibinden tanınmamış hiçbir beyneddüvel senedi tanımamayı kabul etmektedir⁷⁰⁰.

c) Türk-Rus Muahedesinin Metni

Muahede 16 maddeden ibaret olup Yusuf Kemal, Rıza Nur Beyler ve Ali Fuat Paşa ile Yorgi Çiçerin ve Celal Korkmazov'un imzalarını muhtevindir.

Madde 1 — Tarafeyn-i Âkideynin her biri, tarafeynden birine kerhen tahmîl olunmak istenilen muahede-i sulhiye veya diğer bir beyneddüvel senedi tanımamayı esas olarak kabul eder. Rusya Şûraları Federatif ve Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti, el-yevm Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilmekte olan Türkiye Hükümet-i

⁶⁹⁹ **Vakit**, 30 Mart 1921 (1337), Numara 1187, s. 3.

⁷⁰⁰ **Vakit**, 30 Temmuz 1921 (1337), Numara 1308, s 1.

Milliyesi'nin muteber addetmediği Türkiye'ye ait hiçbir beynelmilel senedi tanımamayı kabul eder.

İşbu muahdedede, mezkûr Türkiye mefhumunda 28 Kânunusani 1920 ve 1336 da İstanbul'da münakid Meclisi Mebusan tarafından tanzim ve matbuat ile bilcümle devletlere tebliğ olunan Misakı Millî Ahidnamesi'nin ihtiva ettiği arazinin dâhil bulunduğu kabul edilmiştir.

Türkiye'nin şimal-i şarkî hududu, Bahr-i Siyah sahilinde kâin Sarp karyesinden başlayarak Hedis'den geçen hat ile tahdîd edilmiştir. Hatt-ı taksim-i miyâh...

Şavşat Dağı, Fani Dağı, oradan hatt-ı hudut daimen Ardahan ve Kars sancaklarının hutût-i şimaliye-i idariyesini ve Arpaçay'ı ve Aras Nehri ve Talveg hattını Karasu munsabbına kadar takib eder.

Madde 2 — Türkiye işbu Ahidnamenin 1. Maddesinde gösterilen hududun şimalinde bulunup evvelce Batum Livası'na ait olan arazi ile birlikte, Batum liman ve şehri üzerindeki hakk-ı metbûiyetini Gürcistan'a şu şerâitle terke rıza gösterir:

Evvelâ: İşbu maddede tahsis ve tayin olunan mahâll ahali her cemaatin dinî ve harsî hukukunu temin ve mahall-i mezkûreye ahalinin arzularına muvafık bir tarz-ı tasarruf arazi idhâlına imkân bahşedecek vâsi bir muhtariyet-i idariyeye nâil olacaktır.

Sâniyen: Batum Limanı tarikiyle Türkiye'ye giden veya gelen bilcümle mevâdd ile eşya-yı ticarîyenin gümrük resmine tâbi tutulmayarak, bilâ-mezâhim ve bilcümle rûsûm ve tekâliften muaf olarak serbest bir surette imrârı hakkı ile her nevi masârif-i hususîyeden azâde olarak, Batum Limanı'ndan istifade hakkı Türkiye'ye temin edilmiştir.

Madde 3 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, işbu Muahedename'nin merbûtunda musarrah hudut dâhilinde, Nahçıvan kıtasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkîl etmesine, Azerbaycan'ın işbu hakk-ı himayesini bir devlet-i sâliseye asla terk etmemesi şartıyla muvafakat etmişlerdir.

Nahçıvan arazisinin Aras Nehri talveginin şarkında ve Dağna Dağı (3829), Veli Dağı (4121), Bağırsık Dağı (587), Kömürlü Dağı (930)'ndan başlayarak ve Saraybulak (8070) Dağı'ndan geçerek (Ararat İstasyonu) sâlifüzzikr arazinin Aras Nehriyle Karasu'nun nokta-i telâkisine müntehî arazi dâhilindeki müsellesüşşekil mıntıka Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan murahhaslarından mürekkeb bir komisyon tarafından tashîh olunacaktır.

Madde 4 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, Şark kavimleri arasındaki harekât-ı Milliye ve tahliskârane ile Rus erbâb-ı mesaisinin yeni bir tarz-ı içtimaî tesisine matûf mücadelesi hususundaki telâhuk ve teşâbühü bilmüşahede, işbu akvâmın (Şark akvâmının) hakk-ı hürriyet ve istiklâlini ve arzu ettikleri hükümet ile idare olunmak haklarını resmen tasdik ve teyid ederler.

Madde 5 — Boğazların bilcümle akvâmın münakalât-ı ticariyesine küşâdını ve bu hususta serbestî-i müruru teminen Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, Karadeniz ve Boğazlar hakkında beynelmilel katî bir nizamnâme ihzârı hususunda sahidâr devletler murahaslarından mürekkeb olarak bilâhare teşekkül edecek bir konferansa tevdiine muvafakat ederler. Şu kadar ki mezkûr konferanstan sâdır olacak mukarrerâtın Türkiye'nin hakk-ı hâkimiyet-i mutlakasına ve onun payitahtı olan İstanbul şehrinin emniyet ve asayişine bir gûna hâlel irâs etmemesi şarttır.

Madde 6 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, iki memleket arasında şimdiye kadar akdolunan bilcümle muahedâtın, kendi menafii mütekabileleriyle tetabuk etmediğini tasdik ederler. Binaenaleyh, işbu muahedâtın keenlemyekün ve münfesih olduğu hususunda Tarafeyn-i Müteâkıdeyn müttehîdül-efkârdırlar. Rusya'ya karşı olan bilcümle taahhüdât-ı maliyeden veya Çarlık Hükümeti ile Türkiye arasında beynelmilel senedâta müstenid muahedât-ı saireden Türkiye'nin tamamıyla iktisâb-ı serbestî eylediğini, Rusya Şûraları Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükümeti bilhassa beyan eyler.

Madde 7 — Rusya Şûraları Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükümeti, kapitülasyon usulünün her memleketin hukuk-i hükümrânisinin tamamı-i icrasıyla ve serbestî-i inkişaf-ı millisiyle kabil-i telif bir usul olmadığını bittasdik kapitülasyonları ke-en-lem-yekün ve bu usul ile münasebetdâr her hak ve vazifeyi Türkiye de münfesih addeyleyler.

Madde 8 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, arazileri dâhilinde taraf-ı diğerk memleketin veyahut aksâm-ı memlekette birinin hükümeti vazifesini deruhde iddiasında bulunan teşkilât ve tecemmüâtın teşekkülü veya ikâmeti ile diğerk memlekete karşı mücadele maksadında bulunan tecemmüâtın ikâmetini kabul etmemeyi taahhüt eyler.

Türkiye ve Rusya; Kafkasya ve Sovyet Cumhuriyetlerine karşı da muamele-i mütekabile şartıyla aynı taahhütte bulunurlar. Şurası mukarrerdir ki, işbu maddede

mezkûr Türkiye arazisi, doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin idare-i mülkiye ve askeriyesi altında bulunan arazidir.

Madde 9 — İki memleket arasındaki münasebatın adem-i inkıtâmı teminen Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, sür'at-i mümkün ile şimendifer, telgraf ve sair münakalâtın muhafaza ve tekemmülü ve iki memleket arasında bilâ-mezâhim eşhâs ve eşyanın serbestî-i imrarının temini için müttehiden tedâbir-i lâzime ittihazını taahhüt ederler. Şurası mukarrerdir ki, yolcuların ve eşya-yı ticariyenin girip çıkmasında her iki memleketin kavânin ve nizamâtı tatbik edilecektir.

Madde 10 — Tarafeyn-i Müteakıdeynden birinin, taraf-ı diğer arazisinde sakin tebaası mukim oldukları memleket kavânininden münbais hukuk ve vezâif esasatına müsteniden muamele göreceklerdir. Fakat Müdafaa-i Milliye'ye ait kavânin ve nizamâta tâbi tutulmayacaklardır. Hukuk-i aileye ve ehliyete ait mesâilde de tarafeyn tebaası, işbu madde ahkâmından istisna edileceklerdir. Mevâdd-ı mezkûre bir hususi itilafname akdiyle hallolunacaktır.

Madde 11 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, her iki memlekette birinin diğer memleket arazisinde sakin tebaası hakkında en ziyade nâil-i müsaade-i millet muamelesini tatbik muvafakat ederler. İşbu madde ahkâmı, Rusya'nın müttefikleri olan Sovyet Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin müttefiki olan Müslüman devletleri tebaalarına ait hukukta tatbik edilmez.

Madde 12 — 1918 senesinden evvel Rusya aksâmından iken, üzerlerinde Türkiye'nin hakk-ı hâkimiyeti olduğu, Rusya Şûralar Sosyalist Federatif Cumhuriyeti tarafından işbu muahede mûcebince tasdik olunan aksâm-ı arazi ahalisinden (Ardahan Kars ve saire) her biri Türkiye'yi serbestçe terk edebilecek ve eşya ü emvâlini ve nükûdunu birlikte götürebilecektir. İşbu muahede ile Türkiye tarafından hakk-ı metbûiyeti Gürcistan'a terk edilen Batum ahalisinden her biri de aynı hakkı hâizdir.

Madde 13 — Rusya, bilcümle harb esirleriyle sivil üserâdan Kafkasya ve Avrupa-yı Rusî'de bulunanları işbu muahedenin imzası tarihinden itibaren üç ay zarfında ve Asya-yı Rusî'de bulunanları altı ay zarfında, masârifi Rusya tarafından tesviye olunmak üzere Türkiye'nin şark-ı şimalî hududuna kadar sevk ve iadeyi taahhüt eder. El-ân Türkiye'de bulunan Rus harb esirleriyle sivil üserâsı hakkında da Türkiye aynı taahhütte bulunur. Bu sevk ve idarenin teferruatı, işbu muahedenin imzasını müteakip hemen akdedilecek hususi bir mukavele ile tayin ve tesbit olunacaktır.

Madde 14 — Tarafeyn-i Müteâkıdeyn, mümkün olduğu kadar az bir müddet zarfında, bir konsolosluk mukavelenamesiyle bilcümle iktisadî, malî veya işbu muahedenamenin mukaddemesinde zikrolunan iki memleket arasındaki münasebât ve revâbıtın takviyesine hâdim iktisadî, malî, sair mesâilî tanzim edici itilâfât akdine muvafakat ederler.

Madde 15 — İşbu Türk-Rus Muahedesinde, Cenub-i Kafkas Cumhuriyetlerine ait olarak mezkûr bulunan mevâddın, Türkiye ile işbu Cumhuriyetler arasında akdolunacak muahedatta mecburiyyül-kabul olması için sâlifüzzikr Cenub-i Kafkas Cumhuriyetleri nezdinde teşebbüsât-ı lâzımede bulunmayı Rusya taahhüd eyler.

Madde 16 — İşbu muahedename, muamele-i tasdikıyeye tâbi tutulacaktır. Tasdiknameler sürat-i mümkün ile Kars'ta teâtî olunacaktır. İşbu Muahedenamenin 13. Maddesi müstesna olmak üzere, tasdiknamelerin teâtisi tarihinden itibaren mer'iyül-icra olacaktır. Tasdikan-lilmakâl sâlifüzzikr murahhas vekiller, işbu muahedeyi imza ve tahtîm etmişlerdir.

İşbu Muahedename nüshateyn olarak Moskova'da 1337 (1921) senesi Mart'ının 16'ıncı günü tanzim olunmuştur⁷⁰¹.

Yorgi Çiçerin
Celal Korkmazov

Yusuf Kemal
Rıza Nur
Ali Fuat

d) Kars Müzakerâtı Hitâm Buldu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti murahhaslarıyla, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Hükûmâtı murahhasları arasında akdedilen Kars Muahedenamesi, Kars'ta 13 Teşrîn-i evvel'e müsadif Perşembe günü saat ikide merasim-i mahsusa ile imza edilmiştir. Muahedeye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına Kazım Karabekir Paşa, Burdur Mebusu Veli, Mahmut Şevket ve Mümtaz Beyler, Azerbaycan Hükümeti namına Adliye Komiseri Behbud Şahtatinsky, Gürcistan namına Harbiye Komiseri Şalva Elyava, Hariciye Komiseri Aleksander Svanidze, Ermenistan namına Hariciye Komiseri Miravyan vaz-ı imza etmiştir⁷⁰².

⁷⁰¹ **Vakit**, 5 Ağustos 1921 (1337), Numara 1314, s 2.

⁷⁰² **Vakit**, 20 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1387, s 2.

**5- Ukrayna ile Yapılan Antlaşma Hakkındaki Haber ve Yazılar
(27 Aralık 1921-19 Mart 1922)**

a) *Ukrayna İle Mühâdenet Muahedenamesi Akdi İçin Müzakerât*

Ankara, 26 Kânun-i evvel, Muhabir-i mahsusumuzdan:

Türkiye ile Ukrayna arasında münasebât-ı siyasiye tesisi ve mühâdenet muahedenamesi akdi için Ankara'da müzakerâta başlanmıştır. İçtima alenîdir ve gazeteciler müzakerâtı takip edebilmektedir. İlk içtima, dün sabah saat üçü dokuz geçe Büyük Millet Meclisi İcra Riyaseti Dairesi'nde akdedilmiştir. İçtimada Hariciye Vekili Yusuf Kemal, Celal, Hamdullah Suphi, Zekai, Ruşen Eşref Beyler bulunuyordu. Evvela Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey celseyi küşâd ederek bir nutuk irâd etmiştir. İçtimada Ukrayna Heyeti Reisi General Fronze de bir nutuk irâd etmiştir.

İçtima üç çaryek saat sürmüş ve hitâmında azaya ve gazete muharrirlerine sigara ve çaylar ikram edilmiştir. Bundan sonra bir müddet samimi surette musâhabe ile vakit geçmiştir. İkinci içtima yarın İstasyondaki dairede hafi olacak ve komisyonlar teşkil edilecektir⁷⁰³. (Lütfi).

b) *Ukrayna Muahedesinin Başlıca Mevâddı*

Ankara, 2 Kanun-i sani, Muhabir-i mahsusumuzdan:

Tarafeyn yekdiğerinin istiklâlini tanımaktadır. Ukrayna Misak-ı Millî'deki hududumuzu ve payitaht olarak İstanbul'u kabul ediyor.

Ukrayna Heyeti Reisi General Fronze ve rüfekâsı, Vekâletleri ziyaret ederek Heyet-i Vekile Erkânı ile görüşmüştür. Mühâdenet Muahedenamesi'nin bugün öğleden sonra imzası mukarrerdir. Muahedenin başlıca mevâddı şudur:

Madde 1 — Ukrayna Cumhuriyeti, hududu Misak-ı Millî ile tayin edilmiş olan Türkiye Hükümeti'ni ve Türkiye de müstakil Ukrayna Cumhuriyeti'ni müttekâbilen tanırlar.

Madde 2 — Cidallerinde aynı gayeyi takip eden iki Hükümet, rızaları olmaksızın yekdiğeri hakkında ittihaz ve tatbiki talep edilecek olan mukarrerât ve mukavelât-ı hariciyeyi tanımayacaklardır.

Madde 3 — İki Hükümet, diğere devletlerle akdedecekleri muahedât ve mukavelâttan yekdiğerini evvelce haberdar edecektir⁷⁰⁴.

⁷⁰³ **Vakit**, 27 Kânun-ı evvel (Aralık) 1921 (1337), Numara 1454, s 1.

⁷⁰⁴ **Vakit**, 3 Kanun-ı sâni 1922 (1338), Numara 1461, s 1.

c) *Ukrayna ve Kars Muahednamelerin BMM' de Kabulü*

Anadolu Ajansı (17 Mart):

Büyük Millet Meclisi'nin dünkü içtimainda, Türkiye-Ukrayna Mühâdenet Ahidnamesi, 1 muhalif reye karşı 177 rey ile ve alkışlarla kabul ve tasdik edilmiştir.

Müteakiben Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Şuralar Cumhuriyetleri arasında 13 Teşrîn-i evvel 337 tarihinde Kars'ta akd ve imza edilen Muahedename 3 müstenkif ve 12 muhalife karşı 172 rey ile kabul ve tasdik edilmiştir⁷⁰⁵.

6- *Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Şark Siyasetimize Dair İrâd Ettiği Son Mühim Bir Nutuk*

Ankara, 9 Temmuz, Anadolu Ajansı:

Rus Sefiri Araloff Cenapları, Cuma günü İran Sefiri İsmail Han Mümtazüddevele Hazretleri şerefine mükemmel bir ziyafet keşide etmiştir. Ziyafette Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Meclis Reis-i Sanisi Rauf Bey, Heyet-i Vekile Erkâmı ile mebusândan bazı zevât, İran ve Azerbaycan sefirleri hazır bulunmuşlardır.

Rus Sefiri Araloff Cenapları irad ettiği nutukta demiştir ki: “Türkiye Hükümeti'nin girişmiş olduğu mücadelede, büyük bir muvaffakiyetle nihayete doğru yürümektedir. Türkiye halkının yakın bir zamanda bu mücadeleden tam bir muvaffakiyetle çıkacağına imanımız vardır. Binaenaleyh, yakın bir âtide Türkiye ile birlikte biz Şarklıların da alakadar olduğumuz işler, başka bir safhaya girecektir. Şimdiye kadar cephelerde silahla harp ediyorduk. Silahla cidâl muvaffakiyet iktirân eder etmez, sulh halinde iktisadî sahada yeni bir cidâl başlayacaktır”.

İran Sefiri Mümtazüddevele Hazretleri nutk-i cevabîlerinde, Rus-İran münasebâtının samimiyetinden ve Şark milletleri arasında mevcut ittifak ve ittihadın takviyesine çalışacaklarından bahsettiler.

Müteakiben, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey irâd ettiği nutukta: “Efendiler, Türk milleti başladığı mücadeleye devam edecektir. Türkiye, dostlarının temenni ettikleri emellerini istihsâl edecek ve bu emellerini istihsâl edeceği güne kadar yolundan ayrılmayacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sebep-i teşekkülü, mesaisinin esası budur...”

⁷⁰⁵ **Vakit**, 19 Mart 1922 (1338), Numara 1534, s 2.

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından âtideki nutuk irad buyrulmuştur:

“Türkiye, şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabâtını değil, tarihin hakiki icabâtını takip edecektir. Filhakika, mevcut tarihlerin kaydettiği hadisât, milletlerin hakiki efkâr ü âmâl ve harekâtı değildir. Şark milletleri, kendi idareleri, kendi hisleriyle hareket etmiyorlardı. Onların başında bir takım müstebidd, keyfî hareket eden Çarlar, Hüdavendler vardı. Mazbutât-ı tarihiye, daha çok onların tatmin-i hırsı için yazdıkları vakayıdır. Biz onların hepsini yırtacağız, biz tarih yapacağız.

Efendiler! İran Devlet-i Aliyyesi, İran Devlet ve Millet-i muhteremesi, hakikaten Şark muvazene-i umumiyesinde fevkalade hâiz-i ehemmiyet bir kitledir. Şimdiye kadar Türkiye halkı ile İran halkı, hakiki ve candan bir temasa mazhar olamamıştı; çünkü başlarında öyle adamlar bulunmuştur ki, onlar buna mânîdi.

Türklerin, Şarklılar ile revâbıtı, yalnız hissiyâta mübtenî değildir; maddî, değişmez esaslara dayanmaktadır. Bugün dostlarımız emin olabilirler ki biz dost ile de, düşman ile de temasa gelebiliriz ve onlar da bizimle temas edebilirler. Fakat bu temas, mevcut samimi revâbıtı, dostluğu daima tezelzülde masûn bulunduracaktır. El-yevm vuku bulan mücadelemizin, yalnız Türkiye’ye ait olmadığını te’yîd ederim”. Alkışlar.

Mustafa Kemal Paşa süferâ’ya hitaben: “Hükümetlerinize, milletlerinize karşı kalbimizin derin hissiyât-ı darabân ettiğine emin olabilirsiniz” demiş ve şiddetle alkışlanmıştır. Geç vakte kadar samimi musâhabeler ile vakit geçirilmiştir⁷⁰⁶. (Lütfi)

C- DOĞU/ERMENİSTAN HAREKÂTI VE SONUÇLARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesinin Doğu Cephesindeki muharebeler hakkında verdiği ilk haberler, 1920 (1336) Eylül ayının Ermeni gazetelerinde yer alan haberlere dayanmaktadır. Bu haberlerde, Türk ordusunun muharebelerde büyük zayiata uğradığı, bölge halkının açlıkla mücadele ettiği ve askere arpa ekmeğinin verildiğinden bahsedilmektedir. 6 Ekim 1920 (1336) tarihli *Vakit*’te, Cagadamard ve Yerkir gazetelerine atfen verilen haberde ise Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerinin Ermenistan’a karşı taarruza başladığını ve muhtelif kollar halinde Sarıkamış, Kağızman, Oltu, Karakilise, Bayezid ve Van istikametinde ilerlemekte oldukları bildirilmektedir.

⁷⁰⁶ *Vakit*, 11 Temmuz 1922 (1338), Numara 1646, s 1.

17 Ekim 1920 (1336) tarihli *Vakit*’te ise, 4 Ekim tarihli Ermeni gazeteler kaynak gösterilerek Ermenistan’ın muharebede daha sağlam bir hat tutmak gayesiyle Oltu’yu tahliye ettiği haberi yer almaktadır. *Vakit*’in 24 Ekim tarihindeki nüshasında ise bir Anadolu Tebliğ-i Resmîsi yayınlanmış ve bu tebliğde Yirmisekizinci Topçu Kıtâatımızın Nahçıvan’ı işgal ettiği haberi verilmiştir. Kars’ın işgalden kurtuluşu haberi de 9 Kasım’da İstanbul (Fransız) gazetesi kaynak gösterilerek yayınlanmıştır. 12 Kasım 1920 (1336) *Vakit*’te ordumuzun Gümrü’yü işgal ettiği ve bunun üzerine Ermenistan’ın Brest-Litovsk Muahedenamesi şartlarını kabul etmek üzere mütareke akdetmek için Gürcistan’a başvurduğundan bahsedilmektedir. 23 Aralık tarihindeki *Vakit*’te ise Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan arasındaki sulhun metni yer almaktadır.

Vakit, 1 Aralık 1920 (1336) tarihinde Anadolu ile Gürcistan arasındaki sulh haberini vermiştir. 4 Mart 1921 (1337) tarihinde ise Artvin ve Ardahan’da Türk bayrağının dalgalandığına dair müjdeli haber okuyucularla paylaşılmıştır. 27 Kasım 1921 (1337) tarihli *Vakit*’te Türkiye-Ukrayna Muahedenamesi haberi yer almaktadır. *Vakit*’te TBMM’nin Ermenistan, Gürcistan Rusya ve Ukrayna ile imzaladığı antlaşmaların maddeleri de yayınlanmıştır. 11 Temmuz 1922 (1338) tarihli nüshada ise Mustafa Kemal Paşa’nın Şark siyasetimiz hakkındaki önemli bir nutkuna yer verilmektedir. Mustafa Kemal Paşa bu nutukta, “*Türklerin Şarklılar ile revâbıtı, yalnız hissiyâta mübtenî değildir; maddî, değişmez esaslara dayanmaktadır. Bugün dostlarımız emin olabilirler ki biz dost ile de, düşman ile de temas gelebiliriz ve onlar da bizimle temas edebilirler. Fakat bu temas, mevcut samimi revâbıtı, dostluğu daima tezelzülde masûn bulunduracaktır. El-yevm vuku bulan mücadelemizin, yalnız Türkiye’ye ait olmadığını te’yîd ederim*” demiştir.

D- GÜNEY CEPHESİ GELİŞMELERİ VE ANTLAŞMALARI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921)

1- Güney Cephesinde Türk-Fransız İlişkileri Hakkındaki Haber ve Yazılar (16 Mart-6 Kasım 1921)

a) *Kilikya’nın Tahliyesi ve İktisadî İtilâflar*

İtalya ile akdedilen itilâf imza edilmiştir. Fransa ile de bugünlerde imza edilecektir. İki itilâf, Fransa ve İtalya’ya Anadolu’da mühim bir iktisadî menâfi temin etmektedir.

Fransa-Türkiye İtilafnamesi:

Fransız kıtaâtının Kilikya'yı tahliyesinden maada, Fransız kumpanyalarına mahsus iktisadî nokta-i nazardan bir takım müsaadâtı ve imtiyazâtı ihtiva etmektedir. Bağdat Demiryolu'nun Kilikya'dan geçen kısmı Fransa'ya ait olacak. Hâlbuki demiryolunun mefrûş bulunduğu arazi Türkiye hâkimiyetinde kalacaktır. Demiryolunun şimâlindeki arazi Türkiye'ye ve cenubundaki Fransa'ya ait olacaktır. Mezkûr hat münâkalâtı gümrükten muaf tutulacaktır. Fransız mekteplerine dair Türkiye Hükümeti her türlü teminat itâ etmiştir.

Kont Sforza, Anadolu Heyet-i Murahhasası ile bir itilâf imza etmiştir. Türkiye'de İtalya'ya tahsis edilen iktisadî, ziraî, madenî sahada İtalya'nın teşrik-i mesaisi için, İtalya ile Türkiye arasında itilâf hâsıl olmuştur. Bu saha, bir taraftan Edremit Körfezi'nden Antalya'ya kadar imtidâd etmekte ve diğer taraftan Konya'ya kadar ilerlemektedir. Aynı zamanda mezkûr itilâfnamede, Türkiye İtalya'ya Ereğli Havzası'nda bir takım müsaadât-ı iktisadiye bahşetmektedir ⁷⁰⁷.

b) *Bekir Sami Bey'in İstifası*

Ankara Hariciye Vekili Bekir Sami Bey istifa etmiştir. Bu haberi tebliğ eden Anadolu Ajansı, istifanın esbâbı ve suret-i vukuu hakkında henüz vâzıh bir malumat alamamıştır. Yalnız vakayı, Bekir Sami Bey'in Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakerât neticesinde istifasını vermeye lüzum gördüğünü göstermektedir. Bekir Sami Bey, malum olduğu üzere Londra Konferansı'na iştirak eden Anadolu Heyet-i Murahhasası riyasetinde bulmuş idi. Müşarünileyh, bu vazifeyi büyük vukûf ve ihâta ile ifa etmiş ve Türk milliyetperverlerinin takip ettikleri gayeler hakkında Avrupa'da düşmanlarımız tarafından neşredilen yanlış fikirleri tashîhe muvaffak olmuştu.

Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'ndan tam bir muvaffakiyetle avdet etmemiş olmakla beraber, büsbütün eli boş dönmemişti. Yunanistan'ın mevkiini gittikçe müşkilata uğratan düvel-i muazzamanın bîtaraflığını temine muvaffak olduğu gibi, bir takım itilâflar da akdetmişti.

Ankara Meclisi'nin son içtimalarında bu mesâil mevzubahis olmuş ve anlaşıldığına göre Bekir Sami Bey, bazı mebuslar tarafından şiddetli tenkitlere maruz kalmıştır. Hariciye Vekili bunun üzerine istifasını Büyük Millet Meclisi'ne takdim etmiştir. Anadolu Ajansı, Bekir Sami Bey'den inhilâl eden Hariciye Vekâleti umurunun,

⁷⁰⁷ **Vakit**, 16 Mart 1921 (1337), Numara 1173, s. 1.

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa tarafından vekâleten idare edilmesi muvafık görüldüğünü haber vermektedir⁷⁰⁸.

c) Bekir Sami Bey'in Sebeb-i İstifası

İstanbul'dan Tan gazetesine bildiriliyor:

“Ankara'dan alınan haberler, Bekir Sami Bey'in istifası esbâbını bildirmektedir. Meclis-i Millî, Bekir Sami Bey tarafından Londra, Paris ve Roma'daki memurîn hakkında verilen izahâtı oldukça şiddetle tenkîd etmiştir. Meclis, Türk-Fransız, Türk-İtalyan İtilâflarını esas cihetiyle kabul etmiş ise de, bazı mevâddın Türk âmâl-i Milliyesine layıkıyla tevafuk etmediğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Bekir Sami Bey istifasını vermiştir”⁷⁰⁹.

d) Türk-Fransız İtilafı İmza Edildi

Ankara, 2 Teşrîn-i sâni 337, Anadolu Ajansı:

Türkiye ile Fransa arasında bir itilâf akdi için cereyan eden müzakerât hüsn-i suretle neticelenmiştir. Dün Ankara'dan gelen bir telgrafnâmeye nazaran itilâfname, Teşrîn-i evvel'in 20'inci günü sabahı Ankara'da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fransız murahhası Mösyö Franklin Bouillon tarafından imza edilmiştir.

Türk-Fransız İtilafı'nın imzası, iki devletin münasebetinde yeni bir devre açmıştır. Asırlarca yekdiğerine karşı samimi bir dostluk beslemiş olan Türk ve Fransız milletleri, bu suretle muvakkat bir fasıladan sonra tekrar eski mühâdenet devresine avdet etmiş oluyorlar⁷¹⁰.

e) Türkiye-Fransız İtilâfı'nın Metni

Tahliye ve işgal nihayet 20 Kanun-i evvel'e kadar icra ve intâc olunacaktır. İki taraf bütün esir, mevkûf ve mahpusları serbest bırakmakta ve işgal edilen yerlerde tam bir aff-ı umumî ilanını kabul etmektedir.

Hâl-i Harbin Hitâmı

Madde 1 — Tarafeyn-i âkideyn işbu itilâfnamenin imzasından itibaren aralarında hâl-i harbin nihayet bulacağını beyan ederler. Ordular, memurîn-i mülkiye ve ahali keyfiyetten haberdar edilecektir.

⁷⁰⁸ **Vakit**, 16 Mayıs 1921 (1337), Numara 1235, s. 1.

⁷⁰⁹ **Vakit**, 28 Mayıs 1921 (1337), Numara 1247, s. 2.

⁷¹⁰ **Vakit**, 23 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1390, s. 1.

Madde 2 — İşbu itilâfnamenin imzasını müteakib, tarafeyn üserâ-yı harbiyesiyle mevkûf veya mahpus bulunan Türk veya Fransız bilumum eşhâs serbest bırakılacak ve kendilerini tevkîf eden taraf masrafıyla bu hususta irâe edilecek en yakın şehre sevk olunacaklardır. İşbu madde hükmü, tevkîf, hapis veya esaretin tarihi ve mahalli her ne olursa olsun, tarafeynin bilumum mevkûfîn ve mahbusînine şâmindir.

Tahliye ve İşgal

Madde 3 — İşbu itilâfnamenin imzasından itibaren, azami iki ay müddet zarfında Fransız kıtaâtı 8. Maddede mezkûr hattın cenubuna ve Türk kıtaâtı hatt-ı mezkûrun şimâline çekilecektir.

Madde 4 — Üçüncü maddede mezkûr müddet zarfında vukua gelecek tahliye ve işgal, tarafeynin askeri komutanları tarafından tayin edilecek bir muhtelit komisyon marifetiyle tesbit olunacak suver-i eşkâle tevfikân icra edilecektir.

Madde 5 — Tarafeyn-i âkideyn, tahliye edilen arazide arazi-i mezkûrenin işgalini müteakib, tam bir aff-ı umumî ilan edeceklerdir.

Ekalliyetler

Madde 6 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misakı Millî’de resmen tanınan ekalliyetler hukukunun ve bu hususta münakid mukâvelâtın aynı esasa müsteniden kendi tarafından te’yid olunacağını beyan eder.

İskenderun’da İdare-i Mahsusa

Madde 7 — İskenderun mıntakası için bir usul ve idare-i mahsusa tesis olunacaktır. Mıntaka-i mezkûrenin Türk ırkından olan sekenesi, harslerinin inkişâfi için her türlü teshilâtın müstefid olacaklardır. Türk lisanı orada mahiyet-i resmiye-yi hâiz olacaktır.

Hudut

Madde 8 — Üçüncü maddede zikredilen hat ber-vech-i âti tesbit ve tasrîh edilmiştir:

Hatt-ı hudut, İskenderun körfezinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere intihab olunacak, bir noktadan başlayacak ve takriben Meydan-ı Ekbez’e doğru gidecektir. Şimendifer istasyonu ve bu mevki Suriye’de kalacaktır.

Oradan hatt-ı mezkûr Mersevi mevki Suriye’ye ve Karababa mevki ile Kilis şehrini Türkiye’ye bırakmak üzere cenub-i şarkîye doğru meyledecektir. Oradan

Çobanbeyli İstasyonu'nda demiryoluna mülâki olacaktır. Müteakiben Bağdat Demiryolu'nu takib edecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezire-i Ayn-i Ömer arasındaki eski yolu Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka mâlik olacaklardır. Çobanbeyli ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkileri demiryolu platformunun aksâmından addedilerek Türkiye'ye kalacaktır. İşbu itilâfnamenin imzasından itibaren bir ay zarfında, hatt-ı mezkûru tesbit etmek üzere tarafeyn murahhaslarından mürekkebe bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübâşeret edecektir.

“Türk Mezarı”

Madde 9 — Sülâle-i Osmaniye'nin müessisi Sultan Osman'ın büyük dedesi Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde kâin ve “Türk Mezarı” namıyla maruf merkadı, müştemilâtı ile beraber Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafız ile ufak bir Türk sancağı keşide edebilecektir.

Pozantı-Nusaybin Hattı

Madde 10 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçası imtiyazının, Adana vilayetinde inşa edilmiş olan şubelerin imtiyazı ile beraber imtiyazlara merbût ve bilhassa işletme ve nakliyat, ticarete müteallik kâffe-i hukuk müsaadât ve menâfi ile birlikte Fransa Hükümeti'nin irâe edeceği bir Fransız grubuna devredilmesini kabul eder.

Türkiye, Meydan-ı Ekbez'den Çobanbeyli'ye kadar Suriye arazisine demiryolu ile nakliyat-ı askeriyesini icra etmek hakkını hâiz olacaktır. Suriye dahi, Çobanbeyli'den Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde demiryolu nakliyat-ı askeriyelerini icra etmek hakkını hâiz olacaktır. İşbu parça ve şubât üzerinde esas itibariyle hiçbir tarife vaz'olunamaz. Lede-l-icab işbu kaide hilâfında hareket edebilmesi hususunu iki hükümet müttefikan tedkik etmek hakkını muhafaza ederler.

Türkiye-Suriye Gümrüğü

Madde 11 — İşbu itilâfnamenin tasdikinden sonra Türkiye ile Suriye arasında, bir gümrük mukavelesi akdi için muhtelit bir komisyon teşkil olunacaktır. Mezkûr mukavelenin şerâit ve müddet-i devamı işbu komisyon tarafından tayin olunacaktır. Sâlif-üz-zikr mukavelenin akdine kadar tarafeyn serbestî-i hareketlerini muhafaza edecektir.

Madde 12 — Kırıksuyu, Halep şehri ile şimâlde Türk kalan mıntaka arasında her iki tarafı hakkaniyet-perverâne bir surette tatmin edecek vech ile tevzî olacaktır. Halep şehri mıntakasının ihtiyacına medâr olmak üzere kendi masrafı ile Türk tarafından Fırat'tan dahi su alabilecektir.

Meralarla, Emlak ve Arazi

Madde 13 — Mukîm veya nim-göçebe ahaliden 8. Maddede tesbit edilen hattın öte veya beri tarafında kâin meralarda hakk-ı intifâ veya emlâk veya araziye mâlik bulunanlar kemâ-fi-s-sâbık haklarını istimâlde devam edeceklerdir. Bunlar işletme ihtiyaçları için serbestçe ve hiçbir gümrük veya mera resmi ve ne de sâir hiçbir resm vermeksizin hatt-ı mezkûrun bir tarafından diğer bir tarafına yavrularıyla beraber hayvanlarını âlât ve edevatlarını, tohumlarını ve mahsulât-ı ziraiyelerini nakledebileceklerdir. Bunlara müteallik rûsûmu ikamet ettikleri memlekette edâ etmeye mecbur oldukları mukarrerdir.

20 Teşrîn-i evvel 1337-1921 tarihinde Ankara'da iki nüsha olmak üzere tanzim kılınmıştır⁷¹¹ (EK-28).

İmza
Franklin Bouillon

İmza
Yusuf Kemal

2- Ankara Antlaşması'nın Tatbiki Hakkındaki Haber ve Yazılar (30 Kasım- 8 Aralık 1921)

a) *Kıtaâtımız Evvelki Gün Adana'ya Girmiş ve Şehir Teslim Alınmıştır*

Mösyö Franklin Bouillon ile Muhittin Paşa ve Hamid Bey arasında cereyan eden kısa müzakerâtı müteakib, Adana'nın suret-i tahliyesi hakkında itilâf husule gelmiş ve tesellüm heyeti ile kıtaâtımız Adana'ya dâhil olmuştur. Şehir Fransızlardan teslim alınmıştır. Adana'da ahali arasında büyük bir şevk ve neşe hüküm-fermâdır. Her taraf donanmış, askerimiz alkışlanmıştır. Asayiş yolundadır ve vilayetin aksâm-ı sâiresinin de tesellümüne devam edilmektedir. Pozantı ile Ankara arasında telefon muhaberâtı teessüs etmiştir. Adana'mızın yeniden anavatana avdeti münasebetiyle Ankara'da büyük meserret hüküm-fermâdır⁷¹².

⁷¹¹ **Vakit**, 6 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1404, s 1-2.

⁷¹² **Vakit**, 30 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1427, s 1.

b) Dört Yol ve Gazi Ayıntab'ın Teslimi

Dün, Dört Yol kasabası Fransızlardan teslim edilmiş ve idare-i mülkiyemiz teessüs etmiştir. Ahali askerimizi büyük bir şevk ve meserretle karşılamış, Hükümet Konağı'na bayrak keşidesi resminde binlerce ahali hazır bulunmuştur. Bu gün de Gazi Ayıntab tahliye edilmiş ve askerimiz şehre dâhil olmuştur.

İdare-i mülkiyenin teessüsünü müteakib bilumum Ayıntap ahali, başlarında eşraf, muteberân ve ulema bulunduğu halde bilumum mektep talebesinin iştirakiyle Hükümet Konağı önüne gelmiş ve burada nutuklar irâd edilmiş ve dualar okunmuştur⁷¹³.

c) Kıtaâtımız Mersin'e Dâhil Oldu

Dünden itibaren Adana vilayeti kâmil tahliye edilmiştir. Adana havalisi Fevkalade Kumandanı Muhittin Paşa'nın taht-ı kumandasındaki kıtaâtımız dün Mersin'e dâhil olmuş ve ahali tarafından hararetle tezâhürât ile istikbâl edilmiştir. Mersin'in teslimi ile Adana vilayetinin tahliyesi ikmâl edilmiştir. Alınan haberler, her tarafta idare-i mülkiyemizin faaliyete başladığını ve büyük bir sükûn ve asayiş hüküm sürdüğünü bildirmektedir⁷¹⁴.

d) Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannamesi

Ankara, 5 Kânun-i evvel, Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, anavatana tekrar kavuşan Adana ve havalisi halkına hitaben âtideki beyannameyi neşr eylemişlerdir. Beyanname sureti bugün berâ-yı neşr ve ilan Adana'da bulunan Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Hamid Bey'e telgrafla tebliğ edilmiştir.

Beyanname

“Asırlardan beri Türkiye'nin eczâ-yı mütemmimesinden iken Harb-i Umumî nihayetinde işgal altına girmiş ve bu defa Fransız Hükümeti ile akdolunan itilâfname mücebince idaremize avdet eylemiş olan Adana'da hükümetimiz tekrar teessüs ediyor. Adana vilâyeti ile diğer aksâm-ı memâlikimizden bir kısmının mâder-i vatana iltihâkına bizi muvaffak etmesinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ederim. Bu aksâm-ı memâlikteki halkı, Büyük Millet Meclisi namına ana yurdunda selâmlamakla

⁷¹³ **Vakit**, 3 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1461, s 1.

⁷¹⁴ **Vakit**, 5 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1463, s 1.

bahtiyarım. Her milletin en tabî ve ibtidaî hakkı olan hakk-ı hayat ve istiklâlinin tanınmasından başka bir emeli olmayan ve sulh ü sükûnetin niam ve fevâidini daima takdir eden milletimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beslemekte olduğu niyât ve hissiyât-ı sulhperverânenin yakın bir âtide herkesçe tasdik ve itiraf edileceğinden ümitvarım. Bu ciheti takdir etmiş olan Fransız Millet ve Hükümeti'ne burada beyan-ı teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Harb-i Umumî'nin mesâib ve âlâmına dûcâr olduktan sonra hâl-i sulhun avdetiyle nâil-i huzur ve sükûn olan Adana, Urfa ve Ayıntap havalisi halkının bundan sonra bütün kudretlerini memleketin teâlî ve terakkisine hasrecekleri tabîdir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu muvaffakiyetini çekemeyen bazı bed-hâhânın, General Gouraud Cenaplarının da beyannamelerinde bihakkın tasvir ettikleri vechle buralardaki anâsır-ı muhtelif hakkında vatandaşlık hissiyatına muhalif harekâta bulunacağımızı ve hatta belki de bulunduğumuzu ilân ve işâa eyleyen beynel-ahali ilka-yı nifak ve şikâka sâî olacakları bazı ahvâlden istidlâl edilmektedir. Bunun için medeniyet ve insaniyet muvacehesinde bu babda bir kaç söz söylemek isterim.

Türkiye toprağındaki anâsır-ı muhtelif asırlardan beri bir vatan evlâdına has uhuvvet ve muhabbetle yaşamış ve revâbıt-ı ictimaiyenin en kavîsi olan iştirak-i menâfi ile yekdiğerine bağlanılmış ve birçok hatırat-ı muazzeze ile bu memlekete merbût bulunmuş olduğu halde memleketin huzur ve sükûneti menfaatlerine muvafık bulunmayan müşevviklerin eser-i tahriki olarak bazı su-i tefehhümlerle son zamanlarda bazı ahvâl-i gayr-i münasibe tahaddüs etmiş olduğunu ketm ü ihfâya lüzum yoktur. Bir aile efrâdı beyinde de vukua gelebilen bu gibi muvakkat ahvâl ile netâyicinin izâlesi için bugün tam bir aff-ı umumî ilân edilmiştir. Hükümet bununla vatan evlâdı arasında su-i tefehhümâtın devamını mûcib olabilecek esbâbı ortadan kaldırmış ve vazife-i şefkati îfâ eylemiş oluyor. Şimdi ahaliye de terettüb eden vazifeler vardır. Bu vazifeleri bir kaç kelime ile hatırlatmak için bilâ-tefrik cins ve mezhep bütün ahaliye hitab ediyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bir halk hükümetidir. Menâfi-i memlekete ait hususâtta efrâd-ı milletle Hükümet arasında vazife itibariyle iştirâk vardır. Memleketin sükûna derece-i ihtiyacı izâhtan vârestedir. Düşmanların işâat-ı bedhâhânesini fiilen tekzîb lâzımdır. Hür ve mütemeddin bir millet efrâdından olduğumuzu enzâr-ı yâr ve ağyârda isbat ve te'yid etmek icab eyler. Bu sebeple Hükümete müzâheret ve menâfi-i memleketi her türlü menâfi-i şahsiyeye takdim etmek sizlere müretteb bir vazifedir. Şimdiye kadar birçok ahvâl-i fevkalâde ve vekây-i

mühimme karşısında vakar ve sükûnetini muhafaza kabiliyetini göstermiş olan halkın, bu defa da bu lüzumu takdir ederek hangi din ve unsura mensub olursa olsun beyenlerinde muhabbet-i mütekabile tesis eyleyeceğine ve muhalif akıl ve mantık hiçbir hâl ve harekette bulunmayacağına kâniim. Menâfi-i âliye-i vataniyeyi her türlü mülâhazanın fevkinde tutmak mecburiyetinde bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kanundan inhirafa tasaddi edecekler hakkında en şedîd tedâbiri ittihâz edeceğini burada ihtar etmek mecburiyetindeyim.

Memurîne de şu vesâyâda bulunmak isterim: Millet ve memleketin büyük fedakârlıklarla anavatana iltihâkını temin ettiği bu aksam-ı memâlikin mukadderatı ve halkın temin-i refah ve saadeti yed-i emanetinize mevdû'dur. Nazar-ı kanunda bilâ tefrik cins ve mezheb her fert aynı hukuka mâlik ve aynı vezâifle mükelleftir. Vazifenizin ulviyet ve ehemmiyeti nisbetinde mesuliyetinizin de azametini daima der-pîş ediniz. Hangi din ve ırka mensub olursa olsun herkes hakkında siyyânen tatbik-i adalet ve emniyet ve asayîşi muhill ve kavânin-i mevzûa ahkâmına mugayir harekât faillerini kim olursa olsun derhal pençe-i kanuna teslim eyleyiniz. Huzur ve sükûnun lâyıki ile tesisine ve Hükümetin düstur-i siyasîsi olan hâkimiyet-i kanuniyenin tecellisine sarf-ı gayret ile mükellef olduğunuzu bir an bile nazar-ı dikkatten dūr tutmayınız.

Sözüme hitâm verirken millet ve memlekete hayır ve muvaffakiyetler ve ahaliye saadetler temenni ederim”⁷¹⁵ (EK-29).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

E- GÜNEY CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER İLE ANKARA ANTLAŞMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesinde Güney Cephesi hakkındaki haberler, diğer cephelere nazaran çok daha azdır. Bu cephe hakkındaki ilk haber, 20 Haziran 1919 tarihli nüshada verilmiştir. Bu habere göre Tarsus'a Fransız süvarileri gelmiş ve şehirdeki Rumlar, Fransızları sevinçle karşılamışlardır. Mezkûr tarihten sonra uzun bir süre bu cephe ile ilgili herhangi bir haber neşredilmemiştir. 16 Mart 1921 tarihli *Vakit*'te ise Fransa-Türkiye İtilafnamesi ile İtalya-Türkiye İtilafnamesi haberleri yer almaktadır. *Vakit* bu İtilafnamelerin iktisadî yönüne dikkat çekmekte ve “iki itilâf, Fransa ve İtalya'ya Anadolu'da mühim bir iktisadî menâfi temin etmektedir” yorumunu yapmaktadır. 23

⁷¹⁵ *Vakit*, 8 Kânun-ı evvel (Aralık) 1921 (1337), Numara 1435, s 1.

Ekim 1921 (1337) tarihli *Vakit* gazetesinde Türkiye-Fransa İtilafnamesi (Ankara Antlaşması) hakkındaki habere yer verilmekte ve 6 Kasım 1921 (1337) tarihinde ise, mezkûr antlaşmanın maddeleri “*Türkiye-Fransız İtilâfının Metni*” başlığı ile yayınlanmıştır.

Vakit, Bekir Sami Beyin istifası hakkındaki haberleri de 16 ve 28 Mayıs 1921 tarihli nüshalarında neşretmiştir. Bu habere göre Türk-Fransız ve Türk-İtalyan İtilâflarını esas cihetiyle TBMM tarafından kabul edilmiş ancak, bazı maddelerinin Türk millî gayelere ve menfaatlara uygun düşmediğinden TBMM tarafından reddedilmiş ve Bekir Sami Bey istifa etmiştir. *Vakit*’te Türk-Fransız ve Türk-İtalyan İtilâflarının şartları da neşredilmiştir. 8 Aralık 1921 tarihli nüshada ise Adana’nın tekrar anavatanına iltihakı üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı beyanname yer almaktadır. Mustafa Kemal Paşa beyannamesinde özellikle bu bölgede yaşayan vatandaşlarımıza şunları söylemektedir: “*Harb-i Umumi’nin mesâib ve âlâmına dûcâr olduktan sonra hâl-i sulhun avdetiyle nâil-i huzur ve sükûn olan Adana, Urfa ve Ayıntap havalisi halkının bundan sonra bütün kudretlerini memleketin teâlî ve terakkisine hasrecekleri tabiidir.*” Mustafa Kemal Paşa ayrıca beyannamede, işgal döneminde çeşitli tahriklerin etkisinde kalarak huzur ve asayişe muhalif hareketlerde bulunanların olduğunu, böyle durumların bir aile efrâdının arasında olabilecek şeyler olduğunu belirterek TBMM Hükümeti’nin bu olayların mesulleri için aff-ı umumî ilan ettiğini söylemiştir. Yine Mustafa Kemal Paşa, TBMM Hükümeti’nin bir halk hükümeti olduğunu ve Hükümet ile millet arasını açmak isteyen düşmanlara fırsat verilmemesi gerektiğini beyan etmiştir.

F- BATI CEPHESİNDEKİ MUHAREBELER İLE MUDANYA MÜTAREKESİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1920-1922)

1- 1920 Yılı Haziran-Temmuz Ayları Hakkındaki Haber ve Yazılar

a) İzmir Cephesindeki Yunan Taarruzu

Şehrimizde intişar eden Rumca gazeteler, Venizelos tarafından Anadolu’da harekât-ı askeriye başlanması için çekilen bir telgrafnâme üzerine, İzmir cephesindeki Yunan askerinin taarruza geçtiğine ve taarruzun ilk hamlede mühim muvaffakiyetler temin ettiğine dair iki günden beri bir takım neşriyât yapmaktadırlar. Yunan menâbiinden intişar eden bu telgrafnâmelere dair ajanslar henüz hiçbir tebliğde bulunmamıştır. Bu sebeple el-yevm İzmir cephesindeki vaziyet hakkında doğru bir fikir

peyda etmek kâbil olmamakla beraber, Rumca gazetelerin neşrettikleri telgrafnâmelere nazaran Yunan askeri Salihli ve Akhisar'ı işgal etmiştir.

Yine Yunan tebliğlerine nazaran, Yunan kuvâ-yı askeriyesinin ileri harekâtı dört noktadan başlamış ve Soma kasabasıyla Dereköy, Çavuşdağ ve Aydın'ın şarkında kâin Köşk nam mevki işgal edilerek, üç ağır top, üç sahra topu, birçok mitralyöz, külliyetli levazım-ı harbiye ve Yüz Otuz Beşinci Alay'ın sancağı iğtinâm edilmiştir. Bu tebliğde Türklerin pek azim zayıata mukabil Yunanlıların 1 zâbit telef ve 100 nefer mecrûhtan ibaret olduğu da bildirilmektedir.

Yunan ordusu Başkumandanı tarafından 25 Haziran tarihiyle neşredilen tebliğe nazaran da Yunan kuvvetleri Alaşehir havalisinde tahaşşüd eden Kuvâ-yı Milliye'ye taarruz etmiş ve Alaşehir'i müdafaa eden Onüçüncü Kolordu mağlup edilmiştir. Yunan süvarisi Kolordu'nun hatt-ı ricatını kesmiştir. Kumandan Akif Bey muhasaradan yarım saat evvel Uşak'a çekilmiştir.

Yunan tebliğine göre Kuvâ-yı Milliye'nin zayıatı 8000 kişiye bâliğ olmuştur. Yunanlılar, birçok esliha, erzak vesaire ele geçirmişlerdir. Yunan müfrezeleri Alaşehir'in on kilometre şarkında bulunmaktadır⁷¹⁶.

b) *Paraskevopoulos'un Beyanâtı*

İzmir'deki Yunan orduları Başkumandanı Paraskevopoulos, Rum gazetelerine âtideki beyanatta bulunmuştur:

“Şu Mustafa Kemal'in kuvvetleri neden ibarettir? Hizmete cebir ve kuvvetle, tehdit ile aldığı bir takım köylülerden ibarettir. Bu adamlar harpten bıkmıştır. Çiftliklerini terk ederek, hayvanlarını, arabalarını Padişahın evâmirine muhalif olarak menfaat-i şahsiyeleri uğruna hareket eden zabitânın emrine vermekten usandılar. Mustafa Kemal'in kuvvetleri fena teşkil edilmiş, mühimmatsız bir ordudur. Eğer Müttefik Devletler bizim ilerlememize müsaade etseler, bu kuvvetleri berbat eder, Mustafa Kemal'i iki günde ezerim”⁷¹⁷.

c) *İzmit Müsâdemâtı*

Şehrimizde münteşir Orient News gazetesi İzmit'te İngiliz kuvvetleri ile Milliyetçiler arasında vukua gelen müsâdemât hakkında İstanbul'dan Reuters Ajansı tarafından Londra'ya gönderilen telgrafnâmeler ber-vech-i zîr telhîs eylemektedir.

⁷¹⁶ **Vakit**, 27 Haziran 1920 (1336), Numara 928, s. 1.

⁷¹⁷ **Vakit**, 29 Haziran 1920 (1336), Numara 930, s. 1.

(16 Haziran): “Dün Pencabîlerden mürekkep ileri karakollarımız İzmit cephesindeki Milliyetçiler kıtaâtı tarafından nâ-gehânî bir surette ihata edilmiştir. İngiliz kıtasına kumanda eden zabıt ricata karar vermiş ve Milliyetçilerin kumandanı ile anlaşarak, ricat eden İngiliz kuvvâsının duçâr-ı taarruz olmaması karargâr olmuştur. Küçük İngiliz kuvvetinin ilk ileri karakolları bilâ-hadise ricat etmiş ise de Milliyetçiler İngilizlerin mütebaki kuvvetleri üzerine ateş açmışlar ve 30 İngiliz yaralanmıştır. Pencabîlerin derhal muâvenetine şitâb için kuvâ-yı muâvene gönderildiği bir hatt-ı harp zırhlısı da Milliyetçileri top ateşi altına almıştır. Bugün ara sıra icra edilen endahattan maada her şey hal-i sükûndadır. Mustafa Kemal’in bundan fevkalade mükedder olduğu anlaşılıyor. Kıtaâtımıza hücum emrinin Mustafa Kemal’den mi yoksa mahallî kumandanından mı ısdâr edildiği anlaşılammıştır”.

(17 Haziran): “İzmit cephesinde İngiliz kuvvetleriyle Türk Milliyetçiler arasında vukua gelen müsâdemât esnasında İngiliz zayıtının bidayette işâr edildiğinden daha mühim olduğu anlaşılmaktadır. El-yevm îtâ edilen liste neticesinde İngilizlerden 23 mecrûh ve 15 maktul ve kayıp vardır. İskoçyalı Gordon Highlanderler Pencabîlerin imdadına koşarak daha fazla zayıata meydan vermeksizin bunları kurtarmışlardır. İngiliz donanmasının 15 cm.lik toplarla açtığı ateşin Milliyetperverler hutûtunda pek çok zayıata sebebiyet verdiği zannedilmektedir. Milliyetperverlerin bu sabah dağlar üzerinde kazdıkları siperlerde mahfaza eyledikleri müşahede edilmiştir.

Milliyetçi kıtaâtı, Filistin’de İngilizlerle harp etmiş olan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın taht-ı kumandasında olup bir mıntıkada bilumum İngiliz kuvvetleri üzerine umumi bir hücum izhar eylediği anlaşılmaktadır. Maahaza bugün yeniden sükûnet avdet eylemiştir”⁷¹⁸.

d) İzmit Havalisinde Yunan Harekâtı

24 Temmuz tarihli bir Yunan tebliğine nazaran İngiliz Karargâh-ı Umumîsi’nin talebi üzerine, İzmit’in Kuvâ-yı Milliye’den tathîri harekâtına bir Yunan kuvveti tarafından başlanmıştır. Boğaziçi’nin Anadolu sahili ve bu sahilin dâhil iki üç gün zarfında çetelerden tathîr edilecektir⁷¹⁹.

⁷¹⁸ **Vakit**, 30 Haziran 1920 (1336), Numara 931, s. 2.

⁷¹⁹ **Vakit**, 27 Temmuz 1920 (1336), Numara 947, s. 1.

e) Aydın Hadisâtı Hakkında

Rodos, 28 Temmuz: Aydın Hadisâtı hakkında İtalya ile Yunanistan arasında bir itilaf imza edilmiştir. Yunan murahhasları, İtalyan hatlarını geçmek suretiyle Yunan Kumandanının bir hata irtikâb ettiğini söylemişler ve beyan-ı teessüf etmişlerdir. Verilecek karara intizaren muvakkaten bir hudut tahdîdi için bir İtalyan ve bir Yunan zabıtinden mürekkebe bir komisyon teşkîl edilmiştir. Yunan askeri derhal çekilmiş ve tayin edilen hattı geçmeyeceğini taahhüt etmiştir⁷²⁰.

f) Mustafa Kemal Ne demiş?

Monitor Oryantal gazetesinin Londra'dan 29 Temmuz tarihiyle aldığı bir telgrafnâmeye göre, Times muhabiri Mustafa Kemal'den telsiz telgrafla bir mülakat istihisâl edebilmiştir. Mustafa Kemal demiş ki:

“Ben hiçbir zaman Yunan ordusuna karşı muvaffakiyetkârâne bir mukavemet gösterebileceğim fikrinde bulunmadım. Çünkü bunun için ne kâfi kuvvete, ne de levâzıma mâlikim. Fakat Osmanlı topraklarının harp etmeksizin işgaline de meydan vermezdim”.

Bosfor gazetesinin neşriyatına göre de, Mustafa Kemal Ankara Meclis'inin 28 Temmuz tarihli bir kararı üzerine, refakatinde meclis-i mezkûr azasından on kişi bulunduğu halde ayın 22'sinde berâ-yı teftiş İzmir cephesine gitmiştir⁷²¹.

2- 1920 Yılı Ağustos Ayı Haber ve Yazıları

a) Mustafa Kemal Yunan Karargâhına Heyet Göndermiş

Atina, 30 Temmuz – Yunan ordusuyla müzakerâta bulunmak üzere Mustafa Kemal'in Yunan Karargâhı'na on altı kişilik bir heyet-i murahhasa gönderdiği bildiriliyor. Aynı zamanda İzmir'den gelen bir telgrafnâme Mustafa Kemal'in Eskişehir ve Bilecik'te tahkikatta bulunarak Yunanlılara karşı hücum hazırlıklarında bulunduğu işâr ediyor⁷²².

b) Balıkesir'in Alındığına Dair Yunan Tebliği

Yunan Generali Paraskevopoulos tarafından imzalanan 17-30 Haziran tarihli tebliğde şayân-ı kayd noktalar şunlardır:

⁷²⁰ **Vakit**, 30 Temmuz 1920 (1336), Numara 950, s. 2.

⁷²¹ **Vakit**, 31 Temmuz 1920 (1336), Numara 951, s. 2.

⁷²² **Vakit**, 3 Ağustos 1920 (1336), Numara 954, s. 1.

“Şimal Grubu - Bir fırkamız Soma'nın 20 kilometre şimalinde Bigadiç- Giresun (Savaştepe) hattına kadar ilerlemiştir. Giresun civarında büyük bir mukavemet ibraz eden düşman, Balıkesir'e kadar takip olunmuştur. Zayıyatımız 3 zâbit ve 60 neferdir.100'den fazla düşman cesedi sayılmıştır”.

General Paraskevopoulos'un 18 Haziran - 1 Temmuz tarihli tebliğinde şu fıkralar vardır:

Şimal Cephesi – “Bu cephede icra-yı hareket eden fırkalar grubu Balıkesir'e doğru ileri hareketlerine dün de devam etmişlerdir. Düşman, Balıkesir'in cenubunda, Giresun'da ve Karakaş'ta büyük bir mukavemet göstermiştir. Şarkta ihata olunan düşman, firar etmiş ve faal bir surette takip olunarak mecrûh ve maktul olarak yüksek zayıyata uğramıştır. Saat 13'te Balıkesir işgal olunmuştur. Ekserisi kamasız 54 adet ağır sahra ve obüs topuyla 20 mitralyöz ve büyük miktarda mühimmat ve mevâdd-ı harbiye elimize düşmüştür. Üserânın adedi 1200'e bâliğ olmaktadır. Zayıyatımız nispeten daha azdır. Türk memurîni yerlerinde kalarak ordumuzun himayesi altında vazifelerini ifa etmektedirler.

Şark Cephesi – “Kıtaâtımız üç günde 130 kilometreye yakın bir mesafe kat etmiştir”.

Jurnal gazetesinde intişar eden Yunan tebliğlerine göre harekâtın tafsilatı: “Yunan ordusunun taarruz hareketi ile Haziran'ın 21. (Pazartesi) günü Akhisar civarındaki Kuvâ-yı Milliye, cepheden ve yandan hücumu uğramış ve kasaba ayın 22. günü akşam işgal edilmiştir. Onüçüncü Fırka, 23. gün Salihli ve Marmara Gölü geçidine hücum etmiştir. Yunan askeri saat 13 buçukta Salihli'ye girmiştir”⁷²³.

c) *Gemlik Tepelerinde*

Rumca gazetelerde okunduğuna göre Gemlik kasabası tepelerinde Kuvâ-yı Milliyeciler ile bir Yunan müfrezesi arasında müsâdeme vuku bulmuş ve neticede Milliyetçiler tard ve tenkîl edilmiştir. Yunanlılardan da beş maktul vardır⁷²⁴.

d) *Yunan Cephesinde Yeni Bir Hareket*

Yunan Karargâh-ı Umumisinin 1 Ağustos sene 1920 tarihli tebliği-i resmîsi:

Alaşehir mıntıkası: “Düşman, yirmi gün mukaddem Ermenistan ve Kilikya'dan celb etmiş olduğu muntazam ve gayr-i muntazam mühim kuvvetleri cem'ederek, Simav

⁷²³ **Vakit**, 3 Temmuz 1920 (1336), Numara 934, s. 2.

⁷²⁴ **Vakit**, 4 Ağustos 1920 (1336), Numara 955, s. 2.

tarikiyle Kütahya'dan hareketle, Demirci pîşdâr taburumuza hücum etmiştir. Düşman, kuvvetli olduğu ve bir süvari topçu kuvveti de istîmal ettiği halde taburumuz yirmi saat kadar düşmana kahramâne mukavemet göstermiş ve üç defa vuku bulan düşman hücumlarını tard etmiştir. Taburumuz Borlu'ya ricat etmeye olmuştur. Zayıyatımız 1 zabıt telef ve 4 zabıt mecrûh ve 100 nefer mecrûh ve elli nefer maktul veya kayıptan ibarettir"⁷²⁵.

e) *Bursa Cephesinde*

Bursa'dan Prodos gazetesine işâr edildiğine göre, Bursa cephesinde Yunan kuvvetleri karşısında duran Yirminci Türk Kolordu, Miralay Kazım Bey tarafından kumanda edilmekte olup 3500 mevcut eder. Kolordu iki fırkaya münkasım olup, fırkalardan birinin karargâhı Bilecik'te diğerinki Nevşehir'dedir.

Geçen Cuma günü 180 kişilik bir Türk kuvveti Ömerbey şarkındaki kuvvetimize taarruz eylemiştir. Gemlik'teki taburumuz onları dağıtmıştır. İnegöl'de İzzet (Bey)'in kumandasındaki çete ile Yunan müfrezesi arasında bir müsâdeme vuku bulmuş ve bu müsâdemede İzzet ile adamlarından sekiz kişi maktul düşmüştür. İnegöl, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir"⁷²⁶.

f) *Anadolu'da Yunan Hareketi*

Dün akşam intişar eden Yunan gazetelerine nazaran Yunanistan'ın, Kuvâ-yı Milliye'yi tenkîl ederek Anadolu'da sükûn ve asayîşi takrîr etmek üzere mezuniyet istihsal eylemiştir.

Bosfor gazetesi, Anadolu'daki harekât-ı askeriye hakkında şu malumatı vermektedir:

“Mustafa Kemal, bütün cephelerdeki kuvvetlerini çekerek, İzmir cephesinde tahâşşüd etmiştir. İstihbaratımıza göre Mustafa Kemal'in İzmir'deki kuvveti, her biri beş altı bin kişilik beş kolordudan mürekkeptir. Ordulardan biri Kafkasya Cephesi'nden gelen Kazım Karabekir, sâbık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sânisî Kazım, sâbık İzmir Valisi Nureddin, Ali Fuat, sâbık Kolordu Kumandanlarından Selahaddin tarafından idare edilmektedir. Mustafa Kemal ve maiyyeti Eskişehir'e yerleşmiştir"⁷²⁷.

⁷²⁵ **Vakit**, 5 Ağustos 1920 (1336), Numara 956, s. 1.

⁷²⁶ **Vakit**, 5 Ağustos 1920 (1336), Numara 956, s. 1.

⁷²⁷ **Vakit**, 6 Ağustos 1920 (1336), Numara 957, s. 1.

g) *Kazım Karabekir'in Kuvvetleri İzmir'e Naklolunmuş*

Çagadamard gazetesi, Kazım Karabekir maiyyetindeki kuvvetlerin bir kısmını Trabzon'a sevk ettiğini ve diğer kısm-ı azamini alarak İzmir cephesine hareket eylediğini bir Türk menba'dan istihbar etmiştir.

Yerkir gazetesi de, Erzurum kumandanı Kazım Karabekir kuvvetlerinin Yunanlılara karşı sevk olduğunu ve Karabekir'in Erzurum'da kaldığını ve Ermenistan'a terk olunan vilayetlerin, Ermenistan ordusuna karşı müdafaası, Mustafa Kemal tarafından Kürt aşiretlerine tevdi kılındığını haber almıştır⁷²⁸.

h) *Yunan Harekâtı*

6 Ağustos tarihli bir Yunan Tebliğ-i Resmîsi, Alaşehir mıntıkasında birkaç gün evvel Yunanlılar tarafından terk edilen Demirci mevkiinin tekrar Yunanlılar tarafından istirdâd olunarak Türk kuvvetlerinin takibi devam eylemekte olduğunu bildiriyor.

Yunan gazetelerinde okunduğuna göre, Yunan askerleri evvelki gün Karamürsel'i işgal eylemişlerdir. Şimdi İzmit'ten itibaren bütün sahil Yunan işgali altında bulunmaktadır. (Yedi satır tayyedilmiştir.)

Yuna Karargâh-ı Umumisi, 2 Ağustos tarihli tebliğinde Yunan taburlarının zayıatından bahisle diyor ki: "Taburumuz gayr-i müsavi mücadeleden dolayı 250'ye bâliğ olan zayıata uğramıştır. Bunlardan 85'i mecrûh, diğerleri ise maktul veyahut kayıptır"⁷²⁹.

i) *Adapazarı'nda Vaziyet*

Neologos gazetesinin beyanına göre, geçen Çarşamba günü Adapazarı Kemalistler tarafından tahliye edildiği cihetle umûr-i idare Türk, Boşnak ve Arnavutlardan mürekkep bir Müdafaai Hukuk Cemiyeti tarafından deruhte edilmiş idi. Fakat Cuma günü tekrar çeteler gelmişler ve ahaliye, bilhassa Hıristiyanlara pek ziyade cebr ve tazyikler göstermeye başlamışlardır⁷³⁰.

⁷²⁸ **Vakit**, 6 Ağustos 1920 (1336), Numara 957, s. 2.

⁷²⁹ **Vakit**, 9 Ağustos 1920 (1336), Numara 960, s. 1.

⁷³⁰ **Vakit**, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara 963, s. 1.

j) İtalya-Yunanistan ve On İki Ada

Atina, 10 Ağustos, (Neologos):

İngiltere ile Fransa'nın son dakikada vuku bulan müşterek teşebbüsleri neticesinde, Yunanistan tarafından der-miyân edilen her türlü itirazât bertaraf edilerek On İki Ada meselesi, suret-i dostanede halledilmiştir. Akdedilen itilaf mucebince İtalya, Rodos'tan gayri diğer bütün adaları derhal Yunanistan'a teslim edecektir. Yalnız Rodos, İtalya'nın elinde kalacak, lâkin bu adaya da muhtariyet-i vâsia bahşedilecektir.

Yunanistan ile İtalya arasındaki itilaf mucebince, eğer Kıbrıs Yunanistan'a verilirse on beş sene sonra Cemiyet-i Akvâm'ın murakabesi altında Rodos'ta ârâ-yı umumiye müracaat edilecektir⁷³¹.

k) Anadolu ve Yunanistan

Sulh Muahedemizin imzasından sonra, Anadolu'da bu muahede ile Yunanistan'a terk edilen mıntika haricindeki Yunan kuvvetlerinin vaziyet-i hukukiyesini tayin etmek zamanı gelmiştir. Yunan kuvvetlerinin Akhisar ve Alaşehir istikametinden başlayarak Anadolu dâhilinde yaptığı tevsî'-i işgal harekâtının Hükümet-i Osmaniye'nin rıza ve muvaffakiyetiyle vuku bulmadığı malumdur. Bu nokta-i nazardan mezkûr kuvvetlerin sahipleri ve kumandanları Anadolu dâhilinde her ne maksat ile hareket ettiklerini söylerler ise söylesinler Hükümet-i Osmaniye ve Türkler onları kendilerine insaniyet namına gönderilmiş yardımcı sıfatında kabul etmekte mazurdur.

Şimdi Hükümet-i Osmaniye Sulh Muahedenamesini bizim için pek mühlik ve ağır şerâiti ihtiva etmekle beraber kabul etmiştir. Demek ki Yunan kuvvetlerine Anadolu'da icra-yı harekâta mezuniyet veren devletlerin maksad-ı aslîsi hâsıl olmuştur. O halde Sulh Muahedenamesi tarafeynce tasdik edildikten sonra Anadolu'daki Yunan kuvvetleri Muahedename'nin çizmiş olduğu hudut arkasına çekilecek midir? Vaziyet-i hazıraya ve Yunan menâbiinden intişar eden bir takım haberlere bakınca böyle bir ihtimali hatıra getirmek biraz saf-derûnluk addolunabilir. (Altı satır tayyedilmiştir.)

Binaenaleyh bir taraftan Anadolu'nun temin-i asayişini düşünürken, diğer taraftan oradaki Yunan işgalinin bir an evvel Muahede hududuna ircâi çaresini aramak menafi-i hayatiyemiz icabıdır⁷³².

⁷³¹ **Vakit**, 13 Ağustos 1920 (1336), Numara 964, s. 1.

⁷³² "*Anadolu ve Yunanistan*", **Vakit**, 14 Ağustos 1920 (1336), Numara 965, s. 1.

l) *Mustafa Kemal'in Korkusu*

Orient News'den: "Mustafa Kemal kuvvetlerinin kısm-ı azami İzmir tarafındadır. Erzurum, Sivas, Trabzon ve Samsun havalisi bu kuvvetlerden tahliye edilmiştir. Mustafa Kemal, o cihetlerden nâ-gehanî bir taarruza uğrayacağından pek ziyade korkmaktadır. Karadeniz'de Sakarya Nehri'nden asilere marinalarla mühimmat naklinde devam olunuyor. Öyle görünüyor ki Kemalistlerin İstanbul'da henüz kendilerine esliha ve mühimmat ve mühimmat tedarik eden adamları vardır. Edirne'nin sükûtu ve Cafer Tayyar'ın firarı uzun müddet mektûm tutulmuştur. Kemalistler, Cafer Tayyar'ın Makedonya'ya dâhil olduğunu bile ilan etmişlerdir"⁷³³.

m) *Yunan Harekâtı*

Dün akşam intişar eden Yunan Tebliğ-i Resmîsidir:

"Kemalist ordusu, kemal-ı faaliyetle icra edilen seferberliği müteakip, cephemizin muhtelif noktalarında faaliyet göstermeye başlamıştır. Ödemiş cephesinde mühim miktarda düşman istikşâf kıtaâtı, ileri karakollarımıza yaklaşmış, fakat kolayca defedilmiştir.

Demirci cephesi: "Evvelki günkü muharebe, düşman için meş'ûm netâyic ile hitâm bulmuştur. Adeden fâik bulunmasına, süvari ve topçu ve tayyare kuvvetleri tarafından mazhar-ı muavenet olmasına rağmen, düşman tamamıyla defedilmiş. Meydan-ı harpte 200 telef ve esir bırakmıştır. Takip edilen düşman, dün Demirci'nin 10 km. kadar şarkında Eskihisar Tepelerinde tutunmaya çalışmış ise de, müfrezemizin şiddetli hücumunu müteakip tard edilmiş ve şarka doğru firara mecbur olmuştur. Demirci muharebesinde zayıyatımız 3 zabıt mecrûh, 8 nefer telef ve 74 nefer mecrûhtan ibarettir"⁷³⁴.

n) *İnegöl Ahvâli*

İnegöl'den şehrimize vâsıl olan bir yolcu, Cagadamard gazetesine zîrdeki malumatı vermiştir:

"Ağustos'un 21'inci günü Milliyetçiler hiçbir mukavemete tesadüf etmeyerek, İnegöl'e dâhil olmuşlardır. Bunların miktarı takriben 1000 kişiye bâliğ idi. Ekserisi asker kıyafetinde idiler. Mütebakisi süvari olup, hemen cümlesi Kürtlerden mürekkep

⁷³³ **Vakit**, 22 Ağustos 1920 (1336), Numara 973, s. 3.

⁷³⁴ **Vakit**, 26 Ağustos 1920 (1336), Numara 977, s. 2.

idi. Bunlardan 25 kişi iki evvel Cerrah nam Ermeni köyünü basmışlardı. El-yevm İnegöl Kemalcilerin elinde bulunuyor.

22 Ağustos'ta muhaliflerden Belediye Reisi Osman Bey'e taraftar olan zengin Türkler, Milliyetçiler tarafından tevkif olunmuşlardır. Milliyetçiler, ahaliden Osman Bey'i teslim etmelerini yahut yerini haber vermelerini, İnegöl'de bulunan bütün silahların teslimini ve evvelce talep olunan 80.000 liranın derhal te'diyesini ve bilcümle gençlerin Mustafa Kemal tarafına kaydolunmalarını talep etmişler ve bu taleplerden biri icra olunmadığı takdirde şehri yağma ve tahrip edecekleri tehdidinde bulmuşlardır"⁷³⁵.

o) Yunanlılar Uşak'ı İşgal Etiler

Dün sabah intişar eden Rumca gazeteler, Yunan Karargâh-ı Umumîsinin 29 Ağustos tarihli şu tebliğini neşretmişlerdir:

“Dün sabah kitaât-ı askeriyemiz, Alaşehir şarkında ilerleyerek bugün vakt-i zuhurda Uşak'a taarruz ve şehir-i mezkûru işgal etmişlerdir. Düşman zayıf bir mukavemet gösterdikten sonra askerlerimiz önünden çekilmişlerdir. Sağ cenahımızı örtmek için dün sabah düşman kuvvetlerini suhuletle püskürterek Buldan'ın şarkından Menderes Nehri hattını işgal ettik. Zayıyatımız ehemmiyetsizdir. Düşman elimize esir ve mitralyöz terk eylemiştir. Bir düşman tayyaresi düşürülmüştür"⁷³⁶.

p) Yunanlıların Yeni Bir İcraatı

İzmir'den gelen yolcunun ifadesine göre, Yunanistan'ın İzmir Valisi Maarif Müdürü'nü nezdine davet ile mekteplerde bundan sonra Yunan bayrağı keşide edileceğini ve bilâ-tefrik cins ve mezhep eski Türk mekteplerine Rum ve Ermeni ve Musevî çocuklarının kabul edileceğini, İzmir'in Yunan idaresine tevdiinden evvel mekteplerde okunan Tarih gibi bazı derslerin kaldırılacağını, Yunan lisanı tedris edilmek üzere ayrıca Yunan muallimlerinin tayin olunacağını tebliğ eylemiştir"⁷³⁷.

⁷³⁵ **Vakit**, 26 Ağustos 1920 (1336), Numara 977, s. 2.

⁷³⁶ **Vakit**, 1 Eylül 1920 (1336), Numara 980, s. 1.

⁷³⁷ **Vakit**, 2 Eylül 1920 (1336), Numara 981, s. 1.

3- 1920 Yılı Eylül Ayı Haber ve Yazıları

a) *Anadolu'da Vaziyet*

Bosfor gazetesi, Mustafa Kemal'in kendince ihanet-i vataniye ile mütehhem olanlardan mâadâ bütün muhaliflerine aff-ı umumî ilan eylediğini yazıyor. Fakat affolunanlar, derhal cepheye hareket edeceklermiş.

Yine bu gazete, Mustafa Kemal'in 10.000 kişilik bir kuvvetle İnegöl-Yenice üzerine vâsi' miyasta bir taarruz icra eylediğini ve bu taarruzun hedefi Kirmasti olduğunu yazıyor. Muhasemât bundan sonra Bursa havalisine teşmîl edilecekmiş⁷³⁸.

b) *Simav'ın İşgali*

2 Eylül tarihli Yunan Başkumandanlığı tebliğ ediyor:

“Kuvvetli Yunan kıtaâtı dün saat 18'de Simav şehrini işgal etmiş, Ethem Bey tarafından kumanda edilen muhâsım kuvvet, ihata edilmekten korkarak ve mevâdd-ı gıdaiyeleri terk ederek iki gün evvel ricat etmiştir. İşgal edilen havalide tam asayiş hüküm-fermâdır. Bilâ-tefrîk cins ve mezhep bütün ahali istibdat boyunduruğundan kurtulduğundan dolayı minnet ve şükranı izhar ediyorlar”⁷³⁹.

c) *Yunan Ordusunun Hedefi Afyonkarahisar'mış*

Anadolu'da Yunan harekâtı hakkında son günler zarfında Yunanlılar tarafından resmî bir tebliğ neşredilmiş olmakla beraber, gazeteler, Yunan ordusunun hedefi hakkındaki haberlere nazaran, Yunan ordusu Afyonkarahisar'ı işgal ederek, Mustafa Kemal kuvvetlerini kâmilan tutmak gayesini takip etmektedir. Malumdur ki Afyonkarahisar, Eskişehir-Konya hattı üzerinde olup İzmir'den gelen şimendifer hattının Anadolu demiryolu ile iltisâk noktasıdır.

Tahidromos gazetesinde okunduğuna göre, Afyonkarahisar, Kemalistler tarafından kâmilan tahliye edilmiş ve Yunan ordusunun duhulüne intizar edilmektedir. Afyonkarahisar'ın tahliyesi üzerine, Ankara Millet Meclisi'nde istîzah vuku bulmuş ve bunun üzerine bir celse-i hafiyeye akdedilmiştir. Celse-i hafiyede Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harbî Sağır İsmet izahat vermiştir

El-yevm Yunan kuvvetleri Uşak'ta, Afyonkarahisar'a 70-80 km. mesafede bulunmaktadır. Yine Produtos gazetesinin verdiği malumata nazaran, Mustafa Kemal kuvvetlerinin büyük kısımlarını Bilecik'in dağlık arazisinde cem' ve tahşîd etmiş ve

⁷³⁸ **Vakit**, 3 Eylül 1920 (1336), Numara 982, s. 1.

⁷³⁹ **Vakit**, 5 Eylül 1920 (1336), Numara 984, s. 1.

Sakarya Nehri'ni hatt-ı müdafaa ittihaz eylemiştir. Mustafa Kemal, o cihetlerde Yunan ordusunun ileri taarruzunu tevkîf edeceğini, ricata mecbur eyleyeceğini ümit etmekte imiş⁷⁴⁰.

d) Yunan Tayyareleri Eskişehir'i Bombardıman Etmiş

Yunan gazetelerinde okunduğuna göre, bir Yunan tayyare filosu Eskişehir üzerinde tayerân ederek şehrin cenup kısmındaki imalathanelere bombalar atmıştır.

2 Eylül tarihli bir Yunan Tebliğ-i Resmîsinde, Kuvâ-yı Milliye'den her gün asker firarları vuku bulmakta olduğu, Kemalî Askerlerinin iaşesi pek fena halde bulunduğu bildirilmektedir⁷⁴¹.

e) Yalova'nın Yunanlılar Tarafından İşgali

Yalova'dan Neologos gazeteden bildirildiğine göre, Yalova kasabası geçen Pazar günü Yunan askerleri tarafından işgal edilmiştir. Yalova'ya 5 kilometre mesafede kâin bir karyede bulunan 200 kadar Milliyetçi tard ve defedilmiştir⁷⁴².

f) Güzel İzmir Ne Halde?

Birkaç gün evvel İzmir'den şehrimize gelen bir zat, İzmir ahvali hakkında gazetemize şu beyanatta bulunmuştur:

“Sevr Sulh Muahedenamesi'nin imzası tarihinden itibaren İzmir'de Osmanlı idaresi itam bulmuş ve yerine Yunan idaresi kâim olmuştur. İzmir'de Yunan idaresine geçen sair mahallere peyderpey Yunanistan'dan memurlar gelmektedir. İzmir'de Vali olarak Drama Mutasarrıfı, Venizelos'un ahabından Naibzade Ali Bey bulunmaktadır. Fakat memurîn kadrosu tam değildir. İşgali müteakip esasen Yunanlılar jandarma teşkilâtı vücuda getirmiş ve polis karakollarına vaz'-ı yed eylemiştir. Binaen aleyh el-yevm zabıta vazifesi tamamıyla Yunanlıların elindedir.

Manisa'da Yunan Hükümeti, Mutasarrıf Hüsnü Bey'i vazifesinde ikâ etmiştir. Hüsnü Bey, evkaf, şer'îye ve maarif-i ibtidaiye memurlarından mâada, diğer memurların vazifelerine nihayet verildiğini bildirmiştir.

İşgali müteakip İslâmlar arasında baş gösteren hicret cereyanı hafiflemiştir. Ahali-i İslâmiye 'cemaat teşkilâtı' icrasına teşebbüs etmiş ise de henüz bu teşkilâtın

⁷⁴⁰ **Vakit**, 8 Eylül 1920 (1336), Numara 987, s. 1.

⁷⁴¹ **Vakit**, 10 Eylül 1920 (1336), Numara 989, s. 1.

⁷⁴² **Vakit**, 10 Eylül 1920 (1336), Numara 989, s. 1.

ikmâline imkân hâsıl olmamıştır. Balkan Harbi'ni müteakip İzmir havalisinde külliyyetli miktarda Rumeli muhaciri iskân edilmişti. Yunanistan Hükümeti el-yevm bunları memleketlerine avdete teşvik eylemektedir”⁷⁴³.

g) Anadolu'da Yunan Harekâtının Hitâmı

Dün Rumca gazetelerde intişâr eden haberlerden anlaşılıyor ki, Yunanlılar şimdilik Anadolu'da harekât-ı askeriye hitâm vermişler ve karargâhlarını İzmir'den Atina'ya nakl eylemişlerdir. Rumca gazetelerin beyanına nazaran, icap ederse ileride yeniden harekâta başlanacaktır. Tevakkuf devresinin ne kadar devam edeceği malum değildir⁷⁴⁴.

h) Anadolu Ahvâli

Jurnal gazetesi, Cagadamard gazetesinden naklen, Kuvâ-yı Milliye'nin Adapazarı'na hücum ettiğini Yunan askerlerinin Çerkezlerin muavenetiyle bu hücumu kanlı bir surette püskürttüklerini ve Kuvâ-yı Milliye'nin şehrin haricine tard ettiklerini yazıyor⁷⁴⁵.

i) Yunan Karargâhının İzmir'den Atina'ya Naklinin Esbâbı

Atina, 17 Eylül, (Ethnos):

Mevsûk bir menba'dan istihsâl olunan malumata göre Karargâh-ı Umumî'nin İzmir'den Atina'ya nakli, Anadolu harekât-ı askeriyesinin hitâmına delalet eder bir mahiyeti hâiz değildir. Düvel-i Müttefika'nın Sevr Muahedenamesi'ne riayet etmeleri, Türk Milliyetçilerinin vaziyet-i âtiyelerine tabi bulunmaktadır. Anadolu'da yeni harekât-ı harbiye başladığı takdirde bu, Yunanlılık için pek mühim ve büyük vakâyın hudûsuna mebde' teşkil edecektir. Siyaset-i hariciyemiz, her zamandan ziyade müsaittir⁷⁴⁶.

j) Anadolu'daki Tahşidât

Aldığımız haberlere nazaran, Mustafa Kemal'in müfrezeleri Bilecik civarlarında cem' ve tahşid oluyor. Afyonkarahisar cephesinde de büyük bir faaliyet müşahede edilmektedir. Mustafa Kemal'in planının Yunan ordusunu mümkün mertebe merkezden

⁷⁴³ **Vakit**, 13 Eylül 1920 (1336), Numara 992, s. 1.

⁷⁴⁴ **Vakit**, 17 Eylül 1920 (1336), Numara 996, s. 1.

⁷⁴⁵ **Vakit**, 18 Eylül 1920 (1336), Numara 997, s. 1.

⁷⁴⁶ **Vakit**, 21 Eylül 1920 (1336), Numara 1000, s. 1.

teb'îd etmekle beraber, müruru müşkil mevâki'de kendisiyle katî muharebeye girişmekten ibaret olduğu anlaşılmaktadır⁷⁴⁷.

k) *Gediz'de Müsâdeme*

Tahidromos gazetesinin beyanına göre, Gediz havalisinde Kemalistlerle Yunan müfrezeleri arasında şiddetli müsâdeme vuku bulmuş ve Kemalistlerden bir alay inhizâm-ı külliye uğramıştır.

Milliyetçiler Anadolu'da yeni bir teşkilât-ı askeriye başlamışlardır. Her mühim kaza merkezi fırka karargâhı, ehemmiyetsiz kaza merkezleri de bir alay karargâhı addedilmiştir. Bu teşkilâta göre her vilayet ve kolorduya mâlik olacaktır.

Milliyetçiler, iki top, dört mitralyöz ile Karamürsel tepelerini işgale teşebbüs etmişlerdir. Bekir Bey'in Kuvâ-yı Te'dibiye'sinden Karamürsel Kaymakamı Rıfık Bey'in kumandasında bir müfreze Milliyetçilere hücum ve birçok esliha ve mühimmat zapt etmiştir. Milliyetçiler 25 maktul vermişlerdir⁷⁴⁸.

l) *Uşak'ta Muharebeler*

Bosfor gazetesi yazıyor: "Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye ile Yunan askerleri arasında şiddetli muharebeler vuku bulmuştur. Kuvâ-yı Milliye, şehri istirdâd etmek hususundaki gayretlerine rağmen tamamıyla adem-i muvaffakiyete uğramıştır. Mustafa Kemal, Teşrîn-i evvelin 1'inde Erzurum'da toplanacak olan kongreden evvel her neye mal olursa olsun, Uşak'ın zapt edilmesi için Ali Fuat'a emir vermiştir"⁷⁴⁹.

m) *Cephelerde Sükûn*

İzmir'den bildirildiğine göre, Menderes'ten Bursa'ya kadar bütün Anadolu cephesinde sükûn tam hüküm-fermâ olup, en küçük bir hadise bile vuku bulmamaktadır.

Ankara'da çıkan Yeni Yol gazetesi, Mustafa Kemal'in, Uşak kuvvetlerinin ricatından sonra, refakatinde yirmi mebus olduğu halde bütün Anadolu cephesini teftiş eylediği ve ba'dehu Konya'ya giderek uzun bir nutuk îrâd ettiğini yazıyor. Ondan sonra, Mustafa Kemal, Kilikya cephesinde Pozantı istasyonuna kadar giderek icra-yı teftişât etmiştir⁷⁵⁰. (Hronos gazetesinden.)

⁷⁴⁷ **Vakit**, 21 Eylül 1920 (1336), Numara 1000, s. 2.

⁷⁴⁸ **Vakit**, 23 Eylül 1920 (1336), Numara 1002, s. 1.

⁷⁴⁹ **Vakit**, 25 Eylül 1920 (1336), Numara 1004, s. 2.

⁷⁵⁰ **Vakit**, 29 Eylül 1920 (1336), Numara 1008, s. 1.

4- 1920 Ekim ve Kasım Ayları Haberleri

a) *İzmir Cephesinde Vaziyet*

Şologos'tan: Anadolu'dan gelen bir yolcunun ifadesine göre, İzmir cephesinde Fahrettin (Bey) taht-ı kumandasında bir kolordu bulunmaktadır. Bu kuvvete sâbık mebusandan Şükrü Hoca'nın birkaç bine varan gönüllüleriyle, Çete Başı Ethem'in 7000'den ibaret olan kuvveti iltihâk etmiştir. Mustafa Kemal, mühimmat-ı harbiye noksanından muzdariptir. Bunun için seferberlik devam etmektedir. Asker firarîleri idama mahkûm edilmekte ve aileleri Kayseri'ye teb'îd olunmaktadır⁷⁵¹.

b) *Yenişehir Havalisinde Yunan Hücumu*

Yunan Başkumandanlığı'nın 28 Teşrîn-i evvel tarihli son tebliği:

Karargâh-ı Umumî, 28 Teşrîn-i evvel, sabah saat 9:

Düşman kuvvetlerinin Gemlik-Bursa cephesinde hücum hazırlıklarında bulunması üzerine, kıtaâtımız 25 Teşrîn-i evvel'de düşmana hücum etmiştir. Düşman, mutad bir mukavemetten sonra, askerlerimizin müessir hücumlarına tâb-âver mukavemet olamayarak İnegöl, Yenişehir üzerine münhezimen firara mecbur olmuştur. Yenişehir, topçumuz tarafından bombardıman edilmiştir. Elimize bir yüzbaşı olmak üzere 80 esir, mükemmel halde 2 cebel topu, 2 mitralyöz, hayvanat ve birçok levâzım-ı harbiye-i saire geçmiştir. Meydanda maktul ve ağır mecrûh olarak 60 düşman bulunmuştur. Bunlar miyânında beş zâbit vardır ki bunlardan biri bir tabur kumandanı ve bizzat Türk hücumunu idare eden Yirmidördüncü Türk Fırkası'nın kumandanıdır. Zaiyatımız 1 nefer maktul, 1 zâbit ve 5 nefer mecrûhtan ibarettir... Uşak mıntıkasındaki pişdâr kuvvetlerimiz, kuvvetli düşman keşif kuvvetleri tarafından iz'âc edilmektedir. Düşmanın zaiyatı 20 süvari maktul ve 10 esirdir"⁷⁵².

Başkumandan Paraskevopoulos

c) *Anadolu'da Asker Cem'i*

Jamanak gazetesinden:

Anadolu'dan alınan haberlere göre, Milliyetçi Rüesâsı şu sırada büyük bir faaliyet gösteriyorlar. Mustafa Kemal'in emriyle Trabzon, Ankara ve Vilayât-ı Şarkıye'deki 15 ile 45 yaşında ahali-i müslime ve gayr-i müslime silâhına davet edilmiştir. Konya ve Ankara'dan toplanan başıbozuklar, Afyonkarahisar'da bulunan

⁷⁵¹ **Vakit**, 11 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1020, s. 1.

⁷⁵² **Vakit**, 30 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1920 (1336), Numara 1039, s. 1.

Muhittin ordugâhına sevk olunuyorlar. Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harp Reisi İsmet, Bursa ve İzmir'e karşı sevk olunmak üzere cem'olunan kuvvetleri teftiş için Afyonkarahisar'a vâsıl olmuştur⁷⁵³.

d) Bursa Havalisinde Şiddetli Muharebeler

Birkaç günden beri Bursa havalisinde şiddetli muharebeler vukua gelmektedir. Rumca gazetelerin aldıkları malumata nazaran, bu muharebât Kuvâ-yı Milliye'nin taarruzu üzerine başlamış ve gittikçe şiddet kesb etmiştir.

Ethnos gazetesinin neşrettiği bir Millîci tebliğine nazaran, Kuvâ-yı Milliye Simav'ı işgal etmiş ve Uşak cephesinde külliyetli miktarda esir almıştır.

Diğer taraftan Millîcilerin son taarruzu üzerine, Yunanlıların işgal ettikleri İnegöl ve Yenişehir'i tahliye eyledikleri tahakkuk eylemektedir. Dünkü nüshamızda yazdığımız vecihle Bursa'daki Yunan Kumandanı, eşrâfı celp ederek bu iki kasabanın tahliye edildiğini ve fakat icap ederse tekrar işgal olunabileceğini söylemiştir⁷⁵⁴.

e) Yörük Ali Efe

Yörük Ali Efe, Mustafa Kemal'den aldığı emir üzerine bir emr-i yevmî neşrederek, kuvâ-yı gayr-i muntazamayı lağvetmektedir. Kuvâ-yı mezkûre Efe'nin kumandası tahtında muntazam bir orduya kalb eyleyecektir⁷⁵⁵. (İzmir'de Şark).

f) Millîcilerin Uşak Cephesinde Yeni Bir Taarruzu

Rumca gazetelerde intişar eden Yunan Tebliğ-i Resmîsi aynen şundan ibarettir:

İzmir, 20 Teşrîn-i sâni:“ Topçu ile mücehhez bir düşman kuvveti, Uşak havalisindeki Kızıldağ cephemize 18 Teşrîn-i sâni'de taarruz etti. Bu taarruz, düşmanın mühim zayıyatıyla püskürtülmüştür. Zayıyatımız pek ehemmiyetsizdir. Diğer düşman kolu Uşak cenubunda askerlerimize taarruz etmiş ise de, mukabil hücumumuzla defedilmiştir”⁷⁵⁶.

g) İzmir Cephesindeki Yeni Harekât

Son günler zarfında Millîcilerin Anadolu'da Uşak havalisinde iki taarruzda buldukları malumdur. Yunan tebliğ-i resmileri, bu taarruzların defedildiğini ve

⁷⁵³ **Vakit**, 1 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1041, s. 1.

⁷⁵⁴ **Vakit**, 10 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1050, s. 1.

⁷⁵⁵ **Vakit**, 14 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1054, s. 1.

⁷⁵⁶ **Vakit**, 23 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1063, s. 1.

bilmukabele Bursa havalisinde taarruza geçilerek İznik kasabasının işgal olunduğunu bildirmiştir.

Patris gazetesinin verdiği malumata göre, Millîciler Demirci'ye dâhil olmuşlardır. Uşak'ın istirdâdı için şiddetli muharebeler devam etmektedir. Diğer taraftan Bosfor gazetesi Millîcilerin muhtelif cephelerdeki vaziyeti hakkında şu malumatı vermektedir:

Ermenistan cephesinde: Muhasemât tatil edilmiştir. Sükûn hüküm-fermâdır.

Gürcistan cephesinde: Kemalciler Batum civarında bulduklarını beyan ediyorlar.

Adana cephesinde: Muhasemât tevakkuf etmiştir.

İzmir cephesinde: Kemalciler Uşak'ın istirdâdı için faaliyetlerini teşdîd, bu mıntıkaya büyük kuvvetler tahşîd etmişlerdir.

Bursa cephesinde: Muhtelif karyeler işgal etmiş olan Kemalci kuvvetler, Yunan kuvvetleri tarafından ricata mecbur edilmişlerdir. Ali Fuat, bu hezimet üzerine Uşak'ta tahşîd edilmiş olan kuvvetlerden bir kısmının Bursa cephesine naklini emretmiştir⁷⁵⁷.

h) İzmir Cephesine Sevkiyat

İzmir cephesinde Kuvâ-yı Milliye ile Yunan askeri arasında muharebât devam etmektedir. Millîciler, Gördes'in garbında Akhisar istikametinde taarruz etmektedirler.

Yerkir gazetesinin verdiği habere nazaran, Kazım Karabekir ordusunun fazla olan silahları ve Ermenilerden iğtinâm olunan mühimmat, Kuvâ-yı Milliye tarafından İzmir cephesine sevk edilmektedir. Trabzon'dan gelen yolcular, Kuvâ-yı Milliye'nin İzmir cephesini tahkim etmekte ve Samsun'u sevkiyat merkezi ittihaz ederek Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan gelen umum efrâdın burada cemedilmekte olduğunu beyan etmişlerdir⁷⁵⁸.

i) Cenup Cephesi Kumandanlığı

Cenup Cephesi Kumandanlığı'na Dâhiliye Vekili Refet tayin edilmiştir. Konya şehri Cenup Cephesi Kumandanlığı merkezi ittihâz olunmuştur. Refet (Bey), yirmi gün evvel Konya'ya muvâsalat etmiştir⁷⁵⁹.

⁷⁵⁷ **Vakit**, 29 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara 1067, s. 1.

⁷⁵⁸ **Vakit**, 17 Kânun-i evvel 1920 (1336), Numara 1085, s. 1.

⁷⁵⁹ **Vakit**, 23 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1091, s. 1.

j) İzmir ve Bursa Cephelerinde Muharebeler

İzmir ve Bursa cephelerinde, Kuvâ-yı Milliye ile Yunan askeri arasındaki müsâdemâta dair Yunanlılar tarafından 25 Kânun-i evvel tarihiyle şu tebliğ neşredilmiştir:

Gemlik Mıntıkası: “150 kişilik bir düşman çete kuvveti saat 10’da Sazlıca karyesine hücum etmiştir. Karye ahalsi kahramane müdafaada bulunmuştur. Taburumuz hemen müteakabil hücum icra etmiş ve top atışıyla düşmanı püskürtmüştür. Düşman zayıtı 4 maktuldür. Bizim zayıtımız yoktur. Köy sekencesinden bir ihtiyar katl, bir kadın cerh edilmiştir.

Bursa cephesi: Seymen’in şimalindeki mıntıkaya takarrüb etmek isteyen 15 süvarilik bir düşman keşif kolu topçumuz tarafından dağıtılmıştır”⁷⁶⁰.

k) Lloyd George’un Avam Kamarasındaki Beyanâtı

Londra 23 Kanun-i evvel, Pöti Parizyen gazetesi:

Avam Kamarasında Şark mesâilinin müzakeresi münasebetiyle İngiltere Başvekili Lloyd George, âtideki beyanatta bulunmuştur:

“Anadolu’nun beşte dördü Mustafa Kemal’e taraftar olabilir, bu gayet mühim bir hadisedir. Fakat her şeyden evvel gayet kat’i bir karar ittihazı lazımdır. Bu da bu general ile doğrudan doğruya müzakere etmemize muvafakat etmediği takdirde, İstanbul Hükümetinin reddedilmesidir.

Hakikatte İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal ile itilaf etmesi mümkündür ve bu takdirde bütün Türkiye’yi temsil eden bir hükümet karşısında ve meseleyi münakaşa edecek bir halde bulacağız.

Muahedenin tadiline gelince, ekseriyeti Hıristiyan olduğu şüphesiz olan Trakya Türk hâkimiyeti altına girecektir.

Mösyö Lloyd George’a göre, İzmir’in Türklere verilmesi Türkleri memnun etmeyecek ve bundan sonra Edirne ve Trakya’yı isteyeceklerdir.

Mösyö Lloyd George demiştir ki: “Yunanlıları nazar-ı itibara almayarak kemâle doğru gitmemiz ve Anadolu’daki sulha bedel kendisine İzmir’i iade etmemiz teklif ediliyor. İzmir’i vermek yed-i iktidarımız dâhilinde değildir. Ben Anadolu’da sulh ve sükûnun iadesine ve mantık dairesinde hareket eden Türklerle müzakerâta taraftarım. Eğer Türklerin serd edecek teklifleri varsa onu müzakereye âmâdeyim. Fakat

⁷⁶⁰ **Vakit**, 28 Kânun-i evvel 1920 (1336), Numara 1096, s. 1.

Meclis-i Mebusân'dan Erzurum tarafından gelen bazı sıkıntılı haberlerden ve neticesinden müteessif bulunduğumuz Yunan intihâbından dolayı bunun siyasetimizi tebdîl etmesini rica ederim”⁷⁶¹.

l) *İzmir Cephesinde Şiddetli Muharebeler*

İzmir cephesinde şiddetli muharebeler devam etmektedir. Bu muharebât başlıca Alaşehir ve Kula havalisinde vukua gelmektedir. Bursa civarında Burçin, Salihli'nin şimalinde Hacıcabir, Akhisar'ın şimalinde Babakırdı, Yalova'nın şarkında Kılınç ve Çakmak, Akhisar civarında Tahtalı Köyleri Yunan kıtaâtı tarafından muhtelif muharebâttan sonra tahliye edilmiştir. Yunanlılar cepheye takviye kıtaâtı sevk etmektedirler⁷⁶².

m) *Bursa ve Uşak Cepheslerinde Yeni Muharebeler*

Bursa ve Uşak cepheslerinde yeniden şiddetli muharebeler başlamıştır. Bu muharebât bilhassa Bursa cephesinde inkişaf etmektedir. Yunan Karargâh-ı Umumisi 8 Kânun-i sâni tarihiyle tebliğ ediyor:

“Bursa cephesi mıntıkasındaki kıtaâtımız, Kânun-i sâni'nin 6'ncı gününde İnegöl'ün şarkında kuvvetli surette mevzi tutmuş olan Kemalî kuvvetleri ile çarpışmışlar, bunları mağlup etmişler. Uşak mıntıkasındaki diğer kıtaâtımız aynı günde Tatar ve Sivaslı istikametinde tahaşşüd eylemiş olan düşman kuvvetlerini dağıtmışlardır”.

9 Kânun-i sâni tarihli Yunan Tebliğ-i Resmîsidir:

“Kıtaâtımız, 8 Kânun-i sani'deki ileri hareketlerine devam ederek, Pazarcık tepelerinde düşman kuvvetleriyle müsâdeme etmişlerdir. Düşman ezilerek, silah ve mühimmatını atarak münhezimen Eskişehir'e doğru firar etmiştir. Birçok esir ve henüz tadâd edilmeyen birçok mühimmat elde edilmiştir. Bağdat Şimendifer Hattı'nın Karaköy Şimendifer İstasyonu saat 14'te işgal edilmiştir”⁷⁶³.

⁷⁶¹ **Vakit**, 29 Kânun-ı evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1097, s. 1.

⁷⁶² **Vakit**, 7 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1106, s. 1.

⁷⁶³ **Vakit**, 11 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1110, s. 1.

n) *Bursa Cephesindeki Yunan Taarruzu*

10 Kânun-i sâni tarihli Yunan Tebliğ-i Resmîsidir:

“Adalar fırkasından bir kol ilerleyerek Bozüyük’ü işgal etmiştir. Düşman Akpınar Tepelerinde müdafaada bulunmuştur. İzmir fırkasına mensup bir kıta, dün saat 12’de Bilecik’i işgal etmiş ve Söğüt yolu üzerinde ilerlemiştir”⁷⁶⁴.

5- Birinci İnönü Muharebesi ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (13-28 Ocak 1921)

a) *Yunan Taarruzu Tevakkuf Ediyor*

Birkaç günden beri Yunanlıların Bursa cephesinde bir taarruz hareketine mübâşeret ettikleri malumdur. Bu taarruz münasebetiyle cereyan eden muharebâta dair henüz mufassal malumat mevcut olmamakla beraber, Kuvâ-yı Milliye’nin Uşak cephesindeki taarruzu için Eskişehir ve havalisinden bazı kuvvetler çekilmesi üzerine, Yunanlıların harekât-ı taarruziyeye mübâşeret ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Yunan tebliği, Yunan taarruzunun Eskişehir havalisinde tevakkuf ettiğini ima eylemektedir.

Yunan Kumandanı’nın maksad-ı taarruzunun istihsâl edildiğini beyan ettiğine bakılırsa, muharebe hitâm bulmuş demektir. Şu halde bazı gazeteler tarafından Yunan taarruzunun hedefi olarak gösterilen Eskişehir’in işgali kâbil olamamıştır⁷⁶⁵.

b) *Yunan Taarruzu*

Bugünün en mühim vakası, hiç şüphesiz birkaç günden beri Anadolu’da Eskişehir istikametinde yeniden vuku bulan Yunan taarruzudur. Taarruz hem askerî, hem de siyasî nokta-i nazardan mühimdir.

Askerlik itibariyle ehemmiyeti, hedef-i hareket olan Eskişehir’in Konya, Ankara, Afyonkarahisar arasında üç şimendifer hattının iltisâk noktası olmasından neşet etmektedir. Eskişehir istasyonunun Yunan kuvvetleri tarafından elde edilmesi, herhalde Anadolu harekâtının netice-i katiyyesi demek olmamakla beraber, mezkûr istasyonun sevkül-ceyş nokta-i nazarından pek mühim bir nokta olması, Yunan kuvvetlerinin kabiliyet-i taarruziyesini takviye edecek bir âmil addolunabilecektir.

Diğer cihetten böyle bu mevkiin siyasî bir ehemmiyeti daha vardır ki, bu da Yunan kuvvetlerinin Eskişehir’e girmiş olmalarının, Kânun-i sani’nin 19. günü Paris’te

⁷⁶⁴ **Vakit**, 12 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1111, s. 1.

⁷⁶⁵ **Vakit**, 13 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1112, s. 1.

içtima etmesi mukarrer olan Konferans mukarrerâtı üzerinde icra-yı tesir etmesi ihtimalidir... Ve hiç şüphesiz Paris Konferansı'nda Anadolu meselesi, Sevr Muahedesi'nin tadîl veya bilâ-tadîl tatbiki hakkında bir karar verebilmek için bu harekâtın bir neticeye iktirân etmesi iktizâ etmektedir. Eğer Yunan kuvvetlerinin harekâtı gayr-i müsait bir vaziyete girmiş ise Paris Konferansı'nda müzakere edilmesi mukarrer olan Şark Meselesi'nin halli, belki bir müddet daha tehhüre uğrayacak ve yeni bir intizâr devri başlayacaktır. Herhalde vaziyetin hakiki şeklini anlamak için birkaç gün intizar etmek lazım gelecektir⁷⁶⁶.

c) *Yunan Taarruzu Neden Tevakkuf Etti?*

Yunanlılar, tevakkufa sebep olarak birçok nüfusu muhtevi bulunan şehrin harabeye uğraması ihtimalini mevzubahis ediyorlar. Bursa gibi Eskişehir'den daha büyük ve daha çok nüfusu muhtevi mahalleri işgal etmekten çekinmeye ve ne derece insaniyetperverâne hisler ile hareket ettiği şimdi tamamıyla tezahür etmiş bulunan Yunanlıların, Eskişehir havalisinde münhasıran bu gibi insanî düşüncelerle tevakkuf ettiğine inanmak bir parça fazla safdillik olur. Hakikat şudur ki Yunan kuvvetleri ilk muvaffakiyetleri müteakip şiddetli bir mukavemete müsadif olmuş ve bu mukavemet neticesinde taarruz hareketi tevkîf etmeye mecbur kalmıştır⁷⁶⁷.

d) *Mustafa Kemal Ne demiş?*

Londra'dan 8 Kânun-ı sâni tarihli Tan gazetesine yazılıyor:

“Mustafa Kemal Daily Ekspres gazetesine gönderdiği bir mektupta, şerâit-i sulhiyeden kendilerinin mesul olmadığını söyleyerek diyor ki:

Her şey Ankara Meclis-i Millîsinin elindedir. Bu Meclisin gayesi, millî hudutlar dâhilinde istiklâl-i millîyi temindir. Türk kavmi, bir mevcudiyet mücadelesi dairesinde hukukunun tasdikinden başka bir şey istememektedir”⁷⁶⁸.

e) *İnönü Meydan Muharebesi*

Eskişehir civarında İnönü'de cereyan eden ve Yunan ordusunun harekât-ı taarruziyesini tatil ederek ricat etmesini intâc eyleyen Büyük Meydan Muharebesi

⁷⁶⁶ **Vakit**, 14 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1113, s. 1.

⁷⁶⁷ **Vakit**, 14 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1113, s. 1.

⁷⁶⁸ **Vakit**, 16 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1115, s. 2.

hakkında ahiren tafsilât alınmıştır. Bu tafsilât, Meydan Muharebesinin evvelce zannedildiğinden daha şiddetli olduğunu göstermektedir.

Malumdur ki, Yunan kuvvetleri Kânun-i sâni'nin 6. günü taarruza geçmişti. Taarruzun bidâyetinde bu kuvvetler İnegöl, Bilecik, Karaköy, Bozüyük'ü işgal etmişler ve 9 Kânun-i sâni'de Eskişehir'e iki istasyon kadar yaklaşmışlardı.

Bu üç günlük taarruz esnasında Anadolu kuvvetleri, düm-dâr muharebâtı yaparak Söğüt ve İnönü arasındaki mevâki-i müstahzaraya çekilmiş ve burada şiddetli bir mukavemet göstermiştir. Bunun üzerine başlayan muharebe üç gün kemal-i şiddetle devam eylemiş ve Kuvâ-yı Milliye'nin cenahtan bir taarruzu Yunanlıların ricatını intâc etmiştir. Ricat eden Yunan kuvvetleri şiddetle takip edilmiştir.

Yunanlılar 12 Kânun-i sâni'de Bozüyük'ü tahliye etmişler, Bilecik ve İnegöl istikametinde ricata devam eylemişlerdir. Aynı günde Pazarcık da tahliye edilmiştir. 12 Kânun-i sâni'de Yunanlılar İnegöl ve Yenişehir'i de tahliye ettiklerinden, bu suretle tamamen son taarruzdan evvelki mevzilerine çekilmişlerdir. Yunanlılar İnegöl ve Yenişehir'de birçok mecrûh ve hastane levazımı bırakmışlardır.

Bu muharebede Nazıfpaşa Tepelerinde bir kıta, on beş katı büyüklüğünde bir kuvvete karşı koyarak orduya bir gün kazandırmıştır. Pazarcık'ta küçük bir kuvvet yirmi misli kuvvetle bir gün harp etmiş; Köprühisar'da bir tabur, iki alayı yirmi dört saat tevkîf etmiş, topu olamayan bir düm-dâr Anadolu taburu Bilecik'te Yunan kuvvetini sabahtan akşama kadar meşgul etmiştir⁷⁶⁹.

f) *Ankara Meclisi'nin Tebriki*

Ankara Meclisi namına Mustafa Kemal, Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e bir telgraf çekmiş ve "İnönü Meydan Muharebesi'nde kumandası altında ihrâz edilen galebeden dolayı, Meclisin kalbî tebrikâtını takdim ile mukaddeme-i hayr olmasını temenni ve bu tebrikâtın Umum Garp Ordusu zabitanına iblâğını rica ederim, demiştir.

İsmet Bey, bu tebrik ve temenniye teşekkürle mukabele etmiş ve "mukadderatımızı istiklâl-i mutlaka ile deruhde etmiş olan Büyük Millet Meclisi'ne bilâ-kayd ü şart irtibattan aldığı feyz-i manevî ve kudsî ile mukaddes topraklarımızın istihlâsını ve gayesini ifa edeceğine ordunun kanaat-ı katiyye ile mücehhez bulunduğunu arz ve temin ederim", diye cevap vermiştir⁷⁷⁰.

⁷⁶⁹ **Vakit**, 17 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1116, s. 1.

⁷⁷⁰ **Vakit**, 17 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1116, s. 1.

g) *Ankara Meclisinde*

12 Kânun-i sâni tarihinde Ankara Meclisi hararetli bir celse akdetmiş ve birçok hatipler arasında Mustafa Kemal tarafından bir nutuk îrâd edilerek, vaziyet-i harbiyenin gittikçe iyileşmekte olan safahâtı hakkında malumat verildikten sonra, Eskişehir önünde muharebe edildiği sırada pek heyecanlı dakikalar geçirilmesine rağmen, gerek Büyük Millet Meclisi ve gerek saha-i harp ahalisi ve askerler tarafından gösterilmiş olan itidal ve vakarın ehemmiyeti ve tesirât-ı nâfiyası izah ile bundan dolayı Meclis'e beyân-ı teşekkür olunmuştur⁷⁷¹.

h) *Çerkez Ethem ve Avenesi*

Son Yunan taarruzlarına ait haberler arasına yeni bir haber daha karışmıştı. Anadolu kıyılarından gelen bu haberlerle anlaşıldı ki, Çerkez Ethem'le kardeşi Reşid, üç yüz kadar sabıkalıdan müteşekkil avenesiyle Yunan safları arasına karışmış ve Gediz şarkında Türk süvarilerine taarruza başlamıştır. Çerkez Ethem, 9 Kânun-i evvel tarihindeki bu taarruzunda münhezimen ricata mecbur edilmiş ve bu sırada bir Yunan tayyaresi, Türk kıtaâtı üzerine Ethem tarafından imlâ edilmiş beyannameler atmıştır. Ayın 13'ünde, Kütahya'nın Ilıca Dağı şimal eteklerinde tenkîl ve mevzileri işgal edilen âsilerden bahs olunduğuna göre ihtimal ki yine aynı kuvvetler, aynı mıntıkada ortadan kaldırılmış bulunuyor⁷⁷².

i) *Kuvâ-yı Milliye'nin Mukabil Taarruzu*

İnönü Meydan Muharebesi'ni müteakip başlayan Yunan ricatı devam etmektedir. Yunanlılar taarruzdan evvelki mevzilerinde de tutunamamıştır. İnönü Meydan Muharebesi'nde Yunanlıların duçâr oldukları zayıat pek mühimdir. Yalnız mezkûr muharebede 4000 maktul sayılmış, 1500 esir dâhile sevk edilmiştir. Mecrûhînin miktarı pek çoktur. Şimdiye kadar Mudanya'ya 70 vagon mecrûh gelmiş, bunların kısm-ı azamı vapurlara irkâb edilmiştir. Mecrûhlar arasında iki Yunan generali bulunmaktadır⁷⁷³.

⁷⁷¹ **Vakit**, 17 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1116, s. 1.

⁷⁷² **Vakit**, 17 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1116, s. 1.

⁷⁷³ **Vakit**, 18 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1117, s. 1.

j) *Kuvâ-yı Milliye'nin Kandıra'ya Bir Taarruzu*

18 Kânun-i sâni tarihli Yunan Tebliğ-i Resmîsi:

“Bir taburumuz, bir cebel topçu mangasıyla 16 Kânun-i sâni sabahı Aksu mıntika-ı tâliyesinde bir keşif taarruzu icra etmiştir. Kuvvetimiz, iz'âc edilmeden mevâzi-i asliyelerine avdet eylemiştir”.

18 Kânun-i sâni tarihli diğer bir Yunan Tebliği-i Resmîsi:

“Düşmanın bugün saat altıda iki cihetten Kandıra üzerine vuku bulan taarruzu defedilmiştir. Taarruz eden kuvvet 4 mitralyöz ile mücehhez 500 piyade ve 90 süvariden ibarettir. Bunlardan 100 kişisi 2 mitralyözle Yüzbaşı Halid Efendi'nin idaresinde olarak suret-i mahsusada Ankara'dan gelmişlerdi. Düşman Sancakköy'e doğru ricat eylemiştir. 30 maktul tadâd edilmiştir. Bunlardan 10'unu berâ-yı defin için Kandıra'nın dâhiline naklettik. Mecrûh 20, esir 1'dir. Zayıyatımız, 1 Onbaşı maktuldür”⁷⁷⁴.

k) *Hezimetten Sonra*

Bursa cephesinden yapılan Yunan taarruzunun neticesi şu hakikati bütün vuzûhu ile meydana koymuştur: Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin kabiliyet-i taarruziyesi suret-i katiyyede tevakkuf etmiş, bu kuvvetler için ricat devri başlamıştır. Vakıa resmî Yunan tebliği bu hakikati bir türlü itiraf edememekte, Eskişehir'e doğru yapılan taarruzun ricat ile neticelenmesini tevile çalışmaktadır...

Bugün Kral Constantine pek garip bir vaziyet içinde düşmüştür. Bir kere İzmir ve Bursa'da bulunan kuvvetlerini oldukları yerden ileriye sevk etmek, İtilaf Devletlerinin Sevr Muahedesi'nin imzası esnasında tevdi eyledikleri vazifeyi başa çıkarabilmek imkânsızlığı karşısındadır. Şu halde Eskişehir ve Ankara'ya gidemeyeceğini fiilen itiraf eden Yunan ordusu için geriye dönmek ihtimali vârid-i hatır olur.

Binaenaleyh hâl-i hazırda yapılacak en doğru, en insanî tedbir, Anadolu topraklarında beyhude yere insan kanı akmasına bir nihayet vermek, Türk-Yunan mücadele-i müsellahası için sulhen bir çare-i tesviye bulmaktır.

Bizim itikadımıza göre bu hususta kâbil-i tatbik olan çare-i tesviye iki ihtimalden biridir:

⁷⁷⁴ **Vakit**, 19 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1118, s. 1.

1. Düvel-i İtilafiye'nin şimdiye kadar yaptığı fedakârlıklara mukabil Yunan ordusuna teşekkür ettikten sonra İzmir işgaline müsaade ediyorken mezkûr kuvvetlere verilmiş olan vazifeyi geri alması ve İzmir ile havalisinde bulunan ekalliyetlerin hukuku muhafaza etmek şartıyla buralarını sahib-i aslîsine iade eylemesi.
2. Birinci suret doğrudan doğruya kabul edildiği, yani İzmir ve havalisinde bulunan Türklerin ekseriyette olduğu hakkında şüphe gösterdiği takdirde, Versay Muahedesi'yle milliyetleri meşkûk topraklar hakkında kabul edilmiş olan ahkâm dairesinde ârâ-yı umumiye müracaat usulünün tatbiki teklif edilmesidir.

Herhalde pek serî bir çare-i musallahâne ile İzmir ve Trakya meseleleri halledilecek. Türkler ile Yunanlıların yedi-sekiz aydan beri devam eden elîm mücadelede yalnız başlarına bırakılacak olursa, bundan dolayı hem Türkler ve Yunanlılar, hem de sulh ve sükûn bekleyen bütün cihan mesrûr olacaktır⁷⁷⁵.

1) *Son Yunan Tebliğ-i Resmîsi*

19 Kânun-i sâni tarihli Yunan Tebliğ-i Resmîsidir:

“İleri, Vakit ve sair İstanbul gazetelerinin 18 Kânun-i sâni tarihli neşriyatı ve Paris'teki bir gazetenin Kemalîlerin muvaffakiyetleri hakkındaki haberleri efsanevidir. Üserâ ve ganâim-i harbiye hakkındaki haberleri şâyân-ı dikkat değildir. Son harekât-ı askeriyenin vakâyı hakkında 8, 9 ve 12 Kânun-i sâni tarihli tebliğlerimizde bast ü beyân edilmiştir.

Harekât-ı askeriyeyi, Bursa cephesi Kumandanlığı nezdinde bulunan İngiliz heyetinden bir binbaşî takip eylemiş ve Eskişehir önünde işgal edilen Kovalıca'ya kadar gelmiş ve ordunun avdetini de takip etmiştir.

Bizden mağlup düşmana ne bir esir ve ne de zerre kadar mühimmat-ı harbiye geçmiştir. Ordunun ileri hareketi esnasında Söğüt, Bilecik ve İnegöl'deki Türk ahali ile dükkânlarını açık bulundurmuşlardır”⁷⁷⁶.

İzmir Ordusu Kumandanı
Vice General Papoulas

⁷⁷⁵ “Hezimetten Sonra” **Vakit**, 20 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1119, s. 1.

⁷⁷⁶ **Vakit**, 22 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1121, s. 1.

m) *Kandıra Taarruzu Ne Oldu?*

Birkaç gün evvel intişar eden bir Yunan tebliği, Kuvâ-yı Milliye ile Yunan kıtaâtı arasında Kandıra civarında bir müsâdeme vukua geldiğini bildiriyordu. Bilahare Rumca gazeteler aldıkları hususî haberlere atfen, Kandıra muharebesine dair izahât vermiş ve Yunan taburlarının Kuvâ-yı Milliye'ye mensup 5000 kişilik bir kuvveti muhasara altına aldığını, bu kuvvetin ya mahvolmak veya arz-ı teslimiyet etmek ihtimalleri karşısında bulunduğunu yazmışlardı. Dünkü Produtos gazetesinde intişar eden bir habere göre, Yunan kıtaâtı bu efrâdı esir almaktan ise muzafferden ve mağruren mevzilerine çekilmeyi münasip görmüştür⁷⁷⁷.

n) *Anadolu'da Sükûn Devam Ediyor*

Orient News'in Anadolu'daki gazetelerin beyanına atfen verdiği malumata göre, Ankara Meclisi içtima ederek son harekât-ı askeriye hakkında verilen izahatı istimâ etmiştir. Mustafa Kemal'i müteakip, Ordu Başkumandanı ilk muzafferiyeti sair muzafferiyetlerin takip edeceğine kanaat ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Meclis, asâkir-i muzaffereye bir nişane-i minnetdârî olmak üzere kahramanlar için tütün vesaire mubâyaa etmek üzere bir meblağ kabul etmiş ve azasından bazıları da orduya gönüllü kaydolunmuşlardır.

Anadolu'dan alınan haberlere göre, Kuvâ-yı Milliye ahiren Yunanlılarla teşrik-i mesai eden Çerkez Ethem'e karşı harekât-ı tenkîleye başlamıştır⁷⁷⁸.

o) *Çerkez Ethem Çetesi ve Kuvâ-yı Milliye*

Yunan kuvvetleri Eskişehir'e doğru ilerlemekte iken, Kütahya istikametinden Eskişehir'i tehdit etmeye kalkışan Çerkez Ethem Çetesi efrâdının sergüzeşti, hitâm bulmak üzeredir. Alınan haberler, Ethem'in taraftarlarından birçoğunun dehâlet ettiğini ve kendisinin Kuvâ-yı Milliye süvarilerinin takibatı neticesinde Uşak'a kadar çekilmeye mecbur kaldığını bildirmektedir. Bu suretle cepheye kadar olan havali çetelerden tamamıyla temizlenmiş ve yeni harekât icrası imkânı hâsıl olmuştur⁷⁷⁹.

⁷⁷⁷ **Vakit**, 24 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1123, s. 1.

⁷⁷⁸ **Vakit**, 26 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1125, s. 1.

⁷⁷⁹ **Vakit**, 27 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1126, s. 1.

p) Çerkez Ethem Yunanlılara Dehâlet Etti

Yunan ordusu Eskişehir istikametinde taarruza kıyam ettiği sırada, birden bire ilan-ı isyan ederek Kütahya'yı işgale ve Kuvâ-yı Milliye'nin başına bir gâile açmaya teşebbüs eden Çerkez Ethem, hainliğinin cezasını çekmiş ve Anadolu kuvvetleri tarafından tamamen mağlup edilmiştir. Ethem, bu mağlubiyet üzerine Yunanlılara dehâlete ve silahlarını teslim etmeye mecbur kalmıştır. Dün Yunanlılar, bu hususta şu tebliğ-i resmîyi neşretmişlerdir:

Asya-yı Suğrâ Ordusu Başkumandanlığı 26 Kânun-i sâni tarihiyle tebliğ edilmiştir:

“Mustafa Kemal'in başlıca mesai arkadaşlarından olup, ahiren mücadelenin muvaffakiyetle devam ettirilip ettirilmeyeceği meselesinden dolayı kendisiyle bozuşan Ethem Bey, ol-bâbdaki itilaf mucibince iki bin nefer ve dört toptan mürekkeb alayıyla Gördes civarında Yunan ordusu mıntikasına dâhil olarak silahlarını teslim etmiş ve sükûnetle yaşamak şartıyla memleketine sevk olunmuştur. Ethem'in iki biraderi de teslim olanlar arasındadır”⁷⁸⁰.

6- İkinci İnönü Muharebesi ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (2 Şubat - 5 Nisan 1921)

a) Sakarya Cephesinde ve Yalova Havalisinde Müsâdemeler

Çerkez Ethem'in te'dibinden sonra, Kuvâ-yı Milliye'nin cenup cephesinde harekâtından mâada, Yunanlılar ile Sakarya cephesinde müsâdemâta başlanmıştır. Son hafta zarfında İnegöl'e bir düşman tayyaresi bomba atmıştır. Ayın 23. günü Kuvâ-yı Milliye'ye mensup mühim miktarda baskın kuvvetleri, Yalova'nın beş kilometre cenub-i şarkındaki bir karye bil-müsâdeme işgal ve eşya-yı askeriye iğtinâm etmişlerdir. Düşman 20 mecrûh ve 10 maktul vermiştir. Bu hafta zarfında Uşak cephesinde sükûnet devam etmiştir⁷⁸¹.

b) İnönü Harbinden Sonra İsmet Bey'e Hediye

Son muzafferiyetten dolayı Eskişehir'den İsmet Bey'e bir at ve Hacıbektaş taşından mamul bir yazı takımı hediye edildiği gibi, bu harpte yararlılığı görülen zabıtâna iki yüz adet sigara ağızlığı hediye edilmiştir. Eskişehir'de iâne toplanmaya

⁷⁸⁰ **Vakit**, 28 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1128, s. 1.

⁷⁸¹ **Vakit**, 2 Şubat 1921 (1337), Numara 1132, s. 1.

başlanmıştır. Beypazarı ahalisi, külliyyetli miktarda ihzâr ettikleri kumaşları Garp Ordusu zabitanına hediye etmişlerdir. Zaferanbolu'da ahali mecrûhlara verilmek üzere üç bin kûsur lira göndermiştir. Eskişehir'de yapılan tezâhürâtta Mebus Abdullah Azmi ve Rasih Beyler irâd-ı nutuk etmişlerdir. Merasimin hitâmında resmî geçitler yapılmıştır. Merasime tayyareler de iştirak etmiştir⁷⁸².

c) Anadolu'da Muharebe Hazırlıkları

Bursa ve Uşak havalisinde ara sıra müsâdemeler vukua gelmekle beraber, ehemmiyetli bir hareket-i askeriye icra edilmemektedir. Harekât-ı harbiyeye ârız olan bu tevakkufun başlıca sebebi kışın şiddetidir. Geçen haftalar zarfında şiddetli soğuklar hüküm sürmüş ve cephenin bilcümle menâtıkına kar yağmıştır. Anadolu'nun tebliğlerine nazaran Uşak havalisinin bazı aksamında kar bir metreyi tecavüz etmiştir. Bu sebeple bittabi her türlü harekât tatil edilmiştir. İki taraf da mevzilerini tahkîm etmek ve icap eden tedâbir-i askeriyeyi ittihaz eylemekle meşgul olmaktadır⁷⁸³.

d) Yunanlılar Bursa ve Uşak Cephelerinde Taarruza Başladılar

Dün sabah Rumca gazeteler Bursa havalisindeki Yunan kıtaâtının taarruza geçtiğini haber verdiği gibi, akşamüzeri Yunan Karargâh-ı Umumisi tarafından neşredilen bir tebliğ-i resmîde de gerek Bursa, gerek Uşak cephelerinde harekât-ı taarruziyeye mübaşeret eylediği beyan edilmiştir.

Bursa ve Uşak cephesinde yapılan taarruzun siyasî ve askerî olmak üzere iki sebebi vardır:

Siyasi Sebep: On beş yirmi gün sonra tekrar içtima edecek olan Sulh Konferansına gidecek olan Yunan murahhaslarının ellerinde hukukî bir vesika-i sübut-i daavî olmadığı için bir kuvvet delili vermektir.

Askerî Sebep: Ankara Hükümeti ile Fransızlar arasında akdedilen itilaf üzerine hâdis olan vaziyettir. Çünkü bu itilaf neticesinde Kilikya Cephesi'nde bulunan Anadolu kuvvetleri geri çekilerek Garp Cephesi'ne nakledilmek ihtimali vardır. Böyle bir ihtimal tahakkuk edecek olursa Garbî Anadolu kuvvetleri daha fazla takviye eylemiş olacaktır⁷⁸⁴.

⁷⁸² **Vakit**, 2 Şubat 1921 (1337), Numara 1132, s. 1.

⁷⁸³ **Vakit**, 14 Şubat 1921 (1337), Numara 1144, s. 1.

⁷⁸⁴ **Vakit**, 25 Mart 1921 (1337), Numara 1182, s. 1.

e) *Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Bir Nutku*

Ankara Büyük Millet Meclisi fevkalade olarak içtima etmiştir. İlk içtima Mustafa Kemal Paşa riyaset etmiş ve bu münasebetle bir nutuk irâd etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, nutkunda Türkiye ile Yunanistan arasında muhasemâtın başladığı ve bundan böyle Anadolu meselesini silah kuvvetinin halledeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa Hükümetin, Anadolu'da harbin devamından yegâne mesul olan Yunanistan'ın bu hatt-ı hareketini Müttetikler nezdinde protesto edeceğini söylemiş ve İtilaf Devletlerinin, Türk Heyet-i Murahhasası'nın beyhude yere kan akıtmasına mâni olmak için Yunanistan ile sulhpervâne itilaf akdine mütemayil olduğuna, Londra Konferansı'nda kanaat getirdiklerini beyan etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa demiştir ki: “Yunan ordusu, Türk kuvvetlerine haber ve bir ultiatom vermeksizin taarruz etmiştir. Yunan taarruzun esbâbı, Yunanistan'ın Trakya ve İzmir üzerinde hiçbir vecihle bir hakkı dava edemeyeceğini Londra'da anlamasıdır. Yunanistan şimdi silah kuvvetiyle gayr-i meşrû ve hukuk-i beynelmilel esasâtına mugayir bir vaziyet ihdâsına kalkışmıştır.

Türk ve Yunan meselesinin halli için, Londra'da Müttetikler tarafından teklif edilen suret-i tesvîyeleri, Yunanistan'ın kolayca anlaşıl原因 sebeplerden dolayı reddetmesi, Türk davasının meşruiyeti meydana çıkmıştır”.

Mustafa Kemal Paşa, badehu el-yevm cereyan eden vakayı-ı harbiyeden bahisle, Yunan kuvvetlerinin ileri hareketi harbin netice-i katiyyesi üzerinde hiçbir ehemmiyeti hâiz olmadığını söylemiş ve iyi bir surette ihzâr edilmiş olan ordunun vatanperverliğine Meclisin itimat etmesini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, ordunun kâfi derecede mühimmata mâlik olduğunu, fakat harbin yakın bir zamanda neticelenmesine intizar etmemek lazım geldiğini söylemiştir. Müşarünileyh, hatime olarak mebuslara Türk davasının muzafferiyetine emin olmalarını tavsiye etmiştir⁷⁸⁵.

f) *Bursa Cephesinde Meydan Muharebesi*

Bursa cephesinde başlayan harp, kemal-i şiddetle devam etmektedir. Dün öğle vakti neşredilen Yunan Tebliğ-i Resmîsi, muharebenin derece-i şiddeti hakkında fikir vermeye kifâyet eder. Bu tebliğden Türk kuvvetlerinin Yunanlılara müthiş bir mukavemet gösterdikleri ve her karış toprağı müdafaa ederek, kaybedilen araziyi istirdâd için mukabil taarruzlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı mahallerde mukabil

⁷⁸⁵ **Vakit**, 30 Mart 1921 (1337), Numara 1187, s. 1.

taarruzlar sekiz on defaya çıkmakta ve bu münasebetle sık sık süngü muharebeleri vukua gelmektedir.

Yunan Tebliğ-i Resmîsinden Yunanlıların iki günlük taarruzu neticesinde büyük bir muvaffakiyet ihrâz edemedikleri ve Yunanlılar bütün gayretlerine rağmen Türk kuvvetlerini muhkem surette yerleştiği araziden çıkarmaya muvaffak olamamışlardır.⁷⁸⁶

g) Eskişehir’de Yunanlılar Mağlup Oldular

29 Mart 337 tarihli Salı akşamı saat altıda Zonguldak’a telgrafla gelen tamim suretidir:

“Bir haftadan beri Eskişehir cephesinde devam eden Yunan taarruzu, nihayet birçok zayıyla ve bir fırkasının kâmilen esaretiyle neticelenmiştir. Diğer iki fırkasının dahi süvari fırkalarımız tarafından şiddetle takip edildiği ve bunların da kâmilen esir olacaklarının kaviyyen muhtemel olduğu Kolordu’dan bildirilmektedir. Alınacak mufassal malumat peyderpey tebliğ olunacaktır. Umum ahali, zabitân ve efrâda tamim olunur”⁷⁸⁷.

Vekili

29 Mart 337
Müretteb Fırka Kumandan
Binbaşı Nevzat

h) Son Zafer Haberi, Yunan Hezimet

Anadolu Ajansı’nın 30 Mart’ta Ankara’dan vaki olan tebligatı, düşman taarruzunun katî surette adem-i muvaffakiyetle neticlendiğinden şüpheyeye mahal bırakmamıştır.

Anadolu Ajansı’nın 30 Mart Tarihli Tebligatı:

“Dün akşam geç vakte kadar devam eden muharebeden sonra, Yunan taarruzunun katî surette adem-i muvaffakiyetle neticlendiğinden artık muhâl kalmamıştır. Kahraman ordumuzun hücumâtı karşısında düşman bütün kuvvetleri zîr ü zeber olmaktadır. İnanet-i Hakk’la her cephede muvaffak oluyoruz.

Afyonkarahisar civarında harp eden ordumuz, düşmanın ileri kıtaâtını mağlup ederek çekilmeye icbâr etmiştir.

İnönü’nde düşmanın kısm-ı küllisine karşı harp eden kudret-i harbiyesi hakkında ne kadar sitayişkârâne idare-i lisan etsek azdır.

⁷⁸⁶ **Vakit**, 31 Mart 1921 (1337), Numara 1189, s. 1.

⁷⁸⁷ **Vakit**, 1 Nisan 1921 (1337), Numara 1190, s. 1.

Düşman taarruzu daha Salı gününden kırılmıştı. O günden bu güne kadar şüphesiz ve ancak Kral Constantine, tacını kurtarmak için mezbûahene ileri sürülen Yunan sürüleri, yalnız kendilerini kırdırıp ifnâ ettirmekten başka hiçbir neticeye vâsıl olamadılar. Ordumuz, düşmanın beş firkadan ibaret olan bütün kuvvetinin üç firkasını perişan denecek bir surette hırpalamış bulunuyordu. Bu mağlup düşmanın, mevziini kıpırdanmadan müdafaa eden ordumuzu yerinden kımlıdatmayacağı tamamen tahakkuk etmiştir. Bugün beklenilecek bir haber kalmış ise o da, Yunanlıların ân-be-ân ricata intizardan ibarettir”⁷⁸⁸ (EK-24).

i) Pazarcık İstikametinde Ricat Ediyorlar

Anadolu Ajansı'nın 30 Mart akşam tebliği:

“Dün akşam alınan son haberlere nazaran, Yunanlılar Eskişehir civarında uğradıkları hezimetten sonra, taarruzdan vazgeçerek tedafü vaziyet almaya çalışmışlardır. Fakat Türk kuvvetlerinin mütemadî hücumları buna imkân bırakmamıştır. Yunanlılar, bu havalideki askerlerinin yükünü hafif etmek için Kütahya istikametinde bir taarruza kıyâm etmişlerdir. Bu taarruz Yunanlılara azim zayıyat verdirilerek refedilmiştir. Şu sırada Yunan kuvvetleri umum Eskişehir cephesinde Pazarcık istikametinde ricat etmektedirler”⁷⁸⁹.

j) Adapazarı İstirdâd Edildi

Adapazarı 29 Mart gecesı Kuvâ-yı Milliye'miz tarafından işgal edilmiştir. İzmit'ten gelen son posta yolcularının verdiği izahâta göre, aynı gecede İzmit'te şiddetli top sesleri duyulmuş ve Yunan Kumandanlığı İstanbul'dan kuvve-i imdadiye talep etmiş, derhal Çubuklu ve havalisinde bulunan 1200 mevcutlu Yunan taburu hareket emrini almıştır. Tabur, 30 Mart akşamı İzmit'e muvâsalat etmiştir⁷⁹⁰.

k) Anadolu'da İstiklâl Mücahedesi

Jurnal Doryan'dan: Anadolu'da el-yevm iki tebliğ neşredilmektedir. Ahali, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye karşı büyük bir itimad beslemektedir. 1899, 1900, 1901 sınıfları silâhı altına davet edilmiştir. Diğer üç sınıf dahi seferber edilecektir.

⁷⁸⁸ **Vakit**, 2 Nisan 1921 (1337), Numara 1191, s. 1.

⁷⁸⁹ **Vakit**, 3 Nisan 1921 (1337), Numara 1192, s. 1.

⁷⁹⁰ **Vakit**, 3 Nisan 1921 (1337), Numara 1192, s. 1.

Yunan taarruzu başladığından beri Ankara Meclis-i Millîsi, hakiki bir galeyân ocağı haline girmiştir. Orduda rütbe sahibi olan mebusların kâffesi, gönüllü olarak cepheye gönderilmiştir.

Maarif Vekâleti'nin tasvîbi üzerine Halide Edip Hanım, Türk kadınlarını mukavemet-i Milliyeye teşvik için bir propaganda seyahatine başlamıştır. Bolu, Eskişehir ve diğer mevâkide menzil hizmetlerinde istihdam edilmek üzere kadın taburları teşkil edilmiştir⁷⁹¹.

1) *1 Nisan Tebliği*

“Dokuz günden beri devam eden muharebe düşmanın katî mağlubiyetiyle neticelenmiştir. 10 Nisan gecesini Gündüzbey şimalindeki tepeleri işgal ettik. Süvarilerimiz tarafından Bilecik ve Pazarcık işgal edilmiştir. Nazif Paşa Kıtaâtı, düşmanı garba doğru takip ediyorlar”⁷⁹².

m) *İkinci İnönü Meydan Muharebesi*

Anadolu Ajansı'nın 1 Nisan tarihli tebliğidir:

Allah'ın inayeti ve kahraman ordumuzun azm-i fedakârânesi sayesinde, bir haftadan beri pek canlı bir surette devam eden İnönü Meydan Muharebesi, 21 Mart akşamı düşmanın bütün taarruzları büyük zayıfla tard edilmek suretiyle hitâm bulmuş ve bahadır ordumuz, aynı günde taarruza geçerek düşmanı cephenin her tarafından ricata icbâr eylemiştir.

Selâmeti firarda bulan düşman, arslan kıtaâtımız önünde büyük bir nevmîd ile kaçmaya ve tarafımızdan şiddetle takip olunmuştur. Sol cemahtaki harekât-ı taarruziyemiz neticesinde, düşmandan birçok esir alınmış ve henüz miktarı sayılmayan tüfenk ve ağırlık iğtinâm olunmuştur. Genç ordumuz, Birinci Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusunu mağlup etmek suretiyle Anadolu'nun kudretini bütün cihana ispat etmişti.

Bu İkinci İnönü Meydan Muharebesi'nde de kazandığımız parlak muzafferiyetle, Türk'ün istihlâs-ı vatan uğrunda giriştiğimiz mücadelede ne yüksek ve ne sarsılmaz iman ile mücehhez olduğunu göstermiştir. Bu parlak muzafferiyetten dolayı ordumuzu, üstâd kumandanlarımızı ve bütün efrâd-ı milleti kemal-i hararet ve şükranla tebrik ederiz. İnönü Meydan Muharebesi'nin muvaffakiyetle hitâm bulduğunu

⁷⁹¹ **Vakit**, 3 Nisan 1921 (1337), Numara 1192, s. 1.

⁷⁹² **Vakit**, 4 Nisan 1921 (1337), Numara 1193, s. 1.

ve kıtaâtımızın, perişan bir surette firar eden düşmanı takibe başladığını tebşîr eden tebliğ-i resmî ber-vech-i zîrdedir:

Tebliğ-i resmî:“Yunan ordusu kısm-ı küllîsiyle bir haftadan beri devam eden İkinci İnönü Meydan Muharebesi, 31 Mart 337 akşamı düşmanın bütün taarruzları telefât-ı küllîye ile defedilmek suretiyle hitâm bulmuştur. Aynı günde başlayan mukabil taarruzlar, tekmîl düşman ordusunun büyük bir nevmîd içinde ricata başlamasını intâc etmiştir.

Netâyic-i takibiye tamamen ahzedilmiş ve ilk netice olarak sol cenah karşısında bir düşman kuvveti duçar-ı münhezim edilerek bir kısmı esir alınmış ve bir miktar esliha ile ağırlıkları iğtinâm edilmiştir”⁷⁹³ (EK-25).

n) *İsmet Paşa'nın Raporu*

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerinden, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne vürûd eden 1 Nisan tarihli telgrafnamedir:

“Saat 6.30'dan sonra Metristepe'den gördüğüm vaziyet, Gündüzbey şimalinde sabahtan beri sebât eden düm-dâr olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah grubunun taarruzuyla gayr-i muntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyorlar. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce maktul ile doldurduğu muharebe meydanı silahlarımıza terk etmiştir”⁷⁹⁴.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet

o) *Mustafa Kemal Paşa'nın Tebrik Telgrafı*

“Bütün tarih-i âlemde, sizin İnönü Meydan Muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumandan ve silâh arkadaşlarımızın kalb ve hamiyetine büyük emniyetle istinâd ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehâlarına kadar zaferinizi tesîd ediyor; düşmanın hırs-ı istilâsı, azîm ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurd u hâş oldu. Namınızı tarihin kitabe-i mefâhirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükranı sevk eden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde

⁷⁹³ **Vakit**, 5 Nisan 1921 (1337), Numara 1194, s. 1.

⁷⁹⁴ **Vakit**, 5 Nisan 1921 (1337), Numara 1194, s. 1.

durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydanı şerefle seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaa-i îtilâ ile dolu bir ufku-ı istikbâle de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim”⁷⁹⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclis-i Reisi
Mustafa Kemal

7- 1921 Yılı Nisan Ayı Haber ve Yazıları

a) *Yunanlılar Afyonkarahisar’ı Tahliye Ettiler*

Dün akşam aldığımız mevsûk haberlere göre, Türk kuvvetlerinin Kütahya istikametinden icra ettikleri bir tazyîk neticesinde, Yunanlılar Afyonkarahisar’ı tahliye mecbur kalmışlardır. Bu cephede de Yunan kuvvetleri ilk mevzilerine doğru çekilmektedir⁷⁹⁶.

b) *5 Nisan Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi*

Garp Cephesi: “Kocaeli mıntıkasında Sapanca civarındaki düşman mevâziine tarafımızdan baskın yapılarak bir hayli cephane iğtinâm olunmuştur. Bursa mıntıkasında Köprühisar-Yenişehir şosesi üzerinde ricat etmekte olan düşman kollarına kıtaâtımız tarafından taarruz ederek, Köprühisar ve Yenişehir’i zapt ve üç otomobil bir miktar hayvan iğtinâm edilmiş, düşman perişan bir surette firara mecbur olmuştur. Riva Deresi’nde bir süvari bölüğümüz, bir düşman taburuna hücum ederek düşmana 100’ü mütecaviz maktul verdirilmiş ve tabur kumandanları dâhil olmak üzere 145 esir alınmıştır. İnegöl Ovası’nda yakalanan bir düşman yürüyüş kolu, insan, hayvan ve malzemece mühim zayiata uğramış ve birçok hafif ve ağır makineli tüfenk ile külliyyetli piyade ve topçu cephanesi ve birçok teçhizat ve malzeme-i harbiye ve bir otomobil iğtinâm olunmuştur”⁷⁹⁷.

c) *İzmit Havalisindeki Muharebeler*

İzmit havalisinde icra-yı harekât etmekte olan Türk kuvvetleri, Bahçecik ve Yeniköy’ü işgal etmiştir. Yunanlılar buraları müdafaaya çalışmışlar, bahren torpidolarının ateşi ile Türk ileri hareketi tevkîf etmek istemişlerse de, buna muvaffak olamamışlardır.

⁷⁹⁵ **Vakit**, 5 Nisan 1921 (1337), Numara 1194, s. 1.

⁷⁹⁶ **Vakit**, 6 Nisan 1921 (1337), Numara 1195, s. 1.

⁷⁹⁷ **Vakit**, 8 Nisan 1921 (1337), Numara 1197, s. 1.

Karamürsel de Türk kuvvetlerinin elinde bulunmaktadır. Yunanlılar bütün kuvvetlerini Gemlik'in müdafaasına hasretmişler ve İznik Gölü ile Gemlik arasındaki en kısa hatt-ı müstakimi tahkime gayret etmektedirler⁷⁹⁸.

d) 7 Nisan 337 Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi

Garp Cephesi: “Kocaeli mıntıkasında, Geyve Boğazı şimalinde topçu muharebesi olmuştur. Bursa mıntıkasındaki düşman, Bursa şarkındaki mevâzi-i asliyesine kadar şiddetle takip olunmuş ve ricat esnasında perişan bir surette dağılmış ve efrâdı peyderpey esir edilmektedir.

Afyonkarahisar mıntıkasında ricat eden düşmanı takip eden kıtaâtımız, Karahisar'ın hemen şarkındaki Mihail ve Karaarslan karyelerini istirdâd eylemiştir.

Menderes mıntıkasında bir müfrezemiz, Alaşehir ile Salihli arasındaki Monamak istasyonunu basarak düşmana telefât verdirmiş ve cenuptan Menderes'e geçen müfrezelerimiz düşmanı Sultanhisar'a firara icbâr eylemişlerdir⁷⁹⁹.

e) Fevzi Paşa'nın 7 Nisan Tarihli Telgrafnamesi

“Afyonkarahisar'ın şimal ve şark mıntıklarında bulunan ordumuz, Refet Paşa Hazretlerinin kumandasında taarruz harekâtına başlamış olduklarından, düşman Karahisar istikametinde ricat eylemekte ve kuvvetlerimiz tarafından şiddetle takip olunmaktadır⁸⁰⁰.

Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili
Fevzi

f) Afyonkarahisar Cephesinde

Afyonkarahisar cephesinde Yunanlıların büyük bir mağlubiyete uğradıkları tahakkuk etmektedir. Anadolu ve Yunan tebliğleri bu noktada ilk defa olarak taalluk etmektedir. Filhakika gerek Kuvâ-yı Milliye'nin gerek Papoulas'ın 11 Nisan tarihli tebliğleri, bu cephede Dumlupınar civarında harp edildiğini bildirmektedir. Papoulas, muharebenin neticesi hakkında malumat vermemektedir. Anadolu tebliği ise, harbin düşmanın büyük zayiata uğrayarak ricatı ile neticelendiğini haber vermektedir. Dumlupınar, Afyonkarahisar ile Uşak arasındadır⁸⁰¹.

⁷⁹⁸ **Vakit**, 10 Nisan 1921 (1337), Numara 1199, s. 1.

⁷⁹⁹ **Vakit**, 11 Nisan 1921 (1337), Numara 1200, s. 1.

⁸⁰⁰ **Vakit**, 11 Nisan 1921 (1337), Numara 1200, s. 1.

⁸⁰¹ **Vakit**, 14 Nisan 1921 (1337), Numara 1203, s. 2.

g) *Dumlupınar Muzafferiyeti*

Cenup Ordusu Kumandanı Refet Paşa Hazretlerinin telgrafı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı:

“Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bugün de devam eden Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde düşmana son darbeyi vurmak şerefi ordumuza nasip oldu. Düşman düm-dâr muharebesi yaparak çekiliyor. Ordumuzun takip ettiğini arz eylerim”.

Cenup Ordusu Kumandanı
Refet

“Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşa Hazretlerine,

İnönü Meydan Muharebesi'nde silahlarımızın kazandığı parlak zaferi, Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde rüçhân-ı irade ve idarenizin temin ettiği ikinci parlak zafer itmâm etti. Büyük ordumuz gök gürültülerini andıran bir velvele ve heybetle saha-i tarihe yeniden geçti. Size ve üstadâne sevk ve idareniz altında ruh-i ecdadı mağrur eden bir kahramanlık ile çarpışan bütün kumandan ve silah arkadaşlarınıza, mesud ve müftehir tebriklerimizi gönderiyorum”⁸⁰².

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

h) *Bir Esirin İfadesi*

İnegöl'de Nisan'ın 5'inde tarafımızdan esir edilen Yedinci Yunan Fırkasının İkinci Taburunun Mülazım-ı Sânisî'nin ifadesine nazaran, her Yunan fırkası erkân-ı harbiyesinde üç İngiliz irtibat zâbiti bulunmaktadır. Bu zâbitler muharebe esnasında evâmiri tebliğ etmek üzere alay firkagâhlarına kadar gelmektedir⁸⁰³.

i) *Kuvvetlerimizin Uşak ve Balıkesir Havalisindeki İki Mühim Muvaffakiyeti*

Kuvâ-yı Milliye umumi bir taarruza başlamamış olmakla beraber, cephelerde müsâdemeler eksik değildir. Kuvvetlerimiz pek cesurâne ve mahirâne akınlarla Yunanlıları mütemadiyen izâc ettiği gibi, zayıf noktalarda düşmana taarruzla mühim muvaffakiyetler elde etmektedir. Dün gelen 23 Nisan tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsine nazaran, Bigadiç ile Sındırgı arasında bir müfrezemiz düşmana taarruz etmiş

⁸⁰² **Vakit**, 17 Nisan 1921 (1337), Numara 1206, s. 1.

⁸⁰³ **Vakit**, 17 Nisan 1921 (1337), Numara 1206, s. 3.

ve Yunanlıları firara mecbur ettikten sonra Bigadiç'i işgal etmiştir. Bigadiç, Simav ile Balıkesir arasında ve Balıkesir'den 25 km. mesafededir.

Türk kuvvetleri, burasını işgal etmekle müstakbel harekât için mühim bir üssü'l-hareke ele geçirmişlerdir. 23 Nisan tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsinde kuvvetlerimizin diğer muvaffakiyeti de zikredilmektedir: Bir müfrezemiz, Uşak ile Alaşehir arasında Ahmetli civarında düşmanın mühimmat yüklü bir trenini ber-hevâ etmiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin bu hareketi, Yunanlıların cephe gerilerinde emin bir halde olmadıklarına ve Türk kuvvetlerinin istediği zaman Yunan cephesini yarabileceğine bir delildir⁸⁰⁴.

8- 1921 Yılı Haziran Ayı Haber ve Yazıları

a) *İki Kuvveti Mukayese*

Malum olduğu üzere İkinci İnönü hezimetini ile neticelenen taarruzdan evvel Yunanistan kendi kuvvetlerinin Türk kuvvetlerine fâik olduğunu iddia etmiş ve bu fâikiyetin semeresini iktitâf edebilmek için Kuvâ-yı Milliye'nin hazırlanmasına meydan bırakmaksızın süratle taarruz etmeye karar verdiğini söylemişti. Bunun içindir ki, Londra Konferansı'nın teklif ettiği muslihâne tarz-ı tesviye projesine cevap vermeksizin Bursa ve Uşak cephesinden taarruza geçmişti. Fakat İkinci İnönü mağlubiyetinin tahakkuku ile "sürat ile taarruz"dan tahmin ettikleri istifadenin mümkün olmadığı anlaşılınca, Yunanlıların ümitlerine yegâne istinatgâh da kalmamıştı.

Hulasa, Anadolu'da Türk-Yunan kuvvetleri arasında taarruzdan evvel mevcut olduğu zannedilen muvazene, mağlubiyet neticesinde tamamen Yunanlılar aleyhine bozulmuştu. Vakıa İkinci İnönü mağlubiyetinden beri Yunanlılar telafi-i mâ-fât edebilmek için var kuvvetleriyle çalışmışlardır. Yarım seferberliklerini umumî seferberliğe kadar tevsi eylemişlerdir. Fakat buna mukabil, Anadolu Millî Ordusu da boşu boşuna beklememiştir. O da düşmanın hazırlıklarına karşı icap eden tedâbiri ittihaz etmiştir. Bir de Anadolu Millî Ordusu ile Yunan kuvvetlerini mukayese ederken, Yunanlıların önceki mağlubiyette kaybetmiş oldukları azim miktarda zabitan yekûnunu der-hatır etmelidir. Filhakika Yunan ordusunun zabitan kadrosu, Millî Ordu zabitanına nispetle tecrübesiz, malumatsız olduğu gibi miktarları da önceki muharebelerde çok azalmıştır. Ayrıca Venizelosçulukla itham edilen birçok Yunan zabitleri saff-ı harp haricinde bırakılmıştır.

⁸⁰⁴ **Vakit**, 28 Nisan 1921 (1337), Numara 1217, s. 1.

Bundan başka Yunan ordusunun kıymetini düşüren bir mühim âmil de, mağlubiyetler neticesinde kumandanlarının azil ve tebdil edilmesidir. Kuvâ-yı Milliye kumandanları ise, evvelki muharebelerde ihraz-ı galebe ederek, kuvve-i maneviyeleri yükselmiş ve tecrübeleri tekemmül etmiş bir haldedir. Binaenaleyh Yunan ordusunun keyfiyetçe kıymeti, İkinci İnönü Muharebesi'nden evvelki ordunun kıymetine nispetle pek çok dîn bir mevkide bulunmaktadır.

Buna mukabil Türk millî kıtaâtının hâiz olduğu yeni kıymetler vardır: Bir kere, evvelki muzafferiyet neticesinde Yunanlılardan mühim miktarda ganâim-i harbiye alındığı gibi, galip ordunun kuvve-i maneviyesi tekmil memlekete yeni bir hayat nefh etmiştir. Diğer cihetten Kuvâ-yı Milliye, birkaç defa tekerrür eden Yunan taarruzlarına bakarak düşmanlarının bundan sonra ne gibi bir hareket planı takip edebileceğini anlamış ve bütün müdafaa tertibatını ona göre ihzar etmiştir. Yunanlılar, vaziyet-i askeriyelerindeki zaafı bildikleri içindir ki Kral Constantine cepheye giderek güya bütün noksanların yerini tutacağı zannedilmektedir. Yunanlıların bu zan ve tahmini bile bir eser-i zaaf ü acz değil midir⁸⁰⁵?

b) Yunanlılar İnebolu'yu Bombardıman Etiler

10 Haziran tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi:

Yunanlıların bir torpidosu ile bir zırhlısı, 9 Haziran 337'de İnebolu'ya yaklaşarak bir saat sonra da ateşe başlamış ve topçumuzun mukabelesi üzerine saat ikide uzaklaşmıştır. Bir müddet sonra tekrar gelerek uzak mesafeden yeniden ateş etmiş ve birkaç ev yakmıştır. Nüfusça zayıf vardır⁸⁰⁶.

c) Cephelerde Harekât-ı Harbiye Başladı

Son zamanlarda cephelerde hüküm süren sükûnet hilafına olarak, birkaç günden beri muhtelif noktalarda Yunanlılarla oldukça mühim müsâdemeler vukua gelmeye başlamıştır. Bu müsâdemeler, başlıca İzmit mıntikasında ve Çivril havalisinde vuku bulmaktadır. İzmit mıntikasında Türk kuvvetleri son zamanlarda Yunanlıları pek ziyade sıkıştırmış ve Yunanlılar İzmit ile havalisinde, harp gemilerinin yardımı ile mahsur gibi bir halde tutunmaya muvaffak olmuşlardı.

⁸⁰⁵ "İki Kuvveti Mukayese" **Vakit**, 8 Haziran 1921 (1337), Numara 1258, s. 1.

⁸⁰⁶ **Vakit**, 13 Haziran 1921 (1337), Numara 1261, s. 1.

Çivril havalisindeki muharebâta Türk kuvvetleri, mütemadî taarruzlarla Yunanlıları îzâc etmekte ve Uşak cephesindeki Yunan kuvvetlerini yandan ve geriden tehdit eylemektedir.

Türk kuvvetlerinin cephede gösterdiği bu faaliyet, bilhassa ordunun harbe hazır olduğunu anlatmak itibariyle şayan-ı dikkattir. Anlaşıyor ki Millî Ordu kumanda heyeti, ortalıkta dolaşan sulh mevzilerine rağmen, orduyu daima harbe müheyya bir halde bulundurmaktadır⁸⁰⁷.

d) *Türk Kuvvetleri Kocaeli Şibh-i Ceziresi'nde Taarruza Geçti*

22 Haziran tarihli Tebliğ-i Resmî:

Garp Cephesi: Kocaeli mıntıkasında 20-21 Haziran gecesi Sakarya Nehri'ni muhtelif noktadan geçen kuvvetlerimiz, düşmanla müsâdemeyi müteakip Adapazarı'nı işgal ve Sapanca Gölü şimalinde Serdivan sırtlarındaki düşman düm-dârlarını tard etmişlerdir. İzmit istikametinde ricat etmekte olan düşman, kıtaâtımız tarafından takip olunmaktadır.

Geyve mıntıkasında: Hacımercan-Karagöl hattına taarruz eden kuvvetlerimiz, düşman siperlerine girmiş ve Sapanca'yı işgal eylemiştir. Serdivan-Büyükderbent ve İzmit cenubunda iki köyün yanmakta olduğu görülmüştür. Bursa ve Uşak mıntıklarında keşif kolu müsâdemâtı olmuştur⁸⁰⁸.

e) *İtilaf Devletleri İzmir de Dâhil Yunanistan Kuvvetlerinin Bütün Anadolu'yu Tahliye Etmesini İstediler*

Mösyö Briand ile Lloyd Curzon arasında ve İtalyan sefirinin de iştirakiyle vuku bulan mülakatta, Yunanistan'a karşı ittihaz edilecek müşterek bir hatt-ı hareket hakkında itilaf hâsıl olmuştur. İttihaz edilen kararlar Müttefik Devletler tarafından Atina'ya gönderilmiştir. Buna göre:

⁸⁰⁷ **Vakit**, 22 Haziran 1921 (1337), Numara 2180, s. 1. (*Vakit* gazetesinin 22 Haziran ile 1 Temmuz 1921 (1337) tarihleri arasında neşredilen 10 günlük nüshaların numaraları hatalı neşredilmiştir. Çünkü 21 Haziran tarihli *Vakit*'in numarası 1269 olduğu için 22 Haziran tarihli *Vakit*'in ise 1270 numara ile neşredilmesi gerekirdi. Ancak 22 Haziran tarihli *Vakit*, 2170 numara ile neşredilmiştir. Bu şekilde hatalı olarak verilen numaralar 1 Temmuz 1921 (1337)'e kadar devam etmiş ve 2 Temmuz tarihli nüsha ise doğru olarak 1280 numarasıyla neşredilmiştir. Gazetenin sonraki günlerde neşredilen nüshalarında bu numara (1280) takip edilmiştir. Bunun bir matbaa hatası olduğu kanaatindeyim. Çünkü 1270 ile 2170 numaralarındaki 1 ve 2 rakamlarının yeri değişmiş ve böylece yanlış numara verilmiştir. Çalışmamızda numaralar verilirken gazetede yazıldığı gibi verilmiştir.)

⁸⁰⁸ **Vakit**, 24 Haziran 1921 (1337), Numara 2182, s. 1.

Yunan kuvvetleri, İzmir de dâhil olduğu halde Anadolu'yu tamamıyla tahliye edecek, mamafih oradaki hukuku, beynelmilel bir idare tarafından himaye olunacaktır. Şarkî Trakya meselesi âtiyen icra edilecek müzakerata talik edilmiştir.

Atina'nın cevabı malum olunca, Yunan Hükümeti tavassutu reddettiği takdirde Müttefikler serbestilerini iktisâb edeceklerdir. Kabul ettiği takdirde Türklere müracaat ve Türklerden Müttefikîn'e tevdî-i keyfiyet etmelerini talep edeceklerdir⁸⁰⁹.

f) Yunanistan Tavassut Teklifini Reddetti

Yunanistan'ın, Düvel-i İtilafiye tarafından der-miyân edilen vesâtet teklifi hakkındaki cevabı, Cumartesi günü Müttefikîn süferâsına tevdî edilmiştir. Mezkûr cevap menfidir. Yunanistan, bir muvaffakiyet ihraz etmezden evvel tavassutu kabul etmemiştir⁸¹⁰.

g) İzmit Kahraman Kıtaâtımız Tarafından İşgal Edildi

İzmit'in Kuvâ-yı Milliye tarafından işgali evvelki akşam haber alınmış ve dün sabah suret-i katiyyede teyyüt etmiştir. Aldığımız haberlere göre İzmit'te iki günden beri sükûnet hüküm sürmektedir. El-yevm İzmit'te miktarları on veya on iki bin kadar tahmin edilen Müslüman ahaliden başka kimse yoktur. Rumlar, Ermeniler ve Musevîlerin bir kısmı tahliye müddeti zarfında kâmilen şehri terk etmişlerdir. Çerkez ve Abazalar da Yunanlılar ile savuşup gitmişlerdir⁸¹¹.

9- 1921 Yılı Temmuz Ayı Haber ve Yazıları

a) Ankara'dan Bir Protesto Telgrafı

“Harbin bütün mesuliyeti Yunanlılara aittir”

Bosfor gazetesinden:

Ankara Büyük Millet Meclisi, Hariciye Vekâleti vasıtasıyla Avrupa'daki mümessillerine bir telgrafnâme göndererek, harbin imtidâdından mütevellit hasarât mesuliyeti tamamıyla Yunanistan'a tahmîl etmekte, çünkü Ankara Hükümeti'nin daima akd-i sulha mütemayil olduğunu bildirmiştir.

Bu telgrafnâme Türk mümessilleri tarafından Başvekillerine tevdî olunmuştur⁸¹².

⁸⁰⁹ **Vakit**, 25 Haziran 1921 (1337), Numara 2183, s. 1.

⁸¹⁰ **Vakit**, 28 Haziran 1921 (1337), Numara 2186, s. 1.

⁸¹¹ **Vakit**, 30 Haziran 1921 (1337), Numara 2178, s. 1.

⁸¹² **Vakit**, 2 Temmuz 1921 (1337), Numara 1280, s. 1.

b) Karamürsel ve Bahçecik Havalisinde Harekât

Yunanlıların İzmit'ten çekilen Onbirinci Fırkası, Bahçecik'te Kuvâ-yı Milliye tarafından sıkıştırılmış ve bu fırka kâmilen esir olmak dercesine varmış iken, gemilerinin himayesinde olmak üzere icra ettikleri bir taarruz neticesinde sahil istikametinde firara başlamışlardır. Bu fırkanın Bahçecik civarında Kuvâ-yı Milliye ile giriştiği bir muharebede 600-700 telefât verdikten sonra, sahilde Değirmendere'den itibaren Halidere, Karamürsel, Ereğli havalisini yakıp yıktığı malumdur. İzmit'ten firar eden bu fırkanın mevcudu 6000 kişi kadardır. Onbirinci Fırka'nın arkası 400 Abaza süvarisi ile 300 Çerkez piyadesi tarafından muhafaza edilmiştir.

Karamürsel kâmilen yanmıştır. Ahali dağlara çekildiği için nüfusça zayıf ehemmiyetsizdir. Yunanlıların Değirmendere'den itibaren Yalova'ya kadar sahil ve dâhilde bulunan bütün köyleri yakarak firar ettikleri, Heyet-i Tahkîka tarafından da görüldüğü gibi, bu cihet elde edilen esirlerin ifadâtıyla da sabit olmuştur⁸¹³.

c) Bursa Etrafında Muharebe Şiddetleniyor

Birkaç gündün beri gelen Anadolu Tebliğ-i Resmîleri, Bursa cephesinde harekât-ı harbiyenin şiddet kesbetmekte olduğunu göstermektedir. Türk müfrezeleri, sık sık Yunan kuvvetlerine karşı akınlar yapmakta ve Bursa'nın kapılarına kadar yaklaşmaktadır. Evvelki gün gelen 5 Temmuz tarihli tebliğ-i resmî, Bursa'nın garbında Tahtalı'da Yunan kuvvetlerine bir baskın yapıldığını haber veriyordu. Tebliğ, düşman kıtaâtına yapılan baskından ve aynı zamanda bir akıncı müfrezesinin Tahtalı'dan Bursa'ya gitmekte olan bir düşman bölüğünü ateşi ile dağıttığından bahsediyordu. Türk kuvvetlerinin Bursa civarındaki bu faaliyeti, Yunan kuvvetlerini hırpalamakta ve bu suretle Yunanlıların kuvve-i maneviyesini kırmaktadır.

Bursa etrafındaki bu muharebâtın istikşaf nokta-i nazarından da büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğu şüphesizdir. Bu suretle Türk kuvvetleri, Yunanlıların en küçük harekâtından bile alakadâr olmakta, ona göre icap eden tertibatı almaktadır⁸¹⁴.

d) Uşak Cephesinde Kıtaâtımızın Taarruzu ve Mühim Bir Muvaffakiyet

Dün aldığımız haberlere nazaran, İzmir ve Bursa cephelerinden sonra Uşak cephesinde de kahraman Türk kıtaâtı taarruza geçmiştir. Gediz ve Simav istikametlerinden vukua gelen bu taarruzda kıtaâtımız, Yunan ordusunun sol cenahı

⁸¹³ **Vakit**, 4 Temmuz 1921 (1337), Numara 1282, s. 1.

⁸¹⁴ **Vakit**, 10 Temmuz 1921 (1337), Numara 1288, s 1.

etrafında bir çevirme hareketi yaparak, Uşak ile Alaşehir arasında kâin Elvanlar Şimendifer İstasyonu'nu işgal etmeye muvaffak olmuştur. Henüz bu muvaffakiyet hakkında mufassal malumat mevcut olamamakla beraber, kıtaâtımızın mühim bir muvaffakiyet ihraz ettiği muhakkaktır.⁸¹⁵

e) İslâm Üserâsına Yapılan Muamelât

Yunanistan esir olarak aldığı İslâmlara karşı ne suretle muamele ettiğine dair dün şu malumat istihsal edilmiştir:

1. Afyonkarahisar, Uşak, Salihli civarlarının ileri gelenleri toplanmış ve yollarda her türlü hakaretlere maruz bırakıldıktan başka, birçokları şiddetle darp edilmiştir.
2. İzmit, Adapazarı, Sapanca, Bursa, Mudanya civarlarında bilâ-cürüm toplanan birçok memur ve eşraf vapurla İzmir'e sevk edilmiş ve Mudanya'dan vapura bindirilen ve Yunan ordusunda hizmete sevk edilen birçok Türkiye Rumları tarafından vapurda her türlü hakarete maruz bırakıldıkları gibi, İzmit'e kadar karadan sevklerinde de hemen pek az istisna ile hepsi dövülmüş, elbiseleri sökülmüş, paraları alınmış ve İzmit'te her türlü hakaretlere maruz bırakılmıştır.
3. El-yevm Atina'da bulunan bu üserâ her türlü hakaret altında ve efrâdın küfürleriyle her şeyden mahrum olarak yaşattırılmakta ve seslerini çıkarmak hakkından mahrum edilmektedir.⁸¹⁶

f) Yunanlılar Bursa Cephesinde Harekât-ı Taarruziyeye Başladılar

Yunanlılar uzun tereddütlerden, düşüncelerden ve müzakerelerden sonra nihayet Bursa cephesinde taarruza başlamışlardır. Dün gelen 9 Temmuz tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi, kuvvetli bir Yunan müfrezesinin Bursa'dan ilerleyerek bir müfrezemize taarruz ettiğini bildiriyor. Rumca Patris gazetesi de, Bursa'dan telsiz telgrafla vâki olan işâra atfen, Yunan askerinin Yenişehir'i işgal ettiğini, maktul ve mecrûh Yunan zayıfatının henüz tespit edilemediğini ve bunun taarruzun mebâdisi şeklinde telakki edildiğini yazıyor. Birbirini teyid eden bu iki haber, Yunanlıların Bursa cephesinde

⁸¹⁵ **Vakit**, 11 Temmuz 1921 (1337), Numara 1289, s 1.

⁸¹⁶ **Vakit**, 11 Temmuz 1921 (1337), Numara 1289, s 2.

taarruza başladıkları ve bu defa da evvelki taarruzlarda olduğu gibi, Eskişehir istikametinde ilerlemek istedikleri anlaşılmaktadır⁸¹⁷.

g) 9 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi

Yunanlılar kuvvetli bir müfrezesi ile Bursa cephesinde taarruz etmiştir. Bursa cephesinde düşmanın sunûf-i muhtelifeden mürekkep kuvvetli bir müfrezesi, Çilakçe ve Şeytanbudağı istikametinde ilerleyerek müfrezemize taarruz etmiştir. Uşak cephesinde keşif müsâdemâtı olmuştur. Bir akıncı müfrezemiz, Günay İstasyonu civarında şimendifer hattını tahrip etmiştir⁸¹⁸.

h) Yunanlıların İleri Hareketi, Müşkilâta Duçâr Olmakla Başladı

Dün akşam mevsûk bir menbadan aldığımız malumata nazaran, Bursa'dan ileri hareket eden Yunan kıtaâtından İnegöl kolu ile kuvvetlerimiz arasında, İnegöl civarında şiddetli bir müsâdeme vukua gelmiş ve Yunanlılar büyük zayiata uğramışlardır. Bu zaiyat üzerine takviye kıtaâtı vürûduna intizaren Yunanlılar ileri hareketini tevkîf etmişlerdir. Dün Bilecik cephesinde de Yunan ileri hareketinin tevakkuf ettiği dair şehrimize bazı haberler gelmiştir. Bu suretle Bursa cephesinden taarruza geçen Yunan kıtaâtının harekât-ı taarruziyesi, ilk hamlede büyük müşkilâta tesadüf etmeye başlamış demektir.

Geçen Cumartesi günü akşamı başlayan Yunan taarruz harekâtı henüz katî bir safhaya dâhil olmamıştır. Türk kuvvetleri, Yunanlılarla düm-dâr muharebâtı yaparak müstahzar mevzilerine doğru çekilmektedir. Yunanlılar, büyük bir teenni ve ihtiyât ile ilerlemektedirler. Bu sebepledir ki, geçen defa Bursa'dan çıkan kuvvetler beş gün zarfında İnönü'ne kadar vâsıl oldukları halde, bu defa aynı müddet zarfında geçen taarruzdakinin nısfı kadar bile mesafe kat etmeye muvaffak olamamıştır. Anlaşıyor ki, evvelki İnönü darbelerinin acısı el-ân Yunan ordusu üzerinde tesirini hissettirmektedir.

Bu defa da Yunan Kumanda Heyeti, geçen taarruzda olduğu gibi başlıca iki hedef takip etmektedir. Fakat son taarruzda bu hedefler Afyonkarahisar ve Eskişehir iken, bu defa Kütahya ve Eskişehir'dir. Geçen defa iki grup aralarında hiçbir irtibat mevcut olmaksızın hareket ettiği halde, bu defa Bursa ve Uşak cephelerinden taarruza geçen Yunan kuvvetleri, mümkün mertebe hareketlerini telif etmek ve Türk mevâkiine karşı aynı zamanda taarruza geçmek planı takip etmektedir.

⁸¹⁷ **Vakit**, 12 Temmuz 1921 (1337), Numara 1290, s 1.

⁸¹⁸ **Vakit**, 12 Temmuz 1921 (1337), Numara 1290, s 1.

Şimdiye kadar gelen haberlerden anlaşıldığına göre, Bursa cephesindeki Yunan kuvvetleri dört istikamette taarruza geçmişlerdir:

Birinci istikamet İznik cihetidir. Burada taarruza geçen Yunan kıtaâtı, Gemlik önlerine kadar gelmiş olan Kocaeli grubumuzun Yunan ordusunu geriden tehdit etmesine engel olmak vazifesiyle mükelleftir. El-yevm bu cephede harekât tevakkuf etmiştir.

İkinci taarruz istikameti Yenişehir, üçüncüsü İnegöl'dür. Yunan kuvâ-yı aslîyesi bu iki hat üzerinde ilerlemektedir. Bu kuvvetler Bilecik-Pazarcık hattında birleşerek, Söğüt şosesi ve şimendifer hattı tarikiyle Eskişehir'e doğru gitmek emelindedir. Fakat arada İnönü olduğu için Yunan kuvvetleri pek ziyade ihtiyâtle hareket etmektedir.

Bursa cephesinde dördüncü Yunan taarruz istikameti ise, Bursa'nın cenubunda Hasanpaşa ve Atranos (Orhaneli) tarikiyle vuku bulan ileri bir harekettir. Bu hareket, cenuptan gelen kuvvetlerle tesis-i rabita için yapılmaktadır.

Uşak cephesinde taarruza geçen Yunan kuvvetleri ise iki koldan ilerlemektedir. Birincisi Afyonkarahisar'a doğru ilerlemekte ve ağleb ihtimal şimendifer hattını tutmak ve o civardaki kuvvetlerimizi işgal etmek gayesi ile yapılmaktadır. İkinci kol Gediz istikametinde ilerlemekte olup, buradan Gediz şosesini takiben Kütahya'yı hedef ittihaz ettiği anlaşılmaktadır⁸¹⁹.

i) *Ordumuz Cepheyi Kısaltmakta ve Müdafaayı Daha Müessir Bir Hâlde İfrâğ Etmektedir*

İngiliz matbuatının istihbaratı, Millî Ordumuzun şimdiye kadar cephelerde vahdeti bozmaksızın muntazaman çekildiğini tasdik ediyor. Rumca gazetelere gelen telgraflar, esaslı taarruzun 13 Temmuz sabahından beri devam ettiğini bildiriyor. Tebliğ-i resmîler ile İngiliz gazetelerinin“ciddi hiçbir mukavemet gösterilmiyor” dedikleri yerlerde bile Rumca gazeteler “anûdâne bir mukavemet” yapıldığına kânidir⁸²⁰.

j) *13 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi*

Garp Cephesi, Bursa mıntıkasında: “Düşman ileri kıtaâtıyla Pelitözü-Nazifpaşa hattındadır. İnegöl ovasındaki bütün köylerin yanmakta olduğu görülmüştür. Yenice üzerinden gelen düşman kuvveti, Nusretler ve Harmancık istikametlerine teveccüh etmiştir.

⁸¹⁹ **Vakit**, 15 Temmuz 1921 (1337), Numara 1293, s 1.

⁸²⁰ **Vakit**, 16 Temmuz 1921 (1337), Numara 1294, s 1.

Uşak mıntıkasında: “Gediz, Altuntaş istikametlerinde yürüyen düşman kolları, Kayacık – Karaağaç – Kinşir – Beşkarış hattına kadar ilerlemiştir. Afyonkarahisar mıntıkasında bulunan kıtaâtımız, düşmanı akşama kadar tevkîf etmiştir. Diğer cephelerde sükûnet”.

Yukarıya naklettiğimiz 13 Temmuz tarihli tebliğ-i resmîde, Bursa mıntıkasında bir Yunan kolunun Yenice üzerinden Nusretler ve Harmancık istikametlerine teveccüh ettiği gösterilmektedir. Nusretler, Kütahya’nın şimal-i garbîsinde ve 60 kilometre mesafededir. Harmancık da Nusretler’in garbında ve 15 kilometre mesafededir. Şu halde bu düşman hattı Kütahya’ya müteveccih bir vaziyette bulunuyor.

Pelitözü, Bilecik’in şimalinde ve şimendifer hattı üzerindedir. Nazıfpaşa ise, Pazarcık’tan geçerek Karaköy istasyonuna giden şose üzerinde bu istasyona 20 kilometre uzaktadır. Bu mıntıkanın Eskişehir’i hedef tuttuğuna hüküm olunabilir⁸²¹.

k) Bursa Cephesindeki Kıtaâtımızın Taarruzu ve Yenişehir’in İşgali

17 Temmuz tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi:

“Bursa mıntıkasında, Bilecik civarında düşman gerilerine taarruzumuz devam ediyor. Yenişehir hafif bir müsâdemeden sonra kıtaâtımız tarafından işgal edilmiş ve bir miktar erzak ve cephe iğtinâm olunmuştur.

Pazarcık cephesinde lehimizde muharebeler olmuştur. Atranos ve Gördes istikametinden ilerleyen düşman zayıatla tard edilmiştir. Altuntaş mıntıkasında mevâziimize taarruz eden düşmanla iki günden beri devam eden muharebe neticesinde, kıtaâtımız düşmana ağır zayıata uğratmıştır. Afyonkarahisar mıntıkasında mühim tebeddül olmamıştır. Diğer cephelerde sükûnet vardır”⁸²².

l) Bursa Cephesinde ve Afyonkarahisar’da Düşmana İndirilen Darbeler

16 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi:

Bursa mıntıkası: “Eskişehir-Bilecik yoluyla şarka ilerleyen düşman kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz eden kıtaâtımız tarafından Bilecik ve Köprühisar işgal edildi. Köprühisar’daki düşman Yenişehir’e doğru firar etti. Erzak ve cephe yüklü on üç yük ve bir binek otomobil iğtinâm edildi. Biri zâbit olmak üzere bir miktar esir alındı.

⁸²¹ **Vakit**, 16 Temmuz 1921 (1337), Numara 1294, s 1.

⁸²² **Vakit**, 19 Temmuz 1921 (1337), Numara 1297, s 1.

Atranos mıntıkasında: Gediz-Yakaca-Gümüş hattına kadar ilerleyen düşman kuvvetleriyle kıtaâtımız arasında topçu ateşi teâti edildi.

Uşak mıntıkasında: Gediz istikametinden ilerleyen düşman kuvveti daha ileriye geçmedi. Altuntaş mıntıkasında Nasuhcan hattındaki kıtaâtımıza taarruz eden düşmanla gündüz ve gece sürekli muharebât devam etmektedir.

Afyonkarahisar mıntıkasında: Kıtaâtımız mukabil taarruzlarla düşmanı ricata icbâr ve Afyonkarahisar'ın şarkındaki hâkim tepeleri elde etmiştir⁸²³.

10- Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (20 Temmuz-3 Ağustos 1921)

a) Uşak'ın İstirdâdı ve Kütahya'nın Yunanlılar Tarafından İşgali

Bursa cephesinde Yunan ordusunun sağ cenahı ihata edilmek üzeredir. Afyonkarahisar cephesinde kıtaâtımız Dumlupınar ve Uşak'ı istirdâd etmiştir.

Dün İzmit'ten gelen ve Kocaeli Mıntıkası Kolordu Kumandanı Miralay Kazım Bey'in imzasını hâvi bir tebliğde, Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği haber verilmektedir⁸²⁴.

b) Yalova'nın Kıtaâtımız Tarafından İstirdâdı ve Gemlik'e Doğru Hareket

Kocaeli kıtaâtımızın İzmit'in istirdâdı ile neticelenen son taarruzu, Yalova önünde tevakkuf etmişti. Yunanlılar, takviye kuvvetlerle kasaba önünde bir hatt-ı müdafaa tesis etmişlerdi. Bir müddetten beri bu hatt-ı müdafaa önünde hüküm süren sükûnet, evvelki gün kıtaâtımızın taarruzu ile hitâm bulmuş ve kuvvetlerimiz Yunan müdafaasını kırarak Yalova'ya dâhil olmuştur. Karamürsel Kaymakamlığı'ndan gelen bir telgrafta, Yalova'nın istirdâdı te'yîd edilmekte ve kasabada idare-i mülkiyenin teessüs ettiği bildirilmektedir.

Evvelki gün alınan haberlere nazaran, Yunanlılar kıtaâtımızın ilerlemesine mâni olmak için Yalova havalisini bombardıman etmektedir. Mamafih buna rağmen kuvvetlerimiz Gemlik üzerine ilerlemekte ber-devamdır⁸²⁵.

⁸²³ **Vakit**, 19 Temmuz 1921 (1337), Numara 1297, s 1.

⁸²⁴ **Vakit**, 20 Temmuz 1921 (1337), Numara 1298, s 1.

⁸²⁵ **Vakit**, 21 Temmuz 1921 (1337), Numara 1299, s 1.

c) *Eskişehir Civarında Muharebe Devam Ediyor*

Eskişehir'in Yunanlılar tarafından işgali henüz suret-i katiyyede te'yîd etmiş olmamakla beraber, şehrimiz mahâfil-i askeriyesinde buna ihtimal verilmektedir. Malumdur ki Kütahya'yı işgal eden Yunan kuvvetleri, muhtelif istikametlerden Eskişehir üzerine ilerlemeye başlamıştı. Anadolu kuvvetleri Baş Kumandanı, en münasip yerde ve en münasip şerâit dâhilinde harbe girişmek emeline olduğundan, bu vaziyet karşısında Eskişehir'i feda etmeyi münasip görmüş ve mevzilerini daha geriye almış olması kâbildir⁸²⁶.

d) *Eskişehir Önünde Şiddetli Muharebeler*

21 Temmuz tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi, Seyitgazi'de vukua gelen muharebâtın lehimizde olduğunu bildirmektedir. Burada taarruzumuzla Yunan ileri hareketi tevkîf ve Yunanlıların mukabil taarruzları tard edilmiştir. Eskişehir mıntıkasındaki muharebâta gelince, 21 Temmuz tarihli tebliğ, harbin henüz başladığını tebliğ etmekte ve fazla malumat vermemektedir. Anadolu Ajansı'nın bilahire verdiği malumat, düşmanın gece ve gündüz yapmış olduğu taarruzların, zayıat-ı azime verdirilerek kâmilten tard edildiğini bildirmektedir.

Eskişehir önünde büyük meydan muharebesi devam ederken, Bursa ve Afyonkarahisar mıntıklarında oldukça mühim harp faaliyeti vardır. Bursa mıntıkasında kıtaâtımız, düşman gerilerinde faaliyete devam ederek, Nazıfpaşa-İnegöl yoluna kadar ilerlemiştir. Afyonkarahisar mıntıkasında ise, topçularımız düşman mevzilerini müessir bir surette ateş altına almıştır⁸²⁷.

e) *Anadolu, Yalan Haberleri Tekzîb Ediyor*

Yunanlıların şehrimizde işâa ettikleri mübalağalı haberler, az zaman zarfında Anadolu'da da duyulmuştur. Ahvâlın fevkaladelîğini nazar-ı dikkate alan Ankara Hükümeti, İstanbul ahalisini tatmin için bu şayiayı tekzibe lüzum görmüştür.

Dün İstanbul telgraf merkezine 22 Temmuz tarihiyle şu telgrafname vârid olmuştur:

⁸²⁶ **Vakit**, 22 Temmuz 1921 (1337), Numara 1300, s 1.

⁸²⁷ **Vakit**, 23 Temmuz 1921 (1337), Numara 1301, s 1.

“Ordumuzun bozulduğuna, otuz bin esir verdiği, asker arasında panik olduğuna dair işâa edilen haberler katiyyen yalandır. Ordumuzda firar dahi asla yoktur. Ordu manevra kabiliyetini muhafaza etmektedir”⁸²⁸.

22 Temmuz 337
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekili
Fevzi

f) Eskişehir Ne Zaman Tahliye Edildi?

8 Temmuz’da Kütahya’nın tahliyesini müteakip Eskişehir’de bulunan sivil ahalinin dâhile doğru nakline başlanmış ve bir hafta zarfında şehirde sivil ahalden hiç kimse bırakılmamıştır.

Eskişehir, Anadolu merkezine yakın ve şimendifer hattının nokta-i iltisâkında bulunduğundan şehirde birçok müessesât-ı mülkîye ve askerîye ve depolar mevcut idi. Bunların nakli Yunan taarruzu başlamazdan çok evvel ikmâl edilmişti⁸²⁹.

g) Eskişehir Cephesinde Harekât-ı Harbiye Tevakkuf Etti

Son tebliğ-i resmîler, Yunanlıların ileri hareketlerinin durduğunu göstermektedir. Düşman, üssül-harekelerinden uzaklaştığı için bozgun bir haldedir. Son muharebelerdeki zayıtı telafi etmek, mecrûhları toplamak, geri hidemâtı tensîk etmek, geride kalmış olan ambarları ve sâireyi cepheye getirmek için ileri hareketini tevkîf etmek mecburiyetindedir.

Son haberler, vaziyetin lehimizde olduğunu ve Yunanlıların uzun müddet bu günkü vaziyette kalamayarak, ya gerideki müstahzar mevzilerimize doğru ilerlemeye yahut Eskişehir’i tahliye ederek çekilmeye mecbur bulduklarını bildirmektedir.

24 Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsine göre Eskişehir mıntkasında taarruzumuz devam ediyor. Düşman gerilerine taarruz eden müfrezelerimiz düşmana telefât verdirerek biri küçük zâbit olmak üzere sekiz nefer esir alınmış ve bin beş yüz kadar sığır ve koyun ile gaz makinesi ve bazı malzemeler itenam etmiştir⁸³⁰.

h) Ordumuz Mütemadiyen Takviye Ediliyor

Anadolu’dan gelen haberlere nazaran, ordumuz taarruzun ibtidâsından beri mütemadiyen takviye edilmektedir. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa’nın Millet

⁸²⁸ **Vakit**, 24 Temmuz 1921 (1337), Numara 1302, s 1.

⁸²⁹ **Vakit**, 24 Temmuz 1921 (1337), Numara 1302, s 1.

⁸³⁰ **Vakit**, 26 Temmuz 1921 (1337), Numara 1304, s 1.

Meclisi'nde beyan ettiği vecihle, gün geçtikçe gerideki kıtaât cepheye yetişmekte ve ordumuzun kuvveti artmaktadır.

Son gelen haberlere nazaran, Erzurum ve Anadolu havalisinden cepheye mühim kuvvetler vrd etmek üzeredir. Akşam gazetesinin istihbaratına göre, Maraş'ta bulunan İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Selahaddin Adil Bey'in, taht-ı kumandasında bulunan kolordu ile Sivrihisar'a azîmet etmesi için emir almıřtır⁸³¹.

i) *Papoulas'ın Mühim Bir Tebliği*

Yunan Başkumandanı dn 26 Temmuz tarihli bir tebliğ neşretmiştir. Tebliğ aynen şundan ibarettir: "Düşman her tarafta mağlup ve perişan edilerek dâhile doğru dağıtılmıştır".

Yunan Başkumandanı bu suretle güya harekât-ı harbiye hakkında malumat vermektedir. Hâlbuki tebliğde harbe dair efkâr-ı umumiye yi tenvîr edecek bir kelime bile yoktur. Madem Türk kuvvetleri perişan edilerek dâhile doğru dağıtılmış ise, neden bu kuvvetleri takip etmiyor? En basit kavâid-i harbiye mağlup düşmanın takibini mirdir⁸³².

j) *Kahraman Bir Fırka Kumandanımızın şehadeti*

Dn Anadolu'dan adlımız bir habere nazaran, ordumuzun en mümtaz ve değerli kumandanlarından Miralay Nazım Bey, Kütahya önünde düşmanın on misli fâik kuvvetlerinin taarruzlarını defettikten sonra bizzat kendisinin de iştirak ettiği bir mukabil taarruzda şehit olmuş ve mübarek naşı Ankara'ya nakledilerek ihtiflt-ı lazıma ile defnedilmiştir.

Nazım Bey, henüz kırk yaşlarında gen bir kumandan idi. Harb-i Umumi'de muhtelif cephelerde kahramanne harp ederek iktidar-ı askersini, şecaatini parlak bir surette göstermiş ve Mütareke'den sonra tesis edilen Millî Ordu'da bir fırka kumandanlığı deruhte etmiřti⁸³³.

⁸³¹ **Vakit**, 26 Temmuz 1921 (1337), Numara 1304, s 1.

⁸³² **Vakit**, 28 Temmuz 1921 (1337), Numara 1306, s 1.

⁸³³ **Vakit**, 29 Temmuz 1921 (1337), Numara 1307, s 1.

k) *Sükûn Devresinin Hitâmı – Yeni Harekât-ı Harbiye*

İki günden beri şehrimizde deverân eden şayialara nazaran, harbin ilk safhasını müteakip baş gösteren sükûnet devresi hitâm bulmuş ve cephelerde yeniden faaliyet-i harbiye başlamıştır. Seyitgazi’de ordumuz ile Yunan kıtaâtı arasında şiddetli bir muharebe vukua gelmiş ve Yunanlılar mühim miktarda zayıat vererek ricat etmeye mecbur olmuştur. Dün İtalyan Ajansı, bu şayiayı teyid ederek bir telgrafnâme tebliğ etmiştir. Roma’dan çekilen bu telgrafnâmede, üç gün üç gece devam eden şiddetli bir muharebeden sonra Yunanlıların beş bin maktul bırakarak ricat etmeye mecbur oldukları bildirilmektedir⁸³⁴.

11- Başkumandanlık Kanunu ve Tekâlif-i Milliye Emirleri Hakkındaki Haber ve Yazılar (9-19 Ağustos 1921)

a) *Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan İntihâb Edildi*

Dün Anadolu’dan gelen haberlere nazaran, Millî Ordu kumanda heyeti teşkilâtında mühim tadilat icra edilmiş ve yeniden bir Başkumandanlık makamı ihdâs edilerek bu makam Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya ittifak-ı ârâ ile tevcih olunmuştur.

Şimdiye kadar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ile birlikte Garp Cephesi Kumandanlığı’nı ifa eden İsmet Paşa, kumandanlık vazifesinin kesb ettiği ehemmiyet üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nden istifa etmiş ve riyaset-i mezkûreye Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ne de Dâhiliye Vekâleti uhdesinde kalmak üzere vekâleten Refet Paşa intihâb edilmiştir.

Anadolu kumanda heyeti teşkilâtında yapılan bu tadilatın harbe daha şiddetle ve daha müessir bir surette devam etmek emelinden münbais olduğu şüphesizdir. Şimdiye kadar muhtelif cephelerde bulunan orduların her biri ayrı ayrı bir kumandanın emri altında idi ve bunlar arasındaki irtibat, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vasıtasıyla temin ediliyordu. Başkumandan, Büyük Millet Meclisi’nin şahsiyet-i maneviyesi idi. Bu teşkilâtın son harekât esnasında bazı mahzurları görüldüğünden, muhtelif cephelerdeki kuvvetlerin bir Başkumandanın emrine verilmesi muvafık görülmüş ve Büyük Millet Meclisi hâiz olduğu salâhiyeti üç ay müddetle Mustafa Kemal Paşa’ya devretmiştir.

⁸³⁴ **Vakit**, 3 Ağustos 1921 (1337), Numara 1312, s 1.

Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın iktidar-ı askerîsi hakkında uzun uzadıya izahat vermeye lüzum yoktur. Bunu bilumum erkân-ı askerîye itiraf etmektedir. Hatıratında Türk kumandanları hakkında pek az kelimât-ı takdiriye kullanan Liman Von Sanders bile muhtelif vesilelerle Mustafa Kemal Paşa'dan bahsederken müşarünileyhin iktidar-ı askerîsini takdirlerle zikretmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa tayini, harekât-ı harbiyeye büyük bir sürat ve şiddet vereceği gibi ordunun kuvve-i maneviyesini de bir kat daha takviye edecektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı deruhte ederken, İsmet Paşa'nın Garp Cephesi Kumandanlığında ifa-yı vazifeye devam etmesi, pek ziyade şâyân-ı memnuniyet bir hadisedir. İsmet Paşa bundan sonra bütün kuvvetini Garp Cephesi'ne hasretmek için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden çekilmiştir⁸³⁵.

b) *Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine Bir Tamimi*

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine ber-vech-i âti telgrafi keşîde buyurmuşlardır:

“Ordumuz, düşmana pek kanlı muharebelerde yirmi binden fazla zayıat verdirdikten sonra, hâhiş-i cengâverânesini ve arzu-yi zaferini tamamen muhafaza ederek, tekmîl kuvvetiyle Eskişehir şarkında yeni mevâzie çekilmiştir. Zaman-ı hulûlünde düşman ordusuyla muharebe-i katiyyeyi verecektir. Mütarekeyi müteakip elinden her türlü esbâb-ı kuvveti, silâh ve cephanesi alınan ordumuz, Allah'ın inayeti ve milletin fevkalâde gayreti sayesinde bu günkü mevcudiyet ve kabiliyetini ihraz etmiş ve aynı menba-ı mukaddesten iktibas-ı feyz ederek İnşallah düşmana darbe-i katiyyeyi indirmekte bulunmuştur.

Vâsi‘ memleketimiz ve fedakâr milletimiz neticenin istihsalini tamamen kâfil bulunmaktadır. Ancak bu gaye-i mesudeye bir an evvel takarrüb için, memleketimizde bugünkü uzviyet-i Milliyeyi vücuda getiren tekmîl anâsırın, suret-i fevkalâde de faaliyete getirilmesi ve bu maksatla da Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın vazife-i tarihiyesini ifada pek büyük gayretler sarf eylemesi lâzımdır. Bu günün istediği en mühim iş ahalinin ve ordunun maddeten ve manen takviyesinden ibarettir. Bu vazifenin ifası için Meclis ve Hükümet bütün kuvvetiyle çalışmakta ve meclis azasından birçok

⁸³⁵ **Vakit**, 9 Ağustos 1921 (1337), Numara 1318, s 1.

rüfekâ Hükümete yardım etmek üzere mevâki-i muhtelifeye memur edilmektedir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin heyet-i merkeziyelerinden en küçük heyet-i idarelerine kadar bütün teşkilâtıyla bezl etmeleri lâzım gelen faaliyet de bu gayeye müteveccih olmalıdır. Hususât-ı âtiyenin teminine bilâ-fasıla çalışılmasını bütün arkadaşlardan hassaten rica eylerim.

1. Cephedeki zabitân ve efrad-ı aileleriyle şühedâ ailelerinin her türlü esbab-ı refah ve istirahatlarının temini,
2. Taht-ı silâha davet edilen seneler efradından kalan bilumum bakayanın derhal celp ve cemiyle cepheye sevkleri.

İşbu tebliğnamede tasrîh edilen ve hükümetçe ajanslarla tamim kılınmakta olan vaziyet-i hakikiyenin icabâtına muhalif olarak vuku bulacak her nevi neşriyat-ı bed-hâhâneyi iptal ile ahaliyi tenvir ve efkâr-ı halkı teşettütten vikayedir”⁸³⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

c) **Başkumandanlık Kanunu**

Başkumandan, ordunun kuvvetini azami surette tezyîd hususunda Millet Meclisi'nin salâhiyetini Meclis namına fiilen istimale mecburdur. Kumandanlık müddeti üç aydır.

Anadolu Ajansı, (5 Ağustos): Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlığın tevcihi hakkındaki kanun ber-vech-i âtidir:

Madde 1. Millet ve memleketin mukadderâtına bilfiil vâzı-ül-yed yegâne kuvvet-i âliye olan ve azasından her birinin Kanun-i Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyet-i teşriyesi tabiatı ile mahfûz ve şahsiyet-i maneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyûd-i âtiye ile Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.

Madde 2. Başkumandan, ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyîd ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsîn hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin salâhiyetini Meclis namına fiilen istimale me'zûndur.

Madde 3. Müşarünileyhe bâlâdaki mevâdd ile mevdû-i sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti refedebilir.

⁸³⁶ **Vakit**, 9 Ağustos 1921 (1337), Numara 1318, s 2.

Madde 4. İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer'iyül-icradır.

Madde 5. İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur⁸³⁷.

d) *Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Orduya ve Millete Beyannamesi*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, ordu ve millete hitaben âtideki beyannameyi neşretmiştir:

Bilumum Vilayât, Liva, Kaza, Nahiye, Belediye Riyasetlerine, Müdafaa-i Hukuk Riyasetlerine, Bilumum Kıtaât-ı Askeriye Kumandanlarına, İzmit tarikiyle Vakit, İleri, Akşam, Tevhid-i Efkâr gazetelerine, İzmit, Adapazarı, Akyazı, Sapanca, Kandıra, Hendek, Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyet-i Merkeziyelerine:

“Büyük muharebeden çıktığımız en zayıf zamanımızda tekâmîl memleketi çiğnemek ve bütün ahaliyi mahvetmek için üzerimize hücum eden düşmanlara karşı milletçe birleştik. Ve pek kıymetli ordular vücuda getirdik. Muhtelif ve müteaddit cephelerde emsalsiz fedakârlıklarla hukuk-i milleti müdafaa eden ve İnönü'de Yunanistan'ın istilâ ordularını iki defa tepeleyen bu milli ordularımız, o kadar yüksek bir azim ve iman ile muharebe ettiler ki, düşmanlar yalnız Garp Cephemizdeki ordumuza karşı Kralları başta olduğu halde tekâmîl Yunan ordusunu Anadolu'ya getirmeye mecbur oldular. Garp Cephesinde vukua gelen son muharebatta, bu düşman ordusunu pek ziyade zayiata duçar ettikten sonra, ordumuzun cevher-i aslîsinden hiçbir şey zayi etmeden bugünkü vaziyeti aldık. Bugün düşman ordusu, menâbi-i aslîyesinden ve üssül-harekesinden uzaklaşmış bir vaziyette karşımızdadır.

Bütün mezâyâ-yı kahramanâne ve evsâf-ı âliyesini en mühim muharebe meydanlarında tanıdığım ordumuzun müdür ve yüksek kumanda heyetiyle fedakâr zabitânına ve kahraman efrâdına ve cedlerimizden mütevâris hasâil-i mümütaze ile mütemayiz bilumum efrâd-ı millete hitap ediyorum:

Mukadderat-ı millete vâzı-ül-yed bulunan Büyük Millet Meclisi, bugün beni ordunun temin-i muvaffakiyetini kâfil bütün tedâbirde salâhiyet-i kâmile ile mücehhez kılarak, Meclis Riyasetinden başka bütün ordular Başkumandanlığına memur eyledi.

Sizlere bu beyannameyi yazdığım dakikadan itibaren inayet-i Sübhâniye'ye istinâden ve müftehiren bu büyük ve şerefli vazifeyi ifaya başlamış bulunuyorum. Bana bu vazifeyi tevdi etmiş olan Meclis'in ve o Meclis'te temessül eden milletin irade-i

⁸³⁷ **Vakit**, 10 Ağustos 1921 (1337), Numara 1319, s 1.

katiyyesi, tarz-ı hareketimin mihrakını teşkil edecektir. Hiçbir sebep ve suretle tâdiline imkân olmayan bu irade-i katiyye, behemehâl düşman ordusunu imha etmek ve bütün Yunanistan'ın kuvve-i müsellehasından mürekkep olan bu orduyu, anayurdumuzun harîm-i ismetinde boğarak nâil-i halâs ve istiklâl olmaktır. Memleket ve milletin maddî ve manevî bütün kuvvetlerini, bu neticenin istihsâl-i tarikine sevk ve imâle için, hiçbir tedbir ve teşebbüste müsamaha edilmeyecek ve ne zemin ve zaman ile ne de vatan mefhûmu karşısında teferruattan ibaret kalan mülâhaZât-ı saire ile mukayyed olmayarak, düşman ordusunun imhasından ibaret olan bu tek gayenin istihsâli için muktezi her şey yapılacaktır. Tevfik Allah'tandır.

Bu beyannamenin ta neferlere kadar bilumum ordu mensubîni ile bütün memurîn ve tabakât-ı ahaliye tebliğini rica ederim. Bilumum Vekâletlere, bilumum ordulara ve müstakil kıtaâta, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyeti Merkeziyelerine, Belediye Riyasetlerine tebliğ olunmuştur”⁸³⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkomandan Mustafa Kemal

e) *Anadolu'da Müdafaa Hazırlıkları*

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tekâlif-i Milliye Evâmiri namı altında on emir neşretmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, “**Tekâlif-i Milliye Evâmiri**” namında 10 emir neşretmiştir. Ordunun maddeten ve manen takviyesi için Millet Meclisi hâiz olduğu salâhiyeti Başkomandan'a tevdi ettiğiinden, bu evâmir Millet Meclisi'nden çıkmış kavânin hükmündedir. Bu evâmir ile Başkomandan, en muvafık bir tabir ile “**cephe gerisi seferberliği**” ilan ediyor. Şimdiki harpleri yalnız ordular değil milletler yapmaktadır. Bu evâmir ve kanun ile artık bütün millet, düşmana son ve katî darbeyi indirmek için ayaklanmış demektir. Bu evâmirin millete tahmîl ettiği vazifeleri toplu olarak ihata edebilmek için âtideki hulasayı yapıyoruz:

1. Evvela milletin orduya yapacağı teberruât, her hane başına bir takım çamaşır ile bir çift çarık ve çoraptan ibarettir. Her hane başına millet orduya bir takım çamaşır ile bir çift çarık ve çorap hediye edecektir. Tabii fakir olan haneler bunu yapamayacağı için onların hissesi zenginlere ve muktedir olanlara tevzî edilecektir.

⁸³⁸ **Vakit**, 10 Ağustos 1921 (1337), Numara 1319, s 1.

2. Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantazi kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamul yemeni, çarık, potin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre ve sicim ve organ stoklarından yüzde kırk miktarına tekâlifi Milliye Komisyonlarınca derhal vaz-ı yed edilecek ve takdiri fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere Komisyonun imza ve mühürlerini havi kuruşlu bir mazbata sahibi yedine verilecektir.

Dâhildeki malzemenin bu suretle bir kısmının alınmasından mütevellit fiyat farkını tevzîn için, hariçten gelecek bu cins malların yüzde onu dahi iskelelerde aynı şerait dâhilinde ordu ihtiyacâtı için alınacak, yüzde doksanına katiyyen müdahale edilmeyerek eshâbının emrine bırakılacaktır.

Alınan mallardan mütebaki kalan ve ithal edilecek olan bu cins stokların nakil ve fûrûhtu tamamiyle serbesttir.

Çocuk ve kadın elbiseleri ve levazımıyla lüks eşya almak sureti katiyyede memnudur.

3. Her yerde mevcut envâl-i metrûke, kuruşlu mazbatalar mukabilinde tamamen Tekâlif-i Milliye Komisyonlarına teslim edilecektir.
4. Ordu nakliyatı için lazım gelen vesâitin tedariki zımında âtideki esasât mevcuttur:

Evvela: Cihet-i askeriyece suver-i muhtelifle ile ordu ihtiyacı için alınan vesait-i nakliye hariç olmak üzere, memlekette kalan vesait-i nakliye eshâbı her ay ordu malzemesinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye meccânen nakle mecburdur. Bu naklin devam ettiği müddetçe nakliye sahibi ve hayvanatı ordu ambarından iaşe olunur.

Saniyen: Orduya alınacak vesâit-i nakliye dört tekerlekli arabalar ile binek ve topçu hayvanatı, deve ve merkepten mürekkeptir. Kağrı arabaları alınmayacaktır.

Salisen: İşbu vesâit-i nakliyenin yüzde yirmisine vaz-ı yed edilecek ve bunların bedelleri ahali üzerine kuvvetleri nisbetinde tevzî edilecektir. Vesâit-i nakliyesi alınanların parası eshâbına bu suretle verilecektir.

5. Demirci, marangoz, sirâc, arabacı gibi âlât ile meşgul esnaf imalathaneler ve imalathanelerin kabiliyet-i imaliyesi, sonra kasatura, kılıç yapabilecek sanatkârların isimleri kayıt ve tesbit edilecektir.
6. Ordunun iaşesi için ittihâz edilen tedâbire gelince: Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek ve kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yüzde kırkına Komisyonlarca vaz-ı yed edilerek ambarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinden eshâbı yedine kuruşlu mazbata verilecektir.

İşte kanunun ahaliye tahmîl ettiği fedakârlık ve vezâif bunlardan ibaret olup bu hususta ufak bir su-i istîmali görülenler, ellerindeki emvâli ketmedenler vazifelerini ifada tekâsül gösterenler derhal Hıyanet-i Vataniye ithamıyla İstiklâl Mahkemelerine sevk edilecektir⁸³⁹.

f) *Anadolu'da Müfettiş-i Umumîlikler*

Büyük Millet Meclisi, cepheden avdet eden heyet-i mebusenin takdim ettiği rapor üzerine, Anadolu'da muhtelif menâtıkta Müfettiş-i Umumîlikler ihdas-ı hakkında mühim bir layiha-i kanuniyenin müzakeresine başlanmıştır. Heyet-i mebusenin teklif ettiği layiha-i kanuniyenin mevâdd-ı ber-vech-i âtidir:

Madde 1 — İcabât-ı ahvâl dolayısıyla ber-vech-i âti menâtıkta Büyük Millet Meclisi'nce müntehab birer Müfettiş-i Umumî i'zâm olunur.

Madde 2 — Menâtık-ı mezkûre ber-vech-i âtidir:

Birinci Mıntıka: İstanbul, Çatalca, Edirne (Kırkkilise, Gelibolu, Tekfürdağı dâhil) Kalâ-yı Sultaniye, Karesi, Hüdavendigâr, Eskişehir, Ertuğrul, İzmit, Bolu, Zonguldak, Ankara, Kângırı, Kastamonu vilâyetleri.

İkinci Mıntıka: İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Menteşe, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Isparta, Burdur, Teke vilâyetleri.

Üçüncü Mıntıka: Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Ordu, Sinop, Çorum, Yozgat, Kırşehir, vilâyetleri.

Dördüncü Mıntıka: Adana, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Maraş, Ayntab vilâyetleri.

⁸³⁹ **Vakit**, 19 Ağustos 1921 (1337), Numara 1325, s 2. (Vakit'te Tekâlif-i Milliye'nin sadece altı maddesi yayınlanmıştır.)

Beşinci Mıntıka: Trabzon, Erzurum, Kars, Ardahan, Artvin, Bayezid, Erzincan, Lâziztan, Giresun, Karahisar-ı Şarkî ve Gümüşhane vilâyetleri.

Altıncı Mıntıka: Diyarbekir, (Siverek, Ergani dâhil) Yan, (Hakkâri dâhil) Musul (Süleymaniye, Kerkük dâhil) Bitlis, Mamuretül-aziz (Dersim dâhil) Muş, Gene, Siirt, Mardin, Malatya, Urfa vilâyetleri.

Madde 3 — Müfettiş-i Umumîlerin vazifeleri, memleketin menâfi-i maddiye ve maneviyesini, müdafaa-i memleket icabâtına hüsn-i suretle temin etmektir.

Madde 4 — Müfettiş-i Umumîler buldukları mıntikalarda askerî, mülkî ve adlî bütün şubât-ı idareyi teftiş, halkın hukukunu sıyânet ve hâsıl ettikleri kanaate göre icab edenleri en yakın İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi ederler.

Madde 5 — İstiklâl Mahkemeleri, Müfettiş-i Umumîler tarafından tevdi olunan hukuk-i şahsiyeden gayri bütün umûru rü'yet eder.

Madde 6 — Müfettiş-i Umumîler, muhaberâtı Vekâletlerle icra eyler ve her on beş günde Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne rapor îtâ ederler.

Madde 7 — Her Müfettiş-i Umumi'nin mıntıkasındaki bütün memurîn-i mülkiye ve askeriye ve adliye o müfettişin emirlerini ittihâza mecburdur.

Madde 8 — Müfettiş-i Umumîler, mıntıklarındaki memurînden azilleri icab edenleri devâir-i aidesine işâr eder. On beş gün zarfında devâir-i aidesi, bir karar ittihazına ve cevap îtâsına mecburdur. Cevabın adem-i vürûdunda o memurun elini işten çektirir.

Madde 9 — Müfettiş-i Umumîlerin hususî şifreleri ve maiyyetlerinde ikişer kâtip ve miktar-ı kâfi jandarma bulunur.

Madde 10 — Teftiş münasebetiyle Müfettişlere harc-ı râh verilir.

Madde 11 — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekile'si memurdur⁸⁴⁰.

12- Sakarya Meydan Muharebesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (23 Ağustos-17 Eylül 1921)

a) Millî Ordu Takviye Ediliyor

Anadolu'dan gelen son haberlere nazaran, Refet Paşa'nın Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ni deruhte ettiği zamandan beri ordunun takviyesi için büyük bir gayretle sarf-ı mesai edilmektedir. Şimdiye kadar muhtelif sebeplerle askere alınmamış

⁸⁴⁰ **Vakit**, 19 Ağustos 1921 (1337), Numara 1325, s. 3.

olanlar kâmilten ifa-yı vazifeye davet edildiği yeniden birçok sınıflar silâhına çağırılmıştır.

Diğer taraftan muhtelif vazifelerde istihdam edilmekte olan zabitan ve ihtiyat zabitleri de vazife-i askeriyelerine iltihaka davet edilmiştir. Her gün, zabitan ve ihtiyat zabitanı kabile kabile Ankara'ya vâsil olarak tayin edildikleri kıtalara iltihak etmektedirler.

Ahali arasında vazife-i askeriyelerini ifa etmek üzere askere çağırılanlar, davul ve zurnalarla Ahz-ı Asker Şubelerine müracaat etmektedir. Yeni tatbik edilmekte olan usul mucibince her mahallede heyet-i ihtiyariye, davet edilen sınıflar dâhilinde bulunanları nüfus defterine bakarak muayyen zamanda camilerde içtima davet etmekte ve buradan müctemian Ahz-ı Asker Dairesine gidilmektedir. Silâhına davet edilenlerden mâada, gönüllü olarak orduya iltihak edenlerin yekûnu mühim bir miktara bâliğ olmuştur. Anadolu'da düşmanın pek yakında mağlup edileceğine dair umumi bir kanaat mevcuttur⁸⁴¹.

b) *Bilecik'teki Harekât-ı Harbiye*

Kocaeli Grubu tarafından Bilecik havalisinde icra edilen harekât-ı harbiye resmen teyyüd etmiştir. Dün vârid olan 22 Ağustos tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi bu harekâttan kısaca şöyle bahsetmektedir: “Bilecik mıntkasında harekâttaki bulunan kıtaâtımız düşmana zayıat verdirmiştir”.

Hususî surette alınan haberler de bunu teyid etmektedir. Bu haberler, Kocaeli Grubu'nun mühim surette takviye edildiği ve şimdiye kadar bu havalide Miralay Kazım Bey'in kumandası altında bulunan kıtaâtın yeni gelen kararlarla birlikte Nurettin Paşa'nın umumi kumandası altına geçtiğini bildirmektedir. Bu suretle takviye edilen Kocaeli Grubu, harekât-ı harbiyenin tarz-ı inkişafı üzerinde mühim bir rol oynayacaktır⁸⁴².

c) *Sakarya Cephesindeki Yunan Kuvvetleri Ricata Başladılar*

Sakarya cephesindeki vaziyet-i harbiye hakkında gelen haberlerden anlaşıldığına göre şimdiye kadar Sakarya'da mevziî muharebelerden mâada büyük ve

⁸⁴¹ **Vakit**, 23 Ağustos 1921 (1337), Numara 1329, s 1.

⁸⁴² **Vakit**, 24 Ağustos 1921 (1337), Numara 1330, s 1.

katî bir meydan muharebesi vuku bulmamıştır. Fakat buna mukabil mühim sevkül-ceyş harekâtı icra edilmiştir. Vaziyet şu suretle hulasa edilmiştir:

Yunanlılar Ağustos'un 14'üncü günü Eskişehir'den ileri harekete başladıkları zaman, Sakarya'da tahaşşüd etmekte olduğunu haber aldıkları Kuvâ-yı Milliye kıtaâtına karşı bir ihata hareketi icrasına teşebbüs etmişlerdi. Bu hareket Yunan sağ cenahı tarafından yapılacak, bu suretle sol cenahta dağlık arazide ilerleyecek olan Yunan kuvvetlerinin büyük muharebelere girişmesine ve zayıf vermesine lüzum kalmaksızın Ankara yolu açılacaktı.

Yunanlılar bu cenahta temas tesis eder etmez derhal planlarını tatbik etmeye kalkıştılar. Polathisar ve Bozdağ tarikiyle bir çevirme hareketi icrasına teşebbüs ettiler. Bu havalide arazi düz olduğu için Yunanlılar kolayca ilerlemeye muvaffak oldular. Yunanlıların ilerlediği Haymana Ovası düz, çorak ve susuz olduğu için bir müddet sonra susuzluk ile karşılaştılar. Bunu diğer birtakım müşkilât ve mühim Türk kuvvetlerinin karşılarına çıkması takip etti. Bu vaziyet karşısında Yunanlılar alelacele ricata mecbur oldular.

Yunan sağ cenahının ricatı, sol cenahını pek müşkil bir vaziyete ilkâ etmiştir. Bu cenah, ancak çevirme hareketinin icrası suretiyle muvaffakiyetli bir taarruz icra edebilirdi. Çevirme hareketi akîm kalınca bu cenahın da ricat etmesi lazım geliyordu. Hâlbuki buradaki Yunan kuvvetlerinin ricat edemeyecek bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Yunanlılar alelacele takviye kıtaâtı yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Bununla beraber Eskişehir'deki ağırlıkların geriye naklini de emretmişlerdir.

Dün akşam Haymana Ovası'nda ricat etmekte olan Yunan kuvvetlerinin bir kısmının yolunu şaşırıldığı ve bu kuvvetlerden hiçbir haber alınmadığı istihbâr edilmiştir. Vaziyet-i umumiye bizim için müsait bir şekil almaktadır. En ihtiyâtkâr mahâfilde bile bu cihet açıkça beyan edilmektedir ⁸⁴³.

d) Sakarya Boyunda Düşmanın Mühim Bir Mağlubiyeti: Yunanlılar Ric'ata Başladılar

Sakarya'nın şarkında iki gün devam eden büyük meydan muharebesi neticesinde Yunanlılar mağlubiyete uğramış ve ricata başlamışlardır.

⁸⁴³ **Vakit**, 25 Ağustos 1921 (1337), Numara 1331, s 1.

Ordumuz, Sakarya'nın şarkında iki gün devam eden meydan muharebesi neticesinde parlak bir muvaffakiyet ihraz etmiştir. Düşman buradan cephemizi yarmak için külliyetli kuvvetler tahşid etmiş ve evvelki günden beri şiddetli hücumlara başlamıştı. Bu hücumlar kâmilan akîm bıraktırılmıştır. Vukua gelen muharebâta ordumuz emsalsiz bir kahramanlıkla harp etmiş ve düşmana pek büyük zayıat vermiştir. Dünden beri düşmanın hücumları duçâr-ı zaaf olmaya başlamış ve akşam bazı noktalarda ricat alametleri görülmüştür. Kıtaâtımız düşmanı takip için hazırlanmaktadır⁸⁴⁴ (EK-27).

e) 26 Ağustos Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsi

Garp Cephesi'nde 20 saat devam eden şiddetli muharebe lehimize neticelenmiştir. Düşman taarruzu her tarafta tard edilmiştir.

“Garp Cephesi'nde düşman, bugün bütün cepheye bazı yerlerde geceden bilistifade mevâziimize taarruza başlamış ve muharebe akşama kadar tarafeynin taarruz ve mukabil taarruzlarıyla devam etmiş ve bilâ-fasıla yirmi saat devam eden muharebe neticesinde bütün mevâziimiz elimizde olduğu halde, bu düşman taarruzu fazla zayıat ile her taraf ve noktada tard edilmiştir. Düşman gerisine akın yapan kollar, Canbaklı havalisinde düşmanın bir otomobil ve deve koluna rast gelerek bir miktar esir almış ve iki otomobil ile iki yüzü mütecaviz deve ve mekâre iğtinâm edilmiştir”⁸⁴⁵.

f) Sakarya'da Yunan Taarruzları Büyük Zayıatla Tard Edilmektedir

Anadolu'dan gelen haberler, Sakarya Meydan Muharebesi'nin el-ân kemal-i şiddetle devam ettiğini bildirmektedir. Yunanlılar 24 ve 25 Ağustos'ta uğradıkları müthiş zayıata rağmen 26 Ağustos'ta da taarruza devam etmişlerdir. Evvelki akşam ve dün gelen tebliğ-i resmîler bu taarruzların tard edildiğini bildirmektedir.

El-yevm ordumuzun cephesi, Mihaliççık Köprüsü'nden bed'ederek Polathisar'ın cenubundaki tepelere kadar imtidâd etmektedir. Cephe, yekdiğerinden ayrı olmakla beraber muhtelif noktalarda birbiriyle irtibatı muhafaza eden üç grubun içtimaından mürekkep olup 90 kilometre imtidâdındadır. Yunanlılar, bu cepheye 10 firkalık bir kuvvet tahsis etmişlerdir. Merkezde bulunan 4 firkadan mâada sağ cenahta 3, sol cenahta da 2 piyade ve 1 süvari firkası bulunmaktadır⁸⁴⁶.

⁸⁴⁴ **Vakit**, 28 Ağustos 1921 (1337), Numara 1334, s 1.

⁸⁴⁵ **Vakit**, 28 Ağustos 1921 (1337), Numara 1334, s 1.

⁸⁴⁶ **Vakit**, 29 Ağustos 1921 (1337), Numara 1335, s 1.

g) Yunanlılar Kafalarını Kayalara Çarpmakta Devam Ediyorlar

Sakarya cephesinde harp devam etmektedir. Dün vârid olan son tebliğ-i resmîlerden anlaşıldığına göre, düşman el-yevm bulunduğu şekl-i vaziyetten kendini kurtarabilmek için bütün kuvvetiyle taarruzlarda bulunmaktadır.

24, 25 ve 26 Ağustos'ta icra edilen taarruzlar 27 Ağustos'ta tekrar edilmiştir. Düşman bütün cephede yani Pursak suyunun Sakarya'ya munsabb olduğu mahalden İncirli'ye kadar olan saha dâhilinde taarruz etmektedir. Ordumuz el-yevm düşmanın taarruzlarını defetmekle meşgul olduğu için tedâfûi bir vaziyet almıştır⁸⁴⁷.

h) Yeni Mevzilerimiz Önünde Muharebeler Başladı

Sakarya cephesinde küçük bir tevakkuftan sonra yeniden muharebât kesb-i şiddet etmiştir. Yunanlılar bu sefer yeni müdafaa hatlarımıza hücum etmektedirler. Malumdur ki, bundan evvel Yunan Başkumandanı bir çevirme hareketi icrasına teşebbüs etmiş, fakat bunda muvaffak olamamıştır. Cephemizin bir parça geri çekilmesinden cesaret alarak, yeni mevzilerimize karşı şiddetli hücumlara başlamıştır. Şimdiye kadar alınan haberlere göre, bu hücumlar kâmilan def ü tard edilmiştir. Mevzilerimizin bir parça geri çekilmesinin sebebi bir tazyîk neticesi olmadığı bilakis, Millî Ordu kumanda heyetinin cepheyi kısaltmak üzere kendiliğinden bu tedbire müracaat ettiği içindir. El-yevm Yunan ordusu Ankara'ya 70-80 kilometre mesafede bulunmaktadır⁸⁴⁸.

i) Yunanlılar İki Günden Beri Taarruzlarını Tevkîf Ettiler

Sakarya'nın şarkında on bir gün bilâ-fasıla devam eden şiddetli muharebeler nihayet hitâm bulmuş ve Eylül'ün 2'inci gününden beri cephede sükûnet teessüs etmiştir. 3 Eylül ve 4 Eylül tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîleri buna şüphe bırakmamıştır. Taarruzun tevakkufu şu suretle vukua gelmiştir:

Yunanlılar, sol cenahımızı ihata etmek için bir hafta mütemadiyen geceli gündüzlü sarf ettikleri mesainin akîm kaldığını ve icra ettikleri hücumların birkaç siper zaptından başka bir netice vermediğini görmeleri üzerine, 31 Ağustos'ta bu cephede taarruzu tatil etmişler ve merkezimiz ile sağ cenahımıza karşı taarruza başlamışlardır. Eylül'ün 1'inci ve 2'inci günü Yunan taarruzları bütün şiddetiyle devam etti. Yunanlılar cenuptan çektikleri birkaç fırkayı da hatt-ı harbe sokarak hücum üstüne hücum icra

⁸⁴⁷ **Vakit**, 30 Ağustos 1921 (1337), Numara 1336, s 1.

⁸⁴⁸ **Vakit**, 4 Eylül 1921 (1337), Numara 1341, s 1.

ettiler. Fakat bütün bu hücumlar, kahraman kıtaâtımız tarafından büyük zayıat verdirilerek defedildi ve düşman, 2 Eylül tarihli Anadolu tebliğinde zikredildiği vecihle ancak mevziî bazı muvaffakiyetler ihrâz etti. Bu muvaffakiyetlerin neticesi, kıtaâtımızın önünde harap olan siperlerini terk ederek, sol cenahta olduğu gibi, burada da 2 kilometre geride daha müstahkem ve daha sühuletle kâbil-i müdafaa olan ikinci hatta yerleşmesinden ibarettir⁸⁴⁹.

j) Refet Paşa'nın Mühim Beyanâtı

Cepheyi gezerek avdet eden Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesine şu beyanatta bulunmuştur:

“On dört gündən beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi’nde, düşmanın tekmîl taarruzları tard ve defedilmiş ve düşman tahmin edilebilecek derecede kanlı zayıata uğramıştır. Bugün diyebilirim ki, Sakarya boylarında on dört gündən beri devam eden meydan muharebesinin ilk safhasını, bizim silahlarımızın galibiyeti ile kapanmış ve ordularımız muzaffer olmuştur. Muharebenin bundan sonraki safhasının tecelliyâtına da kemâl-i emniyet ve itimatla intizâr edilmektedir”⁸⁵⁰.

k) Düşmanın Taarruzu Tamamıyla Kırılmıştır

Dün vârid olan 6-7 Eylül tarihli Tebliğ-i Resmîlere nazaran, düşmanın son üç günlük taarruzları tamamıyla kırılmıştır. Düşman kıtaâtı bazı nikatta geri çekilmektedir. Kıtaâtımız, baskın suretinde mukabil taarruzlarda bulunarak düşmandan bazı mühim nikatı zapt ve istirdâd etmiş ve bir miktar esir almıştır.

Anadolu Ajansı ise, düşmanın ricatı hakkında şu tebligatı duyurmuştur: “Cepheden gelen malumata nazaran bazı düşman kollarının geriye doğru çekilmekte olduğu istikşafât neticesinde anlaşılmıştır”⁸⁵¹.

l) Düşman Sol Cenahımız Karşısındaki Mevzilerini Terk İle Ricata Başlamıştır

Anadolu’dan vârid olan 10 Eylül tarihli tebliğ-i resmî, Beylikköprü civarında kıtaâtımızın düşmana mühim bir darbe indirdiğini bildirmektedir. Beylikköprü,

⁸⁴⁹ **Vakit**, 6 Eylül 1921 (1337), Numara 1343, s 1.

⁸⁵⁰ **Vakit**, 8 Eylül 1921 (1337), Numara 1345, s 1.

⁸⁵¹ **Vakit**, 9 Eylül 1921 (1337), Numara 1346, s 1.

cephenin merkeze yakın bir noktasında mühim bir geçit mahallidir. Bu sebeple burada indirilen darbe, düşmanın cenahlarını tehdit edecek derecede mühimdir.

Tebliğ-i resmîye nazaran, burada elde edilen muvaffakiyet neticesinde, düşman mevâziinden bir kısmı zapt ve işgal edildiği gibi, düşmandan birçok top ve makineli tüfenk de iğtinâm edilmiştir. Bu haberi veren tebliği- resmî, şimdiye kadar zikretmemiş olduğu bazı muvaffakiyâttan bahsediyor ki o da top iğtinâmı keyfiyettir. Beylikköprü'de düşmanın toplarından bir kısmını terke mecbur edilmesi, orada maruz kaldıkları darbenin ehemmiyeti hakkında bir fikr-i umumî vermeye kâfidir. Malumdur ki, harpte top mevâzii piyade hatlarının gerisinde bulunmaktadır. Buradaki bozgunluk o kadar şiddetli olmuştur ki, düşman yalnız piyade hatlarında değil, geride olan top mevâziini bile tahliye etmeden ricata mecbur kalmıştır. Yunanlılar şimdiye kadar Sakarya'nın şarkında barınmak için sarf-ı gayret etmişler ise de, bunda muvaffak olamadıkları ve nihayet sağ cenahlarını kurtarmak için ricata mecbur kaldıkları anlaşılmaktadır. Sağ cenahta düşmanın ricatı, merkezden yedikleri darbenin pek mühim olduğunu göstermektedir.

Takip eden kuvvetlerimiz, çekilen düşmanın yan ve gerilerinde müessir faaliyette bulunmaktadır. Son haberler Yunan ricat hareketinin intizamsız bir şekil almaya başladığını ve cephenin diğer aksamında da Yunan kuvvetlerinin ricata hazırlandıklarını bildirmektedir⁸⁵².

m) 10 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî

“Birkaç günden beri merkez mıntikasında başlayan ve 10 Eylülde bütün cepheye teşmîl edilen mukabil taarruzlarımız neticesinde, düşman bilhassa sol cenahımız karşısındaki bütün mevâzii terk ile ricata başlamış ve bugün 11/09/337'de bu ricatı setr için merkez ve sağ cenahımız aleyhine tevcîh ettiği taarruzlarda zayıat-ı azime ile tard edilmiştir. Takip kuvvetlerimiz, çekilen düşmanın yan ve gerilerinde müessir olmaya başlamıştır. Düşman çekildiği istikametlerdeki bütün köylerimizi yakmaktadır”⁸⁵³.

n) Düşman Müşkil Vaziyettedir, Acaba İnhizâmdan Kurtulabilecek i?

Harekât-ı harbiye hakkında dün vârid olan 12 ve 13 Eylül tarihli tebliğ-i resmîler, pek mühim haberler getirmiştir. 12 Eylül tarihli tebliğ, yalnız sağ cenaha münhasır kalan düşman ricatının bütün cepheye sirayet ettiğini ve Yunanlıların

⁸⁵² **Vakit**, 13 Eylül 1921 (1337), Numara 1350, s 1.

⁸⁵³ **Vakit**, 13 Eylül 1921 (1337), Numara 1350, s 1.

mecrûhlarını bırakarak alelacele kaçmakta olduklarını bildirmektedir. 13 Eylül tarihli tebliğ ise, düşman ricatının inhizâm şeklini aldığını ve düşmanın gerilerinde icra-yı harekât eden firkalarımızın, Yunan ordusunun hatt-ı ricatını tehdit etmekte olduğunu haber vermektedir⁸⁵⁴.

o) 12 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî

Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle nihayet bulmuştur.

“Birkaç günden beri devam eden mukabil taarruzumuzla Sakarya mıntikasındaki düşman ordusu binlerce maktul verdirilerek tamamıyla mağlup edilmiş ve tayyarelerimizin dahi iştirakiyle her taraftan icra edilmiş bir takip neticesinde muharebe meydanında ve ricat yolları üzerinde birçok esliha, eşya, malzeme-i harbiye ve otomobil terk ederek ve hatta yaralılarını taşıma vakit bulamayarak perişan bir surette çekilmeye başlamıştır.

Yalnız bu ricatı himaye için Beylikköprü şarkında terk ettiği takriben iki firkalık bir kuvveti bugün dahi mevâkiini muhafaza etmek istemiş ise de kıtaâtımızın şedit taarruzlarıyla bu düşman kuvvetleri de pek kuvvetli olan mevâziinden tard edilmiş ve bu suretle, 21 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle nihayet bulmuştur”⁸⁵⁵.

p) 13 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî

Düşman gerilerindeki firkalarımız faaliyete başladı. Sivrihisar kurbunda düşmandan tayyare, otomobil ve sâire iğtinâm edilmiştir.

“Beylikköprü mıntikasındaki düşman aleyhine tevcîh edilen mukabil taarruzumuz, 13 Eylül sabahına kadar bütün gece süngü ve bomba muharebesi halinde devam etmiş, iki düşman firkası yüzlerce maktul verdirilerek perişan bir surette Sakarya’ya atılmıştır. Bu anda kâmilen Sakarya garbına tard edilmiş olan düşman ordusu, kıtaâtımız tarafından takip edilmektedir. Düşmanın gerilerine daha birkaç günden evvel tevcîh olunan süvari ve piyade firkalarımızdan biri, Sivrihisar cenub yanlarında bir iki taburluk kuvvetini dağıtarak üç tayyare, dört otomobil ve malzeme-i sâire iğtinâm etmiştir”⁸⁵⁶.

⁸⁵⁴ **Vakit**, 15 Eylül 1921 (1337), Numara 1352, s 1.

⁸⁵⁵ **Vakit**, 15 Eylül 1921 (1337), Numara 1352, s 1.

⁸⁵⁶ **Vakit**, 15 Eylül 1921 (1337), Numara 1352, s 1.

r) *Ordumuz Sakarya'ya Geçti, Düşman Takip Ediliyor*

Son haberlere nazaran, düşman ordusundaki bozgun tevessü etmektedir. Yunan kıtaâtı, silahlarını atarak kaçmaya çalışıyor. Bilhassa Sakarya'yı geçemeyen iki Yunan fırkasının akıbeti hakkında haber yoktur. Bozgundan sonra kendini toplayabilmesi imkânsız addedilmektedir.

14 Eylül tarihli tebliğ-i resmî:

“Sakarya garbına atılan düşmanı takip ve tazyîk harekâtımız inkişâf etmektedir. Düşmanın çekildiği yerlerde terk edilen birçok malzeme ve mühimmat arasında top, makineli tüfenk, otomobil ve saire toplanmaktadır”⁸⁵⁷.

s) *Düşmana Emân Vermeyen Kahraman Kıtaâtımız Sivrihisar'ı İşgal Etti*

Her neferi bir burç gibi metanet ve hamaset dolu ordumuz, dün düşmanı azîm zayıata uğratarak Sivrihisar'ı işgal eylemiştir. Ganâim ve mühimmat depolar halinde elimize geçmiştir.

15 Eylül tarihli tebliğ-i resmî:

“Takip harekâtımız devam ediyor. Sol cenahtan Sivrihisar'ı işgal eden kıtaâtımız düşmana azîm zayıat verdirerek iki zâbit olmak üzere yüze karîb esir almışlar ve pek çok esliha, mühimmat, erzak, hayvan ve otomobil iğtinâm eylemişlerdir. Sivrihisar'da düşmanın ahaliden toplayarak hapsettiği dört yüz kadar köylü tahlîs edilmiştir”⁸⁵⁸.

t) *Muzaffer Kumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Millete Beyannamesi*

“Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek Ankara'ya gelmek ve istiklâl-i memleketin fedakâr muhafızı olan ordumuzu imha etmek isteyen Yunan ordusu, yirmi bir gün devam eden pek kanlı muharebeden sonra avn-i Hakk'la mağlup edilmiştir. Ordumuzun mukabil taarruza geçmesi üzerine, yüz geri etmek suretiyle kahraman Türk askerlerinin süngülerinden kurtulmak isteyen düşman ordusuna esna-yı ricatında aman verilmemiş ve mühim kuvvetleri Sakarya şarkında imha olunmuştur. Sakarya'dan geçerek şaşkın ve gayr-ı muntazam garba teveccüh eden kısımlarının dahi arkasını bırakmayarak masum Türk milletinin hayat ve istiklâline canavarca tecavüz edenlere lâayık olan cezayı vermek için ordumuz sönmez bir azim ve celâdetle vazifesini ifaya devam ediyor.

⁸⁵⁷ **Vakit**, 16 Eylül 1921 (1337), Numara 1353, s 1.

⁸⁵⁸ **Vakit**, 17 Eylül 1921 (1337), Numara 1354, s 1.

İstanbul'da o zaman kendisine Türk Hükümeti namını veren ve fakat ecnebilere hoş görünmek gayretiyle, Türk milletinin en mukaddes menâfiini ayaklar altına alan vatan muhabbetinden mahrum bir takım ricalin câniyâne müsamahasından bil-istifade İzmir'e çıkan düşman, bundan evvel dahi İnönü'nde, Dumlupınar'da mükerreren Türk azm ve imanı karşısında makhûr ve mağlup edilmişti. Ancak bu derslerden ibret almayan ve hiç bir hakka istinâd etmeyerek mübarek vatanımıza tecavüz etmekte ısrar eden Yunanlılar, bu defa Kral Constantine'in hırs-ı saltanatını tatmin için memleketlerinin bütün menâbiini açtılar. Para, asker, malzeme hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek aylarca hazırlandılar. Ayrıca, şarktaki menâfi-i siyasiyelerini muhafaza etmek için masum kanların dökülmesini arzu eden bazı ecnebî dostlarının hafî ve celî muavenetlerine, teşviklerine istinâd ettiler. Bu suretle vücuda getirdikleri muntazam ve mücehhez büyük bir ordu ile bî-perva Anadolu içerlerine saldırdılar. Düşünmediler ki Türklerin vatan sevgisiyle dolu olan göğüsleri, kendilerinin melûn ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir. Filvâki milletimiz düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiç bir fedakârlıktan çekinmedi. Ordumuzu takviye için para, insan, silâh, hayvan, araba velhasıl her ne lazımsa kemal-i hâhişle ibzâl etti. Avrupa'nın en mükemmel vesâitiyle mücehhez olan Constantine ordusundan, ordumuzun teçhizat itibariyle de geri kalmaması ve hatta ona tefevvuk edebilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına medyûnuz.

Maksad-ı millî uğrunda efrad-ı milletin menâfi-i hususiyelerini istihkâr emrinde gösterdikleri harikalar, ahfâd ve ensâlimizin ilelebed sermaye-i mefhareti olacaktır. Bu umumi gayretler sayesinde ki, ordumuz mevti istihkâr için hiç bir dakika tereddüt etmeyecek surette yüksek bir kuvve-i maneviye ile düşman üzerine atıldı. Canımızı, namusumuzu almak üzere Haymana ovalarına kadar gelen düşman efrâdı, esir düştükleri zaman âlicenap askerlerimizden ilk nidâ-yı istirhâm olarak bir parça ekmek istemeleri manzarası, mağrur düşmanlarımızın akıbetini gösteren manidar bir levhadır. Bu derece azim bir hiss-i fedakârî ile topraklarını müdafaa eden milletimiz ne kadar iftihar etse hakkıdır, istiklâl mücadelemizde inayet-i Samedânîsini Türk milletinden esirgemeyen Cenab-ı Hakka hamd ü sena etmeyi asla unutmayalım. Bizler esasen meşru olan davamızda inayet-i İlâhiyeden hiç bir zaman ümidimizi kesmedik. Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi, diğerleri tarafından da hakk-ı hayat ve istiklâlimize riayet olunmasından başka bir davamız yoktur.

Hudud-i Milliyemiz dâhilinde müdahale-i ecnebiyeden azâde olarak her medenî millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmayan Türk milletinin hakk-ı meşruu,

nihayet âlem-i insaniyet ve medeniyet tarafından teslim olunacaktır. Ancak silâhlarımızı maksadımız tamamen istihsal olunduktan sonra bırakacağımızdan pek karîb olan bu mesûd ana kadar kemâ fi's-sabık bütün efrad-ı milletin azami gayret ve fedakârlık göstermesine intizar eylerim. Cenab-ı Hakk tevfikât-ı Samedaniyesini idame buyursun. Âmin”⁸⁵⁹.

14 Eylül 337
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

13- Sakarya Meydan Muharebesi Sonrasındaki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (17 Eylül-4 Kasım 1921)

a) Anadolu’da Umumî Seferberlik

Ankara 15 Eylül: Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri âtideki emirnameyi tamîm buyurmuşlardır:

“14 – 15 Eylül sene 337 nısf-1 leylden itibaren bütün vatanda umumî seferberlik ilân edilmiştir. Mağlûp düşmanı Anadolu içerisinde en son neferine kadar imha için, ilân edilen bu seferberlikte istihdaf edilen gayeye erinceye kadar, lüzum hâsıl oldukça silâh altında bulunan sınıflardan mâada esnan-ı erbabı taht-ı silâha celb olunacaktır.

Silâh altına celb edilecek sınıflar Müdafaa-i Milliye Vekâletince tayin ve icap eden makamâta tebliğ edilecektir. Bilumum Vekâletlere ordu ve müstakil kolordu ve mıntıka kumandanlıklarına tebliğ edilmiştir”⁸⁶⁰.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

b) Yunan Kuvvetlerinin Kısım-ı Küllîsi Çember İçine Alınmıştır

Sivrihisar’ın zaptı ilk tesirini göstermiştir. 16 Eylül tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmîsine nazaran, düşman burada gördüğü tazyîk üzerine Eskişehir’e doğru ricat istikametini tebdîl ederek, şimale Sarıköy geçidine teveccüh etmiştir. Son haberlere göre, Sivrihisar’dan ilerleyen kuvvetlerimiz Mihaliççık istikametinden gelen fırkalarla irtibat peyda etmiş, bu suretle Yunan ordusunun kısım-ı küllîsi bir çember içine alınmıştır. Bu çemberden kurtulabilen düşman kuvvetleri inhizâm-ı tam halinde

⁸⁵⁹ **Vakit**, 17 Eylül 1921 (1337), Numara 1354, s 1.

⁸⁶⁰ **Vakit**, 17 Eylül 1921 (1337), Numara 1354, s 1.

kaçmakta ve tarafımızdan şiddetle takip edilmektedir. Süvarilerimiz firar eden Yunanlılardan kısm-ı azamı esir etmiştir.⁸⁶¹.

c) Kıtaâtımız Seyitgazi Civarındaki Kırızdağı'na Kadar İlerlemiştir

Dün akşam Anadolu'dan gelen mevsûk haberlere ve 17 Eylül tarihli tebliğ-i resmîsine nazaran, “takip kıtaâtımız Mihaliççık garb-i şimalinde Kartaldağı'nı dün işgal etmiş ve düşmandan bir tayyare iğtinâm olunmuştur. Kıtaâtımızın an-bean Eskişehir'e girmesine intizâr edilmektedir”.

18 Eylül tarihli diğer bir tebliğ-i resmîde ise, “düşmanın garba ricatı ve kıtaâtımızın takip ve ihata harekâtı devam etmektedir. Kıtaâtımız, Seyitgazi civarındaki Kırızdağı'na kadar ilerlemiştir. Dumlupınar civarına akın yapan süvarilerimiz, İslâmköy yakınında demiryolu üzerinde mühim tahribat yapmış, telgraf ve telefon hutûtunu kat'etmiştir.”

Kırızdağı, Seyitgazi'ye 15 ve Eskişehir'e ancak 35 km. mesafededir. Buraya vâsıl olan kuvvetlerin mühim miktarda olması ve Seyitgazi'yi işgal ederek Yunan hatt-ı ricatını daha geriden de kesmek vazifesiyle mükellef bulunması muhtemeldir. Tebliğ-i resmîde ilk defa olarak “**ihata hareketi**” tabirinin kullanılması buna delâlet etmektedir. Bu harekâtın birkaç gün içinde inkişaf etmesi ve inayet-i Hakk'la düşmanın imhası me'mûldür.

Nureddin Paşa ordusu, Bursa üzerine harekete başlamıştır. Galip Paşa ordusu İzmir'e doğru hareket için istihzarâtını ikmâl etmek üzere.⁸⁶²

d) 21 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmî

Ordumuz Seyitgazi'yi işgal etmiştir. Cepheden şiddetle takip ve cenahlardan ihata ve taziyik edilmekte olan düşman kuvvetleri, ordumuzdan kurtulmak için mezbûhane debelenmektedir.

21 Eylül 337 tarihli tebliğ-i resmîdir: “Eskişehir istikametinde ilerleyen süvarilerimiz düşmanla muharebeye tutuşmuş ve Ağapınar istikametinde ilerleyerek demir yolunu, telgraf ve telefon hutûtunu tahrip etmiştir. Ağapınar'dan Seyitgazi'ye giden bir düşman otomobil koluna taarruz ederek ekmek yüklü on bir otomobil iğtinâm ve mürettebatını esir etmiştir. Diğer kıtaâtımız, ufak müsâdemelerden sonra Seyitgazi'yi işgal ve burada düşmana ait mühim miktarda cephaneye, erzak ve eşyayı

⁸⁶¹ **Vakit**, 18 Eylül 1921 (1337), Numara 1355, s 1.

⁸⁶² **Vakit**, 20 Eylül 1921 (1337), Numara 1357, s 1.

iğtinâm etmiştir. Cepheden şiddetle takip ve cenahlardan ihata ve tazyîk edilmekte olan düşman kuvvetleri ordumuzun kurtulmak için mezbûhane debelenmektedir”⁸⁶³.

e) Mustafa Kemal Paşa’ya Gazilik Unvanı ve Müşiriyet Rütbesi

22 Eylül tarihli Anadolu Ajansı tarafından tebliğ edildiğine göre, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ankara’ya muvâsalat etmiş ve Millet Meclisi müşarünileyhe Müşirlik rütbesiyle Gazilik unvanı tevcîh etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, askere ve milletvekillerine hitaben irad ettiği uzun nutukta, “Türk milletinin ancak, istiklâl kalbinde bulunduğunu ve ceng-cû olmayıp, sulhperver olduğunu, hiçbir devletin Türkiye kadar arazi feda etmediğini, Yunanlılar topraklarımızdan çıkıncaya kadar Türk milletinin asla silahını bırakmayacağını” beyan etmiştir⁸⁶⁴.

f) Afyonkarahisar Civarındaki Kıtaâtımız Taarruza Geçti

Çay ve Bolvadin kasabaları istirdâd edilmiştir. Sandıklı istikametinden icra ettiğimiz taarruz neticesinde düşman Dumlupınar’a doğru çekilmektedir.

24 Eylül tarihli tebliğ-i resmî:“Garp Cephesi’nde ricat eden düşman Eskişehir şarkında toplanmaktadır. Seyitgazi kasabasında mağlup edildiği dün bildirilen düşmanın, ahiren Trakya’dan celb edilen mümtaz firka olduğu ve fazla zayıat verdiği anlaşılmıştır. Afyonkarahisar mıntıkasında Çay ve Bolvadin kasabalarındaki düşman, tazyikimiz neticesinde ricata mecbur olmuş ve bu iki kasabamız istirdâd olunmuştur. Takibe devam edilmektedir.

Sandıklı mıntıkasında kıtaâtımız Kırcaarslan – Paşaköy hattını işgal etmiş ve oradaki düşman Balmahmut istikametine ricata icbâr edilmiştir”⁸⁶⁵.

g) Mustafa Kemal Paşa’nın Türk Ordusuna Beyannamesi

“Arkadaşlar!

Milletimizi yabancıların elinde köle olmuş görmemek için giriştiğimiz bu muharebede, Sakarya muzafferiyeti gibi adı daima anılacak yeni ve büyük bir zafer kazandınız. Benim gibi ömrünü senelerden beri saflarınızın yanında geçirmiş olan bir silâh arkadaşınız ezilmiş, kahredilmiş düşmanın ricatından sonra hakkınızda duyduğum takdir ve hayret, minnet ve şükranı ordunun her ferdi, memleketin her tarafından

⁸⁶³ **Vakit**, 23 Eylül 1921 (1337), Numara 1360, s 1.

⁸⁶⁴ **Vakit**, 26 Eylül 1921 (1337), Numara 1363, s 1.

⁸⁶⁵ **Vakit**, 27 Eylül 1921 (1337), Numara 1364, s 1.

duyulacak kadar yüksek sesle söylemeye lüzum gördüm. Sakarya boyunda verdiğimiz muharebe, çok evvelki muharebelerimizde olduğu gibi, anavatanın yalnız bir köşesini ufak veya büyük bir parçasını tehlikeye düşürmüyordu. Orada biz bütün memleket, bütün varlığımız ve istiklâlimiz bahasına denecek kadar ehemmiyetli büyük bir muharebeye giriştik. Yirmi bir gün yirmi bir gece milletin istiklâl fikriyle bir milletin istilâ ve yağma fikri birbiriyle boğuştu. Sizin başını eğmeye razı olmayan istiklâl fikriniz, ilerleyen düşmanı ricata mecbur etti. Kızgın bir ufuk üzerinde tüten ve yanan yüzlerce köylerimizi arkasında bırakarak düşman ordusu, ceza önünde kaçan bir cânî gibi geldiği yerlere gidiyor. Hâlbuki o, bir muharebe değil yalnız bir akın düşünüyordu. Fikir ve imanın Kâdir-i Mutlak kuvvetiyle kazandığımız zafer kadar büyük bir delil olmaz. Mazlum milletimizi tarihin en mühlik bir zamanında yeniden ışığa ve necata kavuşturan bu muharebede sizin Başkumandanınız olmaktan dolayı bir insan kalbi için mukadder olabilecek en derin saadet ve iftiharı duydum.

Kumandanlara: Tehlike büyüdükçe yükselen azim ve tedbiriniz, derin ve hassas zekâlarınızla muharebenin muvaffak bir surette sevk ve idaresinde gösterdiğiniz harikulade liyakat için;

Zâbitlere: Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harbinden henüz çıkmış iken, bir ateşten diğerine geçerek milletin istiklâl mücadelesinde tuttuğunuz mevki, genç ve aziz başlarınızın üzerinde dönen yeni ölüme karşı gösterdiğiniz istihkâr ve kalplerinizde ışıldayan ve bize zafer yolumuzu aydınlatan millet aşkı ve bütün bir heyecanla seyrettiğim sayısız kahramanlıklarınız için;

Neferlere: Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muharebe meydanlarında da tanıdım. Dünyanın hiç bir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanınla, itaatle hiç bir korkunun yıktırmadığı demir gibi pak kalbin ile düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsim en aziz, bir borç bildim.

Sizin gibi kumandanları, zâbitleri, neferleri olan bir millete yad elleri altında köle olmak mümkün değildir. Bu defa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hakkımda yeni bir rütbe ve unvan ile tecelli eden iltifat ve teveccühü doğrudan doğruya size râcidir. Milletin verdiği bu rütbe ile yükselen ordu en şerefli, en ulu bir gaza ile mümtaz olan yine ordudur. Zaferden dolayı sizin kahramanlıklarınızla sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakârlıklar bahasına kazanılan bu büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine delâlet eden bu rütbe ve unvanı, ancak size izafe ederek bütün askerlik

hayatımın en büyük sermaye-i iftiharını olarak taşıyacağım. Cenab-ı Hakk giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silâh arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin, civanmerdliğin, kahramanlığın hakkı olan katî halâsı nasip etsin”⁸⁶⁶.

Başkumandan Mustafa Kemal

h) Süvarilerimizin Eskişehir ve Afyonkarahisar Mıntıklarındaki Akınları

Kocaeli ve Afyonkarahisar mıntıklarındaki kıtaâtımızın akın hareketleri kemâl-i muvaffakiyetle devam etmektedir. Dün vârid olan 27 Eylül tarihli tebliğ-i resmîsine nazaran, Eskişehir havalisinde süvarilerimiz, Eskişehir’in şimalinde Matlab köyünde ve bunun şimal-i garbîsinde İtburnu’da ve Bilecik’in şimalinde Cumalı ile İlyasça arasında bulunan düşman müfrezelerine baskın yaparak bunları dağıtmış ve esir almıştır. Afyonkarahisar mıntığında Balmahmut civarında akıncılarımız demir yolunu muhtelif yerlerinde tahrip etmiştir.

Matlab, Eskişehir’in 7-8 km. şimalindedir. Diğer ismi geçen yerler de Eskişehir ile Bursa arasındaki menzil hattı üzerindedir. Balmahmut ise Afyonkarahisar’a 17-18 km. mesafededir. Süvarilerimizin buralara kadar sokulmaları ve düşmanla muvaffakiyetli müsâdemâta bulunarak esir almaları akıncı müfrezelerimizin hakikaten pek kuvvetli olduğuna ve pek mahirâne bir surette idare edildiğine delâlet etmektedir.⁸⁶⁷

i) Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yunan Ordusunun Nasıl Mağlup Edildiğini Büyük Millet Meclisi’nde Anlatıyor

Dün Büyük Millet Meclisi’nde, Başkumandanımız Müşir, Gazi, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatta bulunacakları haber alındığından dolayı müstesna bir faaliyet ve kalabalık vardı. Sâmiîn locaları daha ikiden itibaren tamamen dolmuştu. Ricâl-i mülkiye ve askeriye ve Rus Şuralar Cumhuriyeti mümessili ve kâtipleri, Afgan Sefareti mümessili de hazır bulunuyorlardı. Saat üçe doğru Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, üzerlerinde basit bir asker elbisesi olduğu halde salona girdiler. Ve mütevaziâne arka sıralardan birine oturdular. Bu esnada celseye riyaset etmekte olan Birinci Reis Vekil Hasan Fehmi Bey, sözün Büyük Millet Meclisi Reisi Paşa Hazretlerinin olduğunu söyledi ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, arkası kesilmeyen

⁸⁶⁶ **Vakit**, 29 Eylül 1921 (1337), Numara 1366, s 1.

⁸⁶⁷ **Vakit**, 30 Eylül 1921 (1337), Numara 1367, s 1.

bir alkış tufanı arasında kürsüye geldiler. Metin ve vakur bir sesle aynen zapt ettiğimiz şu nutku irâd buyurdular:

Mütareke'den Sonra Vaziyetimiz:

(Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Bu sırada düşman karşısına çıkabilenler, yalnız kalb ve vicdanları hamiyet ateşiyle dolu efrâd-ı millet olmuştu.

Filhakika Yunan Ordusu, karşısında yalnız millî kuvvetlerden ibaret zayıf bir hat bulmuştu. Fakat bunun gerisinde millet ve milletin mümessillerinden mürekkebe olan Heyet-i Celileniz, mevcudiyetimizi müdafaa etmek için yegâne vasıtanın ordu olduğunu takdir ederek, böyle bir orduyu meydana getirmek için bütün himmet ve gayretlerini sarf etmeye başlamıştı. Ancak, düşmanlarımız bize bu fırsatı vermek istemediklerinden derhal millî kuvvetlerimizin üzerine hücum ettiler ve bunun neticesinde Bursa, Uşak gibi kıymetli şehirlerimiz dahi - İzmir gibi - düşmanın yed-i gaspına geçti. Fakat Hükümet, Hükümetiniz bundan müteessir olmadı ve bir an tereddüt göstermedi, ordusunu vücuda getirmek için istihzarâtına devam etti.

Ordu Teşkilâtı ve Dâhilî Müşkilât:

Ve bu gayret ve himmetlerle, memleketimizin Garp kısmında ordunun esas mukaddemesi denebilecek bazı teşkilât taazzuv etmeye başlamıştı. Fakat düşman buna behemehâl mâni olmak için fırsat-cû idi. (Yaklaşık beş satır tayyedilmiştir.)

Ve düşmanlara iltihak eyledi. Bunu pek müsait bir fırsat addeden düşmanlarımız derhal baskın tarzında Bursa'dan Eskişehir istikametinde taarruza geçtiler, öyle bir zamanda idi ki, Kuvvetlerimiz Gediz ve Simav cihetlerinde meşgul bulunuyorlardı. Fakat bu meşgul olan kuvvetlerimiz derhal İnönü'de toplandı ve düşman taarruz ve tecavüzünü emniyetle kabul etti ve ordumuz tarih-i millîmize Birinci İnönü Zaferini kaydetti.

İnönü Zaferleri:

Vakıa İnönü'de bu zaferi ihrâz etmiştik. Fakat arzu edilen orduyu vücuda getirmek için muhtaç olduğumuz zaman tehhür etmişti. Binaenaleyh, artık bundan sonra yeniden ordumuzu teşkil ve taazzuv ettirebilmek için çalışmaya başlandı.

Düşmanlarımız bu istihzarâta da takaddüm etmek istediler. Bu defa daha çok kuvvetlerle ve daha büyük mikyasta, muhtelif istikametlerde yeni bir baskın hareketi icra eylemişlerdi. Bu baskın hareketi de yine Ordumuz tarafından emniyetle karşılanmış

ve neticesinde de İkinci İnönü Zaferi'ni kazanmıştık. Tıpkı birincisi gibi, bu ikinci zafer istihzâl olunmakla beraber Ordunun istihzarâtı için yine teehhür vâki olmuştu. Binaenaleyh, üçüncü defa yeniden pek büyük himmet ve gayretlerle ordunun istihzarâtına devam edilmeye başlandı. (Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Düşmanın Son Taarruzu:

Bu düşman ordusu Temmuz evâsıtında harekât-ı taarruziyesine başlamıştı. Ordumuz bu harekâta karşı malûmunuz olduğu veçhile İnönü, Kütahya ve Altuntaş şimal ve şimal-i şarkisinde bulunan uzun bir hatta bulunuyordu. Bu hatda düşmanın muharebe temasını kabul etmiştik. Fakat daha ilk temasta, düşmanın adeden ve vesâitçe tefevvuku tebarüz ediyordu. Buna binaen ordumuz bu hat üzerinde muharebe-i kafiyei kabulden içtinap ile yalnız mevziî muharebeler vererek düşmanı fazla zayiata uğratmakla iktifa etti ve bunun neticesinde ordumuz Eskişehir şarkı ve Seyitgazi hattına çekildi. Kezalik bu hatda dahi görüldü ki, düşman ordusunun tefevvuku bâkidir. Binaenaleyh, meydan muharebesi vermeden, yalnız düşmanı zayiata duçar etmek için muharebeler icra edildi ve bundan sonra ordumuzu biraz daha ikmal etmek ve memleketimizin aksâm-ı sâiresinde bulunan kuvâ-yı ihtiyâtiyenin iltihakına zaman bırakmak ve her halde bizim için müsait ve düşman için gayr-i müsait bir mahalde meydan muharebesini kabul etmek muvafık görülmüştü.

Sakarya'nın Şarkında Tahaşşüd:

İşte böyle bir kararla ordumuzun aksâm-ı asliyesi düşman ordusu ile olan temasını kat'etmiş ve uzak bir mesafe, şarka çekilmiş, takriben 26 Temmuzda Sakarya gerisinde toplanmıştı. (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.)

Yunan ordusu, ordumuzu sıkıştırıp mağlup edemeyince elinde yalnız birkaç şehir ve biraz arazinin kaldığını gördü ve bunun bir maksat temin edemeyeceğine bittabi kâni oldu. Her halde tasavvur ettikleri maksada vusûl için Ordumuzla mutlaka netice-i katiyye verecek bir meydan muharebesi yapmak zaruretinde bulunuyordu⁸⁶⁸.

İşte biz bu zarurettten dolayı düşmanın behemehâl şarka teveccüh edeceğine kâni bulunuyorduk ve Sakarya şarkında, gelecek olan düşmanı emniyetle karşılamak için lazım gelen istihzarâtta bulunduk.

Filhakika düşman, Eskişehir'de o güne kadar vâki olan zayıatı ikmâl etmek ve ileri yürüyüş esnasında uzayacak menzil hatları üzerinde lazım gelen tertibatı yapmak

⁸⁶⁸ **Vakit**, 3 Teşrin-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1370, s 1.

için 15 - 20 gün kadar bir zaman sarf ettikten sonra, 13 Ağustos'ta ileri yürüyüşüne başladı. 13 Ağustos'tan 17 Ağustos'a kadar Porsuksuyu'nun şimalinden ve cenubundan ve Sakarya'nın kısm-ı ulyâsı cenubundan olmak üzere cem'an, on piyade fırkası ve bir süvari fırkasından mürekkebe olan kuvvetli ordularını yürüttüler.

Düşmanla Temas:

Ağustos'un 17 ve 18'nci günleri bu düşman Sakarya garbında ordu-yi aslîmizle temasa geldi. Düşman, ihtimal bizim Mihalıççık ve Sivrihisar 'da ciddî bir mukavemette bulunacağımızı farz ederek, bu hatda kuvvetlerini mütemerkiz olarak tahrik etmişti. Hâlbuki bu sahada düşmanla temasta bıraktığımız kuvvetler yalnız süvari kıtasıyla sebük-bâr ve küçük piyade müfrezelerinden ibaretti ve bunlar düşmanın harekâtını mümkün olduğu kadar tehir ve tevkif ederek ve teması muhafaza eyleyerek geriye çekilmişlerdi.

Sakarya Karşısında:

Düşman Sakarya karşısına geldikten sonra almış olduğu tertibatın Ordumuza taarruza ve Ordumuzu arzu ettiği gibi mağlup etmeye müsait olmadığını anlamış olacaktır ki; 13 Ağustos'tan 23 Ağustos'a kadar mühim bir hareket yapamadı.

Bu müddet zarfında yalnız sevkul-ceyş tertibatını tebdil ile iştilal etti. Düşmanın bu yeni tertibatı sevkul-ceyşisinden takib ettiği nokta-i nazar, kuvâ-yı asliyesi ile ordumuzun sol cenahını ihata ederek ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'ni dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmaktı.

23 Ağustos: Düşman Taarruzu Başlıyor:

Düşman, 23 Ağustos sabahına kadar tasavvur ettiği plânın bütün tatbikatını ikmal etmişti. Yine o gün sabahleyin bütün şarka gitmekte olan kuvvetlerini şimale tevcih etti ve ileri harekete başladı. Bizim, İner - Katrancı cenubunda ve onun şarkında Kirazoğlu ve daha şarkta Mangaldağı denilen bazı mevâzide ileri kıtaâtımız vardı. Düşman bu ileri kıtaâtımıza hücum etti. Bazı yerlerde hafif ve bazı yerlerde ciddî ve kanlı muharebelerle müdafaa olundu. Nihayet 23, 24 Ağustos gecesi orada bulunan kıtaâtımız zaten musammem olduğu veçhile ve evvelce aldıkları talimat mucibince geriye, mevâzi-i asliyeye alındılar. Düşman aynı günü takib eden gecenin sabahında Beylikköprü civarında da hafif postalarla tarassut edilmekte bulunan kısımdan bir ilâ bir buçuk fırkasını nehrin şarkına geçirmeye başladı. Ağustosun 24'üncü günü

düşmanın Beylikköprü'den şarka geçmiş olan kuvveti üzerine o civarda bulunan kıtaâtımız şimalden ve cenuptan taarruz ettiler. Muharebe akşama kadar ve bütün gece devam etti. Bunun neticesinde düşmanın şarka geçirmiş olduğu kıtaât fevkalâde zayiata duçar edildi. Ve hemen köprünün civarında ve şarkında tesis etmiş olduğu mevâzîe kadar sürüldü.

25 Ağustos Taarruzu:

25 Ağustos günü düşman Beylikköprü'den Haymana'nın 20-30 kilometre daha şarkına bütün cephe üzerinde umumi taarruza geçti. Bu taarruzlar daha bidayetinde suret-i umumiyede, yalnız bir nokta müstesna olmak üzere, zayıat-ı azîme ile tard ve tevkif edildi. Yalnız Haymana cenup sahasında Alancak şimalinde Türbetepe denilen bir mevziimiz vardı ki, düşman burayı muvakkat bir surette işgal etmiş bulunuyordu. Fakat aynı günde o civar da bulunan ihtiyât kıtaâtımız mukabil taarruza geçti ve pek kahramanane taarruz ve hücumlarla düşmanın oraya dâhil olmuş olan kıtaâtını hemen tamamen denilecek bir surette imha etmişti. O günkü muharebede düşman bu tepede Yıldızdağı civarında fevkalâde zayiata duçar edildi.

26 Ağustos Vakâyu:

Ağustosun 26'ncı günü düşman yine tekmil cephe üzerinde umumi taarruzlarına devam etmiştir. Ve bu taarruz harekâtında inkişaf eden düşman kıtaları ve bunun daha şarkında Sapanca saikasında 4 ile 5 firka kadar kuvveti taarruz etti. Düşmanın bugünkü taarruzu dahi suret-i umumiyede her yerde tard ve tevkif edildi ve pek çok zayıat verdirildi. Yalnız Haymana cenubunda Yamak şarkında bir miktar arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat kısa bir mesafe dâhilinde ilerleyebilen düşman kuvvetleri derhal alman tedâbir ile tevkif olundu.

Bunu müteakip günde, 27 Ağustosta düşman ordusu Sapanca - Yamak arasındaki kısım müstesna olmak üzere yine tekmil cephe üzerinde umumi taarruz yaptı. Düşman bu taarruzda hiçbir yerde en ufak bir muvaffakiyet dahi kazanamadı.

Taarruzda Israr ve Azîm Zayıat:

28 Ağustosta yine düşman gündüz ve gece devam etmek üzere bütün hattımıza taarruz etti. Bu taarruz neticesinde Beylikköprü civarında ve sol cenahımız karşısında düşman bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat buna mukabil bilhassa sol cenahımız karşıcında telâfisi kâbil olamayacak azîm zayiata duçar edilmiştir.

Maahaza düşman taarruzlarında ısrar ediyordu. Ağustosun 29'ncü günü yine Beylikköprü'den ta Dikilitaş ve daha onun şarkında Büyük Gökgöz mevâziine kadar bütün kuvvetiyle umumi taarruza kalkışmıştır.

Cephede Küçük Tadilat İcrası:

Bugünkü muharebe neticesinde düşman, Dikilitaş civarında ve onun daha biraz garbında fazlaca bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Bunu müteakip ordunun merkezini Sarihalil ve Korsak mevkiinden geçen hatda almayı münasip gördük. Dikilitaş civarında ilerlemeye muvaffak olan düşmana karşı tertibat almış olan kuvvetlerimizle düşmanın bir hizaya gelmesi için umum cephede böyle bir tadili muvafık bulduk. Filhakika vaziyet harita üzerine mütalâa buyrulursa görülür ki, bugüne kadar kıtaâtımızın müdafaa ettiği hattı tamamen bir zaviye-i kâime teşkil etmek üzere şimalden cenuba uzanan Sakarya hattı ve tamamen garptan şarka imtidad eden Ilıca hattından teşekkül ediyordu. Şimdi biz bu zaviye-i kâimeyi atarak hatt-ı müdafaa merkezini geriye almak suretiyle daha kısa, daha kesafetli olan bu hattı müdafaaaya mâlik bulunmuş oluyorduk. Yani düşmanın Dikilitaş istikametinde biraz arazi kazanmış olması bize cephe tadilatı yaptırttı ve bu tadilat düşmanın aleyhine ve bizim lehimize olmuştur.

Düşman Ümide Düşüyor:

Bittabi böyle bir cephe tadili manzarası, düşmanı çok ümitlere düşürdü. Onun için 30 Ağustosta tekrar düşman Beylikköprü mıntikasında ve Sarihalil ile Korsak mıntikasında ve buradan şarkta Büyükçalış istikametinde ordumuzun sol cenahı aleyhine olmak üzere umumi taarruza geçti. Bugünkü harekât neticesinde, düşmanın tek mil taarruzları hemen her yerde muvaffakiyetle tard olundu. Yalnız Çaldağı garbından hafif kıtaât ile tarassud edilmekte olan araziye suhuletle dâhil olmuş olundu. Binaenaleyh düşman biraz daha zannederim ümitlendi. 31 Ağustosta tekrar bütün cephede taarruzunu idame etti ve bu taarruz neticesinde Sivrihisar ve bunun şarkında bulunan Çaldağı sahasında bir kısım arazi kazandı.

Filhakika 1 Eylülde düşman şarktan kaydırabildiği kuvvetlerin inzimamıyla sağ cenahımız aleyhine ve merkeze, Haymana ve Dikilitaş'a kadar olan sahada umumi taarruz yaptı ve bu taarruzu iki Eylülde yine sağ cenahımıza ve merkezimize karşı tecdid eyledi. Bugünkü taarruz neticesinde düşman Çaldağı üzerinde bulunan bazı kıtamızın ve hatta daha şarka çekilmesine sebebiyet verdi.

Çaldağı'nın Terki:

Filhakika haritaya bakılınca Çaldağı, bütün sahaya fevkalâde hâkim bir mevzi gibi görünüyor, zahiren böyle bir mevziin düşman eline geçmesi muharebenin artık aleyhimize döndüğü gibi bir fikir verebilir. Fakat efendiler, bu çok yanlış bir fikirdir. Daima cevherini muhafaza eden, aklını ve ferasetini muhafaza eden bir ordu için mevziin ehemmiyeti yoktur. Bir asker her yerde muharebe eder. Tepenin üstünde, tepenin altında, derenin içinde de muharebe eder. Binaenaleyh bu kaideye tevfikî hareket eden ordumuz, Çaldağı'nın düşman eline geçmesinden de hiç endişe etmedi. Çaldağı'nın beş yüz metre, bin metre şarkında bulunan müdafa nokta-i nazarından daha emniyetli ve daha sağlam bir hat üzerinde yerleşti.

Düşman Ordusunda Bozgunluk Alameti:

3 Eylül'de düşmanın umum cephe sükûneti görülüyordu. Yorgunluğu görünüyordu ve birtakım tedâbir almakta olduğu hissediliyordu. Fakat Eylül'ün 4'üncü günü düşman toplayabildiği kuvvetlerle sağ cenahımız ve merkezimiz karşısında bulunan mevzilerini takviye etti ve oradan tekrar taarruza geçmek istedi. Fakat bu defa düşmanın teknil taarruzları fevkalâde zayıtla her noktada tevkif ve tard olundu. Düşman hakikatte mağlup olmak üzere idi veyahut mağlup olmuştu.

Fakat öyle birtakım emeller peşinde o kadar hayalât arkasında geziyordu ki, bu mağlûbiyeti bir türlü kendi kendine itiraf etmek istemiyordu. Onun için Eylül'ün 5'inci günü dahi toplayabildiği son ihtiyarlarıyla son bir taarruz ve mezbuhane bir harekette bulunmaktan men-i nefis edemedi.

Son ve Mezbûhâne Taarruzlar:

Filhakika bütün bu kuvvetlerle yalnız ordumuzun merkezine bir taarruz yaptı. Fakat bu taarruzu dahi zayıt-ı azîme ile tevkîf ve tard edildi. Artık düşman bütün cephe üzerinde taarruzdan sarf-ı nazar etmek mecburiyetinde kaldı ve müdafaaya geçmek zaruretini hissetti.

Papoulas'ın resmî olarak neşrettiği raporunu burada okudum. O rapora nazaran Papoulas zannediyorum ki, bugüne kadar cereyan eden muharebattan ve bilhassa 6 Eylül'den sonra kendisince muharebeyi bitiriyor ve raporunda hulâsaten diyor ki: Türkiye ordusunu mağlup ettim, nehrin şarkında yerleştim. Hâlbuki bizim planımızın yalnız birinci safhası hitâm bulmuştu. Henüz ikinci safhasına başlamamıştık. Filhakika Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun planı, düşmana istediği yerde muharebe vermek ve evvelâ onu çarpmaya mecbur etmek ve çarptıkça kırmak ve onun üzerine

atılmaktı. Binaenaleyh maksadımızın birinci safhası tamamen tasavvur ettiğimiz gibi tecelli etmişti. Onun için ikinci safhası başlıyordu.

Mukabil Taarruzlar Başlıyor:

6 Eylül'de artık düşmanın harekete ve faaliyete mecali kalmadığı tamamen görünüyordu. Fakat mukavemetin ne dereceye kadar kırıldığını anlamak için derhal cephemizin merkezinden taarruza geçildi. Takriben iki firkalık bir cephe üzerinde bu taarruz harekâtı icra olundu ve muvaffak olundu ve zamanın müsait olduğu derecede ileriye gidildi. Eylül'ün 8'inci günü bu harekâta devam edildi. Ye yine istihsal edilmiş olan muvaffakiyet tezyîd olundu ve artık kanaat geldi ki, düşman ordusunun tepelenmesi zamanıdır.

Binaenaleyh, daha esaslı ve daha umumi surette istihzarâta başlandı. Eylül'ün 9'uncu günü istihzarât ile vakit geçirdik, 10 Eylül günü bütün ordu cephesinde ve bilhassa düşmanın sol cenahı aleyhinde Beylikköprü şarkında bulunan kuvvetlerine umumi taarruz icra ettik. Bu taarruzumuz pek kısa bir zamanda gayet büyük netâyic verdi, düşman ordusunun hayat ve mematiyle alâkadar ve fevkalâde mühim olan mevâzi kahraman askerlerimiz tarafından derhal işgal edildi ve buraları işgal eden düşman, topunu, tüfeğini, terk ederek perişan bir surette Beylikköprü istikametinde kaçmaya başladı. (Alkışlar)

Düşman Ricat Ediyor:

İşte bugüne kadar burada oturmaya, burada yerleşmeye ve harekât-ı müteakibe için hazırlanmaya karar vermiş olan Yunan ordusu derhal ricata karar vermiştir. Bu darbe ile düşman ordusunu ricata icbar ettik. Hakikaten 11 Eylül'de düşman, sağ cenahından başlamak üzere garba doğru ricat ediyordu. Fakat bizim tevcih ettiğimiz taarruz o kadar müessir, o kadar imhakâr idi ki, buna karşı düşman ordusu Yunan milletinin gösterebileceği azamî cesaret, besalet, kahramanlık ne ise onların hepsini göstermek suretiyle mukabele ve müdafaada bulunmak mecburiyetinde idi ve filhakika öyle olmuştur. Düşman sağ cenahından getirmiş olduğu kuvvetlerle takviye bulmuş ve ordusunun ricat hareketini temin edebilmek için mukabil taarruza geçmiştir.

11 Eylül günü düşmanın yaptığı bu taarruzların kâffesi kırıcı ve ezici bir surette tard olunmuştur. 12 Eylül'de ordumuz şedit hareketlerle taarruza devam etti ve düşman bütün gayretlerine rağmen en mühim mevâzii süngülerimize terk etmek mecburiyetinde kaldı. Kartaltepe'yi, Beştepeler'i ve onun cenubunda uzayan mevâzii bırakmış idi. Zaten düşman ordusunun maddîyat ve manevîyatı bozulmuş ve sarsılmıştı. Bu darbenin tesiri

altında artık muntazam bir ricat manzarasını da kaybederek perişan bir halde bir an evvel nehrin garbına atılmaktan başka bir şey düşünmedikleri anlaşılıyordu. Nihayet 13 Eylül'de bu saha düşmandan tamamen tathîr edilmiş bulunuyordu. Bu sahada meydan muharebesi cereyan ederken Afyonkarahisar ve Dinar taraflarında bulunan kıtaâtımız dahi Uşak-Karahisar hattına taarruz ettiler. Hat ve köprüleri tahrip ettiler. Düşmanın menzil hidemâtını teşevvüşe duçâr etmek suretiyle buradaki meydan muharebesinin istihsaline yardım eylemişlerdir.

Sebük-bâr Kıtaâtımızın Faaliyeti:

Düşmanın ricat harekâtı olurken daha evvel düşman sağ cenahı arkasında bulunan sebük-bâr kıtaâtımız derhal düşman hatt-ı ricatı istikametinde taarruz etti ve önüne gelen düşman kıtaâtını perişan etti, dağıttı ve biliyorsunuz, Sivrihisar'a kadar girdi. Yunan Ordusu Başkumandanı'nın eşya-yı zafiyesine varıncaya kadar birçok şeyler iğtinam eyledi.

13 Eylül'den bugüne kadar - ki bugün 19 Eylül'dür - geçen safahatı kısaca arz edeceğim: Düşman nehrin garbına atıldıktan sonra tamamen ricata devam edecek halde değildi. Onun için evvelâ toplanmak ve ondan sonra yürümek mecburiyetinde kaldı. Binaenaleyh mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak nehrin geçitlerini tutmuş ve onun gerisinde toplanmakla meşgul bulunmuştu. Bizim ona mukabil tatbik etmek istediğimiz harekât, nehir boyunca yalnız işgal hareketi yapmak düşmanın şimal ve cenup cenahları haricinden hatt-ı ricatını kesmek, bu hareketimiz şimdiye kadar muvaffakiyetle cereyan etmiş ve muvaffakiyetle devam etmekte bulunmuştur.

Yalnız çok arzu ederdim ki, düşman daha çok burada uğraşmış bulunsun. Ancak bu hareketin tehlikesini fârik olmuş bulunacaktır ki; artık nehrin müdafaasından sarf-ı nazar ederek garba doğru süratle çekilmeye başlamıştır.

19 Eylül'de Son Vaziyet:

En son vaziyet şudur; düşman ordusu Mihaliççık ile Sivrihisar arasında ve daha çok şimendifer güzergâhlarında toplanıyor ve oradan ricat etmek istiyor. Bizim kıtaâtımız nehri her noktadan geçmiş, Mihaliççık ve Sivrihisar hattına takarrüb etmekte bulunuyor. İhataya memur olan kuvvetlerimizden bir kısmı Hamidiye, Mahmudiye, Arapören civarındadır. Yani Seyitgazi'nin şark-ı şimalisinde ve Alpu köyünün cenubundadır. Diğer şimalden gelen ihata kolumuz Kartaltepe'yi işgal etmiştir ve doğru Alpu istikametinde hareket halinde bulunuyor. Tabî bu vaziyete nazaran düşmanın hali pek de şayan-ı memnuniyet olmasa gerektir. (Allah daha fena etsin! Sesleri.)

Bu teferruatlı malûmatı hulâsa etmek istersek diyebiliriz ki; düşman, ordumuzun sol cenahını ihata etmek suretiyle seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu. Düşmanın bu sevkulceyş harekâtını iptal ettik. Düşmanı tabiye dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle evvelâ sevkulceyşçe mağlup ettik. Muharebeyi cephe muharebesine kalbettik. Onu müteakip merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Harekât-ı taarruziyemizle buna da mâni olduk ve bu suretle 21 gün gecesiyle beraber devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi kahraman ordumuz tarafından kazanıldı. (Şiddetli alkışlar)

Tarihin En Büyük Meydan Muharebesi:

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. Tarih-i harpte misli belki olmayan bir meydan muharebesidir. Malûm-i âlileridir ki: Büyük meydan muharebelerinden biri olan Mukden Meydan Muharebesi dahi 21 gün devam etmemiştir. Binaenaleyh ordumuzun tarih-i harbe bir numune bahşeden şu zaferi ihrâz etmiş olması itibariyle Heyet-i Celilenizi tebrik ederim.

Kumandanlarımızı Takdir:

Bu parlak muzafferiyetin âmili olan zevâtı, huzur-i âlîinizde ve bu kürsüden büyük hürmet ve takdirât ile yâd etmeyi bir vecibe-i vicdaniye addederim.

Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Fevzi Paşa Hazretlerinin bu meydan muharebesinde ifa ettiği hidemât pek büyük sitayişlerle yâd edilmeye sezâdır. Pek muhterem faziletli ve kıymetli olan bu Zât-ı Âlî muharebe meydanlarının hemen her noktasında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek isabetli ve kıymetli tedâbirini mahallinde icab edenlere tebliğ etmiş ve daima ferah-bahş olacak, kuvve-i maneviyeyi yükseltecek nesayihini ibzâl eylemiştir. Müşarünileyhin hidemâtı, fevkalâde şayan-ı takdir ve tahsîndir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri, derin bir zekâ, yorulmaz bir azim ve iman ve faaliyetiyle gece gündüz harekâtın en ufak noktalarıyla varıncaya kadar nâfiz olmuş ve fevkalâde bir nazarla ordusunu sevk ve idare ederek bu muvaffakiyet ve muzafferiyete isal etmiştir. Diğer grup ve kolordu ve fırka alay ve ilâ-âhirihi kumandanları her biri yekdiğeriyle müsabaka edercesine fedakârlık, kahramanlık ve dirayet göstermişlerdir. (Alkışlar.)

Zabitân ve Efrâdımızın Kahramanlıkları:

Zabitânımızın kahramanlıkları hakkında, söyleyecek söz bulamam, yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki; bu muharebe zabit muharebesi olmuştur. Binaenaleyh zabit arkadaşlarımın en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar kıymet ve fedakârlıklarını bütün kalb ü vicdanımla ve takdirlerle yâd eylerim. (Alkışlar.)

Efrâdımızı medh ü senâdan çok yüksek görürüm. Zaten bu milletin evlâdı başka türlü tasavvur edilemez. Bu milletin evlâtlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için vahid-i kıyasi bulunamaz. Efrâdımız hakkında yeni bir şey ilâve etmek isterim.. Kahraman Türk neferi, Anadolu muharebelerinin manasını anlamış, yeni bir mefkûre ile muharebe etmiştir. (Alkışlar.)

Efendiler! Böyle evlâtlara ve böyle evlâtlardan mürekkep ordulara mâlik olan bir millet elbette, hakkını ve istiklâlini bütün manasıyla muhafaza etmeye muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti istiklâlinden mahrum etmeye kalkışmak, hayal ile iştigaldir. (Kahrolsun sâdâları.)

Efendiler! Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri muharebenin başlangıcında ve muharebenin bütün cereyanı esnasında ordunun arz-ı ihtiyaç ettiği ve etmediği her şeyi muvaffakiyetle ve zamanında yetiştirmiştir. (Allah razı olsun! Sesleri.) Ve muzafferiyetin istihsâli için birinci âmillerdendir. (Alkışlar.) Binaenaleyh kendisine takdimi teşekkürât ederim.

Yaşamaktan Başka Bir Şey İstemiyoruz:

Efendiler! Düşmanın pek büyük gayretlerle, fedakârlıklarla vücuda getirdiği (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.) Hakikaten mükemmel ve kuvvetli ordularını mağlûp etmek için kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret davamızın meşrûiyetindedir. Filhakika biz hudud-i millîmiz dâhilinde, hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz Avrupa'nın diğer milletlerden esirgemediği, hukukumuz tecavüz edilmemesini istiyoruz. Harb-i Umumi'de dâhil olduğumuz zümrenin mağlup olması yüzünden duçâr olmamız lazım gelen cezayı Suriye ve Irak gibi memâlik-i vâsiamızın idaresi ve tayin-i mukadderâtı hakkını o memleketler halkına terk etmek suretiyle hukuk-i hâkimiyetimizden feragat ederek çekmiş bulunuyoruz. Hiçbir mağlup devletten bu kadar vâsi ve bu kadar zengin memleketler alınmamıştır. (Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Anâsır-ı Hıristiyanıye'nin Vaziyeti:

Hükümetimizin ve milletimizin anasır-ı Hıristiyanıye'ye karşı âdilâne bir surette hareket etmesi, ananâtımız icabâtından ve dinimiz muktaziyâtındandır. Hakikaten Hıristiyanlara âdilâne muamele edildiğine en büyük delil, memleketimizin her noktasında, en ufak köyünde bile anasır-ı Hıristiyanıye'nin Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete malik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsaydı, bittabi bugünkü hal ve vaziyette bulunmamaları lâzımdı.

Binaenaleyh bunun için başka bir delil ve esbâb serdine lüzum görmüyorum. Fakat bu anasır-ı Hıristiyanıye'den haricin teşvikâtiyle veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek, mevcudiyet-i milliyemizi ızrar etmek, ihlâl etmek teşebbüsâtında bulunacakların fenalıklarına sedd çekmek pek tabî ve zaruridir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni tahtta etmek hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavi ve en medenî milletlerin bu gibi mesâilde bize nispetle pek şedit ve zecrî muamelâta teşebbüs etmekte olduğu cümlece malûmdur. Fakat bütün cihan bilmelidir ki; sakın ve muti tebaa daima himaye edilmiştir ve daima himaye edilecektir. Anasır-ı Hıristiyanıye'den olanların İslâm vatandaşlardan bir farkı yoktur. Aynı hukuka mâliktir ve mâlik kalacaktır.

Yunan İşgalindeki Yerlerin Nüfusu:

Düşmanlarımızın müddeayât-ı sairesi de bu arz ettiklerim gibi bî-asıl ü esastır. Yunanlılar, gasp etmek suretiyle taht-ı işgaline geçirdikleri menâtıkta ekseriyetin Rumlarda olduğunu iddia ederler. Hâlbuki tamamen aksidir. Bütün bî-taraf istatistikler bunu böyle göstermektedir ve beynelmilel komisyon raporlarının neticesi bunu teyid etmektedir ve nihayet Londra'da harp menâtığında tahkikat icrasını teklif ettikleri zaman, bunu Heyet-i Murahhasanız kabul ettiği halde Yunan Hükümeti reddetmiştir. Çünkü netice-i tahkikatın olanların değil, bizim lehimize olan hakikati teyid edeceğine şüphe yoktu. O halde Yunanlılar bizim memleketimizin servetini çalmaktan başka bir gaye beslemiyorlar.

Kral Constantine'in Hırsı:

(Yaklaşık yirmi satır tayyedilmiştir.)

Venizelos tarafından açılan deftere daha büyük bir yer vermek istediği zaman bu gasp ve istilâ seferine gayet derin bir taassub-i dinî ile girişmişti.

Ehl-i Salîb'in asırlarca evvel takib ettiği dinî gayelerini ihya etmek için mintarafil-Mesih kendisini memur zannetti. İzmir'de ilk karaya çıktığı zaman, İzmir şehrine değil, vaktiyle Ehl-i Salîb'in çıktığı yeri intihâb ederek oraya çıkmıştır. O mahallin, Eskişehir ve diğer Müslüman Türk şehirlerini isimlerini tebdîl etti. Kral Constantine, Mareşal Foş ve General Guro gibi kıymet ve şöhreti askeriyeleri bütün dünyaca tanınmış büyük kumandanların mûsib nasihatlerini gururla reddetti. (Yaklaşık sekiz satır tayyedilmiştir.)

Efendiler! Sulhen hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya tevessül ettik. Bu hususta hiçbir kusur etmedik. Fakat bizim bütün hüsn-i niyetlerimizi, ciddiyetimizi âlem-i medeniyet nazarında gizlediler ve ancak akvam-ı ibtidâiyeye tatbik edilebilir muamele ile ve çocukça birtakım manasız tehditlerle bizi karşıladılar.

Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lâzımdır ki: Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve istiklâlinin tanınması talebinde katiyyen musirrdir. Ve bütün davası da bundan ibarettir. Biz cenkcü değiliz. Sulhperveriz. Ve bir an evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz.

Rusya İle Münasebâtımız:

Biz, Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten evvel bizim hukuk-i milliyemizi tanıdı ve ona riayet etti. Bu şart dâhilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir.

Binaenaleyh, İtilâf Devletleri dahi mevcudiyet ve istiklâl-i millîmizi tanıdıkları takdirde onlarla da aramızda hiçbir sebep-i ihtilâf kalmayacaktır ve derhal sulh ve münasebât teessüs edebilir. Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşriî, icraî salâhiyet-i vasiaya mâlik olan Heyet-i Celilenizin Reisi sıfatıyla beyan ederim ki: Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi, meşrû olan, haklı olan davamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayr-i mümkündür. Nazariyenin butlanını anlamak için pek basit bir muhakeme kâfidir. Lloyd George 16 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda verdiği nutukta, muvaffakiyetli bir harbi göze almış olan memleketin lehinde muamele etmek lüzumunu kabul ediyordu. Binaenaleyh bu muvaffakiyeti, bu muzafferiyeti ihrâz eden Türkiye olmuştur. Buna nazaran Lloyd George'un sözünden dönmeyeceğini ümit etmek isterim. Mamafih bizi imha etmek

nazariyesi karşısında mevcudiyetimizi silâhla muhafaza ve müdafaa etmek pek tabiidir. Bundan tabîî ve daha meşrû bir hareket olamaz. (Hay hay sesleri.)

Efendiler! Harekât-ı askeriyemiz hakkında son malûmatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki: Ordumuz, vatanımız dâhilinde bir tek düşman neferi bırakmayıncaya kadar takip, tazyik ve taarruzuna devam edecektir”. (Yaşasın sesleri ve medîd alkışlar.)

Nutkun Tab‘ ve Neşri:

Paşa Hazretlerinin bu beyanâtı müteakip Karesi Mebusu Vehbi Bey, nutkun asliyle beraber Fransızca olarak tab‘ ü neşrini bir takrîrle teklif eyledi. Ve bu teklif derhal tasvib-i umumî ile kabul edildi. Bundan sonra Makam-ı Riyaset, Başkumandanımıza Gazilik Müşiriyet rütbesinin tevcîhine dair 80 kişilik takrîrle beraber, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Kozan Mebusu Fevzi ve Garp Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu İsmet Paşalar Hazerâtı tarafından verilen takrîrler ve bu husustaki kanun kıraat ve pek şiddetli alkışlar arasında kabul edildi.

İkinci celse, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde açıldı ve müşarünileyh şu suretle beyan-ı teşekkür ettiler:

“Muhterem Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu’nun Sakarya’da ihrâz etmiş olduğu muzafferiyet hasebiyle, birkaç gün evvel Meclis-i Âlînizde vuku bulan tebrikâta ancak bugün arz-ı teşekkürât etmek fırsatına nâil oluyorum. Aynı zamanda bugün uhde-i acizânelerime tevcîh buyurduğunuz unvan ve rütbeden dolayı dahi suret-i mahsusada minnet ve şükranımı arz ederim. (Estağfirullah sâdaları ve şiddetli alkışlar). İhrâz edilmiş olan bu muvaffakiyet, Heyet-i Celilenizin iradesiyle kuvvet bulan ordunuzun iradesi, düşman ordusunun iradesini kesr etmesi suretiyle tecelli etmiştir. Binaen aleyh, taltifâtınızın hakiki muhatabı yine ordunuzdur. Bunun için ordu namına da, kendi namıma arz ettiğim teşekkürâtı ilaveten tekrar etmeyi bir vazife addederim”⁸⁶⁹.

j) *Kitaâtımız Bilecik’i İstirdâd Etti*

Dün aldığımız mevsûk haberlere nazaran, kitaâtımızın takibâtı üzerine Yunanlılar Bilecik’i tahliye etmişlerdir. Şehir dâhilinde Türk karakolları ikâme olunmuştur. İzmit-Bilecik hattı tamir edilmektedir.

⁸⁶⁹ **Vakit**, 3 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1370, s 2.

Karşı gazeteleri, bu havalideki kuvvetlerimizin pek ziyade takviye edildiğini yazmaktadırlar. Bu gazetelere göre, ahiren Afyonkarahisar ve Kocaeli gruplarında yeni teşkilât yapılmıştır. Bu teşkilâta mensup kıtaât – ki vazifeleri Yunan cenahları ile cephesinin gerilerinde icra-yı harekâta ve hutût-i muvâsalalarını iz‘âcdır – kadroları tamamıyla dolgun olmak üzere muhtelif kolordu gruplarına taksim olunacaktır⁸⁷⁰.

k) Ordumuz Yeni Mevkiler İşgal Etmeye Devam Ediyor

Düşmanın gerek Eskişehir cephesinde, gerek Afyonkarahisar mıntkasında yaptığı taarruz tecrübeleri hükümsüz kalmaktadır. 5 Teşrîn-i evvel tarihli tebliğ-i resmîsine nazaran, bilhassa düşmanın cephane nakliye kolları dağıtılmış ve Onikinci Fırkası’ndan esir almıştır. 6 Teşrîn-i evvel tarihli tebliğ-i resmîde ise, kuvvetlerimiz yeni bir tepe işgal etmişlerdir. Düşman taarruz tecrübelerinde bulunmakta ve muvaffakiyetsizlikle karşılaşmaktadır⁸⁷¹.

l) Eskişehir ve Afyonkarahisar Mıntkasındaki Muharebâtın Mahiyeti

Eskişehir ve Afyonkarahisar cepheslerinde on günden beri başlayan muharebeler devam etmektedir. Malumdur ki bu muharebât iki cephede de bizim taarruzumuz üzerine başlamıştı. Ordumuz evvela Afyonkarahisar cephesinde taarruza geçerek düşmanı Bolvadin-Çay hattından Afyonkarahisar yakınına kadar sürmüş, bunu müteakip Eskişehir cephesinde düşmanın sol cenahına karşı taarruz etmişti. Bu iki taarruzdan başlıca maksat Yunan ordusunu yıpratmaktır⁸⁷².

m) Harekât-ı Askeriye Şiddet Kesb Ediyor

İtalyan matbuatının mevsûk menâbi‘den vuku bulan istihbarına göre, Anadolu’da harekât-ı askeriye mevsimin şiddetine rağmen yakında şiddetli bir safhaya dâhil olacaktır. Mustafa Kemal Paşa, cepheye azîmet etmek üzere olan fırkaları teftiş etmiştir. Büyük Millet Meclisi son içtimâında harbe devamı ve taarruzu takviyeye karar vermiştir.

⁸⁷⁰ **Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1371, s 1.

⁸⁷¹ **Vakit**, 8 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1375, s 1.

⁸⁷² **Vakit**, 10 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1377, s 1.

Mustafa Kemal Paşa, cepheye müteveccihen hareket ederken kendisiyle mülakat eden gazete muhabirlerine, Türk ordusunun kış harbine alışmış olduğunu ve siperde kalmak için hiçbir sebep bulunmadığını beyan etmiştir⁸⁷³.

n) *Düşmanın Afyonkarahisar Şarkına Kadar Sürülmesi*

Afyonkarahisar mıntikasında harekât-ı harbiye ehemmiyet kesb etmeye başlamıştır. Dün vârid olan 11 Teşrîn-i evvel tarihli tebliğ-i resmîsine nazaran, sağ cenahımızda kıtaâtımız mühim bir taarruz hareketi icra ederek bütün gece devam eden şiddetli muharebelerden sonra, düşmanı Afyonkarahisar'ın hemen şarkındaki mevzilerine kadar sürmüştür.

12 Teşrîn-i evvel tarihli resmî tebliğde ise, Eskişehir mıntikasında Danişmend civarında tahkimat yapan düşmana ateşimizle zayıat verdirilmiş ve Bozdağı civarındaki düşmana baskın yapan bir müfrezemiz düşmanı firara icbar etmiştir⁸⁷⁴.

o) *Mustafa Kemal'in Başkumandanlığı*

Anadolu Ajansı'nın tebliğine göre, Büyük Millet Meclisi dünkü içtimanda Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Başkumandanlığı müddetinin üç ay daha temdîdine karar vermiştir. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık tevcîhine dair olan 5 Ağustos 337 tarihli Kanun, 5 Teşrîn-i sâni tarihinden itibaren üç mâh daha temdîd edilmiştir⁸⁷⁵.

14- 1922 Yılı Ocak-Nisan Ayları Haber ve Yazıları

a) *Yunanistan'la Aramızdaki İhtilafın Halli*

Konya, 21 Kanun-i sani, Başmuharririmizden:

Garp Cephesi'ni ziyaret ederek bugün Konya'ya vâsıl oldum. Cepheden son derece kuvvetli hislerle avdet ediyorum. Her tarafta büyük bir intizam ve düşmanı topraklarımızdan atmak hususunda büyük bir azm-i katî müşahede ettim. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri ile karargâhlarında görüştüm. Müşarünileyh vuku bulan beyanında diyorlar ki:

“Yunanistan ile aramızdaki ihtilafın halli için bir tek çıkar yol vardır ki o da, Yunan ordusunun duçar olduğu mağlubiyetleri katî şekilde tamamlamaktan ibarettir;

⁸⁷³ **Vakit**, 11 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1378, s 1.

⁸⁷⁴ **Vakit**, 14 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1921 (1337), Numara 1381, s 1.

⁸⁷⁵ **Vakit**, 4 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1406, s 1.

bunu yapacağız. Yunanlıları behemehâl mağlup edeceğimize en katî delil bu hususta şimdiye kadar kat ettiğimiz mesafedir”.

Garp Cephesi kumandanlarından Ali İhsan Paşa ile de görüştüm. Müşarünileyh de İsmet Paşa gibi idare-i lisan etti ve dedi ki:

“Sathî muhakeme edenlerin, bütün manasıyla göstermiş bir takım kimselerin düne kadar muhal addettikleri şeyler kısmen tahakkuk etmiştir. Vazifemize devam ederek geri kalanları da ifa edeceğiz”⁸⁷⁶.

b) Başkumandanlık Salâhiyetinin Temdîdi

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, uhdesinde tevcih edilmiş olan Başkumandanlık salâhiyetinin 5 Şubat'ta hitâm bulacağını Büyük Millet Meclisi'ne tebliğ etmiştir. Çorum Mebusu Ferit Bey'le elli refiki tarafından verilen bir takrîrde Başkumandanlık sıfat ve salâhiyetinin daha üç ay müddetle temdîdi teklif edilmiş ve bu teklif alkışlarla kabul olunmuştur⁸⁷⁷.

c) Yunanlıların Elvanlar İlerisindeki Yeni Mağlubiyetleri

Ankara, 11 Şubat (Anadolu Ajansı):

Ayın 3'üncü günü akşam karanlığında kasaba şimendiferiyle Basmahane İstasyonu'na bir hayli mecrûh gelmiş ve derhal istasyon dâhil ve haricinde mürûr ve ubûr menedilerek mecrûhlar hastanelere sevk olunmuştur. Mecrûhların ifadelerinden Elvanlar ilerisinde vuku bulan bir muharebede mağluben Kuyucak üzerine çekilmeye mecbur kalan Yunanlıların bir hayli telefât verdikleri anlaşılıyor⁸⁷⁸.

d) Şark Konferansı Dün Paris'te İçtima Etti

Henüz ilk içtima hakkında şehrimize malumat gelmemiştir. Amerika'nın konferansta, sâmi' sıfatıyla murahhaslar ve nîm-resmî surette memurlar bulunduracağı haber verilmektedir. Üç devletin hariciye nâzırlarından mürekkeb olarak inikâd edecek konferansta, bilhassa Türkiye'deki ekalliyetlerin hukukunu muhafazası meselesi ile alakadâr olacağı telgraflar bildirmektedir.

⁸⁷⁶ **Vakit**, 22 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1478, s 1.

⁸⁷⁷ **Vakit**, 5 Şubat 1922 (1338), Numara 1492, s 2.

⁸⁷⁸ **Vakit**, 12 Şubat 1922 (1338), Numara 1499, s 1.

Paris'te toplanan bu Üçler Konferansı, Sevr Muahedenâmesi'nin imzasından sonra toplanan konferansların üçüncüsüdür. Temenni edelim ki hakk-ı hayatımızı tanıyan konferans da bu olsun⁸⁷⁹.

e) Devletler, Üç Ay İçinde Anadolu'nun Tahliyesini ve İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Tesisini Kabul Etiler

22 Mart'ta saat on üç buçukta, Fransa, İngiltere ve İtalya Hariciye Nâzırları arasında Şark Meselesi'ne dair ilk içtima vuku bulmuştur. Üçler Konferansı'nın ilk içtimasında üç aylık bir mütarekenin şerâiti tespit olundu.

Ajans Havas'ın işârına göre, Lord Curzon konferansın bidâyetinde, Türklerle Yunanlılar arasında mütareke teklifinde bulunmuştur. Mezkûr mütareke şerâiti tanzim için mütehasisîn-i askeriye davet ve ber-vech-i âti şerâit tespit edilmiştir.

1. Türkiye ile Yunanistan arasındaki muhâsemâta nihayet verilecektir.
2. Kıtaât, hâl-i hazırdaki hatt-ı umumiye muhafaza edecek ise de, ileri müfrezeler takriben her iki cephe arasında 10 kilometre fasıla kalmak üzere geri alınacaktır.
3. Vâki olacak taahhüdâtı murakabe için Müttefikîn Komisyonları teşkil edilecektir.
4. Mütareke müddeti üç ay olacak ve mukaddemât-ı sulhiye imza edilinceye kadar evvelce bir işâr olmaksızın tecdid edilebilecektir.

Ajans Havas'ın aldığı malumata nazaran, Türkler ve Yunanlılar tarafından mütareke kabul edildiği takdirde, Türk ve Yunan Başkumandanlıklarının mümessilleri ile İtilaf zabitanından mürekkep İstanbul'da bir mütareke komisyonu içtima ve Anadolu'nun Yunanlılar tarafından tahliyesi şerâitini tayin edecektir. Tahliye üç ayda ikmâl edilecektir. Tahliye komisyonları diye tesmiye edilen komisyonlar tatbikata nezaret edeceklerdir. Sonra sulh hakkında müzakerât-ı evvelîye İstanbul'da başlayacaktır.

Dün akşam Bâb-ı Âlî'de Meclis-i Vükelâ hâl-i içtimada bulunduğu bir sırada Fevkalade Komiserler, müctemian Bâb-ı Âlî'ye gelerek Sadrazam Paşa'yı ziyaret etmişler. Konferansın mütareke hakkında ittihaz etmiş karar ile mütareke şerâiti tebliğ etmişlerdir. Haber aldığımız göre bu tebliğat, Fevkalade Komiserler tarafından bir vasıta ile aynı zamanda Ankara'ya bildirilmiş ve seri' bir surette cevap talep edilmiştir.

⁸⁷⁹ **Vakit**, 23 Mart 1922 (1338), Numara 1538, s 1.

Mütareke teklifi, Paris'te bulunmakta olan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e tebliğ edilmiş ise de, Yusuf Kemal Bey böyle bir teklifi kabule me'zûn olmadığı cevabını vermiş ve Büyük Millet Meclisi'nden talimat istemiştir⁸⁸⁰.

f) Paris Konferansı'nın Mukarreratı Evvelki Gün Bâb-ı Âlî'ye ve Ankara Hükümetine Resmen Tebliğ Edilmiştir

Paris Konferansı'nın mukarreratı evvelki akşam Bâb-ı Âlî'ye ve Ankara Hükümetine resmen tebliğ edilmiştir. Konferans tarafından takarrür ettirilen başlıca esaslar şunlardır:

1. İstanbul payitaht olmak üzere Türk topraklarında istiklâl-ı tâmmemiz,
2. Yunanistan'a Harb-i Umumi'deki fedakârlığına mukabil tavizât itası,
3. Türkiye ve Yunanistan'daki ekalliyetlerin himayesi,
4. Ermeni yurdu tesisinin Cemiyet-i Akvâm'a havalesi,
5. Çanakkale Boğazı'nın Asya sahilinin Türkiye'ye itası, Gelibolu Şibh-i Ceziresi'nin Müttefikler tarafından işgali,
6. İstanbul Boğazı'nda bîtaraf mıntıkanın askerlikten tecridi,
7. İmroz, Bozcaada, Limni, Semendirek, Midilli adalarının askerlikten tecrîdi,
8. Trakya hududumuzun Ganus Bulgar hududuna kadar temdîdi ve bunun haricinde bütün Şark-ı Trakya'nın askerlikten tecridi,
9. İzmir ve Edirne'de iki unsurun idareye iştirakinin temini,
10. Sevr Muahedesi'nin İstanbul hakkındaki ahkâmının ref'î ve muahedenin tasdikini müteakib işgal kıtaâtının İstanbul'u tahliye etmesi,
11. Jandarma miktarının 45.000, ordunun 40.000 nefere iblâğı,
12. İstiklâl-i maliyemizin Müttefiklerin matlubâtı ile telifi,
13. Tazminat itası,
14. Malî kapitülasyonların ref'î, adlî kapitülasyonların ıslahat-ı adliyenin ikmâline kadar ifası⁸⁸¹.

⁸⁸⁰ **Vakit**, 24 Mart 1922 (1338), Numara 1539, s 1.

⁸⁸¹ **Vakit**, 30 Mart 1922 (1338), Numara 1545, s 1.

g) Ankara Hükümeti Mütarekeyi Prensip İtibariyle Kabul Ettiğini Devletlere Tebliğ Etmiştir

Ankara Hükümeti mütarekenin kabulü hakkında şu kayıtları vaz' etmektedir:

1. Yunanistan'ın mütarekeden yeni kuvvetler toplamak suretiyle istifade etmesine imkân verilmemesi,
2. Yunanistan şimdiye kadar vuku bulan tavassutlara daima muvaffakiyetsiz taarruzlarla mukabele ettiğinden, buna meydan bırakmamak için tahliyenin derhal başlaması,
3. Üç seneden beri devam eden ve son zamanlarda artan mezalime nihayet verilmesi,
4. Mütarekenin 4 ay devamı ve sulh müzakerat-ı evveliyesi o zamana kadar hitâm bulamazsa, kendiliğinden 3 ay temdîd edilmiş addolunması,
5. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar hattının ilk 15 gün zarfında, İzmir dâhil olduğu halde diğer arazinin mütarekenin mebdeinden itibaren 4 ay zarfında tahliye edilmesi,

Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin üç Hariciye Nâzırı'nın teklifine verdiği cevap, dün şifresiz bir telgrafnâme ile Fransızca olarak şehrimize gelmiş ve ihtiva ettiği esaslar derhal şâyi' olarak derin bir tesir hâsıl etmiştir. Cevabın sureti, dün akşam İtilaf Devletlerinin şehrimizdeki Fevkalade Komiserliklerine resmen tebliğ olunmuştur⁸⁸².

h) Bâb-ı Âlî Devletlere Cevap Verdi

Bâb-ı Âlî'nin Paris Konferansı mukarreratı verdiği cevabî nota, dün sabah Hariciye Nâzırı İzzet Paşa tarafından Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetlerinin şehrimizdeki Fevkalade Komiserlerine tevdi edilmiştir. İzzet Paşa, Fevkalade Komiserleri ayrı ayrı ziyaret ederek yarım saat kadar mülakatta bulunmuştur.

Cevabî notada, Yunan kıtaâtının Trakya'da tahşîd edilmemesi, Anadolu'nun kâbil olduğu kadar süratle tahliyesi talep edilmekte ve sulh konferansının Garbî Avrupa'da içtimaı rica olunmaktadır. Bâb-ı Âlî müzakerât-ı sulhiyede bulunmak üzere, üç hafta zarfında murahaslarını konferansa i'zâma âmâdedir. Mütareke husulüne gelince, Zât-ı Âsilâneleri, şüphesiz bu tedbir-i ihtiyâtînin ehemmiyet ve lüzumunu takdir ederler⁸⁸³.

⁸⁸² **Vakit**, 6 Nisan 1922 (1338), Numara 1552, s 1.

⁸⁸³ **Vakit**, 9 Nisan 1922 (1338), Numara 1555, s 1.

i) *Bugün Türkler İçin Millî Bayram Günüdür*

Bugün Türkler için millî bayram günüdür. Üç sene evvel İstanbul işgal edilerek Millet Meclisi sedd edildiği zaman Anadolu'da umumî bir vatanperverâne kıyam vukua gelmiş ve bu kıyamın neticesi olarak 23 Nisan'da Büyük Millet Meclisi Ankara'da ilk içtimamı akd eylemiştir.

Ordumuz, Yunanlıları iki defa İnönü'de, bir defa da Sakarya'da büyük mağlubiyetlere uğrattı ve bugün son seneler zarfında misli görülmeyen muntazam bir kuvvet hâlini aldı.

Her şeyi daima ters gören ve yanlış muhakeme eden küçük bir zümre istisna edilirse, herkes Anadolu'da sarf edilen vatanperverâne mesainin ehemmiyetini takdir etmiştir. Büyük Millet Meclisi, ahiren kabul ettiği bir kanun mucibince 23 Nisan'ı "millî bayram günü" ilan etmişti⁸⁸⁴.

j) *Ankara Hükümeti'nin Devletlerin Son Notasına Cevabı*

Düvel-i Müttefika'nın sulh hakkındaki nokta-i nazarı ile Ankara Hükümeti'nin nokta-i nazarının kâbil-i telif olup olmadığını tedkîk için, İzmit'te Düvel-i İtilafiyeye murahhaslarıyla müzakerât-ı ibtidaiye icrası teklif edilmektedir. Cevabî notanın başlıca noktaları şunlardır:

1. Ankara Hükümeti, Yunan işgali altındaki İslâmların çektikleri mezâhime Müttefiklerin temaşa-ger vaziyette kalmayacaklarını ümit eder.
2. Teklifât-ı sulhiye arasında Hariciye Nâzırlarının tekliflerini ibkâ ettikleri prensiplere ve 1918'de İngiltere Başvekili'nin resmen verdiği teminata mugayir noktalar vardır. Bunların kabul edilen esaslara tevfik edilebileceği ümit olunmaktadır,
3. İktisadî, adlî ve siyasî zincirlerin çözülmemesi ve Hristiyan milletlere teslim edilen hukuktan Türkiye'nin mahrum edilmemesi,
4. Şerâit-i sulhiyeden hangi noktaların hususî mahiyette olduğunun tayin edilemediği.

Dün Hamid Bey, Düvel-i Mutelife Fevkalade Komiserlerini ziyaretle Ankara'nın cevabî notasını tevdi etmiştir⁸⁸⁵.

⁸⁸⁴ **Vakit**, 23 Nisan 1922 (1338), Numara 1569, s 1.

⁸⁸⁵ **Vakit**, 24 Nisan 1922 (1338), Numara 1570, s 1.

k) Menderes Vadisinde Vaziyet

Dün Atina'dan gelen telgrafnâmelere göre, Yunanlılar, İtalyan kuvvetleri tarafından tahliye edilen Söke ve Kuşadası'nı işgal etmişlerdir. Bu havalideki İslâm ahalinin kısm-ı azamı dâhile doğru çekilmiştir. Kalanlar şimdiden Yunanlıların taarruzuna uğramaya başlamışlardır. Anadolu Ajansı'nın 25 Nisan tarihli bir tebliğine nazaran, Söke civarında İslâm köylerine taarruz vuku bulmuştur. Diğer taraftan karşı gazetelerin istihbaratına göre, Menderes havalisine mühim Türk kuvvetleri sevk edilmektedir⁸⁸⁶.

l) Yunanlıların Yeni Korsanlığı: Samsun'un Bombardımanı

Yunanlılar son zamanlarda yine bazı limanlarımıza tecavüzlerde bulunmaya başlamıştır. Evvelki gün Averof zırhlısı refakatinde daha birkaç torpido olduğu halde Samsun Limanı'nı bombardıman etmiştir. Bombardıman Çarşamba günü saat birden beşe kadar devam etmiştir. Bâb-ı Âlî, açık limanların bombardımanı "kavâid-i hukuk-i düvele" mugayir olduğunu nazar-ı dikkate alarak, Yunan Hükümeti'nin bu hareketini İtilaf Devletleri nezdinde protesto etmiş ve bilâ-sebep kan dökülmesini mucip olan bu gibi ahvâle meydan verilmemesini talep etmiştir.

Anadolu Ajansı bu hususta şu tebliğde bulunmuştur:

"Dün sabah yani Haziran'ın 7. günü (Çarşamba) üç Yunan harp sefinesiyle beş nakliye vapurundan bir Yunan donanması, Samsun Limanı'na dâhil olmuş ve Amerika Torpidosu Kumandası vasıtasıyla şehrimizdeki memurîn-i resmîyeye bir ültimatom vermiştir. Yunan donanması bu ültimatomunda, bir saat mühlet vererek, bir Yunan komisyonunun göstereceği vecihle şehirdeki bütün topların ve levazımât-ı harbiyenin tahribini talep etmiş ve talep kabul edilmediği takdirde Lahey Konferansı mukarreratına istinâden derhal bombardımana başlanacağını haber vermiştir. Fakat hain düşman, mühletin hitâmını bile beklemeksizin şehrin her tarafını bombardımana başlamış ve bombardıman saat beşe kadar devam etmiştir. Şehrin bazı yerleri yanmaktadır. İnsanca da zayıat vardır"⁸⁸⁷.

⁸⁸⁶ **Vakit**, 27 Nisan 1922 (1338), Numara 1573, s 1.

⁸⁸⁷ **Vakit**, 9 Haziran 1922 (1338), Numara 1614, s 1.

15- 1922 Yılı Haziran-Ağustos Ayları Haber ve Yazıları

a) *Yunanlıların Samsun'a Yaptıkları Alçakça Tecavüz*

Evvelki gün Yunan gemileri tarafından Samsun'un bombalanması neticesinde, bizim cem'an 4 şehit, 3 mecrûhumuz vardır. 20 Müslüman, 15 Hıristiyan evi ile 13 kayık, Ermeni kilisesi, Ermeni eytâmhanesi, Amerikan tütün deposu tahrip edilmiştir.

Hükümet şehir dâhilinde en küçük bir vakanın bile hudûsuna mâni olmuş, Yunanlıların yerli Rumları kıyama teşvik mahiyette olan bu alçakça harekette de bütün hesapları katiiyen boşa çıkmıştır.

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, bugün bombardımana dair Büyük Millet Meclisi'ne izahât vermiş, Meclis halkın gösterdiği itidal ve metaneti pek ziyade takdir etmiştir. Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından gönderilen protesto telgrafı dün tebyîz edilerek, Ankara Hükümeti'nin şehrimizdeki mümessili Hamid Bey tarafından İngiliz, İtalyan, Amerikan ve Japon Fevkalade Komiserliklerine tevdi olunmuştur⁸⁸⁸.

b) *Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmit'te*

Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, mukarrer olan Kocaeli seyahatlerine hafta içinde başlamışlardır. Paşa Hazretlerinin bu seyahatleri, Kocaeli cephesini teftiş maksadıyla icra edilmektedir. Paşa Hazretlerinin Ankara'dan müfârekatları ayın 11'inci Pazar gecesi saat ikide vâki olmuş ve doğruca cepheye azîmet buyurmuşlardır. Refakatlerinde Bolu Mebusu Cevat Abbas Beyle Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Münir Bey, Seryaverleri Salih Bey, Yaverleri Muzaffer Bey, Erkân-ı Harbiye İrtibat Zabiti Binbaşı Şükrü Bey, Riyaset Kalem-i Mahsusî'den Memduh Bey bulunmaktadır.

Adapazarı'na gelen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, suret-i mahsusada oraya giden muhabirimizi kabul etmiş ve suallerine cevap vermek lütfünde bulunmuşlardır. Paşa Hazretleri, seyahatin maksat ve gayesi hakkındaki suale cevaben demişlerdir ki: "Daha evvel diğer cepheleri teftiş etmiştim. Şimdiye kadar Kocaeli Grubu'na gelememişim. Şimdi bu cepheyi teftiş ediyorum. Hem bu havalinin ahval-i umumiyesini gözden geçiriyorum"⁸⁸⁹.

⁸⁸⁸ **Vakit**, 10 Haziran 1922 (1338), Numara 1615, s 1.

⁸⁸⁹ **Vakit**, 18 Haziran 1922 (1338), Numara 1623, s 1.

c) *Vaziyet Hakkında Başkumandanımızla Bir Mülakat*

Başmuharririmiz bir mülakat istirhamında bulunduğu zaman, Paşa Hazretleri, bunun Adapazarı'na giderken icrasını tensip etmişlerdi. Tren hareket eder etmez Başmuharririmiz hazırladığı sualleri takdim etmiş ve Velid Bey'in iştirakiyle mülakat derhal başlamıştır. Tren istasyona vardığı dakikada Paşa Hazretleri, İstanbul ahalisi hakkındaki hislerine taalluk eden son cümleyi söylemişler ve mülakat da hitâm bulmuştu. Suallerimizi ve Paşa Hazretlerinin cevaplarını sırasıyla aşağıya yazıyoruz⁸⁹⁰:

- Pontus tehcirinin sâikleri neden ibarettir?
- Samsun ve havalisinde, bazı anâsır-ı muzırrayı mülâhazât-ı askeriye icabı olarak, harp mıntikasından uzaklaştırmaya bizi mecbur eden sevâik, Yunanlıların oradaki teşebbüsleridir. Sevâhili bombardıman etmek suretiyle yapmaya çalıştığı teşvikât dahi bu sevâiktendir. Bu bâbdaki mesuliyet Yunanlılara aittir.
- Samsun bombardımanı gibi hareketlerin iki taraf için tesiri ne olabilir?
- Diğer taraf için tesirini bilmem; fakat bizim için azim ve iman-ı millîyi takviyeye, düşmanlarımızın ne kadar adî, ne kadar sefil ve ne kadar hûn-hâr olduklarını milletimize fiilen tanıtmaya vesile teşkil ediyor.
- Ordumuz ne haldedir? Mûnasip görüldüğü ve icap ettiği saniyede her türlü harekâtı muvaffakiyetle icraya kadir addolunabilir mi? Muhtelif teftişler arasında görülen fark ve ordunun kuvve-i maneviyesi Zât-ı Devletleri üzerinde ne tesir bırakmıştır?
- Ordumuz, İstiklâl mücahedesini yapan kahraman ve azimkâr milletimizin âmâl-i meşruasını emniyetle istihsale kadir bir haldedir. Ordumuz, her türlü vezâif-i taarruziyeyi muvaffakiyetle ifaya hazır ve âmâdedir. Her teftişte gördüğüm müsbet fark ve bilhassa orduda mevcut pek yüksek kuvve-i manevi ise salâbet, azim ve iman, şevk ve şetâret çok defalar gözlerimi meserret yaşlarıyla dolduracak derecede tesir bırakmaktadır.
- Son Kocaeli seyahatinin ve halkla sıkı temasın bıraktığı intibalar ne merkezdedir?
- Benimle beraber seyahat ettiğiniz için bunun ifade ve izahını size bırakıyorum.

⁸⁹⁰ (Ahmed Emin Yalman'ın Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı Adapazarı Mülakatı)

- Dostumuzla (Farrère) olan mülakat ne gibi intibalar bırakmıştır?
- Monseigneur Claude Farrère pek hassas ve pek âli ruhuyla, beşerden pek az kimseye nasip olan evsaf-ı hususiyesiyle, nezahetin timsal-i müşahhası buldum. Kendisiyle mülakat bende hiçbir vakit unutamayacağım manevî hazlar, kıymetli hatıralar bırakmıştır. Türkiye böyle vefakâr bir dosta mâlikiyeti ile müftehir olabilir.
- Son Amerika notasında, bizim eskiden beri müesses haklara riayet etmediğimiz, Amerika müesseselerinin faaliyetine imkân bırakmadığımız ve hukuk-ı tasarrufiyyeyi ihlâl ettiğimiz hakkında bir itham vardır. Amerikalılar ve Amerika müesseselerine karşı Büyük Millet Meclisi Hükümeti şimdiye kadar nasıl hareket etmiştir?
- TBMM Hükümeti'nin Amerika hakkındaki nokta-i nazarı müsbettir. Hükümetimiz Harb-i Umumî esnasında Bâb-ı Âlî'nin kat'etmiş olduğu münasebat-ı dostâneyi iade ve ihyaya teşebbüsten hâli kalmamıştır. Bu teşebbüse kendi taraflarından maddî bir mukabele görülmemiş olmakla beraber, memleketimizdeki Amerika müessesâtı, Amerika heyetleri, birçok Amerikalılar tamamen bir dost memlekette olduğu gibi muhafaza edilmekte ve hürmet görmektedirler. El-ân memleketimizin her köşe bucağında Amerikalılar ikamet etmekte, istedikleri gibi, istedikleri yerlerde keş-i güzâr eylemektedirler.
- Şark komşularımızla münasebatımız nasıldır? Rusya ile aramıza bürüdet girdiği rivayeti doğru mudur? Rus-Alman itilafına iştirak ettiğimiz hakkındaki rivayetler doğru mudur?
- Şark dostlarımızla münasebatımız, müstenid bulunduğu ciddi samimiyet dairesinde devam etmektedir. Rusya ile aramızda bürüdet tevlîd edecek mahiyette bir hadise olmamıştır. Rus-Alman itilafına iştirakimiz hakkındaki rivayet doğru değildir.
- Memleketin iktisadî vaziyeti nedir? Bu seneki mahsul hakkında alınan haberler ümit-bahş bir mahiyette midir?
- Memleketin vaziyet-i iktisadiyesi şayan-ı memnuniyettir. Bu seneki mahsulât fevkalade feyizlidir.
- İstanbul halkının milli mücadeleye karşı olan vaziyeti hakkındaki hissiyatınız ne merkezdedir?

— İstanbul halkının vaziyeti hakkındaki hissiyatımı izhâr için en kıymetli ve en şâmil kelimeleri kullanabilirsiniz⁸⁹¹ (EK-31).

d) *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Büyük Siyasî Nutku*

Saat yedi buçukta İzmit halkı, İzmit Kasrı'nın vâsi' bahçesinde toplanmıştı. Bayraklarıyla gelen halk, erkek, kız mektep talebesi, yüz kişilik çay sofrasının etrafında canlı bir çerçeve teşkil ediyordu. Sofranın ortasına Paşa Hazretleri Mösyö Farrère ile birlikte oturdular. Etrafına İzmit memurîni, eşraf ve gazeteciler geçti. Saat sekiz olunca Paşa ayağa kalktılar. Sivil bir elbise lâbis bulunuyorlardı. Nutuklarını serbest bir tavırla irâd ettiler. Halk büyük bir heyecanla dinliyor, sık sık sözü keserek kalbinden taşan hisleri izhâr ediyordu. Nutuk, pek çoklarının anlamak istemediği bir hakikati ilâm ediyordu. O da, Türklerin müstakil yaşamaya karar verdiklerinden, istiklâl-i tâmmeye her fedakârlığı göze aldıklarından ve haricî müdahalenin hiçbir şekline müsamaha etmeyeceklerinden ibaretti. Nutuk tam yarım saat devam etti. Nutkun sureti şudur:

“Efendiler! Türkiye'nin ve Türk halkının pek kıymetli dostu olan Mösyö Claude Farrere'i şurada daire-i samimiyetimizde görmekten mütehasıl hissiyatımı alenen izhâr etmeyi bir vazife addederim. Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere! Zât-ı necibânenizi, bir kıyısında olsa bile hür ve müstakil Türkiye topraklarında kabul etmekle pek mesrur ve bahtiyarım. Bu sürûrum şahsî olduğu kadar, şâmil-i umumidir. Muhterem misafirimiz emin olabilirsiniz ki, bu dakikada İzmit Körfezi'nden ta Kars Kalesi'ne, Bahr-ı Siyah sevâhilinden Arabistan vahalarına kadar, milletimizin kalbi, kıymetli dostumuza karşı aynı hiss-i muhabbet ve takdir ile darabân etmektedir.

Efendiler! Monsiegnur Claude Farrere Türkiye'nin hakikaten ve cidden dostu olduğunu pek bariz bir surette isbat etmiştir. Memleketimiz mühlik dakikalar yaşarken, milletimiz zulümlere maruz bulunurken, dünyanın bütün adaletsizlikleri üzerimize tevcîh edilirken, bu zulme karşı semalara yükselen ulvî bir ses, insani bir sadâ işitiliyordu. O sadânın sahibi, huzurunda mesut olduğumuz Claude Farrere'dir.

Efendiler! İnsanlar adetlerini, ahlaklarını, hislerini, temayüllerini hatta fikirlerini tesmiye ve terbiyede içinde yetiştiği heyet-i ictimaiyenin temayülat-ı umumiyesinden kurtulamazlar. Fakat bazı büyük hilkatler vardır ki, onlar yalnız mensup oldukları heyet-i ictimaiyeye karşı değil, bütün insaniyete karşı kalplerini ve ruhlarını aynı halde tutarlar. İşte Mösyö Claude Farrere bu büyük insanlardan biridir. Dostumuzun bundan

⁸⁹¹ **Vakit**, 21 Haziran 1922 (1338), Numara 1626, s 1.

başka bir hususiyeti daha vardır. Kendisi, pek necip olan, hürriyet ve istiklâlini bütün dünyaya tanıtmak için kanlar döken, inkılâplar yapan büyük bir milletin güzide evladıdır⁸⁹².

Efendiler! Türkiye halkı asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklâli bir lâzime-i hayatiye telakki etmiş bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet istiklâlsiz yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır. Fakat bu milletin talihini ellerine alan bir takım insanlar, keyfi ve müstebitâne su-i idareleriyle onun hayatını imhaya kastetmiş düşmanların icradan hali kalmadığı nüfuz ve tesirât ile adeta onu şaşkırtmışlardı. Milletimiz, istiklâline vurulan darbeler ve mevcudiyetine açılan rahneler karşısında gözyaşları döküyordu. Dostla düşmanı tefrik edemeyecek bir hale getirilmişti. Bu manzara karşısında elim düşüncelere müstağrak kalmıştı. İşte milletimizin bu hal-i istiğrâkını, son bir darbe-i imhakâr vurmak fırsatını bekleyen düşmanlarımız vesile ittihâz etti ve an-ı lazımin hulûlüne zâhib oldu, karar verildi, hareket başladı. Artık maskeler atıldı. Türkiye parçalanacak, Türkiye halkı esir, zelil, sefil ve perişan edilecekti. Maksat bu idi ve bu gaye-i zalimâneye vasıl olmak için hatır ve hayale gelmeyen her türlü tedbirlere müracaat edildi ve bhusus Garbın bazı hükümetleri ve bazı rical-i siyasiyesi bunun böyle olmasında ısrar ediyordu. Ve el-an ısrar ediyor. Bu tarz-ı hareketlerini cihan nazarında mazûr göstermek ve hatta kendi milletlerinin gözünden gizlemek için tevessül etmedikleri tedbir kalmadı. Her türlü müfteriyâtı icat etmekten daha kolay bir şey olamazdı. Türkler vahşidir, zalimdir, icabât-ı medeniyeyi ahz ve kabule gayr-ı müstaidir; tarzında, esasen vahşilerin, zalim ve müstevlîlerin haksız yere icat ettikleri bir formülü terennüm ederek efkâr-ı umumiyei iğfale kalkıştılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olacaklarını zannettiler. Başka bir tedbire lüzum görmüyorlardı. Çünkü Türkiye'nin kabiliyet-i hayatiyeden tamamen mahrum olduğunu farz ediyorlardı. Hâlbuki düşmanlarımız bu zanlarında tamamen aldanmışlardır. Bu muhakkaktır...

Efendiler! Türkiye halkının bütün fakr u zaruretine rağmen, gizli veya aşikâr düşman elleriyle bu gün içine atılmış olduğu girîvenin bütün dehşetine rağmen, üç seneden beri kendi mukadderâtını eline alarak idare-i hükümete gösterdiği kabiliyet ve kudret, (hazır olan okul öğrencilerini işaretle) şu gördüğümüz çocukları vatana layık yetiştirmek için umûr-i maarifte gösterdiği kabiliyet, memleketimizin hemen kâmil hal-i muhasarada bulunmasına rağmen, muhafaza-i mevcudiyet için asıl olduğuna kâni

⁸⁹² **Vakit**, 21 Haziran 1922 (1338), Numara 1626, s 1.

bulduğu umur-i iktisadiyenin tanziminde gösterdiği kabiliyet, şarkta ve garpta muvaffakiyâtı tevâlî eden ve edeceğine kimsenin şüphe etmemesi lazım gelen muntazam ve muazzam ordular teşkili hususunda gösterdiği en büyük kabiliyet ve kudret, düşmanlarımızın ikinci nokta-i nazarlarında da, yani kabiliyetten mahrum olduğumuz hakkındaki zanlarında da ne kadar aldandıklarını isbata kâfi delâil değil midir?

Fakat Efendiler! Garbın bazı zalim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçileri, bu hakikat karşısında baş çevirmek istiyor. Necip Fransız milletinin bu hakikati idrakte gösterdiği yüksek misali görmek istemiyor.

Efendiler! Varlığını idrak etmiş olan, hürriyet ve esaret farkını takdir eden, ölümü esarete tercih eyleyen ve bunu her gün fiilen ispat ede gelen bir milleti behemehâl imha, arzu-yı zalimânesine düşmek kadar dünyada vahşet tasavvur olunur mu? Düşmanlarımız maksatlarına behemehâl vasıl olmak için her gün yeni vesileler icat etmektedirler. Çünkü behemehâl Türkiye'yi baştan nihayete kadar harabe-zâra çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar en vahşi işkencelerle, en gayr-i insani tecavüzlerle katletmek istiyorlar. Bunun için bir taraftan da, mukaddes topraklarımıza saldırdıkları Yunanlıların idame-i vahşetini temine çalışıyorlar. Bir taraftan da, Türk'ün asâlet ve masûmiyetini idrak ve asârını göstermeye başlayan milletlerin efkârını teşvîş edecek bin türlü iftira ve erâcif icat ediyorlar. Bu, pek mahirâne bir taktiktir. Bunu askerler çok yaptıkları için bilirim. Fakat bunu askerler muharebe meydanlarında düşmana karşı kullanırlar. Düşmana karşı diyorum. Hâlbuki Garb'ın bazı rical-i siyasiyesi, bazı hükümetleri, bunu kendilerini insaniyetperver ve âmil-i sulh ve sükûnet addedenleri işgal ve iğfal etmek için kullanıyorlar. (Yaklaşık on satır tayyedilmiştir.)

Efendiler! Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere'i, memleketimizin sulh ve sükûna mazhariyetinde kabul etmekle çok müftehir olacaktık. Eğer bugün buna muvaffak olmamış bulunuyorsak, bu husustaki kabahat bizim değildir. Ona memleketimizin her köşesini göstermek ve her köşede kemal-i tevekkül ve masumiyetle ve fakat kalbinde büyük bir iman ve hiss-i gurur-i istiklâl ile tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımızı yakından tanıtmak isterdim. O vakit, muhterem dostumuz Türkiye halkını daha çok sevecekti ve o vakit böyle bir milletin istiklâline taarruz edenlerin ne kadar bîhis ve ne kadar bîinsaf olduklarını daha derin bir surette takdir edecekti.

Efendiler! Samimi dostlarımız sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkûmdurlar. O işkence de sevdiklerinin dertlerini dinlemektir. Kıymetli dostumuz bu dakikada o vaziyette bulunuyor. Pek çok arzu ederdim ki, bu acı hakikatlerin müfessiri olmaktan ise, dostumuza şetâret-bahş söz söyleyeyim. Fakat bizi mazur görsünler. Biz, hayat ve istiklâl için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün cihan-ı medeniyetin bîhis, seyirci kaldığını görmekle dil-hûn olmuş insanlarız”⁸⁹³.

e) Başkumandanımızın Cepheyi Ziyareti

Dün aldığımız malumata nazaran, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Pazartesi akşamı Claude Farrere’in İzmit’ten müfârekatını müteakip Adapazarı’na azîmet etmiş ve Salı gününü Adapazarı’nda istirahatla ve bazı ziyaretleri kabul ile geçirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, dün cephenin bir noktasını ziyaret etmiş, kendisine gazeteciler ve fotoğrafçılar refakat eylemiştir. Adapazarı’nın sene-i devriye-i istirdâdına müsadif olmak münasebetiyle dün akşam Adapazarı’nda büyük şenlikler ve fener alayları icrası mukarrer olduğundan Başkumandanın akşam Adapazarı’na avdet etmiş olması da muhtemeldir⁸⁹⁴.

f) Ankara Hükümeti’nin İkinci Bir Protestosu

Ankara Hükümeti tarafından İtilaf Devletlerine 8 Haziran tarihli verilen ilk notada, Yunan gemilerinin İstanbul’u üssül-bahrî ittihaz ederek, Anadolu sahillerinde icra-yı tahribat etmesi protesto edilmiş idi. Bu nota, İtilaf Devletleri tarafından ehemmiyetle telakki edilmiş ise de, Yunan gemileri el-ân Anadolu sahillerini dolaşmak gibi hareketlerde bulunmaktadır. Bu sebeple, Ankara Hükümeti tarafından tekrar İtilaf Devletlerine müracaat edilerek, Yunan bahriyesinin bu hareketine mani olacak tedbirlerin ittihazı talep edilmiştir⁸⁹⁵.

g) Yunanlılar Anadolu’da Muhtariyet İlan Ettiler

Atina, 17 Temmuz:

Dün öğleden sonra akdedilen Meclis-i Nuzzâr’da, İstanbul Komiseri ile Berrî ve Bahrî Erkân-ı Harbiye Rüesâsı hazır bulunmuşlardır. Mukarrerat-ı müttehizenin tatbikatıyla alakadâr bir takım tedâbir tezekkür edilmiştir:

⁸⁹³ **Vakit**, 21 Haziran 1922 (1338), Numara 1626, s 2.

⁸⁹⁴ **Vakit**, 22 Haziran 1922 (1338), Numara 1627, s 1.

⁸⁹⁵ **Vakit**, 7 Temmuz 1922 (1338), Numara 1642, s 1.

- İdare-i muhtareye, nisbet-i adediyelerine göre bütün anâsır iştirak edecektir.
- Memleketin varidâtı, idaresine ve esbab-ı müdafaasına tahsis olunacaktır.
- Ecnebilerin haiz oldukları imtiyazât muhafaza edilecektir.

Gece yarısı tekrar Meclis-i Nuzzâr akd-i içtima eylemiştir. Meclis'te İstiryadis'in bir telgrafnamesi kıraat edilmiştir. Telgrafnâmede işgal altında bulunan memleketin kendi kendine idare olunacağını ilan edildiği ve bunun tatbikatına başlandığı bildiriliyor.

Hronos gazetesi (18 Temmuz 1922), Asya-yı Suğra'nın muhtariyeti hakkındaki malumat-ı mütemmimeye nazaran, Asya-yı Suğra idare-i muhtaresinin esasını, mahallî ve bütün anâsırın iştirakinden müterekkib bir parlamento teşkil edecektir⁸⁹⁶.

h) Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Bir Nutku

Ankara, 20 Temmuz Anadolu Ajansı:

Büyük Millet Meclisi'nin bugünkü içtimasında, Başkumandanlık müddetinin Kurban Bayramı'na müsadif günlerde hitâm bulacağı cihetle, mezkûr kanun müddetinin şimdiden temdîdi Bursa mebusu Emin ve Bayezid mebusu Refik Beyler tarafından teklif edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin defaâtla alkışlanan nutuklarından ve daha bazı müzakerât cereyanından sonra âtideki kanun kabul edilmiştir:

Madde 1- Millet ve memleketin mukadderâtına bilfiil vâziul-yed yegâne kuvvet-i âliye olan ve azasından her birinin Kanun-i Esasî ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masûniyet-i teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve şahsiyet-i maneviyesi Başkumandanlığı hâiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkumandanlık vazife-i Milliyesine muvakkaten kendi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini memur etmiştir.

Madde 2- Meclis lüzum gördüğü takdirde bu sıfat ve salâhiyeti ref eder.

Madde 3- Başkumandanlık müddetinin 3 mâh temdîdine dair olan 8 Ramazan 1340 ve 6 Mayıs 38 tarihli Kanun ahkâmı mülğadır.

Madde 4- İşbu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

Başkumandanlık müddetinin temdîdine dair verilen takrîr üzerine Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından irad buyrulan nutuk sureti ber-vech-i âtidir:

⁸⁹⁶ **Vakit**, 19 Temmuz 1922 (1338), Numara 1654, s 1.

“Efendiler! Bu takrîr münasebetiyle temdîd-i müddeti mevzu-i bahs olan Başkumandanlık Kanunu cümlemizin hatırında olduğu gibi İstiklâl-i Millî mücadelesinde geçirdiğimiz en buhranlı günlerin birinin zâde-i ilhamı olmak üzere vücut bulmuştu. Geçen sene Ağustos’un ilk günlerinde Meclis-i Âlî, vaziyet-i harbiyenin istilzâm ettiği en katî ve en ciddî tedâbiri tezekkür ederken bu kanunu yapmış ve bu kanuna ilâve ettiği bir madde-i mahsusa ile irade-i Milliyenin, kendi iradesinin mühim bir kısmını uhde-i nâçizâneme tevdi ederek beni istihsâl-i zafere memur eylemişti.

Efendiler! Dünyada hiçbir meclis yoktur ki, iki şartın tahakkukuna kâni’ olmadıkça böyle bir salâhiyeti kendi ihtiyariyle herhangi bir kimseye tevdi etsin. O şartlardan birincisi, fevkalâde ve müstesna bir halin mevcut olduğuna isabetle karar vermek. İkincisi, kendisine tevdi-i salâhiyet edilecek kimse hakkında şekk ve tereddütten âri ve azamî emniyet ve itimadın husûlünü görmüş olmaktır. Meclis-i Âlî’niz, 5 Ağustos’ta bu kanunu müttefikan kabul etmekle her iki noktayı ispat ve izhâr etmiş oldu. Birinci noktadan dolayı Heyet-i Celilenizi takdir ve tebrik ederim. İkinci nokta ki, hakk-ı âcizanemde azamî bir emniyet ve itimadı ifade eder, bundan dolayı da Heyet-i Celilenize kemal-i hulûs ile arz-ı teşekkür ederim. Ancak bu maddenin ifade ettiği vech ile mevzu-i bahs olan salâhiyetin âcizlerine tevdi, ordunun maddî ve manevî kuvvetini yükseltmek ve sevk ve idaresini tarsîn etmek maksadiyle vuku bulmuştu.

Kemâl-i iftiharla ve büyük bir memnuniyetle arz ederim ki, bugün ordumuzun kuvve-i maneviyesi en âlî derecededir (Elhamdülillah sadaları). Ordumuzun kuvve-i maddiyesi dahi fevkalâde hiçbir tedbire ihtiyaç hissetmeksizin, âmâl-i Milliyeyi kemâl-i emniyetle istihsâl edecek mertebeye vâsıl olmuştur. Bu sebeple artık böyle bir salâhiyeti idâme etmeye lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim. (Bravo sadaları). Bugün zevâlini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın, inşallah bundan sonra da tahassulunu görmemekle bahtiyar olacağız. (İnşallah sadaları).

Efendiler! Hâkimiyet-i milliyenin bilâ-kayd ü şart millette olduğunu tespit ve ifade eden Teşkilât-ı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkumandanlık makamı dahi muvakkattir. Başkumandanlık sıfat ve salâhiyeti doğrudan doğruya Meclis-i Âlî’nizin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiçtir. Böyle bir makamın, icab-ı hâdisat olarak muvakkaten ihdâs etmiş olduğumuz bu makamın temâdisi, olsa olsa Misak-ı Millî’mizin ruh-i aslîsi ile müterâfik netice-i katiyyeye vâsıl olacağımız güne kadar devam eder.(Tabî sadaları).

Meclis-i Âlî'nizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas, ananât-ı Milliye ve mukaddesat-ı dinîyemizi tamamen mahfûz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa tevfiik-i harekât ederek netice-i mesûdeye emniyetle vâsıl olacağımıza şüphe yoktur. (İnşallah sadaları). O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, makarr-ı Hilâfet ve Saltanat olan İstanbul'umuz, Trakya'mız anavatana iltihak etmiş olacaktır. (İnşallah sadaları). O mesut günün hulûlünde bütün milletle beraber Heyet-i Celileniz ve ben de Heyet-i Aliyye'niz içinde bir fert ve bir âza olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.

Efendiler! Makam-ı Riyasetinizde bulunmakla mübâhî olan âcizleri, o gün iki kere mesûd olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel dava-yı mukaddesimize başladığımız gün bulunduğum mevkie rücû' edebilmekliğim imkânı olacaktır. (Alkışlar).

Hakikaten, sine-i millette serbest bir ferd-i millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vâkıf-ı hakâyık olan, kalp ve vicdanında manevî ve mukaddes hazzardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddî makamâtın hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime hitâm verirken mevzu-i müzakere edilecek kanunda bu salâhiyetin merfû olmasını nazar-ı dikkatte bulundurmanızı rica ederim.” (Şiddetli ve sürekli alkışlar)⁸⁹⁷.

i) *Yunanistan İstanbul'u İşgal Etmek İçin İzin İstiyor*

Müttefiklere tevdi edilen Yunan notalarında, sulhun akdini tesri için yegâne çare İstanbul'un işgali olduğu beyan ve binnetice işgal kıtaâtının Yunan ordusu harekâtına mümânaat etmemesi için emir verilmesi Müttefiklerden talep edilmektedir. İşgal Kıtaâtı Başkumandanı General Harrington'un, İstanbul'a karşı icra edilecek her türlü harekete kuvvetle mümânaat edeceğine dair olan beyannamesi, Yunan Nâzırları üzerinde fevkalade bir tesir husule getirmiştir.

Paris gazeteleri Müttefikîn arasında itilaf-ı tam mevcut olduğunu, Yunanlıların teşebbüsüne karşı aynı vecihle muhalefet ve mümânaat edildiğini kaydetmektedir⁸⁹⁸.

⁸⁹⁷ **Vakit**, 23 Temmuz 1922 (1338), Numara 1657, s 1.

⁸⁹⁸ **Vakit**, 1 Ağustos 1922 (1338), Numara 1666, s 1.

j) *Güzel Aydın'ı da Yaktılar*

Birkaç gündün beri gelen tebliğ-i resmîler, Yunanlıların Anadolu'da işgal ettikleri mahallerde mütemadiyen ikâ' ettikleri yangınlardan bahsetmektedir. Bir aralık Afyonkarahisar civarında devam eden bu yangınlar, son günler zarfında Aydın'a intikal etmiştir. Dünkü nüshamızda münderiç son tebliğ-i resmî, geçenlerde kısm-ı azamî yanmış olan bu güzel şehrimizin kalan kısmının yangın tehdidi altında bulunduğunu bildiriyordu. Aydın, Menderes şimalinde 50.000 nüfuslu güzel bir şehirdir⁸⁹⁹.

k) *Ankara'nın Muhtariyet İlanını Protestosu*

Ankara Hükümeti tarafından İtilaf Devletlerinin şehrimizdeki Fevkalade Komiserlerine tevdi edilen bir notada, Yunan Hükümeti tarafından Anadolu'da işgal altında bulunan mıntıkada ilan edilen muhtariyet-i idare protesto edilmiştir.

Bu notada, Yunan Hükümeti'nin işgali altında bulundurduğu yerlerde, hukuken muhtariyet-i idare ilanına salâhiyeti olmadıktan başka, muhtariyet ancak ahali-yi asliyenin arzu ve muvafakati ile ilanı lazım gelirken, işgal altında bulunan mahaller ahalisinin, Yunan işgaline nihayet verilmesini talep etmekte oldukları der-miyân edilerek, bu kararın hukuk-i düvel nokta-i nazarından hükümsüz olduğu beyan edilmiştir. Nota, Fevkalade Komiserlere gönderilmiştir⁹⁰⁰.

l) *Trakya'daki Yunan Kuvvetleri Tefessüh Etmeye Başlamıştır*

Çatalca hatt-ı faslında vaziyette bir tebeddül yoktur. Yalnız Yunanlılar kısmen kuvvetlerini geri çekerek yerine jandarma kıtaâtı ikame etmektedirler. Bu maksatla, evvelce bir bölükten ibaret olan jandarma mevcudiyetini bir tabura iblağ etmişlerdir. Hatt-ı fasıldan çekilen kıtaâtın geride tensîkine çalışılmaktadır. Bunlar en ziyade Saray, Vize ve Midye havalisinde tahaşşüd etmektedir.

Aldığımız mevsûk haberlere nazaran, Yunan fırkalarından tam bir karışıklık hüküm sürmektedir. Nizam ve intizamdan eser yoktur⁹⁰¹.

⁸⁹⁹ **Vakit**, 4 Ağustos 1922 (1338), Numara 1669, s 1.

⁹⁰⁰ **Vakit**, 11 Ağustos 1922 (1338), Numara 1673, s 1.

⁹⁰¹ **Vakit**, 14 Ağustos 1922 (1338), Numara 1676, s 1.

m) *Düvel-i Müttefika'nın Yunanistan'a Verdiği Nota*

Yunan Matbuat Kalemi'nin tebliğ ettiğine nazaran, İzmir muhtariyeti hakkında Düvel-i Müttefika tarafından Yunan Hükümeti'ne verilen notanın metni ber-vech-i âtidir:

“Yunan Hükümeti işgal-i askerinin istilzam edeceği bazı muvakkat tedbirler ittihaz etmeye salâhiyetdâr ise de, havali-i meşgûleden sabit devamlı bir idare tesisine salâhiyetdâr değildir. Çünkü arazi-i mezkûrenin istikbâle ait idare ve tasarrufu Düvel-i Müttefika ile Türkiye beyninde akdedilecek muahedeye tâbi bulunmaktadır”⁹⁰².

**16- Büyük Taarruz ve Bu Süreçteki Gelişmelerle İlgili Haber ve Yazılar
(29 Ağustos-7 Eylül 1922)**

a) *Afyonkarahisar'da Ordumuz Taarruz Hareketine Başlamıştır*

Anadolu'da ordumuzun vâsi' miyasta bir taarruz hareketine başladığı tahakkuk etmektedir. Muhtelif alâim, bilhassa 26 Ağustos tarihli Yunan tebliğ-i resmîsi bu hususta şüpheyeye mahal bırakmamaktadır. Malumdur ki, ordumuz geçen hafta Menderes mıntıkasında bir keşif taarruzu icra etmiş ve Burhaniye İstasyonu'nu işgal ederek muvaffakiyet ihrâz eylemişti. Bunu birkaç gün evvel Kocaeli mıntıkasında vuku bulan taarruz takip etti ve bu taarruz da Yunan mevâziinin bil-hücum zaptı ile neticelendi.

Yunan Tebliğ-i Resmîsi muğlâk yazıldığından, bu tebliğden anlaşılan yegâne şey, Türk kuvvetlerinin taarruza geçtiği ve nokta-i hareket olmak üzere Afyonkarahisar cephesini intihâb edildiğidir. Yunan tebliğinde bir kısım kuvvetlerimizin düşman hutûtuna girdiğinden bahsedildiğine göre, kıtaâtımız şehrin yanı başına kadar gelmiş demektir. Bugün Anadolu'dan son harekât-ı harbiye hakkında malumat gelmesi ümid ediliyor⁹⁰³.

b) *Ordumuzun Taarruzu Devam Ediyor, Afyonkarahisar İstirdâd Edilmiştir*

Ordumuzun 26 Ağustos'ta başlayan taarruzu kemal-i muvaffakiyetle devam etmektedir. Anadolu'dan el-an tebliğ-i resmî gelmediği için, hakiki vaziyetin ne merkezde olduğu henüz malum olmamakla beraber, bizzat Yunanlıların tebliğleri katî bir surette ordumuzun muvaffakiyetini itiraf etmektedir. Dün şehrimizde Yunan

⁹⁰² **Vakit**, 19 Ağustos 1922 (1338), Numara 1681, s 1.

⁹⁰³ **Vakit**, 29 Ağustos 1922 (1338), Numara 1691, s 1.

Matbuat Kalemi tarafından 28 Ağustos tarihiyle neşredilen Hacıanesti'nin tebliğinde, ordumuzun Afyonkarahisar'ın şimalinde ve cenubunda taarruza geçtiğini ve Yunan mevâziine girdiğini itiraf ediyordu. 28 Ağustos'ta mebzûl mühimmata, pek kuvvetli topçu kıtaâtına mâlik mühim kuvvetler tarafından taarruza devam edilmekte olduğunu ve harbin devam ettiğini bildirmiştir.

Dün sabah Afyonkarahisar'ın istirdâd edildiği hakkında şehrimizde kuvvetli bir şayia deverân etmektedir. Öğleden sonra şehrimize gelen telgrafa atfen bu şayanın doğruluğu bir derece daha kuvvet bulmuştur. Nihayet akşama doğru mevsûkiyeti temin olunabilecek bir menbadan aldığımız malumat, artık Afyonkarahisar'ın istirdâd edilmiş olduğuna şüphe bırakmamıştır. Afyonkarahisar, Yunan cephesinin kilit noktasındadır. Bu noktanın ordumuz tarafından elde edilmesi, bütün düşman hutûtunun vaziyet-i umumiyesi üzerine icra-yı tesir edecektir⁹⁰⁴.

c) Yunanlılar Şimendifer Hattı Boyunca Ricat Etmektedirler

Dün akşam aldığımız mevsûk malûmata nazaran, taarruzumuz gittikçe inkişaf etmekte ve iyi semereler vermektedir. Afyonkarahisar cephesindeki Yunan kuvvetleri arasında büyük bir şaşkınlık hüküm sürmektedir. Yunanlılar şehri tahliye ettikten sonra, Afyonkarahisar'ın 15 kilometre kadar garbinde yerleşmek istemişlerse de, burada da tutunamamışlar ve şimendifer hattını takiben Uşak istikametinde ricat hareketine devam etmişlerdir. Bu kıtanın Afyonkarahisar'dan 60 kilometre mesafeye kadar çekildiği tahakkuk etmektedir. Yunanlılar burada vaziyetlerini ıslah için Trakya'daki kuvvetlerini alelacele sevk etmektedirler. İlk taburun dün İzmir'e vasıl olduğu haber alınmıştır. Mamafih bu kuvvetlerin vaziyeti ıslah etmesi ümit edilmektedir⁹⁰⁵ (EK-32).

d) İki Yunan Fırkası Bozuldu

Dün aldığımız pek mevsûk haberlere nazaran, Afyonkarahisar cephesindeki Yunan ordusunda panik baş göstermiştir. Aylardan beri sulhu bekleyerek hareketsiz duran Yunan kıtaâtı, birdenbire vuku bulan bu taarruzumuz üzerine şaşırarak silâhlarını atmış ve firar etmişlerdir. Afyonkarahisar'ın on iki saat zarfında zapt edilmesinin başlıca gayelerden biri de bu olmuştur. Bu cephede bulunan Yunan fırkalarından Birinci ve On İkinci Fırkalar hemen kâmilten dağıtılmıştır⁹⁰⁶.

⁹⁰⁴ **Vakit**, 30 Ağustos 1922 (1338), Numara 1692, s 1.

⁹⁰⁵ **Vakit**, 31 Ağustos 1922 (1338), Numara 1693, s 1.

⁹⁰⁶ **Vakit**, 31 Ağustos 1922 (1338), Numara 1693, s 1.

e) *Bilecik, İnegöl, Uşak ve Eskişehir'in İstirdâdı*

Dün vaziyet-i harbiye hakkında şehrimize pekiyi haberler vürüd etmiştir. Bu haberlere göre, ordumuz iki günlük muharebe neticesinde cephenin bilumum nikatında pek mühim muzafferiyetler elde etmiştir. Evvela, Afyonkarahisar mıntıkasında düşmanı mağlup eden kuvvetlerimiz, Yunanlıların arkasını bırakmayarak düşmanı şiddetle takip etmiş ve Yunanlılar ilk hamlede Dumlupınar'a kadar kaçmışlardır. Düşman, burada kendini toplayarak müdafaada bulunmaya teşebbüs ettiğinden şiddetli bir muharebe başlamıştır. 29 Ağustosta cereyan eden bu muharebede düşman yeni bir mağlubiyete uğramış ve Dumlupınar'ın cenubundaki tepeler kıtaâtımız tarafından işgal edilmiştir.

Burada harp devam ederken, süvari kollarımız daha gerilerde mühim taarruzlarda bulunmuşlardır. Bir kol Dumlupınar ile Uşak arasında kâin İslâmköy'ü işgal etmiş ve şimendifer hattını geçmiştir. Burada mühimmat dolu tren kıtaâtımızın eline geçmiştir. Son haberler bir süvari kolumuzun Uşak'a dâhil olduğunu bildirmektedir.

Afyonkarahisar mıntıkasında muharebeler cereyan ederken, Eskişehir mıntıkasında da ordumuz Eskişehir'i işgal ederek düşmanı takibe devam etmiştir.

Sağ cenahımıza gelince, burada kıtaâtımızın şiddetli bir taarruz neticesinde Bilecik'i ve İnegöl'ü işgal ettiği muhakkaktır. Dün resmî telakki edilebilecek bir raporda, "İzmit civarındaki Türk sağ cenahının taarruza başladığı ve bir kolun Bursa istikametinde ilerlemekte bulunduğu" bildiriliyordu.

Hülasa, ordumuz her tarafta muzafferdir ve Yunanlılar bozgun bir halde kaçmaktadır. Yunan kuvvetlerinin kendini toplayabilmesi ve esaslı bir mukavemet göstermesi ihtimali pek zayıftır.

Şehrimizde bulunan bilcümle matbuat-ı ecnebiye muhabirleri, dün mensup oldukları gazetelere çektikleri telgraflarda, Eskişehir, Bilecik, Uşak ve Dumlupınar'ın ordumuz tarafından işgal edildiğini bildirmişlerdir⁹⁰⁷.

f) *Dumlupınar Muzafferiyeti Bellerini Büktü: Düşman İzmir Yolundadır*

29, 30 Ağustos tarihli Tebliğ-i Resmîlerimize nazaran, düşman Dumlupınar'da layık olduğu hezimete uğrayarak ricat yoluna düşmüştür.

29 Ağustos tarihli Tebliğ-i Resmîmiz:

⁹⁰⁷ **Vakit**, 1 Eylül 1922 (1338), Numara 1694, s 1.

Ordumuz bugün de harekât-ı taarruziye ve takibiyesine devam etmiş ve ileri kıtaâtımız Altuntaş ve Dumlupınar civarına muvâsalat etmiştir.

Ordumuzun sağ cenahında muharebât devam etmektedir. Merkezde düşman gerilerine düşen süvarilerimiz, bir kısım düşman kıtaâtını atlı hücumlarla imha etmiş ve külliyetli malzemeler ile bir otomobil iğtinam eylemiştir.

Sağ cenahta kuvvetlerimiz, Dumlupınar mevâki-i mürtefiyasının en müstahkem ve metin nikat-ı mahsusasından birini - Toklu Sivrisi'ni - süngü hücumları ile ıskât eylemiştir. Bu cenahta yeniden mühimmat dolu iki tren ve bir tayyare iğtinâm olunmuş ve Uşak ile Alaşehir arasında icra-yı harekât eden kuvvetlerimiz düşmanın bazı menzil müessesatını tahrip ve 127 develik bir katarını zapt ve iğtinam eylemiştir. Düşmanın bu muharebâtında bîgünah halka icar-yı mezalim ve i'tisâftan hâlî kalmadığını müteaddid Müslüman köylerini ihrâk edildiği görülmüştür.

30 Ağustos tarihli Tebliğ-i Resmîmiz:

Ordumuzun sağ cenah ve merkezinde mühim bir şey olmamıştır. Sol cenahta Uşak istikamet-i umumiyesinde ilerleyen takip kıtaâtımız, Dumlupınar'ın garb-i şimalinde düşmanı muharebeye icbar ederek, daha birçok top ve yüzü müteceviz otomobil ve miktarı henüz tespit edilemeyen malzeme-i askeriye terk ettirilmiş ve bir hayli esir daha almıştır. Mağluben çekilen düşman, ricatta Hamurköy ve Çalköy'ü kâmilen ve Dumlupınar'ı kısmen yakmış ve mezkûr köylerdeki ahalinin bazılarına enva-ı fecâyî' icra etmiştir⁹⁰⁸.

g) Zaferlerimizi Londra da Teyid Ediyor

Londra, 31 Ağustos:

Anadolu'da Yunan kıtaâtına karşı Kuvâ-yı Milliye'nin icra ettiği taarruzun vuku bulduğu ahvale bakılırsa, hakiki hedefin askerî olmaktan ziyade siyasî olduğu beyan edilmektedir. Anadolu'da, Eylül zarfında yağmurlar başlayarak Afyonkarahisar mıntikasında hemen yolları geçilemeyecek bir hâle ifrâğ etmektedir. Teşrîn-i evvel'de ise kar başlamaktadır.

Eskişehir, kuvvetli bir muharebeden sonra Kuvâ-yı Milliye süvarisi tarafından işgal edilmiştir. Türkler bütün mıntikalara 70 kilometre içeri ilerlemişlerdir.

⁹⁰⁸ **Vakit**, 2 Eylül 1922 (1338), Numara 1695, s 1.

Kuvâ-yı Milliye, şimdiye kadar yalnız bir kısım kuvvetinin harbe girdiğini beyan etmektedir. Afyonkarahisar taarruzu pek gizli olarak ihzâr edilmiş ve Yunan ordusunu ani bir hareket karşısında bulundurmıştır. Yunanlıların zayıfatı azîmdir⁹⁰⁹.

h) Kütahya Evvelki Gün İstirdâd Edildi

Kahraman ordumuz Kütahya ve Gediz'i işgal etmiş ve Yunan ordusunun hatt-ı ricatını kesmiştir. El-yevm, Yunanlılar dağlık arazide menzil teşkilâtından mahrum bir halde bulunmaktadır. Kütahya'dan maada Gediz de kıtaâtımız tarafından işgal etmiştir⁹¹⁰.

i) 400 Kamyon ve 180 Top İğtinâmı

Dün Beyoğlu mahâfil-i mevsûkasına gelen haberlere nazaran, Yunanlılar Dumlupınar mağlubiyetinden sonra, Uşak önünde yeni bir mağlubiyete uğramışlardır. Bu mağlubiyetin tesiri üzerine, evvelce bir defa süvari kollarımız tarafından işgal edilmiş olan Uşak, kuvâ-yı külliye tarafından istirdâd edilmiş olması muhakkak addolunabilir.

Yunan ordusu son muharebâta pek ağır zayıfata duçar olmuş ve süratle ricat etmek mecburiyetinde bulunduğundan, birçok levâzım ve mühimmatı terk etmiştir. Son günler zarfında düşmandan 180 top ve 400 kamyon iğtinam edilmiştir.

Yine bu mahâfile gelen haberlere nazaran, Yunan ordusu pek müşkil bir vaziyette bulunmaktadır. Yunanlıların Sevr hattına çekilip orada bir mukavemet gösterebilmesi imkânı zâil olmuştur.

İzmir'den gelen haberlere nazaran, son muharebâta mecrûh düşen Yunan efrâdı, kabile kabile İzmir'e sevk edilmektedir. Dün yeniden İzmir'e 1000 mecrûh vürûd etmiş ve bununla mecrûhînin adedi 4000'e bâliğ olmuştur⁹¹¹.

j) Yunan Ordusu Üç Parçaya Ayrılmış ve Dağlara Doğru Atılmıştır

Dün şehrimize gelen en son ve mevsûk haberlere nazaran, Yunan ordusu, aralarında rabita kalmayan üç parçaya ayrılmış ve her türlü müdafaa kabiliyetini kaybetmiştir. Malumdur ki Yunanlıların kuvâ-yı külliyesi son zamanlarda Afyonkarahisar havalisinde tahşîd edilmişti. Bu kuvvetler 6-7 firka'dan terekküp

⁹⁰⁹ **Vakit**, 2 Eylül 1922 (1338), Numara 1695, s 1.

⁹¹⁰ **Vakit**, 3 Eylül 1922 (1338), Numara 1696, s 1.

⁹¹¹ **Vakit**, 3 Eylül 1922 (1338), Numara 1696, s 1.

etmekte idi. Afyonkarahisar'da indirilen ilk darbeyi müteakib bu kuvvetler, pek bozgun ve perişan bir halde Dumlupınar'a kadar çekilmeye muvaffak olmuştu. Fakat burada birleşmeye meydan bulamadan Millî Ordu yetişmiş ve Dumlupınar önünde vukua gelen ikinci bir muharebede düşmanı pek büyük zayiata duçâr etmişti.

Dumlupınar Muharebesi'nin en büyük tesiri, ordumuzun şiddetli tazyîki üzerine bir kısım düşman kuvvetinin Gediz istikametinde şimale doğru atılması olmuştur. Yunanlıların bir kısmı Dumlupınar'dan cenub-i garbiye Uşak'a doğru ricat ederken, bir kısmı şimale atılmakla iki kısım arasındaki rabıta kesilmiş ve düşmanın cenub grubu ikiye ayrılmıştır.

Bunlardan Gediz istikametine atılan kısmın hatt-ı ricatı tamamıyla kesilmiştir. Birkaç fırkadan terekküp eden bu kuvvet, el-yevm o havalideki dağlık arazide menzil teşkilâtından ve iaşe katarlarından mahrum bir halde bulunmaktadır. Bu kuvvet tamamen inhilâl etmiş addolunabilir.

Cenub- garbî istikametinde çekilen kol da Uşak ve Çivril'in zaptından sonra pek müşkil bir vaziyete düşmüştür. Bu kolun İzmir ile rabıtası hemen kesilmiş gibidir. Bu suretle 70-80 bin kişiden mürekkep olan düşmanın cenub grubu kâmilten ortadan kalkmış olacaktır.

Yunan ordusunun üçüncü parçasını şimal grubu teşkil etmektedir. Bu grup el-yevm iyi vaziyettedir. Şimdiye kadar büyük bir harbe iştirak etmediği için zayıfatı azdır. 3-4 fırkadan terekküp eden bu grup el-yevm Eskişehir'den Bursa üzerine ricat etmektedir. Mamafih bu grubun da hedefine vâsıl olmadan harbe icbâr edilmesi ve diğerleri gibi büyük bir mağlubiyete uğraması muhtemeldir.

Hülâsa düşman, Anadolu'da artık taarruz şöyle dursun, müdafaa kabiliyeti de külliyyen kaybetmiştir. Yunanlılar Sevr hattında toplanmak ihtimaline veda etmişlerdir. Manisa-Menemen-Soma hattında bir müdafaa gösterilmesi ihtimali de zâil olmuştur. Çok yakın bir âtide sevgili topraklarımız düşmandan kâmilten tathîr edilecek ve Anadolu Yunan ordusunun mezarı olacaktır⁹¹².

k) Cephelerde Son Vaziyet-i Askeriye

Dün Beyoğlu mahâfil-i mevsûkasından aldığımız malumata nazaran, Anadolu'da son vaziyet-i askerîye şudur:

⁹¹² **Vakit**, 4 Eylül 1922 (1338), Numara 1697, s 1.

1. Yunanlılar, iki gün iki gece bilâ-fasıla devam eden şiddetli bir muharebeyi müteakib, evvelki gün Uşak'ı tahliye etmişlerdir. Bu muharebe, harbin bidayetinden beri vuku bulan muharebâtın en şiddetlisi olmuştur. 48 saat süren harbin büyük bir kısmı süngü hücumları ile cereyan etmiş ve ilk defa olarak Millî Ordu tank kullanmıştır. Tanklar 7 adet olup hafif tanklar sınıfındandı. Uşak muharebesinde bilhassa 7,5'luk toplarımız Yunanlılara müthiş zayıat verdirmiştir. Gelen haberler de, Türklerin bu topları şayan-ı hayret bir maharetle istîmal ettikleri ve topçu endahının son derece müessir olduğu bildirilmektedir.
2. Uşak'ın tahliyesinden sonra, Türk kuvvetleri Yunanlıları yakından takip ettiğinden, evvelki gün akşama doğru Alaşehir yakınında yeni bir muharebe başlamıştır. Son haberlere göre Alaşehir yanıyor.
3. Süvari kıtaâtımız, Alaşehir'den İzmir'e doğru çekilmek isteyen Yunan kuvvetlerinin İzmir ile rabitasını kesmek için, büyük bir gayret sarf etmektedir. Cephe gerisinde Türk süvarilerinin pek şiddetli harekâtı hissedilmektedir.
4. Türk taarruzları zayıflayacak yerde mütemadiyen şiddet kesbetmektedir. Yunanlıların cenub cephesine icra edilen tazyîk pek şiddetli ve müessirdir. Yunan kuvvetlerinin vaziyeti pek tehlikelidir.
5. Şimalde Türkler tarafından şiddetli bir taarruz vuku bulduğu halde, Yunanlılar burada da şiddetli bir taarruz vukuundan korkarak, Mudanya tarikiyle bu cepheyi tahliye etmek için tedâbir ittihaz etmektedirler. Bursa'daki ağırlıkların nakline başlanmıştır.
6. Kuvvetlerimiz Gediz-Simav şosesini kesmek için büyük bir gayret sarf etmektedir. Bu mesai muvaffakiyetle neticlendiği takdirde, Yunanlılar büyük bir felakete uğrayacaklardır. Bu takdirde 6 Yunan fırkası kâmilen üssül-harekelerinden tecrîd edilmiş, menzilsiz bir halde kalmış olacaktır. Bütün Türk süvari kuvvetleri bunun için sarf-ı mesai etmektedir.
7. Türklerin cenub cephesindeki harekâtı iyi bir plana tevfikân inkişaf etmektedir. Bu hareket vaat ettiği netâyici verecek olursa, Yunan kuvvetleri İzmir'e gidemeyerek kâmilen dağlara atılacaktır⁹¹³.

⁹¹³ **Vakit**, 4 Eylül 1922 (1338), Numara 1697, s 1.

1) Yunanlıların Şimal Grubu da Parçalanmış ve İhata Edilmeye Başlanmıştır

Ordumuzun birkaç günden beri icra ettiği mahirâne hakikatler muvaffakiyetle tetevvüc etmiş ve düşmanın cenub grubu kâmilen dağılmıştır. Dün aldığımız mevsûk haberler, Eskişehir'den ricat eden şimal grubunun da ikiye ayrıldığı bildirmektedir. Bunlardan bir kısmı Bursa istikametinde ilerlemektedir. Bursa, hatta Mudanya'nın kuvvetlerimiz tarafından işgal edildiğine göre, bu kuvvet üssül-harekesine vâsıl olamayacak ve pek yakında kâmilen ihata edilecektir.

İkinci kısım dağ yollarından Bandırma'ya inmeye çalışmaktadır. Fakat bu kısmın hedefine varmadan evvel, Bandırma'nın işgal edilmesi veya ricat yolunun kesilmesi ihtimali çok kuvvetlidir. Şu suretle Anadolu'daki Yunan ordusu hemen kâmilen imha ediliyor demektir. Bir iki güne kadar bu döküntülerin toplanmasına başlanacak, o zaman üserâ ve ganâim miktarı pek ziyade artacaktır

Yunanlılar hezimetlerinin derecesini anladıklarından, devletlere müracaatla Anadolu'da kendilerine verilen vekâleti terk etmek mecburiyetinde bulduklarını tebliğ etmişlerdir. İzmir'in tahliyesine kemâl-i faaliyetle devam ediliyor.

3 Eylül tarihli Patris-Politika gazetesinin (Atina) istihbar ettiğine göre, Hükümet, Yunanistan'ın vaziyet-i askerîyesini İngiltere hükümetine izah etmek için Londra'daki Yunan Maslahatgüzarı'na emir vermiştir. Yunan Hükümeti Maslahatgüzarı'na, Yunanistan'ın Asya-yı Suğra'daki ekalliyetleri himaye için, Müttefik Devletler tarafından aldığı vekâleti terk etmek mecburiyetinde bulunduğunu suret-i sariha ve vazıhada tebliğ edilmesi emrolunmuştur. Yunan Maslahatgüzarı bunların diğer Müttefik Devletlere tebliğini İngiltere Hükümeti'nden rica etmek emrini de almıştır⁹¹⁴.

m) Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, ordu kumandanlarına gönderdiği bir beyanname ile ordunun gösterdiği fedakârlığı şu suretle tasvir etmektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına,

Afyonkarahisar, Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde, zalim ve mağrur bir ordunun anâsır-ı asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiniz. Büyük

⁹¹⁴ **Vakit**, 5 Eylül 1922 (1338), Numara 1698, s 1.

ve necip milletimizin fedakârlıklarına lâayık olduğunuzu isbat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbâlınden emin olmaya haklıdır.

Muharebe meydanındaki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdirâtına delâlet etmek vazifemi, mütevâliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. Başkumandanlığa teklifâtta bulunulmasını Cephe Kumandanlığı'na emrettim. Bütün arkadaşlarımlın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuvâ-yı akliyesini ve menâbi-i celâdet ve hamiyetini müsabaka ile ibzâle devam eylesesini talep ederim.

Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!..."⁹¹⁵ (EK-34).

1 Eylül 338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

n) *Muzaffer Kumandanlarımızın Rütbelerinin Terfii*

Büyük Millet Meclisi, son muzafferiyetin ihrâzında büyük hizmetleri sebk eden kumandanlarının taltifine müttefikan karar vermiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Fevzi Paşa Müşirliğe; Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, ordu kumandanlarından Yakup Şevki, Nureddin Paşalar Ferikliğe; Miralay Kütahyalı Asım, İzeddin, Kazım, Kemal, Mürsel, Kazım Beyler Mirivalığa; Kaymakam Naci, Sami, Halit, Salih, Derviş, Zeki, Kemal, Naci, Vehbi, Hulusi Beyler Miralaylığa; Tayyareci Fazıl Bey Binbaşılığa terfi edilmiştir. Kolordu kumandanlarından Kazım Paşa takdirname ile taltif edilmiştir⁹¹⁶.

o) *Yunanlılar İnönü'de Mağlup Oldular*

Resmî haberlere nazaran 3 Eylül'de vaziyet-i askeriye şudur: Kıtaâtımızın taarruzu sağ cenahta inkişaf etmektedir. İnönü'de büyük bir meydan muharebesi vuku bulmaktadır. Muharebe ordumuz için müsait bir tarzda cereyan ediyor. Sol cenahta esir ve top iğtinâm ettik. Düşmanın şimal grubu, İnönü'de vukua gelen bir muharebede mağlup edilmiştir. Yunanlılar kemal-i süratle kaçıyorlar. Düşmanın şimal grubu da kâmilen dağılmak üzeredir. Dün Bursa'nın istirdâdı hakkında haberler gelmiştir.

⁹¹⁵ **Vakit**, 5 Eylül 1922 (1338), Numara 1698, s 1.

⁹¹⁶ **Vakit**, 6 Eylül 1922 (1338), Numara 1699, s 1.

Yunanlılar Biga havalisini alelacele tahliye ediyorlar. Bu havali Türk jandarmalarına teslim edilmektedir. İzmir, Bandırma ve Mudanya'dan Yunan askerleri ve Rumlar firar etmektedirler. Düşman bir mütareke akdini temin için uğraşmaktadır⁹¹⁷.

p) *Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannamesi*

“Büyük Asil Türk Milleti!

Garp cephesinde 26 Ağustos 338 den beri başlayan harekât-ı taarruziyemiz Afyonkarahisar, Altuntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının şecaati, şiddeti ve sürati, tevfiyat-ı Sübhanîye'ye vesile-i tecelli oldu. Zalim ve mağrur düşman ordusunun anâsır-ı aslîyesi, akıllara dehşet verecek bir katıyette imha edildi. Teşkilât ve teçhizat gibi ananât ve muzafferiyâtı ve ismi münhasıran milletimizin şuurundan ezeli ve ebedî olan imanından vücut bulan ordularımızı, fedakârlıklara lâayık olarak size takdim ediyorum. En büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır. Bunu muharebe meydanında yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkûreyi üç buçuk sene evvel rüfekâ-yı mesaim ile de ifade etmekten başlayarak, tahammülsüz müşkilât içinde devam eden mücahedâtımızın netâyici tezâhür ediyor. Milletin rey ve iradesine istinâd eden her işin neticesi millet için hayır ve saadet olduğu sabittir. Milletimizin istikbâli emindir ve nusret-ı mev'ûdeyi Ordularımızın istihsâl etmesi muhakkaktır”⁹¹⁸.

1 Eylül 338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

r) *Çanakkale Havalisini Tahliye Ediyorlar*

Yunanlılar evvelki geceden itibaren, Çanakkale havalisinde işgal etmekte oldukları yerleri tahliyeye başlamışlardır. Evvelki gece saat sekiz buçukta Bayramiç'i tamamen tahliye ettikten sonra saat bir buçukta ise Ezine'yi alelacele boşaltmışlardır. Aynı zamanda Biga ve Ovacık'ı da dün sabaha kadar tahliye etmişlerdir. İnzibat için miktar-ı kâfi müfrezeler, Çanakkale Jandarma Taburu Kumandanlığı tarafından düşmanın tahliye ettiği yerlere temin ve tanzim edilerek gönderilmiş ve İstanbul'da me'zûnen ve sâir suretler ile bulunan tabur mürettebatını vazifeye davet etmiştir.

⁹¹⁷ **Vakit**, 6 Eylül 1922 (1338), Numara 1699, s 1.

⁹¹⁸ **Vakit**, 6 Eylül 1922 (1338), Numara 1699, s 2.

Umum Jandarma Kumandanı Mirliya Ali Kemal Paşa, dün öğleden sonra üç buçukta Biga'ya giden bir vapur ile tahliye olunan yerlerin asayişini tanzim etmek ve umumi bir teftiş yapmak üzere hareket etmiştir⁹¹⁹.

s) Yunan Şimal Grubu Parçalanmış ve Süvarilerimiz İzmir Yolunu Tutmuşlardır

Dün akşam alınan mevsûk malumata nazaran son vaziyet-i askerîye şudur:

1. Yunan şimal grubu İnönü'de mağlup edilmiştir. Perişan bir halde ricat etmeye çalışıyor.
2. Alaşehir, Salihli, Simav, Ödemiş, Manisa, Aydın, Nazilli, kıtaâtımız tarafından işgal edilmiştir.
3. Yunan cenub grubu kâmilen dağıldığından süvarilerimiz kemâl-i süratle İzmir'e doğru ilerlemektedir. Ordumuzun birkaç güne kadar İzmir'e dâhil olması muhtemeldir.
4. Bandırma'ya gönüllü teşkilâtı tarafından taarruz edilmiştir. Marmara sevâhilinde harp devam etmektedir. Dün Adalar'da şiddetli top sesleri işitilmiştir.
5. İzmir'de büyük bir karışıklık vardır. Bankalar ve dükkânlar kapalıdır. Yunanlılar alelacele kaçıyorlar.
6. Ödemiş'ten bir süvari kuvvetimiz İzmir'e doğru gelen kemâl-i süratle ilerlemektedir⁹²⁰.

t) Yunan Şimal Grubunun Mağlubiyeti

Ankara, 5 Eylül, Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Cenupta düşmanın kâmilen izmihlâli ile taarruzumuzun birinci safhası hitâm bulmuştu. Şimalde başlayan ikinci safha büyük süratle inkişaf etmiştir. Burada da ordumuz düşmanı katî bir mağlubiyete uğratmıştır. Düşman her tarafta perişan bir haldedir. Toplanmaya dermanı kalmamıştır. Her gün binlerce esir, top ve ganâim alınmaktadır.

Cenupta ordumuz İzmir'e pek ziyade yaklaşmıştır. İzmir'imiz pek yakında şanlı bayrağımızı kucaklayacaktır. İstirdâd edilen mahaller halkı, ordumuzu büyük bir

⁹¹⁹ **Vakit**, 6 Eylül 1922 (1338), Numara 1699, s 2.

⁹²⁰ **Vakit**, 7 Eylül 1922 (1338), Numara 1700, s 1.

sevinçle karşılamaktadır. Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya halkı, ordumuzu gözyaşlarıyla karşılamışlardır⁹²¹. (Arif)

u) Yunan Başkumandanı'nın Esareti

General Trikoupis ve diğer birçok ümerâ-yı askerîyesi 2 Eylül'de Uşak civarında esir edilmiştir. Keyfiyet, Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Yunan Salib-i Ahmer'ine bildirilmiştir. General Trikoupis ile esir düşen diğer Yunan ümerâ-yı askerîye şunlardır: Erkân-ı Harbiye Miralayı Tengerenis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diminisi, Erkânı Harbiye Reisi Vaskolopulos, Levazım Reisi Petrolidi ve Onüçüncü Fırka Kumandanı Kayayadis 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek Başkumandan Trikoupis'i mukadderâtın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir⁹²² (EK-35).

17- Büyük Taarruz Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (7-8 Eylül 1922)

a) Beş Günlük Muharebenin Tarihçesi

Ankara, 5 Eylül, Muhabir-i Mahsusumuzdan:

26 Ağustos'ta başlayan taarruzumuz hakkında gelen malumatlara nazaran şimdiye kadar cereyan eden harekât-ı harbiye şu suretle hulâsa edilebilir:

Kıtaâtımız Ağustos'un 27'nci günü bir süngü hücumundan sonra Afyonkarahisar'a dâhil olmuş, düşmanın üç sıra siperlerini ve istihkâmlarını işgal etmiştir. Düşman Afyonkarahisar'ı yakarak çekilmiştir. Kıtaâtımız mağlup düşmanı takip ederek 28 Ağustos'ta yakalamış ve harbe icbâr etmiştir. 29 Ağustos'ta Dumlupınar'a hücum ve Döğer İstasyonu istirdâd edilmiştir. Düşman münhezimen şimale doğru firara mecbur edilmiş, Dumlupınar ve Altuntaş istirdâd olunmuştur.

31 Ağustos'ta Kütahya istirdâd edilmiş, 31 Ağustos'ta ise Uşak civarında müthiş muharebeler vukua gelmiştir. Bu muharebede düşman ihata edilmiş ve şimale atılarak imha olunmuştur. O gün Uşak istirdâd edilmiştir. 1 Eylül'de Gediz, Eskişehir, Seyitgazi, Çivril istirdâd edilmiş, Eskişehir'den Bursa'ya ricata başlayan Yunan kıtaâtı İnönü'de muharebeye icbâr edilmiştir. Bu muharebe de düşmanın mağlubiyetiyle

⁹²¹ **Vakit**, 7 Eylül 1922 (1338), Numara 1700, s 1.

⁹²² **Vakit**, 7 Eylül 1922 (1338), Numara 1700, s 1.

neticelenmiştir. Bu muharebâta pek külliyyetli miktarda üserâ ve ganâim alınmıştır. Esirler Ankara'ya nakledilmiştir. Taarruzun bidâyetinde Hükümet bir beyanname neşrederek fedakâr milletimize mukadder mesûd günlerin yaklaştığını tebşîr etmiş; gazeteler: “Artık Söz Silahındır” diye makaleler yazmışlardır⁹²³.

b) Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Nutukları

Ankara, 5 Teşrîn-i evvel (Anadolu Ajansı):

Büyük Millet Meclis Reisi Muhterem Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin dün irâd ettiği tarihi nutuk:

“Arkadaşlar! Kalbimde derin bir tahassür tevlîd etmiş olan ayrılıktan sonra tekrar size mülâki olduğumdan dolayı, pek mesudum. (Arz-ı şükran ederiz sesleri.) Cenab-ı Hakk'a hamd eylerim ki, ordularımızın silâhlarına emanet ettiğiniz aziz ve mübarek maksat, arzu ettiğiniz vech ile emniyet ve itimadınızın mahalline masrûf olduğunu gösteren mesûd bir neticeye vâsıl oldu...

Arkadaşlar! Geçen sene Ağustos'un -hatıramda aldanmıyorsam- 5'inci günü, bu kürsüden beni Başkumandan tayin etmiş olduğunuz zaman arzı teşekkür ederken demiştim ki:

Memleketimizi çiğnemek üzere memleketimize giren Yunan ordusunu, harim-i ismetimizde boğacağız.

Bu sözümde hata etmemiş olduğumu hâdisat isbât etti zannederim. Hakikaten Yunan ordusu harim-i ismetimizde tamamen boğulmuştur arkadaşlar! (Alkışlar.) O gün bu kürsüyü terk ettikten sonra, Sakarya gerilerine kadar gelmiş olan ordumuza mülâki olmuştum. Cümleminizin hatırındadır ki, yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesinin son günlerinde, ordumuz düşmanın sol cenahına mukabil taarruza geçti ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağluben ricata mecbur oldu ve ondan sonra tekrar bu kürsüye geldim. Dedim ki:

Kararımız, en son düşman neferini vatanımızdan kovuncaya kadar taarruza devam etmektir, düşmanı takip ve tazyik eylemektir. Bu sözümü harfiyen takip ve tatbik etmiş olduğumu vakâyı' isbât ettiği gibi, şimdi vuku bulacak olan maruzatımla da izâh etmiş olacağım.

⁹²³ **Vakit**, 7 Eylül 1922 (1338), Numara 1700, s 2.

Hakikaten o gün için düşman ordusunu takip etmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar mahfûz kalmıştır. Fakat arkadaşlar! Şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, ordumuzun o günkü hali, vaziyeti, şeraiti ve vesâiti hemen uzun mesafeler üzerinde serî‘ harekât icrasına müsait bulunmuyordu. Bu sebeple nevâkısı ikmâl etmek, istihzârâtı itmâm etmek için, bir zaman sarf edilecekti. Ve bu zaman da tabiatıyla sarf edildi.

Fakat hakikati katî olarak herkesin bilmesi lâzımdır ki, bu senenin evâsıtında ordumuz düşman ordusunu mağlup ve münhezim etmek için lazım gelen kuvvet ve kudreti iktisâb etmiş bulunuyordu. Fakat bütün milletimizin ve onun hakikî mümessillerinden mürekkep olan Meclisimizin şiarı, kan dökmeden makâsıd-ı milliyemizin istihzârâtına matûf olduğunu pek güzel anlıyordum. Binaenaleyh Efendiler, kuvâ-yı askeriyemizi istîmal etmeden evvel kan dökmeye sebebiyet vermeksizin meseleyi muslihâne halletmek için teşebbüs yapmak da ayrıca bir vazife idi. Bu vazifeyi ifa etmek için, her türlü tedâbire tevessül olundu. Bircümle siyasi teşebbüsler icra edildi. Bu cümleden olmak üzere, en kıymetli arkadaşlarımızdan ve isabet-i nazarına fevkalâde emniyet ve itimat ettiğimiz mühim rical-i Hükümetimizden Fethi Beyefendi Hazretlerini Londra'ya kadar göndermiştik. Müşarünileyh, gerek Londra'da ve gerek diğer büyük devletler payitahtlarında bircümle ricali siyasiye ile görüşmek ve müzakerâta girişmek ve tesis-i sulh için, her şeyi yapmak için salâhiyet-i kâmileye mâlik bulunuyordu.

Fakat Efendiler, Fethi Beyin Londra'daki suret-i kabulü ve bilhassa o günlerde Mösyö Lloyd George'un parlamento kürsüsünde verdiği nutuk gösteriyordu ki, bütün bu teşebbüslerimiz makûs bir mahiyette telâkki edilmiştir. Filhakika hissiyat-ı insaniyemizin icabâtı olarak, yapmış olduğumuz bu teşebbüse İngiliz Hükümeti'nin vermiş olduğu mana, teşebbüsât-ı muslihânemizin bizim zaafımızla tefsirinden ibaretti. Zannettiler ki, ordumuz zayıftır. Zannettiler ki, ordumuz taarruz ve takip etmek değil, yerinden kıpırdamayacak bir halde bulunuyoruz. Zannettiler ki, Meclisimiz ve Hükümetimiz zayıftır ve nâ-ümittir. Şüphe yok, bütün bu noktalarda en büyük hataya sapmış oluyorlardı, en derin gaflet içerisinde bulunuyorlardı. Ve belki bazı vaziyetler ve bazı manzaralar düşmanlarımıza bu ümidi vermiş olabilirdi. Fakat ben, düşmanlarımızın bu suretle aldanmış olduğundan me'yûs değilim. Arzu etmiş olsaydım, o anda bu zehâbı tashîh ederdim. Fakat Efendiler, bu zehâbın tashîhi keyfiyetini sözle değil, fiilen yapmayı tercih ettim. Binaenaleyh, Fethi Beyefendi kanaat-i katiyyesini hükümete bir raporla bildirdi ve dedi ki : ‘Makasıd-ı Milliyemizin

istihsâli, ancak faaliyet-i askerîye ile kâbil olabilecektir. Başka tedkîke, başka tefsire mahal yoktur’.

Bittabi Fethi Beyefendi’nin bu sözüne ve bu kanaatine iştirak etmek lâzım geliyordu. Aynı zamanda Avrupa’da bulunan bilcümle mümessillerimizden ve sair siyasi memurlarımızdan gelen raporların muhteviyâtı da, Fethi Beyefendi’nin sözünü, kanaatini te’yîd ve takviye ediyordu. Artık anlamıştık ki, harekât-ı askerîye bir zaruret haline geldi. Bunun üzerine Başkumandanlık, teşebbüsât-ı muslihâne ve siyasiye icabı olarak fiile koymayı te’hir ettiği taarruz kararını, fiilen mevki-i tatbîke vaz’a ve taarruzu icraya karar verdi. Ordumuzun kabiliyet ve kudreti hakkında ve hazırlığı derecesine dair itimadımız ber-kemâldı. Fakat bir defa daha Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretleri cepheye gitti. Ben de cepheye gittim ve baştan nihayete kadar ordumuzu tekrar gözden geçirdik. Düşman mevâzii, düşman ordusu tedkîk edildi. Bu son teftişimizin neticesi de mevcut olan kanaat ve imanımızı takviye etti ve o zaman katî olarak taarruz hazırlığı için emir verdim.

Efendiler! Taarruzumuz, öteden beri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin pek derin ilme ve vukûfa ve pek derin feyiz ve tecârîbe müsteniden ihzâr ettiği plân dâhilinde vuku bulacaktı. Bu plân, düşman ordusunu kaçırmak için değil, fakat tutup boğmak esasını ihtiva eden bir plândı. Bu plân dâhilinde hazırlık emri verdikten sonra, bittabi maksadımızı gizlemekte faide görüyorduk. Onun için evvelâ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve sonra Başkumandan tekrar Ankara’ya avdet etti. Ankara’ya avdetimde Heyeti Vekile’deki rüfekâ-yı muhteremle beraber vaziyeti bir defa daha mütalâa ettik. Vaziyet-i umumiye, bilhassa vaziyet-i siyasiyeyi tahlil eyledik ve gördüm ki, bu arkadaşlar da bütün kalpleriyle, bütün kanaatleriyle Başkumandanlığın kararını tasvîb ve takviye ediyorlar. Bilhassa Maliye Vekili Beyefendi’nin göstermiş olduğu suhûlet, Başkumandanlığın icraatında ayrıca bir kuvvet teşkil etmiştir. Bundan dolayı, kendilerine bu kürsüden teşekkür etmeyi ayrıca bir vecibe addederim. (Biz de iştirak ederiz sadaları.) Heyet-i Vekile arkadaşlarımızın da ârâsı istihsâl olunduktan sonra, tekrar buradan gaybûbet ettim. Konya üzerinden Garp Cephesi Karargâhı’nın bulunduğu Akşehir’e gittim. Son tedkîkâtımda artık düşmanı mağlup etmek için her şey hazır olmuştu ve bilâ-fasıla düşmanın İzmir’e kadar takibi için icab eden tekmîl tedâbir alınmıştı. Bunun üzerine 25 Ağustos’ta taarruz için emrettim.

26 Ağustos günü cereyan eden harekât-ı taarruziyeyi suhûletle ihata etmek için, arzu ederseniz, o tarihteki düşman ordusunun vaziyetini birkaç kelime ile ifade edeyim.

Dört ilâ beş firkadan ibaret olan Yunan kuvveti Afyonkarahisar'da bulunuyordu. Afyonkarahisar'ın şarkında ve cenubunda olmak üzere takriben 90-100 kilometrelik bir hat üzerinde tahkimat yapılmıştı. Fakat bu tahkimat, Efendiler, alelade değildi. Yunanlılar bir sene mütemadiyen askerleri ve ahaliyi istihdâm etmek suretiyle çalışmışlar ve fennin bilcümle vesâitini orada tatbik etmişlerdi. Dediğim hat, birçok kuvvetli nikat-ı istinâdiyeyi ve derinliğine tahkimatı, hutût-i müdafaayı ihtivâ ediyordu. Yani bu mevzi tam manasıyla, son zamanın bir kalesi tevsîm olunabilecek bir haldeydi.

Bundan başka düşmanın üç firkadan mürekkep bir kuvveti de Eskişehir'de ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Eskişehir ve Seyitgazi'nin şimali, şarkı ve cenubu da tıpkı Afyonkarahisar'da olduğu gibi aynı vesâitle, aynı techizâtla müstahkem ve mücehhez bir hale ifrâğ edilmiş bulunuyordu. Bu iki grubun arasında da şimendiferle ve mâşiyen sürat ve suhûletle her tarafa gidebilecek halde, Döğer'de de düşmanın üç firkadan mürekkep bir kuvveti vardı.

Hulâsa düşman ordu-yi aslîsi cenahlarını iki kaleye dayamış, orta yerinde kuvvetli bir ihtiyât gruba mâlik bir manzûme halindeydi. Bu manzûmenin uzak cenahlarına da bakmak istersek, Gemlik ve İznik Gölü civarında da düşmanın iki firkaya karîb bir kuvveti vardı. Eğer cenuba bakacak olursak, Afyonkarahisar'dan sonra bütün Menderes boyunca denize kadar düşmanın ikinci fıkrasını da ihtivâ etmek üzere, birçok müstakil alayları ve süvarileri mevcuttu⁹²⁴.

Birinci Ordumuzun Vazifesi:

Biliyorsunuz ki Efendiler, Garp Cephesi denildiği zaman orada bizim iki ordumuz vardı, orada bizim daha diğer kuvvetlerimiz de vardı. Binaenaleyh, Birinci Ordu, Afyonkarahisar'ın şarkında Akarçay'dan garba doğru Dumlupınar arasında bulunan düşman mevâzii karşısında tahaşşüd edecekti. Burada bittabi takviye edilmiş olan bu ordumuz, düşmanı mağlup ederek şimale atmak vazifesini aldı.

İkinci Ordumuz, - bu Akarçay'dan şimale doğru Porsuk vardır, biliyorsunuz, işte onun şimalinde Sakarya kısmı vardır - oraya kadar olan cephede düşmana taarruz edecekti. Düşmanın Eskişehir'de bulunan üç fırkası, Döğer'de bulunan üç fırkası ve Afyonkarahisar şarkında bulunan iki fırkası ki, ceman sekiz firkayı kendi karşısında tesbit edecekti.

⁹²⁴ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1730, s 3.

Kocaeli Mıntıkasındaki Kuvvetlerimiz:

Kocaeli mıntıkasında bulunan kuvvetlerimiz dahi karşısında bulunan düşman kuvvetlerine taarruz edecek ve bu kuvvetlerin cenuba inmesine mümânaat edecekti.

Menderes Vadisinde:

Menderes havalisinde bir süvari fırkası olmak üzere kuvvetlerimiz vardı. Bunlar da cenuptan şimale doğru önündeki düşmana taarruz edecek ve o kuvânın netice-i katiyye yerine gelmesine mâni olacak ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan hutût-i muvâsalasını kesecekti.

İşte bu nikat-ı esasiye üzerine bütün tedâbir ve tertibat yapılmış ve hazırlık ikmâl edilmiş olduğu halde, 26 Ağustos günü taarruz başlamıştır. Bu harekâtı yakından sevk ve idare etmek bittabi matlûb ve mültezem olduğundan, Başkumandanlık, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Garp Cephesi Kumandanlığı 26 Ağustos günü fecirle beraber, Birinci Ordu'nun tarassut noktası olan Kocatepe'de hazırıldılar. Kocatepe, bilenlerce malûmdur ki ve harita üzerinde mütalâa edenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın cenup cephesine ve cenup cephesindeki nikat-ı mühimmeye o kadar yakındır ki, mevâzii tedkik etmek ve harekâtı sevk ve idare eylemek için hatta dürbün istîmaline bile hacet yoktur.

Birinci Ordu Akarçay'dan Dumlupınar'a kadar olan bütün düşman mevâziine taarruz edecekti. Süvari Kolordumuz, bu taarruz grubunun sol cenahında bulunduğu fûrceden içeri girecek ve düşman ordusunun arkasında icra-yi faaliyet edecekti. Vakıa ordularla bütün cephe üzerinde taarruz olunacaktı. Fakat ilk anda şu mühim noktalar düşünüldü: Afyonkarahisar'ın garbında Kaleciksisivrisi vardır ve onun şimalinde 1310 rakımlı Erkmentepe vardır. Bu mevziler gayet mühimdir ve ondan başka bütün mevâziin kilidi mesabesinde olan ikinci bir mühim mevki daha vardı ki, ona Tınaztepe namı veriliyor; bu, Kaleciksisivrisi'nin on iki kilometre kadar garbındadır ve bu silsilenin en mühim bir noktasıdır. Burasını ıskât etmek istiyorduk. Bir de bu iki grubun arasında bir tepe vardır ki Belentepe deniliyor. Afyonkarahisar cenubundaki düşmanın mevzi-i aslîsi başlıca bu noktalara istinâd ediyordu. Binaenaleyh, bütün topçularımız ve ağır topçularımız bu üç noktayı ateş altına alabilecek mevzilere konmuştu.

Topçularımızın İlk Ateşi:

Arkadaşlar! Topçularımız bu mevzilere gece geldiler ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman ateşe başladılar.

(Maşallah sesleri.) Kemal-i takdirât ve hürmetle bunu zikretmek isterim ki, topçularımızın o gün göstermiş olduğu maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için misal olacak mahiyetteydi. (Sürekli alkışlar.) Hayat-ı askeriyemde, bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar mükemmel idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde endaht tanzim edilmiş ve saat beşte yani yarım saat sonra, bu saydığım nikat üzerine şiddetle tesir endahtına başlamıştır. Bu mevâzi çok ve çok müstahkemdi. Bu mevâziin kıymet-i tedafüyesini en son tedkîk eden bir İngiliz erkân-ı harbinin verdiği raporda, eğer Türkler bu mevâzii dört beş ayda işgal ederlerse, bir günde ıskât ettiklerini iddia edebilirler. Fakat Türkler bu mevâzii ıskât etmek için, üç dört ay değil, bir gün de değil, yalnız bir saat kâfi gelmişti. (Şiddetli alkışlar.) Saat altıda Tınaztepe'ye hücum vaziyetinde hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz, önündeki tel örgüleri kesmeye ve bertaraf etmeye lüzum görmeyerek; ayağını kaldırdı ve tel örgüsünden bacağını aşırarak atladi ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi işgal etti. (Sürekli alkışlar, yaşasın Türkler! Sesleri.) Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir suale bir cevap vermeyi hatırladım. Bu tel örgüsünü nasıl geçebilirsiniz? Diyorlardı. Oradakilere dedim ki: İşte böyle ayağını kaldırır ve geçerler. Bunu müteakip Efendiler, saat dokuzda Belentepe düştü. Ve onu müteakip Kaleciksisivrisi düştü. Fakat bunun daha şimalinde 1310 rakımlı Ermentepesi hâlâ mukavemet ediyordu. Bunun sebebini izâh edeyim:

Biz, ağır topçularımızı mevâzie getirebilmek için yollar yapmaya mecbur olmuştuk. Bu mıntıkayı bilenlerce malûmdur ki, burası tekerlekli vesaitin hareketine gayr-i müsait bir yerdir, yol yoktur. Binaenaleyh, ondan daha ilerisine yol yapabilmek için, mutlak düşmanla çarpışmak lâzım geliyordu. Son 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzaktı. Orada taarruzlarımız, tekerlek geçmediği için yalnız cebel toplarıyla himaye edilmek mecburiyetindeydi. Onun için mukavemet edildi. Bu nokta o kadar çok mühimdir ki; düşman, bütün kuvvetiyle ve bütün vesâitiyle orasını elde tutmaya çalışıyordu. Tınaztepe mevzi-i mühimmenin garbında taarruz eden kıtaâtımız da, bazı mühim noktalara, mühim mevzilere dâhil olmuşlardı.

Reşat Bey:

Bu taarruz gününde en sol cenahta bir fırkamız (Elliyedinci Fırka) taarruzlarını tevcih ederken, kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmuştu. Bu itibarla düşman üzerinde, müessir bir tazyik yapamıyordu. O firkanın kumandanı Reşat Bey

namında bir zattı. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdi, şahsen bana çok muhabbeti ve emniyeti vardı. Telefonla sordum:

Niçin hedefinize vâsıl olmadınız? Dedim. Cevaben dedi ki:

“Yarım saat sonra bu hedeflere vâsıl olacağız”.

Hâlbuki maatteessüf yarım saatte bu hedefler istihsâl edilememişti. Tekrar sorduğum zaman telefonda Reşat Bey'in son sözlerini okudular, orada diyordu ki:

“Yarım saat zarfında size o mevâzii almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam”.

“Bu misali, Reşat Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabii öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce şayan-ı kabul değildir. Yalnız ordumuzda zabitanın, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi ifada gösterdiği tehâlükü ve hiss-i namusu göstermek isterim”.

Yahya Galip Bey (Kırşehir): “Türklüğünü göstermiş, Allah rahmet eylesin”.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri devamla: “Hakikaten ordumuzdaki zabitan ve kumanda heyet-i âliyesi yekdiğerine karşı böyle bir muhabbetle, hürmetle, emniyet ve itimatla merbûttur ve mâ-fevkten aldıkları emri, bir namus meselesi telâkki ederek ifa ederler.

Mukabil Taarruzlar:

Efendiler! Düşman, yakın takviye kıtaâtını birinci kuvvete idhâl etti ve Balmahmut üzerinden ve Afyon'dan dahi birtakım takviye kıtaâtı celb etti ve ayrıca otomobillerle cerredilir toplar getirdi ve bizim elimize geçen noktaları tekrar istirdâd için mukabil taarruza geçti. Tınaztepe'nin garbında elde edilmiş olan mevâzi hemen kâmilen düşman tarafından istirdâd olundu ve Tınaztepe üzerine tevcîh ettiği taarruzlar, bidâyette askerlerimizin çok fazla mukavemeti ve bilhassa Belentepe'ye giren kuvvetlerimizin yandan piyade ve topçu ateşleri sayesinde bir an için tevkîf olunabildi. Fakat düşman tekrar takviye kıtaâtı aldı. Akşamüzeri Tınaztepe kâmilen düşman eline geçti ve 1310 rakımlı tepe sebât etti. Aynı zamanda düşman, Kaleciksivrisi ile Akarçay arasında, Afyon cenubunda, bir mukabil taarruz hazırlığına kalkıştı zannedilebilirdi. Hakikaten orada birtakım kuvvetler topladı ve bütün bu cephe üzerinde Işıklar istikamet-i umumiyesinde, gayet kesîf bir topçu hazırlığına başladı. Düşmanın böyle bir hareketi çok makul ve çok muhtemeldi. O kadar muhtemel idi ki, biz bu harekâta

başlamadan evvel, düşmanın bizim üzerimizde en müessir bir hareketi olmak üzere bunu kabul etmiştik.

Filhakika düşman, böyle Karahisar'dan Akşehir istikamet-i umumiyesine yapılan bir taarruzda muvaffak olduğu takdirde, kuvâ-yı asliyemiz garpta kalmış ve diğer kuvvetlerden ayrılmış olabiliyordu. Düşmanın bu kadar çok ehemmiyetli olan teşebbüsünü daha evvelden düşünmüş olduğumuzdan, adem-i muvaffakiyete müncerr etmek için, lazım gelen her türlü tedâbir de alınmıştı. Onun için bu düşman teşebbüsü bizi ürkütmedi. Mamafih, bu cephe üzerine ve bütün cephe üzerine teveccüh eden askerlerimizin şedid ve kahramanca taarruzları, düşmanı bu harekete girişmekten menetti, düşman böyle bir şey yapmaya cesaret edemedi.

Tınaztepe'de düşman tamamen hâkim olduktan sonra, orada bulunan kuvvetlerden bir alay -ki, ismini hürmetle ve takdirle yâd etmek istiyorum Elliyedinci Alaydır- düşmana ateş istîmaline lüzum görmekzisin süngüsünü taktı; düşman cephesine girdi. Bunun neticesi olarak gece Tınaztepe, çok derin ve muhkem bulunan Tınaztepe baştan nihayete kadar elimize geçti.(Alkışlar.)

26 Ağustos Hareketinin Hulasası:

26 Ağustos akşamına kadar bu cephe üzerinde cereyan eden vakâyî bundan ibarettir. Yani, Akarçay'dan Tınaztepe'ye kadar uzayan mevâzi üzerinde Kaleciksisivrisi, Belentepe ve Tınaztepe elimize geçmişti. Oradan sonraki mevâzi kuvvetlerimiz dâhil olamamışlardı. Bunun garbında icra-yı faaliyet edecek olan Süvari Kolordumuz -malûm-i âliniz Afyon'un garbında Çayhisar vardır- Çayhisar'a kadar geldi. Daha ileriye çok kuvvet geçirmek için, henüz zaman kendisine pek müsaade etmiyordu. Fakat süvari kıtaâtımızın burada görünmesi, derhal düşmanın nazarı dikkatini celb etti ve düşman buna karşı Ayvalı-Karka hattının şimalinden cenuba doğru, garba müteveccih bir cephe almaya mecbur oldu. Harita üzerinde vaziyet mütalâa olunduğu zaman suhûletle görülür ki, bu vaziyet düşman ihatasının mebdeidir. Düşman, şarka ve cenuba müteveccih olduğu gibi, İzmir'e karşı, garba da bir cephe almaya mecbur edilmişti. Bu vaziyetle düşman kendi kendini bir kale içerisine koymuştur.

Diğer cephelerde, Afyon'un şarkındaki düşman mevâziine de kuvvetlerimiz taarruz etmiştir ve orada bulunan düşman kuvvetlerini, cenuba gelip muavenet etmekten menetmeye muvaffak olmuştur. Onun daha şimalinde, düşman için fevkalade haiz-i ehemmiyet olan Kazuçuran namında kuvvetli bir mevzi-i müstahkem vardı. Oraya bizim bir fırkamız taarruz etti ve orasını aldı. Fakat düşman bu noktaya çok

ehemmiyet verdiğinden kıtaâtını tekrar takviye etti. Mukabil taarruz yaptı ve bizim fırkayı oradan attı. Fakat aynı fırka tekrar şiddetle taarruz ederek aynı mevzii bir daha zapt etti. Bunun daha şimalinde hareket eden bir süvari fırkamız vardı; bu da Döğer istikamet-i umumiyesinde yürüdü, her önüne tesadüf ettiği düşmana taarruz etti ve bu sayede Döğer civarında bulunan üç fırkalık ihtiyât kuvveti yerinden kıpırdıyamadı. (Bravo sesleri.)

Bunun daha şimalinde Seyitgazi'ye yakın Hüsrevpaşa mıntıkası vardır. O mıntıkada bulunan düşman kuvvetlerine taarruz eden kıtaâtımız, aynı zamanda Eskişehir şark cephesine taarruz eden kıtaâtımız, düşmanın üç fırkasını tesbite muvaffak olmuştur. Ve bu taarruz eden kuvvetlerimiz oradaki düşmana nazaran, dörtte bir nispetinde idi.

Kocaeli grubunda da taarruz başladı, kıtaâtımız verilen vazifeyi muvaffakiyetle ifa ediyorlardı. Menderes havalisindeki bütün kıtaât dahi verilen vazifeyi muvaffakiyetle yapıyorlardı. Orada bir süvari fırkamız Uşak'ın garbına kadar ilerleyerek düşman hutût-i muvâsalasını kat'etmeye başlıyordu. Binaenaleyh, 26 Ağustos akşamı vaziyet bu idi. Eğer tedkîk edilecek olursa bu netice şayan-ı memnuniyettir. Ve hakikaten Başkumandanlıkça şayan-ı memnuniyet görüldü. Çünkü şimalde ve Menderes'te düşman kuvvetlerini tasavvur ettiğimiz gibi bulunduğu yerlerde tesbit ettik ve sonra Afyonkarahisar garbındaki çok müstahkem bir hattında en mühim nikat-ı istinâdiyesinden üç yer elimize geçti.

Taarruzun İkinci Günü:

27 Ağustos için yapılacak yeni bir şey yoktu. Kıtaât, evvelce almış oldukları hedeflere bir an evvel vâsıl olmak için taarruzlarına devam edecekti. Nitekim öyle oldu. 27 Ağustos sabahı 1310 rakımlı tepeye karşı doğrudan doğruya Dördüncü Kolordu Kumandanı Kemaleddin Paşa'nın huzûriyle gayet mahirâne bir taarruz tertip olundu ve bunun neticesi olmak üzere, 1310 rakımlı Erkmentepe düşmandan alındı ve buradaki düşman mağlup ve perişan bir surette şimale ve şimal-i garbîye doğru atıldı. Bu suretle Kaleciksvirisi'nden Tınaztepe'ye kadar olan iki kilometrelik bir gedik açılmış bulunuyordu. Düşman cephesi burada yarılmıştır. Bunu müteakib, bu gedikten geçerek düşmanı bırakmamak ve tekrar taarruz etmek üzere hareket olundu. Aynı zamanda diğer düşman mevâziine karşı da tevcîh edilmiş olan taarruzlar tecdîd olundu ve bu netice ile artık düşman tarafından hutût-i müstahkemesinin emniyetle muhafaza edilmemesi vaziyeti husule gelmiştir. Filhakika biraz sonra yekdiğerini müteakip

Tınaztepe'nin garbında bulunan mevâzi dahi birer birer sükût etmeye başlamıştı ve Kaleciksvrisi cephesi dahi sükût etti. Gerek bu vaziyetten, gerek Afyonkarahisar'ın şarkına tevcih edilen taarruzların tesirinden orada bulunan düşman fırkaları dahi mevâziini terk ederek, garba ve garb-i şimaliye doğru çekilmeye mecbur olmuşlardı.

Afyonkarahisar'ın İstirdâdı:

27 Ağustos günü öğleden sonra saat beşte Sekizinci Fırkamız muzafferen Afyonkarahisar'a girdi. Burada 20-22 kadar muhtelifül-cins top alınmıştır. Karahisar'da da belki henüz hesab-ı katîsi bitmemiş olan mühimmat, esliha ve sair malzeme iğtinâm olunmuştur. Yalnız düşman, Karahisar'da ve ondan sonra her yerde yaptığı gibi, derhal şehri ateşledi. Kıtaâtımızın serîan yetişmesi sayesinde yangının tevessüüne meydan verilmedi ve yanan yerler de bastırıldı. O gün düşmanın mühim kuvvetleri mevki-i müstahkemden atıldı ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi.

27 Ağustos Akşamı Vaziyet:

27 Ağustos akşamı vaziyeti şöyle mütalâa ettik: Düşmanın henüz Eskişehir grubu yerindeydi ve Döğer'deki ihtiyât fırkaları henüz tamamen istîmal edilmemişti. Diğer cephedeki düşmanın kuvveti tamamen duruyordu. O halde, burada mağlup ettiğimiz düşmanın kuvveti dört ilâ beş firkadan ibaretti. Binaenaleyh, düşman tekrar sol cenahını Eskişehir'e istinâd ettirerek; onun cenubunda Döğer ve daha cenuba ininiz; Resulbaba sırtları vardır. Oradan garba gidiniz, burada Dumlupınar mevâzii var; daha sonra Toklusivrisi mevâzii vardır ki, düşman bu hat üzerinde çekilen kuvvetleriyle tekrar müdafaa edebildi. Zaten bu mevâzide daha evvel inşa ve ihzâr edilmiş ve tel örgülerle takviye olunmuş, hemen hemen Afyon şarkında ve cenubundaki tahkimata müşabih kuvvetli tahkimat vardı. Onun için en makul ve muhtemel olan hareket, düşman için bu idi.

Binaenaleyh, düşmanı bu mevzide dahi mağlup etmek için cenupta bulunan Birinci Ordu, düşmanı sol cenahla kavrayarak, İzmir'e gitmekten menedecek surette taarruza devam edecekti. İkinci Ordu, şarktan düşmanı kavrayarak, şimale Kütahya üzerine gitmesine mümânaat edecek surette taarruz edecekti. Artık ileriye geçmiş olan süvari kolordumuz da düşman kuvvetinin tamamen arkasında icra-yı faaliyet edecekti.

28 Ağustos'ta:

O gece düşündüklerimizi ertesi günü inayet-i Hakk'la ve tamamen düşündüğümüz gibi noktası noktasına tatbik etmek müyesser oldu. (Bravo sesleri.)

Birinci Ordu kıtaâtı şimale hareketinde, düşmana birçok yerlerde tesadüf etti ve her tesadüf ettiği yerlerde çok kanlı muharebeler cereyan etti. Meselâ: Balmahmut şimal-i şarkîsinde Köprülü vardır; bir fırkamız, düşmanın orada bir fırkasını yakaladı. Gayet seri bir hareket neticesinde, düşman fırkası mağlup edilerek, bütün eslihası ve otomobillerle cerredilir üç ağır topunu terke icbar edildi ve perişan surette Cankuyu istikametinde firar etti. Ondan sonra, Balmahmut istasyonunda yine bir fırkamız düşmanın bir fırkasını yakaladı; muharebe ile mağlup etti. Şimale attı; ondan sonra Oğlanmezarı, Başkilise, Kumari Çiftliği, Akçaşehir, Bakırcık, Tazılar cenub-i garbîsi ve Toklusivrisi'nde düşmanla temas hâsıl oldu ve buralarda ciddî ve mühim muharebeler oldu ve fakat bazı fırkalarının mukavemetine rağmen, nihayet mağlup edilerek şimale atıldı. Yalnız Toklusivrisi'nde bulunan düşman mukavemet ve sebât edebiliyordu.

İkinci Ordu dahi verilen cephede garba doğru yürüyüşüne devam ediyor ve muharebeye temas arıyordu. Bütün bu muharebât olurken, süvarilerimiz tamamen düşman kıtaâtının gerilerinde olmak üzere hareket ediyordu. Meselâ: Olucak'ta ve Başkilise'de bazen piyade gibi ateş muharebesi yaptı ve fakat ekseriyyâ kılıcını çekti ve dörtnele düşman safları içerisine girdi.

Arkadaşlar! Süvarilerimizin burada gösterdiği hamaset tasavvurun fevkindedir ve gayr-i kabil-i tasvirdir. (Şiddetli alkışlar.) Henüz muharebeye girmiş taze düşman fırkalarını görür görmez süvarilerimiz tahammül edemiyorlardı, bunları tevkîf etmeye imkân yoktu ve derhal kılıcını çekiyor ve düşmanın içerisine dalıyorlardı. (Sürekli alkışlar.) Ve hakikaten bu kahramanlık sayesinde garba çekilmek isteyen düşman kıtaâtı durmaya ve vaziyet almaya mecbur edildi ve o esnada bir taraftan piyadelerimiz ve topçularımız yetişti ve düşmanı tekrar muharebeye mecbur ettik.

28 Ağustos Akşamı:

28 Ağustos günü, bu dediğim muhtelif muharebelerle geçti. Bunun neticesinde yani 28 akşamı biz vaziyeti şöyle mütalâa ettik: Artık düşmanın bu pek müsait olan mevzide müdafaadan ziyade, arka yollardan saparak, Dumlupınar mevziine gitmesi veyahut oradan Uşak mevâziini tutmak istemesi lazım gelir.

Arkadaşlar, burada düşmanın Dördüncü, Beşinci, Dokuzuncu, Onikinci, Onüçüncü, Birinci, Yedinci Fırkaları vardı; yani cem'an yedi fırkası vardı. Bu meydan muharebesi esnasında, yalnız Birinci, Yedinci Fırkaları mağlup bir halde Dumlupınar garbına geçebilmişlerdi. Diğer beş fırkası, bu dediğim çerçevenin içerisinde kaldı.

Dumlupınar'a geçen bu iki fırka, henüz düşmanın garpta taze bir halde bulunan İkinci Fırkası ile birleşti ve bir kuvvet oldu.

Binaenaleyh artık yapılacak şey, düşman kuvâ-yı külliyesini İzmir'e çekilmekten, şimale ve hiç bir yere gitmekten menetmek lâzımdı. Bunun için verilen emre göre, Birinci Ordu artık tekmil kıtaâtıyla garba teveccüh edecek, düşmandan evvel Dumlupınar mevâziini tutacak ve garba çekilmek isteyen düşmana taarruz edecek idi. İkinci Ordu keza şimalden aynı düşmana taarruz etmek üzere ilerleyecek ve süvari fırkaları Muratdağı ile Kütahya, Gediz şosesi mıntıkasına toplanacak düşmanın şimal-i garbîye çekilmesine mâni olmak vazifesine devam edecekti. Döğer istikametinde icra-yı faaliyet etmekte olan süvari fırkamızı söylemişim. O da Altuntaş'a celb olundu, diğer cephelerde, Eskişehir'de ve sair yerlerde bütün kıtaât verilen vazifenin ifasına devam edeceklerdi. Yani taarruzlarına devam ederek düşman tesbit edilecekti.

29 Ağustos'ta:

29 Ağustosta Birinci Ordu, Olucak, Hamurköy, Çalköyü, Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş düşman fırkasına temas etti ve cenuptan taarruza başladı. Dumlupınar şarkında Kızılcaköy'den Murat Dağları üzerinde Hasandede istikametine giden fırkamız da, düşmanın Aslıhanlar'a gelmiş olan iki fırkasına tesadüf etti ve derhal bu iki fırkaya taarruz etti. Bunun üzerine düşmanın Dumlupınar yolu seddedilmiş oldu. İkinci Ordu da artık muharebe temasına gelmişti. Ağustosun 29'uncu günü bu harekâta devam ile geçti.

30 Ağustos'ta:

30 Ağustosta vaziyet şöyle idi: Artık düşmanın beş fırkası Dumlupınar'a gitmekten de menedilmişti, Kütahya istikametinde şimale gitmekten de menedilmişti. Yalnız kendisi için bir nokta-i necât kalmıştı ki, o da Muratdağı şimalindeki Kızıлтаş Deresi idi. Bu dere ve bu derenin içi sarp patikalara mâlik bulunuyordu. Yani hareket müşkil idi ve bunun da karşısında Süvari Kolordumuz bulunuyordu. Binaenaleyh, düşmanın beş fırkası artık tamamen ihâta edilmişti.

Başkumandan İleri Hatlarda:

Ağustosun 30'uncu günü bu ihâta hareketini katî bir semere ile ikmâl etmiş olmak için, muharebâtı yakından temaşa ve sevk ü idare etmek muvafık görüldü. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Paşa Hazretleri bizzat şimale, İkinci Ordu cihetine ve süvari kolordusu nezdine gitti. Ben de aynı zamanda cenupta

Birinci Ordu nezdine gittim. Birinci Ordu karargâhında vaziyeti icab edenlere izah ettim ve tekmîl bütün kıtaâtı seri bir taarruza teşvik ettim ve oradan da Dördüncü Kolordu Kumandanı'nın yanına gittim. Vaziyet o kadar cazip idi ki daha ileriye kadar gitmekten men-i nefis edemedim. Çalköyü yakınında bir yere gittim. Burası düşmanın mevzi almak üzere bulunduğu bir yer idi. Oradan müşâhedeme göre, Uşak'a dönen düşman kuvvetleri doğrudan doğruya Yunan Başkumandanı Trikopolis'in taht-ı emrinde olarak, Çalköyü garbında Aydemir-Adatepe-Ağaçköy mevkilerinin teşkîl ettiği bir daire halinde idi ve arkasını da Kızıлтаş deresine vermiş idi. Birinci Ordu kıtaâtı da, bu daireyi şarktan ve cenuptan sarmış bulunuyordu. İkinci Ordu şimalden Çalköyü, Kırkpınar ve onun daha garbından sarmış bulunuyordu ve süvarilerimize dahi oradan bu ihata hareketini vücuda getirmiş olan kıtalarla beraber sıkıştırma ameliyesi emr olundu ve artık hiç bir şeyden ictinâba lüzum kalmamış idi. Tekmîl topçuların mümkün olduğu kadar yakından ve hatta açık mevziden ateş etmelerini emrettim. Ve filhakika öğleden sonra bu düşman ateşten bir daire içine alınmıştı ve gözlerimle görüyordum ki, düşman şaşkınlık alâimi izhâr ediyordu. Şimale, şarka, garba, cenuba başvuruyorlardı. Her taraf ateş ile kapanmış idi, aynı zamanda piyadelerimiz ateşten sarf-ı nazar ederek, süngülerini taktı ve bir an evvel düşman mevzilerine girmek için saldırdılar. (Alkışlar.)

Mesele Halledilmişti:

Bu son vaziyetten iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş ve mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece hulûl ediyordu ve sanki zulmet-i leyl pek feci olan bu manzarayı, enzâr-ı cihandan saklamak için şitâb ediyordu. (Gülmeler ve alkışlar.)

Hakikaten arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi günü gezdiğim zaman teessürden men-i nefis edemedim. Bir asker için ve herhangi bir asker için bu vaziyet, mucib-i teessürdür. Fakat Allah'ın bunlara bunu mukadder etmiş olmasına göre, burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her halde câniler ve katillerdir. (Yaşa sadaları, alkışlar.)

Başkumandanları Esir:

Artık düşmanın beş fırkası, tabîi pek çok zayiata duçar olduktan sonra mütebakisi arz-ı teslimiyete başladı. Bu tesellüm muamelesi birkaç gün devam etti ve sonunda şuraya buraya başvurup kurtulmak imkânını bulamayan Başkumandan Trikopolis de bakiyetüs-süyûf ile teslim olacak adam arıyordu. Bittesadûf oralarda bir

istihkâm mülâzımımız vardı. Ona haber göndermiş, mülâzım efendi buyursun demiş ve derhal atına binmiş birkaç neferle beraber, dereye inmiş orada saf-ı harp nizamında bekleyen ordu bakiyesini görmüştür. Bunlar, derhal generalleri ve zâbitleri ve askerleri ile beraber bu zâbitimizi selâmladılar ve arz-ı teslimiyet eylediler.(Alkışlar.)

Arkadaşlar! Bu muharebe, bu son safha cereyan ederken, şimalden Eskişehir, Seyitgazi tarafından bir düşman fırkasının cenuba doğru gelmekte olduğunu gördük; bu vaziyet o kadar müheyyic ve müthiş idi ki, bu firkanın görülmesi bizi biraz heveslendirdi ve behemehâl gelmesini temenni ettik. Ancak bu firka vaziyeti anlamış olacak ki, cepheyi değiştirdi, gaybûbet etti. Sonra anladık ki, bu firka Kütahya istikametine gitmişti ve fakat sonra da anladık ki oradan Gediz istikametine teveccüh etmiş, çünkü her tarafta askerlerimize tesadüf eylemiştir. Askerlerimizin taarruzuna maruz kalmıştır. Biraz orada ve biraz burada mağlup olduktan sonra Gediz istikametine geldi ve kıtaâtımız tarafından yakalanarak, bertaraf edildi. (Gülmeler.) Bu firka düşmanın Onbeşinci Fırkası idi. 30 Ağustos günü Toklusivrisi'nde bulunan düşman, oraya taarruz eden kıtaât tard edilmiş, Toklusivrisi ve onun civarında ve garbındaki mevâzi elimize geçmişti. Fakat demin izah ettiğim gibi, düşmanın o civarda bulunan İkinci Fırkası garba çekilebilen Birinci ve Yedinci Fırkalarla da birleşerek, tekrar mukabil taarruza geçmiştir. Orada zayıf bulunduğu kıtamızı biraz da geri sürmüştü. Fakat buradaki kıtaâtımız takviye edilerek, ertesi gün bu üç düşman fırkası tekrar mağlup edildi ve Uşak istikametine atıldı. Eskişehir'de ricat alâimi görünmeğe başladı.

31 Ağustos Vaziyeti:

Binaenaleyh, 31 Ağustos sabahı vaziyet şöyle mütalâa olundu: Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlup üç fırkası İzmir istikamet-i umumiyesinde ricat ediyor, Eskişehir'deki düşman grubu bir fırkası ayrılmış olduğu halde, ricat alâimi gösteriyordu. Binaenaleyh, meydan muharebesi hitâm bulmuştu.

Beş Gün Beş Gece İmha:

Filhakika, 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyonkarahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebesi hitâm bulmuş ve düşman kuvâ-yı aslîyesi imha edilmişti.

Rum Sındığı:

Arkadaşlar, bu meydan muharebesinin esna-yı cereyanında topçularımızın, piyadelerimizin, süvarilerimizin, makineli tüfenklerimiz, tayyarecilerimizin ve her

sınıf askerlerimizin gösterdikleri gayret ve kahramanlık her türlü takdiratın fevkindedir ve bhusus askerlerimizin Yunan ordusunun kalb ve vicdanına verdiği dehşet haiz-i ehemmiyettir. O havf ü haşyet ve dehşet, buradaki mahv ü muzmahill olan kıtaattan başka bütün Yunan ordusuna sirayet etmiş bulunuyordu. Müteakip harekât bunun şâhid-i katîsi olmuştur⁹²⁵.

Binnetice arkadaşlar, Yunan ordusunun vicdanında, fikrinde hâsıl olan bu havf ü haşyet, bütün Yunan milletine intikal etmişti. O kadar ki, adalarda bulunan Yunanlılar, Türk ordusu geliyor diye firara teşebbüs ediyordu. (Gülmeler.) Arada deniz olduğunu unutuyorlardı (gülmeler) ve firar edemediğinden ve firar edemeyeceğini anladığından dolayı tecennün edenler vardı. Binaenaleyh, bu meydan muharebesi hakikaten düşmanlarımız için çok kahr ve mucib-i havf ü haşyettir. Bu muharebenin neticesi Yunanlıların ve Rumların kalbini sindirmiştir. Binaenaleyh, bu muharebeye Rum Sındığı Meydan Muharebesi demek çok muvafık olur.

Müteakip Harekât:

Şimdi Meydan Muharebesi'nin hitâmından sonra vaziyeti şöyle mütalâa ettik: Düşmanın İzmir istikametinde çekilebilen üç fırkası vardı. Birinci, İkinci ve Yedinci fırkalar Eskişehir'de ve Kocaeli grubumuzun karşısında üç, dört fırka kadar vardı. Bu fırkaların süratle çekilmesi ve Mudanya'dan vapurlara bindirilip İzmir'e götürülmeleri pek mümkün ve muhtemeldi. Düşman için en doğru hareket buydu. Trakya'da ve şurada, burada bulunan kuvvetlerden de derhal İzmir'e getirmek mümkündü. Şöyle böyle düşman belki bu suretle sekiz ilâ on fırkayı İzmir'in şarkında toplayabilirdi ve İzmir'in şarkında hakikaten, dar, sarp ve kuvvetli arazi vardı. Bu kuvvetlerle böyle bir mevzii müdafaa edebilirdi ve böyle yapmaları lazım gelirdi. (Gülmeler.)

Akıl ve ferasetin ihtiyâr ettiği bu şeyi Yunanlıların yapacağını da kabul etmek lazımdı ve artık ordularımızı bu nokta-i nazardan sevk ve idare ediyorduk. Yani Birinci ve İkinci Ordular, kuvvâ-yı asliyeleriyle ve süvari kolordusu bilâ-tevakkuf ta İzmir'e kadar takibatına devam edecekti, düşmanın durmasına ve tertibat almasına vakit bırakmayacaktı. Ve bu harekât, bütün ordu ile ve bütün ağır topçusuyla ve bütün vesâitiyle birlikte icra olunacaktı.

Ordu, düşmana her nerede ve her hangi bir yerde tesadüf ederse, behemehâl ve derhal vuracak, derhal mağlup edecekti. Ordu, bu emir dairesinde yürüdü. Diğer

⁹²⁵ **Vakit**, 8 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1731, s 3.

taaftan da Eskişehir'den ve Kocaeli grubumuzun karşısından kurtulmuş olan düşmanın dahi ricatını, izmihlâle tebdîl etmek arzu ediliyordu. Bunun için, zaten Eskişehir'den taarruz ve düşmanı takip eden kuvvetlerimizi, Kütahya üzerinden gönderdiğimiz süvari ve piyade kuvvetleriyle takviye ettik. Bu kuvvetler doğrudan doğruya İnönü'ne teveccüh etti ve filhakika, orada, Eskişehir'den çekilen düşmanla temas etti ve cereyan eden muharebede düşman mağlup oldu ve Bursa istikamet-i umumiyesinde ricata başladı. Daha şimalde de şâyân-ı tezkâr bir hareket vardı.

Kocaeli Grubumuz:

Şöyle ki, Kocaeli grubu kumandanı, bizzat idare etmek üzere tertip ettiği bir müfreze ile Gemlik-İznik arasındaki dar ve çok kuvvetli düşman mevziine atıldı ve mevzii parçaladı. Doğrudan doğruya Eskişehir'den çekilen düşman kuvvetlerinin hatt-ı ricatı üzerine en mühim ve katî tesiri icra etti. Bu harekâta karşı Eskişehir istikametinden gelen düşman, çekilmekten başka bir şey düşünmüyordu. Yalnız çekilirken büsbütün mahvolmamak üzere şurada burada, bilhassa Keşişdağı ile İznik Gölü arasında, senelerden beri mevcut olan ve her sene biraz daha takviye ettiği mevziine çekildi ve orada durdu ve Gemlik'le İznik arasındaki cepheyi derhal takviye etti.

İzmir İstikametinde:

Arkadaşlar! Birçok teferruatla sizi yormamak için, İzmir istikametindeki umumî taarruzun bütün teferruatını söylemeyeceğim. Yalnız düşman, Dumlupınar'dan sonra Uşak istikametinde, Alaşehir'de, Salihli ve Ahmetli'de ve Kasaba'da ve en nihayet, İzmir'in şarkında Nif'te durmağa teşebbüs etti. Bir taraftan da İzmir'e hariçten kıtaât getiriliyordu. Fakat her durmak teşebbüsü, arz ettiğim tertibatımız sayesinde, der-akab taarruzumuzla karşılanmış, düşman her tevakkuf teşebbüsünde, bir daha mağlup edilerek çekilebilmekten menedilmiştir. Yani düşman ordusu çekilememiştir.

Ordu İzmir'e Girdi:

Arkadaşlar! Muharebeyi kabul eden düşman aksâmı, sağa sola dağılmıştır; Çekilen kıta yoktur. Yalnız birtakım firarîler vardır. Nihayet, ordularımız 9 Eylülde İzmir'e takarrüb etti ve o gün öğleden evvel saat onda süvari ve piyadelerimiz, aynı zamanda İzmir'e girdi. Biz bu manzarayı İzmir'in şarkında bir Belkahve vardır -belki içinizde bilenler bulunur- oradan, İzmir Körfezinin sathına inikâs eden bir irtisâm

halinde seyrediyorduk. Ertesi gün doğrudan doğruya İzmir'in içine girdik ve Hükümet Konağı'na yerleştik. (Elhamdülillah sadaları, alkışlar.)

Onbirinci Fırkaları:

Diğer taraftan Bursa istikametinde çekilen ve Keşişdağı ile İznik arasında tutunmak isteyen düşman da mağlup edilmiş ve Bursa istikametinde takip edilmiştir. Orada da 9 Eylül akşamı, Bursa şarkında müdafaa etmek isteyen düşman düm-dârları atıldıktan sonra, Bursa'ya kıtaâtımız girmiş bulunuyordu. Burada mağlup olan düşmanın Onbirinci Fırkası vardı; iki müstakil piyade alayıyla takviye edilmiş olduğu halde. Bir de Onuncu ve Üçüncü Fırkaları vardı.

Son Neferler, Son Firarîler:

Demin arz etmiştim ki, düşmanın şimal grubuna mensup Onbeşinci Fırkası aşağıda, Gediz havalisinde perişan olmuştu. İzmir'e girdikten birkaç saat sonra, yeni bir faaliyetin temasına girdiğimizi anladık. Hakikaten Menderes civarındaki iki alay kadar düşman kıtaâtı toplanmış, İzmir'in akıbetinden bîhaber olacaklar ki, Seydiköy üzerinden, cenuptan İzmir'e geliyorlardı. Bunun arkasından da bizim Üçüncü Süvari Fırkamız takip ediyordu. Nihayet İzmir'in civar mahallelerine girdikten sonra bizim orada olduğumuzu haber aldı ve derhal istikbâl için gönderilen piyade ve süvari kıtaâtımızla kısa bir muharebeyi müteakip, bu iki alay olduğu gibi teslim olmayı tercih etti.

Demin de arz ettiğim gibi kıta halinde çekilen düşman yoktur. Fakat firar eden düşman efrâdı vardır. Firarîler İzmir'e geldikleri vakit oradaki vapurlar -vapurun içerisindekilerin heyecanı ile olacaktır ki- durmaktan sarf-ı nazar etmişler ve çekilip gitmişlerdir. Binaenaleyh, bu zavallılar Urla Şibh-i ceziresi'ne sapmağa mecbur oldular ve bunun için de Urla'yı, Çeşme'yi temizlemek üzere bazı kıtaâtı memur ettik. Çekilen bu perişan efrâdın, denizden Yunan donanması tarafından himaye edilmesi üzerine bazı yerlerde durur gibi oldular; bunlar tekrar parçalanarak nihayet 16 Eylül'de bu istikamette en son Yunan firarîleri, Yunan neferleri kendilerini ya denize, ya vapura veya sandala atmakla memleketimizden çekilmiş oldular.

Şimâldeki Harekât:

Şimâlde harekât şu suretle inkişaf ediyordu: 9-10 Eylül'den sonra, düşman doğrudan doğruya Bursa üzerinden takibatta bulunan kıtaâtımızla tazyîk ediliyordu. İznik Gölü'nün garbından Mudanya istikametinde yürüyen kuvvetlerimiz, düşmanın

orada bulunan Onbirinci Fırkasıyla Ellibeş ve Kırkyedinci Müstakil Piyade Alaylarına temas etti. Bu düşman, vapurlara binmek gayr-i mümkün olduğuna kâni olacak ki, başında fırka kumandanı olduğu halde 202 zâbit ve 6000 nefer ve tekâmîl bataryaları ve bütün depolarıyla beraber teslim oldu. Ondan sonra, kurtulabilen Üçüncü ve Onuncu Fırkalarıdır. Burada işini bitiren kıtaâtımız, bunların peşine düştü ve Bandırma istikametinde takip etti. Bu taarruzumuzu tevkif etmek için, evvelâ Bandırma şarkında teşebbüs ettiği müdafaaya muvaffak olmadı, mağlup oldu ve çok zayıat verdi. Nihayet Kapıdağ Şibh-i Ceziresi'nin içine girmekle tahlîs-i nefsi edeceğini zannetti. Mamafih takibatımız neticesinde pek azı buna muvaffak olabildi. Ayn 18'inde bu firkalardan yalnız iki piyade alayı oradaki vapurlara binebilmiştir.

On İki Fırka Vardı, On İkinin de Akıbeti:

O halde düşmanın Üçüncü, Onuncu ve Onbirinci Fırkalarının da akıbeti anlaşılıyordu. Onbeşinci Fırka'nın akıbetini gördük, diğer beş fırkanın macerasını da gördük; diğer üç fırkanınkini de gördük. Arkadaşlar, bunları cem'ederseniz, on iki eder. Zaten Anadolu'da bulunan Yunan firkalarının adedi de on ikiden ibarettir. (Yaklaşık beş satır tayyedilmiştir.)

Tamamen Bilerek Yaptık:

Arkadaşlar! Biz, bu harekâtın neticesini tamamen bilerek yaptık, bütün bunlar belki bütün cihana hayret verecek mahiyettedir. Onun için ordumuzun kudretini anlamayan veya anlamaktan âciz olanlar bu muazzam eseri gayr-i muntazır bir tesadüf eseri gibi göstermek istiyorlar. Fakat hiç bir vakit öyle değildir. Harekât bütün teferruatına kadar tamamen düşünülmüş, tesbit edilmiş, ihzâr edilmiş, idare edilmiş ve intâc edilmiştir.

Düşman ordusu, taarruzumuz karşısında bu felâkete duçar olmamak için ne yapmak lâzım gelirse hepsini yapmaktan geri durmamıştır. Hakikaten ordumuzun öyle hareket edeceğine ve böyle kahlâr bir netice alacağına benim kanaatim vardı. Kemâl-i hürmet ve tebcîl ile zikretmek mecburiyetindeyim ki, doğrudan doğruya harekât-ı askeriye ile alâkadar ve bunu ihzâr ve idareye memur olan her üç zat da benimle tamamen hemfikir idiler. Zikretmek mecburiyetindeyim ki, aynı kuvvet ve kanaatle bana iştirak eden bu zevâtan birisi muhterem Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleridir. Diğerleri Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve üçüncüsü de Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazerâtıdır. Ordu kumandanları paşalar hazerâtı

ile kolordu ve fırka kumandanları, harekâtı büyük bir cesaret ve maharetle idare etmişler ve diğer bütün cüz-i tam kumandanları da şayan-ı gıpta ve sitayiş bir hiss-i fedakârî ile ifa-yı vazife eylemişlerdir.

Bu harekete başlamadan evvel, yani en son gün, başta bulunan zevâtle birbirimize dedik ki: Taarruz edeceğiz, bilâ-fasıla takip edeceğiz ve düşmanı imha ederek, nihayet behemehâl muvaffak olacağız. Bu kanaate sahip olmayanlar da vardı. Arkadaşlar, bu kanaate sahip olmayanlar değil; ordumuzun yerinden kımıldayamayacağı ve taarruz kabiliyetinden mahrum olduğu zehâbına kapılan bazı kimseler de vardı, belki de bu zehâb ve bu sözlerin telâffuz edilmiş olması düşmanlarımızı çok ümitlendirdi. Belki de isabet oldu. Fakat bugün tahakkuk eden neticenin tarihimize kuvvetle şeref-bahş olmasına delâlet etmiş olduklarından dolayı, onlara da ayrıca teşekkür etmek lazım gelir.

Siyasete Temas:

Arkadaşlar, demin de arz ettiğim gibi, teşebbüsât-ı siyasiyede son noktaya geldiğimize kâni olduktan sonra bu harekete başladık. İzmir'e muvâsalatımızda ordu tekrar siyasete temas etti. Arzu buyurursanız -tabîi esası Hariciye Vekâletine ait mesailendir- yalnız orduya temas eden noktayı izah edeyim. (Yaklaşık yirmi satır tayyedilmiştir).

General Pelle:

Ondan sonra idi ki, General Pelle benimle mülakat etmek istedi ve İzmir'e geldi. General Pelle, nim-resmî bir vaziyette geliyordu. Fakat tabîi hükümeti tarafından gönderilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa harekât-ı askeriyemizin Çanakkale ve İstanbul istikametlerinde, kendilerince bîtaraf telâkki ettikleri bir mıntıkaya dâhil olmamasını söyledi. Hâlbuki şimdiye kadar Hükümetimize mıntika-i bîtarafiden bahsedilmemiş ve Hükümetimizce böyle bir mıntika hududu kabul edilmiş değildi. Bu itibarla ben, kendisine öyle bir mıntıkaya karşı adem-i malûmat beyan ettim ve düşmanı takip için yürümeye mecbur olduğumuzu söyledim.

Franklin Bouillon:

Ondan sonra dedi ki: Mösyö Franklin Bouillon'dan hususî bir telgraf aldım. Mösyö Franklin Bouillon, benim şahsî arkadaşımdır ve o sıfatla benimle görüşmek istiyordu. Kendisini İzmir'de görebileceğimi cevaben bildirdim. Filhakika, İzmir'e geldi. Geldikten sonra anlaşıldı ki, Mösyö Franklin Bouillon, Fransa Hükümeti

tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükümetlerinin de inzimâmı muvafakatiyle benimle mülakat etmeye geliyordu.

Son Nota:

Bu esnada arkadaşlar, yani ordularımız İstanbul ve Çanakkale üzerinden geçerek, Trakya'da dahi düşmanı takip etmek ve mağlup etmek ve hudud-i millîmizin müntehasına kadar vâsıl olmak sırasında idi ki, Hükümetimize iblâğ olunmak üzere, bir sureti Hariciyeye, bir sureti de Başkumandanlığa verilen ve muhteviyâtı tabîî manzûr-i âlîleri olan nota geldi. Bu nota esaslı olarak, iki noktayı câmidir. Biri, harekât-ı askeriyenin tevakkufuna müteallik, yani sırf harekât-ı askeriyeye aittir. Diğeri sulha, konferansa aittir. Ben, yalnız cihet-i askeriyeye taallûk eden noktasına temas edeceğim. Tabîî Hükümetimiz bu noktaya cevap verecektir. Askerî kısmında talep olunan şey harekât-ı askeriyenin tevakkufuna aitti.

Hudud-i Milliyemiz:

Hâlbuki biz, hudud-i Milliyemize kadar aksâm-ı memâlikimizi düşmandan tathîr etmek mecburiyetindeyiz. Fakat mutlaka bunu harp ve darp ile de yapmaya heveskâr değiliz. Meclisinizin ve Hükümetinizin nokta-i nazarı mutlaka muharebe etmek, mutlaka kan dökmek ve makâsıd-ı milliyemizi süngü ile istihsâl etmek değildir. Binaenaleyh, 1914 hududumuza kadar Trakya'daki düşman kıtaâtı çıkarılırsa fazla bir harekât yapmaya ihtiyaç hâsıl olmaz.

Boğazların Serbestisi:

Boğazlar meselesine gelince: Misak-ı Millî'mizde musarrah olduğu gibi Boğazların serbestisini talep edenlerden birisi ve belki de birincisi biziz. Binaenaleyh, Boğazların da serbestisini ihlâl etmek için bir tasavvurumuz mevcut değildir. İşte bu mülâhazata binaen notada zikredilen askerî konferansa Başkumandanlık muvafakat etmiştir.

Mudanya Konferansı:

Bu Mudanya Konferansında tesbit olunacak şeyler, arz ettiğim gibi Trakya'nın tahliye olunup bize devir ve teslim edilmesidir. Buna mukabil biz de ordularımızı Boğazlardan uzak bulunduracağız. Bunun şekil ve teferruatı Başkumandanlık namına salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz olarak içtimaa gitmiş olan Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa ile diğer generaller tarafından tesbit olunacaktır. Her halde

Trakya'nın bir an evvel tahliye edilmesi lazımdır. Çünkü Yunanlılar, Anadolu'da tahliye ettikleri yerlerde olduğu gibi, (iki satır tayyedilmiştir) tahribât icra ediyorlar.

Malûm-i âlînin olduğu üzere, son günlerde Yunanistan'da ihtilâl, isyan çıkmıştır. Herc ü merc vardır ve binaenaleyh, dindaşlarımızı bir an evvel kurtarmak mecburiyetindeyiz. Orayı derhal teslim etmek bir tedbir-i âcildir ve Düvel-i Müttefika'nın da bu hususta bize yardım etmesini ve bu meselenin teşriîni ve teshîlini rica ettik. Bu esasât üzerine dünden beri Mudanya'da müzakerât cereyan etmektedir. Neticesini anlayacağız.

Arkadaşlar! Üç seneden beridir yolunda çalıştığımız ulvî ve mukaddes maksat, milletin umumî ve müşterek gayret ve himmetiyle elhamdülillah tahakkuk ediyor. (Elhamdülillah sesleri.) Bizi istediklerimizden menedecek ortada hiçbir mâni kalmamıştır. (Alkışlar.) Tafsîl ettiğim vechle düşman ordusu kâmilen imha edilmiştir. Yunan ordusunun en son neferinden dahi Anadolu'muz tathîr edilmiştir. (Alkışlar.) Kahraman askerimizin süngülerinden canlarını kurtaranlar, cihana ebediyen hacîl olacak bir süratle ancak firar etmişlerdir. (Şiddetli alkışlar.) Bu firarîler asker değil, fakat haydutlar. (Üç satır tayyedilmiştir) (Kahrolsun, lanet! Sadaları.) Ve birçok mamûrelerimizi ateşlere vermişler ve harabe-zâra çevirmişlerdir. Bu zulüm ve vahşetin tesirini bütün cihan-ı insaniyet ve medeniyet ümid ederim ki hissedecektir.

Arkadaşlar, Kral Constantine'in memleketimizin en zengin ve en ma'mûr yerlerine dikilen gözleri bugün yine -kendi cânî askerleri tarafından atıldığı mahbesinde- kan ağlıyor. (Kahrolsun! Sesleri.) Sevgili milletimizin hiçbir zaman zincir altına girmeyecek olan hürriyet ve istiklâline göz diken, su-i kâsd etmek isteyen Yunan milleti, bugün baştan aşağıya kadar isyan ateşi içinde matem saatleri yaşıyor". (Daha berbâd olsun! Sesleri.)

Yahya Galip Bey (Kırşehir): "Efendisi acaba ne yapıyor"?

Paşa Hazretleri (devamla): "Endişe-i ferdâ ile perişan bir haldedir. Görüyorsunuz ki, bize yapmak istedikleri bütün felâketleri Cenab-ı Hakk onların başına tevcîh etti. Cenab-ı Hakk'ın adaletinin bu kadar vâzih tecellisine hep beraber, hamd ü sena edelim. (Hamdolsun. Sesleri.)

Arkadaşlar! Bu Anadolu zaferi, tarih arasında bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin ne kadar kâdir ve ne kadar muhyî bir kuvvet olduğunun en güzel bir misali olarak kalacaktır. (Şiddetli alkışlar.) Önümüze dikilen bütün mevânî birer birer yıkıp aştıktan sonra bugün artık Misak-ı Millî'nin çizdiği hudutlar dâhilinde,

mesûd, müreffeh ve hür yaşamak için, her ne lazımsa, bunların hepsini istihsâl edeceğiz. (Alkışlar.)

Düşman elleriyle virân olmuş ve milletimiz tarafından her köşesini kurtarmak için seve seve can verilmiş ve çocuklarımızın kaniyla sulanmış olan yurdumuzun ufkunda artık sulhun tatlı güneşi gecikmeyecektir. (İnşallah sesleri.)

Arkadaşlar! Milletimiz, tek bir adam gibi, gösterdiği sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti ihrâz etmiştir. (Teşekkür ederiz, var ol! Sadaları.) Milletimizin sulh işlerinde de, sulhtan sonraki işlerde de, aynı himmet ü gayret ve vahdeti göstererek, bu zaferi itmâm edeceğine şüphe yoktur. (Hiç şüphe yok! Sesleri.) Bu zafer bize bir imkân bahşediyor. Biz bu imkânı, memleketimizin, milletimizin, münevver, mesut ve müreffeh istikbâli için kullanacağız. (İnşallah sadaları.)

Arkadaşlar! Sözlerime hitâm vermeden evvel kemâl-i iftiharla şunu arz edeyim: Bu hareketi yapan bir ordunun babalarından ve analarından ibaret olan milletimiz, bütün cihana karşı en yüksek mevki-i hürmeti ve mevki-i izzeti kazanmıştır. Milletimiz bîperva iftihar edebilir. Bu, en kuvvetli şerâitle hakkıdır ve ben böyle bir milletin âciz bir ferdi olmakla en büyük saadeti hissediyorum. (Medîd alkışlar.) Bu muharebe meydanlarında, emsalsiz kahramanlıklar ve şehâmet göstermiş olan zâbitlerimizin, neferlerimizin ve kumandanlarımızın her biri ayrı ayrı bir menkıbe, bir destan teşkil eden harekâtını kemâl-i tebcîl ile ve hürmetle ve takdirle yâd ediyorum. (Alkışlar.) Ve bu şehâmet meydanlarında rahmet-i Rahman'a kavuşan şühedâmızın muazzez ervâhına hep beraber Fatihalar ithaf edelim. (Kâimen Fatihalar ithâf edildi.)

Arkadaşlar! En son sözüm budur. Şehâmet meydanında ölenlerin analarına ve babalarına taziyetlerimizi değil, fakat tebrikâtımızı îsâl edelim. (Şiddetli alkışlar)⁹²⁶.

c) *Büyük Millet Meclisi'nde Heyecanlı Bir Celse*

Kahraman ordumuz tarafından Afyonkarahisar'ın istirdâdı üzerine Meclis'te bir merasim yapılmış ve Meclis namına Başkumandan'a çekilen telgrafnâme ber-vech-i âtidir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'ne

İki günden beri bilâ-inkıta devam eden muharebat neticesinde, düşmanın Afyonkarahisar mevâziini iskât ve Afyonkarahisar'ımız istirdâd olunmuştur. Üserâ, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemedan ganâim çoktur. Düşmanın müteaddit

⁹²⁶ **Vakit**, 8 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1731, s 4.

mevâziinin her biri, bir kaç hattan mürekkep olduğundan, kıtaâtımız birçok müstahkem hatları müteakiben ıskât mecburiyetinde bulunmuştur. İstihbaratımız, her nevi vesâit-i fenniye ve mevâni-i fer'îye ile teçhiz ve takviye edilen düşman mevâziinin, bazen bir saatten az zaman zarfında ıskâtını temin ettiği gibi asker ve zabitanımızın müsellemler-i cihan olan havâriki besâlet ve şecaati bu defa dahi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine fâikiyeti bariz bir surette mütecellidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclis-i Âli'yi tebrik ederim.

Başkumandan Mustafa Kemal

Millet Meclisi namına Mustafa Kemal Paşa'ya Reis-i Sâni tarafından cevabî bir telgraf çekilerek, Meclis'in ihrâz olunan zaferden ve Afyonkarahisar'ımızın istihlâsından mütevellid memnuniyet ve şükranı, ordumuzun muzafferiyâtı hakkındaki itimat ve itminanı bildirilmiş ve kahraman efrâd ve zabitan ile kumanda heyet-i aliyyesine Meclis'in selam ve tebrikâtını takdim etmiştir⁹²⁷.

18- Batı Anadolu'nun İşgalden Kurtarılması Hakkındaki Haber ve Yazılar (9-20 Eylül 1922)

a) Yunan Ordusu Her Taraftan Demir Bir Çember İçine Alınmış ve Ricat Yolları Kapanmıştır

Dün aldığımız mevsûk haberlere göre, Balıkesir kıtaâtımız işgal edilmiştir. Ağleb ihtimal şehre giren gönüllü müfrezelerdir. Bandırmanın istirdâdı da tahakkuk etmektedir. Bu suretle Yunan şimal grubu bakayasının en mühim ricat grubu kapanmıştır.

Yunan şimal grubu perişan bir halde dolaşmaktadır. Bursa'nın üç gün evvel Yunanlılar tarafından tahliye edildiği muhakkaktır. Rumca gazeteler ve Atina'dan gelen telgrafnâmeler de bunu teyid etmektedir. Şu halde Yunan şimal grubunun ikinci ricat yolu da kapanmış demektir.

Son vaziyet şu suretle hulasa edilebilir:

1. Cenupta kıtaâtımız İzmir'in kapılarına dayanmıştır. Şehrin bugün yarın işgali muhtemeldir.

⁹²⁷ **Vakit**, 8 Eylül 1922 (1338), Numara 1701, s 3.

2. Cenup grubuna mensup olarak öteye beriye dağılmış olan düşman kıtaâtı peyderpey esir edilmektedir.
3. Düşmanın şimal grubu da bir çember içine alınmış ve dağlık araziye atılmıştır.
4. Bandırma ve Balıkesir'in işgali ile Yunan ordusu için ümid-i halâs kâmilen mahvolmuştur⁹²⁸.

b) İzmir'de Kanlı Müsâdemeler Başladı

Mevsûk malumat alan Beyoğlu mahâfiline gelen haberlere göre, dün sabah İzmir'de bir müsâdeme vuku bulmuştur. Müsâdeme, Yunan firarîleri ile bir mukâvemet teşkilâtı vücuda getirmek isteyen Müdafaacılar arasında vukua gelmiş, iki taraftan birçok kimseler telef ve mecrûh olmuştur.

Son gelen haberlere göre, İzmir'de idare-i örfiye temdîd ve saat sekizden sonra ahalinin sokaklara çıkması menedilmiştir⁹²⁹.

c) Nazilli ve Söğüt Hakkında Resmî Haberler

Ankara, 7 Eylül (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Resmî haberlere göre Nazilli ve Söğüt kıtaâtımız tarafından işgal edilmiştir. Afyonkarahisar ve Dumlupınar muharebâtında büyük yararlılıkları görülen tayyarecilerimizin taltîfini Büyük Millet Meclisi kabul etmiştir⁹³⁰.

d) Büyük Millet Meclisi'ndeki Örtünün Tebdîli

Ankara, 8 Eylül (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Büyük Millet Meclisi riyaset kürsüsündeki siyah örtü, son muzafferiyetler üzerine yeşile tebdîl edilmiştir⁹³¹.

e) İzmir Anavatana Kavuştu

Üç buçuk seneye yakın bir zamandan beri beklediğimiz mesûd gün nihayet hulûl etti: "İzmir Anavatana Kavuştu". Dün ikindi vaktinden beri İzmir'de Osmanlı bayrağı temevvüc etmektedir. Kahraman askerlerimiz on iki günlük şiddetli muharebâtı müteakib büyük bir süratle İzmir'e yetişmişlerdir. Esasen iki gün evvel İzmir kapılarına

⁹²⁸ **Vakit**, 9 Eylül 1922 (1338), Numara 1702, s 1.

⁹²⁹ **Vakit**, 9 Eylül 1922 (1338), Numara 1702, s 1.

⁹³⁰ **Vakit**, 9 Eylül 1922 (1338), Numara 1702, s 2.

⁹³¹ **Vakit**, 9 Eylül 1922 (1338), Numara 1702, s 2.

dayanmış olan süvarilerimiz, dün saat dört ile beş arasında iki koldan İzmir'e girmişler ve umûr-i idareyi ellerine almışlardır.

Ordumuzun İzmir'e yaklaşması üzerine, Yunanlıların hiçbir mukavemet ümidi kalmamış ve Yunanlılar şehri alalecele tahliye etmeye başlamışlardı. Evvelki gün bilumum Yunan memurîni İzmir'den müfârekat ettiğinden, şehrin teslimi için İzmir'deki general konsoloslar, Millî Ordu kumandanına müracaat etmişlerdir. Bu müracaat telsiz telgrafla vuku bulmuştur. Çekilen telgraf, Ankara'dan aldığımız malumata nazaran, evvelki gece saat on buçukta Ankara'ya vâsıl olmuştur. Keyfiyet derhal Başkumandanlığa bildirilmiş ve Başkumandan tarafından cevap verilmiştir. Dün bu hususta Ankara'dan Hamit Bey'e şu telgraflar gelmiştir:

“Hamit Bey'e

Dün gece âtideki telsiz alındı:

Ankara ve Bütün Türk İstasyonlarına,

Düvel-i Müttefika İzmir general konsoloslara şehrin teslimini müzakere etmek üzere en yakın Türk kıtası kumandanı ile derhal görüşmek arzusundadırlar. Mümessillerine müsta'celen bir mahall-i mülakat irâesini rica eylerler”.

İşbu telgrafnâmeye Başkumandanlığının cevabı aynen ber-vech-i âtidir:

“Derhal.

Esbâbının istikmâliyle keşîde edildiğinin tarafıma işârını rica ederim”⁹³² (EK-36).

9 Eylül 337
Hariciye Vekâleti Vekili
Hüseyin Rauf

f) *Yunan Hezimetini Hakkında Son Haberler*

Paris, 8 Eylül: Ankara Hükümeti Adana tarikiyle işâr ediyor: Üç firkadan müteşekkil Yunan şimal ordusu, Uşak civarında ihata edilmiş olan cenub ordusuna muavenette bulunmak istemiş ve Gediz civarında Türk kıtaâtı tarafından imha edilmiştir. Bu grubun kumandanı olan general, mecrûh olarak esir edilmiştir.

Ankara'dan gelen istihbaratlara nazaran Türkler, Yunan ordusundan 700 top, 950 otomobil, 11 tayyare, 2000 mitralyöz iğtinâm edilmiştir. Bundan maada Yunanlılardan Başkumandan Trikoupis de dâhil olduğu 500 zâbit, 12000 nefer esir alınmıştır. Üç Yunan fırkası kâmilten imha edilmiştir⁹³³.

⁹³² **Vakit**, 10 Eylül 1922 (1338), Numara 1703, s 1.

⁹³³ **Vakit**, 10 Eylül 1922 (1338), Numara 1703, s 1.

g) Hain Yunanlılar Evvelki Akşam Bursa ve Mudanya'dan Çekilmişler

Yunanlılar İzmir'den sonra Bursa'yı da tahliye etmişlerdir. Çünkü Rumca gazeteler, evvelki akşam geç vakit Yunanlıların Bursa ve Mudanya'dan çekildiklerini ve her iki şehirde yangın zuhûr ettiğini haber veriyorlardı. Şu halde hain düşman çekildiği her yer gibi, güzel ve yeşil Bursa'mız da yakmaya teşebbüs etmiş demektir⁹³⁴.

h) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir'de

İzmir'e süvari kıtaâtımız dün saat on bir buçukta dâhil olmuştur. Ahali, askerimizi emsalsiz bir şevk ve şetâretle karşılamıştır. Derhal şehirdeki resmî binalar, karakollar işgal edilmiş ve asayiş temin olunmuştur. Şehirde ve civarda kalmış olan Yunan zâbit ve efrâdı toplanmaktadır.

İzmir'in işgalinden bir müddet sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, otomobil ile şehre azîmet etmiş ve ahali tarafından pek büyük tezâhürât ile istikbâl edilmiştir.

Paris, 9 Eylül: Bahriye Nezareti'ne İzmir'in bir Kuvâ-yı Milliye süvarisi tarafından işgal edildiğini teyid eden bir haber gelmiştir. İşgal sükûnet içinde olmuştur. Nuri Bey'in taht-ı kumandasında bulunan bir Türk kolu beş yüz lira mükâfatı ve Adalar Denizi'ne ilk vâsil olacak kumandana Mustafa Kemal Paşa tarafından vaat edilen sancağı kazanmıştır. Muntazam Türk kuvvetlerine İzmir önünde intizâr edilmektedir. Yunan donanması hareket etmek için istihzarâta bulunmaktadır.

Ankara, 10 Eylül (Muhabir-i Mahsusumuzdan): İzmir'in istirdâdı, limandaki Fransız kruvazörünün telsiz telgrafı vasıtasıyla dün gece saat dokuzda Ankara'da haber alınmıştır. Bu haber bir anda şehrin her tarafına yayılmış ve Ankara baştanbaşa donatılarak, vatanperverâne tezâhürâta bulunmaya başlanmıştır. Ahali arasında emsalsiz bir sürur ve şetâret hüküm sürmektedir⁹³⁵.

i) Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa'mızı da Düşmandan Tahlîs Etmiştir

Kahraman ordumuz yeşil Bursa'mızı da düşmandan tahlîs etmiştir. Evvelki gündün beri Bursa afâkında şanlı bayrağımız dalgalanmaktadır. Bursa'nın istirdâdını evvela dün Amerika telsizi haber vermişti. Bunu takiben Ankara muhabir-i mahsusumuzdan aldığımız müsta'cel bir telgrafnâmede, haber-i beşâret te'yid edilmiştir. Muhabirimizin telgrafı iki kelimededen ibarettir: "Bursa'ya girdik". Bu sebeple

⁹³⁴ **Vakit**, 11 Eylül 1922 (1338), Numara 1704, s 1.

⁹³⁵ **Vakit**, 11 Eylül 1922 (1338), Numara 1704, s 1.

ilk payitahtımız ne suretle tahlis edildiğine dair henüz mufassal bir malumat mevcut değildir. Mamafih muhtelif menâbi'den alınan haberler ordumuzun evvelki gün Bursa'ya dâhil olduğunu bildirmektedir.

Rumca gazeteler, bir iki günden beri Bursa'nın yandığına dair haberler işâa ediyorlardı. Bu haberlerin doğru olduğu tahakkuk etmiştir. Filhakika Yunanlılar her yerde olduğu gibi Bursa'dan ricat ederken de şehri yakmak istemişlerdir. Bu sebeple bazı yerlerde yangın çıkmış ise de tevessü edememiştir⁹³⁶ (EK-37).

j) Başkumandan Paşa'nın Beyannameleri

“Sevgili Türkiyeliler, Sevgili Kardeşlerimiz!

Türk ordusu, Yunan ordusunu perişan etti. Yunanlılar her tarafta topunu, tüfeğini bırakıp inhizâm ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor, (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.) Köyleri, harmanları yakıyor. (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.) Ey ahali sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza, Cenab-ı Hakk büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi Yunan cellâtlarını kovalıyor. Kadınlarınızı, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emin yerlere saklayınız. Eğer düşman bir köy yakmaya, bir yol tahrip etmeye teşebbüs ederse, hemen ona hücum ediniz. Kaçan düşmanın yanında kalan her köy emniyetle bilsin ki, Türk ordusu 24 saat geçmeden yetişiyor. Bir de hangi Yunan kıtası veya kumandanı mezalim yaparsa onun numarasını ve kumandanının ismini öğreniniz”.

Düşmanın firarından sonra, cephede tertip edilerek tayyarelerimiz tarafından atılan Türkçe ve Rumca beyannamelerin suretleri ber-vech-i âtidir.

Rumca Beyanname:

“Yunan Kumandanları, Yunan Zâbitleri, Yunan Askerleri!

Mağlup ve münhezim Yunan fırkaları topu, tüfengi bırakarak kaçıyor. Açlık ve yorgunluktan bîtâb kalan Yunan askerleri, her yerde teslim oluyor. Her tarafınız sarılmıştır. Kaçamayacaksınız. Teslim olanlar açlık, sefalet ve mahrumiyet ile sürünerek ölmekten kurtuluyorlar. Bazı Yunan askerlerinin geçtikleri yerlerde İslâm ahaliye zülüm ve işkence yaptığını ve şimendiferleri tahrip ettiğini görüyoruz. Gerek kumandan ve zâbitlerin ve gerek münferiden her türlü zülüm ve yangından mesulsünüz⁹³⁷.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal

⁹³⁶ **Vakit**, 12 Eylül 1922 (1338), Numara 1705, s 1.

⁹³⁷ **Vakit**, 12 Eylül 1922 (1338), Numara 1705, s 1.

k) Yunanlılar Mudanya'dan da Kaçmışlardır, Bursa'daki Tahribat Azdır

Ankara, 11 Eylül (Anadolu Ajansı):

(Gayet müsta'celdir.)

“Bugün Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa Hazretleri, Bursa'nın ordumuz tarafından istirdâd edildiğini azaya tebşîr eylemiş ve şiddetle alkışlanmıştı. Yeşil Bursa'mızın istihlâsı Ankara'da yirmi bir pare top endahıyla derhal ilan edilmiş ve her tarafta tezâhürât-ı meserretkârâne başlamıştır.

Anadolu Ajansı büyük milletimize ve onun halaskâr ordusuna takdim-i tebrikât eyler”.

Bursa'nın istirdâdı hakkında dün akşam şehrimiz mahâfiline şu malumat vârid olmuştur:

Bursa şehri Eylül'ün 10'unda saat yedide zapt ve istirdâd edilmiştir. Üçüncü Yunan Kolordusu'nun nisfi, dağlık arazide kuvvetlerimiz tarafından ihata olunmuştur. Mudanya, Eylül'ün 11'inde gece saat onda süvari kıtaâtımız tarafından istirdâd edilmiştir. Kuvvetlerimizin bu şehirlere duhûlüyle beraber intizam ve asayiş teessüs etmiştir⁹³⁸.

l) Mustafa Kemal Paşa'nın Orduya Teşekkür Beyannamesi

Ankara'dan bildirildiğine göre, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, İzmir'in işgali üzerine orduya hitaben âtideki beyannameyi neşretmiştir:

“Birinci, İkinci Ordulara, Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na, Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta orduların gösterdiği gayret ve fedakârlığı, hürmet ve takdirle yâd ederim. İstihsâl olunan büyük muzafferiyette âmil-i hakiki olan kıymetli arkadaşlarıma kemâl-i samimiyetle beyan-ı teşekkür ve tebrikât eylerim. Orduların bundan sonra verilecek hedeflerin istihsâline de aynı tehâlük ve fedakârîyü göstereceklerine itimadım ber-kemâldır⁹³⁹.

9 Eylül 338

Başkumandan Mustafa Kemal

⁹³⁸ **Vakit**, 13 Eylül 1922 (1338), Numara 1706, s 1.

⁹³⁹ **Vakit**, 13 Eylül 1922 (1338), Numara 1706, s 1.

m) Anadolu'daki İki Yüz On Bin Kişilik Yunan Ordusundan Ancak Elli Bin Kurtulabilmiştir

Anadolu'da Yunanlıların şimdiye kadar uğradıkları zayıat hakkında dün mevsûk bazı haberler alınmıştır. Bu haberlere nazaran iaşe, menzil ve sıhhiye teşkilâtı da dâhil olduğu halde taarruzdan evvel Anadolu'da Yunan ordusu 210.000 kişiden mürekkepti. Burada on beş günlük muharebâta bir inhizam-ı tâmmе uğramış ve bütün levazımını elimize terk etmek suretiyle, ancak 50.000 kişisi firara muvaffak olmuştur. Mütebaki kuvvetler kısmen imha ve esir edilmiştir. Bir kısmı da el-ân dağlarda serseriyâne bir surette dolaşmakta ve taraf taraf esir edilmektedir.

Yunanlılardan alınan esliha ve mühimmatın miktarı tasavvurun fevkindedir. Bilhassa Afyonkarahisar'da pek külliyetli levazım ele geçirilmiştir. Burada yalnız kırk bin çuval şeker, hastanelerimizi aylarca idare edebilecek malzeme-i sıhhiye iğtinâm edilmiştir. Beyoğlu mahâfili, Yunan hezimetinin dehşeti ve zaferimizin katıyyeti hakkında vürûd eden haberler üzerine, büyük bir hayret ve takdir izhâr etmektedir⁹⁴⁰.

n) Erdek ve Bandırma İstirdâd Edildi

Dün şehrimize gelen resmî haberlere nazaran, Bandırma evvelki gün istirdâd edilmiştir. Ordumuz Bandırma'ya girdiğinde şehri alevler içinde bulmuştur. Erdek kasabası da dün saat on birde Yunanlılardan tathîr edilmiştir⁹⁴¹.

o) Mütteliklerin Ankara'ya Yeni Bir Notası

Dün öğleden sonra şehrimizdeki İtilaf Fevkalade Komiserlikleri Baştercümanları, Hamit Bey'i ziyaret ederek Boğazlar ve İstanbul havalisinde işgal edilmiş olan bîtaraf mıntıkaya, Millî Ordu tarafından tecavüz edilmemesi hakkında müşterek bir nota tevdi etmişlerdir. Bu nota Hamit Bey tarafından hemen Ankara'ya tebliğ edilmiştir.

Devletler tarafından verilmiş olan notanın sureti ber-vech-i âtidir:

(İstanbul, 18 Eylül 1922)

“Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Hükümetleri, istikbâlde akdolunacak muahede-i sulhiye şerâiti üzerinde icra-yı tesir etmeksizin, İstanbul ve Boğazlar

⁹⁴⁰ **Vakit**, 13 Eylül 1922 (1338), Numara 1706, s 1.

⁹⁴¹ **Vakit**, 17 Eylül 1922 (1338), Numara 1710, s 1.

mıntıkası dâhilinde Müttefik Devletler tarafından işgal edilmiş olan mıntıkanın bîtarafisinin muhafazası şayan-ı arzu olduğunu beyan ederler”⁹⁴².

p) Anadolu Düşmandan Kâmilten Temizlenmiştir

Anadolu'nun düşmandan tathîri hamlesi ikmâl edilmiştir. Bandırma ve Erdek'in istirdâdı üzerine Yunan şimal grubunun macerası hitâm bulduğu gibi, Çeşme'nin istirdâdı üzerine de Yunan cenub grubu döküntüleri için artık kaçacak yol kalmamış ve son kafiye olarak burada 7000 kişi esir edilmiştir.

El-yevm Anadolu'da muharip Yunan kuvveti kalmamıştır. Yalnız ötede beride dağlara kaçmış olan bazı efrâd vardır ki, bunlarda peyderpey esir edilmektedir⁹⁴³.

r) Mustafa Kemal Paşa'nın Millete Beyannamesi

Ankara, 18 Eylül (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Başkumandan, Müşir, Gazi, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir'in istirdâdı üzerine Türk milletine hitaben bir beyanname neşretmiştir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beyannamesinde, Yunan ordusunun katî bir mağlubiyete uğradığını ve el-yevm Anadolu'daki Yunan ordusunun sürüler halinde cinayetlerinden tedehhüş ederek, kudurmuş kitlelerden, dermansız yaralılarından ibaret kaldığını söyledikten sonra, Türk milletine hitaben diyor ki:

“Asil Türk Milleti!

Ordularımız 9 Eylül 338 sabahı İzmir'imizi ve yine 9 Eylül 338 akşamı Bursa'mızı muzafferen tahlîs ettiler. Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor. Asya İmparatorluğu'na yeltenen küstah bir düşmanın, muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu kumandanlarıyla, kumanda heyetleri, günlerden beri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin esir-i harbî bulunuyorlar. Düşmanın Başkumandan tayin ettiği General Trikoupis birçok gece ve gündüz me'yusâne muharebâtı ve her çare-i halâsı tecrübe ettikten sonra nihayet maiyyetindeki Generaller ve Erkân-ı Harbiyeleri ve kumanda ettiği ordunun elinde kalabilen bakayasıyla arz-ı teslimiyet eyledi. Eğer Yunan Kralı da bugün esirler miyânında bulunmuyorsa, bu tacdârların şiarı esasen yalnız milletlerinin safalarına iştirak etmek olduğundan, muharebe meydanlarının felâketli günlerinde onların saraylarından başka bir şey düşünmemek tabiatlarındandır.

⁹⁴² **Vakit**, 19 Eylül 1922 (1338), Numara 1712, s 1.

⁹⁴³ **Vakit**, 20 Eylül 1922 (1338), Numara 1713, s 1.

(Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.)

Muazzam Yunan orduları, artık Anadolu dağlarında zâbitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden tedehhüş ederek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı. Düşman ordularının malzeme-i harbiyesi, hemen sülûsen itibariyle topraklarımızdadır. Düşmanın esirlerden başka insan zayıtatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek müşkildir. Fakat salâhiyet-i resmîye ile milletimize tebşîr ederim ki, bizim insan zayıtatımızın dörtte üçü hafif yaralı olmak üzere on bin nüfusa baliğ olmaktadır.

Büyük Türk Milleti!

Ordularımızın kabiliyet ve kudreti, düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemâl ile tezahür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar. Anadolu'daki bütün memalik-i müstevliyemizi istirdâd eylediler. Büyük zafer münhasıran senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.) düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiçbir münasebeti yok idi. Bursa'mızı istilâ eden Yunan kuvvetleri ise ancak (Yaklaşık iki satır tayyedilmiştir.) Tevhid-i âmal ü harekât ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın halâsı, milletin rey ve idaresi kendi mukadderatı üzerinde bilâ kayd ü şart hâkim olduğu zaman başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müsbet ve katî neticelere ermiştir.

Büyük ve Necip Türk Milleti!

Anadolu'nun halâsı zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selâmını da takdim ediyorum⁹⁴⁴.

13 Eylül 338
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkomandan Mustafa Kemal

19- Mudanya Mütarekesi Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (8 Eylül - 1 Kasım 1922)

a) Yunanistan Mütareke Talebinde Bulundu

Yunanistan Hükümeti, devletler vasıtasıyla Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne müracaat ederek resmen mütareke talebinde bulunmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya Fevkalade Komiserliklerinin Baştercümanları dün sabah saat 11'de Ankara Mümessili Hamit Bey'i aynı zamanda ziyaret ederek Anadolu'yu kâmilten tahliye etmek şartıyla,

⁹⁴⁴ **Vakit**, 20 Eylül 1922 (1338), Numara 1713, s 3.

Yunan Hükümeti tarafından mütareke talep edildiğinin en seri bir vasıta ile Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne iblâğını beyan etmişlerdir. Baştercümanlar Müttefikîn Mümessillerinin, bu müracaatta bulunurken sırf yeniden kan akmasına ve harabeye mâni olmak emelinden mülhem olduklarını ilave etmişlerdir. Bu talep Hamit Bey tarafından derhal Ankara'ya bildirilmiştir⁹⁴⁵.

b) Mütareke İçin Dört Şart

Ankara, 9 Eylül (Anadolu Ajansı):

Sulhperver ve kan dökülmesinden müteneffir bulunan milletimizin, ancak âtideki şerâitle mütarekeye razı olabileceği ve binaenaleyh, düşmanı kurtarmak isteyenlerin bu arzularımızın tahakkukunu şimdiden temin etmeleri lüzumunu dermiyân eylemektedir.

Evvela: Düşman bulunduğu bütün yerleri, bütün silah, mühimmat, erzak ve ordusu ile beraber bilâ-kayd ü şart teslim eyler.

Sâniyen: Şimdiden gerek Anadolu ve gerek Trakya'ya ait her türlü iddiadan feragat eder ve bütün bu yerlerin Türklük ve yalnız Türklüğün olduğunu kabul eyler.

Sâlisen: Üç seneden beri memleketimizde icra ettiği tahriplerin imarı ile Türk milletinin tahammül ettiği bütün masârifi bütün fedakârlıkları tazmin eder.

Rabian: Memleketin istilâsı esnasında memleketi tahrip ve ahalimize cebir ve şiddet istîmal etmiş olanların kâffesini, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin eline muhakeme edilmek üzere teslim eder.

Dün mütareke hakkında Anadolu'dan hiçbir cevap gelmemiştir. Ankara'nın mütareke hakkındaki cevabı, daha bir müddet tehhür edeceği zannedilmektedir. Bu tehhüre, mütareke hakkında devletler beyninde cereyan etmekte olduğu bildirilen müzakerenin henüz neticelenmemiş olmasını sebep olarak gösterilmektedir. Ankara Hükümeti, mütareke teklifine cevap vermek için hükümetlerin bu husustaki nokta-i nazarının tavzihe intizar edecektir⁹⁴⁶.

c) Son Vaziyet

Dün gelen ajans telgraflarında Trakya ile İstanbul'un hâkimiyet-i Osmaniye'ye iadesine karar verildiği, mütareke müzakeresinin Mudanya'da cereyan edeceği

⁹⁴⁵ **Vakit**, 8 Eylül 1922 (1338), Numara 1701, s 1.

⁹⁴⁶ **Vakit**, 11 Eylül 1922 (1338), Numara 1704, s 1.

musarrah ise de akşama kadar bu hususta Ankara Hükümeti'ne katî bir tebliğ vâki olmamıştır.

Trakya kıtasında Yunan işgalinin devamına meydan verildiği ve bu havalide bilfiil hâkimiyet-i Osmaniye'nin iadesine imkân bırakılmadığı takdirde, ordumuz muayyen hedef ve program dâhilinde harekât-ı askeriye devam ederek Trakya'ya doğru ileri harekâta bulunacaktır.

Dün gelen ajans telgraflarında Trakya'dan bahsedilirken, Cemiyet-i Akvâm'ın murakabesi altında Türk hâkimiyetinin iadeten teessüsü lehine karar verileceği hakkında bir kayıt mevcuttu. Türkiye Büyük Millet Meclis Hükümeti, Cemiyet-i Akvâm'ın anayurdumuzun bir cüz'ü olan bir kıta üzerinde murakabesini kabul edeceği müsteb'îd görülmektedir.

Trakya'da Cemiyet-i Akvâm'ın murakabesi veya herhangi ecnebi bir devletin muvakkaten olsun işgali, Türkiye'ce mevzubahis edilmediği gibi, ordumuzun doğrudan doğruya Trakya'ya dâhil olarak bilfiil idare-i Osmaniye'yi tesis etmesi için siyasî ve askerî hiçbir mahzur mevcut olmadığı kanaati mevcuttur.

Bu nokta-i nazardan ordumuzun (Yunanlılar tarafından bundan mukaddem esasen bîtarafılığı ihlâl edilmiş olan) İstanbul ve Boğazlar mıntikasından mürûr etmesiyle, bîtarafılığı iddia edilen bu havalinin bîtarafisine hâlel geleceği beyan edilmektedir.

Boğazların askerlikten tecrîdi meselesine gelince:

“Misak-ı Millî” programı, Boğazların serbestisi hakkında devletlere lazım gelen teminatı vermeyi kabul etmekte ise de Boğazlar ve Marmara sevâhilinin askerden tecrîdi meselesinde, Rusya ve Gürcistan da dâhil olduğu halde alakadâr olan bütün devletlerin iştirak ve kabulüyle takarrür edecek bir suret-i tesviyeden gayri bir teklifin kabulüne ihtimal verilemez.

Binaenaleyh, Boğazların iktisab edeceği şeklin müzakeresi esnasında, Türkiye'nin alakadâr olan müttefiklerinin de re'y ve mütalaasının alınmasında ısrar edeceği tabiidir⁹⁴⁷.

⁹⁴⁷ **Vakit**, 24 Eylül 1922 (1338), Numara 1717, s 1.

d) Paris Konferansı'nın Son Mukarrerâtı

Paris, 24 Eylül (Ajans Havas):

Şark hakkındaki konferans dün akşam hitâm bulmuştur. Konferans, Kuvâ-yı Milliye'nin bîtaraf mıntıkayı mürûr etmemesi şartıyla, Edirne de dâhil olduğu halde Meriç hududu ve bîtarafılığı Cemiyet-i Akvâm tarafından kontrol edilmek üzere, Boğazlar üzerinde Türk hâkimiyetinin tanındığını mutazammın olarak Mösyö Poincare, Lord Curzon ve Kont Sforza tarafından imza edilmiş müşterek bir davetiyenin derhal irsâline karar vermişlerdir⁹⁴⁸.

e) Ankara Hükümeti'ne Verilen Notanın Metni

“Üç Müttefik Hükümet, salâhiyet-i tâmmeyi hâiz bir mümessili Venedik'te veya sair bir mahalde vuku bulacak bir içtimaa bilâ-teehhür göndermeye muvafakat edip etmeyeceğini kendilerine işâr eylesini, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden rica ederler. Bu içtimaa Türkiye mümessilleriyle beraber, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunan murahhasları da davet edileceklerdir. Alâkadar Hükümetler tarafından tertibat-ı lâzıme alınır alınmaz, bu içtima vuku bulacaktır. İçtimanın gayesi, Türkiye ile Yunanistan ve Düvel-i Müttefika arasında bir muahede-i sulhiye-i katiyyenin müzakere ve akdi ile iştilal etmek olacaktır.

Üç Müttefik Hükümet bu fırsattan bilistifade, Türkiye'nin Meriç Nehri'ne ve Edirne'ye kadar Trakya'yı tekrar işgal etmesi arzusunu, leh-darâne bir surette telakki ederler. Yan şart ki, Ankara Hükümeti sulh müzakerâtının devamı müddetince, Düvel-i Müttefika tarafından muvakkaten bîtarafılığı ilan edilen menâtıka ordusunu sevk etmesin.

Üç Hükümet, konferansta mezkûr hudutların Türkiye'ye verilmesini maalmemnuniye müdafaa edeceklerdir. Esasen şurası mukarrerdir ki; muahdede, Türkiye ve komşularının menâfiini sıyânet, sulh ve müsâlemetin muhafazası için, bilâhare tayin edilecek bazı menâtıkın gayr-i askerî bir hale vaz'ı, Türk hâkimiyetinin muntazam ve muslihâne bir surette yeniden teessüsünün istihsâli ve nihayet Cemiyet-i Akvâm'ın himayesi altında olarak, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Boğaziçi'nin serbestisini ve ırkî, dinî ekalliyetlerinin emniyeti için muahdede bil-ittifak tedâbir ittihaz edilecektir. Zaten üç devlet, Türkiye'nin Cemiyeti Akvâm'a duhulünü memnuniyetle müdafaa edeceklerdir. Müttefik Devletler Muahede-i Sulhiye'nin mevki-

⁹⁴⁸ **Vakit**, 25 Eylül 1922 (1338), Numara 1718, s 1.

i tatbika vaz'iyeti müteakib, Müttefik kıtaâtının derhal İstanbul'dan çekileceği yolunda geçen Mart ayı zarfında verilen teminatı tahdîd etmek hususunda müttehittirler.

Üç Hükümet, konferansın küşadından evvel Türk ve Yunan memurîn-i askeriyesi ile bil-italaf Müttefik Hükümetler generalleri tarafından tespit edilecek olan bir hat üzerine, Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını istîmal edeceklerdir. Bu müdahale mukabilinde Ankara Hükümeti, ne konferanstan evvel ve ne konferans esnasında muvakkat bîtaraf ilân olunan mıntıklar dâhiline asker göndermemeyi, ne Boğazlar ve ne de Marmara Denizi'ni geçmemeyi taahhüt edecektir. Yukarıda mevzubahis olan hattı tayin ve tespit için, Mustafa Kemal Paşa ile Müttefik Generaller arasında Mudanya veya İzmit'te derhal bir içtima akdedilebilecektir. Müttefikîn Hükümetleri, müracaatlarının sem'-i itibara alınacağına ve bütün medenî insanîyetin hâhiş-kâr olduğu ve sulhun teessüsü hususunda müttefikleriyle olduğu Türkiye ile de teşrik-i mesai edeceklerine kaviyyen kâni'dırlar"⁹⁴⁹.

Paris, 23 Eylül 1922

Poincare

Curzon

Sforza

f) *Bîtaraf Mıntıkada Bir Hadise ve İngiliz Kumandanının Bir Tebliği*

Birkaç günden beri, bîtaraf mıntıka etrafında görülmekte olan sükûnetin nihayet ihlâl edilmiş olduğunu, dün şehrimize gelen ve resmen teyyüd etmiş olan haberlerden anlaşılmaktadır. Dört gün evvel, Çanakkale kasabası ile Kumkale arasında bulunan Erenköy'e ve Pazartesi günü de Biga'ya süvari kıtaâtımız vâsıl olmuştur. Bîtaraf mıntıka hududunun geçilmesi üzerine, Çanakkale'de bulunan İngiliz İşgal Kıtaâtı Kumandanlığı tarafından Biga ve Erenköy'ün tahliyesi talep olunmuş ise de, ordumuz tarafından henüz hiçbir cevap verilmemiştir.

Dün öğleden sonra saat birde alınan haberde, kıtaâtımız el-ân işgal ettikleri bu iki mevki muhafaza etmekte oldukları te'yîd edilmekte idi. Erenköy sahile hâkim bir sırt üzerinde, sahilden bir iki kilometre mesafede bir Rum köyü ise de, Harb-i Umumî'de tamamen harap olmuştu. Çanakkale'den üç saat mesafede kâin olup, Çanakkale'ye bir şose ile merbûttur.

Bu mevkiilerin tarafımızdan işgali, Müttefik Devletler tarafından Millî Ordu'nun bîtaraf mıntıka hududunu tecavüz etmemesi hakkında izhâr edilen arzudan ve iki gün evvel Ankara Hükümeti'ne tebliğ edilmiş olan notadan evvel olup olmadığı malum

⁹⁴⁹ **Vakit**, 25 Eylül 1922 (1338), Numara 1718, s 1.

değildir. Çünkü Müttefik Devletlerin notasının İzmir'e Pazartesi günü (25 Eylül) sabah saat onda vâsil olduğu anlaşılmıştır. Erenköy dört gün evvel işgal edilmiş olduğundan, ordumuzun bu hareketinin notaya rağmen vâki olduğu iddiası vârid değildir. Pazartesi günü işgal edilmiş olan Biga üzerindeki harekât-ı askeriye de, ne maksada matûf olduğuna dair henüz sarîh bir malumat alınmamıştır. İşgal keyfiyeti bilâ-hadise ve müsâdemesiz vâki olmuştur⁹⁵⁰.

g) Çanakkale Havalisinde Kıtaâtımızın Harekâtı Devam Ediyor

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile İngiliz Kuvâ-yı İşgaliye Başkumandanı General Harrington arasında teati edilmiş olan muhaberattan da anlaşılacağı üzere, tarafeynden hiç biri müsellağ bir ihtilafa meydan vermek arzusunda değildir. Bununla beraber vaziyet el-ân şekl-i katiyyeti iktisâb etmemiştir. Bu sebeple ordumuz, İngiltere devleti ile bir ihtilafa meydan vermeksizin malum ve muayyen olan programı dairesinde harekâtına devam edecektir.

Çanakkale'yi ihata eden bîtaraf mıntıkadaki kuvvete, Pazartesi sabahı iki bin kişilik bir Türk süvari alayı ile takviye edilmiştir⁹⁵¹.

h) Bîtaraf Mıntıkada Hakkında Muhaberât

Bîtaraf mıntıkada hakkında üç günden beri Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile General Harrington arasında bazı telgraflar teati edilmiştir. Bu telgrafları derc ediyoruz. General Harrington tarafından 26 Eylül Salı günü Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine âtideki telgrafnâme keşide edilmiştir:

İzmir'de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

“Süvarilerinizin Erenköy ve Biga'nın garbından geri çekilmeleri hususunda sizinle derhal muhaberâta girişmesini Hamit Beyden rica ettim. Hadisâtın ictinâb etmeyi son derece arzu etmekte olduğumdan, müzakerâtın neticesine kadar kıtaâtınızı bîtaraf mıntıkada haricine çekmenizi rica ederim”.

26.9.338

General Harrington

General Harrington'un bu telgrafnâmesine dün Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından âtideki cevap gönderilmiştir:

⁹⁵⁰ **Vakit**, 27 Eylül 1922 (1338), Numara 1720, s 1.

⁹⁵¹ **Vakit**, 29 Eylül 1922 (1338), Numara 1722, s 1.

“İstanbul'da bulunan General Harrington'a,

Bîtaraf bir mıntıkanın şimdîye kadar Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile alâkadar hükümât arasında takarrür ettirilmiş olduğundan haberdar değilim. Süvarilerimizin ve kıtaâtımızın harekâtı, mağlup Yunan ordusunun harekât-ı takibiyesinden ibarettir. Malûm-i Devletleridir ki, Anadolu'yu baştanbaşa tahrip ve ihrâk etmiş ve yüz binlerce nüfusu melce'siz ve gıdasız bırakmış olan Yunan ordusu, Trakya'da bir taraftan aynı mezalime devam ve diğer taraftan her geçen günden istifade ederek yeniden teşkilâta ikdâm etmektedir. Yunan kuvâ-yı harbiyesinin, bir mıntıka-i bîtarafî kuyûdu altında bulunmadığına en yakın bir misal olarak, 23-9-338 zevalde Yunan tayyarelerinin Ezine civarında Türk toprağında faaliyet-i harbiyede bulduklarını ve Yunan donanmasının daha 25 Eylül'de bile İstanbul limanında demir atmış olduğunu zikredebilirim.

Hadisât vukuuna meydan vermemeye bizim gayretimiz ciddî ve samimîdir. Çanakkale'deki Britanya kıtaâtı tarafından Erenköy ile Çanakkale arasında arazimiz üzerinde tahribat yapılmış, Çanakkale kasabamız civarında binaların hedmi, bize ait olan esliha ve mühimmatın imhası, kıtaâtımız civarında top ve bomba endahları, bizi Yunan ordusuna îsâl eden demiryolu üzerinde tahkimat yapılmakta olması ve bu tahkimatta ahali-i İslâmiye'nin çalıştırılması gibi harekâtın esbâbını anlamakta cidden duçâr-ı müşkilat oluyoruz.

Türk milletinin Boğazların serbestîsine riayet etmiş olduğunu bu vesile ile de tezkâr eder ve samimi olarak netâyic-i müsbete ümid ettiğimiz müzakerât-ı karibeye kadar su-i tefekkür husulüne manî olacak vaziyet ihdasını, Zât-ı Devletlerinden rica ederim”⁹⁵².

İzmir, 26 Eylül 338
Başkumandan Mustafa Kemal

i) *General Harrington'dan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Cevap*

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin dünkü telgrafnâmesine Sir Harrington tarafından âtideki cevabnâme gönderilmiştir:

“Telgrafnâmenizi aldım. Müttefiklerce talep edilen bîtaraf mıntıka hakkında su-i tefekkür mevcut olduğunu ilk defa olarak işitiyorum. Bu münasebetle nazar-ı dikkatinizi şu nokta üzerine celb ederim ki, geçen sene İzmit kumandanınız ile bizim kumandanımız, Yarımca'da bîtaraf mıntıka hududunu beraber tayin ettiler. Hedef ve

⁹⁵² **Vakit**, 29 Eylül 1922 (1338), Numara 1722, s 2.

maksadınızın Yunan Ordusu olduğunu anlıyorum. Mamafih onlar ne sizin tehdit ettiğiniz mıntıkada bulunuyorlar, ne de oradan geçmişlerdir.

Delâilinize sıra ile cevap vereyim: Yunanlılar Ezine civarına hiçbir vakit tayyare getirmemişlerdir. Yunan gemileri de İngiltere'nin kuvvetli tesirâtı neticesi olarak bugün İstanbul'dan çekilmişlerdir. İngilizlere karşı ithâm ettiğinize gelince: Beynelmilel Terk-i Teslîhât Komisyonu tarafından bir takım tahribât icra edilmiştir. Bundan maada, askerî tedâbir-i ihtiyâtiden olmak üzere bir takım ufak tahribatta da bulunulmuş ise de, bu hususta tahkikat yapmaktayım.

Sâniyen, toplar tabiye edilmiş ise de, bunlar tarafından hiçbir vakit sizin kıtaâtınıza karşı ateş açılmamıştır. Ve ba'demâ dahi benim emrim olmaksızın açılmayacaktır. Benim arzum, askerlerinizle müsâdemâttan ictinâb etmektir ve öyle zannediyorum ki gösterdiğim sabır samimi olduğuma sizi ikna edebilecektir. Boğazların serbestisi hakkındaki resmî beyanâtınızı memnuniyetle kaydederim.

Serîan müzakerâta girişmek hususundaki arzuza ben dahi iştirak ederim. Ve öyle zannediyorum ki, müzakerât-ı mezkûre cihanın arzu ettiği saha müncerr olacaktır.

Herhangi bir hadiseye meydan vermemek üzere, Çanakkale ve Boğazlarda kıtaâtımı tehdiye matûf her nevi teşebbüsten sarf-ı nazar etmenizi suret-i ciddiyede tekrar rica ederim. Aramızda ihtilaf zuhur ettiği takdirde, arzu ederseniz tarafeynce tayin edilen bir mahalde görüşmeye hazır olacağım.

Bu fırsattan bilistifade İngiltere namına size beyan ederim ki, bana gönderilen yeni kıtaât, son tebliğimde neşrettiğim gibi sırf sulhun menfaati için gönderilmiştir. Şu halde askerlerime karşı herhangi bir taarruz icra etmek niyetinde bulunmadığınızı sizden işitmek benim için büyük bir tesellidir"⁹⁵³.

Müttefikîn İşgal Ordusu ve İngiliz Kıtaâtı Kumandanı
Sir Charles Harrington

j) *Dersaadet'te General Harrington Cenapları Tarafından Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Cevap*

“Amiral Domenil ve General Pelle vasıtasıyla gönderdiğiniz tahrirâtı aldım. Harekât ve hadisât-ı husumetkârânenen ictinâb etmek arzusunda bulunduğunuz hakkında verdiğiniz teminattan dolayı teşekkür ederim. Karîben akdedilecek Generaller Konferansı'nda işleri halledeceğimiz hakkındaki ümidinize iştirak ederim. Aynı zamanda bu sırada kıtaâtınızı benim kıtaâtımdan emin bir mesafeye çekmenizi sizden

⁹⁵³ **Vakit**, 1 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1724, s 1.

ehemmiyetle talep etmeliyim. Bunun için Çanakkale'deki kumandanımla görüşüp bir hadisenin önünü alabilecek muvakkat bir hattın tesbiti için bir general veya ümerâdan bir zâbiti tayin etmenizi teklif edeceğim. Bu hat, Müttefikîn mümessil-i siyasilerinin ilan ettikleri ve Karabiga'dan Biga – Bayramiç – Ezine hattını ilgâ edecek değildir. Teklifim, her ikimizin de arzu ettiğimiz vecihle, hadisâtın önünü alacak bir emniyet hattı tesis etmekten ibarettir”⁹⁵⁴.

Müttefikîn İşgal Ordusu ve İngiliz Kıtaâtı Kumandanı
Sir Charles Harrington

k) Mustafa Kemal Paşa'nın Son Telgrafı

Başkumandanımız İstanbul'daki tazyikâttan bahsettikten sonra diyor ki: “İngiliz kıtaâtı, Fransız ve İtalyanlar gibi Asya sahilinde çekilmedikçe kıtaâtımız mevkillerini muhafaza edecektir”.

Bîtaraf Mıntıka hakkında General Harrington'un son telgrafnâmesine Başkumandanımız tarafından gönderilen cevabî telgrafnâmenin sureti şudur:

“General Cenapları,

“27 Eylül 338 tarihli telgrafnâmenizi almakla şerefyâbım. Trakya'da ikâ' edilmekte olan fecâyî' ve mezâlîmden dolayı ne derece müteessir olduğumuzu suhûletle tasavvur edebilirsiniz. Vaziyet-i askeriye üzerinde haiz-i tesir olan Yunan donanmasının İstanbul'dan uzaklaştırıldığı keyfiyetine gelince, bunun bir daha avdet etmesine müsaade edilmeyeceğine dair bir delil arzu etmekteyiz.

Ümit etmek isterim ki, kuvâ-yı işgaliye tarafından İstanbul ahalisine tatbik edilmekte olan fevkalâde tedâbir-i tazyikiyeyi ve Anadolu limanlarına seyr ü sefer etmek hususundaki memnûiyetleri lâğvedeceksiniz. İstanbul'da tatbiki tasavvur ve Çanakkale'de tatbik edilen tahribata gelince: Emlâkı tahrip etmek gayr-i meşrû bir harekettir. Bizim muvafakatimiz olmaksızın verilen bir tarafı iltizam eder şekildeki mukarrerata rağmen, esliha ile mühimmat dahi, suret-i meşrûada bize aittirler.

Yeni su-i tefehhümlerden ictinâb edilmek maksadiyle, yeni tedâbirden olmak üzere buldukları yerlerde tevakkuf etmeleri ve her hangi bir hadiseye meydan vermekten ictinâb eylemeleri için Çanakkale cephesindeki kuvvetlerimizin kumandanlığına emir verdim. Fransızlar ile İtalyanlar gibi, sizin dahi Asya sahilinde bulunan kıtaâtınızı geri çekmeğe hazır olduğunuz takdirde, Boğazlar sahilinde bulunan

⁹⁵⁴ **Vakit**, 1 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1724, s 1.

kıtaâtımıza, yavaş yavaş geri çekilmeleri ve yalnız idare-i mülkiye ile polis teşkilâtını tanzim etmekle iktifa etmeleri hususunda emir vermeğe hazırım.

Büyük Millet Meclisi ile doğrudan doğruya temasta bulunmak üzere Ankara'ya avdet ediyor isem de, sizinle görüşmek şerefine nail olmak üzere ilk fırsattan istifade edeceğim⁹⁵⁵.

Başkumandan Mustafa Kemal

1) *Trakya ve Çanakkale Havalisinde Son Vaziyet*

Mevsûk menâbi'den aldığımız malumata nazaran son vaziyet şu suretle telhîs edilebilir:

1. El-yevm bütün enzâr-ı dikkat Trakya üzerine teveccüh etmiştir. Yunan kıtaâtında kuvve-i maneviye namına hiçbir şey kalmamıştır. Yunan neferleri silahlarını satmakta ve bazen atıp kaçmaktadır. Ahiren ahali ile Yunanlılar arasında, Istranca ilerisinde ve Saray civarında iki müsâdeme vukua gelmiş ve Yunanlılar telefât vererek kaçmışlardır. Son günler zarfında birtakım Bulgar çeteleri görünmektedir. El-yevm Trakya'da külliyetli miktarda esliha ve bomba bulunduğundan her an pek mühim vakayı tahaddüs etmesi muhtemeldir.
2. Çanakkale'de vaziyette tebeddül yoktur. İngilizler bir miktar tayyare kıtaâtı göndermişlerdir. Türk ve İngiliz kıtaâtı arasındaki münasebât azamî derecede dostânedir. (İki satır tayyedilmiştir.) İngiltere, ahvâle göre munasip gördüğü tarzda hareket etmek için General Harrington'a salâhiyet vermiştir⁹⁵⁶.

20- *Mudanya Mtarekesi Sürecindeki Haber ve Yazılar (2-12 Kasım 1922)*

a) *Ankara Hükümeti Müttefikleri Mudanya Konferansı'na Davet Etti*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından Müttefik Devletlere verilen bir notada, mütehasıs-ı askerîlerinin içtimai ile devletler, Mudanya'da akdedilecek olan konferansa davet edilmişlerdir. Bu konferansta Şarkî Trakya hudutlarının tayin ve tahdîdi ile Trakya'nın tahliye ve bize teslimi hakkında müzakerât cereyan edecektir. Notada konferansın yarın içtimai teklif edilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ankara'da bulunduğu için, Türkiye İsmet Paşa tarafından temsil edilecektir. Konferansta Fransa Hükümeti namına Kuvâ-yı İşgaliye

⁹⁵⁵ **Vakit**, 1 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1724, s 1.

⁹⁵⁶ **Vakit**, 1 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1724, s 1.

Kumandanı General Charpy, İtalya namına General Monbelli, İngiltere namına da General Harrington hazır bulunacaklardır. Ankara'nın İstanbul mümessili Hamit Bey de konferansa iştirak edecektir.

Hükümetin Müttefik Devletleri Mudanya Konferansı'na davet notası, İzmir'de Mösyö Franklin Bouillon'e tevdi edilmiş ve dün sabah telsiz telgrafla Hamit Bey'e gönderilmiştir. Nota bugün İtilaf Devletlerinin şehrimizdeki Fevkalade Komiserlerine tebliğ edilecektir. Konferans mukarreratı bilahire Yunanistan'a tebliğ edilecektir⁹⁵⁷.

b) Mudanya Murahhaslarımız

İzmir, 1 Teşrîn-i evvel (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Mudanya Konferansı'na iştirak etmek üzere Garp Cephesi Kumandanı İsmet, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi ve Refet Paşalar İzmir'den Mudanya'ya müteveccihen hareket etmişlerdir⁹⁵⁸.

c) Mudanya Konferansı Bugün On Birde İçtima Ediyor

Mudanya Konferansı bugün saat on birde ilk içtimamı akdedecektir. Konferansta Müttefik Devletleri temsil edecek olan General Harrington, General Charpy, General Monbelli ile Mösyö Franklin Bouillon bugün saat beşte birer sefine-i harbiye ile Mudanya'ya müteveccihen hareket edeceklerdir. Müşavir-i siyasi sıfatıyla konferansta hazır bulunacak Hamit Bey de, Fransız heyetini hâmil olan kruvazör ile Mudanya'ya gidecektir. Hamit Bey'in maiyyetinde Hilal-i Ahmer Üserâ Şubesi Müdürü Safvet ile kâtabi Lütfullah Beyler ve daktilograf Nebahat Hanım bulunmaktadır.

Konferansta Türkiye'yi temsil edecek olan İsmet Paşa, dünden beri Mudanya'da bulunmaktadır. İsmet Paşa'nın şahsında tecemmu' etmiş olan birçok meziyetlerden sarf-ı nazar edildiği halde bile, Trakya hudutlarının tayin ve tesbitinde en salâhiyetdâr bir recül-i askerî olduğu beyan edilmektedir. Balkan Harbi'ni müteakib İstanbul'da içtima eden konferansta henüz binbaşı rütbesinde bulunan İsmet Bey, mütehasıs-ı askerî olan Cemal Paşa'nın maiyyetinde bulunmuş ve Trakya'nın hudutlarının tayini esnasında cereyan etmiş olan müzakerâta iştirak etmişti. Trakya hudutlarının tayini bahsinde nazar-ı dikkate alınacak nokta, Edirne ve İstanbul'un müdafaasının temini olduğundan, bu cihetlerin İsmet Paşa tarafından hakkıyla takdir edileceğinden şüphe yoktur.

⁹⁵⁷ **Vakit**, 2 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1725, s 1.

⁹⁵⁸ **Vakit**, 3 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1726, s 1.

Haber alındığına göre Mudanya Konferansı uzun müddet devam etmeyecektir. Çünkü Mösyö Franklin Bouillon ile Ankara’da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri arasında cereyan eden müzakerât neticesinde, Trakya’nın suret-i tahliyesi ile bize teslimi hakkındaki nikat-ı esasiye tayin ve tespit edilmiştir. Devletlerin bu husustaki nokta-i nazarları, Mösyö Franklin Bouillon tarafından Fevkalade Komiserler ile Müttefik Devletler Müttehassıs-ı Askerîlerine izah edilmiş olduğundan, Mudanya’da uzun uzadıya müzakerât cereyanına lüzum kalmayarak, takarrür etmiş olan esasât yeniden bir ihtilafa meydan vermeksizin imza edilecektir. Heyetin uzun müddet Mudanya’da kalmayarak bu akşam şehrimize avdet etmesi kaviyyen me’ûldür⁹⁵⁹.

d) *Mustafa Kemal Paşa’dan İstanbul Ahalisine*

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir’den ayrılamadan evvel, Başmuharririmiz kendilerini ziyaret etmiş ve İstanbul ahalisine kendilerinden ne gibi bir haber götürebileceğini sormuştur. Başkumandan Paşa Hazretleri şu sözleri söylemişlerdir:

“İstanbul’a bizden çok çok selâm... Yakında birbirimizi der-âguş ederiz. Âmâl-i Milliye dâhilinde sulh istihsâl edilecektir, istihsâli yakındır. Her şeyde orduyu istimâle lüzum yoktur. Artık bütün cihan bizimle beraberdir. İnsaniyet bizimle beraberdir. İngiliz milletinin akl-ı selimi bizim tarafımızdadır. Hatta şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı Garp ricâli bile nihayet hakikati görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır”⁹⁶⁰.

e) *Mudanya Konferansı’nın İlk İçtima ve Protokol Hakkında İtilaf Husulü*

Konferans hakkında tebliğ:

Evvelce bildirildiği vechle dün sabah Mudanya’da Müttefikîn Generalleri ihzarî bir içtima akdetmişlerdir. Bu içtima protokolün süresini tanzime müncerr olmuştur. Ba’dehu Müttefikîn Generalleri saat üçte İsmet Paşa’ya mülâki olmuşlardır. Müttekabil temayülât itilaf-ı mürurâne sayesinde meselenin esasını teşkil eden mevâddın ekserisi hakkında bilâ-müşkilât itilaf hâsıl olmuştur. Akşam saat sekizde nihayete eren içtima, bu sabah saat onda tekrar akdedilmiştir. Her iki içtima arasında güzerân olan müddet zarfında Müttefikîn Generalleri arasında, Osmanlı murahhasının esasa taalluku olmayan itirazâtını tedkîk etmek üzere müdâvele-i efkârda bulunulmuştur.

⁹⁵⁹ **Vakit**, 3 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1726, s 1.

⁹⁶⁰ **Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1727, s 1.

Dün sabah Yunanistan namına Sarıyanis ile Mazarakis'ten mürekkebe bir Yunan heyet-i askerîyesinin de Mudanya'ya muvâsalatına intizar ediliyordu. Yunan askerî heyeti, bazı noktalar hakkında mütalaaları istimâ edilmek üzere Mudanya'ya çağrılmışlardı. Yunan heyet-i askerîyesi, salâhiyet-i vasiayı hâiz olmadığından Konferans mukarrerâtını doğrudan doğruya kabul ve red hakkında katî beyanatta bulunamayacakları zannedilmektedir.

Yunanlıların bu hususta Atina'dan talimat talep etmek üzere mühlet talebinde bulunmaları ve bu yüzden Konferansın Cuma veya Cumartesi gününe kadar devam etmesi de muhtemeldir⁹⁶¹.

f) *Bir Noktadan Başka Her Noktada Mutabakat Vardır*

Muhabirimizin dünkü Perşembe içtimainın hitâmından sonra gönderdiği habere göre, Konferans yarına tehir edilmiştir. General Harrington, General Charpy ve İtalyan Heyeti, Fevkalade Komiserlerle temas için dün akşamüzeri İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'da lazım gelen talimatı aldıktan sonra avdet edecek ve Konferans bugün saat iki buçukta tekrar içtime edecektir.

Konferans heyeti pek mühim bir noktadan başka, her nokta üzerinde mutabık kalmıştır. Hükümet-i Milliye'miz Trakya idaresinin tamamıyla bize terk edilmesini ve lüzumu miktarda da jandarma bulundurmamızı zarurî görmektedir.

Hükümet-i Milliyemiz, Müttefikleri sulh şerâitinin tespiti için 20 Teşrîn-i evvel'de İzmir'de bir konferans akdine davet etmiştir.

Hükümet-i Milliye'mizin nokta-i nazarı şudur: Devletler verdikleri notada, Trakya'yı Yunanlılardan tahliye ile bize iadeye tavassutta bulunacaklarını vaat etmişlerdi. Hâlbuki şimdi Yunanlılardan tahliye etmekle beraber bize iade etmiyorlar, kendi idarelerini tesis ediyorlar. Hükümet-i Milliye'nin nokta-i nazarına göre bu evvelce verilen vaade muhalif bir hatt-ı harekettir.

Hükümet-i Milliyece bu nokta pek ehemmiyetli telakki edilmektedir. O kadar ehemmiyetli telakki ediliyor ki, kabul edilemediği takdirde konferansın tamamen akîm kalması ihtimali kuvvetlidir. Konferans akîm kaldığı takdirde, harekât-ı harbiyeye derhal mübaşeret edileceği muhtemel addedilmektedir⁹⁶².

⁹⁶¹ **Vakit**, 5 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1728, s 1.

⁹⁶² **Vakit**, 6 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1729, s 1.

g) Müttefik Devletlere Cevabî Notamız

Hükümet-i Milliye'nin Müttefik Devletlere cevabî notası, dün öğle vakti İstanbul telgrafnâmesine gelmiştir. Ankara'nın İstanbul mümessili Hamit Bey Mudanya'da bulunduğundan nota, Hamit Bey namına Hikmet Bey tarafından dün akşam Müttefik Devletlerin şehrimizdeki Fevkalade Komiserlerine tevdi edilmiştir. Notanın mütercem metni şudur:

“Fransa Başvekili ve Hariciye Nâzırı Mösyö Poincare, İngiltere Hariciye Nâzırı Lord Curzon of Kedleston, İtalya Hariciye Nâzırı Mösyö Şanzer Cenaplarına;

(Ankara, 4 Teşrin-i evvel 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Üç Müttefik Devletle 23 Eylül tarihiyle kendisine göndermek lütfünde buldukları notadan dolayı arz-ı teşekkür eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu notanın mülhem olduğu ruhu, yani Hükümet-i müşarünileyhanın istiklâl mücadelesine başladığı andan itibaren, hiçbir zaman ilandan feragat etmediği gayeleri, bu kadar mükemmel surette tetabuk eden adil ve devamlı bir sulh arzusunu tamamıyla takdir eder.

Biri hal-i hazırdaki vaziyet-i askeriye, diğeri sulh muahedesi akdi için müzakerât icrası olmak üzere, nota iki nevi hadisâtı istihdâf eder. Vaziyet-i askeriye hakkındaki nokta-i nazarımız, 29 Eylül 1922 tarihli notamızla işâr edilmişti: Bu notanın neticesi olan Mudanya Konferansı, ayın 3'ünde içtima etmiştir. Şüphesizdir ki bu konferansın mukarrerâtı, vâziul-imza devletler tarafından bittamamiha tatbik edilecektir.

İkinci noktaya gelince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, gayesi Türkiye ile Yunanistan ve Müttefik Devletler arasında katî sulh muahedesini müzakere ve akdetmekten ibaret olan bir içtima, mümessillerini göndermeyi kemâl-i müsâraatle kabul eyler. Müttefik Devletler, notalarında konferansın başka bir şehirde içtima edebileceğini kabul edebiliyorlar. Hükümet-i metbûam bu imkândan bilistifade sulh müzakerelerinin daha ziyade teshîl ve tesrîf edilmiş olacağını nazar-ı dikkate alarak, içtima mahalli olmak üzere İzmir'in tayinini pek faideli addeder. Binaenaleyh konferansın İzmir'de mâh-i cârinin 20'sinde içtimamı teklif eyler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, mezkûr konferansa davet edilen hükümetler hakkında âtideki mütalaanın der-miyânını lâzımeden addeder. Dört büyük devletten ve Yunanistan'dan maada yalnız iki devlet yakında vâki olacak içtima med'û bulunuyorlar. Bundan şu netice çıkar ki, bu davet mezkûr devletlere muharip oldukları için değil, fakat Türk sulhunda halledilecek olan bazı meselelerde hassaten alakadâr

addedildikleri için gönderilmiştir. Bu mahiyeti hâiz olan yegâne mesele, Boğazların müstakbel tarz-ı idaresi olduğu cihetle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, mevzubahis olan iki devlet müstakbel konferansa davet edildikleri halde, sırf Bahr-i Siyah'taki sahillerinin tarz-ı teşkili itibariyle bile, bu tarz-ı idarenin tesbitinde büyük alakaları olan Rusya Ukrayna ve Gürcistan Hükümetlerinin unutulmuş görünmesini hayretle müşahede etmekten men-i nefis edemez.

Esasen şüpheden âzâdedir ki, ancak bu Cumhuriyetlerin bâlâda mezkûr tarz-ı idarenin tanzimine iştirakleri, bu tarz-ı idarenin daha devamlı olmasına ve her türlü esbâb-ı ihtilafın bertaraf edilmesine medâr olacaktır. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Üç Müttefik Devlet tarafından evvelce davetleri takarrür etmiş olan iki devlet gibi, bu devletlerin de mukarrer konferansa davet edilmelerini hassaten teklif eyler. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu davetin içtimaı yakın olan konferanstan evvel gönderileceğini ümit eder.

Hükümet-i metbûam, Trakya üzerindeki nâ-kâbil itiraz haklarının tasdikini memnuniyetle karşılar ve bu münasebetle Müttefik Devletlere teşekkürâtını arz eyler. Gerek İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin masûniyetini temin şartıyla Boğazların serbestîsi, gerek Türkiye'nin istiklâl ve hâkimiyeti ve gerek Şark'ta sulh ve sükûnetin bilfiil tesisi icabâtıyla kâbil-i telif olacak surette ekalliyetlerin muhafaza-i hukuku, bizim tarafımızdan dahi arzu edilmekte olduğundan, bu hususta esas itibariyle aramızda bir ihtilaf mevcut değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Üç Müttefik Devlet'e kendisinin Cemiyet-i Akvâm'a kabulü için vaat etmek lütfünde buldukları muavenetten dolayı arz-ı teşekkür etmekle beraber, bu bâbdaki nokta-i nazarını vakt ü zamanında bildireceğini ilave etmeyi vâcibeden addeder.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Makarr-ı Hilafet-i İslâmiye olan İstanbul'un Müttefikîn kıtaâtı tarafından tahliye edileceği hakkındaki teminatının tecdîdini büyük bir memnuniyetle kaydeder. Bununla beraber Hükümet-i metbûam, bu vaadin bir an evvel tahakkukunun nasıl bir sabırsızlıkla beklendiğini, Müttefik Devletlerin lazım geldiği derecede ehemmiyetle telakki ettiklerinden emindir. Müttefik Hükümetlerin notasının nihayetindeki müracaat, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni şiddetle mütehasis etmiştir. Devletler, meşrû matâlibi kabul edilecek bir Türkiye'nin, bütün cihan medeniyetinin intizar ettiği bir sulhun tesisi ve idamesi hususunda hâlis ve samimi muavenete muhakkak surette istinâd edebilirler. Düvel-i mezkûra, harbin açtığı yaraları sarmak için herkesin ifaya nefisini mecbur addetmesi

lazım gelen mesai-yi sulhperverânede, Türkiye’yi sadık ve refik bulacaklarından emin olabilirler”⁹⁶³.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili
Yusuf Kemal

h) Müttefik Generalleri Dün Avdet Etiler

Mudanya Konferansı’nın yirmi dört saatlik talik müzakeratı üzerine, İstanbul’a gelen Generallerle Mösyö Franklin Bouillon ve Hamit Bey, dün öğleden sonra İstanbul’dan Mudanya’ya müteveccihen avdet etmişlerdir.

Malum olduğu üzere Trakya’nın tahliyesinden başka teslimi ile 1913 hududunun temininden ibaret bir mühim nokta kalmış ve bir ay içinde teslimi için, İngiliz ve İtalyan Generalleri Hükümetlerinden mümessiller marifetiyle talimat almaya lüzum görmüştü. Evvelki gece sabaha kadar muhaberât ile geçmiş ve dün sabah dokuzda Müttefikîn Generalleri, İngiltere Sefareti’nde fevkalade bir içtima akdederek siyasî mümessillerle müdâvele-i efkârda bulunmuştur.

İki Generalin istediği talimat telgraf hatlarının meşguliyeti yüzünden biraz gecikmiş olduğundan, bu sebeple dün telsiz telgraf vasıtasıyla Mudanya’ya konferansın birkaç saat daha te’hir-i inikâdı rica edilmiştir.

Öğleden sonra saat dörde doğru General Charpy, Harrington ve Monbelli’yi hâmil olan zırhlı ile limanımızdan müfârekat etmişlerdir. Mösyö Franklin Bouillon ile Hamit Bey saat birde Dolmabahçe rıhtımında Fransız torpidosuna gitmişlerdir.

En son malumat, Konferansın dün akşam saat yedi ile dokuz arasında içtima ederek bugün sabaha kadar devam edileceği merkezindedir⁹⁶⁴.

i) İngiliz Karargâhından Verilen Malumat

İngiliz Karargâh-ı Umumisi’nden Mudanya Konferansı’na dair dün öğle üzeri şu malumat istihsâl edilmiştir:

1. Müttefikîn Generalleri dün akşam Mudanya’dan avdet etmişlerdir.
2. Konferans’ta müzakere edilen mesâilin ekserisi üzerinde itilaf hâsıl olmuştur.
3. Yalnız, Şarkî Trakya’nın Yunanlılar tarafından tahliyesi ve Türk idaresine teslimi hususunda henüz itilaf hâsıl olmamıştır. Generaller, bu hususta Fevkalade Komiserler vasıtasıyla kendi hükümetleriyle temasta bulunmak üzere İstanbul’a avdet ettiler.

⁹⁶³ **Vakit**, 6 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1729, s 1.

⁹⁶⁴ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1730, s 1.

4. Dün Fransa ve İngiltere Sefarethanelerinde, Fevkalade Komiserlerin iştirakiyle Generaller müzakerâta bulundular.
5. General Harrington, General Charpy ve General Monbelli bu akşam saat dokuzda yine Mudanya'ya avdet ederek Konferans müzakerâtına tekrar başlayacaktır.
6. Yunan Generali Mazarakis ve Sarıyanis Mudanya'da kalmışlardır. Yunan Heyet-i Murahhasası'nın diğer azası adı bir vapurla Atina'ya avdet etmişlerdir. Bunlar, Konferans müzakerâtını kendi hükümetlerine tebliğ edeceklerdir.
7. Çanakkale mıntıkasında Türk kıtaâtı, İngiliz kuvvetlerinden az bir mesafe geri çekilmişlerdir. İzmit bîtaraf mıntıkasında Kuvâ-yı Milliye, bîtaraf mıntıkaya tecavüzde bulunmamıştır. Yalnız bîtaraf mıntıkâ haricindeki Kandıra civarında süvari kuvveti müşahede edilmiştir⁹⁶⁵.

j) *Bir Süvari Müfrezemiz Şile'yi İşgal Etti*

Bîtaraf yâd olunan mıntıkâ hududu dâhilinde, dün küçük bir hadise zuhûr etmiştir. İzmit ve Adapazarı istikametinden gelen bir süvari müfrezemiz, Cuma günü akşamüzeri Şile'yi işgal etmiştir.

Şile, İstanbul Hükümeti'nin zîr-i idaresinde olup İngiliz kıtaâtının taht-ı işgalinde idi. İşgal keyfiyeti bilâ-hadise cereyan etmiştir⁹⁶⁶.

k) *Mudanya Konferansı'nda Evvelki Akşam Olan İctima*

Fransa Fevkalade Komiserliği'nin Tebliği (Dersaadet, 6 Teşrîn-i evvel):

Dün akşam Müttefikîn Generallerinin Mudanya'ya muvâsalatını müteakib, kısa bir celse akdedilmiş ve General Harrington, bir netice istihsâli için hükümet-i metbûası nezdinde bütün mesaisini sarf ettiğini beyan etmiştir. Ba'dehu müşarünileyh, Lord Curzon'un meseleyi halletmek maksadıyla Paris'e muvâsalat eylediğini haber vermiştir. General Harrington, İngiltere'nin kararının bugün ahzedileceğini ümit etmektedir.

General Monbelli, Fransa'nın mütalaasını kabul ettiğini ve münâzaun-fih nikat hakkında muvafakatte bulunacağını, hükümet-i metbûası namına beyan etmiştir.

Celse refedilirken yarın sabaha talik edilmiştir. Bugün için müsait ve katî bir suret-i tesviye ümit ediliyor.

⁹⁶⁵ **Vakit**, 7 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1730, s 2.

⁹⁶⁶ **Vakit**, 8 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1731, s 1.

İngiliz Karargâh-ı Umumisinin Tebliğ-i Resmîsi: Millî süvari ve piyade, İzmit cephesi bîtaraf muntıkayı tecavüz etmişlerdir.

Trakya meselesi bu sabah müzakere edilmemiştir. Fakat bu mesele Paris ve Londra'dan gelecek olan talimat-ı cedîdeye intizaren, saat beşte akdedilecek olan içtimain ruznâme-i müzakeresine dâhildir.

Ankara Hükümeti namına hareket eden İsmet Paşa, ber-vech-i âti maddenin Mudanya Mukavelenâmesi'ne idhâlini talep etmiştir:

“Türkiye bütün sivil üserâyı tahliye ettiği cihetle, Yunanlıların elinde bulunan sivil üserânın dahi tahliyesi lazım gelir; fazla olarak Yunanlıların elinde bulunan bilcümle Türk üserâ-yı askerîsi dahi hiçbir mukabele olmaksızın derhal serbest bırakılmalıdır”.

Müttefikîn Generalleri, sivil üserâ hakkında hükümet-i metbûalarına bir nota takdim etmişlerdir. Çünkü bu mesele Müttefikîn Generallerinin hakkında ittihaz-ı mukarrerâta salâhiyetdâr olmadıklarını zannettikleri bir meseledir.

Harp üserâsına gelince: Bu mesele iki muharip hükümet arasında müzakere edilmesi icâb eden bir mevzudur⁹⁶⁷.

1) *İngilizler Trakya'nın Bir Ay İçinde İadesini Kabul Etiler*

Paris, 7 Teşrîn-i evvel (Ajans Havas işâr ediyor):

Paris'te inikâd eden konferans üzerine Fransa ve İngiltere Hükümetlerinin iştirakiyle ber-vech-i âti karar metni ihzâr edilmiştir:

“Yunan kıtaâtının bir an evvel Meriç'in garbına çekilmeye davet edilmesine muvafakat hususunda Üç Müttefik Devlet itilaf etmişlerdir.

Şarkî Trakya'da tahliye edilen arazide Türk idare-i mülkiyesi ve jandarması teessüs edinceye kadar, Müttefikler yalnız tahliye ameliyesi icra edildiği esnada intizam ve asayîşi muhafaza edeceklerdir. Mezkûr idare-i mülkiye ve jandarmanın yerleşmesi bir ayı tecavüz etmeyecek ve Yunanlıların tahliyesinden sonra vuku bulacaktır. Bu müddetin hitâmında Müttefikîn kıtaâtı, Konferans devam ettiği müddetçe Meriç'in sağ sahilinde bir takım nikatı ve hâl-i hazırda buldukları mahalleri işgal etmekte devam edeceklerdir”⁹⁶⁸.

⁹⁶⁷ **Vakit**, 8 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1731, s 1.

⁹⁶⁸ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1732, s 1.

m) Konferans Müzakerâtı Hakkında Tebliğ-i Resmî

Mudanya Konferansı'nda cereyan eden müzakerât ber-vech- âti icmâl olunur:

Mudanya Konferansı, Yunan ordularını takip eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının tevkîf harekâtına mukabil, Şarkî Trakya'nın Edirne şehri de dâhil olmak üzere Meriç'e kadar tahliyesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimi esasî üzerine 2 Teşrîn-i evvel'de inikâd etmiştir.

3, 4 ve 5 Teşrîn-i evvel zevâline kadar cereyan eden müzakerât esnasında, Müttefikîn Generallerinin Meriç'e kadar Yunan ordusunun çekilmesiyle Trakya'nın Müttefikîn kontrolü ve işgali altında tutulması esaslarına riayet ettikleri anlaşılmış olduğundan, evvel-emirde Trakya'nın Türkiye'ye iadesi esasının Mudanya Konferansı tarafından tertibata mevzu-i kabul edilmesi Türkiye Büyük Millet Meclis murahhası tarafından bildirilmiştir.

Fransız murahhası General Charpy, Trakya'nın teslimi esasının kabulüne Fransa namına hazır ve salâhiyetdâr olduğunu bildirmiştir.

İngiliz ve İtalyan murahhasları, Konferansta Trakya'nın yalnız Müttefikîn tarafından işgal ve kontrolünü mevzubahis etmeye salâhiyetdâr olduklarını der-miyân ettiklerinden, müşarünileyhüma Hükümetlerinden yeni talimat almak üzere Konferans 5 Teşrîn-i evvel zevâline talik olunmuştur.

6 Teşrîn-i evvel saat 8.30'dan sonra Konferansın içtimasında General Monbelli, İtalya Hükümet-i Kraliyesi namına Büyük Millet Meclisi murahhasına yaptığı tebligatta, müzakerât esnasında Türkiye murahhası tarafından müdafaa edildiği vecihle; Müttefikîn notasında mezkûr Edirne şehrinin Meriç sağ sahilindeki tabyalar hattı ve Karaağaç dâhil olarak Türkiye'ye iadesi ve Büyük Millet Meclisi'nin ekalliyetlere ait hukuku temin edeceğine itimâd ederek, Trakya'dan Müttefikîn müfreze ve heyetlerinin teslimiyle beraber derhal işgalin ve bu suretle Şarkî Trakya'nın Sulh Konferansı'ndan evvel Türkiye'ye teslimi iktizâ edeceği fikrinde bulunduğunu resmen bildirmiştir.

Bunun üzerine Fransa murahhası Charpy, Fransa Hükümeti'nin bu hususta aynı esasları kabul etmiş bulunduğunu tekrar ve te'yid eyledi.

Yunanlıların, Anadolu ve Trakya'dan Yunanistan'a götürüp hapsedmiş oldukları münevverân ile ekser mahallerde her aileden bir azanın ve bazı köy ve mahallelerin tekmîl halkının şimdiden Yunanistan tarafından iadesi iktizâ edeceği, 4 Teşrîn-i evvel içtimasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti murahhası tarafından der-miyân edilmiş ve Konferans bu teklifi müsait bir surette telakki etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Yunanistan'a mensup bu kabîl-i gayr-i askerleri Türkiye'den arzu ettikleri yerlere gitmekte Anadolu'nun istirdâdını müteakib serbest bırakmış idi. 7 Teşrîn-i evvel içtimasında Büyük Millet Meclisi Murahhası, Yunanistan'da bulunan sivil üserânın ve üserâ-yı harbiyenin iadesi iktizâ edeceğini teklif etmiş ve Yunanistan'daki sivil üserânın hemen iadesi muhikk ve tabîi olduğu umumiyetle kabul olunarak, bu cihetin taayyün-i şekl itibariyle tedkîk ve üserâ-i harbiye hakkında da iltizamkârâne bir surette Hükümetler nezdinde âcilen teşebbüs yapılması takrîr olunmuştur.

İşbu tebliğ-i resmî 7 Teşrîn-i evvel saat sekiz buçuktan sonra yazılmıştır⁹⁶⁹.

n) *Konferans Müzakerâtının Tatili*

Mudanya Konferansı müzakeratı hakkında tebliğ-i resmî:

İngiliz Murahhası'na talimat vürûduna intizaren 8 Teşrîn-i evvel günü dahi Konferans içtima etmemiştir. Öğleden sonra General Harrington'dan Türkiye Murahhası'na gelen mektupta, Hükümetinden kendisine talimat geldiğini, fakat Paris'te yapılan mukarrerâta tevfikân Fransa ve İtalya Generallerine yeni talimat gelmemiş olduğu ve bunlara dahi talimat vürûduna intizaren Konferansın 9 Teşrîn-i evvele talîki zarurî bulunduğu tebliğ edilmiştir⁹⁷⁰.

o) *Yedinci Gün*

Bir haftalık intizardan sonra Konferans mühim bir celse akdetti. Bu sabah General Charpy ve Monbelli saat on birde karaya çıkarak karargâha geldiler ve İsmet Paşa ile müdâvele-i efkârda bulundular. Bu müdâvele-i efkâr saat biri yirmi geçene kadar devam etti ve henüz talimat tamamen vürûd etmemiş olduğundan, talimat gelmez içtima edilmesi ve bir an evvel müzakerâtın ikmâli takarrür etti.

Saat üçte Generaller zırhlının içinde bir içtima akdetteler. Üç buçukta Mösyö Franklin Bouillon karaya çıkarak İsmet Paşa ile bir müddet görüşmüştü. El-yevm halledilememiş olan ve talimat beklenen iki mesele vardır:

Birinci mesele Trakya meselesidir. Müttefikler Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliye edilmesini ve Edirne mıntıkası da dâhil olduğu halde Şarkî Trakya'nın Türkiye'ye teslimini kabul etmişlerdir. Yalnız, Yunan askeri tahliye ettikten sonra

⁹⁶⁹ **Vakit**, 9 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1732, s 1.

⁹⁷⁰ **Vakit**, 10 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1733, s 1.

Müttefiklerin Trakya'yı işgal etmeleri ve gönderilecek jandarma kuvvetinin mahdud olması noktasında ısrar etmektedirler.

İkinci mesele ise, bîtaraf mıntıka meselesidir. Müttefikler, Türk-Müttefikîn kıtaâtı arasında bir bîtaraf mıntıka tesisini talep etmektedirler. Bu iki meselede de henüz itilaf husûle gelmemiştir.

Bugün akşama doğru General Harrington'un yaverlerinden biri gelerek, Generallerin talimat aldıklarını ve saat altı buçukta karaya çıkacaklarını haber verdi. Filhakika cüz'î bir tehhürle saat yediye beş kala karargâha vâsıl oldular. Tam yedide Konferans müzakerâta başladı. Vaziyet, bu müzakerâtın Konferansın neticesi üzerinde icra-yı tesir edecek derecede hâiz-i ehemmiyet olduğunu gösteriyor.

Müzakere, General Harrington'un bir nutku ile başladı ve müteakiben Müttefiklerin müşterek teklifleri tebliğ ve tevdi edildi. Bu tebliğde, Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliyesi ve bîtaraf mıntıka mevzubahis olmaktadır. Müttefikler, Şarkî Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliyesini ve Türk idaresinin teessüsünü kabul etmektedirler. Ancak bu kıtanın Müttefikîn işgali altında bulunması ve protokolün imzasından 40 gün sonra işgal kuvvetlerinin Trakya'yı tahliye etmesi mevzubahistir. Trakya'ya gönderilecek jandarma kuvvetlerinin tahdîdi lüzumu da beyan edilmektedir.

Bîtaraf mıntıkaya gelince, askerimizin daha ileri gitmemesi ve bir hadiseye meydan vermemesi için tarafeynin muvafakatiyle bir hat tayini mevzubahis olmaktadır. Bir aralık Generaller bir harita getirerek, harita üzerinde müdâvele-i efkâr etmişlerdir.

İsmet Paşa, Müttefiklerin teklifini Büyük Millet Meclis Hükümeti'ne tebliğ ederek alacağı cevaba göre hareket edeceğini, binaenaleyh müzakerâtın yarın akşam saat beşe talîkini rica etti. Bunun üzerine müzakere Salı günü saat beşe talik edildi ve müzakereye nihayet verildi.⁹⁷¹ (Enis Tahsin).

p) Yunanistan Trakya'nın Terkini Kabul Ediyor

Reis-i Nuzzâr Mösyö Krokidas, Yunan Hükümeti'nin Düvel-i Müttefika tarafından Şarkî Trakya'nın Türkiye'ye iadesine dair ittihâz edilen kararı kabul eylediğini ve Mudanya'da Yunan Murahhası'na bu meâlde talimat gönderildiğini beyan etmiştir⁹⁷².

⁹⁷¹ **Vakit**, 11 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1734, s 1.

⁹⁷² **Vakit**, 11 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1734, s 2.

r) *Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan Beyninde Mukavele-i Askeriye*

Müttefik Devletler tarafından 23 Eylül 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 29 Eylül 1922 tarihinde Düvel-i Müttefika'ya îtâ ettikleri nota ahkâmına tevfikân Müttefikîn Generalleri:

Büyük Britanya Hükümeti namına General Harrington, İtalya Hükümeti namına General Monbelli, Fransa Hükümeti namına General Charpy, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına İsmet Paşa ve Yunanistan Hükümeti namına General Mazarakis arasında 3 Teşrîn-i evvel tarihinde ve teâkub eden günlerde Mudanya'da içtimaları akdedilmiştir. Düvel-i Müttefika, Şarkî Trakya'nın Edirne dâhil olduğu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimine karar verdiklerinden bu Konferansın gayesi şundan ibarettir;

1. Yunan kuvvetlerinin Şarki Trakya'dan gerisine çekilmeye davet edilecek hattı tasrîh etmek,
2. Yunan kuvvâ-yı askeriyesi ve idare-i mülkiyesinin işbu araziye suret-i tahliyesiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti idare-i mülkiye ve jandarmasının mezkûr araziye suret-i ikamesini tayin etmek,
3. İşgal devresinde bu havalide intizam ve emniyet-i umumiyenin idâmesi maksadiyle kontrol temin etmek.

Murahhaslar nikat-ı âtîde ittihâd etmişlerdir:

1. İşbu Mukavelenâme'nin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren, Türk ve Yunan kuvvâ-yı askeriyeleri arasında muhâsemât tatil edilecektir.
2. İşbu Mukavelenâme'nin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren, Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı, Adalar Denizi'ndeki munsabından Trakya ile Bulgaristan hududunu geçeceği noktaya kadar Meriç'in sol sahilini teşkil eder.
3. Sulhun akdine kadar her türlü ihtilafât-ı mümküneye mâni olmak için, Meriç'in sağ sahili (Karaağaç dâhil olmak üzere) Düvel-i Müttefika kıtaâtı tarafından işgal edilecek ve bu kıtaât Düvel-i Müttefika'ca tayin olunacak kıta ikâme olunacaktır.
4. Edirne havalisine muvâsalayı temin eden hatt şubesinin serbestî-i mürûrunu bittamamiha idame maksadiyle, (Cisr-i Mustafa Paşa'dan) Kuleli Burgaz'a

kadar Meriç'in sağ sahilini takip eden demiryolu kısmı, Üç Müttefik Devletin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ve Yunanistan'ın birer murahhasıyla muhtevî muhtelit bir komisyon tarafından taht-ı nezarete alınacaktır. Bu nezaret bir mukavele-i hususîye ile tanzim edilecektir.

5. Şarkî Trakya'nın Yunan kıtaâtı tarafından tahliyesi, işbu mukavelenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren başlayacaktır. Bu tahliyede bizzat kıtaât-ı hidemât ve teşkilât-ı muhtelif-i askeriye ve onların muhtelif vesait-i nakliyesi ile müddahar malzeme-i harbiye, cephaneler ve erzak depoları dâhildir. Bu tahliye takriben 15 gün zarfında icra edilecektir.
6. Jandarma da dâhil olmak üzere, Yunan memurîn-i mülkiyesi mümkün olduğu kadar çabuk çekilecektir. Her mıntaka-i idariyeden Yunan memurîni çekildikçe, hükümet-i mülkiye Müttefikîn memurînine tevdi edilecek ve onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde bunu Türk memurîne devir ve teslim edecektir. Bu devir ve teslim, Trakya'nın heyet-i umumiyesi itibariyle Yunan kıtaâtı tarafından tahliyesinin hitâmından sonra azami 30 gün zarfında hitâm bulunacaktır.
7. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin memurlarına intizam ve asayiş ve emniyet-i umumiyenin teminine katiyyen zaruri olan miktarda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin jandarma kuvvetleri refakat edecektir. Bu kuvvetlerin mecmû-i yekûnu zâbitler dâhil olduğu halde 8000'i tecavüz etmeyecektir.
8. Yunan kıtaâtının geri çekilme harekâtı ve idare-i mülkiyenin devir ve teslimi ameliyâta başlıca merâkizde yerleştirilecek olan beynel-müttefikîn heyetlerin idaresi altında vuku bulacaktır. Bu heyetlerin vazifesi bâlâda mezkûr geri çekilme ve devir ve teslim ameliyâtını teshîle tavassut etmektir. Bu heyetler her nevi ifratlara mâni olmaya çalışacaklardır.
9. Bu heyetlerden maada Şarkî Trakya'yı Müttefikîn kıtaâtı işgal edeceklerdir. Takriben yedi taburdan ibaret olan bu kıtaât, intizamın idâmesini temin edecektir ve bâladaki beynel-müttefikîn heyetlere zahîr hizmetini göreceklerdir.
10. Müttefikîn heyetleriyle kıtaâtının geri çekilmesi, Yunan kıtaâtının tahliyesi hitâm bulduktan 30 gün sonra vuku bulacaktır. Müttefikîn Hükümetleri, intizamın muhafazası ve Türk olmayan ahalinin himayesi için tedâbir-i kâfiye ittihaz edildiği hakkında mutabık kaldıkları takdirde, bu geri çekilme

ameliyesi daha yakın bir tarihte vuku bulabilir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin idaresi ve jandarması, bir mıntika-i idariyede muntazaman ifa-yı vazife ettiği anda, Müttefik heyetler ve kıtaât bu mıntika-i idariyeden mukarrer 30 günlük mühletin hitâmından evvel geri alınabilir.

11. Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kıtaâtı, âtide gösterilen hatlar üzerinde tevakkuf edecekler ve bu hatları sulh konferansının küşâdı ve devamı müddetince geçmeyeceklerdir.

Bâlâdaki hatt-ı fasıllar, Müttefik orduların her birinden bir zâbit ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zâbitten mürekkebe olmak üzere muhtelit komisyonlar tarafından tahdîd edilecektir.

Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, her türlü hadisâtın önünü alacak tedâbir-i lâzime-i ihtiyâtiyeye tevessül etmekle beraber, âtideki havalide kendi kuvvetleri miktarını tezyîd ve tahkimat veyahut ameliyât-ı askeriye teşebbüs etmemeyi taahhüd ederler.

Çanakkale havalisi:

Bozburun, Kumburnu hattının Boğazdan itibaren 15 kilometre şarkında bir mesafeye kadar.

İzmit Şibh-i ceziresi'nden:

Boğaziçi'nden itibaren Şile-Derince hattının 40 kilometre şarkında bir mesafeye kadar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Bozburun ile (Lapseki şimali) Karaburun (Karabiga şimalinde) arasındaki sahilin lâ-akall 15 kilometre mesafesine kadar topçu ta'biye etmemeyi taahhüd eder.

12. Müttefikîn kıtaâtı hâl-i hazırda buldukları arazide kalacaklardır. Bu araziye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh konferansının kararına kadar riayet etmeyi taahhüd eder. İşbu arazi ber-vech-i âtidir:

İstanbul Şibh-i Ceziresi'nde:

Podima'nın 7 kilometre şimal-i garbîsinden, Bahr-i Siyah üzerinden bir noktadan Istranca'dan Kalikratye, Sinekli, Karasınan Kadıköy, Yeniköy, Yenice, bütün mevâki dâhildir.

Gelibolu Şibh-i ceziresi:

Baklaburnu (yahut Saroz burnu) Bolayır (bütün bu nikat dâhil) hattının cenubunda kâin Gelibolu Şibh-i ceziresi'nin bütün kısmı.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, sulhun akdine kadar Şarkî Trakya'ya kıtaât nakletmemeyi ve orada bir ordu toplamamayı ve idame etmemeyi taahhüd eder.

14. Bu mukavele, akab-i imzasından üç gün sonra mevki-i mer'iyete girecektir. Mudanya'da Fransızca olarak 10 Teşrîn-i evvel 1922'de imza edilmiştir⁹⁷³ (EK-38).

Büyük Britanya Hükümeti namına General Harrington,
İtalya Hükümeti namına General Monbelli,
Fransa Hükümeti namına General Charpy,
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına İsmet Paşa,
Yunanistan Hükümeti namına General Mazarakis

21- Mudanya Mütarekesi'nin Uygulanması ve Akabindeki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (15-27 Kasım 1922)

a) *Başkumandanımızın Trakyalılara Beyannamesi*

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bütün Trakya ahalisine hitaben bir beyanname neşretmişlerdir. Bu beyanname, bugün şehrimizde bulunan bütün Trakyalılar tarafından akdedilecek bir içtimada okunacak ve bil-vesile Trakya'nın Anavatan'a avdeti tesîd edilecektir. Haber aldığımızı göre beyannamenin meâlî şudur:

“Edirne şehri de dâhil olduğu halde Şarkî Trakya'nın Yunanlılardan tahliyesiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimi hakkındaki Mudanya Mukavelename-i Askerîsi 11 Teşrîn-i evvel 38, saat altı evâilinde imza edilmiştir. Kazanılan büyük zaferin ilk mühim siyasi semeresi bu suretle Mudanya Konferansı'nda istihsâl edilmiş oluyor. Ordumuz tarafından fiilen temin edilen tekâmül Anadolu'nun halâs-ı mutlakından başka, Harb-i Umumî'yi takip eden en muzlim bir devrede millet tarafından tesbit edilen umdelerin Rumeli Garp hudutlarımıza ait olan kısmı da artık tahakkuk eylemiştir.

Bugün milletin sarsılmaz azim ve imanı, ordularımızın gayr-i kâbil-i mukavemet, şehâmet ve celâdeti, karibül-vuku olan umumî Sulh Konferansı'nda meşrû haklarımızın tamamen istihsâlini emniyetle kâfil bulunmaktadır. Millî hudutlar içinde, katî bir istiklâl ile yaşamamızı temin edecek olan devre-i müsâlemete pek ziyade yaklaştığımız bu günlerde, cidâl-i Milliye pîşvâ olan ve memleketin tekâmül kuvâ-yı maddîye ve manevîyesini bu mücahede-i mukaddeseye sevk ve tahrik eyleyen teşkilâtlarımızı selamlamakla bahtiyarım. Kendi işlerinde yalnız kendi iradesinin hâkim

⁹⁷³ **Vakit**, 12 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1735, s 1.

olduğu bir devrede, en müşkil bir davayı, en vâsi ve parlak bir muvaffakiyete îsâl eden milletimizin, aynı esasâtına vefakâr oldukça karîb olan sulh günlerinin mesaîy-i teceddüt-kâranesinde de mazhar-ı necât olacağında şüphe yoktur.

Tebrikâtımın nahiyelere kadar bilumum Teşkilât Heyetlerine îsâlnı rica ederim”⁹⁷⁴.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

b) Trakya’yı Tesellüm Edecek Müttefikîn Kuvvetleri

Trakya’yı Yunanlılardan tesellüm edecek olan Müttefikîn kuvvetlerinin 7 taburdan mürekkebe olacağı, Mudanya Mukavele-i Askerîsi’nde musarrahtır. Bu kuvvetlerin 3 taburu Fransız, 3 taburu İngiliz, 1 taburu İtalyan askerinden mürekkebe olacaktır. 7 tabur piyade askerinden maada 1 alay Fransız ve İngiliz süvari askeri bulunacaktır. Mudanya Mukavele-i Askerîsi mucebince, mukavelenamenin imzasından 3 gün sonra Yunanlılar Trakya’yı tahliye mecburiyetindedirler. Bu müddet Teşrîn-i evvelin 15’inci gecesi nısf’ül-leylden itibaren başlayacaktır. Binaenaleyh Pazar gününden itibaren Müttefikîn kuvvetleri Trakya’yı işgale başlayacaklardır⁹⁷⁵.

c) Müttefikîn Generalleri Trakya Tahliyesinin Teferruatını Tayin Ettiler

Müttefikîn Generalleri, Mudanya Konferansı neticesinde Şarkî Trakya’dan Yunanlıların müfârekatı ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin idare-i mülkiyesinin teessüsü hususunda ber-vech-i âti esasâtı takarrür ettirmişlerdir:

Mütelifîn Heyetleri, mâh-i cârinin 15’inci günü Şarkî Trakya’da intihâb edilen bazı mahallere refakatlerinde Mütelifîn kuvâsı olduğu halde gideceklerdir. Bu heyet ve kuvvetlerin hedefleri, bu hareket esnasında Trakya’da asayiş ve intizamı temindir.

Bu kuvvetlerin kumandanı, Yunan idare-i mülkiyesini tesellüm ve Türk idaresine devir edecektir. Bunların mümkün olduğu takdirde aynı günlerde ifasına çalışacaktır.

Büyük Millet Meclisi, bahs olunan muayyen nikata jandarma kıtaâtı gönderecektir. Bu jandarma kuvvetleri Mütelifîn Kumandanlığı tarafından yerleştirilecektir.

Tahliyeden bil-itibar 30 gün zarfında ikmâl edilecek olan bu yerleşmeyi müteakib, Müttefikîn kuvâsı Trakya’dan çekileceklerdir.

⁹⁷⁴ **Vakit**, 13 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1736, s 1.

⁹⁷⁵ **Vakit**, 13 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1736, s 1.

Bu devir muamelesinin nezaketine mebnî makamât-ı mesulenin vezâifini teshîl hususunda, her tarafın mümkün olan gayreti sarf edeceği tahmin olunmaktadır⁹⁷⁶.

İstanbul Fransız Kuvâ-yı İşgaliye Kumandanı Charpy
İngiliz Kuvâ-yı İşgaliye ve İtilafiye Başkumandanı Harrington
İstanbul İtalyan Kuvâ-yı İşgaliye Kumandanı Monbelli

d) *Müttefikîn Kıtaâtı Dünden İtibaren Trakya'yı Yunanlılardan Tesellüm Etmeye Başladılar*

Mudanya Mukavelenâmesi mucebince, Trakya'nın dünden itibaren Yunanlılar tarafından tahliyesine ve tahliye edilen yerlerin Müttefikîn Kıtaâtı tarafından tesellüm ve işgaline başlanmıştır. Müttefik Hükümetlerin şehrimizde bulunan Kuvve-i İşgaliye Başkumandanları tarafından bu hususta lazım gelen istihzârât ikmâl edilmiş ve Çatalca ile işgal mıntıklarına sevkîyât-ı askeriye başlanmıştır. Evvelki gün akşamüzeri Çatalca'ya bir kısım İngiliz askeri gönderildiği gibi, dün sabah bir kısım İngiliz askeri Sirkeci'den trenle Çatalca'ya gönderilmiştir.

Tahliye ameliyesine Çorlu'dan başlanmış ve burada bulunan İtalyan askeri bu havalıyı işgal etmeye başlamışlardır⁹⁷⁷.

e) *Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'ya Hareketi*

Ankara, 17 Teşrin-evvel (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Başkumandan Mustafa Kemal, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir ve Trakya'yı tesellüme memur edilen Refet Paşalar dün Bursa'ya müteveccihen hareket etmişlerdir. Kazım Karabekir Paşa hareketinden evvel vuku bulan beyanatında, Büyük Millet Meclisi müzakerâtına iştirak etmek ve silah arkadaşlarıyla görüşmek üzere Ankara'ya geldiğini, Rusya ile münasebâtımızın iyi olduğunu söylemiştir⁹⁷⁸.

f) *Refet Paşa Hazretleri Muhafız Bölüğü İle Şehrimize Geliyor*

Hükümet-i Milliye namına Trakya'yı Müttefikîn Kıtaâtından tesellüm edecek olan Refet Paşa ile erkân-ı harbiyesi ve maiyyeti bugün öğle vakti İstanbul'a vürûdlarına intizâr olunmaktadır. Refet Paşa ile birlikte jandarma kıtaâtından yüz küsur nefer de şehrimize geliyor. Refet Paşa evvelki gün Ankara'dan Bursa'ya gelmiş ve

⁹⁷⁶ **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1738, s 1.

⁹⁷⁷ **Vakit**, 16 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1739, s 1.

⁹⁷⁸ **Vakit**, 18 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1741, s 1.

oradan da Mudanya'ya geçmiştir. Refet Paşa ve maiyyetini Mudanya'dan şehrimize getirmek için Gülnihal Vapuru tahsis edilmiştir.

Refet Paşa ile maiyyeti için pek hararetili ve samimi istikbâl merasimi hazırlanmıştır. İstanbul ahali, Darülfünun, bilcümle Mekâtib-i Âlîye dâhil olduğu halde Zükûr ve İnâs-ı Resmî ve hususî mekâtib talebesi, bilcümle cemiyet, kulüpler ve müessesât-ı hayriye Refet Paşa'yı istikbâl için hazırlıklar yapmışlardır⁹⁷⁹.

g) Kahraman Jandarmalarımız Dün İstanbul'a Çıktılar

Refet Paşa Hazretlerinin maiyyet bölüğünü teşkil eden 120 jandarma, dün saat tam on ikide Sirkeci rıhtımına çıkmışlardır. Bunların evvelki gün çıkmalarına mümânaat edilmişti. Fakat dün sabah bunun Refet Paşa karargâhının maiyyet bölüğü olduğu mütalaasıyla İstanbul'a çıkmaları kabul edilmiştir.

Kahraman ordumuzun ilk cüz'ünün payitahtımıza çıkarak Ayasofya'ya geçeceği daha evvelden haber verilmiş olduğu için, sabahın beşinden altısından itibaren kesîf bir kalabalık, Sirkeci İskeleyi'ni tramvay caddesine îsâl eden yolun tarafeyni tutmuş, intizârkâr bir vaziyette beklemeye başlamıştı.

İstimbot iskeleye yanaştığı sırada, askerler hep bir ağızdan Millî Ordu'nun harp marşlarından birini ritim etmekte idiler. Bu sırada Harbiye Bاندosu tarafından hâzirûnu cûş ü hurûşa getiren bir marş çalmaya başlanmış, limandaki vapurlar düdükleri ile râsime-i selâmı ifa etmişler ve yaşlı gözlerle kahramanları der-âğuşa koşan çılgın bir halkın gûnâ-gûn tezahürleri arasında ilk kahramanlar İstanbul toprağına ayak basmıştır. Bu sırada daha evvelden ihzâr edilen kurbanlar zebh edilmiştir. Geniş bir insan denizi arasında, tek bir kum tanesi gibi mahdûd bir renk noktası halinde sıkışıp kalan kahramanlarla ilk musâfaha ve der-âğuş safhası geçtikten sonra İstanbul şehri namına jandarmalarımızı istikbâle gelen Şehr-emini Ziya Bey demiştir ki:

“Her türlü fedakârlık ve kahramanlığımız sayesinde bugün İstanbul şehri tasvîri nâ-kâbil bir sürûr ve saadet ayini içinde yürüyor. Bundan sonra her sahada bu suretle fâik-i muvaffakiyet ve terakki olmağınızı Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve kereminden niyâz etmekteyim”.

Müteakiben efrâd, halkın samim-i kalbinden kopan nida-yı takdir ve temenni arasında önünde bando olduğu halde Tramvay Caddesi'nden Ayasofya'da müsafiretleri için ihzâr edilen mahall-i mahsusa azîmet etmiştir

⁹⁷⁹ **Vakit**, 19 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1742, s 1.

Sirkeci rıhtımından ta Ayasofya'ya kadar olan güzergâhta, kahraman efrâdımız genç, ihtiyar, kadın, erkek bütün Türk ve Müslüman'ın sürûr ve meserretle kalbini taşıran teveccüh ve tezahürleri ile karşılanmıştır.

Misafir-i millî jandarmalarımız için bu dinî abide civarında bir misafirhane ittihâzı cidden manidardı. Yunanlılar, Ayasofya'yı Büyük Yunanistan hülyası için bir timsal addediyorlardı. Binaenaleyh, millî jandarmalarımızın Ayasofya'ya misafir sıfatıyla girmesi, şimdi Büyük Yunanistan hülyasının harabeleri üstünde ağlayan Yunanlılara, Türk zaferinin yeni bir darbesi gibi telakki edilecektir⁹⁸⁰.

h) Trakya'nın Teslimine Başlandı, Dün Çorlu Tesellüm Edilmiş ve İdaremiiz Teessüs Etmıştır

Evvelki gün Edirne Valisi Şakir Bey'le birlikte şehrimizden hareket etmiş olan bir alay jandarma kıtaâtı, dünden itibaren Çerkezköy'den başlayarak, Vize, Çorlu ve Silivri'nin işgaline başlamıştır. Çerkezköy'de, Şakir Bey'le jandarma kıtaâtının vürûduna intizar etmekte olan Müttefikîn Heyeti Reisi olan İtalyan Zâbiti, Şakir Bey'e vaziyet hakkında izahât vermiştir. Bundan sonra asayişin temin ve idâmesi için icâb ettiği şekil ve surette jandarmaların kısım kısım tefrîk ve tevzîne başlanmıştır.

Şakir Bey, şimdilik Çorlu'yu merkez ittihaz edecektir. Buradan İtalyan kıtaât-ı askeriyesi tarafından işgal edilmiş olan mıntıklar tesellüm ve burada idare-i mülkiyemiz tesisi edilecektir⁹⁸¹.

i) Kırkkilise Tesellüm Edildi

Evvelki gün Kırkkilise Hükümet-i Milliye tarafından tesellüm edilmiş ve Vali Şakir Bey Kırkkilise'ye gitmiştir. Şakir Bey ahali tarafından fevkalade tezâhürâtla istikbâl edilmiştir. El-yevm Edirne, Tekfurdağı, Malkara, Keşan, Hayrabolu, Gelibolu, Uzunköprü, İpsala, İnoz ve Şarköy'de Yunan memurları bulunmaktadır. Yunanlılar peyderpey bu havaliyi de tahliye edeceklerdir.

10 Teşrîn-i sâni Tebliğ-i resmî:

Trakya'da Kırkkilise, Lüleburgaz, Pınarhisar kazaları dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurîn ve jandarmaları tarafından tesellüm edilmiş ve idare olunmaya başlamıştır⁹⁸².

⁹⁸⁰ **Vakit**, 21 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1744, s 1.

⁹⁸¹ **Vakit**, 1 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1755, s 2.

⁹⁸² **Vakit**, 12 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1766, s 1.

j) Trakya'da Vaziyet: Devir Teslim Muamelesi 25 Teşrîn-i sâni'de Hitâm Buluyor

Müttefikîn Başkumandanı, Şarkî Trakya hakkında ber-vech-i âti malumatı vermektedir:

İngiliz mıntıkası: Türkiye idare-i mülkiyesi ve jandarmasının zîrde muayyen mevâkia âtideki tarihlerde muvâsalatı takarrür etmiştir: Şarköy, Keşan, Uzunköprü 18 Teşrîn-i sâni'de; İpsala 19 Teşrîn-i sâni'de; İnoz 20 Teşrîn-i sâni'de.

Şarkî Trakya'nın Türkiye Hükümeti'ne devir ve teslimi muamelesi 25 Teşrîn-i sâni 1922 tarihinde ikmâl edilecektir.

Fransız mıntıkası: Kırkkilise, Lüleburgaz, Pınarhisar ve Babaeski mâh-i câri 8, 9 ve 10 tarihlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bilâ-hadise devir ve teslim edilmiştir. Yunan memurları hareketlerinden evvel Fransız heyetlerine gerek intizamın muhafazası ve gerek muhacirlerin tahliyesi hususlarında vuku bulan muavenetlerinden dolayı beyan-ı memnuniyet etmişlerdir⁹⁸³.

k) Çanakkale'de Millî Ordumuzun Teessüsü

Çanakkale muhabirimizin işârına göre, 13 Teşrîn-i sâni'den itibaren Çanakkale'de Millî Ordumuz teessüs etmiş ve Mutasarrıf Rami Bey ifa-yı vazifeye başlamıştır. Bu münasebâtla şu beyannâmeyi neşretmiştir: "Kala-i Sultaniye Livası'nın merkezi olan Çanakkale kasabasında, dün saat iki buçuktan itibaren, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teessüs etmiş olduğundan, bilcümle ahalinin Büyük Millet Meclisi kavânin ve nizamâtına riayet ve itaat etmeleri ve aksi harekette bulunacakların ağır cezalarla tecziye edilecekleri ilanına lüzum görüyorum..."⁹⁸⁴.

l) Edirne'de Şanlı Bayrağımız Dalgalanıyor

Babaeski, 21 Teşrîn-i sâni (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Yunan memurîn ve jandarması bugün saat birde Edirne'den müfârekat etmiştir. Yunanlıların müfârekatını müteakib, memurlarımızın muvâsalatına kadar idare-i umûr etmek üzere, bir heyet-i muvakkata teşekkül etmiş ve yeni muvakkat bir belediye heyeti intihâb edilmiştir. Hükümet Konağı'na ve Belediye Dairesi'ne merasim-i mahsusa ile ve alkışlar arasında bayrağımız çekilmiş ve dualar okunmuştur. Edirne kâmilen donanmış ve memurlarımızla kıtaâtımızı istikbâl için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.

⁹⁸³ **Vakit**, 16 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1770, s 1.

⁹⁸⁴ **Vakit**, 21 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1775, s 1.

Edirne'ye gelecek jandarmalarımıza hediye edilmek üzere, Edirne çiftçileri tarafından Cemaat-i İslâmiye Dairesi'ne şimdiye kadar iki yüzü müteceviz koyun, yirmi keçi ve on dana ile büyük bir boğa gönderilmiştir. Bundan maada süvari hayvanatı için arpa ve jandarmaların üç gün iaşeleri için de muhtelif erzak teberru edilmektedir. Arabacılar bu müddet zarfında zabitân ve jandarmaları meccânen nakledecekleri gibi, berberler, hamamcı ve kahveciler dahi üç gün müddetle zabitân ve jandarmalarımıza bilâ-ücret hizmet edeceklerdir⁹⁸⁵.

m) Edirne Şanlı Bayrağımıza Kavuştu

Edirne, 25 Teşrîn-i sâni (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Güzel Edirne'miz Teşrîn-i sâni'nin 24'üncü Cuma günü tesellüm edilmiştir. Öğleden sonra saat iki buçukta Vali Şakir Bey, üç tabur jandarma kuvvetimiz ve erkân-ı memurîn Edirne'ye dâhil olmuş ve Hükümet Konağı ile Belediye Dairesi'ne merasim-i mahsusa ile şanlı bayrağımız çekilmiştir. Cumartesi günü öğle vakti teslim ve tesellüm mazbatası Belediye Dairesi'nde Vali Şakir Bey'le Müttefikîn Komisyonu azası tarafından imza edilmiştir⁹⁸⁶.

G- BATI CEPHESİNDEKİ MUHAREBELER İLE MUDANYA MÜTAREKESİ HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Vakit gazetesinde Batı Cephesi hakkındaki haberler, Millî Mücadele'nin diğer cephelerine göre daha fazla yer almaktadır. Özellikle 1919 ve 1920 yıllarına ait haberler, daha çok Rumca gazetelere veya Yunan tebliğ-i resmîlere dayanılarak verilmiştir. Ancak 1921 yılının başlarından itibaren ise daha çok Anadolu tebliğ-i resmîleri kaynak gösterilerek haberler yayınlanmıştır. Ayrıca sağlıklı bir haber almanın çok zor olduğu bu dönemde bazı haberler, muharebelerin yaşandığı yerlerden gelen bir yolcunun veya bir esirin beyanatına dayanılarak verilmiştir. Bu yolcuların beyanları daha çok işgal altındaki yerlerdeki ahalinin durumu hakkında olmuştur. Bazen de *Vakit*, Avrupa gazetelerine dayanarak haberler vermiştir. Mesela 31 Temmuz 1920 (1336) tarihli *Vakit*, Monitor Oryantal gazetesini kaynak göstererek Times muhabirinin telsiz telgraf ile Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı bir mülakatına yer vermektedir. Bu mülakatta

⁹⁸⁵ *Vakit*, 22 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1776, s 1.

⁹⁸⁶ *Vakit*, 27 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1781, s 1.

Mustafa Kemal Paşa şöyle demiştir: “*Yeterli levazımâta sahip olmadığım için hiçbir zaman Yunan kuvvetlerine karşı başarılı bir mukavemet gösterebileceğime inanmadım, ancak savaş yapmadan da Osmanlı topraklarının işgaline meydan vermeyeceğim*”. *Vakit*, Millî Mücadele ile ilgili bazı haberleri hem Türk, hem de yabancı gazetelerde çıkmış şekliyle yayınlamış ve bu haberleri mukayese ederek yorumlar yapmıştır.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi hakkındaki haberlerin bazılarının tayyedildiğini görmekteyiz. Bu haberlerin tayyedilmesinin sebebi, Yunan ordusunun işgal esnasında yaptığı zulüm ve tahşidâtın Avrupa kamuoyunda ve özellikle Anadolu’da duyulmasına engel olmaktır. Genellikle herhangi bir yerin işgal edildiğinden bahseden ilk cümlelerden sonra gelen cümlelerin tayyedilmesi bize bunu göstermektedir. Haberin muhtevasına ve cümlelerin dizilişine baktığımızda da bu durumu görmek mümkündür. Ayrıca tayyedilen bu haberlerde, Kuvâ-yı Milliye’nin zayıtının çok fazla olduğu ve buna karşılık Yunan kuvvetlerinin zayıtının yok denecek kadar az gösterilmesi de dikkatimizi çeken diğer bir husustur. Gazetede haberlerin tayyedildiği kısım boş bırakılmış ve kaç satır tayyedildiği de bu boş kısma yazılmıştır.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi hakkındaki birçok başyazı isimsiz yayınlanmıştır. Bu başyazılar, Ahmed Emin Malta’da sürgünde iken Mehmet Asım’ın kaleme aldığı yazılardır. Mehmet Asım, Ahmed Emin’e duyduğu saygıdan dolayı başmakaleleri isimsiz yazmıştır.

Şimdi de *Vakit* gazetesinin Millî Mücadele’nin Batı Cephesi’ndeki önemli muharebeleri hakkında haberleri nasıl ele aldığından kısaca bahsedelim:

14 Ocak 1921 (1337) tarihli *Vakit* gazetesinde Birinci İnönü Muharebesi öncesi Eskişehir istikametinde başlayan Yunan taarruzunun hem askerî, hem de siyasî açıdan öneminden şu şekilde bahsedilmektedir:

Askerî açıdan önemi: Eskişehir’in Konya-Ankara-Afyonkarahisar tren hattının birleştiği noktada olmasıdır. Eskişehir’in Yunanlıların eline geçmesi, asker sevkiyatını kolaylaştıracak ve Yunan kuvvetlerinin taarruz kabiliyetinin artmasında etkili olacaktır.

Siyasî açıdan önemi: Bu taarruzun 19 Ocak’ta başlayacak Paris Konferansı’nda alınacak kararlar üzerinde yapacağı etkidir. Eğer bu taarruz Yunanistan açısından olumsuz sonuçlanırsa Şark Meselesi’nin Paris Konferansı’nda halledilmesi gecikecek ve yeni bir intizar devri başlayacaktır.

Vakit gazetesi, Birinci İnönü Zaferi’nin haberini 17 Ocak 1921 (1337)’de vermiştir. Aynı tarihli nüshada, BMM adına Mustafa Kemal Paşa’nın bu muvaffakiyetten dolayı İsmet Paşa’yı tebrik ettiği haberi de yer alır. Yine aynı

nüşhada “*Çerkez Ethem ve Avanesi*” başlığı ile verilen haberde, 9 Ocak’ta Çerkez Ethem’in hezimete uğratıldığı, Çerkez Ethem ile kardeşi Reşid’in 300 adamıyla Yunan saflarına katıldığından bahsedilmektedir. Birinci İnönü Zaferi’nin kazanılması üzerine Yunan Kumandanı General Papoulas, bir tebliğ-i resmî yayınlamak zorunda kalmıştır. 22 Ocak tarihli *Vakit*’te yayınlanan söz konusu tebliğde General Papoulos, “*İleri, Vakit ve sair İstanbul gazetelerinin 18 Kânun-i sâni tarihli neşriyâtı ve Paris’teki bir gazetenin Kemalîlerin muvaffakiyetleri hakkındaki haberleri, efsanevidir*” diyerek Birinci İnönü Zaferi’ni inkâr etmektedir.

Vakit gazetesi, 20 Ocak 1921 (1336) tarihli nüshasında “*Hezimetten Sonra*” başlıklı bir başmakale yayınlamıştır. Bu başmakalede Yunan ordusunun yaşadığı hezimet, İtilaf Devletleri tarafından Kral Constantine’e verilen görevin yerine getirilemediği anlamına geldiği şeklinde yorumlanmıştır. *Vakit*, harbin sona ermesi, akan kanın durması ve Türk-Yunan sulhu için iki yol tavsiye etmektedir. Birinci yol, İtilaf Devletlerinin Sevr Muahedesi’yle Yunanistan’a verdiği işgal vazifesini geri alarak İzmir ve havalisinin asıl sahibine iade edilmesidir. İkinci yol ise İzmir ve havalisinde Türklerin ekseriyette olduğu hakkındaki şüphenin izalesi için, Versay Muahedesi’yle milliyetleri şüpheli topraklar hakkında kabul edilmiş olan ahkâm dairesinde halkoymasına müracaat edilmesidir. Ayrıca mezkûr yazıda, Türklerle Yunanlıların kendi başlarına bırakıldıkları takdirde, hem her iki tarafın, hem de sulhu bekleyen tüm cihanın bundan memnun kalacağı da ifade edilmektedir.

24 Ocak tarihli *Vakit*’te, Birinci İnönü Zaferi’nden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bir minnettarlık nişanesi olarak cephedeki muzaffer askerlere, tütün vesaire satın almak için bir miktar ödenek tahsis ettiği ve Meclis üyelerinden bazılarının da gönüllü olarak orduya kaydoldukları haberi yer almaktadır. 2 Şubat’taki *Vakit*’te ise bu zaferden dolayı Eskişehir’den İsmet Paşa’ya bir at ve Hacıbektaş taşından yapılmış bir yazı takımı, bu harpte yararlılığı görülen subaylarımıza iki yüz adet sigara ağızlığı hediye edildiği haberi verilmiştir. Aynı habere göre ayrıca Eskişehir ve Zaferanbolu’da cephedeki askerlerimiz için yardım toplanmaya başlanmış ve Beypazarı ahalisinin de büyük miktarda hazırladıkları kumaşları askerlerimize hediye etmişlerdir.

Vakit gazetesi 25 Mart 1921 (1337) tarihli nüshasında ise Bursa ve Uşak cephesinde yapılan Yunan taarruzunun siyasî ve askerî olmak üzere iki sebebinin olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Siyasi Sebep: On beş-yirmi gün sonra tekrar toplanacak olan Sulh Konferansına gidecek olan Yunan murahhaslarının ellerinde iddialarını ispatlayacak hukukî bir vesika olmadığı için böyle kuvvetli bir delili onlara vermektir.

Askerî Sebep: Ankara Hükümeti ile Fransızlar arasında akdedilen itilaf neticesinde, Kilikya Cephesi'nde bulunan Anadolu kuvvetlerinin Garp Cephesi'ne nakledilmesi ve bu cephedeki durumun lehimize dönmesidir.

29 Mart 1921 (1337) tarihli *Vakit*'te Yunanlıların Eskişehir cephesindeki taarruzunun durdurulduğu ve birçok zayiata uğradıkları yazılmaktadır. 2 Nisan nüshasında ise 30 Mart tarihli Anadolu tebliğ-i resmîsine dayanılarak düşmanın hem İnönü'de hem de Afyonkarahisar civarında mağlup olduğu ve ricata başladığı haberi verilmiştir. 5 Nisan'da ise, İkinci İnönü Zaferi'nin kazanılması üzerine Türkiye Büyük Millet Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği şu meşhur telgrafi yayınlanmıştır: “... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehâlarına kadar zaferinizi tesîd ediyor; düşmanın hırs-ı istilâsı, azîm ve hamiyyetinizin yalnız kayalarına başını çarparak hurd u hâş oldu...”.

Vakit gazetesi, İkinci İnönü Zaferi'nden sonraki dönemde, Batı Anadolu'daki şehirlerimizin birer birer düşmandan nasıl temizlendiği haberlerini daha teferruatlı ve daha farklı vermiştir. Bu zaferleri müjdeleyen Anadolu Tebliğ-i Resmîleri, çiçek desenleri ile süslenmiş bir çerçeve içerisinde ve büyük puntolu rik'a yazı ile yayınlanmıştır.

Vakit 8 Haziran 1921 (1337)'de “İki Kuvveti Mukayese” başlığı ile yayınladığı başmakalede, Türk ve Yunan kuvvetlerinin bir mukayesesini yapmıştır. Gazeteye göre Yunanistan, kendi kuvvetlerinin Türk kuvvetlerine nazaran daha üstün bir durumda olduğunu düşündüğü içindir ki, bunun semeresini almak amacıyla Kuvâ-yı Milliye'nin hazırlanmasına fırsat vermeden süratle taarruz etmeye kalkışmıştır. Bu nedenle Londra Konferansı'nda kendisine yapılan tekliflere cevap dahi vermeden Bursa ve Uşak cephesinden taarruza geçmiştir. Fakat İnönü'de ikinci defa mağlup olmaları ile Yunanlıların ümitleri tamamen yıkılmıştır.

Gazete, her iki tarafın ordusunu subay sayısı ve durumu açısından şöyle mukayese ediyor: Yunan kuvvetleri önceki mağlubiyetten dolayı birçok subayını kaybetmiştir. Yunan subaylarının tecrübesi ve bilgisi de Türk subaylarına nazaran daha azdır. Ayrıca Venizelos taraftarı olan birçok subay da görevden uzaklaştırıldığı için Yunan ordusu eski gücünde değildir. Bundan başka Yunan ordusunun zayıf

taraflarından birisi de mağlubiyetler neticesinde kumandanlarının görevlerinden alınması veya görevlerinin değişmesidir. Kuvâ-yı Milliye kumandanları ise evvelki muharebelerde kazanılan zaferlerden dolayı kuvve-i maneviyeleri yükselmiş ve tecrübeleri tekemmül etmiş bir haldedir. Bundan dolayı Yunan ordusunun durumu, İkinci İnönü Muharebesi'nden önceki durumuna nispetle çok zayıf bir vaziyettir. Buna mukabil Türk ordusunun sahip olduğu yeni kıymetler vardır. Bir kere önceki zafer neticesinde Yunanlılardan mühim miktarda savaş ganimeti aldığı için hem askerlerin özgüveni artmış, hem de bütün Anadolu'nun orduya güveni artmıştır. Diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye, birkaç defa tekrar eden Yunan taarruzlarına bakarak düşmanlarının bundan sonra ne gibi bir hareket planı takip edebileceğini anlamış ve bütün müdafaa tertibatını ona göre planlamıştır. Yunanlılar, söylediğimiz bu noksanlıkları bildikleri içindir ki Kral Constantine cepheye giderek güya bütün noksanlıkları gidereceğini düşünmektedir.

Vakit gazetesi, 20 Temmuz tarihli nüshasında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri hakkındaki ilk haberini vermiştir. Gazete, Kocaeli mıntıkası Kolordu Kumandanı Miralay Kazım Bey'in imzasını taşıyan bir tebliğe dayanarak Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyurmuştur. 24 Temmuz nüshasında ise Eskişehir'in tahliye edilerek Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini yazmıştır.

9 Ağustos 1921 (1337) tarihli *Vakit*, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan seçildiği haberini vermiş ve Başkumandanlık yetkisinin bir kişiye verilmesinin gerekçesini şöyle izah etmiştir: “*Anadolu kumanda heyeti teşkilâtında yapılan bu tadilatın, harbe daha şiddetli ve daha müessir bir surette devam etmek emelinden münbais olduğu şüphesizdir. Şimdiye kadar muhtelif cephelerde bulunan orduların her biri ayrı ayrı bir kumandanın emri altında idi ve bunlar arasındaki irtibat, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vasıtasıyla temin ediliyordu. Başkumandan, Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesi idi. Bu teşkilâtın son harekât esnasında bazı mahzurları görüldüğünden, muhtelif cephelerdeki kuvvetlerin bir Başkumandanın emrine verilmesi muvafık görülmüş ve Büyük Millet Meclisi hâiz olduğu salâhiyeti üç ay müddetle Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir*”.

19 Ağustos 1921 (1337) tarihli *Vakit*'te “*Anadolu'da Müdafaa Hazırlıkları*” başlığı ile *Tekâlif-i Milliye Emirleri* yayınlanmıştır. Gazete, ordunun maddeten ve manen takviyesi için söz konusu bu emirlerin, Millet Meclisi'nden çıkmış kanun olduğunu söyleyerek, Başkumandan'ın *Tekâlif-i Milliye Emirleri* ile “*cephe gerisi seferberliği*” ilan ettiği yorumunu yapmıştır. *Vakit*'e göre şimdiki harpleri yalnız

ordular değil, milletler yapmaktadır. Gazete, artık bütün millet, düşmana son ve kesin darbeyi indirmek için ayaklanmış, diyerek bu emirlerin önemine dikkat çekmiştir.

Vakit, 24 Ağustos tarihli nüshasında Sakarya Cephesinde Yunan taarruzunun 14 Ağustos itibariyle başladığı ve Yunanlıların, Polathisar ve Bozdağ yoluyla bir çevirme hareketi teşebbüsünde buldukları yazmaktadır. Aynı habere göre Yunanlıların ilerlediği Haymana Ovası'nın düz, çorak ve susuz olmasından dolayı bir müddet sonra susuzluk sıkıntısı başlamış; bu arada Türk kuvvetlerinin de karşılıklarına çıkması sonucunda zor durumda kalan Yunanlılar, alelacele geri çekilmişlerdir.

8 Eylül 1921 tarihli *Vakit*'te Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa'nın Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği beyanata dayanılarak verilen habere göre on dört günden beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde düşmanın bütün taarruzları uzaklaştırılmış ve muharebenin ilk safhası ordumuzun galibiyeti ile sonuçlanmıştır. *Vakit*, 15 Eylül'de 12 Eylül tarihli Anadolu tebliği-i resmisini yayınlamış ve 21 gündür devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin ordumuzun tam bir zaferiyle sonuçlandığını haber vermektedir.

Vakit, Batı Cephesi hakkındaki haberleri verirken muharebelerin meydana geldiği köyler, kasabalar ve mntıkları tanıtıcı bilgileri de vermiştir. Gazete ayrıca bu yerlerin askerî açıdan öneminden bahsederek buraların Batı Anadolu'daki vilayetlerine olan uzaklıklarını da belirtmiştir. Mesela Sakarya Meydan Muharebesi hakkında 13 Eylül 1921 (1337 tarihinde neşredilen haberde, muharebenin yaşandığı Beylikköprü mntıkası için şu malumat verilmektedir: *“Beylikköprü, cephenin merkeze yakın bir noktasında mühim bir geçit mahallidir. Bu sebeple burada indirilen darbe, düşmanın cenahlarını tehdit edecek derecede mühimdir. Beylikköprü'de düşmanın toptlarından bir kısmını terke mecbur edilmesi, orada maruz kaldıkları darbenin ehemmiyeti hakkında bir fikr-i umumî vermeye kâfidir. Malumdur ki, harpte top mevâzii piyade hatlarının gerisinde bulunmaktadır. Buradaki bozgunluk o kadar şiddetli olmuştur ki düşman yalnız piyade hatlarında değil, geride olan top mevâziini bile tahliye etmeden ricata mecbur kalmıştır”*.

Vakit gazetesi, bundan sonraki günlerde düşmanın kaçışını ve ordumuzun yaptığı takibatı sayfalarında neşretmiştir. 26 Eylül tarihli *Vakit*'te yayınlanan 22 Eylül tarihli Anadolu Ajansı'na göre Başkumandan Mustafa Kemal Paşa cepheden Ankara'ya dönmüş ve Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine Müşirlik rütbesiyle Gazilik unvanı verilmiştir.

3 Ekim 1921 tarihli *Vakit*, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Ekim'de Büyük Millet Meclisi'nde Yunan Ordusunun nasıl mağlup edildiğini anlattığı nutkunu yayınlamıştır. Bu nutkun giriş kısmı ile birkaç önemli yerinin tayyedilmiş olması, 1921 yılının Ekim'inde dahi İstanbul Hükümeti ile işgal güçlerinin basın üzerindeki baskılarının devam ettiğini göstermektedir. Ancak *Vakit*, bu baskılara karşı koyarak başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere diğer Millî Mücadele komutanları tarafından gönderilen telgraf ve tamimleri yayınlamış ve Millî Mücadele komutanları ile yapılan bazı röportajları da neşretmiştir.

Vakit gazetesi, 21 Haziran 1922 (1338)'de Başmuharrir Ahmed Emin Yalman'ın Adapazarı'nda tren yolculuğu esnasında Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatı yayınlamıştır. Bu mülakatta Mustafa Kemal Paşa, Pontus Rumlarının tehcir edilmesinin sebebini şöyle açıklamıştır. Samsun ve havalisinin Yunanlılar tarafından bombardıman edilmesi üzerine, Rumlar harp mıntikasından uzaklaştırıldı ki zarar görmesinler. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, ordumuzun her türlü taarruzu ifa edecek güçte olduğunu, Amerika ve Rusya ilişkilerimizin müspet olduğunu ve memleketin iktisadî durumunun çok iyi olduğunu ifade etmiştir.

29 Ağustos 1922 tarihli *Vakit*, 26 Ağustos Yunan tebliğ-i resmîsi ve diğer bazı kaynaklara dayanarak verdiği habere göre ordumuz, Afyonkarahisar cephesinde taarruza geçmiş ve 28 Ağustos'ta Afyonkarahisar istirdat edilmiştir. *Vakit*, 1 Eylül nüshasında, Eskişehir, Bilecik, Uşak ve Dumlupınar'ın düşmandan temizlendiğini okuyucularına duyurmuştur. *Vakit* 2 Eylül'de ise düşmanın Dumlupınar'da büyük bir hezimete uğratılarak Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı haberini neşretmiştir. 5 Eylül tarihli *Vakit*'te Mustafa Kemal Paşa'nın "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına*" başlığı ile tüm ordu komutanlarına gönderdiği ve "*Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!..*" meşhur emrinin yer aldığı beyannameyi yayınlamıştır (EK-34).

7 Eylül'deki *Vakit*, Yunan Başkumandanı General Trikoupis ve diğer birçok komutanın 2 Eylül'de Uşak civarında esir edildiği haberini vermiştir. 10 Eylül tarihli *Vakit*'te ise İzmir'in 9 Eylül tarihinde düşmandan kurtarıldığı haberi yer almıştır. *Vakit* gazetesi 20 Eylül'de ise Anadolu'nun Yunanlılardan tamamen temizlendiğini haberini yayınlamıştır.

Batı Anadolu'dan Yunanlılar kovulduktan sonra sıra Marmara ve Trakya'nın kurtarılmasına gelmişti. *Vakit* gazetesi bu süreçte Boğazlar, tarafsız bölge ve Trakya'daki Yunan işgali konularını ele almıştır. 27 Eylül 1922 tarihli *Vakit*, Çanakkale

civarında ordumuzun Biga ve Erenköy'e ulaşması üzerine İngiliz Kuvâ-yı İşgaliye Başkumandanı General Harrington ile Mustafa Kemal Paşa arasında teâti edilen telgrafnameleri yayınlamıştır.

Vakit, 2 Ekim'de ise Ankara Hükümeti'nin Müttefikleri Mudanya Konferansı'na davet ettiği haberini vermiş ve bundan sonraki günlerde de Mudanya Konferansı müzakerelerini günbegün okuyucularına duyurmuştur. 12 Ekim tarihli *Vakit* nüshasında, Mudanya Mütarekesi'nin resmî metni "*Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan Beyninde Mukavele-i Askeriye*" başlığıyla yayınlanmıştır. Gazete, Mudanya Mütarekesinden sonraki günlerde ise Trakya'nın tahliyesi ve İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusuna teslim edilmesi haberlerini vermiştir. *Vakit* gazetesi 22 Kasım tarihli nüshasında, Edirne'nin 21 Kasım'da düşman işgalinden kurtarıldığı ve burada şanlı bayrağımızın dalgalandığını haber vermektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

VAKİT GAZETESİNDE LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921)

A- LONDRA KONFERANSI (21 Şubat - 12 Mart 1921)

Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı kazanılan zafer, Ruslarla dostluk kurma yolunda atılan adımlar, Güney Cephesi'nde Fransızlara karşı gösterilen şanlı direniş ve İnönü'de kazanılan zafer, İtilaf Devletlerinin Ankara Hükümeti ile olan ilişkilerini etkilemişti⁹⁸⁷. Birinci İnönü Muharebesi askerî açıdan küçük bir muharebe olmasına rağmen, Yunanlıların Türkler karşısındaki ilk yenilgileri olması bakımından önemlidir. Bu nedenle Fransa Başbakanı Briand, İngiltere'yi Sevr Antlaşması'nın hafifletilmesi veya gözden geçirilmesi için zorlamıştır⁹⁸⁸. İtalya'nın da Fransa'yı desteklemesi ile Londra Konferansı'nın toplanmasına karar verildi⁹⁸⁹. İtalya ve Fransa'nın bu ılımlı politikalarının nedeni, her iki ülkede de seçimler sonucunda hükümet değişikliğinin olması ve Yunanlıların Anadolu'daki savaşı kazanmasının sadece İngiltere'nin lehine sonuçlar doğurmasıydı⁹⁹⁰.

İtilaf Devletleri, 26 Ocak 1921'de İstanbul Hükümeti'ne yaptıkları davette, görüşmelere katılacak heyetin içinde TBMM Hükümeti'nden bir temsilci olmasını istediler. İstanbul Hükümeti bu teklifi TBMM Hükümeti'ne yapınca, TBMM Hükümeti görüşmelere doğrudan davet edilmemesi halinde konferansa katılmayacağını bildirdi. Sonunda Ankara Hükümeti'nin talebi kabul edildi. Müzakerelere Ankara Hükümeti'ni Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümeti'ni ise Sadrazam Tevfik Paşa başkanlığında birer heyet temsil etti⁹⁹¹.

Londra Konferansı 21 Şubat'ta başladı. Konferansa TBMM Hükümeti, İstanbul Hükümeti, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Japonya katıldı. Konferansta ilk önce Yunan

⁹⁸⁷ S. TANSEL, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, s. 27.

⁹⁸⁸ İngilizlerin Türkiye'ye yönelik politikasının değişiminde etkili olan "Wilson Prensipleri"dir. Çünkü ABD eksenli bir politika izlemek İngiltere'ye uluslararası arenada belirleyici rol oynama şansını veriyordu. İngiltere'nin Sevr Antlaşması sonrasında barış adına yeni bir düzenleme ihtiyacı duymasının başka bir nedeni de Türk Kurtuluş Savaşı'nın her geçen gün etkisini artırması oldu. Lloyd George'un Anadolu'daki Türkler ve hatta Mezopotamya için bir sindirme planı vardı. İşte burada Türkleri sindirme görevini Yunanlılar üstlenmişti. Lloyd George, bu planının tutmayacağını ileri günlerde görecektir. (Bülent KARA, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış*, III, S. 5, Kış 2009, s.145-146.

⁹⁸⁹ Ayhan ÖZTÜRK, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları", Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, S. 5, Ocak 1994, s.113.

⁹⁹⁰ B. KARA, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", s.147.

⁹⁹¹ F. ÇILOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, s. 140-141.

heyeti taleplerini dinlenildi. Konferans müzakerelerinde Lloyd George, açıktan Yunanistan'ı destekledi. Lloyd George, barışı bozan tarafın Türkler olduğunu ve burada böyle bir konferansın toplanma nedeninin ise Türklerin Anadolu'daki direnişleri olduğunu savunuyordu. Yunan temsilcileri ise bu durumdan cesaret alarak Anadolu'daki savaşta durumun kendi lehlerinde olduğu ve gerekirse asker sayılarını iki yüz bine kadar çıkarabileceklerini ifade ediyorlardı. Ayrıca amaçlarının İzmir'deki Rum kardeşlerini kurtarmak olduğunu ve bunların da Yunan ordusuna katılmak istediklerini, ancak Sevr Antlaşması'nı bozmak istemedikleri için bu isteklerini reddetdiklerini söylüyorlardı. Bu da gösteriyor ki Lloyd George, vatanını, canını ve namusunu korumak isteyen Türklere karşı, düşman olarak Yunan halkının varlığını istiyordu⁹⁹².

23 Şubat 1921 tarihli oturumda yaptığı konuşma sonrasında Tefik Paşa, İstanbul Hükümeti'nin görüşlerinin özetini içeren bir belgeyi konferansa sunmuş ve sözü Ankara Hükümeti heyeti Başkanı Bekir Sami'ye bırakmıştır⁹⁹³. Böylece İtilaf Devletlerinin İstanbul Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında fikir ayrılığından dolayı bir çatışma çıkarıp ve bunun sonucunda Konferansta Sevr'i kabul ettirme girişimleri başarısız oldu. Konferans boyunca Bekir Sami Bey, Türk tarafının görüşünü tek başına savundu. Tefik Paşa'nın Konferansta sözü TBMM Hükümeti'ne bırakması, hem İstanbul hükümeti'nin TBMM Hükümeti'ni resmen tanınması, hem de İstanbul Hükümeti'nin Türkiye hakkında söz sahibi olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu hadisenin bir uluslararası bir konferansta ve İtilaf Devletlerinin önünde olması da ayrı bir önem arz etmektedir. Bu durum, Konferanstan sonraki süreçte Fransa ve İtalya'nın TBMM Hükümeti ile ilgili tereddütlerinin ortadan kalkmasına sebep olacaktır⁹⁹⁴.

Bekir Sami Bey, Konferanstaki konuşmasında Büyük Millet Meclisi'nin Doğuda sürekli bir barışın sağlanmasını içtenlikle dilediğini belirtmiş ve Türklerin kabul edebilecekleri asgari sınıрын Misak-ı Millî ile belirlendiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Sevr Antlaşması yürürlükte kaldıkça Türklerin bağımsız ve ayrı bir ulus olarak varlıklarını sürdürmelerinin olanaksız olduğunu da özellikle vurgulamıştır⁹⁹⁵.

İtilaf Devletlerinin Sevr hükümlerinde ısrar etmeleri ve İzmir'e özerlik meselesi gibi kabul edilemez taleplerinden dolayı Londra Konferansı'nda kalıcı bir sonuç

⁹⁹² B. KARA, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", s.145-163.

⁹⁹³ Çağla D. TAĞMAT, "1921 Lonra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:9, S. 18, Güz 2013, s.43.

⁹⁹⁴ A. ÖZTÜRK, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları", s.114.

⁹⁹⁵ Ç. D. TAĞMAT, "1921 Lonra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", s.43-45.

çıkmadı. Ayrıca Yunanlıların 23 Mart 1921’de Bursa’nın doğusunda yeni bir saldırı başlatmaları da Londra Konferansı’nı sonuçsuz bıraktı⁹⁹⁶.

Aslında TBMM Hükümeti, daha davet sürecinde dahi Londra Konferansı’nı kuşkuyla karşılamıştı. Müttefiklerin bir oyalama ve Yunanlılara zaman kazandırma amacıyla olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Millî’yi dünya kamuoyuna duyurmak, Avrupa’da yaygın olan Türklerin barış değil, savaş istedikleri kanaatini değiştirmek ve “*doğrudan davet*” şartıyla konferansa katılma kararı aldı⁹⁹⁷.

Londra Konferansı, Avrupalı Devletlerin TBMM Hükümeti’ni ilk defa milletlerarası bir toplantıya çağırmaları itibariyle önemlidir. Avrupalı Devletlerin TBMM Hükümeti ile ilk defa diplomatik görüşmeleri Londra Konferansı’nda olmuştur. Yine Avrupalı Devletler, TBMM Hükümeti’ni bu Konferansa davet etmekle siyasî varlığını resmen tanımış oluyorlardı. Ayrıca Londra Konferansı ile Türk Milleti’nin yegâne temsilcisinin TBMM Hükümeti olduğunu hem Avrupalı Devletler hem de İstanbul Hükümeti kabul etmiştir⁹⁹⁸. Londra Konferansı’nda hiçbir somut sonuç elde edilmemesine rağmen, tarafların tümünün milletlerarası bir toplantıda tezlerini ortaya koymaları açısından da önemlidir. Yine Londra Konferansı’nın çözüm üretmeden dağılması, Anadolu’daki Türk-Yunan savaşının bir buçuk yıl daha uzamasına sebep olmuştur⁹⁹⁹.

Bu arada Londra Konferansı, iç politikamızda da etkili olmuştur. Ankara Heyeti’nin başkanı Bekir Sami Bey, kendisine verilen yetkilerin dışına çıkarak Fransa, İtalya ve İngiltere ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların TBMM tarafından red edilmesi sonucunda, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, istifa etmek zorunda kalmıştır¹⁰⁰⁰.

⁹⁹⁶ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 141.

⁹⁹⁷ B. KARA, “*Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı*”, s.145-167.

⁹⁹⁸ A. ÖZTÜRK, “*Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk-Fransız Antlaşmaları*”, s.115.

⁹⁹⁹ Ç. D. TAĞMAT, “*1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri*”, s.52.

¹⁰⁰⁰ İzzet ÖZTOPRAK “*Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*” Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler, Yay. Haz. Berna TÜRKDOĞAN, Ankara 2010, s. 161-62.

B- LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1921)

1- Londra Konferansı Öncesi Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Ocak-22 Şubat 1921)

a) *Paris Konferansı, Şark Meselesi'nin Yeniden Tedkikine ve Türk ve Yunan Murahhaslarının da İştirakiyle Londra'da Bir Konferans Akdine Karar Vermişdir*

Müttefikîn Konferansı ikinci günü mühim bir karar ittihâz etmiştir. Mezkûr karar mûcebince, Şark Meselesi'nin yeniden tedkikine ve Yunan murahhaslarının da iştirakiyle, Londra'da konferans akdine karar vermiştir. Londra Konferansı 21 Şubat'ta içtima edecektir. Mezkûr içtimada Şark Meselesi'nin bir suret-i tesvîyeye iktirânı maksadıyla Türkiye ve Yunanistan mümessilleri istimâ' olunacaktır. Çarşamba sabahı Konferans Reisi Mösyö Briyan, İstanbul ve Atina Hükümetlerini telgrafla mezkûr karardan haberdar etmiştir.

Tan gazetesi bu hususta şu malumatı veriyor: “Müttefiklerin karşısında bu iki payitahtta ne gibi hükümetler bulunmaktadır? Atina'da, itilâfin ve bütün Yunanlıların, ezcümle Trakya ve Asya-yı Suğra'da mütemekkin Rumların emniyet ve itimadını hâiz bulunmayan Kral Constantine icra-yı hüküm etmektedir. Dersaadet'te Hükmet-i Merkeziye, ancak Ankara'da milliyetçilerle itilâf etmek şartıyla Türk milleti namına söz söyleyebilir. Esasen böyle bir itilaf gayr-i mümkün değildir. Müttefiklerin İstanbul Hükümeti vasıtasıyla davetnamelerini Ankara Nasyonalist Hükümeti'ne tevdi edebilirler. Londra'ya gelecek Türk heyet-i murahhasası aynı zamanda her iki hükümeti temsil etmelidir.

Paris Konferansı, Sevr Muahedesi'nde icra edilebilecek tadilâtı tedkikten ictinab etmiştir. Sevr Muahedenamesi'nin yeniden mevki-i tedkike vaz'edildiği haberi Şark'ta amîk bir tesir husûle getirecektir. Birtakım tesvîye çareleri izhâr ve sükûnu ta'cîl etmek için bu fırsattan istifade edilmesini temenni edelim”¹⁰⁰¹.

b) *Hükümet Ankara'yı Davetten Haberdar Etti*

Paris Konferansı mukarrerâtının Bâb-ı Âlî'ye tebliği üzerine, Hükümetçe İtilaf Devletleriyle cereyan edecek olan müzakerât için istihzarât icrasına başlanmıştır. Dün ve evvelki gün gelen telgraflara nazaran, Londra'da içtima edecek konferansa gidecek murahhasların Ankara ve İstanbul Hükümetlerini temsil edeceği zikredildiği için,

¹⁰⁰¹ **Vakit**, 28 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1127, s. 1.

mahâfil-i siyasiyede murahhasların aynı zamanda her iki hükümeti temsil edecek surette intihâb olunacağı tahmin olunmaktadır. Hükümet ile Ankara Meclisi arasında bu nokta hakkında itilâf hâsıl olmuştur¹⁰⁰².

c) *Davamızın Temyizi*

Paris Konferansı tarafından Şark Meselesi'nin halli için Londra'da bir konferans akdedilerek, bu hususta bir karar vermezden evvel Türk ve Yunan murahhaslarının istimâna lüzum görülmesi, Yunanistan'da bariz bir adem-i memnuniyet tevlid eylemiştir. Dünkü nüshamızda yazdığımız vecihle Yunanlıların adem-i memnuniyeti başlıca şu sebeplerden neş'et etmektedir. Paris Konferansı'nın karar-ı malumu;

Evvela: Yunanistan'ın Anadolu'da deruhte ettiği işi artık kendi kuvvetiyle başaramayacağına dair kanaat hâsıl olduğuna,

Sâniyen: Şark-ı Karib'te devam eden mücadelâta muslihâne bir suret-i hall bulmak Avrupa'nın menâfii iktizasından bulunduğuna,

Sâlisen: Bu tarzda bir suret-i hall kararlaştırabilmek için de Türklerin takip ettiği âmâl ve makâsıd-ı Milliyenin istimâ zaruri görüldüğüne,

Râbian: Türklerin âmâl-i mahsusasını istimâ etmek hakkındaki temayülât ise, artık Sevr Muahedesi'nin esas itibariyle tadîl edileceğinden şüphe bırakmadığına delâlet etmektedir.

Bununla beraber Türkler davalarında pek haklı olduklarını bildirdikleri için, Konferansın huzuruna Yunan murahhasları gibi endişeli bir kalp ile çıkmayacaklar. Yalnız Konferans azasından müddeayât-ı Milliyelerinin hüsn-i istimâmı rica edeceklerdir¹⁰⁰³.

d) *Ankara İle Muhabere Devam Ediyor*

Paris Konferansı'nda ittihâz edilen kararın Hükümet-i Osmaniye'ye tebliğini müteakip, Sadrazam Tevfik Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında telgraf muhaberatına başlandığı malumdur. 29 Kânun-i sâni tarihinde Ankara'da neşrolunan bir tebliğde Sadrazam Tevfik Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf sureti neşrolunmaktadır. Telgrafname şundan ibarettir:

¹⁰⁰² **Vakit**, 30 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1129, s. 1.

¹⁰⁰³ "Davamızın Temyizi" **Vakit**, 31 Kânun-ı sâni (Ocak) 1921 (1337), Numara 1130, s. 1.

“Ankara’da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

25 Kânun-i sâni tarihli 1921 tarihinde Paris’te inikâd eden Meclis tarafından müttehaz mukarrerat; Şark Meselesi’nin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat’ta Londra’da Düvel-i Müttefika murahhaslarıyla Osmanlı ve Yunan Hükümetleri davet olunmaktadır. Mevcut Muahdede hadisât dolayısıyla zarurî görülen tadilât icra olunacaktır. Hükümet-i Seniyye’ye gönderilen davette, Mustafa Kemal Paşa’nın veyahut Ankara’ca mezuniyet-i lâzımeyi hâiz murahhasların Osmanlı Heyet-i Murahhasası meyânında bulunması meşrûttur.

İşbu mukarrerat, Düvel-i Müttefika’nın İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız murahhaslar buradan intihâb edilecek zevât ile birleşerek azîmet eylemek üzere karar ve cevabınıza intizâr ediyorum”¹⁰⁰⁴.

Sadrazam Tevfik

e) Anadolu Sulha Taraftar

Orient News gazetesi, Anadolu Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın ahiren neşrettiği bir beyannameye dair malumat vermektedir. Bu beyannamede Mustafa Kemal Paşa Anadolu ahalisine Hareket-i Milliye’nin gayelerini tavzih eylemiştir. Beyannamede deniliyor ki:

“Biz kan dökmek değil, vesâit-i müsâlemetkârâne ile icra-yı adalete tâlibiz. İstiklâlimizi ve hâkimiyetimizi temin edecek yeni bir sulh istiyoruz. Yunanistan, fütuhât siyasetini terk ettiği zaman onunla münasebât tesisini arzu ederiz”.

Beyannamede Türklerin sulha pek ziyade muhtaç oldukları, bütün vakitlerini terbiye ve irfana vakfedecekleri ve sulhun âtiyen temini için çalışacakları zikrediliyor¹⁰⁰⁵.

f) Konferansın Esasâtı

Şark Meselesi hakkında Düvel-i İtilafiye’nin nokta-i müştereklerinde hâsıl olan son tebeddülün mahiyetini anlamak için, mezkûr devletlerin Londra’da bir konferans akdi hakkında verdiği kararın esasâtını tedkik etmeli ve Sevr Muahedenamesi’ni ihzâr eden bilhassa San Remo Konferansı ile 21 Şubat’ta akdedilecek olan Londra Konferansı arasında ne gibi bir fark bulunduğunu tahlil eylemelidir. İşte Paris’te Düvel-i İtilafiye mümessilleri tarafından verilip resmen Türkiye ile Yunanistan’a tebliğ edilen karar, bu

¹⁰⁰⁴ **Vakit**, 4 Şubat 1921 (1337), Numara 1134, s. 1.

¹⁰⁰⁵ **Vakit**, 4 Şubat 1921 (1337), Numara 1134, s. 1.

nokta-i nazardan tedkîk ve tahlil edilince Londra Konferansı'nın ehemmiyet-i mahsusası takdir edilir. Filhakika Londra Konferansı, San Remo Konferansı ve emsali konferanslara nazaran beş nokta-i nazardan şayan-ı dikkattir:

1. Londra Konferansı, bilhassa Şark Meselesi'ni halletmek için tahsis olunmuş bir meclis-i düvel olacaktır. Malum olduğu üzere, şimdiye kadar yekdiğerini takiben akdedilen konferanslarda (San Remo, Hayt v.b.) Türkiye meselesinin daima Alman meselesi ile birlikte yan yana müzakere edilmesini adet hükmüne getirmişti. Ve Alman meselesi ile Türkiye meselesinin birlikte müzakere edilmesi, Almanlar için fâideli, Türkler için zararlı mukarrerât ittihâzına müncerr olmuştu. Hâlbuki son gelen telgrafların verdiği malumata göre, Paris Konferansı'nın ruzname-i müzakerâtında birinci ve ikinci maddeyi teşkil eden Alman meseleleri bir netice-i halle iktirân etmişir. Londra Konferansı'nda yalnız başına Türkiye meselesi müzakere edilecektir. Binaenaleyh bugün, artık Türkiye meselesi ile Alman meselesinde resmen tefrîk edilmiş demektir. Bu vaziyet şüphesiz bizim için mûcib-i memnuniyettir.
2. Londra Konferansı'nda şayan-ı dikkat olan ikinci nokta, Türk Murahhasları ile Yunan Murahhaslarının kablel-karar istimâ' için davet edilmiş olmasıdır. Hâlbuki San Remo ve Hayt Konferanslarında yalnız Yunanistan namına sâbık Başvekil Venizelos hazır bulunmuş, Türklerin mezkûr konferanslarda re'yi mevzubahis olurken, yalnız Venizelos'un fikir ve mütalaası sorulmuş, Türklerin hukukunu müdafaa için Türkiye namına hiçbir ferdin istimâna lüzum görülmemişti. Binaenaleyh Londra Konferansı'nda Yunan murahhaslarının yanında Türklerin de davet edilmiş olması herhâlde Türkiye lehinde iyi bir tecellidir.
3. Londra Konferansı'nda Türkler namına davet edilen murahhaslar arasında Ankara Hükümeti tarafından intihâb edilmiş bir heyetin bulunması şartı ittihâz olunmuştur. Bu suretle Düvel-i İtilafiye zımnen Ankara Hükümeti'ne hakk-ı temsil vermiştir. Hâlbuki Sevr Muahedesi tebliğ ve imza edilirken, İstanbul'dan talep edilen murahhaslar arasında Ankara Hükümeti'nin temsil edilmesine lüzum görülmemişti. Binaenaleyh Düvel-i İtilafiye tarafından ittihâz edilen bu karar, herhâlde Türkiye meselesinde yeni bir safha teşkil edecektir. Düvel-i İtilafiye'nin bu kararı, sulh muahedemizde yapılacak tadil

hakkında İstanbul'dan ziyade Anadolu'nun âmâl ve arzusunu neden ibaret olduğunu tahkik etmek istenildiğine bariz bir delildir.

4. Londra Konferansı'na Türk ve Yunan murahhasları davet edildiği halde Ermeni murahhasları davet edilmemiştir. Herhâlde Ermeni murahhaslarının davet edilmemiş olması, bunların unutulmasından münbais bir keyfiyet değildir. Demek ki, böyle bir davet icrasına lüzum görülmemiştir. Acaba Ermeni murahhası niçin davet edilmemiştir? Sevr Muahedenamesi'nde bir de Ermenistan meselesi bulunduğu nazar-ı dikkate alınır, elbette bu ihmalin bir mana-yı siyasîsi bulunmak lazım gelmektedir. Bundan çıkabilecek mana, ikiden hâli değildir:

Ya, devletler Sevr Muahedesini'nin tadîl meselesini pek mahdûd bir nokta-i nazardan müzakere etmeye taraftardır. Yani, yalnız Türkler ile Yunanlılar arasında münâzaun-fih olan İzmir ve Trakya meseleleri nokta-i nazarından mezkûr muahdede ne gibi tadilat yapmak lazım geldiğini tedkik etmek. Veyahut Ermenistan Hükümeti'nin ahiren Bolşevik tarzına inkılâb etmiş olduğu nazar-ı dikkate alınarak, mezkûr meselenin ne suretle halledileceğini tedkik edebilmek için daha evvel yeni Ermenistan Hükümeti'nin vaziyet-i hukukiyesini tayin etmek lazım geleceği düşünölmekte; binaenaleyh bu bâbda katî bir karar verilmesine intizâren şimdilik Ermenistan meselesinin sükûnetle halledilmesi daha muvafık görölmektedir.

5. Londra Konferansı'nın şayan-ı dikkat olan bir noktası da, Yunanistan'ın mezkûr konferansa tarz-ı iştirakidir. Atina menâbiinden verilen malumata göre, Paris Konferansı'nın Yunanistan'ı davet hakkında verdiği karar zabtı câlib-i nazardır: Yunanistan evvelce konferanslara bir "Müttefik Devlet" sıfatıyla iştirak ederken bu defa Londra Konferansı'na alel-ade Türk murahhaslarına karşı bir müdafaacı vaziyette davet edilmiştir. Artık "müttefik" sıfatı ortadan kalkmıştır. Hatta Tan gazetesi tarafından, bu davetin Devletler tarafından Kral Constantine'in tasdik-i saltanatı manasını tazammun etmeyeceği bile tasrîh edilmiştir. Binaenaleyh Londra Konferansı, San Remo ve Hayt Konferansları arasında bu nokta-i nazardan da bir fark mevcuttur.
6. Nihayet müstakilen Türkiye meselesini halletmek üzere, akdine lüzum gözüken bir Konferans için mahall-i içtima olmak üzere Londra'nın intihâb edilmesi ve bu intihâbın sırf İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Curzon'un teklifi

üzerine yapılması ayrıca câlib-i dikkattir. Bu hâl, İngiltere devleti tarafından Şark Meselesi'nin tarz-ı halline atfedilen ehemmiyetin derecesini göstermek için yeni bir delildir.

İşte 21 Şubat'ta akdi mukarrer olan Londra Konferansı'nın en ziyade hâiz-i ehemmiyet olan esasları fikrimizce bunlardan ibarettir. Ve bu esaslar mecmûan mütalaa edilecek olursa, herhâlde Devletlerin Mütareke'den beri takip ettikleri siyaset-i şarkıyyede Türkler lehine yeni bir tekâmül başladığını tasdik etmek iktizâ edecektir¹⁰⁰⁶.

g) Ankara Murahhaslarını Gönderiyor

21 Şubat'ta Londra'da içtima edecek olan konferansa, Anadolu'nun da iştirâk edeceğini ve bu hususta tebliğat-ı lâzımede bulunulduğunu dünkü nüshamızda yazmıştık. Tebliğat-ı vakıa telsiz telgrafla vukua gelmiş ve ittihâz edilen karardan Müttefik Devletler Hariciye Nâzırları ile Meclis-i Ayan ve Mebusan Reisleri, Amerika Kongre Riyaseti vesaire olmak üzere otuz makam haberdar edilmiştir. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in imzasıyla ve 5 Şubat tarihiyle vuku bulan tebliğ şundan ibarettir:

“29 ve 31 Kânun-i sâni tarihli tebliğlerimize ilaveten mevâdd-ı âtiyeyi pîş-gâh-ı ıttılânınıza vaz'etmekle kesb-i şeref eyleriz:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulha kemâl-i hulûs ve şiddetle arzukeştir. 21 Şubat'ta Londra'da içtima edecek konferans, Şark Meselesi'ni tedkîk ve Türk Sulh Muahedesi'ni mevâddını tesbit edeceğinden, bu konferansta Türkiye'yi temsil etmek ve Türk menâfiini müdafaa eylemek, münhasıran millet tarafından doğrudan doğruya intihâb edilmiş, binaenaleyh Türkiye namına söz söylemeye yegâne salâhiyetdâr makam olan Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Türk Milleti'nin meşrû matâlibâtına tevfikân lazım gelen talimatı hâiz bulunan heyetimizin Ankara'dan hareket etmek üzere olduğunu beyan ederiz. Heyetin yevm-i hareketi ayrıca tebliğ edilecektir”¹⁰⁰⁷.

h) İstanbul ve Ankara Hükümetleri Arasında Teâtî Edilen Telgrafnameler

Sadrazam Tevfik Paşa'nın telgrafnamesine cevaben Mustafa Kemal Paşa tarafından keşide edilen telgrafname suretleri:

“İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine,

¹⁰⁰⁶ **Vakit**, 5 Şubat 1921 (1337), Numara 1135, s. 1.

¹⁰⁰⁷ **Vakit**, 9 Şubat 1921 (1337), Numara 1139, s. 1.

İrade-i Milliyeye müsteniden, Türkiye'nin mukadderâtına hâkim olan yegâne meşrû ve müstakil kuvve-i hâkimiyye Ankara'dadır. Müstemirren münakid Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesâilin halline memur ve her türlü münasebât-ı hariciyede muhatap ancak, işbu Meclis'in Heyet-i Hükümeti'dir. İstanbul'da herhangi bir heyetin min küllil-vücûh bir vaz-ı meşrû ve hukukîsi yoktur. Binaenaleyh, böyle bir heyetin kendine "hükümet" namını vermiş olması milletin hukuk-i hâkimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesâilde harice karşı kendini muhatab göstermesi nâ-kâbil-i tecvîzdir. Heyetinize tevcîh edilen vatanî ve vicdanî vazife derhâl hakikat ü vaziyete iftiâl ederek, millet ve memleket namına meşrû ve muhatab Hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir.

Millet ve memleketimiz namına salâhiyet-i meşruaya sahip Hükümetin Ankara'da olduğu Düvel-i İtilâfiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu hâlde, düvel-i mezkûrenin bu nokta-i nazarlarını izhârda tehhür etmeleri, İstanbul'da mutavassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neşet etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, sulh ve müsâlemeti ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuk-ı milliyenin tanınmasını talebinden ibaret olan şerâitini mükerreren ilân ve işbu hukukun tasdiki halinde teklif olunacak müzakerâtı kabule âmâde olduğunu beyan etmektedir. Düvel-i İtilafiye Londra'da akd edecekleri konferansta Şark Meselesi'ni adl ü hakk dairesinde halletmeye karar vermişler ise, davetlerini doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne tevcîh etmelidirler. Şerâit-i ânife dairesinde vuku bulacak davetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından hüsn-i kabul edileceğini tekrar beyan eyeriz".

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

"İstanbul'da Tefvik Pasa Hazretlerine,

(Hususidir)

Paşa Hazretleri, Zât-ı Sâmilere gibi bütün bir ömründe bu memlekete bilâ-fasıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recül-i muhtereme bütün hidemât-ı sabıkanızı tetvîc ve ikmâl edecek müstesna ve tarihî bir fırsat zuhûr ettiğine kaniiz. Biz vahdet-i tamm üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta med'ûv olduğumuz konferansa, memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin gitmesinin ne kadar mahâzir-i dâî olduğunu tamamiyle takdir buyuracağımıza eminiz. Milletin sırf hukuk-i hâkimiyetini muhafaza dâiyesiyle

sarf ettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar, dâhilî ve haricî birçok müşkilâta karşı gösterdiği sebât ve mukavemet bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdâs etti. Bir taraftan da hâdisat-ı âlem, bu sebât ve mukavemetin hedef-i aslîsi olan istiklâl-i tammımızı teyid edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlâle mahkûm etmek istemiş olan Hükümetler muvacehesinde hukuk-i milliyemizi müdafaa ederken, makam-ı Saltanat ve Hilâfetten başlayarak maddî ve manevî bütün kuvâ-yı memleketin müttehiden hareket etmesi elzendir.

Bunun için Zât-ı Şâhâne'nin, irade-i milliyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbul'un, memlekete mütevâli zararlar ikâ' ettiği tecârib -i meş'ûme ile sabit olan ve ancak ecnebiler lehine idâme edilen gayr-i tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düvel-i Mutelife mümessilleri tarafından vâki olan tebligat gösteriyor ki; İstanbul'dan hareket edecek olan bir heyet-i murahhasanın Londra Konferansı'na iştirak edebilmesi, ancak onun Ankara Hükümeti tarafından salâhiyet-i tâmmle ile terhîs edilmiş mümessilleri ihtiva etmesiyle meşrûttur. Bu suretle İtilâf Devletleri, Türkiye namına sulh müzakerâtına gidecek murahhasların ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzûh ile itiraf etmiş oluyorlar. Fiilen ve hukuken memlekette yegâne hükümet-i meşrûa olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin vaz' ü ilân ettiği esasâtı kabul ve bu esasâtın düşmanlarımız tarafından tasdikini teshil için bize iltihak suretiyle vaziyetimizi tashih ve tesbit buyurmanızı, tarih ve millet muvacehesinde deruhte etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle, mücadelemizi bir netice-i mesudeye eriştirmek hususu tesrî' edilmiş olur. Müttehiden hareket ve âmal-i Milliyeyi azamî bir kuvvetle müdafaa etmek fikriyle vâki olan bu teklifât-ı samimânemiz kabul ve infâz buyrulmadığı takdirde, câlis-i makam-ı Saltanat ve Hilâfet olan Zât-ı Şâhâne'nin vaziyeti mütezil olmak tehlikesinden bihakkın korkulur. Zât-ı Sâmilerinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihî vazifenizi tamamiyle îfâ ve netâyici tarafımıza katî ve sarîh olarak iş'âr buyurmanıza intizar eder ve bu vesile ile ihtiramât-ı mahsusamın kabulünü rica ederim efendim”¹⁰⁰⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

¹⁰⁰⁸ **Vakit**, 9 Şubat 1921 (1337), Numara 1139, s. 1.

i) *İstanbul Murahhaslarını İntihâb Etti*

Heyette bulanacak müşavirler şunlardır: Stockholm Sefiri Şevki, Hariciye İstişare Odası Muavini Nusret, Viyana Sefareti Müsteşarı Bılak, Tahran Sefareti Müsteşarı Safa Feyzi Beyler, Harbiye Nezareti'nden Erkân-ı Harp Kaymakamı Kadri Bey, Maliye Nezareti'nde Heyet-i Teftişîye Müdür-i Umumisi Kazım Bey'dir

Heyet-i Vükelâ dün ve evvelki günkü içtimalarında, Heyet-i Murahhasa'yı teşkil edecek zevât hakkında müzakerâta bulunmuş ve Sadrazam Tevfik Paşa Hazretleri, Heyet-i Murahhasa'nın riyasetinde bulunmayı kabul etmiştir. Tevfik Paşa Hazretlerinin azîmeti üzerine Hariciye Nâzırı Safa Bey'in gitmesine lüzum kalmamıştır. El-yevm murahhaslarımız Tevfik Paşa ile Osman Nizami Paşa'dan ibarettir.

Heyetin refakatinde bulunacak mütehassıslar da, Adliye Nezareti'nden Müsteşar Muammer, Dâhiliye Nezareti'nden Muhacirîn Müdür-i Umumisi Hamdi Beyler Harbiye Nezareti Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Damad-ı Hazret-i Şehriyârî Binbaşı İsmail Hakkı Bey ve Hariciye Nezareti namına Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi Orhan Şemsi Bey müşavir sıfatıyla bulunacaklardır¹⁰⁰⁹.

j) *Hükümetin Ankara'ya Verdiği Cevap*

Aldığımız malumata göre Hükümet, Ankara'nın “matâlib ve teklifâtını müfrit ve hukuk-i Hilafet ve Saltanatı külliyyen muhâl ve Kanun-i Esasî'ye muhalif tadilât-ı esasiye icrasını mutazammın” bulmuş ve binaenaleyh teklifât-ı vakıa “hiçbir suretle kâbil-i tecvîz görülmediği ve muhafazasına yemin edilen Kanun-i Esasî'nin ahkâm-ı sarihâsı ile kâbil-i telif olmadığı” beyan edilerek kabul edilmemiştir. Hükümet, “mahzâ tarafeyn arasında ittihâd husulünü teminen işbaşına geldiğini ve şimdiye kadar bu uğurda sarf-ı mesai ettiğini ve Anadolu'nun Düvel-i Mutelife'nin İstanbul mümessilleri vasıtasıyla davet edilmesi tabîi bulduğu ve İstanbul ile Anadolu arasında ittihâd edildikten sonra, Anadolu tarafından tayin olunacak murahhaslar Düvel-i İtilafiye'nin tanımakta olduğu Hükümetin terfîk edeceği murahhaslar ile beraber gidince, ayrılık gayrılık kalmayıp, esasât-ı müttehîde dairesinde müştereken müdafaa-i hukuk edecekleri ve bundan istinkâf Yunan müddeayâtının müdafaasız kalmaması mucib olacağı”; beyan edilmiş ve matâlib-i saireden bir takım mahâzir tevellüd edecekleri ilave olunmuştur. Mamafih Hükümet, “umûr-i dâhiliyeye müteallik mesâilin bir suret-i halle iktirânı tabîi olup, ancak acilen halli icap eden mesele, vakt-i içtimaı takarrüb etmekte

¹⁰⁰⁹ **Vakit**, 10 Şubat 1921 (1337), Numara 1140, s. 1.

olan konferansa her iki tarafın murahhaslarını yetiştirmekten ibaret bulunduğunu”, dermiyân ederek “Ankara’ca tayin olunacak murahhasların bir an evvel Dersaadet’e i’zâmları lüzumu” yazılmıştır.

Lâkin bu cevaplar Ankara’ca müsait bir tarzda kabul edilmemiştir. Bunun için Hükümet, “artık kaybedecek dakika kalmadığını” ileriye sürerek “menâfi-i vataniye ve hamiyeti Milliye namına mesâil-i dâhiliyeden sarf-ı nazarla, dava-yı müşterekin müdafaasına memur edilecek murahhasların serian tayin ve i’zâmlarını ve hemen cevab-ı muvafakat verilmediği takdirde, Hükümetçe münferiden hareket mecburiyetinde kalınacağından, bundan tevellüd edecek mesuliyet-i tarihîye ve vicdanîyenin Ankara’ya ait olacağını” bildirmiştir.

Fakat Hükümet’in bu son işârı üzerine, Ankara’dan telgrafla hiçbir cevap verilmemiş ve yalnız bir iki gün sonra Ankara Hükümeti tarafından konferansa doğrudan doğruya heyet-i murahhasa i’zamı hakkında bir karar verilmiş olduğuna dair olan malumat alınmıştır.

Binaenaleyh, İstanbul ile Ankara Hükümeti arasındaki münasebâtın aldığı şekli-i hazır bundan ibarettir¹⁰¹⁰.

k) Anadolu’dan Konferans’a Giden Murahhaslar

Anadolu Ajansı’na göre, 21 Şubat’ta Londra’da inikâd edecek konferansta Türkiye’yi temsil etmek üzere azîmeti takarrür eden Heyet-i Murahhasa, Hariciye Vekili Bekir Sami, Aydın Mebusu Cami, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Trabzon Mebusu Hüsrev, Adana Mebusu Zekai Beylerden tereküp etmektedir.

Heyet-i Murahhasa ile beraber bir de Heyet-i Mütéhassısa vardır ki zevât-ı âtiyeden müteşekkildir: İzmir Mebusu Mahmut Esad Bey, Karesi Mebusu Vehbi Bey, İzmit Mebusu Sırrı Bey, Erzurum Mebusu Necati Bey.

Saruhan Mebusu Niyazi, Hariciye Müsteşarı Münir Beyler müşavir sıfatıyla bu heyete iştirak ediyorlar.

Heyet, Şubat’ın 7’nci gününün gece yarısı Ankara’dan hususi bir trenle Antalya’ya müteveccihen hareket etmiştir¹⁰¹¹.

¹⁰¹⁰ **Vakit**, 10 Şubat 1921 (1337), Numara 1140, s. 1.

¹⁰¹¹ **Vakit**, 11 Şubat 1921 (1337), Numara 1141, s. 1.

1) *Birleşecekler mi?*

İstanbul ve Ankara Murahhaslarının Konferansta birleşip birleşmeyecekleri hakkındaki ihtimalâtın hangisi şekl-i hakikat alacağı henüz anlaşılmamıştır. Bununla beraber Londra mahâfil-i siyasiyesinin bu husustaki âmâl ve gayilâtını gösteren iki hadise vaziyeti bir hatve daha tenvîr etmiştir.

Ankara Murahhasları, Roma'ya vâsıl olduktan sonra Londra'ya gitmeye tereddüt etmişlerdir. Bu tereddüt, Paris Konferansı'nın Ankara Murahhaslarını davet hususunda ittihâz etmiş olduğu kararın, Ankara'ya Bâb-ı Âlî vasıtasıyla tebliğ edilmiş olmasından neş'et eylemiştir.

Şimdi Roma'dan alınan son telgrafnameden istidlâl edildiğine göre, Ankara Murahhasları şehri mezkûra varduktan sonra konferans önünde alacakları vaziyeti daha ziyade tavzîha lüzum görmüşler; yani eğer Devletler tarafından kendilerinin İstanbul Murahhasları'ndan ayrı olarak hakk-ı kelâma mâlik oldukları kabul edilmeyecek olursa, Londra'ya kadar seyahat icrasına gerek görmediklerini ifhâm etmek istemişlerdir. Ankara Heyeti, ancak bundan sonra Roma'dan Londra'ya azîmete karar vermiştir.

İkinci hadise, İngiltere Hükümeti tarafından İstanbul ve Ankara Murahhasları için ikametgâh olmak üzere aynı otelin tahsis edilmiş olmasıdır. Görülüyor ki İngiltere Hükümeti, İstanbul ve Ankara Murahhaslarının yekdiğeriyle temas ederek teâtî-i efkâr etmelerini temin için teshilât-ı maddiye irâe etmektedir.

Şu hâlde İstanbul Murahhasları ile Ankara Murahhaslarından konferansa karşı talep edilecek kâbil-i is'âf vahdet olsa olsa, her iki Heyet-i Murahhasanın teşkilât-ı mevcudelerine resmen hâlel gelmemek şartıyla, konferans önüne “müttehid bir matâlib listesi” ile çıkmaları olabilirdi.

Tan gazetesi geçen gün yazdığı bir başmakalesinde, İstanbul ve Ankara Murahhaslarının resmen ittihâd etmeleri mutlaka lazım olmayıp, kendi aralarında gayr-i resmî surette birleşmeleri kâfi olduğu nokta-i nazarını müdafaa etmiştir.

Binaenaleyh, Londra Konferansı'nda en ziyade mühim olan nokta İstanbul ve Ankara meselesi değildir. Asıl mühim olan mesele, İstanbul ve Ankara tarafından serd edilecek matâlibin devletler tarafından is'âf edilip edilmeyeceği meselesidir¹⁰¹²

¹⁰¹² “Birleşecekler mi?” **Vakit**, 22 Şubat 1921 (1337), Numara 1152, s. 1.

2- Londra Konferansı Müzakereleri ve Neticesi Hakkındaki Haber ve Yazılar (25-27 Şubat 1921)

a) *Londra Konferansı Evvelki Gün İstanbul ve Anadolu Murahhaslarını İstimâ' Etmıştır*

Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya Murahhasları, Türkiye Murahhaslarını istimâ' etmek üzere, dün saat on biri çâr-yek geçe Saint James Sarayı'nda içtima etmişlerdir. Tevfik Paşa ve Bekir Sami Bey, Şark'ta sulh ve müsâlemetin iade ve istikrarı hususunun mütevakkıf bulunduğu esasât-ı umumiyyeyi izâh etmişlerdir. Konferans, Türkiye Murahhaslarından tadilini talep ettikleri Sevr Muahedenamesi mevâddı hakkında nokta-i nazarlarını müsbet surette tasrih etmelerini talep etmiştir. Bu bâbdaki izahâtı istimâ' etmek üzere Perşembe günü saat on birde içtima edilmesi karargâr olmuştur.

Şark Meselesi'nin müzakeresi için celse-i umumiyenin akdinden evvel Türkiye'nin her iki Heyet-i Murahhasası azası ayrı ayrı Konferans'a idhâl edilmiştir. Tevfik Paşa, İstanbul; Bekir Sami Bey, Ankara Heyet-i Murahhasası önünde yürüyordu. Evvela Tevfik Paşa'ya söz verilmiş ve müşarünileyh memleketi lehinde Fransızca olarak kısaca müdafaada bulunmuştur. Ba'dehu Bekir Sami Bey de Fransızca olarak Türk Milliyetperverlerinin müddeâsını uzun uzadıya teşrih etmiş ve Ankara Heyet-i Murahhasası'nın Osmanlı kavmini temsil eylediği hususunda ısrar eylemiştir. Maahaza Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümeti'nin nokta-i nazarı hakkındaki izahâtının istimâ edilmesinde bir mahzur görmediğini ilave etmiştir.

Badehu Bekir Sami Bey, Şark'ta sulh ve müsâlemetin, ancak müsâvât esasâtına istinâd edildiği takdirde teessüs edileceğini isbata hasr-ı mesai etmiş ve yalnız ekseriyet-i ahali Arap olan arazi hariç olduğu halde, bir Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası ve mezkûr İmparatorluk hududunun Milliyetperverlerin nokta-i nazarına ve serbestçe tayin-i mukadderât esasına tevfikan tayini ve ayrıca Boğazların serbestisini talep etmiştir. İleri sürülen bu teklif mutedil bir lisanla izah edilmiştir. Ankara Heyet-i Murahhasası Reisi hatime-i makâl olarak Konferansın bu babda hakimâne reyine kâmilten itimad edildiğini beyan etmiştir.

Nîm-resmî mahâfilden istihbâr edildiğine nazaran, Türkler bu sabahki celsede pek az söz söylemişlerdir. Müdafaanmelerinde müddeâlarını ihzâr etmek için vakit bulamadıklarını itiraf etmişlerdir. Tevfik Paşa, Osman Nizami Paşa ve Bekir Sami Bey, Sevr Muahedenamesi ile Türkiye'ye haksız muamele edildiğini söylemişlerdir. Bekir

Sami Bey'in Muahedeyi tanımadığına dair olan itirazı nazar-ı itibara alınmamıştır. Badehu Türkiye Murahhasları, teferruatı müsbet bir surette ihzâr için evvela iki gün, sonra yalnız yarına kadar mühlet talep etmişlerdir. Türkiye Murahhaslarının mütalaâtı ve itirazâtı Konferans üzerinde bir tesir hâsıl etmemiştir¹⁰¹³.

b) Tefik Paşa'dan Gelen Telgrafname

Londra Konferansı'nda Türk Heyeti Murahhasası'nın suret-i istimâ Bâb-ı Âlî'ye gelen telgrafın hulasa-i meali şudur:

“Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye Ankara Heyeti'yle birlikte 23 Şubat (dün sabah) saat 11'de Konferans'a giderek Memâlik-i Şâhâne'nin Türkler ile sükûn aksâmında siyasî ve iktisadî istiklâl-i tammın temini, Boğazlar meselesinin devletlerle birlikte müttefikân halli ve ekalliyetler hukukunun mahfûziyeti esasları dairesinde teklifâtta bulunmuşlardır. Müttefikler işbu esasların Sevr Muahedenamesi'nin hangi mevâdd ve ahkâmına taalluk ettiğinin tavihini talep etmişlerdir. İzahât-ı matlûba bu sabahki içtimada verilecektir”¹⁰¹⁴.

c) Sadrazam Tefik Paşa Anadolu Heyetini Londra'da Bizzat İstikbâl Etmiştir

Londra, 23 Şubat:

“Anadolu Heyet-i Murahhasası buraya muvâsalat etti. Tefik Paşa ile İstanbul Heyet-i Murahhasası azasından üç zat ve İngiliz Hariciye Nezareti'nden bir zâbit tarafından istikbâl edildi. Heyet, İstanbul Heyet-i Murahhasası'nın ikâmet ettiği otele îsâl edilmiştir. Tefik Paşa ve Bekir Sami Bey arasındaki mülakat pek samimi olmuş ve bu iki zat birkaç defa kucaklaşmışlardır”.

Daily Mail gazetesi, her iki heyet reisleri olan Tefik Paşa ile Bekir Sami Bey arasında vuku bulan samimi mülakattan sonra, itilaf tamam bulmuş nazarıyla bakıyor¹⁰¹⁵.

d) Konferanstan Murahhaslarımızın İstedikleri Hudut ve Hukuk

Çarşamba günü Konferans, yalnız takriben bir saat kadar devam eden bir celse akdetmiştir. Ankara ve İstanbul Heyet-i Murahhasları istimâ edilmiştir. Sadrazam

¹⁰¹³ **Vakit**, 25 Şubat 1921 (1337), Numara 1155, s. 1.

¹⁰¹⁴ **Vakit**, 25 Şubat 1921 (1337), Numara 1155, s. 1.

¹⁰¹⁵ **Vakit**, 25 Şubat 1921 (1337), Numara 1155, s. 1.

Tevfik Paşa, kıraat edilmek üzere Osman Nizami Paşa'ya bir vesika tevdi etmiştir. Mezkûr vesikada Türkiye'nin bir hayat-ı iktisadiyeye mâlik olması imkânı ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn aksâmının istiklâl ve hukuk-i hükümranisinin ve Zât-ı Şâhâne'nin "Halife" sıfatıyla masûniyet ve selâmetinin temini talep edilmektedir.

Ankara Heyet-i Murahhasası namına Bekir Sami Bey, şu matâlibi serd etmiştir:

1. Avrupa-yı Osmanî'de 1913 hududu, Anadolu'da cenub hududu olarak ekseriyeti Araplarla meskûn araziye tefrîk eden ve alakadarlar tarafından tayin edilecek olan bir hat ile şarkta Ankara ve Erivan Hükümetleri arasında tayin edilerek, Türkiye'yi ve Ermenistan'dan ayıran bir hat,
2. İzmir mıntakasının tahliyesiyle kâmilen Türkiye'nin hâkimiyetine iadesi,
3. Türkiye'nin Boğazlar Komisyonu'na mümessiller tayin etmesi,
4. Umûr-i adliyede Türkiye'nin hukuk-i hâkimiyetine riayetle bir ıslahat projesi tanzimi için Osmanlı ve ecnebi hukuk-şinâslarından mürekkebe bir komisyon teşkili,
5. Kâfi kuvve-i bahriye ve berriyeye müsaade edilmesi, ecnebi zabitân muavenetiyle jandarmanın tensîki
6. Millî ve iktisadî istiklâl-i tamm,
7. Zarar ve ziyanın tazmini ve müteakiben tamir ve telafisi.

Heyet-i Murahhasa, İzmir ve Şarkî Trakya'nın yalnız Türklerin menfaati nokta-i nazarından değil, aynı zamanda Mütteliklerin ve Yunanlıların menfaati icabâtından olarak Türkiye'ye terk edilmesi lüzumunu ileri sürmüştür.

Heyet-i Murahhasa, sevâhildeki Yunan erbâb-ı ticaretinin araziye mâlik bulunan Türk zürânının muaveneti olmaksızın, iktisaden idâme-i mevcudiyet edemeyeceklerini temin etmiştir.

Tan gazetesi muhabiri, Ankara Heyet-i Murahhasası Reisi Bekir Sami Bey'in hüsn-i tesir icra ettiğini işâr ediyor.

El-yevm rahatsızlığı hasebiyle bu sabahki (24 Şubat) celsede bulunamayan Tevfik Paşa müstesna olduğu halde, İstanbul ve Ankara Murahhasları içtimada kâmilen hazır bulunmuşlardır¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁶ **Vakit**, 26 Şubat 1921 (1337), Numara 1156, s. 1.

e) *Anadolu Heyet-i Murahhasası Londra'ya Hareketi Nasıl Oldu?*

Anadolu Heyet-i Murahhasası, Roma'da İngiltere Hariciye Nâzırının davetnamesini aldıktan sonra Londra'ya hareket etmiştir.

Matin gazetesi 19 Şubat (Roma):

Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Murahhasası, Londra'daki İtalya Sefiri vasıtasıyla Lord Curzon'un bir davetnamesini aldıktan sonra bugün saat 21'de hareket etmiştir. Bu davetname, Konferans'a Kont Sforça tarafından çekilen bir telgrafı müteakib gönderilmiştir¹⁰¹⁷.

f) *Mustafa Kemal Paşa'nın Vatanperverâne Bir Telgrafı*

Jurnal Doryan, 25 Şubat, Londra:

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e çektiği bir telgrafnamede İstanbul ile itilafı menedecek bütün mevâni' ve müşkilâtı bertaraf etmesini tavsiye eylemiş ve vatanın halâs ve selâmeti önünde bütün ihtilafların ortadan kalkması lazım geldiğini bildirmiştir¹⁰¹⁸.

3- **Londra Konferansı'nın Sonuçları ve Konferans Sonrası Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Şubat 1921)**

a) *Londra Konferansı'nın İlk Neticesi: Cephelerde Muhasemât Tatil Ediliyor*

Londra Konferansı'nın Cumartesi günü akşamına kadar akdettiği içtimaların neticesi şudur:

1. Münâzaun-fih arazide, beynelmilel bir heyet tarafından tahkikat icrası hakkındaki teklifi Bekir Sami Bey kabul etmiş ve bundan dolayı izhâr-ı memnuniyet eylemiştir.
2. Mösyö Briyan'ın teklifi üzerine Bekir Sami Bey cephelerde ve bilhassa Kilikya'da terk-i muhasemâtı kabul etmiştir.
3. Bekir Sami Bey, Sevr Muahedesi'nin ibkâ edilen mevâddının kabul edilip edilmeyeceğini Ankara Meclis-i Millîsi'nden istîzân edecektir.
4. Mösyö Briyan, Konferans netâyicinden memnundur. İngiltere Başvekili de Şark'ta sulh ve müsâlemeti temine suret-i katiyyede karar vermiştir. Bunun

¹⁰¹⁷ **Vakit**, 26 Şubat 1921 (1337), Numara 1156, s. 2.

¹⁰¹⁸ **Vakit**, 27 Şubat 1921 (1337), Numara 1157 s. 1.

için beşeriyetin menâfiini, her türlü tasavvurât ve teşebbüsât-ı siyasiye fevkinde tutulacaktır¹⁰¹⁹.

b) *Muahedenin Kürdistan ve Ermenistan'a Ait Mevâddının Tadili*

Londra, 27 Şubat, Amerikan Ajansı:

Lord Curzon'un riyaseti altında içtima eden Konferans'ta, Ermeni Heyet-i Murahhasası istimâ' olunduktan sonra Kürdistan ve Ermenistan hakkında Türk Heyet-i Murahhasası istimâ' edilmiştir. Bekir Sami Bey, Ankara Hükümeti'nin Kürtlere vâsi' muhtariyet verdiğini, Kürtlerin kendi vaziyetlerinden hoşnut olmadıklarını zannetmek için meydanda bir sebep bulunmadığını beyan etmiştir.

Lord Curzon, Ermenistan'a dair Türk Heyet-i Murahhasası'na müttehid ve müstakil bir Ermenistan teşkili taahhüdünden devletlerin sarf-ı nazar niyetinde bulunmadıklarını, ahîren işgal edilen arazinin Ermenistan'a iadesini gerek Anadolu'da Türklerin ve gerek bizzat Ermenilerin menâfi iktizasından bulunduğunu beyan etmiştir.

Konferans, Sevr Muahedesini'nin Kürdistan ve Ermenistan'a müteallik ahkâmının tadili için, Konferans'a vakâyı-ı ahire dolayısıyla teklifât-ı katiyyede bulunulmasına karar vermiştir¹⁰²⁰.

c) *Murahhaslarımız Londra'dan Hareket Etmişlerdir*

Dün Londra muhabirimizden gelen telgrafnameye nazaran, Murahhaslarımız Salı günü Londra'dan müfârekat etmişlerdir. Murahhaslar elde edilen netâyic-i evveliyeden memnun bulunmakta ve bilahire müsaadât-ı cedide istihsâl edeceğini ümit etmektedirler. Şark Melesi'nin suret-i katiyyede halli için bir ay sonra İtalya'da Stresa şehrinde yeni bir konferans inikâd edeceği haber verilmektedir¹⁰²¹.

d) *Londra Konferansı Müzakerâtu Hakkında Hükümetin Tebliğ-i Resmîsi*

Müttefikler, muhtelif mesâilde birçok müsaadâta bulunmakta, Trakya'dan bahsetmedikleri gibi, İzmir'de bir Yunan müfrezesi bulunmasını da kabul etmektedirler. Heyet-i Murahhasamız bu iki noktaya itiraz etmiş ve bilahire cevab-ı katî verilmek üzere celseye hitâm verilmiştir.

¹⁰¹⁹ **Vakit**, 28 Şubat 1921 (1337), Numara 1158 s. 1.

¹⁰²⁰ **Vakit**, 1 Mart 1921 (1337), Numara 1159 s. 1.

¹⁰²¹ **Vakit**, 17 Mart 1921 (1337), Numara 1174, s. 1.

Tebliğ-i Resmî:

“Londra’da bulunan Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye Reisi Tevfik Paşa Hazretlerinden vârid olan 13 Mart 1921 tarihli telgrafnamede, Konferansın 12 Mart tarihindeki celsesinde Düvel-i Müttefika Mümessilleri tarafından vuku bulan tebligata nazaran, Muahede tadilât-ı ahiresiyle tatbik edildiği takdirde, düvel-i müşarünileyhimin Türkiye’nin Cemiyet-i Akvâm’a kabulünü teshîle mütemayil olduklarını, İstanbul’dan ihraç hakkındaki tehdidin muahededen kaldırılacağı ve Boğazlar Komisyonu’nun riyaseti Türkiye’ye tevdi olunup Türkiye’nin komisyonda iki re’ye mâlik bulunacağı, ıslahat-ı adliye projesini ihzâra memur komisyonda Türkiye’nin dahi temsil edileceği, ordunun miktarı 35.000’e ve jandarmanın 45.000’e iblâğ olunacağı, ecnebî zabitanın miktarı tenkis olunup suret-i tevzi’leri Hükümet-i Seniyye’nin inzimâm-ı muvafakatiyle icra kılınacağı ve tahdîd-i teslihât ile mekâtib-i askeriye hakkında bazı tadilât yapılacağı, Boğazlar mıntikasının Rumeli’de Gelibolu şibh-i ceziresiyle Tekfur Dağı’na kadar olan araziye, Asya’da dahi Bozcaada’dan Karabiga’ya ve İstanbul Boğazı’nın her iki tarafında 5 kilometreye kadar olan arazi ile Cezâir-i Bahr-i Sefid ve Marmara’da Boğaz’a hâkim adada teşmîl olunacağı, İstanbul ile İzmit Şibh-i Ceziresi’nin sür’at-ı tahliyesine ve işgalin yalnız Çanakkale ile Gelibolu’ya tahdîdine, Düvel-i Müttefika’ca muvafakat edilmekte ve İstanbul Boğazı’ndaki bîtaraf mıntıkadan asker geçirebilmek hakkını tanımakta idi ki, düvel-i mezkûrenin umur-ı bahriye hakkında Türkiye’yi daha ziyade memnun etmek imkânını istikmâl ve Muahedenin bazı mevâddını ta’dile mütemayil oldukları ve hususât-ı maliyede de Türkiye’nin arzusu vecihle mühim müsaadatta bulunacakları, ez-cümle Maliye Komisyonu Osmanlı Maliye Nazırı’nın riyaset-i fahriyesine vaz’olunup Türkiye’nin vaziyet-i maliyesine müteallik mesailde rey-i tamm ve Müttefikleri alakadâr eden mesâil-i maliyede dahi rey-i istişâriye mâlik bir murahhas vasıtasıyla komisyona iştirak edeceği, Meclis-i Mebusân’ın da Maliye Komisyonunun Maliye Nazırı’yla beraber ihzâr edeceği bütçeyi ta’dile hakkı olup, yalnız ta’dilât-ı mezkûre muvazene-i maliyeyi müteessir edecek şekilde ise, bütçenin berâ-yı tasdik Komisyona iade ile hürriyet-i kadimesine nâil olacağı, ecnebî postalarının lağvı meselesinin bazı şerâit tahtında nazar-ı itibara alınacağı, Kürtler ile Keldanî ve Asurîlerin menâfiini müemmen mevzii imtiyazâtı teshîl eylemek şartıyla Muahede metninde ahval-i hazıra-i mahalliyeye muvafık ta’dilât icrasına mütemayil bulunduğu, ahkâm-ı hazıra Türkiye’nin Osmanlı Ermenilerine hudud-i Şarkiye üzerinde millî bir yurda mâlikiyet hakkını tanınması ve Cemiyet-i Akvâm tarafından kemâl-i hakkaniyetle Ermenistan’a terk ve reddedilecek araziyi mahallinde tedkîke memur edilecek

komisyonun mukarrerâtını tasdik etmesi şartıyla kabul edilebileceğini, müttefiklerin ahvâl-i müessife-i hazıranın hitâm bulması ve sulhun avdetini temin maksadiyle İzmir vilâyetini zîr-i hâkimiyet-i Osmaniye’de bırakacakları İzmir şehrinde Yunan müfreze-i askeriyesi ibkâ edilip, bunun mahall-i sairesinde ecnebî zabitân kumandasında bulunacak miktarı beynelmilel bir komisyon tarafından ahalinin adet ve milliyeti nisbetinde toplanacak bir jandarma kuvveti tarafından asayişin muhafaza edileceği, işbu sancağın umûr-i idarede dahi tatbik olunacağı, Cemiyet-i Akvâm tarafından Hıristiyan bir vali tayin olunacağı ve valinin müntehab bir meclis-i idare ile kezalik müntehab bir meclis-i milliye istinâd eyleyeceği, işbu suret-i tesviyenin beş sene zarfında tarafeynden birinin Cemiyet-i Akvâm’a müracaatı takdirinde ta’dil olunabileceği iş’âr kılınmak ve Trakya’dan bahs edilmemesi ve İzmir şehrinde Yunan müfrezesi bulunması hususuna Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye tarafından itiraz edilmekle tebligât-ı vakıa Hükümet-i Seniyye’ce arîz ve amîk tedkîk edilerek bilahire Heyet-i Murahhasamız cânibinden cevab-ı katî verilmek şartıyla celseye hitâm verildiği ilâveten izbâr edilmiştir”¹⁰²².

e) *İstanbul, İzmir ve Trakya İçin Teklif Edilen Tadilat*

Müttefiklerin Murahhaslarımıza verdikleri on maddelik teklifât metni hakkında tafsilât:

11 Mart, Cuma içtimasında Türk ve Yunan Murahhaslarına Meclis-i Âli tarafından Sevr Muahedesi’nde icrâ edilecek teklifât sureti tevdî olunmuştur.

Tan gazetesine göre bu tadilat ber-vech-i âtidir:

1. Boğazların Mahiyet-i Askeriyesinin İzâlesi

Mahiyet-i askeriye den iskât edilen mıntıka, yani ne Türklerin ve ne de Yunanlıların silah ile giremeyecekleri, fakat Müttefikler tarafından işgal olunabilecek saha şu suretle tahdîd olunmuştur:

Boğaziçi’nin ve Marmara Denizi Adalarının iki sahilinde 25 kilometre derinliğinde dar bir arazi sahası,

Avrupa sahilinde Gelibolu Şibh-i Ceziresi ve Tekfur Dağı’na kadar ittisâ’ eden arazi,

Anadolu sahilinde Bozcaada karşısında bir noktadan başlayarak Karabiga’ya, Bandırma’nın garbına kadar giden dar arazi, Çanakkale medhalindeki adalar.

¹⁰²² **Vakit**, 17 Mart 1921 (1337), Numara 1174, s. 1.

2. İstanbul'un Tahliyesi

Müttefikler, İstanbul'un tahliyesine ve Zât-ı Şâhâne'nin şehr-i mezkûrda mahdûd asker bulundurmak hakkını hâiz olmasına muvafakat edebilirler. Fakat tahliye ancak Müttefiklerin, Türklerin suret-i halli hüsn-i niyetle icrâ edeceklerine emniyet getirdikleri zaman vâki olacaktır.

3. Türklerin Boğazlar Murakabesine İştiraki

Türkiye başlıca devletler gibi Boğazlar Komisyonu'nda iki mümessil bulunduracaktır. Ve Türkiye Sulh arzusunu gösterdiği takdirde bir Türk, Komisyonun riyaset-i fahriyesine davet olunabilecektir.

4. Maliye Komisyonu

Türkiye, Maliye Komisyonu'nda, memâlik-i Osmaniye'nin alakadâr olduğu mesâilde yalnız basit istişare hakkına değil, itâ-yı rey hakkına mâlik olacaktır. Türk Maliye Nâzırı, yukarıdaki şerâit ile bu Komisyona riyaset etmeye davet olunabilecektir.

5. Türk Ordusu

Türk ordusu 30.000'i muntazam ve 45.000'i jandarma olmak üzere 75.000 kişiye iblâğ olunabilecektir.

6. İzmir'in Şekl-i İdaresi

Nefs-i şehir müstesna olmak üzere, bütün İzmir havalisi Yunan askeri tarafından tahliye edilecektir. Şehir haricinde Müttefikîn zâbitlerinin kumandası altında yerli bir jandarma kullanılacaktır. Bu jandarma anâsır-ı ırkıyesi nisbetinde ahali arasından toplanacaktır. Zât-ı Şâhâne'nin hâkimiyeti bütün vilayette ibkâ olunacaktır. Fakat umûr-i idariye, muhtariyet usulü altında Cemiyet-i Akvâm tarafından mensub-i Hıristiyan bir vali tarafından ifâ olunacaktır. İzmir Limanı her memleket için serbest olacaktır. Beş senede bu suret-i hallin heyet-i mecmuası, tarafeynden biri Cemiyet-i Akvâm'dan talep ettiği takdirde, tadilâta mevzu teşkil edilebilecektir.

7. Trakya

Trakya'nı usul-i idaresi hiçbir tadilata maruz kalmamıştır. Yunanlılar burada Sevr Muahedesi mücebince ellerinde bulunan araziye muhafaza edeceklerdir.

8. Ermenistan

Türkiye'nin hudud-i şarkisinde, Cemiyet-i Akvâm tarafından tayin edilen bu Komisyonun tahdîd edeceği bazı hudutlar dâhilinde Ermenilere bir "millî yurt" temin olunmuştur.

9. Kürtler ve Asurî-Keldanîler

Bazı teminât ile mahallî bir muhtariyete mazhar olacaklardır.

10. Taahhüdât-ı sâlife Türkiye tarafından tasdik ve sadıkâne bir surette icrâ olunduğu takdirde Müttefikler, Türkiye'nin Cemiyet-i Akvâm'a kabulüne müzâheret edeceklerdir¹⁰²³.

f) *Hâkimiyet-i Milliye'nin Nokta-i Nazarı*

Hâkimiyet-i Milliye (18 Mart):

"Sevr Oyununun Üçüncü Perdesi" diye başlayan makalede deniliyor ki: "Vaktiyle Türk milliyetperverlerine âsi ve haydut diyen bu efendiler, Murahhaslarımızın ellerini sıktılar ve tatlı diller döktüler. Fakat neticede sulh olacak mı? Hayır. Sevr Muahedesi'ni tadil dedikleri şey hakikatte bir hiçtir. Türkiye'yi yine rahat bırakmıyorlar. İstiklâlimize yine sekte vuruyorlar.

Hakkımız varmış, fakat alacağımız yokmuş; bütün bu konferans hikâyesi şu neticede kalıyor: İzmir'de Yunan askeri olacak; fakat şehri Cemiyet-i Akvâm idare edecek, İzmir bize iade edilmiyor, anavatanına dönmüyor. Edirne Yunan'a kalıyor; Kontrol Komisyonu, Boğazlar Komisyonu devam ediyor.

Bir daha tahakkuk ediyor ki, zulmetle Türk ve zilletle faziletin, Hakk'la bâtılın birleşmesine imkân yoktur"¹⁰²⁴.

C- LONDRA KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

30 Ocak 1921 tarihli *Vakit*'te verilen haberde, Paris Konferansı Reisi Mösyö Briyan tarafından 21 Şubat'ta Londra'da bir konferans toplanacağı; bu durumun da İstanbul ve Ankara Hükümetlerine bildirildiği yazılmaktadır. Bir sonraki günkü *Vakit*'te ise "*Davamızın Temyizi*" başlığıyla isimsiz yayınlanan başmakalede, toplanacak olan

¹⁰²³ *Vakit*, 19 Mart 1921 (1337), Numara 1176, s. 1.

¹⁰²⁴ *Vakit*, 27 Mart 1921 (1337), Numara 1184, s. 2.

Londra Konferansı'nda Türk ve Yunan Murahhaslarının dinlenileceği haberinin Yunanistan'da memnuniyetsizliğe yol açtığı belirtilmektedir. Mezkûr makalede bu memnuniyetsizliğin sebepleri şöyle sıralanmıştır: Yunanistan'ın Anadolu'da yaptığı işgali kendi kuvvetiyle yapamayacağı kanaatinin İtilaf Devletlerinde hâsıl olması, Şark meselesinin sulh yoluyla halledilmesinin Avrupa'nın menfaati gereği olduğu, sulhun mümkün olabilmesi için Türklerin maksatlarının ne olduğunun bilinmesi gerektiği ve Türklerin maksatlarının artık Sevr Muahedesi'nin esas itibariyle değiştirilmesi hususları, Yunanlıları rahatsız etmiştir. Aynı makalede, Türkler davalarında haklı olduklarına inandıkları için Türk Murahhaslarının Yunan Murahhasları gibi Konferansın huzuruna endişeli bir kalp ile çıkmayacakları ve Konferans azasından kendi millî ve haklı davalarının dinlenilmesini rica edecekleri de belirtilmektedir.

Vakit 4 Şubat 1921 (1337) tarihli nüshasında, Sadrazam Tevfik Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki Konferansa tek bir heyet hâlinde katılma mevzusu ile ilgili teâti olunan telgraflara yer vermektedir. 5 Şubat 1921 (1337) tarihinde ise “*Konferansın Esasâtı*” başlığı ile verilen haberde, Londra Konferansı ile San Remo Konferansı ve diğer konferanslar arasındaki bazı farklar izâh edilmiştir.

Vakit gazetesi 22 Şubat 1921 (1337) tarihli nüshasında “*Birleşecekler mi?*” başlığı ile neşredilen başmakalede ise Ankara Murahhaslarının Roma'ya ulaşıktan sonra Londra'ya gitmemelerinin sebebi, Bâb-ı Âlî vasıtasıyla Londra'ya davet edilmeleri yani doğrudan davet edilmemelerinden kaynaklandığı yazılmaktadır. Makalede ayrıca, Ankara Murahhaslarının Konferans huzurunda İstanbul Murahhaslarından ayrı olarak konuşma hakkına sahip olmadıklarından dolayı Londra'ya gitmedikleri; ancak bu müşkil durum halledildikten sonra Ankara Murahhaslarının Londra'ya gittikleri ifade edilmektedir. Ayrıca İstanbul ve Ankara Murahhaslarına İngiltere Hükümeti tarafından aynı otelin tahsis edilmesinin, mezkûr iki hükümetin fikir alışverişinde bulunmaları için olduğu yine aynı makalede ifade edilmektedir.

Vakit, Londra Konferansı'nda İtilaf Devletlerince Sevr Muahedesi'nde tadilât yapılması için teklif edilen hususlara teferruatlı bir şekilde yer verdikten sonra Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden bir haberi “*Hâkimiyet-i Milliye'nin Nokta-i Nazarı*” başlığıyla yayınlamıştır. 18 Mart tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de haberde Londra Konferansı için “Sevr oyunun üçüncü perdesi” denilmekte ve Konferansa göre “*hakkımız varmış, fakat alacağımız yokmuş*” şeklinde veciz bir ifade ile Konferansın toplama amacına dikkat çekilmektedir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE LOZAN KONFERANSI'NA DAVET SÜRECİ
İLE SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ
HABER VE YAZILAR (1922)

A- LOZAN KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASI

1- Lozan Konferansı (20 Kasım 1922)

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İtilaf Devletleri, hükümlerini önceden kendilerinin hazırladığı Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) ve Sevr Barış Antlaşması'nı (10 Ağustos 1920) mağlup taraf olan Osmanlı Devleti'ne imzalatmışlardır. İtilaf Devletlerinin Mondros ve Sevr'deki amaçları, Osmanlı Devleti'ni Türk milletinden, Türk milletini de ülkesinden koparmaktır. Başka bir ifadeyle Türk milletini hem devletsiz, hem de ülkesiz bırakmaktır. İtilaf Devletleri, kendi aralarında paylaştıkları Osmanlı toprakları üzerinde Müslüman veya Türk olmayan her azınlık, her millet için vatan bulup devlet kurarlarken, Türk milletini ve Türk ülkesini yok sayıyorlardı. İşte Millî Mücadele'ye haklılık, meşruluk ve güç kazandıran hususlar, İtilaf Devletlerinin giriştikleri bu haksız tutumları ve bu eylemleridir¹⁰²⁵.

Mudanya'da görüşmelerinde İsviçre'nin Lozan kentinde bir barış konferansının toplanması ve kalıcı barışın yapılması kararlaştırılmıştı¹⁰²⁶. Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde başlamış, 4 Şubat-22 Nisan 1923 tarihleri arasında kesintiye uğramış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Konferansa Türkiye, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Muttefik Devletler (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) taraf, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gözlemci olarak, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz devletleri de kendileri ile ilgili konularda katılmışlardır. Ancak Sovyetler Birliği, Boğazlar konusunda taraf olarak yer almıştır¹⁰²⁷. Ayrıca TBMM Hükümeti'nin isteğiyle Konferansa yine Boğazlar Meselesi müzakerelerine katılmak üzere Ukrayna ve Gürcistan da katılmıştır¹⁰²⁸.

¹⁰²⁵ Bayram KODAMAN, "Lozan Andlaşması Hakkında Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, **Eğitim Fakültesi Dergisi**, IV, S. 1, Ocak 1989, s. 3.

¹⁰²⁶ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 141.

¹⁰²⁷ S. K. ÖKTE, "Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya...", s. 127, 173.

¹⁰²⁸ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 142.

20 Kasım 1922’de toplanan Lozan Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılmış olan en gerçekçi milletlerarası barış konferansıdır. Daha önce Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile yapılan antlaşmalar için toplanan konferanslara yalnız galip devletler katılmıştır. Bu konferanslarda antlaşma şartları İtilaf Devletleri tarafından tek taraflı olarak kararlaştırıldıktan sonra mağlup devletlere zorla kabul ettirilmiştir. Lozan Barış Konferansı ise galip-mağlup devlet farkı gözetmeksizin toplanan ilk barış konferansıdır¹⁰²⁹.

“Konferans, Türkiye açısından *Misak-ı Millî*’nin gerçekleştirilmesi amacıyla, *Millî Mücadele*’nin diplomasi alanında sürdürüldüğü; İtilaf Devletleri açısından ise Türkiye üzerinde uzun yıllardır devam eden çıkar ve menfaatlerinin sağlanması amacıyla her türlü diplomasi yollarının denendiği uluslararası bir platform olarak kullanılmıştır”. Lozan Barış Konferansı, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yüzyıllardan beri devam eden bir hesaplaşmanın sonucudur. Bu Konferansta, Şark Meselesi’ndeki hedeflerine Türkiye’nin paylaşılmasıyla ulaşmak isteyen Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletlerine karşı, Türkiye bir diplomasi savaşı vermiştir¹⁰³⁰.

İtilaf Devletlerinin Lozan Konferansı’na İstanbul Hükümetini de davet etmeleri üzerine TBMM Hükümeti, İstanbul Hükümeti’nin Türkiye’yi temsil edemeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine Konferans daha başlamadan önce TBMM, 1 Kasım 1922’de Saltanatı kaldırarak bu sorunu çözdü¹⁰³¹. Mudanya’daki görüşmelerde gösterdiği başarıdan dolayı Lozan’da da Türkiye’yi temsil görevi İsmet Paşa’ya verildi. Lozan Konferansı’nda ele alınan başlıca konular arazi ve sınırlar, kapitülasyonlar, iktisadî ve malî konular, Boğazlar ve Yunanistan ile ilgili sorunlardı. 24 Temmuz 1923’te Lozan antlaşması törenle imzalandı. Böylece uluslararası alanda Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı, yerine çağdaş ve bağımsız Türkiye’nin kurulduğu tescil edilmiş oldu. Aynı zamanda Atatürk’ün deyişiyle Türkiye’nin *idam fermanı* olan Sevr Antlaşması geçersiz hale geldi¹⁰³².

Lozan Antlaşması’nın en önemli yanı, Misak-ı Millî’de kabul edilen hedeflere genel olarak ulaşılmış olmasıydı. Güney sırımızdaki bazı sıkıntılar ile Batum hariç, Türkiye’nin sınırları Misak-ı Millî esaslarına göre çizilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması ile Türkiye ekonomik olarak da bağımsızlığını kazanmıştır. TBMM, Lozan

¹⁰²⁹ Sezai Kürşat ÖKTE, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 49, Bahar 2012, s. 129-130.

¹⁰³⁰ S. K. ÖKTE, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya ...”, s. 127.

¹⁰³¹ F. ÇİLOĞLU, **Kurtuluş Savaşı Sözlüğü**, s. 141-142.

¹⁰³² S. AKŞİN, C. KOÇAK ve diğerleri, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) I**, s. 111-113.

Antlaşması'ndan yaklaşık üç ay sonra, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'i ilan ederek yeni Türkiye'nin yönetim şeklini de belirlemiştir¹⁰³³.

2- Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Mustafa Kemal Paşa'nın *Ya İstiklâl, Ya Ölüm* parolasıyla başlattığı Millî Mücadele üç safhaya ayrılır:

Birinci safha *Hazırlık Safhası*'dır. *Hazırlık Safhası*, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla başlar ve 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar devam eder. İkinci safha *Harp Safhası*dır. Önce Kuvâ-yı Milliye (1919-1920) ve daha sonra ise Düzenli Ordu döneminde yapılan muharebeler ve kazanılan zaferlerden ibaret olup, Mudanya Mütarekesi'ne (11 Ekim 1922) kadar geçen süredir. Üçüncü safha, *Türk İnkılâbı ve Atatürk İlkeleri Safhası*dır. Bu safha ise Mudanya Mütarekesi'nden 10 Kasım 1938 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve Cumhuriyetin müessisi Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan inkılâplar ve konulan ilkelerden ibarettir¹⁰³⁴.

Avrupalı Devletler, "Hilafet" müessesesinden dolayı Osmanlı Devleti'ni daima potansiyel bir "panislamist" tehdit olarak kabul ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'ne uygulanacak Sevr Antlaşması'nın taslağı oluşturulurken, bu tehdit gözünde bulundurulmuştur. Ancak Türkiye'de başlayan Millî Mücadele hareketi Avrupalı Devletlere bu imkânı vermedi. İstanbul işgal altında iken Ankara'da kurulan yeni meclis, Padişah ve Halifenin durumunun "*Padişah ve Halife cebir ve ikrahtan azâde olduğu zaman*" ele alınacağını duyurmuştu¹⁰³⁵.

Millî Mücadele'nin başında Saltanat ve Hilafeti doğrudan hedef alan herhangi bir açıklama yapılmadığı gibi bu kurumların geleceği konusunda da herhangi bildiri yayınlanmamıştır. Buna rağmen Millî Mücadele boyunca İstanbul Hükümeti ile Ankara arasında yoğun çekişme ve mücadele yaşandı¹⁰³⁶.

Millî Mücadele'nin harp safhası zaferle bitirildikten sonra sıra nihaî barışı sağlamaya gelmişti. Bu amaçla toplanacak olan Lozan Konferansı'na TBMM heyetinin yanında İstanbul Hükümeti temsilcilerinin de İtilaf Devletleri tarafından çağırılması, belki de ileriki zamanlarda görüşülecek olan Saltanat ve Hilafet meselesini, hemen acil

¹⁰³³ F. ÇİLOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, s. 146.

¹⁰³⁴ Kemal GÖDEN, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Tarihi'ndeki Yeri ve Önemi II Türk İstiklâl Hareketi ve Cumhuriyetin Kuruluşu*", Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, S.1, Yıl: 1987, s. 193.

¹⁰³⁵ Azmi ÖZCAN, "*Hilafet*", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVII, Yıl: 1998, s. 549.

¹⁰³⁶ F. ÇİLOĞLU, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, s. 203.

olarak görüşülmesini gündeme getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bir siyaset ve zamanlama ustasıydı. Daha önce Sevr Antlaşması'nın imzalanma sürecini ve olan biteni unutmamıştı¹⁰³⁷. TBMM Hükümeti, Lozan Konferansı'na İstanbul Hükümeti'nin de çağırılmasının iki başlılığa neden olacağını, önceki konferans ve antlaşma müzakerelerinden tecrübe etmişti. Böylece 306-307 sayılı Meclis kararı ile Saltanat, Hilafetten ayrılmış ve 1 Kasım 1922'de alınan kararlarla Osmanlı Saltanatı sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Saltanatın kaldırılması hakkında Meclis'te yaptığı konuşmada, Hilafet makamının devam etmesinin, ancak hâkimiyet ve millî egemenliğin makamı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yanında olmasıyla mümkün olacağını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri, Millî Mücadele'nin başından beri TBMM'nin, Saltanatın ve Hilafetin üzerinde bir makam olduğu anlamına gelmektedir¹⁰³⁸.

Saltanatın kaldırılmasından sonra Hilafet makamı sadece dinî muhtevalı bir kurum olarak devam edecek ve Halife hiçbir siyasi faaliyete bulunmayacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kararını kabullenemeyen Padişah Vahdettin 16-17 Kasım 1922 gecesini İngilizlere sığındı. Bunun üzerine veliaht Abdülmecid Efendi ile görüşülerek, kendisinden saltanat iddiasında bulunmayacağına dair bir belge alındı. 19 Kasım'da TBMM, Hilafet makamına Abdülmecid Efendi'yi seçti.¹⁰³⁹

B- LOZAN KONFERANSI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR (1922)

1- Lozan Konferansı'na Davet Süreci Hakkındaki Haber ve Yazılar (28 Ekim- 14 Kasım 1922)

a) Devletler Sulh Konferansı'na Davet Olunuyorlar

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya, Şark Sulhu'nun tesisi ve Boğazlar usul-i idaresinin tayin ve tesbiti maksadıyla alakadâr devletleri 13 Teşrin-i sâni'de Lozan'da mümessillerini göndermeye davet etmek üzere itilaf etmişlerdir.

Cemâhir-i Mütecemmia'ya bir davetnâme gönderilecektir. Her iki konferansa Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya olmak üzere sekiz hükümet iştirak edecek; Bulgaristan, Rusya, Ukrayna, Gürcistan yalnız Boğazlar konferansına kabul edilecektir.

¹⁰³⁷ S. AKŞİN, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 173.

¹⁰³⁸ Mahmut AKKOR, "Dinî Bir Müessesenin Sonu: Hilafet'in İlgası" *History Studies*, Volume 4/1 2012, s. 19.

¹⁰³⁹ A. ÖZCAN, "Hilafet", s. 549-550.

Amerika evvelki muahedeleri imza etmemiş ise de, Sevr Muahedesi şerâitini tanzim etmiş olan konferansların son müzakerâtında bir Amerika murahhası hazır bulunmuştur. Boğazlar meselesinin cihan-şümül ehemmiyetine binaen Cemâhir-i Müttehide, Lozan Konferansı'nın her iki safhasında bir Amerika mümessili bulunması mûcib-i memnuniyet olacağından haberdar edilecektir.

Aynı zamanda İsviçre Hükümeti'ne de konferansın Lozan'da inikâdına müsaade etmesi talep edilecektir. İsviçre Hükûmât-ı Müttehidesi Meclisi Reisi'nin müzakerâtın küşadına riyaset edeceği ümit edilmektedir.

Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne gönderilen davetnâmenin sureti:

Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Nâzırı Hazretlerine;

İngiltere, Fransa ve İtalya Hükümetleri, Ankara Hükümetine îsâl ettikleri 23 Eylöl tarihli notalarına zeylen ve hükûmât-ı müşarünileyhânın 4 Teşrîn-i evvel tarihli notasına cevaben, Şark'taki harbe nihayet verecek bir sulh muahedesi akdi maksadıyla, 13 Teşrîn-i sâni'de müzakerâta başlamak üzere, Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni Lozan'a murahhaslarını göndermeye davet etmekle kesb-i şeref ederler. Murahhasların salâhiyet-i kâmileyi hâiz olması, fakat bu murahhasların miktarca ikiyi tecavüz etmemesi İngiltere, Fransa ve İtalya Hükümetleri arasında takarrür etmiştir.

27 Teşrîn-i evvel 1922

Bu nota takrîr-i şifâhî mahiyetinde olup imzasızdır. Üç Baştercüman dün saat dört buçukta müctemian Hamit Bey'i ziyaret ederek, Fransız tercümanı takrîri Fransızca olarak okumuş, diğer Murahhaslar kendi söyleyeceklerinin de aynı meâlde olduğunu söylemekle iktifâ etmişlerdir. Bundan sonra üç Baştercüman, Hamit Bey'e kendi lisanları üzerine yazılmış bir takrîr-i şifâhî bırakmışlardır.

4 Teşrîn-i evvel tarihli bir notaya, 27 Teşrîn-i evvel tarihinde verilen bir cevabın münakaşayı mucib noktalardan hiçbirine cevap olmaması ve hepsini meskût geçmesi şâyân-ı dikkattir. Hamit Bey üç lisan üzerine yazılmış olan müşterekü'l-meâl takrîri derhal Ankara'ya bildirmiştir¹⁰⁴⁰.

b) Konferans'a Bâb-ı Âlî de Davet Olunuyor

Fransa, İngiltere ve İtalya Fevkalade Komiserliklerinin Baştercümanları bugün Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessili ile İstanbul Hükümeti Hariciye Nâzırı'nı ziyaret ederek Şark'taki muharebeye nihayet verecek bir muahede-i sulhiye

¹⁰⁴⁰ **Vakit**, 28 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1336), Numara 1751, s 1.

akdi maksadıyla, 13 Teşrîn-i sâni'de küşâd edilecek müzakerât için Lozan'a mümessillerini göndermesi zımında Türkiye'ye vâki olan davetiyeyi Hükümât-ı Müttefika namına tevdi etmişlerdir¹⁰⁴¹.

c) Millî Hükümetimizin Müttefiklere Cevabı

Hükümetimiz 13 Teşrîn-i sâni'de Lozan'da inikâd edecek konferansa iştirak etmeyi kabul etmiştir.

Murahhaslarımız ve müşavirlerimiz intihâb edilmiştir.

Murahhaslar: Hariciye Vekili İsmet Paşa, Sıhhiye Vekili Rıza Nur Bey.

Müşavirler: Mebusandan Sâbık Maliye Vekili Hasan, Sâbık İktisat Vekili Celal, Diyarbekir Mebusu Zülfü, Burdur Mebusu Veli Beyler.

Memuründen: Hariciye Hukuk Müşaviri Münir, Umûr-i Siyasiye Müdürü Hikmet, Adliye Müsteşarı Tahir, Sâbık Ticaret ve Ziraat Nâzırı Mustafa Şeref, Bahriye Dairesi Reisi Şevket Beyler.

Askerî Müşavir: Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Asım Paşa.

İstanbul'dan iltihak edecekler: İktisat Müderrisi Mustafa Zühtü, Evkâf-ı Hukuk Müşaviri Seniyüddin, Kâtib-i Umumi Reşit Saffet Beyler.

Son aldığımız haberlere göre, cevabî notamız Lozan Konferansı kabul edilmekle beraber, İstanbul Hükümeti'nin iştirakinden istifhâmkâr bir şekilde bahsedilmekte ve Ankara ile muhaberâtın temin edilmesi lüzumuna îmâ olunmaktadır¹⁰⁴².

d) Amerika'nın Müttefiklere Cevabı

Washington, 29 Teşrîn-i evvel, Amerika:

Amerika Hariciye Nâzırı Hughes, Lozan Konferansı'na resmen iştirak edemeyeceğini, fakat Şark-ı Karib'te Amerikalıların menâfi mevcut olduğundan müzakerâta sâmi' sıfatıyla memurlar göndereceğini İngiltere, Fransa ve İtalya'ya bildirmiştir. Nâzır, Müttehede-i Amerika'nın Türkiye ile asla hâl-i harpte bulunmamış olduğunu ve binaenaleyh muahede-i sulhiyenin hîn-i tanziminde hiç vazifesi olmayacağını beyan etmiştir¹⁰⁴³.

¹⁰⁴¹ **Vakit**, 28 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1336), Numara 1751, s 1.

¹⁰⁴² **Vakit**, 31 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1336), Numara 1754, s 1.

¹⁰⁴³ **Vakit**, 31 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1336), Numara 1754, s 1.

e) Millî Hükümetimizin Müttefiklere Cevabı

Devletlerin Türkiye'yi 13 Teşrin-i sâni tarihinde Lozan'da içtima edecek Sulh Konferansı'na daveti mutazammın olan notasına, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından verilen cevap dün öğleden sonra Hamid Bey tarafından Fransız, İtalyan ve İngiliz Fevkalade Komiserlerine tevdi edilmiştir.

Bu nota şifâhî bir takrirden ibaret olup sureti şudur:

Türkiye Büyük Millet Meclis Hükümeti, 4 Teşrin-i evvel 1922 tarihli notasına cevap olarak Müttefik Devletlerin göndermek lütfünde buldukları 27 Teşrin-i evvel 1922 tarihli şifâhî notayı almakla mübâhidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, salâhiyet-i kâmileyi hâiz murahhaslarını Sulh Konferansı'na göndermeye âmâde olduğunu beyan eder. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türk murahhaslarının Hükümetleriyle emin ve serîf bir surette muhaberesi lüzumu takdir edileceği ümidiyle, Konferans için İzmir'i mahall-i içtima olarak teklif etmiş idi.

Türkiye Hükümeti, müzakerâtın tesrîi nokta-i nazarından, İzmir'i tercih hususuna Müttefik Devletlerin nazar-ı dikkatini celb etmeyi fâideli addeder.

Herhalde Türkiye ile Lozan arasında evvelceden emin ve serîf bir rabita-i muhaberenin tesisi, Türkiye için pek büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunu ilave eder¹⁰⁴⁴.

f) Millî Hükümetimizin İkinci Bir Muhtırası

Haber aldığımızı göre Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Müttefik Devletlere tevdi ettiği ikinci şifâhî bir muhtırada, Türkiye'yi temsil edecek yegâne Hükümet kuvvetinin, Büyük Millet Meclisi olduğunu beyan ederek, Büyük Millet Meclisi'nin salâhiyetini hâiz olmayan hiçbir heyetin Sulh Konferansı'nda Türkiye namına söz söylemeye salâhiyeti olmadığını ilave etmiştir¹⁰⁴⁵.

g) Bâb-ı Âlî'nin Ankara'ya Bir Müracaatı

Bâb-ı Âlî'nin Sulh Konferansı'na davetinden mütevellid vaziyet, geçen Pazar günü içtima eden Meclis-i Vükelâ'da mevzubahis olmuştur. Vâki olan daveti kabul ederek, Konferansa İstanbul Hükümeti namına icabet etmesi veya bu hususta sözü kâmilen Ankara murahhaslarına terk ederek, Konferansa ayrıca murahhas göndermemesi meselesi müzakere edilmiş ve bu hususta katî bir karar ittihâz etmezden

¹⁰⁴⁴ **Vakit**, 1 Teşrin-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1755, s 1.

¹⁰⁴⁵ **Vakit**, 1 Teşrin-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1755, s 1.

evvel, Ankara Hükümeti ile müzakereye lüzum görülmüştür. Bu sebeple, Meclis-i Vükela'nın içtimandan sonra, Tevfik Paşa Saraya azîmetle huzura kabul edilmiş ve huzurdan çıktıktan sonra, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine hitaben, kendi imzasıyla âtideki telgrafnâme-yi göndermişlerdir:

“Konferansa Bâb- Âli de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâb- Âli'nin adem-i icabeti, Devletin altı asrı mütecaviz zamandan beri müesses ve mahfûz olan bütün Âlem-i İslâm'ın alakadâr olduğu hüviyet-i tarihiyesini mahkûm-i indirâs etmek; Büyük Millet Meclisi'nin adem-i icabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhu akîm bırakmaktır. Bu mühim mesuliyetleri bittabi ne Bâb-ı Âli, ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Bâb- Âli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakiki bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyikâta karşı Sevr Muahedesi'nin adem-i tasdikinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkilât-ı azîmenin iktihâmıyla umur-i idarenin tedvîri ve işgalin tesiri hususunda bezl-i makderet ve bu miyânda muvaffakiyât-ı vâkıanın husulüne bi-kaderil-imbân hizmet eden heyetimiz, hâkimiyet-i Milliyeyi tahkîm ve tevsîk suretiyle, vahdet-i idareyi temin için müzakereye hazır olduğu halde, mesai-yi harbiyenin bir sulh-i nâfi' ile semerât-ı siyasiyesini iktitâf hengâmında mücadele-i milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bil-ittihâd istihsâli mümkün olan menâfi-i aliyye-i vatandan cüz-i lâ-yetecezzâsını bile ifâteyi asla tecvîz etmez. Ayrılık şöyle dursun en ufak bir muhalefeti dahi revâ görmez. Hatta pâ-yi a'dâyı kat' ve levs-i istilâyı izâle yolunda mesai-yi cansiperâne ve Hudâ-pesendânede bulunanları nefislerine tercih eyler.

Binaenaleyh, adem-i itilâf sebebiyle devlet ve milletin başına maâz-Allahü Tealâ bir musibet-i uz mâ getirmek ve muavenet-i maddiye ve müzaheret-i maneviyelerine nâil olduğumuz Âlem-i İslâm'ı müteallim etmekten ise, menâfi-i aliyye-i vatan uğrunda temin ve vahdet, evvelce vâcib ise bugün farz olmuştur. Şu halde hem istikbâl-i memleket, hem müdafaa-i hukuk-i vatan hakkında müzakerede bulunulmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nce tayin olunacak bir zâtın talimat-ı mahsusa ile hemen gönderilmesi, hassaten temenni ve bu şık tensîb buyrulmadığı halde, heyetimizden birinin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyâz olunur.”¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴⁶ **Vakit**, 1 Teşrin-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1755, s 1.

h) *Tevfik Paşa'nın Telgrafına Cevap Verilmeyecek*

Tevfik Paşa tarafından Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya keşide edilen telgrafa henüz hiçbir cevap verilmemiştir. Haber aldığımızı göre, Büyük Millet Meclisi evvelki günkü içtimanda bu meseleyi müzakere etmiş ve Sulh Konferansı'na davet meselesi hakkında Bâb-ı Âlî'nin ittihaz ettiği hatt-ı hareket takbîh edilmiştir. Büyük Millet Meclisi bu müzakere neticesinde, Bâb-ı Âlî'nin telgrafnâmesine cevap verilmemesine karar vermiştir¹⁰⁴⁷.

i) *Sulh Heyet-i Murahhasamız Lozan'da*

Lozan, 12 Teşrîn-i sâni, saat 10 (Muhabir-i Mahsusumuzdan):

Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın taht-ı riyasetindeki Heyete-i Murahhasamız, bu akşam saat dokuzda Lozan'a vâsıl olmuştur. İsmet Paşa'yı ve murahhaslarımızı istikbâl etmek üzere Lozan'da bulunan bilumum Türkler ve Müslümanlar istasyonda bulunuyorlardı. Tren istasyona dâhil olur olmaz müstakbilîn, murahhaslarımızı şiddetle alkışlamaya başlamış ve İsmet Paşa ile rüfekâsı alkışlar arasında trenden inmişlerdir.

İsmet Paşa Lozan Türk Yurdu ve İslâm Heyetleri ile İsviçre Hükümeti namına gelen bir memur tarafından beyan-ı hoş-âmedi edilmiştir. Resmî heyetlerden sonra Başmurahhasımıza yaklaşıp, Vakıt namına kendisine beyan-ı hoş-âmedi ve muvaffakiyet temenni ettim. İsmet Paşa gazetemiz hakkında teveccühkârâne mukabelede bulundu.

Heyet-i Murahhasa istasyondan otomobil ile ikametleri için tahsis edilen Palas Oteli'ne azîmet etmiştir. Palas Oteli, Lozan'ın ve bütün Avrupa'nın en güzel otellerinden biri olup, ekser siyasî mülakatlar ve içtimalar burada vuku bulur. Otelde murahhaslarımıza muhtelif daireler ve indel-icâb Heyet-i Murahhasa'nın hususî içtimalar akdetmesi için birkaç salon tahsis edilmiştir.

Konferansın inikâdı tarihi 20 Teşrîn-i sâni olmak üzere takarrür etmiştir. İsviçre Hükümeti gelecek heyetler için muhtelif otellerde istihzarâtı ikmâl etmiştir¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁷ **Vakit**, 2 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1756, s 1.

¹⁰⁴⁸ **Vakit**, 14 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1336), Numara 1768, s 1.

C- SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILAR

1- Saltanatın Kaldırılması ve Sonrasındaki Gelişmeler Hakkındaki Haber ve Yazılar (3-20 Ekim 1922)

a) *TBMM Evvelki Gün Akdettiği Tarihi Bir İçtimada Saltanat'ın Ref'ine ve Hilâfet'e Hânedân-ı Âl-i Osman'ın İlmen ve Ahlaken Erşed ve Eslah Olanın İntihâbına İttifak-ı Ârâ İle Karar Vermiştir*

Türkiye Devleti, Makam-ı Hilâfet'in İstinadgâhadır.

Ankara, 1 Teşrîn-i sâni (Anadolu Ajansı):

Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün akd eylediği tarihî içtimanın son celsesinde âtideki kararı ittifak-ı ârâ ile kabul etmiştir:

Riyaset-i Celile'ye

Birkaç asırdır Saray ve Bâb-ı Âlî'nin cehalet ve sefahati yüzünden devlet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra, nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir halde Osmanlı İmparatorluğu'nun müessisi ve sahib-i hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyâm etmiş, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Bâb-ı Âlî aleyhine mücahedeye atılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bi't-teşkil haricî düşmanlar, Saray ve Bâb-ı Âlî ile fiilen ve müsellahan ve malûm müşkilât-ı şedîde ve mahrumiyet-i elîme içinde cidâle girişmiş, bugünkü halâs gününe dâhil olmuştur.

Türk milleti, Saray ve Bâb-ı Âlî'nin hıyanetini gördüğü zaman, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ısdâr ederek, onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşriî kuvvetleri onun yed-i kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuk-i hükümrânîyi milletin nefsinde cem' eylemiştir.

Binaenaleyh, o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfû olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kâim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet, mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayr-i ecnebi kuvvete ve muzaheret-i Milliyeye mâlik olmayıp bir zıll-ı zâil halindedir. Millet şahsî hükümrânlık ve saray halkı ve etrafının sefaleti esasî üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir **“halk hükümeti”** idaresi tesis ve vazetmiştir. Hâl böyle iken İstanbul'da düşmanlarla teşrik-i mesai etmiş olanların el-ân hukuk-i Hilâfet ve Saltanat ve hukuku-i Hanedan'dan bahs eylemelerini görmekle müstağrak-ı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar

garip ve acayip ve hilaf-ı mâ-vaka‘ bir vesika tarihte nâdir görülmüştür. Binaenaleyh; Büyük Millet Meclisi ber-vech-i âti mevâddın neşir ve ilânına karar vermiştir:

1. Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuk-i hâkimiyet ve hükümrânisini mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde gayr-i kâbil-i terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve irade-i Milliyeye istinâd etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misâk-ı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nden başka şekl-i Hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı, hâkimiyet-i şahsiyeye müstenid olan İstanbul’daki şekl-i Hükümeti 16 Mart 1336’dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakil addetmiştir.
2. Hilâfet, Hanedan-ı Âl-i Osman’a ait olup Halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanı intihâb olunur. Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfet’in istinatgâhıdır.

1 Teşrîn-i sâni 338

İşbu kararın Büyük Millet Meclis-i Âlisi’nce müttefikane ve alkışlarla kabulünü müteakip, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi kürsüye gelerek bu gecenin ve yarın 2 Teşrîn-i sâni’nin bayram addolunmasını teklif etmiştir. Meclis, teklif-i vâkîi alkışlarla kabul eylemiş ve belîğ bir dua ile celseye hitam verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin dün tarihî mukarrerâtı yüz bir pare top endahı ile ilan edilmiş ve kıtaât-ı askeriye fener alaylarıyla ve musikalarla tezâhürât-ı tes’îdiyeye başlamıştır. Tezâhürât devam ediyor. Herkes büyük bir sevinç içinde yekdiğerini tebrik eylemektedir¹⁰⁴⁹ (EK-39).

b) *Büyük Millet Meclisi’nin Son Tarihî İçtimâna Ait Tafsilât*

Ankara, 31 Teşrîn-i evvel, Anadolu Ajansı:

Büyük Millet Meclisi dün fevkalade ehemmiyet-i tarihiyeyi hâiz heyecanlı bir ictima akdetmiştir.

Hadiseye sebebiyet veren İstanbul’da Tevfik Paşa tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine çekilmiş olan iki telgraftır. Meclis, fevkalade bir manzara irâe etmekte idi. Hınca hınç dolu olan sâmiîn localarında şehrimizdeki süferâ ve mümessilîn-i siyasiyede hazır bulunuyorlardı.

¹⁰⁴⁹ **Vakit**, 3 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1757, s 1.

İctima‘a riyaset eden Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri âtideki beyanatıyla celseyi küşâd buyurdular:

“Bu ayın 20’sinde İstanbul’da bulunan bir zâtın delâletiyle doğrudan doğruya şahsıma hitâb eden bir telgrafname aldım ve onun üzerine şahsım namına cevap verdim. Şimdi okunacak telgrafname ile alakası olduğundan ve daha doğrusu bunun işitilmesi cihetinden bunu aynen okuyorum. Tevfik Paşa oğlunu bendenize göndererek âtideki telgrafnameyi verdi. Meselenin gayet mahrem tutulması ricasıyla beraber vuku bulan tahkikata nazaran, İngilizler konferansta Anadolu ile İstanbul’un ayrı ayrı cephe arz etmesinden istifade ile Hilâfet hâmisi sıfatını iktisâb etmeye çalışacağından, meseleye lâzım geldiği gibi ehemmiyet verilmesini arz etmemi tebliğ ettirdi. Okuyorum telgrafnameyi:

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bi-avnullahi Teâlâ ihrâz olunan muzafferiyet, ba‘de-zîn İstanbul ve Ankara arasında tahaddüs etmiş olan ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdet-i milliyemizi temin etmiş olup, ancak Düvel-i Müttefika ile aramızda henüz müsâlaha akdedilmemiş olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde karîben inikâdı der-kâr bulunan Sulh Konferansı’na sâbık vechle her iki tarafın davet edileceği malum bulunduğu mebnî, selamet-i Milliyemize müteallik mevâdd-ı mühimmenin evvelce beynimizde müzakere ve tesbiti zımında istihzarâtta bulunarak, mezkûr konferansa müttehiden hukuk-i milletin müdafaasına sarf-ı mesai edilmesi nezd-i âlilerinde dahi rehin-i tasvîb olunacağına kanaat-i kâmilem bulunduğundan, ol-babda taraf-ı senâ-verîleri ile görüşüp anlaşmak üzere ahvâle vâkîf ve ehemmiyetinizi hâiz bir zatın buraya gayet mahremâne talimatı hâmilen ve sûrat-i mümkünine ile i‘zâmı mütemennâdır, Efendim”.

17/9/338

İmza

Sadrazam Tevfik

Reis Paşa Hazretleri müteakiben Tevfik Paşa’nın telgrafını tebliğe delâlet eden zata gönderdikleri âtideki cevabı okumuşlardır:

“Türkiye Devleti’nin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazar-ı dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti taayyün eden Türkiye Devleti’nin tarih-i teessüsünden beri mukadderatına vâzı‘ül-yed ve bundan mesul yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu cihanca malûm ve hadisatı fiiliye ve muamelât-ı siyasiye

ile müeyyed bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ihrâz eylediği muzafferiyet katiyenin netice-i tabiiyesi olmak üzere vukuu karîb olan Konferansta Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur. Bu hakâyık karşısında gayri meşru ve gayri hukuki olduğu Meclis-i Âlî'ce mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi mensubîninin şimdiye kadar biddefaât vâki olduğu gibi bundan sonra da siyaset-i devleti teşvîşten mücânebet eylemeleri hususunun ne derece azîm mesuliyeti bâdi olacağı der-kârdır, Efendim”.

- Şimdiye kadar Sadrazam Tevfik Paşa imzalı, Makam-ı Riyaset'e hitâb edilmiş açık bir telgrafnâme vardır. Okunacaktır:

(Gayet müsta'celdir)

“Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'ne,

Konferansa Bâb-ı Âlî de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâb-ı Âlî'nin adem-i icâbeti, devletin altı asrı müteceviz zamandan beri müesses ve mahfûz olan bütün Âlem-i İslâm'ın alakadâr olduğu hüviyet-i tarihiyesini mahkûm-i indirâs etmek; Büyük Millet Meclisi'nin adem-i icabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhu akîm bırakmaktır. Bu mühim mesuliyetleri bittabi ne Bâb-ı Âlî, ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Bâb-ı Âlî ile Büyük Millet Meclisi arasında hakiki bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyikâta karşı Sevr Muahede'sinin adem-i tasdikinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkilât-ı azîmenin iktihâmıyla umûr-i idarenin tedvîri ve işgalin tesiri hususunda bezl-i makderet ve bu miyânda muvaffakiyât-ı vâkıanın husulüne bi-kaderil-imbân hizmet eden heyetimiz, hâkimiyet-i Milliyeyi tahkîm ve tevsîk suretiyle vahdet-i idareyi temin için müzakereye hazır olduğu hâlde, mesai-yi harbiyenin bir sulh-i nâfi' ile semerât-ı siyasiyesini iktitâf hengâmında mücadele-i milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bil-ittihâd istihsâlî mümkün olan menâfi-i âliye-i vatandan cüz-ü lâ-yetecezzâsını bile ifâteyi asla tecvîz etmez. Ayrılık şöyle dursun en ufak bir muhalefeti dahi revâ görmez. Hatta pâ-yi a'dâyı kat' ve levs-i istilâyı izâle yolunda mesai-yi cansiperâne ve Hudâ-pesendânede bulunanları nefislerine tercih eyler.

Binaenaleyh, adem-i itilâf sebebiyle devlet ve milletin başına maâz-Allahü Tealâ bir musibet-i uz mâ getirmek ve muavenet-i maddiye ve müzaheret-i maneviyelerine nâil

olduğumuz Âlem-i İslâm'ı müteallim etmekten ise menâfi-i âliye-i vatan uğrunda temin ve vahdet, evvelce vâcib ise bugün farz olmuştur.

Şu hâlde hem istikbâl-i memleket, hem müdafaa-i hukuk-i vatan hakkında müzakerede bulunulmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nce tayin olunacak bir zâtın talimat-ı mahsusa ile hemen gönderilmesi, hassaten temenni ve bu şık tensîb buyrulmadığı hâlde, heyetimizden birinin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyâz olunur”

Sadrazam Tevfik

Bu telgrafın kıraatı esnasında azanın gösterdiği asabiyet ve söz almak için ibrâz edilen isti'câl ve tehâlûk müzakerâtın çok heyecanlı olacağını işrâb ediyordu. Telgrafların kıraatından sonra Meclis'teki heyecan ve hararet derece-i kusvâyı buldu¹⁰⁵⁰.

c) *Dünden İtibaren İstanbul'da TBMM Hükümeti'nin İdaresi Teessüs Etmîş*

Dünden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin idaresi ve Refet Paşa umûr-i idareyi deruhde ederek vazifelerine devam etmelerini ve İstanbul vilayeti mıntıkası dâhilindeki memurîne tebliğ etmiştir.

Refet Paşa, Padişah'ın vaziyeti hususunda şu cevabı vermiştir:

“Bana sorduğunuz vaziyeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kararnamesi tesbit etmiştir. Bu memlekette efrâd-ı milletten her birinin hukuk-i milletimizin katî kanunlarıyla masûn ve mahfûzdur.

Devâir ve memurînin vaziyeti hususunda ise Refet Paşa şu beyanatta bulunmuştur:

“İstanbul şehri ve vilayeti işleriyle meşgul olan devâir ve müessesât bittabi tamamen ibkâ edilecektir. Ve bunlar cihet-i aidiyetlerine göre İstanbul vilayeti idaresine ait makamât ve müessesâta merbût olacaktır.

İstanbul şehri ve vilayeti işleriyle alakadar olmayan makamât, yani Nezaretler esasen Nâzırların istifa edip etmediklerini bile düşünmeksizin gayr-i mevcut addolunduklarından ve bittabi hâlâ ifa edecekleri vazife bulunmadığından maaş ve muhassasât hakkı bâki kalmak üzere şimdiki hâlde me'zûn addolunabilir. Bunlar bittabi tesbit edilemeyen teferruat-ı umûrdur. Zamanın adem-i müsaadesi Hükümet'ten talimat

¹⁰⁵⁰ **Vakit**, 4 Teşrin-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1758, s 1.

almaya müsait olmadığı için oraca ittihâz olunacak karara göre bittabi vaziyetin icabına tevfiik-i hareket olunacaktır”¹⁰⁵¹.

d) Teyfik Paşa Kabinesi'nin İstifası

Dün Bâb-ı Âlî, son defa olarak mühim ve heyecanlı günlerden birini yaşamıştır. Senelerden beri Osmanlı İmparatorluğu'nu tedvîr etmekte olan Sadrazam Paşalar ve Heyet-i Vükelâsı'na makarr olan bu binada Teyfik Paşa ve rüfekâsı, son defa olarak Osmanlı İmparatorluğu namına içtima etmişler ve ahvâl-i hazıranın İstanbul'da icra-yı Hükümet imkânı külliyyen selbettiğini nazar-ı dikkate alarak istifaya karar vermişler ve istifalarını Saray'a vermişlerdir¹⁰⁵².

e) İstanbul, Vilayet Hâline Kalb Olundu

Refet Paşa dün şark mahfilinde muhtelif devâir, müsteşar ve müdirâtı kabul ederek, İstanbul'un Büyük Millet Meclisi'ne tabi bir vilayet hâline kalb edildiğini tebliğ etmiştir. Müşarünileyh ba'dehu kendilerine taalluk eden talimatı bildirmiştir. Yapılan tebligata göre İstanbul'un unvan-ı resmîsi “Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul Vilayeti”dir. Vilayet umûru, kemâ-kân Vali Vekili Abdülhak Bey tarafından tedvîr edilecektir. Diğer bilumûm devâir mülga olup mensubiyeti muvakkaten eskisi gibi vazifelerine devam edecektir. Fakat hiçbir muamele ile meşgul olmayacaklardır. Bu hâl muvakkat olup ancak birkaç güne münhasıran kalacak, bilahire bu hususta ittihâz-ı mukarrerât olunacaktır¹⁰⁵³.

f) Büyük Millet Meclisi'nde 1 Teşrîn-i sâni Celsesi: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Türk Devleti'ni Tesis Eden Nutku

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Teşrîn-i evvel 338 tarihli içtimalarında cereyan eden müzakerât-ı mühimme, hayat-ı milliye ve teşriiyemizde müstesna bir kıymet-i tarihiyeyi hâizdir.

Meclis'in dünkü celseleri de fevkalade heyecanlı olmuştur. Gerek Meclis salonu gerek sâmiîn locaları ve koridorlar müstesna bir manzaraya mâlikti. Sâmiîn localarında boş yer kalmadığı gibi, Meclis binasının bahçesinde ve haricinde halk kümeleri Meclis'in katî kararına muntazır bulunuyordu. Süferâ ve mümessil-i siyasiye sâmi'ler arasında ahz-ı mevki etmişlerdi. Ba'dezzeval saat bir buçukta celse küşâd edildi. Zabt-ı

¹⁰⁵¹ **Vakit**, 5 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1759, s 1.

¹⁰⁵² **Vakit**, 5 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1759, s 1.

¹⁰⁵³ **Vakit**, 6 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1760, s 2.

sâbık hülasasından sonra Rıza Nur Bey (Sinop), ve rüfekâsının takriiriyle Hüseyin Avni Bey (Erzurum) ve rüfekâsının takririni müteakib söz alan Büyük Millet Meclis Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri âtideki nutk-i mühimi irâd buyurmuşlardır:

Arkadaşlar! İstanbul'da gayr-i meşru bir sıfatı şahsına atfeden Tevfik Paşa evvelâ hususi ve mahrem olarak ordularınızın Başkumandanı'na, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafnâme ile Meclis-i Âli'ye müracaatta bulundu. Dikkat buyrulursa gelen telgrafnâme ile efkâr-ı umûmiye-i İslâmiye teşvîş edilmek isteniyor. Bu telgrafnâmedeki zihniyet, istiklâlimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı dava-yı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukuken muvaffakiyetlere mazhar olan Hükümet-i Milliyemizi dûçâr-ı zaaf etmeye matuftur. Mana ve mantıktan âri olan bu telgrafnâmenin muhteviyâtı, Meclis-i Âlînin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzubahis etmemizi istilzâm eyledi. Şekl-i idareimizde mündemic bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderâtına bilfiil ve bizzat vâzı-ül-yed olması, Hâkimiyet-i Milliyesini, Saltanat-ı Milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dava-yı mukaddesini müdafaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevâlini müeddî oldu. Bu bâtıl, gayr-i meşru, gayr-i makul olan şey de, bir milletin hukuk-i hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesiydi. Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzu-yı millete teb'ân milletvekillerinden tereküb eden Heyet-i Celilenizin tabîi surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş on dakika bir daha dinlemek lütfünde bulunmanızı rica ediyorum. (Hay hay sesleri)

Türk ve İslâm Tarihine Serî' Bir Nazar:

Arkadaşlar! Tavzih-i hakikat için hep beraber Türk Tarihi ve İslâm Tarihi üzerinde kısa ve serî' bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler! Bu dünya-yı beşeriyette asgarî yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk Milleti azîmesi vardır. Ve bu milletin saha-i arzdaki vüs'atı nispetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçeli: Birinci vâhid-i kıyasî, edvâr-ı kablettarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre, Türk Milletinin cediti a'lâsı olan Türk namındaki insan, ikinci ebül-beşer Nuh Aleyhisselâm'ın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedârik-i vesâikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de

müsamaha edelim; fakat en bariz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki: Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyâtına tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Efendiler! Yine malûmdur ki, dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Ceziretül-Arab'da mütekâsif olarak arz-ı mevcudiyet eder. Mazhar-ı Nübüvvet ve Risâlet olan Fahr-i Âlem Efendimiz bu kütle-i Arab içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücud-i mübarek idi.

İnsanların İki Devri:

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdât-ı İlâhiye'nin tecelliyâtına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devrede mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabâvet ve şebâbet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemâl devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisiyle iştilal edilmeyi istilzâm eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusûlüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştilali lâzıme-i Ulûhiyet'ten addelemiştir. Onlara Hazret-i Adem Aleyhisselâm'dan itibaren mazbut ve gayr-i mazbut ve nâ-mütenâhî denecek kadar çok Nebiler, Peygamberler ve Resuller göndermiştir; fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakâyık-ı diniye ve medeniye verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamât-ı İlâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur. Ve bu sebeplerdir ki; Cenâb-ı Peygamber, Hâtemül-Enbiya olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son Peygamberimiz olan Muhammed Mustafa Sallallâhü Aleyhi vesellem 1394 sene evvel Rumî Nisan içinde Rebiül-evvel ayının 12'nci Pazartesi gecesini sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu, gün doğmadan doğdu.

Refik Bey (Konya): "Ne güzel bir tesadüf!".

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (devamla): Bugün o gündür. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (İnşallah sesleri). Filhakika Arabî tarihiyle bu akşam yevm-i velâdetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor. Hazret-i Muhammed eyyâm-ı sabâvet ve şebâbeti geçirdi. Fakat henüz Peygamber olmadı. Yüzü nurâni, sözü ruhani, rüşd ve rüyette bîbedel, sözünde sâdik ve halim ve mürüvvetçe sâire fâik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu evsâf-ı mahsusa ve mütemâyizesiyle kabilesi içinde Muhammed'ül-Emin oldu.

Muhammed Mustafa Peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında Nübüvvet ve kırk üç yaşında Risâlet geldi. Fahr-i Âlem Efendimiz nâ-mütenahi tehlikeler içinde, bîpâyân mihnetler ve meşakkatler karşısında yirmi sene çalıştı ve Din-i İslâm'ı tesise ait vazife-i Peygamberîsini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsıl-ı âlâ-yı illiyyîn oldu.

Kendisinin mazhar-ı irşadâtı olan bütün Müslimîn ve bilhassa Ashâb-ı güzîn birçok gözyaşları döktüler. Fakat mukteza-yı beşeriyet olan bu hâl-i teessürün bîfâide olduğunu derhal idrak eden erbâb-ı fetânet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesâlih-i ümmeti bir an evvel hüsn-i temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resul-i Ekrem'e Halife olacak bir Emir intihâbı mevzubahis edildi. Zât-ı Risaletpenâhi yâr-ı garı olan Hazret-i Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı. Ve enfâs-ı vâ-pesînini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı.

Halife İntihabı:

Buna nazaran toplanıp resmen bir intihâb yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Hâlbuki bu intihâb keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emr-i intihâbda mühim olarak üç muhtelif nokta-i nazarı tebarüz etti:

Bu nokta-i nazarlardan birisi; Makam-ı Hilâfet'e istihkâk, mesâlih-i ümmeti rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifâyetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran Makam-ı Hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşid kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar cumhur-i sahabenindi.

İkinci nokta-i nazar, o güne kadar nusret-ı İslâm'a hizmet eden kavmin Hilâfet'e müstahak addedilmesi idi. Bu, Ensâr'ın nokta-i nazarıydı.

Üçüncü fikir ise kuvvet-i karabeti iltizam etti. Bu da Haşimîlerin nokta-i nazarıydı.

Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emr-i intihâbı intâc eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kâni olan Hazret-i Ömer'in tesiriyle Hazret-i Ebubekir'e bey'at olundu.

Görülüyor ki, ilk Halifenin intihâbında, temayülât-ı umumiyenin tabîî temerküzünden ziyade, şahsî tesir tesbiti şekletmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşâtın nâ-be-mahal olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emr-i Hilâfet, millet-i İslâmiye'ce en büyük bir maslahattır. Çünkü efendiler,

Hilâfet-i Nebeviye, ehl-i İslâm arasında rabıta olan bir emârettir ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vahdet üzere içtimalarını temin eden bir emârettir. Emâret ise, Cenâb-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki; teessüsü, daima satvet ve kuvvet ile meşrûttur. Ve ondan maksad-ı aslî de def-i fesâd ve hıfz ü asayiş-i bilâd ve tanzim-i umûr-i cihad ile mesâlih-i ammeyi hüsn- tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menûttur. Adetullah bu vech ile câri olagelmıştır. Buna nazaran, yukarda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincinin ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i Hilâfet olması nokta-i nazarı idi. Diğer nikat-ı nazara müreccah ve gâlib olması tabiidir ve Hazret-i Ebubekir'in bitte'sir Makam-ı Hilâfeti işgal etmesi isabet oldu.

Hilâfet ve Emâret-i İslâmiye:

İşte bu suretle, zaman-ı Saadet'ten sonra Hilâfet unvanıyla bir emâret-i İslâmiye teşekkül etti. Fakat efendiler, Peygamber'in vefatıyla derhal her tarafta irtidâd başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazret-i Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsi-i hudud emâret-i İslâmiye'ye tevessül eyledi. Ebubekir son demlerine yaklaşıncı kendi intihâbındaki müşkilâtı tahattur etti ve Hazret-i Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihâb ve millete takdim eyledi. Hazret-i Ömer'in zaman-ı Hilâfeti'nde memalik-i İslâmiye fevkalâde denecek derecede süratle tevessü' etti. Servet çoğaldı. Hâlbuki bir milletin içinde servet ve gına husulü, beynennâs agrâz-ı dünyeviye'nin hudûsunu ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bâis olmak, bu âlem-i kevn ve fesadın mukteza-yı ahvâlindedir. İşte bu nokta Hazret-i Ömer'in zihnini tahdîş ediyordu. Bir de Hazret-i Ömer tahattur ediyordu ki, Resul-i Ekrem, mahrem-i esrârı olan havass-ı ashâbına şunu demişti: “Ümmetim düşmanlarına galebe edecek, Mekte, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve idlâl ve nefsanîyetler hâdis olarak mülûk-i sâlife mesleğine gireceklerdi”. Hazret-i Ömer bir gün Huzeyfe ibn-i Yeman Radıyallahüanh Hazretlerine deniz gibi temevvüc edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: “Senin için ondan beis yok. Senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır”, dedi.

Hazret-i Ömer sordu: Bu kapı kırılacak mı yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: “Kırılacak” dedi.

Hazret-i Ömer, “Öyle ise artık kapanmaz”, dedi ve izhâr-ı teessüf etti.

Hakikaten kapı kırılmak mutasavverdi, çünkü memâlik-i İslâmiye vüsat bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emâret ve bu tarz-ı idare ile her yerde adalet-i kâmile

icrası müşkil olmuştu. Hazret-i Ömer bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki:

— Yâ Rabb! Ruhumu kabzet.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu. “Nasıl ağlamayayım ki; Fırat kenarında bir oğlak zayı olsa korkarım ki, Ömer'den sorulur” diye cevap verdi.

Evet, Hazret-i Ömer Radıyallahüanh artık Hilâfet unvanı altındaki tarz-ı emâretin, bir devlet idaresine nâ-kâfi olduğunu; bir zâtın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehâbetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâ-kâfi olduğunu bütün mana-yı şâmiliyle idrâk eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir Halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman “Bir haneden bir kurban yetişir”, dedi. Abdurrahman bin Avf'ı çağırdı: “Ben seni veliahd eylemek istiyorum”, dedi. O da; “Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?” dedikte Ömer: “Edemem” dedi. Abdurrahman, “Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem”, dedi.

Meşverete Havale:

En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emâret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra Ashâb-ı Şûrâ ve bütün halk mescidi leb-â-leb doldurdu ve orada bazı şâyân-ı dikkat vaziyetlerle, yine idare-i ümmeti intihâb ettikleri bir Halife'ye tevdi ettiler. Hazret-i Osman, Halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. Memâlik-i İslâmiye'nin her tarafında bin türlü kıl ü kâl ve adem-i hoşnudî başladı. Zavallı Osman, âciz ve nâciz bir vaziyete düştü. O kadar ki Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için nezd-i himayetkârisine davet etti. Buna muvafakat edemeyen Hazret-i Osman taraf-ı Vilâyetpenâhi'den muhafaza-i nefis için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntakalar halkı, Medine'de evinin içinde Hazret-i Osman'ı taht-ı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehid etti. Birçok gürültülü ve kanlı vekâyiden sonra Hazret-i Ali Kerremellahüvechehu Makam-ı Hilâfete getirildi. Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıttâ-i Hicaziye de bambaşka bir şeydi. Hicaz'da bir Halife, Suriye 'de kuvvete istinad eden bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazret-i Ali Keremullahüveche'nin Hilâfeti'ni tanımıyor ve bilâkis onu hûn-i Osman ile ithâm eyliyordu.

Vazifesi Âlem-i İslâm'da ahkâm-ı Kur'aniye'nin temin-i tatbikatından ibaret olan Halife, mızraklarına Mesâhif-i Şerif'e geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarure tarafeyn hakemlerinin vereceği hükme teb'iyete söz verdi.

Muaviye'nin murahhası Amr ibnü'l-Âs ile Hazret-i Ali'nin murahhası Ebu Musa el-Eş'arî tahkîmnâme'yi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazret-i Ali hazır bulunuyordu. "Emîrümünîn Ali ile Muaviye arasında tahkîmnâmedir", diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin murahhası itiraz etti ve dedi ki; "O Emîrümünîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların Emîri olabilirsin. Şam ahalisinin Emîri değilsin".

Hazret-i Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı âdi hile, cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amr ibnü'l-Âs, Muaviye'ye Hilâfeti'ni tebşîr etti. Diğer taraftan Hazret-i Ali de, hakemin hükmüne sâdik kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakib icra-yı Hilâfet'e devam etti.

Görülüyor ki, Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalîl bir zaman sonra Âlem-i İslâmiyet içinde, İslâm'ın en büyük zevâtından ikisi karşı karşıya iddia-yı Hilâfet'le arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler.

Hilâfet'in Saltanat-ı İslâmiye'ye Tahvili:

En nihayet, hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanı mağlûp ve evlât ü iyâlini mahv ü perişan eyledi. Ve bu suretle Hilâfet unvanı altındaki Emâret-i İslâmiye'yi yine Hilâfet unvanı altında Saltanat-ı İslâmiye'ye tahavvül etti. Saltanat-ı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hunîn ve elîm vakâyi ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicret'in 132'nci senesinde Arab milleti Selâtîn-i Emeviye'yi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Devlet-i Abbasiye ve devletin re's-i kârında bulunan insanlara da Halife derlerdi. Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Hilâfet-i Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen, Endülüs'te dahi Halife-i Resulullah ve Emîrümünîn unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Asya'daki Türk Devleti:

Beyanâtıma mukaddeme olarak izah etmiştim ki, bundan bin beş yüz sene evvel, yani Hicret-i Nebevî'den iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kablel-İslâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan bin sene evvel İslâm'ı kabul ettiler. Evvelâ Şark'a doğru tevsî-i memâlik ederek Çin hududuna kadar icrâ-yı nüfuz eylediler. Hulefâ-yı Abbasiye zamanında da bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle be-nâm olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefâ-yı Abbasiye'nin taht-ı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisâb-ı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emr-i kumanda makamâtına irtifâ eylediler.

Dördüncü asr-ı Hicrî'de idi ki, Selçuk Hükümeti namı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrâ-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan cenuba, İran ve Irak'a ve Suriye'ye Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan Hulefâ-yı Abbasiye bu Türk Devle-ti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika, bu Türk Devleti beşinci asır evâsıtında Maverâünnehir ve Harizm'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memâliki zabt ile hududunu Kaşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Umman'a kadar tevsî etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefâ-yı Abbasiye'yi yed-i ihtiyar ve idaresine aldı. Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zât ile Halife namını taşıyan Muktedâbillah yan yana oturdular ve akraba oldular.

Türk Hakanı ve Hilâfet:

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir Hilâfet makamının ayrıca mahfûzîyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi, zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında memzûc bulundurmak mümkündü. Hazret-i Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını, eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu. Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiye, o da Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sâdık ve Makam-ı Hilâfet'e elyak diğer birinin Halife Muktedâbillâh'a halef olmasını temin idi. Filhakika, Muktedâbillâh'ın veliahdı olan oğlunu azl ve onun yerine kendi torununu ikâme için Halife'yi tazyîk etti. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi efendiler! Makam-ı Hilâfet mahfûz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı Milliye makamı ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Elbette yan yana durur

ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve nâçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur. Çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvâsıyla o Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Bugünkü Şekl-i İdaremizin Zaruriliği:

Mütalaât-ı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım. Bu adımlarımız bizi bugünkü şekl-i idaremizin ne kadar tabîî, ne kadar zarurî ve Türkiye için ve bütün Âlem-i İslâm için ne kadar nâfi ve mûsib olduğu neticesine îsâl edecektir.

Efendiler! Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha garpta İran Selçukîleri ve Anadolu'da da Rum Selçukîleri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devlet teşkil etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukîleri malum-i âlileri olduğu üzere, 699 senesine kadar muhafaza-i mevcudiyet eyliyorlar. Marûf İslâm Türk devletleri icrâ-yı faaliyet ederken, Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkarak 559 senesinde hudutlarını Çin Denizi'ne, Bahr-i Baltık'a, Bahr-i Siyah'a kadar tevsî' eyliyor. Cengiz'in torunu Hülagü idi ki, 656 sene-i Hicriye'sinde Bağdat'ı zapt ederek Halife-i Abbasî Mu'tasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen Hilâfet'e hâtme veriyor.

İrtihâl-ı Fahr-i Âlem'den sonra Birinci Halife-i Resul Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ona teveccüh eylemişti. İkinci Halife Hazret-i Ömer, hayat-ı içtimaiyedeki temevvücâtın gayr-i kâbil-i tevkîf olduğu kanaatini hayatında yakînen idrak ederek muztarîb-i ruh olarak vefat etti.

Hazret-i Osman'a gelince: Mukadder dan tehâcümât içinde kanını Kitabullah'a akıtarak terk-i dünya eyledi. Hazret-i Ali, Hilâfeti uhdesinde takarrür ettirememek ve Ehl-i Beyt-i Resul'ün hukukunu muhafaza edememek bedbahtîsiyle giryân oldu. Emevîler, doksan seneden fazla Hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet, nüfuz-i Hilâfeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbasî Halifelerinin sonuncusu Mu'tasım'ı evlâd ü iyâlî ile ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülagü'ya kurban verdiler. Hulefâ-yı Abbasiye'nin za'fını görmekle Halife-i Resulullah ve Emîrül-müminîn unvanlarını almış olan ve nüfuz-i Hilâfetleri Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüs'teki Halifelerin de beşinci asr-ı Hicrî ibtidasındaki akıbet-i faciası malûmdur.

Bağdat'ta Hülagü'nün ihdâs eylediği vaka-i mühimme neticesinde küre-i zemin üzerinde Halife ve Makam-ı Hilâfet ma'dûm bir hâle getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani 659 tarih-i Hicrîsi'nde idi ki, Hulefâ-yı Abbasiye neslinden el-Müstakarr Billâh isminde bir zât Hülagü'dan kurtulup Mısır Hükümeti'ne iltica etti ve bu zât Mısır Meliki tarafından Halife tanındı. Bundan sonra on yedi zât Halife unvanını hâiz olarak ve fakat hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayarak doğrudan doğruya Mısır Hükümeti'nin himayesinde yekdiğerini istihlâf ile imrâr-ı hayat eylemiştir. Selçukî Devleti'nin idaresinde teşettüt-i umumi hâsıl olması üzerine, Türkler 699 tarih-i Hicrîsi'nde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devleti'ni ihyâ ve tesis eylediler.

Bu Devletin ulularından Yavuz Hazretleri 924 tarih-i Hicrîsi'nde Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır Hükümdarlarından başka, unvanı Halife olan bir zât buldu. Halife sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması Âlem-i İslâm için şîn olduğuna şüphe etmediğinden, o sıfatı Türkiye Devleti'nin kuvâsına istinâd ettirerek ihya ve i'lâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı Devleti ki, 669 da teessüs etmişti. Hilâfeti aldığı 924 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda, devr-i i'tilâ denilen ve muvaffakiyât-ı mütevaliye ve azîme ile mâli olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı.

Ondan sonra Efendiler, inhitât başlıyor. Efendiler, devr-i inhitâtın her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddî ve manevî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklâlini darb ediyor, arazi, servet, nüfus ve haysiyet-i millet azamî bir süratle mahv ü tebâh oluyor. Millet, tarihin vuzûhundan, asırlardan beri duçâr olduğu felâketlerin esbâbını bir anda telâfi edebilecek hassasiyet ve intibâhta idi. Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan başlayarak, temin-i menfaat ve rahat ve tevsî-i sefahat ve rezalet, ibzâl ve israfât gibi hasîs maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netâyic-i elîmesini derhal telâfi edebilecek rüşd ve kemâlde idi. Artık milletin en makul ve en meşrû ve en insanî salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı.

Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyleyen Türk Milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftûr olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti. (Şiddetli alkışlar)

Millet mukadderâtını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta, değil, bütün efrâdı tarafından müntahab vekillerden tereküb

eden bir Meclis-i Âlî'de temsil etti. İşte o meclis, Meclis-i Âlî'nizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletın saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükümet yoktur ve olamaz.

Makam-ı Hilâfet Ne Olacak?

Kendine sıfat-ı Hilâfeti izâfe eden bu mevki-i şahsî münhedim olunca, makam-ı Hilâfet ne olacaktır? Suali vârid-i hâtır olur.

Efendiler! Hulefâ-yı Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da Hilâfet Makamı'nın asırlarca müddet, Saltanat Makamı'yla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi Saltanat ve Hâkimiyet Makamı'yla Makam-ı Hilâfet'in yan yana bulunabilmesi en tabîi hâlâtandır. Şu farkla ki: Bağdat'ta ve Mısır'da Saltanat Makamı'nda bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda aslolan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı Hilâfet'te dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bıkudret veya mülteci bir şahs-ı âciz değil, istinadgâhı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı âlî oturacaktır. Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı, asrî bir devlet-i mütemeddine hâlinde her gün daha rasîn olacak, her gün daha mesûd ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhâsın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmuyacak ve diğer taraftan Makam-ı Hilâfet de bütün Âlem-i İslâm'ın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabıtası, kulûb-i İslâmiye'nin bâdi-yi inşirâhı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti mefhûmlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyiz ve halâs ve saadet vaad ettiğini izâha lüzum göremem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerât-ı mesûdesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra Makam-ı Hilâfet'in dahi Türkiye Devleti için ve bütün Âlem-i İslâm için ne kadar menfaatkâr olacağını da istikbâl bütün vuzûhuyla gösterecektir (İnşallah, sadaları).

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşallah, sadaları)

Bu maruzât ve izahâtıma nihayet vermek için Heyet-i Aliyyeniz'e şunu arz edeyim ki: Bütün rüfekâmın, mevzubahis olan meselenin esasında tamamen müttehid ve müttefik olduğunu, büyük bir kanaat-i vicdaniye ve muhakeme-i fikriye ile beraber

olduğunu görüyorum. Bu hâl, milletimizin cidden teşekkürünü mûcib bir hâldir. Heyet-i Celileniz'in nâ-mütenâhi takdirât ve tebrikâtını istilzâm eden bir hakkıdır. Deminden mufassal bir takrir okunmuştu; şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyâtı, arz ettiğim gibi nikat-ı esasiyede birdir. Binaenaleyh yapılacak şey, bu üçünü daha sarîh ve daha güzel bir tarzda tesbit etmek ve Heyet-i Celileniz'in re'-yi katîsine iktirân ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mâni olmaktır". (Şiddetli, alkışlar)

Paşa Hazretleri şiddetle alkışlanan bu noktadan sonra, takrirler tedkîk olunarak mezc edilmek üzere Kanun-i Esasî ve Adliye ve Şer'îye Encümenlerine havale edilerek ilk celseye hitâm verildi.

Meclis'in kararı üzerine, Kanun-i Esasi Şer'îye ve Adliye Encümenleri derhal müştereken içtima ederek takrirler hakkında müzakerâta bulunmak ve üç saat devam eden bir müzakereden sonra ittifak-ı ârâ ile ittihâz olunan karar Heyet-i Umumiye'ye arz edilmiştir.

Heyet-i Umumiye'nin ikinci celsesini Reis-i Sani Adnan Beyefendi'nin riyasetinde inikâd ederek müşterek encümenin âtideki mazbatasını kıraat olunmuştur:

Müşterek Mazbata:

Hukuk-i Hilâfet ve Saltanat hakkında Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey ve rüfekâsıyla Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve rüfekâsının îtâ ettikleri teklif ve buna müteallik takrîr ile Şer'îye, Adliye ve Kanun-i Esasî Encümenlerine havale ve tevdî buyrulmuş olmakla, Müşterek Encümenlerin 1/11/338 tarihli içtimasında mûmâileyh Rıza Nur Bey'in teklifinin istinâd ettiği esbâb zeylen neşr ü ilan olunmak üzere Heyet-i Umumiye'ye arza karar verildi.

Müttefikan kabul edildi.

Müşterek Encümen'in mazbatasını ve Heyet-i Umumiye'nin kabulüne arz ettiği mevâdd ve mukarrerâtı – ki dün gece aynen neşr ve tebliğ edilmiştir – kıraat olunduktan sonra, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri söz alarak, tesbit olunan nikat-ı esasiye üzerinde kanaatlerin temerküz ettiği ve memleket ve milletin istiklâlîni ebediyyen mahfûz kılacak olan bu esasâtın Meclis-i Âlî'ce müttefikan kabul edildiği ümidinde bulunduğunu beyan etti. Re'ye! Re'ye! Sesleri arasında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey bir nutuk irâd etti.

Şiddetle alkışlanan bu nutku müteakib, müzakere kâfi görülmüş ve Encümen'in müttefikane ihzâr ettiği beyanname mevaddı ittifak-ı ârâ ile ve sürekli alkışlar arasında kabul edilmiştir. Celseye saat 6'yı geçe hitâm verilmiştir¹⁰⁵⁴.

g) Hakan-ı Sâkit Vahideddin Dün Sabah İstanbul'dan Tagayyüb Etmıştır

İngiliz resmî tebliğine nazaran Vahideddin, General Harrington vesâtatı ile bir İngiliz zırhlısına râkib olarak Makarr-ı Hilâfetten tebâüd etmiştir.

İngiliz Karargâhı'nın Tebliği:

Vahideddin'in firarı hakkında dün İngiliz Karargâhı şu tebliği neşretmiştir:

“Resmen beyan onur ki, Zât-ı Şâhâne, vaziyet-i hazırâ neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslâmların Halifesi sıfatıyla İngiliz himayesi ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zât-ı Şâhâne'nin arzusu bu sabah îfâ olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkumandanı General Sir Charles Harrington, Zât-ı Şâhâne'yi almaya giderek bir İngiliz harb sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve Zât-ı Şâhâne vapurda Bahr-i Sefid Filosu Umum Kumandanı Amiral Sir de Brock tarafından istikbâl edilmiştir. İngiltere Fevkalade Komiseri Vekili Mister Newill Henderson, Zât-ı Şâhâne'yi sefinede ziyaret ederek, Kral Beşinci George Hazretlerine bildirilmek üzere arzularını sormuştur”

Karar keyfiyetinin Refet Paşa'ya tebliği:

Refet Paşa'nın karargâhından yaptığımız tahkikâta göre, bu hadise resmî bir nota ile Paşa Hazretlerine bildirilmiş ve beyannamenin bir nüshası tebliğ edilmiştir. Nota, mutad olan elkâb ile başlamakta ve kelimât-ı ihtirâmiye ile nihayet bulmaktadır. Müfâdı şudur:

“Bir nüshası leffen takdim ettiğim resmî beyannamede söylendiği üzere, Zât-ı Şâhâne kendisini İngiltere'nin zîr-i himayesine vaz'ederek, bir İngiliz sefine-i harbiyesiyle İstanbul'dan müfârekat etmiştir”¹⁰⁵⁵.

İngiliz Kuva-yı İşgaliye Başkumandanı Harrington

h) Yeni Halifenin İntihabı Hakkında Müzakerât

Ankara, 18 Teşrîn-i sâni, Muhabir-i Mahsusumuzdan:

¹⁰⁵⁴ **Vakit**, 8 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1762, s 3.

¹⁰⁵⁵ **Vakit**, 18 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1772, s 1.

Hakan-ı sâkıt Vahideddin'in firarı dün Ankara'da haber alınmış ve Büyük Millet Meclisi bugün bu husus hakkında müzakerâta bulunmak üzere içtima davet edilmiştir. Meclis bugün içtima etmiş ve müzakerâta başlamıştır. Vahideddin firarı ile şer'an mahlû' addedildiğinden, yerine intihâb edilecek yeni Halife hakkında müzakerât cereyan etmektedir. Ahîren kabul edilen madde-i kanuniye mücebince Hilâfet, Hanedan-ı Âl-i Osman'dan ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olan zâta tevcîh edileceğinden, müzakerât bu nokta etrafında cereyan etmektedir. Henüz bir karar ittihaz edilmemiştir. Müzakerât devam ediyor¹⁰⁵⁶. (Arif).

i) *Büyük Millet Meclisi'nde Müzakerât*

Ankara, 19 Teşrîn-i sâni, Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Vahideddin'in firarı üzerine tahassul eden vaziyet hakkında müzakerâta bulunmak üzere dün Büyük Millet Meclisi, üç hafî celse akdetmiş ve altı buçukta alenî celse küşâd edilmiştir. Localar sâmiîn ile dolu idi. Büyük Millet Meclis önündeki meydanda da büyük bir kalabalık vardı.

Celsenin küşâdını müteakib İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey kürsüye çıkarak, Vahideddin'in İngilizlere iltica ederek, bir İngiliz gemisi ile Makarr-ı Hilâfet'ten firar ettiğini tebliğ etmiş ve şer'an lazım gelen muamelenin ifası lüzumundan bahsetmiştir.

Bunun üzerine Şer'îye Vekili Konya Mebusu Vehbi Efendi kürsüye çıkarak, firarî Vahideddin'in Hilâfet'ten hal'ine dair tanzim edilen fetvâyı kıraat etmiştir. Büyük Millet Meclisi hal' kararını tasvîb etmiştir.

Müteakiben, tayin-i esâmi suretiyle yeni Halife'nin intihâbına mübaşeret edilmiş ve Hanedan-ı Âl-i Osman'dan ilmen ve ahlaken eslah ve erşed olan Abdulmecid Hazretleri 148 rey ile ve ittifaka yakın bir ekseriyetle Halife intihâb edilmiştir. Selim Efendi hakkında 3, Abdurrahim Efendi hakkında 2 rey verilmiştir. 9 pusula boş çıkmıştır. (Arif)¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵⁶ **Vakit**, 19 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1773, s 1.

¹⁰⁵⁷ **Vakit**, 20 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara 1774, s 1.

D- LOZAN KONFERANSI ÖNCESİ GELİŞMELER İLE SALTANATIN KALDIRILMASI HAKKINDAKİ HABER VE YAZILARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

28 Ekim 1922 tarihli *Vakit*'te Şark sulhu ve Boğazların idare tarzının tespiti için 13 Kasım'da Lozan'da bir konferansın toplanacağı haberi yer almaktadır. *Vakit*, sonraki günlerde ise Bâb-ı Âlî'nin Konferansa davet edildiğini haber vermiştir. Gazete ayrıca Amerika'nın Türkiye ile hâl-i harpte olmadığından dolayı bu müzakerelere katılmayacağını haber vermektedir. 1 Kasım 1922 tarihli *Vakit*'te ise Konferansta Türkiye'yi temsil edecek yegâne yetkili heyetin TBMM murahhasları olduğuna dair TBMM muhtırası yer almaktadır. *Vakit* bundan sonra ise Sadrazam Tevfik Paşa'nın TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti'nin Lozan'a tek heyet halinde katılma teklifinin yer aldığı telgrafi yayınlamış ve TBMM'nin bu telgrafa cevap vermeyeceğini okuyucularına duyurmuştur. 14 Kasım 1922 tarihli *Vakit*'te Sulh Murahhaslarımızın Lozan'da olduklarını haberi yer almaktadır.

Vakit gazetesi Saltanatın Kaldırılması hakkında 3 Kasım 1922 (1338) tarihinde, “TBMM evvelki gün akdettiği tarihî bir içtimada Saltanat'ın ref'ine ve Hilâfet'e Hânedân-ı Âl-i Osman'ın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanın intihâbına ittîfak-ı ârâ ile karar vermiştir. Türkiye Devleti, Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhadır” başlığı ile Saltanatın kaldırıldığını haber vermiştir. *Vakit* 5 Kasım'da ise İstanbul'un bir vilayet hâline getirildiğini ve idaresinin şu an olduğu gibi Vali Vekili Abdülhak Bey tarafından yürütüleceğini yazmıştır.

8 Kasım 1922 (1338) tarihli *Vakit*'te ise Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım celsesinde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin irâd ettiği nutuk neşredilmiştir. Bu nutukta Paşa Hazretleri, Hilafet kurumunun Asr-ı Saadet döneminden bugüne kadar nasıl bir süreçten geçtiğini çok teferruatlı bir şekilde anlatmış ve Saltanatın kaldırılmasının gerekçelerini de açıklamıştır. *Vakit*, bu nutuk için “Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Devleti'ni Tesis Eden Nutku” başlığını kullanarak nutkun önemine dikkat çekmektedir..

Vakit 18 Kasım'da İngiliz tebliğ-i resmîsine binaen Sultan Vahideddin'in İstanbul'u terk ettiğini haber vermiştir. 20 Kasım'da ise Osmanlı Hanedanı'ndan Abdulmecid Efendi'nin TBMM tarafından Halife seçildiği haberini yayınlamıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM
VAKİT GAZETESİNDE YAYINLANAN MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN
TARİHÇE-İ HAYATI

A- BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ MÜŞİR GAZİ MUSTAFA KEMAL
PAŞA HAZRETLERİNİN TARİHÇE-İ HAYATI¹⁰⁵⁸

Ahmed Emin, Mustafa Kemal Paşa’nın tarihçe-i hayatını yazmasındaki amaç ve sebepleri Vakit’te şöyle anlatmaktadır (EK-30):

“Ankara’ya geldiğimde yol hatıralarına dair Vakit’e bir takım yazdım. Birkaç mülakat yaptım. Fakat Ankara’da gördüklerime ve anladıklarımaya dair henüz hiçbir kelime yazmadım. Bunun iki sebebi vardır:

Birinci sebep şudur ki, Ankara etrafında kurulan yeni âlem içinde eski tasavvurlarımıza sığmayacak ve eski bildiklerimize ait mikyaslarla ölçülemeyecek yenilikler vardır. Bunlara nüfuz etmeksizin sırf hissiyât veya sathî müşahedât neticesinde verilecek hükümler mutlaka yanlıştır. Hakiki vaziyete nüfuz etmek için münetennevi‘ menbalardan birçok malumat toplamak ve bunları elekten geçirmek lazımdır. Bu ise vakte muhtaç bir şeydir.

¹⁰⁵⁸ Bu tarihçe-i hayat, Ahmed Emin YALMAN’ın bizzat Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı ropörtaj sonucunda yazılmış ve 10 Ocak 1922’de *Vakit*’te yayınlanmıştır. Bu nedenle Tez çalışmamızda müstakil bir bölüm olarak kaydedildi.

İkinci sebep, bu gibi âlemi anlamak için ne kadar vakit sarf edilirse edilsin, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle şahsî surette temas etmeksizin ve fikirlerini ağızlarından dinlemeksizin vaziyete dair katî kanaatler peydâ etmeye imkân bulunmamasıdır. Bunu daha ibtidadan takdir ettiğim için, bir an evvel Ankara'ya dair yazı yazabilme emeliyle, gelir gelmez Paşa Hazretlerinden bir mülakat istirhamında bulundum. Ertesi gün cepheye gideceklerdi. Pek meşguldüler. Buna rağmen istirhamımı reddetmemek lütfünde bulundular. Fakat ben yola çıkarken, ibrâz edilebilecek bir zamana bütün suallerimi sığdıramayacağımı ve kendilerini ikinci bir defa rahatsız etmek caiz olmayacağını düşündüm. Mülakatı avdetlerine te'hir etmeyi daha muvafık buldum.

Ankara'ya avdet ettiklerini duyunca iki cepheden işe sarıldım. Mülakat meselesinin bir an evvel hallini aynı zamanda hem Doktor Adnan Beyefendi'den, hem de Refet Beyefendi'den rica ettim. Adnan Bey mülakatta hazır bulunmayı da kabul etti.

Cumartesi akşamı Madam Gaulis ve Mister Price'in şerefine Matbuat Cemiyeti tarafından verilen ziyafet esnasında Adnan Bey kulağıma fısıldadı: 'Yarın sabah 11'de köşkte... suallerini hazırla...' dedi.

1- Çocukluk ve Eğitim Hayatı

a) İlk Hatıralar

Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe girmek meselesine aittir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsûmât'ta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi'nin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirâne bir surette halletti: Evvelâ merasim-i mu'tâde ile mahalle mektebine başladım. Bu surette annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim.

Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı geçiriyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana vazifeler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuz ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının diğer işlerine de karışıyordum. Böylece biraz vakit geçince, annem mektepsiz kaldığım için endişe etmeye başladı. Nihayet Selanik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve mektebe devam etmeme karar verildi. Selanik'te Mülkiye İdâdisine kaydoldum. Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı. Bir gün

sınıfımızda ders verirken diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı. Çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı. Beni derhal mektepten çıkardı.

b) *İlk Emr-i Vâki*

Komşumuzda Binbaşı Kadri Bey isminde bir zat oturuyordu. Oğlu Ahmet Bey askerî Rüşdiyesi'ne devam ediyor ve mektep elbisesi giyyordu. Onu gördükçe ben de böyle elbise giymeye hevesleniyordum. Sonra sokaklarda zâbitler görüyordum. Bu dereceye vâsıl olmak için takip edilmesi lâzım gelen yolun, askerî Rüşdiyesi'ne girmek olduğunu anlıyordum.

O sırada annem Selanik'e gelmişti. Askerî Rüşdiyesi'ne girmek istediğimi söyledim. Valide askerlikten mütehaşşî idi. Asker olmama şiddetle mûmânaat ediyordu. Kabul imtihanı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime Askerî Rüşdiyesi'ne giderek imtihan verdim. Böylece valideye karşı bir emr-i vâki ihdâs edilmiş oldu.

Rüşdiyede en çok Riyaziye'ye merak sardırđım. Az zamanda bize bu dersi veren hoca kadar, belki de daha ziyade malûmat sahibi oldum. Derslerin fevkinde meselelerle iştigâl ediyordum. Tahrirî sualler yazıyordum. Riyaziye muallimi de tahrîren cevap veriyordu.

c) *Mustafa Kemal İsminin Menşei*

Hocanın ismi Mustafa idi. Bir gün bana dedi ki: “Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de... Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı, bundan sonra adın Mustafa Kemal olsun...” O zamandan beri ismim filhakika Mustafa Kemal kaldı.

Hoca sert bir adamdı. Sınıfta birinci, ikinci tanımıyordu. Bir gün bize: “Aranızda kendine kimler güveniyorsa kalksınlar, onları müzakereci yapacağım” dedi. Evvelâ tereddüt ettim. Ayağa öyleleri kalktı ki ben kalkmamayı tercih ettim. Bunlardan birinin müzakeresi altına girdim. Müzakerenin sonunda tahammülüm son dereceye geldi. Ayağa kalkarak: “Ben bundan iyi yaparım” dedim. Bunun üzerine hoca beni müzakereci yaptı, eski müzakereciyi benim müzakerem altına verdi.

Askerî Rüşdiyesi'ni ikmâl ettiğim zaman merakım epeyce ileri gitmişti. Manastır Askerî İdâdîsi'nde Riyaziye pek kolay geldi. Bununla meşgul olmaya devam ettim. Fakat Fransızcada geri idim. Muallim benimle çok meşgul olmuyor, acı ihtârlarda bulunuyordu. Bu ihtarlar benim pek gücüme gitti. İlk sıla zamanında çare aradım. İki üç

ay gizlice Frerler Mektebi'nin hususî sınıfına devam ettim. Böylece mektep derslerine nisbetle fazla derecede Fransızca öğrendim.

d) Edebiyat Merakı

O zamana kadar Edebiyat'la çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdâdîsi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat diye bir şey olduğuna o zaman muttali' oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat Kitâbet hocası diye yeni gelen bir zat, beni şiirle iştigâlden menetti. "Bu tarz işgal seni asker olmaktan uzaklaştırır" dedi. Maahaza güzel yazmak hevesi bende baki kaldı.

İdâdî'de iken muannidâne bir surette çalışıyorduk. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Nihayet İdâdî'yi bitirdim. Harbiye'ye geçtim. Burada da Riyaziye merakı devam ediyordu. Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.

İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardırdım. Şiir yazmak hakkında İdâdî hocasının vaz'ettiği memnuiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında Kitâbet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, "bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim", diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.

e) Siyasî İştigaller

Harbiye senelerinde siyaset fikirleri baş gösterdi. Vaziyet hakkında henüz nâfiz bir nazar hâsıl edemiyorduk. Sultan Hamid devri idi. Namık Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuştta, yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverâne eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsâs ediyordu. Fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamıyla tebellür etmiyordu.

Erkân-ı Harb sınıflarına geçtik. Mutad olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peydâ oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere, mektepte el yazısıyla gazete tesis ettik. Sınıf

dâhilinde ufak teşkilâtımız vardı. Ben heyet-i idareye dâhildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.

O zaman Mekâtib Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş. Takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat Padişah nezdinde İsmail Paşa tarafından tahtie edilmiş. “Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya müsamaha ediyor” denilmiş. Rıza Paşa mevkiini muhafaza için inkâr etmiş.

Bir gün, gazetenin icâb eden yazılarından birini yazmakla meşgulduk. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapatmıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşa'ya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üstünde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak dersten başka şeylerle iştigâl vesilesiyle tevkîfimizi emretti. Çıkarken: “Yalnız izinsizle iktifâ olunabilir” dedi. Sonra hiçbir ceza tatbikine lüzum olmadığını söylemiş. Böyle hareket etmesinde, kendine atfedilen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin dahil olmakla beraber, hüsn-i niyeti de inkâr edilemezdi.

Erkân-ı Harbiye sınıflarının nihayetine kadar bu işlere devam ettik. Yüzbaşı olarak mektepten çıktuktan sonra, İstanbul'da geçireceğimiz müddet zarfında bu işlerle daha iyi iştigâl için, bir arkadaş namına bir apartman tuttuk. Ara sıra orada toplanıyorduk. Bu hareketlerimizin hepsi takip olunuyor ve biliniyordu. Bu sırada Fethi Bey namında, eski arkadaşlardan zâbit iken askerlikten tard olunmuş bir zat karşımıza çıktı. Kendisinin sefalet-i halinden muavenete muhtaç olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından bahisle bize iltica etti. Biz de bu zatı mâlik olduğumuz apartmanda yatırmaya ve muavenet etmeye karar verdik. İki gün sonra kendisinin talebi üzerine bir yerde mülâki olacaktık. Gittiğim zaman yanında mâbeyne mensup bir de yâver gördüm. Apartmanda yatan İsmail Hakkı Bey namında bir zat vardı, derhal götürmüşler. Bir gün sonra da bizi tevkîf ettiler. Fethi Bey, meğer İsmail Paşa'nın hafiyesi imiş, bir müddet münferid surette mahpus kaldım. Sonra mâbeyne götürdüler. İsticvâb edildim. İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı bir adam hazır bulunuyordu. İsticvaptan anladık ki gazete çıkardığımızdan, teşkilât yaptığımızdan, apartmanda çalıştığımızdan, hulâsa bütün bu işlerden dolayı maznûn bulunuyorduk. Daha evvelki arkadaşlar itiraflarda bulunmuşlar. Birkaç ay böyle mevkûf tutulduktan sonra bıraktılar. Bu suret-i tahlîsimizin Rıza Paşa'nın teşebbüsü neticesinde olduğunu kendisi söyledi. Birkaç akşam sonra çağırdı. Her şeyi bildiğini, bizi müdafaa mecburiyetinde kaldığını, bundan sonra dikkatli davranmamız lazım geldiğini, samimi surette ihtâr etti.

2- Askerlik Hayatı

a) *Askerî Hayatımın Bidayetleri*

Birkaç gün sonra, Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne tekmîl erkân-ı harp arkadaşları çağırdılar. Mütesaviyen Edirne ve Selanik'e, yani o zamanki İkinci ve Üçüncü Ordulara gönderilmemiz mukarrerdi. Kura çekileceğini, fakat beynimizde anlaşsaks kuraya lüzum kalmayacağını söylediler. Ben arkadaşlara işaret ettim. Biraz konuştuk. Filhakika ufak bir anlaşma neticesinde İkinci ve Üçüncü Ordulara gidecekleri ayırdık. Bu tarz hareketi aramızda teşkilât bulunduğuna delil diye telâkki ettiler. Beni Suriye'ye nefyettiler. Şam'da bir süvari kıtasında staj yapmaya memur olunmuştum. O sıralarda Dürzîlerle bir takım meseleler vardı. Dürzîler üzerine kıtaât sevk olunuyordu. Ben de bu meyânda gittim. Dört ay orada kaldım.

b) *Hürriyet Cemiyeti'nin Tesisi*

“Hürriyet Cemiyeti” namında bir cemiyet vücuda getirdik. Bunu tevsî' için aldığımız tedbirler miyânında benim muhtelif sunûf-i askeriyede staj yapmak bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs'e gitmem vardı. Böylece hareket ettim. İsimlerini saydığım yerlerde teşkilât yapıldı. Yafa'da, daha fazlaca kaldım. Oradaki teşkilât daha kuvvetli oldu. Fakat Suriye'de arzu ettiğimiz derecede işi taazzuv ettirmek gayr-i mümkün görünüyordu. Bende işin Makedonya'da daha sert gideceği kanaati vardı. Oraya gitmek için çare düşünmekte idim.

Nefye dair hakkımda çıkan iradede “vesait-i sehile ile memleketine gidemeyecek bir yere gönderilmesi” kaydı vardı. Bu itibarla Makedonya'ya gitmek müşkildi. O esnada, bir yanlışlık mahsulü olduğuna şüphe olmayan bir mezuniyet tezkeresi elimize geçti. Buna yanlışlık denebilir. Fakat bu yanlışlık şurada burada çalışan komite erkânının netice-i mesaisi olarak icat edilmişti. Bu tezkereye nazaran me'zûnen İzmir'e gidebilecektim. İşin içinde bir yanlışlık olduğunun meydana çıkacağını takdir ediyordum. Fakat o esnada Selanik'te topçu müfettişi bulunan Şükrü Paşa'nın gayet vatanperver bir zat olduğunu hikâye ediyorlardı. Kendisine bir mektup yazdım. Kendimi ve maksadımı az çok açıkça anlattım. Bu maksatların serî' surette yapılması Makedonya'ya gitmeme mütevakkıftı. Kendi evsâfi hakkında duyduğum şeyler doğru ise delâlet etmesini rica ettim. Doğrudan doğruya cevap vermedi. Fakat ne şekilde olursa olsun kendiliğinden Selanik'e gidersem işi temin edeceğini bil-vasıta bildirdi. Tezkereyi cebimize koyduk. Makedonya'ya gitmek üzere hareket ettim. Fakat hareketi müteakip meselenin meydana çıkması ihtimaline karşı izimi kaybettirmek için evvelâ

Mısır'a, sonra Yunanistan'a gittim. Şayet bir malûmat olursa oralardan geçerken Yafa'da bildireceklerdi. Hiçbir şey yazmadılar. Mütenekkiren Selanik'e girdim. Bir gece Şükrü Paşa'yı gördüm. Benimle temastan tevahhuş ediyordu. Ben ciddî bir nokta-i istinâd bulmaksızın dört ay kadar Selanik'te kaldım. Bu esnada Mektep Müdürü Tahir Bey, Hoca İsmail Efendi, Ömer Naci, Hüsrev Sami, Hakkı Baha gibi arkadaşlara maksatlarımı anlattım. Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubisini tesis ettim.

c) *Makedonya'ya Resmen Nakil*

Selanik'te bulunduğumu İstanbul haber alarak, takibata başladı. Oradan tekrar mütenekkiren Yafa'ya geldim. O zaman bir Akabe meselesi vardı. Kendimi derhal hududa memur ettim. Arandığım zaman hudut üzerinde isbat-ı vücut ettim. Cem'an iki buçuk, üç sene Suriye'de kalmıştım. Bu müddet zarfında her şey unutulmuştu.

Makedonya'ya nakil için resmen müracaat ettim. Maksadıma nihayet vâsıl oldum. Selanik'e geldiğimde bizim Hürriyet Cemiyeti'nin “Terakki ve İttihâd” namını aldığını duydum. Doktor Nazım Bey, Paris'ten Selanik'e gelmiş. “Terakki ve İttihâd Cemiyeti'nin tarihte yeri var. O nam altında çalışırsa daha iyi tesir eder,” diye arkadaşları ikna etmiş. Cemiyet o nam altında çalışmakta devam etti. Resmî memuriyetim, Maiyet Müşiri Erkân-ı Harbiyesi'nde idi. Ben bu vaziyette iken 1324 senesi geldi ve Meşrutiyet ilan olundu.

d) *Meşrutiyet'i Müteakip*

Meşrutiyet'i müteakip bütün eşhâs meydana çıktı. O zamana kadar saf ve nezih çalışıyorduk. Ben herkesi öyle biliyordum. Şahsî nümâyişleri çirkin buldum.

Bazı arkadaşların harekâtını şâyân-ı tenkid gördüm. Tenkidden ictinâb etmedim. Bu fenalıkları bertaraf etmek için ilk düşündüğüm tedbir, ordunun siyasetten çekilmesi nazariyesi idi. Bunu diğer arkadaşlar câiz görmüyorlardı. Nihayet 31 Mart Vak'ası oldu. Bu vak'a üzerine Makedonya'dan giden kıtaâtın ve ilk devirde Edirne'den bunlara iltihâk eden kuvvetlerin Erkân-ı Harbiye Reisi olarak İstanbul'a gittim. Bidayette kumandan Hüsnü Paşa idi. “Hareket Ordusu” ismini ben buldum. O zaman bunun manasını kimse anlamamıştı. Mesele şundan ibaretti: İstanbul'a hitaben bir beyanname yazmak lazım geldi. Bunu ben yazdım. Sonra Sefirlere hitaben ikinci bir beyanname yazdık. Buna ne imza konulması münasip olduğunu düşündük. Bazı arkadaşlar “Hürriyet Ordusu” dediler. Hâlbuki bütün ordu, hürriyet ordusu vaziyetinde idi. Hareket halinde bulunan kuvvetlerin vaziyetini göstermek için “hürriyet ordusunun operasyon

kuvvetleri” denildi. Ben bu “operasyon” kelimesinin Türkçeye tercümesini düşünerek “Hareket Ordusu” tabirini kullandım.

e) 31 Mart'tan Sonra

31 Mart Meselesi halledilince tekrar Selanik'e döndüm. Ordunun cemiyetten ayrılması ve siyasetle iştigâl etmemesi nokta-i nazarını, bu defa daha kuvvetle ileri sürmeye başladım. İlan-ı Meşrutiyet'ten sonra teşkilât yapmak için Trablusgarp'a gönderilmiştim. Her defa orada İttihat ve Terakki Kongresi'ne murahhas intihap olunuyor, fakat gitmiyorduk. Bir defa yalnız bu maksadı anlatmak için gittim. Maksadımı kabul ettirdim. Fakat muvaffakiyet yalnız kongrenin nazârî kararında kaldı. Tatbik edilmedi. İttihat ve Terakki'nin bazı eşhâsı ile aramızda Meşrutiyet'ten sonra başlayan ihtilâl-ı efkâr, nihayet derecede şiddetlendi ve tamam bu ana kadar devam etti.

Bundan sonra yeni ordu teşkilâtı yapıldı. İzzet Paşa Erkân-ı Harbiye Reisi idi. Ben bu teşkilâtta Selanik Kolordusu Erkân-ı Harbiyesi'ne küçük rütbede bir zâbit sıfatıyla dâhil oldum. Henüz Kolağası rütbesinde idim. Ordunun talim ve terbiyesi ile uğraşıyordum. Bu itibarla şifahî ve tahrirî pek çok tenkitler yapmak mecburiyeti hâsıl oluyordu. Bun tenkidât bilhassa eski kumandanları rencide ediyordu. Bunun, benim ameliyâtta ziyade nazariyatçı olduğumdan ileri geldiğine zâhib olarak, mücâzât kabilinden Otuzsekizinci Piyade Alayına kumandan yaptılar. Bu tayin gazab yüzünden rahmet oldu. Alay Kumandanlığı'nı îfâ ettiğim sırada, Selanik'te bulunan tekmiâl garnizon kıtaâtı, alayın tatbikatına kendiliklerinden iştirâka başladılar. Verilen konferanslara diğer zâbitlerin iştiraki görüldü. O zaman Selanik'te bu faaliyetten şüphelendiler. Beni Mahmut Şevket Paşa marifetiyle İstanbul'a çağırdılar. Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye'de bir vazifeye tayin ettiler.

Selanik'te bulunduğum sırada Arnavutluk harekâtıyla meşgul olmuşum. Evvela, Şevket Turgut Paşa memur iken Mahmut Şevket Paşa bizzat Arnavutluk harekâtını ele almıştır. Beni de Erkân-ı Harbiye Reisi diye beraber götürdü.

f) Trablus ve Balkan Harpleri

İstanbul'a çağırıldığım sırada İtalyanlar Trablusgarp'a hücum ettiler. Ben de tebdil-i nam ve kıyafet ederek bazı arkadaşlarla beraber Mısır'a, oradan Bingazi taraflarına gittim. Bir sene kadar devam eden harp esnasında Bingazi Kuvvetleri Kumandanlığı'nda bulundum. Asıl memlekette de Balkan Harbi başlamıştı. Bulgar ordusu Çatalca hattına ve Bolayır'ın şimaline geldiği bir sırada İstanbul'a avdet ettim.

Gelibolu'da Kuvâ-yı Mürettebe namı altında bir ordu vardı. Onun Erkân-ı Harbiyesi'ne memur edildim. Biraz sonra Bolayır Kolordusu denilen bir kuvvetin aynı zamanda Erkân-ı Harb Reisi oldum. Ordumuz Edirne ve Dimetoka istikamet-i umûmîyesinde harekete geçti. Kuvâ-yı Mürettebe evvela şimale ve Edirne'ye kadar gitti. Sonra Bolayır Kolordusu Başkumandanlığı'ndan gelen emir üzerine Dimetoka'ya teveccüh etti. Bundan sonra İstanbul'a geldim. Kuvâ-yı Mürettebe'nin Erkân-ı Harbiye Reisi olan arkadaşım Fethi Bey askerlikten istifa etmiş, İttihâd ve Terakki Kâtib-i Umûmîsi olmuştu. Çok geçmedi Sofya'ya Ateşemiliter tayin olundum. Bir sene bu vazifede kaldım.

g) *Harb-i Umûmî*

Bu senenin nihayetinde Harb-i Umûmî ilan olundu. Vâki olan müracaat ve talebim üzerine Tekirdağ'da henüz teşkil edilen Ondokuzuncu Fırka'ya kumandan oldum. Arıburnu'nda, Anafarta'da bulundum. İngilizler çekilip gittikten sonra, bir ay Edirne'de Onaltıncı Kolordu ile kaldım. Sonra Kolordu Kumandanı olarak Diyarbakır ve havalisine gittim. Orada yaptığımız mühim muharebelerden biri, Bitlis ve Muş'un Ruslardan istirdâdıdır.

Onaltıncı Kolordu, İkinci Ordu'ya dâhil idi. Ordu, İzzet Paşa'nın kumandasında idi. Bir aralık vekâleten kumandanlığı îfâ ettim. Bu vekâlet esnasında, ordu kumandanı sıfatıyla Hicaz Kuvâ-yı Seferiyesi'ne tayin olundum. Şam'a gittim. Orada evvela Cemal Paşa Erkân-ı Harbiyesi'yle, sonra Enver Paşa Erkân-ı Harbiyesi'yle müzakerelerinde bulundum. Hicaz'ın tahliyesini ve iktisâd edilecek kuvvetlerle Suriye'nin takviye edilmesi fikrini kendilerine kabul ettirdim. Bunun üzerine, Kuvâ-yı Seferiye Kumandanlığı'nın vazifesi, ric'at hareketini hazırlamaktan ibaret kalacağı için Medine'ye gittim. Sina Cephesi'ni diğer alakadârlarla beraber ziyaret ettikten sonra, asâleten İkinci Ordu'ya kumandan oldum, Diyarbakır'a gittim. Bundan sonra Başkumandanlık Vekâleti, Bağdat'ı istirdâd emeliyle Yedinci yıldırım Ordusu'nu teşkîle karar vermişti. Bana kumandanlığı teklif ettiler. Ben bu ordu ile Bağdat'a gidip istirdâd etmenin imkân-ı maddîsi olmadığına kâni' idim. Fakat memleketin son ihtiyâtı olmak üzere, Halep civarında kuvvetli bir ordunun tahaşşüdüne hizmet etmek memleket için fâideli olacağı kanaatiyle kabul ettim. Hakikaten Halep civarında Yedinci Ordu'yu tahşîd kararıyla oraya gittim. Bu Yedinci Ordu ile beraber, Bağdat civarında bulunan Altıncı Ordu'dan bir grup teşkîl edilerek Almanya'dan suret-i mahsûsada davet edilen General Falkenhayn'ın taht-ı idaresine verildi. General, Bağdat üzerine yürümenin gayr-

i mümkün olduğunu anladı. Dördüncü Ordu'yu ve bütün Suriye'yi idaresi altına almak maksadıyla, Yedinci Ordu ile Sina Cephesi'nde taarruz planı teklif etti. Karargâh-ı Umûmî bu planı muvafık buldu. Hâlbuki artık Türkiye'nin taarruz için israf edecek kuvveti kalmamıştı. Son kuvvet olarak bu Yedinci Ordu'nun ve diğer bütün kuvvetlerin ihtiyât diye muhafaza edilmesi lazımdı. Tedâfüî hareketi ve Sina Cephesi'nin takviyesini düşünmek icâb ediyordu.

h) Harbin Son Safhasında

Bu fikirlerimi kabul ettiremedim. Muhikk olan felaketin bilfiil âmil olmaya razı olamazdım. Makamâta katî lisanla bir rapor yazdım. Bu rapor intişâr etmiştir. Sonra istifa ettim. Karargâh-ı Umûmî, bu istifadan sarf-ı nazar etmem için hayli ısrarda bulundu. Nihayet kabul etti. Tekrar Diyarbakır'daki İkinci Ordu'ya kumandan tayin ettiler. Raporlarda söylediğim hususât ıslâh edildikçe, hiçbir makamda memlekete nâfi' hidemât ibrâz etmenin imkânı olmayacağını söyledim. Bu kumandayı da red ile İstanbul'a döndüm. O sıralarda idi. Veliahd ile birlikte Alman Karargâh-ı Umûmîsi'ne gittik ve Alman Garp Cephesi'nin bazı aksâmını gördük. Bu müşâhedâtımdan Hindenburg ve Ludendorf ile mülâkatlarımdan sona mutâlebât-ı sâbıkamdaki isabete daha ziyade kâni' oldum.

O zaman hâsıl ettiğim son kanaat, Harb-i Umûmî'ye dâhil olduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin aynı olarak tecelli etti. Bu fikir, Alman ordusu ve ona merbût zümrenin mağlup olacağı zemininde idi.

Bu seyahatten hasta olarak İstanbul'a geldim. İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra tedavi maksadıyla Viyana'ya gittim. Orada Sanatoryum'da bir ay yattım. Bir müddet de Karlsbad'da kaldım.

Filhakika, ordu ve İstanbul halkı gıdasızlıktan muzdaripti. Bu mühim işle iştigâl elzem olmakla beraber bunun matlûb vechle ikmâline intizaren diğer işleri te'hir câiz olmadığını ileri sürdüm. Sözlerim tereddütle karşılandı.

Diğer taraftan Sina Cephesinde, benim vaktiyle raporlarda tafsil ettiğim fecâyi' aynen vâki oldu. Bunun üzerine Falkenhayn Almanya'ya çağırıldı. Yerine Liman Von Sanders memur edildi. Birkaç gün sonra iki Alman generalinin yanında huzura çağırıldım. Maksadın beni tekrar Yedinci Ordu'ya göndermek olduğunu öğrenmiş bulunduğum için yalnızca kabul edilmek arzusunu izhar ettim. İlk şekl-i davette ısrar gösterildi ve bana, Yedinci Ordu'ya kumandan tayin edildiğimden bahisle nev-ummâ ifâ edeceğim hidemâta dair talimat verildi. Bu talimat, bana tevdi edilen vazife ve

salâhiyetle gayr-i kâbil-i icra idi. Ancak bunu anlatmaya da imkân yoktu. Binnetice vaktiyle istifa etmiş olduğum Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tekrar başlamak üzere Nablus'a gittim. Aradan beş on gün geçmeden Sina Cephesi düşmanın umûmî taarruzuna maruz kaldı. Yedinci Ordu'nun sağında bulunan Sekizinci Ordu yarıldı. Bütün cephede ric'at lazım geldi. Birçok müşkilâtla ve daima muhtelif hatt-ı ric'atlar intihâb etmek sayesinde Yedinci Ordu'yu Havran çölleri içinde Şam'a getirdim. Nihayet Yeniden Yedinci Ordu ile alakadâr oldum. Bu orduyu Halep civarında toplayıp tensik ettim. Halep ile Katma arasında verdiğimiz son bir muharebede düşman kuvvetleri mağlup edilerek ordu bulunduğu vaziyeti muhafaza etti. Bu esnada Liman Von Sanders'in çekilmesi lazım geldiğinden Umûm Yıldırım Grup Kumandanlığı deruhte etmek üzere Adana'ya gittim.

i) *Mütarekeden Sonra*

Aynı sıralarda Mütareke imza edilmişti. Daha Halep'te iken, derhal kabineyi tebdil etmek ve yerine isimlerini sarahaten söylediğim zevâtan mürekkeb bir kabine geçirmek lüzumunu ve aynı zamanda benim İstanbul'a celbim faydalı olacağını açıktan açığa İstanbul'a bildirmiştim. Vakıa kabine tebeddül etti, fakat benim İstanbul'a celbime lüzum görülmedi. Nihayet bu kabine de düştükten sonra İstanbul'a gittim.

İstanbul'a muvâsalatımda benim nazarımda vaziyet şu idi: Meclis-i Mebusân nasıl hareket etmek lazım geleceğinde mütereddit bulunuyordu. Yeni sukût etmiş zevâtla ve mebuslarla ayrı ayrı görüştüm. O zaman düşündüğüm şey, her ciheti tatmin ederek müdafaa-i memleket için kuvvetli bir vaziyet ihdâs olunabileceği merkezinde idi. Fakat bu düşünce üzerinde lüzumu kadar çalışmaya vakit kalmadan Meclis'in feshine şahit olduk.

İstanbul erbab-ı hamiyetince muhtelif namlar altında, programlar ve firkalar teşkil olunmak suretiyle çare-i halâs aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı tedkik ettim. Hiçbiri bir kuvve-i te'yidiyeye istinat etmiyordu. Binaenaleyh hiçbiriyle teşrik-i mesaiden bir netice beklemedim. Kuvve-i te'yidiyenin doğrudan doğruya millet olacağı kanaati bende pek kuvvetli idi.

3- Millî Mücadele Dönemi Hayatı

a) *İstanbul'dan Ayrılmak Kararı*

İstanbul'da cereyan eden ahvâlden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahâmet ve fecâatinden milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek

imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun suret-i icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki, Hükümet beni Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhal ma'al-memnuniye kabul ettim ve tam Yunanlıların İzmir'e girdikleri gün idi ki İstanbul'dan ayrıldım.

Benim düşündüğüm şu idi: Her tarafta muhtelif namlar altında birtakım teşekküller başlamıştı. Bunları aynı program ve aynı nam altında birleştirerek bütün milleti alâkadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hâdim kılmak lâzımdı. Anadolu'ya girdiğim zaman, daha ordu müfettişi sıfat ve salâhiyeti üzerimde iken, bu noktadan işe başladım ve bu maksat az zamanda hâsıl oldu.

Takip ettiğim tarz-ı mesai İstanbul'da malûm olunca beni İstanbul'a celb etmek istediler. Gitmedim. Binnetice istifa ettim. Bir ferd-i millet sıfatıyla Erzurum Kongresi'ne iştirak ettim. Erzurum Kongresi'nde tespit edilen esasları bütün memlekete teşmîl maksadıyla Sivas'ta da bir kongre akd olundu. Bu kongrelerin tevlîd ettiği Heyet-i Temsiliye namındaki heyetle kongrelerin esasâtını takip ettik.

b) Türkiye Büyük Millet Meclisi

Mebusanın tekrar intihâbı ve Meclis'in İstanbul'da küşadı temin olunmuşsa da Meclis'in duçar-ı tecavüz olması üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmeye teşebbüs olunmuş ve bu suretle 23 Nisan tarihinde bu Meclis toplanıp işe başlamıştı.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda mevcut olup mezkûr kanunun ruhunu ifade eden ve ilk projede zikrolunan prensiplerin menşesine gelince, esasen öteden beri hâkimiyet-i Milliyenin en iyi temsili mümkün olacağına dair nazarî olarak bazı tedkîkat ve tetebbuât-ı nazariyeden benim çıkarabildiğim netice şu idi: Hâkimiyet-i Milliyenin tamamıyla mütecelli olması, bunun sahib-i aslîsi olan bütün insanların bir araya gelip, bunu bilfiil isti'mâl etmesiyle mümkündür. Fakat, bütün Türkiye ahalisinin toplanması suretiyle bu maksadın teminine amelî bir çare olsa olsa bunların sahib-i salâhiyet vekillerinin bir araya gelip bu işi yapması olabilirdi. Hâkimiyet-i Milliyemizin bir zat veyahut eşhâsı mahdûd kabine gibi bir heyet tarafından temsil edilmesi yüzünden memleketi ve milleti istibdattan kurtaramadığımız vakay-ı tarihiye ile müsbet olduğundan herhalde bu hakk-ı temsili mümkün olduğu kadar çok insanlardan mürekkebe ve müddet-i vekâleti az bir heyette temsil ve tecelli ettirmek bence yegâne çare idi. Memleket dâhilinde ve millet içinde evvel ve âhir yapmış olduğum tedkîkât ve

tetebbuât da bana bu fikrin kabiliyet-i icraiyesinde büyük imkânlar ve isabetler olduğu kanaatini vermişti. Herhalde halkımızı idare ile yakından alâkadar etmek, yani idareyi doğrudan doğruya halkın eline verebilecek bir tarz-ı idareyi tesis etmek, hem hâkimiyet-i milliyenin hakiki olarak temsili ve hem de bu sayede halkın benliğini anlaması itibariyle elzem idi.

İşte bu düşüncelerin bu tedkîklerin ilhamı olarak bu proje yapılmıştı. Bir de biz Müslüman olduğumuz için, makam-ı Hilafet'le muhafaza-i irtibat ve hatta o makama bütün milletçe nokta-i istinâd olmak da lâzımeden olduğundan Avrupa'da ve Amerika'daki teşekküllerden birini tervîc edemezdik. Bu makamın mahfûziyeti, ancak bizim şekil ve idaremiz gibi bir halk idaresinin tesisıyla mümkündür.

Meclisin şimdiye kadar olan mesaisi ve bunun ve bunun netâyici dahi düşündüklerimizi fiilen isbat etmektedir. Henüz bu mahiyet bu mahiyet-i idare, bütün aksâm-ı idareye de tamamıyla tatbik edilmemiş olduğu halde bile şâyân- teşekkür bir haldedir. Halkçılık teşkilâtı en ufak daireye kadar teşmîl edildiği takdirde muhassalanın daha büyük ve feyz-nâk olacağına şüphe yoktur. Memleket ve milletin içinde bulunduğu müşkilâtı ve hal-i harbî de düşünürsek Meclis'in muhassala-i faaliyetini ve oradaki muvaffakiyetini takdir etmemek mümkün değildir.

c) *Misâk-ı Millî ve Ondan Sonrası*

Misak-ı Millî sulh akdetmek için en makul ve asgari şerâitimizi ihtiva eder bir programdır. Sulha vâsıl olmak için temerküz ettireceğimiz esasâtı ihtiva eder. Fakat memleket ve milleti kurtarmak için sulh yapmak kâfi değildir. Milletın halâs-ı hakikisi için yapılacak mesai ondan sonra başlayacaktır. Sulhtan sonraki mesaide muvaffak olabilmek milletin istiklâlinin mahfuziyetine vâbestedir. Misak-ı Millî'nin hedefi onu te'mindir. Memleket ve milletin âtisinden asıl emin olabilmesi, bir defa halkçılık esasına istinat eden teşkilâtı idariyesinin bi-hakkın teşmîl ve ta'azzuv ettirilmesi ve tatbik olunmasıyla beraber ahvâl-i iktisadiyemizin refah-ı millîmizi temin edecek tarzda ıslah ve ihyâsına vâbestedir. Bu hakayıkı, akîde-i milliye tanıyarak muhafaza edebilecek bir heyet-i içtimaiye olabilmemiz için de maarifimizi tamamen amelî ve ihtiyacât-ı hakikîyemize muvafık bir program dairesinde ihyâ etmek lazımdır. Bu noktalarda muvaffakiyet sayesinde memleket imar edilebilecek ve millet zenginleştirilebilecektir.

Ufak bir program kadrosu söylemek lazım gelirse: Teşkilât baştan nihayete kadar halk teşkilâtı olacaktır. İdare-i umûmîyeyi halkın eline vereceğiz. Bu heyet-i içtimâiyede sahib-i hak olmak, herkesin sahib-i sa'y olması esasına istinad edecektir.

Millet, sahib-i hak olmak için çalışacaktır. Islâh olunacak şeyler, iktisadiyât ve maârifdir. Bu sayede memleket imar edilecek, millet refah sahibi olacaktır.

Hiçbir millet ve memlekete karşı fikr-i tecavüz beslemeyiz. Fakat muhafaza-i mevcudiyet ve istiklâl için, bir de milletimizin bu dediğimiz sahada müsterihâne ve kemâl-i itminan ile çalışarak müreffeh ve mesûd olmasını temin için her vakit memleket ve milletimizi müdafaaya kâdir bir orduya mâlikiyet de nuhbe-i âmâlimizdir.

Teşkilât-ı idaremizde bütün bu esasların mahfûziyeti tabîdir. Buna nazaran hükümet doğrudan doğruya BMM'nin kendisidir. Böyle umûr-i idareyi memlekette sahib-i icraat olan bir heyetin, muhtelif fikir ve içtihatlar etrafında toplanmış partilerden ziyade müşterek nikat-ı esasiyeye riayetkâr mümtezic ve müstenid bir heyet olması şayan-ı arzudur. Ancak ictimâî esaslarımızın menbaı olan millette henüz hayat ve saadet-i hakikiyelerini kâfil efkâr-ı umûmîye şâmil bir surette gayr-i mütebâriz olduğundan, bundan istifade ederek kendi fikir ve ictihâdlarının isabetli iddiasında bulunacak bazı insanların yine bazı kimseleri kendi nokta-i nazarlarına rabtetmesi ve binnetice parti haline teşekküller vücuda gelmesi ba'îdül-ihhtimal değildir. Buna mukâbil bazı hususî ictihâdların mevcudiyeti belki de müsâdeme-i efkâr için faydalı olabilir. Fakat eskisi gibi millet ve memlekette menba ve nokta-i istinat almayan ve onun menâfi-i hakikiyesiyle hiç münasebeti olmayacak surette ya sırf nazârî veya hissî ve şahsî programlar etrafında parti teşkiline kalkışacak insanların millet tarafından hüs-n-i telâkkiye mazhar olacağını zannetmiyorum.

Benim bütün tertibat ve icraatta düstur-i hareket ittihaz ettiğim bir şey vardır. O da vücuda getirilen teşkilât ve tesisâtın şahısla değil, hakikatle kâbil-i idâme olduğudur. Binaenaleyh herhangi bir program, filanın programı olarak değil, fakat ihtiyac-ı millet ve memlekete cevap verecek efkârı ve tedâbiri ihtiva etmesi itibariyle hâiz-i kıymet ve itibar olabilir.

d) Şahsî Emeller İstinadgâh Bulamaz

Mısak-ı Millî dairesinde te'min-i mevcudiyet ettikten sonra, gürültü çıkarıp fırsatçılık edecek ve tevsî-i arazi fikrinde bulunacak adamlar ortaya çıkamaz. Bence buna imkân yoktur. Buna imkân-bahş eden zemin, ancak hâkimiyet-i Milliye'nin bir şahısta veya mahdûd bir heyette temsil edilerek mevcudiyet-i Milliye'nin yalnız kuvve-i teşriîye olarak istimaliyle iktifâ olunmasındadır. Fakat kuvve-i icrâiye ile beraber, adedi kesir ve müddeti mahdut ve muayyen milletvekilleri tarafından doğrudan doğruya istimal edildikçe bunların heyet-i umûmîyesinin bütün millet ve memleketin saadet ve

temayülât-ı hakikiyesini bir tarafa bırakarak, kendi şahsî emellerine göre icrâ-yı harekât etmelerine ihtimal yoktur. Bu heyete karşı su-i kast yapılmak suretiyle hâkimiyet-i Milliyeyi tahdîd etmek ve bunun neticesinde bir şahsiyeti âmil kılmak meselesi ise, milletin tamamen alakadar olacağı ve his ve idrak edeceği bir su-i kasttır ki bütün millete şâmildir. Böyle bir şahsiyet, bütün bir milleti keyfine râm kılmakta nokta-i istinad bulamaz nokta-i istinâdsız ise, hiç kimse fikr-i şahsîsini tatbika muvaffak olmaz”¹⁰⁵⁹ (EK-30).

Ahmed Emin, mülakatın şu şekilde bittiğini söylemektedir:

“Mülakat, üç saate yakın bir zaman sürüdü. Bu zaman zarfında Paşa Hazretleri yalnız bir iki defa sigara yakmak için söze fasıla verdiler. Baştan sona kadar ağızlarından çıkan sözlerde güya yazılmış çizilmiş de, katî şekli takarrür ettikten okunmuş gibi bir intizam ve insicam vardı. Not tutan bir adama hitaben ifadelerde bulduklarını unutmışlardı. Kendilerini tamamıyla anlattıkları şeylerin alaka ve harareti içinde kaybetmişlerdi. Tatlı tatlı anlatıyorlardı.

Bu esnada yemek vakti gelmiş geçmişti. Meclise gitmek icâb ediyordu. Telefon sık sık gürültü ediyor, isti‘câl lüzumunu hatırlatıyordu. Muhtelif işler için yâverler girip çıkıyordu. Paşa Hazretleri bu işler hakkında bir iki saniye konuştuğundan sonra söze bıraktıkları yerden devam ediyorlardı...

Paşa Hazretlerine teşekkürler ettim. Ruhî bir zenginlik hissiyle köşkten ayrıldım”¹⁰⁶⁰. Ahmed Emin.

¹⁰⁵⁹ **Vakit**, 10 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1468, s 1-2.

¹⁰⁶⁰ A. Emin, “*Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı*”, **Vakit**, 10 Kanun-i sâni 1922 (1338), Numara 1468, s. 2.

SONUÇ

Devletlerin ve toplumların hayatında tartışılmaz bir öneme sahip olan basın, şekillendirici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir. Herhangi bir dönemin basın organlarının incelenmesi, o dönemin sosyal ve siyasal ortamının anlaşılması açısından kolaylık sağlar. Basın organlarından en önemlisi olan gazeteler, toplum hayatını yönlendiren etkin iletişim araçlarından biridir. Gazeteler, ait olduğu dönemin siyasi ve sosyal olaylarını gösteren/yansıtan birer kitle iletişim araçlarıdır.

Vakit gazetesi, Millî Mücadele dönemine tanıklık yaptığı için o dönem ile ilgili özellikleri kendisinde bulmak mümkündür. Millî Mücadele döneminde gazetelerin çeşitli fikirler etrafında kümelenmiş olduğunu ve bu amaçla yayın yaptıklarını görüyoruz. Bu dönem gazeteleri, Millî Mücadele'nin yanında veya karşısında yer almışlardır. Özellikle İstanbul'da çıkan gazetelerde bu durum çok daha bariz bir şekilde görülmektedir.

Millî Mücadele taraftarı olup ve İstanbul'da çıkan diğer gazeteler gibi *Vakit*'te de Anadolu'daki mücadele ile ilgili haberler, ilk yıllarda çok az yer alabilmiştir. Ancak Millî Mücadele hakkında herhangi bir tebliğ ya da haber gazeteye ulaştığında ise bunu yayınlamaktan çekinmemiştir. Bu haberleri yayınladığı için bir çokdefa sansüre maruz kalmış, yayınlanması durdurulmuş, başyazarı sürgün veya hapis cezası almıştır.

Vakit gazetesi İzmir'in işgali hakkındaki ilk haberini 16 Mayıs 1919 yani işgalden bir gün sonra vermiştir. Mehmet Asım 16 Mayıs 1919 (1335) tarihli "*İzmir'in İşgali*" başlıklı yazısında, İtilaf Devletlerinin sulh şartlarını bize tebliğ etmeden önce İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini şaşkınlıkla karşıladığını ve Wilson Prensiplerine ruhumuzu teslim ettiğimiz için hayal kırıklığına uğrayabileceğimizi ifade etmiştir. *Vakit* gazetesi, Anadolu'nun peyderpey İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ile alakalı haberleri verirken sık sık Wilson Prensiplerine dikkat çekmiştir. Gazete, bu işgallerin Wilson Prensipleri ile çeliştiğini, mezkûr prensiplerin emperyalizmi yıkmayı istihdâf ettiğini, ancak buna rağmen Türklerle meskûn olan yerlerin işgalci İtilaf Devletleri tarafından keyfi olarak işgal edildiğini savunmuştur. *Vakit*, İzmir'in işgalinden sonra 21 Mayıs 1919'dan itibaren haftada bir iki gün gazetenin birinci sayfasında kalın bir çerçeve içinde "*Devletlerin Taahhüdü*" başlığıyla "*Wilson Prensiplerinden Türkiye'nin mukadderâtı hakkındaki madde-i mahsusa*" şeklinde Wilson Prensiplerinin 12. Maddesini yayınlamıştır. Bundan da anlaşılıyor ki *Vakit*, Wilson Prensiplerine çok inanmakta ve o prensiplerin hakkımızda uygulanmasını istemektedir.

Mehmet Asım, 17 Mayıs 1919 (1335) tarihli "*İşgalin Manası*" başlıklı yazısında ise işgale gerekçe olarak Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesinin gösterildiğini, ancak

İzmir’de İtilaf Devletlerinin güvenliğini tehlikeye düşürecek bir durumun olmadığını ve işgalin haksız olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mehmet Asım, Paris Barış Konferansı’nda hakkımızda verilen kararlar üzerine İzmir’in işgal edildiğine de dikkat çekmektedir.

Vakit, İzmir’in işgalini “*matem-i millî*” olarak görmektedir. Gazete, İzmir’in İtilaf Devletleri tarafından Yunanistan’a verilmesinin kabul edilemez olduğunu savunmaktadır. Çünkü İzmir, Anadolu’nun başıdır ve Türkler için bir hakk-ı hayattır. Ayrıca Mehmet Asım, bu işgale karşı yapılması gereken şeylerin, parti dedikoduları ile şahsî emellerin terk edilmesi ve İstanbul Hükümeti kuvveti altında tam bir ittifak ile yürümek olduğunu okuyucularına hatırlatmaktadır. *Vakit*, başta İzmir’in işgali olmak üzere diğer şehirlerimizin işgaline tepki olarak İstanbul’da ve diğer Anadolu şehirlerinde yapılan miting haberlerini de okuyucularına duyurmuştur. Gazete, özellikle İstanbul’da yapılan Fatih ve Sultan Ahmet Mitingleri gibi büyük mitinglerde yapılan nutuklara ve miting mukarrerâtına teferruatlı bir şekilde yer vermiştir.

Mehmet Asım 22 Mayıs 1919 (1335) tarihli “*Söz Milletindir*” başlıklı yazısında, İtilaf Devletlerinin Paris Konferansı görüşmeleri için Hükümetimizi davet etmeye lüzum dahi görmediğini ve kararları aldıktan sonra Hükümetimize tebliğ edeceğini söylemektedir. Ayrıca Kanun-i Esasî gereğince sulh akdinin “Meclis-i Millî/Mebusân Meclisi” tarafından kabul edilmesi zorunlu olduğu için Meclis’in mutlaka toplanması gerektiğine işaret etmektedir.

Vakit gazetesi, Paris Barış Konferansı’na doğrudan davet edilmemiz gerektiğini ve bu doğrudan davetin sebebi olarak da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini gerekçe göstermektedir. Gazete, Paris Konferansına gidecek murahhas heyetinin alelacele seçilmemesi gerektiğini, bu heyetin devletimiz ve milletimiz için bir “*müdafa-i hukuk heyeti*” olduğunu hatırlatarak, maddî ve manevî olarak bilgili ve donanımlı; işin ehli ve bu konuda uzman kişilerden oluşan bir heyet olmasının gerektiğini ifade etmektedir.

Murahhaslarımızın Paris’ten dönmesi üzerine Mehmet Asım, 28 Temmuz 1919 (1335) tarihli “*Anlaşılmayan Noktalar*” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Mehmet Asım bu makalesinde meseleyi ele alırken, halkın nazarında bazı noktaların anlaşılmadığını söylemektedir. Bu noktalardan biricisinin, Murahhas Heyeti Reisi Sadrazam Ferid Paşa’nın Tevfik Paşa daha Paris’e ulaşmadan önce müdafaaya başlamasıdır. Hâlbuki müdafaanın birlikte hazırlanması daha İstanbul’da iken kararlaştırılmıştı. Mehmet Asım, ayrıca Tevfik Paşa’nın yanında Konferansa sunulmak üzere çok önemli vesikaların da olmasına rağmen, Sadrazam Damat Ferid Paşa’nın onu

beklemeyerek müdafaa yapmasının hayret verici olduğunu dile getirmektedir. Mehmet Asım'a göre anlaşılmayan ikinci nokta ise müdafaa planımızın esasını Wilson Prensipleri teşkil ettiği halde, Konferans'ta yapılan müdafaalarda bu prensiplere hiç değinilmemesidir.

Paris Barış Konferansı devam ederken İstanbul'da Birinci Şûrâ-yı Saltanat toplanmıştır (26 Mayıs 1919). *Vakit* gazetesi 24 Mayıs 1919 (1335) tarihli nüshasında, Şûrânın Yıldız Merasim Dairesi'nde Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın riyasetinde toplanacağını haber vermiştir. *Vakit*, 25 Mayıs tarihli nüshada ise Şûrâ'ya katılacak kişilerin isimlerini yayınlamıştır. *Vakit*'in 27 Mayıs tarihli nüshasında ise çok ilginç bir detaya dikkat çekmektedir. Gazeteye göre Şûrâ-yı Saltanat'a katılan kişiler, orada hangi meselelerin konuşulacağını bilmedikleri haberi yer almaktadır. Şûrâ-yı Saltanat'a katılan bazı kişilere göre Hükümet, bazı meseleler hakkında bilgi verecek bunun lehinde veyahut aleyhinde oylama yapacaktı. Diğer katılan bazılarına göre ise Kabine, Şûrâ-yı Saltanat'tan güvenoyu isteyecekti. Ayrıca Şûrâda himaye, manda, siyasî-idarî ve iktisadî yardımlar, bir devletin sulh için aracılık yapması gibi konuların da görüşüleceği yorumları yapanlar da vardı. *Vakit* gazetesi 1920 Ocak ayında Bursa, Trabzon ve Konya gibi çeşitli şehirlerde Paris Barış Konferansı sürecinde tepki olarak düzenlenen mitingleri de okuyucularıyla paylaşmıştır.

Vakit gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, Havza Genelgesi ve Amasya Tamîmi hakkında hiçbir haber yer almamaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtikten sonraki süreçle ilgili ilk haber, 11 Haziran'da neşredilmiştir. 11 Haziran 1919 tarihli *Vakit*'te yer alan ve sadece bir cümleden oluşan bu haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik görevinden azlediliği bilgisi yer almaktadır. 12 Temmuz tarihli nüshada ise Mustafa Kemal Paşa'nın çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ettiği haberi yer almaktadır.

Vakit gazetesinde Erzurum Kongresi hakkındaki ilk haber, gazetenin 9 Ağustos tarihli nüshasında "*Vilayetler: Kongreler*" başlığı ile verilmiş ve Kongrede heyet-i âmîle olarak seçilen üyelerin isimleri yer almıştır. Bu haber, gazetenin ikinci sayfasında ve çok küçük bir başlık altında verilmiştir. *Vakit*, bu süreçte haberleri verirken, gerek İstanbul Hükümeti'nin ve gerekse Anadolu Harekâtı'nın yayınladığı tamîmlere yer vermiş ve ayrıca İstanbul Hükümeti'nden önemli kişilerle yapılan mülakatları da yayınlamıştır.

Vakit, Sivas Kongresi ile ilgili ilk haberi ise 5 Ekim 1919 (1335) tarihinde "*Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı*" başlığı ile vermiş ve aynı nüshada Mustafa Kemal

Paşa'nın Kongrede irâd ettiği nutuk da yayınlanmıştır. Haberin devamında Kongre azalarının müzakerâta başlamadan önce yemin ettiklerinden bahsedilerek müzakerât sonucunda alınan kararlar da neşredilmiştir.

Vakit'in 6 Ekim 1919 tarihli nüshasında ise İstanbul Hükümeti ile Anadolu Harekâtı arasında itilâfin husûle geldiği haberi yer almaktadır. Ahmed Emin 7 Ekim tarihli "*Harekât-ı Milliye*" başlıklı yazısında, İstanbul Hükümeti'nin bütün tahribâtlarına rağmen Harekât-ı Milliye'nin teşekkül etmesinin iftihar duyulması gereken bir durum olduğunu söylemektedir. Ahmed Emin'e göre Harekât-ı Milliye, çok iyi bir istikamette olup, ecnebîlere husumet beslememekte ve her nevi İttihatçılık cereyanından uzaktır. Bundan dolayıdır ki mezkûr Harekât, bir şahıs zorbalığı veya zümre nüfuzu şekline bir harekât olmayıp, saf bir memleket fikrinden doğan bir harekâttir. Ahmed Emin, "*Harekât-ı Milliye'nin bir gaye değil, bir vasıta olduğu ve asıl gayenin vatanın mevcudiyet, selâmet ve serbestî-i inkişâfından ibaret bulunduğu*" söylemektedir.

Ahmed Emin, Harekât-ı Milliye hakkındaki bu iyi düşüncelerinin bir rivayet veya bir tarafgirlikten dolayı olmadığını, bunun Sivas Kongresi'ne seyirci sıfatıyla katılan Chicago Daily News gazetesinin muhabiri Mister Brown tarafından da dile getirildiğini söylemektedir. Ahmed Emin, Mister Brown'ın "*Anadolu'daki Harekâtı idare edenlerin hayatlarını tehlikeye atarak uğraştıklarını, vatanın selâmetinden başka hiçbir düşünmediklerini; Anadolu Harekâtı'nın, birçok sıkıntı ve imkânsızlıklar karşısında asgarî vasıtalar ve şartlar dairesinde hazırlanmış, azamî derecede bir başarı olduğunu*" sözlerini hatırlatmaktadır.

Vakit gazetesi Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti ilişkileri hakkındaki ilk haberini 6 Ağustos 1919 tarihinde yayınlamıştır. 6 Ağustos tarihli *Vakit*, Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerinin Teşkilât-ı Milliye'nin ortadan kaldırılması hususundaki tamimlerini yayınlamıştır. 14 Ağustos tarihindeki nüshada ise *Takvim-i Vakâyi* kaynak gösterilerek Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ihraç edildiği haberi yer almaktadır. 4 Ekim tarihli *Vakit*'te Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin istifasının İstanbul gazetelerinde nasıl yer aldığına dair teferruatlı bir haber neşredilmiştir. *Vakit*, 8 Ekim'de ise Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasındaki haberleşmeler ve Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği telgraf hakkındaki haberini yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında İstanbul Hükümeti'nden Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına riayet edilmesini, Meclis-i Mebusân fiilen göreve başlayana kadar milletin mukadderatı hakkında herhangi bir resmi faaliyette

bulunulmamasını ve Sulh Konferansına gönderilecek murahhasların önceki gibi ehil olmayanlardan değil, işin ehli ve milletin itimadına mazhar olan kişilerden seçilmesini istemiştir.

Vakit, 9 Ekim'deki nüshasında Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın Hükümet değişikliğinden dolayı Padişaha gönderdiği telgraf ile İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen cevabî telgrafı yayınlamıştır. Bundan sonraki günlerde ise Heyet-i Temsiliye Riyaseti'nin yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümet'ine gönderdiği birkaç telgraf neşredilmiştir. 26 Ekim'de ise Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın Amasya'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ahmet Rüstem Bey ile müzakerelerde bulunduğu haberi yayınlanmıştır. 14 Ekim 1919 tarihli *Vakit* gazetesinde ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnâmesi yayınlanmıştır.

Vakit, 20 Ocak 1920 tarihli nüshasında ise Meclis-i Mebusân'ın bugün itibariyle açılacağını ve Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin açılışı dolayısıyla Meclis-i Mebusân Başkanlığı'na gönderdiği tebrik telgrafı yayınlamıştır. Gazete 17 Şubat 1920'de "*Ahd-i Millînin Sulh Esasları*" başlığı ile Misak-ı Millî esaslarını neşretmiştir. Ahmed Emin Misak-ı Millî ile ilgili olarak *Vakit*'in 17 Şubat nüshasında "*Ahd-i Millî Programı*" başlığı ile bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda, Ahd-i Millî'nin azamî fedakârlığı ve asgarî şerâiti hâvi bir sulh programı olduğunu ve bu programın Wilson Prensipleri neticesinde husule gelen vaziyetin, mukadderâtımıza ait meselelere tatbikinden başka bir şey olmadığı dile getirilmiştir. Ahmed Emin, Ahd-i Millî Programı'nın bazı eksikliklerinden de bahsetmektedir. Ahmed Emin'e göre Ahd-i Millî'de Ermeni meselesinden daha açık bir surette bahsedilmesi gerekirdi. Ayrıca programın azınlıklara ait maddesinin de genişletilerek, azınlıkların tasfiyesi ve mübadele konusunu da ihtivâ edecek şekilde olması gerektiğini söylemektedir.

Ahmed Emin, Misak-ı Millî Programı'nın eksikliklerini izah ettikten sonra mezkûr programda mevcut olan esasları da şöyle dile getirmektedir: "*Münhasıran Arapların yaşadığı bölgelerin mukadderâtı için yöre halkının re'yine göre karar verileceği, diğer bölgelerin ise ayrılmaz bir bütün olduğu esasının programda yer alması pek tabii bir şeydir*". Ayrıca Elviye-i Selâse ve Batı Trakya'nın mukadderâtı için de halk oylamasına gidilmesinin pek haklı bir talep olduğunu ifade ederek, mezkûr bölgelerdeki Müslüman halkın nüfus itibariyle fazla olduğuna dikkat çekmektedir. *Vakit* 17 Şubat 1920'deki nüshasında Ahd-i Millî'nin sulh esaslarını maddeler halinde yayınlamıştır.

Vakit gazetesi, Yunan askerlerinin işgal esnasında yaptığı zulümleri araştırmak üzere İtilaf Devletlerinin tarafından görevlendirilen Amiral Bristol'un başkanlığındaki heyet tarafından hazırlanan raporu, 21 Ocak 1920 (1335) tarihli nüshasında, “*Hâlden İstikbâle Bir Vesika-i Mesuliyet*” başlığıyla yayımlayarak mezkûr raporun önemine işaret etmektedir. Yine bir sonraki gün, yani Ocak tarihli nüshasında ise “*Türk Halkı Komisyonunun Bîtarafılığına Minnettardır*” başlığı ile Türklerin söz konusu rapordan duyduğu memnuniyeti, hissettikleri heyecanı ve hakkın yerine geleceğine dair ümitlerini dile getirerek, Türklerin bu raporu hazırlayanların isimlerini daima hürmet ve minnetle anacağını ifade etmektedir. Gazete raporu yayımlarken, “*Vakit, bu vesika-i beşâreti birinci olarak Türklük âlemine duyurduğundan dolayı büyük bir iftihar duymaktadır*” ifadesini kullanmış ve bu haberi ilk yayımlayan gazete olduğu için bununla övünmüştür.

Vakit gazetesi, San Remo Konferansı hakkındaki ilk haberi 14 Nisan 1920 tarihli nüshasında vermektedir. 20 Nisan tarihli nüshada ise, İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri tarafından Konferansa davet edilme beklentisi içinde olduğundan bahsedilerek, müzakerelerde mevzubahis olacak konular hakkında Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde bir Encümen teşkil edildiğini haber verilmektedir. *Vakit*'e göre San Remo Konferansı, mukadderâtımız üzerinde son derece önemi hâiz konuların müzakere edileceği bir konferans olacaktır. *Vakit* verdiği haberlerde, Konferansa katılacak murahhaslarımızın kimlerden meydana geldiğini, hangi yolla ve hangi vasıta ile San Remo'ya gidileceği ve murahhaslarımızın hangi otelde kalacağı gibi teferruatlı konulara da yer vermektedir.

Vakit, bu süreçte San Remo Konferansı hakkında verdiği haberleri daha çok *Matin*, *Petit Jurnal* gibi yabancı gazeteleri ve Ajans Havas gibi yabancı ajansları kaynak göstererek vermektedir. *Vakit* gazetesi, Konferansta Boğazlar, İstanbul'un durumu, Osmanlı borçları, İzmir, Trakya, Kürdistan, Ermenistan ve azınlıklar meselesi gibi konuların müzakere edildiğini bildirmektedir.

Sevr Muahedesi'nin şartlarını protesto etmek üzere 21 Mayıs 1920'de Sultan Ahmet Meydanı'nda yapılan miting haberi ve miting mukarrerâtı da 22 Mayıs tarihiyle *Vakit*'te yer almıştır. *Vakit*'te, Muahedenin resmî metni 1-8 Haziran tarihleri arasında yayınlanmıştır.

12 Ağustos 1920 tarihli *Vakit*'te “*İmza Günü*” başlığı ile yer alan başmakalede, 10 Ağustos tarihi için, “*bu tarih, bu imza, altı buçuk asırlık bir Saltanatın tarihini düşümlüyor; barut dumanları içinde doğup büyüyen 467 sene eski-yeni iki dünyaya*

hükümrânlık eden bir devri kapayarak da mağlup bir zümre içinde Türk'ün kendi eliyle kendi ölüm fermanını imza edildiği gündür. Mağlup... Lâkin keşke yalnız mağlup olsaydı... 433 maddenin her satırında Türk yalnız mağlup olmamış, münhezim ve muzmahill olmuştur. Osmanlı Devleti'ni harbe sokan, bir imza idi; bugün diğer bir imza ile kendini, kendi tarihî hayatının mücadelesine sevk ediyor” denilmektedir.

Vakit gazetesi, Sevr Antlaşması kabul edildiği İkinci Şûrâ-yı Saltanat hakkında ise 22 Temmuz 1920 tarihli nüshasında “*İmza Meselesi ve Şûrâ-yı Saltanat*” başlığı ile haber vermiştir. Bu haberde, Sulh Muahedenamesi'nin imzası meselesini müzakere için Şûrâ-yı Saltanat'ın 22 Temmuz'da Yıldız Sarayı Mâbeyn Dairesi'nde toplanacağı belirtilmektedir. 24 Temmuz 1920 tarihli *Vakit*'te “*İki Acı İhtimal Karşısında Mühim Bir Karar*” başlığı ile bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde, evvelki gün (23 Temmuz) Meclis-i Âlî toplantısında ya İstanbul'da ve Anadolu'da hâkim kalmak suretiyle bir devlet hâlinde bulunmak yahut Antlaşmayı reddederek Osmanlı Devleti'nin hayatına son vermek seçeneklerinden birincisinin tercih edildiği ve Sevr Antlaşması'nın kabul edildiği bildirilmiştir. 24 Temmuz tarihli *Vakit*'te ise Şûrâ-yı Saltanat'ta Padişahın emriyle Muahedenin imzalanmasını kabul edenlerin ayağa kalkmaları istenmiş, ancak sadece Topçu Ferik Rıza Paşa ayağa kalkmayarak Muahedenin imzalanmasını reddettiği haberi verilmiştir. Böylece Şûrâ-yı Saltanat sona ermiştir. Aynı tarihli *Vakit*, İkinci Saltanat Şûrâsı'na vekillerden başka katılanların isimlerini de yayınlamıştır.

Vakit gazetesi, Millî Mücadele Cepheleri hakkında haber ve yazıların çokça yayınlandığı bir gazetedir. Ancak *Vakit*'te Millî Mücadele'nin Doğu ve Güney Cepheleri hakkındaki haber ve yazılar, Batı Cephesi'ne nispeten çok daha az yer almıştır. Bunun sebebi söz konusu cephelerin İstanbul'dan uzak olması ve buralardaki gelişmelerden haber alınmamasıdır. Ancak 1921 yılının ilk aylarından itibaren hem Doğu hem de Güney Cephelerimizi ilgilendiren sulh muahedeleri *Vakit*'te genişçe yer bulabilmiştir. *Vakit*, cephelerdeki muharebeler ile ilgili haberler verilirken umumiyetle haritalı vermiş ve böylece gazete, muharebelerin yaşandığı bölgenin coğrafi durumu ve stratejik konumu hakkında okuyucularına daha teferruatlı bilgiler vermeye çalışmıştır. Ayrıca muharebelerin meydana geldiği herhangi bir mıntıka, tepe, köy gibi bir yer hakkında bilgiler verilirken bu yerin askerî açıdan önemine değinilmiş ve Afyon, Eskişehir, İzmit, Bursa gibi önemli merkezlere uzaklığı da kilometre olarak verilmiştir.

Vakit gazetesinin Doğu Cephesindeki muharebeler hakkında verdiği ilk haberler, 1920 Eylül ayının Ermeni gazetelerinde yer alan haberlere dayanmaktadır. Bu haberlerde, Türk ordusunun muharebelerde büyük zayıyata uğradığı, bölge halkının

açlıkla mücadele ettiği ve askere arpa ekmeğinin verildiğinden bahsedilmektedir. 6 Ekim 1920 tarihli *Vakit*’te, Cagadamard ve Yerkir gazetelerine atfen verilen haberde ise Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerinin Ermenistan’a karşı taarruza başladığını ve muhtelif kollar halinde Sarıkamış, Kağızman, Oltu, Karakilise, Bayezid ve Van istikametinde ilerlemekte oldukları bildirilmektedir.

17 Ekim 1920 tarihli *Vakit*’te ise, Ermenistan’ın muharebede daha sağlam bir hat tutmak gayesiyle Oltu’yu tahliye ettiği haberi yer almıştır. *Vakit*’in 24 Ekim tarihindeki nüshasında ise bir Anadolu Tebliğ-i Resmîsi yayınlanmış ve bu tebliğde Yirmisekizinci Topçu Kıtaatımızın Nahçıvan’ı işgal ettiği haberi verilmiştir. Kars’ın işgalden kurtuluşu haberi de 9 Kasım’da İstanbul (Fransız) gazetesi kaynak gösterilerek yayınlanmıştır. 12 Kasım 1920 *Vakit*’te ordumuzun Gümrü’yü işgal ettiği ve bunun üzerine Ermenistan’ın Brest-Litovsk Muahedenamesi şartlarını kabul etmek üzere mütareke akdetmek için Gürcistan’a başvurduğundan bahsedilmiştir. 23 Aralık tarihindeki *Vakit*’te ise Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan arasındaki sulhun resmî metni yayınlanmıştır.

Vakit, 1 Aralık 1920 tarihinde Anadolu ile Gürcistan arasındaki sulh haberini vermiştir. 4 Mart 1921 tarihinde ise Artvin ve Ardahan’da Türk bayrağının dalgalandığına dair müjdeli haber okuyucularla paylaşılmıştır. 27 Kasım 1921 tarihli *Vakit*’te Türkiye-Ukrayna Muahedenamesi haberi yer almaktadır. *Vakit*’te TBMM’nin Ermenistan, Gürcistan Rusya ve Ukrayna ile imzaladığı antlaşmaların maddeleri de yayınlanmıştır.

Vakit gazetesinde Güney Cephesi hakkındaki haberler, diğer cephelere nazaran çok daha azdır. Bu cephe hakkındaki ilk haber, 20 Haziran 1919 tarihli nüshada verilmiştir. Bu habere göre Tarsus’a Fransız süvarileri gelmiş ve şehirdeki Rumlar, Fransızları sevinçle karşılamışlardır. Mezkûr tarihten sonra uzun bir süre bu cephe ile ilgili herhangi bir haber neşredilmemiştir. 16 Mart 1921 tarihli *Vakit*’te ise Fransa-Türkiye İtilafnamesi ile İtalya-Türkiye İtilafnamesi haberleri yer almaktadır. *Vakit* bu İtilafnamelerin iktisadî yönüne dikkat çekmekte ve “iki itilâf, Fransa ve İtalya’ya Anadolu’da mühim bir iktisadî menâfi temin etmektedir” yorumunu yapmıştır. 23 Ekim 1921 tarihli *Vakit* gazetesinde Türkiye-Fransa İtilafnamesi (Ankara Antlaşması) hakkındaki habere yer verilmiş ve 6 Kasım 1921 tarihinde ise, mezkûr antlaşmanın maddeleri “Türkiye-Fransız İtilâfının Metni” başlığı ile yayınlanmıştır.

Vakit, Bekir Sami Beyin istifası hakkındaki haberleri de 16 ve 28 Mayıs 1921 tarihli nüshalarında neşretmiştir. Bu habere göre Türk-Fransız ve Türk-İtalyan İtilâflarını esas cihetiyle TBMM tarafından kabul edilmiş ancak, bazı maddelerinin Türk

millî gayelere ve menfaatlere uygun düşmediğinden dolayı TBMM tarafından reddedilmiş ve bunun üzerine Bekir Sami Bey de istifa etmiştir. *Vakit*’te Türk-Fransız ve Türk-İtalyan İtilâflarının şartları da neşredilmiştir. 8 Aralık 1921 tarihli nüshada ise Adana’nın tekrar anavatana iltihakı üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı beyanname yer almaktadır.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi hakkında yer alan haberler, Millî Mücadele’nin diğer cephelerine göre daha çok sık yer almıştır. Ancak Batı Cephesi hakkında 1919 ve 1920 yıllarında yayınlanan bu haberler, daha çok Rumca gazeteler ve Yunan tebliğ-i resmîleri kaynak gösterilerek verilmiştir. Gerek sansür ve gerekse işgal kuvvetlerinin baskıları nedeniyle sağlıklı bir haber almanın çok zor olduğu bu dönemde bazı haberler, muharebelerin yaşandığı yerlerden gelen bir yolcunun veya bir esirin beyanatına dayanılarak verilmiştir. Bu yolcuların beyanları daha çok işgal altındaki yerlerdeki ahalinin durumu hakkında olmuştur. Bazen de *Vakit*, Avrupa gazetelerine dayanarak haberler vermiştir. Özellikle Damat Ferid Paşa’nın Sadrazamlık yaptığı dönemlerde sansürün artmasından dolayı gazetede Anadolu Tebliğ-i Resmîleri nerdeyse hiç yayınlanmamıştır. Bu dönemde daha çok Yunan Tebliğ-i Resmîleri kaynak gösterilerek haberler neşredilebilmiştir. Anadolu’daki Harekât-ı Milliye’nin yayınladığı bir Tebliğ-i Resmî de gazeteye ulaşması halinde bunu yayınlatabilmiştir. Bu durum Millî Mücadele’de zaferlerin kazanıldığı ve sonuçların alındığı 1921 yılının başına kadar devam etmiştir.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi hakkındaki haberlerin bazıları kısmen ya da tamamen sansüre uğramıştır. Bu haberlerin sansür edilmesinin sebebi, Yunan ordusunun işgal esnasında yaptığı zulüm ve tahşidâtın Avrupa kamuoyunda ve özellikle Anadolu’da duyulmasına engel olmaktır. Genellikle herhangi bir yerin işgal edildiğinden bahseden ilk cümlelerden sonra gelen cümlelerin tayyedilmesi şayân-ı dikkattir. Sansürlenmiş haberlerin muhtevasına ve cümlelerin dizilişine baktığımızda da bu durumu görmek mümkündür. Ayrıca bu dönemde verilen haberlerde, Kuvâ-yı Milliye’nin zayıflığının çok fazla olduğu ve buna karşılık Yunan kuvvetlerinin zayıflığının yok denecek kadar az gösterilmesi de önemli bir husustur.

Vakit gazetesi, bazen de sadece yayınlanmış bir resimden dolayı sansüre uğramış ve hatta yayınlanması durdurulmuştur. Örneğin 4 Temmuz 1920’de çıkan *Vakit*’te yer alan “*İzmir Cephesinde Vaziyet*” başlıklı haberde Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşaların resmi yayınlandığı için Divan-ı Harp tarafından on gün müddetle tatil edilmiş

ve sorumlu müdür de bir ay hapse mahkûm edilmiştir. Bu nedenden dolayı Vakit 5 Temmuz ile 16 Temmuz 1920 tarihleri arasında yayınlanmamıştır.

Vakit gazetesi, Yunan kuvvetlerinin işgal esnasında yaptıkları bazı hileleri de zaman zaman haber yapmıştır. Mesela bu hilelerden birisi, Karşıyaka ve Kordon gibi İzmir'in bazı semtlerinde sokak ve caddelerde çeşitli müzik ve eğlence etkinlikleri yaparak halkın toplanmasını sağladıktan sonra fotoğraflarını çekerek çeşitli Avrupa gazetelerine göndermeleridir. Bir diğer hile de jandarma zoruyla köylülerden imza toplamalarıdır. Bu resimleri ve imzaları ibraz ederek Türklerin Yunan idaresinden memnun oldukları hususunda Avrupa kamuoyunu inandırmak istemişlerdir. 19 Ağustos 1919'da *Vakit*'te yayınlanan bu iki haber, gazeteninin tüm baskılara rağmen cesurca yayınlar yaptığını ve düşmanın hilelerine karşı Türk milletini bilgilendirdiğini göstermektedir.

1921 yılının başından itibaren Millî Mücadele taraftarı olan gazetelerin üzerindeki baskı biraz hafiflemiş ve Anadolu Harekâtı hakkındaki haberler daha rahat bir şekilde yayınlanabilmiştir. Özellikle Millî Mücadele ile ilgili zaferleri müjdeleyen Anadolu Tebliğ-i Resmîleri, çiçek desenleri ile süslenmiş bir çerçeve içerisinde ve rik'a yazı ile neşredilmiştir. Böylece *Vakit* sayfalarının çehresi, adeta üzerinde kara bulutların dağıldığı ve güneşin doğduğu bir manzara halini almıştır. Millî Mücadele'deki zaferleri veren bu haberler, gazetenin sayfalarına adeta bir tebessüm ve sevinç görüntüsü şeklinde yansımıştır.

Vakit gazetesinde Batı Cephesi muharebeleri hakkında bazı yorumlar da yapılmıştır. Mesela 14 Ocak 1921 tarihli *Vakit* Birinci İnönü Muharebesi öncesi Eskişehir istikametinde başlayan Yunan taarruzunun önemi hem askerî, hem de siyasî açıdan ele alınmıştır. Askerî açıdan önemi, Eskişehir'in Konya-Ankara-Afyonkarahisar tren hattının birleştiği noktada olmasıdır. Bu nedenle Eskişehir'in Yunanlıların eline geçmesi, asker sevkiyatını kolaylaştıracak ve Yunan kuvvetlerinin taarruz kabiliyetinin artmasında etkili olacaktır. Siyasî açıdan önemi ise bu taarruzun 19 Ocak'ta başlayacak Paris Konferansı'nda alınacak kararlar üzerinde yapacağı etkidir. Eğer bu taarruz Yunanistan açısından olumsuz sonuçlanırsa, Şark Meselesi'nin Paris Konferansı'nda halledilmesi gecikecek ve yeni bir beklenti süreci başlayacaktır.

Vakit gazetesi, 13 Ocak 1921 tarihli nüshasında Bursa cephesinde başlayan Yunan taarruzunun durdurulduğu haberini vermektedir. Birinci İnönü Zaferi'nin kazanıldığına dair haber ise 17 Ocak 1921'de vermiştir. Aynı tarihli nüshada, Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal Paşa'nın bu muvaffakiyetten dolayı İsmet Paşa'yı

tebrik ettiği haberi de yer almaktadır. Yine aynı nüshada “*Çerkez Ethem ve Avanesi*” başlığı ile verilen haberde, 9 Ocak’ta Çerkez Ethem’in hezimete uğratıldığı, Çerkez Ethem ile kardeşi Reşid’in 300 adamıyla Yunan saflarına katıldığından bahsedilmektedir. Birinci İnönü Zaferi’nin kazanılması üzerine Yunan Kumandanı General Papoulas, bir tebliğ-i resmî yayınlamak zorunda kalmıştır. 22 Ocak tarihli *Vakit*’te yayınlanan söz konusu tebliğde General Papoulos, İleri, Vakit ve diğer İstanbul gazeteleri ile Paris’teki bir gazetenin Birinci İnönü muvaffakiyeti hakkındaki haberleri inkâr etmektedir.

Vakit gazetesi, 20 Ocak 1921 (1336) tarihli nüshasında “*Hezimetten Sonra*” başlıklı bir başmakale yayınlamıştır. Bu başmakalede Yunan ordusunun yaşadığı hezimet, İtilaf Devletleri tarafından Kral Constantine’e verilen görevin yerine getirilmediği anlamına geldiği şekilde yorumlanmıştır. *Vakit*, harbin sona ermesi, akan kanın durması ve Türk-Yunan sulhu için iki yol tavsiye etmektedir. Buna göre birinci yol, İtilaf Devletlerinin Sevr Muahedesi’yle Yunanistan’a verdiği işgal vazifesini geri alarak İzmir ve havalisinin asıl sahibine, yani Türklere iade edilmesidir. İkinci yol ise İzmir ve havalisinde Türklerin ekseriyette olduğu hakkında şüphenin izalesi için, Versay Muahedesi’yle milliyetleri şüpheli topraklar hakkında kabul edilmiş olan şartlara göre halkoylamasına müracaat edilmesidir.

24 Ocak tarihli *Vakit*’te, İnönü Zaferlerinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bir minnettarlık nişanesi olarak cephedeki muzaffer askerlere, tütün vesaire satın almak için bir miktar ödenek tahsis ettiği ve Meclis üyelerinden bazılarının da gönüllü olarak orduya kaydoldukları haberi yayınlanmıştır. 2 Şubat’taki *Vakit*’te ise bu zaferden dolayı Eskişehir’den İsmet Paşa’ya bir at ve Hacıbektaş taşından yapılmış bir yazı takımı ve bu harpte yararlılığı görülen subaylarımıza iki yüz adet sigara ağızlığı hediye edildiği haberi verilmiştir. Yine aynı habere göre Eskişehir ve Zaferanbolu’da cephedeki askerlerimiz için yardım toplanmaya başlanmış ve Beypazarı ahalisinin de büyük miktarda hazırladıkları kumaşları askerlerimize hediye etmişlerdir.

Vakit gazetesi 25 Mart 1921 tarihli nüshasında ise Bursa ve Uşak cephesinde yapılan Yunan taarruzunun siyasî ve askerî olmak üzere iki sebebinin olduğu belirtilmiştir. Buna göre taarruzun siyasî sebebi, on beş-yirmi gün sonra tekrar toplanacak olan Sulh Konferansına gidecek olan Yunan murahhaslarının ellerinde iddialarını ispatlayacak hukukî bir vesika olmadığı için böyle kuvvetli bir delili onlara vermek, askerî sebebi ise Ankara Hükümeti ile Fransızlar arasında imzalanan Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921) neticesinde, Kilikya Cephesi’nde bulunan Anadolu

kuvvetlerinin Garp Cephesi'ne nakledilmesi ve bu cephedeki durumun lehimize dönmesidir.

29 Mart 1921 tarihli *Vakit*'te Yunanlıların Eskişehir cephesindeki taarruzunun durdurulduğu ve birçok zayıya uğradıkları yazılmaktadır. 2 Nisan nüshasında ise 30 Mart tarihli Anadolu tebliğ-i resmîsine dayanılarak düşmanın hem İnönü'de hem de Afyonkarahisar civarında mağlup olduğu ve ricata başladığı haberi verilmektedir. 5 Nisan'da ise, İkinci İnönü Zaferi'nin kazanılması üzerine Türkiye Büyük Millet Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği şu meşhur telgrafi yayınlanmıştır: “... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehâlarına kadar zaferinizi tesîd ediyor; düşmanın hırs-ı istilâsı, azîm ve hamiyyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurd u hâş oldu...”.

Vakit gazetesi, İkinci İnönü Zaferi'nden sonraki dönemde, Batı Anadolu'daki şehirlerimizin birer birer düşmandan nasıl temizlendiği haberlerini daha teferruatlı ve daha farklı vermiştir. *Vakit* 8 Haziran 1921'de “İki Kuvveti Mukayese” başlığı ile yayınladığı başmakalede, Türk ve Yunan kuvvetlerinin bir mukayesesini yapmıştır. Gazeteye göre Yunanistan, kendi kuvvetlerinin Türk kuvvetlerine nazaran daha üstün bir durumda olduğunu düşündüğü içindir ki, bunun semeresini almak amacıyla Kuvâ-yı Milliye'nin hazırlanmasına fırsat vermeden süratle taarruz etmeye kalkışmıştır. Bu nedenle Yunanistan, Londra Konferansı'nda kendisine yapılan tekliflere cevap dahi vermeden Bursa ve Uşak cephesinden taarruza geçmiştir. Fakat İnönü'de ikinci defa mağlup olmaları, Yunanlıların ümitlerini tamamen yıkmıştır.

8 Haziran tarihli *Vakit*, her iki tarafın ordusunu subay sayısı ve durumu açısından da mukayese etmiştir. *Vakit*'e göre Yunan kuvvetleri önceki mağlubiyetten dolayı birçok subayını kaybetmiştir. Yunan subaylarının tecrübesi ve bilgisi de Türk subaylarına nazaran daha azdır. Ayrıca Venizelos taraftarı olan birçok subay da görevden uzaklaştırıldığı için Yunan ordusu eski gücünde değildir. Bundan başka Yunan ordusunun zayıf taraflarından birisi de mağlubiyetler neticesinde kumandanlarının görevlerinden alınması veya görevlerinin değişmesidir. Kuvâ-yı Milliye kumandanları ise evvelki muharebelerde kazanılan zaferlerden dolayı kuvve-i maneviyeleri yükselmiş ve tecrübeleri tekemmül etmiş bir haldedir. Bundan dolayı Yunan ordusunun durumu, İkinci İnönü Muharebesi'nden önceki durumuna nispetle çok zayıf bir vaziyettedir. Buna mukabil Türk ordusunun sahip olduğu yeni kıymetler vardır. Bir kere önceki zafer neticesinde Yunanlılardan mühim miktarda savaş ganimeti

aldığı için hem askerlerin özgüveni artmış, hem de bütün Anadolu'nun orduya güveni artmıştır. Diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye, birkaç defa tekrar eden Yunan taarruzlarına bakarak düşmanlarının bundan sonra ne gibi bir hareket planı takip edebileceğini anlamış ve bütün müdafaa tertibatını ona göre planlamaktadır.

Vakit gazetesi, 20 Temmuz tarihli nüshasında ise Kütahya-Eskişehir Muharebeleri hakkındaki ilk haberini vermiştir. Gazete, Kocaeli mıntıkası Kolordu Kumandanı Miralay Kazım Bey'in imzasını taşıyan bir tebliğe dayanarak Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyurmuştur. 24 Temmuz nüshasında ise Eskişehir'in tahliye edilerek Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini yazmıştır.

9 Ağustos 1921 tarihli *Vakit*, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan seçildiği haberini vermiş ve Başkumandanlık yetkisinin bir kişiye verilmesinin gerekçesini şöyle izah etmiştir: “*Anadolu kumanda heyeti teşkilâtında yapılan bu tadilatın, harbe daha şiddetli ve daha müessir bir surette devam etmek emelinden münbais olduğu şüphesizdir. Şimdiye kadar muhtelif cephelerde bulunan orduların her biri ayrı ayrı bir kumandanın emri altında idi ve bunlar arasındaki irtibat, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vasıtasıyla temin ediliyordu. Başkumandan, Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesi idi. Bu teşkilâtın son harekât esnasında bazı mahzurları görüldüğünden, muhtelif cephelerdeki kuvvetlerin bir Başkumandanın emrine verilmesi muvafık görülmüş ve Büyük Millet Meclisi hâiz olduğu salâhiyeti üç ay müddetle Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir.*”

19 Ağustos 1921 tarihli *Vakit*'te “*Anadolu'da Müdafaa Hazırlıkları*” başlığı ile *Tekâlif-i Milliye Emirleri* yayınlanmıştır. Gazete, ordunun maddeten ve manen takviyesi için söz konusu bu emirlerin, Millet Meclisi'nden çıkmış kanun olduğunu söyleyerek, Başkumandan'ın *Tekâlif-i Milliye Emirleri* ile “*cephe gerisi seferberliği*” ilan ettiği yorumunu yapmıştır. *Vakit*'e göre şimdiki harpleri yalnız ordular değil, milletler yapmaktadır. Gazete, artık bütün millet, düşmana son ve kesin darbeyi indirmek için ayaklanmış, diyerek bu emirlerin önemine dikkat çekmiştir.

24 Ağustos tarihli *Vakit* nüshasında Sakarya Cephesinde Yunan taarruzunun 14 Ağustos itibariyle başladığı ve Yunanlıların, Polathisar ve Bozdağ yoluyla bir çevirme hareketi teşebbüsünde buldukları haberi yayınlanmıştır. Aynı habere göre Yunanlıların ilerlediği Haymana Ovası'nın düz, çorak ve susuz olmasından dolayı bir müddet sonra susuzluk sıkıntısı başlamış; bu arada Türk kuvvetlerinin de karşılına çıkması sonucunda zor durumda kalan Yunanlılar, alelacele geri çekilmiştir.

8 Eylül 1921 tarihli *Vakit*'te Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa'nın Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği beyanata dayanılarak verilen habere göre, on dört günden beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde düşmanın bütün taarruzları uzaklaştırılmış ve muharebenin ilk safhası ordumuzun galibiyeti ile sonuçlanmıştır. *Vakit*, 15 Eylül'de ise 12 Eylül tarihli bir Anadolu tebliğ-i resmisini yayınlamış ve 21 gündür devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin ordumuzun tam bir zaferiyle sonuçlandığını okuyucularına duyurmuştur.

Vakit, Batı Cephesi'ndeki muharebelerin meydana geldiği köyler, kasabalar ve mıntıkları tanıtıcı bilgileri de vermiştir. Gazete ayrıca bu yerlerin askerî açıdan öneminden bahsetmiş ve buraların Batı Anadolu'daki vilayetlerine olan uzaklıklarını da belirtmiştir. *Vakit* gazetesi, Eylül ayının ortalarından itibaren düşmanın kaçışını ve ordumuzun yaptığı takibatı sayfalarında neşretmiştir.

26 Eylül tarihli *Vakit*, Anadolu Ajansı'nın 22 Eylül'de verdiği bir haberi kaynak göstererek verdiği habere göre, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa cepheden Ankara'ya dönmüş ve Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine Müşirlik rütbesiyle Gazilik unvanı verilmiştir. 3 Ekim 1921 tarihli *Vakit* ise, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Ekim'de Büyük Millet Meclisi'nde Yunan Ordusunun nasıl mağlup edildiğini anlattığı nutkunu yayınlamıştır. Bu nutkun giriş kısmı ile birkaç önemli yerinin sansürlenmiş olması, 1921 yılının Ekim'inde dahi İstanbul Hükümeti ile işgal güçlerinin basın üzerindeki baskılarının devam ettiğini göstermektedir. Ancak *Vakit*, bu baskılara karşı koyarak başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere diğer Millî Mücadele komutanları tarafından gönderilen telgraf ve tamimleri yayınlamış ve Millî Mücadele komutanları ile yapılan bazı röportajları da neşretmiştir.

Vakit, sadece Millî Mücadele'deki muharebelerle ilgili haberleri vermemiştir. Gazete, cephe gerisindeki gelişmeler, ordumuzun takviyesi için yapılan faaliyetler ve halkın içinde bulunduğu durum hakkında da haberler neşretmiştir. *Vakit* gazetesi, 8 Şubat 1922'den itibaren Batı Cephesi'ndeki askerlerimizin gelişmelerden haberdar olmaları amacıyla, okuyucularına gazetelerini okuduktan sonra cephelerdeki boyundaki gazilerimiz için Anadolu'da Garp Cephesi Kumandanlığı adresine postaya vermelerini istemiştir. Gazetenin okuyucularına yaptığı bu duyuru, Mudanya Mütarekesi'ne kadar zaman zaman yayınlanmaya devam etmiştir.

Vakit gazetesi, 21 Haziran 1922'de Başmuharrir Ahmed Emi'nin Adapazarı'nda tren yolculuğu esnasında Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatı yayınlamıştır. Bu mülakatta Mustafa Kemal Paşa, Pontus Rumlarının Samsun ve havalisinden tehcir

edilmesine Yunanlıların sebep olduğunu açıklamıştır. Mustafa Keamal Paşa, Samsun ve havalisinin Yunanlılar tarafından bombardıman edilmesinden dolayı, bölgedeki Rumların zarar görmemesi amacıyla harp mıntikasından uzaklaştırıldığını söylemiştir. Mülakatın devamında Mustafa Kemal Paşa, ordumuzun her türlü taarruzu gerçekleştirebilecek güçte olduğunu, Amerika ve Rusya ile ilişkilerimizin müspet olduğunu ve memleketin iktisadî durumunun çok iyi olduğunu ifade etmiştir.

29 Ağustos 1922 tarihli *Vakit*, 26 Ağustos Yunan tebliğ-i resmîsi ve diğer bazı kaynaklara dayanarak verdiği habere göre ordumuz, Afyonkarahisar cephesinde taarruza geçmiş ve 28 Ağustos'ta Afyonkarahisar işgalden kurtarılmıştır. *Vakit*, 1 Eylül nüshasında da Eskişehir, Bilecik, Uşak ve Dumlupınar'ın düşmandan temizlendiğini okuyucularına duyurmuştur. *Vakit* 2 Eylül'de ise düşmanın Dumlupınar'da büyük bir hezimete uğratılarak Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı haberini neşretmiştir. 5 Eylül tarihli *Vakit*'te Mustafa Kemal Paşa'nın "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına*" başlığı ile tüm ordu komutanlarına gönderdiği ve "*Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!..*" meşhur emrinin yer aldığı beyannameyi yayınlamıştır.

7 Eylül'deki *Vakit*, Yunan Başkumandanı General Trikoupis ve Erkân-ı Harbiye Miralay Tenerenis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diminisi, Erkânı Harbiye Reisi Vaskolopulos, Levâzım Reisi Petrolidi ve Onüçüncü Fırka Kumandanı Kayayadis 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderildiğini haber vermiştir. Gazete, bu durumun Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Yunan Salib-i Ahmer'ine bildirildiğini ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek Başkumandan Trikoupis'i mukadderâtın bu cilvesinden dolayı teselli eylediğini de okuyucularına duyurmuştur. 10 Eylül tarihli *Vakit*'te ise İzmir'in 9 Eylül tarihinde düşmandan kurtarıldığı haberi yer almıştır. *Vakit* gazetesi 20 Eylül'de ise Anadolu'nun Yunanlılardan tamamen temizlendiğini haberini yayınlamıştır.

Batı Anadolu'dan Yunanlılar kovulduktan sonra sıra Marmara ve Trakya'nın kurtarılmasına gelmişti. *Vakit* gazetesi bu süreçte Boğazlar, tarafsız bölge ve Trakya'daki Yunan işgali konularını ele almıştır. 27 Eylül 1922 tarihli *Vakit*, Çanakkale civarında ordumuzun Biga ve Erenköy'e ulaşması üzerine İngiliz Kuvâ-yı İşgaliye Başkumandanı General Harrington ile Mustafa Kemal Paşa arasında teâti edilen telgrafnameleri yayınlamıştır.

Vakit, 2 Ekim'de ise Ankara Hükümeti'nin Müttefikleri Mudanya Konferansı'na davet ettiği haberini vermiş ve bundan sonraki günlerde de Mudanya Konferansı

müzakerelerini günbegün okuyucularına duyurmuştur. 12 Ekim tarihli *Vakit* nüshasında, Mudanya Mütarekesi'nin resmî metni "*Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunanistan Beyninde Mukavele-i Askeriye*" başlığıyla yayınlanmıştır. Gazete, Mudanya Mütarekesinden sonraki günlerde ise Trakya'nın tahliyesi ve İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusuna teslim edilmesi haberlerini vermiştir. *Vakit* gazetesi 22 Kasım tarihli nüshasında, Edirne'nin 21 Kasım'da düşman işgalinden kurtarıldığı ve burada şanlı bayrağımızın dalgalandığını haber vermiştir.

30 Ocak 1921 tarihli *Vakit*'te verilen haberde, Paris Konferansı Reisi Mösyö Briyan tarafından 21 Şubat'ta Londra'da bir konferans toplanacağı; bu durumun da İstanbul ve Ankara Hükümetlerine bildirildiği yazılmaktadır. Bir sonraki günkü *Vakit*'te ise "*Davamızın Temyizi*" başlığıyla isimsiz yayınlanan başmakalede, toplanacak olan Londra Konferansı'nda Türk ve Yunan Murahhaslarının dinlenileceği haberinin Yunanistan'da memnuniyetsizliğe yol açtığı belirtilmektedir. Aynı makalede, Türkler davalarında haklı olduklarına inandıkları için Türk Murahhaslarının Yunan Murahhasları gibi Konferansın huzuruna endişeli bir kalp ile çıkmayacakları ve Konferans azasından kendi millî ve haklı davalarının dinlenilmesini rica edecekleri de belirtilmektedir.

Vakit 4 Şubat 1921 tarihli nüshasında ise, Sadrazam Tevfik Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki Konferansa tek bir heyet hâlinde katılma mevzusu ile ilgili teâti olunan telgraflara yer verilmiştir. *Vakit*'in 22 Şubat 1921 tarihli nüshasında "*Birleşecekler mi?*" başlığı ile neşredilen başmakalede ise Ankara Murahhaslarının Roma'ya ulaştıktan sonra Londra'ya gitmedikleri, bu durumun sebebinin, Bâb-ı Âlî vasıtasıyla Londra'ya davet edilmeleri yani doğrudan davet edilmemeleri olduğu belirtilmiştir. Mezkûr makalede ayrıca, Ankara Murahhaslarının Konferans huzurunda İstanbul Murahhaslarından ayrı olarak konuşma hakkına sahip olmadıklarından dolayı Londra'ya gitmedikleri; ancak bu müşkil durum halledildikten sonra Ankara Murahhaslarının Londra'ya gittikleri ifade edilmiştir. Ayrıca İstanbul ve Ankara Murahhasları için İngiltere Hükümeti tarafından aynı otelin tahsis edilmesinin, mezkûr iki hükümetin fikir alışverişinde bulunmaları için olduğu yine aynı makalede belirtilmiştir.

Vakit, Londra Konferansı'nda İtilaf Devletlerince Sevr Muahedesi'nde tadilât yapılması için teklif edilen hususlara teferruatlı bir şekilde yer verdikten sonra Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden bir haberi "*Hâkimiyet-i Milliye'nin Nokta-i Nazarı*"

başlığıyla yayınlamıştır. 18 Mart tarihli Hâkimiyet-i Milliye’de haberde Londra Konferansı için “Sevr oyunun üçüncü perdesi” denilmekte ve Konferansa göre “*hakkımız varmış, fakat alacağımız yokmuş*” şeklinde veciz bir ifade ile Konferansın toplama amacına dikkat çekilmiştir.

28 Ekim 1922 tarihli *Vakit*’te Şark sulhu ve Boğazların idare tarzının tespiti için 13 Kasım’da Lozan’da bir konferansın toplanacağı haberi yer almıştır. *Vakit*, sonraki günlerde ise Bâb-ı Âlî’nin Konferansa davet edildiğini haber vermiştir. 1 Kasım 1922 tarihli *Vakit*’te ise Konferansta Türkiye’yi temsil edecek yegâne yetkili heyetin TBMM murahhasları olduğuna dair TBMM muhtırası yer almıştır. *Vakit* aynı tarihte Sadrazam Tevfik Paşa’nın TBMM Hükümeti ile İstanbul Hükümeti’nin Lozan’a tek heyet halinde katılma teklifinin yer aldığı telgrafı yayınlamış ve TBMM’nin bu telgrafa cevap vermeyeceğini okuyucularına duyurmuştur. 14 Kasım 1922 tarihli *Vakit*’te Sulh Murahhaslarımızın Lozan’da olduklarını haberi yer almaktadır.

Vakit gazetesi Saltanatın Kaldırılması hakkında 3 Kasım 1922 tarihli nüshasında, “*TBMM evvelki gün akdettiği tarihî bir içtimada Saltanat’ın ref’ine ve Hilâfet’e Hânedân-ı Âl-i Osman’ın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanın intihâbına ittîfak-ı ârâ ile karar vermiştir. Türkiye Devleti, Makam-ı Hilâfet’in istinadgâhadır*” başlığı ile Saltanatın kaldırıldığını haber vermiştir. *Vakit* 5 Kasım’da ise İstanbul’un TBMM Hükümeti’ne bağlı bir vilayet hâline getirildiğini ve idaresinin şu an olduğu gibi Vali Vekili Abdulhak Bey tarafından yürütüleceğini yazmıştır.

8 Kasım 1922 tarihli *Vakit*’te ise Büyük Millet Meclisi’nin 1 Kasım celsesinde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin irâd ettiği nutuk neşredilmiştir. Bu nutukta Paşa Hazretleri, Hilafet kurumunun Asr-ı Saadet döneminden bugüne kadar nasıl bir süreçten geçtiğini çok teferruatlı bir şekilde anlatmış ve Saltanatın kaldırılmasının gerekçelerini de açıklamıştır. *Vakit*, bu nutuk için “*Mustafa Kemal Paşa’nın Türk Devleti’ni Tesis Eden Nutku*” başlığını kullanarak nutkun önemine dikkat çekmektedir. *Vakit*, 18 Kasım’da İngiliz tebliğ-i resmîsine binaen Sultan Vahideddin’in İstanbul’u terk ettiğini haber vermiştir. Gazete 20 Kasım’da ise Osmanlı Hanedanı’ndan Abdulmecid Efendi’nin TBMM tarafından Halife seçildiği haberini yayınlamıştır.

Bu Tez çalışmamızda, *Vakit* gazetesinde çıkan Millî Mücadele hakkındaki haber ve yazılar kayıt altına alındı. Osmanlı Devleti’nin sonunu hazırlayan Mondros Mütarekesi’nden yaklaşık bir yıl önce İstanbul’da yayın hayatına başlayan, kendi döneminin özelliklerini en iyi şekilde yansıtan, haber ve yazılarıyla Millî Mücadeleye taraftar olan bir yayım politikasına sahip olan *Vakit*, basın tarihimizdeki önemli

gazetelerden biridir. Çalışmamız, 16 Mayıs 1919 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında neşredilen *Vakit* gazetesinin nüshaları incelenmiştir. 16 Mayıs 1919 tarihi, İzmir'in işgal haberinin ilk defa *Vakit*'te yer aldığı tarih, 20 Kasım 1922 tarihi ise Lozan Konferansı için murahhas heyetimizin Lozan'a ulaştığı tarihtir. Tez eserimizde *Vakit*'te çıkan haber ve yazılar belli başlıklar altında bir araya getirildi. Böylece Millî Mücadele hakkında yapılacak araştırmalarda başvurulacak bir kaynak eser oluşturulmaya çalışıldı.

EKLER

EKLER VE AÇIKLAMALARI

- EK-1:** Filip Efendi tarafından 1875 yılında yayınlanan *Vakit* gazetesinin 1. sayısı. (**Vakit**, 20 Rebî-ül-âhir 1292, 26 Mayıs Efrencî 1875, 1. Sene, Numara 1.)
- EK-2:** Ahmed Emin ve Mehmet Asım tarafından 1917 yılında yayınlanan *Vakit* gazetesinin 1. sayısı. (**Vakit**, 22 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1917 (1333), Numara: 1, s.1.)
- EK-3:** *Vakit* gazetesinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi haberi. (**Vakit**, 16 Mayıs 1919 (1335), Numara: 557, s.1.)
- EK-4:** *Vakit* gazetesinde İzmir'in işgali üzerine İstanbul Fatih'te yapılan miting haberi. (**Vakit**, 20 Mayıs 1919 (1335), Numara 561, s. 1.)
- EK-5:** *Vakit* gazetesinde Wilson İlkelerinin Türkiye hakkındaki 12. Maddesi "*Devletlerin Taahhüdü*" başlığı ile haftada birkaç sefer yayınlanmıştır. (**Vakit**, 21 Mayıs 1919 (1335), Numara 562, s. 1.)
- EK-6:** *Vakit* gazetesinde Birinci Şûrâ-yı Saltanat (26 Mayıs 1919) hakkındaki haber. (**Vakit**, 27 Mayıs 1919 (1335), Numara 567, s. 1.)
- EK-7:** *Vakit* gazetesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkındaki haber. (**Vakit**, 4 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 690, s. 2.)
- EK-8:** (*Vakit* gazetesinde Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) hakkındaki haber. (**Vakit**, 5 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 691, s. 1-2.)
- EK-9:** *Vakit* gazetesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnâmesi'nin yer aldığı haber. (**Vakit**, 14 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 700, s. 1.)
- EK-10:** *Vakit* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın Amasya'da görüşmeleri (20-22 Ekim 1919) hakkındaki haber. (**Vakit**, 26 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 712, s. 1.)
- EK-11:** *Vakit* gazetesinde Amiral Bristol Raporu. (**Vakit**, 21 Kânun-i sâni (Ocak) 1920 (1336), Numara: 794, s.1.)
- EK-12:** *Vakit* gazetesinde Mîsâk-ı Millî Kararları "*Ahd-i Millî'nin Sulh Esasları*" başlığı ile yayınlanmıştır. (**Vakit**, 17 Şubat 1920 (1336), Numara 819, s. 1.)
- EK-13:** *Vakit* gazetesinde 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine yayınlanan tebliğ-i resmîler. (**Vakit**, 17 Mart 1920 (1336), Numara 848, s. 1.)
- EK-14:** *Vakit* gazetesinde Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yayınlanan Fetâvâ-yı Şerife Sûreti. (**Vakit**, 11 Nisan 1920 (1336), Numara 871, s. 1.)
- EK-15:** *Vakit* gazetesinde San Remo Konferansı'nın toplandığına dair haber. (**Vakit**, 20 Nisan 1920 (1336), Numara 878, s. 1.)

- EK-16:** *Vakit* gazetesinde *San Remo* Konferansı'na tepki olarak Sultan Ahmet Meydanı'nda düzenlenen protesto mitingi haberi (21 Mayıs 1920). (*Vakit*, 22 Mayıs 1920 (1336), Numara 865, s. 1.)
- EK-17:** *Vakit* gazetesinde Sevr Antlaşması'nın (10 Ağustos 1920) resmî metni. (*Vakit*, 2 Haziran 1920 (1336), Numara 906, s. 1.)
- EK-18:** *Vakit* gazetesinin 4 Temmuz 1920'de Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşaların resmini yayınladığı ve Divan-ı Harp tarafından on gün müddetle tatil edilmesine sebep olan haberi. (*Vakit* 4 Temmuz 1920 (1336), Numara 935, s. 1)
- EK-19:** *Vakit* gazetesinde Sevr Antlaşması'nın kabul edildiği Şûrâ-yı Saltanat hakkındaki haber. (*Vakit*, 24 Temmuz 1920 (1336), Numara: 945, s.1.)
- EK-20:** *Vakit* gazetesinde Sevr Muahedesi'nin imzalanması hakkındaki haber. (*Vakit*, 12 Ağustos 1920 (1336), Numara: 1363, s.1.)
- EK-21:** *Vakit* gazetesinde Millî Mücadele'nin Doğu/Ermenistan Harekâtı'ndaki gelişmeler hakkındaki haber. (*Vakit*, 29 Eylül 1920 (1336), Numara 1008, s. 1.)
- EK-22:** *Vakit* gazetesinde Millî Mücadele cepheleri hakkında haberler genellikle haritalı verilmiştir. (*Vakit*, 1 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara: 1050, s.1.)
- EK-23:** *Vakit* gazetesinde TBMM Hükümeti ile Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'nın (3 Aralık 1920) resmî metni. (*Vakit*, 23 Kânun-i evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1091, s. 1.)
- EK-24:** *Vakit* gazetesinde Millî Mücadele dönemindeki zafer haberleri çerçeve içinde verilmiştir. (*Vakit*, 2 Nisan 1921 (1337), Numara: 1191, s.1.)
- EK-25:** *Vakit* gazetesinde İkinci İnönü Zaferi haberi. (*Vakit*, 5 Nisan 1921 (1337), Numara: 1194, s.1.)
- EK-26:** *Vakit* gazetesinde Ahmed Emin YALMAN'ın Malta sürgününden dönüşü hakkındaki haber. (*Vakit*, 4 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara: 1402, s.1.)
- EK-27:** *Vakit* gazetesinde Sakarya Meydan Muharebesi hakkındaki haber. (*Vakit*, 28 Ağustos 1921 (1337), Numara: 1334, s.1.)
- EK-28:** *Vakit* gazetesinde TBMM Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'nın Resmî Metni. (*Vakit*, 6 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1404, s 1.)
- EK-29:** *Vakit* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Adana ahalisine beyannamesi. (*Vakit*, 8 Kânun-i evvel (Aralık) 1921 (1337), Numara: 1435, s.1.)

- EK-30:** *Vakit* Başmuharriri Ahmed Emin YALMAN'ın kaleme aldığı Mustafa Kemal Paşa'nın Tarihçe-i Hayatı. (*Vakit*, 10 Kânun-i sâni (Ocak) 1922 (1338), Numara: 1468, s.1.)
- EK-31:** *Vakit* gaztesi Başmuharriri Ahmed Emin YALMAN'ın Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakat haberi. (*Vakit*, 21 Haziran 1922 (1338), Numara: 1626, s.1.)
- EK-32:** *Vakit* gazetesinde Büyük Taarruz Zaferi haberi. (*Vakit*, 31 Ağustos 1922 (1338), Numara: 1693, s.1.)
- EK-33:** *Vakit* gazetesinde Millî Mücadele dönemindeki zafer haberleri çerçeve içinde verilmiştir. (*Vakit*, 3 Eylül 1922 (1338), Numara: 1696, s.1.)
- EK-34:** *Vakit* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın meşhur "*Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*" emri. (*Vakit*, 5 Eylül 1922 (1338), Numara: 1698, s.1.)
- EK-35:** *Vakit* gazetesinde Yunan Başkumandanı Trikopis'in esir edildiğine dair haber. (*Vakit*, 7 Eylül 1922 (1338), Numara: 1700, s.1.)
- EK-36:** *Vakit* gazetesinde İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşu hakkındaki haber. (*Vakit*, 10 Eylül 1922 (1338), Numara: 1703, s.1.)
- EK-37:** *Vakit* gazetesinde Bursa'nın düşman işgalinden kurtuluşu hakkındaki haber. (*Vakit*, 12 Eylül 1922 (1338), Numara: 1705, s.1.)
- EK-38:** *Vakit* gazetesinde Mudanya Mütarekesi'nin (11 Ekim 1922) resmî metni. (*Vakit*, 12 Teşrîn-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1735, s 1.)
- EK-39:** *Vakit* gazetesinde Saltanatın kaldırılması hakkındaki haber. (*Vakit*, 3 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara: 1757, s.1.)
- EK-40:** *Müşterek Gazete*'nin 1. sayısı. (*Müşterek Gazete*, 7 Eylül 1339 (1923), 25 Muharrem 1341, Numara 1.)

تورک صلیبی

تورک صلیبی (Türkmen) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

فیومه مستله‌سی

فیومه مستله‌سی (Fiyome Mestehesi) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

آناتولی ورمی

آناتولی ورمی (Anatoli Vemi) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

انتخابات تهریمی

انتخابات تهریمی (Entekhat Teherimi) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

تقل مکان

تقل مکان (Taqil Mekân) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

یازخانه آریانه

یازخانه آریانه (Yazkhan-e Ariane) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

دانش‌شون

دانش‌شون (Danesh-shon) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

مشکل آل‌اشک تهریمی

مشکل آل‌اشک تهریمی (Moshkel-e Al-ashk Teherimi) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

آشیا اعدادی

آشیا اعدادی (Ashia Adadi) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

حسن قوت شروین

حسن قوت شروین (Hasan Qot Shrovin) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

بازار ویرم

بازار ویرم (Bazar-e Virm) نامی است که در گذشته برای اشاره به نژاد تورانی در ایران و خاور میانه به کار می‌رفت. این نژاد در سده‌های گذشته در مناطق وسیعی از آسیای مرکزی و خاور میانه سکونت داشت. امروزه این نژاد در کشورهای ترکی، ایران، افغانستان و پاکستان پراکنده شده است. در ایران، این نژاد در مناطق غربی و شمال غربی به وفور یافت می‌شود.

Vakit gazetesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkındaki haber. Vakit, 4 Teşrin-i evvel (Ekim) 1919 (1335), Numara 690, s. 2.

وقت

سلسلی ایک خبروں

۶ فروردین ۱۳۳۸ - ۱۳ پارہ - ۱۳۳۸

سلسلی ایک خبروں

ملک و حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

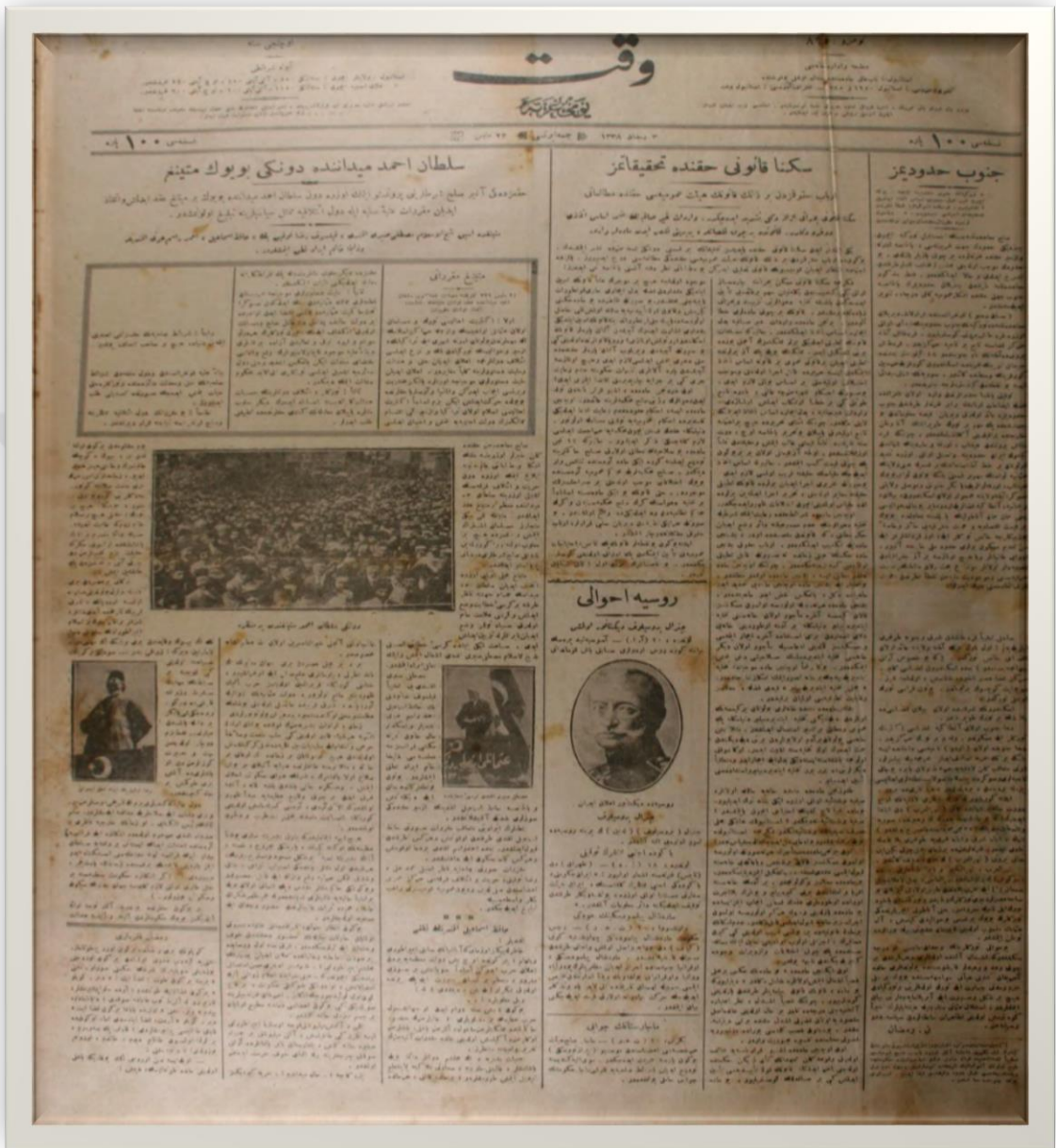
پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

حکومت

مبارک پور میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

پٹنہ میں ہونے والے جلسے میں شرکت کرنے والے لوگوں کی فہرست جاری کی گئی۔

Vakit gazetesinde San Remo Konferansı'na tepki olarak Sultan Ahmet Meydanı'nda düzenlenen protesto mitingi haberi (21 Mayıs 1920).

Vakit, 22 Mayıs 1920 (1336), Numara 865, s. 1.

Vakit gazetesinin 4 Temmuz 1920’de Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşaların resmini yayınladığı ve Divan-ı Harp tarafından on gün müddetle tatil edilmesine sebep olan haberi.

Vakit 4 Temmuz 1920 (1336), Numara 935, s. 1.

Vakit gazetesinde Ahmed Emin YALMAN'ın Malta sürgününden dönüşü hakkındaki haber.

Vakit, 4 Teşrin-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara: 1402, s.1.

Vakit gazetesinde Millî Mücadele cepheleri hakkında haberler genellikle haritalı verilmiştir.

Vakit, 1 Teşrin-i sâni (Kasım) 1920 (1336), Numara: 1050, s.1.

و ش

شماره ۱۰۹۱ - ۱۳۳۶ - ۲۲ آذر ۱۳۳۶

تشیخ و تداوی

تشیخ و تداوی در علم طب بسیار اهمیت دارد و هر بیماری که در بدن انسان پدید آید باید به درستی تشخیص داده شود تا بتواند به درستی تداوی گردد. در این شماره به تشیخ و تداوی بعضی از بیماریها پرداخته شده است.

قسطباینک عودتدن صورکه

(رأبای) قاضی علی بیرونگان آستانه قدر موفقه فایده من فطرتک بود. مازن قنده قوزلیج، قرار و بفرطت. قرار، فطرتک. مبدان کوبه ایترکه مکرره او قیصرلکه قوزلیج بیرونگان بیرونگان.

شرق مسئلهسی

فرانسن علی بیرونگانکه ماگراگرا
عاشق علی بیرونگان که ماگراگرا
عاشق علی بیرونگان که ماگراگرا

سکنا قرارنامه سنک خطاری

لایق آتیلن ایدیملک اولان سلیح ماگراگرا کتبات ایدیملر.
ایروانده آری برینده قوزلیج ۲۱ و ۲۲ مبدان ایترکه.

اتلاف سفرانک وضعیتی

سفر اولی ادره خارنه ایله کسان ایله بیرونگان
کلهه سیرده (فرمان) قاضی علی بیرونگان

ارمنستان صلیحی

آهاری او ارمنستان ادره خط
ایرمن صلیحی و سلیحی ادره خط

فرانک ازمیره عزیزتی مسئلهسی

دولتین بیرونگان سلیحی بر سلیحی ادره خط
مبدان و سلیحی ادره خط

ماگدونیا اسلامری و یونان قایلمهسی

اسلام بیرونگان قاضی علی بیرونگان ادره خط
کلهه سیرده (فرمان) قاضی علی بیرونگان

ارمنستان صلیحی

آهاری او ارمنستان ادره خط
ایرمن صلیحی و سلیحی ادره خط

فرانک ازمیره عزیزتی مسئلهسی

دولتین بیرونگان سلیحی بر سلیحی ادره خط
مبدان و سلیحی ادره خط

ماگدونیا اسلامری و یونان قایلمهسی

اسلام بیرونگان قاضی علی بیرونگان ادره خط
کلهه سیرده (فرمان) قاضی علی بیرونگان

ارمنستان صلیحی

آهاری او ارمنستان ادره خط
ایرمن صلیحی و سلیحی ادره خط

Vakit gazetesinde TBMM Hükümeti ile Ermenistan arasında Gümrü Antlaşması'nın (3 Aralık 1920) resmî metni.
Vakit, 23 Kânun-i evvel (Aralık) 1920 (1336), Numara 1091, s. 1.

Vakit gazetesinde TBMM Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara Antlaşması’nın Resmî Metni.
Vakit, 6 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1921 (1337), Numara 1404, s 1-2..

Vakit gazetesı Başmuharriri Ahmed Emin YALMAN'ın Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakat haberi.

Vakit, 21 Haziran 1922 (1338), Numara: 1626, s.1.

وقت
یومنامه

۲۰ مهر ۱۳۰۱ - شماره ۱۲ - تهران ۱۳۰۱

سپتامبر ۱۹۲۲

شرقی تراکیمازک آنا وطنه قانوشناسی تأمین ایدن مدانیه مقاوله عسکریمسی دون صباح ساعت پیدی به چیرک قاله اعضا ایدلش ، متفقین جنراللری اونده استابوله عودت ایتشلردر . ملی حکومتمز تراکیابه کؤندرله چک مأمورلری انتخاب ایتکدهدر . رافت پاشا تراکیایی تسلیمه مأمور ایدلشدر .

مدانیه مقاوله نارسسی

مدانیه مقاوله نارسسی... (Text continues with details of the treaty's status and international reactions.)

فرانسک صوک کیمبسی قرارعه تماید بر دوکوه اویته کیده بوردی

فرانسک و ترکی بلجیستمد ماضی بورولاق آقشاملد سایمه قدر هیچ بر بوروشان سن ایتکسنز اینته لیمه وقت کیمشدر . مراضی ترکی بر کون ده نازکی مکتوبه ایضا ایتشردر .

مذمتق حکومتلره تورکیا بو یوک ملت مجلسی حکومتی و یونانستان بیننده مقاوله عسکریه

مذمتق حکومتلره تورکیا بو یوک ملت مجلسی حکومتی و یونانستان بیننده مقاوله عسکریه... (Text discusses the political and military aspects of the treaty.)

این کس...

خلاقا مکتوبه ایضا ایدن ایتشردلار وضع امری ایتلار

مکتوبه ایضا ایدن ایتشردلار وضع امری ایتلار

مکتوبه ایضا ایدن ایتشردلار وضع امری ایتلار

مکتوبه ایضا ایدن ایتشردلار وضع امری ایتلار

مکتوبه ایضا ایدن ایتشردلار وضع امری ایتلار

Vakit gazetesinde Mudanya Mütarekesi'nin (11 Ekim 1922) resmî metni. Vakit, 12 Teşrin-i evvel (Ekim) 1922 (1338), Numara 1735, s 1.

وقت
یوم عننته

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

اقتدارك مبادله سي
ماد يكي دورور (شندن)
توسمق نازك

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

تور كيا بونوك ملت مجلسي اولكي كون عقد ايتديكي تاريخي براجتماعه، سلطنتك رفعنه و حلاقه خاندان آل عثمانك علماً و اخلاقاً ارشد و اصلحك اولانك اتغابنه اتناق آرا ايله قرار و ير مشدر. تور كيا دولتي مقام خلافتك استنادك اهايدير

بونوك ملت مجلسي ۲ ندرين افي و كيريمسك بايرام عدايدلسنه قرار و ير سهره و بيلغ بر دغا ايله مجلسه ختام و ير مشدر. مجلسك تاريخي مقراتي بوز بر براه طوب ائناخني ايله اعمده ايلسه و شفق و نطعات عسليه نزار آن ايريري ترتيب ايشمه. آنقره بونوك برونيج اينجه دور، هرگن بلكيرمگي بيرلكه ايسه دور.

مايك و سولت يحي

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

درك ملت مجلسي نوي عسلي كاپ باش مديري

مراخصلر يز بونوك اوزميره كيديورلر

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

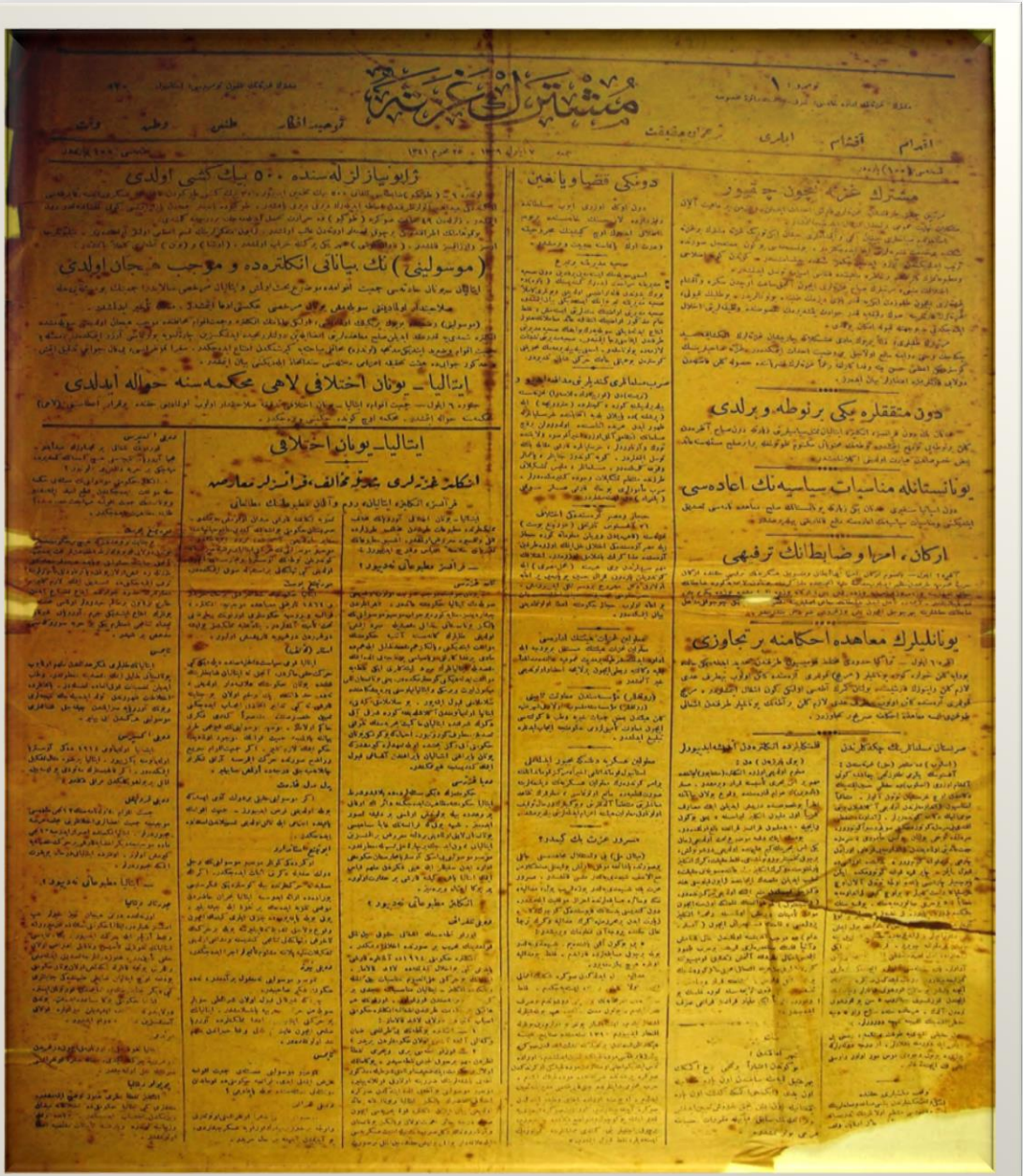
انكيز - منطقه سنك تسلمنه باشلانور

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

مراخصلر يز بونوك اوزميره كيديورلر

تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰
تور ۱۷۵۷۱
شماره ۱۰۰

Vakit gazetesinde Saltanatın kaldırılması hakkındaki haber.
Vakit, 3 Teşrin-i sâni (Kasım) 1922 (1338), Numara: 1757, s.1.

Müşterek Gazete'nin 1. sayısı.
 Müşterek Gazete, 7 Eylül 1339 (1923), 25 Muharrem 1341, Numara 1.

ÖZGEÇMİŞ

Abdurrahman YALÇINKAYA

1972 yılında Ağrı'nın Tutak ilçesinin Dikbıyık köyünde doğdum. İlkokulu kendi köyümde, ortaokulu Pantos İmam Hatip Lisesi orta kısmında, liseyi de Ağrı İmam Hatip Lisesi'nde okudum. Yüksek Öğrenimimi 1998'de Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladım.2000 yılından itibaren Ağrı merkez ve ilçelerinin çeşitli okullarında Tarih öğretmenliği ve idarecilik yaptım. 2011 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Yüksek Lisans' başladım. Halen Van Spor Lisei'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yapmakta.